HIERONYMI ZANCHII
THEOLOGI CELEBERRIMI

MISCELLANEORVM
TOMVS ALTER,

IN QVO SS. THEOLOGIÆ LOCI ET quæstiones plurimæ, & controuersiæ quædam cognitu dignissimæ solidè pertractantur.

AAaa

SENATVI POPVLOQVE FRANCKENTALIENSI, TRIVMQVE ECCLESIARVM MINISTRIS, DOMINIS ET AMICIS, OFFICIOSE COLENDIS, HÆREDES ZANCHIANI S. P. D.

MAGNIFICI ET ORNATISSIMI VIRI, VOSQVE Antistites Reuerendi, Domini, Symmistæ, & amici perpetuâ animi obseruantiâ colendi, &c.

MERITO reprehenditur ab historicis L. Mummius Procõsul & Imperator Romanus, quòd cùm, euersa Corintho, exquisitissimas tabellas à præstantissimis artificibus elaboratas, ex mandato Senatus certo cuidam nautæ Romam vehendas traderet, illi comminatus fuerit, si ipsius incuria perderentur, fore, vt nouas suo ære comparatas, in earum locum restituere cogeretur. Non enim intelligebat vir ille militaris, & earum artium imperitus, non facilè aliquem suo tempore inuẽtum iri, qui excellentem veterum pictorum industriam & venustatem, nouis suis operibus exæquaret. Non absimili quoque ratione iustā reprehensionem, & maiorem quidem incurrunt, qui præstantissimum doctissimorum animorum fœtum, hoc est, libros de bonis artibus & scientiis, præsertim verò de Sacrosancta Theologia eruditè & fructuosè conscriptos, vel imperitè contemnunt, vel suæ fidei concreditos, tanquam pretiosissimum Thesaurum in terra defossum, perpetuis tenebris obrui patiuntur. Nam & illi non perpendunt, quo sæculo iam viuamus, nempe eo, de quo verè illud Maronianum vsurpari possit:

--- Fuimus Troës, fuit Ilium, &c.

& quod cum superiori ætate cõparatum, multis modis & rationibus superetur. Supellex enim libraria à maioribus nostris immenso labore & incredibili diligẽtia copiosissimè instructa, quæ vtile adiumentum studiorum, & iucundum alacritatis incẽtiuum esse debuerat, vel facta est turpe fomentum desidiæ, vel alimentum vanæ curiositatis. Patet hoc vel ex sola Theologia, quā ex purissimis S. Scripturarũ fontibus, maiores nostri, viri nunquam satis laudati, ardentissimo zelo repurgarunt. Quotus enim quisque est hodie, si pauci adhuc veterani superstites excipiantur (qui veræ eruditionis laude, zeli feruore, refutandi dexteritate, vitæ innocẽtia, & tolerãtia crucis, cum primis illis Reformatoribus iure conferri mereatur? Annon experientia (quam stultorum magistram non temerè appellãt) plus satis demonstrat, plerosque magis in signis rerum, & ipso cortice, quàm in rebus ipsis & vero nucleo desudare? Multi enim Scriptores omne punctum se tulisse arbitrantur, si phrasibus à communi vsu remotis, ex laceris antiquorum librorum fragmentis, aut collapsis marmorum & Mausoleorum ruderibus nuper erutis, turgentes, vitream ingenij subtilitatem, & vanam coniecturandi libidinem ostentent: Concionatores verò si in ventosis suis declamationibus, ad demulcendas imperitorum aures accommodatis, proiiciant, (vt ait ille)

--- Ampullas & sesquipedalia verba:

Quamobrem illi optimè cõsulunt suæ ætatis hominibus & futuræ etiam posteritati, qui præter ἔγγραφον Dei verbum, & S. Patrum volumina, solida Protagonistarum scripta diligenter euoluunt, aliísque commendant, eáque vndique conquisita, ad ædificationem

cationem

castionem Ecclesię, in lucem & in conspectum hominum producunt. Atq; hęc causa fuit, cur clarissimi Theologi & Reuerendi viri D. D. Hieronymi Zanchij, soceri & parentis nostri pię & laudatę memorię, libros & varia opuscula, quę post ipsius mortem hereditario iure ad nos peruenerunt, quęque ipse nondum ediderat, adhibito amicorum consilio, diuulganda esse censuerimus. Quàm pręclaram enim & vtilem operam, suis scriptis, Ecclesię nauauerit, quámque acriter veram religionem contra hostes veritatis defenderit, omnibus sacrę Theologię studiosis, non tantùm in Germania, sed in exteris etiam regionibus, notissimum esse existimamus.

Cęterum hoc volumen, quod nũc afferimus, & offerimus, secundã Miscellaneorũ partem appellamus, quia in eo, sicut & in priori, ab ipso authore iam olim edito, celeberrimæque tũ (eheu) Antuerpianæ Ecclesiæ & Reipubl. inscripto, varia doctrinæ capita solidè & methodicè pertractantur. Etsi autẽ exactissimũ soceri & parẽtis nostri, piæ memoriæ, iudicium, in hac editione non semel desiderauimus, propter rerum copiam & varietatem, vt omnia limatiora in publicum prodirent: tamen eo destituti, saltem hoc operam dedimus, vt omnia ex ipsis manuscriptis accuratissimè expressa in hunc, quem videtis ordinem, non incommodè redigerentur. Cur autem vos potissimùm elegerimus Magnifici, Præstantissimíque viri Domini & fratres honorandi, quibus hoc nouũ opus dedicaremus, multas, cásque non leues aut ludicras, sed grauissimas & serias habemus rationes. Vt autem vno verbo dicamus, duo nos præ aliis mouerunt, de quibus breuiter dispiciendum. I. Prius est, quod nunquam de soceri & parentis nostri exsilio, vita, conditione & liberis, adeóque de nobisipsis, nostráque fortuna cogitemus, quin vestrum etiam exsilium, vestra conditio & fortuna, vestrique posteri, oculis, animísque nostris obuersentur. Causam enim exsilij nobiscum eandem habuit, sinceram scilicet veræ & reformatæ religionis professionem, quam ipse ad extremum vitæ halitum constantissimè retinuit, & in qua vos etiam per Dei gratiam strenuè perseueratis. Deinde non secus ac vos, maioresq; vestri, variis ærumnis perpessis, infinitis laboribus exantlatis, multísque periculis & molestiis magno animo superatis ac deuoratis, in hunc eundem vobiscum Palatinatũ, ab eodem Clementissimo Principe Septemviro FRIDERICO III. Illustrissimæ memoriæ (qui ab ardentissimo veræ pietatis studio, Pij cognomẽ meritò consecutus est) tanquam alteram patriam & tranquillum studiorum suorum portum receptus est, vnaque vobiscum, licet ratione aliquantulùm diuersa, benignè & liberaliter sustentatus. Quod quidem tantum tanti Principis beneficium ita eum Palatinatui deuinxit, vt seposito natalis soli desiderio, quod tamen,

— nescio qua dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non sinit esse sui,

fixũ sibi & familiæ suæ domiciliũ in eo posuerit, & filiabus in matrimoniũ elocatis, cum piis huius regionis hominibus sanctam affinitatem cõtraxerit, & ad hanc alteram patriã ornandam & condecorandã, omnia sua studia, labores & vigilias, ad mortem vsque contulerit. Vnde accidit vt ipsius liberi & nepotes, non ex illustri familia Bergomensi oriundi, sed ex Germanica stirpe nati esse putentur. Atque hoc vobis etiã vsu venisse res ipsa testatur, qui in noua vestra vrbe pro virili augenda & exornanda quotidie pergitis, vt, sub Illustriss. Principũ clementissima tutela, vobis posterísque vestris quieta sedes: ipsi verò Palatinatui ornamentum & incrementũ nõ exiguum esse possit. Quantum verò præsertim in hoc postremo effeceritis, nobis tacentibus vel ipsa inuidia clamitat. Quod enim, ante vestrum aduentũ, cœnobiũ tantum erat, crassis quibusdam monachis, & paucis monialibus alendis, h.e. porcis saginandis destinatũ, nunc ciuitas est circiter mille ducentis ciuibus, honestis ædificiis quàmplurimis, omnis generis artibus mechanicis, variis mercibus, earúmque institoribus & mercatoribus, aliísque rebus necessariis referta & exornata. Quibus rationibus hoc etiam non incommodè addi posse arbitramur, propter causas iam cõmemoratas ipsũ D. Zanchiũ p. m. ciues Franckentalienses singulari semper amore fuisse cõplexum, adeò, vt, nisi valdè nos fallat opinio, si ipse viuus hunc suum fœtum emisisset, nullis aliis, quàm vobis eum donaturũ inscripturúmque fuisse iudicemus.

II. Sed nũc ad alteram causam eamque longè grauiorem accedamus. Posterius igitur est, quod omnes materię Theologicæ, quę in hoc volumine explicãtur, in nullos meliùs, quã vos, vestrásque Ecclesias quadrare, ac propterea vos Lectores, vos approbatores, vos iudices, defensorésque exigere videantur. Paucis autẽ hoc nobis de-

Causa Dedicationis.

monstrandum,& singula quæ in hoc opere tractãtur,breuiter percurrenda. Ac primo quìdem loco,se offerũt in vniuersam S. Scripturam Prolegomena,in quibus diuina eius autoritas perspicuis argumentis ostenditur,& obiectiones Pontificiorum, suam Ecclesiam,suásque ἀγράφους traditiones, perpetuò crepantiũ, solidè diluuntur. Quid verò hac explicatione vobis gratius & iucundius esse possit? Retrò numerate secula, & cùm vestra, tùm maiorum vestrorum cum Romanensibus certamina ob oculos ponite,&in recenté memoriam reuocate.Quoties aduersarij,vt certam fidei πληροφορίαν vobis excuterent,Ecclesiam Catholicam,Ecclesiam Catholicã,vt quondã Iudæi ψευδοσεβεῖς), templum Domini,templum Domini ingeminarũt? Iucundũ igitur erit hic ea arma perlegere, quibus olim veritatis hostes fortiter expugnastis, & porrò ingruente necessitate expugnare potestis. Summa est,iuxta consilium Iesaiæ cap.8.ad legem & testimonium esse prouocandũ, quòd si non fecerimus,lucẽ matutinam animis nostris non exorituram. Accedit secundo loco præfatio in Iesaiã, in qua de officio docentium & dicentium in Ecclesia Dei,piè & vtiliter differitur.Quę duo cùm re ipsa coniunctis animis & studiis hactenus per Dei gratiam expresseritis dubium non est,quin amplissimas eius benedictiones in Psalm.133.consignatas,magna cũ voluptate persentiscatis.Sequitur Tractatus de Ecclesia: in quo, primũ vera Ecclesia,à falsa:pura,ab impura:adultera,à dilecta sponsa prudẽter & manifestè discernitur: deinde primatus Romani Pontificis fictitius, planéq; ementitus refutatur: tertiò deniq; vera Ecclesiæ disciplina , & quid de excommunicatione statuendũ sit, ex verbo Dei,& primitiuę Ecclesię praxi,dilucide explicatur. Quæ omnia & singula,si quis ad vos nihil attinere contendat,neget etiã,si libet,solẽ meridie lucere. Vos enim impurissima Babylone relicta,in partes veræ Ecclesiæ,secundum verbum Dei reformatæ,iamdudum transiistis. Vos hominem illum peccati,& mancipiũ Satanæ toto pectore auersaueres,solum Iesum Christũ,vnicum vestrũ Mediatorem,& caput Ecclesiæ suæ agnoscitis. Vos deniq; licet alias Ecclesias diuersum quid sentiẽtes,aut propter impedimenta quædam & obstacula remissius agentes, non planè condẽnatis: conuenientẽ tamen ordinem pro virili obseruatis,& ipsam quoque excommunicandi rationẽ (quã tamen non nisi in summa necessitate,& quidem omnibus aliis mediis & remediis frustra adhibitis ac tentatis: itémq. nonnisi prius inuocato diuini numinis auxilio,& negotio cum vicinis Ecclesiis communicato,prudenter & circũspectè vsurpandã esse nouistis) ex mãdato Christi,& Apostolica praxi retinetis, atque ea ratione,cũ puritate doctrinę,quę est anima Ecclesię,necessarios hos disciplinæ neruos coniungendos esse,quicquid Diabolus & impij,quorũ hę sunt voces, Psal.2.

Vincula quin fortes horum disrumpimus,aiunt,
Nostrisque lora demimus ceruicibus?

contra fremant & obmurmurent,sapientissimè iudicatis. Subiunguntur postea breues quædam explicationes, de promissionibus Dei , & eiusdem comminationibus, déque imprecationibus (quas Poetæ Diras appellant) quæ in Prophetis & Psalmis subinde occurrunt: quæ singula vobis etiam nõ difficile fuerit applicare. Promissiones enim diuinæ benedictionis non tantùm fide vobis applicuistis: sed etiã ampliores,quàm sperare fuissetis ausi, in bonis temporalibus & æternis, reipsa experimini. Adeò verum est illud Apostoli: *Pietatem esse ad omnia vtilem,& habere promissiones,tùm huius,tùm æternæ vitæ.* Comminationes verò illius,qui est instar ignis consumentis stipulas,nimis veras aliquando deprehendistis, cùm propter ingratitudinem aliáque peccata præcedentia , clarissima illa patriæ vestræ luminaria è candelabris suis deturbauit, celeberrimas vrbes & arces munitissimas diruit,pagos villásque agricolis partim exstinctis, partim dispersis, vastauit, ditissimos quosque ad extremam inopiã redegit,reliquos aut variis modis per crudeles Hispanos afflixit, aut in remotissimũ exilium coniecit. Ita scilicet eos punire solet Dominus,qui in peccatis suis præfractè perseuerantes,nolunt osculari Filium Dei,nec

Discere iustitiam moniti, Christumque vereri.

Quoties etiã vobis in summis angustiis & calamitatibus constitutis, imprecationes etiam nonnullæ,sed intempestiuiores,contra hostes veritatis exciderũt. Tãta enim est vis crucis,vt sæpenumerò fidelibus vel inuitis (quod tamen fieri non oportebat) eiusmodi intemperiem exprimat. Tantæ molis est refractariã carnẽ domare & spiritui se per omnia subiicere. Eas tamen imprecationes,in posterũ cũ Dauide corrigere,& ad verbi Dei normã reuocare didicistis. Accedũt postea quædam alia opuscula

cula, quæ tamē vobis non immeritò adſcribuntur. Primum eſt, de iuſtiſſima Iudaici populi reprobatione, eiúſque cauſis, quæ à miniſtris veſtris ex XI. cap. ad Rom. diligentiſſimè inculcantur. Secundum, de Magiſtratu, eiúſque officio, contra Anabaptiſtas, qui apud ſimplices quidem, & ſuæ ſectæ ignaros, Magiſtratum ſummo ſe honore afficere ſimulant: interim verò apud ſuos, nullum hominem pium eo munere poſſe bona conſcientia defungi, quia malo reſiſtere prohibeamur, palàm confitentur. Hanc autem fœdam ipſorum hypocriſin, aut potius, vt nonnulli volunt, ſupinam ignorantiam, quis in Palatinatu, Viro illo præſtantiſſimo, & eloquentiſſimo D. Petro Datheno, primo Eccleſiæ veſtræ Belgicæ miniſtro, meliùs aut feliciùs detexit? Ita vt laus profligati ex Palatinatu Anabaptiſmi, ita dirigente pio illo Electore FRIDERICO, vobis ferè in ſolidum, veſtriſque Paſtoribus adſcribi debere videatur. Tertium eſt de piorum & impiorum diſcrepantia, quotieſcunque à Deo in hac vita, cruce & calamitate premuntur. Neque verò hanc doctrinam vobis ignotam eſſe iudicandum eſt, quorum pietas & fraterna dilectio in pauperibus Chriſti membris alendis & refocillandis, non in Palatinatu tantùm, ſed in peregrinis etiam regionibus tantoperè commendatur. Atque hoc exploratiſſimum eſt vere Electorum κριτήριον, non ſolùm patienter ferre, quæ à Deo imponuntur, iuxta illud Dauidis, Pſal. 39. verſ. 10. *Tacui & obmutui, quia tu feciſti Domine*: ſed pauperibus & afflictis etiã fratribus, præcipuè verò fidei domeſticis, omnis generis eleemoſynis & ſubſidiis libenter & ex animo ſuccurrere. Quartum ſequitur de furto eiúſque ſpeciebus, qui articulus ad omnes omninò Eccleſias ſpectat. Quintum & poſtremum horum opuſculorum de ſortibus agit: quibus etiam veſtra Eccleſia (ſuo modo) in eligendis Senioribus & Diaconis, implorato ſemper diuino auxilio, non infeliciter vtitur, vt & Eccleſiæ ſua libertas, & collegio miniſtrorum & Seniorum (quod Conſiſtorium vocant) ſua authoritas ſarta tecta conſeruetur. Tandem his omnibus pertractatis, colophonis loco imponitur prolixa illa non tam diſputatio, quàm contentio, inter D. I. Marbachium Superintendentem & Profeſſorem Argentinenſem, & D. Zanchium coram diuerſis arbitris & arbitratoribus (vt à Iureconſultis appellantur) de nonnullis capitibus inter nos & Lutheranos controuerſis, multis menſibus agitata, ac tandem per vicinorum Principum & Rerumpubl. Theologos tanquam mediatores aliquatenus compoſita. Nec abſimilis fuit olim veſtrorum miniſtrorum D. Ioannis à Laſco, D. Petri Datheni, D. Valerandi Polani, & aliorum cum Francofurtenſis Eccleſiæ Paſtoribus, eodem ferè tempore, & ex iiſdem ferè occaſionibus, nimirum ex libris Heshuſij, VVeſtphali, & ſimilium exorta diſſenſio, quæ ſicut D. Zanchium tandem Heidelbergam honorificè vocatum. Argentina, ſic etiam vos, veſtróſque Doctores, Francofurto, diſcedere coëgit. Benedictus autem ſit Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui fidelibus ſuis exulibus tam benignum hoſpitium in Palatinatu præbuit, & etiamnum præbet, & Senatum etiam Francofurtenſem ad Eccleſiam tam Gallicam, quàm Belgicam, poſtliminij iure recipiendam & fouendam pro æterna ſua miſericordia tandem flexit ac permouit. Videtis ergo Ampliſſimi & conſultiſſimi viri, vóſque fratres honorandi, quæ, quantæque cauſæ nos impulerint, vt non contemnendum hoc ſoceri & parentis noſtri piæ memoriæ volumen, Senatui populóque Franckentalienſi, eâ, quâ par eſt, ſubmiſſione & obſeruantiâ conſecraremus. Vos igitur, quod ſupereſt, ex animo rogamus, vt hoc munus literarium, non à nobis, ſed à D. Zanchio, inſigni Theologo Palatino, vobíſque olim coniunctiſſimo, profectum, eo quo à nobis offertur animo, hoc eſt, ſyncero & beneuolo accipiatis, nóſque omnes & ſingulos ſolito veſtro fauore & beneuolentia proſequamini. Valete Magnifici, Ornatiſſimi, veréque reuerendi viri, Deus Opt. Max. vos quàm diutiſſimè conſeruet incolumes, & ad nominis ſui gloriam, ſanctis veſtris laboribus cumulatiſſimè benedicat. AMEN.

Veſtræ Mag. & Reuer.
obſeruantiſſimi, & ſtudioſiſſimi
Hæredes Zanchiani,
Georgius Gabelus Eccleſiæ Musbacenſis in hac præfectura Paſtor.
Ludouicus Zanchius.
Hieronymus Robertus Zanchius Eccleſiæ Germanicæ in S. Lamperto Miniſter.

HIERONYMI ZANCHII IN MOSEN ET VNIVERSA BIBLIA, PROLEGOMENA.

DVABVS de rebus, optimi Auditores, in libros Mosis interpretaturo, præfandum est: primùm de S. Bibliis in vniuersum, deinde speciatim de ipso Mose, déque eius libris.

I. Atque, vt de sacris Bibliis in vniuersum priore loco dicam, principiò quid sacrorum Bibliorum nomine in Ecclesia dicatur, neminem latet, illud nimirum Volumen, quod vtrumque, vt vocant, Testamentum, in certos libros digestum, complectitur. Hoc volumen multis præclaris nominibus ornatur à Spiritu sancto. 1. Nam sæpenumero nomine ab ipso autore sumpto, appellatur simpliciter verbū Dei, vt patet in Prophetis & Euangelistis. 2. Aliquando verbum Christi, *Rom.* 10. 3. Nonnunquam verbum & doctrina Spiritus sancti. 4. Appellatur etiam à duabus partibus, quibus constat, Vetus & Nouum Testamentum, vt in Epistolis Pauli. Certè omnia volumina Mosis & Prophetarum, Paulus appellauit Vetus Testamentum, 2. *Corinth.* 3. cùm ait. *In lectione Veteris Testamenti velamen positum est supra cor eorum.* 5. Aliquando lex & Euangelium, de prima parte, Christus: *In Lege quid scriptum est?* de altera, Paulus, sæpe totam doctrinam Noui Testamenti Euangelium vocat. 6. Sæpissime simpliciter Scriptura appellatur à Christo & Apostolis. Iohan. 5. *Scrutamini Scripturas.* Galat. 4. *Sed quid dicit Scriptura?* 7. Non rarò vocatur Scriptura sancta. Rom. 1. *Quod antea promiserat per Prophetas in Scripturis sanctis.* 8. Aliquando Sacræ literæ, 2. *Timoth.* 3. τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, 9. Aliquando Scriptura diuinitus inspirata, γραφὴ θεόπνευστος. 2. Timoth. 3. *Omnis Scriptura diuinitus inspirata.*

Licet autem iis nominibus speciatim Apostoli & Christus Scripturas Veteris Testamenti appellarint: tamen iisdem etiam nominibus nunc in Ecclesia intelliguntur, Scripta Apostolorum: quod perinde Apostolorum atque Mosis & Prophetarum scripta sint Verbum Dei & à Spiritu sancto Apostolis inspirata, & per Apostolorum manus literis mandata.

Cæterùm vsus obtinuit, vt hoc volumen integrū Græca voce κατ᾽ ἐξοχὴν & κατ᾽ ἀντονομασίαν Βιβλία appelletur.

Hæc de vulgato nomine, & Epithetis huius voluminis. Nunc venio ad partitiones.

II. Hoc integrum volumen quadrifariam secatur.

1. Prima partitione in duas secatur partes, in libros Veteris, & in libros Noui Testamenti. Partitio hæc est perspicua & Apostolica, 2. Corinth. 3. *In lectione Veteris Testamenti manet velamen.* Nouum igitur iure dicitur Testamentum, liber continens scripta Apostolorum. Nam ideò illos libros vocauit Testamentum Vetus, quia voluit illos distinguere à scriptis Apostolorum, quę sunt post Iohannem. *Lex enim & Prophetæ vsque ad Iohannem*, ait Christus, *Matth.* 11.

2. Secunda partitione, Tam illi, quàm isti secantur iterum in duas partes: *in libros Canonicos*, vt vocant, *& Apocryphos. Canonicos* vocant, quos primùm Ecclesia Israelitica, deinde etiam Ecclesia Christiana à Spiritu sancto mentibus Prophetarum & Apostolorum inspiratas & ceu dictatas, pérque eorum manus conscriptas fuisse, extra omnem controuersiam semper agnouit, atque vt purum Dei verbum recepit, ac proinde quæ autoritatem habent vnde dogmata fidei constituantur atque probentur. Apocryphos vocant, qui ad Canonis autoritatem non fuerunt ab Ecclesia admissi, neque vt verbum Dei agniti, ac proinde, qui nullam habent autoritatem ad dogmata conficienda, licet & ipsi vtilem contineant doctrinam. *Canonici* autem illi ideò vocantur, quòd sint in Canone eorum voluminum, quæ à viris quidem sanctis conscripta fuêre: sed non nisi à Spiritu sancto dictata fuisse, Catholica semper nouit ac profitetur Ecclesia. Isti verò Apocryphi (quæ vox absconditum significat) propterea appellantur, quòd Ecclesia, licèt eos neque impios neque inutiles esse iudicarit, quia tamen illorum origo abscondita erat, hoc est, quia Ecclesia non agnoscebat, eos esse sicut reliquos, à Spiritu sancto dictatos, idcircò etiam non permittebat, eos palàm in templis sed tantùm à quibuslibet secretò, hoc est, domi suæ legi, vt ipse etiam *Cyprianus in Expositione Symboli* testatur.

Qui porrò sint *Canonici*, & qui *Apocryphi*, id cùm apud Ecclesiasticos Scriptores, tum in multis Conciliis, tum denique in ipso limine sacrorum Bibliorum, præsertim Latine & deinde Germanicè scriptorum, videre est. Ac quod attinet libros Veteris Testamenti, primùm constat omnes illos esse Canonicos, qui citantur à Christo & Apostolis. Citantur autem ferè omnes, qui sunt in Canone Hebræorum. Quot verò & qui sint in Canone apud Hebræos, Iosephus Iudaicus, qui maximæ semper, non solùm apud Iudæos, sed etiam apud Christianos Scriptores fuit autoritatis, *in libro de Antiquitatibus Iudæorum, contra Appionem Alexandrinum Grammaticum*, primò enumerat, atque docet, dicens, *Eos esse tantùm 22. numero, iuxta numerum etiam Hebraicarum literarum.* Et hos ait esse, *primùm Mosis libros quinque*, quos Hebræi à præcipua materia, quæ ibi traditur, *Thorah*, Legem: Græci verò à numero librorum πεντάτευχον appellarunt, deinde libros Prophetarum 13. postremò alios quatuor, qui hymnos, vt ipse loquitur, in Deum, καὶ ὑποθήκας τοῦ βίου τοῖς ἀνθρώποις περιέχουσι, hoc est, præcepta vitæ humanæ continent. Sed quinam ij sint, clariùs explicatur tàm apud Hebræos quàm apud Græcos & Latinos Scriptores. *D. Hieronymi Prologus in libros Regum*, quem ipse *Galeatum* appellat, est in tertio Tomo Operum D. Hieronymi, & præponi solet omnibus ferè sacris Bibliis. Ibi Hieronymus, secutus Canonem Hebræorum, confirmat, 22. tantùm esse libros apud Hebræos in suo Canone, quemadmodum etiam 22. tantùm sunt literæ. Et hos numerat, dicens, Primum esse, *Beresith*, hoc est, vt nos vocamus, *Genesin.* II. *Veelle schemoth*, quem nos *Exodum* dicimus. III. *Vaiikrah* quem nos *Leuiticum appellamus.* IV. *Vaiedabber* quem *Numeros* vocamus. V. *Elle haddebarim*, qui *Deuteronomium* prænotatur. Hi sunt libri quinque Mosis. VI. *Iehoschuha.* VII. *Sophetim*, hoc est, *librum Iudicum*: & cum hoc coniungunt *Ruth*, quia in diebus *Iud. cum* facta eius narratur historia. VIII. *Schemuel*, quem nos primum & secundum *Regum* dicimus. Sed Hebræi tanquam vnum tantum librum commemorant in Canone. IX. *Melachim*, id est, *Regum*, quem nos *tertium & quartum Regum* appellamus. X. *Iesaiam.* XI. *Hieremiam.* XII. *Ezechielem.* XIII. *Librum 12. Prophetarum*, qui ab Hebræis appellatur *Thore hasbar.* XIV. *Iobum.* XV. *Dauidis Psalmos*, quos Hebræi vocant *Thehilim.* XVI. Solomonis *Misle*, id est, *Parabolas, seu Prouerbia.* XVII. *Coheleth*, hoc est, *Ecclesiasten.* XVIII. *Shir hasschirim*, id est, *Canticum Canticorum.* XIX. *Danielem.* XX. *Dibre haiamim*, hoc est, *Verba Dierum*, quod, vt Hieronymus ait, significantiùs χρονικὸν totius diuinæ historiæ possemus appellare, Librum hunc appellamus παραλειπομένων. I. & II. XXI. *Esdram*, qui & ipse in duos libros apud Græcos & Latinos diuisus est, cùm vnus tantùm esse reputetur apud Hebræos. XXII. *Hester.* *Canonici libri quot & qui sint.*

Hic est antiquus Canon diuinorum librorum apud Hebræos, de quibus nulla vnquam fuit dubitatio, quanquam, (vt inquit Hieronymus) quidam in horum Canone

none ponunt etiam Librum *Kineth*, hoc est, *Lamentationes Hieremiæ Prophetæ*: & coniungunt eum libro Hieremiæ. *Extra hos libros*, ait Hieronymus, *quicquid reperitur, inter apocrypha est ponendum.* Itaque concludit *librum Sapientiæ, qui inscribitur Solomoni*, & *Ecclesiasticum*, qui etiam vocatur *Sapientia Iesu filij Sirach*: & *Iudith*: & *Thobiam pro Canonicis habendos non esse, ac multo minus libros Machabæorum.*

Atque hanc Hieronymi, iuxta Hebræorum Canonem, sententiam de Canonicis & Apocryphis libris veteris testamenti, probatam fuisse toti Ecclesiæ, inde etiam manifestum est: quòd Prologum hunc in libros Regum voluit sacris Biblijs præfigi, vt omnes intelligerent, qui in Canone, & qui extra Canonem habendi essent.

Neque etiam plures illis 22. Canonicos agnouerat longè ante D. Hieronymum. D. Cyprianus Episcopus & Martyr: vt est videre *in explicatione Symboli*, cum exponit ea verba: *Credo in Spiritum sanctum: Sanctam Ecclesiam.* Et postquam enumerauit etiam volumina noui testamenti, concludit dicens: *Hæc sunt, quæ Patres intra Canonem incluserunt, ex quibus fidei nostræ assertiones constare voluerunt.* De alijs ait: *Maiores voluisse quidem eos legi, sed non proferri ad autoritatem ex ijs fidei confirmandam.*

Eusebius Cæsariensis libro tertio Ecclesiasticæ historiæ capite 10. eundem numerum Canonicorum librorum iuxta sententiam Iosephi probat. Neque plures aut alios enumerat ipse

Epiphanius in suo Panario Tom. prim. libri primi. hæresi 8. *quæ fuit Epicureorum*, idem habet, nisi quod cum Hieremia coniungit etiam eius *Kineth*, id est, *Lamentationes*, *& Epistolas Baruch*: Et concludit, *omnes numeratos libros esse* 22. *iuxta numerum Hebraicarum literarum.*

Idem Pater in libro de mensuris & Ponderibus eundem etiam numerum & ordinem librorum Canonicorũ tradit: atque egregiè explicat, quomodo, cùm essent numero 27. redacti sint ad 22. nullo tamen excepto.

Idem Epiphanius, in eodem de *Mensuris & Ponderibus libro* pulcrè explicat mysterium huius numeri vicenarij cum binario, ac dicit, *Deum in creatione Mundi intra sex dies creasse 22. opera, quæ & enumerat, & in 22 operibus, contineri omnia, quæ fecit Deus in cœlo & in Terra, in Mari, & in abyssis, in luce, & in tenebris: & in omnibus. Deum etiam manifestasse per angelum Mosi, 22. fuisse capita familiarum ab Adamo vsque ad Iacobum, qui Israel fuit cognominatus, vnde populus Dei natus est: quæ capita etiam enumerat, hoc est 22. generationes. Ita 22 sextarios in vno modio Deum voluisse contineri. Proinde ad eundem numerum datas etiam literas Hebraïs, & enumeratos esse libros, traditos illis à Domino Deo.*

Hieronymus quoque *in Prologo Galeato* de quo paulò antè diximus, imitatus Epiphanium, de hoc numero multa tradit. Sicut Hebræi 22 literas habent, sic etiam Syros & Chaldæos, Samaritanos quoque totidem literis *Pentateuchum* Mosis scriptitare. Et *in libro Numerorum* hanc eandem Supputationem sub sacerdotum & Leuitarum censu, mysticè ostendi. *Psalmos* etiam aliquot, vt 36 110. 111. 118. 144. eiusdem numeri alphabeto contexti. Item *Lamentationes Hieremiæ*, & eiusdem *Orationem*, & Solomonis quoque in fine *Prouerbia*, ab eo loco, in quo ait, *Mulierem fortem quis inueniet?* eisdem alphabetis & incisionibus, 22. supputari. Iure igitur etiam libros diuinos iuxta hunc numerum fuisse traditos & numeratos.

Totidem & eosdem libros Canonicos veteris testamenti enumerat *Hilarius in suo Prologo in Psalmos.*

In Concilio etiam Laodiceno, quod celebratum fuit anno 370. nempe sub finem Pontificatus Liberij, aut saltem initio Pontificatus Damasi Papæ, qui fuit tempore Hieronymi, non alij, neque plures ponuntur in Canone, quàm suprà etiam vidimus ab Hieronymo, Epiphanio & Cypriano numeratos fuisse. Fuit autem ibi editus Canon 59. vt non legantur, inque autoritatem recipiantur, nisi libri Canonici, & ex veteri testamento illos tantùm, quos antè enumerauimus, Canonicos esse pronunciarunt illi Patres. Quare quòd postea *in Concilio Carthaginensi tertio*, quod celebratum fuisse legitur circa tempora Syricij illius Papæ, qui legem tulit de Clericorum cœlibatu, inter Canonicos libros recepti fuerunt etiam *Sapientia Solomonis & Ecclesiasticus*, quem etiam inter Solomonis libros connumerant: cum tamen apertè constet, fuisse Iesu filij Sirach: item *duo libri Machabæorum*: & quod ijdem in alijs quoque Concilijs inter Canonicos connumerati sint; & à Pontificibus Romanis recepti; vt primùm ab Innoc. I. inter sua decreta; quemadmodum *in Epistola ad Exsuperium Tholosanum Episcopum cap.* 7. habetur, deinde ab alijs: viderint ipsi, quâ autoritate id fecerint. Certè neque vnquam Ecclesia Israel, neque vetus Ecclesia Christiana hos agnouit inter libros Canonicos, & à spiritu sancto dictatos: vt antea vidimus. *Et Cyprianus antiquissimus Scriptor*, disertissimè scribit *in Expositione Symboli de Sapientia Solomonis, & Sapientia Siracida: & libris Machabæorum* & alijs huius secundæ classis libris, eos quidem legi posse in Ecclesia: sed nihil ex eis posse proferri ad autoritatem fidei confirmandam. Id quod postea etiam Hieronymus fecit *in suo Galeato*: *& Concilium Laodicenum in Can.* 59.

Tom. concil. 1. pag. 991. in canal. Gelasij, excluditur secundus Machabæorum.

Proinde quod etiam *D. Augustinus Tom.* 3. *de Doctrina Christiana lib.* 2. *cap.* 8. inter Canonicos libros collocat *Thobiam, Iudithum, & Machabæos*: ideò fecit, quia suo tempore iam permultæ Ecclesiæ, præsertim Africanæ & Latinæ eos receperant pro Canonicis, id quod apparet ex Regula, quam ibi tradit: & quæ registrata fuit *in Decretis dist.* 19. *in Canonicis.* Atque hinc apparet apertissimè, Ecclesiam errare posse. Vetustior enim Ecclesia non dubitauit, sed certò sensit, hos libros non esse Canonicos: posterior posuit inter Canonicos: annon hæc sunt contradictoria? Sed ego retineo regulam Tertulliani: *Id esse verum, quodcumque primum: id esse adulterinum, quodcumque posterius.* Proinde malo (vt ita loquar) errare cum veteri & pura Ecclesia; quàm benè sentire cum posteriori atque corruptiori. Nunc tenemus, qui sint in canone, & qui Apocryphi ex libris veteris testamenti.

De libris noui Testamenti faciliùs & citiùs qui Canonici sint & qui non, explicatur iudicium. Extra controuersiam semper fuit apud omnes scriptores Ecclesiasticos, & legitimas synodos, hos esse canonicos:

IV. *Euangelistarum libros: hoc est, Euangelium Matthæi, Marci, Lucæ, & Iohannis:*

Acta Apostolorum per Lucam conscripta:

Epistolas Pauli omnes, præter illam quæ est ad Hebræos:

Epistolam Petri priorem:

Iohannis priorem.

Hæc scripta pro indubitatis habentur, inquit *Eusebius Cæsariensis lib.* 3. *cap.* 25. *Ecclesiast. histor.* De *Epistola verò Iacobi*, & de *posteriore Petri*, & de *altera ac tertia Iohannis, déque Epistola Iudæ, & ea quæ est ad Hebræos.* Postremo de ipsa *Iohannis Apocalypsi*, dubitatum à multis fuit, in ipsa quoque primitiua Ecclesia, an ab ipsis Apostolis scriptæ fuissent, ac proinde an deberent pro Canonicis recipi, nec ne: vt testatur *Eusebius Cæsariensis lib.* 3. *cap.* 25. Et Tertullianus antiquissimus scriptor *libro de Pudicitia.* Epistolam ad Hebræos adscribit Barnabæ, qui comes fuerat Paulo in prædicando Gentibus Euangelio. *Et Hieronymus in cap. sexto Iesaiæ* de eadem Epistola sic scribit: [*Quam, scilicet Epistolam Latina consuetudo non recipit.* Idem *in Tom.* 1. *libro de Ecclesiasticis Scriptoribus*, de eadem Epistola ita scribit: *Epistola autem quæ fertur ad Hebræos, non eius, scilicet Pauli, creditur: propter styli sermonisque distantiam, sed vel Barnabæ, iuxta Tertullianum, vel Lucæ Euangelistæ, iuxta quosdam, vel Clementis, Romanæ postea Ecclesiæ Episcopi, quem aiunt, Sententias Pauli proprio ordinasse & ornasse sermone.*] Hæc ille, quanquam ibidem etiam dicit fieri posse, vt fuerit Pauli: sed quod suum suppresserit nomen, vitandæ inuidiæ gratia fecisse, cùm esset Hebræis multis inuisus.

De Epistola altera & tertia Iohannis idem Hieronymus *libro de Ecclesiast. Scriptor.* ait: *creditum in Ecclesia, eas fuisse Iohannis cuiusdam presbyteri.* Harum etiam duarum Epistolarum non meminit Eusebius *in vita Iohannis Euangelistæ.*

De Apocalypsi Ioannis quot & quanti Patres dubitarint, & alij reiecerint, legatur *Erasmus in Annotatione in Apocalypsin*, ad quæ tamen omnia testimonia doctissimè & piè respondit Beza *in suis Annotationibus.* Nam multos alios antiquissimos etiam Patres

illam agnouisse, esse Ioannis Apostoli, docet tum Hieronymus in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum, qui ait, Iustini Martyris & Irenæi etiam Commentariis illustratam fuisse: tùm Eusebius, qui *libro 3. capite vigesimo quinto* ait: *Eam à nonnullis fuisse reprobatam, ab aliis autem certis & indubitatis Scripturis adiudicatam.* Doctissimus etiam Bullingerus in ipsam Apocalypsin multis & testimoniis & rationibus, Iohannis Euangelistæ fuisse, demonstrat.

Idem de Epistola Iacobi & Iudæ iudicium fuit multorum. Cæterùm postea hos omnes libros Noui Testamenti pro Canonicis receptos fuisse in Ecclesia, manifestum est ex Catalogo librorum Canonicorum in Conciliis permultis, Carthagini. III. & ex Catalogo Augustini *De doctrina Christiana, libro secundo, capite octauo.* Imò & longè ante ex Indice Cypriani in expositione Symboli. Neque id contra Antiquitatem est: quoniam etsi multi ex antiquissimis Patribus de illis dubitarunt: multi tamen alij eos vt Canonicos agnouerunt: vt paulò antè ostensum est. Id quod dici non potest de libris Veteris Testamenti, vt de libris Machabæorum, qui in Canone nunquam fuerunt Hebræorum: & à tota Antiquitate pro Apocryphis habiti. Hoc tantùm adiectum volo apud multos, maioris autoritatis esse illos libros, de quibus nihil dubitatum fuit in veteri Ecclesia, quàm alij sint.

Atque hæc satis de secunda sacrorum Bibliorum partitione: quæ est in Canonicos & Apocryphos.

Rursus tertia partitione secantur ab Hebræis omnia scripta Canonica in tres classes: in quarum prima collocant libros Mosis: quos non solùm *Thorah*, à præcipua materia quam tractant: sed etiam à numero quinario quo constant *chomesch*, sicut & Græci πεντάτευχον appellant. In secunda classe ponunt libros Prophetarum, quorum etiam duplicem faciunt ordinem: nempe priorum, quos *Nebiim rischonim* vocant, & posteriorum, quos *Nebiim acharonim* appellant. Nomine autem priorum Prophetarum, intelligunt Iosuam, Iudices. Samuelis libros duos, & *Melachim*, hoc est, Regum libros duos, nomine verò posteriorum intelligunt Iesaiam, Ieremiam, Ezechielem & 12. minores, quos etiam à numero duodenario appellant.

In tertia autem classe ponunt ἁγιόγραφα. Hagiographa autem vocant Iobum, Psalmos, Prouerbia, Ecclesiasticum, Canticum Canticorum. Paralipomena, Esdram, Hester. Hunc triplicem ordinem Librorum Veteris Testamenti recitat Hieronymus ex Hebræis in suo prologo Galeato. Ego autem libentiùs hunc ordinem amplector, quod etiam Dominus Iesus totum Vetus Testamentum in has tres ordines distinxit. Matth. 11. 22. Luc. vlt. sic ait, *O stulti & tardi corde ad credendum ea quæ scripta sunt in Lege & Prophetis, & Psalmis de me.* (Psalmi enim inter hagiographa numerantur.

Quando autem, & per quem in hunc ordinem redacti fuerint ij libri Veteris Testamenti, operæ pretium est explicare. *Tradunt Hebræi, in hunc ordinem digestos fuisse post reditum populi è captiuitate Babylonica per Esdram. Cùm enim multi libri interijssent eo tempore, quo Ciuitas Hierusalem & Templum per Regem Babyloniorum fuerunt exusta: illi tantùm Dei prouidentia fuerunt asseruati, qui populo erudiendo fuerant necessarij. Hos libros cùm iam è Babylonico exilio reuersus esset populus, Esdras in istum ordinem, quem superiùs explicauimus, redegit: nimirum ita vt eorum numerus 22. literis Hebraicis responderet. Hebræi hunc ordinem atque numerum sacrorum Bibliorum, vocant Canonem. Hunc verò Canonem posteà ijdem Hebræi per tres classes distinxerunt.*

Nunc tenemus & numerum & ordinem Sacrorum Bibliorum Veteris Testamenti: & per quos & quando in hunc ordinem fuerunt digesti.

Lyranus in Genesin, vt huius quoque partitionem non omittamus, ita distinguit Biblia. *Vetus Testamentum in libros Legales, Historicos & Sapientiales, vt vocat, seu parabolicos, & Propheticos. Nouum item Testamentum in quatuor partes, quæ respondent illis quatuor partibus Veteris Testamenti, nempe in Euangelium, quod in quatuor Euangelistis traditur in Historias, quæ sunt Acta Apostolorum, in libros Sapientiales, qui sunt Epistolæ Apostolorum, & in Propheticum, qui est Apocalypsis.* Hoc παρέργως adiectum esto.

Quarta autem distinctio Bibliorum est in Legem & in Euangelium. Hæc tutissima est, eáque optima, & est distinctio potiùs materiæ, seu doctrinæ, quæ continetur in sacris Bibliis, quàm librorum, quòd quidquid in sacris Bibliis continetur, ad hæc duo capita redigatur. Vbique enim Sacrorum Bibliorum vel præcepta traduntur de vitandis ac persequendis, in quibus duobus posita est Lex, hoc est, tota ratio rectè viuendi, vel si Legem transgrediamur, proponitur beneficium Christi, quo primùm peccata remittuntur, deinde etiam vis Spiritus Sancti donatur, quâ imago perdita in nobis restauratur. In iis autem duobus consistit summa Euangelij.

Atque hæc de partitione Bibliorum, quæ quadruplex est, prima *in Vetus & Nouum Testamentum*: secunda, *in Canonicos & Apocryphos*: tertia, *in Legales, Propheticos, & hagiographos*: Quarta, *in Legem & Euangelium.*

III. Nunc methodus ipsa postulat, vt demonstremus, per quos, & quando & quo idiomate ij Canonici libri scripti fuerint.

De *Pentateucho*, constat partim ex Sacris literis, partim ex monumentis Hebræorum, Mosen iam senem in deserto, quidam addunt speciatim, in terra Moab, Hebraicâ linguâ illum scripsisse.

Eodem tempore volunt nonnulli *librum Iobi*, aut ab ipso Iobo, aut ab alio aliquo ipsius Iobi nomine in Idumæa conscriptum fuisse, linguâ partim Hebraicâ, partim Arabica, partim Syra.

Sunt etiam qui putant, Mosen huius autorem fuisse.

Defuncto Mose, *Iosua* res a se præclarè gestas vno libro complexus est Hebraicè.

De *Libro Iudicum*, Hebræi tradunt, illum à Samuele conscriptum fuisse linguâ Hebraica. Alij, vnumquemque Iudicem suorum temporum res gestas scripsisse, Samuelem postea omnia illa iudicum monumenta in vnum volumen redegisse, & ita etiam *librum Ruth* ab eodem compositum fuisse.

Cæterùm libros illos duos, qui *Samuelis* appellantur, ab Hebræis, à Latinis, *Primus & Secundus Regum*, ab ipso Samuele fuisse vsque ad suum ipsius obitum conscriptos, nemini dubium est, Absolutum verò fuisse alterum librum à Dauide, tradunt Interpretes.

Duo *Regum libri*, quos nos *Tertium* & *Quartum* appellamus, fuerunt compositi partim a Dauide, partim à Solomone, partim à reliquis Prophetis, qui eo fuerint tempore: ita vt quisque res suo tempore gestas monumentis mandarit. Hæc est Hebræorum, & omnium ferè Interpretum sententia.

Psalmos Dauidis variis temporibus ab ipso Dauide compositos, per eos verò, quorum nomina in Inscriptionibus leguntur, decantatos, ab Esdra verò tandem in vnum volumen collectos atque digestos fuisse creditur.

De Solomone quin ipse sua *Prouerbia*, *Ecclesiasten*, *Canticum Canticorum*, linguâ Hebraicâ scripserit, nemo dubitat: cùm hoc apertè tradat Scriptura *in libro Regum*, & alibi.

Iesaiam, Hieremiam, & reliquos Prophetas, postquam concionati fuissent, suas quemque conciones in aliquam Summam seu Epitomen redegisse, eásque Ecclesię asseruasse, alias tum ex Sacris literis, tum ex probatis authoribus demonstrauimus.

Ac Iustinus quidem Martyr ita de omnibus Prophetis scriptum reliquit, in altera pro Christianis Apologia, Ἄνθρωποι οὖν τινὲς ἐν Ἰουδαίοις γεγένηνται Θεοῦ προφῆται, δι' ὧν τὸ προφητικὸν πνεῦμα προεκήρυξε τὰ γενήσεσθαι. καὶ τούτων οἱ ἐν Ἰουδαίοις κατὰ καιροὺς γενόμενοι Βασιλεῖς τὰς προφητείας ὡς ἐλέχθησαν ὅτε προεφητεύοντο, τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν Ἑβραΐδι φωνῇ ἐν βιβλίοις ὑπ' αὐτῶν τῶν προφητῶν συνταττομένας κτώμενοι, περιεῖπον.

Vbi autem, & quoto quisque tempore concionatus sit, nunc explicare non est necesse. Satis est, hoc in præsentia tenere, vnumquemque Prophetam suas conscripsisse conciones, vel saltem concionum summas. Nunc tenemus, per quos sint scripta Biblia Veteris Testamenti, per quem in Canone posita, & per quos in illas tres classes distincta.

Cæterùm multò plura volumina, quam nunc habeamus, scripta fuisse, tùm à Mose, tùm à Solomone, Prophetis, & aliis scriptoribus Ecclesiasticis, nemini, qui Biblia legerit & obseruarit, dubium est: cum in eis multorum librorum mentio fiat, quorum tamen vestigia nulla extant.

Moses

Moses enim in Numer. cap. 21. mentionem facit libri Bellorum Domini: hic tamen non reperitur.

Iosuæ etiam cap. 10. legitur: *Nónne scriptum est hoc in libro Iustorum?* Hic tamen interiit.

1. Paralip. 29. mentio fit libri Nathanis & libri Gadis, prophetarum: ij tamen ad nos non peruenerunt.

Item 2. Paralip. 9. mentio fit sermonum eiusdem Nathanis prophetæ, & prophetæ Abiæ Silonitæ: & visionum hoc est, prophetiarum, Addo videntis: qui libri nullibi reperiuntur. Item 2. Paral. 29.

In libro etiam Regum 3 cap. 4 de Solomone legimus, eum scripsisse 3000 sententiarum parabolicarum; & tamen non habemus nisi 800. Et carminum 5000. & tantum paucissima extant. Item scripsisse multos philosophicos libros de arboribus omnibus, de quadrupedibus, de Volucribus, de Serpentibus, de piscibus & ceteris. Horum tamen voluminum ne vestigium quidem extat.

Item 3000. Psalmorum Dauidis commemorantur in libro Paralipom. & tamen non exstant, nisi 150. quos etiam ab amicis Ezechiæ Regis ex illis 3000. selectos fuisse, reliquis absconditis, tradit Athanasius in sua Synopsi.

Iosephus scribit, duos prophetię libros ab Ezechiele fuisse conscriptos, quorum vnus tantùm ad nos peruenit.

Beda Tom. 4. in Esdram lib. 2. cap. 9. scribit, de sententia Hebræorum, Iesaiam præter prophetiam, librum etiam scripsisse historiarum, qui nullibi reperiri possit.

Hæc etiam obseruauit D. Athanasius in sua Synopsi.

Quod verò factum est, vt tot libri perierint? Hebræi sentiunt, Templo & Ciuitate Hierosolymorum per Babyloniorum Regem exustis, Dei prouidentia seruatos qui populo erudiendo forent necessarij.

Athanasius in sua Synopsi putat, multos libros, Iudæorum socordia ac pigritia periisse. Illud satis est, tantum seruatum fuisse librorum, quantum ad viam salutis agnoscendam, & nouum testamentum confirmandum, erat necessarium.

IIII. Nunc ratio postularet, vt demonstrarem, iure hos, quos Canonicos esse diximus, in Canone fuisse positos, quod hi soli certum contineant Dei verbum: si hoc non esset extra omnem controuersiam apud fideles positum. Constat enim, Ecclesiam Dei agnouisse, hos omnes libros solos & totos fuisse à Spiritu sancto dictatos: ac proinde iis & non aliis tanquam certissimo Dei verbo se subiecisse; Reliquos vero libros, quos Apocryphos appellant, sicut & scripta Patrum, non simpliciter recepisse, sed eatenus, quatenus libris Canonicis consentaneos esse iudicauit. Ita enim eos probauit, vt tamen eos ad dogmata fidei probanda, sicut reapse nullam habent autoritatem; ita etiam habere noluerit, imò non habere declarauerit: vt etiam Cyprianus docuit. Non est igitur necesse, vt demonstremus, hosce libros iure fuisse ab Ecclesia in Canone positos, cùm omnes sciant, hos solos esse verbum Dei.

Ceterum illud, quod ex hoc iacto firmóque fundamento consequitur, prætereundum non est: Nempe, *Cum ij Soli, quos enumerauimus, sint Canonici libri; debere igitur hos solos nobis esse Canonem, regulam, & formam totius doctrinæ Christianæ de omnibus Articulis fidei. Quid si alias doctrinæ formulas Ecclesiis atque fidelibus simpliciter recipiendas obtrudamus: maxima tum sacras literas, tum Spiritum sanctum, sacrarum literarum autorem, tum denique ipsam Ecclesiam, quæ solas Scripturas sacras pro Canone & regula totius doctrinæ Christianæ & agnouit atque recepit, fidelibúsque recipiendas proposuit, iniuria affecerimus. Ideircò enim hæ solæ canonicæ appellantur, quod & solæ sint & esse debeant Canon, regula, & formula totius doctrinæ Christianæ: atque ita debeant esse sola Canon totius Christianæ doctrinæ, vt reliqua omnes doctrinæ & libri ad eam, seu ad lapidem Lydium sint examinandi; & si quid ab eo Canone diuersum esse deprehensum fuerit, illud reijciatur. Proinde in ipsis quoque legitimis & probatis Conciliis, Canones nunquam de doctrina Christiana facti sunt, & ab Ecclesia recepti, nisi quatenus testimonia certa habebant è sacris literis: quod has solas semper Ecclesia agnouerit Canonem esse totius doctrinæ Christianæ. Quare nullis Canonibus, Symbolis, Articulis, Confessionibus de doctrina Christiana, subscribere debent Christiani nisi vel expressâ vel tacitâ conditione: nempe quatenus consentanei illi sunt sacris literis, & huius rei ea est ratio, quod sola sacra litera vnica sunt regula, & Canon, cui simpliciter Ecclesia subiecta est, in omnibus iis, quæ ad religionem pertinent. Huc spectant infinita Patrum loca quibus demonstrant, solis scripturis Canonicis simpliciter eam esse adhibendam fidem, vt de illorum veritate minimè dubitemus: & yt solis eum deberi honorem ac reuerentiam, vt simpliciter recipiantur: aliorum vero scripta quæcumque & quorumcunque illa sint, ita esse legenda & recipienda, vt illis tamen conscientia nostra minimè astringantur, quin nobis liceat in illis improbare atque respuere quæ aliquando antea probaueramus, si ex verbo Dei meliùs edocti, illa iudicauerimus esse improbanda.* Sic præter alios docuit Augustinus Tom. 2. Epist. 34 Fortunatianum numero 11. *Neque enim quorumlibet disputationes,* inquit, *quamuis Catholicorum & laudatorum hominum velut scripturas Canonicas habere debemus. vt nobis non liceat salua honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare, atque respuere: si fortè inuenerimus, quod aliter senserint, quàm veritas habet, diuino adiutorio vel ab aliis intellecta, vel à nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum: tales volo esse lectores meorum.*

Item Epistola 112. *Si quid diuinarum scripturarum, earum scilicet quæ Canonicæ in Ecclesia nominantur, perspicua firmatur autoritate, sine vlla dubitatione credendum est: aliis verò testibus vel testimoniis, quibus aliquid credendum esse suadetur, tibi credere vel non credere licet.*

Item Tom. 7. Aduersus Cresconium Donatistam Grammaticum, lib. 2 cap 31. cùm ille protulisset locum pro suo Anabaptismo ex operibus Cypriani, sic respondit Augustinus: *Nos Cypriano nullam facimus iniuriam, cùm eius quaslibet literas à Canonica scripturarum diuinarum autoritate distinguimus. Neque enim sine causa tam salubri vigilantia Canon Ecclesiasticus constitutus est, ad quem certè Prophetarum & Apostolorum libri pertineant: quos omnino iudicare non audemus: & secundùm quos de ceteris literis vel fidelium vel infidelium liberè iudicemus.* Legantur quæ etiam sequuntur in c. 32.

Notum est & illud, quod habet in Epistola ad D. Hieronymum 19. quod etiam citatur in decretis dist 9. Can. 5. *Ego solis eis scriptorum, qui iam Canonici appellantur, didici hunc timorem honorémque deferre, vt nullum eorum scribendo errasse audeam credere: ac si aliquid in eis offendero, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud existimem quàm mendosum esse codicem, vel non esse assecutum interpretem quod dictum est: vel me minimè intellexisse non ambigam. Alios autem ita lego, vt, quantalibet sanctitate, quantáve doctrina polleant: non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt: sed quia mihi per alios autores vel Canonicas vel probabiles rationes, quod à vero non abhorreat, persuadere potuerunt, &c.* Illud enim semper retinent fideles, tanquam certissimum axioma & firmissimum fundamentum: Solas scripturas Canonicas esse totius doctrinæ de religione certissimum Canonem, atque ita certum & vnicum Canonem, vt ad eum omnes doctrinæ, omnes cultus, omnes humanæ vitæ actiones examinari debeant, & nihil vel credendum, vel agendum, vel docendum in Ecclesia, quod hoc Canone non sit probatum, ac proinde iis solis hunc deberi honorem ac reuerentiam, vt eis simpliciter & sine vlla deliberatione aut exceptione subscribatur & obtemperetur ab omnibus.

At vnde, inquiat aliquis, Scripturæ canonicę hanc habuerunt & habent autoritatem, vt eæ solæ sint & esse debeant canon omnis doctrinæ de religione?

Antiqua est hæc, diúque & multum agitata quæstio de autoritate Scripturæ, vnde eam habeat, an à se, an vero ab Ecclesia? idque præsertim, propter quoddam Augustini contra Epistolam Fundamenti, dictum, Ego vero Euangelio non crederem: nisi autoritas Ecclesiæ me commoueret. Alias etiam hanc quæstionem explicaui, nunc quam breuissimè repetam meam explicationem, idque certis propositionibus, quo res fiat dilucidior. Sed si hoc primum diligenter obseruauerimus, hic non vnam, sed duplicem proponi quæstionem, quarum vna est Iuris (vt ita distinguendi gratiâ cum Iuris peritis loquar) altera facti: Prima est, vndénam sacris literis hæc dignitas seu autoritas sit, vt ipsæ

solæ debeant haberi in Ecclesia pro certissimo canone omnis doctrinæ de religione, cui omnes subiicere sese simpliciter debeant? Altera est facti, quæ hæc est; Vndenam sacræ literæ hanc apud fideles obtinuerint autoritatem in Ecclesia, vt hæ solæ sint receptæ & recipiantur pro Canone omnis doctrinæ de religione, & sese omnes illis tamquam Dei verbo simpliciter subiiciant?

Quod primam quæstionem attinet, eam his propositionibus expedio.

Propositio.

I. Quod libri Canonici sint verbum Dei, non habent ab Ecclesia, sed à Deo horum librorum autore. Etsi enim Ecclesia primum agnouit, deinde aliis declarauit, hos libros certissimum esse verbum Dei: vt tamen sint verbum Dei, Ecclesia minimè effecit, sed Deus, qui loquutus est in patribus, quæ quæ in iis libris continentur, inspirauit Mosi, Prophetis atque Apostolis, qui denique per illorum manus atque calamos, omnes hosce libros conscripsit.

II. Verbum autem Dei per se dignum est, vt sit omnibus hominibus Canon & regula omnis pietatis atque iustitiæ. Quod igitur hi libri, sicut reipsa sunt, sic etiam debeant esse omnibus hominibus Canon & regula omnis doctrinæ de religione: non habent ab Ecclesia, sed à seipsis; quia sunt verbum Dei. Quare dignitas Canonicorum librorum qua digni sunt, quibus omnes se simpliciter subiiciant, non est illis ab Ecclesia sed à Deo, cuius sunt verbum, & à se, quia sunt verbum Dei.

III. Proinde & libri Canonici, sicut ab Ecclesia non habent vt sint verbum Dei: ita etiam ab ea non habent autoritatem obligandi hominum conscientias, sed à Deo, cuius sunt verbum, & à se, quia sunt verbum Dei. Solus enim Deus & ipsius verbum habent autoritatem in hominum conscientias.

IIII. Sicut igitur Ecclesia non dedit sacris literis, vt sint verbum Dei, neque nec vt sint Canon omnis doctrinæ de religione, ac proinde neque autoritatem obligandi conscientias: ita etiam nullam in eis habet autoritatem vel immutandi, vel addendi, vel detrahendi vel dispensandi.

V. Imò ipsa quoque Ecclesia perpetuò est & perpetuò esse debet sacris literis subiecta, vt, si se ab illis subducat, aut superior illis esse velit, mox desinat esse Ecclesia Dei, & fiat Ecclesia Antichristi. Sic enim Antichristus ille esse definitur in sacris literis, qui se extollit supra omne quod dicitur Deus: Ita illa Ecclesia est Antichristi quæ suam autoritatem supra autoritatem Scripturarum, quæ sunt verbum Dei, extollit.

VI. Proprium autem Ecclesiæ Christi est, vt maneat subiecta verbo Dei. Et eatenus est Ecclesia Christi quatenus verbo Christi subiecta manet: qua de causa columna etiam & firmamentum veritatis appellatur: quia scilicet verbum Dei firmum retinet, & ei manet subiecta.

VII. Est autem semper maior autoritas illius, cui quis subiectus est & subiici debet, quàm illius, qui subiicitur. Verbum autem Domini non est subiectum Ecclesiæ, sed Ecclesia verbo Dei. Autoritas igitur Ecclesiæ non solùm non potest esse maior autoritate verbi Dei in sacris literis reuelati: sed neque illi æquari vllo modo potest.

VIII. Proinde singulari etiam fideles magis subiecti sunt verbo Dei, quam Ecclesiæ. vnde & magis obedire oportet verbo Dei, quam hominibus, etiamsi Ecclesiæ Dei nomen & autoritatem retineant. Act. 4. 5.

Quæstio secunda. Cæterum vt ad alteram quæstionem accedamus: Etsi sacræ literæ ab Ecclesia non habent, neque vt sint verbum Dei, neque vt sint, debeántque esse Canon omnis doctrinæ de religione, neque denique, vt obligent humanas conscientias, ac proinde æterna illorum autoritas atque dignitas, non sit ab Ecclesia, sed à Deo: contrà verò potius autoritas Ecclesiæ pendeat ab autoritate sacrarum literarum, quibus est innixa: tamen quod hæ sacræ literæ hanc obtinuerint apud singulos fideles autoritatem, vt pro certo Dei verbo, idéoque pro vnico canone omnis doctrinæ de religione sint receptæ; & his sese, suasque conscientias fideles sponte subiecerint: hoc non solùm à Spiritu sancto, & à seipsis habent, sed etiam magna ex parte ab Ecclesia. Quare Ecclesiæ autoritas aliquid etiam dedit autoritatis sacris literis, non quidem in se, sed apud fideles, id quod nunc iis propositionibus declaro atque demonstro.

1. Quòd fideles recipiant verè sacras literas pro canone credendorum & agendorum, hoc est, omnis doctrinæ de religione; & aliorū libros non accipiant, hoc ideo faciunt, quia agnoscunt seu persuasi sunt, eos esse ipsissimum verbum Dei, aliorum autem libros, minimè.

2. Quod verò hos discernant ab aliis, & hos quidem agnoscant esse verbum Dei, aliis autem non: hoc habent à Spiritu sancto. Solius enim Spiritus sancti virtute donatur fides hæc atque intelligentia & iudicium: *cùm animalis homo non percipiat ea quæ Dei sunt.* 1. Cor. 2.

3. Spiritus autem sanctus ordinariè non solet donare fidem; nisi per auditum verbum. Rom. 10. *Fides ex auditu.*

4. Vt autem audiamus verbum, hoc habemus ab Ecclesia. Hæc enim primùm discreuit libros Canonicos ab Apocryphis: deinde hoc significat singulis, qui ad se accedunt: tertio prædicat & explicat hoc verbum: & ad fidem in illud inuitat, asserens, esse verbum salutis.

5. Ecclesiæ autem autoritas, hoc est, tanti populi Christiani sanctitas, eruditio, virtus, quæ illam fide dignam efficiunt: plurimùm homines mouet: vt quæ illa proponit, audiant & vera esse credant.

6. Cùm igitur audimus verbum ab Ecclesia prædicari: tum Spiritus sanctus, vtens ad hoc autoritate Ecclesiæ, incipit fidem in nobis excitare: persuadens, omnino ita esse, sicut Ecclesia prædicat, hoc scilicet esse verbum Dei & Euangelium salutis.

7. Vsqueadeò autem ita ordinariè Spiritus sanctus vtitur ministerio & autoritate Ecclesiæ ad fidem in nobis erga Euangelium excitandam, vt, nisi principio accedat autoritas Ecclesiæ, quæ prædicat verbum & asserit esse verbum Dei, nemo ordinariè crediturus sit Euangelio. Atque hoc est, quod Augustinus contra Epistolam Manichæorum, quam vocat Fundamentum, dixit: *Ego certè* (cùm scilicet essem Manichæus) *non crederem* (pro credidissem) *Euangelio, nisi autoritas Ecclesiæ* (quæ prædicat verbum & affirmat esse verbum Dei) *me commoueret* (hoc est, commouisset.) Multum enim prodest ad fidem Euangelio Christi adhibendam, videre, Ecclesiam in toto terrarum orbe diffusam, Euangelium amplecti & illud prædicare, pro illo ipsum etiam sanguinem fundere & mori.

Luther. etiam sic Tom. 2. in Resol. concl. 12. fol. 308. vbi pulchre locū hunc ibi explicatum.

8. Fides tamen nostra erga Euangelium non est ab Ecclesia tanquam à causa efficiente, sed à Spiritu sancto. Ab Ecclesia autem & à verbo, tanquam ab instrumento, quo Spiritus sanctus vtitur ad fidem excitandam.

9. Ipsæ etiam Scripturæ hanc autoritatem sibi conciliant apud electos, qui se legunt. quibus rationes? primùm dignitate rerum quas tractant. De rebus enim cœlestibus & ad gloriam Dei salutemque hominum pertinentibus, agunt. Deinde veritate historiæ. Quæ enim in his narrantur ea *αὐτῶν* testimonium habent etiam à prophanis scriptoribus: omnia vero miraculis confirmata. Tertiò sua consciencia, nihil enim in eis discrepat, sed quæ à Mose & à prophetis, diuersis temporibus tradita fuerunt, eadem etiam confirmantur in nouo Testamento: quartò grauitate & simplicitate sermonis. Non enim fucis agit rhetoricis, sed simplici veritate: postremo sua pietate, quod omnia ad gloriam Dei dirigat.

10. Non reperiuntur hæc omnia, præsertim simul, in scriptis hominum. Quantam igitur autoritatem, apud homines iudicio aliquo præditos, vt Scripturas has credant esse verbum Dei, & sese illis subiiciant, putamus sacræ Scripturæ, suis illis, atque aliis multis qualitatibus conciliant?

11. Cæterùm nisi adsit Spiritus sanctus, qui rem ita esse intus persuadeat, neque Ecclesia, neque verbum, quidpiam per se possunt in animis hominum, vt credant, has esse verbum Dei.

12. Ecclesiæ igitur autoritate homines primùm mouentur vt audiant verbum, & aliquo modo Dei verbum esse credant, deinde vbi audierint & legerint, multo magis mouentur qualitatibus Scripturarum, hoc est illarum maiestate, grauitate, constantia, veritate, simplicitate. Postremo vero Spiritus sanctus efficaciter eis persuadet, fidemque donat.

13. Quare quòd sacræ literæ hanc apud fideles autoritatem sint consecutæ, vt receptæ sint & recipiantur quotidie pro Canone omnis doctrinæ de religione, tanquam verum Dei verbum, habent per se & principaliter à Spiritu sancto qui fidem donat, à seipsis vero tanquā ab instrumento immediato, quo Spiritus sanctus vtitur ad faciendam illis fidem, ab Ecclesia autem tamquam à teste fide digno.

14. Tria enim sunt officia Ecclesiæ circa verbum Dei, vnum est, vt tanquam vera sponsa Christi, prædita spiritu Christi, quæ optimè scit discernere vocem sponsi à voci-

à vocibus adulterorum, iudicet de doctrinis: 1. Cor. 14. & discernat legitimos germanósque liberos sacrarum literarum, ab adulterinis atque apocryphis, & huius rei admoneat singulos sponsi amicos atque domesticos. Alterum est, vt tanquam fidus notarius, vtrumque testamentum ceu publicas tabulas apud se conseruet. Fuerūt quidem literis consignata hæc duo testamenta non à tota Ecclesia, sed à prophetis tantum atque Apostolis tanquā à notariis Spiritus sancti, totius tamen Ecclesiæ est, eos apud se fideliter custodire. Tertium officium Ecclesiæ est, vt tanquam publicus præco verbum Dei atque edicta summi Regis promulget atque prædicet.

15. Sed sicut, licet vxor discernat literas & mandata mariti à literis adulterinis, & illas declaret esse mariti, has vero minime, non sequitur tamen eam aut æqualis, aut etiam maioris esse autoritatis, quam sint aut maritus, aut mariti literæ: ita, licet Ecclesia per Spiritū Dei, quo est prædita, discernat legitimos libros sui sponsi Dei ab adulterinis, singulisque fidelibus significet, hos esse Christi, istos verò minimè, non sequitur tamen Ecclesiæ autoritatem (vt impiè quidam & ineptè asserunt) vel maiorem esse, vel saltem æqualem autoritati Scripturarum. Notarii eorum etiam est, testamenta conscribere & asseruare, non sunt tamen eius autoritatis, vt illis aliquid in eis liceat immutare, addere, diminuere, dispensare. Et Præconis est, promulgare edicta suorum Principum: non est tamen eius autoritatis, vt liceat quidquam in illis immutare, nisi perfidiæ damnari velit.

16. Ipse etiam Ioannes Baptista Iesum discreuit ab aliis hominibus, & eum demonstrauit Iudæis, testificans eum esse Christum, atque ita suo testimonio aliquid autoritatis conciliauit Christo apud Iudæos, vt permulti autoritate Ioannis commoti inceperint Christum audire & ei credere, non propterea tamen Ioannes maioris fuit aut æqualis saltem autoritatis cum Christo. Neque postquam illi inceperunt verè credere Christo, credebant amplius tam propter autoritatem Iohannis, quàm quia ipsi donati spiritu Dei agnoscebant, eum esse Messiam, quemadmodum & de Samaritanis legimus. Ioan. 4. qui, licet autoritate mulieris permoti, egressi fuerint vrbe, & cœperint audire Iesum, non tamen propter mulieris testimonium credebant in Christum, sed quia ipsi audierunt & viderunt, rem ita se habere.

17. Summa. Autoritatem seu dignitatem, quam Scripturæ habent in se, quâ fit, vt sint dignæ, quæ pro regula omnium credendorum agendorum & vitandorum in religione ab omnibus recipiantur, non habent ab Ecclesia, sed à Deo cuius sunt verbum, & à se, quia sunt Dei verbum.

18. Autoritatem verò quam habent apud homines nōdum perfecta fide donatos, qua fit, vt incipiant eas audire & aliquid fidei illis præstare, ordinariè habent ab Ecclesia, tanquam à Teste, fide digno.

19. Autoritatem autem, quam habent apud fideles, veram iam & firma fide præditos, qua fit, vt eas habeant pro indubitato verbo Dei, ac proinde eas, tamquam certissimum Canonem, regulam omnis doctrinæ de religione sequantur, habent non ab Ecclesia, sed à Spiritu sancto, qui, sicut illas prophetis atque Apostolis inspirauit atque dictauit, ita etiam easdem Electis omnibus intus persuadet demonstratque, certissimum esse Dei verbum. Est enim hæc persuasio seu fides solius Sp. S. donum, non autem ecclesiæ, quamquam ad hanc persuasionem faciendam, principio vti soleat Sp. sanctus non solum ministerio, sed etiam autoritate ecclesiæ, qua homines permoti incipiant audire & legere, & aliquid fidei scripturis præstare.

20. Proinde apparet, *Ecclesiam Christi nullam habere autoritatem in sacras literas addendi, minuendi, immutandi, dispensandi, cum ipsa etiam subiecta sit scripturis, atque ita subiecta, vt cum primum aut ab illis omnino defecit, aut sibi aliquid in eas autoritatis vsurpat, aut denique suos canones atque decreta tanta esse vult autoritatis, quanta etiam sunt sacræ literæ, statim desinat esse Ecclesia Christi.* Hoc vno Chrysostomi dicto confirmatur, quod est Tom. 2. in Matth. cap. 7. homil. 19. in illud, *Erat enim docens eos tamquam habens autoritatem.*

Omnis doctor, inquit, *seruus est legis, quia neque supra legem addere aliquid potest de suo sensu, neque subtrahere aliquid secundum proprium intellectum, sed hoc tantummodo praedicat quod continetur in lege. Sic enim ait Moses ac Salomon. Non addas verbo Dei neque detrahas inde. Qui autem hoc ausus fuerit facere: se sapientiorem esse putat Deo & incipit esse falsus testis, quia illud dicit, quod nec auris audiuit, nec oculus vidit.* Hæc de autoritate.

At, inquiunt nonnulli, *Ecclesia*, hoc est populus Dei, *prior fuit Scriptura. nam etiam ante Scripta Mosis fuit Ecclesia Israelitica, & ante Scripta Apostolica, fuit Ecclesia Christiana. Id autem quod prius est, autoritatem suam non accipit ab eo, quod posterius est, sed contrà.*

Responsio facilis est. *Ecclesia etsi prior est S. Scripturâ: non tamen prior est verbo Dei ἀγράφῳ. Prius enim Deus verbum suum reuelauit: deinde verò sibi Ecclesiam paulatim collegit, autem Ecclesia cœtus est renatorum hominum. Est. Quo autem semine fuerunt homines vnquam renati, aut etiamnum renascuntur? non alio quam verbo Dei.* vt docet Christus passim in Euangelio. & Petrus confirmat dicens, *Nos renatos esse ex semine incorruptibili per sermonem Dei viuentis.* Vtrum autem prius est: id quo renascuntur homines: an ipsi renati, quatenus renati sunt? Vtique id per quod fit renascentia. Vtrum etiam est prius, fundamentum super quod fundatur domus: an domus ipsa? Fundamentum. *Ecclesia autem fundata est*, ait Apostolus, *super fundamentum Apostolorum & Prophetarum*, hoc est, super verbum Christi, seu super Christum prædicatum à Prophetis & Apostolis. Nunquam igitur Ecclesia Dei prior fuit simpliciter verbo Dei. Ac proinde Ecclesia non potuit authoritatem dare verbo Dei: sed contra suam ipsa accepit à verbo à quo etiam habet, vt sit Ecclesia Dei. Quid autem obsecro, est Scriptura sancta: nisi illud ipsissimum verbum, per quod à condito orbe reuelatum primis parentibus, & deinceps aliis Patribus vsque ad Mosen prædicatum, Deus sibi Ecclesiam in Mundo collegit, & perpetuo vsque ad finem eiusdem orbis colligit. Differentia inter illud ἄγραφον & hoc ἔγγραφον, id est, scriptum, quod ad ipsam verbi substantiam attinet, nulla est: cum idem planè verbum sit prius ore tantum reuelatum & prædicatum, deinde in chartas redactum, literisque consignatum. Eadem igitur est autoritas Scripti: quæ etiam fuit non scripti. Quare si vt illud ἄγραφον authoritatem suam non accipit ab Ecclesia: ita etiam huic scripto minimè suam dedit Ecclesia autoritatem.

Cæterùm sicut illi primi Patres (illi autem erant ipsa Ecclesia) illustrati Spiritu sancto, agnouerunt verbum sibi reuelatum & prædicatum esse verbum Dei: & proinde alij testificati sunt aliis, illud reuera esse verbum Dei: ita posterior Ecclesia, verbum à Prophetis & Apostolis literis consignatum, agnouit verè, verbum esse Dei, & hoc ita esse, vniuersis & singulis hominibus, tum verbis coràm, tum scriptis, tum denique tota vita testificata est & quotidie testificatur. Hoc autem totius Ecclesiæ, per totum terrarum orbem à condito Mundo in hæc vsque tempora diffusæ & vsque in finem seculi diffundendæ testimonium, non parum tum eos qui foris sunt, commouet, vt hoc verbum audiant, & fidem aliquam illi adhibeant: tum eos qui intus sunt, in fide Euangelij confirmat atque retinet. Et hæc est tota illa autoritas, quam Ecclesia verbo Dei apud homines conciliat: testimonium scilicet, quod illi præbet tum verbis tum factis.

DE PERFECTIONE *Scripturarum.*

Est autem Sacrarum literarum tanta non solùm autoritas, sed etiam perfectio, vt in eis nihil aut immutari debeat aut desiderari possit. Etsi enim neque omnia, quæ fuerunt à Domino dicta & facta, scripta sint, neque omnes, qui de rebus Sacris à Sanctis Prophetis & Apostolis scripti fuerunt libri, in hoc volumine, quod Biblia appellatur, contineantur, cum, vt antè vidimus, multi perierint: tamen & tantùm cùm rerum gestarum, tum verborum Domini in literas fuit à Sanctis Prophetis & Apostolis redactum, & tot libri, Dei prouidentiâ, huc vsque sunt seruati: quot & quantum nobis sit ad salutem, tum cognoscendam, tum adquirendam. Docent hoc ipsæ Sacræ literæ: confirmant etiam Patres, quemadmodum alias copiosissime demōstrauimus. In hac igitur conclusione demonstranda, immorandum non est. Certè Apostolus de Perfectione Scripturarum Veteris Testamenti sic ait 2. Timoth. 3.

Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν, τὴν ἐν δικαιοσύνῃ· ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος.

Et Ioannes de sua Epistola. *Et hæc*, inquit, *scribimus*
1.Ioh.1.4. *vobis, vt gaudium vestrum sit plenum.* Potest igitur esse
v.4. nobis plenum gaudium perfectaque beatitudo ex scriptis Propheticis & Apostolicis, si eas fide vera atque perfecta amplectamur, & iuxta illas omnem nostram cum religionem cùm vitam instituamus.

Ex Patribus non adfero testimonia: quòd sit superuacaneum. Illud tantum Theodoreti retinendum: quod habet in Atrepro folio sexto: *cùm hæretici multa proferant humanæ sapientiæ argumenta: Orthodoxus respondet, ve [illegible] proferat argumenta: sed Scripturas sacras:* [illegible] μόνῃ τῇ θείᾳ [illegible] γραφῇ. Est igitur proprium Orthodoxi hominis, continere se intra limites S. Scripturarum: id quod certè non liceret, si perfectissimæ non essent, & quicquid ad salutem necessarium est, non continerent.

Quare quicquid contra hanc sententiam ab aduersariis adfertur, illud hac distinctione diluatur. *Quicquid extra Scripturas [illegible] de vel graue in medium profertur, aliud est S. Literis [illegible] consentaneum, [illegible] neque cum [illegible] Scriptura [illegible] verbum hominum, sed [illegible] verbum Dei, desumptum ex Literis [illegible] dissonum [illegible] contrarium spiritui S. [illegible] non est igitur [illegible] ad salutem.* Quare liberum est illud vel recipere vel [illegible]. Nihil igitur ad salutem per se est necessarium, quod in S. Literis non contineatur.

DE PERSPICVITATE SACRArum Literarum.

DE perspicuitate etiam S. Literarum multa non dicam, cùm ille articulus [illegible] à multis aliis, tum ex antiquioribus, tum ex recentioribus, deinde etiam à nobis aliis [illegible] fuerit pertractatus. Summa est: *nihil quod ad salutem pertinent ita obscurum esse in vno loco S. Literarum: quod in alio non sit perspicuum. Nec enim Deus [illegible] nobis Scripturas [illegible] legantur, sed vt ab omnibus Electis, tam indoctis (in [illegible] voces declarentur) quàm doctis, intelligantur, præsertim ea quæ ad salutem necessaria sunt.* Ideo in Scripturis ipsum verbum Dei & Euangelium appellatur *lumen, lucerna.* De Lege ait Dauid: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Item Psal. 19. *Lex Domini immaculata, conuertens animas, testimonium Domini fidele sapientiam præstans paruulis.*

Euangelium Apostolus vocat lumen. 2.Cor.4. *Ne irradiet eos lumen Euangelij gloriæ Christi.* Imo comparatur illud primæ luci, quæ totum orbem principio illuminauit, quod, quemadmodum ante illam lucem omnia erant repleta tenebris, vt Scriptura ait, *Et tenebræ erant super faciem abyssi,* sed creata illa luce, disiectis tenebris omnia facta sunt conspicua: ita ante reuelatum Euangelium quod lumen gloriæ appellat. Hoc est, sine verbo Dei, omnia in homine sunt tenebricosa, aduentante vero luce Euangelij, omnia quæ antea alioqui latebant, patefiunt, illustrantur, videntur, ideò ait 2.Cor.4. *Deus qui dixit, vt è tenebris lux splendesceret, is est, qui splenduit in cordibus nostris ad præbendum lumen cognitionis in facie Iesu Christi.* Totam Scripturã Petrus appellat Lucernam lucentem in caliginoso loco 2.Pet.1. *Et habemus firmissimum propheticum sermonem cui benefacitis quod attenditis, tanquam Lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec Lucifer oriatur in cordibus vestris.* Quomodo igitur Scriptura est verbum obscurum? Sicut lumen obscurũ est: ita etiam S. Scriptura obscura est. Lumen quomodo obscurum est? non certè in se, sed cæcis. Ita est verbũ Dei: solis reprobis est obtectum. Hoc ait Paulus 2.Cor.4. *Quòd si Euangelium nostrum obtectum est, iis qui pereunt est obtectum,* in quibus *Deus huius seculi excæcauit mentes* (id est) infidelibus, *ad hoc ne eos irradiet lumen Euangelij Gloriæ Christi.* Hoc Paulus didicerat à præceptore suo Domino nostro Iesu Christo. Matth. 11. *Gratias ago tibi Pater, quod abscondisti hæc à sapientibus, & reuelasti ea paruulis.* Nemo igitur accuset Scripturas obscuritatis, sed seipsum infidelitatis & scelerum multorum, quibus fit, vt excæcetur à Satana, ne S. Literas per se illustres atque perspicuas intelligere possit.

Patres quoque confirmant, quod dico de Perspicuitate S. Literarum, audite vnum aut alterum.

Chrysostomus Tom. 4. in 2. ad Thess. cap. 3. homil. 3. col. 1413. *Omnia clara sunt & plana ex Scripturis diuinis: quæcumque necessaria sunt, manifesta sunt.* Hæc ille. Sed opus est (vt ibi ait Chrysostomus) lectione, auditioneq; verbi perpetua.

Augustinus Tom. 3 de doctrina Christiana lib. 2. cap. 6. *Magnificè & salubriter Spiritus S. ita Sacras Scripturas modificauit, vt & locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus vero fastidium detergeret. nihil enim ferè de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissimè alibi dictum reperiatur.*

Lutherus Tom. 2 de Seruo arbitrio, contra Erasmum, egregiè refutat sententiam hanc Sophistarum, quâ etiam Erasmus contra Lutherum vsus fuerat: nempe Scripturas sacras esse obscuras & ambiguas. Ac primùm quod Erasmus pro se attulerat ex Deuteronomio 17. in illum retorquet: *Primus Moses dicit. Deut. 17. Si qua difficilis causa inciderit, esse adeundum locum, quem Deus elegisset in nomen suum: atque consulendos ibi Sacerdotes, qui secundum legem Domini iudicare illam debeant.* Hæc Erasmus, quasi concludens ex hoc loco, S. Scripturas esse obscuras & ambiguas, ideò consulendos esse Sacerdotes, atque inprimis Pontificem Romanum. Quid Lutherus? Imò hinc concludit demonstrat Lutherus contrarium: Sacras Literas esse claras atque apertas, quomodo? illud enim secundum quod res ambiguæ iudicandæ sunt, perspicuum & clarissimum sit, necesse est. quomodo enim rem ambiguam per aliam ambiguam declarabis?

Cùm autem causæ difficiles, iuxta dictum Mosis, iudicandæ sint à Sacerdotibus, secundùm legem, hoc est, secundum verbum Dei: sic enim ait textus Mosis: *consulendos esse Sacerdotes, qui secundum legem Domini iudicare debeant causam difficilem. Quomodo,* inquit Lutherus, *iudicabunt, nisi Lex Domini sit extra clarissima, quæ illis satisfieret?*

Ergo necesse est, vt Sacræ Literæ sint perspicuæ.

Deinde adfert testimonia à Scripturis tam Veteris quam Noui Testamenti, quibus probat S. Scripturas non esse obscuras aut ambiguas. Psal. 19. *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* quomodo id quod oculos illuminat, potest esse obscurum? Psal. 119. *Ostium verborum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis.* Hic docet Dauid, verbum Dei esse quoddam apertum ostium, quod lumen etiam paruulis adferat. Iesa. 8. *Ad legem & ad testimonium.* Mandat ibi Dominus per Prophetam, vt omnes quæstiones ad Legem & Testimonium S. Literarum examinentur, quomodo igitur sunt obscuræ?

Ac postquam citauit aliquot loca è Scripturis: *Quid faciunt,* inquit, *Apostoli, dum suas prædicationes per Scripturas probant? an vt nobis tenebras suas maioribus tenebris obscurent? vel vt notius per ignotius probent? Quid facit Christus, Ioan. 5. Vbi docet Iudæos, vt Scripturas scrutentur, sui scilicet testes? an vt ambiguos reddat de fide sui? Quid faciunt illi Actorum 17. qui audito Paulo die & nocte Scripturas legebant, vt viderent, an sic haberet? Nonne hæc omnia probant. Apostolos, sicut & Christum, ad Scripturas prouocare, tanquam ad testes clarissimos suorum sermonum? Qua fronte igitur nos eas obscuras facimus?* Hęc omnia sunt Lutheri. Illud vero firmum est argumentum, quod subdit: *Si obscura* inquit, *est Scriptura, quam illi, qui prædicant & Scripturas interpretantur, declarant, quis nos certos facit ipsam eorum declarationem esse certam? alia dicis noua declaratio, quis & illam declarabit? Ita fiet progressus in infinitum.* Tantum Lutherus. Hoc ne vt fiat, fatendum est, Scripturas esse claras atque perspicuas, in iis præsertim, quæ sunt necessaria ad salutem. Tandem concludens ait: *Itaque nihil nisi tenebras nobis reliquas faciunt, qui negant Scripturas esse lucidissimas & euidentissimas.*

Quia verò potuisset Erasmus excipere, se non dicere, Scripturas vbique esse obscuras, sed multis in locis: occurrit Lutherus, & ait, se nolle ferre, vt aliqua pars Scripturæ dicatur esse obscura. Stat enim illud 2. Petr. 1. Lampadem lucentem nobis esse verbum Dei in caliginoso loco. *Quod si pars*, inquit, *huius lampadis non lucet, potius pars caliginosi loci, quam ipsius lampadis erit. Non sic illuminat nos Christus, vt aliquam partem obscuram voluerit relictam nobis in suo verbo, dum nos*

iubet

iubet ad illud attendere. Frustrà enim attendere iubet, si non licet. *Hac Luther.*

Rom. 11. c. *Ad quintū. Paulus ait, Incomprehensibilia sunt iudicia eius. Item Ies. 40. Quis nouit sensum Domini?* Responsio facilis est. Non ait Paulus, incomprehensibilia sunt iudicia Scripturæ: sed eius, hoc est, Dei, iudicia scilicet non reuelata. Neque ait Iesaias: Quis nouit sensum Scripturæ? sed Dei, nempe reuelatam voluntatem. Atque hæc est responsio Lutheri.

Cæterùm notandum id, quod Lutherus in eodem libro adnotauit, duplicem esse claritatem Scripturæ, sicut & duplex est obscuritas: vna est externa in verbi ministerio posita, altera in cordis cognitione sita. Si de interna claritate loquamur, nullus homo ne iota quidem vnum videt in Scriptura, nisi qui spiritum Dei habet.
1. Cor. 2. *Omnes enim habent obscuratum cor: & animalis homo non percipit ea, quæ sunt Dei. & Psal. 14. Dixit insipiens in corde suo, nihil est Deus.* Est autem omnis homo, qui sine spiritu Dei est, insipiens. Spiritus autem requiritur ad totam Scripturam, & ad quamlibet eius partem intelligendam. *Ideo de ijs ait Paulus 2. Cor. 4. Quod si Euangelium nostrum obtectum est, ijs qui pereunt obtectum est, in quibus Deus huius sæculi excæcauit mentes, id est infidelibus*, ad hoc, ne illos irradiet lux Euangelij gloriæ Christi. Si verò de externa claritate sermo nobis sit, contendit Lutherus, nihil prorsus relictum esse obscurum, vel ambiguum in sacris literis, præsertim verò eorum quæ ad salutem necessaria sunt. At certum est, quod ait Lutherus. *Si qua obscuritas in Scripturis nobis esse videatur, illam non esse in scripturis ipsis, sed in animis & cordibus nostris.* Sic enim & Paulus docuit 2. *Cor* 3. cum dicit: *Iudæos non intelligere Mosen, vel vetus testamentum.* quamobrem? *Quia, inquit, velamen positum est supra cor eorum*: non ait est velamen in ipso veteri testamento, seu in ipsis scripturis: sed supra cor eorum. Cum enim mentionem fecisset velaminis, quo Moses texit faciem suam, postea allegoriam exponens, ait: *Itaque obdurauerunt mentes illorum scilicet Iudæorum.* Nam vsque ad hodiernum diem, idem velamen in lectione veteris testamenti manet non retectum: quod per Christum tollitur. At, vbinam est velamen? in ipsa scriptura? an verò est in ipsis Israëlitis? explicat se Apostolus, & ait. *Sed ad hunc vsque diem cùm legitur Moses, velamen cordi illorum impositum est.*

Ad veram igitur & perfectam scripturarum intelligentiam consequendam, necesse est vt oculi mentis nostræ tenebris à natura post peccatum insitis, & sordibus peccatorum purgentur, deinde illis luminibus, quæ ad videndam scripturarum veritatem necessaria sunt, illustrentur.

Explicabo igitur regulas aliquot, quæ ad tollendam obscuritatē e mentibus nostris, illásque ita illustrandas, vt veram perfectamque sacrarum literarum intelligentiam consequantur, non vtiles tantùm sunt, sed etiam necessariæ. Eæ partim è scripturis ipsis, partim ex Augustino de doctrina Christiana, & alijs collectæ, hæ sunt.

REGVLAE FACIENTES AD intelligentiam Scripturarum.

OMnis obscuritas, aut est circa res, aut circa verba & phrases. Ad tollendam primam, quæ est circa res ipsas, his regulis, tanquam optimo collyrio vtendum nobis est.

Prima est inuocatio nominis diuini. Antequam Biblia aperias tibi legenda, inuocandus semper est Iesus Christus, qui librum sacrarum literarum nobis aperiat, verámque illius intelligentiam donet: hoc est, qui spiritu suo sancto corda nostra regeneret, & mentes magis magísque illustret ad intelligendas Scripturas. *Ipse enim est ille solus, qui librū* (vt est in Apocalypsi) *aperit.* Quo pacto? Dum suo spiritu aperit nobis mentes, sicut etiam aperuit Apostolis, vt intelligamus Scripturas 1. *Cor.* 2. *Animalis homo non percipit ea, quæ sunt Dei*, &c. Nos autem spiritum Christi accepimus, vt intelligamus ea, quæ nobis donata sunt. Ibid.

Secunda est, Timor Dei, qui nos perpetuò impellat ad studium faciendæ legis suæ, vt scilicet & peccata vitemus, & sanctitatem, quam in Adamo perdidimus, quotidie magis ac magis recuperemus. Hanc tradit Dauid: *Psal.* 111. cùm inquit, *Initium sapientiæ, timor Domini.* quod confirmat Siracid. cap. 1. vers. 16. Regula hæc omninò necessaria est. Nam *Sapientiæ* 1. dicitur, *In maliuolam animam non introibit sapientia, nec in corpore peccatis obnoxio, habitabit.* Hinc sequitur.

Tertia: In hunc finem legendæ sunt & audiendæ sacræ literæ, non vt sciamus de illis disserere, sed vt discamus, quæ sit voluntas Dei, & vt in eius faciendæ studium incumbamus. Hanc regulam tradit Christus *Ioan.* 7. *Si quis voluerit facere voluntatem Patris mei, is cognoscet de doctrina mea, vtrum ex Deo sit, an ego à me ipso loquar.*

Quarta: Tenendus est scopus, in quem omnes scripturę tendunt. Hic est, Iesus Christus: *Finis legis*, inquit Apostolus *Rom.* 10. *est Christus. Act.* 10. *Huic (Christo) testimonium perhibent omnes Prophetæ. Ioan.* 5. *scrutamini scripturas, quia illæ sunt, quæ testimonium de me perhibent.* Neque certè aliud spectauit Moses in omnibus suis libris, etiam in 1. cap. Genes. quàm Christum. Proinde, quia Iudæi hanc regulam non tenent, idcirco scripturas intelligere non possunt, sed velamen adhuc est supra cor eorum, cùm legitur Moses: quod velamen, per solum Christum tollitur. inquit Apostolus 2. *Cor.* 3. v. 14. Ideo subdit ibid. *Cùm autem conuersum fuerit* (scilicet cor eorum) *ad Dominum, tunc auferetur velamen.* Est igitur semper in scripturis quærendus in primis Christus: quoniam is est substantia, vt vocant, omnium scripturarum.

Quinta: Tenendus est etiam finis totius doctrinæ, quam nobis tradunt sacræ literæ. Is est duplex, dilectio Dei nimirum (in qua continetur fides & spes) & proximi. Hanc regulam tradit Christus *Matth.* 22. cum ait, *In ijs duobus mandatis, pendent lex & prophetæ*, id est, omnes scripturæ. Et Paulus 1. *Tim.* 1. *Finis legis est dilectio de corde puro, conscientia bona fide non ficta. Augustinus de doctrina Christiana, lib.* 1. *cap.* 35. *&* 36. hanc regulam confirmat, cuius hæc sunt verba: *Quisquis igitur scripturas diuinas, vel quamlibet earum partem intellexisse sibi videtur, ita vt eo intellectu non ædificet istam geminam charitatem Dei & proximi, nondum intellexit. Quisquis verò talem inde sententiam duxerit, vt huic ædificandæ charitati sit vtilis, nec tamen hoc dixerit, quod ille, quem legit, eo loco sensisse probatur, non perniciosè fallitur, nec omninò mentitur. Ita enim fallitur, ac si quispiam errore deserens viam, eò tamen per agrum pergat, quò etiam via illa perducit.* Et *cap.* 40. ostendit summam scripturarum, ad quam omnia sunt redigenda, esse hæc tria, fidem, spem & charitatē. *Quapropter* (inquit) *cùm quispiam cognouerit, finem præcepti esse charitatem de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta: omnem intellectum diuinarum scripturarum ad ista tria relaturus, ad tractationem illorum librorum securus accedat.*

Sexta: Tenenda sunt fundamenta, seu pręcipua capita Christianæ religionis, tanquam ἀξιώματα totius doctrinę Christianę, ad quæ omnia examinentur. Hæc sunt, Decalogus: oratio Dominica, & symbolum Apostolorum, cui adijcitur & Nicænum & Athanasianum. His enim continetur summa doctrinæ Christianæ, & certissima, indubitatáque sunt ἀξιώματα fidei nostræ: Vnde & fides Catholica appellantur, vt Athanasius loquitur in suo symbolo.

His adijcienda sunt ea, quæ in Concilio Nicæno contra Arium, & quæ in Concilio Constantinopolitano contra Macedonium & alios πνευματομάχους. & quæ in Ephesino & Chalcedonensi, contra Nestorium & Euthychem definita fuerunt. Hæc enim fuerunt recepta ab vniuersa Ecclesia Catholica. Sunt igitur ita legendæ & explicandæ sacræ Scripturæ, vt nihil ita intelliges, aut exponas, quod cum ijs axiomatibus doctrinæ Christianæ, seu (vt alij loquuntur) cum analogia fidei pugnet. Hanc tradit Apostolus 2. *Tim.* 4. *Tu verò mane in ijs, quæ didicisti, & tibi concredita sunt*, &c.

Septima: Frequenter legenda sunt Biblia, & percurrenda vsque ad finem, etiamsi non omnia exactè principiò intelligantur. Occurrent enim loci clariores, qui præteritos obscuriores illustrabunt, modò perseueres in quotidiana eorum lectione. Hanc tradit Apostolus 1. *Tim.* 4. *Attende lectioni. Imò Dominus iussit populo suo, vt perpetuò habeat sacra Biblia in manibus. Deut.* 6. *Erunt* inquit, *verba ista, quæ Ego præcipio tibi hodie, super cor tuum: recensebisque ea filijs tuis, & loqueris de ijs, cùm residet in domo tua, atque ambulas per viam, cùm vadis dormitum, atque iterum surgis: ligabis denique in signum super manum tuam, eruntque monitoria inter*

oculos tuos: scribes etiam super postes domus tuæ, & in portis tuis: Quod præceptum repetitur sæpius in alijs locis. Hoc præcepto significare voluit Dominus, sacra Biblia, perpetuò debere nobis esse in manibus, ea esse legenda, memoriæ mandanda, alijs recitanda, denique in istis die noctúque esse versandum. Pertinet autem hoc præceptum, cùm sit morale, non ad Iudæos tantùm, sed etiam ad nos Christianos omnes. Nam Christus idem iubet *Ioan. 5. scrutamini scripturas*, &c. Sunt igitur perlegenda omnia Biblia Christianis, & quidem diligenter, non oscitanter. Neque enim dicit Christus, scrutamini commentarios Rabbinorum aut aliorum hominum, sed scripturas, scripturas, scripturas. Hoc faciebant Christiani tempore Apostolorum, *Act. 17. illi Berrhoenses qui erant Thessalonica, non contenti erant Pauli conciones audisse: sed domi etiam scrutabantur scripturas, ut viderent an ita se res haberet.* Ita non debet satis nobis esse, audiuisse lectiones, aut concionem: sed domi scrutandæ nobis sunt scripturæ, & consulenda sacra Biblia. Sic Eunuchus *Act. 8.* legebat scripturas, & quidem Iesaiam, licet non intelligeret. Iis mittit Dominus semper aliquem Philippum, qui sensum scripturarum aperiat.

Est igitur in contextibus sacrarum Scripturarum quotidie versandum, idque ordine aliquo, dum omnia intra annum saltem absoluas legendo. Sic vetus Ecclesia solita erat publicè in sacris cœtibus, ad populum, omnia sacra Biblia, intra anni vnius spacium prælegere. Cuius rei adhuc vestigia aliquod visuntur in Papatu, præsertim apud Canonicos & Monachos. Ij enim solent vniuersa Biblia intra annum percurrere in suis matutinis & vespertinis precibus: & de hac re extat Canon apud Gratian. in Decre. dist. 15.

Hanc regulam septimam Augustinus ponit inter primas, *lib. de doctrina Christiana, 2. c. 8. sic inquiens: Erit igitur diuinarum scripturarum solertissimus indagator, qui primò totas legerit, notasque habuerit, etsi nondum intellectu, iam tamen lectione, duntaxat eas, quæ appellantur Canonicæ.* Item cap. 9. ait: *In his omnibus libris, nempe sacra scriptura, timentes Deum, & pietate mansueti quærunt voluntatem Dei*, &c. *Videantur reliqua.*

8. Octaua regula; Quotidie coniungenda est lectio veteris Testamenti, cum lectione noui Testamenti. Hoc enim primò magnam adfert vtilitatem; quoniam nouum Testamentum, interpres est & ceu commentarius veteris. Nam ibi videmus impleta, quæ in veteri fuerunt prædicta & præfigurata. Christus etiam & Apostoli multa Mosis & Prophetarum dicta interpretantur. Deinde adfert magnam tum voluptatem, tum fidei confirmationem: cùm videmus, tantam esse συμφωνίαν seu consonantiam inter vtrunque Testamentum, vt ne iota quidem vnum dissonet in Nouo, ab eo, quod traditum est in Veteri.

9 Nona: Tenendum semper est argumentum cuiusque libri, & scopus autoris in eo libro. Nam nisi quis scopum teneat autoris, quem legit, facilè hallucinabitur, cùm in omnibus aliis libris, tum maximè in sacris literis legendis, aut explicandis, & sæpe dicet inter interpretandum, quæ pugnabunt cum scopo autoris, quem interpretatur.

10 Decima: Perpendantur semper præcedentia & subsequentia, seu (vt Græci vocant) συνάφεια loci, qui obscuram videtur habere sententiam. Hæc enim consideratio, multam lucem adfert locis, qui alioqui videbantur obscuri. Exemplum. Vt cùm ait Iacobus de Abraham, *eum fuisse iustificatum, non ex fide, sed operibus.* Si συνάφεια loci consideretur, liquido apparebit, Iacobum inuehi in illos, qui fidem sine operibus, hoc est, mortuam istam: concludere verò, solam fidem, quæ cum operibus est coniuncta, seu quæ per dilectionem operatur, iustificare. Cùm igitur nominat opera, à parte totum intelligit, nempe fidem cum operibus. Iustificari igitur ex operibus apud Iacobum, nihil aliud est, quàm iustificari ex fide, quæ per dilectionem operatur.

11. Vndecima: Semper cauendum, ne alicui loco obscuro, talem adferas interpretationem, quæ cum alijs locis perspicuis pugnet, aut aliquid absurdum, contra ἀναλογίαν fidei contineat. Est enim scriptura semper & vbique sibi ipsa constans, nihil habens absurdi. Talis igitur interpretatio est adferenda, quæ cum tota reliqua scriptura, & analogia fidei sit consentanea. Exemplum in loco Iacobi ante citato. Constat tum ex Genesi, tum ex Apostolo Paulo, tum ex tota doctrina Euangelij, Abrahamum, & omnem hominem, non ex operibus, sed ex fide viua iustificari. Non potest igitur Iacobus ita intelligi, quasi ex operibus homo verè coram Deo iustificetur, hoc est, condonatis peccatis, iustus reputetur. Hinc sequitur,

Regula Duodecima: Scripturæ per scripturas explicentur, obscuriores per clariores, hoc est loci obscuri, locis alijs perspicuis, in quibus eadem res tractatur. Nihil enim eorum, quæ ad salutem pertinent, obscurum est in Scripturis, quod alibi in iisdem scripturis non sit perspicuè tractatum, vt inquit Augustinus, & res ipsa docet.

Decimatertia: Ad extremum, si alijs regulis non potest obscurus locus explicari, consulantur testimonia & interpretationes optimorum interpretum, atque inprimis veteris puriorísque Ecclesiæ. Non enim à consensu veterum Patrum facilè est recedendum, nisi aperta necessitas id nos facere cogat.

Atque hæc de tollenda obscuritate, quæ in animis nostris circa res in sacris literis tractatas, obuersatur, satis sunto. Venio nunc ad obscuritatem, quæ versatur circa verba & phrases scripturarum.

DE OBSCVRITATE CIRCA *verba & orationem.*

OMNIS dictio, omnísque oratio, aut est propria, aut figurata, éstque aut obscura aut perspicua. Si sint perspicua, non opus habent regulis. De obscuris igitur, tam figuratis, quàm proprijs, in genere agemus ad extremum quædam dicemus de figuratis.

Prima: Obscuritas dictionis duobus ex fontibus oritur: aut inde, quòd multa habeat significata: aut inde, quòd res, quæ illa voce significantur, nobis sint ignotæ: idque vel quia non amplius facilè reperiantur: vel quia illarum formæ sint mutatæ. Si ex primo fonte oritur obscuritas, primum consulenda sunt Lexica, tam Hebræa, quàm Græca & Latina, & videndum, quot & quænam vox illa habeat significata. Opus igitur est cognitione linguarum. Deinde considerandum est συνάφειαν loci illius, quem cupis intelligere, & videndum, quodnam ex tot significatis illius vocis, magis præsenti loco congruat.

Secunda: Si verò ex altero fonte obscuritas oritur, consulenda sunt non tantum Lexica, sed ipsæ historiæ comprimis, atque antiquitates, quæ rerum, personarum, locorum, rerum potiùs que descriptiones contineant: qualis est inter Iudæos Iosephus & Philo, homines magnæ autoritatis, & maximæ eruditionis. Vel cõsulendi sunt optimi interpretes sacrarum literarum, qui præstant vtrumque officium facundi, tam veteres, quàm recentiores: quales sunt (vt exemplum è nostris adferam) Annotationes Vatabli in Vetus testamentum: & Bezæ in Nouum.

Tertia; Si verò obscuritas sit non in dictione simplici, sed in ipsa oratione ac phrasi: consulenda est grammatica illius linguæ, vnde talis desumpta est phrasis. Propterea linguarum cognitio est necessaria. Quia verò tantùm vetus Testamentum, Hebraicè est compositum & scriptum; Nouum verò non nisi Græcè, quod tamen etiam Hebraicas phrases habet: idcirco lingua sancta est omnibus, qui excellere volunt in intelligentia sacrarum literarum, inprimis discenda.

Quarta, quæ tam vocibus simplicibus, quàm orationi explicandæ seruit, hæc est; vt semper in oratione spectetur antithesis, si vlla ibi sit, & altero, nempe clariori mẽbro, vtamur ad alterum obscurius intelligendum. Exemplum adfero huius regulæ, quia obscura est. *Rom. 6. v. 14.* ait Apostolus, *Non non sumus sub lege, sed sub gratia.* Hic primùm est antithesis inter esse sub lege & esse sub gratia. Deinde clarius est, quid sibi velit esse sub gratia, nemo non intelligit, nihil aliud significare, quam esse in statu gratiæ, hoc est, fauoris Dei, & remissionis peccatorum, quam Euangelium annunciat credentibus in Christum. A regula igitur antitheseos concludimus, esse sub lege, nihil aliud significare, quàm esse in statu iræ & maledictionis diuinæ, quam lex adfert suis transgressoribus. Atque hæ quatuor regulæ de obscuritate circa voces & locutiones proprias, satis sunt. Venio ad Figuratas.

Prima;

Imprimis videndum, an aliqua dictio, vel oratio sit figurata, necne. Est enim diligenter cauendum, ne accipiatur figuratum, vt proprium: aut proprium, vt figuratum accipiatur, vt monet August. lib. 3. de doctr. Christiana: *quo fit, vt maxima consequerentur absurda, & tota euerteretur Scriptura.* Exemplum: vt cùm Scriptura attribuit Deo manus, oculos, pedes, linguam, & alia id genus, quæ propria sunt rerum corporatarum: si ea velis vt propria accipere, quid absurdius? quidve magis totam euerteret Scripturam atque pietatem? Hinc hæresis Anthropomorphitarum. *Contrà, si quod propriè de Deo legitur, vt quod fecerit mundum, cœlum & terram: quod Filius factus sit homo, mortuus & sepultus* & alia huius generis, figuratè velis interpretari, nihil iniquius feceris. Ergo diligenter cauendum, ne propriè dicta, pro figuratè dictis: & contrà figuratè dicta, pro propriè dictis accipias. Ac videmus, totum dissidium de Cœna in Ecclesiis, hinc fuisse excitatum.

Secunda. Vt verò discerni possint figuratè dicta, à propriè dictis, inprimis seruanda est regula fidei: *Videndum, (inquam) est, an quod immediatè verba significant, congruat cum principiis fidei, necne; Si non congruit, figuratum sit necesse est.* Exemplum. *Inter principia fidei Christianæ hoc est primum, Deum esse spiritum, incorporeum, immortale, &c.* Cum igitur Scriptura attribuit Deo manus, oculos, pedes, figuratè eam loqui concludendum est: quod alioqui cum articulo fidei de Dei essentia, quæ est incorporea & simplicissima, pugnaret. Hanc regulam tradit August. *lib. 3. de doctrina Christiana, cap. 10.*

Tertia. Seruanda est & alia regula, quam Augustinus tradit de doctrina Christiana, non solum loco iam citato, sed etiam in *cap. 16. lib. 3.* & hæc est, vt ipsissimis vtar Augustini verbis.

Si præceptiua locutio est aut flagitium aut facinus vetans: aut vtilitatem aut beneficentiam iubens, non est figurata. Si autem flagitium aut facinus videtur iubere, aut vtilitatem aut beneficentiam vetare, figurata est. Nisi manducaueritis (inquit Christus) carnem Filij hominis, & sanguinem eius biberitis, non habebitis vitam in vobis. Facinus aut flagitium videtur iubere. Figurata est ergo præcipiens, passioni Domini esse communicandum, & suauiter atque vtiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Hæc omnia Augustinus.

Has duas regulas, vna sententia complectitur tanquam vnam capite eiusdem libri, cùm ait: *Demonstrandus est igitur primo modus inueniendæ locutionis, propriane, an figurata sit. Et iste omnino modus est, vt quicquid in sermone diuino neque ad morum honestatem, neque ad fidei veritatem propriè referri potest, figuratam locutionem esse cognoscas. Morum honestas ad diligendum Deum & proximum: Fidei veritas ad cognoscendum Deum & proximum pertinet.*

Quarta. Quædam quodam tempore fuerunt & propriè & figuratè accipienda: alio verò tempore tantum figurata. Exemplum. Vt præceptum de circumcidendo præputio, ante Christi aduentum, fuit propriè primum, deinde figuratè intelligendum. Nam Iudæi iubebantur & carnem præputij propriè circumcidere, & ipsius cordis concupiscentias tollere: sed illud vsque ad Christi aduentum, hoc autem in perpetuum. Nunc igitur præceptum illud figuratè tantum est nobis accipiendum. Quod verò de circumcisione dixi, id de præceptis quoque aliarum ceremoniarum omnium intelligi debet. Hanc etiam regulam tradit Augustinus de doctrina Christiana lib. 3. Est autem cognitu & obseruatu necessaria.

His regulis facilè iudicare poterit studiosus sacrarum literarum, quid propriè, quid figuratè sit intelligendum.

Postea verò quam agnouerimus aliquid esse figuratè accipiendum: tunc ad tollendam ambiguitatem, quæ circa figuratam locutionem versatur, his regulis vtendum erit.

Prima. Omnis figurata dictio aut oratio est etiam translata. Omnis autem translatio fit aut à rebus, aut à verbis seu nominibus. A rebus, vt Christus leo appellatur figuratè, propter fortitudinem & generositatem, metaphora sumpta à natura leonis generosi & fortis. A nominibus verò, vt Christus appellatur λόγος Patris, quod per eum Pater, Patrisque voluntas abundè patefiat, omniaque per ipsum tanquam per sermonem Patris, facta sint. Vocatur etiam Α & Ω, translatione facta ab iis duabus literis, ad Christum: quod sicut illæ sunt prima & postrema. Ita *Christus sit primus & nouissimus*, vt ait in Apoc. cap. 1.

Omnis igitur obscuritas in dictionibus & orationibus translatis, proficiscitur ex ignorantia rerum & proprietatum illarum rerum, vnde fit translatio: aut ex ignoratione significationis & proprietatum illarum vocum atque verborum, vnde figurata oratio est desumta. Quæ cùm ita sint, consequitur, ad tollendam hanc obscuritatem, quæ circa figuratas seu translatas voces & orationes versatur, necessariam esse cognitionem tum linguarum vocúmque, non Latinarum solùm, sed etiam Græcarũ, atque imprimis Hebraicarum: tum etiam proprietatum rerum, vnde factæ sunt translationes. Ex iis enim omnibus fiunt translationes vocum & orationum. Atque hactenus de regulis facientibus ad intelligentiam scripturarum: de quibus pleniorem tractationem vide in *libello de S. Scriptura, quæst. 12. pag. 375. & seqq.* Nunc pauca quædam.

DE LINGVIS SACRAE SCRIPturæ: & quod Hebraica sit omnium antiquissima: & cur Sancta vocetur.

NOn est etiam prætereundum, quot & quibus linguis Scriptura S. tradita conscriptaque fuerit. Vniuersum Vetus Testamentum Hebraica lingua traditum conscriptum fuisse, nisi quòd alicubi inserta sunt quædam tum Chaldaica, tum Syriaca, & Biblia ipsa testantur, & vno eodem consensu tradunt omnes tũ Hebræi, tum Græci atque Latini Scriptores. Vt autem hac lingua traderetur atque conscriberetur, & non alia, postulabat tum populus, cui Biblia hæc inprimis destinabantur: rum etiam Hebraicæ linguæ dignitas atque antiquitas. Populus Hebraicus erat, Hebræa vtens lingua. Congruũ igitur erat, vt mysteria salutis ea lingua illi explicarentur, quam ipse intelligebat, & quia ipse aliis eadem mysteria explicare facilè posset. Hac de causa Dominus quoque, cùm loqueretur Patribus, legemque suam daret Mosi, Hebraica vsus est lingua, quemadmodum in ipsis sacris Bibliis liquidò apparet.

Decebat etiam, vt sacra Dei mysteria ea traderentur lingua, quæ esset omnium antiquissima simul. & excellentissima. Hæc autem fuit Hebraica. Hac enim vsum fuisse Adamum, & eius posteros, vsque ad extructionem turris Babel, hinc facilè colligitur, quod ante illius turris ædificationem, tota terra (vt Scriptura loquitur) erat labij vnius, hoc est, vnius linguæ. Post autem, & propter illam turrim, lingua illa vna, in multas variásque confusa fuit linguas. In quibus verò hominibus fuit confusa? In illis duntaxat, qui facinus illud ædificatę turris admiserunt. Neque enim Deus confudit linguam in iis, qui fuerunt innocentes, vt ex historia Geneseos manifestum est. In ipsis igitur piis, mansit antiquissima illa lingua, quæ omnibus hominibus communis erat. Videmus autem in populo Dei, hoc est, in ipsis piis perpetuò mansisse linguam Hebraicam. Vnde & Deus ea vsus est, cum dedit legem, & loqueretur cum Mose, aliisque Patribus, vt ante dictum est: & demùm Dominus Iesus eadẽ prædicauit Euangelium. Consequitur igitur, Hebraicã linguam esse omnium antiquissimam, ac proinde etiã excellentissimam. Atque hinc etiam apparet pręcipua ratio, cur hæc lingua sancta vocetur, nimirum, quòd cum aliæ linguæ introductæ sint in Mundum, propter peccatum, interque Gentes prophanas distributæ, ac proinde sint quasi prophanæ: hæc vna, quæ de principio data fuerat sancto viro Adæ, in ipso etiam populo sancto cõtinuata fuit, eaque vsus est Deus, & sancti Prophetæ, & demum Sanctus sanctorum Dominus Iesus. Decebat igitur, vt etiam res sanctæ, per sanctos viros prędicandæ & conscribendæ, non alia, quàm hac sancta lingua, sancto Dei populo traderentur & conscriberentur. De versione Græca & Latina, vide libellum eiusdem Zanchij *de S. Scriptura, quæstio. 10. pag. 325. & seqq.* vbi ex professo hanc materiam tractat.

HIERONYMI ZANCHII

ORATIO, DE OFFICIO DOCENTIVM ET DISCENTIVM, TVM IN ECCLESIIS TVM IN SCHOLIS, QVAM

Argentinæ habuit, cùm interpretationem Prophetæ Iesaiæ auspicaretur.

TRIPLEX est officium eorum, qui in Ecclesia Christi, tã in Scholis, quàm in Templis docent: Primùm, nihil vt de religione doceant, nisi purum Dei verbũ. Deinde vt illud interpretentur sincerè, atque fideliter. Postremò, vt vtrumque faciant παῤῥησίαν, atque fortiter, hoc est, absque vllo hominum respectu aut timore.

Hæc omnia ita esse, abunde docent Sacræ literæ. Exod. 20. 21. quādo Deus constituit Mosen populi sui doctorem, quid ei docendum tradidit? verbum suum, legemque suam, subinde repetens: *Hæc autem eis ture a proponens.* Ies. 8. docet reiiciendos esse omnes magistros & Doctores, qui non verbum Dei, sed sua omnia docent: reuocat vero nos ad Legem, verbúmque Dei, dicens: *Quòd si dixerint vobis: sciscitamini à Pythonicis, & diuinis, qui mussitant & demurmurant: an non populus Deum suum consulet? pro viuis ad mortuos? Ad legem, & testimonium,* i. ad legem recurrendum est: quæ est testimonium verum voluntatis Dei. Hinc duo habemus, primum, *quod Deus solus velit nobis esse magister:* Alterum, *quod is nullibi loquitur nobis nisi in Lege & Sacra Scriptura: & propterea ad illam nos remittit solam: quoties qua sit verum plerùmque Dei testimoniũ.* Hier. 1. *Ecce dedi verba mea in ore tuo.* Nihil igitur volebat Dominus Hieremiam populum & gentes docere, nisi verbum Dei. Marc. 16. *Euntes in vniuersum mundum, prædicate Euangelium omni creaturæ.* Matth. 28. *Euntes ergo docete omnes gentes:* quid? *seruare quæcunque mandaui vobis.* Rom. 1. *Paulus segregatus* ad quid? *ad Euangelium Dei.* 1. Cor. 1. *Non misit me Deus ad baptizandum, sed ad Euangelizandum.* Item, *Væ mihi, si non Euangelizem.* 2. Tim. 4. *Prædica verbum*, nempe Dei. Gal. 1. *Si quis Euangelium aliud, præter quàm quod prædicatum est vobis, annuntiet, anathema sit.* Hæc apertissimè docent, officium Doctorum in Ecclesia Christi esse, docere purum Dei verbum.

Primum officium Doctorũ.

Hanc doctrinam confirmāt exempla tum Patriarcharum & Prophetarum, tum Christi Seruatoris nostri, & Apostolorum. Quid illi in Ecclesia Dei docuerunt? verbum Dei solum, præter quam nihil quatenus scilicet ad salutem necessarium videbatur. Adamus docuit filios suos quæ ipse edoctus fuerat à Deo Optimo, & suo conditore. Seth, Enos, & reliqui deinceps vsque ad diluuium, idem verbum Dei quod ex Adamo audierat, docuerunt filios suos, & filij nepotes & pronepotes. A diluuio vsque ad Mosen Noe, Sem, Abraham, Isaac, & alij Patriarchæ quid docuerūt filios suos? verbum Dei idem, quod ipsi didicerant à maioribus suis. Genes. 18. Dominus de Abrahamo ipse testatur hoc, dicens: *Num celabo Abrahamo quæ Ego facturus sum, cum Abrahamus omninò futurus sit in gentem magnam?* deinde addit Dominus: *Hoc quoque scio quod mandaturus sit filiis suis, & domui suæ post se, vt custodiant viam Domini, facientque iustitiam.* Moses vero non tãtum nihil docuit in Ecclesia Dei sibi cõcredita, quàm purum Dei verbum: sed totum etiã literis mãdauit, vt illud semper in Ecclesia exstaret: vnde posteri omnes, quæ sit Dei voluntas, facilè agnoscerent. Nec vero aliud Prophetæ docuerunt populos, quàm Dei verbum, quod vel legerant in libris Mosis, vel audierant ab ipso Domino Deo. Hinc voces illæ: Ezech. 34. 35. 36. v. 3. v. 49. *Factum est verbum Domini ad me. Hæc dicit Dominus.* Luc. 3. *Factum est verbum Domini ad Ioannem Zachariæ filium in deserto.* Christus ipse quid attulit? verbũ, quod audiuit à Patre Deo. Ioan. 12. *Non loquor à meipso: sed quæ audiui à Patre hæc loquor in mundo*, & verbum quod Christus docebat, idem erat cum illo, quod Moses & Prophetæ docuerant. Proinde subinde remittit Iudæos ad Mosen & Prophetas. Ioh. 5. *Scrutamini Scripturas*, inquiebat, *quia illæ testimonium perhibent de me.* Apostoli quid docent? verbum Dei, quod à Christo perceperunt. Act. 4. *Quæ audiuimus & vidimus, non possumus non loqui.* 1. Ioh. 1. *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus quod manus nostræ contrectarunt, de verbo vitæ hoc annuntiamus vobis.* Apostolorum discipuli, Lucas, Marcus, Timotheus, Titus & cæteri ferè omnes, nihil aliud cogitarunt, quàm in Ecclesijs Christi, in quibus erant constituti, aut Doctores, aut Pastores, verbum Dei docere, præterea nihil.

Huc collimarunt denique omnes, tam veteres, quàm recentiores, sancti ac boni Doctores: tametsi horum per multi nonnunquam, quę est omnium hominum temeritas à verbo Dei discedentes, multa ex suis ipsorum inuentis, atque somnijs, in Ecclesia Dei, maximo cum detrimento Ecclesiæ, reliquerunt.

Quis ex his tum Sacrarum Scripturarum autoritatibus tum Sanctorum Patrum exemplis non apertè perspiciat, nihil aliud spectandum esse Doctori Christiano, quàm vt ipsum solum Dei verbum doceat, in Scholis atque Ecclesijs Christi?

Et certe, si spectemus finem, propter quem mittuntur à Deo Doctores & Prophetæ in Ecclesiam: manifestissimum nobis erit, quodnam sit Doctoris Christiani officium. Quorsum Prophetæ, Apostoli, Doctores omnes in Ecclesiam missi sunt & mittuntur? Duplex est finis. Primus est, *vt sint testes Dei qui testificentur Mundo, quod Deus sit in Ecclesia præsens, atque significent, quæ sit eius voluntas, quæ præcepta atque iudicia.* Huc faciunt istę sententiæ. Ioh. 1. *Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine.* Actorum 1. *Vos eritis mihi testes in Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimos terræ fines.* Ioh. capite decimo octauo. *Ad hoc natus sum, vt testimonium perhibeam veritati.*

In quẽ finẽ Prophetæ & Doctores à Deo mittãtur.

Hic finis concernit etiam reprobatos, quibus Deus vult patefieri suam ipsius voluntatem, suam legem et iudicia, vt hac ratione, licet omnino non sint reuersuri ad Dominum, nec facturi voluntatem Dei: tamen reddantur inexcusabiles, atque ita ex ipsorum postea condemnatione illustrior fiat eius iustitia & iudicia. Ioh. 15. v. 22. *Si non venissem, & locutus eis non fuissem, peccatum non haberent.* Nunc autem excusationem de peccato suo non habent.

En igitur finem vnum propter quem mittuntur Prophetæ, nempe vt testificentur Mundo, qualis sit Deus,

quæ

quæ eius voluntas, qui cultus, quę iudicia. Atqui Deus ipse qualis sit, & quæ eius voluntas, non patefit, nisi in puro verbo. Ergo officium ad quod absoluendum mittuntur Prophetæ & ministri omnes, est prædicatio puri verbi, quâ prædicatione ipsi reprobi reddantur inexcusabiles.

Secundus finis est, salus Electorum, hoc est, ædificatio & conseruatio Ecclesiæ Christi. Hic vsque adeò est proprius finis missionis Prophetarum & doctorum; vt sit etiam finis, propter quem conditus sit mundus, missa lex, missus Christus, missi Apostoli, missus Spiritus sanctus: nedum missi doctores. Hunc esse finem potissimum, propter quem mittantur doctores in Ecclesiam Dei, Apostolus apertissimè docet, Eph. 4. *Et ipse*, nempe Christus, *dedit quosdam quidem Apostolos, alios prophetas, alios Euangelistas, alios pastores & doctores*: quorsum? *πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, ad instaurationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi.* Legantur reliqua.

Ecce quorsum Apostolos, prophetas, pastores, & doctores in Ecclesia mittat Deus: nempe, vt per illorum ministerium sancti electi, qui subinde labascunt & labuntur, reficiantur, instaurentur, atque ita exstruatur, & ædificetur indies corpus Christi mysticum, donec perueniamus omnes ad vnitatem fidei, & crescamus in virum perfectum.

Atqui Ecclesia, sicut ædificata est verbo, supra fundamentum Apostolorum & prophetarum, Iesum Christum: Ita etiam conseruatur & augetur eodem verbo: quo verbo ablato ab Ecclesia, aut sepulto, omninò Ecclesia corruit, perit, euertitur: quemadmodum nos omnes, ne longè petamus testimonia, nostro hoc seculo experti sumus. Ergo quorsusquisque nostrum est, qui non videat, officium doctoris Christiani esse, vt post habita doctrina hominum sanctum Dei verbum in Ecclesia doceat. Possem hoc confirmare multis etiam patrum, tàm Græcorum, quàm Latinorum testimonijs, sed in re aperta immorandum non est. Quare hoc esto extra controuersiam: Primum officium doctoris in Ecclesia & Schola Christi esse, docere purum Dei verbum.

Secundum officium doctorum. Neque tantùm debet Christianus doctor contentus esse verbo Dei: sed etiam debet illud interpretari sincerè & fideliter. Quid est sincerè & fideliter? hoc est, absque fermento interpretationum humanarum, & prudentiæ carnis: sed iuxta ipsas Scripturas, ita vt scripturæ scripturis interpretentur. Hoc vt meliùs intelligatur, afferam vnum aut alterum exemplum. Omnes scripturæ loci vel sunt aperti, vel obscuri. Si sit apertus, tunc sincerè interpretamur, quando iuxta apertum verborum sensum interpretamur. Exemplum, Christus ait, & subinde inculcat: *Qui credit in me habet vitam æternam*: hoc verbum Dei est perspicuum, non semel atque iterum prolatum à Christo: sed centies inculcatum ab ipso & Apostolis. *Ioh. 3. v. 36.* Ergò tunc sincerè interpretamur hoc verbum: quando dicimus, hominem solâ fide, absque operibus legis, iustificari & saluari, quia hoc verbum per sese apertum & clarum est. Contrà illi corrumpunt hoc verbum, qui ad nostram iustificationem contendunt, non sufficere fidem veram in Christum, sed opera etiam legis esse necessaria. Sic corrumpebant & euertebant hoc verbum, imò totum Euangelium Christi, illi pseudoapostoli, qui Galatis persuaserat, non sufficere fidem, sed opera etiam legis necessaria esse ad salutem. De quibus Gal. 1. ait: *quòd conturbent ipsos, & velint μεταστρέψαι*, hoc est, *euertere Euangelium Christi.*

Quod si aliquando contingat locus aliquis obscurus; tunc sincerè interpretabimur, quando ita interpretabimur: vt interpretatio nostra non repugnet aliis apertis sacræ scripturæ locis: id fit, quando ad locos scripturæ obscuros interpretandos adferimus non ingenium prudentiæ carnis nostræ, sed alias scripturas apertas. Sic enim fit, vt idem spiritus, qui totam scripturam reuelauit, conformis & constans sibiipsi semper appareat. verbi gratia. Locus ille, *Per fidem solam iustificari hominem*, apertus est, vt ostendimus. Si igitur occurrat locus. Qui videatur primo aspectu concludere, *iustificari hominem etiam operibus*, *vti est locus* Iacobi capite 2. Tunc illum locum ita interpretari debemus, vt non pugnet cum priori aperto, iustificatione solam fidem. Non pugnat autem, si ita interpretemur, *Abrahamum sola quidem fide iustificatum fuisse*, vt conclusit Paulus & Moses, *verùm fide non mortua, sed operante per dilectionem*, vt concludit Iacobus, *quibus operibus, iustum ipsis etiam hominibus agnitum & declaratum est*. Quando ergo interpretamur scripturas, secundùm ipsas scripturas: tunc interpretamur & docemus verbum Dei sincerè. Petrus hoc docet, cùm ait 2. Epist. 1. *omnem propheticam scripturam propriæ interpretationis non esse: sed Spiritu sancto inspiratos, locutos fuisse sanctos Dei homines*: quasi dicat: Ergo debent etiam illorum prophetiæ exponi, non proprio nostro spiritu, & iudicio: sed illo eodem spiritu, quo fuerunt scriptæ. quomodo hoc fit? Si ad intelligendas illas scripturas afferamus, non nostrum ingenium, sed alias ipsorum prophetarum scripturas. Ergo officium doctoris Christiani est, docere verbum Dei, & illud sincerè fideliterque interpretari.

Postremò addidi liberè & fortiter, hoc est, *παῤῥησιαστικῶς*, absque vllo hominum respectu & metu. *Tertium Doctoris officium.* Hoc præcipit Christus multis in locis, additis etiam rationibus multis: quibus demonstrat, ita verbum Domini esse docendum & prædicandum. Matth. 10. *Quod auditis in aurem, prædicate in tectis: & quod dico vobis in tenebris, dicite in luce.*

At hic suboriuntur quædam tentationes, quæ sæpiùs retinent atque impediunt doctores verbi, ne liberè proferant, quod iuxta verbum Domini sentiunt, ac probè cognoscunt. Prima tentatio pertinet ad existimationem: & ea est, quâ metuunt, ne, cùm prædicant apertum Dei verbum, ab his, qui id non percipiunt, accusentur hæreseos, & nouæ, portentosæ, perniciosæque doctrinæ. Huic tentationi Christus occurrit, dicens: *Si vos domesticos, sicut & patremfamiliâs, appellauerint Beelzebub: ne metuatis* (scilicet hanc infamiam) *Quare? Nihil enim est tectum quod non sit retegendum: nihil occultum, quin futurum sit, vt sciatur*: quasi dicat: Fiet tandem manifestum, vos non esse Beelzebub, neque hæreticos, sed Filios Dei. *Matt. 10. v. 25. 26.*

Secunda tentatio concernit vitam hanc: ea est, quâ verbi Pastores atque doctores metuere solent: ne, si liberè dicant verbum Dei, à tyrannis occidantur. Huic tentationi resistendum esse, docet Christus, cùm ait, [*Nolite timere ab iis, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Timete eum, qui potest vtrumque mittere in gehennam*:] imò nihil aduersi vobis contingere poterit ab hominibus, si nolit pater vester, absque cuius voluntate, ne passerculus quidem cadit in terram. Quare neque timenda est mors ab hominibus. Idem argumentum confirmat, dicens: [*Nónne duo passerculi minuto asse veneunt: & vnus ex illis non cadit in terram sine patre vestro? Vestri verò etiam capilli omnes numerati sunt. Ergo ne metuatis: Vos pluris estis, quàm passerculi multi.*] Postremò adhibet promissionem, si liberè profiteamur se, & suum verbum doceamus ac prædicemus: sin seciùs, addit minas. Et hoc, quando ait: [*Omnis igitur qui confitetur me coram hominibus, confitebor ego eum coram patre meo cælesti.*] Nihil optabilius, quàm coram patre cœlesti agnosci & commendari à filio. Ergo vicissim debemus illum agnoscere, & prædicare coram hominibus, verbúmque eius liberè docere: vtut aliter carni faciendum esse videatur. Liberè igitur docendum est verbum Dei. Tit. 2. *Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni imperio. id est, liberè, absque vllo timore.* Hanc *παῤῥησίαν*, docent exempla prophetarum, Christi, & Apostolorum: qui omnes maxima cum *παῤῥησίᾳ* prædicarunt verbum Dei: neque illos amouere quidpiã potuit à verbo liberè prædicando. *non metus infamiæ, non timor mortis, non inopia, non persecutiones, non gladius, non ignes, non cruces, nullum denique supplicij aut tormenti genus.* Manifesta sunt exempla prophetarum, Christi, & Apostolorum, vt longa narratione non sit opus. Illud tantum diligenter obseruandum esse duco, quod de Micheâ propheta legimus. 3. Reg. 22. *Consulti prophetæ circiter 400. ab Achabe, eundúmne sit cum exercitu in Rhamatha Galaaditarum néc ne? omnes vno ore in regis gratiam, læta Regi annunciant: eundum esse. Eã enim ipsum vrbe potiturum. Accersitur etiam Micheas propheta Dei, vt suam dicat sententiam. Interim dum venit propheta hortatur eum nuntius, vt, quoniam cæteri prophetæ vno ore prædixerunt Regi fausta, ipse quoque illorum exemplo, fausta prædicet.* Quid Micheas? *Testor*, inquit, *Deum, quod mihi à Domino mandatum fuerit, id me demùm esse dicturum.* quasi dicat, non in gratiam hominum loquendum esse: sed quod iubet Dominus, vt lo-

Matt. 10. v. 28.

Matt. 10. v. 29. 30.

v. 31.

quamur in verbo suo: tametsi illud fortè non arrideat regi, neque etiam placeat prudẽtiæ nostræ, nihil refert. Neque enim prædicari & doceri vult Deus verbum suũ duntaxat propter salutem electorum, sed etiam eum primis propter gloriam suam: quæ etiam illustris redditur ex perditione reproborum, vt Apostolus Rom. 9. docet: & Prouer. 16. *Omnia propter semetipsum creauit Dominus, etiam impium ad diem malum.* Cùm igitur etiam impiorum perditio seruiat gloriæ Dei, omnia sapientissimè ordinantis, prædicandum est liberè verbum Dei, etiamsi inde reprobi occasionem arripiant, quæ est sua ipsorum malitia, impingendi, prolabendique in maiora scelera, & denique in æternam mortem. Hæc est enim natura verbi & Christi vt aliis sit ad salutem, aliis ad interitum. *Christus est lapis angularis Electis, est etiam petra scandali reprobis. Positus est in resurrectionem multorum,* id est, electorum, *est etiam positus in ruinam aliorum,* id est, reproborum.
2. Cor. 2. v. 15. *Verbum Euangelij odor vitæ ad vitam electis, qui salui*
1 Pet. 2. v. 6. 7. 8. *fiunt, est etiam odor mortis ad mortem reprobis,* id est, iis, qui pereunt. Christus Ioan. 9. *Venit in Mundum, vt non viden-*
Luc. 2. v. 34. *tes videant, venit etiam, vt videntes cæci fiant.* Non est igitur metuenda vel propriæ existimationis, aut facultatum iactura, vel minæ hominũ, vel huius corporis mors, vel denique reproborum perditio: quin verbum Dei sincerè & liberè prædicemus ac doceamus.

Quare manifestum ex iis est, quod sit officium verorum Ecclesiæ doctorum omnium, 1. docere verbum Dei solum: ergo non doctrinas & placita hominum. 2. interpretari illud sincere & fideliter: ergo non corrumpendũ interpretationibus prudentiæ nostræ 3. liberè: ergo non in gratiam hominum: neque timendus mundus, vel aliquorum perditio nempe impiorum ac reproborum quibus omnia vertuntur in exitium, ob suam corruptam naturam. E diuerso manifestum fit, quódnam sit studium pseudoprophetarum, & falsorum doctorum in Ecclesia Christi. 1. docere doctrinas hominum, non verbum Dei. 2. Si tamen verbum Dei aliquando prædicent, illud deprauare falsis interpretationib., sumptis à prudentia carnis, 3. Etsi aliquando non corrumpant: tamen prædicare in gratiam hominum, illa tantum docendo, quæ humanæ prudentiæ aut arrideant, aut non ita displiceant.

Pseudoprophetarũ & falsorũ Doctorũ studia.

Quæ cùm ita sint, Ergo etiam mea interest: primum solum Dei verbum in hac schola profiteri. Quare minimè à me debetis exspectare doctrinas hominum, neque philosophorum, neque oratorum, neque verò etiam doctorum Ecclesiasticorum, seu antiquorum seu recentiorum, nisi quatenus & ipsi afferunt verbum Dei. Deinde officium meum postulat, vt hoc verbum interpreter sincerè atque fideliter, iuxta ipsum Dei verbum & mentem Spiritus sancti. Nemo igitur mirari debet, si videat, me non semper aliorum sequi interpretationes, & à nullo quantumuis magno viro in explicandis scripturis prorsus pendere: præsertim si me ab illo dissentire, ipsæ scripturæ aliquando coegerint. Etenim in nullius hominis verba iuraui, aut iurare Christianum decet: ita vt ab illis dissentire nunquam liceat in explicandis scripturis. Quid enim hoc esset, nisi eodem homines, & hominum verba honore dignari, quo Deum & solum eius verbum efficere debemus? Deus solus talis est, vt in eius verba iurare omnino debeamus, & solæ sacræ scripturæ huiuscemodi sunt, hoc est, tam veræ, firmæ, atque certæ, vt ab aliis ne latum quidem vnguem declinare fas sit. Si ergo præter Canonicas scripturas, libros quoque, & interpretationes omnes Sanctorum patrum, ita nobis sequendas sumimus, vt ab eis nunquam liceat dissentire: annon in pari & æquo autoritatis gradu locabimus, & patrum libros, & Spiritus sancti scripturas? Hoc autem quàm impium sit, nemo non videt. Deinde magna fieret iniuria liberalitati Spiritus sancti inexhausti. Idem enim Spiritus sanctus, qui aperuit mentes patribus ad intelligendos multos scripturarum locos: potest etiam nos tanto intelligentiæ lumine donare, & subinde donat, vt multos sacrarum Scripturarum locos intelligamus, quos illi non intellexerunt. Neque enim omnia omnibus reuelauit. Ergo si velimus patres per omnia sequi, quid hoc fuerit, nisi præcludere viam donis Spiritus sancti? Aliter certè iubet Apostolus, qui 1. Cor. 14. vult, vt quisque, prout ei donatum fuerit à Spiritu sancto, suam liberè dicat sententiam, deinde iudicium sit penes Ecclesiam. *Prophetæ*, inquit, *duo aut tres loquantur, cæteri dijudicent. Porrò si alij reuelatum fuerit, prior taceat.* Ergò si reuelatum fuerit Augustino, quod non Hieronymo: taceat Hieronymus, loquatur Augustinus. contrà si quid Hieronymo, quod non Augustino: taceat Augustinus, & loquatur Hieronymus. Ita de nostris. Si quid reuelatum sit Luthero, quod non Zvvinglio: taceat Zvvinglius, & loquatur Lutherus. & contrà, si quid Zvvinglio, quod non Luthero, taceat iste, loquatur ille. Ita de reliquis. *Sed iudicium sit semper penes Ecclesiam, cæteri*, inquit *diiudicent.* Quid? quod non solùm Spiritui sancto, sed etiam ipsis doctoribus, quos imitandos suscepimus, maxima fit iniuria, cùm ita ab illis pendemus, vt ab eis aliquando dissentire, religio nobis sit. Nam ipsi scriptum reliquerunt, non sequendum esse, nisi verbum Dei. Sic Augustinus. Apertè enim dicit: [*se nolle suos libros admitti, nisi quatenus conformes sunt diuinis scripturis.*] Sic omnes verè pij doctores fatentur: & ita faciendum docent. Inde cùm multi ex nostratibus à nonnullis arguerentur, quod in interpretandis scripturis discreparent à Patribus, responderunt, non esse per omnia sequendos patres, quippe qui, cùm homines essent, in multis hallucinati fuerint, donum interpretandi scripturas, perinde nunc multis donari à Spiritu sancto: atque patribus donatum fuerit. Sic illi, & optimè quidem responderunt. Si ergo nos proponamus nobis vel Patres, vel nostros in omnibus ita sequendos, vt ab eis dissentire numquam liceat, quid efficeremus? contra id profectò, quod ipsi nobis optimè consuluerunt, & scriptum reliquerunt, nempe nullo modo pendendum esse ab omnibus, quantùmuis sanctissimis atque doctissimis, sed à solo Dei verbo. Atque ita fieret, vt, dùm vellemus eorum doctrinam in omnibus tueri, eam euerteremus. Contra hoc sapientissimum consilium facere, est sectis fenestram aperire. Hinc enim sectæ in Ecclesia Christi oriuntur, cùm scilicet homines plus æquo admiramur, & in illorum verba iuramus. Ita enim fit vt paulatim neglecto vnico præceptore Christo, quisque suum sibi ex hominibus deligat magistrum, quem in omnibus sequi in animum suum inducat, ac quot fuerint præceptores, tot orientur sectæ. Hoc iam inceperat Corinthi tempore Pauli, ideò arguit illos, Apostolus, quòd hoc ratione iam in sectas diuiderentur, dùm alius diceba: *Ego sum Pauli: Ego sum* 1. Cor. 1. v. 12.
Cepha: Ego sum Apollo. Hinc etiam sectæ ortæ sunt multæ in Ecclesia Romana, inter Monachos, dùm alius sibi proposuit imitandum Thomam, alius Scotum, alius alium, ita vt ab eis dissentire nefas fuerit. Quare non erubuerunt vocare se alii Thomistas, alii Scotistas, alii Occanistas. Vereor ne (Satanâ ita operante & Deo permittente, propter nostram ingratitudinem in Christum, & propterea in eius Euangelium) huiuscemodi sectæ in Ecclesia iterum oriantur, dum alius gaudet appellari Zvinglianus, alius Lutheranus, alius Caluinianus, alius alio cognomine. Doctissimi omnes isti suspiciendi, amãdi, vtpote de Ecclesia Christi optimè meriti, legendi etiam sunt diligenter horum libri, & quidem etiam multorum patrum voluminibus præferendi, quippe qui sacras literas maiori dexteritate iuxta mẽtem Spiritus sancti, quàm Patres, multis in locis, imò ὡς ἐπὶ τὸ πολύ interpretati sunt, & Christianam doctrinam è tenebris erutam, mirabili perspicuitate illustrarunt, mirâ breuitate complexi sunt, pulcherrimâ etiam methodo explicarunt. Cæterùm licet tanti viri magni sint faciendi, propter singularia Dei dona, quibus ornati fuerunt & sunt, ac proinde errare potuerunt, sicut & patres, iccircò non sunt aut ipsi aut ipsorum libri, ceu regula fidei nobis proponendi, vt non liceat ipsis, cùm opus est, contradicere. Solus autor sacrarum scripturarum, est Deus. Ergo ille solus errare non potest. Quamobrem dicamus, vt ille, amicus Socrates, amicus Plato, magis amica veritas. Imò nil gratius possumus facere ipsis doctoribus etiam, si videant, nos ita affectos, vt nihil velimus in religione & scripturis interpretandis admittere, nisi quod habeat testimonium apertum in sacris literis. Discamus à Paulo, qui noluit pendere neque ab omnibus aliis simul Apostolis, sed arguit Petrum liberè. quare? quia habebat apertum Dei verbum, contra illud, quod agebat Petrus.

Hæc iccircò pluribus explicaui, vt ostenderem vobis, quàm indecorum doctori Christiano, & quàm detrimentosum Ecclesiæ Dei sit, ita pendere ab hominibus, vt ab eis non liceat vnquam discedere.

Quare videtis, iustissimas mihi causas esse, cur non debeam semper aliorum interpretationes sequi, sed quas perspicuum fuerit, esse ipsissimum verbum Dei, & mentem Spiritus sancti: id quod est interpretari Scripturas sincerè atque fideliter.

Postremò mea interest, hoc idem verbum docere etiam liberè, id est, in nullius gratiam, & absque vllius metu. Obsecro Deum Patrem: vt illam παῤῥησίαν, quam Apostolis largitus est, mihi quoque concedat, & nunc, & semper, quorsum? ad patefaciendam magis ac magis ipsius gloriam in verbo suo, & promouendam salutem Electorum. Ergo nullus mihi succensere debebit, si liberè pronuntiabo, quod liquidè cognouero esse apertum Dei verbum.

Hæc de officio meo, & eorum etiam omnium, qui in Ecclesia Christiana docent, dicta sunto.

DE OFFICIO AVDITORVM.

AVditorum Christianorum officium est, audire verbum Domini, à quocumque prædicetur & doceatur: idque solicitè, attentè, & cum timore Dei. Hæc omnia nunc singulatim demonstrabo.

Ac primum quidem officium nostrum esse: vt audiamus verbum Domini, nemo est, qui dubitet, cùm Dominus vbique id nobis mandet. Libri Mosis huiuscemodi præceptis pleni sunt. Vbique enim inculcat Dominus suā legē & iubet nos eā audire. Prophetæ ad ravim vsq; clamāt: *Iesa. 1 10. Audite, Audite verbum Domini.* quin vel ipsa elementa, ipsósque cœlos compellant ad audiendum verbum Dei: Clamat Iesaias, dicens, *Audite cœli, & auribus, percipe terra. quia Dominus locutus est.* Cap. 49. *Audite insulæ, & attendite populi de longè.* Sed ne omnia loca, quibus nos iubetur audire verbum Dei recenseam: vnum illud, quod est *Matth.* 17 sufficiat: Pater cœlestis præcipit de cœlo, vt Christum filium suum audiamus omnibus nobis loquentem, dicens: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, hunc audite.* Atqui hic Christus, idem ille est Deus, qui locutus fuit in Mose, & in Prophetis, & in Apostolis. Vnde Paulus: *2. Corinth. 13. 3. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur, Christi?* Ergo hæc Patris vox de cœlo iubet, vt eorum Dei verbum audiamus, id est, ipsum Christum loquentem, tam in Mose, & Prophetis, quàm in persona sua, & Apostolis. Quanta verò minetur eis, qui negligunt verbum Dei, nemo est qui nesciat. De Prophetis ait, *Deuter. cap. 18. se animaduersurum in illos, qui non audierint & obtemperauerint Prophetis* De Christo, *Heb. capite 2. & 3. Si enim, qui per Angelos habitus est sermo, fuit ratus, & omnis transgressio & inobedientia accepit iustam retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?* Heb. 4. v. 7. *Videte ne contemnatis loquentē. & hodie, si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.* De Apostolis, Matth. 10. *Quod si quis non susceperit vos, nec audit sermones vestros, exeuntes de domo illa, vel Ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris. Amen dico vobis, remissius erit terræ Sodomæorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quàm Ciuitati illi.* Ponderanda sunt diligenter verba ista Christi: & verbis apertis, & signo perspicuo addito, ostendit magnitudinem & delicti & pœnæ manentis illos, qui respuunt verbum Dei. Verba sunt aperta. Remissius erit terræ Sodomæorum, & vt ostendat verissima esse, addit iusiurandum, dicens, Amen. Signū etiam adhibet, quod est excussio pulueris de pedibus Apostolorum, dicens, *Excutite puluerem*, quasi dicat, Hoc actu significate illis, qui respuunt, nec verbum Euangelij audire volunt, tantam esse magnitudinem peccati illorum, & tantam esse pœnam, quę eos maneat, & quam breui sensuri sint, vt non sustineatis habere communicationem cum illis, ne pulueris quidem, qui pedibus vestris adhæserat. Sic Lucæ cap. 10. *Dicite, etiam puluerem, qui adhæsit nobis de Ciuitate vestra extergimus in vos.* Act. capite decimo tertio hoc præstitit Paulus, *Contradicentibus Iudæis Antiochiæ Pisidiæ verbis Pauli, & eum audire nolentibus, ipse simul cum Barnaba, excusso puluere pedum, ab eis discessit.* Idem Act. cap. 18. 6. Corinthi cùm esset, ac Christum illis prædicaret: Contradicentibus Iudæis, atque eum audire non sustinentibus: Paulus maximū exitium eis denuntians, scidit vestimenta sua, & ait: *Sanguis vester in caput vestrum, mundus ego ex hoc ad gentes vadam.* Matth. 11. 21. *Væ tibi Chorazim, væ tibi Bethsaida,* &c. Nihil est, quod magis iram Dei concitet aduersus nos, quàm vbi verbum Dei, nobis annunciatum, non audimus, sed negligimus, atque reiicimus. Quid enim est hoc, nisi Deum ipsum negligere & reiicere? Id Christus ostendit in Euangelio *Luc. 10.* dicens: *Qui vos recipit, me recipit, qui me recipit, eum recipit, qui misit me.* Ita contrà reiecto vero Deo, quid boni sperare possumus? Hinc deinde pestis, quæ caros nostros à nobis aufert. Hinc crudelia bella: Hinc agrorum sterilitates: hinc omnia mala. Legatur Iesaias cap. 5. Econtra verò beatos pronuntiat Dominus, qui verbum Dei audiunt, eisque omnia bona pollicetur. *Luc. 11. Beati* (inquit) *qui audiūt verbum Dei, & custodiunt illud.* Psalm. 1. *Beatus vir, qui in lege Domini meditatur, de ea dies & noctes cogitans. Hic erit tanquam arbor, quæ ad aquæ riuum sata, fructum suum fert tempore suo, foliis nunquam cadentibus, denique omnia faciet prosperè. Impij vero* (qui verbum Dei respuunt) *similes sunt paleæ, quam ventus agitat.* Et certè, qui non delectantur verbo Dei, atque in eo non acquiescunt: à mille ventorum generibus agitentur necesse est. Quod ad mentem attinet, circumferuntur omni vento doctrinę, variis erroribus atque hæresibus, vt ait Apostolus *Ephes.* 4. 14 Quod ad cor attinet, vbi sedes est affectuum, omni concupiscentiarum genere agitantur: vt etiam Iesaias cap. 57. testatur alia similitudine dicens: *Cor impij sicut mare æstuans*: & iure. Solum enim Dei verbum, fide perceptum, illud est, quo pacificantur corda & conscientiæ nostræ. Huc accedit, qui in varia scelera eos impellit Satan: Deus verò variis pœnarum generibus exagitat. En quomodo etiam in hoc seculo, impios, qui non delectantur verbo Dei, à vento, veluti paleas exagitari pronuntiat Propheta. Proinde, qui vitam beatam viuere cupit, non solum in altero, sed etiam in hoc seculo: is audiat verbum Dei, eo delectetur: in illo meditetur dies & noctes, necesse est. Atque hoc dico esse cuiusque Christiani officium.

Adieci deinde, A QVOCVNQVE ILLVD ADFERATVR. Neque enim spectandæ sunt personæ, quæ docent: sed verbum ipsum, quod docetur. Christus hoc docet, Matth. 23. *In cathedra Mosis sedent Scribæ & Pharisæi, quæ dicunt, facite*; nempe, quatenus è cathedra loquuntur, id est, docent, legem Mosis, & verbum Dei. Hoc propterea addidi, quia permulti sunt, qui verbum audire negligunt, nisi illi, qui docent verbum, sint aut sanctissimi aut eloquentissimi viri: hæc non sunt in primis spectanda: sed videndum est, an adferant purum Dei verbum, nécne. Si non adferant puram doctrinam, etiāsi fuerint nō sanctissimi modò, sed Angeli de cœlo, non solū nō sunt nobis audiendi: sed anathema esse debent, vt Apostolus pronuntiat. *ad Galat. 1.* Si verò adferant purum Dei verbum: quicumque illi sint, audiantur: modo certò nobis constet, afferri ab eis purū verbum Dei. Ergo audiendum est verbum Dei, à quocumque adferatur.

Addidi præterea, STVDIOSE, hoc est, ita, vt omnia alia posthabeantur propter Verbum Dei audiendum. Deus enim est, qui loquitur in suo Verbo. Vt igitur Deus audiatur, cur non reliqua omnia negligantur? Nil etiam nobis magis necessariū ad omnia mala vitanda, & ad bona omnia consequenda, denique ad vitam æternam comparandam: Cur ergo non studiosè audiatur?

At res meæ domesticæ non sunt negligendæ? Non dico, vt tuæ vocationis munus negligas, quod vt diligenter obeas, mandat Dominus: sed hoc tantùm dico: auditum Verbi Dei præponendum esse rebus omnibus huius seculi, ac quærendam esse priùs iustitiam Dei in verbo: Cætera deinde curanda. *Quærite* (inquit Christus, *Matth. capite sexto*) *primùm Regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis.*

At quispiam dicet, quomodo omnia dicit Christus subministratū iri à Patre iis, qui quærunt iustitiam? cùm videamus illos, qui delectantur verbo verè, & sunt verè pij, tamen præ cęteris esse egenos, pauperes, ægrotos, miseros? Respondeo: Primùm, per istud *Omnia* intelligit Christus, omnia, quę Pater agnoscit nobis esse necessaria ad vitam Christianè transigendam. Neque enim simpliciter ait, Et *omnia adijcientur vobis*, sed notāter ait, Et *Hæc omnia*. Quæ hęc omnia? illa quæ nobis necessariò curanda & paranda putaris; vtpote ad hanc

vitam Christianè transigendam necessaria. Atqui hæc non desunt filiis Dei qui quærunt iustitiam. Nam licèt aliquando videatur nos deserere, neque subministrare necessaria: tamen non deserit. Nouit, quando adiicienda sint, & quando detrahenda, iuxta rationem salutis nostræ. Vnde pulchrè Augustinus: *Nemo enim homo cùm plerumque iumento sua cibaria detrahit, cura sua illud deserit? sed potiùs curando hoc facit. Sic igitur & Deus Pater nobiscum agit. Deinde illi habent omnia, qui habent quod volunt. Atqui sancti, qui quærunt imprimis iustitiam & Regnum Dei, habent quidquid volunt. Nihil enim aliud volunt nisi id quod habent, & illo contenti sunt. Nam vsque adeò conformes sunt voluntati Dei, vt nolint, nisi quod vult Deus, se habere. Sciunt autem per fidem, velle Deum vt habeant id quod tantum habent, sine paupertate, sine ægritudine. Ergo ipsi quoque volunt illa, præterea nihil. Cùm igitur nil amplius desiderent, nec velint, quàm quod habent, atque ita nihil voluntati illorum desit, omnia dicuntur habere. Quid hoc præstat? verbum Dei fide acceptum, quod adeò regenerat homines, & conformes reddit voluntati Dei, vt nihil velint, nisi quod velit Deus, atque ita ditissimi & felicissimi sint.* Ergo manifestum est, *quærendum esse primùm regnum Dei, & audiendum Dei verbum, deinde hæc omnia, quæ necessaria nobis sunt, à Patre adiici.* Non est igitur, non est, cur dubitemus, quidpiam nobis defuturum? si animum primùm adiecerimus ad audiendum studiosè verbum Dei, in quo quæritur regnum Dei, & illius iustitia: cum Christus, qui non potest fallere, dixerit; *Quærite primùm regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis.*

Adieci quarto loco, ATTENTE. Si enim attentionē requirunt omnes oratores, cùm orant, quanto magis præstanda est Deo, cùm nobis profert Verbum suum, & nos alloquitur? Attentè audimus, quæ vtilia nobis sunt quæ honesta, quæ delectabilia, quæ necessaria. At quid verbo Dei aut vtilius, aut præstantius, aut delectabilius, aut magis necessarium nobis esse potest? Attentè igitur est audiendum.

Denique addidi, CVM TIMORE DEI. Est enim valedicendum omni prudentiæ nostræ, quando audimus verbum Dei, captiuandus est intellectus in obsequium Christi; quando audimus Deum loquentem, erigendi sunt oculi nostri cum timore & reuerentia in Deum viuentem, in cœlum vsque: quando de cœlo nos verbo suo alloquitur. Sic Moses fecit, quando audiuit Deum sibi loquentem in monte; sic omnes Prophetæ: sic Apostoli. Sic Paulus auditum verbum Euangelij à Christo, non contulit cum carne & sanguine, id est, cum prudētia carnis suæ, an illud acceptare debeat, nécne? an prædicandum sit illud: nécne? sed valedicto omni prudentiæ suæ (quamquam aliter etiam exponatur locus ille) abiit statim in Arabiam, deinde in alias regiones, prædicatum illud verbum. Ecce timorem! Ecce reuerentiam! quam adhibere debemus audiendo verbo Dei. Est igitur verbum audiendum: sed studiosè, attentè, & cum timore ac reuerentia Dei.

2. Cor. 10

Gal. 1. v. 16.

Hæc de officio Christiani auditoris dicta sunto. Nūc de officio tam Doctoribus quàm auditoribus Christianis communi, quædam, præter ea, quæ dicta sunt, dissertamus.

DE OFFICIO VTRISQVE, TAM Doctoribus, quàm Auditoribus communi.

OFficium & munus omnium nostrum, optimi auditores, est, si verbum Dei nobis oblatum, viua fide percipere, atque in profundo cordis collocare, & conseruare, vt per illud, primùm cor ipsum & totus interior homo renouetur, purificetur, regeneretur: deinde pariat ac proferat suo tempore fructus bonorum operum. Hoc nostrum esse officium, tametsi negare nemo possit; tamen propter studiosos, ad maiorem ipsorum vtilitatem, aliquot argumentis & Scripturarum locis demonstrabo.

Ac principio quidem à fine, cùm rerum omniū, tùm reuelati post orbem conditum Euangelij. Hoc liquidò demonstratur. Hic est enim finis, propter quem statim à peccato Adami, Deus verbo suo illum arguit, deinde pollicetur salutem in semine Christo: vt hoc auditum verbum Adamus in corde fide receptum seruaret: ac per illud primùm regeneraretur, restauraretur ad pristinam quam perdiderat, Dei imaginem, atque ita fieret noua creatura: deinde ita regenitus, fructus deinceps bonos, iuxta voluntatem Dei, pareret, ac proferret.

Hic finis est, propter quem data lex, missi Prophetæ, factæ omnes promissiones, sæpe afflictus populus Dei, sæpe etiam ab exilio reuocatus & maximis beneficiis affectus fuit: hic, inquam, est finis, propter quem (vt vno verbo dicam) omnia à condito Mundo ad Christum vsque, facta à Domino legimus, siue minæ, siue promissiones, siue beneficia, siue flagella. Omnia enim hæc eo dirigebat Deus, vt homines, præsertim electi, altera ex parte, perspectâ irâ Dei contra peccata, contererentur, ac penè morerentur: altera verò ex parte, agnita ac visa Dei misericordia in Christo promisso, erigerentur & excitarentur quasi à mortuis, regenerarenturque in nouas creaturas, atque ita vitam cœlestem viuerent, & fructus bonorum operum proferrent. Hic est finis, propter quem Christus est missus in Mundum, cruci affixus, mortuus, sepultus, conscendit in cœlum ad dextram Patris: missus Spiritus sanctus, condonauit peccata, liberauit nos à morte, donauit sua iustitia & vita æterna.

Audite Apostolum: Tit. 2. v. 11. 12. 13. *Apparuit gratia Seruatoris nostri Dei omnibus hominibus erudiens nos, quorsum? vt abnegantes impietatem & secularia desideria, sobriè iustè, & piè viuamus in hoc seculo exspectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei. Hic est finis Baptismi, in quo, vt Apostolus ait, consepelimur cum Christo, deinde resurgimus cum eodem Christo, vt consepulti cum Christo, non ampliùs viuamus peccato: resuscitati verò cum eodem Christo, vitam cœlestem agamus, viuentes Deo.*

Audite Apostolum, Rom. capite sexto, vers. quarto. *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, vt, quemadmodum Christus resurrexit ex mortuis, per gloriam Patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Non hæc dixit Apostolus, *quasi mors & resurrectio Christi, sit tantùm exemplar mortis & resurrectionis nostræ spiritualis, sed potissimùm mors & resurrectio, cuius vtriusque participes sumus in baptismo, nos qui electi sumus ad vitam æternam, causa sunt & mortis nostræ, qua morimur peccato, & resurrectionis, qua resurgimus in nouam vitam, viuentes Deo.* Hic etiam est finis Cœnæ Dominicæ. In hac enim māducamus carnem & bibimus sanguinem Domini verè, ea ratione, qua & Apostoli manducarunt & biberunt: quorsum? vt ita incorporati Christo, qui sedet ad dextram Patris in cœlis, nos quoque spiritu nostro, ab hisce terrenis sordibus in cœlum vsque ad Christum eleuemur: atque ita tametsi corpus nostrum hic in terris adhuc serpat: tamen animus noster, spiritus noster, interior homo noster viuat in cœlo, non amplius cogitans, aut curans quæ sunt mundi, sed quę sunt cœlestia.

Ecce finem harum rerum omnium, quas recensuimus, quis sit? nempe *mutatio nostra*, Coloss. 3. *regeneratio nostra, iustificatio nostra, ac denique nostra glorificatio.* Ergo hic etiam est finis, propter quem Deus optimus, ac benignus Pater, Euangelium suum in Ecclesia reliquit, ac doceri vult: nempe, vt illud Electi fide percipiant: fide receptum in corde conseruent ac custodiant; illo custodito in corde, indies magis regenerentur, regeniti, fructus nouæ vitæ proferant: bonis fructibus absolutis, in cœlo glorificentur. Audite Apostolum loquentem de Euangelio, *quo patefacta est nobis facies ipsius Dei, tanquam ablato velo, quod antea impedimento nobis erat sub Lege, ne faciem Domini contemplari possemus,* Audite quid dicat, 2. Corinth. 3. *Nos autem omnes, reuelata facie, gloriam Domini contemplantes, in eandem imaginem transformamur, à gloria in gloriam, tamquam à Domini Spiritu*: id est, *nos per Euangelium fide receptum, reuelata facie, nulloque obducto velamine, gloriam Domini contemplamur.* Ecce quid primò nobis adferat Euangelium fide receptum? nempe facit, *vt Deum quasi à facie ad faciem videamus, & illius gloriam contemplemur.* Quorsum verò hoc præstat nobis Deus per Euangelium suum? Respondeo, *vt ex hac contemplatione gloriæ Dei, etiam nos renouemur & transformemur in eandem imaginem*, quæ, vt alibi ait Apostolus,

est in

est in [illegible] & sanctitate vera, Eph. 4.24. atque ita renouati, [illegible] nouæ vitæ proferamus, ideò addit in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam. En igitur [illegible], propter quem nobis electis annunciari vult pater Euangelium suum: nimirum vt fide à nobis perceptum, atque in corde, tanquam optimũ semen in terra bona receptum tandẽ proferat fructus ac spicas bonorum operum. Nam Qui seminat frumentum, aut quoduis aliud seminis genus [illegible] in terram illud seminat: nunquid vt pereat & vt perdatur? nequaquam: sed vt satum ac sub terra bene conditum proferat tandem fructum copiosum & bonum. Ita Deus non ob hanc causam seminari vult & annuntiari hominibus Euangelium: vt illud pereat, iltantum audiatur, præterea nihilis fiat: sed ideo seminat illud vt fide percipiatur, in corde condatur: ibi altas radices agat, ac deinde per fructum bonorum operum sese exerat ac patefaciat. Hoc [illegible] impletur in electis.

Quòd si aliquando semen hoc videatur perire, vt in reprobis, non hoc fit vitio seminantis Dei, aut seminati verbi, sed vitio fit reproborum: qui suapte natura pessima & sterilis terra sunt, plena saxis, referta spinis.

Hac similitudine seminis libenter vtor, quia hac etiam Dominus noster Iesus Christus, loquens de verbo Euangelij, vsus est Matth. capite decimo tertio & Luc. cap. 8. & aperte parabolam explicans ait: *semen, est verbum Dei: terra bona electi sunt: via ab hominibus protrita, terra etiam petrosa, & terra spinosa, reprobi.*

Ex hac similitudine videmus officium nostrum. sicut officium bonæ terræ fuit, semen recipere & retinere: vt tandem faceret fructum: ita nostrum est, qui sumus bona terra [illegible] electi verbum Dei nobis annunciatum, sic fide viua percipere & in corde seruare, vt tandem per illud [illegible] renouati, tanquam bona terra, fructum bonum [illegible], alius centesimum, alius sexagesimum, alius [illegible]. Hoc est, quod alia similitudine explicat Dominus, cum ait Ezechieli cap. 2. ostenso volumine magno, quod erat scriptum vndiquaque, *fili hominis comede [illegible] illud comede librum.* Necesse enim erat Ezechieli, sic vt & omnibus doctoribus, & ministris verbi, vt prius verbum Domini ipse fide perciperet, traijceret in cor, in stomachum spiritus, ante quàm aliis, nempe Iudæis, prædicaret. Nam quid est comedere librum, & comedere verbum Dei: est fide vera illud percipere, & traijcere in stomachum animæ [illegible], & spiritus, atque ibi seruare.

[illegible] nobis præstandum est, si velimus, vt nobis [illegible] hoc verbum domini, alioquin non proderit, nisi ad [illegible]. Nam quemadmodum panis, nisi manducetur, & in stomachum traijciatur, nil prodest, ita verbum Dei, nisi viua fide percipiatur, & in cor traijciatur, non prodest ad salutem. Ratio huius similitudinis est.

Verbum Dei est panis vitæ propter Christum in verbo contentum ac per verbum ministratum, qui Christus de se ait, Ioan. capite 6. *Ego sum panis vitæ*, propter quem Christum panem verum, etiam verbum dicitur panis, [illegible]. Huc spectant illud *Pauli 2. Timot cap 2.* vbi [illegible] Timotheum, cura vt exhibeas teipsum [illegible] τὸν λόγον τῆς ἀληθείας: quasi [illegible] panem filiis Dei. Ergo fide vera percipiendum nobis est & manducandum & traijciendum in cordis ventriculum tanquam panis.

Hoc certè officium nostrum omnium est. Vt autem [illegible] rogandus est ardentissimis votis Dominus, vt hanc viuam ac veram fidem, quam Apostolus *Tit. 1. vocat fidem [illegible] præsens gratia donet.* Est enim fides singulare Dei donum & quod ad inchoationem & quod ad consummationem ipsius fidei attinet, vt apertissimè post Apostolum Paulum, Augustinus inter cæteros ostendit ac probat, cum alibi tum præsertim in libro de Dono perseuerantiæ. Cum igitur non sit nostri arbitrii, fidem præstare verbo Dei aut fide illud traijcere in corda nostra, sed donum Dei sit, qui gratis illud dat cui vult, quia, *cuius vult miseretur & quem vult indurat*, Rom. 9.15. ideò enixissimè [illegible] nobis est Dominus ac petenda fides, qua verbum eius [illegible] in cor nostrum traijcere possimus, ac [illegible] fructus se dignos, in nobis pariat.

Hac [illegible] audistis, de his tribus officiis libuit præfari, [illegible] sacrorum Bibliorum interpretandum [illegible] accipiam. Nunc si quis vos roget, quidnam in sacris Bibliis sim interpretaturus, paucis respondeo VETVS TESTAMENTVM. Idque propterea, quod cum vtrum-que Testamentum in Ecclesia Christi sit prædicandum & interpretandum, quemadmodum in Ecclesia Dei semper fieri consueuit, idque primum, vt hoc modo pateat, vtrumque Testamentum tam vetus quàm nouum, ad nos Christianos, quatenus Christus declarauit, pertinere, deinde, quia alterum alteri fidem facit, Nouum verò Testamentum duo alij mei obseruandi collegæ, D.D. Marbachius, & D. Ludouicus Rabus, interpretentur, Operæpretium, imò necessarium est, vt Ego Vetus explicandum susciperem.

Audistis in genere, quam Scripturæ sacræ partem sim interpretaturus. Cæterùm cùm vetus Testamentum multos contineat libros, atque à Christo seruatore nostro, Luc. 24. diuidatur in Mosen, Psalmos & Prophetas, quamnam harum trium partium Zanchius vobis primum interpretabitur? Prophetas. Quamobrem verò hoc à me fiat, inter interpretandum ipsos Prophetas, intelligetis, nempe quia Prophetarum lectio vtilissima, simul & necessaria, nostro hoc seculo, mihi esse videtur, quo seculo non minùs quàm tempore Prophetarum in Israel, abundant omne genus scelera, idololatria, [illegible], contemptus Dei. Proinde opus etiam nostra Ecclesia nunc non minùs, quàm Israelitica tunc, habent Prophetarum obiurgationibus, comminationibus, fulminibus. Suauissima etiam Prophetarum consolationes non minùs necessaria sunt nostro hoc seculo, quàm tempore Prophetarum, propter pios, qui non minoribus exercentur tentationibus, à Mundo, ab hostibus Euangelij, à carne, à Sathana, quam pij in Israel à suis hostibus.

Porrò inter Prophetas, Iesaias sicut ordine primus est, sic etiam priori loco mihi est interpretandus, iis de causis quas mox audietis. Cum igitur mihi explicandum sit vetus Testamentum, & primùm quidem Prophetæ, priore autem loco Iesaias, tribus etiam de rebus antequam id facere incipiam, necessario mihi dicendum est. Quædam de veteri & nouo Testamento. Quædam de prophetia, atque Prophetis: quædam de Iesaia. Iis explicatis, ipsum Prophetam aggrediemur.

DE VETERI ET NOVO Testamento.

TOTVM corpus sacrarum Scripturarum diuiditur in vetus & nouum Testamentum, tanquam in duas integrales, vt ita loquar, partes. Hæ duæ partes, si accidentia quædam spectentur, sunt omnino inter se differentes, sed si substantia, altera ab altera minimè differt, sed idem planè sunt vetus & nouum Testamentum. Substantia enim & summa totius sacræ Scripturæ, sunt Lex & Euangelium, cum nihil in tota Scriptura sacra contineatur, quod non sit vel Lex vel Euangelium, vel exempla Legis, vel Euangelij, vel denique aliquid pertinens ad Legem vel Euangelium.

Et Lex quidem est Scriptura seu doctrina de expetendis & fugiendis, autoritate Dei tradita, cuius multiplex est munus. *Lex quid sit, & quod eius officium.* Patefacere voluntatem Dei, ideo Dauid eam vocat Testimonium Domini fidele, Psalm. 19. Transgressiones ac peccata in lucem proferre, & peccatores accusare, ideo Paulus inquit, *Per Legem cognitio peccati.* *Rom. 3.* Iram Dei reuelare, ideo Apostolus ait, *Lex iram operatur.* Pœnam & damnationem infligere, ideo Paulus dicit, *Lex mortem operatur.* Postremò, iis rationibus Electos Dei ad Christum impellere, hinc Apostolus, *Lex*, inquit, *Pædagogus erat ad Christum*, qui Christus illos postea ad se per pædagogiam Legis adductos, & sibi per fidem initiatos, in suas vlnas humanissimè excipit, & amplectitur, condonans eis omnia delicta, & liberans à morte commerita, & donans vitã æternã, spiritu etiam suo illos regenerat, atque ita regenitos reducit ad voluntatem Dei, quam antea non poterant præstare, exsequendam, prout in Lege nobis facienda proponitur. *Rom. 4. 15. 2. Cor. 3. Gal. 3. 24* Donato enim spiritu, facit, vt electi ament Legem Dei, quam antea oderunt, & in eius studium, obseruationemque sponte, & propensissima voluntate ferantur, à qua antea abhorrebant. Atqui hæc doctrina seu lex, quæ est de rebus expetendis & fugiendis, tam continetur in nouo, quàm in veteri Testamento, id est, tam in Euangelistis, & Apostolorum epistolis, quàm in libris Mosis & Prophetarum.

Ergo quod ad hanc partem substantialem attinet: non differt nouum à veteri testamento.

Euangelium quid & quod eius munus.

Euangelium verò, quæ est altera pars essentialis sacræ scripturæ, est doctrina siue scriptura, quæ annuntiat salutem gratuitam in Christo per fidem. Et, vt loquitur Apostolus *Rom. 1. est vis Dei ad salutem omni credenti*: est ὄργανον, quo Deus ad nostram salutem vtitur. Huius munus est, annunciare salutem gratis in Christo haberi per solam fidem, atque ita erigere & consolari afflictorum conscientias. Nam eius nomen significat bonum, felixque nuntium. Quod autem melius ac felicius nuntium afferri nobis potest, quàm per misericordiam Dei omnipotentis, & propter merita vnius Iesu Christi, nobis condonatas esse omnes transgressiones, liberatos esse à morte æterna à legis iustificatos esse maledictione & reconciliatos patri, effectos filios Dei, & fratres Christi & cohæredes vitæ æternæ? Hoc est igitur Euangelium. Atque etiam in veteri testamento hæc promittebantur Patribus, & per fidem illis promissionibus adhibitam, seruati sunt; quemadmodum & nos per eandem fidem seruamur, vt Paulus vbique docet. Euangelium igitur tam continetur in veteri testamento, quàm etiam in nouo.

Est quidem discrimen hoc inter vetus & nouum testamentum, quod ibi promittebatur salus in Christo futuro exhibenda: in hoc autem nobis annunciatur iam exhibita in Christo iam incarnato & mortuo & resuscitato. Sed hoc discrimen non pertinet ad substantiam Euangelij, sicut Augustinus aperte declarat: *quia inter Christum venturum, & Christum qui venit, nullum est discrimen, nisi temporis.*

Conuenientia veteris & noui Testamenti.

Ergo quod ad substantiam attinet, non differt vetus à nouo: nam ipsa & fides & iustitia, quam annuntiat Euangelium, continetur tam in veteri Testamento, quàm etiam in nouo. Ideo Apostolus Rom. 1. ait: *Se fuisse segregatum in Euangelium Dei, quod antea promiserat.* Ibi ergo erat Euangelium, sed promissum. In nouo est Euangelium, sed exhibitum. Per Euangelium, intelligit Apostolus rem Euangelij quam Euangelium nunciat, id est, Christum. Ita *Rom. 3. Nunc autem sine operibus manifestata est iustitia Dei, testificata à lege, & à prophetis.* Ergo etiam lex, id est Moses & Prophetæ continent Euangelium, & iustitiam Euangelij, cum de ea testificentur. Quid enim

Gen 3.
Gen. 22. & 15. v. 17.

sunt illæ promissiones: *Semen mulieris conteret caput serpentis: & in semine tuo benedicentur omnes gentes: & Ero Deus tuus & seminis tui post te.* Item Iesa. 1. *Si fuerint peccata vestra vt coccum, velut lana dealbabuntur*: & infinitæ aliæ promissiones de remissione peccatorum, de vita æterna per Christum habenda, quid erant, nisi Euangelium? Ergo manifestum est ex his, vetus & nouum testamentum, quod ad substantiam & summam totius scripturæ attinet, non differre: cùm lex & Euangelium, quæ sunt summa totius scripturæ, tam in veteri quàm in nouo contineantur: vt ita argumentum formetur. Illa non differunt substantiâ, quæ continent eandem substantiam. Atqui vetus & nouum testamentum continent eandem substantiam, legem scilicet & Euangelium. Ergo non differunt substantiâ. Quare non minus studendum est veteri, quàm nouo: nec minoris faciendum vetus, quam nouum.

Discrimen inter nouū & vetus Testamentum.

Fateor tamen, discrimen aliquod esse inter illud vetus & hoc nouum, si spectemus accidentia quædam. 1. *Ibi obscurius continetur Euangelium: hic verò illustrius.* 2. *Ibi potius promittitur, hic verò exhibetur.* 3. *Ibi ad vnam tantùm gentem videtur restringi Euangelium; hic verò apertè gentibus etiam annunciatur, & vniuerso orbi prædicari iubetur.* 4. *Ibi promissionibus de Christo adhibentur aliæ quæque promissiones de regno terreno: hic expressior est promissio de regno cælorum.* 5. *Ibi permultis ceremoniis obuelatum est Euangelium: hic absque ceremoniis retectum & nudum proponitur.* Verùm hæ differentiæ non efficiunt, quia tamen ibi perinde continetur Euangelium atque in nouo, si substantiam rei perpendamus.

At aliquando legimus, abrogatum esse vetus Testamentum: nouum verò manere. Ergo differunt reipsa. Resp. *Abrogata quidem est pars veteris Testamenti: non tamen totum & vniuersum: vel, vt clariùs loquar, Abrogatum dicitur, quod ad accidentia quædam, vt sunt ceremoniæ, promissiones temporalium rerum, & ciuilia decreta: sed quod ad substantiam, nempe quod ad legem, id est, doctrinam de expetendis & fugiendis: & quod ad Euangelium, scilicet promissiones de salute nostra æterna, attinet, nequaquam est abrogatum, sed magis confirmatum aduentu Christi, vt alibi posteà fusiùs declarabitur.*

Cum hæc ita se habeant, intelligitis Studiosi, non minùs diligentiæ vobis exhibendum esse in hoc veteri Testamento audiendo, legendo: quàm in noui lectione atque studio.

DE PROPHETIS in genere.

NVnc venio ad caput, quod est de Prophetis. Prophetas enim interpretaturo: quo faciliot ad eos intelligendos & explicandos aditus nobis patefiat; quædam de Prophetis necessario dicenda sunt. *I. de Nomine Prophetæ. II. de varia vsurpatione in scripturis huius nominis, Propheta. III. de quibusdam propriis Prophetarum, ex quibus omnibus definitio vel descriptio Prophetæ hauritur. IV. de missione Prophetarum in Ecclesiam. V. de doctrina Prophetarum, qualis sit. VI. de officio Prophetarum. VII. de discrimine doctorum & Prophetarum. VIII. De Scopo Prophetarum. IX. de ratione docendi seu concionandi Prophetarum. X. de Libris Prophetarum. XI. de Vtilitate lectionis Prophetarum.*

De I.

I. Iam quantum ad nomen attinet, siue etymon, Propheta 1. Hebræis dicitur *Nabi*: Propheta à *Naba* prophetauit, vaticinatus est. Sed notandum quod 1. *Reg.* 9. legitur: qui hodie vocatur *Nabi*, olim dicebatur *Roeh* videns. Hoc maximè obseruandum est, quia proprium Prophetæ est videre, scilicet per afflatum Spiritus sancti Deum agnoscere, legem Dei intelligere futura præuidere. 2. Græcis dicunt προφήτης, quod significat vatem seu prædictorem, à προφημι, significat etiam interpretem seu procuratorem, qui alterius nomine verba facit. Vtrumque conuenit Prophetis Dei. Nam & futura prædicebant: & erant Dei interpretes ac procuratores, vt videbimus. 3. Latinis Vates, quasi Fates, diuinator, & vaticinari quasi faticinari, fatum canere, vel prædicere.

De II.

Propheta quinam dicti.

Vsurpatur autem hoc nomen in scripturis variis modis. Aliquando enim accipitur propriè, aliquando impropriè. 1. Nam aliquando appellati sunt Prophetæ illi, qui tametsi nullum haberent officium prophetandi, siue prædicendi futura, aut interpretandi scripturas, & alia præstandi, quæ erant propria Prophetarum munia, tamen quia erant amici & cari Deo, & cum Deo aliquando loquebantur, dicti sunt Prophetæ. Sic legimus de Abrahamo *Genes.* 20. Dominus ait Abimelecho, verba faciens de Abrahamo, *Nunc ergo redde viro vxorem, quoniam Propheta est & orabit pro te & viues.* Hic manifestum est, quod Abraham dictus fuerit Propheta, ob hanc tantùm rationem, quod erat vir Deo carus & familiaris, quo cum aliquando Deus loquebatur. 2. Aliquando Propheta accipitur pro simplici interprete verborum Dei ad alium factorum. Sic Aaron vocatur. *Exod.* 7. ait Dominus Mosi, *Dedi te Deum Pharaoni, & frater tuus erit Propheta tuus.* Hic certè Propheta nihil significat nisi interpretem. Ergo Propheta etiam vocatur, licet impropriè, ille, qui tantùm interpretatur verba Dei, ad alium tamen à Deo facta, quamuis ei Dominus non apparuerit, nec locutus sit. 3. Aliquando magis propriè Propheta dicitur ille, qui non solum interpres est verborum Dei, sed primum verba illa audiuit immediatè à Domino Deo, qui ei Prophetæ apparuit vel in somnis, vel in visione, vel aliqua alia ratione, deinde verba illa audita à Domino aliis refert & interpretatur. Sic *Num.* 12. *Si quis erit inter vos Propheta, Ego Dominus in visione apparebo illi, in somnis loquar ad eum.* Non sic seruus meus Moses, qui ex omni domo mea, veritate atque certitudine præstat, ore ad os loquar ad eum, & aperta visione, non in ænigmatis & similitudine Dominum contemplabitur. Hic patet, illum vocari Prophetam, qui vel visione aliqua vel in somnis, vel oraculo obscuro, vel aperta apparitione, & colloquio, vti contigit Mosi, diuina verba & mysteria percipit ab ore Domini, vt ad alios ea deinde perferat, quod nil aliud est, quàm esse Dei interpretem. Sic agnitus fuit 1. *Reg.* 3. Samuel esse Propheta Dei, posteaquam cognitum fuit, quod Deus illi apparebat, illi & per illum loquebatur. 4. Interdum illi, qui afflati Spiritu Dei, Scripturas ipsas,

præsertim

præsertim obscuriora loca interpretabantur, vocabantur prophetæ. Sic apud Apostolum 1. Corin. 14. *Propheta duo aut tres loquantur, ceteri dijudicent.* Et differebant à Doctoribus, quia isti multa domi meditabantur, studebant. Illi vero non ita: sed immediatè docti à spiritu loquebantur. 5. Aliquando omnes illi, qui erant cultui diuino dediti, ordinati ad cantandos psalmos, adorandum Deum certis horis, & interdum etiam ad declarandam & docendam legem Dei, vocabantur prophetæ. sic 1. *Reg.* 10. & alibi sæpiùs fit mentio prophetarum, qui filij prophetarum, chori prophetarum nominantur. Hi certè non erant prophetæ eo modo, quo Samuel, Moses, Elias & ceteri huiuscemodi: nempe quibus appareret Dominus, & cum eis loqueretur, & reuelaret futura, quæ prædicerent. Sed qui erant & erant viri religiosiores, qui præ cæteris occupati erant & deputati ad canendas Deo laudes certis horis, ad seruiendum in templo Dei, ad docendum aliquando etiam legem Dei, quemadmodum fortè nunc sunt in Ecclesiis nostris reformati Scholastici & Diaconi, & quemadmodum in Papatu Monachi antiquiores. ij erudiebantur sub disciplina maiorum prophetarum. De iis 1. *Reg.* 10. Samuel prædicit Sauli, quid ei euenturum sit in itinere, & ait: *Cùm veneris in Ciuitatem, illic obuiam tibi veniet grex prophetarum, descendentium de colle, & ante eos psalterium & tympanum & cythara, & prophetabunt.* Quid hic est prophetabunt? nihil nisi hymnis Deum celebrabunt & populum ad societatem prouocabunt. Vnde & dicitur ibi quod Saul cœperit prophetare, id est, laudare Deum, percitus spiritu quodam, quod antea nunquam erat solitus facere. Vnde prouerbium, *Num & Saul*
1. Sam. 10. & 19. ca. *inter Prophetas*? id est inter eos, qui spiritu quodam afflati celebrabant Deum. 6. Hinc omnes illi, qui afflati aliquo spiritu, vel bono vel malo, tanquam enthusiasmo quodam acti, verba & res insolitas loquebantur, dicebantur prophetare. Sic *Num.* 11. Sic etiam 1. *Reg* 18. *Et inuasit spiritus Dei malus Saul, & prophetabat in medio domus.* quid fuit prophetare Saulis? nisi insolentia quædam loqui, sicut acti enthusiasmo facere solent. Vnde & qui bono Dei spiritu afflati, de rebus diuinis differebant, carnalibus hominibus insani habebantur. Sic Propheta ille, qui venit ad vngendum Iehu: vt est 4. *Reg.* 9. ab iis qui cum Iehu erant, habitus & appellatus insanus. Sic *Act* 26. Festus vocauit Paulum insanum, propterea quod de diuinis rebus differens insolentia auribus Festi loquebatur. Ergo qui ad acti spiritu vel bono vel malo insolentia loquebantur, dicebantur prophetare, & ipsi, Prophetæ: vt vidimus in exemplo Saulis. 7. Sæpiùs verò, qui futura prædicunt, ita vt eueniant quæ prædicunt, vocantur prophetæ. Sic *Act* 11. *Agabus ille, qui prædixit famem magnam futuram.* Item Act 21. *prædixit vincula Pauli, quibus vinciendus erat Hierosolymis.* Hæc est vna ex proprietatibus propriis prophetarum, vt futura prædicant: &, quæ prædicunt, eueniant. Sicut Moses *Deut.* 18. ostendit. quanquam prophetæ non semper præditi sunt hoc dono. 8 Aliquando etiam dicitur propheta ille, qui non futura, sed præterita alioquin incognita & obscura reuelat. Sic *Ioan.* 4. Samaritana audiens Christum sibi retexisse sua secreta, nempe quòd habuerit quinque viros, & hic quem habeat, non sit vir suus, confitetur illum prophetam: dicens. *Vt video Propheta es.* 9. Aliquando pro illo, qui miracula facit Sic *Ioan.* 6. Christus ob miraculum quinque panum vocatur propheta. 10. Denique Prophetæ vocabantur illi, qui ex instinctu Spiritus sancti instruebant populum ad pietatem: arguendo vitia, consolando afflictos, docendo bonos mores & veram pietatem. Sic 1. Cor. 14. *Qui prophetat hominibus loquitur ad ædificationem, exhortationem, & consolationem.* Summa: Propheta ille dicebatur, qui habebatur pro homine, cui Deus immediatè per suum Spiritum loqueretur, mysteria reuelaret, & futura ostenderet.

De III.

III. Ex iis omnibus, quæ recensuimus de vsurpatione huius nominis Prophetæ, colligere libet quasdam verorum Prophetarum proprietates, ex quibus facilè colligere poterimus veram Prophetæ definitionem, vel saltem descriptionem, atque ita agnoscemus, qui propriè erant & dicebantur Prophetæ. Est autem hoc principiò notandum: proprietatum Prophetarum quasdam esse essentiales, hoc est, tales citra quas nemo potest verè esse & dici Propheta: quasdam verò accidentales, hoc est,

Quæ propria Prophetarum.

tales, quæ aliquando absunt à Prophetis, ita tamen vt non desinant esse Prophetæ.

1. Prima igitur proprietas est, vt sit amicus Dei, Deóque carus. Hanc proprietatem haurio ex illo, quod diximus de Abrahamo. Gen. 20. *Redde ei vxorem & ipse orabit pro te. Est enim propheta Dei*; id est, amicus carus Deo, à quo facilè impetrare poterit, quod petierit ab eo. Hanc proprietatem possemus etiam multis aliis ex locis probare, sed vnum illud sufficiat, quod Christus loquens de veris Prophetis Dei, ait *Matth.* 23. fuisse illos à Iudæis peruersis occisos: ostendens, quia amici Dei & sancti fuerunt illi Prophetæ, propterea occisos ab impiis, qui nec verbum Dei, nec sanctos verbi ministros prophetas ferre possunt. Prima ergo proprietas est, amicitia cum Deo. Hæc proprietas est essentialis ipsi Prophetæ. Neque enim potest quis verè & propriè dici Propheta Dei, nisi sit amicus Dei. Propterea de falsis prophetis dicit Christus, *dicturum se eis in nouissimo die, Non noui vos.* Matth. 7.

2. Secunda est, vt Deum ad se loquentem audierint, vel in somnis vel in visione. Veris enim Prophetis Deus loquebatur, reuelabatque suam voluntatem, vel in somnis, vel in visione, hoc est, vel simplicibus oraculis sine spectro, vel in spectris etiam apparendo. Semper autem afflatu sui spiritus eos illuminando & docendo. Hanc proprietatem habemus tum alibi, tum Num. 12. *Si quis erit Propheta inter vos, Ego Dominus in visione apparebo illi, in somnis loquar ad eum.* Et ex eo: quod omnes Prophetæ semper aiunt, *Factum est verbum Dei ad me*, item, *Sic ait Dominus*, item, *Dominus locutus est*, item ex 1. Cor. 14. *Quod si alij reuelatum fuerit, prior taceat* vbi, dum dicit, Reuelatum fuerit, ostendit proprium Prophetarum esse, vt quæ agnoscunt, ex reuelatione Dei speciali agnoscant, vel in visione, vel in somnis. Semper autem ex afflatu Spiritus S. Et hæc est differentia: quâ discernuntur Prophetæ à Doctoribus, vt postea declarabimus Hæc etiã proprietas est essentialis Prophetis. Neq. enim potest quis verè & propriè dici Propheta, nisi vel in somnis, vel in visione, vt supra dixi, vel saltem adflatu quodam diuino edoctus à Deo fuerit mysteria, legem & alias res diuinas. Sic Moses, sic Samuel, sic Prophetæ omnes fuerunt edocti ea, quæ aliis postea tradiderunt. Sic 1. Corinth 14. etiam illi qui interpretabantur Legem & obscuriora loca aliquot Prophetarum, edocti erant à Spiritus adflatu, & ita edocti loquebantur. Doctores verò domi studebant, meditabantur, quæ erant in Ecclesia docturi. Ideo *Hier.* 23. Dominus discrimen adferens inter veros Prophetas & falsos, ait loquens de pseudoprophetis: *Prophetabant, & Ego non loquebar ad illos* Ergo proprietas essentialis veri Prophetæ est, vt ad eum loquatur Dominus, aliquo ex iis modis, quos suprà recensuimus.

Tertia proprietas est, vt non solùm de Domino audiant, quæ sunt aliis propositum, sed ea etiam intelligant. Hanc proprietatem haurio ex multis locis scripturarum *Gen.* 41. Pharaoni Deus in somnis ostendit maximam abundantiam futuram in regno suo per 7. annos: deinde & maximam penuriam futuram in eodem regno per 7. alios annos: idque ostendit ei in somnis sub visione 7. Vaccarum pinguium: & 7. aliarum vaccarum tenuium. item sub 7. spicis plenis & 7. aliis exilibus atque aridis: Sed quia Pharao nõ intellexit somniũ istud, siue visionẽ ostensam sibi à Domino in somnis: ideò non fuit Propheta: Propheta fuit Iosephus, quia eam intellexit. *Dan.* 2. Nabuchodonosori Deus in somnis ostendit visionem illam statuæ, quæ destructionem quatuor Monarchiarum Mundi, & erectionem Regni Christi in perpetuum duraturi significabat. Sed quoniam ipse eam non intellexit, non fuit Propheta: Propheta fuit Daniel, qui eam intellexit, & interpretatus est. *Num.* 22. idem de asina Balaam dicendum, & de Balaam. Neque enim asina intelligebat visionem illam, quoniam vidit Angelum in via stantem & gladium manu tenentem. Ideo Asina non fuit Propheta, tametsi viderit visionem, & locuta fuerit. Balaamus potius Propheta fuit, qui postea visionem intellexit. *Ioan* 11. Caiaphas inspiratus à Spiritu sancto fuit, vt diceret, *Expedire. Vnum mori pro populo, ne tota gens periret*: Vnde ait Euangelista, eum prophetasse. Non fuit tamen Propheta: quia non intellexit, quid diceret. Ioannes potiùs fuit Propheta qui ea verba intellexit & interpretatus est: Ergo manifestum est, hanc esse proprietatem Prophetarum, vt intelligant ea, quæ à Domino audiunt, vel edocentur quouis modo.

4. Proprietas hominis est, missio immediata à Deo. *Ier.* 23. *Currebant, & Ego non mittebam eos.* Matth. 23. *Ecce ego mitto ad vos Prophetas.*

5. Quinta essentialis proprietas est vis vera semper prædicendi, id est, vt quando aliquid futurum prædicunt, illud vere ita eueniat. Hanc *Deut.* 18. docet Moses, vbi offerens signum, quo possint discerni falsi Prophetæ à veris, ait, *si quam rem futuram dixerit Propheta nomine Dei, & ea non fuerit, neque ita euenerit, ab illo ne paueatote*: quasi dicat, non est verus Propheta. Verus autem Propheta agnoscitur quando euenit, quod dicit. Hæc proprietas est essentialis Prophetæ, quia sine hac non est verus propheta, sed falsus, vt supra Moses ostendit. Sed non est propria, quin possit etiam falsorum Prophetarum aliquando esse. Nam sæpe fit, vt quæ prædicunt falsi Prophetæ, eueniant, Deo ita permittente, ad excæcationem & deceptionem reproborum. Patet *Deut.* 13. 2. *Thes.* 2. de Antichristo: Propterea Moses eodem libro aliam propriam proprietatẽ, quæ non potest reperiri in falsis prophetis, sed in bonis & veris duntaxat, attulit. & est, si non auocat populos ab vno colendo Deo.

Ergo sexta essentialis proprietas erit perpetuum studium adducendi populos ad verum cultum veri Dei; & in eo illos continendi perpetuò. Hinc haurio, vt dixi, *Deut.* 33. *vbi sic ait Moses.* [*Si quis apud vos aut Propheta, aut somniator extiterit, qui vobis signum aliquod aut prodigium edat: idque signum aut prodigium vobis ab illo prædictum euenerit: & tamen idem vos cohortetur ad Deos alienos vobisque ignotos sequendos & colendos: nolite illius aut Prophetæ orationi, aut somniatoris somnio obtemperare. Tentat enim vos Iehoua Deus vester, vt discat, an se toto corde, aut animo ametis. Deum vestrum sequimini, hunc timete, huius præcepta seruate, huius vocem audite, huic seruite atque adhærete.*] Totum illud caput destruit totum Papatum: & vnusquisque Christianus deberet memoriæ mandare, & quotidie legere. Docet enim vnde agnoscendi Antichristi: nempe quando vos auocant ad alios Deos colendos, quos non agnouerunt Israelitæ: ad alium cultum, quem illi non agnouerint. Manifestum est, illos non agnouisse tot aduocatos & intercessores, quos confinxit Papa. Non agnouerunt purgatorium, Missam, statuas in templis ad cultum erectas: denique tot abominationes, quæ sunt in Ecclesiis Papisticis. Ergo cùm Papa nos auocet ad alios Deos, illis & Apostolis etiam ignotos: ad alium cultum, quàm quem in verbo præscripsit illis & nobis Deus & Christus: etiamsi ederent omnia miracula, quæ facta sunt & fieri possunt in Mundo, ad confirmandam suam doctrinam, etiamsi esset vita sanctissima: etiamsi haberet omnes Doctores Mundi à suis partibus: ita non nunquam esset audiendus, nunquam potest esse propheta Dei, aut vicarius Christi. Quare? quia signum verum, quo cognoscitur quis est verus propheta Dei, non est operatio miraculorum, aut vitæ externæ sanctitas, aut aliquid aliud: sed est, quando non auocat populos à cultu illo, & illius veri Dei, qui notus fuit per verbum veteris Israelitis, ad alios cultus, & alios Deos illis ignotos. Ergo hæc proprietas, scilicet studium auocandi homines à falsis Diis, ad verum Deum, colendum vero cultu, qui præscriptus est in verbo Dei: hæc inquam proprietas est adeò essentialis Prophetæ, vt absque hac non possit vllo pacto esse verus Dei propheta. Ab hac sexta, pendet septima.

Septima igitur essentialis, est interpretatio scripturarum ex singulari afflatu spiritus Dei: & loqui ad ædificationem, consolationem, etiam Ecclesiæ. Hanc Apostolus tradit 1. *Corint.* 14. *Qui prophetat, hominibus, loquitur ædificationem, & exhortationem, & consolationem.* Item ex prophetis ipsis hoc apparet. Omnes enim præditi fuerunt hoc spiritu, vt scirent interpretari scripturas. Nam illorum prophetiæ quid sunt? nisi legis interpretationes? Ergo hæc est proprietas prophetæ: & quidem essentialis, sed non est inseparabilis. Aliquando enim fit, vt spiritus interpretandi scripturas, & verum sensum illarum afferendi, prophetam deserat, vt 1. *Cor.* 14. ibidem Apostolus docet, quando dicit: Quod si alij (*Prophetæ*) reuelatum fuerit: prior (*scilicet cui non fuit reuelatum*) taceat. *Item ait, Propheta duo aut tres loquantur, cæteri diiudicent.* Cur? quia aliquando destituti Spiritu sancto non loquuntur vera, aut verbum Dei. Ideo iubet, vt Ecclesia, quæ prædita est Spiritu sancto, iudicet. Vbi verò cognouerit Ecclesia, illud esse verbum Domini, non potest illud repellere: sed ei subiecta est etiam ipsa. Hanc omnes veri Prophetæ habuerũt, vt manifestum est legenti eorum Prophetias, quæ (vt postea videbimus) nihil aliud sunt, quàm legis diuinæ interpretatio: & ipsi interpretes legis Dei, & diuinarum scripturarum: Item semper loquebantur hominibus ædificationem, exhortationem, consolationem: sed hæc omnia ex singulari quodam Spiritu sancti afflatu.

Hinc sequitur octaua proprietas essentialis, quæ est, intercessio inter Deum & populum, id est, Prophetæ erant interpretes & procuratores Dei apud populum, & aduocati populi ad Deum. Referebant populo mentem Dei, eam interpretabantur, ad eam præstandam hortabantur, arguebant neglectores, prædicebant flagella, quæ Deus illis Prophetis reuelauerat: explicabant etiam promissiones diuinas tam vniuersales quàm particulares: denique erant procuratores Dei ad populum. Contra etiam suscipiebant causam populi tanquam eius aduocati, eum orationibus commendabant Deo, impetrabant beneficia multa populo à Deo: atque ita erant procuratores Dei & aduocati populi. Hanc haurio ex Prophetarum exemplo. Video enim tales fuisse omnes. Deinde etiam nomen Græcum id significat. προφήτης enim significat non solùm prædictorem seu vaticinatorem: sed etiam interpretem & procuratorem.

Istæ octo proprietates sunt essentiales, id est, tales, vt sine istis non sint veri Prophetæ.

Sed sunt etiam tres accidentales, quarum prior erat vis faciendi miracula. Hanc ex *Ioan.* 6. vbi legimus, quòd postquam Dominus edidit miraculum illud quinque panum & duorum piscium: populus viso hoc miraculo, eum appellauit Prophetam magnum. Cur? quia illis erat persuasum & certum, Prophetis dari hanc vim miracula faciendi, aliis vero non ita. Hæc proprietas non ita essentialis est Prophetis, vt eâ præditi essent & omnes, & semper: sed illi tantum & tunc præditi erant hac vi, qui & quando opus habebant confirmare doctrinam: vel quando & quibus volebat Dominus hanc vim donabat.

Secunda, est vis secreta multa cognoscendi per diuinum afflatum, vel futura, vel præterita, vel etiam præsentia, quæ humano ingenio alioqui cognosci nequeunt. Hanc haurio ex sacris Scripturis. De cognitione futurarum rerum patet primò ex exemplis Prophetarum, qui futura prænoscebant: & secundò etiam, à nomine ipso, προφημι est præloqui, id est, futura. Tertiò, Moses *Deuter.* 18. dixit hoc vnum esse proprium Prophetarum, vt sciant certò agnoscere & prædicere futura. De cognitione rerum præteritarum, sed aliis occultarum, est locus *Ioan.* 4. Christus agnouit facta omnia Samaritanæ, propterea illum vocauit Prophetam: ostendens hoc modo proprium esse Prophetarum, vt occulta etiam præterita cognoscant. De præsentibus idem locus probat, quem iamiam citaui. Sed Iohannes etiam baptista vocatus fuit Propheta, quia Christum iam præsentem, sed aliis ignotum, agnouerit, & digito monstrarit. Ergo proprietas etiam hæc est prophetarum, vt agnoscant quędam futura, & præterita, & præsentia aliis alioqui occulta & ignota. Hęc non est ei essentialis, ac propterea non semper habet hanc proprietatem, hoc donum agnoscendi futura, & secreta multa: & tamen non desinit esse Propheta. Patet. 4. *Reg.* 4. Elisæus ignorabat quidnam acciderit Sunamitidi illi, quæ ipsam conuenerat in Carmelum montem: vnde dixit Giezi famulo suo, *Sine eam, nam anima tristis est, & Dominus celauit hoc à me, nec mihi indicauit.* Item 1. *Cor* 14. loquens de Prophetis Apostolus, qui loquuntur in templo, ait: *Si alij reuelatum fuerit, prior taceat.* Ostendit ibi Apostolus, non semper Prophetas omnia intelligere vel futura, vel præterita, vel arcana scripturarum. Quare non est proprium Prophetarum, vt semper futura, aut alia secreta agnoscant, & prædicant, sed sæpiùs hoc illi à Spiritu sancto conceditur. Est igitur proprietas, sed non essentialis.

Tertia, est politica gubernatio. Hanc haurio ab exemplo Prophetarum multorum, qui destinati à Domino ad negotia etiam politica in populo fuerunt vt Samuel, Dauid, ad regendum. Esaias ad consulendum Regibus. Sed accidentalis est, & extraordinaria.

Ex iis

Ex iis omnibus possemus, si non definitionem propriam, saltem aliquam descriptionem Prophetarum in hanc formam constare. *Propheta est vir Dei, diuinarum rerum & Dei consiliorum per afflatum Spiritus S. præ aliis sciens, quique à Deo mittitur cum facultate tum sæpe prædicendi futura & retegendi recondita; tum præsertim diuinam legem, & cæteras Sacras Scripturas dextere interpretandi, & diuina oracula enarrandi, ad Ecclesiæ profectum. Atque ita Prophetia propriè accepta, propria erit facultas Dei legem, consilia & placita plenius & certius cùm cognoscendi, tum enarrandi, ad Ecclesiæ profectum, instinctu atque afflatu diuini Spiritus aliquibus viris Dei facta.*

Prophetia quid.

DE IV.

Missio Prophetarum.

IV. *Sequitur iam caput quartum de missione Prophetarum in Ecclesiam, eiúsque missionis potissima causa.* Ergo si de missione Prophetarum in Ecclesiam, & eius missionis causa quæratur: respondere possumus, *missos fuisse à Deo in Ecclesiam, vt essent interpretes legis, & concionatores Dei, qui partim legem interpretando, partim futura prædicendo, partim miracula operando, partim Deum orando, Ecclesiam Dei, seu electos Dei, ad verum veri Dei cultum reuocarent, & reuocatos in eo conseruarent.* Ita breuibus respõderi potest. Verum vt res ipsa reddatur illustrior, libeat altius exordiri, nempe ab ipsa lege.

Deus pater electorum, & suæ Ecclesiæ perpetuus præses, postquàm Ecclesiam verbo suo non quidem scripto, sed per Patres tanquam de manu in manum ab Adamo ad Mosen vsque rexit, vbi intercesserunt anni circiter 2365. tandem vt in Ecclesia sua relinqueret perpetuum suæ voluntatis testimonium & normam, secundùm quam populus electus instituertur, & quod ad interiorem & quod ad externum cultum attinet: Mosi per Angelos, & per Mosen populo legem primo in tabulis exaratam, deinde in libros relatam, dedit, eam, seu perpetuam regulam hominibus in manu teneret, quam posteritas omnis sequeretur. In qua quidem lege tria potissimum continentur. Primum, *doctrina vitæ, vt per hanc populus Dei agnoscat, quid expetendum, quid ve fugiendum sit.* Deinde, *continentur minæ & promissiones, vt ijs tanquam duobus calcaribus populus Dei incitetur ad præstandum quod Dominus iubet præstari.* Tertio denique continetur *fœdus gratiæ, quod in Christo fundatum est, vt, postquam viderit, se hoc non potuisse, quæ lex iubet, præstare, tandem desperatus de suis viribus, ad fœdus hoc gratiæ adspirans, spiritum recipiat, & in fœdere saluetur.* Hæc in summa continet lex. Nam quod ad ceremonias attinet, erant appendices quædam & exercitamenta quibus continebatur populus in cultu Dei & pietate, quæ priore tabulâ continetur.

Legis summa.

Hactenus habetis. 1. *quod data fuit lex à Deo suæ Ecclesiæ.* 2. *quando data.* 3. *& quomodo.* 4. *& in quem finem* 5. *& quid potissimùm contineat lex ipsa* Iam ad reliqua pergamus. *Post latam vero Legem videns Deus populum pertinacem, nec contentum esse hac doctrina, sed quæ sua erat curiositas declinaturum ad alias doctrinas peregrinas, ad Ariolos, ad Magos coniectores & Aruspices consulendos, sicut & cæteræ Gentes faciebant, propterea Optimus Pater Deus nominatim prohibuit, ne ad Ariolos & huiusmodi homines consulendos accederet populus ille* dicendo, Deut. 18. *Ne quis inueniatur in vobis, qui suum filium filiamve per ignem traijciat, neque Aruspex Ariolus, Augur, Præstigiator, Astrologus Pythij consultor, Magus, vel Necromantes. Integri estote erga Deum vestrum.* Hoc præceptum addidit, vt tanquam freno in os iniecto contineret suum populum in sola lege Dei Israëlis.

Verum enim verò quia potuissent Iudæi conqueri, conditionem suam fore deteriorem, quàm Gentium, quippe quæ suos habebant Flamines, Astronomos, Pôtifices, Aruspices, Chaldæos & huiusœmodi homines, quos consulere possent: se verò post Mosen nullum habituros hominem, ad quem consulendum in dubiis & ancipitibus causis accederent: idcirco Dominus, vt prætextum illis omnem adimeret, atque os de Deo Israelis conquerendi occluderet, nec se exsecrandis Gentium ritibus polluerent: Primo pollicetur *se eis missurum Prophetas, loco Aruspicum & Magorum Gentilium, qui Prophetæ mentem Dei aperiant populo, & qui fideliter nuncient quicquid mandauerit, ne quid sibi in posterum deesse conquerantur, ac propterea in doctrina & interpretationibus Prophetarum acquiescant, præterea nihil quærentes,* dicendo, Deuter. 18. *Prophetam de medio vestrum, de vestra consanguinitate, mei similem* (inquit Moses) *suscitabit vobis Iehoua Deus vester, ipsum tanquam me audietis.* Qui locus etsi primo de Christo capite Prophetarum intelligitur, vt Actor. 3. interpretatur Petrus: de reliquis tamen etiam Prophetis omnibus, tanquam Christi membris, secundariò intelligi potest. Nomine enim collectiuo, omnes Prophetas complectitur.

Non ita multò post, mortuo Mose, & ducibus populi, cœpit mittere Prophetas in Ecclesiam, qui legem interpretando, populum in vero Dei cultu continerent: quorum primus fuit Samuel 1. Reg 1. Secundus Dauid: deinde Nathan, Elias, Elisæus, Micheas, Esaias, Ieremias Daniel, Ezechiel, & deinceps vsque ad Christum, semper misit Prophetas in Ecclesiam: deinde Iohannem præcursorem, plusquam Prophetam. Nam Prophetæ vsque ad Iohannem, ait Christus, scilicet qui prophetarent de Christo venturo. Aliàs fuerunt etiam postea Prophetæ in Ecclesia, vt est Actor. 11. 1. Corint. 14. Item Matt 23. *Ecce mitto ad vos Prophetas.* Ephes. 4. *Alios dedit Prophetas.* Deinde misit Christum summum Prophetam. Deinde loco Prophetarum, Apostolos. Post eos, varios Christi Ministros, Doctores, in hæc vsque tempora, quibus nuper, tanquam Prophetas, excitauit Lutherum, Zvvinglium, Oecolampadium, & tot alios viros egregios. Quorsum omnes? vt Scripturas, id est, legem Dei interpretando, electos in vero Dei cultu contineant.

Hinc igitur patet, à quo missi fuerint Prophetæ: à Deo scilicet vt promiserat: & quando, nempe non ita multò post latam Legem, & mortuum Mosen: & quorsum, vt videlicet Legem interpretando, populum Dei in vero cultu continerent, nec sinerent populum declinare ad peregrinas doctrinas, & execrandos Gentium cultus.

At videtur non debuisse Deus mittere Prophetas, qui populum erudirent in cultu Dei, ob has rationes. 1. *Lex erat perfecta & sufficiebat populo ad agnitionem pietatis & veri cultus.* 2. *Iusserat Deus, ne quid adderet legi. Quorsum igitur Prophetas mitteret, qui adderent etiam suam doctrinam, noua præcepta, nouas minas, nouas promissiones?*

Ad hæc facilis est responsio. Ad primum. *Lex erat perfectissima doctrina de pietate, & illa sufficiebat populo erudiendo in cultu Dei.* Fateor. *Sed Dominus noluit legem suam manere mutam in populo suo, quemadmodum faciunt Papistæ, quibus satis est habere Euangelium in libros redactum, & illud in capsis seruare. Sed quemadmodum Christus iussit Euangelium prædicari per Apostolos: ita Deus voluit, legem prædicari, declarari. Ad hoc igitur declarandum misit Prophetas.*

Ad secundum, fateor *nihil addendum esse legi* Verum nego Prophetas quippiam addidisse legi. Neque enim Prophetæ noua præcepta attulerunt, sed declararunt præcepta legis: neque nouas promissiones aut minas: sed genericas promissiones & minas legis, explicarunt in specie. A lege enim tanquam a fonte magno deduxerunt omnes suas conciones, tanquam riuulos, vtpote legis interpretes. Non ergo frustra missi Prophetæ, sed necessariò.

DE V.

V. Atque hinc etiam manifestum fit quintum quod proposueram, nempe *qualis sit doctrina Prophetarum.* Nihil fere aliud est, quàm legis interpretatio & explicatio. In qua lege, cùm contineatur etiam Euangelium, id est, fœdus gratiæ in Christo: propterea doctrina Prophetarum nihil est, nisi doctrina legis & Euangelij, quatenus promissiones de fœdere in Christo, possunt Euangelium appellari.

Doctrina Prophetarum.

Quod vt melius vobis manifestum fiat, ad memoriam reuocanda sunt ea, quæ superiùs dixi de lege. Lex in summa (vt suprà dixi) continet tria hæc, doctrinam vitæ, id est, doctrinam de expetendis & fugiendis, quæ alias appellatur Decalogus. Deinde, minas & promissiones, tam de cœlestibus & æternis, quàm terrenis & temporariis rebus. Postremò fœdus gratiæ in Christo, quo pollicebatur Deus, se velle nobis in Christo gratis condonare peccata, sibi reconciliare, in filios adoptare, vita æterna donare. Hæc continet lex. Nam si obiicias ceremonias: Respondeo, illas fuisse tantùm (vt dixi) exercitia, quibus populus continebatur in cultu Dei & pietate. Iam doctrina Prophetarum, quid præter

hæc amplius continet? Nihil ferè. Ergo doctrina Prophetarum, non est, nisi doctrinæ Mosis explicatio, siue legis interpretatio. Proinde semper ad legem reuocant populum, ad doctrinam illam, quam Deus dedit Patribus per manum Mosis. Esa. 8. *Omnes reuocat ad legem, testimonium velut vatis Dei, dicendo: Quod si dixerint vobis, sciscitamini à Pythonicis & diuinis, qui mussitant & demurmurant*: An non (quasi dicat, sic respondere) an non populus Deum suum consulet pro viuis & mortuis, id est: loco omnium, qui vel viuunt, vel mortui sunt? *Ad Legem & ad Testimonium*: quasi dicat, *recurrite ad legem, quæ est testimonium verum voluntatis Dei.*

Malach. 4. postremus Prophetarum, vel Deus potius in Malachia in fine Prophetiæ suæ reuocat populum ad legem Mosis, & ea contentum esse iubet, dicendo: *Recordamini Legem meæ Mosis quam ei in Horeb monte præcepi, ad omnes Israelitas præcepta atque iura. Addicit Dominus exercituum.*

Luc. capite decimosexto. Propterea Christus, vt ostendat, eandem doctrinam esse Mosis & Prophetarum, simul Mosen & Prophetas coniungit, & ad eos consulendos remittit (introducto Abrahamo loquente) fratres Epulonis, dicendo: *Habent Mosen & Prophetas audiant ipsos.* Paulus item eos simul iungit, dicendo, Roman. capite tertio. *Testificata a Lege & Prophetis.* Ergo doctrina Prophetarum eadem est cum doctrina Mosis.

Discrimē inter Mosen & Prophetas. At dicet quispiam, *nunquid igitur nullum erat discrimen inter Mosen & Prophetas?*

Respondeo. *Quemadmodum inter ... de Veteri Testamento & Nouo, inter Mosen & Prophetas, siue inter Legem, & Libros Prophetarum, nullum est discrimen quod ad rerum seu doctrinæ substantiam attinet, vt supra ostendimus. Est autem discrimen, si modum eius doctrinæ tradendæ spectemus. Nam Lex doctrinam, promissiones, & minas, & fœdus gratiæ breuibus tradit: Prophetæ verò pluribus. Illa obscurius: isti clarius. Illa pressius: isti latius. Illa in genere: isti specifice, applicantes ad sua tempora, suósque peculiares populos, quæ lex ad vniuersum populum, & ad omnia tempora extendit.*

Hoc magis patefiet vno aut altero exemplo. Dixi superius, in lege tria in summa contineri, doctrinam vitæ de fugiendis & expetendis: secundo minas & promissiones: tertiò, fœdus gratiæ in Christo. Iam videamus, quomodo Lex hæc tradat, & quomodo Prophetæ. Doctrinam vitæ Lex duabus Tabulis breuiter complectitur, & paucis verbis: verum Prophetæ eam fusissime explicant. Exemplum. De cultu Dei interno, lex ait breuibus: *Non habebis Deos alienos coram facie mea.* Quid Prophetæ? Explicant hoc præceptum ferè vbique, ac ostendunt hoc præcepto requiri à nobis, *fidem, timorem, fiduciam, inuocationem, adorationem, gratiarum actionem, amorem, obedientiam ex toto corde nostro in solum Deum: neque fidendum vlli alii rei, neque inuocandos Angelos, aut mortuos sanctos, neque adorandum esse quempiam præter Deum, neque bona cuipiam accepta ferenda, nisi Deo*: quemadmodum satis perspicuum est legenti Prophetas.

Exemplum aliud De Sabbatho sanctificando Lex ait breuibus: *Memento, vt diem Sabbathi mei sanctifices.* Quid Prophetæ? Explicant atque ostendunt Sabbathi huius sanctificationem consistere potissimum in hoc, vt fideles feriarentur ab operibus propriæ naturæ corruptæ, ac sinant Deum operari in ipsis: sinant se renouari à Deo Spiritu Sancto: sinant se mundari à peccatis sanguine Christi: denique, vt totam salutis fiduciam in Deo per Christum collocantes, in solo Deo quiescant, ac propterea Sabbathi huius sanctificationem debere esse perpetuam. Legite Esaiam capite 58. Legite Ezech. capite 20 & alios. Existimabat enim populus ille, sicut & Pontificij, sanctificationem Sabbathi in ocio tantum corporis consistere, in cessatione ab operibus manuariis: interim non cessabant peccata multa perpetrare. Propterea Prophetæ explicarunt, vbi consisteret eius sanctificatio vera & quomodo prophanentur Sabbatha vera Dei. Idem, si opus esset, ostendi posset in reliquis omnibus tam secundæ, quàm primæ tabulæ præceptis.

Minas verò & promissiones, quis non videat in Lege compendiosissime prædicari, atque in genere? Minatur Moses, Deuter. 32. *Bello te persequetur Deus: foris hostes, domi te intestina dissidia vexabunt.* Quid Prophetæ? explicant minas, & in specie loquuntur, dicendo: *En Deus, (inquiunt) aduersum te gladium Chaldæorum suscitat, gladium Ægyptiorum, Persarum,* &c. Esa. 3. *Quoniam superbiunt filiæ Zion, & porrecto collo incedunt: ideo decaluabit Dominus verticem filiarum Zion, & Dominus pudenda earum nudabit.* Promittit Moses in lege genericas promissiones. Deuter. 28. *Si obseruaueris mandata, benedicet tibi Dominus,* & refert beneficia in genere. Quid Prophetæ? *Hoc te beneficio Deus donabit.* V. g. Esa. 8. Promittit adeo certam salutem Hierosolymæ, vt potius deuastandum sit regnum Israëlis & Syriæ, quàm vt ab illis ipsa vastetur, dicendo: *Sanè antequam puer sciat clamare, pater mi, mater mea, tolletur substantia Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriæ.*

Fœdus verò gratiæ quàm latius explicent Prophetæ, id quod lex non facit, magis patet, quàm vt explicatione egeat. Moses quidem in genere ostendit, Deum per Christum iniisse fœdus gratiæ cum hominibus, vt per eum solum, sola fide seruentur. Verum multo clarius hoc inculcant Prophetæ. Imo semper huc omnes suas conciones dirigunt, vt erigant animos electorum ad Christum Seruatorem, per quem breui destruendum sit peccatum, mors, Satan.

Habent etiam Prophetæ suas proprias visiones, quibus futura reuelabat Dominus, idque vt certius de voluntate Dei populo testarentur, & populus certiorem eis fidem præstaret. Et in iis etiam differunt à Lege. Alia differentia.

Item hoc habent etiam proprium, vt apertius, quàm lex, detegant hypocrisim humanam. Exemplum. *Lex statuerat quidem ceremonias, & sacrificia multa, non quod in illis vitam per se statueret salutem: sed vt illis tanquam exercitiis quibusdam retineretur populus in vera pietate & in vero cultu Dei. At vero populus carnalis deserta vera pietate, perbellè existimabat se suum Deum esse functo sue, & gratificatum esse Deo, cùm externos ritus obseruabat, animalia offerebat, incensa adolebat.* Quid igitur Prophetæ? *Acriter arguunt populum, ostenduntque nihil illa valere coram Deo, absque vera cordis pietate, & charitate in proximum: imò displicere Deo, & esse abominationes.* Audite Esaiam. Esa. capite primo. *Audite Principes Sodomorum* &c. *quo sibi mihi multitudo victimarum vestrarum,* &c. *Incensum abominatio est mihi.* 3. Differentia.

Videtis igitur, quæ sit doctrina Prophetarum, nempe eadem cum doctrina Mosis: neque differre hanc ab illa, nisi quod ad modum tradendi attinet, non quod ad substantiam.

DE VI.

VI. Ex his etiam patet sextum, quod proposueramus, nempe quodnam sit officium Prophetarum. Munus eorum duplex est (ita distinguere liceat declarandi causa) improprium, & proprium. Officium Prophetarum.

Improprium & accidentale, seu extraordinarium erat, *futura prænoscere, & prædicere, & occulta retegere ac reuelare.* Vnde προφήτης à προφημι, præloquor, prædico, eo quod futura sæpe prædicerent. Sed quia falsi Prophetæ (vt suprà ostendimus) etiam ipsi sæpe futura & præuidebant, & verè prædicebant: propterea hoc non erat proprium.

Item improprium officium erat, & extraordinarium, regere Ecclesias, & Respublicas, sicut Samuel fecit.

Item officium eorum erat, *canere Psalmos certis horis, & laudes Deo,* sicut faciebant illi Chori Prophetarum, de quibus 1. Reg. 10. Samuel loquitur. Item, *Orare Deum pro populo,* vt Moses, Esaias, Daniel, & alij plerique, qui sese ad cohibendam iram Dei contra populum opponebant, enixè deprecantes Dominum ea flagella. Item miracula facere, *quando illis erat à Domino concessum.* Verum, quia ista omnia etiam alij, non Prophetæ præstiterunt, sed per gratiam Dei: propterea non erant propria Prophetarum officia.

Proprium verò officium Prophetarum erat, per afflatum singularem Spiritus Sancti, legem Dei interpretando, repetendo, prædicando, inculcando, populum Dei seu electos, à falso cultu ad verum, veriquę Dei cultum auocare, & auocatos in eo continere: arguere

arguere Sacerdotes, Reges omnes, & eos instituere in vero Dei cultu, renouantes & repurgantes Ecclesiam. Hoc erat proprium Prophetarum munus; quemadmodum ostendimus primò ex voce ipsa προφήτης, quæ significat interpretem, seu procuratorem. Ergo Prophetæ Dei erant interpretes Dei, & procuratores Dei; qui legem interpretando, curabant, vt Dei cultus integer seruaretur. Item sic eur ostendi ex Deut. 13. Vbi Moses ostendit discrimen inter verum Dei Prophetam, & falsum: quòd verus semper curat *vt populi contineantur in vero cultu veri Dei: falsus vero etiamsi edat miracula vera: tamen auocat à vero Deo, & à vero cultu.*

DE VII.

VII. Atque hinc etiam manifestum fit, id quod septimo loco declarandum suscepi, nempe quod discrimen fit inter Prophetam esse, & Doctorem, siue munus Prophetæ & Doctoris. *Doctorum enim etiam munus erat legem Dei, & doctrinam Euangelij interpretando, docere electos in Ecclesia verum Dei cultum, ad instaurationem Ecclesiæ,* vt est Eph. 4. Sed discrimen erat; quia Doctores, tametsi donum Spiritus S. habebant: tamen non loquebantur ex solo afflatu Spiritus sancti sed multa domo afferebant, methodum docendo tenebant, ignota per nottora declarabant, & quæ dictauerant, pænè gerebant.

Discrimen Prophetarum & Doctorū.

Prophetæ verò quicquid loquebantur (vt etiam ait Chrysostomus) *ex Spiritus sancti afflatu loquebantur.* Sic etiam ait Petrus 2. Pet. 1. *Et habemus firmissimum sermonem Propheticum, cui rectè facitis, quod attenditis.* &c. Hoc primum scientes, quod nulla Prophetia Scripturæ fit proprio impulsu. Non enim libidine hominis allata est olim Prophetia, sed acti à Spiritu sancto locuti sunt sancti Dei homines.

Item aliud discrimen erat, quia Prophetæ sæpe etiam futura prædicebant, miracula edebant, vt hæc fidem verbis eorum conciliarent apud Ecclesiam; quod non item erat in Doctoribus. En igitur discrimen inter Prophetas & Doctores in primitiua Ecclesia.

DE VIII.

VIII. Quis hinc etiam non videat, quis Prophetarum omnium scopus esset? Hic erat Christus. Patet ex Rom. 10. *Finis legis est Christus.* Atqui Prophetæ non sunt nisi legis interpretes. Ergo finis etiam & scopus, ad quem omnia dirigebant Prophetæ, est *Christus* Act. 10. *Huic testimonium perhibent omnes Prophetæ,* &c.

Scopus Prophetarum.

Secunda ratio est: *Prophetæ enim in rebus omnibus, quas proponebant, concionibus, miraculis, vaticiniis, minis, promissionibus, duo hæc potissimum quærebant, quæ vnicuique non solum Doctori sed cuilibet etiam Christiano quærenda sunt, gloriam scilicet Dei, & salutem proximi.* 1. Pet. 1. *Reportantes finem fidei vestræ, salutem animarum vestrarum. De qua salute exquisierunt & perscrutati sunt Prophetæ, qui de conferenda in vos gratia vaticinati sunt.*

At quia in vno Iesu Christo patefit & illustris redditur gloria Dei, nempe eius bonitas, misericordia, sapientia, potentia, totus denique Deus ipse, vt Apostolus cùm alibi, tum ad Hebr. cap. 1. declarat, dicendo: *Christum esse splendorem gloriæ Dei, & characterem substantiæ eius.* Item *in Christo tota salus electorum consistit, qui, vt ait* 1. Cor. 1. *factus est nobis à Deo nostra sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio.* Ergo iure scopus Prophetarum in omnibus suis & factis & verbis, erat Christus vnicus, ad quem omnia dirigebant.

Hic idem fuit scopus Mosis: vnde Christus ait Ioh. 5. *Si crederetis Mosi, crederetis & mihi. De me enim ille testatus est.* Ergo mirum non est, Iudæos non intelligere Mosen, & adhuc velamen positum esse super corda eorum. Quare? quia hunc scopum Mosis ignorant. Qui enim ignorat scopum alicuius scriptoris: quomodo potest eum scriptorem intelligere, quid sibi velit?

Hic idem scopus Apostolorum 1. Cor. 1. *Nos prædicamus Christum.* Ergo non mirum, si Papistæ non intelligant scripturas: quia ignorant, hunc vnicum esse scopum scripturarum. Nos ergo hunc scopum semper præ oculis habeamus, si cupimus intelligere scripturas.

DE IX.

IX. Hinc etiam facilè patefit, quod nono loco declarandum suscepimus, nempe, quem modum, quámque rationem seruarint Prophetæ in suis sermonibus, deducendo homines ad Christum. Inculcabant primùm legem, eam diligentissimè interpretando. Deinde adferebant promissiones Euangelij.

Ratio deducēdi Prophetarū.

Duæ enim res sunt, quibus Deus vtitur in deducendo Electos ad Christum, ad salutem; *Lex & Euangelium.* De lege Gal. 3. *Lex pædagogus est ad Christum.* De Euangelio Rom. 1. *Euangelium vis Dei est in salutem omni credenti.* Ergo Prophetæ, cùm illorum scopus esset deducere electos ad Christum, vt supra ostendimus, vtebantur ad hoc consequendum prædicatione legis & Euangelij simul. *Legis prædicatione detegebant peccata populi omnia, præsertim verò interna & hypocrisin: patefaciebant iram Dei cōtra illos ob peccata; denique deducebant ad humiliter de se sentiendum, ad sui desperationem, ad sentiendos inferni & mortis dolores, atque ad expetendam misericordiam Dei & salutem,* Euangelio verò ostendebant: *Christum vnicum pro peccatis nostris hostiam, iustitiam nostram, salutem nostram, vitam nostram: denique deducebant eos in vlnas Christi venturi, quem tamen seu præsentem in spiritu illis ostendebant.* Hic est modus & ratio, qua vtuntur Prophetæ in deducendis Electis ad Christum. Proinde in Prophetis semper reperiemus hæc duo simul subinde inculcari.

DE X.

X. Hinc etiam quisque videre potest, quid sint libri Prophetarum, quidve contineant. *Libri Prophetarum sunt variæ conciones habitæ ad suos populos, in quibus continetur & prædicatur Lex & Euangelium. Scopus autem illarum, est Christus. Continentur etiam vaticinia & visiones, & miracula à Prophetis facta. Continentur etiam historiæ, quibus narrantur modò vastationes Regnorum, internecciones populorum, & varia flagella, quibus Deus tum populum suum, tum etiam exteras Gentes flagellabat; modò narrantur restitutiones Regnorum, liberationes populorum, & varia Dei beneficia tam erga genus humanum, quàm erga illos populos.* Sed hæc ferè omnia habent vsum vel legis, vel Euangelij: atque ita omnia reducuntur ad eundem scopum & finem Christum.

Quid libri Prophetarū.

Continetur etiam in illis libris multa eruditio cùm diuinarum, tum etiam humanarum rerum, locorum, regionum & vrbium descriptiones, populorum mores & ingenia, temporum variæ mutationes, fluminum, Herbarum, multarúmque aliarum rerum vires & vsus. Denique libri Prophetarum sunt veluti elegantissimi horti, in quibus omne genus herbæ cùm amaræ tum dulces continentur: suauissimi flores, pulcerrimæ rosæ, optimi fructus, sed inprimis pulcerrima vitis optimis vuis referta, ac totum hortum complectens, quæ est Christus. *Ego sum* (inquit Christus) *vitis vera* Iohan. 15. Hæc autem omnia non solùm ad illum populum, sed etiam ad nos pertinent. Rom. 15. *Omnia enim quæ scripta sunt, ad nostrā doctrinam scripta sunt,* &c.

DE XI.

XI. Hinc verò quotusquisque vestrûm est, qui non videat, qui non manu ipsa tangat, id quod postremo loco demonstrare promisi, nempe, quàm vtilis nobis sit lectio Prophetarū, imò & quàm necessaria. Quid? putamus forsasse Prophetas illos, qui missi fuerunt, ad prophetandum populo illi Iudaico, ad arguendos illos Reges, ad reprehendenda illorum vitia, idololatriam, & afferendas promissiones Dei, ad nos non pertinere? Contra sentit Apostolus, qui ait ad Rom. 15. *Omnia quæ scripta sunt* (scilicet tam in Prophetis quam in Mose) *ad nostram doctrinam scripta sunt.* Contra etiam sentit Petrus, qui ait, *Prophetas nobis, nobis specialim, ministrasse illa, quæ scrutati sunt, & exquisierunt de salute nostra.* Audite 1. Pet. 1. *De qua salute exquisierunt & perscrutati sunt Prophetæ, qui de gratia in vos conferenda prophetarunt, scrutantes quodnam & quale tempus indicaret Christi Spiritus, quo erant præditi, præsignificans & Christi passiones, & deinde futuram gloriam. Quibus ostensum est, non ipsos sibi, sed vobis ea administrare, quæ nunc vobis nunciata sunt.* Ergo ad nos pertinent Prophetarum libri, & cedunt in vtilitatem nostram.

Vtilitas electionis Prophetarum.

Sunt autem innumeræ vtilitates, quas ex diligenti Prophetarum lectione haurimus, sed inter alias hæ potissimum.

Prima, *est cognitio Dei, id est, potentia, sapientia & bonitatis Dei. Prophetæ enim omnes copiosius commemorandis Dei erga nos beneficiis, hoc vnum inculcant & prædicant, Deum illum vnicum, qui condidit cælum terramque, quique locutus est Abrahæ & Patribus, esse omnipotentem, sapientissimum optimum, perfectissimum* atque in eius bonitate prædicanda plurimum immorantur. Quorsum? *Vt ad illi fidendum, ad eum amandum, colendum accedamus.* Ergo cum Prophetæ subinde inculcent hanc Dei bonitatem, & denique omnem eius perfectionem miris coloribus depingant: nos ex illorum lectione, sed operante Spiritu S. facilè ad Deum perfectè cognoscendum deducimur. Quanta est autem hæc vtilitas scilicet, cognitio Dei? Ioh. 17 *Hæc est vita æterna, vt cognoscant,* &c.

Secunda, *est vera legis cognitio, quis sit verus Dei cultus quæ vera religio.* Propheteæ enim etiam in hac parte plurimùm versantur (imò vt aliàs dixi) hoc est illorum proprium munus, nempe, *vt legem Dei interpretentur, declarent, doceant verum legis sensum.* Nam fuerunt semper Hebræi doctores, & sacerdotes, & Pseudoprophetæ, qui subinde declinabant ad falsos cultus, qui mortuæ legis literæ inhærebant, qui legem suis traditionibus corrumpebant: propterea opus erat Prophetis, *verum legis sensum vrgere, hypocriticum cultum detegere, & veram Dei religionem docere.* Quorsum? *Vt populus relicta falsa religione & idololatria, ad verum Dei cultum ac religionem reducerentur.* Ergo cum verum legis sensum aperiant Prophetæ, & falsam atque hypocriticam retegant religionem, ex illorum diligenti lectione ac studio, falsam religionem dedocemur, & veram docemur. Quanta est autem hæc vtilitas?

Tertia est *nostri cognitio, id est, miseriæ nostræ peccatorum nostrorum, atque ita odium contra peccatum.* Nam Prophetæ in hac etiam parte multum immorantur, vt scilicet retegant hominum peccata & hypocrisin, & suis minis ostendant, quàm grauis ira Dei maneat sceleratos impœnitentes. Quorsum? *Vt in odium peccati homines adducant, & ad pœnitentiam impellant.* Ergo lectio Prophetarum sinceram nostri, id est peccatorum nostrorum cognitionem, odium peccati, & resipiscentiam (modò vt dixi, adsit Spiritus sanctus) nobis adfert. Quanta autem sit hæc vtilitas, nemo est qui nesciat. Hoc enim ferè omnia rediguntur, vt cognitis peccatis nostris in illorum odium adducamur, resipiscamus, ac denique mortui peccato, viuamus.

Quarta, *est consolatio in cruce.* Prophetæ enim etiam hac in parte non parum immorantur, *vt postquam populum acriter arguerunt ac terruerunt minis, ipsum consolentur, ostendentes Deum nos quidem flagellis variis lædere, sed non vt tyrannum hostes, verùm vt pater filios, non vt perdat, sed vt saluet. Eum enim habere rationem salutis nostræ, proinderea rebus omnibus vti, quas videat in salutem nostram cessuras. Post flagella, esse restituturum, ac felices beatósque fore.* Quorsum hæc? *Vt in ipsa salutis erigant animos electorum, atque ita contineant, ne animum in cruce despondeant, sed æquo animo eam ferant.*

Ergo cùm nemo sit nostrûm, qui non aliqua cruce subinde prematur vel interna, vel externa, Prophetarum lectio ad nos in cruce consolandos plurimum valet, & ad omnia æquo animo ferenda nos mirè animat. Quæ autem hæc est vtilitas?

Quinta, *est cognitio Christi, & eius regni, quod & quale tandem sit.* Nam Prophetæ non solùm in hac parte plurimum versantur, sed ferè omnia ad hanc partem dirigunt, *vt patefaciant Christum & eius Regnum, ostendentes in hoc vno solo esse salutem, remissionem peccatorum, vitam æternam denique omnem felicitatem, atque solo fide in ipsum Christum possideri ab electis Christum, eiúsque regnum.* Quorsum? *Vt hoc cognito, eum amplectamur, in eo acquiescamus* [illegible] *valedicto omnibus aliis religionibus & Mundo vniuerso.* Act. 10. *Huic testimonium perhibent omnes Prophetæ, quòd remissionem peccatorum accepturus sit per nomen eius, quisquis crediderit in eum.* Ergo Prophetarum lectio nobis affert cognitionem Christi, id [illegible] Spiritus sanctus. Quanta e[illegible] hæc vtilitas [illegible] *vita æterna,* [illegible] *quem misisti* [illegible] Christum.

Huc accedit sexta, *Cognitio regni Antichristi, quale sit.* Primò *enim ex cognitione regni Christi, regnum Antichristi cognoscitur, sicut omne contrarium, ex cognitione alterius.* Secundò, *Prophetæ etiam pulchris ac veris lineamentis depingunt regnum Antichristi, cum arguunt illam faciem illius Ecclesiæ, & taxant cultum hypocriticum: & talis tamen sit Ecclesia Antichristi.* Ergo ex Prophetis agnoscimus regnum Antichristi.

Hinc quis non videat, quanti sint faciendi libri Prophetarum, qui tot bona nobis afferunt, quàm sint frequenter legendi? Daniel ipse Propheta non dedignatus fuit legere Prophetam Ieremiam cum esset in Babylonia, vt est Dan. 9. Christus etiam sæpe Prophetas citat in nouo Testamento, vt passim in Euangelica historia videre est.

DE ESAIA.

Hactenus exposui quidem, cùm mei etiam muneris sit interpretari in hac schola verbum Dei sincerè ac liberè, me vobis interpretaturum vetus Testamentum, interpretantibus nouum aliis eruditissimis & optimis Doctoribus. Declaraui etiam in genere quam ex tribus veteris Testamenti partibus, Mose, Psalmis, & Prophetis, essem primum interpretaturus, nempe Prophetas, vbi de Prophetis multa quoque diximus, præsertim *de nomine Prophetæ, quid Propheta, de proprietatibus Prophetarum, de eorum missione, doctrina, officio & discrimine inter Doctores, scopo, dicendi ratione, libris, vtilitate*: hæc inquam hactenus quidem declaraui, sed nondum exposui, quem ex tot Prophetis primum aggressurus sim. Accipite igitur paucis.

Esaiam sum primum interpretaturus, idque iure optimo. Cùm enim à prioribus & optimis (vt etiam Quintilianus de ratione legendi authores docet) sit incipiendum: Esaias post Dauidem primus est, non solum ordine, sed etiam dignitate inter Prophetas. Ordine: Prophetarum enim omnium, quorum libri reperiuntur, duplex est ordo: primus Maiorum (vt vocant:) secundus Minorum. Maiores vocant Esaiam, Ieremiam, Ezechielem, Danielem. In hoc ordine primus collocatur Esaias; & primus etiam prophetauit ante alios tres, nempe ante Ieremiam, ante Ezechielem, & ante Danielem. *Esaias primus Propheta ordine & dignitate.*

Minores vocant Hoseam, Ioelem, Amosum, Abdiam, Ionam, Michæam, Nahumum, Habacucum, Sophoniam, Haggæum, Zachariam, Malachiam. Ij omnes collocantur in posteriore ordine, scil. minorum. Videtis igitur, quomodo Esaias primus sit ordine.

Sed primus etiam est dignitate & vtilitate. Quanquã enim omnes, quòd ad authorem attinet, pares fuerunt, quia omnes instrumenta fuerunt Spiritus sancti, per quos locutus est Spiritus sanctus: ac proinde tantæ autoritatis sint libri cæterorum Prophetarum, quantæ & prophetia Esaiæ: quia illorum prophetiæ perinde sunt verbum Dei, atque huius: tamen si spectemus dona multa, quibus Spiritus sanctus sæpe donat vnum Prophetam, quibus non donat alium, absurdum non est, si quis alius alium excellere dicatur, quemadmodum neque omnia alicuius artificis instrumenta sunt æquè nobilia, sed aliud alij præstat. Ita inter Prophetas, varia Spiritus sancti instrumenta, alius alio est præstantior. Ergo iniquum non erit, si Esaiam aliis præstare dicam. Nam citra controuersiam Esaias alios prophetas multis rebus excellit.

1. *Ratione dicendi.* Hic enim est omnium elegantissimus & dulcissimus. 2. *doctrina.* Hic enim perfectius doctrinam legis explicat, quàm cæteri, & melius docet. 3. *Variarum rerum eruditione.* Hic enim præter interpretationem legis, & prædicationem Euangelij, adfert etiam cognitionem multarum ac variarum aliarum rerum, vt patebit, quod cæteri non ita facilè præstant. 4. *Minarum acrimonia.* Tametsi enim Ieremias videtur primas tenere in acrimonia minandi & arguendi, iuxta multorum sententiam: tamen Esaias noster meo iudicio etiam hac in parte nemini est secundus. 5. *Gratia erigendi afflictas conscientias.* Hic enim omnium optime depressas peccatorum conscientias erigit, & afflictorum corda consolatur. 6. *Authoritate.* Hic enim sæpius citatur non solum in veteri [illegible] nouo Testamento à Christo, & Apostolis. Quid? quod etiã Pater cœlestis, cùm voluit [illegible] suum Mundo, huius Prophetæ verbis vti

digna

dignatus est. Vide Io. Mat. 17. *Hic est filius meus, in quo mihi bene complacui.* Hæc enim postrema verba sumsit ab Esaia cap. 42. 7. Visionum excellentia. Hic enim vidit se *Deum maiestate, sedentem super solium excelsum & eleuatum in maxima gloria: audiuisse voces Angelorum clamantium sanctus sanctus, &c.* vt est cap. 6. Cui Prophetarum clarior & illustrior Dei visio contigit? 8. Miraculis. Hic enim (ita Deo huius Prophetæ preces exaudiente) *vrbem Hierosolymam ab intolerabili obsidione Regis Syriæ, & Regis Israel, liberauit.* Hic fecit *solis vmbram in gratiā Ezechiæ, & confirmationem promissionis ei factæ, reuerti.* Hic impetrauit, *vt in exercitu Sennacheribi Assyriæ Regis obsidentis Hierosolymam vna nocte per Angelum interfecti fuerint centum octoginta quinque hominum millia* 4 Reg. 19. 9. Constantia prædicandi. Hic enim prædicauit, seu prophetauit annos, iuxta quorundam supputationem 105. iuxta alios verò 101. iuxta alios 94. Sed citra alicuius controuersiam constat ipsum plusquam 64. annos Prophetasse, multis interim exagitatum laboribus & crucibus, & multa certamina atque pericula perpessum. 10. Animi fortitudine. Hic enim cum esset nobilis, benè meritus de toto populo, & de Regibus illis omnibus, qui fuerunt suo tempore in Hierusalem, tempore quibus seruauerat toties vrbem: tamen post multos labores propter Dei verbum exantlatos, post multas irrisiones & maledicta, quibus à populo illo pertinaci sæpe fuerat proscissus, Esa. 57. æquo animo peracta, ad extremum etiam non minus ignominiosam, quàm crudelem mortem magnâ animi fortitudine pertulit. Nam impius Manasses (vt Epiphanius & Hieronymus scribunt) eum in duas partes medium serrâ dissecuit: quo mortis genere (vt quidam sentiunt) pios & proditores & defectores solebant. 11. Multis aliis etiam rebus, quibus enarrandis par oratio inueniri non potest, hic noster Esaias alios Prophetas excellit sed hac vna potissimum re, quæ sola sufficiat, omnibus mihi videtur anteponendus, nempe Euangelij perspicuitate ac vaticiniis de Christo. Hic enim vsque adeo apertè Euangelium non promittit, sed ferè annunciat, & Christum non à longinquo demonstrat, sed ferè coram sub oculos subiicit, vt merito Euangelista potius quàm Propheta appellari debere Hieronymo & aliis visus fuerit.

Ob has igitur rationes Esaiam inprimis interpretandum suscepi: quia scilicet & primus est in ordine Prophetarum, & alios etiam excellit dignitate & vtilitate, id est, rebus iis omnibus, quas modò recensui, & aliis quàm plurimis, quas conticui.

Adde, quod etiam ipse magis facit ad tempora hæc nostra, quàm fortassis vllus alius. Nam quædam vitia erant tempore Esaiæ in illa ecclesia Iudaica, quæ ferè eadem sunt etiam hoc nostro tempore in ecclesiis Christianis. Et cùm Esaias delectus fuerit à Deo ad illa vitia arguenda & corrigenda: ergo maximoperè facit ad arguenda ac corrigenda nostri seculi vitia. Quare existimate Esaiam *qui missus fuit tunc ad populum illum Iudaicum, eundem in Spiritu id est, verbo suo ad nos nunc etiā mitti, vt quæ arguit & correxit vitia in populo illo, eadem in nobis detegat & corrigat.*

Videamus igitur vna ex parte aliquot vitia, quæ tunc erant in illo populo: altera vero ex parte videamus, an eadem sint etiam in nostris ecclesiis: ac propterea annō perinde nobis necessarius sit Esaias, atque illi populo fuit.

Primum igitur vitium in genere, quod tunc regnauit, erat *ingratitudo populi erga Deum maxima.* Cum enim Deus populum illum tot affecerit beneficiis, quibus nullas alias nationes & gentes: ipse tamen Deum respuit, & auersatus est. Id quod bene Esaias in primo capite ac prima concione apertè ostendit cum ait, ita loqui Deum: *Filios enutriui*, &c. Iam verò quando vnquam magis viguit ingratitudo in ecclesia Christi atque nunc? cùm in aliis, tum in hac Argentinensi Ecclesia? quæ præ cæteris omnibus, tanquam tribus Iuda, tanquam ciuitas Hierusalem fuit innumeris beneficiis à Deo affecta, vt alias fusiùs declarabitur: & tamen ingrata, Deum suum, plus timens homines mortales quàm Deum viuentem, est auersata, & ab eo turpissimè defecit. *O vrbs Argentina, quæ aliàs vsque ad Cœlum eras exaltata, quomodo nunc ad infernum vsque es demersa?* Ergo maximè opus est Esaia, qui huic vrbi ingratitudinem suam erga Deum exprobret.

Secundum vitium in specie erat *idololatria.* Nam tunc etiam in populo Iudæ vigebat idololatria, quemadmodum etiam antea in populo Israel regnabat. Adhuc enim sub Ozia, licet alioqui pio Principe, tamen *sacella & statua, & luci, quos sub Roboamo filio Salomonis passim sibi populus in excelsis collibus & sub frondosis arboribus construxerat extabant, & ibi suffitum faciebant, idola adorabant*, vt est 4. Reg. 15. Sub Ioathamo eius filio, eadem idololatria viguit *extantibus adhuc sacellis illis, & statuis, vbi suffitum faciebat populus*. 4 Reg. 15. Sub Achazo Ioathami filio, *quid non idololatriæ fuit in populo illo Iudaico, in Hierusalem? Non solum extabant adhuc illa sacella & statua, in quibus antea populus suffitum faciebat, sed etiam ad exemplar Aræ Damasci, ara alia extructa est Hierusalem, ad quam iuxta mores Gentium immolarunt victimas, amoto altare* Dei. Item *iuxta mores Gentium, propter etiam filij traiecti fuerunt per ignem, & ibi immolati. Item conflata fuerunt noua simulachra Baalibus, & in valle Benhennonis sacrificatum. Omninò imitati sunt non solum mores Ierobeami, qui fecit peccare Israelem, sed etiam Gentium* 4 Reg. 16 Sub Ezechia ablata quidem fuit idololatria omnis in Iuda; sed tamen statim post ipsius obitum restituta fuit omnis idololatria, omnia sacella, & plura etiam addita ab impio Rege Manasse, sub quo obiit Esaias 4 Reg. 21. Ecce idololatriam illius temporis! Annon verò (proh dolor) hæc idololatria & maior etiam regnat in Ecclesiis nostris? Erecta sunt idola, restituta est missa illa maledicta, adhuc iuxo antiquum morem, adhuc crucifigitur Christus Filius Dei, & quid non fit? Ergo opus est Esaia, qui clamet contra hanc idololatriam seculi nostri.

Tertium vitium, *impietas in proximum.* Passim enim regnabant *extorsiones, furta, homicidia, stupra & alia vitia*, tam sub Vzia, quàm etiam sub aliis Regibus, quod benè demonstrat Esaias primo cap. *Manus vestræ sanguine plena sunt.* At nonne hæc eadem vitia inter nos regnant, & per nos blasphematur nomen Dei inter papicolas?

Quartum, *Cæcitas & hypocrisis.* Cùm enim essent illi pleni sceleribus, postea putabant, se Deum pro sceleribus placasse, quando obtulissent taurum bouem, adolemissent incensum in templo, & alias ceremonias seruassent, vt ostendit Esaias 1. cap. Annon hæc cæcitas & hypocrisis inter nos Christianos etiamnum regnat? *Pleni sunt multi impietate in corde, immunditiis & libidinibus in corpore, furtis & rapinis in arcis & scriniis, postea putant se Deum placasse, si intersint cœnæ Dominicæ & manducent panem sacramentalem aut alias ceremonias Ecclesiæ Christianæ seruent.* Ergo opus nobis est Esaia, qui clamet, *Audi e principes Sodom, quorsum mihi multitudo victimarum vestrarum?*

Quintum, *Timor hominum sine timore Dei.* Multi illorum Regum & principum Iudæ adeo timebant Reges Assyriæ, Samariæ, & cæteros Gentium Reges, vt voluerint contra voluntatem Dei cum eis fœdus inire, & componere rem cum eis, vt sibi & suo regno benè consultum esset, id quod displicuit Deo, vt testantur libri Regum. & Esaias arguit Achazum, qui hoc & ipse voluit facere, cùm videret obsidione premi Hierusalem à Rege Syriæ & Samariæ, vt est Esaiæ cap. 7. Iam verò quàm regnat hoc peccatum inter nos? *Magis timemus Reges & imperatores, quàm Deum, & propter hunc timorem non veremur multa agere contra veram Christi religionem non veremur admittere in vrbes nostras, in Ecclesiam libros impios tanquam pios, & religionem Papisticam, tanquam catholicam.* Ergo opus est Esaia qui *hunc timorem arguat, qui nostros Magistratus in fide animet ad resistendum principibus, timendum Deum magis quàm homines, quoniam Reges nihil possunt contra nos, absque Dei voluntate.*

Sextum vitium erat *nimia securitas.* Cùm enim *videbant templum Domini, cùm videbant se esse populum Dei, habere terram promissam Abrahæ:* Item cùm videbant *se fœdere iunctos cum Regibus Gentium, atque in pace viuere, non poterant adduci, vt crederent Deum amplius missurum flagella, bella, pestem famem in illum populum: imò aliqui putabant, Deum dormire, negligere humanas res*, &c. Et nunc? idem inter nos accidit. *Quoniam res nostræ videntur compositæ cum Regibus & Principibus: quoniam videmus esse in pace: adde, quoniam videmus in Euangelium vocatos, in Ecclesiæ Christi ascriptos, habere vera sacramenta,*

&c. nequaquam putamus fieri posse, vt aliquid mali nobis accidat, sed securi stertimus in vtramque aurem, edentes, bibentes, luxuriantes. Ergo opus nobis est Esaia, qui ostendat *iram Dei futuram contra eos, qui negligunt pietatem & veram religionem, neque moribus respondent Euangelio & fidei, quam profitentur.*

Septimum, *impatientia, atque desperatio animi.* Multi enim pii, vbi videbant se affligi, cum tamen persisterent in verbo Dei, in veteri cultu: impios verò altera ex parte non solum flagellorum expertes esse, sed etiam rebus omnibus florere, vt illos Reges Gentium: incipiebant fieri impatientes, & videbantur aliquando animum despondere. Ita nunc ferè accidit plerisque. Quibus enim tentationibus impetimur à satana, cùm videmus Ecclesias veras Iesu Christi ita in dies affligi peste, gladio, penuria: impiis verò papicolis omnia ferè ex ipsorum sententia vsu venire? Ergo opus est Esaia, *qui ostendat crucem piorum non fore eis inutilem aut diuturnam, sed esse & breui finiendam, & ipsis in salutem cessuram.* Quare sitis bono animo. *Impios verò, quo minus videntur affligi, eò maiores pœnas luituros, & iram Dei contra eos magis grauari.*

Octauum, *Diffidentia.* Multi enim pii viri, videntes *Ecclesiam Dei tot annos corruptam fuisse tot idololatriis, nec potuisse vnquam perfectè expurgari & mundari, existimabant actum esse de Ecclesia, nunquam impletum iri promissionem de Christo, qui Ecclesiam restitueret & saluaret. Ita nunc multi, cum videant tam potentem Antichristum, & Reges inimicos Christi: Ecclesiam verò corruptam tot hæresibus, & flagitiis innumeris, putant, conclamatum esse, nec posse restitui amplius Ecclesias ad pristinum Christianum cultum, atque ita diffidunt promissionibus Dei de sua Ecclesia.* Ergo Esaia opus est, *qui sublevet fidem nostram, qui det bonum animum, qui certiores nos reddat, impletum iri promissiones Dei de sua Ecclesia instauranda, reparanda, & vndiquaque ex Gentibus replenda*, sicut facit vbique ferè, & præsertim cap. 40. *Consolamini*, &c. qui denique ostendat, *tandem destructum iri omnino peccatum, mortem & infernum in electis, & futurum omnino, vt propitio ano fruamur*, vt facit in fine Esaias noster.

Multa alia sunt in Esaia, quæ ad nostra tempora faciunt, sed hæc satis sunto. Quare videtis, quam iure optimo assumserim Esaiam præ cæteris nunc vobis interpretandum, tum quia primus est in ordine Prophetarum, tum quia primus est etiam dignitate, tum denique quia maximè facit ad nostra tempora, plus quàm alij faciunt. Adde quia etiam primus liber Scripturæ, quem Christus interpretatus est, fuit Esaias, Luc. 4. Ergo etiam Ego volui Christum imitari hac in parte. Et certè vobis charus esse debet hic propheta, & libenter ac diligenter & attentè audiendus, non solùm ob rationes, quas diximus, sed ob alias etiam, quas modo dicam.

Primùm libenter audiri solent nobiles, præsertim Reges aut qui è regio sanguine sunt. Atqui hic Esaias nobilissimus est, vtpote è sanguine regio natus. Huic enim pater fuit Amoz frater Amasiæ, iuxta quosdam Lutheranos & Brentium, aut Azariæ, iuxta Caluinum, Regis Iudææ. Vnde etiam secundum quorundam interpretationem Esaias vocat Christum patruelem suum, cap. 5. quia Christus descendit ex linea Azariæ, qui patruus erat Esaiæ, quanquam aliter mihi exponendus videtur locus ille Esaiæ. Vtcunque sit, Esaias fuit è regio genere natus. Hanc vero eius nobilitatem non ideo recenseo, quasi velim hanc aliquid adferre seu prodesse ad pietatē, cum in Christo non sit masculus, neque fœmina, neque barbarus, neque Scyta, neque Iudæus, neque Græcus: & cùm *Deus eligat ignobilia & contemptibilia Mundi, vt confundat nobilia* 1. Corinth. 1. Sed ideo retuli, vt ostendam primò carnalibus, & iis qui nobilitatem hominum spectant, non habere cur recusent audire Esaiam, cùm sit nobilissimus. Secundò, vt ostendam verè piis, hoc etiam nomine se magis affici debere ad audiendum Esaiam, quòd eodem ex genere natus sit, vnde & Dominus noster Iesus Christus, id est, quod Christo non solùm spiritu, sed etiam carne proximè erat coniunctus. Neque enim parui facienda est generis nobilitas, quando accedit ad pietatem, & virtutes Christianas. Nam etiam hæc est singulare Dei donum. Quod tamen nobilitatis donum, quemadmodum nonnihil lucis adfert iis, qui sunt pietate & virtutibus præclari & insignes, ita econtrà impios ac vitiosos homines sanguinis nobilitas maiori potiùs dedecore afficit, quàm eos cohonestet, quemadmodum etiam qui deformi est facie, magis se turpem & deformem reddit, si in loco conspicuo & illustri, quàm si in abdito & obscuro sedeat. Cùm igitur nobilitas generis in Esaia coniuncta fuerit cum pietate & nobilibus virtutibus, propterea etiam nobilitas eum vobis chariorem & honoratiorem reddere debet.

Libenter etiam audiri & legi solent antiqui autores & scriptores, vtpote quibus antiquitas ipsa magnam fidem conciliat apud posteros. Et certè, quanti debeat æstimari antiquitas, præsertim cum de religione est sermo, vel ex hoc manifestum fieri debet, quòd Deus Deuteron. 13. *iubet populo, ne se abduci sinat ad Deos patribus inuisos, vel ad aliam religionem, quam patres non agnouerunt.* Ob hanc causam Apostoli omnes, cùm volunt comprobare religionem Christianam, eam ostendunt *non discrepare à Mose, nec à patribus, sed potiùs eandem esse, cùm & ipsi saluati sint per eandem fidem in Christum, per quam & nos saluamur.* Sic Iudæi, tametsi corruptam haberent religionem tempore Christi, tamen vt comprobarent suam religionem, subinde allegabant Mosen, Abrahamum, & patres. Sic Samaritana illa Iohan. 4. commendat putei aquam ab antiquitate, dicendo, *Ex eo bibit Iacob pater noster, & filij eius.* Laudat etiam suum templum in monte, ab antiquitate, dicendo, *Patres nostri in hoc monte adorarunt.* Sic denique Papicolæ, cùm volunt tueri suas abominationes, nuper ab ipsis inuentas & inuectas in Ecclesiam, contra Apostolorum doctrinam, non tamen pudefiunt (adeo sunt impudentes) neque pudet eos subinde allegare antiquitatem, vt hoc fuco plebi indoctæ imponant: atque vtinam permanerent in antiqua religione Prophetarum & Apostolorum, ad quam nos quid aliud facimus, quàm eos reuocare? Igitur antiquitas plurimi æstimatur ab omnibus, & multam fidem facit. Vnde & dicimus, nihil antiquius, id est, nihil præstantius. Hoc igitur etiam nomine plurimi fieri debet noster Esaias, cùm sit Propheta antiquissimus. Nam hic successit Elisæo, natus ante Christum annos circiter octingentos, quemadmodum Chronographi scripserunt, & subducenti rationem temporum ex scripturis sacris videre licet.

Libenter etiam audire solemus eos, quorum iam fama & laus in ore omnium est. Esaias noster est huiuscemodi. Quis de ipso non honestissimum & optimum testimonium ferat? In veteri Testamento de ipso testimonium habemus, tum in *libro Regum quarto*, tum *in libro Paralip.* Quartus enim *liber Regum, cap.* 15. narrans historiam Ozeæ Regis, remittit ad librum *Paralip.* Hic vero 2. *Paralip.* 26. ait, *reliqua sermonum Ozeæ priorum & nouissimorum scripsit Esaias filius Amoz Propheta.* De hoc item sermo fit *cap.* 32. Item liber Iesu filij Sirach in *catalogo iustorum*, honestissimam etiam nostri Prophetæ mentionem facit, dicendo, *Ezechias fecit, quod placuit Deo, & fortiter iuit in via patris sui Dauidis, quam mandauit illi Esaias Propheta magnus & fidelis in conspectu Dei. In diebus illis ostendit futura & abscondita antequam euenirent.*

Iam verò in nouo Testamento quis de ipso non honorificam mentionem facit? & subinde hunc citat? Iohannes Baptista testimonio Esaiæ vtitur, dum vult suam vocationem comprobare, & populum ad pœnitentiam hortari, dicendo *Iohan.* 1. *Ego vox clamantis in deserto, sicut dixit Esaias Propheta, parate viam Domini.*

Christus vocationem itidem suam comprobat testimonio Esaiæ *Luc.* 4. Allatus est ei liber Esaiæ Prophetæ, & cum aperuisset librum, inuenit locum, vbi scriptum erat, *Spiritus Domini super me* &c. & dixit: *Hac scriptura hodie impleta est in auribus vestris.* Quoties verò in suis concionibus ipsum citat, quò suam doctrinam Euangelij comprobet? Angelus nuncians Virgini conceptionem filij Dei, confirmat orationem suam ex verbis Esaiæ cap. 7. dicendo: *Ecce concipies & paries filium.* Pater ipse de cœlo, quantam laudem præbet Esaiæ, dum ab eo mutuat verba, quibus declaret, Christum esse illum filium suum, in quo placatus est erga genus humanum? dicendo: *Hic est filius meus in quo mihi bene cōplacui.* Hæc enim sunt Esaiæ c. 42. Act. 8. Philippus

interpretatur Iesaiam Eunucho illi, *qui in curru legebat hunc Prophetam, quem tamen non intelligebat: & statim ex eo in eum credidit in Christum, & baptizatur, ac latus domum redit.* Iam vero longum esset referre, quot locis hunc elegantissimum Prophetam citet, quo comprobet ea quae scribebat Ecclesiis Christi, imo omnes fere epistolae Pauli, praesertim quae est ad Rom. vbique ornatae sunt testimoniis huius Prophetae, tanquam pretiosissimis gemmis. Itidem facit Petrus: itidem Iohannes in Apocalypsi.

Cum igitur hic Propheta tam factus sit ab aliis Prophetis, à Iohanne Baptista, ab Apostolis, ab Angelo, à Christo, à Patre, vt eius testimoniis vel non dedignati sint: quis non videt, quanti à nobis sit faciendus? & quam libenter & diligenter audiendus? Quid? quod vel ipsum Esaiae nomen ad eius studium & lectionem nos vehementer inuitat? Nam *Ieschahj* idem est, quod salus Domini, quod quam belle huic Prophetae conueniat re ipsa declarat. Neque enim aliud in sua Prophetia nobis adfert & annunciat, quam salutem per illum Christum, cui & hic noster Propheta Iesaias, quemadmodum carnis affinitatem, ita & nominis cognationem sortitus est. Nam à *Ieschuah* Iesus non multum distrepat, ac dissimile est nomen *Ieschahja*.

Libenter quoque audire solemus eloquentes. Eleganti enim dicendi forma & eloquentia oblectamur. Atqui Esaia nostro nihil in tota sacra Scriptura inuenitur potest elegantius. Nescio quid rhetorici e loresque ornamenta, quae vis, quae dicendi copia quid denique, quod ad ornate dicendum attineat, in hoc nostro Propheta desiderari possit. Quid igitur est, quod mirum, cur non à me hic tanti nostrus Propheta debeat prae aliis ad interpretandum assumi? cum hic & in ordine Prophetarum primus sit & caeteros omnes facile antecellat ratione dicendi, doctrina, varia rerum eruditione, minandi vehementia, consolandi gratia, apud omnes autoritate, visionum excellentia, miraculorum operatione, praedicandi constantia, animi fortitudine, Euangelij perspicuitate, & denique cum ad nostra tempora etiam quibus eadem fere vitia regnant, quae tempore etiam Esaiae regnabant, magis hic vnus faciat, quam caeteri omnes? Deinde quid est, cur à vobis non debeat libenter audiri etiam praeter ea, quae de ipso iam diximus, quae omnia hortantur vos ad eius lectionem & studium, sit etiam inter genere nobiles nobilissimus, Christo Seruatori affinis, inter Scriptores non postremus: inter celebres, celebratissimus: inter eloquentes eloquentissimus: & denique inter pulcherrimos & bonis omnibus nominibus ornatos, ornatissimus. Quare videtis, quam iure optimo hic Propheta & à me prae caeteris Prophetis ad interpretandum sit susceptus: & vobis summa cum diligentia, studio & attentione sit audiendus.

DE ECCLESIA.

CAPVT I.

In 2. vers. cap. 2. Ies.

Et erit in nouissimis diebus, praeparatus erit mons domus Iehouae, &c.

1. *Quibus nominibus appelletur.*

1 APPELLATVR *mons* per metonymiam, pro populo, qui in monte habitat, continens pro contento, vel signum pro re signata, quia mons Sion, vbi plantata fuerat Ecclesia Israelitica, typus fuit verae Ecclesiae Christi: de quo monte etiam legimus Hebr. 12. *Accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Dei viui, Hierusalem coelestem, & innumerabilium Angelorum conuentum, &c.*

2 *Vinea Domini*, Ies. 5. Ita vt Christus sit vitis, fideles palmites, Pater agricola, vt est Ioan. 15.

3 *Regnum Dei*, vt saepe in Euangelio. Matt. 25. *Simile est regnum coelorum decem virginibus, &c.*

4. Aliquando nomine *corporis humani* exprimitur, vt saepe apud Paulum, praesertim Rom. 12. 1. Cor. 12. Eph. 4. Ita autem appellatur Ecclesia, & quaeuis Respub propter conuenientiam, quae est inter corpus humanum, & Ecclesiam atque Rempubl. Nam primo. *sicut si membra corporis inter se dissentiunt, & alterum alteri nolit subseruire, verbi gratia, manus cibum ori porrigere, & os porrectum cibum capere, & dentes captum premere, totum corpus interire necesse est.* Ita si in Rep. bl. ciues à plebe dissentiant & plebei contra ciues conspirent, ita vt sibi inuicem inseruire nolint, tota illa Respubl. breui concidat & pereat oportet. Secundo, sicut horrendum esset monstrum, si corpus humanum habe et caput bouinum, aut porcinum, aut asininum: ita intolerabile monstrum est, cum aliqua Respubl. habet Magistratum, vel principem impium, vel superbum, vt leonem saeuum ac rabidum, vt Tigridem; luxuriosum, vt porcum, indoctum, vt asinum, helluonem, vt lupum, blatteronem, vt canem, aut aliis vitiis praeditum & insignem. Tunc enim perinde est, ac si corpus hominis habeat caput asininum, aut caeterorum animalium brutorum, quale multis saeculis habuit Respubl. Christiana, cum Papam agnouit pro capite Ecclesiae. & qualia habent multa Regna & Respub. Ergo curandum, vt semper Magistratus creetur pius, & bonis moribus praeditus, qui caput Reipublicae Christianae deceat. Contra, sicut turpe monstrum est, cum caput est humanum, & quidem pulcherrimum, membra vero vel omnia, vel aliquot sunt vel asinina, vel porcina, vel aliorum huiusmodi animalium: Ita turpe est, *quod caput habeamus Christum pulcherrimum, nos vero simus perniciosa, membra vel porcina, vel asinina.* Ergo studeamus exhibere nos membra tali capite digna. Hoc docuit Paulus Ephes. 5. cum dixit, *Christum caput nostrum, sanguine suo lauisse Ecclesiam, corpus suum, vt esset munda, & sine macula*, id est, *digna tali capite.* Tertio, *sicut membra auulsa à capite, viuere amplius non possunt: Ita nos abscissi à Christo, vitam habere in nobis ipsis non possumus, aut aliquid boni facere. Ergo curemus, vt per fidem vniti maneamus cum Christo.* Quarto, *sicut quicquid vi aut spiritus est in membris fluit à capite, ita quicquid boni in nobis est fluit à Christo.* Hoc docet Paulus Coloss. 2. cum inquit: *Neque obtinens caput, ex quo totum corpus per commissuras & compages suppeditatum & compactum, augescit augmento Dei*, id est, *incremento fidei, & Spiritus Dei: Quare quicquid boni in nobis, & in Ecclesia est, totum illud capiti Christo acceptum ferendum est.* Quinto, *sicut in vno corpore, licet multa sint membra, non omnia tamen eandem functionem & actionem habent, sed diuersa officia, diuersa membra obeunt: Ita in Ecclesia, licet simus multa membra, non tamen possumus omnes eandem habere vocationem, sed vnusquisque habet suum donum, secundum gratiam sibi datam.* Hoc docet Paulus Roman 12. cum inquit: *Sicut in vno corpore membra multa habemus, membra vero omnia, eandem non habent actionem: sic multi vnum corpus sumus in Christo: singulatim autem alij aliorum membra. Habentes autem diuersa dona pro gratia, quae nobis data est, &c.* Quare (vt ibi docet Apostolus, (*sicut in corpore, vnum membrum se non ingerit in alterius membri officium, neque illud appetit, sed suo munere contentum, illud diligenter in bonum totius corporis exequitur*: Ita nemo nostrum in alterius vocationem & partes se ingerat, sed sua vocatione contentus, in ea se quisque contineat, eamque diligenter in totius Ecclesiae bonum exequatur: Exempli gratia, qui Ministrum agit, ministerium suum diligenter obeat, non suo, sed gloriae capitis Christi & totius Ecclesiae bono studens. Sic qui docet, in doctrina, qui exhortatur, in exhortatione, qui praeest, in studio, scilicet doceat, exhortetur, praesit diligenter. Sic de reliquis officiis. Sexto, sicut in corpore, licet multa & varia membra, varia etiam munia obeant, vna tamen est anima, & vnus spiritus, qui haec singula munia in singulis membris absoluit: Ita in Ecclesia, licet diuersa simus membra, & diuersa etiam munera obeamus, *vnus tamen est Deus, vnus Spiritus sanctus, qui haec omnia in nobis singulis operatur, ad aedificationem totius Ecclesiae, & à quo omnia in nos dona fluunt.* Hoc docet Paulus in prima ad Corinth. capite duodecimo, cum ait: *Diuisiones autem donorum sunt, sed idem Spiritus: & diuisiones ministeriorum sunt, sed idem est Deus, efficiens omnia in omnibus. Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus ad id, quod expedit. Nam huic quidem datur per Spiritum sermo sapientiae, &c. Sed haec omnia efficit vnus atque idem Spiritus, diuidens peculiariter*

mentum Prophetarum & Apostolorum, &c. in quo tota n ædificium congruenter coagmentatum, crescit in Templum sanctum Domino. Christus ergo lapides hos, fideles ceu parietes retinet, ne labantur, & inde totam structuram. Tectum est etiam Christus, continens defendénsque totam Ecclesiam ab omni malo, imbre, Sole, &c. id est, sub cuius cura & tutela, secura viuit Ecclesia.

Tertia collatio sumitur à causa formali. Sicut domus ædificatur secundùm certam aliquam formam, & quasi typum, ad cuius exemplar fit: Ita Ecclesia habuit suum typum. Hic fuit templum Salomonis, ad cuius exemplar quasi extructa fuit. Videndum ergo quæ fuerit forma templi Salomonis. Tria habebat hoc templum: *Sanctum Sanctorum: Sanctum & Atrium:* & tamen vnum templum fuit. Ita Ecclesia tres habet partes, & vna tamen est Ecclesia.

Prima pars sunt, *Sancti in cœlo spiritus beati, Ecclesia triumphans, vbi semper apparet Christus propitiatorium nostrum. Ibi omnia aurea & felicia.* Hæc respondet Sancto sanctorum.

Secunda, *est Ecclesia militans, scilicet: electi solùm, qui verè sancti sunt, mundati sanguine Christi, non habentes formam pietatis, sed ipsam pietatem.* Hæc respondet sancto, vbi sanctificari & consecrari Domino.

Tertia, *Ecclesia tota militans, quatenus comprehendit & bonos & malos ac hypocritas.* Hæc respondet atrio, vbi populus promiscue & animalia omnia.

Quarta, à causa finali: domus ædificatur, vt ibi inhabitemus: Sic domus Ecclesia, vt ibi Deus inhabitet. *Inhabitabo vobiscum* 2 Corinth. capite sexto Hæc est potissima causa, cur domus appellatur Ecclesia, vt scilicet, significet, Deus, se ibi residere sicut in domo sua, se ibi dare responsa, se ibi habere thesauros suos, & extra hanc domum nihil esse bonorum cœlestium. 1. Cor. 3. *An nescitis quod templum Dei estis & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violat, hunc perdet Deus. Nam templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Hæc sunt præcipua nomina, quibus natura Ecclesiæ egregiè exprimitur.

Capvt II.

QVID SIT ECCLESIA, ET in quot partes diuidatur.

Ecclesia est vniuersalis ad vitam æternam electorum ac verè fidelium cœtus, partim in cœlo iam agens, partim adhuc in terra sub Dei Iehouæ nomine militans, in vnitate fidei & spiritus, ad Deum rite colendum congregatus.

Vniuersalis & Catholica vocatur, quòd non sit affixa vni tantùm tempori aut ætati, neque vni loco, neque vni genti: sed palmites suos in omnia omnium ætatum tempora, & in omnia vniuersi orbis loca, & ad omnes omnium gentium populos extendat ac proferat.

Distinguitur autem sic, primùm in triumphantem & militantem. *Triumphans est cœtus ille beatorum spirituum in cœlo, qui ceu triumphantes de victo Mundo, de peccato de Satana, suauissimo Dei conspectu, & æterna pace fruuntur.* De hac extat testimonium Apocal. 7. vbi graphice depingitur Ecclesia hæc.

Militans Ecclesia est cœtus hominum ad vitam æternam electorum ac verè fidelium in terris, sub Christi nomine, ad Deum legitimo cultu in verbo eius præscripto, colendum congregatus, eandem fidem in Deum & Christum eius profitens, eadem Sacramenta, iuxta Dei institutum, quoad eius fieri potest, participans, contra carnem, peccatum, Satanam, Mundum, & mortem, sub Christi vexillo militans. De hac propriè loquuntur Scripturæ cùm dicunt, *ecclesiā sponsam Christi, corpus Christi, redemtam sanguine Christi, fundatā super petrā. Soli enim electi per fidem Deo vniti, sunt ecclesia Dei.* Habet autem adiunctos sibi hypocritas multos, qui eandem fidem verbis profitentur, & eorundem Sacramentorum symbola participant: sed licet sint in Ecclesia, non sunt tamen de Ecclesia. Cæterum, cùm nobis noti plerunque non sint, neque qui sint vera & viua Ecclesiæ membra, neque qui simulata & mortua sit, vt totus hic visibilis cœtus ex electis viuis membris Ecclesiæ, & ex reprobis hypocritis collectus, vocabulo latius accepto, Ecclesia appelletur, & quidem Catholica, cuius etiam partes nomen Ecclesiæ retinent, vt Ecclesia Galatiæ, Corinthi, &c.

Hæc etiam Ecclesia latiùs accepta, quatenus & bonos & malos continet aliquando sub generali nomine tantum *Iehouæ, Dei viuentis, Dei Israëlis,* &c. collecta mansit, quemadmodum à condito orbe, vsque ad Christum à mortuis excitatum: aliquando sub publico & aperto Christi nomine congregata extitit, sicut post datum Apostolis Spiritum Sanctum fuit, & erit vsque ad consummationem sæculi.

Hic verò oritur quæstio non contemnenda, *An ecclesia Dei cœperit fundari firmarique postremo tempore,* scilicet post Christum ressuscitatum, vt Iesaias docet cap. 2. versi. 2. *fore, vt in postremis diebus Ecclesia Christi constituatur firmiter:* an verò semper à condito orbe fuerit.

Resp. Primò, si Ecclesia accipiatur pro illa Ecclesiæ parte, quæ triumphans dicitur, non cœpit post Christum, cum antea à condito orbe, plerique hac vita defuncti, deuicto Mundo, Peccato, & Satana triumpharint, & optata pace, etsi ad partem, cum Deo potiti fuerint. Omnes enim ferebantur in sinum Abrahæ. Post Christum verò, pleniore pace, vnà cum illo ingressi cœlum fruuntur, exspectantes tamen adhuc corporum resurrectionem, vt non sine nobis consummentur.

Secundò, si Ecclesia accipiatur pro vera Ecclesia militante, nempe pro cœtu electorum, in vno veri Dei cultu, hic in terris collecto: neque hæc cœpit post Christum, sed ab initio Mundi fuit. Fuerunt enim semper electi aliquot in Mundo, in vero Dei cultu collecti, & fuerunt vera Dei Ecclesia, contra fanaticum Seruetum, qui *Patres illos, non viuam Dei Ecclesiam fuisse, sed typum duntaxat veræ futuræ Ecclesiæ post Christum,* voluit.

Tertiò, si Ecclesia latiùs accipiatur pro Ecclesia militante, quatenus etiam reprobi multi & hypocritæ ibi connumerantur, licèt non sint verè de Ecclesia, nec Ecclesia, nec partes Ecclesiæ: dico, hanc etiam posse considerari, *vel quatenus sub generali Dei Iehouæ nomine collecta fuit, vel quatenus sub aperto Christi nomine congregata:* Si quatenus sub generali Dei nomine collecta, hæc certè non cœpit in extremis temporibus, sed ab initio Mundi. *Fuit enim semper in Mundo cœtus ex electis & reprobis hominibus mixtus, qui verum Deum, locutum Adæ, Abrahæ & Mosi, confessi sunt, eiúsque cultum, saltem externum, amplexi sunt: quanquam omnes veri electi, & viua Ecclesiæ membra, sub nomine Dei, ipsum Christum Æternum Deum colerent.* Si verò consideretur hic cœtus, sub aperto Christi nomine apertè collectus, *certe Ecclesia,* postremis temporibus, scilicet post ascensionē Christi in cœlum, *plantata & firmata fuit.* Nam ante resurrectionem Christi *Ecclesia sub aperto Christi Dei & hominis nomine, non erat collecta, sed post missum Apostolis Spiritum Sanctum, cœpit publice plantari hæc Ecclesia, & Ecclesia Christi appellata est:* quæ licèt mixtos habeat *reprobos & hypocritas* multos existentes quidē in Ecclesia, cū tamen (vt dixi) sint neque Ecclesia, neque partes Ecclesiæ, quæ, inquam, *Christi ecclesia,* propriè est *Sanctus hominum tam Gentilium, quàm Iudæorum, ad vitam æternam electorum cœtus, sub aperto Christi nomine palàm, in eandem veræ fidei vnitatem ac professionem, & eorundem Sacramentorum iuxta institutionem Christi, quoad eius fieri potest, participationem collectus.*

Hæc est propriè *Christi Ecclesia*, de qua loquitur Propheta, postremis temporibus *plantata firmata, exaltata, amplificata, & à Christo Rege per Euangelium & Spiritum sanctum recta, & duplicem pacem cum Deo & proximo adepta, ad quam tamen reuera pertinebant etiam Abel, Enoch, Abraham, cæterique Patriarchæ & Prophetæ, & electi omnes, qui à condito orbe, vsque ad Christum extiterunt, quandoquidem eadem fide, & eodem Christi Spiritu, & ysdem* (si res ipsas, non signa spectemus) Sacramentis, nobis essent vniti.

Cæterùm, multæ sunt rationes, propter quas, iure optimo, hæc quæ alioquin ab initio Mundi reuera cœpit Ecclesia Christi, dicatur post Christum cœpisse, firmata esse, & esse vera Christi Ecclesia, non ante Christum.

Primò, *exigua & in paruo numero semper fuit ante Christum, & eadem etiam sententia, vt fere videretur,*

CAPVT III.

DE VNITATE ECCLESIÆ.

1. Quòd una tantùm sit, semperque fuerit vera Ecclesia.
2. Quibus in rebus unitas hæc consistat.

SVpra dictum est, quid propriè sit Ecclesia Christi, nempe sanctus & vniuersalis, hominum iam gentilium, quàm Iudæorum, ad vitam æternam electorum cœtus partim in cœlo iam triumphans, partim adhuc in terris sub Christi nomine militans, in vnitate fidei & Spiritus, ad Deum ritè, id est, secundum Euangelium Christi, colendum congregatus.

Hic autem cœtus electorum ac fidelium, non nunc, sed à principio Mundi cœpit congregari, atque indies magis ac magis congregatur, quamuis tempore nouissimo scilicet post Christi in cœlos ascensionem, magis, in vnitate eiusdem fidei & spiritus. Omnes ergo electi & fideles qui vnquam fuerunt à condito orbe, & ad finem vsque mundi futuri sunt, siue sint in cœlis, siue in terris: siue fuerint ante Christum, siue post Christum, siue sint in Oriente, siue in Occidente, Septentrione, aut Austro, vnam & eandem constituunt Ecclesiam. Quare non est cogitandum; quod alia fuerit Ecclesia Patrum, ante Christum natum: & alia post Christum natum. Vna atque eadem semper fuit, est & erit: & hæc est illa sanctorum communio de qua in symbolo.

De hac vnitate Ecclesiæ obseruanda sunt hæc testimonia ex Scripturis & Patribus.

Gen. 3. Non solum Adæ & Euæ, sed vniuersæ Christi Ecclesiæ facta fuit promissio, *Semen mulieris conteret caput serpentis & tu insidiaberis calcaneo eius*, scilicet Ecclesiæ. Est autem vnum calcaneum, non plures, cui insidiatur Satan. Vna ergo est Ecclesia.

In Psalmis subinde Dauid vnam vocat Ecclesiam: *Laudabo te in Ecclesia sanctorum.* Multi quidem sancti, sed vna tantùm Ecclesia. Cant. 4 *Vna est columba mea, & perfecta mea.*

Matth. 16. *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (non Ecclesias). Ephes. 5. *Sicut & Christus dilexit Ecclesiam* (in singulari) *& seipsum dedit pro ea, vt eam sanctificaret, mundaret.* Item appellat corpus Christi Ecclesiam, *vnum corpus non multa. Multa quidem membra, sed corpus vnum.* Rom. 12. 1 Cor. 12. Eph. 4. Col. 1.

Hinc illa nomina, quæ vnitatem Ecclesiæ significant. Appellatur *Ouile vnum*, Ioh. 10.

Vinea vna Domini Matth. 20.

Mater nostra vna, non matres. Gal. 4.

Sponsa Christi, non sponsæ, in Canticis.

Virgo vna, *Despondi vos vni viro, virginem castam exhibere* 2. Cor. 11.

Domus vna, non plures. Multi quidem lapides sed domus vna. 1. Petr. 2. *Ad quem accessistis qui est lapis viuus*, &c. *Ipsi quoque velut lapides viui ædificemini domus spiritualis*, &c. 1. Cor. 3. *Dei ædificatio. Dei structura estis.*

Ex patribus. Cyprianus de simplicitate prælatorum: *Nemo fraternitatem mendacio fallat: nemo fidei veritatem perfida prævaricatione corrumpat. Episcopatus vnus est, cuius à singulis in solidum pars tenetur. Ecclesia vna est, quæ in multitudinem latius, incremento fœcunditatis extenditur, quomodo solis multi radij, sed lumen vnum, & rami arboris multi, sed robur vnum tenaci radice fundatum.*

Hieronymus Tom. 2. epist. ad Euagrium *Nec altera Romanæ vrbis Ecclesia, altera totius orbis existimanda est & Galliæ & Britanniæ, & Africa, & Persis, & Oriens, & India, & omnes barbaræ nationes, vnum Christum adorant, vnam obseruant regulam veritatis. Si autoritas quæritur, orbis maior est vrbe: vbicunque fuerit Episcopus siue Romæ, siue Eugubij, siue Constantinopoli, siue Rhegij, siue Alexandriæ, siue Tanis, eiusdem meriti, eiusdem est sacerdotij. Potentia diuitiarum, & paupertatis humilitas vel sublimiorem, vel inferiorem Episcopum non facit. Cæterum omnes Apostolorum sunt successores.*

In hac autoritate Hieronymi tria patent. Primùm, *quod Ecclesia Christi vna sit, etsi diuersi populorum cœtus, diuersæ Ecclesiæ appellari soleant.* Secundo, *vbi consistat hæc vnitas, nempe in hoc*; Primo, *quòd omnes vnum eundemque Christum adorant.* Secundo, *quòd omnes vnam eandemque obseruant regulam veritatis, id est, verbum Dei, Euangelium Christi, nempe in adorando Christo, & præstando ei cultum, nullam aliam doctrinam, aut rationem sequuntur, quàm eam quam verbum Dei præscribit.* Tertium, *quòd ob hanc causam Episcopi omnes, etsi alter altero sit vel ditior, vel tenuior, autoritate tamen sacerdotij, & dignitate pares sint.* Hoc vltimum confirmat Cyprianus, dicendo: *Hoc erant vtique cæteri Apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio præditi honoris, & potestatis.*

Est ergo vna sola Christi Ecclesia, quæ ob id etiam dicitur Catholica, quòd sit per vniuersum orbem diffusa sicut sol suis radijs, in vnico orbe diffunditur. Particulares Ecclesiæ, non sunt impedimento, quin vna sit Ecclesia Christi. Sunt enim illæ sicut oppida multa in vno regno. Multa autem oppida non scindunt vnitatem regni. Sunt sicut variæ domus, in vrbe vna. Multæ domus autem, non scindunt vnitatem vrbis, sed potius constituunt vnam vrbem. Sunt sicut multa membra, multa autem membra non scindunt vnitatem corporis, sed potius vnum corpus constituunt. Ita, &c.

Est ergo vna tantùm Ecclesia, cui præest vnus Monarcha Christus.

Iure igitur Esaias vocat eam *montem* (*vnum*) non montes, quia vna est, & hæc est communio sanctorum.

At vbi consistit hæc Ecclesiæ vnitas?

Resp. *Non in hoc consistit quòd omnes fideles corporaliter sint vna in vrbe vniti, aut quod pareant vni eidemque terreno Episcopo, aut principi, vel tyranno, aut quòd sequuntur eandem ab hominibus inuentam religionem, sed vbi* Eph. 4 Apostolus docet, vbi hæc vnitas Ecclesiæ consistat, & sanctorum communio, cùm ait, *Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus, & pater omnium, qui est super omnia & per omnia, & in omnibus vobis.* Item Christus Matth. 18. *Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo ibi in medio eorum sum.*

Consistit igitur in his.

1. *Quod hæc Ecclesia, id est, fidelium omnium cœtus, vnum atque eundem Deum, Patrem scilicet Christi, vt suum Deum verè agnoscit, eum solum inuocat, ab eo solo salutem exspectat.* Ideo Eph. 4. Paulus ait, *vnus est Deus, qui scindi in varias partes minimè potest.* Ecclesia autem, vnum hunc solum Deum agnoscit & adorat, & inuocat. Ergo in hoc primo consistit Ecclesiæ vnitas: quia scilicet omnes fideles, vni vero Deo, Patri Iesu Christi, ceu infinitæ lineæ, eidem puncto vniuntur Spiritu per fidem. Exemplum linearum multarum à circumferentia eidem puncto circuli vnitarum.

2. In hoc, *quòd vnum solum Mediatorem Christum hostiam pro peccatis omnibus perfectissimam, vnicum aduocatum, & intercessorem agnoscit, per quem solum omnia à Deo in nos bona conferuntur.* 1. Tim. 2. *Sicut enim vnus est Deus: ita vnus est Mediator Dei & hominum, homo Christus.* Hunc autem solum, vt seruatorem agnoscit Ecclesia: in hoc vno, omnes partes salutis esse cernit, nil extra ipsum esse quærendum, sicut Paulus tota Epist. præsertim 1. cap. ad Coloss. docet: *Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, ipse principium, primogenitus ex mortuis, vt sit in omnibus ipse primas tenens.* Coloss. 2. *Non tenens caput, ex quo totum corpus compactum.* Ephes. 4. *Vnus Dominus scilicet Iesus Christus.* Quantum igitur ad Christum, vna est Ecclesia, quia vnita capiti vni Christo: sicut multa membra, vnum sunt corpus, quia vnita vni capiti.

3. In hoc, *quòd vnum atque eundem Spiritum sanctum habet, à quo regeneratur, & ad actiones suas regitur* Rom. 8 *Omnes filij Dei, aguntur à Spiritu Dei.* Ideò 1. Corinth. 12. *Diuisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus.* Ezech. 36. *Ponam Spiritum meum in cordibus eorum* &c. Rom. 8. *Qui non habet Spiritum Christi, hic non est eius.* Sicut igitur idem Spiritus humanus multa diuersaque membra in corpore vnit viuificatque, ita vt omnia sint vnum corpus: Ita vnus atque idem Spiritus Christi omnes electos, tam eos, qui sunt in terris, quàm qui in cœlis: & tam eos, qui sunt in Oriente, quàm in Occidente, vnit. Hoc pacto Ecclesia vna est in Spiritu. Ephes. 2. *Habemus vtrique aditum per illum, in vno Spiritu, ad Patrem.* Quantum igitur ad Spiritum sanctum Ecclesia vna est, per eundem Spiritum vnita Christo: sicut per eandem animam, multa membra vnita sunt.

4. In hoc, quòd vna atque eadem est fides in Christum totius Ecclesiæ. 2. Cor. 4. *Habentes autem eundem Spiritum fidei, sicuti scriptum est, credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur.* Eadem erat fides Pauli, quæ & Corinthiorum: eadem Patrum, quæ & nostra, dicitur Ephes. 4. *Vnus Dominus, vna fides, &c.* Quænam? quæ vnum solum amplectitur Christum, vt vnicum intercessorem, aduocatum, &c.

5. In hoc, quòd vna eadémque sit omnibus spes, vna eadémque omnibus proposita hæreditas cælestis. Ideo Eph. 4. *Vna spes vocationis vestræ.* & in hac spe tota Ecclesia Christi ambulat. Col. 1. *Qui idoneos nos fecit ad participationem sortis sanctorum in luce.* 1. Cor. 1. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in consortium filij ipsius, Domini nostri Iesu Christi.* 1. Tim. 6. *Apprehende vitam æternam, ad quam vocatus es.*

6. In hoc quòd vnius charitatis vinculo sit colligata, qua se inuicem omnia vt in Ecclesia membra complectuntur, Iohan. 17 *Præceptum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem. In hoc cognoscent homines, quòd discipuli mei sitis, si dilectionem habueritis.* Ibidem. *Volo vt sint vnum, sicut & nos.*

7. In hoc, quod idem habet Euangelium, idem Dei verbum quo nititur, quod sequitur. *Neque enim aliud Euangelium habuerunt patres, aut habituri sunt posteri, quàm hoc quod & nos habemus* [illegible] *patribus.* Rom. 1. *Quod ante promiserat in Scripturis per Prophetas.* De posteris, Heb. 1. *Vltimis diebus his locutus est nobis per Filium.* Non ergo aliud habebunt posteri, Gal. 1. *Si quis prædicauerit aliud Euangelium, &c.*

8. In hoc, quod eadem habuit & habet sacramenta, quantum ad substantiam cum patribus 1. Cor. 10. *Omnes sub nube fuerunt.* Posteri verò eadem etiam signa. Ideo Paulus Eph. 4. postea quam dixit: *nam esse omnium fidem*, addit vnam etiam atque eandem esse sacramenta, dicendo *Vnum baptisma.* In his potissimum rebus consistit vnitas Ecclesiæ & huius Mosaicæ, de qua loquimur. Quæ spiritualis est, non autem corporalis & externa. Quod docet Christus Ioh. 10. *Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, eas oportet me etiam adducere, vt fiat vnum ouile.* Non autem adduxit corporaliter in aliquem locum, Romam videlicet: sed adduxit morte sua ad Patrem, & vnum omnes eodem spiritu. Ioh. 11. *Vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.*

Illa igitur est Ecclesia Catholica, de qua Ies., quæ est vna hoc pacto, vt declaraui. Quanquam non inficior, quin etiam fideles omnes quærant vnum esse in eodem loco, si fieri possit, vt vnà audiant verbum, vnà precentur Deum, vnà participent sacramenta. Sic enim Ies. 60. *de columbis, quæ ad columbarium suum volant, dicit*, id est, ad Ecclesiam. Psalm. 27. *Vnam petij à Domino, hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini.*

Hinc perspicuum fit, an Ecclesia pontificia pertineat ad hanc vnam Ecclesiam catholicam.

Ecclesia Christi catholica illa est, quæ vnum tantùm colit Deum. Pontificia colit multos Deos. Nam adorant mortuos, item idola. Multos igitur constituunt re ipsa Deos, licet verbis negent.

Ecclesia Catholica, *vnum tantùm agnoscit Christum, Mediatorem, Seruatorem, intercessorem, aduocatum, non Angelos, neque homines*, sicut Paulus docet in Epist. ad Col. c. 1. & 2. *Pontificia multos re ipsa constituit Christos, quoniam salutem, & remissionem peccatorum petunt à sanctis, eos inuocant, eos aduocatos & intercessores constituunt pro nobis apud Deum.* Contra quod apertè ait Apostolus Col. 2. *Ne quis vobis palmam eripiat, volens in humilitate & cultu Angelorum (id facere) in ea quæ non vidit se ingerens, frustra inflatus à mente carnis suæ, non tenens caput.*

Ecclesia Catholica vnum atque idem habet verbum & sacramenta. Papistica aliud constituit Euangelium, alias addidit doctrinas, alia sacramenta ab ijs quæ prædicauit & habuit Ecclesia Apostolica. Non est igitur illa Ecclesia Catholica, neque ad hanc pertinet.

Hæc eadem Ecclesiæ vnitas, & sanctorum communio, obseruanda est etiam in dictione Domus Domini, seu templi Domini. Ex multis rebus constat domus, ex fundamento, ex parietibus, multis lapidibus, tecto: vna tamē est domus. Ita Ecclesia Dei constat ex fundamento: hoc est Christus 1. Cor. 3. *Ex parietibus multis, ex lapidibus confectis: ij sunt electi ac regeniti omnes, ædificati super Christum, fundamentum Apostolorum & Prophetarum*, 1. Pet. 2. *Est ergo vna, cæmento Spiritus sancti ex multis lapidibus super vnicum fundamentum Christum ædificata.*

At dicet aliquis, *Quæ est hæc Ecclesiæ vnitas, cùm tot ceremoniarum diuersitates fuerint in Ecclesia: & nunc etiam tot ferè sint diuersitates ceremoniarum in Ecclesijs, quot sunt particulares Ecclesiæ? Alijs enim ceremonijs vtitur Tigurina, alijs Geneuensis, &c.*

Resp. *Hæc externarum ceremoniarum, quæ non sunt præscripta in verbo Dei, diuersitas, non impedit veram & essentialem vnitatem Ecclesiæ. Ratio quoniam Deus has fecit liberas in Ecclesia, vt vnaquæque Ecclesia iis vtatur ceremoniis, quæ magis sibi videbuntur facere ad ædificationem, & decorum & ordinem: nempe quantum ad tempus, locum, numerum, modum externum conueniendi, legendi scripturas, psallendi, orandi, sacramenta administrandi.*

Exemplum de sacramento Eucharistiæ. Circa sacramentum hoc primò, non fuerunt semper eadem & vbique tempora obseruata. Nam Augustini tempore, celebrabatur alicubi quotidie, alibi ter in septimana, alibi bis, nempe die sabbathi, & Dominico: alicubi tantùm die Dominico.

Secundò quantum ad locum non semper idem & vbique locus. Nam Apostolis & postea diu Martyribus etiam priuatæ ædes erant locus Cœnæ. Postea verò id factum, vt non nisi in publico templo celebrari possit, quòd locus esset aptior huic sacramento, quod est sacramentum vnionis.

Tertiò, aliquando tempore Augustini, Eucharistia dabatur manè & etiam vesperi, bis scilicet in die; alij quando semel tantùm. Legatur de his rebus August. *Tom. 2. epist. 118 ad Ianuarium.*

Quartò, forma agendi diuersissima fuit. Nam Christus egit sine oratione Dominica: Apostoli addiderunt eam. Postea verò adiectæ fuerunt multæ & variæ preces ab Ecclesia. Legatur Gregor. Papa *Epist. lib. 7. epist. 63.* Item Bucer. *contra Latomum* 153.

Idem dic de alijs ceremonijs multis circa Baptismum, circa preces, circa electionem Ministrorum. Primò *non conueniunt in his rebus eadem quibusque.* Secundò, *varij Ecclesiarum institutores, varios ritus instituerunt.* Tertiò, *Deus in his rebus aliqua varietate delectatur, in hunc finem, ne ceremoniæ si sint eadem vbique, superstitiosè credantur necessaria sicut fit in papatu, vbi cùm omnium hominum diffecta sint corda & studia, prorsus tamen eadem solebant fieri in Italia, Hispania, Gallia, &c. Tempore Apostolorum, & non ita multò post, cùm omnium esset vnum cor, & anima vna: multa erat per Ecclesiarum externis ritibus diuersitas.*

Stat ergo vera vnitas Ecclesiarum cum varietate ceremoniarum. Legatur hac de re August. *Tom. 2. epist. 86. ad Casulanum, Col. 88 B. Sit ergo vna fides vniuersæ, quæ vbique dilatatur Ecclesiæ tanquam intus in membris, etiamsi ipsa fidei vnitas, quibusdam diuersis obseruationibus celebratur, quibus nullo modo, quod in fide verum est, impeditur. Psalm. 45 Omnis enim pulchritudo filiæ Regis intrinsecus:* illæ autem obseruationes, quæ variæ celebrantur, in eius veste intelliguntur. Vnde ibi dicitur, *In fimbrijs aureis circumamicta varietate.* Sed ea quoque vestis ita diuersis celebrationibus varietur, vt non aduersis contentionibus dissipetur. Non ergo varietas ceremoniarum, quæ à verbo Dei præscriptæ non sunt, scindit vnitatem Ecclesiæ, siquandoquidem in Essentialibus vnitæ sunt in administratione sacramentorum, in verbo, in disciplina Christiana. In summa:

Hæc vnio Ecclesiæ in hoc consistit, Primò quòd *Christus caput, sibi vnit Ecclesiam, id est, singulos nobis electos suo Spiritu.* Deinde nos, *illi animo seu spiritu, per fidem coniungimur, ita vt facti vnum corpus cum Christo, ille maneat in nobis, nos in ipso.* Iohann. 14. *Promittens Spiritum sanctum fidelibus omnibus, qui semper cum ipsis maneat, ait: In illo die cognoscetis, quòd ego sum in Patre, vos in Me, & Ego in vobis* (scilicet per Spiritum sanctum.) Sic enim declarat Iohann. 1. Iohann. 3. *Per hoc scimus, quòd manet in nobis, per Spiritum, quem dedit nobis.* 1. Iohann. 4. *Ex hoc cognoscimus, quòd in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.* Rom. 8. *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius. Quicunque Spiritu Dei ducuntur: ij sunt filij Dei.* Rom. 8. *En, quomodo Christus sese vniat nobis, nempe per suum Spiritum. Nos verò ei per fidem.*

Ioh. 6.

Iohan.6. *Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & Ego in illo.* Edit autem, qui vera fide credit Gal.2. *Viuo autem iam non Ego, viuit verò in me Christus, Vitam autem, quam nunc viuo in carne, in fide,* id est, *per fidem, viuo Filij Dei, qui dilexit me. &c.* Eph.3. *Christum habitare per fidem in cordibus nostris. Spiritu ergo & fide coniungimur cum Christo, vt corpus capiti, & ita viua membra sumus cum Christo.* Qui verò neque Spiritum Christi, neque viuam fidem in Christum habent, vera membra non sunt Christi. Ioh.15. *Si quis in me non manserit, eiectus est foras sicut palmes &c.* Rom.8. *Qui non habet Spiritum Christi, hic non est eius.*

Hoc est primum vinculum, quo coniungitur Ecclesia, & fit vna: nempe, *Spiritus Christi & fides in Christum.*

Secundum est *charitas*, quâ membra inter se vniuntur, vel potius, iam per fidem & Spiritum Christi, inter sese vnita, conseruantur.

CAPVT IV.

DE FIRMITATE Ecclesiæ.

Firmitas Ecclesiæ tanta est, vt neque contra eam Satan præualere, neque dirui aut perire vlla ratione possit. De hac sunt ij loci Scripturæ. Exod.15. *De monte Zion, typo Ecclesiæ Christi,* loquens Moses ait: *Introduces eos, & plantabis eos in monte hereditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo, quod tu parasti Domine: sanctuario tuo, Domine, quod fundauerunt manus tuæ. Dominus regnabit* (scilicet in eo) *in æternum & vltrà.* Matth.7. *Omnis qui audit sermones meos, & facit eos, assimilabo eum viro sapienti, qui ædificauit domum suam in petram: & descendit imber, venerunt flumina, flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, nec concidit, quoniam fundata erat super petram.* Talis est autem Ecclesia Christi, cum ipsa audit sermones eius, & facit eos. Non ergo imber de cœlo, id est, ira Dei de cœlo, neque flumina è terra, omnes Principes & potentiæ Mundi, atque hominum tyrannorum & impiorum: neque venti ex aëre, id est, omnis potestas Satanæ & tenebrarum harum, poterunt Ecclesiam Christi à fundamento conuellere.

Matth.16. *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferorum non præualebunt ei.* Roman 8. *Certus sum quòd neque mors, neque vita, &c. poterit nos separare.* Multò minus ergo totam Christi Ecclesiam. 1. Timoth. 3. *Ipsa enim est columna & firmamentum veritatis.* Non potest igitur à veritate penitus excidere, ideóque neque ruere. Item, *firmum stat fundamentum, &c.* Psalm. 2. *Insurgunt quidem Reges & Principes aduersus Dominum,* ideóque aduersus Ecclesiam. Sed quid Dominus? *Ego autem firmaui eum Regem super Zion montem sanctum meum: & ille se pro ferreo confringet potentias Regum, vt vasa fictilia.* Ira hic Iesaias, *fixus erit & firmus manens.* Est ergo firma Ecclesia, neque perire potest.

Vbi autem consistit hæc Ecclesiæ firmitudo seu, vbi est firma? & vbi est fixa?

Resp. Primo, *firma est & fixa in prædestinatione Dei. Ecclesia enim ex cœtu hominum, ad vitam æternam, ante mundi constitutionem à Deo in Christo electorum. Quæ autem prædefinita sunt firma & fixa sunt, vt mutari non possint.* Ratio: *quoniam decretum & voluntas Dei firma est.* Ergo firma est Ecclesia in Dei prædestinatione, & perire non potest. Ideo Paulus, vbi commemorauit Hymenæum & Philetum, *quòd à veritate exciderint, & peruerterint, eò quòd non essent vera Ecclesiæ membra,* statim de Ecclesia subdit: *Firmum autem fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc. Nouit Dominus, &c.*

Secundò *fixa est in dilectione Patris*, Rom.8. *Quis poterit nos separare à dilectione Dei? &c.*

Tertiò *firma est in Christo: cum sit illi indiuisibiliter insita: cum illo, vt cum capite coniuncta: super illum, sicut super fundamentum ædificata, & in eius manu collocata.* Matth.7. *Fundata enim erat super petram,* id est, *Christum,* de qua Matth.16. *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Iohan.10. *Nemo poterit rapere eas de manu mea.* Coloss. 2. *Sitis radicati & ædificati in ipso* scilicet Christo. *Quemadmodum igitur accepistis Christum Iesum Dominum, in ipso ambulate:* ἐρριζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν αὐτῷ, καὶ βεβαιούμενοι ἐν τῇ πίστει.

Talis autem est Ecclesia in Christo. Non enim potest Ecclesia Christo incorporata ab illo separari. Coloss. 2. *Ex quo scilicet capite Christo totum corpus per nexus & commissuras subministratum & compactum, augescit augmento Dei.*

Quartò, *firmata & fixa est in Spiritu Sancto. Vti enim semel facta est habitaculum Spiritus sancti, ab ipso regenita, ita semper fixa & firma manet: cùm in hunc etiam finem illi detur Spiritus Sanctus, vt in ea semper maneat.* Iohan. 16. *Mittam vobis Spiritum sanctum, vt maneat vobiscum in æternum.* Ideò Ecclesia & vniuersa vera Ecclesiæ membra, semper Spiritum Dei habent, ab illo reguntur & aguntur, alioqui non essent membra Christi. Vnde Rom. 8. *Qui non habet Spiritum Christi, non est eius.* Est igitur firma & fixa in Spiritu Sancto Christi. Ratio, quoniam *cùm sit Ecclesia corpus Christi, Christus eius caput semper in eam infundit suum Spiritum, sicut caput in vniuersum corpus, & singulis membris infundit vim vitalem,* vt patet Ephesiorum capite quarto. *Crescamus super illum per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus, &c.*

Quintò, *firma est in fide, & fidei confessione.* Luc. 22. *Rogaui pro te, Petre, vt non deficiat fides tua. Et tu aliquando conuersus confirma fratres.* Est enim firma in certitudine salutis: quandoquidem iam persoluto per sanguinem Christi ære alieno, quod nos contraxeramus, deletum est omnino chirographum, quod erat contrarium nobis, de quo Coloss. capite secundo. *Et vos, cùm mortui essetis in delictis & præputio carnis vestræ, simul viuificauit cum ipso, condonando vobis omnia peccata: & delens, quod aduersus nos erat chirographum in decretis, quod erat contrarium nobis, & illud sustulit è medio, affixum cruci, expolians principatus & potestates, traduxit palam, triumphans de illis super illa, &c.*

Sextò, *firmata est in hæreditate*: quoniam *firmum est testamentum sanguine Christi* Heb.9.

Septimò, *firma est verbo Euangelij. Est enim semper apud eam verbum idem Dei, immutabile atque æternum.* Ideo 1. Timoth. 3. *Quæ est columna & firmamentum veritatis. Neque amplius mutabitur verbum Euangelij, neque lex, quàm nunc habet Ecclesia.* Hebræorum primo. *Est enim nouissimè locutus, &c.* In hac parte non fuit ita omninò firma Ecclesia Israëlitica: quoniam etsi firma fuit in Euangelio & lege morali: non fuit tamen firma in Legibus de ceremoniis & iudiciis, cùm abrogandæ essent in aduentu Christi in carnem, propter eius infirmitudinem, vt dicitur Hebr. capite septimo. *Translato autem Sacerdotio, necesse est vt legis quoque mutatio fiat,* Galat. capite tertio. *Quorsum ergo lex? Propter transgressiones addita fuit, donec veniret semen cui facta fi promissio, &c.* At post Christum, firmatum fuit omninò in Ecclesia verbum & Ecclesia in verbo Ideo Galat. capit. 1. *Si quis vobis Euangelizauerit præter id, quod accepistis, anathema sit.* Deinde, vsque ad Christum omnia ferè fuerunt illis suspensa, cùm adhuc non venisset Christus, postea firmata omnia.

Octauò, *firma est in Sacramentis.* Neque enim posthac alia instituet Deus Sacramenta in Ecclesia, sed hæc duo manebunt, donec veniat Dominus ad iudicium. 1. Cor. 11. *Quotiescunque manducaueritis panem hunc, &c. mortem Domini annunciatis, donec veniat.* Erunt ergo perpetua in Ecclesia: ideóque etiam in iis firma est Ecclesia.

In hac etiam parte non fuit firma Ecclesia Israëlitica. Nam licet quoad substantiam Sacramentorum, firma fuerit, quia semper eadem & ipsorum & nostra: tamen quoad symbola ipsa, non fuit firma: quandoquidem abroganda erant illa symbola, & noua in eorum locum substituenda. Heb. 9. *Fuerunt enim omnia vsque ad tempus correctionis imposita, & omnia vmbra veritatis.* Corpus autem in Christo est. In hoc respectans Iesaias, dicit, *neque enim, id est, Ecclesiam illam, non fuisse firmatam, aut fixam & stabilitam: sed in extremitate dierum fixum & firmatum iri.* Nunc enim firmatum est Testamentum sanguine Christi; firmatum verbum Euangelij: firmata Sacramenta: firmata forma & ratio gubernandæ Ecclesiæ, firmata denique omnia. Iure ergo ait, *Mons firmus erit.*

Nonò, est etiam firma in mundo, quatenus hic pusillus grex, etsi pusillus & debilis grex fit, contráque eum insurgant lupi, tyranni, vt eum perdant: tamen extingui ab illis omnino non potest. Semper enim in mundo

manebit aliquis cœtus fidelium: semper manebit hic pusillus grex, vel inter medios lupos. Matth. 28. *Ero vobiscum vsque ad consummationem seculi.* Item *Portæ inferorum non prævalebunt ei.* Matth. 16. *Manebit frumentum in agro Dominico, vsque ad messem, velint, nolint inimici Christi: Etiamsi Imperatores & Reges ac Reginæ omnes fœdus ineant cum Antichristo, aduersus hanc Christi Ecclesiam, vt eam penitus & funditus subuertant: non poterunt tamen.* Quare? *quia fixa est & firma in Christo.*

Notandum autem ex iis quæ diximus, totam hanc Ecclesiæ fortitudinem & firmitatem, spiritualem esse, non carnalem. Si enim spectemus externam Ecclesiæ faciem, omnium debilissima & infirmissima est: sed Spiritu fortis & firma est. Ideo Paulus dicit, 2. Corinth. 10. *In carne ambulantes, non secundum carnem militamus: siquidem arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Dei, ad destructionem munitionum, quibus consilia demolimur, &c.* 2. Cor. 4. *Habemus autem thesaurum hunc in vasis testaceis, vt sit excellentia potentiæ Dei, & non ex nobis: dum in omnibus premimur, at non anxij reddimur: laboramus inopia at non destituimur, &c.* En quomodo Ecclesia in carne infirma, in spiritu verò fortis & firma sit. *Fixa ergo & firma est Ecclesia in cacumine montium, in cœlo, in spiritu, itaut nullus mons, id est,* *regnum contra eam prævalere, aut eam superare queat. Satan insidiatur calcaneo eius: at ipsa virtute Christi conterit caput eius, tantum abest, vt ab eo vinci ac superari possit.*

CAPVT V.

DE GLORIA, EXALTATIONE, & dignitate Ecclesiæ.

In 2. vers.

Et eleuabitur supra omnes colles, &c.

DAN. 2. *Lapis excisus de monte fregit statuam, & ipse creuit in montem magnum.* Hoc est enim Regnum Christi, vt declarat Daniel, quod alia omnia regna mundi destruat, & ipsum crescat in regnum excelsum. Regnum autem Christi, est Ecclesia.

Hagg. 2. *Maior erit gloria domus istius nouissima, quàm prima.* Nulla enim maior gloria, atque est gloria & dignitas Ecclesiæ Christi.

Psal. 86. *Gloriosa dicta sunt de te, Ciuitas Dei.*

Vbi vero consistit hæc Ecclesiæ Christi exaltatio, ac gloria, seu dignitas? Paulus ad Rom. c. 8. Gradus huius exaltationis statuit, Primus est, *electio*: Secundus, *vocatio*. Tertius, *iustificatio*. Quartus, *glorificatio* In iis ergo potissimùm consistit.

I. *In hoc, quòd cùm omnes essemus ex eadem terra ac massa, perditi in Adamo, obnoxij morti: tamen ex hac massa elegerit sibi nos atque exaltarit in hunc excelsum dignitatis gradum* nempe, *vt essemus sponsa Christi filij Dei, hæredes æternæ vitæ & totius mundi.* Item, *vt essemus sancti, immaculati, vt fieremus vna caro cum Christo, & corpus eius, vt cum illo in æternum regnemus in cœlis, & omnes creaturæ nobis inseruirent omniaque beneficia quæ per Christum nobis parta sunt, assequeremur, idque gratis, pro sua misericordia & beneplacito. Quænam maior hac exaltatione Ecclesiæ reperiri posset?*

Hæc exaltatio figurata fuit in exaltatione, qua Deus exaltauit Iacobum supra fratrem Esaum, de qua Rom. 9. Et de hac agitur Eph. 1. *Sicut elegit nos in ipso, ante mundi constitutionem vt essemus sancti* Rom 9. *Duæ gentes in vtero tuo, &c. & maior seruiet minori, Iacob dilexi. Esau odio habui.*

II. *In hoc, quod è tot populis ac gentibus, iisque idololatricis suapte natura, populum quendam, iam ab æterno electum euocauit atque quotidie euocat, vocatione efficaci, ad Christum, ad verum Dei cultum, in vnum corpus Christi, quæ & ideo Ecclesia appellatur, ab* ἐκκαλεῖν, *eò quòd sit ex tot populis selecta, & à cultu idolorum euocata, ad verum veri Dei cultum.* Ideo Rom. 8. *Quos prædestinauit, hos & vocauit*, scilicet vocatione efficaci & sancta. De hac Ecclesiæ gloria & exaltatione, 1. Corint. 1. *Videte vocationem vestram: quia non multi nobiles, non multi potentes, &c. Sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, vt confundat sapientes, &c.* Coloss. 1. *Qui idoneos nos fecit, ad participationem sortis Sanctorum in lumine: qui eripuit nos à potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilecti sui.* Secund. ad Timoth. capite primo. *Ne igitur te pudeat testimonij Domini nostri, &c: Qui seruauit nos, & vocauit vocatione sancta, non secundùm opera nostra, sed secundum propositum suum, & gratiam, quæ data quidem est nobis per Christum Iesum ante tempora secularia: sed patefacta est nunc per apparitionem Seruatoris nostri Iesu Christi, &c.*

Tertia pars huius exaltationis Ecclesiæ, *Est iustificatio per Christum, quòd scilicet ex inimicis Dei, ex peccatoribus, ex iniustis, mancipiis Satanæ, seruis peccati, & reis mortis, facti simus re ipsa per Christum amici Dei, sancti, iusti, filij Dei, serui iustitiæ, hæredes vitæ æternæ: eòque euecti simus, vt mortem, Satanam, omnia denique subiecerit sub pedibus nostris, & iam ingressi cœlum spiritu: & carne etiam in Christo, sedeamus ad dextram Patris.*

Rom. 5. *Cùm inimici essemus, reconciliati sumus ei per mortem filij eius.* Ibid. *Iustificati igitur fide, pacem habemus ad Deum per Iesum Christum.* Ephes. 2. *Conuiuificauit nos vnà cum Christo, & conresuscitauit, & sedere fecit in cœlestibus, in Christo.*

Est autem iustificationi iuncta regeneratio. Ideo huc adde, quòd adeo corda nostra per Spiritum Sanctum regenerauit, vt veri fideles conuersentur spiritu in cœlis, tametsi carne viuunt in terris, ideóque exaltati sint in cœlum vsque. Ideo Coloss. 3. *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, non quæ super terram.* Sic autem facit Ecclesia. Ergo spiritu Ecclesia exaltata est in cacumine montium in cœlum vsque, licet carne adhuc in terris iaceat. Quin & caro nostra exaltata est eò dignitatis, vt sit facta caro Christi, ideóque sit in cœlo cum Christo. Ephes. 5. *Caro de carne, &c.* Mysterium hoc magnum est: Ego autem dico in Christo & Ecclesia *Et corpora nostra, templum sunt Spiritus S.*

Quarta vero pars huius exaltationis, *Est glorificatio, cùm scilicet fidelium & animæ solutæ corporibus, in cœlum rectà conscendunt, extolluntúrque: & cùm deinde corpora à mortuis excitata gloria immortalitatis vestientur, attollentúrque in cœlum.* De qua exaltatione 1. Cor. 15. *Seminatur corpus animale, resurget spirituale: seminatur in ignominia, resurget in gloria.* Phil. 3. *Vnde & Saluatorem exspectamus, qui transformabit corpus nostrum humile, vt conforme fiat corpori suo glorioso.*

In his quatuor partibus potissimùm consistit Ecclesiæ *exaltatio supra omnes colles*: & est exaltatio spiritualis, non carnalis. Iacob. 1. *Glorietur autem frater humilis in exaltatione* (ac sublimitate) *sua*, nempe, *qua apud Deum exaltatus est, vnà cum Ecclesia.*

II. Secundo, *In hoc quoque consistit exaltatio Ecclesiæ, quòd huic commissum est verbum Dei apud ipsam est, & ab hac sola emanat in vniuersum mundum.* Quod hæc sit magna exaltatio, nempe habere apud se verbum Dei, Paulus docet Rom. 3. *Quid ergo amplius Iudæo? plurimùm per omnem modum. Primùm,* (id est, præcipue ac inprimis) *quia concredita sunt illis eloquia Dei.* Hanc exaltationem spectauit hic Iesaias, cùm ait, *exaltatum iri montem illum Zion.* Cur? *quia ad eum confluent Gentes, vt audiant verbū Domini: vt in viis Dei instituantur. De Zion enim exibit lex, &c.* Habere igitur verbū Dei apud se, magna est dignitas, magna gloria, & exaltatio. Iactēt igitur Reges sua trophæa, suas diuitias, regna, &c. Ecclesia Christi illos omnes excellit dignitate: cùm habeat apud se verbum Dei, & prædita sit Spiritu Sancto. Agnoscamus & nos hanc dignitatem nostram, & pluris faciamus, quàm hactenus est facta. Hinc pendet Ecclesiæ autoritas. Est enim tota à verbo.

III. Ideo exaltatio eius consistit in potestate seu autoritate, quā habet Ecclesia supra omnia regna mundi, supra omnes homines. Quæ est hæc? *Autoritas ligandi & soluendi*, de qua Christus, Ioh. capite vigesimo. *Accipite Spiritum Sanctum: quorum remiseritis peccata, remittentur eis: quorumque retinueritis, erunt retenta.* Et Matth. capite decimo sexto ad Petrum. *Quicquid ligaueris in terra, erit ligatum in cœlis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in cœlis.* Spiritualis est Ecclesia: Spiritualis igitur & eius autoritas. Hæc est vera autoritas Ecclesiæ, & quidem maxima. Præstat autem hoc Ecclesia, tum prædicatione verbi, tum administratione Sacramentorum, necnon etiam excommunicatione. Nam etiam ligat per excommunicationem: soluit verò, cùm iterum recipit in gratiam fideles.

Cùm

Cùm sint autem omnes particulares Ecclesiæ, vna atque eadem Ecclesia Christi, hinc fit, vt etiam hæc autoritas Ecclesiæ, æqualis sit in omnibus Ecclesiis, ideóque & æqualis omnium dignitas. Non enim ait Propheta, exaltabitur Ecclesia Romana, supra omnes alias Ecclesias: sed vniuersa Ecclesia Christi, vbicunque sit, exaltabitur supra omnes colles, id est, Regna Mundi. Quare nec plus autoritatis habet vnus Episcopus, quam alius: primò, quia autoritas Episcopi, est ab autoritate Ecclesiæ. Omnium autem Ecclesiarum æqualis est illa autoritas, quam Christus suæ Ecclesiæ tribuit. Secundò, omnibus Apostolis ex æquo dixit: *Quæcunque solueritis in terra, &c.* Tertiò, Patres hoc confirmant.

Cyprianus de simplicitate prælatorum, [Episcopatus vnus est, cuius in solidum à singulis pars tenetur. Ecclesia vna, quæ in multitudinem latiùs incremento fœcunditatis extenditur, quomodo solis multi radij, sed lumen vnum.] *Item* Hoc erant Apostoli, quod Petrus, pari consortio præditi dignitatis & potestatis.

Hieronymus *Tom.* 2. epistol. ad Euagrium: Si autoritas quæritur, orbis maior est vrbe: Vbicunque fuerit Episcopus, siue Romæ, siue Eugubij, &c. eiusdem est & sacerdotij.

Meminerimus igitur, quicquid ad dignitatem, autoritatem, exaltationémque pertinet Ecclesiasticam, id totum Ecclesiæ Christi, & singulis partibus eius, nempe particularibus Ecclesiis, non autem vni aut alteri dari. De tota enim Ecclesia Christi, non de Romana, aut Hierosolymitana loquitur Propheta, cum ait, *Extolletur supra omnes colles*, quasi dicat, sedes Ecclesiæ ponetur supra omnes montes, & erit gloriosissima.

IV. Quæ. In hoc etiam videtur consistere particularis Ecclesiæ Christi exaltatio, quòd post Christum, exaltata est in cultu diuino, quatenus antea Gentes adorarunt idola in excelsis, & montibus suos Deos coluerunt: Iudæi Hierosolymis terrena vrbe: Christi Ecclesia in summo monte adorat Deum, nempe in spiritu & veritate, *Iohan.* 4. Venit hora, quando veri adoratores adorabunt neque in monte hoc, neque Hierosolymis, sed in spiritu & veritate. Sed Iesaias videtur propriè extollere montem hunc Zion, quòd inde verbum Domini erat ad omnes deriuandum, quo quidem verbo seu vehiculo gentes erant vehendæ in cœlum vsque supremum, atque ibi Deum visuræ, & imaginem Dei in Euangelio contemplaturæ.

V. Quin. In hoc verò maximè dixerim, Ego consistere Ecclesiæ exaltationem supra omnes colles & Regna ac Principes mundi, quod Christus homo, caput Ecclesiæ, exaltatus est supra omnes principatus & potestates, data que illi potestas in cœlo & in terra: & donatum nomen, quod est supra omne nomen. *Matth* 28. Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. *Eph.* 1 explicat Apostolus, dicendo: Memoriam vestri facio, in orationibus meis, vt sciatis, quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus, &c. quam operatus est in Christo, suscitans illum è mortuis & constituens ad dexteram suam, in cœlestibus, supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non solùm in hoc seculo, sed etiam in futuro: & omnia subiecit sub pedes eius, & ipsum dedit caput super omnia ipsi Ecclesiæ, quæ est corpus eius, & complementum eius, qui omnia in omnibus implet. Cùm ait, Christum exaltatum esse supra omnem principatum, potestatem, &c. intelligimus montem exaltatum supra omnes colles, &c. Quod autem primò Christo datur in capite, datur secundo Ecclesiæ, vt eius corpori, à capite omninò inseparabili. ergo & ipsa exaltata est in Christo, supra omnes principatus & potestates &c. Ideo Paulus hoc docens, *Eph. c.* 2. subdit, Exaltatam Ecclesiam cum Christo, supra omnem principatum, &c in cœlestibus: dicendo: Et vos cùm essetis mortui delictis & peccatis, in quibus aliquando ambulastis iuxta seculum mundi huius, &c. En quæ erat priùs Ecclesia humi depressa, modò audi exaltatam, dicendo: Sed Deus, qui diues est in misericordia, &c. conresuscitauit, & consedere fecit in cœlestibus.

CAPVT VI.

DE AMPLITVDINE ECCLESIAE.

In ver. 2. *Confluent ad eum omnes Gentes.*

HIs verbis docet Propheta, Ecclesiam Christi futuram amplissimam, in vniuersúmque orbem diffundendam, non autem in vno terræ angulo, nempe in Iudæa, & in vno populo, nimirum Iudaico semper comprehendam. De hac amplitudine Ecclesiæ multa etiam habemus testimonia in scripturis. *Gen.* 15. 16. Amplificabo semen tuum, sicut stellas cœli, & sicut arenam Maris. *Item*, non numerabitur præ multitudine. Promittit hic, Ecclesiam Christi fore amplissimam, per semen Abrahæ. Quod est autem semen hoc Abrahæ? Non solum Iudæi, sed etiam Gentiles, qui Abrahami fidem sequentur, quod hinc patet, quod Paulus hoc expressè docet Roman. 4. & Galat. 3. & 4. Matth. 3. ait Iohan. Bapt. *potens est Deus suscitare de lapidibus istis filios Abrahæ*, innuens, filios Abrahæ, non esse illos, qui tantùm ex semine carnali Abrahæ nascuntur, alioquin ex lapidibus non potuissent fieri filij Abrahæ, sed illos, qui sequuntur fidem Abrahæ, quocunque ex semine nati sint, etiamsi ex mera terra & lapidibus nati essent, vt lapides sunt. 1. 2.

De hac vide Ezech. 17.

Stellæ cœli non sunt in vna Iudæa tantùm, neque arena maris: sed vbique terrarum ita futura erat Ecclesia Christi amplissima, & vbique. Gen. 17. Abram vocatur Abraham, *quia constitui te* [ait Dominus] *patrem multarum Gentium*. In voce *multarum* indicat Ecclesiæ amplitudinem futuram ex vocatione non solùm Iudæorum, sed etiam Gentium. legatur Gen. c. 15 16. & 17. 3.

Exod. 1. de populo Dei dicitur, quod quantò magis affligebatur, eò magis multiplicabatur. Typus hoc fuit ecclesiæ Christi multiplicandæ, idque eò magis, quo magis à mundo opprimatur. Hoc vero præcipuum visu venit post Christum. Quò magis fuit oppressum primò caput ecclesiæ, deinde singula eius membra, eò magis multiplicata est.

Iesa. Multiplicabitur, quæ derelicta erat. *Item Esa.* 54. Lætare sterilis, quæ non paris: quia plures erunt filij desertæ, quàm liberæ. *Matt.* 8. Multi venient ab Oriente & Occidente. Erat igitur multiplicanda Ecclesia Christi mirum in modum, & que omnes partes orbis diffundenda, idque ex Gentium vocatione, de qua plenæ sunt scripturæ testimoniis. 4.

De hac Gentium ad ecclesiam Christi vocatione hæc sunt notanda.

1. Quòd etiam ad Gentes pertinebat promissio de salute æterna per Christum. Patet hoc primò à prædestinatione. Promissio de salute, ad omnes prædestinatos in vitam æternam, pertinet. Promissio enim de vita æterna, quid est, nisi reuelatio illius prædestinationis, & beneplaciti diuini de nobis ad vitam æternam? Atqui etiam Gentes fuerunt prædestinatæ ad vitam: patet, quia *Act.* 13. expressè dicitur de Gentibus, Crediderunt, quotquot erant prædestinati ad vitam æternam. ergo etiam ad Gentes talis promissio pertinebat.

2. *Gen.* 3. Promissio illa de vita æterna facta Adæ. Semen mulieris conteret caput serpentis ad omnes, qui ex Adamo nascituri erant, & fidem in semen amplexuri, pertinebat. At ex Adamo nati sunt non solùm Iudæi, sed etiam Gentiles. ergo non solùm ad Iudæos, sed etiam ad Gentes pertinebat promissio. *Gen.* 12. & 17. Abraham, in te benedicentur omnes Gentes, &c.

At Rom. 15. asserit Paulus, promissiones factas Iudæis: Gentes verò pro misericordia seruatas, ideo glorificare Deum, &c. [Dico autem Christum ministrum fuisse circumcisionis, pro Dei veritate, vt confirmaret promissiones Patrum.] *Occupatio.*

Responsio. In genere quidem promissio de salute, reuerà primùm facta fuit & in Adamo & in Abrahamo, non solum Iudæis, sed etiam Gentibus, vt patet ex locis iam citatis: sed vbi postea specialiter sibi collegit populum, nempe Israeliticum, ex quo Messias carnem susciperet, & in quo verbum & religio conseruaretur vsque ad Christum, eiecto quasi è domo sua gentili populo, ob sua scelera, specialiter videtur populo Iudaico facta fuisse promissio, & populus Gentilis visus fuit exclusus à religione Dei, maceria Ceremoniarum interposita inter Gentilem & Iudaicum populum: ita vt si postea Gentilis accersitus fuit ad ecclesiam Christi, visa fuerit specialis misericordia exhibita illi, pro qua debuerit laudare Dominum. Huc respexit Paulus, cùm dixit, Christum ministrum fuisse circumcisionis pro Dei veritate, vt confirmaret promissiones. Quantum igitur ad externam œconomiam, Christus promissus fuit Iudæis. Exemplum habemus in Euangelio Luc. 15. de duob. filiis. Amborum ex æquo est hereditas paterna. Minor natu insolens, accepta quadam portione sua, discedit in regiones longinquas, In-

cetùm igitur videtur exclusus à domo Patris, & tota hæreditas videtur pertinere ad maiorem natu tantùm: ita vt si postea alter est receptus, ex misericordia sola videtur receptus.

Sed quòd promissiones de salute æterna pertineant etiam ad Gentes, docet expressè Paulus Roman. 9. Vbi, quoniam promissiones salutis restringebant Iudæi in Iudaismo, docet primùm, eam non pertinere ad omnes Iudæos, qui sunt secundùm carnem ex Abraham nati: sed ad paucos, nempe ad reliquias. Deinde, docet, eam salutem extendi etiam ad Gentes, & quidem multas ac varias. De primo ait, *Non autem quòd exciderit Verbum Dei* [hæc loquitur, quòd totus Israel non saluatur, sed multi pereant.] *Non enim omnes qui sunt ex Israel, sunt Israel, neque quia semen Abrahæ sunt, statim omnes filij.* Ideo non omnes saluantur, & tamen non propter hoc excidit verbum Dei, quia impleatur in omnibus, qui verè sunt semen Abrahæ. De secundo ait, *sed per Isaac nominabitur tibi semen*, id est, non qui filij sunt carnis, ij sunt filij Dei, sed qui filij sunt promissionis [electi etiam Gentile] ij reputantur in semen. Postea confirmat testimonijs Prophetarum dicendo: *Quomodo & vocauit nos, non ex Iudæis solùm, sed etiam ex Gentibus*, vt etiam in Hosea dicit, *vocabo populum, qui meus non erat, populum meum: & eam quæ dilecta non erat, dilectam.* Pertinebat igitur salus per Christum, etiam ad Gentes, ad omnes scilicet, qui prædestinati fuerunt in Christo, hoc est primum.

II. Quoniam autem omnes quos prædestinauit, etiam vocat suo tempore, & vocatione quidem efficaci, vt ait Paulus Roman. 8. ideo Gentes vocandæ erant ad Euangelium, & vniendæ cum populi Iudaici reliquiis, id est, electis.

III. In huius rei testimonium, primò antequam genus humanum in duos populos diuideretur, Iudaicum & Gentilem, promiscuè salus hæc per Christum participabatur ab omnibus, quicunque illi essent, modò fidem adhiberent promissioni diuinæ, primo factæ Adæ, deinde confirmatæ Nohæ & aliis. Ita vera Dei religio mansit promiscuè in mundo apud multos homines, sine discretione vnius populi ab alio, idque vsque ad Abrahamum, & potissimum vsque ad Iacob, seu Israelem.

IV. In Abrahamo igitur cœpit fieri discretio populorum & in Israele absoluta. Selegit enim Deus sibi in populum peculiarem filios Israelis 12. vnde 12. tribus; inde numerosissimus populus. In hoc collocauit & restrinxit religionem suam, verbum, sacramenta, & huic populo fiebant peculiares promissiones. Tunc posita maceries ceremoniarum inter Israeliticum populum, & reliquos omnes, quos Gentes communi nomine vocabant. Voluit enim Deus suam religionem in hoc populo vnico, vsque ad Christum conseruare. Videbatur tunc populus Gentilis à salute exclusus, salúsque ad solos Iudæos pertinere: & vt ait Paul. *Act.* 14. Siuit præteritis generationibus Gentes ambulare in viis suis.

V. Interim tamen Deus, ne existimarent Iudæi, ad se solos pertinere salutem per Christum, Gentes verò omnes omnino exclusas, sed etiam illas tandem ad Christum vocandas: primò subinde re ipsa aliquem ex Gentibus saluabat, & in consortium populi Iudaici cooptabat, vt videre est in Iobo, in Gabaonitis, in Cyneis, lib. Iol. & Iudicum, & multis aliis populis, in Nabuchodonosore, in Dan. Secundò, apertis verbis promittebat per Prophetas, se Gentes ad Christum ad veram religionem, & salutem euocaturum, vt omnes fierent vnus populus, sanctus & dilectus. Huiuscemodi promissionum de vocatione Gentium, plena sunt scripta Prophetarum, Iesaiæ præsertim & Hoseæ, quos etiam frequentissimè in hac causa citat Apostolus in suis epistolis, maximè Rom. 9.

VI. Sed quo tempore erant vocandæ Gentes, & vniendæ cum populi Iudaici reliquiis, rupta maceria, vt fieret vnus populus, vnum ouile? In nouissimis diebus, vt ait Ies. scilicet post Christum carne indutum, aut in cœlos euectum: tunc confluent omnes Gentes, &c. Populi igitur omnes ab Adamo vno nati, vniti erant in vno eodémque cultu diuino, ita vt vnus esset populus. Secundò, diuisum totum genus humanum est in duos præcipuos populos, in Israeliticum, quem sibi peculiariter delegerat Deus, & in Gentilem, sub quo reliqui omnes continebantur: & maceries quidem ceremoniarum & legis posita inter vtrumque, ne Iudaicus cum Gentili misceretur. Tertiò, iterum per Christum, diruta macerie, vterque populus vnitus, de quo mysterio Paulus Eph. 2.

VII. Quomodo vnitus? Per prædicationem Euangelij, in vnitate fidei & spiritus, ad cultum vnius eiusdémque Dei, per eundem Mediatorem Christum, qui fecit vtraque vnum. Vnio spiritualis est, de qua supra, in cap. de vnitate Ecclesiæ.

Ita Christi Ecclesia, quæ antè exigua erat, vt ne videretur quidem Ecclesia, post Christum ita fuit amplificata, vt creuerit in montem magnum. Mons Zion exaltatus fuit, & eleuatus supra cacumina montium, ex confluxu Gentium ad Ecclesiam Christi. Ecclesia antè erat in vno mundi angulo, nempe in Iuda collecta: post Christum verò in vniuersum terrarum orbem dilatata. Ecclesia erat particularis, ex vno populo tantùm, eóque exiguo collecta: post Christum facta est Ecclesia Catholica, vniuersalis, ex omnibus Gentibus amplificata. Hæc est amplitudo regni Christi, id est, eius Ecclesiæ, ex Gentibus multis & variis, de qua vaticinatus est Ies. cum dixit, *& confluent ad eum omnes Gentes.* Quid est omnes? omnes electi ex Gentibus, qui pertinent ad Christum in prædestinatione. Neque enim simpliciter intelligenda est hæc dictio, *Omnes.* Nam alioqui mendax esset Propheta, cum non omnes fluant: sed restringenda est ad eos, qui prædestinati sunt & electi in Christo. Ij omnes igitur confluent & verè & certò confluent: qua de re legatur & Ambrosius de vocatione gentium, &c. 1. In vocatione igitur omnis, notandum est, primò nullam esse personarum acceptionem apud Deum in Ecclesia: Non enim ait Propheta, confluent gentes sapientes, vel iusti vel potentes, sed omnes, tam pauperes, quàm diuites, & c. 1. *Cor.* 1. Videte vocationem vestram, quia non multi sapientes, &c. *Gal.* 3. Non est Iudæus, neque Græcus. *Col.* 3. Non est Iudæus & Gentilis. Non igitur ex meritis est vocatio vel salus, vel ex dignitate personarum. Secundò Vox *omnis* in scripturis non semper significat omnes promiscuè, sed omnes alicuius generis vel ordinis. Et hæc est annotatio Ambrosij Tom. 2. de vocatione gentium, lib. 1. cap. 3. Quidam enim anguntur animo, quomodo fieri possit, vt Deus velit omnes saluos fieri, vt Apostolus ad Timoth. docet 1. *Tim.* 2. homines, & ad agnitionem veritatis peruenire, & tamen omnes saluentur. Hinc adiguntur ad tales angustias, vt aut dicant voluntatem Dei fieri posse irritam, quod impium est dicere, per liberum hominis arbitrium & voluntatem, aut Pauli verba non esse vera: Ambrosius docet, in scripturis sæpe *omnes* accipi pro multis, id est, vt ego explicem, pro omnibus non in genere, sed in specie. Exempla.

Gen. 18. In semine tuo benedicentur omnes Gentes. Nunquid omnes in genere benedictum iri in semine Abrahę promisit Deus? Nequaquam. Si promisisset se omnes benedicturum, benediceret. Est enim verax. Quos igitur omnes intellexit? Multos, id est, omnes electos ante iacta fundamenta mundi in hoc semine Christo. *Ierem.* 31. credituros promisit omnes, dicendo: Et non docebit vnusquisque proximum suum dicendo, cognoscite Dominum &c. omnes enim cognoscent me à minimo vsque ad maximum. Nunquid omnes in genere homines promisit cognituros? absit, alioqui fecisset, vt se cognoscerent. Ergo solum de electis loquebatur. Deus promisit se effecturum, vt credant omnes, seque agnoscant. *Ier.* 31. Scribam legem meam, *&c.* omnes cognoscent me à minimo vsque ad maximum. 2. Iisdem promisit, se eos reconciliaturum sibi, dicendo *Iere.* 3. Propitius ero iniquitatibus eorum, & iniquitatum eorum non recordabor amplius. 3. Iisdem promisit, se effecturum, vt obediant, dicendo, *Iere.* 31. v. 30. Dabo illis cor vnum, & viam vnam, vt timeant me omnes dies, &c. 4. Iis promisit perseuerantię donum, dicendo *Ierem.* 32. Timorem meum dabo in cor eorum, ne discedant à me, &c. 5. Denique promisit, se facturum, vt omnes sine exceptione sibi curuent genua. *Iesa.* 45.

Hic, *ait Ambrosius lib. 1. de vocat. gent. cap.* 3. Hic, inquam, si dicamus, non fieri, quod iurauit Deus esse faciendum, falsitatem Deo (quod absit) & mendacium ascribimus veritati. Si autem (vt pietas & fides persuadent) Dei verba non excidunt, & fit omninò quod statuit: quomodo nobis veracis promissionis firmitas apparebit, cù multa adhuc hominum millia dæmonibus seruiant & idolis genua flectant, nisi huiusmodi denunciationes Dei secundùm illam immutabilem scientiam editas nouerimus, in qua apud illum vniuersitas humana discreta est, & siue de bonis, siue de malis loquatur, ita vnius partis meminit, quasi neminem hominum prætermittat. Exempla.

2. Cor. 5.

2 Cor. 5. *Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua.* Nunquid non omnes homines videtur dixisse renouatos? Et tamen non omnes, sed tantùm electi renouati. Coloss. 1. *In ipso complacuit omnia sibi reconciliare.* Nunquid igitur omnia reconciliata? non. Ergo tantùm de electis loquitur. Ioan. capite duodecimo. *Cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum.* Electos certè tantùm traxit & trahit, cùm tamen videatur polliceri, se omnes attracturum. Psalmo secundo. *Postula à me, & dabo tibi Gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ,* quas gentes? omnes electos, de quibus Heb. 1. *quem constituit heredem vniuersorum.* Ies. 40. *Omnis vallis replebitur, & omnis mons & collis humiliabitur.* Numquid vllus hominum videtur omissus, qui non significatus sit Christo esse subdendus? Ies. 66. *Et veniet omnis caro in conspectu meo, vt adorent in Hierusalem, dicit Dominus* Item Ioël 2. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, &c.* Psal. 144. *Alleuat Dominus omnes qui corruunt: & erigit omnes elisos:* Nunquid non ita pronunciatum est, ait Ambrosius, quasi ab hoc Dei munere nemo sit discretus? Concludit Ambrosius, dicendo: *Habet ergo populus Dei plenitudinem suam.* (id est, vniuersitatem) *& quamuis magna pars hominum saluantis gratiam, aut repellat, aut negligat: in electis tamen & præscitis, atque ab omnium generalitate discretis specialis quædam censetur vniuersitas. vt de toto Mundo totus Mundus liberatus, & de omnibus hominibus, omnes homines videantur assumti: sicut etiam cùm de impijs sermo est, ita locutionem suam diuinus stylus ordinat. vt ea quæ de quadam parte dicuntur, ad omnes homines pertinere videantur.* Exemplum veluti est illud Ioh. 3. *Qui de cœlo venit, super omnes est: & quod vidit & audiuit, hoc testificatur & testimonium eius nemo accepit.* Aut illud, Philip. 2. *Omnes, quæ sua sunt quærunt, non quæ Iesu Christi.* Psal. 13. *Dominus de cœlo prospexit, &c. non est faciens bonum. non est vsque ad vnum. His igitur* (ait Ambrosius) *& aliis documentis quæ possunt ab inquirentibus numerosiora proferri, non dubiè demonstratur interdum & pro parte terræ, omnem terram. & pro parte Mundi, totum Mundum: & pro parte hominum, omnes homines nominari.*

Est igitur hæc regula in Scripturis: Quotiescunque sermo est de salute, & ibi vniuersalis vox *Omnis* auditur: intelligenda est non de omnibus absolutè hominibus: sed de electis omnibus ad vitam æternam. Ratio, ad illos enim spectat salus & promissiones, vt 1. Corinth. 15. *In Christo omnes viuificabuntur,* id est, omnes electi, qui ad Christum pertinent, 1 Tim. 2. *Deus vult omnes homines saluos fieri,* id est, omnes electos. Sunt autem ex omni hominum genere aliqui electi, quos cum nos non nouerimus ideo pro omnibus est rogandus est Deus. 2. *Pro omnibus mortuus est Christus,* id est, pro electis Nam ait Ioh. 17. *Ego non rogo pro mundo:* ergo neque pro illo mortuus est, nisi sufficienter. Alibi enim ait, *pro multis effunditur sanguis* Ij multi, sunt electi omnes: ideo sunt multi omnes. Ita hic *confluent omnes gentes* id est, omnes electi, qui certè maxima erunt multitudo.

Contrà, vbi sermo est de damnatione æterna, ibi per vocabulum *omnes*, primo aliquando intelliguntur in genere *omnes homines. in sua ipsorum natura. quatenus in Adamo nascuntur filij iræ omnes* vt cùm ait, Rom. 5. *Per vnum hominem, peccatum intrauit in mundum, & ita in omnes homines pertransijt* Secundò aliquando verò pro parte hominum. vt pro reprobis. Exemplum habemus Ioh. 3. *Testimonium eius nemo accipit.* Item, *Non rogo pro mundo.* id est, pro parte mundi. Aliquando tamen Scriptura discrimen facit. vt de quibus intelligendus sit locus, apertè demonstret Exemplum Rom. 11. Cùm de Iudæorum obcæcatione & damnatione dissereret, & quosdam ex ipsis gratiâ saluos fieri demonstraret, ait: *Dico igitur, Numquid Deus repulit plebem suam? Absit. Nam & ego Israelita sum* Videtur hic loqui primo aspectu de vniuersa plebe, & quòd nullus sit repulsus, sed statim aperit, de qua parte plebis intelligat, nempe, de electis ex Iudæis, dicendo: *Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit.* Plebs ergo non repulsa, electi & præsciti sunt. De iis loqui Apostolum, patet ex sequentibus: De eodem Israële loquitur Dominus in libro Regum, Eliæ, dicens: *Reliqui mihi septem millia, &c.* Reliqui mihi, ij sunt electi. De eodem etiam Israële, visus fuit ante Apostolus dixisse, quod omnes essent excæcati: sed postea aperit, de quibusnam intelligat. videlicet de parte, dicendo: *Sed ex parte cæcitas contigit in Israël.* Nõ igitur omnis Israël reprobatus, neq; omnis electus: sed partẽ cæcitas voluntaria anteuertit, partem sibi illuminatio gratuita reseruauit. *Omnes igitur Gentes* (scilicet electæ ad vitam æternam) *confluent ad montem illum,* id est, Ecclesiam.

Capvt VII.

DE DISCESSV SEV DEFEctione ab Ecclesia Christi, in vers. 3. *Venite ascendamus ad montem Iehouæ.*

CVm ait Propheta in persona electorum, *Ascendamus ad montem Iehouæ*, innuit, *ita ascendendum esse ad Ecclesiam, vt inde nunquam sit discedendum, quamdiu manet mons Domini. quamdiu manet Ecclesia Christi.* Ascensu enim vnio Ecclesiæ augetur: discessu, vnio scinditur. Non est autem scindenda vnitas Ecclesiæ, quam fecit Christus Quid est enim scindere Ecclesiam, nisi scindere Christum in varia frusta, cùm Ecclesia sit corpus Christi?

De hoc discessu, seu defectione ab Ecclesia Christi, nobis verba facturis, hæc primùm notanda sunt, vt omnia melius intelligantur.

I. Primò, quòd *Ecclesiam* hîc intelligo, *visibilem illum hominum cœtum, vbi purum Dei verbum prædicatione conseruatur, & Sacramenta secundum institutionem Christi purè administrantur. tametsi cœtus ille constet & ex verè piis & ex hypocritis seu bonis & malis. Nam etsi reuera Ecclesia non sit nisi sancta hominum ad vitam æternam electorum, ac verè fidelium cœtus, in vnitate fidei & spiritus, ad Deum ritè colendum congregatus: tamen quoniam discernere nobis non licet vere pios & electos, ab hypocritis & reprobis, cùm vtrique soli Deo noti sint, sed tantum à posteriori, ab iis duabus supra dictis Ecclesiæ notis pura verbi prædicatione, & legitima secundùm Christi institutionem Sacramentorum administratione discernimus Ecclesiam Christi ab Ecclesia Antichristi.* Idcirco quoad iudicium nostrum, *Ecclesiam Christi esse iudicamus & dicimus, cœtum hominum Christum profitentium, vbi & purum Dei verbum prædicatur, & Sacramenta secundùm institutionem Christi legitimè administrantur: vel potius dicimus, ibi veram Ecclesiam Christi esse, vbi hæc duo signa visuntur. Nam fieri non potest, quin ibi sit maxima multitudo verorum fidelium: & ij sunt verè Ecclesia Christi, & cum iis mixti sunt mali.*

Ab hac dicimus, non esse discedendum, sed cum omnibus verè piis dicendum est, *Ascendamus ad montem Domini*, ibi nimirum semper permansuri, quamdiu erit mons Domini, id est, Ecclesia Christi.

II. Notandum deinde, *quòd aliqui nunquam ascendunt ad montem Domini. neque animo, neque corpore.* id est, neque fiunt de Ecclesia, neque veniunt in Ecclesiam, quales sunt penitùs infideles, vt Turcæ, qui in suis falsis religionibus pereunt. Ij nunquam dicunt, *Ascendamus ad montem Domini, &c.* Alij iis penitus oppositi, ita ascendunt, vt nunquam discedant, quales sunt electi, qui non solùm sunt in Ecclesia, sed etiam de Ecclesia. Ij dicunt, *Ascendamus. &c.* scilicet nunquam discessuri. Alij medij, qui ascendunt quidem ad montem Domini, & corpore, & quodammodo etiam animo: sed tamen non manent in monte Domini, sed ab eo discedunt & deficiunt, quales sunt hæretici, & schismatici: inter quos hoc discrimen ponit Augustinus lib. quæst. Euang. secundùm Matt. *Hæretici quidem falsis dogmatibus fidei sinceritatem corrumpunt: schismatici verò, interdum in similitudine fidei, societatis vinculum disrumpunt, seu, illi discedunt à fide & doctrina Ecclesiæ: ij verò à caritate, & Sacramentorum participatione, etiamsi ore eandem fidem profiteantur; Ij duo aliquando quidem dixerunt, Ascendamus: sed deinde etiam dicunt, Discedamus.*

III. Notandum igitur, quod hic discessus: seu defectio ab Ecclesia, potest fieri duobus modis: primò *in fide & doctrina.* cùm scilicet quis deficit, vel partim, vel in vniuersum ab essentialibus doctrinæ Christianæ capitibus à Catholica Ecclesia receptis, ad oppositam illis doctrinam: vt v. g. *quod Christus non sit Deus secundũ naturam, sed tantùm per gratiam & priuilegium.* vt Seruetus impiè docuit: *Quod non sint tres personæ realiter à se distin-*

sta, Pater, Filius, & Spiritus Sanctus vt Seruetus: *Quod Christus non sit solus Mediator & intercessor, sed etiam Sancti: Quod non per solam fidem, sed etiam per opera iustificemur. quod Missa sit sacrificium expiatorium pro peccatis: quod Papa sit summum caput in Ecclesia, plenam habens super omnes ecclesias & episcopos autoritatem, vt Papistæ.* Alia enim fuit doctrina illa, quam prædicarunt Apostoli, totáque Ecclesia Catholica receperat, vt patet in Scripturis, & verò etiam sæpe in Patribus. Quare Papistæ defecerunt in fide, seu in summa doctrinæ, à Catholica & Apostolica Christi Ecclesia, ideóque sunt non schismatici, sed hæretici. Hæretici enim hoc pacto discedũt ab Ecclesia cùm scilicet discedunt à Scriptura, vel ab ea doctrina, quæ ab vniuersa Ecclesia Christi fuit recepta, ad alias sibi ipsis delectas, atque ab hominibus inuentas doctrinas, de quibus 1. Ioan. 2. *Exierunt à nobis, quia non erant ex nobis.*

Secundò potest fieri hic discessus ac defectio in charitate & symbolis charitatis, id est, *in Sacramentorũ participatione, publicarum precum communicatione, eleemosynarum ecclesiasticarum collectione,* & huiuscemodi aliis Ecclesiasticis exercitiis: cùm scilicet quis, etsi in præcipuis Christianæ doctrinæ capitibus, cum reliqua Ecclesia Christi consentit: tamen ob leues nescio quas causas, à reliqua Ecclesia se subtrahit, neque in Sacramentis cum ea communicat. Tales appellantur propria voce schismatici: & talis discessus schisma, quasi dicas, scissura, ἀπὸ τοῦ σχίζειν, eo quòd vnitatem Ecclesiæ, suo hoc discessu scindant: Et, vt ait Augustinus, *etiam in similitudine fidei, societatis vinculum disrumpant.* Contra hos schismaticos igitur dico: ita *ad montem Domini ascendendum esse, vt quamdiu agnouerimus eum esse montem Domini, ab eo discedendum non sit,* hoc est, ita ad Ecclesiam Christi ascendendum est, vt quamdiu agnoueris eam esse Ecclesiam Christi, ab ea discedendum non sit, ob quam velis causam.

Hic repetendum est primò, quid hic intelligamus *per ecclesiam Christi.* Secundò, *quomodo possimus agnoscere, eam esse ecclesiam Christi.* Tertiò, *quæ causæ prætendi soleant à schismaticis, cum schisma faciunt ab ecclesia: & quòd non sint causæ legitimæ, cur ab ecclesia discedendum sit.*

De I.

Vera Ecclesia quæ sit. Sacræ literæ bifariam de Ecclesia loqui consueuerunt: aliquando secundum iudicium Dei, quod falli non potest, id est, de ea Ecclesia, quæ coram oculis Dei est vera Christi Ecclesia. Sic Ecclesia Christi reuera nihil aliud est, quàm vt suprà diximus, *sanctus & vniuersalis hominum tam Gentilium, quàm Iudæorum, ad vitam æternam electorum & verè fidelium cœtus: partim in cœlis regnans, partim in terris adhuc, sub Christi nomine militans, in vnitate fidei & Spiritus, ad Deum recte,* id est, *secundum Euangelium Christi, colendum congregatus.* Ad hanc Ecclesiam referuntur, quæ ad Ephes. 5. scribit Paulus, v. 25. & seqq.

Aliquando secundum iudicium nostrum, id est, de Ecclesia illa, quæ coram oculis nostris est & videtur esse Ecclesia. Sic Ecclesiam Christi appellamus *vniuersam hominum multitudinem in orbe diffusam quæ vnum se Deũ & Christum colere profitetur: baptismo initiatur eius fidem; Cœnæ participatione vnitatem in vera doctrina & charitate testatur: consensionem habet in verbo Domini, atque ad eius prædicationem ministerium conseruat à Christo institutum: in qua sunt boni & mali, vere pij, & hypocritæ.* Ad hanc Ecclesiam referuntur, quæ Paulus scribit ad Corinth. & Galatas, vocans eas Ecclesias Christi, cum tamen plurimi ibi essent hypocritæ, & nomine tantum Christiani. Illam primam veram Ecclesiam, verè sanctã credimus & ita credere necesse est, de qua in Symbolo *Credo Sanctam ecclesiam.* Hanc vero, quæ respectu hominum Ecclesia dicitur obseruare, eiúsque communionem colere debemus.

Sub hac vniuersali visibili Ecclesia continentur priuatæ & particulares, seu illius partes: & singulæ nomen & autoritatem Ecclesiæ obtinent. De hac ergo Ecclesia vniuersali, & de singulis nunc loquimur.

De II.

Quomodo igitur vel vniuersalem, vel particularem aliquam Ecclesiam esse Christi cognoscimus?

Resp. Ab iis duabus notis, à Christo nobis relictis, quibus Ecclesias cognoscere possimus: *à verbo & Sacramentis Domini.* Dominus enim hæc duo perpetuò reliquit in Ecclesia, *verbi prædicationem, & Sacramentorum suorum administrationem ita vt nulla sit Ecclesia Christi, vbi & verbum Dei non purè prædicetur, & Sacramenta ritè administrentur. Vbicunque igitur videmus, verbum Dei sincere prædicari & audiri: & Sacramenta ex Christi instituto administrari: ibi sine dubio aliquam esse Ecclesiam Christi, credendum est.* Stat enim promissio Christi, Matth. 18. *Vbicunque duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi in medio eorum ero.* Deinde nusquam esse possunt hæc duo, quin aliquomodo fructificent. *Verbum enim Domini* (ait Ies. 55.) *nunquam reuertetur vacuum.*

Huius autem visibilis, siue vniuersalis, siue particularis Ecclesiæ tanta est autoritas, *vt eam spernere, vel monita respuere, vel consiliis refragari, vel castigationes ludere nemini impunè liceat: multo minus verò ab ea deficere, & eius vnitatem abrumpere.* Ratio, quoniam *spernere Ecclesiam, est spernere Christum, & scindere vnitatem Ecclesiæ, est scindere corpus Christi in varia frusta. & deficere ab Ecclesia, est deficere à Christo.* Hinc illæ voces, Matth. 10. *Qui vos audit, me audit, qui vos spernit, me spernit:* quatenus scilicet Ecclesia annunciat verbum Domini, & Sacramenta Christi administrat, Matth. 18. *Si non audierit Ecclesiam, sit tibi sicut Ethnicus & publicanus.* Quis autem impunè Christi corpus scindet? à Christo deficiet? Quas pœnas sumsit Deus de schismaticis illis, Chore, Dathan, & Abiram, & reliquis, qui cum eis consenserant? *Illos viuos terra dehiscens absorbuit: hos ignis de cœlo consumpsit.* Non ergo impunè euadent schismatici ab ira Dei.

De III.

Hinc videre est, quas causas prætendant Schismatici, cum ab Ecclesiæ communione se subducunt. Sunt autem in summa quinque.

Prima, *aliqua in doctrina diuersitas.*

Secunda, *Ceremoniarum ac rituum varietas.*

Tertia, *aliqua Ministrorum vitia.*

Quarta, *impura vita eorum, qui in Ecclesia versantur.*

Quinta, *promiscua omnium ad Cœnam Dominicam accessio.*

Has causas obtendere solent ferè schismatici omnes, cùm ab Ecclesiæ communione deficiunt: quæ quàm sint iustæ causæ, videamus.

Primò aiunt, *Nolumus vobiscum communicare, quoniam diuersa est inter vos doctrina. Alij enim aliter docent, & alij aliter de Sacramento Cœnæ, de Baptismo infantium, de prædestinatione, de libero arbitrio.* *Prima causa.*

Resp. Doctrina potest esse diuersa bifariam: vel diuersa erit in essentialibus Christianæ religionis capitibus, & quasi axiomatibus, & propriis religionis placitis, qualia sunt articuli fidei, sine additione aut diminutione, sincerè intellecti: qualia sunt etiam, *Omnes homines nasci in peccatis, nil in se boni posse, iustificationem fieri per solam fidem, sine operibus, non adoranda esse idola, &c.* Si talis sit diuersitas in Ecclesiis, dico non esse permanendum in illis Ecclesiis, quæ aliter sentiunt; & talẽ ab eis defectionẽ, non esse schisma ab Ecclesia Christi. Ratio, quoniã *tales Ecclesiæ, non sunt Ecclesiæ Christi synceræ, sed synagogæ Satanæ. Ecclesia enim Christi fundata est super verbum Dei, nil diuersum sentit ab Apostolis, & in omnibus essentialibus Christianæ religionis capitibus, semper est eadem & sibi similis.* Cum autem ab eis deficit, desinit esse Ecclesia Christi: qualis est Ecclesia Papistica. Ideo diximus, *ascendendum esse ad montem Domini,* ita vt quamdiu manserit mons Domini, ab eo non sit discedendum. Iam cùm deseritur essentialis Christi doctrina, ibi non est amplius mons Domini. Vel hæc diuersitas doctrinæ erit in rebus non essentialibus, neque quæ fidei vnitatẽ scindunt: qualis esset, si quis (citra tamen pertinaciã) assereret, Christũ præsentialiter descẽdisse ad inferos, vbi erãt dãnati: alij autẽ *nõ sed tãtũ virtute & vi:* vel, *Animas non statim solutas à corporibus euolare in cœlum, viuere tamen cum Domino,* alij vero dicant, *statim euolare.* Item, *Animas non ex traduce esse, sed creari de nouo:* alij verò, *quòd sint ex traduce.* Aut etiã hæc diuersitas erit in quotidiana Scripturarum interpretatione, & accommodatione eius ad nostra tẽpora. In hac semper fuit mira diuersitas & varietas inter Ministros verbi & Doctores, ob quam

tamen

tamen nemo sanctus sese abdicauit consortio Ecclesiæ, vt patet in Patribus.

Dico igitur, quòd, modò Ecclesiæ retineant *essentialia capita religionis, neque in iis dissentiant, satis sit ad hoc, vt sint Ecclesiæ Christi idéoque ab iis non discedendum. Si verò dissentiant in aliis non essentialibus capitibus, vel in varia scripturarum expositione, quæ tamen dogmata Christiana salua & integra seruet: dico non esse legitimam causam, cur ab Ecclesia sit deficiendum, & faciendum schisma.* Patet: *Ab Ecclesia Christi, quamdiu est Ecclesia Christi, non est discedendum. Est autem Ecclesia Christi, quamdiu retinet essentialia omnia dogmata: etiamsi aliqua varietas sit, vel in capitibus non essentialibus, vel in scripturarum expositione. Nam etiam tempore Apostolorum varietas sæpe talis inueniebatur inter fideles: vnam Ecclesiam & aliam; nec tamen desinebant esse Ecclesiæ Christi.* Huc spectant sententiæ illæ Phil. 3. *Quicunque perfecti sumus, idem sentiamus; si quid aliter sapitis, Deus quoque hoc reuelabit.* Hic apertè docet Apostolus, dissensionem de rebus istis non necessariis, non esse legitimam causam, cur iure Christiani debeant esse dissidentes, cur ab Ecclesiis sit deficiendum. 1. Cor. 14. *Cum conuenitis, vnusquisque vestrum Psalmum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant. Prophetæ duo aut tres dicant, cæteri dijudicent: quod si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat.* 1 Thess. 5. *Omnia probate: quod bonum est, tenete.* Exemplo sunt Patres, & illæ Ecclesiæ Patrum.

Secunda causa. Quantum verò ad secundam causam, id est, rituum & ceremoniarum diuersitatem: *magna est inter vos aiunt, diuersitas circa ritus sacros, ita vt ferè quot sunt Ecclesiæ, tot sint ceremoniæ. Atqui hæc diuersitas arguit inter vos nequaquam esse Spiritum vnionis & pacis. Quomodo igitur possumus vobiscum communicare?*

Resp. *Diuersitas in ceremoniis potest considerari bifariam: primò in ceremoniis essentialibus, vt in sacramentis, quæ & ipsa sub ceremoniarum nomine continentur.* Si hæc sit diuersitas, ita vt vna Ecclesia ministret sacramenta non secundum institutum Christi: vel alia, præter sacramenta à Christo instituta, administret, sicut facit Papistica Ecclesia: aliæ verò Ecclesiæ conueniant in ministratione essentiali sacramentorum, iuxta institutum Christi: tunc dico, non solùm non esse manendum in illis Ecclesiis, sed etiam discedendum: neque hunc discessum esse schisma ab Ecclesia Christi, sed accessum ad Ecclesiam Christi. Ratio, Non enim illa Ecclesia, quæ alia à Christi instituto sacramenta administrat, Ecclesia Christi est, sed Antichristi, qualis est Papistica.

Secundò diuersitas hæc potest esse *in ritibus & ceremoniis non essentialibus, quæ versantur circa administrationem sacramentorum, & prædicationem verbi, & publicas preces. Vt, quòd vna Ecclesia, verbi gratia, agat cœnam Domini singulis diebus Dominicis: alia singulis mensibus, alia ternis quibusque mensibus: Et in ipsa cœna agenda, vna aliis ceremoniis vtatur, alia aliis.* Tunc dico, hanc ceremoniarum diuersitatem, non esse legitimam causam, cur ab ecclesiis Christi discedamus, & Ecclesiarum communionem disrumpamus. Ratio, quoniam ob hanc diuersitatem non desinunt esse Ecclesiæ Christi.

Tempore Augustini, & aliorum Patrum, diuersitas huiusmodi ceremoniarum erat in Ecclesiis, quando alia ter in septimana, alia bis, alia die tantùm dominico, cœnam ageret. Item, alia dabat Eucharistiam manè tantùm, alia etiã vesperi: Item aliquãdo in priuatis domibus, aliquando in templis publicis: aliquando addita tantùm oratione Dominica, aliquando multis aliis precibus? quibus de rebus Augustinus Tom. 2. epist. 118. ad Ianuarium. Greg. ep. lib. 7. ep. 63. Socrates in historia Ecclesiastica, lib. 5. ca. 22. multis verbis declarat magnam diuersitatem rituum, quæ tum erat in Ecclesiis: Et ait, *nulla religio eosdem ritus custodit, etiamsi eandem de illis doctrinam amplectatur.* Ita Irenæus ad Victorem Rom. Episcopum, diuersitatem in ieiunio, & Paschate colendo narrat: & tamen erant Ecclesiæ Christi omnes.

Deinde, Deus vult hanc in Ecclesia diuersitatem: primò ne existimentur à superstitiosis, necessariæ esse ad salutem, quod quidem facilè esset cogitare, si semper & vbique essent eædem, quemadmodum patet in Papatu. Secundò, hac varietate ceremoniarum ornatur ecclesia Christi ceu vestimentis vaga colorum varietate depictis, vt ait Dauid Psal. 45. *Astitit Regina à dextris tuis, in vestitu deaurato, circumamicta varietate.* Item, *Omnis gloria filiæ Regis ab intus in fimbriis aureis circumamicta varietatibus:* quod exponit Augustinus Tom. 2. epist. 86. ad Casulanum. cuius quidem Ecclesiæ pulchritudo & decor essentialis intus consistit, nempe in interiore fide, & Spiritu, & charitate: diuersitas autem ceremoniarum, ad eius externum ornatum attinet. Vnde ait, *illæ autem obseruationes, quæ variè celebrantur, in eius veste intelliguntur.* Ergo, quando diuersitas harum ceremoniarum in Ecclesiis non est impedimento, quin remaneant Ecclesiæ Christi, imò faciant ad totius Ecclesiæ ornamentum: manifestum est, non esse ob hanc ceremoniarum diuersitatem ab Ecclesia Christi per schisma discedendum. Stat igitur hactenus propositio: *ad Montem Domini ita esse ascendendum, vt quamdiu manserit mons Domini, ab eo non sit recedendum, neque ob aliquam in doctrina, sed non essentiali, varietatem, neque ob magnam in ceremoniis non essentialibus diuersitatem: alioqui qui schisma facit ab Ecclesia, ira Dei manet super illum, cùm in sola Ecclesia Christi, ceu in arca Noha, sit salus.*

Quantum verò ad tertiam causam nempe Ministrorum vitia, dicunt: *Qui possumus vobiscum communicare, & vestris Ecclesiis interesse, cùm Ministri vestri, à quibus ministrantur sacramenta & verbum prædicatur, multis & apertis vitiis sint polluti: alij auaritiæ semper student, alij superbi sunt, &c. Dominus autem iubet, vt Pseudoprophetas fugiamus.* Tertia causa.

Resp. Primò, etiamsi aliqui reperiantur huiuscemodi ministri etiam inter nos, qui sua turpi & flagitiosa vita, ministerium suum dehonestent ac deturpent, quod quidem valde dolendum est: non tamen omnes tales sunt: imò, Dei gratia, maior pars honesta vita (quantum humana fragilitas patitur) ministeria sua cohonestat. Sed esto, sint omnes scelerati: non est tamen legitima causa hæc, cur ab Ecclesiis Christi sit faciendum schisma, & cur à ministris non sit & purum Dei verbum audiendũ, & sacramenta iuxta institutionem Christi administrata suscipienda. Ratio, quoniam huiuscemodi Ecclesiæ, quæ retinent purum Dei verbum, & vbi legitimè administrantur sacramenta, ob vitia ministrorum, non desinunt esse Ecclesiæ Christi. Exempla.

Tempore Christi Ecclesia illa Iudaica, quoniam ibi adhuc retinebatur verbum Dei, & legitimè sacramenta administrabantur, licet ministri Pontifices & Pharisæi essent perditissimi homines, tamen non desiit esse Ecclesia Dei; ideo nec Christus, nec Apostoli, aut alij pij, se subduxerunt ab illa ecclesia, neque cuipiam consuluit Christus, vt se subduceret a communione ecclesiæ propter vitia sacerdotum, sed contra Matt. 23. *Super cathedram Mosis sedent Scribæ & Pharisæi, omnia ergo quæ dixerint vobis, vt seruetis, seruate & facite, secundùm verò opera eorum ne faciatis, quæ dixerint vobis seruate,* quatenus scilicet docent, è cathedra Mosis, id est, docent legem & doctrinam Mosis. At sunt scelerati homines Benè, occurrit Christus, secundum opera ipsorum nolite facere *Dicunt enim, & non faciunt;* quasi dicat, *doctrina quidem bona est, ideo eam seruate. Vita mala, & non respondet doctrinæ: Ergo eam nolite sequi* Cæterùm doctrinam Mosis bonam, propter malam ipsorum vitam, nolite respuere. Hic apertè Christus prohibet schisma fieri à veris Ecclesiis, in quibus scilicet purè prædicatur verbum Domini & sacramenta sincerè administrantur, propter sacerdotum & ministrorum vitia.

At Dominus iussit, *vt fugiamus Pseudoprophetas.* Responsio. *Pseudoprophetæ non dicuntur quorum mala est vita, sed qui malam & falsam docent doctrinam, hos fugiendos, neque audiendos esse docet Dominus. Discrimen est inter malum ministrum, & falsum seu mendacem ministrum. Malum facit mala vita, falsum & mendacem, falsa doctrina.* Occupatio.

Hinc ferè fuit error Donatistarum, qui putabant Ministerium propter Ministrorum vitia, non esse efficax, idéoque se ab ecclesia Catholica subduxerunt, id est, à monte Domini discesserunt. Augustinus contra eos disputans, multis rationibus hunc fœdum errorem confutauit, ideoque concludit, propter Ministrorum vitia, ab ecclesia Catholica non esse deficiendum, & faciendum schisma. Legatur Aug. Tom. 4 in quæst. ex vtroque Testamento mixtim, cap. 102. vbi docet, *quòd vita mali Ministri non nocere possit Ecclesiæ, quando ab illo vel verbum audit, vel sacramenta sumit.* Item, Tom. 7. con-

tra Donatist. præsertim contra literas Petil. libro 3. cap. 55. Item contra Crescon. Grammaticum, libro 3. cap. 6.

Quarta causa. Sed quarta causa plus videtur habere coloris. Dicunt, *Ecclesia Christi sancta est, sine macula & sine ruga*, vt est ad Ephes. 5. *Vestra autem Ecclesia plena sunt vitiis, & quidem fœdissimis, quandoquidem impurissima est vita vestrorum fidelium, qui ipsam efficiunt Ecclesiam. Non sunt ergo vestra Ecclesia Christi. Atqui cum sola Christi Ecclesia est communicandum. Ergo optimè facimus, quod à vestris Ecclesiis discedimus.*

Respon. Antequam ad hanc causam respondeam, primum notandum est duo esse hominum genera, qui hanc prætexerunt caussam suæ defectioni. *Quidam sunt impij & fanatici homines, qui in hac re bifariam peccant, primò, quia sibi fingunt quandam nescio quam Ecclesiam in hoc mundo, sine vllo prorsus peccato, ruga, aut næuo: putántque fieri posse, vt Christiani in hac mortali carne, fiant omninò peccati expertes, qui nunquam peccent aut peccare possint.* Secundò, *quoniam quidem falsa perfectissimæ sanctitatis persuasione inflati, qua existimant, se esse sanctissimos & mundissimos, cæteros omnes impuros esse iudicant: ideóque non posse se ferre inter alios peccatores, sine aliqua suæ sanctitatis contaminatione.* Tales olim fuerunt Cathari, & qui eorum insaniam sequebantur. Tales & nunc sunt ex Anabaptistis permulti, qui præ aliis videri volunt sanctissimi. Quidam vero sunt non prorsus impij, aut omnino mali, imò potiùs alioqui boni, qui & ipsi hac in re bifariam peccant. Primò, *quia existimant ibi non esse Ecclesiam Christi, vbi impuriorem aliquis vident hominum vitam.* Secundò, *quoniam & ipsi ex occulta quadam superbia & arrogantia, nimium sibi placent, neque verè agnoscunt quales sint: ideircò aliorum consortia in quibus humanum aliquid adhuc superesse cernunt, aspernantur.* O nmium autem horum finis, cur se ab Ecclesiis subducant, & schisma faciant, si penitiùs rem perpendamus, est vt aliis sanctiores videantur: quanquam illorum magis, horum verò minùs sit apertus.

Nunc ad illam, quam prætexunt causam, respondeo: Et primò ad id, quod aiunt, *Ecclesiam Christi esse sanctam*, &c. Respon. *Ecclesiam Christi accipi posse bifariam, vel pro Ecclesia secundum iudicium Dei, quæ est reuera Ecclesia coram oculis Dei. Hanc confitemur esse sanctam, sine ruga & næuo.* Sed quomodo? Primò *in Christo, quoniam nullum ei peccatum imputatur, sed in Christo reputatur apud Patrem sanctissima, sine ruga*, &c. Deinde, *in continua Spiritus sancti regeneratione, quæ quoniam quotidie experitur, perficitur per Spiritum sanctum.* Tertio. *in spe, quoniam breui futurum est, vt sit prorsus sine vlla in se macula;* Sicut Apostolus etiam Rom. 8. ait, *spe nos saluos factos esse: ita dico, spe Ecclesiam esse omninò sanctissimam, sinéque ruga.* Non autem intelligendum est, ecclesiam, & membra Ecclesiæ esse aut esse posse realiter in hoc mundo sine vllo peccato: cùm contrarium doceant Scripturæ. 1 Ioh. 1. *Si dixerimus nos peccatum non habere, nos ipsos fallimus, & veritas in nobis non est.* Quare errant in maiore propositione.

Deinde nos non loquimur de hac Ecclesia, quandoquidem discernere nobis non licet hanc puram Ecclesiam, quæ constat tantùm electis, ab aliis Ecclesiis. Vel accipi potest Ecclesia secundum iudicium nostrum, pro visibili hominum cœtu, qui eundem Deum, & Christum eius filium se colere profitetur, habétque sincerum Christi verbum, legitimámque sacramentorum administrationem. Hanc certè esse totam omninò sanctam, sine ruga, &c. falsum est. Primò, *quoniam illi electi, qui sunt verè de Ecclesia, imò ipsa Ecclesia coram Deo, non sunt prorsus sancti secundum præsentem & realem in se inhærentem sanctitatem*, vt suprà docuimus. Deinde, *quoniam ibi semper in finem vsque mundi, sunt & erunt reprobi & hypocritæ, electis atque piis admixti, ita vt nunquam hoc mundò reperiri possit vlla visibilis Christi Ecclesia, in qua non sint & boni & mali.* Huc spectant parabolæ Christi de Ecclesia, Matth. 13. & alibi, quòd sit instar retia, quo colliguntur omnis generis pisces & boni & mali, neque seliguntur, donec in littore sint expositi. Quòd sit instar agri, in quo sunt & frumenta & zizania, neque separantur ab inuicem, donec veniat tempus messis, id est, finis seculi. Quòd sit area, Matth. 3. *vbi frumentum mixtum cum paleis, sub quibus paleis tamdiu delitescit, donec vanno et cribro repurgatum, in horreum recondiur.*

Falsum est igitur, quod somniant, *Ecclesiam Christi, quocunque modo illam accipiant, posse in hoc mundo esse realiter sine vllo peccato, ruga, & næuo.* Quare, si discedendum est ab illis Ecclesiis, vbi vitia aliquot inueniuntur, & vbi impura est vita multorum, qui in illis Ecclesiis commorantur, in nulla Ecclesia poterit quis habitare, quoniã nulla reperiri potest talis, qualis ab ipsis schismaticis fingitur.

Ad id verò, quod aiunt in minore propositione, vestræ Ecclesiæ sunt impuræ, ibi multa vitia passim grassantur, neque tamen corriguntur, cùm tamen Apostolus 1. Cor. 5. grauiter reprehendat Corinthios, quod vnum flagitiosum hominem sinant in suo contubernio?

Resp. Primò. Non inficiamur, multa esse vitia in nostris Ecclesiis quod cum maximo etiam dolore affirmamus, superbiam, auaritiam, stupra, crapulam, ebrietatem, inhospitalitatem: neque magistratus admodum sunt soliciti, vt hæc vitia ab Ecclesiis Christi tollantur, quoad eius fieri potest, sed omnes inhiant suis commodis, quærunt quę sua sunt, non quæ Iesu Christi. Hæc fatemur, ita vt multis Papistis alioqui sine dolo, simus impedimento, & scandalo, ne ascendant ad montem Domini: imò simus in causa, ob nostra scelera, vt Ecclesiæ Christi inuertantur à Tyrannis mundi: hæc, inquam, fatemur: sed dico secundo, Nunquid potest hæc esse legitima & iusta causa, cur ab Ecclesia Christi, vt sunt nostrę, sit deficiendum: Nequaquam. Ratio, quoniam ob hanc impuram hominum, qui sunt in Ecclesia, vitam, Ecclesiæ non desinunt esse ecclesię Christi, modo in illis purè prædicetur verbum Domini, quantum ad capita doctrinæ essentialia attinet, & legitimè administrentur sacramenta: ideóque ab illis, ob hanc impuram hominum vitam, discedendum non est.

Exemplis sacris scripturæ id fiat illustrius. Corruptissima erat Ecclesia Hierosolymitana tempore Iesaiæ, Ieremiæ, Ioëlis, Habachuci, quemadmodum ab ipsis Prophetis describitur; corruptissima inquam erat, & in religione, & cultu, atque in moribus. Nam religio partim erat contemta, partim supra modum contaminata, sacrificabant in sacellis, adorabant idola, denique maxima erat in religione & diuino cultu corruptio, vt Iesaias cap. 1. conqueritur. In moribus quania pestis passim grassabantur fœdissima vitia, ita vt Sodomæ & Gomorræ similes esse & populus & principes dicerentur: passim furta, rapinæ, cædes, perfidiæ, pauperum, viduarum, pupillorum & aduenarum oppressiones: Magistratus iudicium & iustitiam non faciebat, non curabat Ecclesiam, non animaduertebat insontes, sinebat omnia sursum & deorsum volui: principes, facti socij furum: vt habet 1. cap. Esa. Videtis quam corrupta fuerit illa Ecclesia, non in moribus solùm, sed etiam in religione. Nunquid tamen vel ipsi Prophetæ schisma fecerunt ab illa Ecclesia, & nouam sibi ecclesiam erexerunt, noua altaria fabricarunt, in quibus separata sacrificia haberent, aut alios ad schisma & defectionem hortati sunt? nequaquam. Vitia quidem illa, & cultus diuini contaminationem reprehendebant: *Quorsum mihi* (ait Dominus) *multitudo victimarũ vestrarum*, &c. vt se emendarent hortabantur, dicẽdo: *Lauate, mundate vos*, &c. ad schisma vero nunquam hortati sunt quempiam, neque ipsi ab ea Ecclesia defecerunt. Ratio, quoniam cum adhuc ibi sincerè prędicaretur verbum Domini per Prophetas, & sacramenta iuxta institutionem Dei legitimè administrarentur, ecclesia illa, ob reliqua populi vitia, nõ desiit esse ecclesia Dei. Quare neque ab ea discedendum erat.

Iam dico, si igitur sancti illi Prophetæ, tametsi tot & tanta vitia, non in vno & altero homine, sed in toto ferè illo populo, in tota ferè ecclesia passim videbant: tamẽ religionem sibi ducebant, se ab Ecclesia abalienare, aut alios ad talem abalienationem hortari: nimium certè nobis arrogamus, si protinus audemus ab Ecclesiæ communione deficere, vbi non omnium mores vel nostro iudicio, vel Christianæ etiam professioni satisfaciunt. Non igitur licet ab Ecclesia Christi discedere, quamdiu manet Ecclesia Christi: & tamdiu manet visibilis Ecclesia Christi, quamdiu retinet & puram verbi prædicationem, & legitimam sacramentorum administrationem.

Hic tamen addo, & dico officium pij hominis esse, ab omni priuata impiorum consuetudine se subducere, nulla se voluntaria cum ipsis necessitudine implicare, sicut passim docent sacræ literæ, & prę sertim Paulus 2. Cor. 6. Sed aliud est priuatum malorum fugere contubernium;

tubernium: aliud ipsorum odio publicam Ecclesiæ communionem renunciare. Illud affirmo, hoc nego esse faciendum.

Adferre possem sexcenta loca ex Patribus, qui hoc idem confirmant: nempe propter impuritatem eorum, qui in Ecclesia versantur, vitam, non esse ab Ecclesia Christi deficiendum, sed vnicuique studendum, vt ipse bonus permaneat, ac melior in dies fiat, & in alijs, quod potest corrigat, quod non potest, patienter ferat, nunquam tamen Ecclesiam deserat: sed duo tantùm loca citabo. Aug. Tom. 7. cont. epist. Parmeniani. libro 3. cap. 1. & 2. & Cyprian. lib. 3. epist. epist. 3. Quam eandem August. citat Tom. 7. contra Crescon. Grammat. lib. 3. cap. 31. *Si videntur* (inquit) *in Ecclesia esse Zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut charitas nostra, vt quoniam in Ecclesia Zizania esse cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus: nobis potius laborandum est, vt frumentum esse possimus, vt cùm cœperit frumentum dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro & labore capiamus.* At quinta causa plus negotij facessit multis etiam alioqui pijs. Aiunt, manebimus quidem in Ecclesia, veniemus ad audiendum verbum, & ad preces: sed qui possumus in cœna communionem vobiscum habere, cùm ad eam admittantur multi impuri, ebrij, auari, & alij scelerati homines? Apostolus enim iubet 1. Corinth. 5. vt cum huiusmodi hominibus, ne panem quidem communem comedamus, id est, ab illorum consortio omninò abstineamus, qui fieri igitur potest, vt liceat nobis cum illis panem dominicum manducare? In hoc albo sunt plerique etiam inter nos, in omnibus fermè locis.

Quinta causa.

Resp. Primùm, ad id, quod aiunt, promiscuè admitti à nobis ad cœnam Domini quoscunque vel ebrios, vel impudicos, &c. respondeo, quantum ad hos peccatores, eos intelligi posse bifariam, vel qui antè fuerunt ebrij, &c. Sed postea resipuerunt. His dicimus secundùm verbum Domini, non esse excludendos à mensa Domini, quandoquidem verâ pœnitentia & fide præditi sint: vel eos, qui etiamnum ebrietati student, alijsque vitijs, & tales sine pœnitentia & fide accedunt: hos dicimus simpliciter non esse admittendos. Quòd autem admittuntur pleramque, hoc contingere potest bifariam, vel ex ignorantia Ministrorum, eò quòd non agnouerint tales esse, quales sunt; & hanc certe ignorantiam non probamus, quoniam debet Minister agnoscere, quales suam sint illi, quibus cœnam Dominicam administrat: quòd si ignorat, non potest non accusari supinæ & reprehendendæ negligentiæ. Vel potest fieri ex consilio, id est, quòd Ministri eos quidem agnoscant quales sint, sed tamen nolint eos à cœna arcere: idque aut quoniam, cum sint occulti, neque omnibus noti peccatores impœnitentes, nolunt eos apud totam Ecclesiam traducere: & in hac parte non errant, quoniam sequuntur exemplum Christi, qui cœnam dedit Iudæ impœnitenti, sed alioqui occulto: aut, cùm sint omnibus noti, qualesnam sint, non student tamen eos arcere præ timore, vel aliquo alio humano respectu. Hoc damnamus in Ministro vitium timiditatis. Debet enim Minister Christi, esse cordatissimus & heroicus.

Sed hîc non est spectandum, quid vnus aut alter vilis Minister agat: sed quæ sit Ecclesiæ institutio, quæque communis in omnibus Ecclesijs consuetudo. In omnibus autem Ecclesiis nostris, antequam cœna ministretur, omnibus huiuscemodi publicè facinorosis hominibus cœna interdicitur, ne ad Dominicam mensam accedant. Et certè magnum est probrum, quòd inter filios Dei locum habeant & porci & canes: multò verò maius, si illis prostituuntur sacrosancta cœnæ Dominicæ symbola, id quod Paulus vehementer reprehendit in Ecclesia Corinthiaca. Quare Ecclesiæ Christi non debent huiuscemodi sceleratos in sinu suo ferre, nec ad sacram cœnam dignos simul & indignos promiscuè admittere: id quod plerumque fit in Ecclesiis nostris.

II. Sed fac, vt Ecclesiæ Ministri suo desint officio in hac parte, admittántque ad cœnam etiam indignos & publicè sceleratos, quid tum? legitimáne erit hæc causa, cur vnusquisque sese à cœna Dominica subducat, eóque à publica Ecclesiæ communione deficiat? Nequaquam. Ratio, quoniam propter hunc abusum, Ecclesia Christi non desinit esse Ecclesia Christi. Deinde istorum sceleratorum communione in cœna Domini, non possunt piorum conscientiæ contaminari. Exempla adfero. Ecclesia Hierosolymitana tempore Prophetarum, vt supra dictum est, corruptissima erat in moribus & in religione: ad sacra admittebantur promiscuè omnes, ibi multi scelerati & facinorosi homines: Prophetæ tamen vnà cum illis templum introibant, sacris cum alijs participabant, vnà cum alijs manus ad Deum extendebant, sacrificia cum alijs offerebant. Cur? quoniam cum ibi concionaretur purum Dei verbum, & Sacramenta legitimè administrarentur, ideóque esset vera Dei Ecclesia, idcirco nolebant schisma ab Ecclesia facere, propter sceleratos in sacris præsentes. Quòd si Prophetæ existimassent, posse piorum animas ex tali cum impijs in sacris communione infici, aut aliquid contagionis contrahere, mori potiùs centies maluissent, quàm talibus sacris interesse, & cum impijs communicare. Non ergo aut talem abusum Ecclesia desinit esse Ecclesia Christi, aut pij, impiorum in sacris communione possunt contaminari. Adferam & exemplum Christi. Qualis fuerit eadem Ecclesia Hierosolymitana, tempore Christi & Apostolorum, omnes norunt, corruptissima in moribus & religione. Sacra illa administrabantur à pessimis Sacerdotibus; intererant quàm plurimi perditissimi nebulones, Christus tamen & Apostoli, in idem templum ingrediuntur ad publica religionis exercitia, iisdem sacris cum reliquo populo vtuntur, neque aut desperata Pharisæorum impietas, aut dissoluta reliqui populi in viuendo licentia potuit eos à communibus cum reliquo populo sacris arcere. Quare? quoniam optimè sciebat Dominus & Apostoli, piorum conscientias nequaquam malorum societate pollui, si pura conscientia iisdem sacris communicent. Si pij, communione in sacris cum impijs pollui possunt, cur ergo Christus à cœna non arcet Iudam, quem optimè norat esse impurissimum nebulonem, ne cæteri Apostoli eius consortio pollucrentur? Non arcuit. Ergo manifestum, consortio impiorum in sacra cœna pios non contaminari. Neque enim animi, per veram & propriam fidem sinceri, per alienam perfidiam possunt commaculari. Adferam & sententiam Pauli. Quid Paulus hac de re docet? Primum qualis esset Ecclesia Corinthiaca, apertè describit, corrupta in cultu & doctrina, corruptissima in moribus. Quantum ad mores attinet, ibi erant horrenda flagitia, qualia nec inter gentes audiebantur, stuprum scilicet & fornicatio talis, vt quis teneret vxorem patris sui, feruebant contentiones, sectæ, æmulationes, inuidiæ, ibi lites & iurgia, cum anxia habendi cupiditate, ibi denique infinita & omne genus vitia. Quantum ad religionem & doctrinam, ibi negabant multi resurrectionem mortuorum, & eam habebant ludibrio, ibi permulti, qui cum infidelibus vescebantur idolothytis, vulneratores infirmorum conscientias, in cœna magna confusio, diuites non expectabant pauperes, eos contemnebant, pauperes de diuitibus obmurmurabant, ita vt dicat Apostolus, hoc non esse Cœnam Dominicam manducare. En qualis describatur illa Ecclesia ab Apostolo, & quomodo in cœna Domini fuerint permulti indigni.

Sed numquid ob hanc causam prohibet piis, ne accedant ad mensam Domini, quasi consortio impiorum contaminandi? Minimè gentium. Sed quid Paulus? hortatur omnes, vt veniant ad cœnam Domini, neque alter, ob alterius impuram vitam, à cœna abstineat, sed *Vnusquisque* (inquit) *probet seipsum*, non alios, sed *seipsum: & sic de pane illo edat.* Non exigit Apostolus, vt vnus alium examinet, aut vnusquisque totam Ecclesiam, sed singuli se ipsos probent. Certè si cum indigno communicare nefas esset, iuberet Paulus nos circumspicere, num aliquis in cœtu sit, cuius immunditia pollui possimus. Non hoc iubet, sed tantùm, vt vnusque se ipsum probet. Ergo docet minimè nobis obesse, si qui indignè nobiscum ad mensam Dominicam accedant. Huc spectat, quod ait, *Qui indignè manducauerit, manducat sibi iudicium.* Non ait, aliis, sed *sibi, iudicium manducat.* Ergo patet ex Apostolo apertè, hanc non esse legitimam causam, cur quispiam debeat abstinere à Cœna Dominica, ideóque sese à communione Ecclesiæ subducere, propterea quòd ad cœnam Dominicam multi accedant indignè, scelerati & impœnitentes.

At ait, 1. Cor. 5. homines facinorosos, qui eandem Christi religionem profitentur, & fratres appellantur, ita fugiendos esse fidelibus, vt cum iis ne panem quidem sumant. Quomodo igitur licet panem Dominicum cum illis sumere?

Resp. Loquitur ibi Paulus de excommunicatione, nempe, vt Ecclesia huiuscemodi facinorosos & impœnitentes homines, qui tamen appellari volunt inter nos

fratres, excommunicet. Iubet verò singulis, vt eorum consuetudinem fugiant, quos Ecclesiam à sua communione resecauit. Huiusmodi quoque neque ad cœnam admittendos esse docemus. Atque de iis valet consequentia: cum huiusmodi excommunicatis ab Ecclesia, non est, ne panis quidem communis (si nobis sit liberum) sumendus; ergo multo minus panis Dominicus. Longè verò alia ratio est de iis peccatoribus, qui non sunt ab Ecclesia excommunicati, si accedant etiam ipsi ad cœnam Domini.

Manifestum est igitur ex ijs omnibus, quæ diximus, non esse legitimam causam, cur aut ab Ecclesia omninò sit deficiendum, aut cum reliquo populo in sacris non sit communicandum, eò quòd ad cœnam Domini sæpius etiam accedant & admittantur multi scelerati homines, ebrij, auari, seditiosi: modo non sint ab Ecclesia excommunicati. Ratio, quoniam Ecclesia propter illos non definit esse mons Domini: neque illorum consortio in sacris contaminari possunt pij.

Quare stat propositio nostra, ita ascendendum esse ad montem Domini, ad Ecclesiam Christi, vt inde nunquam sit discedendum, quamdiu manserit Ecclesia Christi, mons Domini. Manet autem tamdiu, quamdiu in ea permanet & sincera verbi Dei prædicatio, & legitima secundum institutionem Christi sacramentorum administratio: quæ duæ sunt perpetuæ notæ, veræ Ecclesiæ visibilis Christi. Vbicunque enim purum Dei verbum sincerè, quantum ad essentialia doctrinæ Christianæ capita attinet, prædicatur: & vera sacramenta, secundùm institutionem Christi, legitimè administrantur, tametsi ibi reperiantur vel in doctrina aliqui errores, qui summam tamen doctrinæ necessariæ non inuertant; vel in sacramentorum administratione, aliqua ceremoniarum ab aliis diuersitas, quæ legitimam tamen sacramentorum administrationem non corrumpat, vel in moribus tam ministrorum, quàm reliqui populi aliqua corruptio: illic Ecclesiam Christi esse, procul dubio agnoscendum & fatendum est. Quare quamdiu talis manet, ab ea discedere nefas est, ob quam possis prætexere causam.

CAPVT VIII.

AN DEFICIENTES AB ECclesia Romana, deficiant ab Ecclesia Christi, à monte Domini: & qualisnam fuerit nostra defectio.

POsteaquam igitur ostendimus, ita ascendendum esse ad montem Domini, vt inde, quamdiu manserit mons Domini, id est, Ecclesia Dei, discedere fas non sit: neque ob aliquos in doctrina errores, neque ob aliquam sacramentorum administrationis diuersitatem, aut etiam abusum, neque ob vitia vel ministrorum, vel reliquæ plebis, neque ob communionem cum impiis in vera cœna Domini: Nunc videndum est, I. An nos ab Ecclesia Papæ deficientes, defecerimus à monte Domini, id est, ab Ecclesia Christi. II. Cùm tamen defecerimus ab illa Ecclesia, qualisnam sit nostra defectio. Hæc ideo tractanda sunt, vt pateat, an defecerimus à monte Domini, an potiùs ascenderimus ad montem Domini.

De I.

Quantum ad primum attinet, manifestum est, nos defecisse ab Ecclesia, vel potiùs à secta Papæ. & hoc libente fatemur, & de hac defectione gloriamur. An verò ita deficientes, defecerimus ab Ecclesia Christi, negamus, statuimusque hanc conclusionem: Quod deficientes ab Ecclesia Papæ, non deficiant ab Ecclesia Christi. Patet hoc Enthymemate: Ecclesia Papæ, non est vera Ecclesia Christi: Ergo qui ab Ecclesia Papæ deficiunt, non deficiunt à vera Ecclesia Christi. Consequentia patet. Nunc probandum est Antecedens, Ecclesiam Papæ non esse veram Ecclesiam Christi. Ecclesiam, inquam, Christi visibilem. De hac enim loquimur. Nam de solo electorum cœtu, nullum ferè certum iudicium possumus. Vnde verò hoc meliùs probabimus, quàm à veris, perpetuis & essentialibus tesseris Ecclesiæ Christi, quibus non solum agnoscitur Ecclesia, sed etiam definitur, quid sit Ecclesia?

I. Videamus ergo *primò*, quæ sint veræ & essentiales Ecclesiæ Christi notæ, seu tesseræ, quæ & essentiales partes sunt definitionis Ecclesiæ, quibus Ecclesia Christi definitur, quæ & quid sit. II. *Secundò*, videamus, an hæ tesseræ reperiantur in Ecclesia Papæ, ideóque an in definitionem Ecclesiæ Papæ possint cadere hæ notæ.

III. *Tertiò*, tunc videbimus apertè, an Ecclesia Papæ sit Ecclesia Christi, nec ne; Cui enim non competit definitio, ei neque competit definitum.

Notæ & tesseræ veræ Ecclesiæ Christi (iuxta quorundam sententiam, quam non improbamus) sunt duplicis generis, aliæ sunt internæ, aliæ externæ. Internæ sunt propriæ & singulares ipsis electis & verè pijs, quibus coram oculis Domini verè discernuntur pij ab hypocritis, & quibus etiam pij ipsi sese agnoscunt, an sint vera Ecclesiæ membra, vel non. Hæ sunt præcipuè tres istæ, prima, communio Spiritus Domini, quâ primum Christus nobis sese vnit, in nos illabitur, & in nobis manet. Hac nota agnoscunt veri fideles, quòd Christus in ipsis sit. *1. Ioh.* 3 Ex hoc cognoscimus, quòd in eo manemus: & ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis. *Rom.* 8. Est enim axioma: Qui non habet Spiritum Christi, hic non est eius. *Internæ Ecclesiæ notæ.*

Secunda est, fides viua & sincera, qua deinde vicissim amplectimur nos Dominum, & ei copulamur. 1. *Iohan.* 4. Quisquis confessus fuerit, quòd Iesus est Filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo. *Ephes.* 3 Christum habitare per fidem in cordibus nostris. Proinde Christus suo Spiritu illabitur in corda nostra, & se vnit nobis, nos fide excitata in cordibus nostris, per Spiritum Christi, Christum amplectimur.

Tertia est Charitas, qua proximo nostro copulamur, quæ & appellatur à Paulo vinculum perfectionis. Hac enim omnes fideles iuncti sunt inuicem, dum se mutua charitate complectuntur, quanquam etiam fide & eodem Spiritu Christi iungimur & simus vnum. De hac *Ioh.* 15. Præceptum meum do vobis, vt alij alios diligatis, sicut ego dilexi vos, vt & diligatis alij alios. Hæ sunt internæ notæ veræ Ecclesiæ Christi, quibus coram Deo agnoscitur esse Ecclesia Christi, & quibus singuli fideles agnoscunt se esse membra veræ Christi Ecclesiæ. Cæterùm quoniam his certo agnoscere non possumus, quænam sit visibilis Ecclesia Christi, quia nequaquam nobis apertè non constat, quinam verè pręditi sint Spiritu Christi, fide in Christum, & charitate, nisi ab effectis, quæ sæpe fallere nos possunt, idcirco iudicanda nobis est Ecclesia non ab internis, sed ab ipsis externis Ecclesiæ notis.

Externæ notæ Ecclesiæ Christi veræ, sunt duæ, puta verbi prædicatio & conseruatio, saltem quantum ad essentialia attinet, & legitima sacramentorum secundùm institutionem Christi, administratio. De prima *Ephes.* 2. Ecclesia fundata est super fundamentum Apostolorum, id est, super doctrinam & verbum Dei, ab Apostolis & Prophetis prædicatum, nec solùm fundata, sed etiam eodem verbo augetur, ædificatur, conseruatur. De secunda 1. *Cor.* 11. Quotiescunque manducaueritis panem hunc, &c. mortem Domini annunciabitis, docet in Ecclesia fore vsque ad aduentum Domini administrationem sacramentorum, non solùm baptismi, quo cooptamur in Ecclesiam Christi, sed etiam cœnæ Dominicæ, quâ annunciamus illius mortem, donec veniat, & cibamur ad vitam æternam. De vtraque nota *Matth.* 28 Docete omnes Gentes seruare quæcunque præcepi vobis. En verbum: Baptizantes eos in nomine Patris, &c. *Actor.* 2. Cùm prædicasset verbum Petrus ipsis Hierosolymitanis, quę est prima nota, hortatur ad sacramentum baptismi, quæ est secunda nota, dicendo, *Baptizetur vestrum vnusquisque in nomine Domini, &c. in remissionem peccatorum.* Item ibidem recensentur symbola hæc Ecclesiæ ambo, cùm de Ecclesia loquens, Lucas ait, *Erant perseuerantes in doctrina Apostolorum, & beneficentia, & fractione panis, & precationibus.* En & perseuerantiam in doctrina simplici Apostolorum, quæ est prima nota, & puram sacramentorum participationem, quæ est secunda. *Notæ externæ.*

Manifestum est igitur, duas esse præcipuas tesseras visibilis Ecclesiæ Christi externas, verbum Dei, & sacramenta Christi: His enim colliguntur homines in societatem vnius corporis Ecclesiastici, & in eadem societate retinentur. Sed quale verbum, & qualia sacramenta, sunt notæ Ecclesiæ?

Resp. Purum Dei verbum, orthodoxè intellectum, & sincerè

sincerè prædicatum. Primò, *purum*, vbi enim doctrinæ humanæ admiscentur verbo Dei, & obtruduntur, tanquam necessariæ, sicut & verbum Dei, ibi non est Ecclesia Christi. Secundò, *orthodoxè intellectum*. Vbi enim verbum adest quidem, sed perversè intellectum, & in præposterum sensum detortum, vt solent omnes hæretici, ibi non est Ecclesia Christi. Ariani & alij hæretici non repudiabant verbum Dei, imò errores suos scripturarum testimoniis confirmare & tueri nitebantur; sed depravatis, & extra orthodoxum sensum intellectis. Est autem orthodoxus sensus ille, qui conformis est primis Christianæ doctrinæ axiomatibus & articulis: item aliis apertis scripturarum locis: item qui ab vniversa semper Ecclesia fuit admissus. Tertiò, *sincerè prædicatum*. Ibi enim non est Ecclesia Christi, vbi etsi sit verbum in terminis reconditum, tamen non prædicatur, vt fit in Ecclesiis hæreticorum, vt & in synagogæ Iudæorum. *Verbum enim Domini vel mixtum cum humanis doctrinis: vel non orthodoxè intellectum: vel non sincerè prædicatum, non est vera Ecclesiæ Christi nota, vt patet in Ecclesiis hæreticorum Arianorum, Pelagianorum, &c.* Ad hoc igitur, vt verbum sit vera Ecclesiæ Christi nota, oportet, vt sit purum, orthodoxè intellectum, sincerè prædicatum: siue, pura ac orthodoxa & sincera verbi Dei prædicatio, nota est Ecclesiæ Christi.

Sacramenta item sunt altera vera Ecclesiæ Christi nota, si sint pura, id est, sola & legitimè iuxta institutum Christi administrata. Primò, *Sola*, quoniam ibi non est Ecclesia Christi, vbi alia, præter sacramenta Christi, sacramenta instituuntur & administrantur. Secundò, *iuxta institutionem Christi administrata*: quoniam ibi non est Ecclesia Christi, vbi in alium vsum, alia ratione, aliis ritibus, quàm instituta fuerunt à Christo, administrantur. *Sacramenta enim vel cum aliis sacramentis admixta, vel non iuxta institutum Christi administrata, non sunt vera Ecclesiæ Christi nota. Pura igitur verbi prædicatio, & legitima sacramentorum administratio, vera sunt Ecclesiæ nota exemplum.*

Sacrificia fiebant in populo Israel, sub Ieroboamo, & Deo quidem Israel: sed quoniam non legitimè offerebantur sacrificia illa, id est, eo modo, quo iusserat Deus, neque in eo loco, nempe Hierosolymis; sed in lucis & collibus sub frondosis arboribus; propterea illa sacrificia non erant vera signa, quòd illa esset Ecclesia Dei. Gentes eadem sacrificia offerebant, sed quia non legitimè ideo non erant signa, quòd essent Ecclesia Dei.

Tertia successio Episcoporum. A Romanistis additur tertia nota, *quam & præcipuam dicunt esse, quæ est continua Episcoporum & pastorum in Ecclesia Christi successio*. Hæc probatur esse necessaria nota sic, primò, Eph. 4. *Et posuit quidem in Ecclesia alios Apostolos, alios Prophetas, alios verò Euangelistas, alios pastores & doctores, ad instaurationem sanctorum, in opus administrationis in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in vnitatem fidei.* Hic docet Paulus, *fore semper in Ecclesia perpetuam & continuam pastorum ac Episcoporum successionem, per quos Ecclesia Christi regatur, ad finem vsque, donec occurramus omnes Christo, &c.*

Secundò sic: *Ecclesia Christi visibilis in terris semper fuit vsque ad finem mundi, necesse est, vbi prædicetur verbum Dei, & administrentur sacramenta.* Atqui esse non potest, nisi ibi sit perpetua & continua Episcoporum ac pastorum successio, per quos verbum prædicetur, & sacramenta administrentur: alioqui nulla extaret Ecclesia Christi visibilis, nisi ibi essent pastores. Ergo necesse est, vt semper in ecclesia Christi sit continua Episcoporum successio: & hæc est legitima & præcipua Ecclesiæ nota, ita, vt qui se separant ab hac Ecclesia, vbi est continua Episcoporum successio, sint ceu membra à toto corpore auulsa.

Tertiò, autoritate Patrum, præsertim Tertulliani, qui Ecclesiam Christi metiuntur & æstimant etiam ex continua successione episcoporum. Is enim contra hæreticos disputans, inter alia ait: *Cæterùm, si quæ scilicet Ecclesiæ audent interserere se ætati Apostolicæ, vt ideo videantur ab Apostolis tradita, quia sub Apostolis fuerunt: possumus dicere, edant igitur origines Ecclesiarum suarum.*

Resp. Si per successionem episcoporum intelligunt Papistæ successionem hominum quorundam, qui vocentur Episcopi, tametsi neque doceant verbum Dei, neque administrent sacramenta: & si docent, doceant doctrinas hominum, & sacramenta ab hominibus inuenta administrent, & qui sunt potiùs idola Episcoporum, quàm veri Episcopi: dico *hanc successionem non esse notam Ecclesiæ Christi: neque ex hac successione Episcoporum reijcientium verbum Dei, & depravantium Sacramenta Christi, probari posse, ibi esse Christi Ecclesiam.* Ratio, quoniam *Ecclesia Christi non potest esse, vbi non est purum Dei verbum, & sincera Sacramenta.* Exemplo res clarior fiat. In Ecclesia Israëlitica ab Aarone vsque ad Christum fuit successio talium Pontificum & Sacerdotum, non solùm in Iudaico populo, sed etiam in Israëlitico, tempore Ieroboam: nunquid igitur talis continuata successio erat vera nota illam esse veram Ecclesiam Dei? Particularius & clariùs dicam. Ab Aarone, serie non interrupta, vsque ad Vriam sub Achabo, & alios impios Pontifices, à verbo Dei ad traditiones hominum & idololatriam deficientes, fuit hæc continuata successio Pontificum, quorum primi quidem boni & pij fuerunt, postea alij defecerunt à verbo Dei, vt patet sub Ieroboamo in Israel. Illa successio probátne idololatras Pontifices, cùm Ecclesia ipsis adhærente, esse Ecclesiam Dei? Minimè gentium. Non igitur successio falsorum Episcoporum aliquid probat de vera Ecclesia Dei.

Si verò per successionem Episcoporum intelligunt successionem verorum Episcoporum, id est, *hominum, qui continuata serie, verbum à Prophetis & Apostolis acceptum, sincerè prædicant, & Sacramenta administrant legitimè: sint plures vel pauci nil refert:* admitto, *hanc successionem notam esse Ecclesiæ Christi.* Ratio, quoniam, cùm verbum Dei purè prædicatum, & Sacramenta legitimè administrata, idque serie perpetua in Ecclesia Christi, sint veræ notæ Ecclesiæ Christi: verbum autem non possit prædicari nec Sacramenta continuata serie administrari, nisi per Pastores, quicunque illi sint, quos & Episcopos vocamus & Presbyteros: sequitur etiam, hanc verorum Episcoporum successionem, esse notam Ecclesiæ Christi. Et de hac loquitur Apostolus Eph. 4. de hac loquuntur Patres, & Tertullian. de hac, inquam, continuata verorum Episcoporum successione, quatenus puram Catholicæ Ecclesiæ doctrinam retinent & prædicant, & secundum verbum Dei regunt Ecclesiam.

Cæterùm, nil postea concludunt Romanenses, cùm hinc arguere volunt, *se esse veram Ecclesiam*, quoniam possunt ostendere, *hanc Episcoporum successionem in Ecclesia Romana fuisse, incipiendo à Petro, inde ad Clementem & ita deinceps vsque ad sanctissimum Iulium III. Nos verò non esse Ecclesiam Christi, quoniam non possumus citare hanc Episcoporum successionem.* Ratio, quòd non valeat hæc illatio, est: quoniã non citant successionem verorum Episcoporum Ecclesiæ Christi: sed miscent Episcopos, qui defecerunt ab Ecclesia Christi ad idololatriam, cum Episcopis veris, qui antecesserunt: alioqui sequeretur etiam Arianos & Eutychianos, & alios Episcopos hæreticos, esse Ecclesiam Christi, quoniam poterant citare hanc continuam successionem.

Nos potius possumus citare hanc continuam verorum Ecclesiæ Christi Episcoporum & Pastorum successionem, qui, quando alij defecerunt à Christo, & se diuiserunt à veris Apostolorum successoribus, sicut contigit in Romana Ecclesia, isti pij viri noluerunt deficere à Christo, nec ab Apostolorum continuata serie, seu filo quodam, anelli: sed continuata cum Apostolis & Apostolorum successoribus vnitate, verum munus Apostolicum amplexi, in medio Ecclesiæ prædicare cœperunt verum Dei verbum, & arguere defectores: quanquam illi pij viri, quia pauci, ab aliis hæretici iudicati fuerint. Exemplum in Israëlitica Ecclesia. *Primus Pontifex verus fuit Aaron: ab eo continuata fuit successio Episcoporum vera, vsque ad Ieroboam Regem decem tribuum, vel vsque ad Achab: ibi deficiunt Pontifices ordinarij à verbo Dei ad idololatriam: Elias non deficit, sed suscitatur in medio populi, qui verbum Dei verum, & verum Dei cultum prædicet, arguátque idololatriam totius reliqui populi, & falsorum Sacerdotum.* Hic quæro, quis successit tunc prætereitis veris Ecclesiæ pastoribus? nunquid idololatrici Pontifices? Nõ, sed Elias: iste cõtinuauit seriẽ verorum Pastorum in Ecclesia Dei, aliis iam ad idololatriam prolapsis, ideóque à filo & serie demortuorum verorum Ministrorum abscissis: sic deinceps discurrentes vsque ad Christum: semper dum illi, qui videbantur ordinarij Põtifices & Doctores, deficie-

bant & seriem verorum successorum interrumpebant, alij extraordinariè excitati à Deo, prædicabant verbum Dei, & ita continuabant apostolorum seriem veram. Sic tempore Christi; in quibus continuata fuit successio verorum Episcoporum? in illis Pontificibus sacerdotum, qui omnia corruperant? an in Christo & Apostolis? In Christo & Apostolis, qui tamen aliis videbantur hæretici, & sectas facere, cùm tamen isti veram Ecclesiam congregarent & regerent. Ita post Apostolos idem vsu venit.

Hæc igitur successio Episcoporum in Ecclesia, potest nota esse Ecclesiæ Christi, si sit successio verorum Episcoporum, qui agnoscuntur & iudicantur veri ex verbo, si scilicet sincerum Dei verbum prædicent, falsi, si à verbo deficiant ad doctrinas hominum. Quare cùm etiam hæc successio Episcoporum iudicetur ex iis duabus notis, scilicet ex sincera verbi prædicatione, & legitima sacramentorum administratione, consequitur, duas tantùm has notas, verbi prædicationem, & sacramentorum administrationem, veras & perpetuas, & essentiales esse Ecclesiæ Christi notas.

Ideo Tertullianus loco supra citato, primùm dum recenset continuam successionem Episcoporum in Ecclesia, non recenset nisi veros Episcopos, dicendo: *Sicut Smyrnæorum Ecclesia habens Polycarpum, ab Iohanne collocatum refert: sicut Romanorum, Clementem à Petro ordinatum edit: proinde vtique & cæteræ exhibent, quos ab Apostolis in Episcopatum constitutos Apostolici seminis traduces habeant.* Nota *Apostolici seminis traduces habeant.* Secundò, *quia fieri potest, vt aliqua Ecclesia primùm habuerit bonos & veros Episcopos idque per multum temporis: deinde successerint praui Episcopi & lupi hæretici, qui adferant doctrinam hominum,* &c. qua quidem ea successione glorientur, & inde probare conentur, se esse cum suo populo veram Ecclesiam: idcirco idem Tertullianus statim reuocat ad veram Ecclesiæ notam, scilicet ad doctrinam Apostolicam, dicendo: *Confingant tale aliquid hæretici, sed etsi confinxerint, nihil promouebunt. Ipsa enim doctrina eorum, cum Apostolica comparata, ex diuersitate & contrarietate sua pronunciabit, neque Apostoli alicuius auctoris esse, neque Apostolici.* Videantur reliqua.

Declaratis iis duabus Ecclesiæ notis, quibus etiam addo veram verorum Episcoporum successionem, videndum nunc est, an hæ tres notæ reperiantur in Ecclesia Papæ, ideóque an sit vera Ecclesia Christi. Sic igitur argumentor: hiceat à prima tessera.

Ille hominum cœtus, seu Ecclesia, quæ purum Dei verbum, orthodoxam eius intelligentiam, & sinceram eius prædicationem, saltem quantum ad essentialia attinet, non retinet, etiamsi multa cum vera doctrina confessiones retineat, vera Ecclesia Christi esse non potest. Est enim hæc legitima & principalis Ecclesiæ Christi nota, & essentialis pars definitionis Ecclesiæ Christi, vt suprà ostensum est. Confirmatur hæc propositio Eph. 2. *Ecclesia fundata est super doctrinam Apostolorum & Prophetarum, tanquam fundamentum.* Tunc, si *ipsi fundamentum Ecclesiæ Christi est doctrina Prophetarum & Apostolorum, qua fideles iubentur in vno Christo suam salutem reponere:* certè ablata vel corrupta hac doctrina ceu fundamento, quatenus ad essentialia attinet, Ecclesia corruat necesse est. 1. Tim. 3. *Si Ecclesia est columna & firmamentum veritatis, illa certè non est Ecclesia Christi, à qua profligata exulat veritas, & illius loco regnat mendacium & falsitas.*

Atqui Ecclesia Papæ non retinet purum Dei verbum, nec orthodoxam eius intelligentiam, nec sinceram eiusdem prædicationem: sed potiùs ipsa veritas, sine qua Ecclesia Christi non potest, ab ea exulat, ita vt si quis eam ab exilio reuocare velit, statim prohibeatur, & in carcerem coniiciatur: Patet hoc, si quis vniuersam doctrinam papisticam ventilet. Primò, *purum verbum non retinet. Adhibet enim humanas doctrinas infinitas verbo Dei, easque pari fide credi vult, atque verbum Dei: sicque verbum Dei totum hoc humanarum doctrinarum fermento inficit.* Secundò, *etsi verbum Dei retinere videatur, illius tamen orthodoxam intelligentiam non retinet, sed peruersissimis & contortis interpretationibus corrumpit.* Tertiò, *neque sinceram eius prædicationem. Nam si quis sincerè illud prædicare conetur, in carcerem coniicitur.* Patet hoc vel in vno ac principali articulo Christianæ religionis, in quo tota ferè summa consistit, nempe in articulo iustificationis per solam fidem. An non fuit è Concilio Tridentino publicè expulsus Episcopus Canensis, propterea quòd afferret, *per solam fidem iustificari hominem sine operibus legis?* An non damnantur, qui constanter affectunt hunc articulum? Probari hoc fusiùs possit & figillatim per singulos articulos, nisi res esset notissima. Exulat igitur ab Ecclesia Papæ veritas, & illius loco regnat mendacium. Quid? quòd huc accessit maxima tyrannis, vt scilicet Papæ interdicto, populi, qui alioqui Latinè non intelligunt, neque Græcè, Biblia sacra in linguam vernaculam versa legere nequeant, quæ tamen iussit Deus vt nunquam recederent ab oculis & ore nostro. Hæccine igitur ab ecclesia Christi catholica?

II. Iam ad aliam Ecclesiæ Christi notam, nempe ad sacramenta. *Illa Ecclesia, quæ non solùm non retinet verbum, sed neque pura sacramenta & legitimam eorundem secundùm institutum Christi administrationem, Ecclesia Christi non est.* Patet, cùm & hæc sit essentialis nota Ecclesiæ Christi. Simul ac enim & summa doctrinæ necessariæ est inuersa, & legitimus sacramentorum vsus corruit, Ecclesiæ interitus sequatur necesse est. Exemplum: *Sicut de vita alicuius actum esse verè dicimus, vbi iugulum illi est transfixum, vel præcordia eius lethaliter sauciata: verbum autem, & legitimus sacramentorum vsus, sunt ceu iugulum Ecclesiæ, vel præcordia.* Quare de illa Ecclesia actum sit necesse est, à qua vel in vniuersum, vel magna ex parte, ablatum est verbum Dei, & legitimus sacramentorum vsus.

Atqui talis est ecclesia Papæ. Primò, *sacramenta Christi pura non sunt, sed addiderunt alia sacramenta ab hominibus conficta.* Secundò, *eadem etiam duo sacramenta Christi, non legitimè administrantur.* Nam Baptismus etiamsi ab eis susceptus, iterandus non sit, propterea quòd datus est in vero elemento, & in nomine Patris, Filij, & Spiritus sancti: tamen in piis blasphemiis, & idololatriis admixtis est corruptissimus. Cœna vero Domini, ita est deprauata, vt nullam ampliùs cœnæ Domini eæ formam retineat: sed in illius locum successit nefandum sacrilegium, quæ cum Cœna Domini habet similitudinem. Sunt igitur sacramenta intolerabiliter deprauata, & mille mendaciis & superstitionibus & idololatriis contaminata. Hæccine igitur est Ecclesia Christi catholica & orthodoxa?

Huc addere possum publicos conuentus. Publici conuentus ab Apostolis ad preces, & alia Christiana exercitia instituti ab ea prorsus Ecclesia profligati, & in illorum locum substituti sunt conuentus ad audiendum illorum boatum, ad colenda idola, ad alendas superstitiones, denique ad crucifigendum Christum. Totus denique cultus, cultus est corruptissimus. Huc accessit tyrannis Papæ, qui omnes ad idololatriam, sub pœna capitis cogit: qui maledicta lege impuri cœlibatus, ad transgrediendum mandatum Dei, de non fornicando multos constringit. Hæccine est igitur ecclesia Christi?

III. Nunc videnda est tertia nota, quam illi iactant, de continua successione Episcoporum in illa Ecclesia: *Illa (inquiunt) est vera Ecclesia Christi vbi potest assignari continua Episcoporum successio, inde facto ab eo tempore, quo cæpit Ecclesia Romana: quoniam Ecclesia Christi, non potest esse sine iis Eph. 4. Posuit enim Christus in Ecclesia primùm Apostolos deinde Prophetas, &c. Atqui in nostra Ecclesia Romana, assignari potest hæc perpetua Episcoporum successio, incipiendo à Petro, vsque ad Iulium III. Ergo &c.*

Resp. (vt suprà) ad maiorem: vel intelligunt successionem verorum Episcoporum, qui scilicet & purum Dei verbum prædicarunt, & legitimè administrarunt sacramenta: vel successionem malorum, qui nec verbum prædicarunt, nec sacramenta administrarunt: vel verbum corruperunt, doctrinà que hominum docuerunt, & sacramenta Christi profanarunt, aliáque administrarunt: vel tertiò, successionem promiscuam tam bonorum, quàm malorum simul. Si primò dicant malorum Episcoporum negamus nos hanc esse notam ecclesiæ Christi, quia Ecclesia Christi non agnoscit tales Episcopos, pro suis Episcopis, sed pro lupis, non pro pastoribus, neque illorum voces audit, vt Iohan. 10. *Oues meæ vocem meam audiunt non norunt vocem alienorum.*

Si secundò dicant, promiscuam successionem, bonorum scilicet & malorum: negamus itidem, totam hanc mixtam

mutuam successionem esse notam Ecclesiæ Christi. Nã si ita est, sequitur, *Sacerdotes istos sub Achabo, cum tota sua Ecclesia, qui omnes defecerant à cultu Dei ad idololatriam, & adorabant in collibus, & sub frondosis arboribus idola, & vitulos, suisse Ecclesiam Dei veram.* Ratio, *quoniam poterant assignare successionem hanc: & certè, multos etiam veros Episcopos seu Sacerdotes prædecessores habuêre. Non erant tamen Ecclesia Dei, quæ in sola tribu Iuda remanserat.* Item, *Sequeretur Eutychetem, Arium, Apollinarem, & multos alios Episcopos cum suis Ecclesiis, quibus præerant, fuisse veras Ecclesias Christi.* Ratio, *quoniam poterant hanc mixtam successionem bonorum & malorum assignare. Nam veros habuerunt prædecessores, quibus ipsi successerunt, bonos Episcopos & Catholicos: non erant tamen Ecclesia Christi.* Igitur successio hæc ex bonis simul & malis Episcopis mixta, non probat, Ecclesiam aliquam esse Ecclesiam Christi.

Si verò tertiò intelligant successionem verorum Episcoporum, vt suprà diximus, tunc concedimus maiorem propositionem: sed minorem negamus, posse nimirum Romanenses assignare hanc perpetuam & continuam verorum Episcoporum in sua Ecclesia successionem: Ideoque nec hanc sequi cõclusionem, eam esse Ecclesiam Christi. Hic igitur mihi ostendendum esset; *quòd hæc ratio de successione verorum Episcoporum perpetua, non sit in Ecclesia Papæ:* sed quia hoc ab aliis luculentissimè multis exemplis demonstratum est, labori huic in præsentia supersedebo. Vide volumen de redemtione, pag. ... vbi etiam de hac successione agitur.

CAPVT IX.

DE CAPITE ECCLESIAE.

In 4. vers. cap. 2 Ies.

Et iudicabit (scilicet ipse Christus solus: de eo enim loquitur) inter Gentes.

Hisce verbis innuit Propheta, Christum solum totius Ecclesiæ, ex Iudæis & Gentibus collectæ, caput esse, Principem, ac Regem, qui eam regat. Illud enim verbum *Iudicabit*, hic significat, *regnabit, gubernabit.*

De hoc igitur Rege Christo hæc sunt obseruanda.

I. *Christum Deum & hominem, verum esse Ecclesiæ ex Iudæis & Gentibus collectæ caput, Principem, seu Regem, ac Iudicem, Summumque Pontificem.*

II. *Solum Christum esse talem Regem ac Principem.*

III. *Ideoque & solum Christum, habere omnem plenamque potestatem & iurisdictionem super Ecclesiam: &*

IV. *In solo Christo impletam esse Prophetiam hanc: Ipse enim propriè regit Ecclesiam. Quare nullus alius nobis agnoscendus est Princeps, aut Rex, aut caput vel summus Sacerdos in Ecclesia Christi.*

Primum, patet ex Scripturis quàmplurimis, iisque expressissimis. Eph. 1. *Eumque constituit caput super omnia ipsi Ecclesiæ.* Col. 1. *Est que caput corporis Ecclesiæ, principium & primogenitus ex mortuis, vt sit in omnibus ipse primas tenens.* Coloss. 2. *Et estis in eo completi, qui est caput omnis imperij ac potestatis.* & vers. 19. *Neque obtinens caput, ex quo totum corpus, &c.* Ies. 9. *Princeps pacis, cuius imperium super humero eius.* Psal. 110. *Tu es sacerdos in æternum.* Hebr. 2. Rex & Sacerdos summus Ecclesiæ esse ostenditur.

Secundum patet etiam. Nam Scriptura nullum aliũ constituit Regem & caput, aut summum Sacerdotem Ecclesiæ, nisi Christum. Ergo ipse solus est.

Tertium patet ex cõsequentibus per illationem, solus est rex Ecclesiæ; ergo solus habet plenam potestatem & iurisdictionem super Ecclesiam & super omnia. Ideo Matt. 28. *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.* Dan. 2. *Porrò tempore regum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non corrumpetur, & regnum illud populo alteri non relinquetur: comminuet & consumabit omnia ista regna, & ipsum stabit in æternum.* Ioan 13. *Sciens Iesus, quòd omnia dedisset sibi Pater in manus, &c.* 1. Cor. 15. *Nam omnia subiecit sub pedes illius.*

Quartum etiam patet. De nullo enim alio vaticinatus est Iesaias, nisi de Christo. Est autem impleta Prophetia. Ergo in Christo solo.

Quod etiam Christus, licet in cœlo sit, Ecclesiam tamen suam semper regat, in eaque regnet, multa sunt in Scripturis testimonia, sed hæc inter alia.

1. Regnum Christi prædicatur æternum in Scripturis. Ergo ipse semper regnat in suo Regno, Suum autem regnum est Ecclesia. Luc. 1. Angelus promittit Mariæ: *et regnabit in Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Est autem domus Iacob Ecclesia Dei. Ergo etiam nunc in ea regnat: & symbolum Nicenum, *Cuius regni non erit finis.*

2. A præsentia Christi in Ecclesia. Matt. 28. *Ecce ego vobiscum sum, vsque ad consummationem seculi.*

3. A spiritu, quo dicitur *in filiis Dei regnare, & Christus in nobis habitare.* Coloss. 2. *Ex quo* (scilicet capite Christo) *totum corpus* scilicet Ecclesia, *compactum, &c.* Rom. 8. *Qui sunt filij Dei* (id est, vera Christi Ecclesia) *aguntur à spiritu Dei.* Ergo Christus in eis regnat, & eos continuum regit.

4. *Ab intercessione apud Patrem.* Heb. 9. *Ingressus est in ipsum cœlum, vt appareat nunc in conspectu Dei.* Rom. 8 *Qui etiam est ad dexteram Dei, & interpellat pro nobis.* Infinita sunt testimonia, quæ hoc demonstrant, *Christum perpetuò regnare in Ecclesia sua, non solùm triumphante, sed etiam militante.* Vnde illud Pauli 1. Corint 15. *Deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & Patri,* quasi dicat. *Hactenus in finem vsque mundi Christus regnat in Ecclesia: dico militante, eam ab hostibus tuendo, peccatum condonando, eam purificando, regnum suum indies augendo. Vbi verò completum & absolutum, & plenum ac perfectum fuerit regnum, tunc tradet Deo & Patri: non tunc regnabit ipse solus vt Mediator, vt defensor, ac protector regni: sed tunc Deus erit omnia in omnibus: tunc omnia redacta erunt in pacificum & tranquillum statum: tunc videbunt Deum à facie ad faciem, non erit necessaria interpositio carnis Christi sicut nunc: sed ablato velo regnabit in omnibus Deus.* Ergo impletum in Christo, & quotidie impletur, quod ait Iesaias *Et ipse iudicabit,* id est, regnabit *inter gentes:* quasi dicat: Ante tantum inter Iudæos regnabat, quia Ecclesia solùm erat in Iudæa: tunc regnabit etiam inter Gentes. Eph. 2. *Itaque iam non estis hospites & inquilini, sed conciues Sanctorum & domestici Dei, &c.*

Quare nullus alius nobis agnoscendus est Rex, & Princeps, aut Caput, & summus Sacerdos Ecclesiæ, nisi Christus.

Hic verò Papistæ nobis aliqua ex parte contradicunt. Quoad primum quidem, fatentur *Christum esse Regem & Caput Ecclesiæ:* sed quoad secundum, negant *solum esse caput & Principem.* Dicunt enim etiam *Papam, caput esse Ecclesiæ & Principem, & summum Sacerdotem, Regemque seu vniuersalem Rectorem Ecclesiæ:* Ideóque quoad tertium negant *solum Christum habere plenam potestatem & iurisdictionem super Ecclesiam.* Nam etiam Papam eandem habere contendunt. Quoad quartam, negant *in solo Christo impletam hanc Prophetiam, sed quotidie etiam impleri in vnoquoque Papa, quippe qui inter Gentes iudicet,* id est, *in Ecclesia ex Gentibus etiam collecta regnet.* Quare non solùm Christum, sed etiam Papam nobis agnoscendum esse, vt Caput Ecclesiæ, Principem & summum Sacerdotem: quanquam discrimen aliquod statuant inter Christum & Papam, Capita & Principes Ecclesiæ, dicendo: *Christum quidem esse principale caput, Principem, Regem & Pontificem Ecclesiæ: Papam verò secundarium caput, Principem & Pontificem, vtpote constitutum à Christo sui vicarium in terris: ideóque Christum quidem habere per se vt Deum, & immediatè à Patre vt hominem, suam potestatem & iurisdictionem super Ecclesiam: Papam verò habere eandem potestatem: sed à Christo acceptam.* Quare concludunt Papam, etsi non ex se, sed à Christo habeat, *habere tamen eandem autoritatem in terris, quam Christus quoque habuit, scilicet leges condendi, damnandi, saluandi, Scripturas interpretandi, Episcopos constituendi, peccata remittendi, Reges creandi & mutandi, denique quicquid libuerit, faciendi, ita vt nemo ei dicere iure possit, Cur ita facis?* Quare? *Quoniam* (inquiunt) *Vniuersalis est Episcopus, ideóque princeps & caput totius Ecclesiæ Christi in terris.* Quomodo id probant? *Est enim,* inquiunt, *successor Petri Episcopi Romani. Petrus autem fuit Vicarius Christi, Princeps Apostolorum, & totius Ecclesiæ Christianæ caput, &c. Oportet enim in Ecclesia præter Christum esse aliquem visibilem Vniuersalem & primum Episcopum, & ceu Monarcham, à quo regatur Ecclesia.* Ideo verba Iesaiæ nunc ita intelligenda sunt, *Christum re-*

quare inter Gentes, id est, *Ecclesia sed per se solum quidem in Ecclesia triumphante per Papam autem in militante.*

Nos verò negamus, eum habere hanc autoritatem. Quare? quia non est vniuersalis Episcopus, nec caput Ecclesiæ, nec successor Petri: imo nec Petrus fuit Princeps Apostolorum, sed contra Papa est Antichristus, ideóque non habet hanc, quam sibi vsurpat, super omnes Ecclesias iurisdictionem & potestatem iudicandi. Vt igitur rem ita esse pateat, hæ obseruandæ sunt propositiones.

1. Propositio. Prima: *In Ecclesia nullus potest aut debet esse Monarcha præter Christum. Ecclesia enim est vna & Monarchia, & politia seu Respubl. Quoad Christum, vna est Monarchia: Vnus igitur est Monarcha Christus, qui agit in omnibus suis omnia.* Ephes. 4. *Quoad nos, vna est Respublica, & politia, nos vero omnes ciues: quorum tamen alij alijs funguntur officiis.* Quare hoc pacto non potest, nec debet in ea vllus Monarcha, Rex, aut Princeps, qui in reliquos (quoad religionem) ius aut potestatem plenariam habeat. & *qui* (vt ait Iesaias) *inter Gentes*, id est, populos alios *iudicet.*

Secundò: *Ecclesia vnum est corpus*, vt in Scripturis vbique patet. Ergo vnum tantum habet caput. Hic autem est Christus. Ephes. 1. *Et omnia subiecit sub pedibus eius.* Neque hic mihi responsionem suam adferant Papistæ de duplici capite, quorum alterum sit principale, quod est Christus: alterum secundarium, quod est Papa. Corpus enim vnum humanum, vnum tantum habet caput, non autem duo, alterum principale, alterum secundarium, seu (vt dicunt) ministeriale & vicarium. Scripturæ nunquam de duobus capitibus loquuntur Ecclesiæ: sed de vno tantum, quod est Christus: omnes verò fideles membra faciunt illius corporis, id est, Ecclesiæ, & sub capite Christo continentur. Neque dicant, ad veram Hierarchiæ & Ecclesiastici ordinis rationem oportere aliquod visibile in Ecclesia esse caput, ad quod tandem recurratur in controuersiis, a quo Ecclesiæ regimen pendeat; Caput, inquam, non principale (concedunt enim hoc esse Christum) sed ministeriale & vicarium, quod Christi vices in terris agat. Nos enim hoc non admittimus, neque tam iniquis legibus subijcere volumus Ecclesiam Christi, vt sine verbo Dei tale externum ac visibile caput necessarium ei esse dicamus. & quod necessarium non sit hoc Caput ministeriale, quod vices Christi gerat, patet ex Scripturis.

At (inquiunt) in Ecclesia Dei, ante natum Christum præsidebat vnus qui & Princeps Sacerdotum dicebatur, sub quo multi ordines continebantur, Sacerdotum & Leuitarum, penes quem summum erat iudicium in causis religionis. Item, *Si naturæ ordinem intueamur, videmus omnem autoritatem, quæ quouis modo dicitur vna, nunquam non ad vnum caput & principium referri. In animalibus multi tamen sunt ordines, sed ij omnes ab vnica radice proficiscuntur. In animalibus multa membra, sed hæc omnia reguntur ab vno capite.*

Item, vt Cyprianus ait, *Rex vnus est in apibus, & dux vnus est in gregibus, & in armentis rector vnus: & in politia quæuis non perperam instituta, referri debet ad vnum totius rei prorsus administratio.* Ex his (inquit Roff.) *discere possumus, nunquam posse Ecclesiam rectè gubernari, nisi tanta varietas ordinum, ad vnum referatur.*

Roff. pag. 524.

Responsio ad has tres obiectiones. Ad illud de summo Sacerdote in Ecclesia ante Christum, duplex adfertur responsio. Prima est, Negatur illatio: *In Ecclesia Iudaica vnus erat summus Sacerdos, ergo vnum debet esse in vniuersa Ecclesia Christi, quæ per totum orbem diffusa est.* Vnius gentis, & totius orbis, longè diuersa est ratio. Cur enim illi populo, vnum præfecit Pontificem? Quoniã cùm vndequaque ab idololatris circundati essent Iudæi, ne religionum varietate distraherentur, sed sui cultus sedes ibi conseruaretur necesse erat, vnum ibi esse antistitem, quem omnes respicerent, quo faciliùs & meliùs in vnitate veræ religionis continerentur. At nũc vbi in totum orbem vera religio est diffusa, non solum non est necesse, sed etiam *absurdum*, vt totius Ecclesiæ Orientalis & Occidentalis moderatio vni detur Episcopo.

Secunda: Illud exemplum si aliquid concludit, non concludit, nisi *vnum in Ecclesia debere esse summum Pontificem. At quis hic erit Pontifex?* Negamus. Quis igitur? *Is qui vnus Iesus Christus.* Pater. Erat enim Pontifex ille figura Pontificis veri, qui est Christus, cuius sacerdotium in tribus potissimùm consistit: Primò, *in doctrina*: secundò, *in sacrificio*: tertiò, *in Oratione atque intercessione quam nunc apud Patrem fungitur, apparens vultui Dei pro nobis.* Rom. 8. & Hebr. 9. Non autem fuit typus Papæ, vt ipse impudenter fuisse vult. Vt igitur typus respondeat rei veritati: *Solus Christus debet esse summus in Ecclesia Pontifex, Princeps Sacerdotum, & Caput Ecclesiæ.*

Ad secundam obiectionem de ordine Naturæ; Item ad tertiam à Cypriano sumtam, eadem datur responsio: nil concludunt, si quid concludant, nisi in Ecclesia debere vnum esse Caput, Principem, & summum Sacerdotem, à quo regatur Ecclesia. At controuersia est, quisnam iste sit? Negamus esse Papam, fatemur esse Christũ summum Sacerdotem. Vel potiùs concludunt, in vnaquaque Ecclesia particulari, vnum debere esse Episcopum, id quod facilè concedimus. Sed nunquid his exemplis concluditur, vnum debere Episcopum toti mundo vel omnibus totius orbis Ecclesiis præesse? Nihil minus. *Vnus est Rex apibus, sed quibus? nunquid omnibus, quæ sunt in mundo? non, sed apibus vnius aluearij. Vnus est dux in gregibus: sed quibus? & alia, &c.*

At ipse habet vicarios in terris?

Responsio. Negamus. Totum munus summi Pontificis Christus sine vicario obiuit & obit. Primò, *doctrinam reliquit in Ecclesia, & quotidie per omnes Ministros verbi externè docet: internè verò per Spiritum Sanctum.* Secundò, *Sacrificium pro peccatis mundi solus sine vicario obtulit Patri.* Tertiò *solus sine Vicario intercessionis officio fungitur apud Patrem, cui semper pro nobis adstat, interpellans pro nobis.* Quo igitur vicario opus habet? aut cui honor summi Pontificis alij, quàm Christo communicari debet?

At (inquiunt) quoad internum regimen Ecclesiæ, fatemur, vnum Christum esse Monarcham & summum Pontificem: sed quantum ad externum, quomodo regetur Ecclesia, nisi vnus ei in terris Monarcha præsideat?

Resp. Quomodo reguntur Respubl. Item Aristocratiæ: vbi tamen nullus Monarcha aut summus Princeps inuenitur, sed ab vniuerso Senatu, vbi etsi aliquis sit ordo, vt vnus ibi sit Consul, non tamen Monarcha est, aut absolutam autoritatem in Repub. obtinet. Ita regitur Ecclesia, quæ si visibiliter consideretur sine Christo, Respubl. est. Ideóque regitur ab vniuerso Episcoporum Senatu, inter quos etsi aliquis ordo concedatur, vt alter sit altero dignior: omnes tamen eiusdem sunt autoritatis. Si consideretur inuisibiliter cum Christo: Monarchia est, cui præsidet Christus, & ab eo, Spiritu & verbo, regitur.

At (inquiunt) tria sunt, quæ exigunt, vt in Ecclesia vnus sit summus Pontifex & caput visibile, ad quod recurratur. Primò, Solent inter ministros oriri controuersiæ de intelligentia Scripturarum, & de fide, quomodo poterunt hæ componi, nisi vnus adsit supremus Iudex, cuius iudicio stetur. Secundò, *aliquando generalia Concilia sunt congreganda: sed per quem, nisi adsit vnus summus princeps, cuius mandato reliqui pareant, & ad Concilium veniant.* Tertiò, *castigandi interdum sunt contumaces, & ipsi Episcopi interdum inter se dissentiunt, quomodo poterunt hæc fieri, nisi vnus præsit Ecclesiæ princeps, & summus Sacerdos.*

Resp. Facilis etiam ad hæc responsio datur. Primò, ad controuersias de fide, & intelligentia Scripturarum sedandas, non est opus Monarcha aliquo, cuius iudicio stetur: sed duo adhibenda sunt: Primum, *Verbum ipsum, quod ibi per se est perspicuum, declarat etiam se ipsum: vbi aliquando videtur obscurum*, secundum, *congregati Episcopi, & alij viri pij & docti in Concilio.* Ij omnes meliùs iudicare poterunt de intelligentia Scripturarum quàm vnus, & horum omnium iudicio tutiùs stabitur, quàm vnius. Exemplum è Scripturis. Orta controuersia inter Iudæos & Gentiles, de obscuritate Legis Mosis, à quibus fuit composita & sedata? ab vnóne Monarcha? Non, sed ab vniuersis Apostolis, qui habito Concilio Hierosolymis, quid de Lege Mosis sentiendum esset, aperuerunt. Quomodo? Consuluerunt Scripturas, vbi erant apertæ, & ex iis sententiam tulerunt. Secundò, ad congregationem Conciliorum non est opus vno Monarcha? Quomodo in Republ. Romana ciues ad Comitia congregabantur. Item, in vnaquaque Republica, per quos vniuersus congregatur Senatus? Nũquid vno Monarcha opus est? Minime. Ita in Ecclesia. Si tamen vno Monarcha opus sit ad hoc: nõ est opus vt sit Papa. Satis est Imperator. Aliàs Imperatores Concilia congregabant, vt patet de Constantino primo, cuius iussu Nicæ Concilium congregatum

tum fuit Tertiò, *Ad contumaces puniendos & ipsos Episcopos non est necessarius Monarcha sicut neque in Republ. Venetorum Consul. Nonne sufficit, ad puniendos duos vel tres vel etiam plures contumaces Episcopos? Deinde si inter ipsos oriatur schisma, adest Imperator, cuius interest prospicere ne schismata in Concilijs oriantur.*

Concludimus igitur, *non esse necessariũ Ecclesiæ Christi vllum Monarcham, præter Christum, seu vllum aliud caput præter Christum: nullum*, inquam, *vicarium Christi, qui vices eius gerat in terris.*

1 Si enim huiusmodi caput ministeriale & vicarium quod toti Ecclesiæ præsit, quod vices Christi in terris agat, à quo Ecclesiæ regimen pendeat (si inquam) huiusmodi vicarium caput, quemadmodum dicũt Papistæ, necessariũ esset, ita vt sine hoc constare Ecclesia nõ possit, nedũ rectè regi sed (vt ipsi loquũtur) fit acephala: proculdubio Christus præsentia suã ab oculis nostris in cœlum subducens, aliquem in primis Ecclesiæ præfecisset, qui esset huiuscemodi caput, qui ageret vices sui in terris, qui primatum super omnes teneret, à quo totius Ecclesiæ regimen penderet. *Qui enim ita dilexit Ecclesiam, vt pro ea erigenda & saluanda sanguinem fuderit Spiritum S. donarit, tot ministeria instituerit, tot Spiritus S. charismata in ea reliquerit: quomodo non etiam tam necessarium sui vicarium & caput ei præfecisset?* Atqui nullum tale caput, aut vicarium in ea reliquit, vt mox ostendam, ergo non est necessarium.

Minor huius syllogismi, nempe, nullum à Christo sui vicarium toti Ecclesiæ præfectum fuisse præsertim tam necessarium vt Romanenses fingunt, hinc patet.

Si tam necessariũ caput, aut vicarius à Christo institutus fuisset in Ecclesia, eique toti præfectus, vtique Paulus, qui sæpe totam Ecclesiam describit, viuámque eius imaginẽ depingit, huius capitis & vicarij aliquãdo meminisset, præsertim quando de alijs omnibus Ecclesiæ ministerijs ex professo loquitur. Atqui nunquam huius vicarij capitis, nunquam huius ministerij, quod summũ in Ecclesia esse dicunt Romanenses, meminit Apostolus, vt patet eius Epistolas legẽtibus, Ergo, &c. Ephes 4. postquam ostendit, *Christum ascendisse in cœlum, & suam præsentiam à nostris oculis subduxisse*, ne quis putaret, Christũ non amplius præesse suę Ecclesiæ in terris constitutæ, ait, *ascendisse, non vt Ecclesiam desereret*, sed *vt impleret omnia*, nempe suo Spiritu, tametsi hæc verba etiam aliter exponantur, nempe vt impleret omnia quæ scripta erant de illo. Hoc enim adhuc supererat implendũ. Itaq; adhuc cũ pręsẽtẽ habet Ecclesia, & semper est habitura. Vt vero doceat Paulus rationẽ, qua Christus sese adhuc præsentẽ suæ Ecclesiæ exhibet, reuocat nos ad ministeria Ecclesiæ, atque ea ordine recensens ait: *Et quosdam quidem dedit in Ecclesia Apostolos, alios autem Prophetas, &c. ad instaurationem Sanctorum, &c.* Hic nullã mentionẽ facit Apostolus talis vicarij, tã necessarij capitis ministerialis seu Papæ. Cur non ait, & primum quidẽ, vnũ Ecclesiæ suæ vicariũ præfecit, &c. Certè cùm Paulus enumeret reliqua minora Ecclesiastica ministeria, à Christo in Ecclesia instituta, debuisset & hoc in primis recensere, si verũ esset, istud institutũ esse à Christo. Itẽ scopus Pauli ibi est, cõmendare vnitatẽ Ecclesiæ, vt omnes sint vnanimes Vnde ait in initio, *Solliciti sitis seruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis, ita vt sitis vnum corpus & vnus spiritus.* Vt ad hanc vnitatẽ hortetur, ostendit omnia quæ sunt in Ecclesia, ad hanc vnitatẽ spectare dicendo: Si spectemus hęreditatẽ nostrã, *vna est spes vocationis nostræ*: si Dominũ Ecclesię, *vnus est Dominus*: si fidẽ, *vna fides*, si Sacramenta, *vnum baptisma*: si Deũ & Patrẽ Ecclesiæ, *vnus Deus & Pater.* Si hic vnus vicarius, & caput ministeriale constitutum esset à Christo in Ecclesia, pręsertim ita necessariũ, cur Paulus non etiam addidit, vnus est Papa, vnus est vicarius Christi, vnus summus Pontifex, qui Ecclesiã in vnitate contineat? Debetis igitur ex iis omnibus excitari ad vnitatẽ spiritus seruandã. Vnitatẽ igitur Ecclesiæ ibi cõmendat, sed vbi hanc vnitatẽ ponit? in vno Christo, in vna fide, in vno Baptismo, in vno Deo Patre: ibi Paulus spirituale Ecclesiæ regimen repræsentare voluit, quod quidẽ totũ pendet à Christo, per varia ministeria: ibi tamen nullum ministeriale caput.

2. Ecclesia habet caput vnũ Christũ, *ex quo totum corpus Ecclesia compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis, augmentum facit.* Non est ergo necessarium aliud caput.

3. Solus Christus spõsus est & vir Ecclesiæ. 2. Cor 11. *Despondit vos vni viro, virginem castam exhibere Christo.* Ergo solus Christus caput Ecclesiæ. Nam vir est caput vxoris.

Deinde, etiamsi aliquis posset esse summus Sacerdos & Princeps in terris Episcoporum omnium & totius Ecclesiæ: tamen non sequitur, *hunc esse Romanum Pontificem*: quandoquidem neque Petrus, cuius se locum tenere dicit Papa, talis fuit Princeps, seu talem obtinuit principatum in Ecclesia, vel inter Apostolos. Hæc ergo esto secunda conclusio.

Petrus non fuit Apostolorum, neque totius Ecclesiæ Princeps, ita vt in eos vllam haberet autoritatem, vel in Ecclesiam Dei maiorem ipse, quam reliqui Apostoli, potestatem habens.

1. Ex æquo enim omnibus dixit Christus Apostolis, Ioan. 10 *Sicut me misit Pater, etiam ego mitto vos*, nempe *ad prædicandum Euangelium, ad regendam Ecclesiam Dei, eandem vobis omnibus autoritatem tribuens, quam etiam mihi Pater dedit.* Item, *omnibus ex æquo dedit Spiritum sanctum in eos insufflans*, & dicens, *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, &c.* Hac autem legatione & potestate Filij Dei quę omnibus Apostolis est pariter demandata, quam aliam maiorem potuit habere Petrus? Non ergo fuit Apostolorum Princeps, ita vt maioris esset autoritatis inter illos.

2. Confirmatur hoc testimonio Cypriani, locum illum, *Tibi dabo claues*, &c. interpretantis, lib. de simpl. prælat. dicendo: *Et quamuis Apostolis omnibus post resurrectionem suam, parem potestatem tribuat, & dicat*, sicut me misit Pater, etiam ego mitto vos: Accipite Spiritũ sanctum, &c. *tamen vt vnitatem manifestaret, vnitatis eiusdem originem, ab vno incipientem sua autoritate disposuit* (nempe cùm dixit Christus Petro, *Tibi dabo claues.*) *Hoc erant vtique cæteri Apostoli quod fuit Petrus, pari consortio, præditi & honoris & potestatis: sed exordium ab vnitate proficiscitur, vt Ecclesia vna monstretur.* Hæc ille.

3 Confirmatur Matt. 20. Cùm duo Zebedæi filij alijs vellent in regno Christi præponi reliqui verò decem hoc intuiti, ægrè tulissent, optaretque vnusquisque alij præponi, & maior esse, Christus ait: *Scitis quòd Principes gentium dominantur in eas, & qui magni sunt, vtuntur licentia in eas. Verum non ita erit inter vos, sed quicunque voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister.* Item, Matt. 23. 8. *Vnus est Magister vester, Christus, vos autem omnes fratres. &c.*

4. Act. 8 *Cœtus Apostolicus mittit Petrum & Ioannem in Samariam, vt confirmarent discipulos, qui receperant verbum Dei, eisque darent Spiritum sanctum.* Quis autẽ dicat, à suis subditis mitti principem? non fuit ergo princeps Apostolorũ. Imo dũ reliquis Apostolis obsequitur, & legationẽ sibi mandatã suscipit, eo fatetur sibi cũ illis societatẽ, non autẽ in illos imperiũ, 2. Cor. 12 *Nulla in re sum inferior*, ait Paulus *summis Apostolis.*

5. Gal. 2. v 2. contendit Paulus se non minoris autoritatis, atque reliqui erant Apostoli, ideoque & Petrus. Item exemplo declarat quando *restitit publicè Petro in faciem, Antiochia illum acriter arguens, quòd non ambulasset iuxta veritatem Euangelij.* Itẽ dum dicit, *se venisse ad Petrum Hierosolymam* ita loquitur, vt ostẽdat, se ad eũ venisse, non vt subiectionem profiteretur, sed tantùm, vt omnibus testatũ faceret, quanta consensio sit inter suam & aliorum Apostolorum doctrinam.

6. Cypriani testimoniũ apertum est, de simpl. pręlat *Hoc erant vtique cæteri Apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio præditi & honoris & potestatis.*

At videmus in Euangelio, & in Actis, Petrum semper tenere nescio quas primas partes, cùm ipsum primò interrogat Christus, cùm ipse primus respondet: cùm ipse in Concilio proponit, &c.

Resp. Fuit quidem Petrus, ipso etiã Christo agente in humanis, ceu os totius Collegij Apostolici. Huc spectat, quòd Christus subinde verba ad omnes Apostolos faciẽs, vnũ tamen Petrũ interrogat, & ipse vnus pro omnibus respõdet: vni Petro videtur facere promissionẽ, quę tamen omnibus Apostolis ex æquo fiebat, vt illa, Et *Tibi dabo claues*, &c. Omnibus enim fiebat hæc promissio, quod patet ex promissionis impletione; Omnibus enim deinde dedit claues has. Fuit multis priuilegiis & donis, præ alijs Apostolis, orna-

tus. Huc spectant multa encomia de Petro, quæ apud Patres leguntur. *Fuit post mortem Christi, inter Apostolos instar Consulis inter Senatores, nempe, vt ipse cæteris Apostolis proponeret, si quid esset deliberandum*, vt patet in Actis, in electione Matthiæ, & alibi sæpe: si quis hoc pacto velit eum *Principem Apostolorum appellare*, sicut sæpe solent Patres, non multum reclamabo. Cæterùm, *fuisse summum Apostolorum Principem*, sicut fingunt Papistæ, vt maioris esset autoritatis, quàm reliqui Apostoli, vel vt potestatem in eos teneret, impium est sentire, quandoquidem verbum Dei æqualem aliis Apostolis illum facit.

Responsiones ad obiectiones Pontificiorum pro primatu Petri.

At respondendum est aliquot rationibus & autoritatibus, quas in hanc rem citant Papistæ. Vide Ruff. de primatu summi Pontif. p. 300. ab illo, omnia ferè excerpsit Alfonsus de Castro, & alij.

I. Obiect.

I. *Obijciunt Nominis mutationem: Mutatum ei fuit nomen*, inquiunt. *Cùm enim vocaretur Simon, Christus eum deinde vocauit Cepham, id est, Petrum.* Iohn. 1. *Atqui mutatio nominum in Scripturis, indicium fuit semper alicuius magni mysterij. Ergo nominis mutatio indicat, illum fuisse Principem Apostolorum.*

Resp. Maiorem admittimus. Minorem negamus. Non vna sed multæ sunt causæ, cur mutentur aliquibus nomina in Scripturis. Aliquando ex præterito euentu, vt Gen. 35. Iacob in Israël: aliquando ex eo, quod iam cernitur, quia si præualuit contra Deum, quanto magis contra homines, &c. Aliquando ex eo, quod futurum est, vt Abram in Abraham, quia futurus sit pater multarū gentium. Non autem semper est testimoniū altioris, (vt aiunt) mysterij. Ita hic, *Ab eo, quod Christus facturus erat, nomen Simoni mutat: erat illum sua gratia facturus Petrum, id est, non solùm Christianum, & vnum ex lapidibus è quibus ædificanda erat Ecclesia super fundamentum Christum, quo nomine omnes Christiani sunt Petri, id est, lapides pretiosi, ex quibus constat & constituitur Ecclesia: sed etiā peculiari fidei fortitudine illum erat donaturus, vt instar durissimæ petræ, vir esset inuictæ fortitudinis. Ab inuicta igitur fidei fortitudine, qua præ cæteris hunc erat Christus donaturus, de Simone, Petrum dicit appellandum. Mutatio igitur nominis in Petro significauit, illum fore virum inuictæ fidei: non autem significauit, illum fore Principem Apostolorum, aut fundatorem Ecclesiæ.* Quare male infertur conclusio, à mutatione nominis inde eum esse Principem Apostolorum. Si hæc ratiocinatio valeret: Mutatum est illi nomē: Ergo Princeps fuit Apostolorum: sequeretur, etiam Iacobum & Ioannem fuisse Principes Apostolorū. Nam & ipsis mutata fuerunt nomina Marc. 3. & imposita eis nomina *Boanerges* quod est, *filij tonitrui*. Ita non erit vnus Monarcha in Ecclesia.

Simō cur vocatus Petrus.

Magis verò ridiculum est argumentum aliorū, qui ab hoc nomine *Cephas*, arguunt, Petrū fuisse caput Ecclesiæ quoniā (inquiunt) *Cephas*, idem est, quod caput. O homines doctos! Nomen omnino Chaldaicum, faciunt Græcum & existimant, Cephas esse κεφαλή. Sic Anacletus Papa (vt Gratianus illi tribuit) sensit, summa est: Mutatio nominis Simonis, filij Iona, (id est, Iohannis) nominis obscuri, in Petrum, quod lapidem significat, indicauit, mutandū hunc Simonem in alium virum, nempe *de filio Adæ terreni, seu de terrena gleba in viuum lapidem, & filium Dei, ex quo vnà cum alijs ædificaretur Ecclesia: & peculiari Spiritus ac fidei fortitudine donandum esse, vt instar durissimæ Petræ inuicta esset fidei: non autem indicauit fore eum Principem Apostolorum. Omnibus enim Christianis conuenit, esse Petras, qui super Christum fundamentum exstructi, crescant in templum sanctum Domino: sed tamen hic vnus, propter excellentiam fidei, ita est peculiariter vocatus.*

Interpretatio fuit & ratio cuiusdam (qui tamē nūquam fuit) Anacleti. Vide in Decr. p. 1. distin. 22. Can. 2. Sed vide quoque quæ ibi annotat Molinaus.

II. Obiectio.

II. Aiunt; *etsi non fuit primus ad Apostolatum vocatus: primus tamen in Scripturis nominatur; vt patet in Euangelio & in Actis. Cùm enim recensentur nomina Apostolorum, semper primo loco nomen Petri commemoratur. Atqui hoc non facerent Euangelica historia, nisi dignitate & autoritate prior esset alijs Petrus: quandoquidem nō fuit primus tempore Apostolus. Ergo hoc etiam indicat, Petrum fuisse primum & Principem Apostolorum?*

Resp. Si semper, qui primo loco inter multos nominatur, prior etiam alijs esset potestate & autoritate, aliquem colorem haberet hoc argumentū. Verùm aliquis potest esse primus multis modis, tempore, ætate, officio, authoritate, potestate, honore, dignitate, virtute, ordine. Libenter igitur concedam, Petro primum dari inter Apostolos locum, propter diuinas excellentésque virtutes, quibus præ alijs donatus erat à Christo, præsertim propter maiorem fortitudinem, quā post receptum Spiritum S. præditus fuit: ité quoniam os erat Collegij Apostolici. Item, hunc etiā dabo honorem, quod fuerit (si ita placeat) primus, non tempore, sed fidei & aliarum virtutum præstantia, qui in ædificio Ecclesiæ super Christum sit fundatus, deinde reliqui sequantur Apostoli. Cæterùm hinc concludere, illū in reliquos Apostolos primatū quemdam tenuisse, ita vt esset Princeps Apostolorū, & Ecclesiæ, vt volunt Papistæ, nimis absurdum est & ridiculū. Quæ enim est hæc illatio? Petrus primus inter Apostolos nominatur, & alios Apostolos doctrina, feruore fidei, animi magnitudine, multisque alijs virtutibus præcessit: Ergo ita primus inter illos fuit, vt potestatem in eos haberet? Act. 6. etiam inter Diaconos primo loco nominatur Stephanus, propterea quod doctrina & feruore alios præcessit: sequitúrne inde, illū talē obtinuisse primatū, qualem Petrū tenuisse volunt Papistæ. Habeat igitur Petrus primas partes quas libenter do: sed recordemur, multū interesse inter honorē ordinis & potestatē. Hunc honorē detulerunt Apostoli Petro, vt in cœtu primus verba faceret, aliosque ipse dirigeret referendo, admonendo, hortando: sed talē potestatē quā illi dant Papistæ, nunquam reliqui Apostoli detulerunt, nec vllum de ea in Scripturis verbum vnquam est factum.

3. Obiect.

III. Inquiunt: Matth. *Non omnibus Apostolis sed vni tantùm Petro, ob editam fidei de Christo confessionem, dicitur à Christo: Et, Ego dico tibi, quòd tu es Petrus: & super hanc petram, &c.* Super hanc petram peculiariter promittit Christus, *se suam Ecclesiam extructurum*, id est, *super Petrum, sicut interpretati sunt Patres permulti Græci & Latini præstantissimi.*

Hoc & multis alijs, qui sequuntur locis vsus est Gregorius Papa ad primatum Petri probandum. Tom. 2. epist. l. 4. c. 76.

Resp. Non admittitur interpretatio Patrū in hoc loco. Primò, quoniā Scripturis apertè aduersatur. Scriptura enim apertissimè *vnū constituit Ecclesiæ fundamentum quod est Christus.* Vnde Paulus 1. Cor. 3. *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter quod positum est, quod est Iesus Christus.* Reliquos omnes, tam Apostolos, quā Mariam virginem, & nos, appellat *lapides viuos, qui super fundamentum hoc fundamur per fidem.* Vnde idē Petrus, quem isti volunt esse fundamentum, super quod fundata sit Ecclesia, se & alios omnes facit lapides fundatos super Christum dicendo 1. Pet. 2. *Ad quem sc. Christum, nos ad eo accedentes lapidem viuum ab hominibus quidem reprobatum à Deo autem electum ac pretiosum & ipsi tanquam lapides viui superædificamini, domus spiritualis, &c.*

Instant.

At Apoc. 21. de Ciuitate Dei, id est Ecclesia, Ioannes ait, *Fuisse illius fundamenta duodecim, in quibus scripta erant nomina duodecim Apostolorum. Ergo etiam Apostoli possunt dici fundamentum, super quod Ecclesia fundatur? Quare Petrum esse fundamentum, super quod Ecclesia ædificatur non repugnat Scripturis?*

Resp. Fundamentum dicuntur Apostolico sensu quo Paulus dixit Ephes. 2. *Ædificati super fundamentum Apostolorum*, id est, quod Apostoli prædicarunt, hoc est, Christum. Ita ibi quia duodecim Apostoli prædicarunt hoc fundamentum, id est, Christum, vocantur fundamenta. Sic August. (Si tamen Augustini est) Tom. 9. in Apocalyps. hunc locum interpretatur. Ita Rupert. Tuit. Alioqui non solùm super Petrum (vt Papistæ contendunt) sed etiam super alios Apostolos, fundata erit Ecclesia: atque ita non erit Petrus Princeps Apostolorum. Quomodo igitur Papistæ hoc loco Matth. capite decimosexto, nituntur, *Tu es Petrus, &c.* ad probandum Petrum fuisse Principem Apostolorum, quia fundamentum est, super quod Ecclesia fundata est? quandoquidem per Iohannem in Apocalypsin etiam reliqui Apostoli sunt fundamenta Ecclesiæ. Non ergo admittitur interpretatio Patrum in hoc loco, *super hanc petram*, id est, Petrum.

Secundò, si aliqui Patres ita interpretantur, alij etiam per petram intelligunt Christum, vt Augustinus: *super hanc petram, scilicet quam confessus es*, id est, *super me, non super te, ædificabo Ecclesiam.* Imò cùm etiam aliquando exposuisset hunc locū, sicut Ambrosius, vt Petra sit Petrus: postea aliā attulit expositionē,

& eam

& eã magis probat Tom. 1. Retract. 1. c. 21. Quin Chrysost. Tom. 3. sermone de Pentecoste, interpretatur petram, ipsam fidem, & confessioné veritatis, seu ipsum verbum Euangelij, dicendo: *Super hanc petram, non dixit super Petrum. Non enim super hominem, sed super fidem ædificauit Ecclesiam suam. Quid autem erat fides? Tu es Christus, Filius Dei viui. Petram vocauit Ecclesiam, &c. Quid est super petram? hoc est, super confessionem, super sermonem petram.* Hæc ille.

IV. Obiectio. IV. *Tibi dabo claues regni cælorum, & quodcunque solueris &c.* Ex hoc contextu arguunt, Petro datum fuisse *principatum in Ecclesia.* Sic, *Soli Petro facta fuit hæc promissio.* Ait enim, *tibi scilicet vni nõ omnibus, dabo. Atqui in hac promissione promittit Christus, se daturum principatum super Ecclesiam Petro, & eum sui vicarium, & eum proregem totius regni sui futurum.* Patet à locutionibus. *Quibus enim dantur claues alicuius regni? Regi ipsi: vel discedente rege, ipsi proregi seu regis vicario.* Ergo hac locutione Christus promittit, *se constituturum Petrum proregem & vicarium sui regni, quod est Ecclesia.* Idem etiam docet metaphora *ligandi, soluendi.* Cùm autem impleta fuerit. *Promissiones enim Christi habent etiam & Amen.* Ergo, &c.

Resp. Primò ad Minorem. Negamus iis verbis promitti primatum vel Petro, vel aliis, in Ecclesiam, talem præfectum, qualem fingunt Papistæ datam fuisse Petro & Papæ. Probandum igitur est Papistis, hunc esse horum verborum sensum. *Nunquid dare alicui claues Regni, est facere eum proregem? non: sed est tantùm dare autoritatem aperiendi & claudendi. Quibus aut in rebus aperitur regnum cælorum, id est, Ecclesia? & quibus clauditur? Prædicatione Euangelij, ex parte ministri, & fide, vel infidelitate ex parte auditorum. Aperitur illis qui audientes verbum Euangelij, fidem illi adhibent: clauditur illis, qui cùm audiant verbum, illud tamen sua infidelitate respuunt, nec volunt ingredi regnum cælorum. Iis enim denunciatur sua ipsorum damnatio, quòd extra cælum salvandorum sint.* Ergo dare claues regni cælorum alicui, est committere ei prædicationem verbi, qua ceu clauibus aperitur regnum cælorum credentibus, & clauditur incredulis, & hæc est suprema potestas, quæ sit in Ecclesia. Non ergo iis verbis promittit primatum in alios Petro: sed summam autoritatem, nempe aperiendi regnum cælorum, & claudendi, quæ est prædicatio Euangelij. Et hæc expositio congruit loci illius circumstantiis. Petrus Euangelij summam confessus est, magna fidei fortitudine: quæ quidem summa est, Christum esse Filium Dei: proinde ait Christus: *Ego igitur tibi hanc prouinciam prædicandi hoc Euangeliũ, quod confessus es dabo, qua ceu clauibus aperias regnum cælorum credentibus, claudas incredulis,* id est, *illis declares, remissa esse peccata, ingressos esse regnum Dei: illis verò, adhuc manere eos in peccatis & extra regnum Dei.*

Huc etiam spectat alia metaphora *ligandi soluendi,* vt cum ait: *Quæcunque ligaueritis, &c.* Papistæ etiam ex iis verbis arguunt, *primatum Ecclesiæ promissum Petro,* nempe, *vt præesset toti Ecclesiæ, vt Monarcha, idque nomine Christi, qui in cælis existens, hanc Petro in terris potestatem exactam comprobet.* Quasi verò nil aliud sit *ligare & soluere,* nisi toti orbi, vel toti Ecclesiæ præesse. Fallacia vtrobique est figuræ dictionis *Ligare & soluere* duo significat. Primò significat *absoluere peccata remittere,* hoc est, *soluere:* vel *peccatores impœnitentes ob sua peccata, adhuc vinculis implicare,* id est, *implicatos declarare* Ita intelligitur hic locus, sicut ille Matth. 16. Pariter aliis locis, Ioh. 21. *Accipite Spiritum Sanctum,* hoc est, *accipite claues, quorum remiseritis peccata,* hoc est, *quæcunque solueritis.* Vbi notandum, non propriè ipsis Apostolis aut aliis dari potestatem remittendi peccatã, sed ipsorum ministerio, seu Euangelio. Nõ enim propriè ipsi remittunt peccata: sed Euangelium adfert remissionem peccatorum credentibus: incredulis, iram Dei, & damnationem æternam Rom. 1. Sicut enim *Euangelium virtus Dei, ad salutem omni credenti:* Ita incredulis iram Dei vndequaque de cælo reuelat, manereque incredulos docet. Et hæc est summa Euangelij, nempe, *quod omnes nos serui peccati & mortis soluimur per redemtionem Christi.* Qui verò Christum liberatorem non amplectuntur, & non agnoscunt, eos æternis pœnis addictos esse. Ergo *soluere,* est dimittere; *ligare,* retinere peccata, sicut docui. Ioh. 21. Modus verò quo retinentur aut remittuntur peccata, est prædicatio verbi, quæ si fide recipiatur, soluit: si infidelitate respuatur, ligat. Quoniam autem verbum prædicatur per ministros, ideo quod propriè est Euangelij, datur Euangelij prædicatoribus, seu, quod est propriũ ministerij, datur ipsis ministris, nempe, *vt ipsi remittant, &c.* Hoc docet Paulus, qui 2. Cor. 5. docet, *ministros habere verbum reconciliationis,* mandatum scilicet per *Euangelij prædicationem reconciliandi homines Deo.* Cap. verò 10. dicit: *Ministros habere potestatem exercendæ vindictæ in eos qui beneficium hoc respuunt.* Hæc est prima significatio horum verborum, *ligare & soluere.*

Secunda non longè diuersa est. *Ligare* est *impœnitentes excommunicare, tradere Satanæ: Soluere* est *pœnitentes ab excommunicatione absoluere, atque in consortium fidelium iterum recipere.* Hoc sensu locutus est Christus dicendo, Matt. 18. *Si non audierit Ecclesiam sit tibi sicut Ethnicus & publicanus. Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis in terris, &c.* Hanc autoritatem dedit non singulis ministris, sed toti Ecclesiæ. Illa verò superior, singulis ministris data fuit: & locus ille pertinet *ad prædicationem verbi,* hic *ad disciplinam Ecclesiasticam, quæ Ecclesiæ à Christo est concessa.* Ecclesia igitur *ligat, quem excommunicat, soluit, quem in communionem recipit.* Quare, cùm *excommunicat,* dicitur *ligare,* cùm *recipit in communionem* dicitur *soluere?* Dicitur *ligare excommunicatione, non quod in perpetuam ruinam aut damnationem conijciat, sed quia scelerati vitam ac mores damnat, ac nisi resipuerit, tamen eum suæ damnationis admonet:* dicitur *soluere, cùm recipit in communionem, quia veluti solutum à Satana, eum participem facit vnitatis, quam ipsa Ecclesia habet in Christo Iesu.* Hæc est secunda verborum *ligandi & soluendi* significatio, quæ habetur Matth. 18. Vtrobique autem volens Dominus significare, se, licet in cælis corpore existat, illum esse, qui per ministerium Apostolicum & Ecclesiæ tum prædicatione Euangelij, aut remittat peccata credentibus, aut retineat incredulis, tum sententia per Ecclesiam prolata, aut impœnitentes excommunicet, aut resipiscentes in communionẽ recipiat, dixit: *Quæcunque ligaueritis in terris, erunt ligata in cælis, &c.* Nũquam autem reperietur in S. literis, quod *ligare & soluere,* significet *toti mundo præsidere, primatũ in alios obtinere.* Quẽadmodũ neq; *dare alicui claues regni cælorum,* significat *illum constituere Monarcham aut principem regni,* sed significat, *dare autoritatem aliis aperiendi, & aliis claudendi regnum. Regnum autem cælorum prædicatione verbi aperitur credentibus, & clauditur incredulis. Hanc igitur autoritatem promisit Petro Christus se daturum,* id est *se Euangelij concionatorem effecturum.* Quare ex iis verbis nihil minus hauriri potest, quàm Petro promissum à Christo totius Ecclesiæ primatum. Vel, si ex iis verbis volunt Papistæ promissum primatum. Ergo non solus Petrus, sed omnes Apostoli, ex æquo primatum hunc tenent. Nam Iohan. 20. ex æquo, quod hic promisit Petro, omnibus præstitit, dicendo: *Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, &c.* Hæc est responsio ad minorem syllogismi.

Ad maiorem, vbi dicitur, soli Petro promisit, dicendo, *Tibi dabo, &c.* respondeo, non soli Petro factam promissionem, sed in vno Petro omnibus Apostolis factam fuisse patet 1. Ex promissionis impletione: Iohannis enim 20. quod ante promiserat Christus Petro, dicendo *tibi dabo, &c.* reipsa præstat omnibus Apostolis ex æquo, dicendo: *Sicut me misit Pater, &c. quorum remiseritis peccata.* 2. Testimonio Cypriani & Augustini. Cyprianus de simpl. prælat. locum illum Matt. 16. interpretans, ait in summa: *in persona vnius hominis* (scil. Petri) *Dominum dedisse omnibus claues. Vt vnus omnium vnitatem denotaret. Hoc vtique fuisse reliquos Apostolos quod erat & Petrus: pari consortio præditos, honoris & potestatis.* Verba eius supra posita sunt. Augustinus verò in Iohan. Tract. 50. *Si in Petro non esset Ecclesiæ mysterium, non ei diceret Dominus, tibi dabo claues. Si enim hoc Petro* (scilicet soli) *dictum est, non haberet Ecclesia* (scilicet claues) *si autem Ecclesia habet, Petrus quando claues accepit: totam Ecclesiam designauit.* Item Homil. 11. *Cum interrogati essent omnes, solus Petrus respondit, Tu es Christus, & ei dicitur, tibi dabo claues: quasi ligandi & soluendi solus acceperit potestatem: cùm & illud vnus pro omnibus dixerit, & hoc cum omnibus, tanquam personam gerens ipsius vnitatis, acceperit. Ideo vnus pro omnibus, quia vnitas est in omnibus.*

At (inquiunt) attendendum est, quod Petro ait, *Quæ-* *Instant.*

cunque solueris in terris, erunt soluta in cælis (in plurali) Reliquis verò Apostolis ait: *Quæcunque solueritis, erunt soluta in cœlo.* Quod quidem indicat maiorem autoritatem concessam Petro, quàm aliis?

Resp. Obseruatio hæc puerilis est, & nullo fundamento nititur. Hebraica enim lingua, qua locutus est Christus, cùm hæc diceret Apostolis, vocem quæ significat cœlum, habet in plurali *Schamaim*, quæ significat cœlos. Visum est autem Spiritui sancto scribenti per Apostolos, quę audiuerant à Christo, vocem hanc vertere, modò in singulari, modò in plurali, sine tamen mysterio hoc, quod Romanenses in hac numeri diuersitate esse volunt. Si mysterium hoc verum est: igitur minor potestas data fuit Christo, post resurrectionem, quàm Christus Petro dederit. Nam Petro dat *in cœlis*: Christo *autem data est potestas in cælo tantùm*, Matth. 28. *Data est mihi omnis potestas in cælo, &c.* Non ait, *in cœlis*. Item si in iis verbis primatum certo daturum se Petro Christus promisit: Cur igitur Apostoli postea contendunt de primatu, quis futurus sit maior? Certè orta non fuisset illa contentio, sicut etiam in cœna, si Petro iam datus fuisset primatus. Deinde, Christus non opus habuisset dicere, *scitis, quòd principes gentium dominantur, &c.* Sed vno verbo potuisset contentionem dissoluere, dicendo; Constitutus est Petrus: nolite amplius contendere. Imò Petrus ipse inter reliquos Apostolos non ampliùs dubitasset, quis futurus esset maior.

V. Obiect. V. Matth. 17. *Christus in soluendo tributo, sibi iungit Petrum, non alios Apostolos, dicendo: Solue pro te & pro me: Ergo (inquiunt) declarat Christus Petrum futurum inter Apostolos primum, seu principem, & caput Apostolorum: alioqui cur non pro aliis, sed tantùm pro Petro & se soluit?*

Resp. Negatur illatio. *Nunquid enim soluere tributum pro testimonio est, aliquem esse inter alios principem? imò subiectionis est signum, ad quod ibi voluit Christus, qui in forma serui venerat, indicare. Si Christus sua vtens libertate, non soluisset tributum, atque eo non soluendo Petrum sibi adscinuisset in socium, declarasset potius, Petrum vnà secum inter alios futurum principem. Cùm verò solui iubeat, & pro se, & pro Petro, quis non videat, locum hunc nihil facere ad primatum seu principatum Petri?*

1. Instant. At, cur ergo non pro aliis, sicut pro Petro solui tributum iubet? Responsio. Quoniam Petrus, non alii, [illegible] cum eo in loco, nempe in Capernaum, soluere [illegible], quippe qui eius esset ciuitatis ciuis, ipse & [illegible], vbi & domum habebant, vt patet Matth. 8. [illegible] qui verò non tenebantur ibi soluere tributum [illegible] tur fallacia à non causa ad causam. Non [illegible] cur vni Petro dixerit, *solue pro te & me*, [illegible] pro aliis, fuit, quia Petrum aliis præferret [illegible] ad hoc persoluendum tenebatur, non [illegible] ad id accommodus, ciuis nempe cum [illegible] accedit quòd hospes erat Christi, [illegible] curare, vt pro Christo & se solueret.

Sed esto, locus hic probet [illegible] præpositum fuisse: quid tum? [illegible] fuisse talem principem, [illegible] maior fuit non autoritate, sed [illegible] hoc trahitur ad Pontificé Romanum [illegible] cum debere tributum Cæsari dare, [illegible] Contra auté faciunt. Non ergo facit hic [illegible] pro Papa.

2. Instãt. At confirmant, locum hunc facere ad primatum Papæ: quia statim soluto didrachmate, Apostoli [illegible] de primatu contendere cœperunt, nempe hinc sumpta occasione, quia Dominus Petro dixerat, *Vade ad mare, &c.* Et est ratio Chrysostomi.

Resp. Multò etiam anté pestis hæc inualerat Apostolos, non tunc, & Marcus apertè docet, Apostolos, antequam Capernaum venisset Christus, ideóque antequam iussus fuisset Petrus didrachma soluere, in ipso itinere hanc quæstionem mouisse. Non ergo ex interrogatione Apostolorum, quæ postea Matth. 18. sequitur, colligi potest, præcedentia verba Christi ad Petrum, primatum Petri confirmare.

VI. Obiect. VI. Dicunt, Luc. 22. *Pro Petri, non pro aliorum fide, rogasse se Christus ait*, dicendo: *Simon Simon, Satan expetiuit, vt cribraret*, id est, exagitaret vos & ceu fundamentum fidei concuteret. *Sed ego rogaui pro te Petre, &c. Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. Hic prærogatiuam quandam inter Apostolos se Petro dare indicat Christus, dum peculiariter pro Petro rogasse se dicit, vt in sua firmatus, alios fratres in fide vacillantes confirmet.*

Responsio. Primum, *quod Petro dicit, Omnibus Apostolis, imò & fidelibus omnibus dictum fuisse, intelligere possumus. Christus enim reuera rogauit non solùm pro fide Petri, sed etiam pro omnibus fidelibus*, id est, *electis, ne deficiat illorum fides*, quemadmodum & Bucerus obseruauit in Matth. locum hunc Lucæ exponens. Id quod etiam confirmant verba Christi, quæ sequuntur: *Et tu aliquando conuersus, confirma fratres*, ne scilicet, *despondeant animum si aliquando viderint, se à Satana exagitari, & ipsorum fidem concuti.* Quomodo confirmabit? sicut & *Ego te confirmaui*, significans illis, sicut & *Ego sibi, me pro illis rogasse, ne ipsorum fides deficiat.* Hoc enim maximè confirmat fidelium corda, cùm sciunt, Christum pro ipsis rogasse, & impetrasse, ne ipsorum fides penitus deficiat.

Secundò, sed esto, pro fide peculiariter ipsius Petri rogauerit: nunquid hinc consequitur, Petrum fuisse principem Apostolorum, maiori scilicet præ cæteris autoritate ac potestate præditum? Nihil minus. Sed tantùm fuisse maiori fidei fortitudine munitum ab oratione Christi, vt cæteros (quos) fratres (non subditos) confirmare posset.

3. Instãt. *At saltem hinc colligitur (inquiunt) fidem solam Romanæ ecclesiæ certam esse, & Catholicam, quæ nunquam defecerit, neque vnquam deficiet, ideòque eam, vt regulam infallibilem consulendam & sequendam esse.*

Resp. *Si fides Romanæ Ecclesiæ esset fides Petri, rectè hoc consequeretur, quod aiunt: sed probandum est, Romanam Ecclesiam fidem esse Petri.* Certè *si ab operibus* (vt dicit Iacobus) *agnoscenda est fides, imò si ex Verbo Dei est dijudicanda, longè alia fuit Petri, atque nunc Ecclesiæ Romanæ fides. Longè diuersa est doctrina, quam credidit & professus est Petrus, ab ea, quam Papa: & longè diuersa opera illius, quam huius.*

VII. Obiect. VII. Iohan. 20. *Cùm Petrus & Iohannes ambo ad monumentum currerent, citiùsque Iohannes peruenisset, quàm Petrus, non tamen priùs introiuit, quàm Petrus venisset.* Hinc colligit Roff. Episcopus, *Petrus primus eum locum ingreditur, vnde surrexerat Dominus, cùm tamen Iohannes prior potuisset ingredi, quippe qui citiùs monumentum venerat: Ergo primus in Ecclesia post Christum, eius vices gerens, id est, princeps est Apostolorum.*

Responsio. Quàm insulsa sit hæc ratiocinatio, vel pueri ipsi vident. Primò fallacia est à non causa ad causam. Quæ enim causa fuit, *cur Iohannes non sit primus ingressus? Nunquid quia Petrum vt principem Apostolorum recognoscebat?* negamus. Sed potius hæc fuit *quod viperè timidior, atque timidior, timuit in sepulchrum introire: Voluit: noluit primus ingredi, vt aliquem honorem Petro deferret.* Sed nunquid hinc consequitur, *Petrum fuisse principem, &c.* Est igitur secundò fallacia consequentis. Non enim sequitur, prior est ingressus. Ergo est princeps Apostolorum.

VIII. Obiect. VIII. Iohan. 21. Præ aliis Apostolis Christus ait Petro, atque ter, *pasce oues meas* Ergo principem Apostolorum, primatúmque in Ecclesia Episcopum ac pastorem Christus Petrum constituit?

Resp. Negatur illatio. Fallacia est à non causa ad causam. Non enim ideirco dictum fuit Petro, non aliis, *pasce oues meas*; idque ter, quia ipse futurus esset princeps Apostolorum. Sed quæ fuit causa? dicam ex Chrysostomi, Augustini & Cyrilli sententia. Trina illa Christi negatione, Petrus sese Apostolatus & autoritate, & honore indignum reddiderat. Ergo Christus, vt Petro & Apostolatus dignitatem in integrum restitueret, & omnem quam trina negatione contraxerat, infamiæ labem abstergeret, ter pastorem eum constituit, ter iubens *pasce, pasce, pasce oues meas*, hæc est vera causa.

Secundò, Fallacia est figuræ dictionis. Neque enim *pasce oues*, significat principatum habeas in Ecclesia, in ouile sed rege. Quo pastor verbi prædicatione. Ideo ait, *pasce*, non dominare. Quid autem Petro his verbis dedit Christus, quod reliquis Apostolis non dedit? Commune omnibus Apostolis fuit munus hoc pascendi oues verbo. Ergo licet vni sit Petro dictum, *pasce*: non hinc tamen sequitur, primatum aliquem in regimine Ecclesię Petro præ cæteris Apostolis datum fuisse.

Tertiò, sed demus aliquid honoris Petro præ aliis à Christo iis verbis datum fuisse: nunquid tamen inde colligitur: *constitutum illum fuisse Apostolorum Principem,*

caput, & vniuersalem totius Ecclesiæ pastorem ... *hi* ... O mnibus enim ex æquo apertè dixit Matth. 28. Euntes in vniuersum mundum, prædicate euangelium, &c. Item Ioh. cap. vigesimo. *Sicut me misit Pater, ita & Ego mitto vos, &c. Accipite Spiritum Sanctum, &c.* Quare locus ille Ioh. 21. qui ad primatum Petri firmandum facit, Ioannis, Tu solus pasce: sed tu (nempe cum aliis) pasce &c.

Sed quarto, damus, *in verbis primum regendi ac pascendi Ecclesiam datam fuisse Petro, quid tamen ad primatum Papæ, si per omnes ecclesias Episcopos Reges &c. quando ipsi Ecclesiam suam ettes non pascat?* Imò hoc vti possumus loco contra Papam *primatus* Petro datus ... *vt pascat. Papa non pascit, sed enecat, mactat, excoriat.* Ergo non tenet primatum Petri.

Quinta responsio. Ex his verbis Christi ad Petrum hausto contrarium eius, quod hauriunt Papistæ. Dicunt. *huic commissam fuisse curam vniuersalem omnium ouium Christi id est, omnium Ecclesiarum. Ego vero dico, curam tantum ouium Iudæorum.* Hos enim propriè vocat oues suas. Conformis est hæc interpretatio illi, quod scribit Paulus ad Gala. *Petro commissam fuisse curam Iudæorum duntaxat, sibi verò Gentium.* Hæc præcipua sunt, quæ e Scripturis testimonia, ad stabiliendum Petri in vniuersa ecclesia principatum, adferuntur à Papistis, quæ quanti sint momenti, quilibet ipse videt.

Adfert præterea Roffensis decem alia loca ex Actis, quibus conatur idem probare, *vt quòd Petrus proponit in Concilio, eligendum esse aliquem in locum Iudæ: quod in Concilio Hierosolymitano primus sententiam dicit, &c.* Cæterùm, ad loca illa omnia vna satis fuerit responsio, *eundem locum habuisse Petrum in Apostolis, quem consul inter Senatores, vt scilicet prouocat primus loquatur, hortetur, & c. non tamen quòd maiorem sit autoritatem quàm totus senatus.*

Profert deinde Patres aliquot, tum Græcos, tum Latinos, qui asseruisse videntur, *Petrum caput fuisse Ecclesiæ, omniúmque Apostolorum principem.* Ac primum quidem August. Tom. ... sermonibus de tempore, serm. 124. vbi verba faciens de Petro, quem Dominus subdeserunt, vt se negaret, vt in illo totum humanum genus agnosceret, nihil boni se ... Dei gratia posse, ait, *Petrum corporis morbum in ipso capite curat Ecclesiæ, & in ipso vertice compagis membrorum omnium sanitatem. in ipso confessionis Christi ... in ipso immobilis fidei fundamento. in Petro, scilicet illo, qui dixerat, Etiamsi ... moriendum esset, &c.*

Chrysostomus in Matth. hom. 55. (vt citat Roff.) *Petrum vocat caput Ecclesiæ.* Item in Iohan. hom. 87. appellat *Petrum ... Apostolorum.*

Responsio. *Patres in hunc sensum Petrum vocarunt caput ecclesiæ & Principem Apostolorum, non propter maiorem autoritatem aut potestatem, quam haberet in ecclesia præ cæteris Apostolis, sed propterea, quòd ob singulares suas virtutes fidei constantiam, magnitudinem animi, ardorem & zelum gloriæ Dei, inter Apostolos erat sicut consul inter Senatores, os totius collegij.* Patet hoc, si quis verba Patrum in locis, quos Papistæ citant, diligenter consideret.

Augustinus loco suprà citato declarat in quem sensum Petrum vocarit caput Ecclesiæ, statim subdens: *Hic est Petrus, ... qui diuina reuelatione prior omnium veritatem meruerit confiteri, dicendo, Tu es Christus. Hic saxum ... ad vestem, &c. Quia igitur cæteris prior Spiritu ... donatus fuit ad confitendum Christum quæ sola ac tantum erat, id est quia fide, aliisque virtutibus cæteris Apostolis antecedebat,* idcirco Augustinus eum appellauit caput ecclesiæ, verticem Apostolorum.

In hunc eundem sensum Chrysostomus eum appellauit caput Ecclesiæ. Sic enim habent verba eius, in Matt. hom. 55 *... ecclesiæ ... fluctibus impetu irrumpentibus immobilis manet, cuius pastor & caput, & ... adamantis naturam firmitate superat, hoc omnis ... dathrum promittit Christus.* Hic cur caput vocat? quia primus pastor, præcipuus ... quippe qui singularis præ cæteris Dei sapientia præditus fuit. Item supra cùm vocat os & verticem Apostolorum dicendo, *Quid igitur ait Petrus, omnium Apostolorum os & vertex totius consortij, cùm omnes interrogati essent ipse solus respondit?*

Ita in Iohan. Homil. 87. *os & principem Apostolorum* vocat, vbi altera vox, alteram declarat. Cur enim Principem Apostolorum vocat? *quia os omnium Apostolorum, sicut Consul, Princeps dicitur totius Senatus, quia caput & quoddam est totius Senatus.* Hanc autem dignitatem facile damus Petro inter reliquos Apostolos: Sed hinc dici nequaquam potest, Petrum Principem Apostolorum dici, quod maiori esset præ illis, autoritatis neque caput Ecclesiæ, quòd vniuersa Ecclesia a Petro penderet.

Hæc responsio satis esto ad omnes autoritates Patrum, quæcunque in hanc rem citari possunt. In hûc enim sensum vocatum fuisse Petrum à Patribus, Principem Apostolorum & caput Ecclesiæ, alij etiam Patres apertè docent, quos citat Roffensis. Euseb. Cæsar. Ecclesiast. histor. lib. 2. c. 14. sub ipso Claudij imperio, *optima illa Dei omnium & humani generis amica prouidentia, constantissimum, & magnum Apostolum Petrum, reliquorum omnium virtutis gratia Principem, Romam deduxit.* Cur Principem vocat Apostolorum? non ob maiorem autoritatem aut potestatem, sed, *virtutis gratia*, ait. Ita Cyrillus in Ioh. (vt etiam citat Roffensis. Cùm Christus ab Apostolis quæreret, *Vos autem quem me esse dicitis?* Petrus vt princeps capútque cæterorum primus exclamauit, *Tu es Christus Filius Dei, &c.* Quis non videat, quo sensu principem & caput Apostolorum vocet Petrum Cyrillus? *quia scilicet prior fide fuit donatus, & maiori fide erat præditus adeò prior confessus est Christum, tanquam os totius collegij Apostolici. Erat igitur caput & Princeps Apostolorum, non in autoritate & potestate, sed in fide, ob quam primum locum libenter cæteri Apostoli dabant Petro, vt primus semper loqueretur.*

Stat igitur immota altera propositio, nempe *Petrum non fuisse Apostolorum Principem aut totius Ecclesiæ caput, ita vt vel in reliquos Apostolos vllam haberet autoritatem, vel in Ecclesia Dei maiorem quàm reliqui Apostoli potestatem teneret. Fuisse autem Principem, quemadmodum & Consul totius Senatus Princeps dici potest, non propter maiorem autoritatem, sed propter maiorem honoris & dignitatis gradum, non inficiamur: in quem sensum intelligenda sunt omnia loca, tam in Scripturis, quàm in Patribus, quæ Petrum, vel caput, vel Principem Apostolorum, totius Ecclesiæ prædicant. Fuit enim reuera, ipso etiam Christo in humanis degente multis priuilegiis & donis præ cæteris Apostolis, donatus: fuit post mortem Christi, tanquam consul, in cœtu Apostolorum: fuit in Ecclesia omnium Apostolorum, fideliúmque omnium præstantissimus & ... .* Cæterùm, fuisse eum vnicum vicarium, & ministeriale Christi caput, à quo Ecclesia penderet: fundamentum super quod Ecclesia fundata consisteret: principem, qui autoritatem in reliquos Apostolos, & totam Ecclesiam haberet, negamus, inficiamur, & Scripturis aduersari contendimus.

Sed demus (id quod omnino dari non potest) Petrum Apostolorum, totiúsque Ecclesiæ principé fuisse, eo sensu, quo Papistæ contendunt: quid tamen ad Romani Pontificis primatum facit? *Plurimum* (inquiunt Papistæ) *facit ad principatum Papæ stabiliendum sic: Petrus fuit Apostolorum omnium Princeps. Ergo omnis Papa seu Episcopus Romanus, semper Episcoporum omnium princeps, ideoque Ecclesiarum omnium caput.*

Responsio. Illatio hæc non consequitur. Vnus Petrus aliquando fuit duodecim Apostolorum princeps: Ergo omnis Romanus Episcopus, quicunque ille sit, semper est Episcoporum omnium princeps, ideóque Ecclesiarum omnium, quæ in toto orbe terrarum orbe diffusæ sunt, caput. Ratio. Non enim ab vno singulari exemplo, ad vniuersalem propositionem tenet consecutio: neque id, quod semel est factum, ad perpetuã regulã, vt idẽ semper fiat, trahi potest: quãdoquidẽ longè diuersa ratio est illius singularis & tẽporarij exẽpli, atq; huius generalis ac perpetuæ regulæ quã inde colligunt. Quod quidem hinc perspicuũ fit. *Si inter Apostolos, vnus Petrus summus fuit princeps constitutus, id ideo factum est quia reliquis omnibus Apostolis fidei constantia animi magnitudine studio gloriæ Dei, aliisque plurimis diuinæ gratiæ donis præstabat. Num igitur cõsequetur, vnum Episcopum qui reliquos non solum non antecellat, neque eruditione, neque vita sanctitate, sed sæpe etiam longè inferior aliis omnibus sit, debere inter omnes reliquos Episcopos esse summum principem?*

Deinde, si Petrus duodecim Apostolis præfuit vt

princeps, hoc ideo fuit, quia illi pauci erant quibus, poterat aliquis vnus præfici: num propterea consequetur, vnum debere quadringentis Episcopis, imò centum millibus ouibus vel etiam Ecclesiis, præfici, qui eas omnes regat? Minimè. Neque enim vnus, sicut ad duodecim homines, aut vnam Ecclesiam regendum sufficit, ita ad centum millia hominum, aut ad vniuersas in toto orbe Ecclesias gubernandas, hoc præsertim regiminis genere, quale est Ecclesiasticum, quod Episcopi in sua Ecclesia præsentiam requirit, sufficere potest.

At vnus sufficit imperator ad totum orbem regendum. Ergo & Papa ad totam Ecclesiam;

Resp. Imperator per se non sufficit, sed per alios regit. Hoc autem pacto Christus per ministros multos suam Ecclesiam externè regit: quo fit, vt hoc pacto non sit necessarius vnus Papa, ad totam Ecclesiam regendam. Vnum habemus caput, & principem, regem Christum, qui solus per se internè suo spiritu, externè verò per ministros regit Ecclesiam. Quare etsi daretur (id quod dari non potest) Petrum inter 12. Apostolos, talem primatum, qualem fingunt Papistæ, tenuisse; nulla tamen ratione consequi potest, aliquem vnum Episcopum Episcoporum omnium principem esse, vniuersisque Ecclesiis præcipi debere.

Sed esto, valeat hæc consecutio ab exemplo singulari: *Tempore nascentis Ecclesiæ, vnus scilicet Petrus, primatum inter Apostolos omnes tenuit: Ergo & nunc, & semper, in finem vsque mundi, aliquis debet in Ecclesia esse omnium Episcoporum princeps & totius Ecclesiæ caput: quomodo tamen hinc consequitur, hunc reuera esse, aut esse debere, Romanum Episcopum?*

At consequitur, (inquiunt Papistæ) hoc modo: *Illius Ecclesiæ Episcopus, omnium Episcoporum princeps esse debet, cuius etiam Petrus omnium Apostolorum Princeps, Episcopus fuit. Atqui Petrus fuit Episcopus Ecclesiæ Romanæ, idque annis 25. ergo &c.*

Resp. Primò ad minorem propositionem. Negamus Petrum fuisse Romanæ Ecclesiæ Episcopum, præsertim annis 25. vt ipsi tradunt; contráque hanc tertiam propositionem statuimus.

Tertia propositio. Petrũ vel nunquã, vel exiguo tẽpore fuisse Romæ.

Petrus etsi detur fuisse aliquo modo Apostolorum princeps: non tamen fuit Ecclesiæ Romanæ Episcopus tanto præsertim tempore, quanto fuisse fingitur à Papistis, 25. nimirum annis: sed vel nunquam vel exiguo admodum tempore Romæ fuit ac mansit. Hoc verò ex iis, quos subiiciam, locis demonstrabo.

Primo ab officio seu vocatione Apostolorum. Apostolorum vocatio erat, vt nullas certas ac firmas haberent sedes, vbi perpetuò manerent: sed in totum terrarum orbem proficiscerentur, Ecclesiásque vbi erigerent, erectis verò aliquem pastorem seu Episcopum præficerent, quemadmodum patet è testimonio Christi, Matth 28. *Euntes in vniuersum mundum, &c.* Act. 1. *Eritis mihi testes in Iudæa, Samaria, &c.* Qui igitur fieri potest, vt Petrus princeps Apostolorum certam & firmam sedem Romæ tenuerit, tanto præsertim tempore, nempe annis 25. vt Papistæ dicunt? Confirmatur etiam ex eo, quod scribit Paulus Ephes. 4. vbi diuersa Ecclesiasticorum ministeriorum genera recenset, aliud esse dicens, *munus Apostolicum, aliud munus pastorum: Alios* (inquit) *dedit Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas, &c.* Diuersum igitur cum sit munus Apostolicum à munere pastoris seu Episcopi: Petrus autem esset Apostolus, dicendum non est, illum fuisse Romanæ Ecclesiæ Episcopum.

Secundò, Gal. 2. Paulus testatur, *Petrum destinatum fuisse à Spiritu sancto Apostolum ad circumcisos*, id est, *vt suo fungeretur Apostolatu inter Iudæos*, *se verò destinatum Apostolum Gentium*: dicendo: *Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apostolatum circumcisionis: efficax etiam fuit per me inter Gentes.* Qui igitur verisimile est, Petrum contra suam vocationem deseruisse Iudæos, Romam verò venisse ad Gentes, præsertim ibi semper in finem vsque vitæ mansurum? Facilè potest dari, eum aliquando fratres, qui Romæ erant, inuisisse, atque in doctrina Euangelij confirmasse: sed ibi deinde semper mansisse 25. annis, dari non potest, quia maxima Petro fiat iniuria.

Tertio ex temporum supputatione id fit perspicuum, fieri non posse, vt Petrus fuerit Romæ, tanto præsertim tempore; ne dum Episcopus ibi sederit. Papistæ quidem contendunt, Petrum non solùm fuisse Romæ, sed etiam Romanæ Ecclesiæ primum & fundatorem, & Episcopum fuisse, eique præfuisse annis 25. Atque in hanc sententiam adferunt nihil quidem ex verbo Dei, cùm ne mentionem quidem vllam hisce de rebus, nisi in oppositam partem, faciat: sed testimonia tum Patrum aliquot, tum historicorum. Ego igitur demonstrabo hæc quatuor.

Primum, *fieri non posse, vt Petrus annis 25. Romæ manserit.*

Secundum, *Petrum non fuisse Romanæ Ecclesiæ fundatorem.*

Tertium, *Neque fuisse Romanæ Ecclesiæ Episcopum.*

Quartum, *Fortasse neque Romæ vnquam fuisse: ideóque neque hæreticum, neque impium esse,* si quis dicat, *Petrum Romæ nunquam fuisse.*

Age igitur. Tradunt quidem permulti in genere, Petrum Romam venisse sub ipso Claudij imperio, vt Euseb. Cæsar. histor. Eccles. lib. 2. cap. 14. Alij verò certum annum statuentes, dicunt, anno imperii Claudii secundo, qui fuit annus Domini 44. (vt refert Funccius) alij, anno Domini 45. qui fuit annus Claudii imperatoris tertius, vt Damas. in pontif. & refert Lucid. Samoth. de emendatione temporum, lib 8. Omnes autem pontificii dicunt, *Petrum ibi ecclesiam fundasse, & primum Romanæ ecclesiæ episcopum fuisse, annis 25. illi præfuisse: deinde vna cum Paulo, anno 14. & vltimo Neronis, ibi occisum occubuisse.* Lucid. Samoth. Lib. 8. Item in tab. annal. fol. 113. & 114.

Hæc omnia quàm vera sint patefaciam, singúlaque illa quatuor, quæ iam proposui, perspicuè demonstrabo: Primò quidem ex iis, quæ de Pauli & ad Christum conuersione, & Hierosolymam profectione, in sacris literis traduntur.

Paulus ad Christum citius conuersus non est, quàm circa annum Domini 35. vt ex Actis colligi potest. Nec enim Stephani interfuit Act. 7. Stephanus autem lapidibus obrutus fuit à Iudæis circa annum à resurrectione Domini secundum. Resurrexit verò Dominus anno à sua natiuitate 34. Erat autem tunc Petrus Hierosolymis, quando Paulus conuersus est: anno igitur Domini 35. Petrus est Hierosolymis.

Deinde Paulus ad Christum conuersus, Christum prædicat in Arabia annis tribus, vt Gal. 1. apparet. Post annos autem à sua conuersione tres iam elapsos, venit Hierosolymam, & mansit apud Petrum diebus 15. vt ibidem testatur. Anno igitur Christi 38. Petrus est Hierosolymis. Totum hoc fatentur Papistæ sine vlla controuersia: quanquam Lucid. Samoth. ait hoc tempore, vsque ad annum Domini 38. Petrum partim in Iudæa mansisse, partim in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia & Bithynia, vbi Ecclesias quoque fundauit, vt ex 1. epist. Petri apparet. Anno verò Domini 38 fuisse in Antiochia, & Ecclesiam ibi fundasse, ibique præfuisse annis 7 nempe vsque ad annum Domini 45. quo quidem anno venisse postea Romam tradit. Satis est, conuenisse hactenus inter nos, quòd anno Domini 38. Petrus fuit Hierosolymis. Pergamus: nos in Paulo. Anno igitur Domini minimum 50. Paulus iterum ascendit Hierosolymam vnà cum Barnaba, assumto & Tito, quo quidem tempore coactum fuit Concilium Hierosolymis primum ab Apostolis, explicandæ illius, de legis necessitate, quæstionis gratiâ, vbi aderat Petrus, vt patet Act. 15. & Gal. 2. Ait enim Paulus Gal. 2. *se post annos 14. nempe vel à conuersione sua vel* (vt alii volunt) *post visum primâ vice Petrum, rursus ascendisse Hierosolymam, vt suum Euangelium, quo prædicabat legis abrogationem, conferret cum aliis Apostolis: non quia dubitaret de suo Euangelio, sed aliorum causâ, vt scilicet gentes magis confirmarentur in fide Euangelij, quod prædicabat Paulus.*

Quo, ex loco patet, *Paulum non secundò ascendisse Hierosolymam, nisi ante habitum illud Concilium Hierosolymitanum. Nam si ante fuisset sententia Apostolorum de legis abrogatione omnibus declarata, sicut fuit in illo concilio, procul dubio opus non fuisset Paulo ascendere Hierosolymam.* Secundò, *conferendi sui cum aliis Apostolis Euangelij, quo abolitam legem prædicabat, gratiâ.* Quo perspicuum fit, tunc concilium habitum fuisse, quando secundò Paulus ascendit Hierosolymam post annos 14. à sua scilicet conuersione, vel post visum primâ vice Petrum. Sed vtut sit, manifestum est, Petrum eo tempore, quo Paulus post annos 14. ascendit Hierosolymam, Hierosolymis fuisse. Iam enim tenus annos.

Anno Domini ut volunt, 35. Paulus conuertitur ad Christum: post conuersionem annis tribus Christum prædicauit [illegible], antequam primum veniat Hierosolymam [illegible] Galat. Iam habes annum Domini 38. [illegible] vel 14. integros (iuxta aliquos) & habebis annum Domini 52. vel saltem addas vndecim integros iam elapsos & vnum iam duodecimi, vt sint 14. à sua conuersione, quando secundo venit Hierosolymam cum Barnaba, quo tempore Petrus erat Hierosolymis, & habitum fuit concilium. Sic habes annum Domini saltem 50 [illegible] apertissima.

Ex his manifestum est, Petrum anno 50. fuisse adhuc Hierosolymis, non autem Romæ. Quomodo igitur fieri potest, vt verum sit, quod aiunt papistæ, Petrum, anno Domini 44. vel 45. Romam venisse, cùm ex scripturis manifestum sit, eum fuisse Hierosolymis, anno Domini 50.

Occupatio. At (dicet aliquis papista) Petrus anno 44. venit Romam, vbi Ecclesiam fundat, deinde reuertitur Hierosolymam, vbi [illegible], anno 50. Domini, & anno conuersionis Pauli 14. [illegible] Hierosolymitanum. Ita vtraque bené cohæret, & quod nos dicimus, eum venisse anno Domini 44. Romam & quod vos colligitis é scripturis, eum fuisse Hierosolymis anno 50.

Responsio. Dari hoc non potest, nempe Petrum Romam profectum, deinde Hierosolymam reuertisse, & iterum Romam redisse, vbi mortuum esse dicunt. Primò, quia non est iter tam breue & facile Roma Hierosolymam, & Hierosolyma Romam, vt toties iter hoc fecisse Petrum credendum sit. Secundo, quia Lucas qui Acta Apostolorum conscripsit, ne verbum quidem vllum hac de re facit: vnde hoc saltem coniectare possimus, quod certe non omisisset, si factum fuisset. Tertiò, quia verisimile non est, Petrum ante habitum concilium Hierosolymitanum, atque ita ante sedatos fidelium, qui erant in Iudæa, animos, circa quæstionem de necessitate legis Mosaicæ, Iudæam deseruisse, & Romam venisse. Denique quia in nulla historia fide digna reperitur, Petrum, postquam Romam venit, eam deseruisse, atque Hierosolymam iterum reuertisse: quod etiamsi apud aliquos legeretur, cùm tamen in Sacra scriptura nulla de hac re mentio fiat, res saltem manet incerta, atque ita non tenemur vobis dare, Petrum Romam venisse, deinde Hierosolymam redisse: Nisi igitur meliorem responsionem adferatis, nos é scripturis conuicimus, Petrum ante annum Domini 50. non fuisse Romæ: quo quidem tempore iam annus Imperatoris Claudij 8. agebatur. Quare falsissimum est, quod dicitis, anno 2 Claudij, & anno Domini 44. Petrum Romam venisse: atque ita concluditur, annis 25 non potuisse Petrum Romæ præfuisse.

II. Deinde ex Eutropio, Romanarum rerum scriptore, qualis nunc circumfertur, apparet falsum esse quod dicitis. Philo Iudæus (vt ex veteris historiis, Iosepho & alijs patet) cùm legatum ageret Hebræorum ad C. Cæsarem, id quod contigit anno Domini 40. moratus est Romæ. Eutropius autem (vel veriùs Eutropij deprauator) de hac legatione Philonis loquens, ait: Is scilicet Philo Romam veniens anno scilicet Domini 40. locutus est cum Apostolo Petro, eiúsque amicitias habuisse fertur. Hic certé facit, vt Petrus anno Domini 40. Romæ fuerit, & eum Philo Romæ est allocutus. Quomodo igitur vel alij, qui dicunt anno Domini 44. aut 45. Romam venisse, mendaces non sunt, si verax est hic Eutropius? vel si illi vera dicunt, quomodo non est mendax hic Eutropius? Conciliant Papistæ suos historicos? non minus enim quam alteri credendum est. Nos verò ex verbo Domini ostendimus, Petrum anno Domini 50. Hierosolymis fuisse ideóque ante annum 50. Romæ non venisse, vel secundum Papistas, neque ante annum 57.

At excipiet papista quispiam, post annum Domini 50. vel 52. venisse Romam, ibique præfuisse annis 25.

Responsio. Ostendam primum Ego Petrum non fuisse Romæ, neque circa annum Domini 58. aut 60. neque circa annum Domini 70. Deinde concludam etiam clarius, fieri non posse, vt ibi 25. annis manserit. Ac primum quidem anno 58. qui fuit annus imperij Neronis tertius, Paulus vinctus Romam duci incœpit: anno verò Domini 60. Romam peruenit, vt apertè explicat Funccius in chronologia. Tunc Petrum non fuisse Romæ, patet ex Actis, vbi cùm Lucas diligentissimè narret, quæ contigerint Paulo, & in ipso itinere, & vbi propè Romam accessit, cui multi fratres obuiam fuerunt, & vbi Romam peruenit, vbi multi eum fratres conuenerunt, nunquam mentionem vllam facit de Petro, vel quòd ibi esset, vel obuiam venisset, vel Romam perductum salutasset: quod quidem procul dubio fecisset Lucas, si ibi adfuisset Petrus, quando quid alij fratres egerint, diligenter narret. Non ergo verisimile est, eum fuisse Romæ anno 60.

Neque item ibi fuit anno Dom. 70 qui fuit annus Neronis postremus, quo scilicet martyrio coronatus fuit Paulus, Euseb. Cæs. lib. Ecclesi. hist. lib 2 cap 25. Nam ex epist. ad Tim. 2 cap. vlt. perspicuum fit, Petrum non fuisse Romæ sub id tempus, quo mors Pauli instabat, quandoquidem aliquot eorum fratrum, qui tum ibi aderant, meminit, nempe Eubuli, Prudentis & Lini: de Petro verò, ne verbum quidem: quod quo pacto omittere potuisset Paulus, si tantus Apostolus, qualis erat Petrus, ibi adfuisset?

Ex iis perspicuum fit, Petrum non fuisse Romæ, neque anno 60. quando Paulus Romam perductus fuit vinctus: neque anno 70. quando suæ mortis tempus instabat, cum neutro tempore vllam Petri mentionem faciat Paulus.

At (inquiet) vtroque tempore, & cùm eò perductus fuisset Paulus, & cùm suæ mortis tempus instaret, Petrus Romà aberat, ob aliqua negotia Regni. Hoc non fit verisimile. In nulla enim epistola, quas multas tamen Romæ scripsit Paulus, meminit vnquam Petri, vel quòd adfuerit, vel quòd abfuerit, cùm tamen de aliis minoris pretij fratribus subinde mentionem faciat, si vel adfuerint, vel aliquò abierint quemadmodum 2. Tim. 4 facit, Crescens inquit in Galatiam abijt, Titus in Dalmatiam. Item 1. Cor. 16 Expecto Timotheum cum gaudio. Vnde tam altum de Petro silentium? nisi quod verisimile est, ibi Petrum nunquam fuisse, præsertim ante mortem Pauli?

III. Quòd verò fieri non possit, vt Ecclesiæ illi præfuerit Petrus annis 25. præter ea, quæ diximus, hinc etiam patet.

Claudius imperauit annis 13 mensibus 8. Nero verò eius successor annis 14. Iam altera ex parte, à nobis supra est demonstratum, Petrum Romæ non fuisse, ante annum Claudij Octauum, qui fuit annus Domini 50. alterà ex parte Pontificij dicunt, vt Euseb. in hist. Eccles. lib 2. cap. 25. anno 14. Neronis, Petrum vnà cum Paulo Romæ fuisse occisum. Iam subducas annos, exorsus ab anno Claudij octauo, qui erat annus Domini 50. quo tempore Petrus adhuc Romæ non fuerat (vt supra à nobis est demonstratum) vsque ad annum Neronis postremum, quo dicunt, mortuum fuisse Petrum: & reperies, non pluribus quàm 19. tantùm annis, & mensibus 8 Romanæ Ecclesiæ præfuisse Petrum, si tamen detur præfuisse. Tot enim anni intercedunt ab anno Claudij octauo qui fuit annus Domini 50 vsque ad 14. Neronis, qui fuit annus Domini 70 Quid igitur garriunt, annis 25. illi Ecclesiæ ipsum præfuisse? Fieri hoc nullo pacto potest, nisi dicamus, anno Domini 44 (vt volunt) Petrum Romam venisse, quod falsum esse supra demonstratum est. & historicorum Pontificiorum inconstantia confirmat: quando alij dicunt, vt falsus Eutropius, anno Domini 40. Romæ fuisse, atque à Philone inuisum & salutatum; alij anno 44. alij anno 45. vt Lucid. Samot.

Addam iam & alias perspicuas coniecturas ex quibus colligetur, falsa esse, quæ pontificij tradunt de Petro, quod fuerit primus Romæ Episcopus, primus Ecclesiæ Romanæ fundator, quod 25. annis illi præfuerit, quod ibi cum Paulo mortuus.

I. Coniectura. Si Petrus fuit Romæ, eáque Ecclesiam fundauit, vel id fuit, antequam Paulus scripsisset Epistolam ad Romanos, id est, ad Ecclesiam, quæ erat Romæ: vel post scriptam & missam epistolam eò venit Petrus. Si dicas, post missam Epistolam Pauli, consequentur hæc omnia necessariò. Primum, ergo primus illius Ecclesiæ fundator, aut Episcopus, non fuit Petrus: erat enim iam fundata antequam epistolam ad eos misisset Paulus, vnde appellat eos sanctos, &c. Secundum, Ergo Petrus non præfuit annos 25. Epistolam enim scripsit Paulus ad Romanos, circa annum Domini 58. id est, paulò antequam eò ipse perductus fuisset vinctus, quod factum fuit anno Domini 60. Et occisum ferunt Petrum anno Domini 70. id est, postremo Neronis anno.

Si dicas (vt ipsi volunt) missam Epistolam, hoc non fit vero simile. Si enim, cùm Paulus scriberet ad Romanos iam Petrus erat Romæ Episcopus: qui fit, vt in Epistola sua Paulus nullam penitùs mentionem tanti Apostoli Petri faciat, neque eum salutare iubeat? Cùm tamen tot alios fratres nominatim salutet, & etiam mulierculas quasdam salutare iubeat, vt cap. 16. Epistola ad Rom. Item Actor. 11. *Lucas meminit illius famis, quæ fuit sub Claudio.* Item Act. 18. refert, *Claudium iussisse omnes Iudæos Roma discedere.* Hoc autem alterum accidit circa annum Domini 52. Nulla tamen ibi fit mentio Petri, vel quod manserit, vel quod discesserit. Ergo vel Romæ nunquam fuit Petrus, vel saltem eius Ecclesiæ fundator aut Episcopus primus non fuit, neque 25. annis illi præfuit. Si autem ab aliis, quàm vel à Petro, vel à Paulo fundata fuit illa Ecclesia (vt reuera fuit) totum Papatus fundamentum corruit, quo dicunt ideo Ecclesiam Romanam, primam esse Ecclesiam, quoniam primus eius fundator & Episcopus fuit Petrus. Dicant igitur se esse successores non Petri, sed alicuius incerti Ecclesiæ illius fundatoris.

II. Obiect. Act. 28. refert Lucas, permultos fratres Paulo, cum Romam perduceretur, obuiam venisse, & vbi eò perductus fuit, à multis itidem fratribus inuisum fuisse: de Petro nulla fit mentio. Quid hoc indicat, nisi Petrum tum ibi non fuisse?

III. Con. Phil. 2. In epistola, quam Roma ad Philippenses scribit, conqueritur, *se non habere vllum tam animatum ad res Philippensium curandas, atque Timotheum erat. Omnes enim* (inquit) *quæ sua sunt, quærunt, non quæ Iesu Christi.* Hinc interrogo Papistas, vbi tum erat Petrus? Si Romæ erat, vt ipsi fingunt, fœdissimam certè & turpissimam notam illi quoque inurit Paulus, dum ait se præter Timotheum nullum habere, qui curet res Ecclesiæ & Christi, sed omnes etiam, qui fratres videbantur, quærere quæ sua sunt. Absit autem, vt hoc sentiamus de Petro. Ergo ibi non fuit. In fine verò ait, *Salutant vos omnes sancti, maximè verò, qui sunt ex Cæsaris familia.* Si ibi Petrus, nunquid oblitus fuisset salutare fratres nomine Petri? aut illi prætulisset fratres, qui erant ex familia Cæsaris?

IV. Ob. Ad Colossenses Roma scribit, & cap. vltimo ait: *Salutat vos Aristarchus & Iesus, &c. Ii soli cooperarij sunt ad regnum Dei, qui fuerunt mihi solatio.* Ergóne Petrus Romæ erat, & tamen non erat operarius ad regnum Dei? absit.

V. Obiect. 2. Timoth. 4. Quid fortius & euidentius conuincit Papistas mendacij, cum dicunt, Petrum Romanum Episcopum fuisse, vnáque cum Paulo (vt Damasc. in Pontificatu tradit) occisum fuisse, quàm caput 4. epistolæ posterioris ad Timoth. quam Roma scripsit, cùm iam suæ mortis tempus instaret? Ibi ait: *Da operam, vt venias ad me citò.* Cur? *Nam Demas me dereliquit, amplexus præsens sæculum, & profectus est Thessalonicam. Crescens in Galatiam. Titus in Dalmatiam; Lucas mecum est solus.* Iam sic dico: Si ibi tum fuit Petrus, vel fuit liber, vel in carcere vnà cum Paulo. Si liber, qui fieri potest, vt Paulum ipse quoque deseruerit? Si in carcere, qui fit, vt nullum verbum de Petro faciat Paulus? Item subdit: *In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt.* Si tunc Romæ erat Petrus, quomodo potuit & ipse tantum Christi Apostolum, & charissimum fratrem deserere? Mendacium igitur est, quicquid Papistæ garriunt, de pontificatu Petri in Ecclesia Romana.

V. Postremò idem perspicuum fit ex iis, quæ de Lini temporibus tradunt Papistæ. Plerique contendunt Linum Petri successorem fuisse in Ecclesiæ Romanæ Episcopatu, & eo quidem anno Episcopatum illum obiuisse, quo Petrus occisus fuit. Tomo verò Concil. primo, in vita Lini Papæ, pag. 30. ex pontificali Damasi Papæ, hæc leguntur de Lino. *Fuit autem* (Linus) *temporibus Neronis à consulatu Saturnini, & Scipionis vsque ad Capitonem & Rufum Consules, martyrio coronatus, &c.* Hæc ibi.

Obseruetur hic mendacium Romanensium. Saturninus & P. Cœpio (quem ibi appellat Damasus Scipionem) consules fuerunt anno Neronis secundo. Capito verò & Rufus, anno eiusdem Neronis 13. sicut ex historiis patet. Pontificij porrò dicunt, Petrum vltimo Neronis anno, nempe 14. occisum. Iam si Linus, anno 13. Neronis mortuus est, seu martyrio coronatus (sicut ex pontific. Damasi colligitur, qui dicit Linum peruenisse tantùm ad consulatum Rufi & Capitonis, qui anno 13. Neronis fuerunt consules) & Petrus (vt pontificij tradunt) mortuus est anno sequenti, nempe 14. eiusdem Neronis: quomodo igitur potuit Linus succedere Petro, cùm anno ante Petrum vno, martyrio sit coronatus? Vt sic arguamus, si Linus fuit tempore Neronis Ecclesiæ Romanæ Episcopus, certè Petrus non fuit. Si fuit Petrus, præsertim anno 14 certè Linus non fuit, quandoquidem anno 13. Neronis mortuus est. Ergo necessarium est, vt alterutrum sit mendacium. Atqui magis credendum est, fuisse Linum, Romanæ Ecclesiæ Episcopum, tempore Neronis, quàm Petrum. Non enim repugnat scripturis illud, sicut hoc, neque vllam secum absurditatem trahit, sicut hoc, quod dicunt Petro. Ergo Petrus non fuit Romanæ Ecclesiæ Episcopus.

VI. Petrum certè non fuisse Romanæ Ecclesiæ Episcopum testatur etiam Irenæus lib. 3. cap. 3. Ait enim, *primum Romanæ Ecclesiæ Episcopum fuisse Ecclesiæ illi ab Apostolis Petro & Paulo præpositum.* Tertullianus verò, lib. de præscript. hæret. 10 *primum Romanæ Ecclesiæ Episcopum, dicit fuisse Clementem, quem tamen tertium facit Irenæus.*

Ac sanè si vera sunt alia quæ dicuntur de Petro, quod Hierosolymis docuerit vsque ad annum Domini 38. Deinde in Antiochia 7. & fuisse etiam in Ponto (vt aliqui tradunt) 5. annis, in Bithynia, &c. vbi Ecclesias erexerit, quomodo potuit igitur esse Romæ 25. annis? an non vltra annos Neronis hoc modo vixerit?

Item si ipsi concionandum fuit gentibus Romæ annis 25. quomodo ergo ausus est manum dare Paulo, vt ipse ad Iudæos, ille ad Gentes se conferret? quomodo ausus est Petrus se alligare Iudæis, si sciuit sibi necessariò concionandum esse Romæ Gentibus?

At quid igitur de morte Petri dicemus? Romæne, an alibi est mortuus?

Resp. *Non me latet, quid Patres scripserint, idque vno eodémque consensu, Petrum scilicet Romæ interemptum occubuisse, idque sub Nerone, vel vnà cum Apostolo Paulo, vel anno circiter vno inmanente.* Sic sensit Egesippus, lib. 3. cap. 2. Sic Euseb. Cæsar. in hist. Eccles. lib. 2. cap. 25. Sic Damasus Papa in suo pontificali, quemadmodum etiam in Tomo Concil. 1. in vita Petri per Damasum, legitur: sic alij quàm plurimi grauissimi viri.

Sed ego dico, primò, cùm ex scripturis hoc probari non possit, hæreticum non esse, neque impium, si quis neget, eum Romæ mortuum, aut vnquam Romæ fuisse. Deinde, etiam si demus (quod quidem propter consensum tot clarissimorum patrum ego facilè dederim) eum Romæ eo necem subiisse: fieri tamen non posse aio, propter rationes è scripturis allatas, vt diu ibi manserit, multò minus, vt ibi Episcopus fuerit.

At locus est (inquiunt) in epistola Petri prima, cap. 5. Ibi ait Petrus: *Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone coelecta,* per Babylonem autem typicè Romam intellexit. Ergo è scripturis patet, Romæ fuisse. Hoc loco maximè nititur Eusebius Cæsar. vt probet Petrum fuisse Romæ. *Argumentum fucorum in oppositum.*

Resp. Negare nos talem interpretationem, vt per Babylonem intelligenda sit Roma. Quæ igitur fuit illa Babylon? Dicimus nos, fieri posse, vt fuerit illa, quæ est in Chaldæa, & cuius sæpius mentio fit in scripturis. Cùm enim Petrus (vt ex Actis patet) aliquot annis in Syria fuerit: fieri facilè potuit, vt & Babylonem illam adierit, quæ est in Chaldæa. Vel fieri etiam potest, vt illa fuerit, quæ erat in Ægypto, in qua multi Iudæi congregati fuerant. Cùm igitur ad prædicandum Iudæis destinatus esset Petrus, fieri potuit, vt ad eos etiam, qui in illa Babylone Ægyptiaca erant, peruenerit, indéque epistolam illam ad fratres, qui erant dispersi in Cappadocia, Bithynia, &c. scripserit: quod magis est vero simile, quam vt ex illa, quæ erat in Chaldæa, scripsisse eum dicamus.

Sed vtut sit, certum est, Petrum nequaquam fuisse Ecclesiæ Romanæ fundatorem, vel Episcopum. Quod non fuerit Episcopus, testis est Irenæus, lib. 3. cap. 3. qui dicit, fuisse Linum: & Tertull. lib. 10. qui dicit fuisse Clementem.

At saltem Ecclesiæ Romanæ fundator fuit, vt Irenæus testatur? Responsio. Ad hanc autoritatem Irenæi, qui ait, fundatam illam Ecclesiam à Petro & Paulo, dico, si referatur ad personas Petri & Pauli, falsum esse & suppositum illud ab aliquo Romanensium. Ratio prima. Neque enim Ecclesia Romana, circa Nicenam synodum, in eo honore est habita, quo deprauator

Irenæi

Irenæi eam fuisse tradit circa annum Christi 180. Secunda, Petrus & Paulus, ante scriptam Pauli epistolam ad Romanos, Romæ non fuerunt, vt supra est ostensum de Petro, & de Paulo apertissimum est ex epistola: & tamen ante scriptam epistolam, iam fundata erat Ecclesia, vt patet ex epistola Pauli. Ergo non potuit fundari à Paulo & Petro.

Ex his omnibus, quæ hactenus in responsione ad minorem Papistici syllogismi propositionem diximus, vbi illi dicunt: *Atqui Petrus Episcopus Romæ fuit per annos 25.* hæc omnia manifesta sunt. Primo *fieri nullo pacto posse*, (sicut ex scripturis & chronologiis colligitur) *vt Petrus annos 25. Romæ manserit.* Secundo, *Petrum non fuisse primum Romanæ Ecclesiæ fundatorem, imò nec Paulum, quoniam ante epistolam Pauli ad Romanos scriptam, Ecclesia illa iam fundata erat.* Ante autem illam Epistolam Pauli, nec Petrus, nec Paulus Romæ fuerunt. Tertio, *neque eundem Petrum fuisse vnquam Romanæ Ecclesiæ Episcopum, sed primum potius Episcopum fuisse Linum.* Quarto, *Petrum vel nunquam, vel exiguo saltem tempore Romæ fuisse.* Sic ad Minorem est responsum.

Nunc igitur ad Maiorem propositionem respondentes, eam negamus vtpote falsam, & nulla solida ratione fulcitam. Quæ est enim ratio, vt quicunque sit Romanæ Ecclesiæ Episcopus, sit etiam omnium Episcoporum princeps, & omnium Ecclesiarum caput, vniuersalisque totius Ecclesiæ pastor? Ratio est, (inquiunt Papistæ) *quoniam Petrus quoque, qui eiusdem Ecclesiæ Episcopus fuit, princeps Apostolorum fuit.* At quid tum? Simile est ac si dicamus: Dauid, qui populi Israelitici Rex fuit, fuit & propheta, ergo quicunque eiusdem populi rex fuit, propheta fuit. Vel sic: Saul primus Israelitarum Rex, Deo inuisus fuit: Ergo quicunque populi eiusdem rex fuit, Deo inuisus fuerit oportet. Ita vos dicitis: *Petrus, qui primus Ecclesiæ Romanæ Episcopus fuit, fuit etiam omnium Apostolorum princeps: Ergo quicunque Episcopus est Romanæ Ecclesiæ, princeps Apostolorum sit necesse est.* Quis non videat falsam esse hanc illationem, cùm sit a particulari exemplo, ad vniuersalem propositionem & perpetuam regulam?

At (inquiunt) valet illatio, *quoniam perpetuo nititur priuilegio, quod Petrus acceperat est à Christo, loco seu vrbi, in qua sedit & mortuus est, relinqui, nempe, vt non solum ipse, sed omnis etiam ipsius successor, omnium Episcoporum princeps, & omnium Ecclesiarum sit caput*: hinc tenet illatio. Petrus primus Ecclesiæ Romanæ Episcopus Apostolorum princeps fuit: Ergo omnis eiusdem Ecclesiæ Episcopus, reliquorum Episcoporum princeps est.

Respon. Primo, Assumitis quod est probandum. Etsi enim nunc in gratiam vestram damus, dignitatem hanc accepisse Petrum à Christo, vt esset princeps Apostolorum: non tamen actu tum damus, dignitatem hanc potuisse à Petro, vrbi seu Ecclesiæ, in qua sedit, relinqui aut alligari, vt quicunque in eius Episcopatum succederet, eiusdem quoque principatum teneret. Ratio, cur hoc non demus est: primò, quia hoc quod dicitis, nullum habet testimonium è sacris literis. Quod autem non habet testimonium è sacris literis, ea facilitate reijcitur, qua etiam dicitur, vt ait Hieronymus. Deinde, quia aduersatur dignitati Christi. Nulla est enim ratio, cur hoc demus Petro, Christo verò non demus. Dic enim quæso, quæ ratio est, *cur Petrus longè inferior Christo, tantum honorem acquirere possit loco, vbi sedit Episcopus, & vbi mortuus est: vt quicunque eiusdem loci fuerit Episcopus, princeps sit Episcoporum omnium, perinde atque Petrus Apostolorum: Christus verò princeps Pastorum, id non potuerit? An non Christus fuit Princeps Pastorum, caput Ecclesiæ, summusque ac verus Episcopus? Quid? Annon is quoque fuit Hierosolymis, [illegible], sacerdotioque, munus impleuit Hierosolymis, [illegible] mortuus est? procul dubio. Et tamen suæ Hierosolymæ tantum honorem acquirere non potuit, vt quicunque illi vrbi fuerit Episcopus, princeps quoque Pastorum, & caput Ecclesiæ, & summus omnium Episcopus fuerit, perinde atque Christus fuit: Et hoc Petrum potuisse dicemus?* Absit. Neque enim legimus, eum vlla [illegible] conditione, principatum hunc datum fuisse Petro. Tertio, *Si Petrus Apostolorum princeps, & caput Ecclesiæ, principatum hunc illi, in qua ipse* [illegible]

præfuit, soli ciuitati tribuit, ita vt qui deinceps in eadem vrbe præesset, is solus princeps Episcoporum, & caput Ecclesiæ sit: consequetur, *principatum hunc rem esse non firmam, interitam ac instabilem, super quam tamen ceu super firmam petram constitutam esse ecclesiam dicitis, & deficere non possit: ideoque fieri facilè poterit, vt ecclesia maneat sine capite.* Quod vero hoc consequatur ex illo, sic patet. Si vrbs in qua præfuit Petrus, nunc dirueretur, aut sub Turca eius imperium redigeretur, quemadmodum & Constantinopolis, ita vt nullus in ea pontifex præesse posset: tunc certè nullus esset in Ecclesia summus pontifex, princeps Episcoporum, aut caput Ecclesiæ, quandoquidem principatus iste, ita alligatus est loco, vbi præfuit Petrus, vt nullus, nisi qui ibi præest, talem principatum obtinere possit, sed perdito loco, principatus quoque pereat necesse sit. Hoc autem, secundum vestra dogmata est omnium longè absurdissimum. Ergo etiam secundùm vestra dogmata fieri non potest, vt Petrus principatum ecclesiæ, alligauerit loco, vbi ipse præfuit, quoniam aliòqui ecclesia super fundamentum oppidumque infirmum fundata esset. Quartò. Si ista ratiocinatio valet, Petrus princeps Apostolorum, Romæ Apostolatu suo functus est, & ibi mortuus; ergo sedes primatus Petri est Romæ relicta: valebit & hæc, Moses princeps prophetarum, caputque totius populi Israelitici, in deserto suo ministerio est functus, & ibi mortuus est: ergo sedes principatus Mosis in deserto relicta est, non Hierosolymis. Quis non videat has pueriles ineptias?

Sed esto, vt hunc honorem Petrus loco illi reliquerit, vbi Episcopus fuit: & valeat hæc argumentatio, Petrus principatum habuit inter Apostolos: Ergo ecclesia vbi sedit, hoc priuilegij habere debet, vt illius episcopus inter omnes episcopos principatum teneat: quid inde consequetur? Profectò hoc consequetur. Atqui primum sedit Antiochiæ: ergo Antiochenæ ecclesiæ Episcopus iure principatum inter omnes episcopos tenere debet: non autem Romanæ ecclesiæ episcopus Antiocheno debet præferri.

Scio, quid hic respondeant papistæ. *Fatemur* (inquiunt) *quàm diu Petrus sedit Antiochiæ, primam Ecclesiarum fuisse sedem ibi fuisse: & si Petrus ibi semper mansisset Antiochenæ ecclesiæ episcopus, principatum inter reliquos omnes episcopos tenuisset. Verum, quia Petrus inde Romam migrauit, ibique mortuus est, idcirco factum est, vt illud quoque priuilegium, Antiochiâ Romam secum transtulerit, atque ideo non Antiochenæ, sed Romanæ ecclesiæ episcopus, principatum Petri inter omnes episcopos teneat: sicque Antiochena ecclesia Romanæ cessit*: Et hac de re extat epist. Marcelli Papæ, ad presbyteros Antiochenos.

Responsio. Nos verò ad illam exceptionem respondentes, primùm, epistolam illam sub nomine Marcelli Papæ non admittimus, neque cogimur admittere. Deinde, Falsum esse dicimus, quod nugantur Papistæ, translatum fuisse principatum Petri Antiochiâ Romam. Certè Chrysostomus primatum hunc dat sanctæ ecclesiæ Antiochenæ. Homilia enim tertia ad populum Antiochenum, sic habet: *Ciuitatum omnium Antiochena vestra, Christo est gratissima: & sicut Petrus inter Apostolos primus Christum prædicauit: sic inter ciuitates* (sicut iam prædixi) *hæc prima, tanquam coronam quandam admirabilem, Christianorum tulit appellationem.* Item homil. 17. *Qua verò est ciuitatis nostræ dignitas? Contigit primùm Antiochiæ discipulos appellari Christianos. Hoc autem ciuitatum quæ sunt in mundo, ciuitas habet nulla, neque ipsa Romuli ciuitas. Propterea contra omnem terrarum orbem Antiochia oculos erigere potest.* Hæc ille. De sententia igitur Chrysostomi, *Petrus primatum ab ecclesia Antiochena, ad Romanam transferre non potuit, neque efficere; quin ecclesia Antiochena adhuc prima sit ecclesiarum, quoniam in ea primùm discipuli Christi appellari cœperunt Christiani, adde & in ea primùm præfuit Petrus.*

Deinde, interrogo Papistas, si Antiochena ecclesia principatum hunc Petri primà omnium accepit à Petro, quid causæ est, cur semel receptum, deinde illum perdiderit? *Quoniam* (inquiunt) *Petrus inde discessit Romam. Per discessum igitur Petri, primatus hic ademptus est ecclesiæ Antiochenæ?* Ita, inquiunt. Ergo *primatus iste essentialis seu realis non erat, sed accidentalis, ita vt penderet à præsentia personæ Petri, vt vbi esset Petrus, ibi esset primatus, vnde abesset Petrus, abesset &*

primatus. Ita est, inquient. Exemplum: *Quemadmodum & nunc vbi residet Papa, ibi est sedes Apostolica. Si Auinione aliquando sedit, ibi erat sedes Apostolica & primatus.*

Respon. Si ita se res habet, tum ego infero: Ergo neque Roma amplius primatum hunc tenet. Ratio, non enim amplius ibi præsidet Petrus. *Si enim per discessum Petri Antiochia, Romam ablatus est primatus ab Ecclesia Antiochena: cur non & per discessum eiusdem Roma in cœlum, ablatum esse dicemus primatum ab Ecclesia Romana?*

Scio etiam, quid hic respondere possint, discrimen esse inter illum, & hunc discessum. Sed esto: non effugient tamen, si illorum valet ratio, *primatum esse Romæ, & illum primas habere, quia ibi sedit & mortuus est Petrus: quin etiam secundas sedes Antiochenæ Ecclesiæ dentur, vbi primùm sedit Petrus. Atqui non fuerunt datæ Antiochenæ, sed Alexandrinæ.* Item Constantinopolitana prælata fuit Antiochenæ. Ergo illa ratio Papistarum, qua primatum Ecclesiarum demonstrant à dignitate fundatorum cuiusque Ecclesiæ, nihil valet. Vide Calv. Inst. lib. 4. cap. 6. Item, cur cùm sederit etiam Hierosolymis, & in Ponto Bithynia, &c. nullus tamen Hierosolymitanus Episcopus, aut Ponticus dicitur successor Petri, & sic Petri potestatis? Esto à *Papa sit successor Petri non potest tamen esse talis princeps, qui gestet gladium vtrumque, politicamque administrationem habeat.* Christus ait, Ioh. 20. *Sicut me misit Pater, ita & ego mitto vos. Atqui non fuit missus Christus ad regna sibi comparanda, reges sibi in ditionem terrenam subijciendos.* Ergo neque Petrus, ergo neque episcopi Romani.

Ex scripturis igitur perspicuum factum est; falsum omnino esse, quod dicunt Pontificij, *post Christum Pontificem Romanum caput esse, à quo tota Ecclesia pendeat: Monarcham, à quo tota Ecclesia regatur: principem, qui in omnes & Episcopos & Ecclesias plenam habeat autoritatem ac potestatem: denique summum & vniuersalem esse Pontificem, qui Episcopis omnibus potestate & autoritate antecellat, & vniuerso orbi præsidere debeat: atque hunc principatum ac dignitatem à Christo, in Petro accepisse.*

Modò idem confirmare liceat aliquantulum rationibus & testimonijs à Patribus & veteri Ecclesia deductis. Ostendam enim, Patres & veterem Ecclesiam, non agnouisse Romanum Pontificem, vt caput totius Ecclesiæ, vt principem Episcoporum omnium, vt vniuersalem & summum omnium Pontificem.

1. Si vetus ecclesia, ac Patres agnouissent Episcopum Romanum verè caput esse Ecclesiæ, & principem omnium episcoporum; vtique in legitimis concilijs, datus semper fuisset primus locus Romano pontifici, & eius legatis. Atqui non id semper est factum, in primis præsertim & vniuersalibus concilijs, quod iam ex concilijs & historijs demonstrabo. Ergo hac re significarunt Patres se non agnouisse Romanum Pontificem pro capite Ecclesiæ. Quod verò ita se res habeat, patet:

In concilio Niceno, quod omnium generalium conciliorum antiquissimum & sanctissimum habetur, aderant legati Romani pontificis Iulij, Vitus & Vincentius: his tamen datus fuit non primus, neque secundus, neque tertius, sed quartus locus. Autor est Sozomenes, in hist. Trip. lib. 2. c. 1. Vbi primo loco ponit Macharium Episcopum Hierosolymitanum; Secundo, Eustachium, Episcopum Antiochenum: tertio, Alexandrum, Episcopum Alexandrinum. Deinde quarto loco est: *Iulius autem Romanus Episcopus propter senectutem defuit. erantque pro eo præsentes Vitus & Vincentius Presbyteri eiusdem Ecclesiæ.* Socrates verò ibidem ait, Alexandrum Episcopum Constantinopolitanum, id est, regiæ vrbis (vt ipse loquitur) propter senectutem abfuisse, locum verò eius suppleuisse eius legatos Presbyteros.

Quin etiam in Epistola, quæ inseritur in primo Concil. Tomo, 270. fingitúrque scripta à concilio Niceno ad Syluest. papam, tertio loco reponuntur legati Papæ, primus præcedit Osius Cordubensis. Secundus Macharius, quem facit episcopum Constantinopolitanum; tertio loco sequuntur legati episcopi Romani. Item si quis legat subscripta nomina Episcoporum, primo loco præponitur Osius Cordubensis Episcopus. 1. Tom. Concil. p. 257.

In Concil. Arelat. secundo, tempore Syluestris Papæ, quintum locum tenent legati Papæ, Claudianus & Auitus, Presbyteri: Eugenius & Quiriacus Diaconi. Concil. T. 2. p 298.

In Concilio Carthagin. sexto, quod vniuersale fuit ab Episcopis 217. habito, Aurelius, Carthaginensis Episcopus (qui ibi & ipse Papa dicitur) primum locum tenet; secundum Valentinus, primæ sedis Numidiæ Episcopus; tertium Faustinus legatus Romani Pontificis. Concil. Tom. 1 pag. 234.

In Concilio Ephesino primo, præsidet Cyrillus Alexandrinus Episcopus legati Papæ inferiori loco sedent. Hist. Trip. lib. 12. c. 5. & in Concil. Tom 1 p 535.

In Concilio Ephesino secundo, quod quidem initio fuit legitimè congregatum, licet postea in definitionibus, sanctum Flauianum damnarit, & hæreticum Eutychen absoluerit, eiusque hæresim comprobarit, in hoc, inquam, concilio Dioscorus Patriarcha Alexandrinus præsedit: Legati verò Leonis Rom. pontificis, inferiori loco sederunt, nequaquam id facturi, si primum locum agnouissent Romano pontifici iure deberi.

At in Concilio Chalcedonensi, quod à 630. Episcopis habitum fuit, Legati Pontificis Romani primum locum, seu primam sedem obtinent. Ergo &c. Resp. Fateor, sed quo pacto? non quod sedi Romanæ id deberetur, sed quia Imperator Marcianus, rogatus à Leone Pontifice Romano, extraordinario quodam priuilegio illud voluit esse, ob causas, quæ in epistola Leonis ad Imperatorem, & eius vxorem Pulcheriam continentur. Quod autem extra ordinem, ac singulari priuilegio petitur ac conceditur, illud profectò ex communi lege non est. Imò ex eo loco patet, ante non fuisse vnquam id factum; sed tunc primùm, concessione Imperatoris, primum locum dari cœptum Romano Pontifici, non quia illum vt caput Ecclesiæ recognosceret, sed propter causas ibi contentas.

In ipsa Italia, habitum fuit Concilium Aquileiense, ibi non Romanus Episcopus interest, sed Ambrosius Mediolanensis Archiepiscopus præest, qui cùm apud Cæsarem maxima autoritate polleret, effecit, vt tunc *Ecclesia Mediolanensis, illustrior esset, quàm Romana.*

In Concilio primum Niceno *Romanus Episcopus agnoscitur non vt vniuersalis Episcopus, sed vt vnus ex Patriarchis,* & deinde iterum multis Concilijs, *cui non vniuersæ in orbe terrarum Ecclesiæ, sed suburbicariæ tantùm subessent, ideóque cuius potestas & autoritas certis finibus esset circumscripta.* 2.

Concil Nicæn Can 6. Vbi legitur, *Antiqua consuetudo seruetur per Aegyptum, Lybiam & Pentapolim, ita vt Alexandrinus Episcopus horum omnium habeat potestatem: quia & vrbis Romæ Episcopo parilis mos est* (nimirum vt sit primus in suburbanis Italicis Ecclesijs.)

Idem clariùs, in primo Tom. Conciliorum, pag. 49. In Canon. Hic Concilij, Canone 6. ibi leguntur verba. Idem ferè dist. 65. cap. mos antiquus.

Item in Concilio Constantinopolitano secundo, ca. *vbi quatuor Patriarchæ paris potestatis & dignitatis agnoscuntur, Romanus, Constantinopolitanus, Alexandrinus, Hierosolymitanus.*

Iustin. quoque Imperator, in T. Inter claras, cap. de sacrosancta Ecclesia. Item in Nouell. 123. Inter quatuor Patriarchas connumerat Romanum. Erant autem (vt dixi) Patriarchæ paris potestatis & dignitatis, ita vt arguere liceat, Episcopus Romanus tum agnitus fuit vt vnus ex 4. Patriarchis. Ergo non vt caput totius ecclesiæ vniuersalis.

Certè Nicænum Concilium suburbanarum tantùm Ecclesiarum curam Pontifici Romano, & vnicuique Patriarchæ dedit. Idem confirmatur in Concilijs alijs, sed præsertim in Concilio Constantinopolitano primo, vbi Patres (sicùt refert Socrates in hist. Tripart. & est primo Tom Concil pag. 476.) *confirmarunt rursus Nicænam fidem, & Patriarchas constituerunt, distribuentes prouincias, vt Episcopi vniuscuiusque diœcesis, ad Ecclesias non irent extraordinarias.*

Si vetus Ecclesia agnouit Episcopum Romanum vt caput & vniuersalem pontificem totius ecclesiæ, profectò sanctissimi Imperatores & Reges, non ausi fuissent, inconsulto episcopo Romano congregare vniuersalia Concilia, sed hanc potestatem, reliquissent Pontifici Romano vtpote illi, cuius hoc intererat, si caput erat Ecclesiæ. id quod & nunc dicit, se solum posse Concilia conuocare. Atqui contra sunt exempla permultarum 3.

Conci-

Concilia. Constantinus primus, sua propria autoritate *conuocat Episcopos omnes Nicæam, vbi Concilium Nicænum habitum. Concilium Aquileiense in Italia congregatum per* Gratianum, Valentinianum & Theodosium Imperatores, *qua de re & gratias illis agunt Ambrosius & alij Patres in Concilio congregati, quod sanctum Concilium fieri curassent.*

Concilium Constantinopolitanum primum, vbi 150. *Episcopi, congregatum fuit per Gratianum Valentiniani filium Imperatorem* in *Europa*, vt Socrates refert in hist. Tripart.

Ilyricum Conuentus. sub Liberio Pontifice Romano, iussu Imperatoris Valentiniani, actus fuit. Vide Niceph. lib. 12. c. 30. pag. 541. B. Vbi hæc verba: *Quo cognito, qui tum Ecclesiam Romanam adhuc gubernabat Liberius, finitimos Episcopos principis iussu conuocatos.*

Quoties Pontifices Romani per literas & nuncios rogarunt Imperatores, vt iuberent conuocari Episcopos, & haberi Concilia pro fide Catholica? quippe quorum Imperatorum intererat, Ecclesiæ curam suscipere. Leguntur epistolæ Leonis primi ad Theodosium, ad Marcianum Augustos, &c. in actis ante Concilium Chalcedonense. Tom. concil. 1. *in quibus etiam rogauit imperatorem, & Pulcheriam Augustam, vt sibi concederent primum in eo Concilio locum, ob causas, quas ibi recenset.*

Quoties verò pij Reges tum Galliæ, tum aliarum prouinciarum in suis regnis concilia coëgerint, inconsulto Romano pontifice, tanquam qui nabierint hanc autoritatem, exempla multa adferre possem, sed breuitati studens omitto. De regibus Galliæ aliquot exempla adfert Doctissimus Molinæus, in præfatione super edictum Henrici 2. pag. 14.

4. Si Ecclesia vetus agnouit Episcopum Romanum, vt caput Ecclesiæ, &c. qui igitur factum est, vt sanctissimi Imperatores, & reges permulti, inconsulto hoc totius Ecclesiæ Monarcha pontifice Romano, leges tulerint, ad religionem & Ecclesiasticos mores attinentes? sicut patet de Constantino primo, & aliis Imperatoribus, Theodosio, &c. de Carolo Magno, Ludouico pio, & Lothario eius filio rege Galliarum, teste Platina in Gregorio quarto, qui multas sanctissimas leges tam circa doctrinam, & sacramenta, quàm circa Episcopos & alios ministros tulit, quibus & Ecclesia paruit, vt patet in capitulis Caroli Magni, Ludouici pii, & Lotharij. Item in Decret. Grat. dist. 63. cap. *Sacrorum.* Item 11. q. 1. cap. *Volumus.* De quibus Molin. in præfatione edicti Henrici secundi pag. 25. & deinceps.

In ipsa certè Ecclesia Romana, latas fuisse infinitas prope leges ab Imperatoribus circa res Ecclesiasticas, quibus & Ecclesia, & ipse Papa Romanus obedire cogerentur, primùm patet in Decretis, distinct. 10. cap. *de capitulis, c. vides.* cap. *Quid autem.* Item distinct. 97. c. *Ecclesiæ capite, vellet.* In quo capite etiam patet, quòd Bonifacius primus Papa, supplicem libellum misit ad Honorium Imperatorem, orans vt legem ferret circa electionem Romani Pontificis. id quod & fecit, quæ lex etiam continetur distinct. 79. cap. *Si duo.* Deinde pro testimonio est ipsum ius ciuile Romanum, quod totum huiusmodi legibus Imperialibus est refertum. Patet cap. *de sacrosancta Ecclesia: de Episcopis & Clericis.* Item in Nouell. Iustin. Magni. constit. 3. lex lata, *vt sit determinatus numerus clericorum.* Constit. 5. lex *de Monasterijs & Monachis.* Constit. 6. lex, *quomodo oporteat Episcopos & clericos ad ordinationem perduci.* Item constit. 16. 57. 59. 67. 83. constit. 117. 123. 146. Tertiò, tempore Honorij 3. Papæ, etiam Romæ non dubitabatur, *quin omnes Clerici, & Pontifices ipsi, tenerentur legibus Imperatorum, etiam in re Ecclesiastica parere*, quod Molin. apertè demonstrat pag. 25. Nunc certè Papa, sibi soli, vt caput Ecclesiæ, adscribit hoc officium *leges scilicet circa religionem condendi*: tunc igitur Imperatores, ideóque Ecclesia vetus hoc caput & summum Ecclesiæ Principem Papam non agnouit: aut impia fuit. Absit autem hoc secundum.

5. Patet idem ex eo etiam, quod Imperatores, reges & reliqui ciuiles Magistratus potestatem suam exercuerunt in causis Ecclesiasticis cognoscendis, in Clericis, Episcopis, ipso etiam Romano pontifice iudicandis, suarúmque legum transgressoribus puniendis: quæ certè non fecissent, si Papa fuisset caput Ecclesiæ, summus Monarcha, supremus Iudex, vt nunc gloriatur, dicendo, *ad se solum attinere causas Ecclesiasticas cognoscere, Clericos iudicare, & se à nemine mortalium in terris iudicari posse.* Atqui hæc fecerunt sanctissimi Imperatores, &c. Patet 23. q. 5. c. *principes seculi.* Item cap. *Administratores*: vbi principes, seculares que (vt vocant) potestates, nonnunquam intra Ecclesiam (id est, in rebus & personis Ecclesiasticis) potestatem exercent, vt muniatur & conseruetur disciplina Ecclesiastica. Hos textus Canonistæ quidem restringunt ad id tantùm temporis, quando Ecclesiastici negligunt, vel abutuntur suâ potestate, vel quando secularem potestatem accersunt in auxilium: sed in re iam perspicua non opus est tam contortis glossis. Nam de legislatione Imperatorum & Regum, principaliter de rebus & personis Ecclesiasticis facta, & ab Ecclesia recepta, apertissimi sunt textus, & in Canones relati, vt patet distinct. 10 cap. *de capitulis* C. *Vides.* C. *quid autem.*

Exempla. Leo Papa quartus, inter Pontifices Romanos sanctitatis quoque nomine celeberrimus, accusatus læsæ maiestatis, quòd Imperium transferre ad Græcos voluisset, causam suam agit coram Ludouico secundo Lotharii primi Imperatoris filio, eiúsque iudicio se submisit: patet, 2. q. 7. c. *Nos si competenter.*

Gregorius Tom. 2. epist. lib. 4. epist. 78. ad Constantiam Augustam, loquens de Mauritio Imperatore, appellat *eum Dominum suum serenissimum, & fatetur, efficacem esse Imperatorem, præcipere tam sibi, quàm alijs sacerdotibus.* Præceperat enim Mauritius Augustus Gregorio, vt pacem conseruaret cum Patriarcha Constantinopolitano: Gregorius ibi hæc verba profert: *Præterea indico, quia piissimi Domini scripta suscepi, vt cum fratre & consacerdote meo Iohanne debeam esse pacificus: Et quidem sic religiosum Dominum decuit, vt ista sacerdotibus præciperet.*

Quid quod multi etiam Pontifices Romani coacti fuerunt *non solùm suæ fidei confessionem edere coram Imperatoribus & Regibus: sed etiam iurare, se seruaturos leges Imperiales & prædecessorum Pontificum?*

Leo primus, apud Marcianum Augustum hoc professus est, *se leges Imperiales seruaturum, nullas nouitates facturum, ad proprium reatum imputans, si contra aut faceret ipse, aut ab alijs fieri permitteret.*

Item Pelagius primus, tempore Iustiniani Imperatoris, Childeberto Galliæ Regi, & confessionem fidei suæ proprio ore exposuit & propriæ manus subscriptione professus est, *se Leonis primi Papæ tomum per omnia seruaturum*, vt patet 25. q. 1. c. *Satagendum.* Annon hæc testimonia sunt subiectionis? *Papam scilicet non esse caput vniuersale Ecclesiæ, aut Monarcham, sed subditum esse Imperatoribus & Regibus.*

Leo quartus Lothario primo Imperatori profitetur apertissimè, *se seruaturum capitula Imperialia Lotharij, suorúmque prædecessorum, idque nunc & in æuum perpetuum facturum, mendacij accusans omnes, quicunque aliter dixerint, dicturi ve sint.* Ergo mendaces sunt omnes nunc Pontifices Romani, qui contrarium dicunt, se scilicet non esse subiectos legibus Imperatorum.

Iohannes quoque octauus Papa, earundem legum Imperialium obseruantiam profitetur Ludouico secundo Imperatori Franco, distinct. 10. c. *vides.* Certè Chrysostomus exponit illud Pauli Rom. 13. *Omnis Anima, &c. Ideo* (inquit) *Paulus hæc dixit, vt ostenderet, neminem hac subiectione excipi posse, etiamsi Apostolus, Propheta, vel Euangelista sit, nedum sacerdos, vel Monachus.*

6. Papistæ in statuendo suo vnico summo Pontificatu, inter alias rationes, quibus nituntur, nituntur exemplo summi Pontificis in lege Mosis. At certè contra Papistas facit exemplum illud. *Nam etiamsi ille esset summus Pontifex in sacris administrandis: non erat tamen caput, cui omnes subdi deberent, sed ipse quoque regibus subdebatur, eisque parere cogebatur.* Et regum officium erat, *religionem curare, abigere idola animaduertere in transgressores legis Dei, etiam in ipsos sacerdotes, idolatriam, quam humana inuentio introduxerat in Ecclesiam, eiicere.* Deut. 17. Hoc docent gesta Dauidis, qui Sacerdotes & Leuitas omnes in certos ordines, per 24. classes distribuit, vt ordinatim in Ministerio suo vices fungerentur, vt patet 1. Par. 23. 24. 25. 26. Hoc docent gesta Salamonis, Ezechiæ, Iosiæ, & aliorum sanctorum Regum Iuda, qui etsi non administrarent sacra; quoniam hoc erat munus Pontificum & Leuitarum:

imperium tamen habebant & exercebant in Clerum ipsum & Sacerdotes, disciplinam Ecclesiasticam ordinabant. Non fuit autem autoritas illa Regum abrogata per Christum, sed confirmata per Apostolos, Paulum præsertim & Petrum Rom. 13. capite 1. Pet. 2. imò neque per veros Apostolorum successores fuit abrogata, sed contra confirmata, vt exempla citra citata demonstrant, & Ambrosius Mediolanensis Episcopus, & alij docuerunt, *Regibus & potestatibus ab omnibus esse parendum,* 2. q. 1. Manifestum est igitur etiam ex Scripturis sacris (*Summum* (vt dicunt) *Pontificem, non esse Monarcham Ecclesiæ, sed subditum esse ciuili Magistratui, neque non interesse, leges condere circa cultum Dei, & disciplinam Ecclesiasticam, sed officium esse Imperatorum.*

7. *Si vetus Ecclesia agnouit Papam, vt caput Ecclesiæ, cuius decretis nemini liceat contradicere, quomodo igitur* (vt de aliis infinitis taceam) *Ludouicus nonus* (quem etiam inter sanctos Romani Pontifices retulerunt) Rex Galliæ, anno Domini 1228. ausus fuit *legem ferre pro libertate Ecclesiarum Gallicanarum, aduersus omnes nouas Romanæ Curiæ adinuentiones?* quæ (vt refert Molinæus) habetur in stylo Parlamenti Parisiensis, part. 3. Tit. 3 § 1.

Item, aliam edidit, quam etiam nunc *Pragmaticam sanctionem* vocant Sancti Ludouici, qua præter alia vetuit, *Omnes Curiæ Romanæ exactiones, tam impositas, quàm imponendas.* Idem alij permulti secuti reges fecerunt. Exempla alia permulta aliorum Regum Galliæ, qui huiuscemodi leges aduersus exactiones Romanorum Pontificum tulerunt, refert Molin. in sua præfat. in Regium edictum pag. 21. 22.

Quid? quod non solum Rex Galliæ Carolus: sed etiam vniuersus Senatus, totumque regium consilium, contra Ordinationes Benedicti XIII. Episcopi Romani, leges constituerunt? Vbi & Benedictum Papam, tyrannum vocant, desciscunt à Pontifice: & ibi Academia Parisiensis concludit, *nequaquam parendum esse Pontifici Romano: sed ab illo faciendam esse* (vt loquuntur) *subtractionem.* Vide Molinæum pag. 112. 114. 115. 119.

Neque hoc sine testimonio sacrarum literarum iudicauit Academia. Nam 2. Thess. vltimo: *Præcipimus,* inquit Paulus, *vobis fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, vt subtrahatis vos ab omni fratre, qui inordinatè segerit, & non iuxta institutionem quam accepit à nobis.* Et quidem sæpe, propter ambitionem & tyrannidem Paparum, aliæ Ecclesiæ sese à Romana subduxerunt, atque ab eius communione separauerunt. Exemplum. Tempore Victoris Papæ primi, Orientales Ecclesiæ, ab Ecclesia Romana, propter nouam Ecclesiasticæ libertatis oppressionem, quam Papa moliebatur, sese separauerunt, circa annum Domini, ducentesimum, de Consecrat. dist. 3. cap. *celebritatem.* Victor enim Papa primus Ecclesiam scidit, Græcam scilicet à Latina sua tyrannica oppressione separans. Vbi patet, quinam fuerint schismatum in Ecclesia autores, & Ecclesiasticæ vnionis perturbatores, nempe Episcopi Romani.

8. *Si Ecclesia vetus & Patres agnouerunt Papam, vt supremum summum que Pontificem, qui in iis, quæ sunt fidei, errare non possit* vt nunc iactat Papa Romanus: Cur ergo ipse Pius primus Papa fatetur (circa annum Domini 150.) *Se credidisse somniis Hermetis impostoris, qui mandatum Angeli* (vt ait Platina) *in persona Pastoris prætexebat?* vt patet de consecrat. dist. 3. c. nosse. Cur Irenæus arguit acerrimè Victorem Papam, eò *quod propter celebrationem Paschæ, in Ecclesias Orientales nouam censuram exercere volebat?* Cur Bernhardus Eugenium Papam tam acriter arguit in suis ad Papam epistolis? Cur Antonius Flor. Episcopus, Paschalem secundum Papam (quandoquidem nebulo erat egregius) *Antichristum esse populo significabat?* Prædicabat enim, *natum esse Antichristum.* Testis Sabellic. Ennead. 9. lib. cap. 4.

9. Ecclesia Græca illum nunquam agnouit, vt se maiorem, sed æqualem, vsque ad Ioannem Patriarcham Constantinopolitanum, qui se etiam illo maiorem esse voluit. *Si igitur à Christo, in Petro, factus est Princeps Ecclesiarum omnium: qui fit, vt Ecclesia Græca,* (quæ tamen refertissima fuit doctissimis & piis Episcopis) *nunquam tamen Papam Romanum agnoscere voluit, vt supremum Episcopum & vniuersalem Pastorem?* Quin etiam aliquot ex Græcis, hunc super omnes Ecclesias principatum sibi deberi contendebant: vt Ioannes Constantinop. Patriarcha tempore Gregorij Papæ Romani. Etsi autem impiè hoc fecerit: hoc tamen pro testimonio est, tunc temporis Romanum Pontificem non fuisse ab Ecclesia agnitum, vt vniuersalem Episcopum, & supremum Pastorem.

10. Patres prohibuerunt, *ne quis hoc titulo Vniuersalis Episcopi gloriaretur & appellaretur. Si itaque vetus Ecclesia agnouisset Papam caput Ecclesiæ, agnouisset, ad primum Papam, sed aliquem alium Episcopum, vt supremum omnium Pontificem, caput Ecclesiæ, & Vniuersalem Episcopum in Ecclesia esse debere, profectò & ante Iohannem Constantinopolitanum Patriarcham, hoc nomine Capitis Vniuersalis Episcopi aliquando dignatus fuisset, & postea non prohibuisset, ne quis hoc nomine Vniuersalis Episcopi appellaretur.* At neque ante Iohannem Constantinopolitanum quisquam publicè appellatus fuisse legitur hoc nomine, & postea vetitum *ne quis auderet sibi tale nomen vsurpare,* testimonia sunt hæc.

Primò. Canon. Concilij Nicæni 6. qui etiam citatur dist. 65. *mos antiquus;* & confirmatus est in Concil. Constantinopolitano primo & in Carthagin. sexto, vbi Augustinus fuit, denique ab omnibus sanctis Patribus summa reuerentia exceptus: *vt nemo vniquam Metropolitanus inter cæteros Ecclesias tam sua ipsi, cum prouincia, & ne quis in alienam Ecclesiam se ingerat,* vindicet titulum hunc vniuersalis Episcopi, licet adhuc nulla mentio facta fuisset.

Secundò, cùm Iohannes Constantinopolitanus Patriarcha titulum hunc *Vniuersalis Episcopi sibi primum publicè vsurpare inciperet, & à Synodo confirmari conaretur,* Episcopus Romanus Pelagius II. tanquam *nouam Ecclesiæ Christi abominandam rem* reiecit, idque directis ad Iohannem ipsum Constantinopolitanum & ad alios Epistolis, vt patet dist. 99. cap. *nullus.* *Nullus* (inquit) *Patriarcharum, Vniuersalitatis vocabulo vnquam vtatur, quia si vnus Patriarcha Vniuersalis dicitur, Patriarcharum nomen cæteris derogatur: sed absit hoc à fidelibus.* Fuit autem & Episcopus Romanus vnus ex quatuor Patriarchis. Ergo testimonio est Pelagium ipsum noluisse, neque vt ipse Episcopus Romanus appellaretur, aut esset vniuersalis Episcopus.

Tertiò, Cyprianus in oratione, quam habuit in Concilio Carthaginensi, idem docuit, dicendo: *Superest, vt de hac ipsa re, quid singuli sentiamus, proferamus. Neque enim quisquam nostrum Episcopum se esse Episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit: quando habeat omnis Episcopus pro licentia libertatis & potestatis suæ arbitrium proprium, tanquam iudicari ab alio non possit, cum nec ipse alterum possit iudicare.*

Quintò, Gregorius ipse primus maximus, quibus verbis hunc primatum insectatur? Dicit, *eum esse Antichristum, vel saltem Antichristi præcursorem, qui velit vniuersalis* (id est, [illegible] *huius terræ habitabilis*) *Episcopus appellari.* Legatur hac de re Beatus Gregorius Tomo secundo Epistolarum libro quarto, capit. 76. 77. 78. Item cap. 80. & 82. quarum Epistolarum altera est ad Eulogium Episcopum Alexandrinum, & Anastasium Episcopum Antiochenum, altera verò ad ipsum Iohannem Constantinopolitanum Episcopum. Item Epistola octuagesima tertia eiusdem quarti libri, ait: *In isto enim scelesto vocabulo* (scilicet vniuersalis Episcopi) *consentire nihil aliud est quàm fidem perdere.* Item libro sexto, capite 188. *Si vnus Episcopus vocatur vniuersalis, vniuersa Ecclesia corruit, si vnus Vniuersalis cadit.* Idem lib. quarto, capite 76. Item libro sexto, capite 191. & epist. 194. ait, *Ego autem fidenter dico, quia quisquis se Vniuersalem Sacerdotem vocat vel vocari desiderat, in elatione sua, Antichristum præcurrit, quia superbiendo se cæteris præponit.* Item lib. 4. cap. 80. cum ait, *hunc primatum, & Vniuersalitatis titulum sibi à Chalcedonensi Concilio oblatum, se omnino recusasse, ob causas, quas ibi recenset.* Profectò fatetur Gregorius, *neque alios, neque sibi talem primatum superbum neque Vniuersalitatis titulum conuenire.* Item distinct. 99. cap. *Ecce,* & est ex Epistolarum lib. 7. cap. 30. ad Eulogium Alexandrinum Episcopum. Legenda est epistola illa.

Quinto. Igitur in Concilio Africano sub Bonifacio Papa habito, Can. 6. prohibitum est, *Ne quis appelletur aut Princeps Episcoporum, aut summus, aut Maximus, aut tale quidquam, sed tantum primæ sedis Episcopus* (omnis scilicet Metropolitanus.) Idem in Concil. Carthaginensi Can. 26. Verba Græca ex Concilio sic habent. ὥστε τὸν τῆς πρώτης καθέδρας ἐπίσκοπον μὴ λέγεσθαι ἔξαρχον τῶν ἱερέων, ἢ ἄκρον ἱερέα, ἢ τοιοῦτό τι ποτὲ, ἀλλὰ μόνον ἐπίσκοπον τῆς πρώτης καθέδρας. Quis autem primæ sedis Episcopi appellabatur? Omnes Metropolitani in sua prouincia: Carth. Conc. cap 23. τὸν πρώτης καθέδρας ἐπίσκοπον appellat, τὸν ἐπὶ τῆς χώρας ἐπίσκοπον. Hos etiam appellabant τοὺς ἐξάρχους, τοὺς δεσπότας, καὶ μητροπολίτας, καὶ ἀρχιεπισκόπους, καὶ πατριάρχας, vt patet etiam ex Nouellis Iustiniani, Nouell. 123. & alibi.

His decretis iudicarunt Patres, *Neminem in Ecclesia posse esse vniuersalem Episcopum, aut caput totius Ecclesiæ, seu Summum totius Ecclesiæ Pontificem ac Monarcham, sicut hodie Papa gloriatur se esse. Si enim non potest quispiam appellari summus Sacerdos, ergo non potest esse.*

11. *Si vel Episcopi Romani agnouissent, se à Christo in Petro Principes Episcoporum constitutos fuisse, adeoque præeminentiam in vniuersum Episcopos & Ecclesias debere, & tribuere Romani Episcopi, & præsertim Bonifacius III. cum certaret cum Patriarcham Constantinopolitanum de hoc primatu, ipsam Episcopo Romano, non autem Constantinopolit. se debere, attulissent hanc rationem in medium cui Constantinopolitanus, contradicere non potuisset. nempe Petro & omnibus eius successoribus primatum hunc à Christo datum fuisse, se ipso successores Petri, igitur sibi non autem Constantinopolitano deberi, & sic sopita fuisset controuersia.* At si quis diligenter legat illas altercationes, videbit non fuisse allatam hanc rationem, sed humanam tantum, nempe *quia Roma caput esset Imperij. Igitur eius Episcopum caput esse debere Episcoporum & totius Ecclesiæ.* Hac eadem vtebatur Patriarcha Constantinopolitanus, dicendo: *Caput & sedes Imperij Constantinopolim translata est eáque tamdudum noua Roma vocata est: igitur ibi debet esse sedes & caput Ecclesiæ.* Contrà Romanus dicebat: *Sola Roma est sedes Imperij, Constantinopolis verò est colonia Romanorum. Vnde & Imperator Constantinopolitanus appellatur αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων, & ipsi ciues Constantinopolitani Romæi.* Hanc ob causam Phocas impius & sceleratus Imperator pronunciauit, *Romanum Episcopum fore Oecumenicum, & caput, & vniuersalem, summúmque totius Ecclesiæ Pontificem*: teste Platina in Bonif. 3. Paulus Diaconus de gestis Longobardorum, lib 4. cap. 11. Item Volaterr. Sabell. & alij Chronographi. Legitima igitur causa, cur ita pronunciarit Phocas, fuit, quoniam Roma nō desit, sed adhuc iudicabatur esse caput Imperij: vt apertè indicat textus Decr. dist. 22 c. Constantinopolitanæ, vbi dicitur, *Constantinopolitanum Episcopum ideo secundum à Romano locum tenere, quod Constantinopolis sit noua Roma, seu iunior Roma*, vt ait textus Concilij Constantinopolitani Can. 2. Ideo sequi veterem, non autem præcedere debet. Ex hac causa humana, quam attulerunt illi Episcopi Romanus & Constantinopolitanus in illa de primatu contentione, & ob quam solam, lata fuit sententia à Phoca pro Episcopo Romano perspicuum fit, *illos non sensisse iure* (vt dicunt) *diuino sed tantum humano, deberi Episcopo Romano hunc primatum alioqui attulisset illud ius Romanus Episcopus, ius diuinum si potuisset.*

Idem colligo ex petitione & Zozimi, & deinde Bonifacij I. à Concilio Africano, cùm vterque peteret à Concilio Africano & Carthaginensi 6. vbi aderat Augustinus, vt omnibus liceret ad Romanum Pontificem, tanquam ad supremum & summum Episcopū appellare, neuter attulit ius diuinum, dicendo: *Sic enim à Christo in Petro, Episcopis Romanis fuisse concessum*: sed tantùm ius humanum adferunt (sed tamen falso) Concilij scilicet Niceni. Certè si de iure diuino, *Episcopus Romanus summus esset & supremus in Ecclesia Iudex & caput, ad quem liceat omnibus appellare, illi boni Episcopi Romani non petiissent à Concil. Carthag. vt sibi concederent hoc priuilegium, neque attulissent tantum Canonem Concilij Niceni.* Item. *Patres qui erant in illo Concilio, si hoc deberi Romano Episcopo ex iure diuino cognouissent, profectò non dixissent, se velle videre alia exemplaria Niceni concilij: neque tandem Bonifacio I. denegassent, quod postulabat. Quis non videat Patres non agnouisse hoc Ecclesiæ caput, & vniuersalem Pontificem, scilicet Episcopum Romanum, neque à Christo, neque à Concilio Niceno, in tali gradu constitutum.*

12. Igitur argumentum duodecimum allegatur ex eo, quod Patres Concilij Carthag. & Africani, noluerunt concedere Episcopo Romano, vt ad ipsum omnes appellare possent, quod certè facilè concessissent si agnouissent Episcopum Romanum, vt caput Ecclesiæ à Christo constitutum: imò vel etiam a Concilio Niceno, sicut falso dicunt Romani Pontifices. Vbi interim videmus, quàm turpis impudentissimi mendacij nota adusta fuerit Romano Pontifici, dum in vno tam celebri, & ex ducentis & septemdecim clarissimis Patribus collecto Concilio, falsi conuictus fuit. Historia extat in 1. Tomo Concil. pag. 518. 519. & deinceps. Ab ea Synodo quatuor petebat & per literas & per legatos Pontifex Romanus, sed inter alia hoc vnum, vt liceret Sacerdotibus & Episcopis omnibus ex Africa, ad se appellare. In summa hoc pacto iurisdictionem super omnes Ecclesias Africanas sibi concedi petebat. Id vero vt sibi deberi probaret, affirmabat sic fuisse in Nicæna Synodo decretum. *Patres illi non fidentes verbis Episcopi Romani, dixerunt se velle videre Acta Concilij Nicæni in aliis etiam exemplaribus. Scripserunt igitur ad Cyrillum Alexandrinum Patriarcham, & ad Atticum Patriarcham Constantinopolitanum, vt exemplaria Concilij Nicæni ad Concilium mitterent, miserunt: viderunt Patres Concilij aliter contineri in Nicæno Concilio, quàm Episcopus Romanus dixerat. Rescribunt igitur ad Bonifacium Romanum Episcopum, in veracioribus exemplaribus acceptis à Cyrillo & Attico, & ex Authentico missis, nihil tale reperire se potuisse, quod Episcopus Romanus dicebat, & in suo Romā misso transcripto continebatur. Quamobrem se non posse ei, quod petebat, concedere.* Ibi aderat Augustinus. Quid vobis videtur? annon falsi conuictus?

13. *Si Patres agnouissent Episcopum Romanum, vt caput & Patrem Patrum, &c. Cur igitur fratrem & consacerdotem semper, Patrem autem nunquam aut caput Ecclesiæ appellant.* Exempla aperta sunt, si quis legat Epistolas Patrum ad Romanum Episcopum datas. In Concilio Africano, Patres ad Bonifacium Papam I. scribunt, & fratrem ac consacerdotem appellant.

At appellant Papā, quod significat Patrem Patrū?

Resp. Primò, Papa non significat Patrem Patrū, sed tantùm Patrē, vt Suidas testatur in dictione πάππα, & vox est Syracusana. Deinde, vox hæc communis erat omnibus Episcopis vt patet in Epistolis Hieronymi ad Augustinum, quem sæpe Papam appellat. Item in epistolis Cypriani, multi ad eū scribentes, *Papam* vocarunt. Item Aurelius Episcopus Carthag. in initio Concilij Carthag. Papa appellatur. Item Alypius in oratione sua ita alloquitur Aurelium Episcopum: αἰτοῦμεν τὴν τιμιότητά σου, ἐπιτέλει πάπα Αὐρήλιε. Item in eodem Cōcilio, Patres verba facientes de Innocentio Episcopo Alexandrino, inquiunt. *Placuit vt ad Sanctissimum Papam Innocentium scribatur.* Imò ex hoc quòd Episcopus Romanus, nomen alioqui omnibus commune, sibi vt proprium vsurpauit, ita vt nunc solus Papa appelletur, colligere possumus, vnà cū nomine, rem quoque ipsam, nempe autoritatem, alioqui omnibus communem & æqualem, sibi soli Papam Romanum vsurpasse.

14. Ab Apostolis vsque ad Constantinum Magnū Imperatorem, qui pacem Ecclesiæ donauit, in Ecclesia non reperiebatur, nisi Presbyteri & Episcopi, qui singuli Episcopi, ex singulis Collegiis Presbyterorum eligebantur. Pace vero iā per Constantinum Imperatorem Ecclesiis concessa Metropolitani institui cœperunt, non primatus super reliquos habendi, sed Ecclesiasticæ disciplinæ diligentius curandæ causa. Omnes enim Metropolitani, qui & Archiepiscopi & Præsides (in sua scilicet quisque prouincia) Episcopi & primates appellati postea fuerunt, paris erant dignitatis & potestatis, neque ab aliis Episcopis differebant, nisi in hoc, quod plurimū quoque Episcoporum in sua prouincia curam gerebant, inter quos primates erat & Romanus. Patet hoc totum in Concilio Nicæno, cap 6. Quomodo igitur Ecclesia vetus agnouit Episcopum Romanum, vt summum & vniuersalem Pontificem?

Huc accedit, quòd huiuscemodi Archiepiscopi, & eorum sedes arbitrio Principum Imperatorũ & Regum instituebantur, vt patet in Concil. Chalcedonens. & Africanis. *Nõ ergo diuina & immutabilis, sed politica institutio ab hominibus inuenta, Ecclesiasticæ disciplinæ commodius instituendæ & exercendæ causa fuit.* Confirmatur hoc testimonio Hieronymi. Is in epist. ad Tit. c. 1. (& habentur verba Hieronymi dist. 95. c. *olim.*) *Initio primitiuæ Ecclesiæ*, inquit, *non erat certus in singulis locis Episcopus, nec differentia inter Presbyterum & Episcopum: sed Ecclesiæ communi Presbyterorum concilio gubernabantur nomine Christi. Deinde decretum fuit, & in toto orbe receptum, vt in singulis plebibus vnus de Presbyteris electus superponeretur cæteris, ad quem omnis eius Ecclesiæ cura perueniret.* Deinde subdit dicendo: *Sicut ergo Presbyteri sciunt, se ex Ecclesiæ consuetudine, ei qui sibi præpositus fuit, esse subiectos: ita Episcopi nouerint se magis consuetudine, quam dispositionis dominicæ veritate Presbyteris esse maiores.* Et tamen hîc tantùm de Episcopis loquitur Hieronymus, nihil adhuc de Archiepiscopis, multò minus de vniuersali & summo vnico Pontifice Romano. Quid ergo dicunt Romanenses. *Ex Domini institutio Episcopum Romanum Vniuersalem esse Episcopum, omniũ Episcoporũ Principem, omniũ Ecclesiarũ caput.* ? Videte, quo progressa superbia in Ecclesia Christi! Primo, *tantũ erãt Presbyteri* (vt ait Hieronymus) secundo, *additi Episcopi, idque tempore Apostolorum:* tertiò loco *additi Archiepiscopi, idque tempore Concilij Nicæni:* quarto, *quatuor Patriarchæ*: Quintò, *Vnus Romanus Episcopus, vniuersam Ecclesiam, suo* & *politicam iurisdictionem & potestatem occupauit.* Quomodo ergo Ecclesia semper agnouit hunc vniuersalem Episcopum, & primatum Papæ?

15. Tempore Gregorij, Constantinopolitana Ecclesia æqualis fuit Romanæ, etiam in dignitate: vt videre est apud Gregorium Papam Tom. 2. epist. lib. 4. 5. & 6. in omnibus ferè epistolis, vbi de Iohanne Constantinopolitano Episcopo scribit, quem etiam fratrem & consacerdotem appellat: Sic & eadem omnino iura, & priuilegia habebat imò & Romana dicebatur, & Episcopus Constantinopolitanus, Romanus Episcopus vt est 24. q. 2. c. Quomodo igitur primatum Romani Pontificis agnouit super omnes Ecclesias? Fateor autem decretum fuisse, vt Romana Ecclesia primam sedem, Constantinopolitana vero secundam haberet, vt patet in Nouell. nouell. 131. de Eccles. canon.

16. Ecclesia Græca, nunquam hunc Romani Episcopi primatum agnoscere voluit, nec ei subijci, nisi vi coacta: id quod contigit circa annum Domini 1211. quando scilicet Galli, duce Balduino, Venetis adiuuantibus, Constantinopolim venerunt, & Alexium in Imperio restituerunt, sed ea conditione (vt ait Platina in Innocentio 3.) vt ipse Alexius Ecclesiam Græcam Romanæ subijceret. Tunc aliquandiu, Ecclesiam Romanam Dominam appellarunt Græci, sed coacti. Nam non ita multò post, iterum suam dignitatem conseruare cœpit, nec subijci voluit Romanæ. Imo quia Michael Paleologus Imperator Orientalis ad concilium Lugdunense venit, & cum Papa Romano Gregorio 10. conuenit (vt Platina in Nicolao 4. & Baptista Egnat. in suis Cæsaribus lib. 2. scribunt) tantam inuidiam Græcanæ gentis etiam apud Sacerdotes contraxit, vt ei morienti nec iusta persoluerint, & locum sepulturæ negarint, ita vt nec Andronicus Palæologus eius filius, & in Imperio successor, inhumare ausus fuerit. Sæpius deinde tentatum, suasoribus & instigatoribus Romanis Pontificibus per Balduinum, & alios Imperatores, vt Græca Ecclesia Romanæ subijceretur, sed quantum restituerunt Græci? quantum sanguinis effusum? quot quantáque inde mala sunt profecta? Legatur Sabell. lib. 6. Item Machiauelli Italiano, in sua historia, præsertim lib. 1. Vbi Papatus initium, progressum & incrementum describit.

In histor. Tripart. lib. 4. c. 16. Extat Epistola Episcoporum Orientalium circa causam Athanasij ad Iulium Pontificem Romanum, in qua acerrimè pungunt Episcopum Romanum, & ei minitantur dicúntque se secundo loco minimè habendos esse: propterea quod non abundarent multitudine Ecclesiarum atque Romanus Episcopus. Tametsi vérò impiè se gesserint in causa Athanasij, tamen ex illa epistola colligere possumus, quãti Episcopũ Romanũ fecerint Ecclesiæ Græcæ. Certè non agnouerunt vt vniuersalẽ & supremum Pontificem. Quin neque Ecclesia Mediolanensis, neque ante Ambrosium, neque tempore Ambrosij, subiecta fuisse legitur Ecclesiæ Romanæ: Sed primùm tempore Stephani 9. Papæ, Anno Domini 1057. Ecclesiæ Romanæ cœpit subesse & obtemperare, vt etiam Platina in Stephano testatur. Cuius libertatis vestigia etiamnum aliquot ibi supersunt in ceremonijs & ritibus multis, ab Ecclesia Romana diuersis.

Ecclesiæ Hispanicæ ante Vrbanũ secundũ Papam, Romanæ Ecclesiæ subditæ non erant. Tunc primum sub Vrbano secundo subdi cœperunt, vt ait Platina in Vrbano secundo. Sub Alexandro verò tertio, tunc primùm Henricus secundus Angliæ Rex, coactus minis Papæ, Regni sui iura à Papa recognoscere cœpit, & iurauit se nunquam appellationibus ad Romanam Curiam factis aduersaturum, testis Platina in Alexandro tertio. Quomodo igitur vetus Ecclesia semper agnouit Romanum Pontificem, vt caput?

17. Ex eo argumentum ducitur, quod excommunicatus fuit ab Episcopis, in legitimis Concilijs. Circa annum Domini 1075. & 76. Episcopi permulti videntes tyrannidem Papæ, Gregorij septimi, qui ante Hildebrandus appellabatur, eum excommunicant in concilio VVormatiensi: & Henricus quartus Imperator se, suósque omnes, ab obedientia Papæ subduxit, & publicis programmatis interdixit omnibus, ne vlla in re Romano Pontifici obtemperarent: & ex eodem VVormatiensi concilio Romandus Parmensis Clericus Romam venit, & Papæ publicè interdixit, ne quid ageret deinceps, quod ad Magistratum Pontificium attineret, Cardinalibus nomine concilij mandauit, vt relicto Gregorio, alium Pontificem habituri, ad Imperatorem proficiscerentur, testis Platina in Gregorio septimo. *Quomodo hæc ausi fuissent Episcopi illi & Imperator, si Papam agnouissent pro Summo & authoritate diuinitus constituto capite Ecclesiæ.* In Concilio Turonensi consultum & conclusum fuit, licere Regibus, in huiuscemodi causis, qualis erat cum Ludouico duodecimo, ab obedientia Papæ se subducere, & cum armis compescere. *Quoties ipsi Papæ non solum excommunicati ab alijs Episcopis & Concilijs, sed etiam Papatu abdicati?* Gregorius septimus excommunicatus (vt suprà) in Concilio VVormatiensi. Iulius secundus ab administratione Papatus suspensus fuit in Concilio Pisano: quanquam statim illud armis recuperauit. Iohannes 22. tempore Iohannis Hus, Papatu abdicatus. Quomodo igitur Ecclesia semper credidit Papam Caput Ecclesiæ esse?

At fuerunt illi ob sua scelera condemnati?

Resp. Primò, *Satis est ostendisse non fuisse in veteri Ecclesia Papam habitum semper pro capite & vniuersali Pastore, vnde penderet Ecclesia.* Secundò, *si ob vitia à Papa est desciscendum, quanto magis quàm nunc? Si abdicandi Papatu, qui aliàs vnquam, quàm Papæ nostrorum temporum!*

Item ex eo, quòd Papæ sine assensu Imperatorum eligi non poterant: Imperatores verò eligi sine assensu Pontificum, Imperatorum erat, ad electionem Papæ, suum assensum, sine quo creari non poterat, præbere, & electum confirmare: non autem vicissim Papæ erat, Imperatorem eligere, & electum confirmare. Patet, Platina in Pelagio 2. & in Gregorio 1. Itẽ Paulus Diaconus de gestis Longobardorum lib. 3. c. 39. & c. 74.

18. Idẽ quoque fatentur gesta ipsorum Pontificũ Romanorũ, & Canones, qui in Decretis leguntur. Bonifacius enim I. qui contra Eulalium competitorem suum, Pontificatum obtinuit, Anno Domini 421. rogat Honorium Occidentis in Italia Imperatorem, vt contra ambitionem Sacerdotũ, super ordinatione & electione Romani Pōtificis legem ferret, vt patet dist. 97. cap. 1. id quod Honorius Imperator fecit. Legem enim tulit & statuit, vt si duo, studio partiũ concertantium, ordinentur Papæ, neuter eorum sit Papa: & non solũ vtrique ius prætensum abrogauit, sed etiã vtrũque pro ea saltem vice inhabilem ad Pontificatũ esse pronunciauit: quare aliũ è numero reliquorũ Clericorũ eligendũ esse decreuit, & in sede permansurũ dixit, quem noua ordinatione diuinum iudicium, (id est, ipsorũ Imperatorum, qui diuini appellabãtur) & vniuersitatis consensus elegerit. Lex hæc Imperialis, ad supplicationem ipsius Papæ lata, antiquissima est & à Papa totáque Ecclesia recepta, & in Decretis inserta.

Dein-

De ade Pontificis Romani electione alia lex lata est ab Othone Saxone Henrico tertio rege, & totius Italiæ, ideóque & Romæ per vim bellis occupatore & Imperatore, & est in Decret. dist. 55. c. *Bene quidem*.

Quomodo igitur tunc temporis Papa caput erat Ecclesiæ *habens omnem* (vt ipsi loquuntur) *plenitudinem potestatis*? quando ius constituendi non solum reliquos Episcopos, sed primum etiam Episcopum Romanum, penes Imperatores & reges fuit? Et mansit quidem integrum hoc ius in Episcopos & Romanum Pontificem penes Imperatores vsque ad Gregorium 7 Pontificem Roman. Is enim seditionibus multis & cædib. in Imperio concitatis, ius illud seu autoritatem, quam Imperatores hactenus in Romanum Pontificem, & reliquos Episcopos habuerunt, ab Henrico 4. Imperatore extorquere conatus est; atque ita per successiones Pontifices Romani ob hanc causam Imperatores bellis & seditionibus exagitare, donec tandem circa annum Domini 1110. Henricus 5. quarti filius, coactus de suo iure decessit, atque illud renunciauit Paschali secundo Papæ, qui Paschalis 2 primus fuit qui nomine suo, & stipendiis Papalis sedis, multos magnósque in Italia exercitus, ad illius regnum capessendum armauit. Ante quidem Gregorium 7. aliquando contigit, vt Romanus Pontifex electus fuerit sine autoritate Imperatoris, vt cùm vel necessitas vrbis, vel periculum seditionis imminere visum fuit: sed tamen ius illis non fuit ablatum ante Gregorium 7. id quod gestis suis testatur Pelagius 2. Episcopus Romanus. Is enim creatus Pontifex anno Domini 581. iniussu Imperatoris Constantinopolitani (idque quando vrbe Roma obsessa à Longobardis exire nullus poterat) misit ad placandum Imperatorem, orans vt electionem iam factam confirmare dignaretur: id quod & fecit Imperator Mauritius, vt patet apud Platinam in Pelagio 2. & Paulum Diaconum *de gestis Longobard. lib 3 cap 20*. Alia huiusmodi exempla permulta afferri possunt, quibus demonstratur, *penes Imperatores fuisse ius Pontificem Romanum creandi* & *electum confirmandi*, &c.

19. Imperatores, reges & Principes in suis priuilegiis ante Gregorium septimum soliti erant, *Episcopatus, Abbatias, aliáque* (vt vocant) *beneficia Ecclesiastica, quibus vellent conferre*. Hoc enim erat proprium ius Imperatorum in suo Imperio, & Regum in suis regnis. De regibus Galliæ hoc docet Gregorius Turonensis Episcopus (scripsit autem hic tempore Gregorij Magni Papæ) *in sua Gallorum historia, lib. 4. cap. 6.* & deinceps. Idem Aimoni *de historia Francorum lib. 4 cap. 63.* Item *lib 3. cap. 15.* & alibi, id docet non solum de regibus Galliæ, sed etiam de aliis principibus. De Imperatoribus manifestum est, cum exemplis permultis, tum ex *dist. 63. cap. Adrianus*. Adrianus primus iura & priuilegia Imperatoris quæ semper ante habuerant in res Ecclesiasticas, Carolo Magno vnà cum Imperio competere recognouit, & confirmauit. Item Paulus *Aemil. lib. 1.* in Carolo Simplice, Caroli Magni Abnepote, qui annis circiter centum post Abeum regnauit. De regibus Hispaniæ patet dist. 63. cap. *Cùm longè*. Et Panormitanus *de accusat. Num. 4. cap. Veniens* confitetur, *reges fundatos esse in suo regno* (*vt ipsius verbis vtar*) *in temporalibus & consequenter ius habere conferendi Episcopatus, Abbatias & prioratus sui regni, &* (vt alij loquuntur) *ius præsidendi*, sicut & adit Archid. *distinct 63 cap. lectis*. Item testatur Antonius Corsilus, *in tractatu de excellentia & potestate regia quæst. 34.* De iis plura vide in Molin. 282. Idem patet 16. *quæst. 7. capite Monasterium*, vbi dicitur, quod. *Monasterium non sit auferendum à dominio constructoris*. Dominium autem est ius, quo propriè res aliqua nostra est. Item, *quod Reges plenum ius habeant conferendi prabendas*. Est apertus textus, in *Decretalibus libr. 3. de prabendis. cap. dilectus 2.* Idque intelligendum est, *non ex gratia & priuilegio Papa, sed ex iure regni*: vt doctissime ibi notat Molin. Cùm hæc ita se habeant, quomodo igitur veteris Ecclesiæ, Imperatores, & Reges recognouerunt Papam, vt principem Ecclesiæ, qui solus habeat autoritatem conferendi beneficia, & agendi quicquid velit?

20. An verò ignoramus, quando & qui primus hanc Imperatorum, Regum, & aliorum principum iurisdictionem sibi Papæ vsurpare tentauerint? quot bellis, quot cædibus, quot schismatibus contra Imperatores excitatis, tandem eam sibi vendicarint? Gregorius 7. Episcopus Romanus, & impiissimus nebulo, qui ante Hildebrandus, Monachus, appellatus fuit, is primus hanc iurisdictionem & beneficiorum collationem, regibus & imperatoribus, quam ante pontifices semper habuerant, auferre cœpit, *tam inuestituram dantes, quàm accipientes, excommunicando*: vt patet 16. *q. 1. c. si quis deinceps.* & *c. c. quoniam*. Is etiam primus Adriani 3 decretum de abroganda Cæsarum potestate in electione summi Pontificis Romani, ante annos 185. attentatum, & deinde post annos 77. antiquatum, innouauit. Is etiam primus temporalem supremámque iurisdictionem, quam ante annos 100. Bonifacius septimus, occupare tentarat, lege lata sibi vsurpauit, dicendo, *à se & à Magistratibus suis, iustitiam esse requirendam*. Is enim primus palam edixit, *se non solùm in cœlo ligare & soluere posse, sed etiam in terra, regna & imperia, & principatus, & quicquid habere homines possunt, auferre & dare posse, idque non, quia Constantinus, aut quiuis alius Imperator, vel rex, id sibi contulisset: sed quoniam à Christo immediatè in persona Petri, eam potestatem accepit*, atque huc torquebat scripturas aliquot, vt illud, *Pasce oues meas, &c. Tibi dabo claues regni cœlorum*. id est *omnem potestatem super regna mundi*. Vt verò hanc, quam sibi iure diuino deberi dicebat, autoritatem & potestatem reipsa obtineret: quid non & ipse & eius successores mali agitant? quot bella mouerunt aduersus Imperatores Henricum 4. & Henricum 5? quot schismata excitarunt?

21. Docet etiam Augustinus in Ioh. *Tract. 6.* propè finem, Col. 60. *nihil teneri iure diuino, vt proprium possideri ab Ecclesia, sed tantùm iure humano*, id est, Imperatorum. *Tolle* (inquit) *iura Imperatorum, & quis audebit dicere, mea est illa villa? Vt autem ista teneantur ab hominibus, iura acceperunt Regum*. Hæc ille. Quomodo igitur sit Papa (sicut apertè ante dixit Bonifacius 7.) *iure diuino suum esse orbem terra Imperia, regna omnia sibi deberi*? Augustinus certè non agnouit, Episcopum Romanum iure diuino Dominum esse totius orbis terrarum, vt nunc ait Papa.

22. Iactant etiam Romani Pontifices, *se non solum spiritualem, sed etiam temporalem iurisdictionem habere, cùm in omnes ciuitates iure diuino, tum præsertim in vrbem Romam ex donatione, vel resignatione potius*, (vt alij dicunt) *Constantini*. Et tamen manifestum est ex historiis, quomodo & quando Romani Pontifices hanc iurisdictionem in vrbe Roma, sibi vsurparint, nempe, multò post Gregorium 7. Nam licet Gregorius septimus dixerit, *à se suisque Magistratibus iustitiam esse requirendam, séque Dominum esse vniuersorū, tā in temporalibus* (vt loquuntur) *quàm in spiritualibus*: tamen temporalis iurisdictio, neque ei, neque multis aliis post se Papis, pacifica fuit in vrbe Roma, nisi post annos 360. tempore Nicolai 5. Manserunt enim semper in vrbe, pro libertate populi Romani, Senatores, seu Magistratus (vt dicunt) seculares, à Lothario primo, tempore Eugenij 2. ibi constituti: qui ius dicebant, non solum seculari populo, sed etiam clericis, Cardinalibus & Papis, quo ad secularem iurisdictionem, ciuiles que causas, idque non nomine Papæ, sed nomine Imperatoris, vel populi Romani. Patet in *sexto, de Electione cap. Fundamenta*, §. *decet*.

Eugenius quidem tertius Papa, præstigiis quibusdam Senatores Romanos eò impulit, vt se Magistratu abdicarent, circa annum Domini 1145. quoniam tamen hoc facto, nimis læserat maiestatem ac libertatem vrbis populique Romani, coactus fuit è Roma sese in fugam conuertere: fugientem autem eum veluti perduellem, populus Romanus telis sagittisque est insecutus: Plat.

Circa annum Domini verò 1154. Adrianus quartus diris execrationibus coegit consules abdicare se Magistratu, relictâ sibi liberâ administrandæ vrbis facultate: sed nunquam populus Romanus id ferre æquo animo potuit, quandoquidem tyrannicè hanc sibi iurisdictionem eripi à Papa videbat. Quare vtrinque diu pugnatum est, annis scilicet 400. Pontifices Romani aduersus populum Romanum & Imperatores, pro ea iurisdictione sibi vsurpanda: populus contra Papam, vt propriam sibi libertatem ac dignitatem defenderet, vt patet ex historiis, Plat. & Abbate Vrspergensi & aliis ita vt etiam Lucius Papa 3. cùm nomen consulum abolere conaretur, ex vrbe eiectus fuerit à populo Romano, & omnibus suis fautoribus in vrbe captis, effossi oculi, teste Platina. Quid hæc indicant, nisi neque à populo

Romano, neque ab Imperatoribus, agnitum fuisse Papam, *vt dominum vrbis & orbis*, vt ipse ait?

Quid non egit Gregorius nonus, Innocentius quartus & alij, aduersus Imperatores & populum Romanum, vt hanc iurisdictionem temporalem vrbis Romæ sibi vsurparent? Legatur Platina in vitis Paparum, & Sabell. Sed tamen semper valenter restitit populus Romanus & Imperatores, vt à Lucio Papa 3. per vndecim sequentes Papas, sine vlla interruptione, suam libertatem & iurisdictionem seruarit, donec per Clementem quartum Pontificem Romanum tandem effectum est, cum populo Romano, vt munus senatorium daretur Carolo Prouinciæ & Andigauiæ Comiti, & deinceps aliis principibus dari consueuerit.

Deinde vero Nicolaus tertius regnum in Italia, & sua & prædecessorum suorum arte, pacificè nactus, nihil timens ab Imperatore, neque à Romano populo, ad se vnum primo munus senatorium: deinde omnem Magistratum, sedis nomine transtulit. Testis Plat. Quanquam deinde iterum senatores & Magistratus restituti fuerunt populo Romano, a Martino quarto Pontifice; & vt est rerum vicissitudo, Magistratus Romanus diu fuit modo Papæ, modò populi Romani, vsque ad Nicolaum quintum. Hic enim postremò omnem potestatem & Magistratum, ad se vnum perpetuo transtulit & firmauit. Hæc omnia apud Platinam & alios historicos extant.

Ex iis manifestum fit, vnde nam Papis hæc temporalis potestas, quam dicunt se à Christo in persona Petri accepisse: & an Papa habitus fuerit in veteri Ecclesia, pro summo Monarcha mundi, vt ipse dicit, vel non.

23. Denique Bonifacius primus Papa ad Hilarium Episcopum Narbonensem scribens, conqueritur, *quod Patroclus cessante petitione populi & plebis, in locum decedentis Episcopi, nescio quem in aliena prouincia, prætermisso Metropolitano, contra Patrum regulas, ordinauerit*; & ex Concilio Niceno hunc Canonem, qui est Canon 6. adfert Bonifacius, dicendo: *Nulli etenim incognita videtur synodi Nicenæ constitutio, quæ ita præcepit* (vt eadem propriè verba ponamus) *per vnamquamque prouinciam ius Metropolitanos singulos habere debere, nec cuiquam duas posse esse subiectas: quod illi (qui aliter credendum non est) seruandum Spiritu sancto suggerente, sibimet consueuerunt.* Hæc ille: & est epistola hæc in *primo Tomo Concil. inter decreta Bonifacij Papæ primi, pag. 472.*

CAPVT X.

DE REGIMINE ECCLESIAE,

seu de modo quo Christus Rex hanc suam Ecclesiam regit. In ea verba Iesaiæ: Et arguet populos multos, &c.

HVnc locum sic interpretor, *quod Christus regat Ecclesiam, eam quotidie arguendo, corrigendo, purgando, reformando perficiendo de die in diem: idque tum prædicatione verbi, tum administratione sacramentorum, tum disciplina Ecclesiastica, tanquam instrumentis externis, tum Spiritu sancto, vt instrumento interno & efficaci, donec imago Dei in ea per peccatum inducta, per hanc regiminis rationem restauretur.* Media igitur quibus Christus ordinariè Ecclesiam suam regit, sunt hæc. I. *Prædicatio verbi*, id est, *legis & Euangelij.*

II. *Administratio sacramentorum.* III. *disciplina Ecclesiastica. Hæc tria externa sunt.* IV. *Spiritus sanctus internè in cor delapsus.* Hoc quartum internum est.

De omnibus iis quatuor mediis, infinita extant in scripturis testimonia. De primo, *Matth. 28.* prædicate euangelium, &c. denique loci omnes, in quibus vrgetur prædicatio verbi. De secundo. *Matth. 28.* Baptizate eos in nomine patris, &c. denique loci omnes, in quibus docetur Baptismus, & Cœna Domini. De tertio, *Matth. 18* Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & publicanus. *Quæcunque enim ligaueritis in terra*, &c. denique loci omnes, in quibus Ecclesiæ datur potestas à Christo, *populos non solum publicè sed etiam priuatim arguendi, corrigendi, admonendi, excommunicandi, censuras indicendi, aliaque permulta ad regimen Ecclesiæ pertinentia, instituendi.* De quarto, *Rom. 8. Qui sunt filij Dei, aguntur à spiritu Dei*: denique loci illi omnes, in quibus prædicatur, per Spiritum sanctum Ecclesiam lauari, purgari, regenerari, à peccatis liberari, ab hostibus Satana & morte defendi, ad bona opera dirigi, & alia huiusce modi sexcenta.

Huc accedunt exempla Prophetarum, Apostolorum, & Patrum Apostolicorum, qui iis mediis tribus externis, *prædicatione verbi, administratione sacramentorum, & disciplinâ Ecclesiasticâ. Ecclesiam externè sanctissimè rexerunt, eam internus regente Spiritu S.* Non igitur dubium est, iis quatuor mediis ecclesiam Christi semper solitam regi & gubernari per Christum. Quare hæc est certa ac vera regendæ ecclesiæ ratio.

Quod legitima hæc sit ratio, manifestum est, non solum hinc, quia hæc à Christo instituta, sed etiam ex analogia, quam ad regnum habet. Necesse est, vt media, quibus res aliqua regitur, rei illi conueniant, atque analogiam quandam ad illam habeant. Exemplum. *Aliis mediis familia priuata, aliis respublica, aliis regnum, aliis homo, aliis equus regitur: nec eadem media omnibus conueniunt. Ita aliis etiam regna mundi, aliis regnum Christi. Regna mundi carnalia sunt: ideo carnali ratione reguntur. Regnum Christi spirituale est: ratione igitur, quâ id regatur, spirituali opus habet. Quæ autem magis spiritualis regendæ Ecclesiæ ratio inueniri potest, atque hæc? quæ constat verbi Dei prædicatione, sacramentorum administratione, disciplina Ecclesiastica, interna Spiritus sancti actione? Idcirco Christus ad hoc suum Regnum acquirendum aut regendum, aut conseruandum, aut perficiendum, non carnalia aut arma, aut quæuis alia instrumenta, sed spiritualia tantùm adhibuit, verbum, Sacramenta, disciplinam, spiritum sanctum*

Quod etiam sit necessaria, patet ab ipso Ecclesiæ regimine. Totum Ecclesiæ regimen in hoc consistit, *vt Ecclesia ipsa, primùm altera ex parte ab hostibus suis, peccato, morte, Satana, liberetur: altera verò ex parte, ad iustitiam, vitam æternam, Deinque Patrem suum trahatur, ipsáque sentiat, se per Christum, ab illis liberatam, ad hæc perduci.* Secundo, *vt etiam re ipsa altera ex parte peccati tyrannide veterique natura exuatur: altera vero, iustitia, sanctitate, ornetur, & nouum hominem induat, qui creatus est in iustitia, &c.* Hæc vero, quâ ratione obtinentur? per fidem. *Per fidem enim primùm sentimus, nos liberatos esse ab hostibus nostris peccato, mundo, Satana, morte, &c.* 1. Iohan. 5. *Hæc est victoria quæ vincit Mundum, fides nostra.* Per eandem deinde *purificantur corda nostra, exuimusque veterem hominem, & induimus nouum, regeneramur, sanctificamur, fimus noua Creatura, indiesque perficimur.* Actor. 15. *Fide purificantur corda nostra.* At verò fides vnde? *per spiritum sanctum est. igitur per se necessarius Spiritus sanctus ad regendam Ecclesiam, quando is est, per quem donamur fide, per quem regeneramur, &c.* Ex verbo vero est ordinariè, quatenus fides est per auditum verbi, & verbo Dei nititur. Ergo necessaria est verbi prædicatio. Sacramenta vero sunt sigilla, quibus verbum prædicatum obsignatur, & quibus excitat Deus sensa nostra ad verbum fide accipiendum: item quibus tanquam visibilibus vinculis tota Ecclesia colligata, in vnum conseruatur, & custoditur. Ergo necessarius est vsus sacramentorum. Quid vero disciplina? accedit ad hæc omnia, vt fratres, & in audiendo verbo, & in participatione sacramentorum, ideóque in vero cultu, & bonis moribus retineat & conseruet: & si quis aberret, ad ecclesiam reuocet.

Cæterum, quoniam de illis tribus mediis, *verbi prædicatione, sacramentorum administratione, & Spiritus sancti actione ac ductu*, nemo Christianus est, qui dubitet, quin necessaria sint in Ecclesia, de quarto verò, de disciplina nimirum Ecclesiastica, pauci sunt, qui eam in ecclesia locum habere velint, imò quàm plurimi eam ab Ecclesia ceu inutilem, vel detrimentosam potius eliminant; idcirco illis tribus aliis mediis omissis, de hac Ecclesiasticæ disciplina, quàm in Ecclesia necessaria sit non nihil dicam: sed si priùs, quid hoc nomen significet, quid propriè sit, & quæ eius partes, ostendero. Ex his enim patebit, quàm sit non solum vtilis, sed etiam necessaria hæc disciplina, ad bene regendam ecclesiam Christi.

1. Vox hæc Disciplina, quæ Græcè & *μάθησις*, & *παιδεία* & *παιδεία* & *ἀγωγὴ* dicitur, cùm multa habeat significata, præcipuè tamen significat primùm *eruditionem, quam à præceptore discipulus accipit*, seu significat eruditionem, quæ, quatenus à præceptore est, doctrina,

quæ omnes verò à discipulis percipiuntur, disciplinæ appellantur. Hinc secundò transfertur, ad significandam quamlibet in quauis arte institutionem: vnde disciplina militarem, disciplina moralis, &c. *Instituunt, qua quis instituitur in arte militari, in bonis moribus, &c. Ita disciplina Ecclesiastica, qua fideles in ecclesia tam circa cultum, quàm circa mores instituuntur ac reguntur.* Tertiò, quoniam autem, qui in aliqua arte instituuntur, admonitionibus correctionibusque, subinde etiam frenis & castigationibus opus habent, quandoquidem subinde errant: idcirco factum est, vt hoc nomine, *disciplina saepius vsurpetur pro ferula, seu castigatione & correctione, qua discipulus à Magistro, filius à Patre, Ecclesia à Deo castigatur & corrigitur.* Sic Deut. 11. *Cognoscite hodie disciplinam Domini Dei vestri,* id est, castigationem, qua vos erudiuit Dominus post exitum de Ægypto. Item Prouerb. 3. *Disciplinam Domini ne abijcias, nec deficias cùm ab eo corriperis. Quem enim diligit Dominus castigat.* Ita Hebr. 12. *Omnis disciplina in præsenti non videtur esse gaudij, sed mœroris &c.* Significat igitur in summa quamuis institutionem in qualibet arte, aut scientia, aut in moribus, vna cum castigatione & correctione coniunctam. *Quare & disciplina Ecclesiastica erit institutio non simplex, qua publicè populo per prædicationem verbi generatim in Religione Christiana instituuntur, sed institutio vnà cum correctione & Ecclesiastica fortaqua coniuncta, qua fideles & priuatim & publicè corriguntur, puniuntur, & si opus sit, excommunicantur. vt ita correcti, in lege obedientia contineantur, & retineantur.*

Quid sit. 2. Definiri verò sic potest: *Est actio qua Ecclesia secundùm facultatem sibi à Christo traditam, fideles suos non solùm publicè, sed etiam priuatim, tam in vera Doctrina quàm in bonis moribus, idque tum doctrina, tum correctionibus, tum Ecclesiasticis pœnis ac censuris, tum etiam, si opus sit, excommunicatione, instituit, & in suo officio retinet.* Vel, si quis malit pro actione ponere facultatem, sic: *Est facultas à Christo concessa, qua Ecclesia fideles suos, &c.*

Quòd talem potestatem dederit Dominus suæ Ecclesiæ, patet e Scripturis, Matth. 18. de correctione fraterna loquens, Christus ait, *Si te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum, aut duos: vt in ore duorum aut trium testium stet omne verbum. Quòd si neglexerit audire eos, dic ecclesiæ: Quòd si Ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut Ethnicus & publicanus.* 2. Corinth. capite decimotertio. *Hæc absens scribo, ne cùm præsens fuero, durius agam secundùm potestatem quam dedit mihi Dominus.* Est enim disciplina Ecclesiastica pars illius potestatis, quam Dominus Ecclesiæ suæ concessit. Potestas autem illa est facultas, qua Ecclesia, primùm eos, qui ad Regnum Christi, fidei in resipiscentia venientes, condonatis peccatis, eo vinculum regni consortium recipit: contrà verò qui post susceptionem vel impœnitentes vident, inde secundum præceptum Domini reijcit: qua secundo passu recensita regenerando, & Sacramentis, & disciplina Ecclesiastica, vt vetere homine indies magis ac magis abolito, nouus homo in eis confirmetur, atque vera pietate, ac sanctitate proficiant: contrà vero tamquam consortio Domini reijcit eos, qui sunt peruersi moribus & profligata nequitia in prauitate manent. Hæc est summa potestas Ecclesiastica, quæ tota in hunc finem est data, vt ædificet Ecclesiam, non vt destruat, exerceatur ad instaurationem fidei, non ad destructionem.

De hac potestate testimonia extant quàm plurima. Matth. cap. 16. 18. 28. Iohan cap. 20. 21. Actor. 20. 1. Corint. 5. 7. 18. 12. 14. 2. Cor. 5. 10. 13. Item 2. Thess. 2. 3. Thessal. 5. ad Timoth. vtraque, & ad Titum. 1 Petr. 5 huius inquam potestatis pars est ipsa disciplina Ecclesiastica. 2. Cor. 13. Cùm Paulus ait, *Hæc scribo ne cum præsens fuero, durius agam secundum potestatem, quam dedit mihi Dominus in ædificationem, & non in destructionem:* de qua ac loquitur de Disciplina Ecclesiastica, qua dantur castigationes scelerati in Ecclesia. Dicit autem, se hoc facere posse secundum potestatem sibi à Christo traditam. Nullam autem habet facultatem ecclesia, nisi quæ faciat ad ædificationem, non ad destructionem. *Disciplina igitur Ecclesiastica pars est potestatis Ecclesiasticæ, & tota facit ad ædificationem Ecclesiæ.* Habemus ergo iam, quid sit, & in quem finem data.

Quotuplex sit. 3. Disciplina Ecclesiastica duplex est: vna qua ad vniuersam communiter Ecclesiam. Altera, qua particulariter ad Clericos, vt hac voce vtar, id est, ad omnes, qui publicè Ministerium Ecclesiæ fungantur, pertinet. Est enim disciplina quædam, à qua neque ex [illegible] sed omnes [illegible] qui ei subsunt: est deinde alia, quæ propria est Ministrorum.

4. Prima disciplina duas habet partes, quarum altera in potestate clauium, altera extra potestatem clauium posita est. Illa enim propriè potestate clauium diuinitus Ecclesiæ concessa, nititur: ista vero potius in antiquis sanctorum Prophetarum, tum Apostolorum & virorum Apostolicorum in Ecclesia, consuetudine, quàm clauium potestate fundata est. Disciplinæ Ecclesiasticæ vniuersalis.

Illa prior pars disciplinæ Ecclesiasticæ, quæ in potestate clauium posita est, habet non solùm *publicam doctrinam, publicas admonitiones, correctiones, obiurgationes:* sed etiam *ac præcipuè priuatam doctrinam, priuatas admonitionesque, correctiones, obiurgationes, & postremò iurisdictionem Ecclesiasticam.* Primò habet *priuatam doctrinam. Habet enim Ecclesia potestatem, si publica doctrina, in publico templo non sufficiat, priuatas fidelium domos ingrediendi, atque ibi eos priuatim docendi, & in vera doctrina ac religione Christiana instituendi. & fideles pati debent, vt pastores suas ædes ingrediantur, & eos priuatim instituant.* Huius exemplum est in Actis, vbi Paulus refert, *se Ephesi non solùm publicè, sed etiam priuatim, & per singulas domos docuisse.* Idem fecerunt reliqui Apostoli, sicut in Actis patet. Secundò, *habet priuatas admonitiones, correctiones, obiurgationes. Habet enim Ecclesia potestatem, si quem videat, officium suum sponte non facere, aut insolenter se gerere, aut minus bene viuere, aut denique aliquid reprehensione dignum admisisse, habet (inquam) potestatem, si publicæ & generales admonitiones & correptiones non sufficiant, eum priuatim admonendi, corrigendi, obiurgandi.* Hanc potestatem dedit Ecclesiæ Christus.

Nunc videndum est in quem potissimum finem instituta sit vniuersa hæc disciplina Ecclesiastica: & deinde quot fines peculiares habeat iurisdictio. Primò igitur respondeo, *institutam esse in summa, in ædificationem Ecclesiarum, sicut etiam relica potestas Ecclesiastica,* 2. Corinth. capite decimotertio. *Hæc scribo ne cùm venero, durius agam vobiscum secundùm potestatem quæ mihi data est in ædificationem, &c.* Hic est finis in genere Ecclesiasticæ disciplinæ, vt fideles hac tanquam ferula, & freno, tam in veritate Euangelij, quàm in obedientia legis contineantur, ideoque saluj fiant. Patet 1 Cor. 5 *Decreui hunc hominem tradere Satanæ in interitum carnis vt Spiritus saluus fiat.* Eiusque in finè de disciplina Ecclesiastica, & præsertim iurisdictione. 1. Timot. 1. *Quod eum naufragium circa fidem fecerunt, ex quibus est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satanæ vt discant non blasphemare.* Hic est finis, ad quem necessaria est disciplina. *Caro enim nostra, quæ nititur ad malum proniss, atque impetuosa, & bene saepius [illegible] quæ est ferocia, nisi freno aliqua cohibeatur, ad deserendam veritatem Euangelij, & ad perpetranda quæuis contra legem Domini scelera, præceps fertur: Idcirco opus habet hac disciplina, vt ea tanquam freno, à peccando cohibeatur, & in doctrina Euangelij, legisque obedientia contineatur.* Ferocem equum, non nisi freno in via retinetur, ne se præcipitem det ex altis rupibus, cohibere potest: Ita caro, ne se præcipitem à fide Euangelij, & ab obedientia legis, in orcum tradat, disciplina cohibenda. Lubricus & lasciuus impatiens puer, non sinit se doceri, aut in bonis moribus institui, nisi accedat ferula præceptoris. Ita quotus quisque est, qui nisi accedat disciplina, vel sinat se doceri, vel in bonis moribus institui, atque in obedientia legis contineri? Tanta est profectò carnis ferocia, vt fine hac disciplina vix retineri possit, quin omnem religionem abijciat, spernat, contemnat. Quæ familia, quæ domus, quæ vrbs, quod regnum sine disciplina regi, atque in recto tramite conseruari possit? Quare? ob ferociam carnis, quæ nisi per disciplinam in ordinem redigatur, nihil non destruit, deuastat, perdit: quando omnia, quæ in Ecclesia sunt, deuorat: & eradunt, huic ferocissimæ carni aduersantur. *Crux, quæ & ipsa disciplina Domini appellatur in Scripturis Sanctis ad carnis ferociam domandam necessaria est. & in hunc finem sæpe Deus ex virga tribulationum cadit: in eundem finem necessaria est disciplina Ecclesiastica.* Sine neruis cohærere membra in corpore non possunt, sed totum corpus dissipetur necesse est: ita sine disciplina, Ecclesiæ corpus consistere nequit. Corpus est Ecclesia, animus corporis

est verbum Dei: disciplina verò instar neruorum est. Hac enim fit, vt membra corporis, suo quæque loco cohæreant, & anima id est, verbum Dei, in corpore Ecclesiæ retineatur & viuificet: alioqui quid futurum est huic corpori, si ablata disciplina, vnicuique quod libet, liceat? *Est disciplina Ecclesiastica, frenum, stimulus, ferula. Frenum, quo cohibetur ferocia eorum, qui aduersus Christi doctrinam, & legem Domini ferociunt: stimulus, quo spiritus eorum, qui ad malum propensi, & ad bonum parum voluntarij sunt ad bonum excitetur: Ferula denique paterna, qua caro eorum, qui grauius prolapsi sunt, clementer tamen, & pro Spiritus Christi mansuetudine castigetur. Citra hanc disciplinam, quis non videat, omnino ab Ecclesia rectum ordinem tolli? omnia interturbari? hæreses iamdudum sepultas, iterum ab inferis suscitari? vitia grassari? improbos ac scelerosos impunè quicquid velint, moliri? populum in vera religione minimè posse contineri? Ac non hæc omnia in Ecclesijs nostris videmus, quoniam ab eis exulat disciplina?* Certè ad retinendos populos in vera religione, & in obedientia legis Dei, necesse est, vt caro, quæ ad malum semper inclinat, & contra Christum semper ferocit, castigetur: ad hanc autem castigationem, necessaria est disciplina in Ecclesia. Est igitur necessaria ad populos in vera Religione, & in obedientia legis Dei retinendos. Atque hic est finis totius Ecclesiasticæ disciplinæ.

Fines excommunicationis. Iam videamus in quos speciatim fines data sit iurisdictio Ecclesiæ, animaduertendi in peccata, & præsertim excommunicatione. Nam præter illam totius disciplinæ communem finem, habet etiam præcipuos fines hæc iurisdictio. 1. *Primus igitur spectat ipsum caput, & ipsum corpus Ecclesiæ, ne scilicet vel Christus, vel Ecclesia ignominia afficiatur. Publicè igitur scelerati ab Ecclesia castigantur, & excommunicantur ne si inter Christianos & membra Ecclesiæ nominentur & ipsi, qui turpem & flagitiosam vitam agunt, Deus Christianorum, & sancta eius Ecclesia contumelia afficiatur, quasi & Deus talibus delectetur filijs, & Sancta eius ecclesia, sit improborum & scelerātorum hominum coniuratio. Cùm enim ecclesia sit Christi corpus, nisi à se hæc fœtida ac putrida, quibus inquinatur, membra abscindat, fieri non potest, quin maxima ignominia & in totum corpus, & in caput ipsum recidat. Ergo vt hoc euitetur, abigendi sunt ex Christi familia illi, ex quorum turpitudine ad Christianum nomen infamia redundat.* Hic est primus finis. Hic idem, cur Cœna Dominica iis publicis sceleratis dispensari non debeat, sed ab ea sint abigendi, si accedant, ne scilicet corpus Christi profanetur, ac ceu canibus prostituatur, neve Ecclesiam talibus sceleratis delectari credatur. Hoc autem qui fieri potest, nisi Ecclesia habeat iurisdictionem excommunicandi & à se abigendi sceleratos? Hunc finem Paulus spectauit, cùm arguit Corinthios, quod incestuosum hominem non corrigerent: *Auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter Gentes: blasphematur per vos nomen Dei inter Gentes.*

2. Secundus respicit sana Ecclesiæ membra, ne inficiantur. *Excommunicantur ergo scelerati, atque à familia Ecclesiæ abiguntur, ne assidua malorum consuetudine, boni corrumpantur.* Hunc finem spectauit Paulus 1 Corinth. 5. cùm præciperet Corinthiis, *vt incestuosum hominem à consortio Ecclesiæ separarent*, dicendo: *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* Item, *Si quis frater inter vos nominatur, vel fornicator, vel auarus, vel idolorum cultor, vel ebriosus, vel maledicus, cum eiusmodi ne cibum quidem sumite.*

3. Tertius spectat *salutem ipsorum, qui excommunicantur, vt scilicet pudore suffusi, resipiscant. Excommunicantur ergo, vt ipsi pudore confusi, sua turpitudinis pœnitere incipiant: atque ita, qui indulgentia obstinatiores futuri erant, iidem sensu ferulæ, ipsorum nequitiam castigantis, expergefacti ad Dominum conuertantur, & salui fiant.* Hunc finem spectauit Apostolus, dicendo: 1 Cor. 5. *Decreui tradere Satanæ* (id est, excommunicare Satan enim extra Ecclesiam est) *in interitum carnis.* In quem finem? *vt Spiritus saluus fiat.* 2. Thessal 3. *Si quis non obedit doctrina nostræ, hunc notate, & ne commisceamini cum illo, vt pudore suffundatur.* Quare etiam ex iis tribus finibus manifestum fit, *totam disciplinam Ecclesiasticam, in salutem Ecclesiæ, & in honorem Christi, esse institutam.*

Circa quid versetur disciplina Ecclesiastica. 6. Hinc facilè videre licet sextum, quod proposui, nempe circa quid versetur potissimum, tanquam circa propriam materiam, hæc disciplina, & præsertim hæc prima disciplinæ pars: nempe *circa fidelium carnem: extra ordinem euagantem in recto ordine retinendam: aduersus Dominum ferocientem, ceu ferula domandam: ad bonum pigram, & renitentem, ceu stimulo excitandam: denique versatur circa peccata cohibenda, vt iis correctis, in vera religione, & sinceris Christianisque moribus Ecclesia conseruetur.* Quod circa hæc versetur, patet primò, *quoniam hoc est officium vniuscuiusque disciplinæ, scilicet vt vitia & peccata corrigat, disciplina in ludo literario, vt ibi peccantes corrigantur, castigentur, disciplina in vrbe, in vnaquaque familia, in regno idcirco instituta, vt vitia ibi corrigantur, quò omnia recto ordine fiant.* Ergo & disciplinæ Ecclesiasticæ proprium officium est, *quosuis errantes corrigere, peccata coërcere, transgressores cohibere, punire, vlcisci.* Secundo, Quotiescunque in Scripturis mentio fit de hac disciplina, ibi videmus peccata commorari & transgressiones, ad quas corrigendas & cohercendas, disciplina in Ecclesia à Christo est instituta, Matt. 18. *Si peccauerit in te frater, vade, corrige.* Cur? quia peccauit. En circa quid versetur disciplina. 1. Cor. 5. exercet Paulus disciplinā in Corinthiū illū. Cur? quia peccauit: propter igitur peccatū illud corrigendū, Paulus Ecclesiasticam disciplinam exercuit, 1. Tim. 1. *Tradidi Satanæ Hymenæum & Alexandrum.* Cur? quia blasphemabant. Vt igitur discant non blasphemare, excommunicat. Propria igitur materia, circa quam versatur disciplina Ecclesiastica, est carnis nostræ petulantia, ferocia: sunt peccata & transgressiones ad quas cohercendas est instituta. Proinde si fideles semper in vera pietate persisterent, si non peccarent, nequaquam opus esset disciplina in Ecclesia. Quoniam autem semper ibi reperiuntur, qui non faciunt officium, qui turpiter viuunt, qui alios seducunt, qui ad obedientiam legis non nisi ferula adacti, venire nolunt, denique quia ibi semper peccata reperiuntur: idcircò ibi necessaria est hæc disciplina, quæ pigros stimulet, quæ peccantes corrigat, quæ præfractos puniat, quæ vitia vlciscatur.

7. Quæ cùm ita sint, nunc ad septimū veniendum est ac videndum discrimen inter peccata, vt sciamus, quæ priuatim, quæ publicè corrigenda, quæ minoribus, & quæ maioribus pœnis punienda. *Discrimē inter peccata obseruandum.*

Sit igitur hæc prima distinctio. Peccata sunt alia *priuata & occultissima*, alia *publica & manifestissima*: alia *occultiora*, medij scilicet generis, partim *occulta*, partim *manifesta*. *Occultissima* sunt illa, quæ hypocritæ faciunt, & alios homines latent. Ad hæc se non extendit disciplina Ecclesiastica, neque sub Ecclesiæ iudicium, aut censuram cadunt, sed generaliter in templis, prædicatione legis arguuntur. Publica & manifestissima sunt, quæ nō vnum solum aut alterum hominem, sed vniuersam Ecclesiam testem habent, quippe quæ palam, & cum totius Ecclesiæ offensione perpetrantur.

Occultiora vero, seu medij generis, id est, *partim occulta, partim manifesta*, sunt illa, quæ etsi vniuersam Ecclesiam testem non habent: testibus tamen non carēt. Hæ duæ postremæ species sub disciplinam Ecclesiasticam cadunt: quanquam alia ratione punienda sunt illa *publica*, & alia ratione hæc *occultiora*.

Altera distinctio hæc sit: *Ex iis peccatis alia sunt leuiora, alia sunt grauiora: seu alia sunt delicta, alia sunt scelera vel flagitia.*

8. Iam videndum, quo pacto *circa singula exercenda sit disciplina Ecclesiastica.*

Quod ad primam distinctionem: *Illa occultiora, quæ partim manifesta partim occulta, sunt corrigenda eo ordine*, quem Christus docuit Matt. 18. De illis enim occultis vnicuique fratri priuato ait: *Si peccauerit in te*, id est, sub tua conscientia, ita vt non sint plures testes, *Vade & corrige eum, &c.* tandem deferenda sunt ad seniorum consessum, qui vniuersam Ecclesiam repræsentant, si frater correctus pertinax fuerit. Non enim prius deferenda sunt ad Ecclesiam, quàm accesserit contumacia. Illa verò publica & manifesta, publicè quoque & manifestè ab Ecclesia sunt corrigenda. De iis enim 1 ad Timotheum cap. quinto. *Peccantes coram omnibus argue, vt reliqui timorem habeant.* Vbi enim Ecclesia viderit huiuscemodi peccata publica, debet statim facere officium suum, vocare peccatorem, & eum pro modo delicti corrigere, idque publicè.

Quoad alteram distinctionem, notandum *quod Ecclesia tam in peccatis publicis, quàm in priuatis sibi iam patefactis corrigendis, aliam disciplinæ rationem seruare debeat in leuioribus delictis, & aliam in grauioribus*

scelerī-

sceleribus. In leuioribus delictis non est adhibenda magna seueritas per vinculum aut excommunicationis: sed satis est peccatorem verbis castigare & corripere, idque verbis parcentibus & lenibus, quæ fratrem peccantem non exasperent, nec confundant: sed tantùm ad resipiscentiam inducant. Hanc regulam docet Paulus in his peccatis corrigendis secundum Galat. 6. Fratres etiamsi præoccupatus fuerit homo, in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instaurate καταρτίζετε huiuscemodi hominem Spiritu lenitatis πραότητος, considerans te ipsum ne & tu tenteris. 1. Thess. 5. Rogamus autem vos fratres, corripite τοὺς ἀτάκτους inordinatos, consolamini pusillanimes, suscipite ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, id est, *subleuate infirmos.* 2. Tim. cap. 2. *Oportet seruum Domini* præter alia, quæ narrat, *esse* ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, id est, *corripientem & instituentem eos qui resistunt veritati in Spiritu lenitatis.* Exemplum Christi hoc docet, tum erga mulierem adulteram, tum erga alios. De quo Esaias cap. quadragesimo secundo. *Ecce seruum meum, &c. calamum quassatum non conteret, & linum ferè extinctum, non extinguet.*

I. In iis igitur leuioribus peccatis corrigendis, *seruanda est lenitas, mansuetudo, &c. In flagitiis verò grauioribus, grauius etiam & acrius remedium adhibendum est. Si quis enim adeo grauissimo facinore, grauiter Ecclesiam læserit, an satis erit, eum tantùm verbis castigare? Minimè, sed grauioribus pœnis est castigandus.* Neque enim Paulus in Corinthium illum, qui patris vxorem, & sibi nouercam cognouerat, verbis tantùm vtitur, sed excommunicatione animaduertit, è contubernio fidelium eliminat, & acriter reprehendit Corinthios, quod eum non eiecissent: *Auditur,* inquit, *inter vos fornicatio, & talis fornicatio, quæ neque inter Gentes, vt quis vxorem Patris habeat, & vos inflati estis, ac non potius luxistis, vt tolleretur de medio vestrûm, qui facinus hoc perpetrasset. Non est bona gloriatio vestra.*

II. In huiuscemodi grauioribus flagitiis castigandis hanc rationem seruabant: Primò *enim, qui flagitium, vnde ortum erat scandalum, perpetrasset, publicè grauissima obiurgatione obiurgabant:* secundò, *sacra Cœna ad tempus participatione priuabant, donec resipisceret, & resipiscentia sua fidem faceret: tertiò vbi videbatur resipuisse, iubebant coram Deo sese humiliare, & coram Ecclesia pœnitentiam testari, iisdemque solennibus ritibus, qui tum lapsis iniungi solebant, vt essent pœnitentiæ testimonia:* de quibus quidem ritibus testimonia habemus permulta tum in conciliis, tum in variis Patrum voluminibus, & in Decretis. In concilio Niceno, & aliis aliquot, mentio fit de variis pœnitentium gradibus & ritibus: de iis mentionem quoque facit Tertullianus, libro de pœnitentia, pagina 483. & 484. De iis Cyprianus multis in locis, sed præcipuè Epistola 1. in lib. 3. epistola 4. pag. 93. Eusebius Cæsar. histor. Ecclesiast. lib. 5. cap. 28. pag. 84. exemplum adfert *pœnitentiæ quam egit quidam Natalius, ante vero sæpe Asclepiodoti socium:* ex qua quidem pœnitentia facile videre licet, quos ritus sequeretur vetus Ecclesia in publica pœnitentia agenda. *In summa is, qui publico peccato offenderat Ecclesiam, manebat in pœnitentia subiectus per aliquot dies, alius plures, alius pauciores, pro grauitate peccati, cilicio vel sacco, vel alio viliori vestimento indutus, cinere aspersus, coram tota Ecclesia humi prostratus, ieiunio incumbens, & deinde publicam sui peccati exomologesin coram Ecclesia faciens, aliósque ritus seruans:* his actibus declarabant, se verè & ex animo pœnituisse, adeó vt huiuscemodi pœnæ ab Ecclesia peccatori iniunctæ, & ab eo impletæ, satisfactiones vocabantur, scilicet Ecclesiasticæ. *Vbi enim peccator pœnas sibi iniunctas dedisset, dicebatur satisfecisse Ecclesiæ, id est, plena sua pœnitentia indicia dedisse: qua pœna, cùm relaxabantur dicebantur indulgentiæ.* Quando igitur locus *vbi is, qui erat in pœnitentia, tempore sua pœnitentia absoluto, vera sua pœnitentiæ indicia præbuisset, ita vt Ecclesia satisfactum esset, tum Ecclesia manus illi imponens, eum recipiebat in gratiam, atque ita in consortium fidelium receptum, ad communionem Eucharistiæ recipiebat.* Cyprianus libro Epist. 3. epist. 14. breuiter describit hunc ritum, dicendo: *Nam cùm in minoribus peccatis agant peccatores pœnitentiam, iusto tempore, & secundum disciplinæ ordinem ad exomologesim veniant, & per manus impositionem Episcopi & Cleri, ius communicationis accipiant: nunc crudo tempore, persecutione adhuc perseuerante, ad communionem admittuntur, & nondum pœnitentia facta, nondum exomologesi finita, nondum manus eis ab Episcopo aut Clero imposita, Eucharistia illis datur.* Videtis quomodo Patres isti Ecclesiasticam disciplinam retinebant & exercebant, in peccatis grauioribus puniendis.

Nunc videndum, penes quos, & per quos exercenda sit hæc disciplina, videlicet iurisdictio. Quod primum, Romanus Pontifex dicit, penes se vnum esse. At Spiritus sanctus dicit, esse penes vniuersam Ecclesiam Christi Matth. capite decimo octauo. Vbi hæc iurisdictio instituta à Christo fuit, apertissimè patet datam fuisse toti Ecclesiæ hanc iurisdictionis potestatem: *si non audierit te, dic Ecclesiæ, si non audierit Ecclesiam, sit tibi velut Ethnicus & publicanus. Quicquid enim ligaueritis vos* fideles omnes, etiamsi tantùm duo aut tres essetis in nomine meo congregati *erit ligatum in cœlo.* Quod ad secundum, per quos sit exercenda; notandum est, duplicem tantùm in Ecclesia fuisse legitimum morem exercendæ disciplinæ: primum quòd tempore Apostolorum, cùm Ecclesia adhuc esset exigua, per vniuersam Ecclesiam exercebatur. 1. Corinth. 5. *cùm vult Apostolus iurisdictionem, exerceri in Corinthium illum incestuosum adhortatur vniuersam Ecclesiam, vt id faciat.* Quod non est ita intelligendum, quasi vniuersa plebis multitudo, totam actionem regeret & sententiam excommunicationis proferret: sed ita quod consensu quidem seniorum, vnà cum Episcopo totam actionem regebat, & vnus Episcopus sententiam nomine totius Ecclesiæ pronuntiabat: sed id non fiebat, nisi à conniuente & approbante, ac præsente vniuersa Ecclesia. Consessus igitur seniorum, vnà cum Episcopo, totam actionem regebat: vniuersa verò plebis multitudo adstabat vt testis, & obseruabat vt custos, ne quid per libidinem à paucis gereretur, sed communi totius Ecclesiæ consensu & autoritate id fieret. Hoc indicant verba Apostoli 1. Cor. 5. *Ego quidem certè, tanquam absens corpore, præsens autem spiritu, iudicaui iam tanquam præsens, qui hoc ita designauit, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, vna cum potentia Domini nostri IesuChristi eiusmodi hominem tradere Satanæ in interitum carnis.* Paulus non pro sua libidine excommunicat solus, quamuis Apostolus, sed vniuersam Ecclesiam secum vult congregatam, vt communi autoritate res agatur: præit quidem ipse, & ait, *Ego iudicaui tradere:* sed tamen vniuersam Ecclesiam sibi sociam adiungit. Cæterùm quoniam vniuersa Ecclesia in duas præcipuas partes diuidebatur, in collegium Presbyterorum seu seniorum, & in reliquam plebis multitudinem; plebs autem, nisi consilio seniorum regatur, nihil vnquam moderatè aut grauiter agit: idcirco consessus seniorum primùm rem ipsam cognoscebat & iudicabat: deinde causam iam præiudicatam ad reliquam Ecclesiæ multitudinem deferebant: tum totâ Ecclesia præsente & approbante, sententia pronunciabatur. Hic erat mos in Ecclesia, tempore Apostolorum, qui etiam aliquot post annis seruatus fuit.

Cyprianus epist. lib. 3. epistola 10. in fine, habet hæc verba: *Ad id verò quod mihi scripserunt Presbyteri nostri, Donatus, Fortunatus & Gordius, solus rescribere nihil potui, cùm à primordio Episcopatus mei statuerim nihil sine consilio vestro* (scribit autem suis Diaconis & Presbyteris) *& sine consensu plebis, mea priuatim sententia gerere: sed cùm ad vos venero, in commune tractabimus.* Patet Cyprianum decreuisse sequi morem Apostolicum, & iurisdictionem Ecclesiasticam sine consensu totius cleri, & totius plebis exercere noluisse: & simul indicat, etiam tunc solitum fuisse hunc morem seruari.

Vsitatus tamen mos fuit tempore Patrum, cùm Ecclesia iam numerosior esset facta, vt per senatum Presbyterorum (qui erat in Ecclesia quod senatus in vrbe) iurisdictio ecclesiastica exerceretur; quorũ quidem seniorum duo erant genera, alij ad docendũ etiam ordinati, quales nunc ministri nostri & Diaconi, qui concionantur: alij ad mores tantùm corrigendos erant destinati, quales etiamnum sunt seniores nostri modò scilicet tantùm censores. De iis duobus generibus Paulus 1. Tim. 5. Presbyteri, qui benè præsunt, duplici digni sunt honore, maximè qui laborant in verbo. Ibi duo genera Presbyterorũ indicat Apostolus: alios qui præsunt quidem regendæ Ecclesiæ, sed tamen non laborant in verbo: alios, qui præter id, in verbo etiam laborant. Per Senatum igitur horũ seniorum omnium, ecclesiastica disciplina exercebatur tempore Patrum, sine consensu plebis: sicut etiam nunc per Senatum exercetur iurisdictio, sine plebis consensu.

Deinde verò degenerauit hic mos, ita vt solùm clericorum senatus, siue aliis senioribus, morum censoribus, eam exerceret. Patet hoc ex Ambrosio. Ambrosius enim Tom. 5. in epist. ad Timoth. prim. cap. 5. exponens verba illa *Seniorem ne increpaueris*, conqueritur, quòd hæc iurisdictio Ecclesiastica, cognoscendi causas Ecclesiasticas, ad solos clericos degenerarit, & habet hæc verba: *Vnde & synagoga & postea Ecclesia, seniores habuit, quorum sine consilio nihil agebatur in Ecclesia, quod qua negligentia obsoleuerit: nescio, nisi fortè doctorum desidia, aut magis superbia, dum soli volunt aliquid videri.*

Ita habemus secundum morem exercendæ iurisdictionis Ecclesiasticæ laudatum; alterum Apostolicum, *vt per consessum quidem seniorum, sed tamen vniuersa Ecclesia præsente & comprobante: qui si fieri posset, esset seruandus: alterum virorum Apostolicorum, vt per senatum seniorum, sine vniuersa plebis multitudine.* Atque hæc sunt, quæ mihi circa hanc primam communis Ecclesiasticæ disciplinæ partem, quæ in clauium potestate posita est, dicenda fuisse videntur. Modò ad secundam.

Altera igitur huius primæ disciplinæ Ecclesiasticæ quæ vniuersam Ecclesiam spectat, pars est illa, *quæ extra clauium potestatem posita est. Hæc enim magis in antiquissima & sanctissima, tum Prophetarum, tum Apostolorum, & virorum Apostolicorum consuetudine, quam in clauium potestate fundata est.* De hac pauca mihi dicenda sunt.

I. Primùm quibusnam in rebus potissimùm consistat, & versetur eius officium. *Huius munus, non in correctionibus, aut obiurgationibus, neque in iurisdictione versatur: sed propriè consistit duabus in rebus: primùm in legibus, vel canonibus: qui neque verbo Dei aduersentur, neque fidelium conscientiis vt laquei imponantur, sed qui tum ad ordinem, tum ad decorum, tum ad ædificationem Ecclesiæ faciant, condendis, quæ etiam Ecclesiasticæ traditiones vocantur: Cuiusmodi sunt leges de hora, qua habenda sit concio, de tempore & de modo, quo peragenda cœna, de modo, quo publicæ preces fieri debeant, & id genus alia. De hac parte nihil aliud dicam (quoniam pertinet ad locum de traditionibus Ecclesiasticis) nisi quòd fideles hanc disciplinam libenter amplecti debeant, vt huiusmodi canonibus pareant. Nam etiamsi neque ad salutem, earum obseruatio neque ad damnationem earum transgressio per se faciat: tamen in Ecclesia Christi semper vsitatum fuit, vt fideles iis etiam canonibus parerent.* Hoc est primùm, in quo consistit hæc secunda pars disciplinæ Ecclesiasticæ.

II. Secundò *consistit in exhortationibus ad pietatis exercitia, quorum nec tempus, nec modus, nec forma in verbo* Dei *præscribitur, sed Ecclesiæ iudicio relinquitur.* Iam vt de hac parte loquar, addo hoc secundum & dico. *Hanc disciplinæ partem non esse quidem in clauium potestate sitam: sed tamen neque nouam, neque inutilem esse. Non nouam. Semper enim in veteri Ecclesia, ab ipsis vsque Apostolis & Prophetis vsitata fuit. Hoc patet, si quis legat Prophetas & Apostolorum Acta & sanctorum Patrum libros. Quoties Prophetæ populos ad solemnes preces, ad publica ieiunia, ad publicas collectas, aliaque alia pietatis exercitia, pro temporum necessitate, hortati sunt? Quoties Apostoli ieiunia publica & publicas preces Ecclesiæ indixerunt, cùm aliqua necessitas vrgeret? Non est igitur noua hæc disciplinæ pars in Ecclesia. Neque inutilis. Videmus enim in sacris literis & historiis, quoties Deus post huiuscemodi ieiunia, & publicas preces, & huiuscemodi pietatis exercitia pronunciarit se placatum esse erga populos, vt apud Ioëlem, Ionam, & alios. Non quod iis operibus, tanquam ex opere operato placaretur Deus: sed quòd ad pœnitentiam & fidem excitandam plurimum valeant, imò quòd publica sint nostræ pœnitentiæ testimonia. Fide autem & pœnitentia, non ex opere operato, sed ex promissione, placatur Deus.*

Hic locus exigeret, vt explicarem, quanta sit vtilitas publicarum precum, solennium ieiuniorum, & alia huiuscemodi humilitatis & pœnitentiæ exercitia, quæ ab Ecclesia, pro temporum necessitate, solent indici, sed studendum est breuitati, satis est indicasse locum.

III. Sed per quosnam exercenda est hæc disciplinæ pars, seu per quos indicenda sunt ieiunia & preces publicæ? Respon. *Per ministros Ecclesiæ, sed ex consensu & decreto totius Presbyterorum conuentus. Sic in veteri Testamento per Prophetas: sic in Nouo per Apostolos: sic in veteri Ecclesia Patrum, per Episcopos ac ministros indici solebant.*

IV. *Quando verò exercenda est hæc disciplinæ pars, seu, quando indicenda sunt hæc solemnia ieiunia, solemnes preces, & quando ad hæc & alia huiuscemodi pia exercitia adhortanda est Ecclesia? & ob quas causas?* Respon. *Res quæ nobis accidunt, aut sunt à nobis agendæ, aut sunt nobis ferendæ. Agendæ sunt (quantum ad præsentem causam Ecclesiasticam attinet) vt si explicandæ sint controuersiæ de religione, conuocandæ synodi, eligendi ministri, &c. Ferendæ, vt si ira Dei immineat, fames, bella, &c. Ergò primò, si aliqua res magna & difficilis tractanda sit, si eligendi sint ministri, si definiendæ sint de religione controuersiæ, si conuocandæ sint synodi, si denique aliqua alia res grauis Ecclesiastica tractanda veniat, tunc indicenda sunt solemnia ieiunia toti Ecclesiæ, indicendæ sunt publicæ preces, & ad alia huiusmodi exercitia est adhortanda Ecclesia. Quorsum? vt Dominus totius Ecclesiæ pœnitentiam, ac publica pœnitentiæ & fidei exercitia spectans, pro sua misericordia, & propter Christum Filium suum, dignetur Spiritu suo Ecclesiam in huiuscemodi negotiis expediendis, ministris eligendis, controuersiis componendis, regere ac gubernare.* In huiuscemodi rebus solebant hæc à Prophetis & Apostolis & Patribus fieri: id quod exempla ipsorum docent. Actor. 1. In electione Matthiæ Apostoli, intercedunt publicæ preces. Item, postquam ascendit Dominus in cœlum, cùm Apostoli essent Ecclesiam prædicatione Euangelij fundaturi, primùm ipsi, cum matre Iesu, & reliqua parte illius Ecclesiæ, persistunt in oratione Actor. 13. Cùm Paulus & Barnabas mittendi essent ad Gentes, vt prædicarent Euangelium, primùm præcedunt publica ieiunia & preces, &c. Actor. 14. In constituendis per singulas Ecclesias Presbyteris, idem seruatum à Paulo & Barnaba. Sexcenta alia Exempla afferri possent, si opus esset, sed hæc satis sunto.

Secundò, *cùm ira Dei, propter scelera nostra imminet, pestis, bellum, penuria, &c. tunc itidem tempus est opportunum, exhortandi populos ad solennia ieiunia, ad extraordinarias preces. Quorsum? vt Dominus spectata totius Ecclesiæ pœnitentia ac fide, quam tu publicis exercitiis testatur, dignetur pro sua misericordia & propter Christum Filium suum, iram suam nobis imminentem, à nobis atque à tota Ecclesia auertere.* Hæc docent Prophetæ & Apostoli Ioel. 2. *Canite tuba in Sion, conuocate cœtum, sanctificate* (seu indicite) *ieiunium, &c. Inter vestibulum & altare plorent Sacerdotes ministri Iehouæ & dicant, parce Iehoua populo tuo, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, &c.* Quorsum exempla multa? Matth. 9. & Luc. 5. cùm Christus excusat *Apostolos, quod non ieiunent, præsente Christo sponso:* deinde ostendit tempus ieiunandi esse, cùm ira Dei & calamitates imminent, dicendo: *Auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt.* Ergo consuetudo, atque institutum ipsorum & Prophetarum & Apostolorum (omitto exempla Patrum) fuit, vt in calamitosis temporibus, ad publica ieiunia & publicas preces, ad pœnitentiam in cinere & sacco, & ad luctum ac planctum, Ecclesiam adhortarentur, & Ecclesia pareret. Qui fit, vt nunc si quis verbum faciat de restituendis huiuscemodi exercitiis, ita irrideatur? aut Papista esse dicatur? Quasi hæc exercitia, à Papa, & non à Prophetis atque Apostolis instituta sint. Sed nunc locus non est, nisi explicandi breuiter locum de ipsa disciplina Ecclesiastica. Cæterùm officium est ministrorum adhortandi magistratum, vt restituantur in Ecclesiam. Hæc igitur mihi satis dicta videntur circa hanc alteram partem disciplinæ Ecclesiasticæ, quæ extra clauium quidem potestatem posita est, sed in antiquissima & laudatissima Prophetarum & Apostolorum & veteris Ecclesiæ consuetudine fundata est. Atque ita habemus explicationem totius primæ Ecclesiasticæ disciplinæ, quæ scilicet ad vniuersam Ecclesiam spectat. Sequitur de disciplina Clericali.

Disciplina particularis clericorũ.

Duplicem diximus esse Ecclesiasticam disciplinam, vnam, *quæ vniuersam Ecclesiam spectat, & à qua nemo excipitur, ideóque propriè Ecclesiastica appellari potest:* alteram, *quæ ad ipsos particulariter clericos attinet, ideóque propriè clericalis nominari potest.* De prima hactenus satis est dictum, quæ in duas partes fuit diuisa, quarum prima *in potestate clauium:* altera *extra eam posita est:* Nunc de altera, nempe *de clericali* dicendum est.

Vt autem

Vt autem rectè intelligatur hæc disciplina, hæc priùs notanda sunt. 1. *Totam Ecclesiam, in duas præcipuas partes diuisam esse, in Ecclesiæ Ministros, & in reliquam plebem multitudinemque.* Illam partem Patres appellant, *Clericos*: hanc *Laicos*, id est, *populares*, id quod Papistæ nostri temporis nimis fœdè corruperunt, illam primam vocantes *Ecclesiam & Ecclesiasticos viros*, hanc verò *Mundum & Mundanos*, nimis insolenter appellantes: perinde ac si maior Ecclesiæ pars ad Ecclesiam non pertineat. Retineri tamen possunt nomina Patrum, vt prima pars appellentur *Clerici*, reliqua vero pars, vocentur *Laici*.

2. Notandum, *tàm Clericos, quàm Laicos superiori disciplinæ, de qua hactenus verba fecimus, obnoxios esse, atque ab ea neminem excipi posse*: ratio, *quoniam vniuersa potestas Ecclesiastica, non est à Christo data Ecclesiæ, vt in plebem tantùm exerceatur, sed in omnia Ecclesiæ membra, singulósque fideles. Cùm autem disciplina ista Ecclesiastica pars sit potestatis Ecclesiasticæ, ergo disciplina Ecclesiastica in quosuis, tam Clericos, quàm Laicos exercenda est, & ab ea nemo excipi potest.* Quare tam Clerici, quam Laici, tam Principes & Magistratus, quam priuati, illi superiori Ecclesiasticæ disciplinæ obnoxij sunt. Ideo Matth. 18. Vbi Christus iurisdictionem disciplinæ Ecclesiasticæ dedit Ecclesiæ, non ait, *si peccauerit in te frater tuus*, Laicus, sed *frater tuus*, quicunque ille sit, modo sit *frater*, id est, *Christianus*, siue sit *Clericus*, siue *Laicus*, siue *princeps*, siue priuatus, [illegible]. & quæ sequuntur, ad hunc fratrem, quicunque ille sit, referuntur, *vt obiurgari ab Ecclesia possit, atque adeò etiam excommunicari*. Ideoque maxime intolerabile est illud Papæ, qui se ab illa disciplina communi excipit, vt dicat, *se neque à quoquam mortalium corrigi posse*. Non erit absurdum, si referam, quid ad hoc argumentum, quidam aulicus Paulum III. docuerit respondere. Cùm quidam Canonicus ex ordine Canonicorum regularium libro in publicum edito, probaret, *Papam posse à singulis fidelibus corrigi, & ita ab Ecclesia tandem, si pertinax esset, excommunicari*, hoc argumentum adduxit, *Papa vel est frater noster, vel non: si est, ergo potest corrigi. Ait enim Christus, si frater tuus, &c. Si non est, quomodo igitur nobiscum appellat eundem Patrem nostrum? dicendo, Pater noster, qui es, &c. Dicit autem & ipse Pater noster, &c. Ergo est frater. Si frater, sequitur quod supra*. Cùm Papa ægrè ferret editum hunc librum, quem etiam ob hunc articulum excommunicauit, præterea timéque hoc argumento; quidam Secretus aulicus, *Sanctissime Pater*, inquit, *ne turbetur Sanctitas vestra ob hoc argumentum: ego docebo solutionem: Nolite amplius dicere, Pater noster, & solutum est argumentum. Non enim amplius probare poterit, vos esse, fratrem nostrum.* Non est, sat grata, sed ideo hoc retuli, vt altera ex parte videatur impudentiam Papæ, qui se ab hac disciplina eximit: & altera ex parte intelligatis, argumentum illius Canonici non fuisse insulsum. Omnes igitur tam Clerici & Episcopi, quàm Laici, illi primæ disciplinæ subditi sunt.

3. Notandum est, quòd *Clerici præter illam primam omnibus communem disciplinam Ecclesiasticam, soliti etiam sunt in vetere Ecclesia aliam habere propriam & particularem disciplinam, illámque illa communi rigidiorem, qua ipsi singulariter regerentur & corrigerentur: atque ita clerici rigidiores erant in se ipsos, quàm in plebem: & sanctum & æquum & operæ pretium est, vt plebs humaniori & laxiori, Clerici verò seueriori & arctiori disciplina regantur, & minus sibi quàm aliis indulgeant. Sic enim & maiorem verbo, quod prædicant, autoritatem conciliant, & ampliorem sibi ad alios corrigendos, admonendos, obiurgandos, & si opus sit, excommunicandos aditum patefaciunt.* Ista ratio est, cur Patres illi hanc grauiorem sibi disciplinam imposuerunt, & omnes Clerici hac arctius & corrigi voluerunt. Quis enim Minister audebit è suggestu in ebriosos inuehi, si ipse, non dico, sit ebriosus, sed si nihilo sobrius, quàm reliqua plebs bibat? Quam disciplinam exercere audebis in pomposè indutos, si ipse nihilo modestiùs, quàm reliqui induatur? Decet ergo, vt arctiori disciplinæ subiiciantur Clerici, quam reliqua plebis multitudo. Iam vt iis peractis subdamus explicationem huius Clericalis disciplinæ, eam per collationem cum superiori, sic breuiter explico.

1. *Illa est vniuersalis potestas à Christo Ecclesiæ in* [illegible] *verbo Dei concessa, qua fideles omnes, & publicè & priuatim, tam in vero Dei cultu, quàm in piè sancteque viuendo instituuntur, & in officio retinentur.* *Hæc altera est particularis facultas Ecclesiastica, non repugnans verbo Dei, qua ipsi particulariter Ecclesiæ Ministri ac Clerici, tam priuatim, quàm publicè, & in vero Dei cultu diligentius, & in legum obedientia seueriùs, & præter hoc, in Ecclesiasticis canonibus instituuntur & in officio retinentur, idque frequentiori doctrina, arctioribus admonitionibus, correptionibus, obiurgationibus, pœnis, excommunicationibus.*

2. *Illa habet verbum Euangelij & legem Dei, præterea que nihil, in quibus fideles instituuntur. Hæc præter verbum Euangelij, & præter legem Dei, habet proprios canones, in quibus Clerici particulariter instituuntur, & in officio, in eorum obedientia retinentur.* Hic igitur sciendum, *Clericalem disciplinam canonibus quibusdam contineri, quos Episcopi in Synodis, vel generalibus, vel prouincialibus editos, tam sibi, quàm vniuerso Clericorum ordini imponunt*, quales sunt illi, quos Patres illi veteris Ecclesiæ, & sibi, & reliquis Clericis imposuisse leguntur, quorum quidem canonum plena sunt & conciliorum volumina, & totum ius Canonicum, inter quos canones numerantur & quidam, qui canones *Apostolorum nominantur*, editi & Græcè & Latinè, in primo Tomo conciliorum, & in fine voluminis Decretorum habentur Latinè. Quoniam igitur his canonibus propriè continetur hæc Clericalis disciplina, ideircò circa hos canones notanda sunt.

Primò, *tales debent esse, qui non aduersentur verbo Dei, alioqui disciplina esset diabolica, non Christiana*, cuius generis multi reperiuntur in Decretis Pontificum, & Decretalibus: vt canon, *ne Clerici ducant vxores*: multi tamen etiam apud illos leguntur optimi & Christiani, præsertim in Conciliis antiquioribus, & apud vetustissimos Patres, Colligendi igitur omnes cerent & optimi quique colligendi, qui scilicet non aduersantur verbo Dei, sed potius conformes sunt verbo Dei, & faciunt ad ædificationem.

Secundò, *huiusmodi canones non debent Clericorum conscientias vincire, seu (vt loquuntur) imponi sub pœna peccati mortalis, alioqui impij essent. Nulla enim lex est, quæ conscientias attingat, aut attingere possit, nisi lex Domini, qui solus potest saluare & perdere.* Iacob. 4. *Vnus est legislator, qui potest seruare & perdere*: quemadmodum fecerunt iis abhinc annis Pontifices Romani, qui omnes canones sub pœna peccati mortalis imposuerunt: sed sub censuris & pœnis temporalibus imponendi sunt. Sic vetust. Patres fecerunt, vt patet in conciliis antiquissimis. Iis enim pœnis temporalibus adiectis, autoritatem suorum canonum sanciebant.

Tertiò, *non debent esse admodum multi, sed quoad eius fieri potest paucissimi, ne nimia eorum multitudo ita Clericos obruat, vt legem Domini obliuiscantur: neque ita graues, vt ferri non possint: neque de rebus leuiculis, sed de grauioribus editi, ne sui contemptum pariant, sed debitam sibi concilient autoritatem.* Augustinus ad Ianuar. epist. 119. conqueritur, *de multis traditionibus tamen Ecclesia tunc receptis, quod nimis multæ, & quod de rebus leuissimis essent, quales sunt nunc in Papatu.*

Quartò, debent esse de iis rebus, *quæ maximè & ad primam de cultu Dei, & ad secundam de moribus tabulam faciunt: seu tales esse debent, qui valeant ad instituendos Clericos, & in iis, quæ ad cultum Dei & in iis, quæ ad mores attinent, tàm domi, quàm foris.* Canones Patrum plerique sunt de rebus leuissimis & nullius momenti: sed canones præcipui & non contemnendi circa hæc capita versantur.

1. *Circa templum, cultumque diuinum*, vt Canon de faciendis tectis, reparandis templi ædificiis, & id genus aliis, ad templum pertinentibus.

2. *Circa facultates Ecclesiasticas & beneficia, Abbatias, præpositurae &c. quomodo & in quos vsus dispensandæ facultates Ecclesiæ*, vt & non de beneficiis & præpositurís conferendis.

3. *Circa synodos, & visitationes Ecclesiasticas: vt leges de synodis & visitationibus quotannis bis aut semel in vnoquoque Episcopatu habendis.* Item leges de prouincialibus synodis, *vt singulis quibúsque vel 3. vel*

[illegible] & [illegible] abstinendum est: quia periculum est, ne veniatur in malum. *Ergo neque libertas Christiana, quam praedicat Euangelium, permittenda est populo, quoniam periculum est ne eam vertat in licentiam carnis: imò quoniam maior pars [illegible] in libertatem carnis, ideo interdicenda est populo, simpliciter per [illegible] est Christo, ea [illegible] quae mandat, & [illegible] est [illegible].* Secundò, ergo imprudens Christus, cum hoc instituit, quia non praeuidit periculum hoc. Si sunt catu [illegible], quae freno non vult [illegible], sed lasciuit & ferocit contra Dominum impune.

At [illegible] seditio & tumultus.

Resp. *Ergo neque Euangelium est praedicandum, quoniam ad praedicationem Euangelij [illegible] seditionem mouent. [illegible] est, ad cuius aduentum, maiores [illegible] sunt tumultus, quam ad praedicationem Euangelij: vt patet in Actis & [illegible]. Dicit [illegible] omnia [illegible], & [illegible] permittatur Deo. Scio quod [illegible] disciplina in [illegible] non videtur esse gaudij, sed maeroris. At [illegible] fructum [illegible] reddit [illegible], qui per illam fuerint exercitati. Boues quoque [illegible] sed [illegible] &c.*

Quid [illegible] videntur Principes & Magistratus nostri, quoniam [illegible] & [illegible] & [illegible], [illegible] disciplina. [illegible] est, qua [illegible] & [illegible] vel [illegible], ab [illegible] Euangelio, atque [illegible] disciplina [illegible] est, [illegible] quod [illegible] Principes [illegible]. An non videat Ecclesiam suam Principes [illegible] &c. Ad [illegible] Dominum [illegible]. Quare? [illegible] disciplina.

[illegible] quicunque [illegible], qui disciplinam [illegible] aduersari [illegible]. Quid enim a Deum [illegible] potestate. Quid enim [illegible] sententiam Domini. Ait enim Christus: *Quicquid ligaueritis in terra, &c.* Quid igitur agunt, qui impediunt Ecclesiam, ne sententiam Domini pronunciet? *Pr [illegible] Christi [illegible] diuinae Maiestati.* Annon reus esset [illegible] Maiestatis Caesareae, si quis eius iudicem sententiam [illegible] pronunciet, impediat? Videant igitur quid agant. Habent Christum [illegible] Ecclesiam suam [illegible] disciplinam apud Principes, imò & Ministri aliquot, nolunt [illegible]. Videant [illegible] pro [illegible], [illegible]. Haec de ipsa disciplina Ecclesiastica de Principibus & Magistratibus, quorum interest eam [illegible].

Nunc ad fideles [illegible] sermonem meum conuerto, ac sic dico: [illegible] Principes ac Magistratus Ecclesiasticam disciplinam [illegible], [illegible] Ecclesia [illegible] non est, quemadmodum [illegible] fecerunt Anabaptistae, & [illegible] Donatistae tempore [illegible], [illegible] sed [illegible] Augustinum [illegible] Ecclesiae [illegible] Christi [illegible]. [illegible] Augustinum [illegible] semper [illegible] populo [illegible] Ecclesiam Christi [illegible]. Dum [illegible] idem [illegible] in Ecclesia [illegible] Episcopus, reprehendentem [illegible] non puniretur: in [illegible] Episcoporum [illegible] disciplinae [illegible] ab Ecclesia Christi Catholica, impio se [illegible] Aduersus quos multa scripsit Augustinus, quae habentur in septimo Tomo. Est autem regula [illegible] ab Ecclesia [illegible] Sacramenta [illegible] esse [illegible]. Haec ad primum dicta sunto.

Iam Ecclesiae Ministros alloquor. Ministri Ecclesiae [illegible] & pacem Ecclesiae [illegible], hanc disciplinam exercere debetis. Hanc enim potestatem vobis dedit Dominus, neque quispiam auferre eam potest: nec contenti esse debetis, vt doceatis quid agendum, quid fugiendum sit, vete quisque pro sua libi[illegible]dine viuat, nihil corrigatur, sed vrgenda disciplina. Vide Augustinum Tomo quarto de fide & Operibus capite quarto.

At impediuntur per Magistratum?

Resp. Tunc illi significare, quam malè agat, dum Ecclesiasticam disciplinam in Ecclesia locum habere non sinit, atque illum hortamini, vt restitutam velit. Quòd si prorsus nolit, atque ita ex voto animi vestri non possitis corrigere in Ecclesia, quae correctione opus habent, aut animaduertere in eo, quae animaduersione indigent, quid agendum? Deferendumne est Ministerium? Minimè. *Prophetae enim per Magistratus impediebantur, ne [illegible], vitia ab Ecclesia [illegible], & [illegible] superstitionem dolore, atque ita Ecclesiasticam disciplinam exercere: non tamen vnquam suum deseruerunt Ministerium.* Hanc rationem adfert Augustinus de verbis Domini. & citantur in Decret. c. 23 quaest. 4. c. 1. Tolerandi: *Tolerandi sunt, inquit, quidem mali pro pace, nec corporaliter ab eis recedatur, sed spiritualiter, &c.* Deinde, *Non enim Prophetae* inquit, *qui haec dicebant, populum suum dimiserunt, sed inter eos habitabant, quos increpabant.* Quid igitur agendum? Nunquid [illegible] tota Ecclesia est perturbanda? Minimè. Quid igitur agendum est? *Persistendum est in Ministerio, & quanta per [illegible] diligentia, illud [illegible] quod potestis praestare, praestare: quod non potestis [illegible], & Dominum rogare, vt ipse, quod vos non potestis, suppleat.* Hanc docent exempla Prophetarum, Apostolorum, & Sanctorum Episcoporum veteris Ecclesiae. Non [illegible] hic, quae Augustinus hac de re scribit. Augustinus Tomo septimo, contra Parmenianum, libro 2. capite primo, column. 21. A & recitatur in Decretis. cap. 23 quaest. 4 c. [illegible]. Item lib. 3 cap. 2. multa de hac Ecclesiastica disciplina scribit. Summa ad haec capita [illegible].

Primò, *tanti facienda est Ecclesiae vnitas & pax, vt non solùm mala sed multa etiam mala in Ecclesia, propter hanc vnitatem Ecclesiae [illegible] nobis ferenda praeferentur [illegible] corporalem separationem ab Ecclesia [illegible].* Vnde illud Galat. *Sufferentes [illegible] in dilectione.* & illud Ephes. 4. *Studentes seruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis.* Item exemplum Christi pedes lauantis discipulis.

Secundò, [illegible] *vt negligentia corrigere [illegible], vnde ait, col. 50. Sed ne permittere [illegible], & quasi dissimulantes negligentur aliena peccata, quod non [illegible],* & decet, arrogantes corripere aut ab Ecclesia discedere, *superba [illegible]: Scripsi vobis in Epistola non commiscere fornicariis, &c.* Interpretatur autem Augustinus, *hanc separationem faciendam esse [illegible]*, non corpore, nempe, *vbi periculum est schismatis, vel ne eradicetur triticum.*

Tertiò, *Vbi aliquis reperiatur in Ecclesia dignus [illegible] & [illegible], si periculum non sit schismatis, & [illegible], [illegible] esse.* Ergo colligo, vbi periculum est schismatis, & [illegible] Ecclesia perturbetur, abstinendum esse ab excommunicatione disciplinae Ecclesiasticae, id est, [illegible].

Quartò, *Vbi malum aliquod, vel morbus [illegible] occupauerit, id est, [illegible] vel magnam partem corporis Ecclesiae. Tunc (inquit) nihil aliud [illegible] dolor & gemitus, [illegible] ad Dominum,* dicendo: *Ne perdas [illegible] Deus, [illegible] &c.* & citat visionem Ezech. 9. & testimonium Pauli in 2. Cor. 12. *[illegible] vidit, non [illegible] & [illegible] sed multos, & [illegible] loquens, [illegible]* (nam ita scinderetur Ecclesia) sed lugere [illegible]: *Ne iterum, [illegible] ad vos, humiliet me Deus & lugeam multos ex vobis, qui non egerunt poenitentiam.* Per [illegible] suum, ait Augustinus, *potius [illegible] diuino flagello [illegible] &c.* Et subdit. *[illegible] diuina disciplina [illegible] necessaria est. Nam consilia separationis & inania sunt, & perniciosa, atque sacrilega: quia & impia & superba fiunt, & plus perturbant [illegible], quàm corrigant [illegible] malos.*

Quintò, Et conclusio est: *Misericorditer ergo corripiat homo quod potest, quod autem non potest, patienter ferat, & cum dilectione gemat atque lugeat, donec aut ille desuper emendet & corrigat, aut vsque ad messem differat eradicare Zizania, & paleam ventilare: vt tamen [illegible]*

sua bona spei Christiani, inter desperatos, quos corrigere non valent in unitate versentur, auferant malū à seipsis, idest, ut in ipsis nō inueniatur, quod in morib. alterū eis displicet. Deinde addit: *Hoc qui diligenter cogitat: nec in conseruatione unitatis negligit disciplinæ seueritatem, nec immoderatione cohortionis dirrpit vinculum societatis.* Item ait: col. 63. A. *Turba autem iniquorum, cùm facultas est in populis promendi sermonem, generali obiurgatione ferienda est, & maximè, si occasionem atque opportunitatem præbuerit aliquod Domini flagellum desuper, quò eos appareat pro meritis suis vapulare.*

Idem Tom. 2. epist. 64. ad Aurelium Carthag. Episcopum, conqueritur ac luget, quòd in Africa impune grassetur ebrietas, quæ vsque adeò in Scripturis damnatur, & suadet, vt coacto Concilio Episcoporum, remedium adhibeatur huic tanto morbo. *Sed tanta*, inquit, *pestilentia est huius mali, vt sanari prorsus, quantum mihi videtur, nisi Concilij autoritate non possit.* Subiungit tamen, & ait: *Sed quod tūc erat dolendū nunc auferendū nō est, non asperè*, sed sicut scriptū est, *in spiritu lenitatis & mansuetudinis.* Idem subdit col. 315. *Non ergo asperè, quantum existimo, non duriter, non imperioso modo, ista tolluntur; magis docendo, quàm iubendo, magis monendo, quàm minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium. Seueritas autem exercenda est in peccata paucorum.*

Satis, quantum præsens locus Iesaiæ exigit, de disciplina Ecclesiastica, quā regit Christus suam Ecclesiam, dixisse mihi videor. Ratio enim, quā Christus regit Ecclesiam, quatuor partibus (vt suprà dixi) constat: Primò, *prædicatione verbi*: Secundo, *Sacramentorum administratione.* Tertiò, *disciplina Ecclesiastica*: & hæc tria externa remedia sunt, & per se sola inefficacia: quarto vero, *interna Spiritus Sancti actione, qua aguntur & reguntur filij Dei.* Hæc ratio docetur iis verbis Iesaiæ: *Et ipse arguet populos multos.* quæ vox, *arguet*, corriget, indicat rationem, qua Christus regit Ecclesiam: & præterea innuit in Ecclesia fore semper peccata, quæ opus habent, vt corrigantur.

CONIVNGI CVM HOC CAPITE de regimine Ecclesiæ non incommodè potest, explicatio quatuor sequentium quæstionum, ante annos triginta septem ab eodem D. Zanchio scripta, & Illustrissimo Principi ac Electori FRIDERICO III. sanctißimæ memoriæ, ad petitionem eius Celsitudinis, exhibita, in qua, quæ iam de disciplina Ecclesiastica paulò fusiùs dicta sunt, breuiùs & magis perspicuè tractantur. Sunt autem quæstiones hæ:

1. *PEr quos debeant fieri admonitiones priuatæ.*
2. *In quibus casibus, necessaria sit excommunicatio.*
3. *An, & qui casus excommunicationis, in Sacris literis extent.*
4. *Qua ratione alia, ædificatio & propagatio Ecclesiæ iuuari possit, cum omnibus necessariis circumstantiis.*

Sic enim mihi, qui Germanicè parum admodum intelligo, explicata fuit literarum tuarum, quas ex Cancellaria nomine tuæ Celsitudinis, Illustrissime Princeps, accepi, summa.

Ego verò primum tibi gratulor, istud tuum studium, piúmque conatum. Facis enim officium non tam boni Christiani, quàm verè pij & optimi Principis. Nam tenemur quidem omnes, pro sua quisque virili, & rata parte, regnum Christi promouere, cùm omnes simus eius ciues. Sed hoc cùm primis officium est Principum, & Magistratuum, quemadmodum multis, & autoritatibus Scripturarum, & exemplis piorum Regum, Dauidis, Asæ, Ezechiæ, Iosiæ, & aliorum, abundè demonstrari potest. Quò etiam spectat illa adhortatio Psal. 2. *Nunc ergo sapite ô Reges, erudimini Iudices terræ, seruite Deo in timore, & exultate ei cum tremore. Osculamini Filium ne irascatur, & pereatis è via cùm exarserit ira eius.* Minatur certè omnibus iram Dei: sed in primis Regibus ac Principibus, qui non se totos subiiciunt Christo, & illius regnum instaurare, tueri, conseruare, & propagare negligunt.

Illud autem, quo regnum Christi instauratur, conseruatur, propagatur, est sacrum, seu, vt vocant, Ecclesiasticum ministerium, cuius ministerij, & quidem totius non functio, sed cura penes Principes esse debet, vt in exemplis piorū regum Iuda, imò antę hos, in ipso Mose videre est. Is vt Princeps & dux totius populi, curam in primis, ex mandato Dei, suscepit religionis, & totius sacri Ministerij: ipsam verò Ministerij sacri functionem, à Politica separauit, & vnam sibi retinuit, alteram Aaroni Pontifici, eiúsque liberis, ac Leuitis iniunxit.

Porrò sacri Ministerij tres sunt partes, *Christi tum doctrinæ, tum Sacramentorum dispensatio: tum etiam disciplinæ* Ministerij eccle-
administratio. Has tres partes simul coniunctas, hoc est, siastici
sacrum ministerium Christus Apostolis, eorū(que) successori- partes.
bus, iniunxit, ad Ecclesiam conseruandam, amplificandam,
regendam. Quàm necessaria sit ad salutem electorum Matt. 28.
promouendam doctrinæ, & Sacramentorum dispensa- 16. 18.
tio satis notum est. Quàm vero disciplinæ etiam administratio sit non tam vtilis, quàm necessaria, non fuerit opus multis rationibus, *si persuasi simus, nihil à Christo, qui omnia egit & docuit propter nostram salutem, institutum fuisse in sua Ecclesia, quod non faciat ad nostram salutem promouendam.* Tota enim Christi doctrina, doctrina est salutis æternæ: sed præter hoc fundamentum, an non luculenter apparet, quàm necessaria sit disciplina, ab ipsius officio, & fine?

Officium est, præter alia *corrigere fratres peccantes: Et si ad solam correctionem non resipiscerent, pœnitentiæ vinculis instar ferarum, quæ alia ratione non possunt domari, ligare: Et postquam resipuerint, soluere, inque Ecclesiæ corpus denuo recipere.*

Finis verò est, *salus fratrum, ædificatio Ecclesiæ, gloria Dei.* Illud certum est, ministerium ipsum verbi, & Sacramentorum, diu purum custodiri, sine disciplina, non posse. Sunt enim omnes hæ ministerij partes ita inter se connexę, vt vna sine altera conseruari minimè queat. Ita fit, vt qui promotū velit regnum Christi, necessariò illi danda sit opera, vt totum ministerium, locum habeat in Ecclesia: & hic seruetur illud Dei mandatum: *Ne addas, neque minuas.* Ergo, quod tu, piissimè Princeps, post restitutum puræ doctrinæ Euangelicæ ministerium, & post repurgatam Sacramentorum dispensationem, nunc etiam seriò animum adieceris ad tertiam sacri ministerij partem, in tuas Ecclesias introducendā, non possum non vehementer istud sanctissimum, T. C. propositum, & studium laudare, & tibi tuisque Ecclesiis omnibus gratulari. Facis enim rem, non tantum te, & tuo officio dignam: Verum etiam Deo gratissimam, nobis salutarem, toti tuo populo necessariam.

[Margin:] Officium eorumque præsunt disciplinæ Ecclesiasticæ. Finis eorundem.

Atque vt nullo modo sinas te à suscepta cogitatione & firmata sententia vllis humanis rationibus dimoueri, ego vt seruus Christi, & fidus T. C. famulus, supplex oro, atque obtestor. Nam quòd nonnulli boni alioqui & docti viri, dicunt non expedire, hoc tempore, disciplinam introducere, & esse nunc alia tempora quàm fuerint, quum hæc disciplina vigeret in primitiuis Ecclesiis: miror horum fratrum consilia: Quasi verò Christus aliquid instituerit in Ecclesia, quod non sit vbique, & omnibus temporibus, ad æternam salutem vtile: ne dicam necessarium. Certè qui amat Christum, & cui curę est Electorum salus: is curabit, vt totum ministerium, sicut ab ipso Christo institutum fuit, sic etiam in Ecclesiā restituatur. *Hunc hunc Filium audite*, dixit Pater, nempe, non in vno & altero, sed in omnibus. *Nam si maledictum pronunciauit idem Deus, qui non mansisset in omnibus verbis legis per Mosen datæ, quanto magis maledictus fuerit, qui non hæserit in verbis Filij Dei omnibus?*

Disciplina igitur est ipsa quoque postliminio reuocanda. Sunt autem partes eius tres. *Vna pertinet ad vitam, & ad mores, & hæc consistit in priuatis admonitionibus & correctionibus*, de qua Christus Matth. capite Disciplinæ Eccle-
18. *Si peccauerit in te frater.* Altera pertinet *ad excom-* siastica
municationem & ad publicam pœnitentiam, & ea consi- partes
stit in ligandis ad agendam pœnitentiam iis, qui in gra- tres.
uiora peccata lapsi, sunt etiam in Ecclesiam contumaces, & iisdem, postquam egerint pœnitentiam soluendis:

de quā

de qua parte Christus ibidem Si *non audieris Ecclesiam* [illegible] *Ethnicus, &c. Et quæcunque ligaueritis in terra.* Tertia vero, pertinet ad sacras Ceremonias, de quibus passim in Scripturis, præsertim in epistolis Pauli, ad Corinthios, ad Timotheũ, & alibi. De iis omnibus, vberiore erit deliberandum, Illustrissime Princeps, si velis, vt Deus, erga te, tuamque familiam, aulam, totumque populum, suas continuet benedictiones, & si coepit, antequam hinc ad Dominum migres, tuas videre Ecclesias verè ex Euangelio reformatas.

Cæterùm quia de duabus tantum prioribus partibus, quęda à me petiisti: ideircò, aliis omissis, ad quatuor tantum propositas quæstiones breuiter mihi nunc respondendum est.

Ad primam, per quos debeant fieri admonitiones priuatæ: Illud inprimis retinendum est, discrimen esse inter politicum magistratum, & Ecclesiasticum ministeriũ. Disciplinam autem ostendimus partem esse sacri ministerij. De Magistratibus igitur, eorũmque officiis, hic nihil mihi est disserendum. Sed tantũ de sacro Ministerio. Ad quęstionem igitur vt respondeam, hæc prima esto propositio.

Propositio prima. *Cuiusuis Christiani hominis est, si fratrem videris peccantem, illum ex charitate, & in spiritu lenitatis, monere, corrigereque vt resipiscat, & seruetur.* Docet hoc Christus, Matt. 18. *Si peccauerit in te frater tuus, Vade, & argue eum inter te &c.*

Et huc illud pertinet illud. *Leuit. 19. v. 17. Ne oderis fratrem tuum, sed corripiendo corripe eum, &c.* Item, etiã locus Gal. 6 & 1. Thess. 5. Sed lõgius progreditur Christus, cum ait, *Adhibe duos vel tres testes:* Item, *Si hos non audierit, dic Ecclesiæ.*

Secunda propositio. *Etsi cuiusuis Christiani hominis est, fratrem siue in doctrina ac fide, siue in moribus & vita peccantem corrigere, & in viam salutis reuocare: hoc tamen speciatim est presbyterorum, qui Ecclesia præsunt gubernandæ:* de quibus Act. 14. Rom. 12. 1. Cor. 12. 1. Tim. 5. ad Titum 1. Heb. 13. Quia enim priuati Christiani, in hac disciplina exercenda, plerumque non parum cessant: idcircò instituti fuerant presbyteri, qui hoc cum primis facerent officium vt inuigilarent gregi, obseruarẽt cuiusq; mores & eos corrigerent. Hi sunt illi Episcopi & speculatores, de quibus passim in Scripturis apud Prophetas, & de quibus etiam dixit Apostolus. Act. 20. *Attendite vobis & vniuerso gregi. &c.* de horum officio. Ezec. 3. *Fili hominis speculatorem dedi te populo Israel, &c.*

Horum omnium erat, ita esse in S. literis institutos & exercitatos, vt possent vnumquemque monere, docere, hortari, consolari ex verbo Dei: etiamsi non omnes in Ecclesia publicè & ordinariè docerent.

Presbyterorũ duo genera. Horum igitur duo erant genera: vnum eorum, qui tantùm præerant cum aliis Ecclesiæ gubernandæ: sed ministeriũ verbi, in tẽplis ordinariè non exercebant. Alterũ eorum, qui præter hoc, laborabant etiã in verbo ac doctrina, vt loquitur Apostolus: De vtroq; genere 1. Timot. 5.

Illi enim ex sancta plebe, iis verbi & Sacramentorũ ministris, ad regendã Ecclesiam addebantur. De his D. Ambrosius in 1. Tim. 5. *Vnde & Synagoga, & postea Ecclesia, Seniores habuit, quorum sine consilio nihil agebatur in Ecclesia: quod qua negligentia obsoleuerit nescio: Nisi fortè Doctorum desidia, aut magis superbia, dum soli volunt aliquid videri.* De iis ante Ambrosium Tertullianus in Apologetico. Cap. 39. Vt de reliquis Patribus taceam. Horum omnium Senatum, *Presbyterium* appellauit Apostolus, 1. Tim. 4.

At certè quàm vtiles & necessarij sint huiusce modi Seniores, qui Ministris & Sacramentorũ tãquã coadiutores, & Consiliarij adiiciuntur non solùm inde apparet: quod Spiritus S. nihil frustrà nec inutiliter in Ecclesia instituit, sed inde etiam. Primùm, *quod Pastores verbi, non soli possunt toti Ecclesiæ inuigilare, & quomodo quisque viuat obseruare monere, consolari. Tu ipse Princeps Illustrissime, in rebus politicis non agis solus. nec tuo solius iudicio; sed sapientissimos quosque, atque prudentissimos facis, deligis qui te consilio, & opera iuuent: Imò in singulis etiam pagis adhibentur Prætoribus, in administratione ciuili, Consiliarij & Assessores quantò magis id fieri debet, in gubernatione regni Christi, in quo agitur salus animarum?*

Deinde ipsi quoque Pastores opus habent correctione: at, plerunque ij salutioris sunt vitæ, quàm reliqui: idque quia non habent, à quibus ex officio corrigantur. Postremò, plerumque fit, vt Pastores vel propter iuuenilem ætatem, vel aliis de causis parum valeant apud suum populum autoritate: ac proinde illorum admonitiones, non tanti sint ponderis, quanti senioris fortassis alicuius.

Propter has & alias causas, solita semper fuit Ecclesia Pastoribus verbi adhibere seniores, viros scilicet graues, & dono gubernandi præditos, qui Pastoribus adsint in cura singulorum gerenda, & regenda Christi disciplina. Horum igitur est, vt dixi, ex officio ab Ecclesia sibi imposito, cum primis obseruare cuiusque mores, & domatim, ac singulatim fratres monere sui officij, & si peccent, corrigere.

Tertia propositio. *Quod si fratres non resipiscant priuatis horum admonitionibus, ad extremum, officium fuerit eius Presbyterij nomine Ecclesia significati, tales accersere fratres, & coram toto cœtu Presbyterorum obiurgare, corrigere, monere.*

Docet hoc Christus, cùm ait, *Quod si non audierit Ecclesiam, &c.* Indicat igitur officium Ecclesiæ esse, tales fratres, qui priuatis vel aliorum fratrum, vel vnius aut alterius Presbyteri admonitionibus emendari non potuerint, monere, & corrigere.

In hoc autem cœtu vtile fuerit, si vnus aut alter fuerit, nomine ipsius Magistratus, seu Principis Christiani.

Verùm cuius est verbũ in templo prædicare: eiusdem etiam est in primis, in ipso Presbyterio, ex verbo Dei monere, & corrigere: vt in rebus omnibus, ordo (vt præcipit Apostolus) seruetur.

Ad alteram quæstionem.

Quæstio secunda & tertia. In quibus casibus necessaria sit excommunicatio.

Cum hac secunda coniungo, & tertiam, an & qui casus excommunicationis in S. literis extent.

Resp. Ex iis quæ dicta sunt, ex Matt. 18. De disciplina à Christo instituta, liquet principiò, vnum esse casum, in quo solo, & propter quẽ solũ meritò quis debeat excõmunicari, nempe, *cùm aliquis qui in grauia peccata prolapsus, admonitus ab Ecclesia, non vult resipiscere sed in eam, eoque in Christum, cuius nomine, & [illegible] verbum, ex quo fuit admonitus, est contumax.* Sic enim ait Christus: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi vt Ethnicus & publicanus.* Dico, *Solùm ob hanc causam*: quia nunquã dixit Christus: *Esto tibi vt Ethnicus*, etiã si à multis monitus, noluit resipiscere, nisi postquàm dixit, *Si non audierit Ecclesiam*: Dico meritò, quia *qui contumax fit in Ecclesiam, eoque in caput Ecclesiæ Christum, eiúsque doctrinam, non amplius pertinet ad Christum, & ad corpus Ecclesiæ. Conculcauit enim Filium Dei, & eius iugum à se abiecit, & pietatem abnegauit.*

Deinde liquet de qua contumacia loquatur Christus, & propter quã aliquis sit excõmunicandus: nõ de illa tantũ, qua quis in falsa dũtaxat doctrina, sed qua in quouis scelere pertinax est, & contumax. Nõ enim dixit, *si frater tuus peccauerit in te*, in falsa tantũ doctrina: sed generatim, *si peccauerit in te*: nempe quouis peccati genere te offenderit, & scãdalizauerit. Ac proinde luculẽter apparet, non tantùm propter pertinaciã in falsa doctrina: sed etiam propter peruicaciã, in aliis quoque sceleribus, qui fratres appellantur, esse excõmunicandos: Eadem doctrina traditur ab Apostolo 1. Cor. 5. versu 9. vsque ad finem capitis. Extant etiam huiusce rei exempla in Scripturis 1. Cor. 5. De incesto homine. Neq; est cur hoc exemplũ quis reiiciat, quasi ad excõmunicationem non pertineat, Nã & ex contextu euincitur, Apostolũ de excommunicatione locutũ esse: Et confirmatur interpretatione omnium tã veterum, quàm recentiorum Interpretum, tã Helueticorum, quàm Saxonicorum, & Gallicanorum. Item 2. Thess. 3. de illis, qui ἀτάκτως versabantur inter fratres, hoc est, de otiosis, & male feriatis hominibus: Item ibidem, de illis, qui non obtemperant sermoni Apostolico. *Quid etiam aliud est illud, fieri seu eiici extra synagogas, de quo sæpe apud Euangelistas, quàm excommunicari?* Sic enim Patres, & inter nos doctissimi quique, inter quos & Musculus, interpretati sunt.

Numer. 12. *Maria Mosis soror, quia contra Mosen ei locuta est, Deus eam duplici affecit pœna, lepra, & eiectione extra castra.* Hæc fuit excommunicatio. Nec est, vt quis dicat, propter leprã duntaxat, eam fuisse iussam manere extra castra. Ex contextu enim apparet, Deũ voluisse peccatũ Mariæ, toti populo patefieri hac

ratione, & eam pudefieri, ad resipiscentiam, excommunicatione scilicet ab Ecclesia.

Deinde, si propter lepræ immunditiẽ, non poterat quis esse in castris: quanto minus, propter apertã spiritualẽ, hoc est, peccatorũ immunditiem, in Ecclesia Christi ferendus est, nimirũ nisi resipiscat. Huc spectat præceptum, Deut. 23. v. 10. *Vir pollutus pollutione nocturna, ... extra castra.*

Summa: *Omnes illæ leges de legaliter immundis à populi consortio arcendis*, concludunt argumento à comparatis ducto, *multò magis e cœtu fidelium, spiritualiter, hoc est, sceleribus & apertis inquinatis ... , esse arcendos.* Si enim immundi erant, exempli causa, qui nocturno semine contaminabantur inscij & inuiti, an non igitur fuerit immundus, qui sciens ac volens scortatur, & in adulterio perseuerat? Illi autem arcebantur extra castra. Habet igitur doctrina hæc de excommunicatione propter pertinaciã, in quouis scelere, & aperta Scripturarum testimonia, & illustria exempla in vtroque testamento. De Patribus non est cur adferam ex illis testimonia, aut ex Ecclesiasticis historiis exempla, quia nemo est qui hoc inficietur.

Hæretici & scelerati si accedat pertinacia, à Cœna Domini sunt arcendi.

3. *Hinc vero necessario consequitur non solùm qui sunt mala & hæretica doctrina homines: sed etiam qui sunt scelerata vita, inque illa pertinaces, à Cœna Domini esse arcendos. Si enim hi sunt excommunicandi: sunt igitur à communione fidelium, in omnibus quæ ad cultum Dei pertinent, separandi: cùm nullam amplius partem habeant in regno Christi.*

Hoc vero infinitis rationibus confirmari abundè potest: sed in præsentia contentus fuero illis, quæ aperte deducuntur, partim ex loco Matt. 18. Vbi de disciplina & excõmunicatione differitur: partim ex duobus Apostoli locis, vbi de Cœna agitur, nempe 1. Cor. 10. & 11.

1. Primum igitur argumentum Matt. 18. *Contumaces in Ecclesia habendi sunt pro Ethnicis & publicanis.* Vt igitur Ethnici aut publicani ad mensam Domini admitti non possunt, sic neque etiam in manifestis peccatis pertinaces.

2. Secundum 1. Cor. 10. *Vnum corpus*, inquit, *multi sumus: omnes enim de vno pane, & de vno calice participamus.* Docet apertè, *ad illos tantùm pertinere, participare de vno pane & de vno calice Domini, qui de corpore sunt Ecclesiæ, atque vera Christi membra.* At tales de quibus quæstio est, non sunt amplius de corpore Ecclesiæ, & vera Christi membra.

3. Tertium, *Non potestis bibere calicem Domini, & calicem dæmoniorum.* Argumentum est a repugnantibus. Qui cõmunionem habent cũ dæmoniis: *societatem* cum Christo vero Deo habere non possunt. *quæ enim conuentio Christo, cum Belial?* 2. Cor. 6. Qui autem participant mensæ dæmoniorũ *societatem* habent & colunt cum dæmoniis: sicut qui Cœnam Domini dignè percipiunt, *societatem* habent cum Christo. Ergo non potestis *bibere poculum Domini: & poculum dæmoniorum.*

Sermone de Lapsis. 3.

Hinc vero efficitur, ad Cœnã Domini admittendos non esse, *qui communionem habent cum dæmoniis, & eorum sunt mancipia, quales sunt omnes impœnitentes.* Sic autem ex hoc loco argumentatus est Cyprianus, *non esse admittendos ad Cœnam Domini, qui sacrificarunt idolis, nisi resipiscentiæ signa edant: quia non possit quis esse particeps mensæ Domini, & mensæ dæmoniorum.*

4. Quartum, *An prouocamus ad iram Dominum.* Docet primùm, *Non esse prouocandum ad iram Dominum.* Deinde docet eum prouocari, *cùm accedunt ad mensam Domini, illi qui communionem habent cum dæmoniis,* vti habent omnes impœnitentes, & præfracti in sceleribus. Hoc est quod etiam ait infrà, *eos sibi iudicium manducare qui indignè manducant.*

5. Quintum, 1. Cor. 11. Quum reprehendisset Corinthios, quod Cœnam Domini suis odiis & schismatis profanarent, mox intulit: *Itaque cùm conuenitis in vnum* (nempe hoc modo, vt facitis, cũ odiis & schismatis ad Cœnam Domini) *non est* (alij non licet) *Cœnam Dominicam manducare.* Vt vt quis legat, docet apertè, rem esse pessimam, quod illi ad mensam Domini admittantur, qui alunt inter se dissidia, & odia, ac sectas. Rationes autem subdit ab institutione Cœnæ Dominicæ ductas: Ac primùm quidẽ ab illis, quibus Christus Cœnam ministrauit, hoc est, à discipulis Christi. Dominus Iesus suos tantùm discipulos Cœnã illã suã sua sacra excepit, illisque solis panem dedit, dicens: *Edite, hoc est corpus meum.* Atqui illi non sunt discipuli Christi, qui non colunt inter se charitatẽ, sed schismata, vt vos ô Corinthij. Nam *charitas vnum est testimonium, quo quis sit discipulus Christi.* Ioan. 13. *In hoc cognoscent omnes, quòd mei sitis discipuli, si habueritis dilectionem ad inuicem.* Ergo, *quum conuenitis in vnum* (nempe illis odiis dissecti:) *non licet Dominicam Cœnam edere.* Notandus est diligenter scopus Apostoli in hac obiurgatione, & perpendendum quò spectent hę rationes à Cœnæ institutione deductæ: & tũ apparebit, nihil minus voluisse Apostolum, quàm vt permittantur homines malæ vitæ, & mali exempli, ad mensam Domini accedere. Sequuntur igitur alia argumenta.

6. Sextum argumentum, *Accipite & edite: hoc est corpus meum, quod pro vobis datur:* Docet apertè, non esse dandam Cœnam, nisi illis, pro quibus mortuus est Christus. Atqui non est mortuus pro perseuerantibus in peccatis. Ij enim qui ita perseuerant, dant signũ, se esse e reprobis. Est autẽ mortuus pro electis duntaxat.

7. Septimum, *Bibite, Hic est sanguis &c. qui effunditur in remissionem peccatorum, &c. Quibus condonata sunt peccata, vi sanguinis Christi, iis etiam duntaxat est poculum Domini bibendum.* Proinde non nisi baptizati admittuntur, quòd iis confidamus condonata esse peccata, nisi manifesta impietatis & infidelitatis signa præbeant. Atqui non sunt condonata iis, qui in peccatis scientes & volentes perseuerant. *Nam sine pœnitentia non habetur remissio peccatorum.*

8. Octauum, *Hoc facite in mei commemorationem:* quòd scilicet *pro vobis dederim corpus in mortem, atque ita vos redemerim à peccatis & à morte, & reconciliauerim Patri.* Illis igitur præbẽda est Cœna, qui huic præcepto velint obtemperare, atque vera fide recordari Christi, & *credere se per Christum esse redemptos.* Scelerati & impœnitentes, non credunt. *Fides enim non est sine pœnitentia, & efficax est per charitatem.* Subdit Apostolus.

9. Nonum, *Quoties enim ederitis panem hunc, & calicem biberitis: mortem Domini annuntiabitis. donec veniat;* mortem scilicet per quam reconciliati sumus Deo. Docet: Cœnam, quia in ea prædicatur & repræsentatur mors Christi, esse mysterium reconciliationis per Christum factæ: ac proinde nõ pertinere ad illos, qui huius reconciliationis participes non sint. Quomodo autem reconciliati sunt Deo per Christũ, qui contumaces sunt in Ecclesiã, & cũ illa nondũ reconciliati? Certè Christus apertè dixit: *Quæcunque ligaueritis in terra, erunt ligata etiam in cœlo.* Nemo igitur putet se reconciliatũ esse Deo, qui contumax est in Ecclesiam, & doctrinam ac præcepta Christi, ac proinde qui ligatus est in terris. Quare hoc genus hominũ arcendum est à Cœna, vtpote ad quos illa non pertinet.

10. Decimum, *Itaque quisquis ederit panem hunc, & biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini.* Primò concludit, *Corinthios si in illis peccatis perseuerent de quibus ante, & ita accedant ad Cœnam, indignè manducare.* Secundo inde infert, *eos hac ratione grauissime in Christum peccare: perinde ac si eum crucifigerent.* Apostoli igitur doctrina hæc est: iis tantùm esse dandam Cœnam, qui dignè accedunt: non autem iis, qui indignè. Hi enim crucifigunt Christum, quantum in ipsis est. Quis autem verus Christi discipulus, sciens ac volens, det Christum crucifigendum.

11. Vndecimum. *Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat. &c.* Requirit resipiscentiam ab iis, qui volunt accedere. A quibusnam peccatis resipiscentiã? ab omnibus, etiam ab illis, quæ sunt contra charitatẽ, qualia erant peccata Corinthiorum, de quibus suprà. Docet igitur, Cœnam non esse edendam ab illis, qui non se probant, hoc est, qui non se emendant, & resipiscunt. Si autem tales non debent accedere ad mensam Domini, qui se non probant: Ergo quos nouit Ecclesia, non se probasse, hoc est, resipuisse, his nõ debet Cœnam exhibere. Eadem enim est causa, cur hęc non debeat dare, propter quã & illi non debent accedere, nempe horũ impœnitẽtia. Si enim peccat grauissimè qui edit indignè, h. e. sine resipiscentia, quia reus fit corporis & sanguinis Domini: Ergo & qui dat sciẽs ac volens ei, quẽ nouit indignè accedere, cõmunicat illius iniquitati, sicut etiã qui *Aue dicit homini hæretico, communicat eius operibus malis,* vt ait D. Iohan. epistola secunda. Deinde quod dico, confirmatur ex iis quæ sequuntur.

12. Duo-

Duodecimum, *Qui enim manducat indignè, iudicium sibi manducat.* Hinc licet arguere, *Charitas postulat, vt si quem videas velle sibi iudicium edere, & ita seipsum perdere, eum arceas à tali actione.* Vt si quis velit se pugione transfodere, & possis impedire, si non impedias, an non contra charitatem grauissimè peccaueris. Certè ad rem facit Iudas in epist. sua versu 23. *Iubet enim nos dare operam, vt fratres ex flammis eripiamus. Atqui illi edunt iudicium, & in flammas iræ Dei sese coniiciunt, qui edunt indignè, hoc est, perseuerantes in peccatis.* *Egregiam igitur charitatem, quam obtendunt illi, qui sentiunt neminem esse arcendum, ne quis priuetur tanto bono.* At Apostolus docet hoc, *quod ex se bonum est, illis qui indignè accedunt, esse malum, & perniciosum, quia iudicium sibi edunt.* Huc spectant omnia quæ in contextu Apostoli, ad finem vsque leguntur. Hanc autem indignitatem, de qua loquitur, & propter quam dicit Corinthios iudicium sibi edere, consistere non tam in infidelitate, quam etiam in peccatis contra proximum, liquet ex conclusione Apostoli: Vers. 33. *Itaque fratres, quum conuenitis ad vescendum, alius alium exspectate.*

I. Exceptio. Quod si quis excipiat. At Apostolus ait, *probet seipsum homo* non autem, probet eum alij.

Respon. Primò de secreta conscientiæ loquitur Apostolus. Quod autem nostrûm dicit, alterius conscientiam nobis esse probandam: De manifesta indignitate, impœnitentia, pertinacia loquimur. Secundò, Inò ex hac particula optimè sequitur, esse arcendos palam impœnitentes. Vult enim vt examinemus nos, ac resipiscamus, & sic tum de pane edamus. Ergo qui constat palam esse impœnitentes, vult eos non admitti ad cœnam Domini, ne sibi iudicium edant.

II. Exceptio. At accedendo, dant signum resipiscentiæ?

Responsio. Quasi verò non accedant etiam hypocritæ.

Cur igitur Apostolus, reprehendit Corinthios, quod accederent indignè, potuissent & ipsi ita excipere, imò ô Paule, ex eo quod accedimus ad cœnam Domini, debes colligere nos accedere cum resipiscentia. Cur etiam Deus per Iesaiam Cap. 1. arcet à se hypocritas, & iubet *ne afferant sibi sacrificia, esse illa sibi abominationi, propterea quod manus ipsorum plenæ sint sanguine?* potuissent & illi sic excipere Prophetæ, imò ex eo, quod accedimus & offerimus sacrificia intelligere & prædicare debes, nostras manus non esse amplius plenas sanguine. Quis enim audeat sacrificia Deo offerre sine resipiscentia?

III. Exceptio. At Christus Iudæ dedit cœnam.

Resp. Primùm hoc non possum dare licet magni viri aliter sentiant. Nam constat, *Dominum Iesum non prius instituisse cœnam, quàm legalem de paschate absoluisset.* [illegible] *Iudam, postquam a Domino* [illegible] (in cœna, vbi agnus assus erat) *ac* [illegible], *hoc est, Statim exiuisse.* Statim exiuit, id est, absoluta legali cœna: quomodo interfuit cœnæ Dominicæ, quæ illam consecuta est?

Deinde, etiamsi detem, Christum dedisse Iudæ de pane, & vino in cœna, non inde tamen sequetetur, *huiusmodi sceleratos, & palam pertinaces in suis sceleribus homines, ad cœnam Domini, nobis esse admittendos.* Peccatum enim Iudæ, ipsi dumtaxat soli Christo perspectum erat, vtpote cordium scrutatori. Nos quoque huiuscemodi homines arcendos non esse decernimus. At quorum peccata sunt omnibus nota, & quorum etiam pertinacia nemini est ignota, hos ex verbo Dei, cum tota vetustate, & doctissimis quibusque nostri seculi contendimus, ad cœnam Domini minimè esse admittendos.

Postremò si, ab exemplo Domini nostri, qui non homo tantum vt nos sumus, sed verus erat & est Deus, licet argumentari, ideo admittendos esse ad cœnam Domini sceleratos quosque, quia etiam Dominus admisit Iudam: sic etiam licebit concludere, ideo etiam improbos, & perfidos, & auaros ad ministerium admitti posse quia Christus ipsum Iudam, improbum, filium diaboli, perfiduum, auarum, & quem prauidebat futurum proditorem, ad Apostolatum elegit, vocauit, assumsit.

Summa, de arcendis à cœna, impœnitentibus. Summa, *Non est bene factum quod palam facinerosi, & impœnitentes, contumaces in Ecclesiam homines, accedere permittantur ad cœnam Domini.*

Primò, *quia Deo displicet, & contra eius fit voluntatem.* 1. Cor. 11. Item 10.

Secundò, *quia contaminant, seu profanant sacramenta.* Aggæi 2. Ideo inde vers. 11. *Vocantur maculæ* [illegible] *fidelium seu cœna Dominica.*

3. Tertiò, quia Ecclesiæ affert damnum, & infamiæ notam inurit. Damnum, quia multi, dum vident admitti etiam sceleratos, & palam impœnitentes, non metuunt etiam ipsi peccare, & in peccatis perseuerare. Contra iubet Apostolus primò ad Corinthios quinto. Iubet enim *vnum enim separari ab Ecclesia, ne modicum fermentum totam massam corrumpat* & 1. Timoth. 5. Seniores publicè peccantes iubet acerrimè omnium argui. *Vt cæteri quoque* (inquit) *timorem habeant.* Infamiam verò: quia inter gentes & idolatras, malè audit ecclesia, hac de causa, & blasphematur nomen Dei nostri, quasi verò ipse Deus & Ecclesia, pro suis agnoscant, publicos scortatores, blasphemos, ganeones. Huc illud. 1. Cor. 5. *Auditur talis fornicatio inter vos, qualis nec inter gentes.* Huiusce scandali euitandi causa, iussit Apostolus incestum tolli è medio Ecclesiæ, per excommunicationem.

4. Quartò, quia est illi, qui ad cœnam accedit, perniciosum, & animæ & corporis. Animæ, quia hoc pacto fit securior, & securè peccat cùm non metuat excommunicationem. Contrà, vult Paulus *hosce excommunicari, vt discant non blasphemare.* Item, *vt Spiritus saluus fiat.* Item, *Christus ostendit finem excommunicationis esse salutem fratris. Corporis etiam, quia multis solet Deus afficere calamitatibus eos, qui indignè sumunt cœnam Domini.* 1. Cor. 11. 1. Cor. 5.

Hæc omnia è scripturis, multò plura alia ad tuni, si opus non fuerint satis Hanc eandem fuisse totius vetustatis doctrinam, etsi nemo est, qui neget, vsque adeò perspecta est veritas: tamen liceat vnum aut alterum adferre testimonium. De patribus.

Iustinus Martyr, qui floruit in Ecclesia post Iesum Christum, anno circiter 150. ac proinde cui benè perspecta erat Apostolica doctrina & consuetudo, sic in Apologia, quam habuit ad Antoninum Imperatorem pro Christianis, scribit etiam de hac re, in hæc verba: *Hoc autem alimentum* (de cœna loquitur) *apud nos vocatur Eucharistia, ad quod nemo admittitur, nisi qui credit, verum esse nostram doctrinam: ablutus regenerationis lauacro in remissionem peccatorum.* *Et sic viuens, vt Christus docuit* Ecce, illustrissime princeps, quæ fuerit Apostolica in Ecclesiis, circa hanc cœnæ Dominicæ participationem, consuetudo. Testis 1.

Cyprianus sermone de lapsis quinto: pag. 221. in eos inuehitur, *qui temere cœnam Domini præbent lapsis, qui nondum resipiscentiæ significationem dederunt Ecclesiæ.* Item epistolarum libro 4. epistola secunda: *Docet non facile cœnam cuique esse communicandam.* Testis 2.

Sed ne sim nimis prolixus, vnum audiamus Chrysostomum, Tom. 2. in commentariis in Matthæum in cap. 26. Homil. 83. Columna 670 D.

Summa, primò monet Symmistas, ne Eucharistiam præbeant indignis: postea concludit in hæc verba; *Si dux igitur quispiam, si consul ipse si qui diademate ornatur indignè adeat: cohibe ac coerce: maiorem tu illo habes potestatem.* mox subdit simile egregium *Si limpidissimæ aquæ fons tibi intactum gregi seruares, tibi commissus esset: cùm pedulces sues, ne sordidissimos venire aspiceres: non paterreris in fluenta illos insilere, nec fontem ab ijs perturbari: Nunc verò cùm non aquæ, sed sanguinis & spiritus, sacratissimus fons commissus tibi sit, si peccatis inquinatissimos videbis accedere homines, non indignaberis, neque contristaberis? Et quam veniam huius contemptus consequeris?*

Secundò dubitationem proponit, *sed vnde* (inquit) *ego illum atque illum, qualis sit cognoscere possum.* Ad hanc respondet, *Non de ignotis, sed de notis ego hic disputo.* Et statim subdit *Multò peius esse, si peccator sordibus pollutus ad mensam Domini accedat, quàm si dæmoniacus. Nihil enim esse peius quàm Christum conculcare, & sanguinem testamenti ducere communem, & spiritus gratiam contemnere.* Postea concludit adhortationem in hæc verba, *Omnes igitur simpliciter pellamus, quos indignè accedere videmus.* nullus communicet, nisi ex discipulis sit, nullus impuro animo, sicut *Iuda: panem assumat, ne similia patiatur.* Et paulò post dicit, *illos qui panem præbent indignis gladium acuunt* (quo scilicet se iugulent, quia iudicium sibi edunt

doctrinis? Ego in veteri crassaque doctrina, quæ ad salutem faciat, & ad gloriam Dei, acquiescam & in ea moriar, vt confido, Dei beneficio & gratia Domini mei Iesu Christi, & sic omnibus vt faciant consulo. Nam quod aliqui iam obruantur disciplina, non ego propterea illam diminuero.

Dominus Iesus Christus te, (Illustrissime Princeps,) diu incolumem seruet: & in regendo tuo populo, reformandoque ad perfectum Euangelij Canonem Ecclesias, suo Spiritu sapientiæ, fortitudinis, & consilij regat. Amen. Octobris, die vlt. Anno 1569.

DE REFORMATIONE Ecclesiarum.

In ea verba Ies. Cap. 1.

Et expurgabo ad liquidum scorias tuas, &c.

QVis *reformat Ecclesiam?* Deus ipse. Nullus est, qui eã possit reformare, nisi Deus conuertat manum. Ideo ait: *Ego conuertam manum, Ego expurgabo.* Non ergo Papa est ille, qui reformat Ecclesias.

II. *Quando reformabitur Ecclesia?* Tempore opportuno, quod quidem à nobis ignoratur, Deus solus nouit hoc. Actor. cap. 1. *Non est vest. um nosse tempora.* Ideo ait in futuro, *Expurgabo*, cùm scilicet erit tempus. Vnicuique rei statuta & decreta est sua hora. Non ergo Papæ licet certum constituere tempus ad reformationem Ecclesiarum.

III. *Qualis est reformatio Ecclesiæ*, quam facit Deus? purissima & sincerissima, quæ fit non in oculis hominum duntaxat, sed intus in animis ipsis. Ideo ait, *ad liquidum & purissimè.* Reformationes igitur Ecclesię quas facit Papa, cùm sint tantùm in ceremonijs, re ipsa declarantur non esse à Deo, sed ab hypocritis.

IV. *Quomodo reformatur Ecclesia?* dum auferuntur scoriæ, & stanna, id est, primum impij, deinde falsæ doctrinæ, praui mores, falsi cultus: denique quicquid non est secundum verbum Dei. Ideo ait, *Purgabo scorias,* id est, *impios à scorijs auferam omnia stanna tua.* Omnia autem illa, quæ non sunt secundùm verbum Dei, sunt stanna.

V. *Vnde primum inchoanda est reformatio Ecclesiæ?* à Principibus, ab illis, qui primas tenent in Ecclesia. Ideo ait primò, *Restituam iudices tuos vt erant in principio.* Deinde, *Tunc dicetur tibi, ciuitas iustitiæ, ciuitas fidelis.* Et iure: *Quia enim nihil peius malo Principe, ideo ab eis primum reformatio fieri debet.* Ideo Papa, qui primum in Ecclesia Romana tenet locum in primis reformandus est. Hinc patet ratio, cur Ecclesia illa Romana non possit reformari, quia caput, vnde tota pestis in plebem fluit non reformatur, nec vult reformari. Adde, neque vnquam poterit reformari, nisi accendatur ignis iræ Dei contra Ecclesiam illam, & Pontificem illum. Nam igne fit hæc reformatio. Et certè, quotiescunque Deus voluit reformare Ecclesias: primùm misit bonos Principes & malos abstulit. Patet id in Ecclesia Israëlitica. Contra cum voluit perdere vrbem & Ecclesiam, misit malos Principes. Obseruandum ergo, cùm mittit bonos Principes, signum esse, quòd velit reformare Ecclesiam, cum dat malos, velit eam punire.

VI. *In reformatione Ecclesiæ necesse est, vt non solum Principes restituantur, sicut erant ab initio sed etiam omnia alia, sicut erant ab initio, quæ de scilicet instituta fuit Ecclesia.* Ideo ait. *Restituam Principes, sicut erant ab initio, & Consiliarios vt erant initio:* Obseruanda est hæc particula, *sicut ante, sicut ab initio.* Ergo restituantur oportet Sacramenta, sicut erant ab initio. Ab initio autem erant tantùm duo, *Baptismus & Cœna.* Item restituantur ceremoniæ, sicut erant ab initio. Atqui ab initio non erant statuæ in templis. Item Episcopi & Presbyteri vxores habebant. Ergo restituantur omnia, sicut erant ab initio. Tunc vbi restituta fuerint omnia, sicut erant ab initio, poterit dici Ecclesia, ciuitas iustitiæ.

VII. *Quibus in rebus consistit reformatio Ecclesiæ?* Primùm in religione, in cultu: deinde in moribus. In ambobus opus est reformatione. Ideò ait, *Tunc dicetur ciuitas iustitiæ,* quoad mores quibus versamur cũ proximo: *& vrbs fidelis,* quoad fidem & religionem cum Deo. Atque ita est reformanda in vtroque, vt omnibus perspicuum esse possit quòd sit reformata, id est, ita debere religio perspicuè in pristinum statum esse restituta, & mores ita perspicuè reformari, vt ab omnibus agnoscatur hæc reformatio. Ideò ait, *Tunc dicetur, non solum esse.* Ideo mentiuntur illæ Ecclesiæ, quæ se dicunt esse reformatas, cùm adhuc retineant aliquid Papismi, ita vt non possint verè dici *Ciuitas fidelis.*

VIII. *Qua ratione fieri debet hæc reformatio? In iudicio & iustitia* id est, ita vt puniantur scelerati, abdicentur Episcopatibus Episcopi indocti ac scelerati, hoc est, iudicium: substituantur viri docti & pij, hæc est iustitia. Ideò ait. *Redimetur in iudicio & iustitia.* Interim opus est igne. Ideo vtitur verbo *excoctionis* quâ argentum igne excoquitur, & purgatur à scorijs. Vsque adeò enim tenaciter superstitiones & abusus, & voluptates inhærent Ecclesiæ, vt ab ea auelli nequeant, nisi igne. Ob hanc causam Deus reformaturus Ecclesias, solitus est accendere ignem in fornace, & ibi Ecclesiam excoquere, vt ex sequentibus exemplis patet.

Cum vniuersa Ecclesia esset corrupta tempore Noë, *Omnis quippe caro corruperat viam suam,* accendit fornacem, missis aquis diluuij atque ita purgauit Ecclesiam, combustis scorijs, id est, impijs, & purificato auro, Noha iusto cum sua familia.

Cùm iterum vniuersa Ecclesia Iudaica, argentum nimirum illud versum esset in scoriam, tempore Abrahę & Lothi, iterum accendit fornacem, & misso igne de cœlo super Sodomæ vrbes, combussit scorias, & aurum Lothum cum suis purificauit.

Cum argentum hoc rursus esset obductũ scorijs tempore Iosephi, accendit Deus iterum ignem multarum tribulationum in Ægypti fornace & ibi per annos 430 concoxit argentum. Item in deserto sæpius.

Quoniam accendit hanc fornacem sub iudicibus, cum populus à iudicibus regeretur? Deinde, quoties sub regibus? Maximè verò fornacem hanc accendit in Babylone, cum eo captiuum populum duxit, ibíque per annos 70. excoxit. Ita Ecclesia à scorijs purgata fuit, & redijt aurum & argentum purum in Hierusalem.

Iam venio ad Christum. Purgaturus Ecclesiam ait, *Veni mittere ignem, & quid volo, nisi vt ardeat?* Cum tota iterum in scoriam versa esset, & vellet eã purgare Deus, accendit fornacem per Romanos, & excocto auro, scorias combussit.

Postremò hanc fornacem maximè accendet in fine seculi, *quando veniet in igne Dominus iudicaturus viuos & mortuos.* Tunc perfectissimè *excoquet aurum & argentum ab omnibus scorijs, mittet Angelos qui separabunt malos de medio iustorum.* Item, *ipsi iusti purgabuntur à scorijs suis à corruptione carnis, & remanebunt purissimum aurum.* Item, *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem.* Item, *seminatur in ignominia, surget in gloria.* Maximus campus hic patet exspaciandi, sed hæc exempla satis sunto. Manet ergo firmum, quòd cum Deus vult Ecclesiam purgare, accendit fornacem & ignem tribulationum, & hac ratione eam purgat à scorijs. Neque enim alia ratione videtur purgari posse ab ijs scorijs, quæ tam tenaciter illi inhærent, nisi igne.

Ita nos singuli videmur ab impietate nostra purgari non posse, nisi igne tribulationum. *In rebus enim secundis obliuiscimur Dei, accenditur ignis concupiscentiæ & ignis amoris Dei extinguitur: in aduersis verò cogimur meminisse Dei ad eúmque confugere, deferuet ignis concupiscentiæ, accenditur ignis amoris Dei.* Vnde alibi Esaias ait: *Vexatio dat intellectum.* Deus igitur nos purgaturus, cogitur fornacem accendere, in eam nos proijcere, nos ibi excoquere igne exilij, inopiæ, ægritudinum, & diuersarum calamitatum. Huc accedit, quod *scoriæ nostræ iniquitates, amor mundi, tenacissimè inhærent carni nostræ, ita vt auelli à nobis nequeant, nisi igne.* Ergo *ideo Deus nos excoquit igne tribulationum.*

Quare, quotiescunque videmus Deum Ecclesiæ suæ calamitates immittere, dicamus *Deum accendere fornacem & ignem, vt Ecclesiam suam excoquat & purget à scorijs:* anteuertamus nos iudicium Dei, & corrigamus nos ipsos, ne igne à Deo excoquamur.

DE PROMISSIONIBVS DIVINIS,

In 1. versi. cap. 2. Ies. *Verbum quod vidit, &c.*

IN more hoc semper habuit Deus, vt suas præsertim de æterna, cum singulorũ tum Ecclesiæ totius, salute

promissiones, additis vel visionibus (vt hic) vel miraculis, vel signis, vel Sacramentis, vel aliqua alia re, ceu proprio sigillo obsignarit.

Gen. 3. Salutem promittit Adæ, dicendo, Semen mulieris conteret caput serpentis, quæ quidem promissio, fons omnium promissionum fuit. Addit sigillum, quo eam obsignet, dum iubet serpenti, vt semper in ventre ambulet, atque humi serpat: & dum facit, vt mulier, licet cum dolore, pariat tamen filios, vocetúrque mater viuentium: Vbi certè hominum resurrectio præfigurata fuit, & significatum, quod, etsi eum vitam tamen habiturum esset genus humanum & dum iubet, vt terra, etsi non sine hominis sudore, culta tamen fructus homini ad vitam sustentandam perpetuò pariat. Dum enim hæc omnia videmus serpentem super pectus gradientem, fœminam filios in dolore parientem, terram hominis labore cultam, fructus proferentem: recordari debemus promissionis illius, qua salutem nobis promisit Deus in Christo, abolitionem peccati & mortis, resurrectionem & vitam æternam: En promissionem multis sigillis obsignatam!

Gen. 9 Promittit Nohæ, nunquam se posthac aquis diluuij perditurum genus humanum: addit sigillum Iridis, quo promissionem obsignat, dum ait, Hoc erit signum fœderis. Arcum meum ponam in nubibus.

Genes. 15. Promittit Abrahæ, se daturum innumeram prolem quæ sit eius hæres: addit visionem, dum ei foras educto, cœlorum stellas ostendit, dicendo: Numera si potes, &c. Sic erit semen tuum, id est, proles tua erit innumerabilis. Item, Promissionem illam, quod esset ei daturus post 430. annos, terram Chanaan, obsignat signo animalium illorum, quæ ibi recensentur.

Gen. 17. apertius promissionē benedictionis per semē suū, addito Circumcisionis sigillo obsignat, quę fuit σφραγὶς τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως.

Genes. 28 eandem promissionem factam Iacobo obsignat.

In Exod. quot sigillis promissionem factam per Mosen populo, quòd ex Ægypto esset eum certo liberaturus, obsignauit? Infinitis penè miraculis: sed præsertim sanguine agni supra postes illito, quo inspecto, Angelus Domini Hebræos seruabat, Ægyptios occidebat. Quid singula commemoro? Legatur caput 2 Ios. & promissio facta de populi in terram Chanaan introductione per Iosuā, multis signis & miraculis confirmata videbitur.

In libris Iudicum & Regum, Promissiones subinde repetitæ de salute populi, & ab hostibus liberatione, variis sigillis obsignatæ leguntur. Idem in Prophetis subinde videre licet.

De Nouo verò Testamento quid dicam? si capiam Christus salutem æternam promittat, remittat peccata: aliquo miraculo sive sigillo promissionem obsignat. Symbolo aquæ, promissionem de ablutione nostri à peccatis, per suum sanguinem in Baptismo: Et Symbolo panis & vini, promissionem de nostra cum Christo per fidem vnione in Sacra Cœna obsignat. Quid? Christus ipse cruci affixus, sigillum est, quo omnes antea factæ promissiones de salute nostra obsignatæ fuerunt: ita vt amplius de illis dubitare nemo possit. En igitur qualis sit mos Dei, nempe, vt promissiones de salute nostra, præsertim totius Ecclesiæ, additis visionibus, miraculis, Sacramentis, sanguine, ceu sigillis obsignet. Sunt enim promissiones Dei, ceu literæ alicuius Regis manu conscriptæ. Visiones vero, miracula, & Sacramenta, ceu sigilla propria talis regis, quibus literæ obsignantur. Sic fecit hic Dominus: promissionem de restitutione Ecclesiæ superius factam, hac præsenti Prophetæ visione confirmat. In quem finem? vt populus licet in media morte constitutus, visurus esset breui montem Zion desolatum, destructum templum, ablata sacra, incensam vrbem, dissipatam Ecclesiam, abolitum Dei cultum: certior tamen fieret, Ecclesiam Dei nunquam penitus à Deo derelictum iri: sed contra fore, vt in extremis temporibus maiori cum gloria Ecclesia Christi restitueretur, confirmaretur, & supra vniuersa mundi regna, ceu altissimus mons super reliquos montes, constituta attolleretur. Hic ergo est finis & vsus non solùm visionum, sed etiam Sacramentorum, miraculorum, & rerum omnium à Deo factarum, vt confirmatis per hæc sigilla promissionibus, certiores nos reddamur de salute nostra per Christum, quódque Deus nunquam Ecclesiam suam perire sinet. Huc certè reliqua omnia referuntur, signa, visiones, Sacramenta, beneficia Christi, sanguis, mors, resurrectio, ascensio, Spiritus sancti missio, dona Spiritus, regeneratio, omnia denique tam facta, quàm verba Dei, vt scilicet iis Dei sigillis, vnica de salute nostra per Christum promissio, in cordibus nostris obsignetur, & ita certiores nos fiamus salutis nostræ. Ratio. Nihil est enim homini difficilius, quàm vt possit certo sibi persuadere, se nunquam à Deo derelictum iri, se fore saluum, Ecclesiam Christi nunquam perituram. Proinde vt huius rei certiores nos reddat Deus, fecit & facit omnia, quæcunque fecit & facit. Ergo etsi videamus Ecclesiam Christi etiamnum vexari à tyrannis & à Satana, eśque pusillum gregem inter lupos, quasi iamiam vniuersam penitus deuorandam & extinguendam: consolentur tamen nos hæc certa promissio & visio quam vidit Propheta de restitutione & firmitate Ecclesiæ Christi, & singulorum eius membrorum salute. Ob hanc causam, Propheta vocauit hanc visionem verbum (scilicet Dei irreuocabile) decretum, firmúmque oraculum. Vnde vero hæc promissionum Dei, firmitas & constantia? Inde, quoniam Deus, non ex vlla nostrorum operum inspectione, sed ex sua in eas liberalitate, & firma voluntate, ac decreto, suas nobis de gratuita salute fecit promissiones. Hinc fit, vt propter nulla hominum merita, ipse Deus certis suis promissis non stare non possit. Hinc certitudo salutis. Rom. 4. Ideo ex fide vt firma sit promissio. Item Rom. 9. Nondum enim natis pueris, cùm neque boni quippiam fecissent, neque mali, vt propositum Dei, quod est secundum electionem, id est, non ex operibus, sed ex voluntate firmum maneret, &c. Quæ cum ita sint, sicut Deus, cùm de salute nostra cogitaret, suas fecit promissiones, ex mera sua voluntate, bonitate, decreto, sine vllo nostrorum operum respectu, ideóque vt suæ promissiones certæ & immobiles permanerent. Ergo & nos ex aduerso, cùm de salute nostra cogitamus, oculos nostros ambos, à nostris operibus, & peccatis, denique à nobis ipsis penitus auersos, in solam gratuitam Dei promissionem, in Christo factam, conuertamus, vt fides nostra firma sit, nec vacillet. Hæc est enim perfecta harmonia & musica, quâ nil in mundo suauius audiri, aut sentiri potest, cùm scilicet Deo, certo nobis salutem promittenti, fide nos ex aduerso respondemus, vt fiat tanquam suauissimus quidam Echo vocis Dei in cordibus nostris. Exemplum. De cœlo ait Deus. Psalm. 105. Quærite faciē meam. Quid nos? fide respondeamus cum Dauide. Faciem tuam, Domine requiram. Ait, Remittuntur vobis peccata vestra: Respondeamus, fide promissionem hanc apprehendentes, Credo remissionem peccatorum. Et iure debemus hoc facere, quandoquidem promissiones Dei certissimæ sunt. Nam initium promissionum Dei, est cor Dei: inde enim proficiscuntur, quia gratis decreuit dare salutem electis. Hoc initium est firmissimum. Medium promissionum, est Christus, in hoc enim, & per hunc fiunt promissiones, & implentur; quoniam in ipso habent Etiam & Amen. Et hoc medium est firmissimum. Finis, siue alterum extremum, vbi terminantur, est cor Electi. Ibi enim effectum suum consequuntur, cùm in illo implentur. Hoc igitur extremum debet esse firmissimum. Firmatur autem per Spiritum Sanctum fide. Ita omnia ipse Deus præstat. Promittit primùm pro sua bona voluntate: Confirmatur promissio in Christo, per sacramentum eius: impletur in electo, opera Spiritus sancti. Quare fieri non potest, quin promissiones Dei firmæ sint: Iure ergo hæc particula. Et, visione hac præsenti, superiorem gratuitam promissionem confirmat. Et hæc est constantia Dei in promissis, quæ hic obseruanda est. Eodem refertur particula, Erit, nempe certo, & procul dubio. Necesse est enim, vt tandem fiat, quicquid Deus decreuit. Est igitur obseruandum in primis, quod promissiones Dei factæ Ecclesiæ Christi, firmæ sunt & stabiles, & irreuocabiles, suúmque effectum habeant necesse est. Ratio 1. quoniam gratis factæ à Deo immutabili. 2. In Christo habent Etiam & Amen, qui est caput Ecclesiæ. 3. obsignantur per Spiritum Sanctum in cordibus fidelium.

DE COMMINATIONIBVS DIuinis. In 7. versum, cap. 2. Ies. Terra vestra desolatio. &c.

EX toto hoc contextu, vbi Deus, antequam flagella inferat populo suo; eū pridē præmonet per Iesaiam,

saiam, quòd sit grauiter eum puniturus, obseruanda est hæc doctrina: Hunc esse morem & consuetudinem Dei, vt pœnas aliquibus immissurus: præmittat semper aliquem Prophetam, qui illos harum pœnarum præmoneant, ac iram Dei significent. Exempla.

Inundaturus aquis diluuii vniuersum terrarum orbem, propter peccata hominum, qui omnes corruperant vias suas, priùs eos præmonet per Noë, idque fabricando arcam annis 120. continenter, vt patet Gen. 6. Heb. 11. *Per fidem admonitus oraculo Noë, ea quæ nondum videbantur veritus, apparauit arcam ad salutem domus suæ, per quam (arcam) damnauit mundum &c.* Item 2. Pet. 2. v. 5. *Et prisco mundo non pepercit, sed octauum Noë, iustitiæ præconem seruauit, diluuio in mundum impiorum inducto.*

Igne succensurus Sodomam atque Gomorrham propter infanda illa scelera, priùs Sodomitas præmonuit per Lothum, iræ Dei, vt patet Gen. 19. & 2. Pet. 2 v. 6. *Et ciuitates Sodomorum ac Gomorrhæ in cinerem redactas, subuersione damnauit, ijs qui vicissent exemplar eorum, qui impiè sunt victuri: Et iustum Loth libidinosa nefariorum conuersatione fatigatum eripuit, &c.*

Pœnas sumpturus de Pharaone, & omnibus Ægyptiis, eum prius admonet iræ suæ per Mosen: vt patet in Exodo.

Subuersurus Israelem: prius Hoseam ad eum iræ suæ admonendum misit.

Abducturus Iudæos de Iudæa captiuos in Babylonem, prius eos admonuit iræ suæ per Iesaiam & Ieremiam.

Destructurus Hierosolymam & Iudæos per Titum, priùs eos admonet per Christum & Apostolos. Sic denique semper pœnas immissurus, per Prophetas priùs homines sui temporis admonuit, & iram suam prædixit significauit. Ita vniuersum orbem iudicaturus, & condemnaturus impios in die iudicij priùs omnes homines, illius iudicij præmonuit sæpiùs.

Quare verò hunc morem seruat?

Resp. Ob duas potissimùm causas, quarum altera spectat ad reprobos & impœnitentes: altera ad electos. Prima igitur est, vt reprobis omnem occasionem conquerendi de Deo, cùm de iis pœnas sumit, eripiat, nec possint dicere: *Nesciebamus te irasci peccatis.* Ideò priùs admonet eos iræ suæ, vel per Prophetas, vel saltem per synteresin conscientiæ Rom. 2. *Habent Gentes opus legis scriptum in cordibus suis, vnà testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuò accusantibus, aut etiam excusantibus.* Vel etiam somniis. *Sic in somnio admonuit Nebucadnezarum de futuris pœnis* Dan. 4 Secunda causa est, vt electi ita admoniti, corrigantur, emendentur, atque ita effugiant flagellum Dei. Sic Gen. 6. *Inundaturus mundum cataclysmo, prius præmonet Noam. Cur? vt ipse ita admonitus, caueat à peccatis, quibus reliqui omnes obruti erant, & ita euitet iram Dei.* Sic Gen. 19. *consumpturus igne Sodomam & Gomorrham, præmonet Lothum. Cur? vt ita admonitus, eò magis detestetur vitia Sodomitarum, & ita euitet imminens flagellum Dei.* Sic Matth. 23. *Euersurus vrbem Hierosolymam propter suam infidelitatem & impœnitentiam à peccatis, præmonet Apostolos & multos alios, dicendo,* Luc. 19. *O si vel tu nosses, vel hoc saltem tuo die, quæ ad pacem tuam pertinent: sed ea nunc abscondita sunt oculis tuis. Nam venient tempora in te constitutum, quo circummittent tibi inimici tui vallum, & circumcingent te & coarctabunt te vndique, &c.* vt electi eò magis perseuerarent in fide Euangelij peccatáque emendarentur. Ita hic per Iesaiam vastaturus Iudæam, propter suam ipsorum contra Deum rebellionem, præmonet eos dicendo: *Væ genti peccatrici populo graui iniquitate, &c.* Primò, *vt reprobi impœnitentes inexcusabiles reddantur, nec vnquam prætexere possint ignorantiam, se nescire Deum irasci peccatis.* Secundò, *vt electi emendentur, atque ita eripiantur ab excidio.*

Cognitio iræ Dei, ad tria confert. Est autem triplex vtilitas, quam electis affert hæc cognitio iræ Dei contra peccata, de qua Rom. 1. Primò, adfert timorem Dei, ad fugienda peccata & ad ambulandum in vocatione Domini. Dum enim seriò cogitamus Deum irasci peccatis, timorem nobis incutit hæc cogitatio, ne peccemus, néve peccatis nostris Dei iram contra nos concitemus: excitat verò nos, vt in Dei vocatione continenter & diligenter ambulemus. Sic Apostolus 1. Corinth. 10. ostensa Dei ira contra populum Israeliticum, suam infidelitatem & inobedientiam, incutit timorem Corinthiis, ad cauendum sibi à peccatis, & ad ambulandum in vocatione Dei, dicendo: *Proinde, qui sibi videtur stare, videat ne cadat.*

Secundò, adfert nobis fortitudinem, ad æquo animo perferendas impiorum contra nos iniurias, & dat fiduciam ad exspectandum Dei auxilium. Dum enim cogitamus, quod Deus grauissimè irascatur peccatis impiorum pios persequentium: & quòd licet lento gradu ad pœnas de impiis sumendas procedat, tamen colligat interim iram, vt eò grauiùs in ipsos animaduertat: nos excitamur altera ex parte ad miserandum potius impiorum miseriam, quàm ad indignandum de eorum contra nos iniuriis, scientes, maiores illos pœnas daturos, quam nobis iniurias inferant altera ex parte excitamur, ad exspectandum certò Dei auxilium, atque ita iniurias & calamitates omnes æquo animo perferendas. Hæc iræ Dei contra impios cognitio excitauit & Christum, & Stephanum, & alios, & ad commiserationem impiorum, próque ipsis orationem, & ad mortem, quam ab illis patiebantur, æquo animo ferendam, vt dicerent, *Domine ignosce illis, &c.* & adhoc excitat pios, vt dicant, *Nouit Dominus pios è tentatione eripere: impios autem in diem iudicij puniendos seruare.* 2. Pet. 2.

Tertiò, hæc iræ Dei cognitio excitat nos ad quærendum thronum gratiæ Dei, qui thronus est ipse Christus. Cùm enim videmus vna ex parte, Deum irasci peccatis nostris; altera ex parte, nos non posse eius iram effugere, nisi per fidem adhæreamus Christo, super quem non potest amplius cadere ira Dei: nos excitamur ad adhærendum Christo per fidem, atque in Christo misericordiam & gratiam Dei amplexandam. Hæc cognitio iræ Dei excitauit inter alios Paulum, ad se totum in manum Christi committendum. Vbi enim sensit iram Dei, ipse totum submittens Christo, ait, *Domine quid me vis facere?* Actor. 9. Hac cognitione excitare alios studebat ad idem præstandum, quod & ipse præstitit, præsertim cum ait Rom. 2 *Existimas autem ô homo, qui damnas eos, qui talia faciunt, & facis eadem fore vt effugias iudicium Dei?* Ita hic Iesaias hac denunciatione iræ Dei contra populum Iudaicum, studet præstare electis in populo has tres vtilitates. Primò studet, *adferre timorem Dei, quo fugiant peccata, & ab iis desistant.* Secundò studet *dare animum piis, quo æquo animo perferant iniurias impiorum, & illorum potius miseriam deplorent: quàm contra eorum iniurias indignentur.* Tertiò, studet *hac ira Dei denunciatione illos reuocare ad veram pœnitentiam, qua reuertantur ad Deum, ad amplectendam eius misericordiam in Christo.*

Cùm autem nobis quoque hæc eadem minetur, nisi resipiscamus à nostris peccatis, cupit has easdem tres vtilitates nobis adferre. Quare hæc audientes, fugiamus peccata, timentes iram Dei: feramus æquo animo aduersa, fidentes Deo: amplectamur denique misericordiam Dei in Christo.

Atque hinc sequitur alia obseruatio, quæ hæc est, quòd Deus cùm aliquid certò minatur, verbi gratia vltimum exitium alicui, non adimit illi pœnitentiam, sed potius ad hanc eum inuitat hac comminatione: etiamsi ibi non exprimatur conditio, nempe, nisi pœnitentiam egeritis. Duo enim modi sunt, quibus minæ proferuntur in scripturis, aliquando proferuntur cum aperta & expressa conditione, nisi scilicet pœnitentiam egeritis. Exempla. *Comminatio certa pœnarum, non adimit pœnitentiam sed statuit.*

Deut. 28. Vbi continetur summa comminationum diuinarum, Moses multa mala comminatur populo, sed omnia cum expressa conditione, dicendo: *Quòd si audire nolueris vocem Domini Dei tui, &c. Venient in te omnes maledictiones istæ, & apprehendent te, &c.*

Prophetæ sæpenumero & ipsi proferunt comminationes, expressâ conditione, nisi pœnitentiam agat populus, vt in hoc ipso cap. 1. Iesa. patet vers. 20. *Quod si nolueritis* (audire Dominum) *& rebelles fueritis, gladio consumemini.* Ita alij Prophetæ. Ita Christus Luc. 13 expressit conditionem: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Ita Apostoli sæpè. Ex quibus patet, quod comminatio non solum non adimat pœnitentiam, sed potius ad eam populus excitet.

Secundò, aliquando proferuntur absolutè, absque conditione pœnitentiæ. Ion 3. *Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur.* Sic hic Ies. 1. *Vrbes vestræ succensæ erunt igni, &c.* In iis & aliis huiusmodi locis, videtur quidem, quòd adimatur pœnitentia hominibus, quia proferuntur absolutè hæ comminationes: sed tamen reuerâ etiam istæ comminationes conditionales sunt, si-

cut & superiores, licet non exprimatur conditio pœnitentiæ: ideoque non adimunt pœnitentiam, sed potius ad eam populos inuitant. Nam subintelligitur semper in huiusmodi minis conditio pœnitentiæ, quæ in aliis exprimitur, vt Ier. 18. Vbi Deus per Prophetam ait: *Repente loquar aduersus populum aliquem & regnum, quod illud euellam, &c. Si conuersus fuerit populus ille a malitia sua, contra quem locutus, pœnitebit & me mali, quod cogitaui.*

Atque rem ita sese habere, hisce rationibus confirmatur.

A proprietate legis. 1. Quicquid pertinet ad legem in scripturis, conditionale est. Inter alias enim differentias, quæ sunt inter legem & Euangelium, hæc etiam vna est, *quod Euangelium proprie, quod annunciat, id absolute citra conditionem annunciat, nempe Christum morte sua deleuisse electorum peccata, eos reconciliasse Deo, &c.* Lex vero, quæ profert, conditionaliter profert: verbi gratia. *Quod si seruaueris præcepta, ipsa seruabunt te. Si non seruaueris, gladius occidet te.* Ideo Paulus Rom. 4. ostendit, *salutem esse per Euangelium, quia certum, absque conditione: non autem per legem, quia incerta, vtpote cum conditione.*

Atqui omnes comminationes pertinent ad legem. Patet. Quicquid minarum, sicut etiam promissionum, in scriptura continetur, vel ad Euangelium, vel ad legem pertinet. Non pertinent autem ad Euangelium, vt patet ex definitione Euangelij, & ex eius Etymologia, quæ est bonum, felix, faustumque nuncium. Ergo ad legem. Sic ergo concludo.

Quicquid pertinet ad legem, conditionale est, cum conditione pœnitentiæ. Comminationes pertinent ad legem. Ergo conditionales sunt, cum conditione pœnitentiæ.

At quædam proferuntur cum conditione, quædam non. Ergo videtur discrimen inter eas esse?

Resp. Non sequitur, quod inter illas discrimen hoc sit. Illæ enim quæ conditionaliter proferuntur, declarant alias quoque intelligi debere cum conditione. Ratio, quia sunt eiusdem generis, id est, omnes legales sunt, ideoque conditionales. Patet.

A natura absoluti. 2. Quicquid conditionale non est, sed sicut absolute pronunciatur à Deo, ita absolute est intelligendum, illud impleatur necesse est. Ratio. *Quia Deus est verax, & quod absolute promittit, vel minatur seruat.* Atqui multa minatus est Deus absque expressa conditione pœnitentiæ, quæ tamen impleta non sunt, nec implebuntur Ion. 3. *Adhuc 40 dies & Niniue subuertetur.* Ergo illæ, & similes aliæ comminationes non potuerunt esse absolutæ, sed conditionales fuerunt, scilicet, nisi pœnitentiam agerent homines peccatores.

Ab exemplo. 3. Dan. 4. *ex visione quam in somnis vidit Nebucadnezar de arbore alta, quæ excisa est, certo absque conditione, prædicit ei ablatum iri regnum ad tempus, & addit, hoc esse decretum Dei, dicendo: Hæc est interpretatio, ò rex, & decretum altissimi est, quod venit super Dominum meum Regem, & te eiicient ab hominibus, &c.* Hæc certè comminatio videtur absolutissima esse: & tamen postea consulit ei, quomodo auertere à se possit hanc plagam Dei, & hoc, quod appellauerat decretum Dei, dicendo: *Quapropter ò Rex peccata tua in iustitia redimantur, & iniquitates tuæ in misericordia pauperum, ecce erit longitudo pacis tuæ.* Quibus verbis ostendit, quòd decretum illud Dei mutari possit, si pœnitentiam agat. Ergo conditionalis fuit, licet videretur absolutissima: id quod patet à testimonio Chrysost.

2. Is enim exponens locum illum ait: *Quid dicis ò Daniel, sententia prolata est à Deo, & calculus confirmatus est: & tu precibus illam mutabis?* Etiam inquit. *Non enim vt vos Ethnicorum habent, ita & nostra. Propter hoc enim prolata est sententia, vt non fiat, non vt Rex ditetur solum futura, sed etiam vt caueat. Alioqui quænam esset ex præcognitione vtilitas si nulla inde sequeretur consolatio? Vnde Daniel obediens Deo, orauit, & nunc consilium hoc præbuit.* Hæc ille.

Hinc docemur, quonam pacto intelligendæ sint omnes aliæ comminationes, nempe conditionaliter, nisi resipiscamus. Item in quem finem Deus comminetur, nempe vt præmoniti pœnarum, quas minatur Dominus resipiscamus, & pœnitentia nostra efficiamus, vt & ipsum pœniteat (vt ait per Ioelem) mali, id est flagelli, quod inflicturus erat nobis. Sunt ergo omnes comminationes Dei conditionales, nempe, nisi resipiscant homines à viis suis malis: & in hunc finem minatur Dominus, vt ad resipiscentiam inuitet. Quare comminationes etiam absolutè prolatæ cum sint & ipsæ reuera conditionales, non solum non adimunt hominibus pœnitentiam, sed etiam ad eam inuitant & hortantur. Sic cum Iesaias ait, *Omne caput ad languorem & ...*, *&c.* intelligit, nisi pœniteat vos vestræ rebellionis, & redeatis ad Deum.

Nunc ad argumenta quædam, quæ pro contraria afferuntur sententia respondebimus.

I. Quicquid Deus statuit & decreuit, absolutum est, non autem conditionale. *Atqui statuit aliquos, quibus minatur perdere.*

Resp. Ad maiorem. Decretum Dei duplex est. Primum est, *quo Deus & finem, & media omnia ad finem necessaria, alicui dare decreuit, pro sua bona voluntate: verbi gratiâ, cùm statuit ab æterno, pro sua voluntate, quibusdam ex nobis donare vitam æternam, & media etiam omnia, quæ ad illam consequendam necessaria sunt, vt pœnitentiam, fidem, perseuerantiam &c.* Hoc decretum absolutum est simpliciter, & necesse est, vt impleatur. Ratio, quia in hac re nihil pendet à nobis, quo possit decretum impediri, sed totum à Deo, qui quod statuit omnino præstare vult: & cùm voluntas eius sit immutabilis & efficacissima, ideo quicquid statuit pro sua voluntate, necesse est vt fiat. Sub hoc decretum, cadunt omnes promissiones euangelicæ, quia absolutæ sunt.

Secundum decretum est, quo Deus decreuit dare alicui finem, sed propter media, quæ à se non sunt, sed ab illo, cui statuit dare finem, ita vt decretum Dei de hoc fine, respectum & relationem habeat, ad media alterius, quæ si statuantur, statuitur & finis: si auferantur, aufertur & finis, verbi gratiâ; statuit Deus pœnas æternas infligere Iudæ: sed propter quid? propter eius peccata, quæ non à Deo sed à Iuda sunt: quæ peccata si non fuissent certò futura, neque decretum illud Dei de sumendis pœnis de Iuda fuisset: sed quia certò futura erant, id eò certum etiam fuit decretum Dei de infligendis illis pœnis. Idem dico de aliis. Hoc decretum igitur sumendi pœnas de aliquo impio, verbi gratiâ de Iuda & conditionale dici potest & absolutum. Conditionale, quatenus decretum illud relationem habet ad impietatem Iudæ, quâ ablatâ aufertur & decretum illum puniendi sic, si Iudas non perseuerasset in impietate, Deus non decreuisset illum punire, & morti æternæ addicere. Absolutum, quatenus vidit Deus certò, Iudam in impietate perseueraturum sic: Atqui Iudas certò in impietate perseueraturus erat: Ergo & Deus certum atque absolutum statuit decretum de puniendo Iuda. Sic ergo formaliter respondeo ad maiorem. *Quicquid Deus statuit gratuito pro sua voluntate, absolutum est simpliciter, sicut est decretum de saluandis electis. Quicquid certo statuit propter opera aliorum, absolutum est secundum quid, vt est decretum de damnandis impiis propter ipsorum scelera.* Sub hoc decretum cadunt minæ. Ergo minæ non sunt absolutæ simpliciter, sed secundum quid, id est, conditionaliter.

Sicut se habent promissiones in scripturis, ita etiam minæ. Atqui promissionum aliquæ sunt conditionales, vt legales: aliæ absolutæ, vt Euangelicæ. Ergo ita & minæ.

Responsio. Negatur maior. Neque enim est par ratio, sed dispar inter promissiones & comminationes. Nam ideo promissionum aliquæ sunt conditionales, aliquæ absolutæ? quia aliquæ pertinent ad legem, vt conditionales, aliquæ ad Euangelium, vt Euangelicæ. Comminationes autem omnes (vt supra ostendimus) pertinent ad legem. Ideo magnum discrimen est inter promissiones & comminationes. Fons autem huius discriminis est, quia comminationes semper respectum habent, & relationem ad peccata nostra, ita vt si mutemur à peccatis, & minæ mutentur: si cessent peccata, cessent & pœnæ peccatorum. Cùm autem mutari (sed per gratiam Dei) à peccatis possimus; Ergo & comminationes mutari possunt, & pœnæ. Quare sunt conditionales. Promissiones verò, nempe Euangelicæ de salute æterna, relationem habent ad voluntatem Dei, & decretum eius gratuitum, quo prædestinauit per gratiam nos saluare, & omnia etiam media ad salutem assequendam, gratis præbere. Cùm autem decretum illud absolutum sit, absque vlla conditione, quam à nobis requirat, citra quam non sit daturus, quod dare decreuit; (Nam etiamsi requirat fidem, ipse tamen etiam illam dat, & dare

decreuit) ideo absolutæ sunt illæ promissiones. Secus est de minis. Ergo Iesaias hic non adimit pœnitentiam, sed potius ad illam hortatur. Atque hæc de comminationibus diuinis.

Cæterum, quoniam in hac comminatione Iesaias regionem Iudææ comparat Sodomæ & Gomorrhæ, videndum etiam est, in quibus conueniant Iudæi cum hominibus Sodomæ & Gomorrhæ.

1. Regio Sodomorum & Gomorrhæorum erat fertilissima & delicatissima, vt patet Gen. 13. ob quam causam Lothus, cùm data ei esset optio ab Abrahamo, vt vtram partem vellet, eligeret, vel eam quæ vergebat ad orientem, nempe Chananæam, vel eam, in qua erat Sodoma & Gomorrha: Lothus elegit sibi regionem Sod. & Gomor. tanquam fertiliorem & delicatiorem. Ita regio Iudaica erat delicatissima aliarum regionum atque fertilissima.

2. Sodomis vigebant maxima & nefandissima vitia, quæ leguntur Gen. 19. *quorum fætor ad nares Dei ascenderat, ita vt illius iram maximè concitaret*; Ita in Iudæa maxima vitia, vt iure Sodomitæ vocari liot, non quidem propter infandos illos concubitus, quos non legimus de Israelitis, sed propter alia scelera multa, & præsertim propter ingratitudinem. Neque enim minora scelera designabant tunc Iudæi Hierosolymis, quàm quondam Sodomitæ Sodomæ & Gomorrhæ. vt postea 3. capite dicet, & alij Prophetæ testantur, vt Ierem. 23. Thren. 4. Ezech. 16.

3. Ibi aderant adeo pauci viri, *vt si saltem reperti fuissent decem viri probi in illis ciuitatibus, pepercisset illis Deus*, Ita in Iudæa fuisse, conuincitur à iam dicto flagello, quo Deus eam percussit & exterminauit.

4. *Illas vrbes igne consumsit, ita vt ne vestigium quidem vllum superfuerit: Iudæam igne consumsit per Titum, post Christum occisum, ita vt ferè ne vestigia quidem remanserint.*

5. Ex illarum incendio tum Lothum, cum eius familia eripuit, tanquam reliquias Sodomæ & Gomorrhæ, ita ex incendio & vastatione Iudææ & Iudæorum, quosdam sibi Deus, tanquam reliquias, quanquam paucas reseruauit. Apparet ergo, quàm iure dicat, *Nisi reliquisset nobis semen*, &c. quasi dicat: *Quemadmodum similes sumus Sodomæ & Gomorrhæ in fertilitate regionis, & in vitiis, præsertim in ingratitudine erga Deum; Ita similes essemus in vastatione & destructione nisi Dominus pro sua misericordia aliquot reliquias nobis reliquisset.*

DE IMPRECATIONIBVS,

In 9. vers. cap. 2.

Et non parces eis, &c.

Hunc locum sumus bifariam interpretati: vel, vt sit vox imprecantis populo tostam vindictam, ob sua scelera, & præsertim ob idololatriam, qua cultus Dei erat profanatus, & tunc vertendum erit, *ne parcas*. vel vt sit vox prædicentis Prophetæ, quid populo sit euenturum ob tam grauissima scelera, nempe quod Deus nil sit illi condonaturus, nec quippiam de sua ira remissurus. Si secundam interpretationem amplectimur, nulla hic oritur quæstio, sed res est plana & perspicua. Si priorem, vt plerique faciunt, oritur hic non contemnenda quæstio: *Cùm Deus iusserit, vt diligamus inimicos nostros, & illis benè precemur, nec tantùm vt oremus pro inimicis nostris, sed etiam pro inimicis Dei, id est peccatoribus, vt Deus illorum misereatur, et ad se conuertat*, id quod & Christus suo exemplo docuit, dicendo: *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid agant.* Item Stephanus, *ne imputes ipsis peccatum hoc*: Et Paulus 2. Tim. 4. *In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt; non imputetur illis*, &c. Qui igitur fit, vt Propheta Iesaias contra (vt videtur) legem charitatis, populo suo tantum mali imprecetur à Deo, vt dicat, *ne remittas*. Nec solus ipse Iesaias hoc facit, sed etiam alij Prophetæ. & præsertim Dauid subinde in Psalmis dirissimis vtitur imprecationibus contra & suos & Dei hostes, vt Ps. 5 & 68 *fiat mensa eorum in laqueum, &c.* Imo & Paulus ipse Act. 23. Percutiat te Deus. 2. Tim. 4. *Alexander faber ærarius multa mihi malefecit, reddat illi Deus secundum opera ipsius.* Apoc. 6. sancti sub altari clamant contra impios, *Vindica sanguinem nostrum, &c.* Quomodo hi loci cohærent cum alijs locis, in quibus iubemur orare pro inimicis? Et vt ait Augustinus, in Psal. 78. *Si malum pro malo non est cuiquam reddendum, non solum factum malum, pro facto malo: sed nec votum malum pro voto malo est reddendum. Reddis autem votum malum, qui, etiamsi non se ipsum vindicat, tamen vt eum inimicum Deus puniat exspectat atque optat.*

Resp. Hic duo videnda sunt: primò, *quomodo Prophetæ & alij pij viri citra tamen violationem legis Dei, & charitatis, sæpe tam dira suis & Dei hostibus sint imprecati*: Alterum hinc consequitur, nempe, *an liceat & nobis imprecari mala impijs: & si licet, quæ regulæ seruandæ sint in iis imprecationibus.*

Quod ad Prophetarum imprecationes attinet, summatim & paucis sic respondeo. Primò, *Prophetæ prævidentes mala, quæ alicui ob sua scelera à Deo sunt infligenda, etsi ea imprecari aliquando videantur, non tamen propriè imprecantur, sed prædicunt in forma imprecationis.* Responsio hæc Augustini est, Tomo quarto, libro primo, de sermone Domini in monte, vbi hanc quæstionem tractat, columna 1133. Respondens enim ad quæstionem propositam ait: *sed hæc facilè soluuntur, quia & Propheta per imprecationem, quod esset futurum, cecinit, non optantis voto, sed spiritus prævidentis: ita etiam Dominus, ita etiam Apostolus.* Eandem responsionem adfert Tomo octauo, in Psalmo septuagesimo octauo, exponens verba illa, 12: innotescat in nationibus, coram oculis nostris vindicta sanguinis seruorum tuorum, qui effusus est. *Hæc prophetatio est*, inquit, *non optatio.* Eadem ferè est in quæstione ex nouo Testamento, quæstione 68.

Mihi tamen responsio hæc vsquequaque non satisfacit sicut neque Augustino, ideo cogitur aliis adferre responsiones. Sæpe enim *Prophetæ Zelo quodam gloriæ Dei accensi quam vident ab impiis & perditis hominibus, suis sceleribus profanari, conculcari, & quantum in ipsis est, funditus perdi verè & ex animo illis imprecantur interitum, vt gloria Dei salua consistat.* Ita etiam inflammati amore Ecclesiæ sibi concreditæ, cùm vident perditos quosdam nebulones & filios Diaboli nunquam cessare, quin variis modis illam vexent, & opprimant: sæpe illis mala imprecantur, vt Ecclesia salua permaneat: non quòd propriè cupiant aliquem perditum, sed quòd cupiant saluam Ecclesiam. Sic Paulus ad Gal. contra pseudo-Apostolos, *vtinam*, inquit, *abscindantur, &c.* Quare prima responsio Augustini, etsi aliquando vera sit, non tamen semper est.

II. Secunda igitur responsio est, *quòd Prophetæ & alij viri Dei, aliquando imprecantur peccatoribus mala, non æterna seu æternam damnationem, sed temporalia, idque in hunc finem, vt per ea ipsi corrigantur, & in æternum saluentur: deinde, vt ipsis castigatis, & emendatis, Ecclesia quoque, & alij pij qui ab impiis vexabantur, respirent & pace viuant. Hoc autem non pugnat cum charitate, sed potius est secundum charitatem. Sicut enim Deus ex charitate filiis suis inobedientibus flagella immittit, vt illis corrigantur: ita ex charitate, Prophetæ, aliique viri pij, temporalia hæc, sed salutaria flagella peccatoribus imprecantur.* Sic itaque locum præsentem Iesaiæ interpretari possemus, quasi dicat: *Domine, populus iste non nisi virgis, itaque duris emendari potest, & à suis idololatriis, aliisque sceleribus multis coerceri: ergo ne dimittas illi, quin iustis flagellis illum cædas, donec resipiscat.* Ita solent Patres rogare præceptores & ludimagistros, vt ferulâ egregiè cædant, suos filios immorigeros, nec illis parcant: hoc tamen à quanta charitate proficiscatur, nemo est, qui nesciat. Hæc est secunda responsio, quam non Augustinus loco supra citato, sed ego ex aliis locis Augustini colligo. Tomo enim 8. in Psalmo septuagesimo octauo, in summa docet, *non repugnare charitati, quòd quis lætetur, cùm videt impium puniri: tum quoniam si emendatur, gaudet de illius salute: tum quoniam si non emendatur, saltem placet ei iustitia Dei*: & ait, quòd *cùm iussit, vt diligamus inimicos nostros, exemplum attulit patris cælestis, qui pluit super iustos & iniustos, &c. Deum ergo imitari, debemus in hac dilectione. Iam Deus, etsi super omnes pluat, & omnes diligat; numquid tamen ideo non temporalibus correptionibus non emendat, vel pertinaciter duros in fine non damnat?* Ergo iuxta hoc exemplum Dei, sicut ipse temporalibus pœnis punit peccata, vt corrigantur, & hoc ex charitate: ita nos possumus imprecari à Deo pœnas has temporales impiis, vt corrigantur,

& hoc erit ex charitate. Et sicut Deus æternùm damnat impios, & tamen hoc non repugnat charitati Dei, quâ omnes diligit: ita iustus cùm viderit hanc vindictam, poterit lætari, nec tamen repugnat charitati.

III. Tertia responsio, quòd si aliquando Propheta æternum exitium, & extremam ruinam imprecari videntur impiis: illa imprecationes non propriè contra homines ipsos, sed contra regnum peccati, quod euersum tandem omninò vellent, diriguntur, vt scilicet sublatis è medio membris Diaboli, & Angelis eius, regnum ipsum peccati destruatur. Hæc responsio Augustini est in eod. lib. 1. de sermone Domini in monte, Col. 1136. lit. A. & ita intelligi vult illud Apoc. 6. *Vindica sanguinem sanctorum tuorum*, &c. *Quis enim audeat affirmare*(ait Augustinus) *cum illi sancti candidati se vindicari petierint, vtrum contra ipsos homines, an contra regnum peccati petierint? Nam ipsa est sincera & plena iustitia & misericordia vindicta martyrum, vt euertatur regnum peccati. Non enim contra ipsos homines sed contra regnum peccati petierunt, quo regnante, per pessi sunt, ad cuius euersionem nititur Apostolus, dicendo, Non igitur regnet peccatum in corpore vestro mortali.* Et sensus Augustini est quod petant destrui regnum peccati, vt homines salui fiant. Eadem est responsio Primasij Vticensis Episcopi, in locum Apoc. 6. Eius verba vide apud Bulling. In 6. capite Apoc. Non dissimilis etiam est responsio Ateræ, quam in Apoc. 6. ex commentariis Andreæ Cæsar. Episcopi recitat, quæ hæc est: *Etiam per hæc apparet sancti, mundi consummationem petere. Quare patienter ferre iubentur, itaque ad fratrum suorum complectionem, ne absque illis complerantur.* Sed quid si dicamus, petere etiam, vt homines ipsi, in quibus regnat peccatum, id est, reprobi perdantur: non directè quidem, sed quatenus regnum peccati alia ratione destrui non posse vident, nisi & ipsi perdantur. Exemplo hanc responsionem illustrabo: Tyrannus aliquis occupat regnum aliquod, vel vrbem Cæsaris. Cæsar cum numerosissimo exercitu & tormentis bellicis venit aduersus regnum hoc vel vrbem, & quoniam alia ratione Tyrannum capere non potest & occidere, nisi destruatur & ciuitas, mœniaque dirruantur, & qui etiam sunt in vrbe, omnes interficiantur, mœnia diruit, ciuitatem incendit, omnes qui intus sunt, perdit. Hic quæro, quo animus Cæsaris, & totum eius studium tendit? Non quidem directè in ciuitatis euersionem, & ciuium aliquot Cæsaris amicorum internecionem, sed in necem & exterminium tyranni illius, & omnium eius satellitum. Ita animus Prophetarum in suis imprecationibus contra impios, quo tendit? quo dirigitur? *in euersionem regni peccati, quod quoniam euerti alia ratione non potest, nisi & homines ipsi in quibus regnat peccatum, id est reprobi penitus perdantur; ideo contra illos etiam, sed indirectè imprecantur.* Ita intelligi vult Augustinus illud Apoc. 6. *vindica sanguinem*, &c.

4. Quarta responsio; *Discrimen est inter inimicos nostros & inimicos Dei. Aliquis erit inimicus noster, quatenus nos læsit, erit etiam inimicus Dei, quatenus iniustè nos vel alios læsit, seu quatenus impius est. Iam Propheta & viri pij, quâ pij sunt, nunquam mala imprecantur inimicis suis, quatenus inimici sui sunt, aut quatenus homines: hoc enim repugnat dilectioni, qua debemus diligere proximum & inimicos; sed contra eos imprecantur, quatenus sunt inimici Dei, & quatenus valet, etiam odio prosequuntur*, vt Psalm. 18. *Inique odio habui*, &c. Atque hoc non repugnat charitati & dilectioni inimicorum. Odium enim hoc & hæ imprecationes non in homines ipsos, sed propriè in peccatum, quod in eis regnat, & in Satanam, cuius sunt mancipia tendunt. Ideo Augustinus Tom 8. in Psalmum 30. exponens verba illa, *Erue me de manibus inimicorum meorum*: ait, *Intelligendi sunt inimici, pro quibus orandum sit, & contra quos orandum sit: Inimici homines qualescunque fuerint, non sunt odio habendi, ne cum malus, quem patitur malum: sint duo mali: diligat bonus & quem patitur malum, vt vel vnus sit bonus. Illi inimici sunt, contra quos orandum est, Diabolus & Angeli eius. Adde ideoque consequenter & peccatum. Neque enim ob aliam causam odimus Satanam, nisi propter peccatum, quia peccati autor.* Hæc quarta responsio non est absimilis tertiæ.

Quinta responsio, quæ & genuina est circa imprecationes, certos quosdam gradus continet, qui me notiæ causa obseruandi sunt. Primus gradus: *Quandoquidem vera oratio est opus animi, cogitationibus cum Deo colloquentis. Ideò cùm Propheta & alij viri pij Deum sunt oraturi, vehiculo Spiritus sancti illorum spiritus in cœlum vsque ad Deum vehuntur.* Hic est primus gradus. Secundo *Huc verò attracti, cogitationibus ita cum Deo familiariter colloquuntur, perinde ac cum amantissimo Patre, vel carissimo amico facie ad faciem.* Tertius, *Dum sunt in isto colloquio, eorum mentes magis ac magis illustrantur diuino lumine sicut & Moses ex colloquio cum Deo, ita vt sæpenumero mira & multa Dei mysteria, iudicia & decreta, aliaqui hominibus abdita, videant: atque inter alia, quæ vident, videt tanquam è quadam alta specula, duo hæc sæpenumero videns, primum aliquos peccasse ad mortem, & ita deploratos esse coram oculis Dei, vt nulla amplius de eis sit pœnitentia spes, alterum, inde consequenter vident extremam illorum ruinam quæve mala, tum in hoc seculo, tum in altero, ex certo Dei decreto illos maneant.* Hic est tertius. Quartus, *sancti nihil est opta-tius, nihil gratius, nihil carius quàm vt fiat Dei voluntas, quippe qui plus Deum & eius voluntatem diligant, quam neque seipsos, neque totius mundi salutem. Petant enim potius totus mundus, quàm vt Deus & eius determinata voluntas sua decretis frustretur.* Hic est quartus. Hinc sequitur quintus, *cùm hæc ita se habeant, & voluntas sanctorum se libenter & iure quidem conformet ad voluntatem Dei, igitur hinc fit, vt quæcunque certa agnouerunt decreuisse Deum aduersus aliquem impium, & deploratum populum, vel hominem, ipsi etiam quodammodo subscribant voluntati Dei, & decretis illius: & exoptent & precentur, vt ita fiat, sicut à Deo est decretum.* Sextus, *Cum vero digressi ab illo Dei colloquio, vel ad populum concionantur, vel composito aliquo Psalmo, Dei iudicia prædicandi occasione ex illo oblata, solent spiritu Dei afflati, & Zelo gloriæ Dei accensi, illa diuinitus decreta mala, & æternum exitium, quod in illo colloquio diuino certissimè viderant, ipsi impijs imprecando, denunciare, & Deum publicè precari, vt ea mala, & iram suam contra populum illum citò reuelet.* Hinc voces illæ, Ps. 79. 6. *Effunde iram tuam super gentes: quæ te non nouerunt: obscurentur oculi eorum ne videant: dorsum eorum semper incurua.* Hinc fortassè & vox illa Iesaiæ, *Domine ne remittas.* Hinc illa sanctorum vox sub altari Dei. Ps. 69. 24. *Vindica sanguinem sanctorum tuorum &c.*

Ex iis manifestum fit, an huiusce modi imprecationes Prophetarum aduersentur charitati & dilectioni, qua inimicos quoque diligere iubemur, & illis bene precari necne. Dico nequaquam. Ratio sumitur ab ordine charitatis. Deus inprimis, & eius voluntas diligenda est, idque propter se ipsum: deinde proximus, ideoque inimici diligendi sunt, sed non nisi propter Deum & in Deo, ita vt horum dilectio non præcat, sed sequatur dilectionem Dei. Hic est ordo charitatis. Iam si ita diligeremus inimicos, vt horum magis salutem, quàm certam voluntatem Dei fieri, inuersus esset ordo charitatis, & esset præpostera charitas: Dilectio enim inimicorum præcederet, idque dilectio inimicorum non esset secundum illam charitatem, quâ Deus vult illos diligi, nempe post Deum, & propter Deum. Imprecari ergo illis ea mala, quæ certò scimus Deum velle illis infligere, non aduersatur veræ dilectioni inimicorum. Imò nunc addo, sanctos non posse aliter precari, nec posse in hac causa dicere, *Domine ignosce illis, condonans peccata, ne illos damnes.* Quare non possunt hoc petere? quia oratio debet fieri ex fide, id est, nihil debemus a Deo petere absolutè, nisi persuasi simus, nos exoraturos esse Deum illud, quod oramus: alioqui si audeamus petere id quod vel certò scimus, vel dubitamus, Deum nobis non concessurum, oratio illa ingratissima est Deo, & peccatum est, quia non est ex fide. Fides autem nititur vel verbo Dei in Scripturis, vel spiritu Dei (qui tamen scripturis nunquam aduersatur) qui intus nobis persuadeat, decretum esse à Deo, vt quod petituri sumus, nobis largiatur. Ergo cum sancti persuasi sint à Spiritu sancto & edocti in illo cum Deo colloquio, decretum esse Deo, vt ipsorum peccata non condonet, quippe qui omnino futuri sunt impœnitentes, sed potius decretum esse, vt illos tum hic excruciet, tum denique in æternum mittat exitium; quomodo possunt orare, contra id quod sunt persuasi: quomodo possunt dicere Deo, *remitte illis*, quibus omnino sciunt, eum non esse remissurum? Exemplum vnum adferam è scripturis.

1. Ioh.

1. Ioh. 5. Apostolus discrimen facit inter peccata, & quædam dicit *esse non ad mortem*: pro iis ergo iubet, *vt qui ea peccant*, oremus, *vt Deus condonet peccata*. Quædam verò dicit *esse ad mortem*, vt est peccatum *in Spiritum sanctum*, pro istis ait, *ne rogemus*. Vnde tanta inclementia? Cur non est pro iis orandum? quoniam illa prima. *Deus promisit se condonaturum*: Ergo possumus orare veniam illorum, ex fide: Hæc verò posteriora *in Spiritum sanctum omninò dixit se non condonaturum, neque in præsenti seculo, neque in futuro*. Ergo non possumus sperare, vt Deus hæc condonet. Quòd si non possumus condonationem sperare: ergo neque eam rogare. Hæc est igitur præcipua & potissima causa, cur sancti, præsertim Prophetæ, spiritu Dei afflati, sæpe imprecari soleant impiis extremam illorum perditionem; quoniam, inquam, *certi sunt, eam esse Dei voluntatem*.

6. Posset etiam sic paucis ad hanc quæstionem responderi: *imprecationes has omnes, sicut & comminationes Dei, cum conditione esse intelligendas, & sic etiam conditionaliter à sanctis factas*. Quæ est conditio subintelligenda? Hæc, si non potest aliter vel gloria Dei suum habere locum, vel Ecclesia Dei conseruari, vel pius aliquis defendi, nisi iis inimicis extinctis, tam æternum quàm temporaliter perdantur: ergo omnes potius, quàm vt vel gloria Dei obscuretur, vel Ecclesia Christi pereat. Hoc autem exigit ipsa charitas, quia *plus Deus, quàm totus mundus: & plus totum corpus*, id est, *Ecclesia, quam aliquis priuatus amandus est: imò plus etiam vnus pius amandus est, quàm mille impij*. Hæc simplex esse responsio: hæc etiam faciet ad explicationem alterius quæstionis nempe, *an licitum sit nobis orare contra inimicos, vt que, modò id fiat ex Zelo gloriæ Dei, & amore Ecclesiæ, & piorum*, & conditionaliter intelligamus nostras imprecationes, nempe *si aliter seruari nequit gloria tua vel Ecclesia tua, ò Deus, quàm vt inimicus perdatur & damnetur. Perde igitur*, &c. ita habemus, quid respondendum sit ad petitionem de imprecationibus Prophetarum.

II. Quæstio an nobis idem facere liceat.

Iam (vt ad secundum veniamus) licétne nobis idem facere?

Resp. *Simplex & absoluta responsio dari non potest, quoniam & diuersa sunt mala, quæ imprecari quis potest, & diuersis rationibus, & diuersis personis, ea imprecari quis potest*. Conditionaliter ergo respondeo. Primum, *æternum exitium nemini possumus imprecari, nisi ab eodem Spiritu Dei, à quo & Prophetæ, specialiter edoceamur, & eum ad mortem peccasse, atque ideo decretum esse à Deo, vt illum certissimè perdat, nobis constet*. Cùm igitur hoc quod Prophetis, non ita omnibus alijs concedatur, & ferè nos lateat, qui ad mortem peccent: idcircò absolutè non licet cuipiam *aut peccati reuentionem, aut mortem æternam imprecari*, nisi fortè conditionaliter hoc modo: *Domine si alia ratione gloria tua consistere nequit, quàm horum inimicorum æterna perditione, perde potiùs, quàm vt gloria tua obscuretur*.

Secundò, *extremam ruinam & perditionem possumus imprecari contra regnum peccati: & etiam in genere contra omnes illos, quos Dominus nouit esse vera Satanæ membra & deploratos filios iræ*. Exemplum, *vt cùm precamur Deum, vt regnum Antichristi destruat, & omnes illos, quos verè Dominus nouit esse Antichristos & filios perditionis*. & hoc in genere, sicut etiam Dauid, *Exurgat Deus & dissipentur omnes inimici eius*.

Tertiò, de aliis verò malis, scilicet *temporalibus* aliter sentio. Nam in inimicis nostris, quatenus *inimici nostri sunt*, id est, quatenus nos læserunt, non licet quippiam mali precari. Hæc enim oratio, ab animo vindictæ cupido proficiscitur: sed tunc locum habet præceptũ Christi, *orate pro persequentibus vos*, &c.

Quartò, *quatenus verò sunt inimici Dei*, id est *impij, & in peccatis perseuerant, nec alia ratione videmus corrigi & emendari posse, possumus aliquod flagellum temporale illis imprecari, nempe ad correctionem & salutem, non ad condemnationem: salutem*, inquam, *vel suam ipsorum vel saltem aliorum, vt horum exemplo discant non peccare, nec Deum blasphemare*. Et hoc non pugnabit cum charitate, sed potius erit ex charitate, modò quis seipsum non fallat. Patet hoc ex iis, quæ supra de imprecationibus Prophetarum dicta sunt. Huc faciunt quæ Augustinus scribit Tomo 8. in Psalmum 78. In columna 883. mouet hanc quæstionem, quam hîc tractamus, idque propter dictum Apoc. 6. *Vindica sanguinem*, &c. & propter illud, *lætabitur iustus cùm viderit vindictam*, &c. quatuor adfert causas honestissimas cur lætetur iustus, cùm videt vindictam inimicorum & suorum & Dei, id est, impiorum: prima est, quoniam Deum diligat ideò, lætatur iustitiâ diuinâ. *Iustus* (inquit) *cùm in eum* (scilicet inimicum) *videt à Domino vindicari, non eius delectatur pœna, quia non eum odit, sed diuina iustitia: quia Deum diligit*.

Secunda quoniam *inimicum diligit*. Ideò si videat diuina vindicta eum corrigi, lætatur.

Tertia, *quoniam proximum diligit*: ideò vindictâ diuinâ in impios lætatur, quoniam illâ saltem alij discunt impios non imitari & timere Deum. *Denique* (inquit) *si in hoc seculo in eum vindicatur, vel pro illo etiam lætatur, si corrigitur, vel certè pro alijs, vt eum timeant imitari*.

Quarta, *quoniam ipse quoque pius aliorum exemplo fit melior*. Ideò subdit: *Ipse quoque fit melior, non supplicio illius odia sua pascendo, sed errata emendando*. Concludit, *Ac per hoc, de beneuolentia est, non de malitia, quòd lætatur iustus, cùm videt vindictam*.

Quæ igitur regulæ seruandæ sunt in ijs imprecationibus?

Prima, *quoad Deum, vt illius prædestinationi nihil præiudicemus, nihil petamus, nisi quod ille prædestinauerit, Si ergo ex speciali spiritus reuelatione nobis non constat, quid Deus de impio aliquo decreuerit, contineamus nos in verbo, & nihil contra quempiam particulariter precemur, præsertim æternum exitium, nisi conditionaliter, si ita decreuit Deus*.

Secunda, *quoad proximum, Nullius hominis quà homo perditionem appetamus, sed omnium potius salutem in genere desideremus*. Si igitur contingat, vt accensi Zelo vel gloriæ Dei, quam conculcari videamus ab impijs, vel Ecclesiæ Christi, quam videamus aut ab hæreticis prauis doctrinis infici, aut à sceleratis & carnalibus hominibus prauis moribus contaminari, aut à tyrannis opprimi, si inquam tali Zelo affecti, quasi extra nos rapti, excitemur ad mala imprecanda ijs hostibus Christi, aduertamus oculos ab hominibus ipsis, & toti extra hominum considerationem rapti, atque in solam Dei gloriam, & regnum Christi, quod est Ecclesia, promouendum intenti, *nihil contra homines, sed tantum contra regnum peccati imprecemur*.

Tertiò, *quoad nos: Nullis nostris affectibus, nullà φιλαυτίᾳ ducamur ad imprecandum, sed tantùm spiritu Dei*. Si ergo spiritus aliquis obrepat, quo excitemur ad imprecandum, diligenter illum examinemus, an *ex nobis & nostris affectibus oriatur*, an *aliunde*. Si senserimus nos nullo affectu affici, nisi amoris, tum in Deum, & gloriam eius, tum in regnum Christi, & Ecclesiæ eius salutem, *spiritus erit bonus & è cœlo*. Si verò affectu, *vt amore nostri, vel nostrorum, spiritus carnis est & è nobis*. Est igitur hoc perpetuò circa has imprecationes memoriâ tenendum, quod *sancti in ijs imprecationibus, neque vllo proprio affectu ducebantur, neque cuiuspiam hominis, quà homo est, perditionem optabant, sed toti auersi à cogitatione tum suimet, tum aliorum omnium hominum, atque in solum Deum defixi, intentique tum ad gloriam Dei, tum ad regnum Christi promouendum, agebantur à spiritu Dei, ad optandum, vt potius totus mundus pereat, quàm vt vel tantillum decedat gloria Dei, & potius damnentur & cito quidem omnes impij, & Antichristi, quàm vt regnum Christi, & eius Ecclesia vlla in parte violetur aut subuertatur*. Atque hoc maximum est veræ charitatis testimonium. Quid enim, si fidelis, & zelantissimus Ecclesiæ pastor, videns ab vna parte gregem Christi periclitari, & ab altera videat lupum hæreticum, Satanæ instinctu grassantem, quem videat non posse suis, scilicet pastoris, viribus arceri, statim ad Dominum confugiat, dicendo: *Domine hunc tu lupum arce, & hunc potiùs perde, quàm vt sinas Ecclesiam tuam perdi*: hâccine imprecationem damnabimus? Minimè. Testimonium enim est, quòd sit verus pastor. Amor enim Ecclesiæ eum ita abripit extra se, vt nihil aliud cogitet, quàm Ecclesiæ salutem. Hinc quidam vir Doctus, Aepinus in Psal. 5. *Zelus diuini amoris, & sincera proximi dilectio, nullis modis permittit, vt pro impijs, Deo pertinaciter resistentibus, preces fiant*.

Cæterùm, melior regula præscribi non potest, illâ quã tradit Iohannes, nempe, quòd ipsa vnctio docebit nos: & Paulus inquit, *quid oremus nescimus, ipse autem Spiritus*

effectum in seipso impediuit, ac potius mortem sibi accersiuit. Ideo Gal. 3. *Quicunque sub lege sunt sub maledicto sunt.* Partim etiam non sunt irritæ factæ, cum quoniam non solum populi illius, sed ne totius quidem generis humani incredulitas obstare potuit aut potest veritati promissionum Dei, quin semper veræ sint, *quod qui legem faciat, viuat per eam: tum quia in Christo complementum habuerunt, quippe qui perfectissime legem impleuit.* De his promissionibus legalibus tam primis, quam secundis, Paulus non loquitur Rom. 3. *Est enim res manifestissima, quod Iudæi sua incredulitate impedierunt, ne hæ promissiones Dei suum in se complementum ac fructum haberent, nisi* velimus interpretari locum Pauli, *quod Iudæi, imo vniuersum humanum genus, sua incredulitate obstare non potuerit Dei veritati, quin firma semper & stabilis maneat,* quæ promisit Deus, *si quis fecerit hæc homo, viuet per illa*: sed hæc aliena est à mente Pauli in illo loco interpretatio. De toto Euangelio Paulus loquitur, quoniam ibi non operum, sed fidei mentionem facit dicendo, *Quid si quidam illorum non crediderint*: Veniamus igitur ad promissiones Euangelicas.

Euangelicæ promissiones etiam duplicis sunt generis: *aliæ* erant de Christo ipso mittendo in Mundum pro salute Mundi, & de rebus, quæ ad hoc necessariæ erant, verbi gratia, *promissiones, quibus promittebat se effecturum, vt rex hic nasceretur populo Iudaico, ex tribu Iuda, ex domo Dauidis, cui, cum semel inter populum illum se contexeret, huius Euangelium prædicatoris, minister esset circumcisionis, mox propositum exequeretur, mox mortem subiret pro peccatis mundi.* Deinde, *quod post ascensionem in cælum suum missurus esset Apostolos ad prædicandum Gentibus.* Hæ primæ promissiones hominum nullis irritæ fieri nullis vel populi illius vel totius mundi peccatis potuerunt. Ratio: Pendebant enim à mero Dei beneplacito & voluntate, nec quippiam à populo Iudaico, vel à toto mundo requirebatur ad hoc, vt hæ promissiones suum complementum obtinerent. Itaque vbi venit plenitudo temporis constituti, impletæ sunt eiusmodi promissiones, nullis vel totius mundi sceleribus reclamantibus. Et de iis loquitur Paulus ad Rom. 3. Cum enim sermonem haberet de prærogatiua Iudæorum, eam potissimùm in hoc constituit, quod illi factæ essent promissiones de Christo, & concredita illis eloquia Dei. Non obstat autem huic dignitati quod quidam illorum (id est, maxima pars) non crediderunt. Nam mansit tamen hæc prærogatiua in populo, & fides non fuit impedita, quin missus sit Christus, & ita impletæ hæ promissiones.

Aliæ erant promissiones Euangelicæ de fructu, seu de salute, quæ ex Christo erat deriuanda ad homines, quibus scilicet promittebat remissionem peccatorum, iustitiam & vitam æternam in Christo, idque non ex operum conditione, sed ex gratia.

Cæterum hæ etiam bifariam considerari possunt: primo quatenus omnibus promiscuè offeruntur & prædicantur hæ promissiones: hoc pacto non habent quidem operum conditionem: sed tamen veræ fidei, quæ cum vera pœnitentia sit coniuncta, conditionem requirunt. *Qui crediderit, saluus erit.* Roman. 10. *Si credis in corde tuo, &c.* Sic fiunt in multis irritæ, videlicet in reprobis omnibus, qui fidem non adhibent. Secundò, considerari possunt, quatenus ad electos tantùm, id est, *filios promissionis* pertinent, vt est ad Rom. 9. Hæ promissiones Euangelij sic acceptæ, etsi conditionem fidei exigant, sine qua salus haberi non potest: fidem tamen etiam ipsam gratuitò promittunt, ideóque & effectum suum consequuntur in electis. Deus enim dat ipsis fidem, quam promisit idque gratuitò: deinde, per fidem illam fit, vt iustitiam & reliqua beneficia omnia Euangelij assequamur. Promissiones Euangelicæ hoc pacto acceptæ, nunquam irritæ fieri possunt, quia in electis, ad quos propriè pertinent, suum complementum consequuntur. Sic etiam possumus illud Rom. 3. interpretari. Quærit Paulus, *cùm plurimi Iudæorum fuerint fœdifragi, nunquid illorum perfidia efficere potuit, vt fœdus Dei de salute æterna, cum populo illo initum, factum sit irritum?* Respondet, *nequaquam: quoniam vtcunque in maiore populi parte*, id est, *in reprobis omnibus, fœdus illud sui complementum habere non potuit, propter ipsorum incredulitatem, in electis tamen, qui erant in illa Gente, sui complementum obtinuit. Donati enim sunt fide, & fide salutem acceperunt æternam in Christo.* Apparet igitur, quâ reprobatione Iudaicus populus fuerit reprobatus: & quod propter scelera sua reprobatus sit: quódque locus iste Iesaiæ, non aduersetur dicto Pauli Rom. capite tertio.

IV. Quare Iesaias, *cùm videat se verba in cassum ad populum illum pertinacem profundere, pergit tamen in sua concione, & reprobationem illis suam denunciat, causásque reprobationis assignat, & hortatur ad pœnitentiam?*

Resp. Etsi populi, ad quos habemus conciones, videantur omnes Euangelio vel parum credere, vel etiam aduersari, ideóque vix vllum ex nostra concione proficere videamus: non debemus tamen ab officio nostro faciendo cessare, tum quia electi, qui ibi sunt, tandem conuertentur: tum quia reprobi inexcusabiles redduntur, ne vllam excusationem suis impietatibus prætexere possint. Hinc enim etiam gloria Dei vindicatur. Ideo Iesaias capite 55. *Verbum meum nunquam reuertetur ad me vacuum, ait Dominus.* Ita etiam facit Iesaias.

At cur præcipuè reprobationem ipsorum illis annunciat Iesaias? quorsum? quæ inde vtilitas? potius dandus est animus populis, & spes facienda salutis in Christo: quàm illis denuncianda certa ipsorum damnatio, quâ in desperationem coniiciuntur, & ita pereunt.

V. Resp. Non superuacanea aut inutilis fuit hæc annunciatio, sed vtilissima: vtilis fuit & illis Iudæis, & nobis Gentibus. Primo *Iudæis illis, ad falsam fiduciam, quam in carne, id est, in templo, in ceremoniis in carnali Abrahæ semine collocarant, deponendam. Cùm enim Iudæi illi plurimum carnali sua nobilitate, nempe quia semen Abrahæ, quia Messias ex ipsis nasciturus, quia illis factæ promissiones, data terra Chanaan, ædificatum Dei templum, populus Dei dicerentur, confidentes, putarent fieri nunquam posse, vt propter sua scelera reprobarentur à Deo, in sceleribus securè viuebant, Deum nil timebant &c.* Iesaias ergo docet, illos hallucinari: *Deum enim illos reprobaturum.* Vtilis igitur illis fuit. Nobis verò Gentibus duplicem adfert vtilitatem illud de Iudæorum reprobatione vaticinium: primam, quoniam certiores nos reddit, *Christum iam aduenisse, nec vllum amplius Seruatorem Mundi expectandum esse*: Iesaias enim ex vna parte concionatur, *reprobandum esse populum Iudaicum, ne sit populus Dei, in extremitate dierum, id est, post Christi aduentum: nos verò altera ex parte videmus hoc vaticinium impletum, populum Iudaicum penitus reiectum, ne amplius sit Dei populus.* Ergo inferimus necessariâ & certissimâ consecutione *Christum aduenisse.* Fides igitur nostra de Christo, illo vaticinio confirmatur.

Secunda vtilitas quam adfert, est, quoniam hoc, *reiecti illius dilecti populi ob suam infidelitatem, exemplo erudimur ad timorem Dei, ad perseuerantiam in fide, & obedientiam fidei. Si enim populo illi, ex omnibus Gentibus electo, cui factæ promissiones, &c. Legem tamen non custodienti nec verbo Dei fidem veram adhibenti, non pepercit Deus, sed reiecit ne sit populus Dei: quantò minus ignoscet nobis, si non pareamus Euangelio, quod non per Mosen, sed per Christum allatum est?* Hoc exemplo reprobatorum Iudæorum propter incredulitatem, Paulus vtitur Roman. capite vndecimo, ad incutiendum timorem Gentibus, dicendo: *Si enim naturalibus ramis non pepercit Deus, vide ne quâ fiat, vt nec tibi parcat.* Dices itaque mihi, *fracti sunt rami, vt ego insererer. Bene, propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time, ne quâ fiat, vt nec tibi parcat.* Hebr. capite secundo. *Si enim qui per Angelos dictus sermo, fuit firmus, omnisque transgressio & contumacia iustam mercedis retributionem retulit: quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ initium accepit à Domino Iesu?*

VI. Sexta quæstio est de tempore, quando habita fuerit hæc concio. Quando igitur habita fuit hæc concio à Iesaia, sub quo Rege?

Respondeo. Supra in Prolegomenis nostris in Iesaiam diximus, conciones has à capite primo, vsque ad sextum caput, vbi mors Regis Oziæ commemoratur (quantum nobis cum aliis videtur) habitas fuisse sub Ozia Rege Iudæ, id quod verosimile omnino facit præsens contextus. Dicit enim Iesaias, *terram populi plenam esse auro & argento, quadrigis & equis &c.* Hoc enim optimè respondet iis, quæ leguntur 4. Reg. 15. & 2. Paralipomenon 26. Sub Ozia enim felicissimè vixit populus, victorias multas de suis hostibus reportauit, ideóque & verosimile est, quadrigas & equos multos, auri & argenti plurimùm à deuictis hostibus Hieroso-

Magistratu, déque eius officio ait, *Dei minister est, ideò non sine causa gladium portat.* Cuius est iste gladius, quem gerit Magistratus? Dei est, datus à Deo ipsi Magistratui. Vnde & per Ezech. 21. ait Deus, *Dabo gladium meum in manus Regis Babylonis.* In quem vsum? *Vt vindicet iniquitates contra Deum & proximum factas, puniat sontes.* Hic est enim vsus gladij. Ideo Paulus explicat, dicendo, *Vindex in iram ei qui malum agit. Non enim sine causa gladium portat.* 1. Pet. 2. *Subiecti estote cuiuis humanæ ordinationi propter Dominum, siue Regi, vt qui præsit, siue præsidibus, vt qui ab eo mittantur, tum ad vltionem maleficorum, tum ad laudem rectè agentium.* Quis hîc non videat officium Magistratus esse, qui gladium à Deo acceptum gestat, idque non sine causa, officium inquam esse, vti hoc gladio ad coercendos, occidendósque sontes, & defendendos insontes? Quod si hoc est Magistratus cuiuslibet, tam Christiani, quàm non Christiani officium: quis igitur neget *Magistratui Christiano, licere gladio capitaliter in sontes animaduertere*? Et hæc esto prima ratio, ab officio Magistratus ducta.

2. Exempla Veteris & Noui Testamenti hoc confirmant. Iussit Deus Magistratui Iudaico per Mosem, *vt Legis transgressores, blasphemos, homicidas, aliósque complures scelestos: & innocentium oppressores occideret: & qui id fecerunt, laudati fuerunt: qui vero contempserunt, vt Saul, à Deo puniti fuerunt.* Et Prophetæ subinde conqueruntur, *quod Iudices & Magistratus non animaduertant in sceleratos, non faciant iudicium & iustitiam.*

In Nouo Testamento Christus, qui venit, vt omnium peccata argueret, nunquam reprehendit Magistratum, quod in sontes capitaliter animaduerteret, quod procul dubio fecisset, si hoc non licuisset. Neque Ioannes Baptista, neque Apostoli vnquam negarunt non licere Magistratui in sontes animaduertere. Sit igitur hoc certum & verissimum axioma sumptum à definitione & officio Magistratus, & confirmatum exemplis Veteris & Noui Testamenti: *Magistratui omni, tam Christiano, quàm non Christiano, licere vti, & ex officio vtendum esse gladio etiam capitaliter, pro grauitate peccati, in sontes omnes.* Possem hoc idem comprobare tum Patrum, tum etiam verè Doctorum & piorum virorum nostri temporis testimoniis, experientia & vsu ipso in omnibus etiam Reformatis Ecclesiis, recepto & comprobato: sed quid opus est in re tam clara diutius immorari?

Nunc tantum superest, vt respondeam ad argumenta Anabaptistarum.

1. Ad omnes autoritates, quas è Scripturis adferunt, vno verbo respondemus eos peccare paralogismo à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter. Illis enim locis non simpliciter prohibet vindictam omnem, & omnibus, sed priuatam duntaxat, & singulis priuatis hominibus, vt patet locos illos omnes diligenter consideranti. Et ratio est, quoniam *Christus non venit, vt mutaret politias & Magistratus, sed tantùm vt doctrinam afferret, qua vnusquisque, si vellet, seruari in vitam æternam posset: & homines, qui à Deo defecerant, reuocaret ad Deum, absque hoc, quod in se dedisset affectati regni.* Et ita etiam hic Iesaias prædicit: quid vnusquisque Christianus, membrum Ecclesiæ Christi, *quod singuli illius populi, qui ad montem Sion confluent, facturi sint, quatenus priuati erant, vbi redacti fuerint sub imperium Christi*: Nempe, *tanto amore erga proximum afficientur, vt cum omnibus, quos antea illi erga quæsituri sint pacem, vt proximi salutem & commoda propriis commodis sint prælaturi, adeo vt etiam inimicis, vindictam nullo pacto propriam & priuatam sint facturi*; quanquam alius etiam sit sensus illius loci. Sola igitur priuata vindicta prohibetur in Scripturis, singulis hominibus. Si quis autem Magistratus prohibeat edicto, ne quis gestet arma, sequitúrne ideò etiam non licere suis satellitibus ea gestare? Non ita. At publicam vindictam, Magistratui iubet Deuteron. 19. *Non parcet oculus tuus, animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.* Vel sic vindictam hominum prohibet, vt suam ipsius Magistratui mandet: *Mihi (inquit) vindictam.* Sed hanc per Magistratum exercet, *qui est vindex in iram.* Vnde cùm Magistratus *quempiam punit, Deus est, qui per Magistratus manum punit, occidit, &c.*

Iam verò sunt multi etiam ex Anabaptistis, qui hoc quod nunc probauimus, non ita grauantur admittere: idque faciunt, non veritatis, sed sui ipsorum amore adducti. Timent enim, *Ne si omninò vel totum funditus tollant Magistratum, vel ius gladij in quosuis sontes in totum illi adimant, verentur (inquam) ne gladium Magistratuum illorum, in quorum vrbibus degunt, in se primùm, tanquam in seditiosos experiantur.* Quare etsi non amore veritatis, *timore saltem pœnæ, concedunt Magistratui licere, in quædam sceleratorum hominum genera, vt in fures, homicidas, & huiusmodi secundæ tabulæ transgressores, capitaliter animaduertere.*

De .II.

Cæterùm, quia hæreticos se esse sentiunt, impunéque vellent hæresibus suis vniuersam Christi Ecclesiam inficere, & ita suam Diabolicam sectam amplificare: idcircò ad rauim vsque clamant, *Non licere Magistratibus hæreticos vllos occidere.* Quas verò adferant rationes, postea videbimus. Inter alios locos, vtuntur hoc testimonio Iesaiæ, *conflabunt gladios suos, &c.* *II. Quæstio.*

Quæstio igitur est, *An Magistratui Christiano liceat capitales pœnas de hæreticis sumere.*

Antequàm ad quæstionem respondeam, primùm hoc Præfationis loco notandum, non hæc ideo à me tractari, quasi aliquid noui sim docturus. Nam multò antea, cùm ab Augustino multis in locis tum ab aliis Patribus fuit hæc quæstio tractata, tum à doctissimis & pij seculi hominibus ferè omnibus, & imprimis verò à Doctissimo singularique Euangelicæ doctrinæ promotore, illustratore, & acerrimo defensore, Ioanne Caluino, libro contra Satanicam Serueti doctrinam foras misso doctissimè simul & perspicuè fuit explicata. Sed ideò hanc quæstionem ab aliis explicatam referre decreui, tum quia locus Iesaiæ præsens id postulat, tum vt etiam sententiam meam, quid de hac re sentiam, omnibus patefaciam.

Vt verò hæc quæstio melius explicetur, notandæ sunt secundo loco hæ distinctiones.

Prima. Errorum tria sunt genera. Alij sunt leues, qui facilè in Ecclesia tolerari possunt. Iis erroribus qui implicati sunt, iis danda est venia. Alij sunt grauiores, *sed fundamentum religionis integrum sinunt.* Qui iis erroribus tenentur, *si admoniti perseuerent, debent aliqua, sed tamen mediocri castigatione puniri. Idque ne indulgentia alatur eorum improbitas & contumacia, qui fidei vnitatem scindere nituntur.* Alij verò sunt grauissimi, *qui à suis fundamentis conuellunt religionem: Deum detestandis blasphemiis proscindunt: animas in exitium rapiunt, denique defectionem à vero cultu, & vero Deo, puráque eius doctrina tentant.* Qui in iis erroribus pertinaciter perseuerant, tolerandi non sunt, sed potius è medio tollendi. Has propriè hæreses vocare possumus: Superiores verò potius errores, quàm hæreses.

Secunda. *Hæreticorum alij seducti sunt, non pertinaces, errant non malitia, sed simplici ignorantia, ita vt si erudiantur, etiam tandem resipiscant. Ij certè sustinendi, erudiendi, corrigendi, pro iis rogandus est Deus, nec sunt vlla ratione capitaliter plectendi. Alij sunt pertinaces, & Scripturis conuicti, cedere tamen nolunt, sed obstinati in sua hæresi persistere volunt: suo tamen proprio iudicio, in sua conscientia condemnati. Ij certè grauiori pœna sunt afficiendi.* Item, horum quidam pertinaces quidem sunt in sua hæresi: sed tamen iussu Magistratuum, vt taceant, parent, non alios inficiunt. Hos certè non iudicarim occidendos, cùm alios non inficiant, sed omnino fugiendi sunt. Alij verò non solùm sunt in sua hæresi pertinaces, sed etiam seductores, alios in suam hæresim pertrahere artificiosè nitentes. Ij certè nullo modo sinendi sunt viuere, cùm illorum temporalis vita, aliis sit æterna mors. Et de iis proponitur quæstio.

Tertia. Eorum etiam qui errant, & hæreses sequuntur, quidam sunt & semper fuerunt extra Ecclesiam Christi, vt sunt Iudæi, Turcæ, & quicunque veritatem Euangelij nunquam agnouerunt, vt sunt Papistæ multi. De iis Apostolus, *Quid mihi cum iis qui foris sunt?* 1. Corinthiorum capite quinto. Magistratus Christianus non ita debet de iis esse solicitus, vt occidantur, cùm omnibus sit manifestum, quales sint. Ideo nec Deus iussit *quoscunque idololatras*

lapidari, vt Gentes: sed eos, qui erant ex suo populo. Alij vero sunt, *qui cùm à veritate cognita defecerint, & ab Ecclesia Christi segregarint, alios etiam ab ea separare nituntur,* de quibus 1. Ioan. 2. *Exierunt à nobis, sed non erant ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent vtique nobiscum:* quales fuerunt Hymenæus & Alexander. 1. Tim. 1. In hos omnino animaduertere debet Magistratus Christianus. De iis igitur, qui primò errores pestiferos, & hæreses grauissimas sequuntur: & qui secundò conuicti, pertinaciter tamen in eis perseuerant: & qui tertiò non solùm perseuerant ipsi, sed alios etiam inficere pergũt: & qui quartò, cùm priùs essent in luce veritatis, & in Ecclesia Christi, ab illa tamen ad hæreses & sectas defecerunt, quæstio proponitur. *An Christianus Magistratus iure possit & debeat in hosce hæreticos capitaliter animaduertere.*

Responsio. *Omninò potest & debet: idque iis rationibus.*

1. Ab officio Magistratus sumitur. *Magistratus omnis tam Christianus, quam non Christianus. & potest & debet in sontes animaduertere, & quo perniciosiores sunt sontes, eo grauiores de illis debet pœnas sumere.* Hæc propositio apertissima est, & necessaria, vt suprà ostensum est, & est desumpta à definitione Magistratus. *Est enim Magistratus diuina ordinatio & potestas à Deo in hunc finem instituta, diuino gladio in eius manu posito, vt coherceantur mali, & defendantur boni, integra religio & pietas, deinde publica iustitia & pax in mundo seruetur.* Huiusmodi autem propositiones à definitionibus desumptæ, imò quæ nihil sunt nisi definitiones, sunt necessariæ & per se, ex quibus constat demonstratio. Est enim definitio ipsa demonstratio, positione tantùm, differens. *Atqui huiuscemodi hæretici sunt sontes, & grauissimi quidem omnium, qui non solùm contra secundam tabulam in proximum peccant, sed etiam contra primam, contra gloriam Dei: nec solùm publicam pacem & iustitiam perturbant, sed etiam religionem & pietatem euertunt, idque pertinacissimè: & qui ita de suis hæresibus sunt conuicti, & suo etiam proprio iudicio condemnati, vt de eorum conuersione & resipiscentia, nulla amplius spes sit reliqua.* Hæc etiam minor manifesta est, & à definitione hæreticorum sumitur. *Hæreticus enim perditissimus & perniciosissimus est ille, qui à veritate Catholica deficit ad hæreticos, seu peculiarem & sibi electum errorem, eumque grauissimum: & qui conuictus per Scripturas pertinaciter tamen in hæresi sua perseuerat: & qui eas Ecclesiam inficere, pietatem & religionem euertere, pacémque Ecclesiarum & vrbium conturbare nititur.* Ergo quis non videat necessariam hinc sequi conclusionem, nempe, *Magistratum Christianum ex officio suo, iure & posse & debere, de huiuscemodi hæreticis, capitales pœnas sumere.* Hoc certè argumentum, vel hanc demonstrationem potiùs, nunquam Anabaptistæ & fanatici spiritus diluent, nisi, vt faciunt, negent, *Christianis licere Magistratum gerere,* quod quidem inficiari, quàm impium sit, superiùs est ostensum. Sed concesso Magistratu Christianis, fieri aliter non potest, quin Magistratus Christianus & possit & debeat ex officio gladio in sontes omnes, (variè tamen, pro varietate peccatorum) animaduertere, cùm in hunc finem illi sit datus à Deo gladius, vt malos vindicet, & defendat bonos: & quò grauiores sunt sontes, eò grauiùs in illos animaduertat: sicut etiam admisso hominem esse animal rationale, necessariò sequitur, hominem mente esse præditum.

Ex hac verò propositione vniuersali: *Magistratus Christianus potest & debet in omnes sontes animaduertere, & quo perniciosiores sunt, eo grauiores de illis pœnas sumere, ad necem vsque:* sequitur necessariò hæc, *Ergo in hæreticos pertinaces, gloriæ nominis Dei blasphemos corruptores, religionis & diuini cultus euersores, animarum fidelium interfectores, & pacis Ecclesiarum perturbatores, debet capitaliter animaduertere, vt iis sublatis, gloria sua Deo vindicetur, pietas & vera religio integra conseruetur, fidelium saluti prospiciatur, pax & tranquillitas in Ecclesiis custodiatur.*

Nunc adferam testimonia: primò ex veteri, deinde ex Nouo Testamento: tertiò ex Imperatoribus: quartò, ex Patribus.

Et quoniam ad omnia tam exempla, quàm præcepta, quæ ex Veteri Testamento adducuntur, respondent Anabaptistæ, *illis nihil concludi, quandoquidem abrogata est lex illa ceremonialis & iudicialis:* Idcirco vt occurramus huic Anabaptistarum responsioni, hæc pauca de abrogatione legis iudicialis notanda sunt, quantum ad causam præsentem attinet. Christus aduentu suo minimè gentium abrogauit legem, quę dilectionem Dei, gloriæ & honoris eius, & dilectionem proximi tradit: ideóque neque ea, quę ad hanc Dei & proximi dilectionem necessariò spectant & faciunt. Hæc propositio manifesta est ex Euangelio, & Epistolis Pauli. Matthæi capite quinto. *Non veni soluere legem, sed implere.* Romanor. capite tertio. *Legem igitur destruimus per fidem? Absit: imò legem stabilimus.* Nunc igitur sic arguamus. *Animaduertere in sontes, qui vel in Deum sunt blasphemi, vel in proximum iniurij & malefici, opus est charitatis, quæ exigit, vt & Dei gloriam, & proximi salutem, qua fieri possit ratione, tueamur: vt cùm per Magistratum tolluntur è medio fures, latrones, homicidæ, ne ciuitas & proximus noster lædatur, certè charitatis est opus. Atqui maximè omnium sunt & in Deum blasphemi, & in proximum iniurij ac malefici, hæretici illi pertinaces & suo ipsorum iudicio condemnati, qui nomen Dei blasphemare pergunt, qui religionem & pietatem euertunt, qui veram & salutarem Spiritus Sancti doctrinam corrumpunt, qui pacem Ecclesiarum perturbant, qui proximis nostris, membris scilicet Ecclesiæ, non substantias aut rem furantur, neque corpora occidunt, sed animas perdere nituntur.* Ergo in istos animaduertere, maximum charitatis est opus, charitatis (inquam) & Dei & proximi. Quid hinc sequitur? Ergo præcepta illa quæ tradidit Deus de occidendis sontibus, hæreticis & religionis euersoribus, aduentu Christi nõ abrogata sunt, ita vt Magistratus non possit & debeat tales sontes & hæreticos è medio tollere: quoniam inde seruatur gloria Dei, & salus proximi. Abrogata quidem sunt genera pœnarum, quas liberas omnibus Magistratibus esse voluit Christus, neque omnes Magistratus Gentiles, ad easdem de generibus pœnarum leges, adstringere voluit, quę Iudaico Magistratui fuerant traditę: sed tamen pœnæ in genere non sunt sublatæ, sed mandatæ: neque genera pœnarum ita sunt ablata, quin illis possit omnis Magistratus vti. Exemplum. Lex est Deuteronom. capite vigesimo secundo, *vt si quis puellam virginem desponsatam, in vrbe inuentam, compresserit, ambo lapidentur.* Item, lex est, *vt fures puniantur, modo ad restitutionem in duplum, modò in tresuplum, &c. adigantur, modo noxæ tradantur.* Item lex est, *vt mulier deprehensa in adulterio lapidibus obruatur, donec pereat.* Item, *vt blasphemus nominis diuini lapidibus ad necem vsque obruatur.* Item, *vt qui ferit gladio* (scilicet priuato) *gladio feriatur.* Hîc duo sunt, primum est *mors,* secundum est *genus mortis.* Præceptum hoc, quatenus præcipit Magistratui, *vt homicidam è medio tollat,* pertinet ad charitatem, quæ iubet Magistratui, *vt salutem Proximi, Reipublicæ, Ecclesiæ, curet;* quæ quidem curatur, cùm huiusmodi scelerati, pauperum oppressores, è medio tolluntur, vt vel ipsi non amplius eis noceant, vel alij, ne idem faciant, timore cohibeantur. Quæ enim charitas esset Magistratui Christiano erga proximos, si cùm possit, & ex officio sibi diuinitus iniuncto debeat tueri bonos à malis, & malos à consortio bonorum tollere, permittat innocentes & bonos libidini malorum, & malos grassari in bonos sinat? Hoc igitur præceptum, quatenus præcipit, vt è medio tollantur homicidæ, ad charitatis legem pertinet, ideóque non est abrogatum, sed adhuc integrum stat. Alterum quod est in hoc præcepto, est genus mortis, vt verbi gratia, *quod debeat lapidibus obrui, donec pereat.* Hoc præceptum quatenus continet tale genus mortis, pertinebat ad Israëliticam politiam dumtaxat, ideóque est abrogatum, ita vt alio mortis genere vti in occidendis homicidis Magistratus possit: neque tamen ita abrogatum est, quin eodem mortis genere vti liceat, si libeat. Cæterùm (vt dixi) quatenus præcipit, vt de talibus manifestè sceleratis pœnæ sumantur, ne innocentes ab eis opprimantur, non est abrogatum, quia ad charitatis legem pertinet. Debet enim vnusquisque Magistratus quærere salutem proximi, Ecclesiæ, & Reipublicæ suæ, ex lege charitatis, ideóque tollere è medio bonorum oppressores. *Vide Bucerum in Euangel. Matt. c. 5. super illud, oculũ pro oculo, sed &c.*

Hæc esto tanquam antidotus prima contra Anabaptistarum antipophoran circa testimonia ex veteri Testamento.

Secunda hæc esto: *Magistratus non solùm non peccat,*

sed etiam optimè facit, si Magistratus illius Iudaici formam à Deo præscriptam insequitur. Non solum enim bona & honesta Deoque placens fuit illius Respubl. & Magistratus Israelitici forma ac institutio, sed etiam omnium optima, ita vt nulla melior ea inueniri ab vllo homine possit. Atqui illa *præcepit tolli è medio sontes & hæreticos*, vt iamiam demonstrabo. Ergo si Magistratus Christianus, secundum illas Dei leges, quibus Magistratus Israeliticus erat institutus, de sontibus & hæreticis pœnas capitales sumat, non solum non malè, sed etiam optime facit. Tria autem genera pœnarum capitalium statuerat Deus in illa politia Iudaica, ita vt alio genere vti non licuerit, nisi speciali reuelatione iussi sint. Primum erat *lapidatio*: secundum, *ignis combustio*: tertium erat *suspensio in crucem*: aliquando gladio, sed non ordinariè. Hæc genera pœnarum sunt ablata, ita vt liceat Magistratibus Christianis, vti quibuslibet, sed non ita, vt non liceat etiam vti illis tribus. Hoc argumentum tractat Bucerus in Matth. cap. quint. sect. 9. super illud, oculum pro oculo, pag. 142.

Iam ad testimonia ex veteri Testamento.

1. Deut. 13. Mandat Deus Magistratui, *ne Pseudoprophetis parcat, sed de iis tanquam rebellibus & Dei & legum, capitales & atroces pœnas sine misericordia sumat*: & ait tandem, *Vates autem seu Propheta ille moriatur, qui a loquutus Deo vero defectionem suaserit. Auferetis igitur malum de medio vestri.* Illud, auferte malum, est super charitatis, id est, connexionem habet necessariam cum fide & charitate. Quid addit etiam grauiora verba: *Si te etiam frater tuus, filius matris tuæ, aut filius, aut filia, aut vxor, quæ est in sinu tuo*, id est, charissima, *aut amicus tibi æquè charus, atque animus tuus, in secreto hortatus fuerit ad cultum alienum, dicendo, Eamus, & seruiamus diis alienis &c. quos neque tu, neque patres tui nouerunt: non acquiesces ei, nec audies eum, non parcet ei oculus tuus, nec ei propitius eris, vt occultes eum, quin potius occidendo occides eum & manus tua prima sit, vt illum interficiat, deinde manus totius populi tui, &c.* Hactenus præceptum est ad charitatem pertinens, & ideo etiamnum stat, & in perpetuum est mandatum Ecclesiæ à Deo. Et etiam Caluinus contra Seruetum, pag. 30. item, à fine pagæ, etiamnum illud præceptum Deut. 13. valere. Ait enim, *Vt omnes Israel audiant & timeant, & ne deinceps rem adeo nefandam designent.* Ergo etiamnunc, vt populus Dei timeat eum, hæretici capitaliter plectendi sunt, iuxta legem Dei.

Addit vero genus mortis, dicendo: *Opprimes eum lapidibus donec moriatur.* Hoc postremum abrogatum est, vt sit liberum Magistratui, talem hæreticum & Pseudoprophetam alio mortis genere vlcisci, vt igne, vel gladio.

Ex hoc præcepto, primò, quatenus opus charitatis præcipit, nempe vt occidendo hæreticum, malum de medio Ecclesiæ auferatur, dico, *Magistratum Christianum, ex officio suo, & lege charitatis erga proximum, & vniuersam Ecclesiam, debere hæreticos pertinaces & pestilentes gladio è medio tollere. Eo verò mortis genere vtatur quo libuerit vti.* Secundo, sic argue: *institutio illius Respubl. Israeliticæ, fuit omnium optima, quâ melior inueniri nullo modo potest*: Ergo si magistratus iuxta leges illius Respubl. Israeliticæ, per Mosen à Deo traditas, hæreticos è medio Ecclesiæ tollat, optimè facit.

2. Deut. 17. præcipit Dominus, *vt si quis conuictus fuerit a duobus, vel tribus testibus, quòd Deos alienos adorauerit, moriatur.* Exod. 22. *Qui immolat diis, præterquam Domino soli, exterminatur.* Quanto igitur magis ille, qui non solum immolat ipse, sed etiam autor est, vt alii immolent, sicut sunt hæretici. Leuit. 24. *lex capitalis est in blasphemos, vt scilicet lapidentur, donec moriantur.* Exemplis verò plena sunt Biblia, eorum qui occisi sunt, vel quia immolarent Diis alienis, & Deum blasphemarunt, vel quia alios à defectione Dei, ad idola incitarunt. Videatur hac de re Beza, pag. 234.

3. Exod. 32. Moses, qui in propriis iniuriis ferendis patientissimus fuit, & in aliis etiam criminibus puniendis humaniter se gessit: in vindicando tamen Dei cultu ardentissimus fuit. Ideo vbi vidit Dei cultum profanari, & idola coli à populo, videte, quid inferat, ait Leuitis: *Consecrate manus vestras Domino. nemo parcat suo vel propinquo vel notis, vt quicunque obuius fuerit, interfectus occidatur.* De veteri Testamento igitur hæc esto conclusio: *Christi aduentu primò, vel quod ad charitatem pertinet, abrogatum fuisse. Secundò, præcepta de puniendis sontibus ideòque & hæreticis, quatenus ita tollitur malum de medio Ecclesiæ, & consulitur saluti proximi, pertinere ad charitatem, reducique ad Decalogum: quatenus verò statuat certum pœnæ genus, fuisse iudicialia, propria que illi populo, ideòque abrogata esse ita, vt liberum tamen sit Magistratibus illis vti & non vti.* Tertiò, *nil detractum Christi aduentu de officio Magistratuum, quicunque illi sint, ideòque semper licere Magistratibus vti gladio in sontes omnes, cum sit illorum officium.* Quartò, *nullam Reipublicæ formam meliorem vnquam fuisse, aut esse posse, atque fuit illa Israelitica, per Mosen à Deo instituta: ideoque Magistratus, qui iuxta leges politiæ Iudaicæ se gerunt, non solum non malè facere, sed etiam optimè.*

Ex Prophetis etiam aliquot testimonia adferamus.

Asa capitale edictum constituit aduersus eos, qui Deum Israelis non quærunt. 2. Par. 15. Et notandum, quod textus ait, *Fecit Asa quod bonum & rectum erat coram Deo.* Iosias *vniuersos excelsorum sacerdotes mactauit*. 4. Reg. 23. Psalm. 2. cum Dauid hortatur Reges, vt Christum osculentur, & ei se subdant, quid ab eis requirit non solum, *vt ipsi pareant Christo, quod faciunt, quatenus priuati homines sunt, sed etiam vt eius regnum, religionem, doctrinam, cultum, quatenus Reges sunt, tueantur.* Hoc est enim *officium Regum in Ecclesia, in regno Christi, vt & quatenus singulares personæ sunt, ac membra Ecclesiæ, Christo ex animo seruiant, eum vt regem suum recognoscant: quatenus verò Reges sunt, & personæ publicæ, debent regnum hoc Christi, cultum Dei, religionem Christianam, atque eius doctrinam, gladio contra omnes hostes tueri*, sicut August. Tom. 2. epist. 50. ad Bonifacium optime declarat.

Si ergo insurgant hæretici profracti, perditi, perniciosi contra Ecclesiam, & cultum Christi, cuiusque Euangelium corrumpere, gloriam Dei falsa blasphemia conculcare, animas fidelium in exitium trahere conentur: annon debet Magistratus, & reges, huius regni Christi defensores & protectores, gladio tales lupos ab Ecclesia arcere? Arceant (inquiunt illi) non occidant. Sed si expulsi ab vna vrbe, in aliam vadant, ibique aliam Ecclesiam Christi, itidem vt antea, perdere tentent, & ita semper pergant, vt non possit Ecclesia Christi prospici, nisi ii è medio tollantur, an non debet Magistratus tollere eos è medio? Omnino dicimus esse tollendos; alioqui quomodo erunt *Reges & Principes Ecclesiæ Christi protectores, defensores, nutritores?* Debent autem esse tales. Sic Isa. 49. antea prædixit fore, vt principes ac Reges qui ecclesiam Christi persequebantur, ad Christum ita conuertantur, *vt sint eius Ecclesiæ nutritores, & reginæ nutrices.*

Si in causa religionis non licet Regibus capitales de hominibus pœnas sumere, vt de blasphemis & perditissimis hæreticis, *cur ergo Nebucadnezar Rex, conuersus ad verum Deum Israel, donatus Spiritu sancto, edicto sancit, ne quis posthac Deum Danielis blasphemet, quicunque verò blasphemauerit, ea frustatim fiat, et domus eius in latrinam ponatur?* Dan. 3. Sicut antea impiè iusserat, vt omnes adorarent statuam auream sub pœna capitis: ita postea piissimè cauit, ne quis Deum viuentem blasphemet, sub pœna itidem capitis, & domus publicandæ. Certè si non liceret Magistratibus Christianis & fidelibus, in blasphemos nominis Dei, & multò magis in pertinaces hæreticos capitaliter animaduertere, Rex ille, Spiritu resipiscentiæ & fidei donatus, tale edictum non promulgasset, & Daniel Regem, qui iam profitebatur veram religionem, & se velle iuxta legem Dei Israel viuere, admonuisset, non licere ipsi in blasphemos capitaliter animaduertere. Quin Daniel retulit in historiam suæ Prophetiæ edictum hoc regis, ceu symbolum, quòd ille verè resipuerit, & vt decretum vere bonum, & laude dignum. Hoc exemplum adducit Augustinus in hanc sententiam nostram epistola 48. ad Vincentium dicitque *in hoc exemplo Regis ad Deum conuersi, de-*

turi omnes Reges Christianos, quid agere debent. Apollinarius hæreticus dixit, *Nebucadnezarum facto quodam legem hanc contra impios condidisse, cum nesciret, omnem pœnam, quam homo intentare potest, minorem esse, quàm impietas exigat: Magnam enim vltionem requirit peccatum eorum, qui Deum blasphemant.* Sed respondet Apollinario Oecolampadius: *religiosi principis esse, ne ferat blasphemias, quibus alij offendantur: Deus autem internam prauitatem sibi puniendam reseruat: cæterum princeps externa offendicula debet auferre. Ideò Deus in lege iussit Regibus & Magistratibus, vt in blasphemos & seductores animaduerterent.*

Non absimile certè exemplum legitur de Cyro Persarum Rege, cui præclarum testimonium perhibet Spiritus sanctus. Is (vt refert etiam Iosephus antiquitat. Iud. Tit. 2. libro 11. cap. 1. in fine) postquam iussit populis suis, vt opem ferrent Iudæis ad templum reædificandum sic inobsequentibus minatur: *Eos, qui hæc contempserint, vel infirmauerint, crucifigi iubeo, substantiasque eorum esse regales.*

Ex nouo Testamento.

II. *Si in causa religionis non liceret Magistratui in quempiam animaduertere, Christus de religione accusatus & à Pilato condemnatus, vtique Pilatum admonuisset, non licere Magistratui in quempiam animaduertere, præsertim capitaliter, in causa religionis, sicut etiam eum iactantem se habere potestatem ipsum crucifigendi, vel dimittendi, modestè correxit* dicendo, *Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset supernè.* Item, nunquam legitur, *quòd vel ipse, vel Apostoli reprehenderint Magistratus, quia in se aut alios, religionis causa animaduerterent.* Idem quoque dico de Prophetis.

Act. 25. *Paulus accusatus de religione, appellauit Cæsarem, vt ibi ante Cæsarem causa sua agnosceretur.* Certè hoc docet, Paulum certo sensisse, *licere Magistratibus, causas religionis agnoscere, & si quis in ea erret pertinaciter, de eo pœnas sumere.* Ita in Actis sæpe legimus, *Apostolos ante Magistratum constitutos, & de religione accusatos, tanquam nouas sectas facerent, non eo confugisse, vt dicerent, non licere quempiam religionis causa punire, aut occidere sed suas causas iustas fuisse, & se defendisse, quòd nihil docuerint contra verbum Dei, & legem Mosis:* ita vt maiorem quidem propositionem concederent, nempe, *licere Magistratibus capitaliter animaduertere in hæreticos qui docent contra verbum Dei: sed minorem negarent,* nempe, *atqui vos estis hæretici. Ostendebant autem ex verbo Dei se non esse hæreticos, eo quod nihil docerent contra verbum Dei, imò nihil, quod non haberet testimonium in verbo Dei.*

Act. 5. *Petrus Ananiam, & eius vxorem Saphiram, in causa religionis propter hypocrisin, & simulatam religionem, strauit atque interfecit.* Item Act. 13 *Paulus Elymam Magum, in causa religionis, cæcum reddidit;* & tamen erant sub Euangelij gratia. Cur igitur non liceat Magistratibus Christianis, in causa religionis, capitales pœnas de sontibus sumere.

At (inquiunt) gladio, non occiderunt, sed verbo? Responsio. Quæstio non est, *quo instrumento occidendi sint, gladio, an igne, an verbo, si nunc, sicut tunc Apostolis concederetur Magistratibus: sed an sint occidendi. Occidere, semper est occidere, quocunque illud fiat instrumento.*

At (inquiunt) iussu Dei, qui illud tunc ita docuit faciendum, fecerunt? Respon. Fateor, sed hinc arguere licet, *si licuit Petro & Paulo extraordinaria potestate, occultum mendacium, religionis contemptorem, capitaliter punire:* cur non idem Magistratui ordinaria sua potestate liceat ob manifestam hæresim: Præterea alia tunc fuit ratio temporis, quàm nunc. Tunc enim, *quia non habebat Ecclesia Magistratum Christianum, ad quem posset confugere in causa religionis, ideirco autoritate Spiritus sancti facere soliti fuerunt Apostoli, quod alioqui Magistratus si adfuisset, reliquissent faciendum.* 1. Cor 5. & 1. Tim. 1. *cùm aliquem tradebat Paulus Sathanæ in interitum carnis.* ait Chrysostomus, *tunc grauissimis malis afficiebantur tales, idque faciebant in causa etiam religionis.*

3. 1. Timoth. 2. *Volo primùm fieri obsecrationes pro Regibus & Principibus, &c.* Quorsum? *Vt quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate & temperantia seu honestate aut sanctimonia: quasi dicat, nisi Reges & Magistratus tueantur & bonos mores, & religionem ac pietatem, tranquillam vitam agere nunquam poterimus, neque in sanctimonia, propter tot sceleratos homines, qui vbique grassarentur: neque in pietate & vero cultu Dei, propter tot hæreticos ac seductores, qui veram doctrinam ac pietatem suis hæresibus perturbarent.* Dat ergo hîc Paulus duplex officium Magistratibus: Primum, *vt pietatem defendant, religionem doctrinam Dei, & Deum ritè colendum procurent,* id quod fit etiam animaduertendo in transgressores primæ tabulæ, *vt in hæreticos, idque vt Ecclesia tranquillam vitam agat, in pietate.* Alterum, *vt curent honestatem, bonos mores seruari in ciuitate, id quod fit sumendo pœnas de transgressoribus secundæ tabulæ; de latronibus, de homicidis, & id genus sceleratis hominibus.* Quis hîc non videat, ab Apostolo constitui Principum munus in iis duabus rebus? in fouenda pietate, & in tuendo cuiusque iure: cùm ait, *vt quietam & tranquillam vitam agamus, &c.* Quid ergo sequitur? *gladium in eorum manum depositum esse à Deo, vt illo & sanam doctrinam in pertinaces hæreticos: & publicam iustitiam defendendo in illius transgressores animaduertant.*

4. Rom. 13. *Magistratus Dei Minister est, &c.* Quæro, quânam in re?

Resp. *Vt curet seruari legem Dei.* Docet hoc Scriptura sacra, Deuteronom. 17. quem locum declarat optimè Augustinus epist. quinquagesima ad Bonifacium. Vide etiam B. 190. *Lex verò quot habet partes? Duas: primam tabulam, in qua de cultu & religione Dei: & secundam, in qua de reliquis bonis moribus qui ad nos & proximum attinent.* Ergo Magistratus curare debet. Primò, *vt pietas & cultus, ac religio pura seruetur:* Secundò, *vt iustitia & honesti mores custodiantur.* Contrà curare debet, *vt falsa religio, hæreticáque doctrina aboleatur? & reliqua scelera contra proximum extirpentur.* At neutrum fieri potest, nisi è medio tollantur tam illi, qui in seminanda praua doctrina, & corrumpenda vera religione pertinaces sunt, quàm illi, qui publicam iustitiam & pacem perturbare, bonos mores corrumpere, & proximum lædere non cessant. Patet. Neque enim vlla est ratio, qua in ordinem redigi possint huiusmodi pertinaces, scelerati, & hæretici, quando conuicti iam verbo Dei, & aliqua pœna affecti, resipiscere tamen nolunt. Contra hos enim datus est gladius in manum Magistratui: *Vindex in iram ei, qui malè agit,* vel malè contra primam, vel malè contra secundam tabulam. Concludo. *Si Magistratui licet,* (vt isti contra quos nunc disputo, contendunt) *capitales pœnas de secundæ tabulæ transgressoribus, de homicidis, furibus, &c. sumere,* idque in hunc finem, vt sublatis bonorum morum corruptoribus, boni mores in vrbibus seruentur. Ergo multò magis licet capitales pœnas de primæ tabulæ transgressoribus, de blasphemis hæreticis sumere, vt sublatis religionis & pietatis corruptoribus, pura religio, & pietas conseruetur. Valet autem consequentia à minori ad maius. Primùm enim & præcipuum officium Magistratus est, *curare vt prima tabula.* deinde, *vt secunda seruetur:* sicut etiam Christus ait, *primum & maximum mandatum est hoc. Diliges Deum tuum, &c.* Ideo in vtrosque pœnas statuit Deus in lege, nempe, *tam in blasphemos atque hæreticos, quàm in homicidas & adulteros, & alios secundæ tabulæ transgressores.*

At abrogatæ sunt leges iudiciales?

Resp. *Si sunt ita abrogatæ, vt non amplius liceat illis vti.* Ergo non tam licebit Magistratui Christiano animaduertere in latrones, homicidas, quàm in hæreticos & seductores & blasphemos. Nam etiam contra illos latæ sunt leges iudiciales à Mose. Licet autem per hos bellos viros punire homicidas. Ergo, &c.

5. Licet Magistratui occidere monetarum falsificos corruptores: & non licebit occidere Euangelij corruptores & euersores? Licet occidere latrones, fures & homicidas: & non licebit occidere hæreticos, qui gloriam Deo furantur? qui animas in exitium trahere conantur? Licet occidere proditores principis alicuius, aut vrbis, & non licebit occidere proditores Christi & Ecclesiæ, hæreticos? *Maleficos* (inquit Dominus) *non patieris viuere.* Nō video, quæ ratio possit adferri, cur homicidæ, seditiosi, impostores, & omnes blasphemi iure dicantur, occi-

occidi: & tamen non liceat occidere hæreticos, qui & ipsi sunt eo peiores [illegible] homicidis, seditiosis, impostoribus, blasphemis, quod petunt non corpora, sed animas, non vnam vnicam, sed vniuersam Ecclesiam.

6. Hoc argumento à charitate ducto, mihi videtur ferè pertissima *Dei, quod ea est Deum supra omnia & proximum*, vniuersas præsertim Ecclesia. & hue dirigitur tota lex Dei. Matt. cap. vigesimo secundo. *In his duobus mandatis consistit lex & Prophetæ.* Ergo *quærenda Dei gloria imprimis, & vindicanda omnino eius blasphemia.* Deinde, *proximi quærenda est salus, & eius impediendæ, quoad eius fieri potest perditio. Atqui ex occisione pertinacium hæreticorum vindicatur sua gloria Deo, conseruatur in Ecclesia vera eius cultus & doctrina: & proximi salus promouetur, [illegible] populo, contra vero [illegible] qui non occiduntur. Ergo charitas exigit, & [illegible] Dei [illegible] hæretici pertinaces occidantur.*

III. Extant etiam leges ab Imperatoribus sanctissimis latæ de occidendis hæreticis. Constantinus Imperator, vir sanctissimus, legem tulit, qua mandauit, vt hæretici, Idololatræ, [illegible] (nempe pertinaces in sua hæresi [illegible] Idololatria) occidantur. Patet in epistola ad Taurum Papam, dicendo: *Placuit omnibus locis atque vrbibus [illegible] claudi protinus templa, & [illegible] omnibus licentiam [illegible] perditis abnegare [illegible] etiam eundem sacrificiis abstinere. Quod si aliquid [illegible] perpetrauerint gladio vltore sternantur. [illegible] vindicari, & similiter [illegible] prouinciarum [illegible] neglexerint.*

Theodosius, Valentinianus, & Martianus Imperatores [illegible] mandarunt, vt patet in Codice Theodosiano, Tit. [illegible]. Item in Codice Iustiniano. Tit. 11. lib. 1.

Si Magistratus Christiani aliàs horum Imperatorum leges [illegible], cur non & hanc seruare possunt & debent?

Patres etiam huic [illegible] subscribunt.

Augustinus fuit aliquando in ea sententia, vt crederet, nulla alia ratione agendum esse cum hæreticis, quàm verbo Domini: sed deinde multis rationibus victus [illegible] sententiam facere coactus fuit, & docuit Tomo secundo. Epist. 48. ad Vincentium: multis [illegible] rationibus & exemplis Scripturarum docet, *cum hæreticis gladio etiam, non solum verbo esse agendum*, & reuocat errorem suum Augustinus apertè in quo antea fuerat. Item ad Bonifacium Comitem epist. 50. Item contra epistolam Parmeniani lib. 1. c. 7. [illegible] pag. 19 A. Item. Tom. 7. [illegible] Petiliani Episcopi Donatistæ lib. 2. cap. [illegible] & hoc argumentum habet & vbi verget, *Sic: [illegible] Apostolum, qui non sine causa gladium Dei portat [illegible] Dei vindex in iram ei qui malum agit, [illegible].* Non ait Vindex in iram latronibus, [illegible] sed in genere, *omnibus qui male agunt.* Licet ergo illis omnes male agentes vti gladio. *Nunc tota quæstio an [illegible]* (vt [illegible] Petilianum & suos) male agant, vel non. Nos [illegible] *hæretici præsertim pertinaces pessimè agunt [illegible], & Ecclesiam Christi conturbant.*

Ergo, &c.

Hieronymus Tom. 3. ad Fabiolam de 42 mansionibus, mansione 29. [illegible] *hæreticos, [illegible] præceptores.*

Bernhardus in Cantica serm. 66 vituperat, quod populus priuatus hæreticos quosdam occiderit, sed potius dicit, debere per Magistratum occidi. Verba eius hæc sunt. *[illegible] gladio [illegible] quàm in illos [illegible] gladium portat, quàm in [illegible] Dei enim Minister ille est vindex in iram ei qui male agit.*

In nostratibus omnes [illegible] huius sententiæ sunt, & Ecclesia Tigurina: vnde & D. Bullingerus in suis decadibus apertè hanc doctrinam [illegible]. Item in Dialogis contra Anabapt. lib. 2.

Ecclesia Geneuensis, Lausannensis, Bernensis, omnes ferè denique Heluetiæ Ecclesiæ & [illegible]. Mart. Bucerus in Matt. cap. 5. Philippus Melanchthon, in libro de officio Principû. Vide etiam Tagmam 2. p. q. [illegible] 3.

Responsio ad argumenta Anabaptistarum.

Respondeo primo ad quendam Ciceronianum, præ se ferentem quidem Zelum aliquem pietatis, sed certè non secundum scientiam. Is in sua quadam epistola, vires omnes suæ eloquentiæ adhibet, vt persuadeat *Religionis causa occidendum esse neminem [illegible] admittit vero occidendos esse facinorosos homines, vt fures, homicidas, adulteros, &c.*

Vt verò primum huiusce sententiæ suæ membrum, nempe, *Religionis causa occidendum esse neminem*, persuadeat, affert multas è Scriptura Prophetiæ autoritates, quæ cum loquantur de regno Christi, maximam pacem promittunt Ecclesiæ Christi & fore, vt in regno Christi *enses conflentur in ligones, & lanceæ in falces*, sicut etiam hic Esaias 2. cap. 2. Recitabo illas summatim.

Mich. 4. *Cudent ex ensibus suis vomeres, & ex hastis suis falces, non gentes alia contra aliam gladium inferent, nec amplius bella discent, degentque sub suo quisque vitibus ac ficu [illegible] vllo.*

Iesa. 11. *Versabitur cum agno lupus, &c.* Item 60. *Ad te (scilicet ô Ierusalem, ô Ecclesia Christi) sese recipient [illegible] omnes, qui te afflixerint &c.* Item, *pro ære inducam aurum pro ferro argentum, &c.*

Ezech. 36. *Accersam vos ex gentibus, &c.* Apoc. 20.

In iis atque aliis locis, maximam, dicit *promitti Christianis felicitatem Dei cognitionem & obedientiam.* Existimat autem hic bonus vir, promitti in istis locis *externam pacem & felicitatem Ecclesiæ Christi in hoc mundo*, ideoque carnaliter interpretatur omnes hos locos, vbi promittitur quòd *in falces [illegible].* Quod patet ex iis, quæ sequuntur. *Equidem aut hæc futura, fatendum est aut iam fuisse aut Deum accusandum mendacij.* Postea negat *impleta tempore Apostolorum fuisse, eo quod non vndequaque perfecta fuerit, &c.* Tum negat, esse ce[r]tam hoc nostro tempore, dicendo: *[illegible] (inquit) hanc pacem, quæ ex vomeribus falces [illegible] & [illegible] conuertas in bombardas & propugnacula, &c.*

Respond. Primò ad omnes has autoritates, esse hic fallaciam figuræ dictionis. Non enim Prophetæ hisce locutionibus promittunt pacem externam Ecclesiæ, sed de pace, quam adfert Euangelium, loquuntur. Hæc autem est pax conscientiæ cum Deo ex condonatione peccatorum: & pax vniuscuiusque priuato Christiano, cum proximo suo, quoad eius fieri potest, quæ ex regeneratione per Spiritum Sanctum habetur. Omnes enim veri Christiani, & pacem habent cum Deo in conscientia, & cum proximo, quantum in ipsis est, vt docet Paulus ad Rom. *Neque gestant gladium, vt proximo noceant, nec amant bella & rixas, &c.* quamuis etiam hanc pacem vtramque hic imperfectè habeant, non plenè. Cæterùm non loquuntur Prophetæ de pace terrena in Ecclesia, cum Christus illam non promiserit Ioan. 16. *In mundo semper pressuram habebitis.* Neque de Magistratibus loquuntur, *[illegible] possint gladium tollere ad vindicandas iniquitates. Non enim ipsi conuertere debent gladios in vomeres.* Ratio: *quoniam gladius ille non est ipsorum, sed Dei ipsis à Deo datus.* Gladios suos (id est priuatos) *omnes Christiani vtres conuertunt in vomeres.* Et notandum est in illa locutione [illegible], *Et [illegible] gladios suos* (priuatos.) *At gladius Magistratus, non est suus ipsorum, sed Dei, datus ad vlciscenda scelera in mundo, &c.*

Deinde ad id, quod ait, *Aut hæc futura fatendum est, aut fuisse, &c.*

Resp. *Fuerunt, sunt, & erunt: sed imperfectè: demum perfecta fient in cœlo. Tunc perfectam habebimus pacem & Dei cognitionem.*

Rhetoricâ quadam carpens omnes Magistratus, qui hæreticos occidunt, ait, *[illegible] Christi studio sanguinarij [illegible], qui ne aliorum sanguis effundendus esset, ipse suum effudit: Christi studio Zizania extirpabimus, qui ne frumentum extirparetur, iussit vsque ad messem relinqui Zizania, &c.* Liceat & nobis rhetoricari. Scilicet permittemus vniuersam Ecclesiam Christi, pro qua, ne illa periret, mortuus est Christus, venenatis hæreticorum dogmatibus, æternum trucidari, vt perditissimis hæreticis corporalem vitam incolumem seruemus? Sinemus Ecclesiam Christi, quam vt mundaret, sanguinem suum fudit Christus, fœdissimis Serueti, & sui similium hæresibus contaminari: vermi, & terra sanguine hæreticorum macularetur? Sinemus frumentum suffocari, imò extirpari ab hæreticis, vt Zizania, loco frumenti, in agro Dominico reponantur & seruentur? Sinemus inferri ab hæreticis

spiritualem & æternam mortem Christi fidelibus, & eius Ecclesiæ, ne temporalis & corporalis mors inferatur hæreticis.

Ille infert, *Vbi ergo erit illa nobis tantoperè commendata charitas, sine qua licet & hominum teneas, & angelorum linguas &c. nihil es, &c.* Ego dico: *Vbi ergo erit illa tantopere nobis commendata & præcepta charitas, in Deum & in proximum, nempe, vt & Dei nostri gloriam, cultum, religionem, doctrinam integram seruari curemus, & totius Ecclesiæ salutem quæramus? & auferamus de medio nostri malum? abscindamus vnum potius, aut alterum membrum, quàm vt totum sinamus corpus interire? & expurgemus modicum vetus fermentum, ne tota massa corrumpatur?*

3. Docet, cùm controuersiæ in religionis negotio oriuntur, nec de iis adhuc definitum est, quid sit sentiendum, non esse quempiam, quia aliter sentiat, atque nos sentiamus, damnandum: sed exspectandum, *donec quid sentiendum sit, per genium aliquem, aut vatem indicetur, quasi non satis sufficiat verbum Dei reuelatum in Scriptura.*

Sed esto: quid cùm res iam sunt perspicuæ, & semper ab Ecclesia approbatæ? tu vero, vel alius, illis contrarium doceas pertinaciter? quid? an fortasse nihil adhuc in Ecclesia est certum è Scripturis? nunquid adhuc reuocabis in dubium *Christum esse Deum, secundùm naturam diuinam, vnum esse cum Patre, & alium esse Patrem, alium Filium, alium Spiritum Sanctum, cùm tamen sint omnes vna atque eadem substantia atque essentia?*

Ait, *Tu quis es qui iudicas alienum seruum?* quasi non liceat Ecclesiæ, & Ecclesiæ ministris, iudicare de alicuius doctrina an sit bona, vel mala, iuxta verbum Domini apertum? *Quorsum detorques Scripturas?*

Ibi Paulus de *ἀδιαφόροις* agit: tu verò ad ea, quæ certissime tradita, & aperta sunt in Scripturis, transfers: Verius in te retorquetur hoc dictum: *Tu quis es, qui iudicas alienum seruum, ac illius cor ac mentem damnas, quod quæ fecerit, odio & non amore, & zelo gloriæ Christi fecerit?* An non videt miser, hæc omnia in se retorqueri iure posse?

Ait, *Obediamus iusto Iudici, & Zizania vsque ad messem sinamus ne fortè frumentum* (dum supra Magistrum sapere volumus) *extirpemus.* Ego dico: Obediamus iusto Iudici, & pertinaces hæreticos, blasphemos, falsósque Prophetas suo ipsorum iudicio iam condemnatos è medio tollamus vt iubet Deus, Deut. 13. ne forte, dum supra Magistrum sapere volumus, vniuersa Ecclesia contaminetur & in exitium trahatur.

Postremò ait: *Atque hæc de religione duntaxat à me dici volo. Nam quod ad facinora attinet homicidia adulteria, &c. quæ Deus & puniri iussit, & quo pacto punienda forent præcepit, ea in controuersiam non vocantur.*

Resp. At cur in controuersiam vocas, blasphemias, hæreses, quas itidem Deus apertissimè iussit, perinde atque alia scelera?

Quoniam (inquit) *periculum non est, ne si Magistratus à Deo ad bonos defendendos constitutus, aliquem homicidam conuictum tollat in crucem, virum bonum interficiat. Sed religionis longè alia est ratio. Cur? Quoniam hæc,* (quæ scilicet ad religionem attinent) *& sæpe per ænigmata tradita sunt, & tam per mille amplius annos disputata, componi hactenus non potuerunt, &c.*

Resp. Quid ais? Estne aliquid apertè traditum, an omnia per ænigmata? Deinde, nihilne adhuc in Ecclesia Christi, circa negotium religionis determinatum est? an omnia adhuc in suspenso & pendent? Si nihil: quid ergo tu audes damnare eos, qui non tecum sentiunt? quid audes tu, tanquam iudex pronunciare? ita se res habet: sic agendum est: Si aliqua de iis contendimus, an qui pertinaciter, res in Scripturis apertas, & ab Ecclesia semper receptas, inficiatur, & contrarium docere non cessat, sit è medio tollendus, vélne, vt saluti Ecclesiæ prospiciatur?

Dicit, *debemus communem hunc aërem, & Spiritum iis concedere, qui idem Christi nomen nobiscum profitentur, & nemini nocent.* Sed quid de iis agendum est, qui Christum ipsum negant, eius doctrinam inficiunt, & Ecclesiæ Christi vniuersæ nocent, animas in exitium æternum trahere conantur?

Ait, *Concludimus: Quod si quis contradicere his audebit, necesse erit, vt fateatur, sanguinem à se oppugnari, à nobis defendi.* O Egregium Dialecticum. Ego audeo contradicere: neque tamen sequitur, à me sanguinem oppugnari (scilicet innocentum, de quo loquitur Salomon loco à te citato) neque à te defendi sanguinem innocentũ, sed perditissimorũ Ecclesiæ Christi hostiũ. Bene sequitur, cùm nos dicamus occidendos esse pertinaces, & pestilentissimos hæreticos: si quis iis contradicere audeat, vt tu audes, necesse erit, vt fateatur, hæreticos à se defendi, à nobis oppugnari. Vtrius autem facilior futura sit causæ dictio apud Iudicem Deum, si quis ignorat, audiat Deum, Deut. 13. dicentem: *Non acquiesces illi, neque obedies illi, nec parcet oculus tuus illi, neque indulgebis, neque occultabis illum: sed occidendo occides eum: manus tua erit in eum prima, vt interficias ipsum, & manus vniuersi populi post ea, &c.* Ierem. 1. Sam. 2. *Glorificantes me, glorificabo: & contemnentes me, reddam contemptos.*

Ait, *Illud perspectum habeo, clementia, patientia, benignitatis, obedientia, non posse pœnitere quenquam: crudelitatis, & temerarij iudicij, non posse non pœnitere.* Quod si illa tutissima via est, hæc periculorum plena, insanum esse oportet, qui se sciens voléns que in pericula præcipitet. Ego quoque illud perspectum habeo, *non posse quempiam pœnitere, si apertum Dei verbum sequatur, & iuxta illud pronunciet: illum verò non posse non pœnitere, qui aliter doceat & pronunciet, quàm verbum Dei doceat.* Atqui verbum Dei apertè docet, *occidendos esse hæreticos pertinaces, blasphemos, vt supra ostensum est: & iisdem quidem legibus quibus tu fateris iussum esse à Deo, vt adulteria & homicidia, &c. puniantur,* Nullibi autem verbum Dei dicit, *non esse occidendos hæreticos.* Tu ergo vide, & tui similes, an sitis insani, ne dicam quid grauius, qui contra apertum Dei verbum, contra legem naturæ, contra Patres, contra vniuersam Christi Ecclesiam, docetis, non esse occidendos hæreticos.

Iam ad argumenta Anabaptistarum.

1. A charitate sic arguunt. *Charitas exigit, vt diligamus proximum, sicut nos ipsos, eiúsque salutem quæramus, non damnationem. Atqui occidere eum, non est opus charitatis, &c.*

Resp. Negatur minor: quia nisi occidantur illi, qui nomen Dei blasphemare non cessant, & Ecclesiam in Christi exitium æternum, suis impiis doctrinis pertinaciter trahere tentant, contra charitatem peccatur, *Charitas enim exigit, vt Dei gloriam, & doctrinam eius & sincerum cultum tueamur, & vt vnum membrum putidum & desperatum, è corpore abscindatur potiùs, quàm vt sinatur totum corpus Ecclesiæ putrefieri & perdi. Salus inprimis totius corporis spectanda est: deinde singulorum membrorum, si fieri possit. Quòd si periclitatur salus totius corporis, ex eo, quod membrum vnum aut alterum inde non abscinditur, abscindendum est membrum, vt corpus seruetur.* Ideò Paulus 1. Corinthiorum capite quinto, iubet segregari à corpore Ecclesiæ putidum illud membrum, quod cum nouerca rem habuit, dicendo: *Auferte malũ de medio vestri.* Cur? vt totum corpus seruetur. *Expurgate vetus fermentum.* Cur? *Quia modicum fermentum totam massam corrumpit.*

At (inquiunt) *etiam hæreticus est proximus noster, quia homo:* Ergo etiam illius rationem habere debemus, eúmque diligere.

Resp. Primò, *si quia hæreticus homo est, & ita hac ratione proximus noster, eum ita diligere debemus, vt eum non occidamus: sequetur pari ratione, neminem vel latronem, vel homicidam à Magistratu occidendum esse.* Secundò dicimus, *Omnes esse diligendos, sed secundum Deum, i. ita vt eos diligendo, nil contra Deum agamus.* Exemplum. *Diligendus est pater, mater, & ideo sustentandi à nobis, sed secundum Deum. Si illi me ad idololatriam cogere velint, & impedimento sint, ne sequar Christum, derelinquendi sunt, & vt Christus ait, odio habendi. Si ita eos diligas vt contra Christum aliquid agas, iam non diliges secundùm Deum. Primò, diligendus est Deus, Christus:* Secundò *proximus. Atqui nisi occidas hæreticos, facis contra Deum, qui iussit eos tolli è medio. Oportet ergo legitimè diligere, & secundùm Deum, non illegitimè, & contra Deum.*

Exémpla. Saul plus dilexit Agag Regem Amalechitarum, cùm eum seruaret, quàm Deum, qui iusserat eum & omnia eius occidi & perdi. Ideò reprobatur à Deo, quia non dilexit proximum, secundùm Deum. Exod. capite trigesimo secundo. Quando Moses mandauit Leuitis, vt obuiam quemque fratrem & proximum occiderent, propter idololatriam à populo commissam: iussitne violari præceptũ charitatis?

tis: nil minus. Imò, *nisi illi paruissent Mosi, peccassent: quia contra mandatum Domini fecissent*. Esto ergo hæc regula de hac dilectione. Illa non est legitima proximi dilectio, quæ contra mandatum Dei exhibetur: & illa non est legitimæ dilectionis transgressio, cùm iuxta verbum Domini aliquem odio habemus, & secundùm verbum Domini occidimus.

Secundum argumentum eorum sumtum est à fide. Ad fidem nemo est cogendus.

Resp. Primò: Hæc erant verba Petiliani, vt refert Augustinus, Tomo septimo, contra literas Petiliani, libro secundo, cap. 83. *Absit, absit*, (dicebat) *à conscientia nostra, vt ad fidem nostram aliquem compellamus.* Augustinus respondet & ibi, & Tom. 2. epist. 48. ad Vincentium, & epist. quinquagesima ad Bonifacium: & summa est: *Neminem quidem cogi posse ad fidem, cùm solius Dei sit, illum donare: sed tamen vtiliter flagello trahi & cogi posse homines: ipsos ad fines Ecclesiæ; vt ipsi postea sua sponte, Euangelio assentiantur, & fide sese Ecclesiæ iungant.*

Secundò, *si ad fidem nemo cogendus est, ergo vituperandi sunt multi Reges Iuda, qui subinde populum ad verum Dei cultum coegerunt: ac* ita expressè de Iosia legitur 2. Paralipomenon 34. *quòd fecerit Israelitas & alios, qui ibi erant, seruire Domino Deo suo.* Et Christus vt Paulum ad fidem coegit, Vide textum cap. 23. quæst. 4. Cap. 39. Quis.

Tertiò, *Cùm docemus occidendos esse hæreticos*, non dicimus, *illos occidendos esse, quòd non credunt, aut credere nolunt, quasi in ipsorum arbitrio collocata sit facultas credendi, vel non credendi: sed ideo esse occidendos, quòd pertinaciter in sua hæresi, conuicti per verbum Domini ab Episcopis, & suo ipsorum iudicio condemnati, Ecclesiam Christi suis pestilentissimis doctrinis infestare pergunt.* Hoc autem non est cogere ad fidem: sed in fidei Catholicæ blasphemos, & corruptores animaduertere, vt Lex iubet. Quare non sequitur: *Nemo ad fidem cogi potest aut debet. Ergo nullus hæreticus, fidei impugnator & euersor, puniri potest aut debet.*

Tertium argumentum, ab exemplo Apostolorum: *Nulla* (inquiunt) *subsidia Apostoli petierunt à Regibus, ad puniendos hostes religionis, blasphemos, hæreticósue occidendos: neque vnquam hortati sunt Magistratus ad occidendos hæreticos.* Videtur ergo, quòd non liceret Magistratibus occidere hæreticos. Item, *Cur ergo nunc Episcopi & verbi Ministri instant apud Magistratus, vt in hæreticos animaduertant?*

Resp. Hæc obiectio fuit etiam Augustino facta, & ipse ad hanc respondet Epist. ad Bonifacium 50. Summa est: *Tunc Ecclesia Christi non habebat Reges aut Principes & Magistratus Christianos: ideo non poterant id petere auxilij à Regibus Apostoli: sed tamen ipsi exemplis aliquos docuerunt, quid facere debuissent Magistratus, si adfuissent Christiani: cùm scilicet Petrus Ananiam & Saphyram strauit mortuos & Paulus Elymam Magum caecitate percussit: si adfuissent Magistratus Christiani, adiuissent eum, vt in tales Christi hostes animaduerteret. Non petebant igitur à Regibus & Magistratibus, vt animaduerterent in hæreticos, quia adhuc nullus erat Magistratus Christianus. Vbi verò cœperunt Reges Christum amplecti, etiam ipsi, vt Reges seruire debent Deo, defendendo pietatem, Religionem Christianam, & hostes puniendo. Tunc adhuc complebatur illud Dauidis.* Psal. 2. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & Principes consilium ceperunt pariter aduersus Iehouam, & aduersus Christum eius. *Postea impletum est illud:* Et nunc Reges intelligite: erudimini Iudices terræ: seruite Iehouæ in timore, & exultate in tremore. *Quomodo Reges seruiunt Deo in timore*, ait Augustinus, *nisi ea, quæ contra iussa Domini fiunt, religiosa seueritate prohibendo atque plectendo?* & adfert multa exempla piorum Regum, qui sic seruierunt Domino. *Sic Ezechias seruiuit, lucos & Templa idolorum, & excelsa destruendo. Sic seruiuit Iosias, talia & ipse faciendo. Sic Rex Niniuitarum, vniuersam ciuitatem ad placandum Deum compellendo. Sic Darius, idolum frangendum in potestatem Danieli dando, & inimicos eius leonibus ingerendo, Deo seruiuit: Sic Nabuchodonosor omnes in Regno suo positos, à blasphemando Deo, lege terribili prohibendo. In hoc igitur seruiunt Domino Reges, in quantum sunt Reges, cùm ea faciunt ad seruiendum illi, quæ non possunt facere nisi Reges.* Postea dicit, *Posteaquam cœpit impleri, quod scriptum est*: Et adorabunt eum omnes Reges terræ, *quis mente sobrius Regibus dicat, Nolite curare in Regno vestro, à quo tueatur, vel oppugnetur Ecclesia Domini vestri: non ad vos pertinet in regno vestro, quis velit pudicus esse, quis impudicus? Cur enim sint a legibus puniantur, & sacrilegia permittantur?* Potest igitur & debet Magistratus Christianus in hæreticos animaduertere, & sicut adulteria, sic etiam sacrilegia punire. Et Ministri verbi ex officio debent Magistratus admonere sui muneris, quid in hæreticos agere illos oporteat. Adfert exemplum Maximiani Episcopi Catholici Ecclesiæ Vagiensis, qui malè affectus ab hæreticis, subsidia quæsiuit ab Imperatore aduersus hæreticos, non sui vlciscendi causa, sed tuendæ suæ Ecclesiæ gratia, & laudat factum. Est enim sciendum, quòd Christus non solùm Apostolos, sed etiam Reges in sua Ecclesia esse voluit, vt omnes pro suo officio tuerentur Ecclesiam, illi verbo, isti gladio. Ideò Esaias ait 49. *Erunt Reges nutritij tui, & Reginæ eorum nutrices tuæ.*

Quartò, obiiciunt quidam id, quod etiam Augustino quondam fuit obiectum, nempe *proprium Ecclesiæ Christi esse, persecutionem pati ab aliis, & occidi, non autem persecutionem facere.* Galat. 4. *Sed sicut tunc, qui erat secundùm carnem persequebatur eum, qui erat secundùm Spiritum*, Ita & nunc. IV. *A persecutione.*

Respondet Augustinus epistola quinquagesima ad Bonifacium: *Si Ecclesia vera ipsa est, quæ persecutionem patitur, non quæ facit, quærant ab Apostolo, quam Ecclesiam significarit Sara, quando persecutionem faciebat ancillæ, liberam quippe matrem nostram, cœlestem Hierusalem*, id est, *veram Dei Ecclesiam, in illa muliere dicit fuisse figuratam, quæ affligebat ancillam. Si autem melius discutiamus, magis illa persequebatur Saram superbiendo, quàm illam Sara coërcendo. Illa enim dominæ faciebat iniuriam: ista imponebat superbiæ disciplinam. Deinde si boni & Sancti nemini faciunt persecutionem, sed tantùm patiuntur: cuius putant esse in Psalmis vocem, persequar inimicos meos, & comprehendam eos, & non conuertar, donec deficiant? Est ergo persecutio iniusta, quam faciunt impij Ecclesiæ Christi: & est persecutio iusta, quam faciunt Ecclesiæ Christi impijs.* Hactenus Augustinus.

Sic igitur respondemus: primò, hic esse fallaciam à dicto secundùm quid, ad dictum simpliciter. Non enim simpliciter facere omnem persecutionem, signum est falsæ Ecclesiæ: sed tantùm persecutionem iniustam facere, sicut faciebat Ismaël contra Isaac. Nec omnem simpliciter pati persecutionem, est signum veræ Ecclesiæ, sed tantùm pati iniustam persecutionem, scilicet propter iustitiam, qualem patiebatur Isaac ab Ismaële & Sara ab Agar.

Secundo, *Hæretici illi verè persequuntur Ecclesiam Christi, vt perdant suis hæresibus, & perimunt animas, non corpora solùm. Ecclesia autem Christi propriè nemini ab his persequitur, scilicet vt perdat, sed vt saluet: & occidit hæreticos, suo prius iudicio condemnatos, vt seruet filios. Quis dicitur facere persecutionem? Lupus, qui quærit oues occidere, vt deuoret: an Pastor, qui persequitur lupum, vt oues seruet? Ille persequitur oues iniustè, hic persequitur lupum iustissimè. Ita, &c.* Non est igitur signum bonæ Ecclesiæ, aut veri Christiani, quamlibet persecutionem pati: sed tantùm pati iniustam persecutionem, propter iustitiam.

Quintum, à Regni Christi ratione. Christus nunquam mandauit Apostolis, vt armis, igne, & gladio, Euangelium & Regnum Christi, vel erigerent, vel defenderent: sed prædicatione, & gladio Spiritus: neque iussit, vt alienum sanguinem, vt hæreticorum funderent, sed potius suum fundere parati essent. Ergo non licet occidere hæreticos, neque hac ratione tueri Ecclesiam Christi.

Responsio. Fatemur totum Antecedens: & ratio, cur Christus regnum suum armis erigere per Apostolos voluit, est, Primò, vt regnum suum non esse de hoc mundo demonstraret. Secundò, vt magis vis Euangelij & Spiritus patefieret. Sicut etiam neque eloquentia hominum vti voluit, ne euacuaretur crux Christi, ait Paulus 1. Corinth. capite primo. Sed illationem negamus. Ergo non licet occidendo hæreticos Ecclesiam Christi defendere. Et est fallacia consequentis. Non enim sequitur, Christus non præcipit Apostolis, vt Ecclesiam defenderent armis, aut occidendo hæreticos. Ergo non licet idem Magistratibus facere, eam armis tueri & conseruare. Sicut etiam non sequi-

tur, *Christus non iussit Apostolis occidere homicidas*: Ergo idem non licet Magistratui: Alia enim ratio est Apostolorum, & alia Magistratuum. Item, *Non iussit, vt studeant linguis, & aliis bonis artibus, quæ non parum faciunt ad Euangelium promouendum.* Ergo non licet iis rebus incumbere, & ita Christi regnum promouere. Item, *Non iussit, vt scriberent, sed voce regnum propagarent*: Ergo non licuit Apostolis scribere: neque nunc licet Biblia Commentariis editis interpretari.

Sextum. *Alenda est mansuetudo Christianis*, sicut dicit Christus de se, Matt. 11. *Discite à me, quia mitis sum, &c.* Ergo non licet gladij seueritate vti in hæreticos, imo in nullum.

Resp. Primò, si hæc illatio valet: Ergo *neque licebit Magistratui seueritate iustitiæ vti in latrones, homicidas, &c.* Secundo *Nulla virtus Christiana est alteri virtuti contraria. Mansuetudo virtus est, & iustitia, seu seueritas iustitiæ, virtus est.* Non est ergo illi contraria. *Est autem iustitia ipsa occidere per manum Magistratus sontes omnes, tam hæreticos, quàm homicidas.* Ergo occidere hæreticos, non aduersatur mansuetudini Christianæ. Si non aduersatur, est ergo hic fallacia consequentis. Non enim sequitur, colenda est Christiano Christiana mansuetudo: Ergo non est exercenda iustitia Magistratui, quæ certè exercetur, dum in sontes omnes animaduertitur. Tertio, *Mansuetudo & clementia, quæ charitatem adiunctam non habeat, quæ salutem Ecclesiæ quærat, non est clementia Christiana, sed diabolica. Charitas benigna est & patiens, & clemens. Sed non etiam quærit non quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi. Ergo quærenda gloria & doctrina Christi conseruatio, & salus Ecclesiæ.* Et illi certe crudelissimi carnifices sunt ouium Christi, qui eas à lupis laniari sinunt, vt in ipsos lupos hæreticos sint clementes. Tantum igitur abest, vt qui hæreticos puniunt, sint crudeles, vt potius, qui non puniunt, sint crudelissimi. Quid vero illi erunt, qui eos fouent? Ipsa crudelitas.

Septimum. Tit. 3 *Hæreticum hominem vita.* Non ait Apostolus *Occide.* Ergo non sunt occidendi.

Resp. *Non alloquitur ibi Magistratum Apostolus, sed Episcopum Titum. Fatemur autem, non esse Episcopi gladio vti in quempiam, nisi gladio Spiritus, quod est verbum Dei.* Sed hinc non consequitur: Ergo neque Magistratui licet gladio capitaliter in hæreticos vti. Imò potiùs à simili contrarium consequitur. *Sicut Episcopus debet ex officio vti gladio suo, qui est verbum Dei, & eo conuincere hæreticum: Ita deinde Magistratus ex officio debet suo gladio vti, & eo in hæreticum iam per gladium Spiritus conuictum & condemnatum, animaduertere, vt si per suo gladio non potuit ipse resipiscere & saluari: saltem secundo gladio feriatur, ne alios perdat.*

Octauum. Matt. capite decimotertio, ex parabola Zizaniorum dicit paterfamilias seruis qui volebant Zizania colligere ex agro Dominico: *Sinite Zizania crescere; ne dum colligitis Zizania, simul eradicetis & triticum.*

Resp. Primò, si hinc consequitur, *Non esse occidendos hæreticos*: Ergo sequetur etiam, *non esse homicidas, &c. occidendos*: cùm sint tam isti, quàm illi Zizania in agro. Sicut enim per triticum intelliguntur filij Dei & electi: ita per Zizania omnes impij & reprobi; non autem soli hæretici: quod certè Christus expressa parabola docet. Secundo sequetur, *excommunicationem nullam habere posse locum in Ecclesia*: Ratio, quoniam hac expurgatur Ecclesia à Zizaniis. 1. Corinth. capite quinto: *Expurgate vetus fermentum.* Contrarium ait Augustinus de Fide & Operibus, capite primo & 2. Tertiò sequetur, *Nulla vitia, nullas corruptelas husferendas esse ab Ecclesia: quoniam Zizania sunt & illa.* Hæc autem omnia absurdissima sunt. Non ergo ex parabola sequitur illud, quod Anabaptistæ inferunt, sed ex falsa loci intelligentia. Quartò dicit D. Bullingerus, *Hæretici non sunt propriè Zizania, sed potius seminatores Zizaniorum. Vnde ipsi non sunt Ecclesiæ mixti, sed ab Ecclesia separati.* Quintò, dicere etiam possumus, consideranda esse verba, & rationem, cur paterfamilias prohibeat extirpari Zizania tunc: nempe, ait, *ne dum colligitis Zizania, eradicetis simul & triticum.* Quando periculum hoc erat? quando Zizania erant adhuc ita recentia, & herba, vt nix discerni possent à tritico. Ideo dicit, *Sinite igitur crescere vtraque vsque ad messem.* id est, *donec bene discerni possint Zizania à tritico, quod fiet, vbi maturuerint vtraque.* Hæc est ratio, cur noluerit colligi tunc zizania, ne scilicet eradicarent etiã triticũ. Ratio; quoniam, (vt etiam Hieronymus testatur) *non facile discerni potest alterum ab altero, quamdiu herba sunt.* Si ergo non sit hoc periculum, & verè discernuntur Zizania à tritico: tunc certe prohibitio hæc non habet locum. & tunc eradicanda non sunt Zizania. Esto ergo, vt per Zizania intelligant hæreticos, tunc sic arguo. Tunc solùm prohibemur colligere Zizania, id est, *tollere è medio Ecclesiæ hæreticos, quando periculum est, ne dum volumus eradicare Zizania, eradicemus triticum*, id est, *dum volumus occidere hæreticos, occidamus Catholicos, idque quia non bene sint nobis perspecti, esse Zizania.* Atqui non est hoc periculum, *cùm hæreticos pertinaces, per verbum Dei conuictos, suo ipsorum iudicio condemnatos, tollimus è medio.* Declararunt enim se verè esse Zizania, & quidem maturissima. Ergo tunc non prohibemur eos occidere, sed iubemur. Tunc debent Ministri colligere Zizania quando matura sunt, ita vt discernantur à tritico. Tales sunt ij hæretici. Ergo Magistratus Ministri Dei, debent eos è medio tollere. Deinde, si Zizania suffocarent triticum, & impedirent, ne maturesceret: paterfamilias vtique curaret inde colligi: sed cùm nõ impediunt frumentũ, non curat, vt patet in parabola. Ait enim, *Sinite crescere vtraque.* Signum igitur est, *quod Zizania non impediebant triticum, quin cresceret, & maturesceret. Si hæreticus non impediat frumentum*, id est, *bonos à suis fructibus: non suffocet Ecclesiam suis hæresibus, facilè ferri potest, donec Dominus eum tollat, &c.* Sed cùm hæc Zizania suffocant frumentum, ne crescat, certè colligenda sunt. Sextò, ibi nullum verbum de ciuili Magistratu à Christo fit. Alloquitur priuatos Apostolos, non Magistratum. Fateor autem, non esse priuati hominis, præsertim Ecclesiastici Ministri, tollere hæc Zizania gladio. Cæterùm, officium est Magistratus, quod nunquam abrogauit Christus.

Septimò, Christus non loquitur ibi, de iurisdictione ciuili Magistratus. Nunquam enim solitus est aliquid de hac præcipere, tantùm populos hortari, vt pareant, *date quæ Cæsaris, Cæsari*. Deinde, si loquitur de Iurisdictione ciuili, non minus loquitur, de Iurisdictione in hæreticos, quàm in alios, & non minùs in alios, quàm in hæreticos.

At loquitur de ciuili in hæreticos, scilicet, ne eos occidant, quia periculum, ne eradicent triticum?

Responsio. *Idem periculum est, si eos, qui accusantur adulterij, furti, &c. occidant.* Fit enim, vt aliquando quis testibus falsis conuincatur homicidij. Hic Iudex eradicat triticum, cùm punit eradicando Zizania.

Octauò dicimus, ex parabola nihil vnquam concludi contra apertum Dei verbum. Est autem apertum verbum Rom. 13, *Vindex in iram ei, qui male facit.* Iam igitur sic dico: *Hæretici cum suis doctrinis seducunt alios, & in exitium trahere conantur, vel male agunt, vel bene. Non bene, sed malè.* Tunc concludo ego. *Ergo Magistratus debet esse vindex in iram hæreticis, cùm male agunt: ergo gladio ferire, quem non sine causa, acceptum à Domino gestat.*

Omnes ferè hæretici parabolam hanc allegarunt in hanc sententiam. Sic Donatistæ contra Catholicos, vt refert Augustinus Tomo secundo, epistola quadragesima octaua, ad Vincentium, ad quam etiam respondisse refert Cyprianum. *Significare voluit Dominus, in Ecclesia à satinatoribus Euangelij seminata, futuros semper reprobos ac impios, vnà cum Ecclesia & piis permixtos: ita vt ante diem iudicij, Ecclesia ab omnibus prorsus hypocritis purgari nequeat, sed purgationem hanc futuram per Angelos in die iudicij.* Quare studium nostrum non debere esse, vt omnino Ecclesiam purgemus, cùm fieri hoc non possit, sed vt patienter vsque ad diem illum impios feramus. De vniuersali igitur repurgatione Ecclesiæ, non solùm ab hæreticis, sed ab omnibus reprobis & impiis ac sceleratis hominibus, loquebatur Dominus, vt ipse interpretatur. *Zizania enim sunt omnes reprobi: frumentum electi. Messores sunt Angeli. Tempus messis, dies iudicij.* Conclusio semper ad diem iudicij vsque mixtos fore reprobos cum electis in agro Dominico. Non esse ergo perfectam totius Ecclesiæ repurgationem in hoc mundo exspectandam, vel tentandam, quandoquidem electos à reprobis perfectè discernere nesciamus.

At nun-

* At numquid hinc sequitur, *Particulares Ecclesiæ purgationes prohiberi? vel, quia non possit verbi gratia, non licere Magistratibus ciuilibus ab Ecclesia latrones tollere, vobes suas ab homicidis, &c. repurgare?* Minime. Ergo neque prohibentur, quin repurgent Ecclesias ab hæreticis. Sicut enim Magistratus ciuilis non ideo cessat ab officio suo faciendo contra latrones, etsi semper in Mundo futuri sint latrones: ita nec cessare debet ab occidendis hæreticis, licet semper futuri aliquot sint in Ecclesia. Loquitur enim ibi Christus de integra totius Ecclesiæ repurgatione quæ futura est in fine seculi, non autem de particularibus repurgationibus.

Nonum, Matth. 26. *Repone gladium tuum in vaginam,* Ergo non licet in causa Religionis quempiam cædere.

Resp. Primò, negatur illatio. *Non enim volebat cædere Petrus quia illi milites essent hæretici, sed vt tueretur Christum.* Secundo, *priuata vindicta prohibetur, non publica, quæ Magistratui est commissa.* Ideo ait: *Repone gladiũ tuum s. priuatũ in vaginam.* Tertio, imo potius inde colligitur, licere Magistratui, manus in homines causa religionis conijcere, nec illi esse resistendum. *Cum enim venissent milites Magistratus, vt caperent Iesum, idque propter religionem, eorum accusatores fuerant, sed falso, & Petrus eripere voluit Magistratui, Christus vetat* [illegible]. *Quare? quia licet hoc agere Magistratui, cui nemini resistere licet.* Quare reponant omnes gladium suum, scilicet priuatum, in vaginam quando Magistratus e vagina educit gladium Dei. Ergo ô Anabaptistæ, cur audacis gladius vestri linguæ vestræ acutæ & maledicæ, eo quod stare contra Magistratum dicentes, non esse stricte gladium in hæreticos? [illegible]

Decimum, Act. 4. Gamaliel consulit, *vt quiescant Scribæ: quoniam si a Deo erat doctrina, non poterat neque per illos dissolui: si ab hominibus, per sese dissolutum.*

Respondet Caluinus, *Id imperite dictum fuit vt patet. Si enim hoc consilium bonum est: Ergo quotiescunque Magistratus consultabit de capiendis latronibus grassantibus in agro, poterit illi dare hoc consilium Gamalielis, sinatis latrones grassari. Nam si à Deo missi sunt, non poteritis resistere & illos perdere. Si autem non à Deo missi, sed à seipsis venerunt in agrum, per sese perdentur. Et hoc negotium per sese dissoluetur.* Hoc consilium certe tollit omnem politicam ordinem, & omnem prudentiam ab hominibus. Imo si hoc consilium probant Anabaptistæ, vertetur illo contra eos. *Nos dicemus si Magistratus occidat hæreticos. Nam si hoc factum est à Deo, vos vestris clamoribus non potestis impedire. Sin minus, per sese dissoluetur.*

Vndecimum, Actor. 23. Claudius Lysias de Paulo scripsit ad Felicem Prætorem, *quod cum accusaretur à Iudæis de quibusdam legis quæstionibus, nullum crimen accusabatur quod esset morte, aut vinculis dignum.* En quod accusari de religione, non sit crimen morte dignum. Ergo hæretici accusati, vel etiam conuicti de peccato in religione non sunt digni morte.

Resp. Negatur illatio. Homo impius talem sententiam tulit, neque sequitur non esse mortis qui in religione Mosis peccarint, & religionis accusati sint. Ergo hæc sententia vera est. Notum sum [illegible], cur ita pronunciarit homo ille profanus. Non hoc dixit, quia sentirent Romani, non esse dignos morte, qui in religionem verum peccarent: imò & ipsi hoc nobiscum sentiebant, nempe dignum esse morte, qui veram religionem & verum Deorum cultum violaret, ideóque sacrilegum [illegible], quàm qui furatur, vt patet in lib. Num. Item in Orat. Cic. contra Verrem. Vnde non pauci fuissent conuellisse suam ipsorum religionem, suos Deorum cultus. Consentiebant nobiscum in Maiore propositione, Sic etiam Græci pœnas capitales sumserunt de Socrate, religionis causa, nempe quia (vt Laertius refert in Socrate) Deos negabat. Item, capitis damnatus Theodorus [illegible] cognomine, teste Laertio [illegible]. Item Protagoras Abderites, teste [illegible] libro de natura Deorum, pag. 31. At obmouerfis erat in minore propositione, quænam esset vera religio. Sentiebant suam esse veram religionem, ideo contra eam peccantes puniebant. Iudæorem iudicabant esse falsam, ideo contra eam peccantes non iudicabant esse reos mortis. Ratio, quia falso condemnarentur, cum & religio falsa sit. Hæc fuit causa, cur apud Lysiam, & Romanos omnes, criminosi non fuerint, sidem Mosi & Prophetis abrogasse, vel turbasse Ecclesiam falsis doctrinis. Imò quia cupiebant legem illam extinctam. Ideo lata fuit lex Præsidibus, *Ne de huiusmodi causis religionis Iudaicæ cognoscerent, aut de eis solliciti essent, sed sinerent eos in sua religione.*

Negatur prima illatio: *Sic pronunciauit Lysias, non esse crimen dignum morte, id quod Paulo de religione Iudaica obijciebatur.* Ergo sentiebat, *Nullum crimen contra religionem etiam veram, admissum, esse dignum morte.* Est fallacia à non causa ad causam. *Non enim ideo hoc pronunciabat, quia sentiret, nullum crimen contra quamuis religionem, dignum esse morte: sed ideo quia sentiebat, crimen contra religionem falsam, qualem putabant esse Iudaicam, non esse dignum morte.* Sed esto. Deinde negatur alia illatio Lysias ita sensit, *Nullum pro religione esse morte afficiendum.* Ergo nullus est pro religione capitis pœna puniendus. Nam longe aliter Dominus pronunciat in lege sua, quàm Lysias. Nempe, *Seductori animaduertendum esse in diuini cultus corruptorem, & primæ tabulæ transgressorem, quàm in vllum aliud sceleratorum hominum genus.*

Duodecimum: Luc. 9. *Cum discipuli vidissent à Samaritanis non receptum fuisse Christum, & seipsos, ira quadam ducti, primò quòd non reciperent se homines boni. Secundo neque Christum Saluatorem. Tertio, arbitrati quod essent hæretici.* Quarto, *quod etiam illum ignem iussisset descendere super quinquagenarios missos ab Achazia: cogitarunt illos perdere, igne iusso de cælo descendere.* & dixerunt Christo, *vis vt dicamus ignem descendere de cælo?* Christus respondit *Nescitis cuius spiritus vos sitis:* quasi dicat, Spiritus Christianus non hoc quærit, vt quispiam occidatur. Ergo non est spiritus Christiani, quempiam occidere.

Respon. Nego interpretationem & illationem. Si ita esset, ergo neque Eliæ spiritus fuisset bonus. Secundo, contrarium ait, *apparere propriam & priuatam vindictam, non esse spiritum Christianum sed spiritum carnis.* Non autem *loquitur de publica vindicta per Magistratum,* quasi dicat, *Spiritus vester qui hanc vindictam priuatam appetit, spiritus est carnis malus.* Scilicet et omnibus ex æquo mortem inferre, qui peccant, vt spiritus vester malus suadet, certe toti generi humano, & vobis etiam afferret.

Ex iis omnibus apparet, quid sentiendum sit secundum verbum Dei, secundùm charitatem, secundum leges Imperatorum, secundùm Patres, tam antiquos, quàm nostri temporis, de hac quæstione.

Quid verò sentiendum sit de illis hæreticis, qui etsi neque defecerunt à veritate cognita, & Ecclesia Christi, neque alios seducunt, neque malitia peccant, sed ignorantia tamen iussi à Magistratu, vt vel cessent à suis sacris, vel ventitent ad sacra veræ Ecclesiæ, vel subscribant decretis Regis & Magistratus, non parent, apertum est, Nempe, *quòd Magistratus possit in illos animaduertere, vel à patria expellere, vel in carceres coniicere, vel etiam è medio tollere, non tanquam simpliciter hæreticos, sed tanquam inobedientes Magistratui, & rebelles.*

An verò Magistratus possit reos cogere ad sacra, &c. patet. Ratio, primo, *quia debet curare imprimis vt gloria Dei, & vera cultus promoueatur, etiam si periret vniuersus orbis.* Secundo, *quia debet curare, vt vera Ecclesia Dei propagetur & deleatur Ecclesia Satanæ.* Exemplo Nebucadnezaris Dan. 3. Item, Regis Niniuitarum, Ion. 3.

An verò debent subditi obedire contra conscientiam suam? Resp. *Debent obedire Deo & Magistratui: primò Deo, deinde Magistratui.*

At si vtrumque facere non possunt? Responsio. Si sunt pij, qui per verbũ Domini apertũ persuasi sunt, quid iubeat Deus in religione: habent regulam, quid agendum sit, Nempe, *obediendum esse Deo & Magistratibus, secundùm Deum.* Si ergo Magistratus iubeat contra verbum Dei apertum, non est illi parendum, sed potius moriendum. Si Magistratus sit pius, non præcipiet, nisi secundum Deum. Si sint impij, nec habeant certũ verbum, quocunque se vertant, peccant. Ita omnia sunt illis peccata: tutius tamen factum est, si Magistratui pareant. Cum enim tantum in religione pendeant ab hominibus, quia vident alios multos Reges, &c. eum sequi. Sequuntur illorum conscientiæ: ideo pari ratione possunt facile parere Magistratui, & debent.

III. QVÆSTIO.

An liceat Christianis bella gerere.

Anabaptistæ itidem negant licere Christianis vllo modo bellum gerere: idque potissimùm hoc testimonio, Iesa. probant, *Conflabunt gladios suos in ligones, &c. & non discent vltra bellum, &c.* Nos paucis dicemus, *licere Christianis bella gerere*, nempe, *& Magistratibus ipsis arma ad bellum suis populis præbere, & populis arma à suis Magistratibus data, ad bellandum accipere.* Patet hoc ex *iis locis ferè ex quibus etiam secunda quæstio probata est.*

1. Ab officio Magistratus. *Officium Magistratus est, gladio cohibere atque arcere malos à bonis, & bonos tueri à malis.* 1. Pet. 2. *ad vindictam malorum, laudem verò bonorum.* Item supra ostensum est, *licere ei vti gladio, imo & vtendum ex officio esse, in latrones & alios.* Ergo eodem iure diuino, *licet eidem vti gladio in magnam multitudinem sontium, vt ciuium rebellium seditiosorum, vt in multitudinem militum latronum, qui prætextu iustæ militiæ idem conantur, quod priuati latrones clam perficere solent.* Item, *licet in hæreticum vnum aut alterum animaduertere gladio,* Hoc autem fit bello, dum bello illos persequitur, arcet, repellit, conterit. Ergo Christianis licet bella gerere, idque in defensionem & religionis Christianæ, & populorum sibi à Deo concreditorum.

2. Ex veteri Testamento. *Licuit Patribus in Veteri Testamento, bella gerere: imo iussit illos Deus, vt bella gererent contra hostes, pro conseruanda religione & populo.* Hoc patet, cùm Scriptura sit apertissima. Ergo & Christianis licet bella gerere. Patet consequentia. Erant enim illi æquè Christiani, atque nos.

Hebr. capite vndecimo, refert Apostolus illorum Patrum exempla, quomodo sese gesserint in bellis, & quantum fide potuerint in bellis: *Sancti per fidem vicerunt regna, castra verterunt exterorum, fortes facti sunt in bello, &c.* Bella enim suscipiebant pro defensione religionis, patriæ, & populi.

3. Ex nouo Test. Luc. 3. Interrogantibus militibus Iohannem, quid sibi pro acquirenda salute faciendum sit, non prohibet militiam, sed tantum docet rationem quomodo sese gerere debeant in bello, dicendo: *Contenti estote stipendiis vestris, neminem* scilicet priuatum, extra causam belli *concusseritis.* Ergo licet bella gerere Christianis, alioquin Iohannes prohibuisset militibus salutis viam petentibus, posthac militare.

4. Ex Patribus: August. Tom. 6 contra Faustum Manichæum, l. 22. c. 74. 75. 76. multis tum rationibus, tum exemplis demonstrat, licitum esse bellum Christianis, contra hostes. Item Tom. 2. epist. 5. ad Marcellinum, idem docet: & probat ex testimonio Iohan. Baptistæ qui militibus dixit, contenti estote stipendiis vestris &c. Vnde August. ait, *Si Christiana disciplina omnia bella culparet, hoc potiùs militibus, consilium salutis petentibus in Euangelio diceretur, vt abiicerent arma, seque militiæ omnino subtraherent. Dictum est autem eis, Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum. Quibus propositum stipendium sufficere debere præcipit, militare vtique non prohibuit.*

Item Tom. 2. epist. 205 ad Bonifacium, vbi etiam docet, *quando gerendum sit bellum Christiano,* nempe, *quando vrget necessitas,* dicendo: *Pacem habere debet voluntas, bellum necessitas, vt liberet Deus à necessitate, conseruet in pace.*

Item Tom 5 de Ciuitate Dei, libr. 1. c. 21. ait: *Et ideo nequaquam contra hoc præceptum fecerunt, quo dictum est:* Nō occides: *qui Deo autore bella gesserunt, aut personam gerentes publicæ potestatis, secundùm eius leges, hoc est, iustissimæ rationis imperium sceleratos morte punierunt.*

Licet igitur (in genere loquendo) *Christianis bellum gerere.*

Non grauabor tamen dicere, (*bellum rem esse periculosissimam, & quæ secum multa mala ferat, non solum corporalia,* verbi gratia, *vt quod fames & charitas inde oriuntur, quæ etiam boni affliguntur, quod boni etiam cum impiis occiduntur, quod vrbes deuastantur, &c. Sed etiam spiritualia quoniam inde sæpe fit, vt pereat religio, regnent impii reges occisis bonis, studia literarum coarguant, boni mores profundentur, puellæ & virgines stuprentur, milites suo iure abutantur, & sexcenta mala inde nascantur, ob quæ satius fuisset, nunquam bellum gessisse.* Ob hanc causam bellum deberet (si fieri possit) alienum esse à Christianis. Ideo Augustinus Tomo primo in principiis Dialecticæ, capite sexto Vult *bellum* ideo dictum per antiphrasin, eo quod res bella nō sit, sicut lucus dicitur, eo q̃ minimè luceat, quod accepit à Seruio. Festus verò dictū vult à *belluis*, eo quòd res sit homine indigna, & potiùs belluarum furor: imò res peior belluarum furore, quoniam neque belluæ gerunt vnquam bellum contra suum genus. Ideo (vt Augustinus docet epist. 205. ad Bonifacium) *Voluntas hominis Christiani, pacem habere debet, & aliena esse à bello: necessitas sola bellum habeat,* Absolutè tamen dicimus, licere Christianis bella gerere.

Sed hæc semper sunt obseruanda.

I. *Contra quos suscipiatur bellum, ne vnquam suscipiatur contra bonos & innocentes Christianos: neque aduersus infideles nobiscum fœdere iunctos. Est enim fides etiam hostibus seruanda nisi illi fœdifragi, aduersus nos prius aliquid tentent. Contra hostes solum sceleratissimos, intolerabiles, legibúsque iustis resistentes homines, a Christianis bonis suscipiendum est bellum.* Ideo Augustinus Tomo sexto contra Faust. Manich. lib. 22. cap. 74. *Aduersus violentiam resistentium siue Deo, siue aliquo legitimo imperio iubente, gerenda ipsa bella suscipiantur à bonis, cùm in eo rerum humanarum ordine inueniuntur, vbi eos vel iubere tale aliquid, vel in talibus obedire, iuste ordo ipse constringit.*

II. *Quas ob causas suscipiendum sit bellum: neque ob iniustas, neque ob quaslibet iustas. Primo, non ex affectione vel odii, vel iræ, vel libidine ampliandi regni, quæ sunt iniustæ causæ.* Secundo, *neque ob causas legitimas omnes, sed leues. Cùm enim causæ leues sunt, etiam si iustæ non est ibi bellum gerendum contra hostes: potiùs aliquid concedendum est de suo iure, quàm vt ob leuem causam, tantum malum, quod ex bello oriri solet, sua causa sequatur. Ob causas igitur primo iustas, deinde grauissimas, suscipienda sunt bella, quas hic non explico omnes, quoniam non est mihi animus hunc locum exactè pertractare:* Nunc tantum præcipuas aliquot indicabo.

Prima est, *religionis diuinæ, doctrinæ Euangelii, cultus Christiani conseruatio. Si hostes impii & tyranni, quærant religionem Christianam perdere, verum cultum corrumpere, puram doctrinam profanare, neque vlla alia ratione, quàm armis resistendo, conseruari religio possit, tunc iustissima causa est & grauissima omnium, cur arma suscipere debeat Magistratus Christianus, & bello hostes Euangelii, à suis finibus propulsare.* Item, *si aliquod oppidum in ditione alicuius Principis, vel Respublica à vera religione ad falsam defecerit, pertinaciterque in falsa religione perseuerare velit: licebit Principi, bello oppidum illud domare, & ad veram Religionis formam cogere.* Patet hoc in Scripturis.

Deuter. 13. *Iubet Deus ciuitatem, quæ à Dei cultu desciuerit, bello adoriri, & pertinacem funditus euertere.* Ratio. Debet enim Magistratus Christianus inprimis curare, vt vera religio seruetur, & falsa funditus deleatur. Hinc patet etiam, si legitima est, & iusta causa suscipiendi belli, cum quis deficit à vera religione ad falsam: Ergo etiam iustissima & grauissima est cum quis illam euertere conatur, bello eam conseruandi. Licet igitur Christiano Magistratui, religionem in sua Ecclesia, quam velit aliquis impius delere, bello defendere. Exempla & testimonia huius primæ caussæ plurima extant in Scripturis & Patribus. Iosuæ cap. 22. qui Rubenitas, Gaditos, dimidiámque Manassis tribum, bello adoriri & expugnare voluit, propter corruptum ab eis cultum Dei. Macchabæus pugnat pro populo Dei, contra gentes & Antiochum, ob hanc causam quod vellet ipse religionem Iudaicam, quæ erat vera Dei religio, delere & gentilicium superstitionem obtrudere. Hebr. capite vndecimo. *Laudantur duces, qui castra euerterunt exterorum, cùm scilicet religionem Dei illi vellent euertere.* Item, *Si licet de hæreticis priuatis capitales pœnas sumere, quando Ecclesiam Christi inficiunt, Ergo licet & infideles hostes, qui religionem Christi conantur perdere, bello adoriri, à finibus propulsare, & ita religionem Dei defendere.*

Euseb. Cæs. Eccle. hist. lib. 9. cap. 8. exemplum adfert Armeniorū, qui etsi alioqui amicissimi essent populo Romano, vbi tamē viderunt à Cæsare Maximino Imperatore Romano, se cogi ad commutandū verum Christi cultū, in cultū idolorum, inimici ex amicis effecti, bello aduersùs Maximinum suscepto suā religionē tutari cœperunt, & vehementer Imperatorem armis vrserunt.

Secundæ

Secunda causa, est defensio Ecclesiæ Christi, idque nō solùm pro rebus ad religionem, & æternam salutem Ecclesiæ pertinentibus, sed etiam pro defensione corporum, & externorum bonorum conseruatione. Exemplum. Si Turca inuadere vellet Ecclesiam Christi, non eam quidem à religione Christiana perturbaturus, sed sub suum imperium redacturus, & de libera seruam facturus, ac propriis & æternis bonis priuaturus: tùnc iustissima esset causa belli suscipiendi. Exempla huius rei sunt multa in Scripturis. Sic Moses ob hanc causam pugnat contra Reges Amorrhæorum, Aradum, Sionem, & Ogem. Sic Iosaphat contra Ammonitas, & incolas montis Seir. Sic Dauid contra Syros, bellum sibi ab eis illatum, bello propellit. Quod vero dixi de vniuersa Ecclesia, idem dico de patria, vrbe, & populo nobis concredito, cùm scilicet alia ratione defendi non possunt. Est enim officium Magistratus *Patriam suam aut vrbem, & ciues suos, sibi à Deo concreditos tueri sicut & pastores oues suas: alioqui crimen esse parricidale, si cùm possit patriam suasque ciues tueri, ne sub externorum imperium redigantur, non defendit, nec tuetur.* Hæ sunt præcipuæ causæ, ob quas suscipiendum est bellum.

III. *Sed quandonam suscipiendum est?* Primo quando *vrget necessitas rerum conseruandarum.* Vnde Augustinus *Pacem habere debet voluntas, bellum necessitas.* Secundò, *non præcipitanter, & iniusto modo suscipiendum est bellum: sed prius tentanda sunt omnia, antequam arma capiantur, si res possint componi, quauis alia ratione, modo compositio non sit contra verbum Domini.*

IIII. *Quomodo gerendum bellum?* Leges seruandæ in ipso bello, quas Dominus Deuter. 20. dedit seruandas populo suo in prælio. Sed imprimis hæc *Religio & cultus Dei, locum primum habeat in castris.* Ideo semper adhibebat Dominus sacerdotes, ministros religionis, in prælio.

Secundo, vt locum habeat *iustitia, pax, honestas, Christiani mores: ideòque leges ad honestatem spectantes.* Ex Diabolo profectum est illud, *Silent inter arma leges.* Hæc ita obiter. Nunc tandem concludimus *bellum per se non esse rem malam, sed bonam & iustam, ideoque licere Christiano illud suscipere, cùm scilicet est iustum & bonum, iustis grauissimisque de causis, iusto modo, in iustum finem, & contra contumaces illud homines susceptum.*

Ad autoritates è Scripturis, vbi legitur de Christianis: *Non discent vltra prœliari, et flabunt gladios suos in vomeres, &c.*

Respon. 1. *Prophetas loqui de priuatis prœliis.* Ideo ait, *Conflabunt gladios suos*, non Dei: de publicis vero non, quæ iubente Magistratu suscipiuntur. Secundò, docent *illi, quo animo affecti sint, vel esse debeant veri Christiani; nempe hoc, vt pacem cum omnibus habere studeant, quantum in ipsis est: quoniam arma aliena esse debent ab animo Christianorum.* Cæterùm, quia non omnes sunt verè Christiani, sed multi scelerati homines, latrones, turbatores religionis & pacis publicæ, versantur inter pios Christianos, tanquam lupi, & feræ bellouæ inter animalia innoxia: ideirco Deus gladium porrexit è cœlo in manus Magistratuum & Regum, vt illo vlciscantur malos, & tueantur bonos, defendantque religionem, contra lupos & hostes, id quod fit etiam prælio. Respondetur etiam tertiò sic. *Describere Prophetam illo loco qualitatem regni Christi, nempe, quod sit futurum, adferens pacem conscientiæ, & pro* [illegible] *ita vt fideles iam Deo reconciliati, mutuo etiam* [illegible] *inter se* [illegible]. Significat enim Propheta [illegible] per metonymiam intellectus, *fore vt* [illegible] *in Christi regno pacem* [illegible] *omnibus, primam cum Deo in conscientia, secundam cum proximo, id est, inter sese mutuam pacem & beneuolentiam.*

Sed notandum, hîc, quòd *sicut se habet regnum Christi, ita se habet pax in hoc regno. Sunt enim regnum Christi & pax mutuam inter se habent cognationem & proportionem. Si regnum Christi imperfectum sit, imperfecta est pax in eo regno; si perfectum, perfecta & pax. Atqui regnum Christi in hoc mundo, imperfectum est, cùm sit tantummodò inchoatum. Ideo & pax hæc imperfecta est in Ecclesia. Si solidè in nobis regnaret Christus, pax quoque solida nunc in nobis haberet. In cælo perfectum erit regnum Christi, ideo ibi absoluta pax.*

Vbi autem consistit hæc *imperfectio regni Christi in terris?*

Resp. In duobus rebus, primùm *in hoc, quòd in Ecclesia, quæ est regnum Christi, semper mali admixti sunt bonis.* Secundò, in hoc, *quòd etiam boni longè absunt ab ea perfectione huius regni perfectiori, quæ in eis desideratur.* Hinc fit, vt sæpe cogitandum sit nobis de profectu, vt proficiamus in hoc regno. Cùm igitur regnum Christi hic sit tantùm inchoatum, non perfectum: inde fit, vt & pax imperfectè se habeat in hoc regno. Cùm autem hæc sit imperfecta, tum propter malos, qui sunt in Ecclesia bonis admixti: tum propter bonos, qui longè absunt à perfectione: hinc fit, *vt duplex bellum sit nobis necessarium:* Primum *contra nos ipsos, contra vitia, & Satanam & peccatum in nobis inhabitans,* de quo Eph. 6. *Non est nobis lucta aduersus carnem,* &c. Alterum *contra malos sæpe, qui vel sunt in Ecclesia admixti, vel cùm sint extra Ecclesiam, contra Ecclesiam insurgunt.* Quare non est quærendum complementum huius Prophetiæ, de pace in regno Christi, hic in terris, sed illud expectandum est in cœlo. Hic satis est, si iotta gustemus illius pacem, & reconciliati Deo per Christum, mutuam amicitiam colamus, & abstineamus ab omni noxa.

DE CONVENIENTIA & discrepantia piorum & impiorum sub cruce.

In 5. vers. c. 1. Ies.

Quorsum percutiemini adhuc, addetis iniquitatem?

CVm Dominus de impio populo dicat, frustra percussum iri, eo quod peior in dies fiat, & addituros sit iniquitates iniquitatibus: alibi verò de piis dicatur, quòd castigati reuertantur ad Dominum, vt Psal. 119. *Bonum est mihi quod humiliasti me, vt discam iustificationes tuas.* Item, Ies. 26. *Domine, in tribulatione visitant te, & in angustia clamant ad te:* operæpretium est, vt consideremus, quædam & conuenientiam & discrepantiam, quibus inter pios & impios conuenit & dissentitur in cruce.

Similes sunt primo in hoc, quòd *tam pij quàm impij à Deo cædantur & percutiantur.* De piis dicitur. Hebr. 12. *Quem Deus diligit, corrigit & castigat.* De impiis, Ies. 1. *Heu consolationem capiam de hostibus meis, & vindicabo me de inimicis meis.* Exempla. *Abel occiditur a Caino. Cainus maledictus à Deo proscribitur in exilium, & semper perterritus non reperit, vbi tutò habitare & quiescere queat.* Conuenit I. primo in subsidiis flagellorum.

Iosephus venditur à fratribus, proiicitur in cisternam, defertur in Ægyptum: Fratres percutiuntur fame, & coguntur venire in Ægyptum comparandi frumenti causa, & multa interim conuitia & mala pati. Populus Israel affligitur ab Ægyptiis: etiam ipsi Ægyptij multis plagis à Deo percutiuntur, & tandem in mari rubro penitus submerguntur. Dauid affligitur à Saule: etiam Saul percutitur a Deo, vexatur à Spiritu malo, abdicatur regno, transfossus gladio suo corruit. Apostoli extra synagogas fugantur à Iudæis, persecutionem patiuntur, flagellantur, occiduntur: etiam Iudæi impij percutiuntur à Deo fame, peste, bello, destructione vrbis, regnum, &c. Ecclesia Christi multa patitur ab illis Tyrannis decem, qui fuerunt ante Constantinum, Imperatoribus: etiam ipsi impij Tyranni variis & maximis, eisdem flagellis à Deo percutiuntur, vt illorum historiæ testantur. Manifestum est ergo, quòd tam impij, quam pij in hoc seculo, sæpiùs à Deo percutiuntur: & in hoc similes sunt magna ex parte pij & impij.

Secundò, sunt etiam similes in causa sæpissime propter quam tam pij, quàm impij percutiuntur, videlicet propter *peccata & sua aliena.* De piis, *propter peccata sua* Psal. octuages. nono. *Quòd si pij eius* (Dauidis) *non custodierint præcepta mea, &c. Id est visitabo virga præuaricationes eorum, & plagis iniquitates eorum.* De impiis propter peccata sua. Ies. 1. *Omne caput languidum est & omne* [illegible] *ciuitates vestræ succensæ igni, &c.* Propter peccata aliena tam pij, quàm impij. Exod. 20. Ego Deus Zelotes, vindicans iniquitatem patrum in filiis, vsque in tertiam & quartam generationem. II. In causa propter

Tertiò, sunt etiam similes in sensu & dolore ex flagellis percepto, id est *tam pij, quam impij sentiunt dolorem & afflictionem, quam flagella incutiunt, idque propterea, quòd tam illi, quam isti carne doloris* [illegible] *sunt.* Vnde non solùm impij, sed etiam pij dolent, lugent, &c. *Stoici negabant quidem in sapientem* III. In dolore.

cadere dolorem posse: sed quàm falsa fuerit Stoica illa sententia, sacra Scriptura & verbis & exemplis satis superque demonstrat. *Christus sapientia Patris sui*: tamen doluit, tristatus est: *Tristis*, inquiens, *est anima mea vsque ad mortem.* Apostoli omnes, omnes denique sancti & pij viri dolorem ex flagellis senserunt, perinde atque impij. Quinam fuerunt sapientiores Dauide, Iobo, Ieremia, Paulo, Christo, & tamen omnes isti percussi à Domino, dolorem maximum senserunt? Psal. 6. *Anima mea turbata est valde.* Iob. 3. *Maledictus dies, in qua natus sum.* Iere. 20. *Maledictus dies, qua annunciatum est patri meo, &c.* Phil. 2. *Doleo de ægritudine Epaphroditi.* Christus Matth. 26. *Tristis est anima mea &c.*

Verùm pluribus in rebus dissimiles sunt pij & impij, quàm sint similes, dum in cruce cæduntur.

I. Dissimilitudo in cognitione causa efficientis. Primò *pij dum percutiuntur, agnoscunt Dominum Deum patrem illum esse, qui se percutiat, sciúntque nihil sibi posse aduersi accidere neque à Satana, neque ab hominibus, neque ab vlla creatura, absque certa & verè etiam salutari Patris sui Dei voluntate.*

Ies. 45. *Ego Dominus, & non est alius formans lucem & creans tenebras, faciens pacem & creans malum, id est, aduersa flagella, &c.*

Thren. 3. *Quis est iste qui dixit, vt fieret Domino non iubente? Ex ore Domini non egredientur nec bona nec mala i. aduersa. Quid murmuras homo aduersus Deum?*

Sophon. 1. *Et erit in tempore illo scrutabor Hierusalem lucernis, & visitabo viros defixos in fecibus suis, qui dicunt in cordibus suis. Non faciet bene Dominus & non faciet malè: & erit domus eorum deserta.* 1. Reg. 2. *Dominus mortificat & viuificat.*

Matt. 10. *Non cadit capillus de capite vestro, sine voluntate patris vestri.* Quare cùm hæc sciant quas patiuntur iniurias, calamitates, mala denique omnia non fortunæ, aut fato non Satanæ, aut hominibus, non denique vlli alij rei, sed soli Deo accepta ferunt: atque ita non indignantur contra Satanam, nec contra fortunam, nec contra homines: sed humiliantur coram Deo.

Impij verò non agnoscunt plerumque se à Deo flagellari: sed accusant alij cœlorum motum, & stellarum occursiones. Vnde illud apud Manil.

Omniáque ad numen cæli Cœlúmque moueri,
Syderibus varius mutantibus ordine fata:

Alij Satanam, alij homines: ideóque contra ipsos indignantur, nec cogitant, Deum esse illum, qui se percutiat. Vnde Dominus sæpè de ipsis ait, se maiores pœnas de ipsis sumturum, & effecturum, vt sciant, quod ipse est Iehoua, qui eos percutit.

II. In causa impulsiua. Secundò *dissimiles sunt in cognitione causæ impulsiuæ propter quam veniunt flagella à Deo.* Pij agnoscunt causam primam propter quam tot aduersa contingunt, esse peccatum originis, quod ab Adamo traxerunt, deinde peccata alia, illi primo superaddita. Sciunt enim scriptum esse Rom. 5. *Peccatum per vnum hominem intrauit in mundum & per peccatum mors.* Item, Rom. 7. *Corpus mortis destinatum est propter peccatum.* Item, Psalm. 89. *Visitabo in virga iniquitates eorum. Quare lugent peccata mundi, & veniam petunt.*

Impij verò non agnoscunt, vel non cogitant, hanc esse causam, nempe sua ipsorum peccata: sed accusant Naturam, vel Deum ipsum, quòd fecerit corpus corruptioni & tot doloribus obnoxium. Quare neque resipiscunt, neque veniam petunt.

III. In altera causa impulsiua. Tertiò, dissimiles etiam sunt in cognitione alterius causæ impulsiuæ, à qua mouetur Deus ad nos percutiendos. Pij certo agnoscunt, Deum non moueri, nisi à misericordia & beneuolentia, qua nos prosequitur, ad infligendas nobis pœnas, cùm peccamus. Nam sciunt, illum esse patrem, & scriptum esse: *Quòd si filij mei dereliquerint legem meam, &c. Visitabo in virga iniquitates eorum, &c.* Heb. 12. *Quos Deus diligit corripit, & castigat.* Ezec. 18. *Viuo Ego dicit Dominus, Nolo mortem peccatoris.* Quare non indignantur contra Dominum, sed æquo animo ferunt & amplectuntur, quæcunque ab illo optimo & nostri amantissimo patre contingunt & offeruntur flagella, dicentes Act. 21. *Parati sumus non solum alligari, sed etiam mori pro nomine Iesu.*

Impij verò, etsi aliquando agnoscant, *Deum esse eum, qui se flagellet, non credunt tamen se amari à Deo: sed sentiunt se exosos esse Deo; ideóque contra eum fremunt, eum blasphemant &c.*

IV. In flagellorum qualitate. Quartò, dissimiles etiam sæpiùs sunt in qualitate flagellorum. Nam pijs cædit Deus carnem flagellis corporalibus, peste, gladio, fame, ægritudinibus: nunquam verò tradit in potestatem Satanæ, vt eos in anima affligat, in peccata ruere faciat. sicut patet in Iobo: permisit Deus Satanæ, vt Iobum affligeret in fortunæ bonis, in filiis, in honore, in corpore etiam ipso: sed nunquam, vt in animã eius sæuire posset. Quare cedunt flagella pijs in *interitum quidem carnis sed in spiritus salutem.* Rom. 8. *Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.*

Impios verò percutit non solum externis & corporalibus flagellis: verùm etiam internis & spiritualibus, puniẽs peccata peccatis, dum scilicet dat eos in manum Satanæ tanquam carnificis, qui etiam in animas eorum sæuiat. Ille verò Satan, suo, id est carnificis, fungens officio, eos impellit in varia peccatorum genera, vt ita peccata peccatis puniantur. Sicut patet Rom. c. 1. *Tradidit illos Deus in reprobum sensum.* Quare hæc flagella non possunt illis cedere nisi ad maiorem perditionem.

V. In quantitate. Quintò, dissimiles etiam sunt in quantitate flagellorũ. Nam pios non flagellat supra modum, ita vt cùm ferre nequeant, succumbant flagellis. sed tantum illis pœnarũ infligit, quantum satis esse cernit ægritudinis ipsorum sanandæ. sicut Paulus docet 1. Cor. 10. *Non sinet vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione euentum.* Quare licet aliquando admodum grauentur; nunquam tamen succumbunt. Impios verò aliquando larga manu flagellis ita cumulat, vt cùm ferre non possint, cogantur succumbere & perire coguntur.

VI. In finali causa. Sextò, dissimiles etiam sunt in causis finalibus. Non enim Deus ad eosdem fines percutit impios, ad quos verberat pios. Multi sunt fines, in quos verberantur pij à Patre, quos recensere omnes nunc operæpretium non est. Nunc tantùm eos commemorabo, qui discrimen inter pios & impios, quatenus scilicet pij semper cæduntur in suam salutẽ: impij verò in suam ipsorũ condemnationẽ.

Fides. Primus finis, pios verberat Pater, vt inde experiantur re ipsa, se curæ esse Deo, qui filios, vbi aliquantulum à via aberrant, percutit, vt in viam redeant: & dum in cruce sentiunt se corrigi, agnoscunt se esse filios Dei, atque ita in fide filiationis confirmantur. Scriptum est enim Heb. 12. *Quos Deus diligit corripit & castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit.*

Inuocatio & gratiarum actio. Secundus, Ideo pios percutit Pater, idque aliquando supra modum, vt penè extincti, & omnino destituti omni auxilio videantur, idque primò, *vt Deum Patrem inuocent.* Psalm. 107. *Clamauerunt ad Dominum in angustia sua, & ab angustiis eorum seruauit eos.* 2. Cor. 12. *Datus est mihi stimulus, &c. super hoc ter Dominum rogaui, &c.* & secundò, *vt cùm postea viderint, se vel in ipsa cruce seruari, vel tandem liberari, agnoscant se non humano, sed diuino patris sui auxilio per Christum adiutos fuisse, & pateat aliis etiam, in eis Christum viuere, eos charos Deo esse.* 2. Cor. 4. *Habemus thesaurum hunc in vasis fictilibus, vt virtutis eminentia sit Dei, & non ex nobis: dum in omnibus premimur, at non anxij reddimur: laboramus at non destituimur: persecutionem patimur, at non in ea destituimur: deijcimur, at non perimus: semper mortificationem Domini nostri Iesu Christi in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu Christi manifestetur in nobis.*

Spes. Tertius, Ideo filios suos percutit pater, vt postea cùm viderint se patientia in cruce donari, atque ita periculum fecerint diuinæ erga se beneuolentiæ, confirmentur in spe assequendæ beatitudinis, certi quod ideo flagellat nos Deus, & percutit malleo crucis, sicut aurifaber malleolo crateram cædit & dilatat, vt eo nos capaciora vasa reddat, qui nectare illo cœlesti impleamur. Roman. 8. *Siquidem compatimur, vt & conglorificemur.* Roman. *Gloriamur in oppressionibus scientes, quòd oppressio patientiam efficiat, patientia verò probationem, probatio autem spem, &c.*

Dilectio Dei. Quartus, Ideo filios percutit Pater, vt eo magis accendatur in eis dilectio Dei erga se. Quantò enim magis sentimus dilectionem Dei erga nos, tantò magis ad eum redamandum accendimur. Atqui in cruce miro modo sentiunt electi beneuolentiam Dei, dum vident, se ab illo protegi, se in suum bonum verberari, *quia quos Pater diligit corrigit.* Vnde Paulus ait, *se tum maximè singularem Dei erga beneuolentiam perspicere, cùm se in cruce collocatum, sed cum patientia & victoria, videt.* Roman. 8. *Propter te mortificamur tota die. sed in iis omnibus superamus.*

Mortificatio carnis & Spiritus viuificatio. Quintus, Ideo percutit eos Pater, vt sicut aurum purgatur in igne, ita ipsi purgentur in cruce à multis sordibus, quæ in carne nostra oriuntur, & ita perfectiores

in dies

in dies reddantur. Psal.16. *In igne me examinasti, &c.* Sap. 3. *Tanquam aurum in fornace probauit illos* (iustos) *& vt holocausti hostiam accepit eos.* Iob 23. *Ipse vero scit viam meam, & probabit quasi aurum, quod per ignem transit.* Sicut enim aurifex aurum in ignem proiicit, non vt illud perdat, sed vt purget & perficiat: Ita Deus pios in ignem tribulationum proiicit, non vt perdat, sed vt perficiat. Et sicut agricolæ & vinitores non in alium finem putant arbores, vineas luxuriantes, nisi vt meliores & vberiores fructus pariant: ita Deus pios alioqui nimium in carne luxuriantes putat falce crucis, vt meliores & abundantiores fructus Spiritus gignant. Ideo 1. Pet. 4. *Charissimi, ne miremini, dum per ignem exploramini, quæ res ad experimentum vestrum fit.*

Imaginis Dei restitutio. Sextus. *Ideo percutit eos Deus, vt reddantur similes Christo, Filio eius primogenito, redduntur* (inquam) *similes in cruce, vt postea reddantur etiam similes in gloria resurrectionis.* Romanor. capite octauo. *Quos præsciuit, eosdem & prædestinauit conformes fieri Imagini Filij sui.* Secund. ad Timoth. cap. secundo. *Memento Dominum Iesum resurrexisse ex mortuis, &c. Certus sermo, quod si mortui sumus cum Christo, & conuiuemus: si compatimur, & conregnabimus.* 1. Pet. 4. *Ne miremini si per ignem exploremini* (*quæ res ad experimentum vestri fiat*) *quasi noui aliquid vobis contingat, imo in eo quod consortes estis afflictionum Christi, gaudete, vt in reuelatione quoque gloriæ eius gaudeatis exultantes &c.*

Ereptio à morte. Septimus. Ideo percutit eos Deus, ne cum hoc mundo iudicij die damnentur. 1. Corint. 11. *Cum autem iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.*

Pœnitentia. Octauus, Ideo percutit eos Deus, præsertim cum peccant, vt à peccatis auertantur, resipiscant, reuertantur ad Deum, & ibi misericordiam consequantur. Psal. 89. *Quod si filij mei dereliquerint legem meam, visitabo in virga iniquitates eorum, misericordiam autem meam non dispergam ab eis.* In hunc finem Deus nos sæpius percutit variis flagellis, peste, aliisque morbis, vt resipiscamus, & non addamus iniquitates iniquitatibus. Sic Ecclesiam Iudæam semper Deus flagellis cecidit, vbi eam vidit corruptam fuisse vitiis, idololatriis, aliisque peccatis, vt resipisceret, purgaretur, reuerteretur ad Dominum. Legatur [illegible] C.æs. hist. Eccles. lib. 8.

Nonus. *Denique in hunc finem pios cædit Deus, vt huiusmodi plaga illis cedant in salutem, non ad damnationem. E contrario vero impios vlciscitur, ferit, occidit ad damnationem, cum propter sua ipsorum scelera id mereantur [illegible] autem ad salutem, & ideo ferit, vt hic incipiant sentire iram Dei quæ alio in sæculo totam sese super illos effundet. Ideo ferit, vt præsentibus flagellis [illegible] in Orco.* Tale fuit flagellum, quo percussit Pharaonem. Nam mare rubrum in quo submersus fuit, ceu ianua illi fuit per quam in Orcum ingressus est. Tale fuit flagellum, quo percussit Saulem. Nam gladius, quo se ipsum occidit, aperuit illi ianuam ad Orcum. Talia fuerunt flagella, quibus horribiliter percussit Iudam, Antiochum Epiphanem, vtrosque Herodes, Maximum & Agrippam, Tyrannos Cæsares Galerium Maximianum, aliosque innumeros impios & Antichristos. Flagellis enim illis primum sic senserunt iram Dei contra se: secundò aperta illis fuit ianua ad [illegible]. Vides ergo, quàm diuersi sint fines ad quos impij, & ad quos pij à Deo cæduntur: cum [illegible] impij, semper ad condemnationem, illi verò, scilicet pij, semper ad salutem cæduntur. Sunt igitur admodum dissimiles pij & impij in cruce.

VII. In acceptatione crucis. Septimò, dissimiles etiam sunt in subeunda cruce, cum illis crux offertur, antequam illam subeant. *Pij licet quantum ad carnem, oblatam crucem respuant, sicut etiam Christus exhorruit*, dicendo: *Transeat calix, &c.* tamen vbi agnoscunt *voluntate & beneplacito Patris sibi offerri, eam lubenti animo, quod ad Spiritum attinet, amplectuntur, subeunt, imo & gratulantur.* Petrus quod ad carnem attinet, respuebat crucem, sicut ei prædixit Christus, dicendo, Iohan. 21. *Cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas quò volebas: Cum autem senueris, alius præcinget te, & ducet quò non vis, quò inquam, non vis:* tamen vbi agnouit, eam sibi offerri à Patre, voluntate Spiritus, eam lubentissime est amplexus, sicut etiam alij Apostoli. Ita Paulus, Actor. 21. *Non solum alligari, sed etiam mori paratus sum.* 2. Corint. 12. *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis.* Vnde hoc? quia ipsorum voluntas Dei. Ideo semper dicunt, *Fiat voluntas tua.* Impij verò nullo modo vellent crucem, quia repugnat carni, nec quoad animum, quia ipsorum voluntas repugnat voluntati Dei, neque illi possunt esse subiecti. Quare semper volunt contrarium, quàm velit Deus. Hinc maior in ipsis afflictio oritur, propterea quod quicquid patiuntur, contra voluntatem suam patiuntur, quo fit vt non solùm caro, sed etiam voluntas, & totus animus patiatur: ideóque miseriores sunt in ipsa cruce impij piis.

VIII. In latione crucis. Octauò, dissimiles etiam sunt in perferenda ipsa cruce, postquàm eam subierunt. Longe enim diuersa ratione afficiuntur pij, quàm impij in ipsa cruce. *Pij licet quantum ad carnem, aliquando sub ipsa cruce gemant & fremant propter magnitudinem doloris quem inde sentiunt, sicut Iob, sicut Ieremias, cap. 20. tamen quantum ad Spiritum donati patientia, ita æquo animo eam ferunt, vt etiam subinde in ea lætentur & glorientur: & tantum abest, vt conquerantur de Deo, vt etiam eum glorificent in media cruce.*

Daniel 3. *Tres pueri, Sadrach, Misach, & Abednego, qui in fornacem coniecti fuerant, quod nollent adorare statuam auream, in ipsa media fornace ignis ardentis laudant Deum, & benedicunt Domino.* Actorum quinto De Apostolis dicitur, *Ibant gaudentes à conspectu Concilij.* Huc pertinet exemplum Stephani: Item Pauli & Barnabæ. Hinc Romanor. quinto. *Gloriamur in tribulationibus.* Hinc pij sunt vultu semper læto, oculis iucundis, ore ferè in formam risus composito, & Deum laudant, non franguntur animis, accidat quicquid velit. Quare? quia Spiritu Dei, qui est Spiritus lætitiæ, prædici sunt.

Impij verò tantùm abest, vt ipsam crucem æquo animo ferant, vt etiam præ impatientia Deum blasphement, tetro sint semper vultu, animis semper anguntur, franguntur, concidunt: quo fit vt grauior illis crux, quo in animo affliguntur, quàm ea, quâ in carne percutiuntur.

IX. In effectu crucis. Nonò, dissimiles etiam sunt in effectis crucis, qui ex cruce sequuntur. Optimos fructus ex cruce hauriunt pij: pessimos, quæ sua est ipsorum prauitas, impij. 1. *Pij ex cruce, cùm donati à Deo sint dono patientiæ, qua eam libenter ferant, re ipsa experiuntur amorem erga se Dei, quo & magis certiores fiunt suæ vocationis, & ad æternam vitam electionis.* Romanor. quinto. *Gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam parit, patientia probationem, qua scilicet probamus & experimur in nobis ipsis Dei fauorem, auxilium, beneuolentiam.*

Impij verò ex cruce reipsa experiuntur, Deum sibi esse capitalem hostem, & seuerum Iudicem, & condemnatorem, propter sua ipsorum scelera, atque ita magis in infidelitate & impietate confirmantur.

2. Pij ex cruce assequuntur fructum spei, qua magis corroborantur & certiores fiunt, se assecuturos breui vitam æternam, posteaquàm ex cruce reipsa experiuntur Dei in se beneuolentiam. Ideo sequitur Rom. 5. *Probatio verò* (scilicet operatur) *spem: Spes autem non confundit, quare? quia diffusa est charitas in cordibus nostris. Ex certitudine & sensu charitatis Dei erga nos, spem certam concipimus, nos glorificatum iri: nos adepturos omnia, quæ & ille promisit & nos credidimus. Hæc autem spes in Deo,* qui est, vt Psaltes ait, *spes nostra, nunquam confundit eos, qui spe hac præditi sunt, etiamsi diu multúmque differantur ea, quæ promissa sunt. Deus enim tandem præstat ea quæ promisit.* Spem tamen nostram, cruce exerceri vult. Promittit Abrahæ & semini eius terram Chanaan, sed primò exercet eum sub cruce in Ægypto: ducit eum per desertũ multo tempore, & tandem post annos 430. dat illi semini terram. Promittit populo se illum liberaturũ è Babylonia, sed continet illum prius in illa cruce 70. annis: tandem liberat. Promittit Filium suum Mundo, cunctatur circiter annos 3959. & exercet nostram fidem & spem in cruce. Tandem eum mittit. Ergo *spes non confundit.*

Sancti ergo agnoscentes in cruce, hunc esse morem & cursum Dei, vt Sanctos suos prius multis procellis in hoc mari exagitet, antequam ad portum eos deducat, sed tamen quòd certissimè tandem in possessionẽ rerum promissarum fideles adducat, sperant & cõfirmantur in spe, quando sunt sub cruce, dicúntq; cũ Iobo 14. *Etiamsi*

me occiderit, in hoc, Ego sperabo. Item, cum Paulo, Philip. 1. ver. 19. & 20. *Noui quòd calamitas mea mihi cedet ad salutem, secundum exspectationem & spem meam, quod nulla in re pudefiam.* Impij vero, qui extra crucem videbantur aliquando sperare in Domino, licet ex corde nunquam fiderent Deo, neque in eo sperarent, in cruce abijciunt omnem spem, quam in Deum collocasse videbantur. Inde blasphemant Deum, & in desperatione confirmantur.

Denique pij ex cruce acquirunt pœnitentiam, dilectionem in Deum, virtutes omnes, & (vt vno verbo dicam) emergunt perfectiores, sanctiores, meliores, purgatiores, sicut aurum ex igne purius fit. Psal. 119. *Bonum mihi, quòd humiliasti me, vt discam iustificationes tuas.* Exemplum habemus in Iobo, qui ex tot calamitatibus, quibus tanquam igne probatus & purgatus fuit, perfectior euasit, vt Deus testatur eo in libro.

Impij vero ex cruce peiores fiunt, fremunt contra Deum, blasphemant eum, obdurantur: Et si sint hypocritæ, qui simulent cultum Dei, igne persecutionum examinati, reuertuntur ad cultum idolorum, ineunt fœdus cum mundo, sese accommodant carni, abnegant Euangelium: vt patet ex eorum vocibus quando calamitate aliqua tanguntur. Malach. 3. dicunt: *Frustra seruitur Deo. Quæ enim vtilitas, quod mandata eius obseruamus? & quod humiliati, vel tristes coram Deo exercituum ambulamus? Nunc ergo beatos & felices iudicamus arrogantes & contumaces. Etenim impietatem patrantes felicitatem...* En quomodo peiores euadant impij ex cruce?

At etiam pij aliquando in huiusmodi voces prorumpunt, quando vident impios fortunari, se vero duriter à Deo percuti, vt patet in Iobo, Ieremia, Asapho, & aliis.

Resp. Verùm quidem, tentantur huiusmodi tentationibus, sed tamen iis non succumbunt, non deserunt Deum: imo vbi ita tentati fuerint, postea victores euadunt, & perfectiores euadunt triumphántque de tentationibus. Psal 73. Audite Asaphum: *Parum abfuit, quin mutarentur pedes mei, & ferè effusi fuissent gressus mei, &c.* videantur reliqua. Ecce tentationem magnam Deinde concludit. *Et cùm ita mecum reputarem, parum abfuit, quin defecissem à generatione filiorum Dei.* En tentationem, sed cum victoria? Verum impij succumbunt, & eo fiunt peiores, ideóque magis affliguntur.

Exod. 9. *Pharao, quò magis percutitur, eò magis obduratur, & magis peccat, blasphemans Deum.* Hoc est, quod hîc ait Esaias, *Quorsum percutiemini? Additis iniquitatem.* At vnde hoc discrimen, quod in eadem cruce impius peior fit, pius vero perfectior: sicut patet in latronibus, *alter in cruce resipiscit, alter addit iniquitatem*, vt ait Ies. Vnde hoc discrimen?

Resp. Quia alter est pius, alter est impius: alter est electum aurum pretiosum, quod purificatur in igne: alter est palea, quæ comburitur ab eodem igne: alter est vnguentum pretiosum: alter est stercus fœtidũ. Iohan. 10 Christus rationem affert, Cur *Mercenarius videns lupum aduenientem fugiat, verus autem Pastor animam suam ponat pro ouibus,* quia, inquit, *Mercenarius est.* August. libro 1. de Ciuitate Dei, cap 8. huius discriminis hanc rationem adfert, dicendo: *Quicunque boni malique similiter afflicti sunt, non ideo distincti non sunt, quia distinctum non est, quod vtrique perpessi sunt. Manet enim dissimilitudo passorum, etiam in similitudine passionum: & licet sub eodem tormento, non est idem virtus & vitium. Nam sicut in vno igne aurum rutilat, & palea fumat: & sub eadem tribula stipula comminuuntur, frumenta purgantur: nec ideo cum oleo amurca confunditur, quia eodem prœli pondere exprimitur: Ita vna eademque vis irruens bonos probat, purificat, eliquat, malos vastat, damnat, exterminat. Vnde in eadem afflictione mali Deum detestantur atque blasphemant, boni autem precantur atque laudant. Tantum interest, non qualia, sed qualis quisque patiatur. Nam pari motu exagitatum & exhalat horribiliter cœnum: & suauiter fragrat vnguentum.*

Cùm igitur Iesaias de populo illo dicat, *quòd percussus addat iniquitatem, & peior indies euadat,* ostendit *populum esse reprobatum, deploratum, cœnum & stercus Satanæ fœtidissimum.* Nam de electis idem ait cap. 20. *Domine in tribulatione visitauerunt te, effuderunt precationem, dum castigatio tua super illos fuit.* Apparet igitur ex hoc loco Iesaiæ, quibus in rebus conueniant, & dissimiles sint pij & impij, dum ambo à Deo percutiuntur.

Quæ omnia eò spectant, vt primùm discamus, *Deum illum esse, qui nos percutit, qui nos penuria, peste, cædibus, aliisque calamitatibus cædit.* Non ascribamus igitur hæc *stellarum influxibus, fato, aeris infectioni, hominum malignitati, temporum infelicitati sed accepta feramus Deo.* Hic est enim qui sicut dixit populo Iudaico, ita nobis dicit, *Quorsum percutiemini?* quasi dicat, *Ego percussi, Ego* (inquam) *Percussi vos hactenus.*

Secundò, Discamus causam impulsiuam, qua Deus quasi compellitur ad nos percutiendos, esse peccata nostra, non solùm nostra, quæ vnusquisque facit, sed etiam aliena, quæ non prohibemus, nempe idololatrias, & alia scelera. Hæc enim causa fuit illa, quæ Deum impulit ad cædendum populum suum. Ait enim, *Quorsum percutiam vos? Additis iniquitatem:* quasi dicat, *Percussi vos propter vestras iniquitates: tamen non cessatis adhuc.* Hæc eadem est, qua quasi cogitur nos percutere. Ergo recognoscamus peccata nostra, & ea deploremus.

Tertiò, Discamus etiam causam finalem, propter quam nos percutit, esse non perditionem nostram. Neque enim nos odit pater, sed salutem, nempe, *vt resipiscamus, corrigamur, ne cum hoc mundo damnemur. Diligit enim nos Pater.* Sic enim ait. *Quorsum vos percutiemini?* quasi dicat. *Ideo vos percussi, vt desisteretis à peccando, ideóque vt saluaremini, & tamen non cessatis, sed additis iniquitatem.* Quare flagella Dei inferuntur nobis *vt medicina, & vt remedia contra peccata, vt instrumenta quibus ad resipiscentiam adducamur.* Ne ergo abutamur iis salutaribus remedijs, sicut impij faciunt ad internecionem, quibus illi fiunt deteriores: sed vtamur ad salutem, quibus resipiscamus, ne idem nobis possit dici quod populo Iudaico, *Quorsum percutiemini? additis iniquitatem.*

DE FVRTO QVAESTIONES septem.

In 23. vers. Cap. 1. Ies.

Principes tui facti sunt socij furum.

I. De Etymologia Vocabuli.
II. Quid sit
III. Quæ species furti.
IV. Qui modi furandi.
V. Quibus modis quis socius furum fieri possit.
VI. An quoduis furtum sit peccatum.
VII Vnde hoc malum, videlicet furtum, & animus furandi proficiscatur.

De I.

HEbraica vox, qua furtum in Scripturis appellatur est, *Ganabh*, significat autem propriè, aliquid vel moliri, vel auferre, vel subducere clanculum, ita vt conscientia eorum, quorum interest, fallatur. Sic de Iacobo legitur, Genes. 31. *Et furatus est Iacob cor Labani.* Item, infra ait ei Laban, *Et furatus es me, & non indicasti mihi.*

Accusatur Iacob furti ob id quod clam Labano sese cum suis vxoribus, & filiis & aliis rebus omnibus subduxerit ac discesserit. Furari enim cor alicuius nihil aliud est, quàm alicuius conscientiam fallere, illique vel se, vel aliquid aliud clanculum subtrahere. Propriè ergo apud Hebræos furari & *Ganabh* est, clàm aliquid auferre

Græcis etiam verbum κλέπτειν, idem significat, nempe clam auferre, vt videri potest apud Suidam, κλέπτειν τὸ τὰ ἀλλότρια λάθρα ἐξαιρεῖσθαι, Item, κλέπτης δὲ ἀπὸ τοῦ καλύπτειν.

Latinis etiam *furari*, est clam alienum auferre. Vnde Cic. 2. Offic. vtrumque explicandi causa coniungit, *furari & clam alieni eripere.* Varro libro 14. rerum diuinarum, *furem* ex eo dictum ait, quod furuum atrum appellauerint, & fures per obscuras noctes atque atras facilius furentur. Quidam tamen à *fero* dictum volunt, quod *ferat*, id est, auferat res alienas. *Furari* igitur tam apud Hebræos & Græcos, quàm apud Latinos, propriè est, res alienas clanculum auferre.

De II.

DE II.

Furtum igitur propriè est actio adversans legi Dei, quâ res aliena inscio & invito Domino clanculum aufertur. Vbi vox, inscio Domino, & clanculum discriminat furtum à rapina. Rapina enim est actio, quâ res aliena, invito Domino, aperta vi aufertur. Arist. lib. Eth. 5. c. 2. hoc idem confirmat. Furtum enim & rapinam in hoc similia esse docet, quòd tam illud, quàm ista, actiones sint non nostræ voluntatis, id est, quæ nobis invitis ab aliis fiunt. Sed discrimen inter ea hoc esse dicit, quòd rapina fit manifesta vi, sicut etiam verbera & convitia: furtum verò clanculum.

Cæterùm in Theologia, quanquam sæpius discrimen fiat inter furtum & rapinam, tamen sæpe etiam sub nomine furti comprehenditur etiã rapina: & verbum *Ganabh significat omnẽ furti speciem, furtum, rapinam, depopulationem, circumventionem, omnem denique rationem qua res aliena invito domino aufertur.* Ergo nomen hoc in scripturis sacris, & in lege Dei, est ceu generalis vox, ad omnes furti species attinens, & in genere sic definiri potest; *Furtum est actio, adversans legi Dei, quâ res aliena invito Domino aufertur, sive id fiat clanculum sive manifestè.* Vel sic: *Furtum est actio adversans legi Dei, qua res aliena, aliquando inscio, semper autem invito Domino aufertur, lucri prætextu causa.*

DE III.

Hoc pacto acceptum vocabulum furti, in varias species dividi potest. Possunt enim illud vel à variis generibus rerum, quæ auferuntur: aut à variis modis, quibus auferuntur, deduci.

Si à rebus, quatuor furtorum genera in summa constituo, iuxta quatuor rerum, quæ furto auferuntur, species.

Nam primò, res quæ furto tolluntur, *vel sunt privatæ,* verbi gratia, *res hominum privati, Antonij, Petri, &c.* Furtum, quo huiuscemodi res privatæ auferuntur, *simplex furtum* vocatur. ergo hæc esto prima species.

Secundò, *vel sunt res publicæ, ut bona aliquius urbis, regni, &c.* Furtum, quo hæc auferuntur, appellatur *peculatus.* et hæc est secunda species.

Tertiò, *vel sunt res Deo consecratæ, ut bona ecclesiastica, Ecclesiis & cultui divino deputata.* Furtum, quo hæc auferuntur, vocatur *sacrilegium*, & hæc est tertia species furti.

Quartò, *vel sunt homines ipsi qui auferuntur, seu furtim abripiuntur sive ij sint liberi, sive servi.* Furtum hoc, quo homines intervertuntur, vocatur *plagium* à Mart. 3 i, & *plagiarius*: & huiuscemodi fures, qui homines furantur, *plagiarij* vocantur.

Hæc rerum partitio mihi videtur esse satis congrua. Nam omnes res, quæ furtim interverti possunt, vel sunt ipsi homines sive liberi, sive servi: sic est *plagium.* Vel sunt non homines ipsi, sed res hominum usui deputatæ, & hæ vel sunt privatæ, id est, privati hominis, sic est *simplex furtum*, Vel sunt publicæ, id est, communi hominum multorum usui assignatæ, sic est *peculatus.* Vel sunt res non hominum, sed Dei. (Nam Deum ipsum nemo furari potest) id est Deo consecratæ, ut sunt bona, quæ Ecclesiastica vocantur, Sic est *sacrilegium.* Ita si quis gloriam Dei sibi ipsi usurpet, sacrilegus est. Hæc ergo sunt quatuor species furtorum à rebus ipsis desumptæ.

DE IV.

Si verò à variis modis, quibus res alienæ auferuntur, species furtorum sumantur cum multi sint modi, multæ etiam invenientur species furtorum. Sed tamen inter alios modos, qui ita multi sunt, ut numerari non possint, ij præcipui sunt.

Primus *in aperta violentia consistit, ut cùm quis vi aperta, & prædatoria licentia, aliena bona diripit; & furtum illud vocatur vel rapina, vel depradatio, ac depopulatio.*

Secundus *in dolosa & occulta vi consistit, ut cùm quis noctu clanculum aliena bona furatur, & furtum communi voce appellatur.*

Tertius *in malitiosa impostura consistit, ut cùm quis res corruptas pro sinceris vendit, & quibusvis rationibus utitur, ut alieni ingenuitate & impostura decipiat.*

Quartus, *in iudicii calliditate, ut cùm quis per speciem iuris, aliena bona diripit: & hoc genus furti, tum possimum præsertim in iudiciis fit, quando vel iudices corrupti sunt, vel causarum patroni sua eloquentia fucum faciunt iudici ne causæ veritatem cernere possit: & sicut fit in usuris.*

Quintus, *in blanditiis consistit, ut cùm quis malitiose alicui blanditur, adulatur, ut aliquod donum accipiat & ita sub donationis prætextu, bona illi callidè emungit.*

Sextus, *in officij debiti neglectu consistit, cùm scilicet quis non obit munus suum, quod aliis debet.* Verbi gratia, cùm Doctor non docet, cùm pastor non pascit, cùm paterfamilias non bene curat familiam, non vestit filios, cùm iudices & Magistratus non defendunt pios: Cùm bene meritus de republica non debito honore afficitur. Furti omnes ij apud Deum tenentur, utcunque apud homines pro furibus non habeantur. Alienum enim retinent & intervertunt, qui non exequuntur quæ suæ sunt vocationis munera, quæ aliis debent. Denique modi omnes quibus proximorum bona contra ius charitatis vel ad nos derivamus, vel retinemus, furta sunt apud Deum. Quot autem sunt genera furtorum, tot etiam sunt genera furum.

DE V.

Nunc videndum, quibus modis quis socius fiat furum.

Primus est consensus, & hoc quoad voluntatem internè. Hic triplex est. Primus *ante furtum, cùm consentis, ut fiat:* secundus, *in furto cùm tibi placet, quod fiat.* Tertius *post furtum, cum tibi placet esse factum.* Ratio. Quisquis enim ad facinus consentit, facinoris est particeps & socius. Vnde illud Iuris: *Agentes & Consentientes pari pœna puniuntur.*

Secundus est quoad verba: & hic est *vel consilium, vel mandatum, vel laudatio.* *Consilium, cùm consulis, ut fiat. Mandatum, cùm mandas, ut quis furetur. Laudatio, ut cùm furem vel ridendo, vel palpando laudas, quod magna industria furatus sit.*

Tertius quoad facta, primùm negativè, & hoc est *permissio, ut cùm possis prohibere aliqua ratione, non prohibes tamen, sed connives.* Deinde affirmativè, & hoc est *cooperatio, occultatio, defensio. Cooperatio,* ut cùm quis sciens & volens furi aliqua ratione cooperatur ad furandum, verbi gratia, si eum ad furandum ducas si instrumenta ad furandum præbeas. *Occultatio,* cùm furem ipsum occultas, vel domi, vel alia ratione. *Defensio,* cùm scilicet furem vel accusatum vel imperitum defendis.

Quartus modus, quoad ipsas res, quæ furto sunt ablatæ: & hic est *furti participatio*, cùm scilicet rei furtivæ portionem aliquam capis: idque 4. modis fieri potest. Primò, *si partem rei furto ablatæ à fure ipso oblatam recipias.* Secundò, *si violenter de manibus furis rapias atque in tuum usum convertas.* Tertiò, *si emas rem, quam furto oblatam certò scias.* Quartò, *si cum sis iudex, accepto munere vel furi conniveas, vel furem absolvas.* Sic solent principes & iudices fieri socij furum. Iesaias conqueritur de iudicibus & principibus Iudæorum.

DE VI.

An verò quodvis furtum sit peccatum, à multis dubitatur. Nam una ex parte non omne furtum videtur esse peccatum, ut ex iis locis patet.

1. *Furtum fuit id, quod Israelitæ fecerunt, quando Aegyptiis ipsis, & inscijs aliena bona fraudulenter abstulerunt. Acceperunt enim ab Aegyptiis mutuò multa vasa aurea & argentea, & vestes multas, hoc animo, ut nunquam tamen illa amplius redderent.* Exod. 12. Atqui illud non fuit peccatum. Iussu enim divino id fecerunt, Exod. 11. Moses ait, *Et fecerunt sicut præceperat Dominus.* Facere autem quod præcepit Dominus, tantùm abest ut sit peccatum, ut etiam sit vera obedientia.

2. 4. Reg. 11. *Cùm Athalia ob mortem filij sui Ochozia furore percita, occideret omne semen regium: Iesaba soror Ochozia furata est Ioam filium Ochozia, atque illum abdidit in templo apud Iojadam sacerdotem.* & textus ait: *Et accepit Iosaba soror Ochozia Ioas fi-*

nia constitit pendulos montes Chalybaeos, h. e. *per inseparabilem Dei Omnipotentiam & per immutabilem firmamque Dei voluntatem*: & hoc confirmant olim Scripturarū loci, vt illo Psal. 115. *Omnia quaecunque voluit, fecit.* Ies. 14. *Dominus decreuit & quis infirmabit? Dominus extendit manum suam & quis eam reuocabit?*

Tertia, *Omnes creaturae, hominesque tum mali quàm boni qui in hoc mundo versantur, & tempus, gubernantur à Deo*: hoc est, *& mouentur ad suas quasque actiones, quarum ad* [illegible] *sunt: & per eas ad suum finem perducuntur: reprobos ad supplicium quo sunt destinati*, vt Scriptura tradit: *& electos ad caelum ad quod sunt praeordinati.* Actor. 17. *In ipso enim viuimus, mouemur, & sumus.* Actor. 2. *A quo abiit Iudas, vt abiret in locum suum.*

Quarta. *Totam Dei prouidentiam omnia tandem dirigere ad gloriam suam, & ad salutem electorum: ut tum quos* [illegible] *Spiritum Dei damnare, & electos seruare, vt qua vtraque re Deus glorificetur*, iuxta verba Angeli ad Zachariam. [illegible] *qui egrediuntur ad terram Aquilonis, quiescere fecerunt Spiritum meum in terra Aquilonis.*

Ex iis autem quatuor propositionibus hanc vnam constituimus, in qua fundatur tota de sortibus tractatio. *Quicquid nobis contingit, siue prosperè siue aduersè, non id fieri neque à fortuna, quae nulla est, neque à casu, neque sorte, propriè loquendo, non* [illegible], *sed à mera aeterna Dei voluntate, & nihil aliud esse, quae omnia gubernat, quàm planè aeternam & immutabilem Dei voluntatem, vel, vt potius loquar, certissima quaedam voluntatis Dei effecta atque signa testificantia Deum* [illegible] *decreuisse, siue nobis contingat, siue nostra electione, siue sorte, siue quocunque alio modo.* Si enim excipias peccatum, quod nihil aliud est, quàm tenebrae quaedam contagiosum in nos ab Adamo à Satana transfusum, quod omnes actiones Dei in nobis tam internas quàm externas infecit, reliqua omnia quaecunque illa sint, *à Deo sunt, & diuinae voluntatis effecta.*

Hoc est primum fundamentum, quod nobis praeiaciendum fuit tractationi de sortibus.

Secundum, *Nam verò, atque hoc est. Cùm omnia quae nobis contingunt, tam sorte quàm electione, nihil aliud sint, quàm aperta signa diuinae & aeternae voluntatis, quibus declarat se ab aeterno hoc voluisse atque statuisse, quod nobis per effecta reuelat*: notandum est duplicem esse, vt ita docendi gratia loquar, voluntatem Dei, reuelatam & occultam. *Reuelatam vocamus eam quam in Scripturis patefecit, atque haec est de rebus ad salutem nostram pertinentibus, ac proinde cognitu necessaria est ad salutem. Hanc non oportet* [illegible] *per sortes, aut alia ratione: neque expectandum est, vt nobis Angelus de caelo nobis eam reuelet. Ipse enim eam semel reuelauit, & Sanctis literis commisit, & quotidie praedicatur.* Summa autem eius est, *vt si volumus salui esse, credamus in Christum vnicè & per dilectionem operante fide.* Iohan. 6. *Haec est enim* (inquit Christus) *voluntas Patris mei, vt omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam aeternam.* Item 1. Thess. 4. *Haec est voluntas Dei, sanctificatio vestra.*

Volunta-tas Dei duplex.

Patefa-cta quae.

Altera est, quam vocemus non reuelatam seu occultam & arcanam. Arcanam autem vocamus, non quod eam nunquam reuelet, sed quia eam ignoramus, nisi vel per effecta ipsa, postquam impleta est, vel nouis reuelationibus & signis patefaciat, antequam fiat. Est autem haec primò de rebus, quas ipse facturus est, sed nos ignoramus, nisi (vt ante dixi) vel nouis signis, vel reuelationibus, in visione, aut in somno, ipse eas, antequam fiant, reuelet, vel rebus iam confectis, quid ante voluerit, reipsa demonstret. Secundò de rebus quas vult à nobis fieri, sed quas nos ignoramus, nisi extraordinariis mediis vel nouis reuelationibus vel signis indicet.

Arcana & occul-ta volun-tas quae.

Tertium fundamentum. *Hanc suam secretam voluntatem circa quam versantur & sortes, tam de iis rebus quas ipse facturus est sine nobis, quàm de iis quas vult fieri à nobis, aliquando reuelat ipse spontè, non requisitus: aliquando vult à nobis inquiri & ita nobis reuelare.* Spontè, non requisitus. *Sicut olim Abraho reuelauit quid vellet facere de sua semine: & quid vellet ab eo fieri de filio Isaac.* Item, *Cùm reuelabat Mosi & Prophetis futura, quid facturus facturus esset suo populo, quod gentibus, &c.* Et hoc aliquando in somno, aliquando in visione, vt Numer. 12. habemus: idque aliquando verbo tantùm, aliquando addito etiam spectro & signo aliquo. *Et hoc de voluntate sua, antequam fiat. Postquam verò facta est, declarat effectu ipso. Vt postquam verò facta est, declarat effectis ipsis. Vt si* [illegible] *ergo posito, agnoscimus quae fuerit ante voluntas Dei de eo.* Et hoc vitio facit. Non enim quaerimus. Quando Dominus spontè reuelat, non opus est sortibus. Aliquando autem requiri vult à nobis hanc voluntatem arcanam. Vt cùm volebat interrogari à Dauide, 2 Reg. 5. *An iret contra Philisthaeos, vellet ipsi dare victoriam.* Deinde, de iis quae nescimus an velit à nobis fieri, nec ne: Exemplum, *vt cùm volebat interrogari à populo per Prophetas, an vellet, vt hanc vel illam expeditionem susciperent, an vellet, vt iret Dauid aduersus Philisthaeos. Vt cùm filij Israel consuluerunt Deum, quis ante deberent ascendere contra Chananaeos*, & Dominus reuelauit, *vt Iehuda ascenderet.*

Cum verò voluntas arcana sit de rebus quas Deus facturus est ipse, aut quas vult fieri à nobis, vtram vult à nobis inuestigari?

Resp. Aliquando voluit, vt illam etiam priorem inuestigarent Prophetae, id quod etiam fecerunt, verbi gratia, 2. Reg. 5. Cum Dauid petiit à Domino, significaret, *an vellet vt non tantùm se ire contra Philisthaeos, sed etiam an vellet sibi victoriam dare.* Sed hanc tunc interrogabant Prophetae, cum specialiter ad hoc faciendum à Spiritu Sancto permouerentur. Ideo facta haec specialia non sunt trahenda in generalem regulam. Nam illud retinere debemus, Act. 1. *Non est vestrum nosse tempora, &c.* & alia, quae nostra scire nihil interest, sed in sua seruari vult Deus potestate. Circa hanc igitur neq; sortes versantur. Haec est illa diuinatoria sors, quae ab omnibus piis damnatur, & in Scripturis prohibetur, ne eamus ad sortilegos, qui futura profitentur se posse praedicere per sortes.

Alteram, de iis quae vult à nobis fieri, tunc vult à nobis inuestigari, cùm aliquid agendum est necessariò, quod pertineat vel ad gloriam Dei, vel ad salutem & bonum proximi, & ignoramus quid agendum sit: Vt, *An eundum sit ad praelium hoc vel illud: Cui danda sit haec pars haereditatis: Quem velit ad Magistratum eligi.*

Quartum fundamentum, *Quibus modis voluerit Deus inquiri & interrogari suam de aliqua re voluntatem, atque ita etiam soleat sortes respondere, hoc est, singularium de particularibus actionibus vel per ipsum, vel per eos agendis, voluntatem reuelare.* Modi praecipui hi fuerunt.

1. *Per Prophetas, qui prodibant ad eum, suo ipsorum, & precati à Deo, vt reuelaret, quid in re dubia & tamen magni momenti vellet à nobis fieri, & quid ipse facturus esset in eam re, seu quem euentum daturus.* Dominus autem illis respondit *vel in somno, vel in visione: idque per verba aliquando solum, aliquando tum signo aliquo & spectro coniunctum.*

2. Per omina. *Omen autem erat signum aliquod, quod aliquis à Spiritu Dei permotus sibi proponebat, vt inde euentu aperto cognosceret Deum illud vel illud, quod quaerebat velle.* Sed hoc non fiebat, nisi precibus praemissis, & per Spiritus sancti afflatum, persuasi autem, Deum moderaturum hoc signum, cùm postea videbant ita euenire, concludebant, Deum velle id quod ipsi cupiebant. Erant enim illud signum consentiens voluntati diuinae cum voluntate illius, qui aliquid quaerebat. Exempla Genes. 24. In seruo Abrahae, Iud. 6. *de vellere super quod solum accidit ros & quod solum* [illegible].

3. *Per Vrim & Tummim in pectore summi sacerdotis*: de qua responsione vide Exod. 28. & Brentij Commentarium in illud cap. Item Iosephum libro 3. Antiquitatum cap. 12.

4. *Per sortes*, vt Ios. 7. & Iud. 1. Putant Interpretes consultum fuisse Dominum à populo *quaenam tribus praecedere deberet in pugna contra Chananaeos per sortes.*

Notandum verò, semper cum iis signis coniunctas fuisse preces. Patet hoc in seruo Abrahae, Gen. 24. Item in Gedeone, Iud. 6. per sortes, Iud. 1. Ios. 7. Act. 1.

Nunc igitur de hoc signo, per quod volebat Dominus interrogari suam voluntatem de re agenda, quae ad bonum publicum spectaret.

Dignissimum autem est hoc argumentum, quod diligenter explicetur, idque propter multiplicem sortium vsum & abusum, qui partim legitur apud antiquos tam Iudaeos, quàm Gentiles fuisse, partim etiam nunc apud omnes populos cernitur.

Quàm frequens fuerit apud ipsum etiam Dei popu-

lum Hebræum scilicet, sortium vsus, liquidò apparet cùm ex alijs, tum speciatim ex iis locis, quos mox subiiciam, è quibus perspicuum fiet, non omnem sortium vsum Deo improbari: imò certis in casibus earum vsum non tantùm probari, sed etiam mandari. Leuit. 16. cùm è duobus hircis vnus esset offerendus Deo pro peccato populi, & alter viuus in desertum amandandus, idque vt ex illius discessu & fuga, tanquam symbolo reconciliationis, populus fieret certior abiecta fuisse procul sua peccata, *Dominus iussit sortem mitti super vtrumque hircum vt sorte declararetur, qui immolandus, & qui abigendus esset.* Primus hircus, *typus fuit aperte sacrificij Christi*, alter, meo iudicio, *effectum ipsius sacrificij: quòd scilicet nostra peccata propter passionem Christi, ablata sint ab oculis Domini in desertum.* Est enim hircus, animal lasciuum, & nostra significat peccata: *Et Christus significatus fuit per hircum immolandum, quatenus in se nostra receperat peccata per ipsum expianda.* Sorte autem totum hoc est factum, id est, decreto & prædestinatione Dei, non nostris meritis: Et sorte nobis hoc contigit beneficium, cùm alij per multi exclusi sint. Habemus igitur vsum sortis fuisse à Deo mandatum, & magnum in se continuisse mysterium, mysterium scilicet redemtionis nostræ per Christum, ex decreto Dei æterno: à nobis autem sorte reuelati & communicato.

Diuisio terræ Chanaan per sortem. Num. 26. *Iussit Dominus totam terram Chanaan sortibus distribui filiis Israel*, id quod etiam factum fuisse à Iosua legimus, Ios. 15. & sequentibus Ita Ioh. 19 *Milites sortiti sunt, cuius deberent esse vestes Christi.*

Electio ad Ministerium Sacerdotale & ad Regnum. 1 Paralip. 24. *Sacerdotes ex Leuitis sorte eligebantur ad ministerium.* Ita Actor. 1. *Sorte electus Matthias ad Apostolatum, vel potiùs declaratus Apostolus à Deo per sortes.* Ita 1. Reg. 10. *Saul publicè electus in Regem sorte.* Secretò tamen ante fuerat, ex mandato Domini à Samuele vnctus in Regem: sed euitandæ omnis inuidiæ gratia, & seditionis, voluit vt sorte eligeretur Rex à populo: *& cecidit sors super Saulem filium Cis.*

Peccati cognitio & detectio per sortem. Ios. 7. *Sorte inuentus fuit, qui de anathemate in Iericho sustulerat contra mandatum Domini, & ita prouocauerat iram Dei contra Israel*, nempe *Achan Filius Charmi, de tribu Iuda.* 1. Reg. 14. *Sorte deprehensus fuit Ionathan illè, fuisse, qui peccato suo Deum ita irritauerat, vt nollet amplius responsa dare populo.* Ita Ionæ 1. sorte agnitum fuit, *Ionam fuisse illum, qui peccauerat contra Dominum, & cuius causa orta fuerat tempestas.*

Ad officium faciendum. Luc. 1. *Sorte exijt Zacharias, vt poneret incensum in templo Domini.*

Prouerb. 16. *Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur*, vel, *sed à Domino omne iudicium earum.*

Prouerb. 18 *Sors comprimit contradictiones, & inter potentes quoque dijudicat.*

Ex iis apparet, non omnem vsum sortium Deo improbari: sed multis in rebus præcipi, commendari, vtilem & necessariam esse, ad sedandas contentiones, & pacem inter ciues, atque in Ecclesia, inter fideles, conseruandam: modò legitimè, & cum debitis circumstantiis, vt posteà docebimus, iaciantur sortes. August. Tom. 8. in Psal. 30 *In manibus tuis sortes meæ*: Sors non est aliquid mali, sed res est in dubitatione humana, diuinam indicans voluntatem. Nunc de Etymo huius vocis.

Sors Hebræis est *Gural*. Ionæ cap. 1. v. 7. *Pur*. Hest c 3. v. 7. & cap 9. v. 24. & *Chelebh* Ies. cap. 14. v. 12.

Græcis sors dicitur κλῆρος: huius vocis Etymologiam variam adferunt interpretes: primò, quidam deducunt ἀπὸ τοῦ κλᾶν, id est, κλάσθαι, inde κλῶ, κλάσω, & nomē verbale κλῆρος. Sic autem vocari volūt quidā quod de quibus sortes iaciebātur, ij vocarentur in se ipsos κλαόντα. Esset igitur à verbo actiuo κλάω. Alij quod super quos cadebat sors, ij vocarentur id est eligerentur, ad id, de quo erat instituta sors. Hanc Etymologiæ rationem Fauorinus adfert.

Alij deducunt hanc vocem κλῆρος ἀπὸ τοῦ κλᾶν, quod significat lignum. Sic igitur appellari, quod in ipsis lignis insculperentur seu inscriberentur nomina eorum, de quibus iaciebantur sortes.

Latinis dicitur sors. Varro à serie, fortuitò alicuius rei euentu. Est igitur sors, quasi fors à fortuna, à qua putabant Gentiles Romani sortes gubernari. Sed quod illi *fortunam* nos Dei decretum vocamus. Ideo Augustinus ait, *Sortem pro Dei Prædestinatione accipe.*

Sors vnde & quæ eius significata.

Quatuor autem significat, primùm *ipsa signa quibus sortimur, vt sunt ipsæ chartulæ, in quibus sunt scripta nomina rerum & personarū, de quibus sortimur, vt ipsa suffragia, siue pisa, vel fabæ, vel paleæ.* Ideo magnū Etymologicum ait κλῆρος σημαίνει ᾗ ψῆφον τῶν, ὅτι ἢ λάχμος λέγεται, ἐν αἷς ἐσημειοῦντο, ἢ ἔγραφον τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Sic Prouerb. 16. *Sortes mittuntur* (seu proiiciuntur) *in sinum* (Hebraica vox significat etiam medium.) hoc est *sortes proijciuntur intrò in sitellam an poculum, &c. Sed iudicium illarum à Domino est.* Ionæ 1. *Iaciamus sortem.* Secundo, *illum specialem κλῆρον, in quo signata est sors, vel à quo pendet sors* Sic, *Cecidit sors super Ionam.* Tertiò significat illud, *quod sortibus nobis contingit*, vnde & vulgò appellamus sortem. Huc illud. *Nemo est sua sorte contentus*, hoc est, *portione, quæ sibi contigit.* Psal. 31. *Sortes piorum sunt in manu Domini.* Ies. 17. *Hæc est pars eorum, qui nos diripiunt.* Quartò quia vero, quod sorte alicui contingit, Dei voluntate contingit, & sors legitima, nihil aliud est, *quàm diuinæ voluntatis reuelatio*: Ideo sortis nomine significatur etiam *ipsa Dei voluntas, decretum, prædestinatio & iudicium patefactum quod nobis antea erat occultum* Cic. 3. Philip. *Qui sunt igitur reliqui quos sors diuina delegerit?* Et apud prophanos alios Scriptores oracula diuina, sortes vocantur, vt *apud Valer. Max. lib. 1.* cuius rei explorandæ gratiâ, legati ad Delphicum oraculum missi, retulerunt, *præcipi sortibus, vt aquam eius lacus emissam per agros dissiparent.* Augustinus in Psal. 30. *Sors nihil aliud est, quàm in dubitatione humana, iudicium diuinæ voluntatis.* Et idem ait, *prædestinationem etiam posse appellari sortem.* Sic Virgil. 6. Æneid. *Hic exitus illum sorte tulit, ad eit, ineuitabili fatalique necessitate.* At certum est, legitima sorte nihil aliud requiri, & etiam patefieri, nisi voluntatem diuinam, vt scilicet iis signis Deus, quæ sua sit voluntas ea de re, de qua nos dubitamus & hæremus, declaret. Hoc manifestum est in sortibus de duobus hircis: in sortibus cùm diuidenda esset terra Chanaam in sortibus, cùm eligendi sacerdotes: cùm eligendus Rex, cum eligendus esset Apostolus in locum Iudæ Act. 1. in eligendo sacerdote, qui deberet incensum ponere. Luc. 1. in inuestigando peccatore, qui de Anathemate susceperat: sic in peccato Ionæ, &c. Quid enim aliud agebant, quàm quod orarent *Deum, vt vellet aliquo illorum signorum propositorum*, hoc est, *sortium declarare quis peccatum admisisset, propter quod eam immisisset tempestatem? Et quid est, Cecidit sors super Ionam, nisi iudicium diuinum de eo qui peccasset, & cuius causa orta esset tempestas, cecidit super Ionam?*

Ergo nomine sortis significantur omnia hæc. I. *Voluntas Dei de re aliqua facienda, vt de eligendo aliquo, de diuidenda terra, de hæreditate tribuenda: & iudicium diuinum, de peccato hominibus occulto*: Et sic capitur cùm ait Ionas, *Cecidit sors super Ionam.* II. *Res ipsa, quæ iuxta Dei voluntatem patefactam, conferenda dist ibuendáque est.* Et sic capitur Ies 17. & Psal. 31 III. *Signa ipsa quæ proijciuntur in conspectu Domini, & quibus voluntas & iudicium Dei patefit*: Et sic accipitur Ionæ 1. cùm aiunt nautæ, *Proijciamus sortes.* IV. *Specialiter signum notatum, quo cadente super aliquem, super eundem dicitur cadere sors.*

Sors quid sit. Quid est igitur sors? in genere, quatenus & ad licitas, & ad illicitas referri potest, sic definiri potest: *Est actio humana in hunc finem instituta, vt ex eius euentu, rem nobis incognitam diuinitus agnoscere possimus.* Hæc in omnibus sortibus reperiuntur. Exemplum in licitis: vt est sors de peccato agnoscendo: item de electione Matthiæ: Exempla in illicitis: vt erant illæ gentiles, in quibus inuocabant dæmones, & superstitionibus variis vtebantur: & quæ etiam nunc in mundo ab impiis & superstitiosis vsurpantur: vt ludere chartis, aleis, micare etiam digitis. Nunc explicanda est illa definitio.

Primò diximus esse actionem humanam, vt ex eius euentu rem nobis incognitam cognoscamus. Hoc ad differentiam aliarum omnium specierum diuinationis dicitur, quæ fiunt non ex inspectione euentus actionis nostræ, sed ex inspectione aliarum rerum. Sunt enim tria diuinationum genera, vide Thomam 2. secundæ, quæstione nonagesima quinta, articulo 3.

Astrologi ex inspectione situs & motus syderum agnoscunt multa futura, quę alioqui aliis occulta sunt: &

ha. aliquando est certa scientia, vt de futura Eclipsi, de pluuia. Matth. 16. cum peterent Pharisæi & Saddacæi signum de cœlo, respondit eis Dominus. *Facto vespere, dicitis serenum erit, rubicundum est enim cœlum: Et mane hodie tempestas, rutilat enim cœlum triste. Hypocritæ, faciem quidem cœli dijudicare nostis, signa vero temporum non potestis.*

Augures verò profitebantur, se posse occulta & futura præscire ex inspectione motus auium, aut etiam aliorum animalium, vel ex audito garritu auium.

Alij ex consideratione verbi alicuius præter intentionem ex ore alicuius elapsi: & propriè vocatur hæc diuinatio omen.

Chiromantici, ex inspectione lineamentorum in manu, præsumunt se multa occulta præscire.

Alij ex inspectione figurarum in igne apparentium, & hæc ars dicitur pyromantia.

Alij ex inspectione figurarum in aqua, & vocatur hydromantia.

Alij ex inspectione figurarum in aere, & dicitur aeromantia.

Alij ex inspectione & consideratione figurarum in terra, in lapide vel ferro, & dicitur Geomantia.

Ergo vt discernatur diuinatio per sortes ab istis alijs, dixi, *sortem esse actionem humanam, vt ex spectato eius euentu cognoscamus, &c.* Nam illæ supradictæ non cognoscuntur ex spectato euentu nostræ actionis, sed ex inspectione figurarum, motuum, dispositionum in aliis rebus. Hæc particula excluduntur & omen, de quo supra, cùm scilicet homines figuram sibi proponebant, & rogabant Dominum, vt illo declararet suam occultam voluntatem. Ibi enim nulla est actio humana nostra ex cuius euentu rem incognitam cognoscamus. Sic etiam excluduntur *Vrim & Thummim.*

I. Quæstio. Additur deinde in definitione, *diuinitus cognoscamus,* primum vt significemus, *non de agnoscendis alijs rebus sortes proijci, quæ humana ratione cognosci nequeunt, sicut sortes miserunt nauta Ionæ. & sicut Apostoli Act. 1. Secundò, vt ostendamus, sortes regi à Domino,* vt ait Salomon Prouerb. 16. & per eas, ab ipso moderatas, rem occultam indicari, ac proinde, sortes signa esse diuinæ voluntatis, quæ aliquin occulta nobis erat.

Quæres, si quis interroget: quomodo fieri potest, vt certa sit cognitio, quæ habetur per sortes? & hanc esse Dei euidentiam, quæ sortibus reuelatur, omnino videtur esse incerta, casus fortuitus. vnde sors dicitur sors, quasi fors, fortuna. Et Cicero ait, *in sortibus esse casum & fortunam?*

Resp. Si sortes spectes solas in se, & quatenus ab hominibus proijciuntur, possunt omnino fallere, imo fallent sua natura semper, sed Salomon ait Prouerb. c. decimosexto. *vas à Domino diriguntur sua occulta manu. Mittuntur, inquit, ab hominibus, sed à Domino est iudicium earum.* Deus autem nec falli, nec fallere potest. Proinde certissima est cognitio, quæ per sortes a Domino temperatas habetur.

II. Quæstio. *At locum (requires) hoc, quando sortes proijciuntur à pijs sine fraude cum inuocatione Dei, sicut in sorte Matthiæ, &c.* Illas enim Deus moderatur, & de iis loquitur Salomon: Proinde certa est agnitio voluntatis diuinæ, quæ per illas sortes habetur. At de sortibus, quas impij proijciunt, cum fraude, nunquid dicemus, eas quoque à Domino dirigi?

Responsio: *Quasdam etiam impiorum à Domino temperatas fuisse, & earum iudicium fuisse à Domino,* manifestum est ex capite primo Ionæ. Qui sortiebantur, certè idololatræ erant & impij interim videmus, sortem cecidisse super eum, super quem debebat, nempe *super Ionam vatem.* Hic enim vnus erat ille, cuius causa venerat tempestas. Hoc autem quærebant scire nautæ per sortes tempestatis: fuerunt igitur à Domino directæ, & dictum Salomonis etiam in iis sortibus verum fuit: *sortes proijciuntur in sinum, at illarum iudicium à Domino est.*

Negari igitur non potest, quin Deus etiam aliquando impiorum sortes moderetur. An verò semper, id posset venire in controuersiam. Quidam sentiunt, *non esse temperari à Domino.* Quæritur? Quoniam quin *non probat Deus affectus impiorum neque tales sortes, quæ fiunt cum fraude,* qualis fuit Temeni apud Pausaniam. Res ita habet. Non poterat conuenire de Messeniaca hæreditate inter Cresphontem & Aristodemi filios. Vocatus fuit Temenus, qui sorte litem dirimeret. Conuenerat autem inter eos, vt glebæ conficerentur è terra, & siccarentur, & proijcerentur in aquam: ac quorum glebas aqua colliquasset, ii cederent Messeniaca. Quid Temenus? qui fauebat Cresphonti? fecit glebas, & Cresphontis siccauit ad ignem, ita vt non possent liquefieri facilè in aqua, at filiorum Aristodemi glebas siccabat ad solem, idque secretò & fraude. Coniectæ in aquam omnes: illæ Aristodemi filiorum mox liquefactæ fuerunt, ita sors dedit cedere Messeniaca. Hæ sortes cum fraude fuerunt.

Aliud exemplum. Quinque Principes Persidis occiderunt Magos, tanquam Tyrannos, postea pacti sunt de Regno, quis ipsorum quinque deberet esse Rex. Sortem egerunt hoc modo: vt certo die venirent simul in equis summo mane ad palatiū Regis, cuius equus prior hinniret, is esset Rex. Famulus Darij Hystaspis, pridie eius diei, quo venturi erant Principes ad Palatium Regis, eo duxit equam, deinde equum, in quo sessurus erat dominus. Equus visâ equâ, exarsit amore eius. Manè cum venit eò, memor equæ hinnit. Putant omnes, hoc factum esse ex afflatu diuino. Pronunciatus igitur Rex. Nunquid dicemus, has & illas sortes Deum temperasse?

Resp. *Ego non video, cur non possit dici Deus moderari etiam has impiorum sortes, ad eum finem, quem vult.* Primò *sententia Salomonis est vniuersalis.* Prouerb. 16. Secundò *si temperauit sortes nautarum impiorum, cur non etiam aliorum?* Tertiò, *an non corda impiorum flectit, quo vult, cur non etiam sortes?* Quartò, *conclusimus, Deum omnia regere, moderari, &c. cur non igitur etiam sortes?*

At videretur probare impietates, & fraudes, quæ in illis fiunt ab hominibus.

Responsio. Negatur illatio. *Etiam corda impiorum flectit, quò vult,* nec tamen sequitur, *illum probare impietatem illorum cordium. Facit etiam regnare hypocritam propter peccata populi, nec tamen probat hypocrisin ipsius. Mittit Spiritum seductorem in eos qui non receperunt veritatem, nec tamen sequitur illum probare errores, mendacia, &c. Sua tamen exercet iudicia iustissimè.* Bene sequitur, *Deum igitur probare & velle id, quod sorte contingit, & propter hunc effectum & finem moderari sortes, & non fraude & impietate ipsorum. Proinde id etiam quod succedit è sortibus impiorum, non possumus non dicere esse Dei voluntatem.* Exemplum. *Darius Hystaspes certè per fraudem factus est Rex,* num igitur non fuit Rex declaratus Dei voluntate & voluntate quidem illâ occultâ? *Fraudem tamen fraudem non probauit, sed eâ vsus est ad suam voluntatem perficiendam.* Volebat enim vt Darius esset Rex. Stat igitur sententia, nihil certius, quam id quod alicui per sortem, illud ei contingere per Dei voluntatem, ac proinde omne iudicium sortium, à Domino Deo esse. Semper distinguendum est malum, quod est in maligna actione, ab ipsa actione, & malum dandum est hominibus, Deus autem non est separandus ab actione.

Sequitur nunc partitio sortium.

Quidam sic vt Thom. 2. 2. q. 95. art. 8. Aliæ sunt diuinatoriæ, aliæ diuisoriæ, aliæ consultoriæ.

Alij sic, vt Peucerus, de Diuinat. Aliæ sunt diuinæ, aliæ politicæ, seu humanæ, aliæ diuinatoriæ, seu diabolicæ.

Ego sic partior. Aliæ illicitæ, aliæ licitæ.

Multas esse illicitas & damnatas, patet è scripturis, in quibus damnantur sortilegia & diuinationes. Videantur etiam quæ scribuntur in Decret. c. 26. q. 5.

Non omnes verò damnari, sed quasdam esse licitas, & probari Dei, liquet ex locis, quos citaui supra. Leuit. 16. *Iubetur sacerdos sortem mittere super vtrumque hircum, vt inde liquescat, vter sacrificandus, & vter in desertum esset emittendus.* Reliqua exempla vide supra. Vbi etiam considerentur dictum Augustini, suprà quoque citatum: *Sors non est aliquid mali: sed res est in dubitatione humana diuinam indicans voluntatem: ideò est opus fidei, quia credimus illi Salomonis dicto,* Prouerb. 16. *Sortes mittuntur, &c.*

Quæ verò licitæ, & quæ illicitæ sint, à circumstantiis, quæ requiruntur in sortibus faciendis liquescet.

1. Quis. *A quo exspectatur euentus sortium? à solo Deo exspectandus est.* Is enim est, qui eas moderatur: non Satan: non astra: non fortuna. Prouerb. 16. *Sortes mittuntur in sinum: à Domino autem iudicium earum.* Ergo qui aliunde exspectat, quàm à Deo, peccat. Qui se

si à Diabolo *fortes illa impia & Diabolica sunt.* Si ab astris: quasi astra regant actiones humanas, quæ in sortibus iaciendis fiunt, *etiam impia sunt & superstitiosa.* Si à fortuna, *vt Dij ethnici, impia quoque sunt.* Item, *Si à fortuna, vt à casu, vana & impia: quia contra verbum Dei.* Prouerb. 16. *A Domino iudicium eius.*

Et totum hoc est peccatum contra fidem de prouidentia Dei. Ergo si volumus, vt nostræ sortes sint gratæ Deo: semper earum euentum à Deo exspectemus: credamus id quod ait Salomon Prou. 16. *Sortes proyciuntur in sinum*, &c. & confirmemus nos in hac fide illo verbo: *cecidit sors super Ionam.* Sicut enim in electionibus ille ex alto mouet voluntates nostras, vt hoc vel illud eligamus: ita in sortibus ipse eas moderatur ex alto. Ideo vtrobique agnoscenda est voluntas Dei.

II. *A rebus, de quibus iaciuntur sortes.* Dixi id cuius causa iaciuntur *sortes esse voluntatem Dei non illam reuelatam sed arcanam: non de rebus quas ipse facturus est: sed quas vult à nobis fieri non in futurum sed iam. Deus autem non vult à nobis fieri, nisi quæ ad gloriam suam & ad salutem ac bonum tam proximi, quàm nostrum faciunt.* Hinc propositio prima, *sortes sunt iacienda de rebus à nobis in præsenti agendis, itaque consentaneis voluntati Dei reuelatæ, ad gloriam Dei, & bonum nostrum ac proximi pertinentibus à nobis autem quomodo agenda sint, ignoratis: & quæ etiam neque per verbum Dei, neque humana ratione sciri à nobis possunt.*

Hæc propositio, tres qualitates rerum, de quibus iaciendæ sint sortes, continet.

Prima conditio est, *vt sint de rebus agendis à nobis, non à Deo vel alijs, idque in præsenti, non in futurum.* Hoc patet in exemplis sortium in veteri & nouo Testamento. Leuit. 16. *Sors fuit proiecta super vtrumque hircum, vt scirent vtrum deberent offerre, & vtrum in desertum abigere.* Ita in omnibus alijs sortibus semper inuenies, fuisse de rebus agendis. Nam Ios. 7. etiam in hunc finem voluerunt per sortes cognoscere, *vt scirent, de quo sumi vellet Dominus supplicium.* Ideo dixi, *in sorte inuestigare nos voluntatem Dei, de rebus quas velit à nobis fieri.*

Ergo illæ primo sunt illicitæ, *quæ proijciuntur, vt sciamus, quæ ad nullam actionem nostram pertinent, verbi gratia, quid factum sit in Italia.* Item illæ, quæ proijciuntur *vt sciamus, quæ facturus sit Deus.* id est, *futura Dei opera, verbi gratia, an daturus sit masculum, vel fœminam, idque faciunt multi proiecta pulli costa in altum.*

Item illæ, quæ proijciuntur, *vt sciamus quid facturus sit alius, verbi gratia, Papa an moriturus sit intra annum, vel biennium.*

Item quæ proijciuntur, *vt sciamus quid nos acturi aut passuri simus hic ad annum*, &c. Omnes istæ sunt illicitæ, quia vanæ, imo contra verbum Dei. *Non est vestrum nosse tempora.* Actor. 1. Non debemus etiam nobis vsurpare, quod est solius Dei, scire scilicet futura. Nam hoc est abuti sortibus in alium vsum, quàm Dominus eas instituerit.

Secunda conditio est, *vt res illæ agendæ, de quibus sortimur, sint consentaneæ voluntati reuelatæ in scripturis*, hoc est *vt directè sint aut ad gloriam Dei, aut ad bonum & salutem nostram, vel proximi: sicut omnia quæ præcepit agenda in Scripturis, referuntur ad gloriam Dei, vel ad salutem proximi.* In omnibus enim actionibus nostris, semper fit syllogismus, cuius maior propositio sumenda est ex voluntate reuelata in scripturis: altera ex re præsenti oblata. Exempla. Scriptura ait, *Frange esurienti panem tuum, &c.* Hinc maiorem confirmamus. Esurienti frangendus est panis, & sic vult Deus, vt agam. Ait enim, *Frange esurienti, &c.* Atqui hic homo mihi oblatus est esuriens: Et ego possum frangere panem. Ergo debeo huic frangere panem. Sic in electione seniorum. Tit. 1. *Constitue Seniores qui sint, &c.* Illi semper eligendi sunt è multis ad Presbyterium, qui præ cæteris ornati sunt illis conditionib. quas requirit Apostolus, Tit. 1. Atqui isti quatuor aut sex, sunt præ cæteris tales, &c. Ergo, &c. *Ita videmus omnes res à nobis agendas, debere conformes esse verbo Dei.*

Omnia autem quæ præcipit Deus, pertinere aut ad gloriam suam, aut ad salutem nostram & proximi patet. Oportet igitur, vt res, de quibus sortimur, faciant aut ad gloriam Dei, aut ad salutem nostram, vel proximi, eóque conformes sint scripturis. Exempla. Sic videmus, omnes sortes, quas legimus in Scripturis, fuisse de rebus ad gloriam Dei, aut ad salutem nostram, aut proximi attinentibus. Tales sunt sortes de Magistratibus eligendis.

Ergò primò, *illæ sunt illicitæ & impiæ, quæ fiunt de rebus contra gloriam Dei, & contra proximi salutem* hoc est, *contra verbum Dei.* Exemplum. Ezech. 21. Sortes Regis Babyloniæ, hoc est, Nebucadnezaris. Item, *si qui latrones sortiantur, quinam debeant priùs aggredi viatorem.*

Secundò, illæ vanæ sunt, *quæ proijciuntur de rebus vanis nec ad gloriam Dei, nec ad salutem proximi facientibus, verbi gratia, vt qui micant digitis, vter debeat abstinere à cœna.* Item, *vter debeat soluere vinum.* Non sunt quidem impiæ, quia non de rebus impijs: sed vanæ, quia de vanis. Cùm enim scriptura dicat, *Deum temperare sortes:* quorsum in rebus vanis accersimus Deum, vt sortes temperet? Nam etiamsi actu non inuoces, vt temperet: tamen reipsa sortibus eum inuocas, vt adsit. Hoc autem perinde est, atque si nomen Dei assumas in vanum. Ergo non debent proijci sortes, *nisi de rebus ad gloriam Dei, & ad salutem, bonumque vel nostrum, vel proximi pertinentibus.*

Tertia conditio est, *vt illa res agenda, quomodo agenda sint, à nobis ignorentur & quas alia ratione, quàm per sortes nequimus agnoscere.* Hic est enim finis sortium, vt sciamus diuinitus, quod humana ratione sciri nequit. Ideo nautæ Ion. 1. dicunt, *Venite, iaciamus sortem, vt sciamus.*

III. *Vbi. Vbiuis locorum* Euangelium enim non statuit certa loca. *In veteri Testamento soliti erant ante tabernaculum Domini, vel ante templum, cum precibus ad Dominum.*

IV. *Quibus auxilijs.* Auxilio Dei, ideóque cum illius inuocatione. Nam is solus potest nostras sortes dirigere, & felicem exitum illis dare. Sic omnes sancti in veteri Testamento, in omnibus suis sortibus fecerunt.

Ergo primò *illæ impiæ, quæ fiunt cum inuocatione & auxilio Dæmonum.* Secundò *illæ verò superstitiosæ, quæ cum sperato auxilio à stellis fiunt.* Tertio, *illæ vanæ, quæ sine vlla inuocatione nominis diuini fiunt, sed quæ in vanum, vt casus committuntur, vt vulgo fit.*

V. Cur? *vt faciamus illa, quæ per sortes declarabantur, tanquam certam Dei voluntatem. Sic in omnibus sisse gesserunt Patres, in hunc finem iecerunt, vt perficerent, quod sortibus Deus erat reuelaturus.* Item, *in gloriam Dei & pacem publicam, sicut in hæreditatum diuisione, & Magistratus electione.*

Ergo primò *illæ illicitæ sunt, quæ fiunt temerè & sine fine præfixo, qui sit obedientia voluntati Dei, vt in multis ludis sortialibus fit.*

Secundò, *illæ quæ proijciuntur, non vt obediamus, sed tantùm vt sciamus.*

Tertiò, *quæ non diriguntur ad gloriam Dei, nec ad bonum publicum, ac pacem vrbis, vt qui ludunt tesseris in hunc finem, vt lucrum faciant, cum damno proximi.*

VI. Quando: *cùm necessitas vrget, & cogit nos vti sortibus.* Quæ enim aliter sciri & cognosci possunt sine sortibus, ibi abstinendum est ab illis. Est enim semper prius vtendum *donis Dei verbóque eius.* (Ies. 8 *ad legem & testimonium*) *spiritu, ratione, antequam quærantur reuelationes à Deo per sortes.* Ideo Magistratus in cognoscendis delictis occultis, vti debet testibus, quæstionibus, &c. Damnantur ergo, qui sine re, & sine necessitate sortiuntur.

At quomodo sciam, quando necesse sit sortiri?

Respon. Primò, *quando illa res cognitu sunt necessaria: cognosci autem humana ratione non possunt.* Exempla. *In cognoscendo peccato Achan, & Ionathan, &c. oportebat punire peccatum, quo Dominus placaretur. Non poterat autem puniri, nisi cognosceretur: non poterat cognosci humanâ ratione: sed tantùm per reuelationem Dei. Tunc igitur licitum fuit, per sortes interrogare Deum, vt reuelaret.* Aliud exemplum: In electione Matthiæ ignorabatur, *vter illorum magis probaretur Deo.* Deinde Apostoli erant immediatè eligendi, & mittendi à Deo. Exemplum Augustini de doctrina Christiana, de eleemosyna. *Salus proximi poscit, vt detur eleemosyna;* non potest vtrique: nescis vtri potiùs: ad sortes veniatur. Exemplum item ad Hono-

Honoratum, epist. 180. de Ministris.

Secundo quando aliquid agendum est pro gloria Dei, & bono proximi, etiamsi scias quomodo agendum sit, tamen non potes aliâ viâ declinare inuidiam & rixas, quàm si vtaris sortibus: tunc vtendum est sortibus. Exemplum: vt in diuisionibus hæreditatum. Huc illud Prouerb. 18. Vt in eligendis Magistratibus. Sic 1. Reg. 10. Samuel in eligendo Rege.

VII. De modo, quomodo iaciendæ sunt sortes? Duo sunt modi, internè & externè. Internè, requiritur primo fides de prouidentia Dei, quòd scilicet nihil contingat nobis, quod non à prouidentia Dei proficiscatur, ac proinde, quod non facias ad gloriam Dei. Quamobrem promtis animis accedere debemus ad sortes, vt quicquid contingit, illud de manu Domini accipiamus, & contenti simus illius voluntate. Secundò, fiducia in promissionibus, quibus promisit, se exauditurum nos in omnibus, quæ petamus iuxta eius voluntatem, id est, quæ faciant ad gloriam suam, salutem nostram & proximi, ac proinde certi, quod patefaciet per sortes voluntatem suam nobis occultam. Tertiò, hinc inuocatio nominis Dei, vt, quæ decreuit, velit per sortes istas reuelare. Vide orationem Apostolorum Act. 1. Absit igitur inuocatio vel dæmonum, vt gentes faciebant, vel demortuorum, vt Papistæ faciunt. Externè, primò cum reuerentia, & religiosè. Nam ante conspectum Dei accedimus. Non igitur irreuerenter, vt vulgus, quasi res sit casualis, vel humana. Secundò, absit superstitio omnis, vt cruces, &c. Tertiò, ipsa etiam actio sit grauis, honesta, & signa honesta. Quartò, fiant cum sinceritate, sine fraude.

HISTORICA RELATIO OMNIVM EORVM, QVAE OLIM ARGENTINÆ ANTE ANNOS PLVS MINVS XLVI. PARtim in Concilio Thomensi, partim in Senatu, partim etiam coram Arbitris, in controuersia illa, quæ fuit inter D. Zanchium, & D. Ioh. Marbachium, ab vtraque parte vltrò citróque dicta, scripta, & agitata fuerunt, ex Actis fideliter collecta, & in certa capita distincta.

Quandoquidem dissidium illud, quod inter vtrumque Theologum fuit, in primo Miscellaneorum D. Zanchij tomo, in Epistola dedicatoria ad Philippum Landgrauium Seniorem, beatæ memoriæ, paucis tantùm perstringitur: visum fuit filiis & hæredibus ipsius, de consilio amicorum non paruæ autoritatis virorum, integram totius huius controuersiæ historiam, cum omnibus Actis, huic secundo Miscellaneorum tomo inserere, vt maior habeatur fides iis, quæ in primo tomo tantùm breuiter attinguntur.

CAPVT PRIMVM.

Summaria expositio totius huius controuersiæ, de ortu & progressu illius.

Anno 61. 3. Martij. TERTIA die, Anni LXI. cùm propter certas causas frequentissimum erat capitulum, & iam confectis negotiis vellet discedere, Dominus Christianus Herlinus, in capitulo proposuit, se magno dolore percepisse, inter duas præcipuas capituli personas, grauem ortam esse controuersiam. Itaque se primùm ab illis petere, vt non grauentur causas suæ controuersiæ, capitulo exponere; deinde à capitulo, vt suam interponat autoritatem, & quantum fieri possit, hoc dissidiũ studeat componere. Nam & grauem, déque re grauissima esse controuersiam, & iam etiã non amplius intra priuatos parietes agitari, sed etiã ad plurimos alios peruenisse. Præterea pertinere hoc non solũ ad capituli officiũ, eò quòd legẽ habeat, de eiusmodi controuersijs inter personas collegij obortis componendis, sed etiam honestatem capituli hoc requirere, nimirum, vt non patiatur, inter suos simultates aliquas aut controuersias locum habere.

Ad hæc postulata D. Herlini, primo loco respondit D. Marbachius vera quidem esse ea, quæ iam proposita sint, sed tamen, quia præter exspectationem acciderit, vt hæc proponerentur, & ipse propterea non præmeditatus venerit, ideo petere se, alio tempore ad ista postulata D. Herlini respondere sibi vt liceat, neque sibi graue esse affirmauit, capitulo totum negotium exponere.

Secundo loco D. Zanchius respondit: ac primò, gratias egit D. Herlino propter officium illud pietatis ab eo præstitum: deinde paratum se esse dixit, quocunque tempore capitulo negotium suum exponere, imò totum illud eidẽ committere. Ad hæc volebat plura alia dicere: sed, quia & tempus, & res ipsa non ferebat tùm ampliorem cognitionem: ideò D. Præpositus singulorum sententias rogauit, quid in hac causa faciendum esse iudicent.

Ibi omnes laudarunt D. Herlini studium, & singuli operam suam promiserunt in componendo isto dissidio: gratias etiã egerũt vtrique, quod in hac re se faciles præberẽt.

Sequenti die, qui fuit quartus Martij, D. Præpositus commemorauit dolorem suum, quem ex hoc dissidio perceperit & quantum malum, nisi componatur, ex ea re & Ecclesię & Scholę impẽdeat: Itaque rogare se vehemẽter, vt omnes sibi hoc negotiũ curę esse velint, & in eo elaborare, vt quã cõmodissimã ratione, tota controuersia possit cõponi. 4. Mart. Postea singulorũ sententiis rogatis, visum fuit capitulo, duos mittendos esse ad vtrumque, ad D. Decanum & ad D. Zanchium, & duo ista ipsis esse proponenda. 1. Capitulum vtrumque rogare, vt non grauetur alter in alterius præsentia suam causam exponere capitulo, hanc enim & facilimam & breuissimam viam fore, nec posse esse meliorem. Deinde, vt vterque suam causam personis capituli componendam velit committere, non quidem vt iudicibus, sed tanquam arbitris. Rationes huius decreti tres fuerũt allatæ: Prima, quia est viri boni, & Christiani hominis omni postulanti rationem suæ fidei reddere, maximè verò hoc eorum est

qui & nomine & professione se vel ministros verbi Dei, vel Theologos nominari volunt. Altera, quia capitulum legem habet, in quam omnes iurarunt, quæ lex iubet, controuersias inter personas capituli exortas componere. Tertia, quia non est res noua. Nam hoc etiam anteà à summis viris factum est, & quidem in hoc ipso quoque loco. Notum enim esse exemplum D. Buceri Decani, & Velsij professoris.

Quinto die Martij, auditæ sunt responsiones D. Decani
5. Mart. & D. Zanchij, ad postulata præcedentis capituli.

D. Decanus respondit, se paratum esse capitulo totam controuersiam quam cum D. Zanchio habet, exponere: Sed tria petere à capitulo. Primo, vt sibi liceat non in præsentia D. Zanchij suam causam exponere, ne ex mutuo contuitu animus dicentis aliorsum rapi possit. Secundò, vt secundo loco dicere possit. Tertio, vt alteri parti solùm præcipua capita narrationis indicentur, ea nimirum quæ ad ipsam causam sint necessaria: Reliqua verò, si quæ fuerunt πάρεργα reticeantur, vtpote quæ ad pacificationem non sint futura vtilia.

D. Zanchius respondit, sibi vehementer placere studium capituli in componendo dissidio, & paratum se esse, omne negotium bona fide capitulo exponere, sed tamen se petere, vt neuter seorsim, sed alter in alterius præsentia causam suam capitulo exponat.

His auditis rogatæ sunt sententiæ, placuit capitulo quoniam D. Decanus cupiat, absente D. Zanchio, causam suam capitulo exponere, & quia ipsi capitulum promisit, quod dignitatis ipsius rationem habere vellet, & vt ne conqueri possit, & spectare alio: placuit, vt vterque seorsim audiatur. Sed quia D. Decanus sit actor, & D. Zanchium accuset, ideò ipse primo loco, dicat. Hunc enim esse ordinem naturalem, qui in omnibus causis obseruetur, vt Actori primæ partes, secundæ autem Rei dentur. Hanc capituli sententiam duo delecti ad vtrumque retulerunt.

6. Mart. Sexto die Martij D. Decanus sequentem habuit orationem, quam vbi absoluisset, ex scripto recitauit propositiones quas dicebat, D. Zanchium de prædestinatione auditoribus suis proposuisse. Præterea quinque postulata recitauit, quæ dicebat se D. Zanchio coram Dominis, Scholarchis proposuisse, ad quæ si velit affirmatiuè respondere, iam omnem controuersiam inter ipsos fore sublatam.

Pertinet huc oratio D. Decani, & vtrumque scriptum: quorum alterum continet propositiones D. Zanchij, alterum D. Decani postulata.

His peractis D. Decanus discessit. Posteà rogatæ fuerunt sententiæ. Placuit capitulo vt quemadmodum auditus iam sit D. Decanus, ita etiam audiendum esse D. Zanchium. Deinde postulata illa quinque D. Decani exhibenda esse D. Zanchio vnà cum propositionibus, eique dicendum, vt ad ea scripto respondeat.

Septimo die Martij D. Præpositus in præsentia D. Zan-
7. Mart. chij breuiter repetijt ea quæ prolixè D. Decanus in oratione sua præcedenti die narrauerat. Posteà hortatus est D. Zanchium, vt similiter capitulo suam causam bona fide exponere velit.

Cœpit ergo illo die narrare D. Zanchius, & quidem memoriter, non ex scripto, quam narrationem posteà 8 die
8. Mart. Martij, absoluit. Absoluta narratione, ex scripto recitauit epilogum suæ orationis.

Pertinet huc oratio D. Zanchij.

Recitato Epilogo, subiecit. D. Zanchius. Clariss. viri, Reuerendi collegæ, audiuistis me hactenus causam meam narrantem. Peto igitur iam, vt mihi postulata illa quinque D. Decani, vna cum propositionibus, quas vobis recitauit, dare velitis. Deinde vt statuatis, quid de tribus illis quæstionibus, quas initio proposui, sentiendum sit, quarum prima est pace violata, quæ iam diu inter nos fuit, vter autor illius violationis fuerit, altera, vtrum nouam doctrinam in hanc Scholam induxerim, tertia, verum impiè docuerim, & an omnia, quæ mihi obijciuntur, quòd in Schola dixerim, ita à me sint dicta. Duæ hæ postremæ quæstiones ex collatione meæ doctrinæ facilè poterunt cognosci. Ego libenter velim, vt de ea re haberetur disputatio in Schola. Ibi enim medicamentum adhibendum est, vbi factum est vulnus. Est autem in Schola vulnus factum. Ergo in Schola quoque esset medicamentum hoc adhibendum.

Egresso D. Zanchio. D. Præpositus dixit; Carissimi fratres & collegæ, Ego existimo rem, quæ inter duos collegas nostros agitatur, esse grauissimam, & propterea nobis diligenter & serio esse agendam. Præterea existimo, vtrumque debere hic coram capitulo, sua explicare, & demonstrare argumentis, probare sua, aduersarii refutare. Hæc enim requiruntur in omni vera & perfecta disquisitione. Neque enim sumus adeò imperiti, & ignari rerum, qui non possimus de his rebus iudicare, & videre, vter habeat meliora argumenta, distinguere vera à falsis, probabilia à necessarijs, dicta Patrum à dictis Euangelij. Neque volumus esse iudices in hac causa, sed domestici arbitri, & quantum fieri potest compositores. Consultissimum esset, si voce agerent, attamen si nolint hoc facere, agant scriptis, alter alterius argumenta refutet.

Rogatæ sunt sententiæ: Placuit capitulo, I. D. Zanchio exhibenda esse Postulata D. Decani vnà cum propositionibus, quas ex lectionibus D. Zanchij collegerat. II. Petendum esse à D. Zanchio epilogum suæ narrationis. III. Petenda esse à D. Decano quæ habet aduersus D. Zanchium de fine sæculi. IIII. Indicandum esse D. Decano, vt ipse, vel alius, quicunque lectionem Theologicam ex parte altera sit habiturus, moderatè id faciat sine vlla insectatione alterius, vt hac ratione non maiores turbæ excitentur. Hæc indicata sunt D. Decano.

Decimo Martij, allatum est responsum D. Decani ad decreta superioris capituli, quod tale fuit. Sibi placere, D. Zanchio exhibita esse postulata & propositiones: sed mirari se, quare D. Zanchius in prolixa sua narratione non responderit ad quinque illa postulata, præsertim cum eadem ei antea non semel fuerint proposita. Deinde se non habere conscripta ordine, ea quæ de fine sæculi in lectione dixerit, posse tamen ipsum D. Zanchium facile scire, quæ præcipua capita sint, quæ ipse improbet, videlicet hæc tria. I. Quòd dixit, Turcam debere adhuc ante finem mundi, totum occidentem occupare. II. Venturum ante finem mundi adhuc alium & pessimum Antichristum, qui etiam in propria persona miracula sit editurus. III. Insignem adhuc ante finem mundi & generalem fore Iudæorum ad Christum conuersionem. Quòd verò Capitulum moderationem in docendo ab ipso postulet, promisit eâ modestiâ vsurum in docendo, vt neminem sit offensurus, & nemo de ipso iure conqueri possit. Postremò, se vehementer petere à capitulo narrationem illam, quam D. Zanchius habuit, omnino enim sibi necesse esse ad illam respondere. 10. Mart.

Cum auditum esset responsum D. Decani, D. Præpositus subiecit, quoniam D. Decanus dicit, se non habere conscriptas lectiones D. Zanchij de fine sæculi, non existimo, nimium illas ab eo esse vrgendas. Indicauit enim præcipua capita, quæ sibi in illis displiceant. Poterit D. Zanchius ex his facile colligere, quid in controuersiam veniat. Quod verò D. Decanus petit D. Zanchij narrationem, diligenter hic deliberandum est, quid sit faciendum. Ego iudico, capitulum nihil certi adhuc in ea re posse statuere. Consultius certe esset, ad euitandam moram, & ad controuersiæ compositionem, neutri alterius orationem dare, vt hac ratione tandem ad ipsam rem perueniretur. Si D. Decano demus orationem D. Zanchij, certe etiam D. Zanchio danda erit D. Decani oratio. Vtriusque oratio fuit prolixa. Si refutare voluerint, oritur noua prolixitas: & sic tarde ad causam ipsam veniemus. Antequam tamen capitulum hac in re aliquid statuat, ego existimo, vtriusque orationem esse describendam, & vtrique exhibendam, vt eam recognoscat, & videat, vtrum omnia illa sic à se dicta esse, velit agnoscere. Neutrum enim volumus in suis verbis captum esse: poterunt illis addere vel demere, quod ipsis visum fuerit.

Hæc & similia, vbi D. Præpositus dixisset, vocatus fuit D. Zanchius. Dixit ei, vbi ingressus fuisset, D. Præpositus: D. Zanchi, postulasti superioribus diebus à capitulo, vt à D. Decano peteremus lectiones illas de fine sæculi, quas illius conuictores, se dictante collegerunt: factum est hoc, sed respondit D. Decanus, se illas lectiones non habere conscriptas: indicauit tamen præcipua capita, quæ ipsi displicuerunt, quorum hæc tria sunt. Primum, Quod dixisti, Turcam, ante finem mundi, occupaturum totum occidentem. Secundum. Alium venturum Antichristum, qui etiam in propria persona editu-

editurus sit miracula. Tertium, Ante finem mundi, fore adhuc insignem Iudæorum conuersionem.

Ad hæc respondit D. Zanchius: *verum esse, se ista in lectionibus suis partim dixisse, & petere, vt D. Decanus rogetur, vtrum ista omnia improbet, aut alia quædam habeat quæ improbet, vt illa quoque adijciat. Postea dixit, se parare responsionem ad postulata D. Decani, & breui allaturum. Tertiò dixit, se legisse propositiones exhibitas sibi à D. Decano, agnoscere se quod in Schola illas tradiderit; sed tamen quædam esse in illis omissa. Petijt ergo, vt liceat sibi illas corrigere, & deinde sic correctas capitulo exhibere.*

Rogatæ sunt sententiæ. Concessum ei fuit, propositiones corrigere. Deinde decretum fuit, D. Decanum quoque debere suas lectiones, quas aduersus D. Zanchium habuit, descriptas & correctas capitulo offerre. Hoc decretum duo de capitulo, D. Decano indicarunt.

Vndecima Martij, primò auditum est responsum D. Decani ad decretum superioris Capituli. Valdè aiebat sibi placere, sua postulata D. Zanchio à capitulo fuisse exhibita. Deinde se curaturum, suas lectiones, quas postremò in Schola habuit, exscribi, & deinde capitulo offerri.

Hanc responsionem D. Præpositus D. Zanchio indicauit, & rogauit ex eo, num velit aliquid his adijcere. D. Zanchius rursus petiit lectiones D. Decani de fine sæculi. Postea exhibuit propositiones suas emendatas capitulo. In prima propositione, vbi est vocabulum Præsentiæ, adiecit: Ego verò hanc etiam voco prædestinationem. Ita enim, *inquit*, etiam loquitur Augustinus, Bucerus & alii. *In quarta propositione, vbi dicitur Spiritum S. amittere, adiecit:* Etsi locutio sic indefinita vera est: tamen maioris explicationis gratia, ego solitus fui addere prorsus, penitus, vel omnino aut in totum amittere, excutere, perdere; & exemplo à me allato de igne sub cineribus latente, rem solitus sum perspicuam reddere. Et si fortè non fuit factum in ijs proximis lectionibus, iam fecissem, si tractationem meam absoluere mihi licuisset. In quinta propositione, vbi dicitur, Fidem iis excutere non possunt: inquit, addendum est Prorsus ac Penitus, *deinde*, propter promissionem diuinam & Christi precationem, Deo in illis eam conseruante. Nam quantum in ipsis est, eam excutiunt. In sexta propositione, vbi dicitur, interpretatur particulariter, adiecit, *hoc non est particulariter, sed vniuersaliter, quod ad omnes electos pertineant.*

Cum ergo D. Zanchius propositiones sic emendatas capitulo exhibuisset, dixit, *Ego tamen cupio scire à D. Decano, vtrum ista omnia improbet, an verò partem aliquam, & vt hoc mihi indicetur, vt ad ea possim respondere.* Deinde Capitulo dedit capita suæ orationis, quam primò habuerat. Præterea Capitulo dedit doctrinam suam de Eucharistia, de Perseuerantia sanctorum in fide, de fine sæculi: ac petiit, vt illa omnia D. Decano exhibeantur, & vt ad ea respondeat, quæ sibi placeant, quæ verò displiceant: & vt ad ea, quæ improbat, adferat rationes. Non enim satis esse, aliquid improbare aut reijcere, si non simul etiam adferantur argumenta seu rationes. Dixit quoque D. Zanchius, *se parasse etiam responsionem ad alia postulata D. Decani, sed tamen se promisisse, quod velit Dominis Scholarchis illam dare: nihilominus si Capitulo placeat, & dominis Scholarchis nihil sit inde de autoritate illorum detractum, se quoque Capitulo illam responsionem libenter daturum.*

Respondit D. Præpositus. *Nos ab initio, cùm causa hæc in Capitulo proponeretur, protestati sumus, nos in hac causa nihil velle statuere non velle esse iudices, sed arbitres: suscepimus causam cognoscendam, dominis Scholarchis non ignorantibus: peruenimus huc vsque, illis non prohibentibus aut impedientibus. Itaque existimare Capitulum, dominos Scholarchas non agrè laturos, si D. Zanchius suam responsionem ad capita D. Decani, etiam Capitulo offerat.*

Posteà D. Zanchius petiit à Capitulo, vt cum D. Decano agat, ne ordinem causæ inuertat, se esse reum, ergo secundas partes sibi deberi: D. Decanum esse actorem, debere ergo primo loco refutare sua, & rationes, cur improbet, afferre: deinde sibi illa omnia esse danda, vt ad ea possit respondere.

His peractis, Capitulum à D. Zanchio accepit scripta illa, de Eucharistia, de Perseuerantia Sanctorum, de fine sæculi. Deinde rogatis sententiis, placuit Capitulo: Primùm, ordine esse agendum, ne ex reo, cui secundæ partes debentur, fiat Actor: hoc est, ne D. Zanchius cogatur priore loco agere. Alterum, propositiones D. Zanchij correctas exhibendas esse D. Decano, & ab eo petendum, vt indicet, vtrum omnes improbet, an verò partem aliquam; simul etiam rationes adferat, cur hoc probet, illud verò non probet. Hoc decretum Capituli, per duos ad D. Decanum fuit relatum, qui duo D. Decano etiam dederunt capita orationis D. Zanchij, scriptum de Eucharistia, & fine sæculi eiusdem, & propositiones D. Zanchij correctas.

Pertinent huc scripta D. Zanchij.

Decimatertia Martij, responsum D. Decani ad superioris Capituli decretum fuit allatum, nempe, Placere sibi ea quæ Capitulum decreuerit. Deinde, postulare se prolixam D. Zanchij narrationem, & quidem vehementer & serio hoc à Capitulo petere. Nam necesse esse, vt ad eam priùs respondeat. Tertiò, se non multum curare ea, quæ D. Zanchius de fine sæculi dixerit. Non enim esse illa præcipuum caput, de quo iam inter ipsos agatur.

Auditâ istâ D. Decani responsione, D. Præpositus primò laudauit vtriusque egregiam voluntatem, quod vterque paratus esset ad respondendum & reddendam rationem. Deinde duo ait sibi displicere. *Primùm controuersiam istam quotidiè magis atque magis diuulgari: vtrumque admonendum esse sui officij, suæ fidei, suæ existimationis.* Alterum, *quòd D. Decanus adeò vehementer cupiat habere D. Zanchij orationem. Hoc enim non fore ad causæ vtilitatem, aut celeriorem expeditionem. Etenim si velit D. Decanus ad totam orationem respondere, fore illam responsionem prolixam, propterea quod oratio sit prolixa. Deinde, si hoc fiat, necesse etiam esse, vt D. Zanchio detur D. Decani oratio, & ei etiam concedatur ad eam respondere. Et hac ratione nunquam aut serò tandem ad ipsam causam fore accessum. Atque istud, Capitulum eò honestiori ratione posse postulare à D. Decano, quod ipsemet ab initio postularit, capita tantùm alterius orationis esse communicanda, non autem orationem totam, compositionis & concordiæ causa.*

Rogatæ sunt sententiæ, decretum fuit: Etsi propter multas causas non vtile sit ad præsens negotium, orationes illas alterutri parti communicare: tamen quoniam D. Decanus ita vrgeat, & à Capitulo adeo vehementer flagitet D. Zanchij orationem, ideò vtramque esse describendam, & priùs antequàm quicquid aliud in ea re decernatur, vtrique suam orationem esse dandam, quò eam relegere possit, & deinceps eam pro sua agnoscere. Deinde placuit Capitulo, vtrumque admonendum esse, ne ea, quæ vtrinque aguntur, velint diuulgare. Tertiò D. Decano exhibenda esse tria illa capita de fine sæculi à D. Zanchio in lectionibus suis proposita: & ab eo rogandum, vtrùm hæc omnia sint quæ improbet, quod ad locum illum de fine sæculi attinet: an verò plura habeat, quæ sibi in ista materia in D. Zanchio displiceant. Hoc decretum Capituli, duo ad D. Decanum retulerunt.

Decimaoctaua Martij, D. Præpositus breuiter repetiit omnia quæ à Capitulo inter vtrumque acta essent: hortatus est etiam omnes, vt diligenter velint negotium hoc agere, ita vt neutra pars possit conqueri, factam sibi esse iniuriam, & vt Acta illa possint cuilibet petenti ostendi: Hoc enim pertinere ad honorem & existimationem capituli. Posteà indicauit vtriusque D. Decani & D. Zanchii petitiones, & D. Decanum petere omnia ea quæ Zanchius exhibuerit Capitulo, item eius orationem, vt eò commodiùs ad singula possit respondere. D. Zanchium verò petere, vt ordine agatur, vt D. Decanus ad argumenta eius respondeat, eáque refutet: deinde, vt sibi liceat ad illas refutationes respondere. Tertiò, vt Capitulum vtriusque responsiones & refutationes cognoscat, & sic de iis iudicet.

Rogatæ sunt sententiæ: placuit Capitulo, ordinem non esse inuertendum: causam non posse meliùs cognosci, nisi vtrinque audiantur responsiones ac refutationes: D. Decanum debere ad propositiones & argumenta D. Zanchii respondere, &, cur hoc probet, illud improbet, rationes adferre; ad quas deinde D. Zanchio sit respondendum.

Hic tandem D. Gloccerus & D. Flinnerus rogati, dixerunt se in hac causa esse partiales: doctrinam D. Zanchii scatere erroribus: ideò se nihil velle ampliùs in hac causa Capitulo præscribere, aut aliquid in posterum statuere: D. Decanum hanc causam cum consensu omnium ministrorum aduersus D. Zanchiũ suscepisse, ideóq;

nihil velle se amplius sine communi illorum consilio in hac causa agere.

D. Præpositus respondit; *Verum quidem esse, D. Decanum ab initio dixisse, se omnia communi reliquorum ministrorum consilio in hac causa agere: sed tamen non solum D. Decanum, sed ipsos quoque D. Flinnerum & D. Gleeterum, Capitulo esse coniunctos, & iurasse leges Capituli, quas domini Scholarchæ comprobarint, inter quas etiam lex est de componendis controuersiis inter personas Capituli obortis. Præterea, esse etiam causam hanc non solum publicam, vt ipsi dicunt: sed etiam priuatam & personalem: Agi enim de honore & existimatione collegæ, viri docti, qui accusetur grauissimè. Itaque causam hanc ad ipsos quoque tanquam ad collegas pertinere. Etenim si D. Zanchius sit hæreticus & talis, qualem D Decanus accuset, non eum ferendum esse in ista societate: imò si sit hæreticus, non dignum eum esse, vt quisquam cibum cum eo capiat. Nec minus etiam agi de existimatione & honore D. Decani, qui eum grauissimè accusat; ac propterea etiam teneatur ista probare. Itaque hanc causam non minùs ad ipsos, quàm ad cæteras personas Capituli pertinere. Decretum hoc, nimirùm D. Decanum non debere ordinem inuertere, fuit eidem D. Decano indicatum. Decretum etiam fuit, vt vtrique sua narratio detur legenda, & vbi vterque legerit & pro sua agnouerit, ab eodem repetatur, & vtrique communicetur.*

Vigesima prima Martij & vigesima secunda eiusdem mensis: D. Decanus ex scripto recitauit suam responsionem ad XVIII. capita epilogi orationis D. Zanchij: præterea lectiones suas, quas habuit de prædestinatione.

Huc pertinet responsio D. Decani ad Epilogum orationis D. Zanchij: item lectiones, quas huic responsioni D. Decanus inseruit.

Quibus omnibus recitatis, subiecit D. Decanus. Audiuistis clariss. viri, reuerendi collegæ, responsionem meam ad capita orationis D. Zanchij. Sed quia mihi eius tota oratio nondum ad manus fuit, sed primùm mihi est data, non potui ad eam totam respondere; quoniam autem in ea deprehendo adhuc multiplicia alia mendacia, ideò non possum præterire, quin ad ea omnia Capitulo respondeam.

His absolutis, D. Decanus discessit. Digresso D. Decano, dixit D. Præpositus, *videtis cariss. collegæ, id iam accidisse quod semper metuimus. Primò placuerat capitulo, neutri alterius dare orationem, ad vitandam moram & mutuas criminationes. Quia verò ita D. Decanus flagitauit, & quasi extorsit à Capitulo D. Zanchij orationem, ideò Capitulum morem ei gessit: & primùm capita Epilogi narrationis D. Zanchij ei communicauit, ad quam iam respondit D. Decanus. Audiuistis in ea multas criminationes, & grauiss. accusationes. Quare ergo iam ex vobis quid putetis agendum esse.*

Rogatæ sunt sententiæ: Placuit Capitulo, I. Hanc responsionem D. Decani ab eo esse postulandam, vt referatur inter Acta Capituli: eandem autem D. Zanchio propter plurimas criminationes non dandam esse. II. Capitulum D. Decano etiam concedere, quoniam ita velit, vt ad totam orationem D. Zanchij respondeat. III. D. Decano etiam scriptum D. Zanchij de perseuerantia sanctorum, offerendum esse, vt ad illud respondeat, & argumenta D. Zanchij refutet. IV. Petendum esse à D. Zanchio vt si aliquid ad orationem D. Decani respondere velit, illud faciat.

Vigesimaoctaua Martij, D. Zanchius ex scripto recitauit suam responsionem ad orationem D. Decani, dixitque se exemplo D. Decani id facere: alioqui se non scriptis constituisse agere.

Pertinet huc D. Zanchij responsio ad orationem D. Decani. Recitata responsione, subiecit D. Zanchius: *Clariss. viri, reuerendi collegæ, audiuistis meam responsionem, quam rogo boni consulatis: Si liberiùs respondi, rogo, ne ægrè feratis. Causa enim ita postulare videbatur: quia grauissimè non solùm apud Dominos Scholarchas, sed etiam passim apud alios in vrbe traducor, quasi impia doceam, ac nolim consentienter cum ministris huius Ecclesiæ docere. Itaque ego postulo, primum, vt mihi D. Marbachius præscribat certam aliquam formam doctrinæ, cui debeam consentienter docere. Deinde vt meæ propositiones, quas vobis hic offero, D. Decano dentur, vt eas perlegat: & tantùm mihi indicet, quid in iis probet vel improbet; ea quæ improbauerit, meum postea erit probare. Tertiò, vt mihi restituat lectiones illas, quas contra perseuerantiam ipse in Schola habuit, & ego describendas curaui, eique obtuli legendas, vtrum pro suis velit agnoscere. Quartò, vt omnia argumenta, quæ in Schola & hoc capitulo aduersum me protulit, mihi communicet, vt ad ea possim respondere.*
Propositiones autem quas D. Zanchius obtulit, fuerunt sequentes.

Pertinent huc 14. illæ propositiones D. Zanchij.

Cùm D. Zanchius ad hunc modum auditus esset, D. Præpositus subiecit: *Cariss. collegæ, Audiuistis iam D. Zanchij responsionem ad narrationem D. Decani. Certè ego velim tandem finem fieri harum narrationum. Multa in illis sunt, quæ ad nostram compositionem non pertinent. Nos enim tantum de doctrina quæsiuimus. Proxima D. Decani responsio, fuit valde acris, continet multas & grauiss. accusationes: quod si ea detur D. Zanchio, necesse erit, vt ad omnia ista respondeat, & se purget: ita res tandem extrahetur ad infinitum, & nunquam ad ipsam causam peruenietur. Audiuistis præterea D. Zanchij postulata; cupio ergo à vobis audire, quid vobis videatur faciendum esse.*

Rogatis sententiis responsum fuit D. Zanchio: Capitulum iudicare, pro hoc tempore non esse necessarium, petere à D. Decano, vt certam ei formam doctrinæ præscribat, iuxta quam debeat docere; esse quidem hoc D. Decano indicandum: sed tamen capitulum hoc iam non exigere, ne mora longior incidat. Deinde capitulum velle D. Decano propositiones, quas exhibuit, dare, & ab eo petere, vt tantum notet quid in iis improbet. Tertiò, capitulum velle lectiones illas à D. Decano repetere, & si reddiderit, ei quamprimum restituere. Postremò capitulum non velle ei omnia iam dare, quæ D. Decano coram capitulo dicta & recitata sunt, sed tantum ea, quæ videbuntur ad præsentem causam esse necessaria, hoc est, lectiones duas, quas D. Decanus suis responsionibus quoque inseruit.

Respondit D. Zanchius, se capituli decreto contentum esse, & adiecit: Quoniam Ego ignoro, quid D. Decanus in sua responsione dixerit: & placet capitulo, pro hoc tempore, ista retinere & mihi non dare vt ad ea respondere possim: ideò si D. Decanus aliquid contra me aut meam doctrinam dixit, protestor illa omnia esse falsissima.

His peractis, duo de capitulo missi sunt ad D. Decanum, qui ita apud ipsum agerent. Primò, offerrent ei D. Zanchij propositiones, & peterent nomine capituli, quid in eis improbet, vt tantùm annotaret. Deinde, vt indicent, D. Zanchium petere certam ab eo formulam doctrinæ, iuxta quam ipsum oporteat docere: sed tamen capitulum pro hoc tempore illam formam non exigere. Tertiò, vt peterent lectiones, quas D. Zanchius ei relegendas exhibuerat.

Trigesima prima Martij, audita est responsio D. Decani ad tria superioris capituli postulata, quæ talis fuit. Ad primum dixerat, se non agnoscere D. Zanchium suum Dominum aut superiorem, qui ei quidquam debeat præscribere aut imperare. Itaque se, quod ad hoc postulatum attinet, nihil neque affirmare, neque recusare. Quod ad alterum attinet, dixit non opus esse, vt noua forma doctrinæ D. Zanchio præscribatur, iuxta quam debeat docere: habere ipsum confessionem Augustanam, cui ipse se suo chirographo coram Dominis Scholarchis adstrinxerit. Quod verò ad tertium attinet, respondit, se lectiones suas, quas in Schola habuit, in capitulo bona fide recitasse, & postea capitulo communicasse, vt eas à capitulo accipiat, nolle se etiam eas relegere, quas ipsemet curauerit describi. Nihil enim se in iis, quas capitulo recitauit, immutasse.

Audita hac D. Decani responsione, D. Præpositus conquestus est, nudas propositiones D. Zanchij diuulgari, ideòque sibi placere, vt moneatur D. Decanus, ne alicui temerè propositiones D. Zanchij communicet legendas, nondum enim esse ab ipso explicatas.

Rogatis singulorum sententiis, capitulo visum fuit, D. Decanum de tribus rebus esse admonendum, I. Ne diuulget illas propositiones, quas capitulum proximè ei dederit. II. Vt, si velit ad reliquam partem orationis D. Zanchij respondere, illud quamprimum faciat, quo tandem narrationibus finitis, ad causam ipsam possit perueniri. III. Vt argumenta D. Zanchij refutet.

Missi sunt duo de capitulo, qui hanc mentem capituli, D. Decano referrent.

Respondit D. Decanus ad primum, se propositiones

illas

illas dedisse D. Melchiori Speccero legendas & examinandas, vtrum verò ipse alii dederit, sibi non constare. Ad alterum respondit, se iam parare responsiones ad reliquam partem orationis D. Zanchii. Ad tertium dixit, se manere in priori sententia, non velle, vt D. Zanchio amplius ei quicquam præscribatur. Non enim se illum amplius habere pro amico, aut collega.

Secunda die Aprilis & sequenti die, D. Decanus ex scripto recitauit responsionem alteram ad orationem D. Zanchii.

Hoc pertinet responsio D. Decani ad orationem D. Zanchii.

Cum hæc D. Decanus ita recitasset, dixit: *Claris. viri, reuerendi collegæ: Quoniam propositum est à D. Herlino, & deinde à capitulo à me petitum, audire quæ sit inter me D. & Zanchium dissensio, volui ista hactenus in gratiam capituli vobis meis collegis recensere. Quia autem, sicut ab initio dixi, non agitur priuata inter nos, sed publica causa, quæ non solùm ad meos quoque Conymnistas pertinet, sed etiam ad Magistratum, ideo constitui, nihil ampliùs cum D. Zanchio coram capitulo agere, sed negotium hoc totum, primùm ad Ecclesiasticum conuentum referre: deinde ad Magistratum, ad quem etiam præcipuè totum hoc negotium pertinet. Hoc autem cur faciam, quatuor habeo causas, quæ me mouent.*

Prima causa est, quia proximis diebus à Magistratu nostro accepimus responsum, vt doceamus consentienter iuxta Augustanam confessionem, quam Principes in proximo conuentu Naumburgensi, denuò sua subscriptione approbarunt, & nostro Senatui quoque illius confessionis Præfationem miserunt. Itaque non licet mihi, quicquam in hac causa contra Magistratus voluntatem D. Zanchio concedere, præsertim cum eius doctrina in multis locis cum confessione illa pugnet.

Altera causa est, quia video personas huius capituli, tùm in Schola, tùm in Ecclesia aliis negotiis magis seriis occupatas esse, vt ipsis non sit otium diutiùs in hac causa esse occupatis. Præterea metuendum est, ne per hanc causam, noua & grauiores simultates aut discordia, etiam inter reliquas personas capituli exoriantur.

Tertia causa est, quia collegium hoc habet etiam multa alia negotia pertinentia ad administrationem huius collegii & pagi nostri, quæ per hanc causam impediuntur.

Quarta causa pertinet ad mea negotia Ecclesiastica & Scholastica: maximè verò impedior visitatione Ecclesiarum, quæ sunt extra vrbem, quò minùs possim in hac causa coram capitulo cum D. Zanchio pergere.

Attamen nihilominùs paratus sum D. Zanchio alio in loco & alio tempore, quandocumque & vbicumque Magistratui visum fuerit respondere. pro hoc verò tempore, in hoc loco non ampliùs cum D. Zanchio pergam. Cum has causas D. Decanus exposuisset, discessit è Capitulo.

Posteà rogatæ sunt sententiæ. Placuit capitulo, Etiamsi causæ à D. Decano allatæ non sint sufficientes, vt propterea capitulo præsentem causam eripiat, tamen pro hoc tempore illas in suo genere esse relinquendas, ac rogandum esse D. Decanum, vt aliquantisper exspectet, & hanc causam non ad alios transferat, priusquàm capitulum ampliùs deliberarit, quid sit faciendum.

Duo itaque missi sunt ad Decanum, qui hoc ab ipso, nomine capituli petierunt.

Respondit, se in gratiam capituli, adhuc octo aut plures dies exspectaturum, donec fortasse capitulum aliquod consilium inueniat, quo D. Zanchius persuaderi possit, vt errorem deponat, & cum reliquis huius Ecclesiæ ministris, consentienter doceat.

Quinta Aprilis D. Præpositus breuiter repetiit, quid tùm priuatim, tùm publicè in capitulo in hac causa actum sit, quo studio à D. Herlino fuerit proposita: qua etiam ratione & in quem finem à capitulo fuerit suscepta: nimirùm, non vt mutuæ audirentur criminationes, sicut hactenus factum sit: sed potiùs, vt quantum fieri posset, tota controuersia componeretur. Præterea omnia ista facta esse à capitulo, Dominis Scholarchis non solùm non ignorantibus, sed etiam cohortantibus. Iam autem absolutis vtrinque narrationibus, accedendum esse ad causæ cognitionem, & eiusdem, si fieri possit, compositionem, quæ nulla commodiori ratione fieri possit, quàm si argumenta vtrinque allata examinentur, & ab altera parte refutentur, quod vel per mutuam collocutionem, vel per scripta fieri debeat. Quoniam autem D. Decanus superiori capitulo affirmarit, se nihil ampliùs cum D. Zanchio coram capitulo acturum, sed rem primùm ad Ecclesiasticum conuentum, deinde ad Magistratum translaturum, ideo capitulum debere diligenter videre, quid sibi in hac re sit faciendum, vtrum pati debeat, sibi hanc causam è manibus eripi, præsertim cùm nulla argumenta adhuc à D. Decano sint refutata, & D. Zanchius meritò de iniuria conqueri possit, si Capitulum aduersariam partem non ad responsionem cogeret.

His ita commemoratis, singulorum sententias rogauit: Visum fuit, D. Decanum mouendum & rogandum esse, vt in hac causa cum D. Zanchio, coram Capitulo pergat: idque primùm propter legem, quam ipse quoque iurarit, atque ideò non minùs eâ lege hoc facere teneatur, quàm alii. Deinde, propter singulorum, qui in Capitulo sunt conscientias, quibus nondum satisfactum sit. Nam D. Zanchium grauissimè accusari à D. Decano, & tanquam hæreticum, & hominem vanum, mendacem, & bonorum virorum amicitiâ indignum notari. Contrà verò D. Zanchium, negare se talem esse, imò affirmare, se vera docuisse. Itaque necesse esse, vt D. Decanus demonstret, D. Zanchium talem esse: & argumenta eius, quibus doctrinam suam probat, refutet. Præterea indicandum esse D. Decano, vt cogitet, si pareat Capitulo & D. Zanchio respondeat, eiusque argumenta refutet, fore hoc non solùm huic causæ vtile, quæ agitatur: sed etiam de ipsius agi proprio honore, existimatione & officio. Cùm enim D. Zanchium multarum hæreseon accusarit, necesse esse, vt eum conuincat, & palàm faciat Capitulo, ipsum talem esse: alioqui Capitulum non posse eum eiicere: cúmque officium gerat Superintendentis, & professione sit theologus, requiri ab eo ratione officii vt argumenta aduersariorum refutet. Postremò cùm idem sæpe à suis antecessoribus, vt à D. Bucero, & D. Capitone, & similibus vtiliter factum sit, honestum ipsi fore, si illorum vestigiis insistat, eandémque, quâ ipsi aliquando in eiusmodi controuersiis vsi sunt, rationem ipse quoque vsurpet. Quæ cum ita sint, Capitulum decreuisse vt argumenta D. Zanchii, quæ de certitudine fidei attulit, diligenter inspiciat & reputet. Decretum etiam fuit, vt D. Zanchio nomine Capituli indicetur, vt etiam ad argumenta D. Decani respondeat.

In hoc Capitulo, cùm D. Flinnerus, D. Buceri scripta, quæ ante pacificationem cum Luthero factam ediderat, quodammodo videretur eleuare & in dubium vocare, eò quod multa retractasset, hoc est, vt ipse interpretabatur, reuocasset aut recantasset: D. Præpositus pulchrè ostendit, D. Bucerum nihil reuocasse, sed illam retractationem nihil aliud esse, quàm ampliorem & clariorem explicationem seu tractationem. Item quomodo & quatenus D. Luthero ab initio restiterit; quatenus etiam Zvvinglio adhæserit.

Octaua Aprilis, auditæ sunt responsiones D. Marbachii, & D. Zanchii. *D. Decanus respondit, negotium hoc non esse priuatum, sed publicum, pertinere ad Ecclesiasticum conuentum, & ad Magistratum. Ideóque se propter quatuor causas superioribus diebus expositas, adhuc in ea sententia persistere, quod sine Magistratus mandato, nihil in posterum ampliùs cum D. Zanchio coram Capitulo velit agere. Deinde se existimare, quod Capitulo satisfecerit ad postulatum D. Herlini ab initio propositum: imò quod doctrinam D. Zanchii satis refutarit, suam verò comprobarit. Postremò, se non recusare, alio tempore vbi plus otii nactus fuerit, Capitulo pleniorem suæ doctrinæ probationem adferre, sed hoc non in gratiam D. Zanchii se facturum, cum quo nihil ampliùs sibi velit esse negotii: sed tantùm in gratiam Capituli: hoc verò tempore se id facere non posse, propter visitationem Ecclesiarum.*

D. Zanchii responsio fuit, se paratum esse omni tempore ad responsionem: sed tamen se tria à Capitulo petere. *I. Vt Capitulum à D. Decano repetat lectiones, quas ipse ei inspiciendas & relegendas tradiderat. II. Se cupere cum D. Decano in Capitulo coram collegis colloqui de quibusdam vocabulis, vt ex eo intelligat, quomodo & in qua significatione velit illa accipi, ne frustrà inter se litigent: cum hic in hac, alius verò in alia significatione vocabulum accipiat. III. Orare se, vt Capitulum operam det ac videat, ne ordo inuertatur. Debere D. Decanum argumenta eius refutare, se velle deinde ad illius refutationes respondere: Alioqui enim suas propositiones tamdiu veras*

re sistere, quamdiu argumenta illa, quibus eas probauit, non fuerint omnia refutata.

Audita responsione vtriusque, D. Præpositus primùm significauit, quantoperè ista causa ipsum affligat, & quantum mali inde tùm ad Ecclesiam, tùm ad Scholam peruenire possit. Ideò omnes admonuit, vt diligenter cogitent, quo pacto ista controuersia possit componi. *Etenim sibi vehementer displicere, primò, quod D. Decanus dicat, hanc causam non pertinere ad Capitulum cùm tamẽ vterque sit persona Capituli, & agatur de alterius fama & existimatione. Deinde, quod videat omnia ista diuulgari: nudas etiam propositiones D. Zanchij aliis communicari, antequam à D. Zanchio sint explicatæ: imò publicè in concionibus D. Zanchium grauissime notari. Tertiò, quod D. Decanus recuset respondere ad argumenta D. Zanchij de Perseuerantia Sanctorum, cùm tamen Capitulum sæpius hoc ab ipso postulauerit, & ipse meritò hoc facere debeat, cùm sit Theologiæ professor & Ecclesiæ huius superintendens, itaque ratione officij ipsum teneri vt hoc faciat. Postremò, quòd si D. Decanus causam hanc Capitulo iam eripiat & aliò transferat, futurum sit, vt D. Zanchius meritò conqueri possit de iniuria, tùm D. Decanus sæpius hactenus sit auditus, ipse verò tantum bis, nulla autem argumenta adhuc sint refutata: & tamen accusetur non solùm apud Capitulum sed etiam apud alios, plurimarum hæreseon.*

Hæc & alia cùm D. Præpositus dixisset, rogauit singulorum sententias. Placuit Capitulo, Tria indicanda esse D. Decano. I. *Vt postremam suam responsionem ad D. Zanchij narrationem,* Capitulo det. II. *Vt denuò rogetur, vtrum ad argumenta D. Zanchij, quæ de certitudine fidei attulit, velit respondere coram Capitulo & ea confutare. III. Vt diligenter cogitet, hic quoque agi suam existimationem Cùm enim D. Zanchium grauissimè accusarit: necessariò etiam requiri, vt probet ipsum talem esse. Quod si non fecerit, turpe hoc sibi fore apud omnes, ad quos ista peruenerint. Nam Capitulum decreuisse, si ipse causam hanc aliò transferat, omnia acta diligenter conscribere & XIII. Viris offerre, vt videant, quomodo Capitulum hactenus egerit.* Hoc decretum tres de Capitulo D. Decano retulerunt.

Duodecima Aprilis, D. Decanus cum reliquis suis Pastoribus, exceptis duobus, D. Neglino & D. Kislero fuit coram Capitulo, & sequentem habuit orationem.

Clariss. viri, reuerendi D. collegæ; cum nuper ad integram D. Zanchij orationem respondissem, quatuor causas attuli, quare non cogerer vlteriùs cum D. Zanchio coram Capitulo in hac causa progredi, sed totum hoc negotium primùm ad conuentum Ecclesiasticum, deinde verò ad Magistratum transferre. Rogatus posteà sum nomine Capituli, vt aliquandò exspectarem, donec Capitulum rationem aliquam componendi huius dissidij inueniat. Libenter huic petitioni vestræ acquieui, & dixi, mihi vehementer placere, si Capitulum posset aliquam viam excogitare, qua D. Zanchius depositis suis erroribus, consentienter in Schola mecum doceat. Cum ad hunc modum octo dies exspectassem, rursum à me nomine Capituli postulatum est, vt ad propositiones & argumenta D. Zanchij respondeam. Respondi iis qui ad me missi erant, me adhuc in mea sententia persistere, neque posse videre, quo fructu, hoc à me coram Capitulo fieri possit. Negotium enim hoc non meum esse, neque priuatum, sed publicum: ideóque ad totam Ecclesiam atque adeò ad Magistratum pertinere. Idem etiam sequenti die, Dominis Scholarchis, cùm propter eandem causam mihi loquerentur, & suaderent, vt cum D. Zanchio coram Capitulo pergerem, respondi, & addidi, omninò me ratione officij mei cogi, vt cum reliquis meis Symmistis, negotium hoc communicem, non solùm parochis, sed etiam Diaconis, ne possent conqueri, se in eiusmodi negotiis negligi, aut excludi. Hæc & alia cùm Dominis Scholarchis respondissem, videbantur mea responsione fuisse contenti: Et sperabam, neminem ampliùs mihi fore impedimento, quò minùs, sicut proposueram, omnia quæ inter me & D. Zanchium gesta essent, in conuentu fratribus meis exponerem. Sed proxima die Martis, fuerunt apud me tres, qui nomine Capituli, primò petierunt postremam meam responsionem ad orationem D. Zanchij. Deinde, vt ad argumenta D. Zanchij de certitudine fidei respondeam. Postremò dixerunt, Capitulum decreuisse, omnia consignare & iis adferre ad quos ego causam hanc essem translaturus. Ad primum respondi, me libenter Capitulo meam responsionem daturum: sed vicissim me petere, vt Capitulum mihi det D. Zanchij responsionem, quam ad meam orationem in Capitulo habuit. Ad alterum dixi, me velle cum meis Symmistis deliberare, & vobis coram respondere, quid facere velimus. Ad tertium verò dixi, mihi vehementer placere, vt omnia diligenter consignentur. Me enim nihil subterfugere eorum, quæ in hac causa egi. Hæc cùm illis respondissem, ego diligenter & in vero timore Dei totum negotium mecum perpendi, omnia nostra statuta perlegi, ac diligenter quæsiui, vtrum Capitulum iure me ad responsionem cogere possit; nihil tamen inueni, præter duas has leges; quarum prima est: *Si quid maiori parti visum fuerit, &c.* altera verò, *Si controuersia inter personas Capituli oborta fuerit,* &c. Has duas leges cum diligenter perpenderem, animaduerti, eas nequaquam ad præsens negotium pertinere. Non enim iam personam Decani aut collegæ ago: Sed quidquid facio, hoc tanquam minister Ecclesiæ & Superintendens, cui cura huius Ecclesiæ commissa est ago. Hæc cum apud me ita essent deliberata, conuocaui meos Symmystas, & in omnem partem totum negotium inter nos communicauimus, & eo spectauimus, vt, quantum fieri posset, Capitulo per nos satisfieret, etiamsi iure nullo id facere cogeremur: & amicitia, quæ inter Ecclesiasticas & Scholasticas personas hactenus fuit, firmiter adhuc persisteret. Re vtrinque inter nos deliberata, hoc vobis responsum dare iusserunt: Omnibus nobis constat, singulari Dei consilio & beneficio, personas huius collegij, partim Ecclesiæ, partim etiam Scholæ addictos esse: & hactenus non solùm magnam vtrinque fuisse coniunctionem: sed etiam ex mutua ista beneuolentia, Ecclesiæ & Scholæ plurimum vtilitatis accessisse. Quæ cùm ita sint, Domini Pastores ægrè vellent aliquam causam dissensionis dare: & quantum quidem in nobis est, omnem daturi sumus operam, ne aliqua huius rei culpa in nobis fuisse conspiciatur: imò, offerimus omnibus vobis & singulis professoribus & præceptoribus, præcipuè verò D. Præposito, Iohan. Sturmio, quem patrem nostrum esse libenter fatemur, omnem nostram beneuolentiam, studium & amorem. Quoniam autem notum est, triplicia esse negotia, nimirum Ecclesiastica, Scholastica, & huius Collegij propria: id, quod vos ipsi, qua estis prudentia, facilè potestis intelligere, ista negotia non esse confundenda; sed quælibet peragenda esse apud eos, ad quos propriè pertinent. Ecclesiastica enim negotia, pertinent ad conuentum Ecclesiasticum; sic Scholastica, ad suum conuentum: & Thomensia, ad hoc Capitulum. Vnde facilè videre est, nos nullo iure cogi posse, vt præsentem causam cum D. Zanchio in hoc Capitulo agamus: imò optimo iure totum hoc negotium ad conuentum Ecclesiasticum pertinere. Attamen vt Capitulum videat, dominos Pastores non fugere lucem, & paratos esse Capitulo morem gerere: ideò in gratiam Capituli, & bona sua voluntate, & saluis priuilegiis Ecclesiastici conuentus, constituerunt, iuxta vestram petitionem, vltra etiam vobis in hac causa ad hunc modum progredi. Quoniam D. Zanchius nudas dedit propositiones, ideò petimus, vt illas declaret, & confirmet sacræ Scripturæ & Patrum testimoniis, sed ita, vt cogitet, sibi non amplius esse replicandum. Eodem modo etiam nos nostram doctrinam ita vobis confirmabimus: vt nulla ampliùs opus sit replicatione. Hoc si fecerit, nos illius propositiones ita probatas & confirmatas, accipiemus, legemus, & examinabimus; si quid boni in illis fuerit, quod sacræ scripturæ & Confessioni Augustanæ consentiat, libenter agnoscemus: reliqua verò quæ in illis fuerint pugnantia nostræ doctrinæ, confutabimus absque vlla vlteriori replicatione. Hæc si vtrinque facta fuerint, rogatos vos volumus, vt vestrâ autoritate & vestris admonitionibus apud illum efficiatis, vt consentienter nobiscum doceat. Hoc enim si non faciat, non possumus illũ amplius pro collega & professore sanctæ Theologiæ agnoscere. Postremò, quoniam D. Zanchius in sua ad meam orationem responsione multa dixit, quæ ad nos & nostrum ministerium pertinent: ideò vehementer rogamus vos, vt nobis illam eius responsionem dare velitis, quò ad omnia respondere & nos purgare apud vos possimus.

Hæc

Hæc sunt, clarissimi viri, quæ ad vestram petitionem, nomine Pastorum meorum, iussus sum respondere.

Audita hac D. Decani oratione, visum fuit Capitulo, pro hoc tempore ipsis nihil respondere: sed prius diligenter, quid ad singula ipsis respondendum sit, esse deliberandum.

Decima octaua Aprilis, delecti fuerunt quatuor ex senioribus in Capitulo, qui priuatim deliberent, quid dominis Pastoribus ad proximam orationem sit respondendum.

Secunda Maij, ante Meridiem, deputati recitarunt reliquis Canonicis ex scripto: quid Dominis Parochis sit respondendum: fuit illud ab omnibus probatum, ideóque à meridie, conuocatis omnibus Parochis, recitatum illis fuit ex scripto responsum Capituli ad ipsorum orationem.

Huc pertinet responsum Capituli ad dominorū Pastorum orationem.

Recitato hoc responso, D. Decanus subiecit: *Reuerendi & doctissimi viri & Collegæ: Superioribus diebus nostram voluntatem prolixius vobis exposuimus, & ostendimus, qua ratione cum D. Zanchio pergere velimus coram Capitulo, cùm tamen illud nullo iure facere teneamur: ac sperabamus quidem, vos nostra declaratione contentos fore. Iam autem ex vestro responso magno dolore intelleximus, non tantum nobis cum D. Zanchio in posterum, sed etiam vobis cum negotium fore: quod equidem propter Ecclesiam & Scholam valde dolemus. Ac vehementer optandum esset, vos aliud responsum nobis dedisse, ad maiores offensiones, & controuersias euitandas. Quoniam autem hoc factum non est, & in vestro hoc scripto, quod nobis recitastis, multa continentur, quæ maiorem requirunt declarationem, quædam etiam aliter se habent, quàm à nobis dicta sunt: ideò petimus, vt velitis nobis hoc vestrum scriptum communicare, quo ad illud respondere possimus, ea quæ necessaria videbuntur.* Hæc cùm D. Decanus dixisset, cum suis Pastoribus egressus est.

Rogauit postea D. Præpositus singulorum sententias, cúmque omnes sententiam suam dixissent, reuocati sunt domini pastores, ad quos D. Præpositus sequentia dixit. *Reuerendi viri, quòd Capitulum prolixius respondit ad proximam vestram orationem, factum est primò, propter Collegas vestros, qui nostris actionibus hactenus nunquam interfuerint, vt etiam illi intelligerent, quid actum inter nos sit. Deinde quia hactenus tantum vtriusque D. Decani & D. Zanchij narrationes & responsiones audiuimus, ex quibus pleraque non ad nostram compositionem pertinent: (veniendum enim ad ipsam caussam, hoc est, ad doctrinam pertinentem est.) Quoniam igitur Capitulum nihil adhuc pronunciauit, sed tantum vtrumque per aliquot menses audiuit, necesse fuit, hoc vobis responsum dare, vt inde omnibus notum esset, Capitulo nullam culpam esse, quò minus controuersia ista iamdudum, sicut ab initio sperabamus, sit composita. Et quoniam vos hanc caussam alio transferre cupitis, necesse fuit vt Capitulum etiam tandem aliquid interloquatur, ne accusari possimus vel stultitiæ vel ignorantiæ. Vehementer autem miramur, quod vos hoc responsum aliter accepistis, quàm Capitulum deliberauerit, scripserit & vobis recitarit. Non enim cupimus in hac causa esse iudices, sicut iam sæpe dictum est: volumus esse cognitores, arbitri, & quantum in nobis est, compositores. Dolet nobis, quod D. Decanus dixit, fore iam vobis maius negotium nobiscum, quàm cum D. Zanchio. Nam si dicatis, nos defendere D. Zanchium, aut illas hæreses, de quibus accusatur, facitis nobis iniuriam. Nos indicauimus causas huius moræ non in Capitulo, sed in D. Decano fuisse. Præterea ostendimus, quare existimemus, nobis nondum satisfactum esse: & quid indicemus, ad causæ compositionem vtilissimum fore. Quod autem D. Decanus dicit, hanc causam ad Capitulum non pertinere: mallemus hoc ab alio dici, quàm ab eo, qui & Collega noster est & Decanus, ijsdemque nobiscum legibus tenetur. Quod verò scriptum hoc nostrum postulatis, de eo deliberauimus, Capitulum non cupit sibi ad hoc scriptum responderi: sed vt accedatis ad ipsam caussam, & respondeatis ad argumenta D. Zanchij, & conuincatis, illum esse hæreticum. Quod dicitis, esse publicum negotium, & propterea vos sine Magistratus mandato nihil posse in hac causa concedere, scitote, nos hactenus nihil contra voluntatem Magistratus in hac causa egisse: omnia quæ hactenus fecimus, ea fecimus, Dominis scholarchis, & propterea etiam Dominis Tredecim Viris non ignorantibus, neque impedientibus, & quamdiu patiuntur nos in hac causa progredi, tamdiu iudicamus nos rectè facere.* Cùm hæc à Domino Præposito dicta essent, subiecit dominus Decanus: *Nescio certè domine Præposite, vtrum vos peculiare mandatum habeatis à Magistratu aut Tredecim Viris, quod ad hanc caussam attinet. Ego sanè nihil tale intellexi.*

Respondit Dominus Præpositus: *Non dixi, quod iussi simus à Magistratu, aut Tredecim Viris, hanc causam suscipere, sed dixi, nos scientibus, & permittentibus dominis Scholarchis, qui partim ex Tredecim Virorum numero sunt, nec permiserunt nobis aliquid contra Tredecim Virorum voluntatem agere, hactenus egisse: & quod ipsi cupiant causam hanc à nobis cognosci, inde patet, quod adhuc nihil nobis interdixerunt, imò interrogarunt, quousque peruentum sit. Quod autem vos putatis, nos debere apud Doctorem Zanchium efficere, vt consentienter vobiscum doceat: hoc nondum facere possumus, quia illius argumenta nondum sunt à vobis refutata, neque adhuc Capitulo ostensum satis est, quod sit hæreticus, Anabaptista, Catharus, Suuenckfeldianus, Nouatianus, Chiliastes, &c.*

Cum hæc vtrinque sic dicta essent, D. Decanus dixit, *Dominos Pastores de his omnibus velle deliberare, sed ante omnia velle respondere ad scriptum, quod ipsis iam sit recitatum.*

Sexta Maij, D. Præpositus rogauit sententias singulorum, verum dominis Pastoribus dandum sit Capituli responsum in scripto.

Visum fuit, indicandum eis esse, Capitulum quidem malle, vt ad euitandam moram longiorem, domini Pastores parent se ad responsionem ad argumenta D. Zanchij. Ita enim tandem posse perueniri ad rem ipsam. Si enim ipsi ad Capituli responsum iterum velint respondere: necessariò deinde fore, vt Capitulum quoque respondeat, & ostendat, omnia ita se habere sicut in scripto continentur. Nihilominus tamen, quoniam adeò vehementer scriptum postulauerint, Capitulum illis ea in re morem velle gerere, ita tamen vt cogitent, quid ad causæ vtilitatem maxime pertineat, neque longiorem moram amplius iniiciant.

Die 13. Iunij adfuit D. Decanus cum reliquis suis Pastoribus: recitatum fuit à D. Melchiore Germanicum scriptum, quod ad superius Capituli responsum Pastores composuerant.

Huc pertinet responsio duorum Pastorum ad scriptum Capituli, ipsis recitatum & oblatum.

Postquam recitatum esset hoc scriptum, D. Decanus dixit: *Reuerendi viri, Domini Collegæ, hæc nostra responsio à nobis non eo consilio instituta est, quod velimus occasionem dare maioris offensionis & alicuius moræ: sed vt, nos purgaremus in quibusdam capitibus, quæ nobis in illo scripto obijciuntur, vt ita firmior in posterum inter nos conseruari possit concordia & amicitia. Quod vero ad præsentem caussam attinet, parauimus & conscripsimus responsionem ad propositiones & lectiones Doctoris Zanchij, eam cupimus vobis recitare. Quoniam autem prolixior est: consultum nobis videtur, vt singulis diebus vnam atque alteram horam huic recitationi impenderemus, qua in re libenter vestris fruemur consilijs, vt vos ipsi statuatis, quo tempore commodissimum vobis videbitur.* Hæc vbi dixisset D. Decanus, cum suis Pastoribus abiit.

Digresso D. Decano, D. Præpositus monuit singulos, vt diligenter cogitent de aliqua ratione agendi, quæ commodissima esse possit, ad totius causæ celeriorem expeditionem.

Die 13. Iunij, rogatis singulorum sententijs, de postrema Pastorum responsione, & de modo agendi placuit Capitulo, Primò, pro hoc tempore, ad ipsorum responsionem nihil esse respondendum: sed relinquendam eam esse in suo genere, ne dicere possint, Capitulū occasionem aliquā moræ dedisse: omnia iam esse dissimulanda, & partim tempori, partim illorum stomacho concedenda. Deinde, quod ad modum agendi attinet, ipsis indicandum esse, Capitulo videri commodissimam rationem esse, si ad mutuam collocutionem cum D. Zanchio veniant. Sic enim fore, vt se mutuò meliùs possint intelligere: & non opus sit, tantum temporis in lectione & recitatione eorum, quæ iam longo tempore conscripserunt, insumere. Etenim si ipsi hæc omnia, quæ iam per aliquot menses collegerunt, velint absente D. Zanchio in Capitulo recitare, necesse esse, vt eadem postea D. Zanchio exhibeantur, eique etiam tantum temporis, aut etiam plus conce-

datur, vt ad ea responderi possit: præsertim cùm ipse non habeat tot scriptores, quorum opera perinde vti possit, sicut ipsi ex duobus Collegiis, & priuatis conuictoribus habere potuerunt. atque sic fore, vt quæ hactenus in quintum ferè mensem acta sunt, rursum in alium quintum aut sextum mensem protrahantur. Quòd si verò ad mutuum colloquium descendant, fore hoc non solùm caussæ vtile & necessarium, sed ipsis honestum: Alioqui enim videbuntur disputationem detrectasse, quàm antea visi sunt expetere. Placuit ergo, ipsis dicendum esse, hanc rationem Capitulo videri commodiorem. Nihilominùs ne possint de nobis conqueri, addendum esse, si omnino constituerint scripto agere, & cum D. Zanchio sermonem conferre detrectent: Capitulum velle ipsis morem gerere, ac petere, vt omnia, quæ collegerunt, Capitulo dent, vt singuli priuatim possint legere, ne opus sit singulis diebus conuenire: præsertim cum aliquì illa recitatio superuacanea sit futura, & personæ Collegij aliis negotiis quoque sint implicatæ, vt non ipsis vacet quotidiè conuenire.

Die 17. Iunij, D. Herlinus, qui in superiori Capitulo delectus erat vnus ex iis, qui D. Decano, & Dominis Pastoribus Capituli decretum referrent, causas exposuit, quare superioris Capituli decretum non ad Pastores retulerit. Deinde ostendit, Capitulo inutilem fore recitationem illam, quam Domini Pastores suprà promiserunt: ac propterea omnino vrgendum esse & postulandum ab iis, vt cum D. Zanchio disputent. Etiamsi enim omnia recitauerint: tamen necesse fore, vt tandem veniant ad mutuam disputationem.

Dominus Præpositus, de hac re rogauit sententias: Placuit Capitulo, Dominis Pastoribus hanc offerendam esse optionem, vt vel coram Capitulo, nemine alio, qui de Capitulo non sit, adhibito, disputent cum D. Zanchio: vel, adiunctis aliis ex Senatu doctis viris, qui ipsos intelligere possint: vel disputent in conuentu Ecclesiastico, adhibitis primùm omnibus Ministris & Diaconis: deinde Presbyteris & aliis doctis viris ex nostra Republ. Postremò Professoribus & classicis præceptoribus, qui hactenus huic causæ interfuerunt. Præterea indicandum ipsis esse, si cupiant habere vel ex Senatu, vel ex aliis ordinibus doctos viros, qui disputationi eorum intersint, vt vel ipsi priuatim à Magistratu hos petant. vel vnà cum Capitulo. Delecti sunt tres ex Capitulo, qui hoc decretũ ad Pastores referrent.

Die 18. Iunij, audita fuit responsio Dominorum Pastorum ad decretum superius Capituli, quæ talis fuit. Dixerunt: se mirari, cur Capitulum non velit vt scripto agant, cùm tamen antea ipsis fuerit concessum, & ipsi jam sint parati. Itaque se rursus petere, vt ipsis liceat scripta sua, quæ collegerunt, recitare: Quod vero ad disputationem attinet, aut ad arbitros à Magistratu postulandos, se nihil velle affirmare: esse hoc Capitulo liberum, à Magistratu petere, vel non petere: facturos se hac in re, quidquid à Magistratu iussi fuerint. Præterea adiecerunt, se omnia ista quæcunque faciũt, in gratiam Capituli facere, cum D. verò Zanchio, nihil ipsis ampliùs esse negotij.

Audita eorum responsione, D. Præpositus subiecit: Miror, cur Domini Pastores dicant, à Magistratu primùm petendum esse, vt liceat disputare, cùm tamen disputationes nostræ Scholæ ab initio fuerint concessæ: & ante hæc tempora, frequentissimæ semper fuerint disputationes, neque quisquam adhuc prohibuit. Quæro igitur ex vobis, quid faciendum esse putetis.

Rogatis singulorum sententiis placuit Capitulo, rursus eos esse adeundos, & rogandos esse, vtrum velint stare iudicio Magistratus, nimirum si Capitulum à Magistratu disputationem & arbitros impetret, vtrum ipsi velint cum D. Zanchio tum disputare.

Vigesima tertia Iunij Domini Pastores responderunt, se neque disputationem, neque arbitros à Magistratu postulaturos: sed permittere illud Capitulo: deinde se facturos, quidquid à Magistratu iussi fuerint.

Audita hac responsione Dominus Præpositus singulorum rogauit sententias: Placuit Capitulo, tres mittendos esse ad Dominos Tredecim Viros, qui breuiter indicent, quid hactenus actum sit: & ab iis disputationem postulent. Id quod eadem die à deputatis est factum.

His omnibus ita vltrò citróque inter D. Decanum & D. Zanchium in Capitulo peractis, totáque causa ad Dominos Tredecim Viros delata, visum fuit, Magistratus sententiam quid in hac causa fieri velit, exspectare: & propterea neutrum amplius, quod ad præsentem causam attinet, audire.

Tamen D. Zanchius postulauit à Præposito, conuocari Capitulum, cupiens Capitulo offerre ea, quæ ex mandato Capituli ad argumenta D. Decani responsionis loco collegit, vt quoniam Capitulum constituerit omnia Acta Dominis Tredecim Viris exhibere, simul etiam istas suas responsiones eisdem Dominis Tredecim Viris offerat.

Decima igitur Iulij: D. Zanchius attulit responsiones suas ad argumenta D. Decani, quas dicebat se in tres classes seu partes diuisisse: ex quibus duas partes se iam afferre dicebat, tertiam verò partem se sibi ad tempus reseruaturum, in qua aiebat contineri apertissima testimonia tam veterum, quàm recentiorum Doctorum, quibus doctrina de Perseuerantia sanctorum confirmatur. Sed tamen addebat, Dominis XIII. Viris indicandum esse, si etiam illam partem suarum responsionum velint, se libenter eis daturum.

In eodem Capitulo, postulabat, etiam sibi dari D. Decani duas responsiones, ad quas aiebat necesse sibi esse respondere, non solùm quantum ad doctrinam attinet, propter quam grauissime à D. Decano sit accusatus: sed etiam vt famam suam & existimationem, contra tot conuitia & criminationes, quæ in illis D. Decani responsionibus continentur, purget ac defendat.

Ad hæc D. Zanchij postulata, responsum fuit, Capitulum velle ista eius scripta accipere, ac Tredecim Viris vnà cùm reliquis scriptis exhibere. Quòd verò ad D. Decani responsiones attinet, debere illum adhuc aliquantisper expectare, donec in ista causa certi aliquid à Dominis XIII. Viris pronunciatum fuerit: postea Capitulum ei velle concedere, vt honorem suum, famam & existimationem, quacumque ratione possit, defendat.

CAPVT II.

NARRATIO D. DOCT. Iohannis Marbachij Decani, coram Capitulo 16. Martij recitata.

1. *DOctissimi viri, reuerendi collegæ, non dubito, pio vos studio expetere, cognoscere, quam habere dissensionem, quæ de doctrina Christiana inter D. D. Zanchium, & inter me & fratres ac consymmistas meos pastores nostræ Ecclesiæ suborta fuit: & quia ego natura à discordijs abhorreo, & à nemine, præsertim in religionis articulis, nisi summis & grauissimis de causis dissentire soleo, libenter pareo vestræ petitioni, vt hic coram vobis historiam exponam illius controuersiæ, quæ de religione mihi & fratribus meis pastoribus est cum D. D. Zanchio. Etsi autem hæc ipsa dissensio quibusdam ex vobis, videlicet D. Præposito, D. Conrado, & D. Quæstori, non ignota sit, vt qui tanquam mediatores interfuerunt: tamen spero, illos non ægre laturos, si propter historiæ seriem, etiam ea interseram, quæ in ipsorum præsentia acta sunt. Peto solùm, ne prolixitate offendamini; paucis enim totum hoc negotium expediri non potest, nisi velim ea omittere, quæ ad cognitionem totius controuersiæ, omninò necessaria videntur. Faciam autem hæc omnia sinceriter & ingenuè, vt hominem Germanum decet. Inuitus enim pertrahor ad hoc certamen, & nisi grauissimæ causæ me impellerent, antequam collegæ dissidium aliquod inciperem, potiùs vellem meum officium resignare & loco cedere. Ita autem se res habet.*

2. *Hodie agitur quinta hebdomada, cùm vices legendi essent D. Zanchium, Conuictores mei die Veneris reuersi ex illius lectione, in mensa proponebant, D. Zanchium duabus lectionibus tractasse locum, quem ipsi non satis assequerentur: quantum autem iudicio valerent, & legissent scripta D. Lutheri ac aliorum, audiuissent etiam nos publicè concionantes, existimare se, sententiam Zanchij de quæstione, quam tractet, pugnare cum scriptis D. Lutheri & aliorum, qui his temporibus in Ecclesiis nostris docent.*

Quærendam

Quærebam ex eis, quænam esset ista quæstio? Respondebant ipsum proposuisse duas. I. An aliquis finis huius Mundi sit futurus. II. An iste finis certo possit sciri. De priore quæstione aiebant, eum ipsis satisfecisse. Refutasse enim Philosophorum opinionem, qui affirmarunt, mundum perpetuo esse duraturum. De altera vero quæstione, dicebant se dubitare. Adduxisse enim D. Zanchium 7. argumenta, quibus Doctores nostrorum temporum probare solent, instare vltima tempora: quorum I. Sumptum est ex Daniele cap. 7. de Monarchiis. II. ex dicto quod Eliæ ascribitur de sex millibus annorum. III. ex Epistola Petri, vbi dicitur, mille annos apud Deum esse instar vnius diei. IV. ex Epistola ad Thess. de Antichristo reuelando sub finē mundi. V. ex Apocal. VI. ex Epist. 2. Tim. 4. & 2. Tim. 3. vbi describit Paulus vltima tempora. VII. de signis quæ Christus Matth. 24. dicit processura vltimum diem. Hæc septem argumenta, aiebant, eo ordine fuisse recitata, quibus dixerat nostros probare velle, diem illum nominis certo sciri posse: eadem vero argumenta postea refutasse, adductis tribus aliis argumentis, quæ istis opposuerat. I. Quia cornu illud, de quo est apud Danielem, quodque pro Turca exponi solet, nondum præualuerit aduersus omnes Sanctos. Esse enim adhuc multas in Oriente Ecclesias, quæ à Turca nondum sint vastatæ. II. Etiamsi existimet, Pontificem Romanum suo modo esse Antichristum, sicut Ioannes dicit, Multos esse Antichristos: tamen non esse illum Antichristum de quo Thess. 2. scribit: sed venturam adhuc certam aliquam personam, quæ se Mundo patefaciet, & pro Christo seu Messia proponet.

III. Ex Epistola ad Romanos, capite secundo, vbi dicit Apostolus. Mysterium hoc nolo vos ignorare fratres, ne sitis apud vosmetipsos animo elati, quod excæcatio ex parte Israeli accidit, donec plenitudo gentium aduenerit, & ita totus Israel saluus fiet. Inde referebant eum collegisse, ante finem mundi magnam adhuc fore Iudæorum ad Christianam fidem accessionem. Quod vero ad illam obiectionem attinet cùm Christus dicit, Cum venerit filius hominis, putatisne, quod inuenturus sit fidem? sic respondisse D. Zanchium: Verum quidem esse, fore talem hominum statum ante reuelatum Antichristum, eo vero reuelato & abolito, tunc fore hanc Iudæorum conuersionem, & tum rursus multum fidei repertum iri ante finem mundi.

Hæc cùm ex meis discipulis intellexissem, merito quidem animo turbabar. Etsi enim sciam, septem illa argumenta, de quibus dictum est, à nostris Theologis & concionatoribus non propterea adduci, vt aliquid certi de die extremo statuant; sed vt hominibus ostendant, nos in vltimis temporibus iam versari, & propterea eos ad temperantiam, vigilantiam & precationem hortentur: tamen videbantur mihi istius opiniones absurdæ.

1. Turcam debere adhuc occupare ante finem mundi Occidentem.

2. Pontificem Romanum non esse illum Antichristum, de quo Paulus loquatur: Sed alium adhuc in certa persona esse expectandum.

3. Quod somniat, ante finem mundi, fore adhuc statum tranquillum Ecclesiæ, & plenam Iudæorum conuersionem, in qua opinione etiam Chiliastæ olim fuerunt.

Mandaui ergo meis discipulis, vt à cæteris studiosis, ea quæ in lectione dicta essent, diligenter colligerent, vt certo possem videre, vtrum hæc ita à D. Zanchio tradita essent: quod quidem ab ipsis factum est diligenter.

3. Postero die Sabbathi in mensa iterum interrogabam, quid iam legeret D. Zanchius? respondebant, ipsum tractare locum de Prædestinatione, & in ea lectione duas tradidisse propositiones: quarum prima erat, Eos qui ab æterno electi essent ad salutem, necessario non posse perire: sicut contra, Reprobos necessario non posse saluari. In altera statuit duplicia vincula, quibus homines colligantur Christo & Ecclesiæ: duo interna, & duo externa: interna & inuisibilia, atque adeo substantialia, dicit esse. I. æternam Dei electionem. II. fidem quæ datur per Spiritum Sanctum. Externa vero & visibilia: I. professionem doctrinæ. II. vsum Sacramentorum. Hæc latius se explicaturum promiserat, si vices legendi ad ipsum redirent. Iussi meos discipulos, easdem quoque lectiones mihi diligenter conscripserunt.

Interea ego anxius cogitabam, quid mihi esset faciendum. Sciebam, illum nuper grauiter à dominis Scholarchis admonitum fuisse: propterea mirabar, eum iam denuo noua dogmata in Schola proponere, metuebam vehementer, ne nostri auditores illius doctrina turbarentur.

Itaque mecum deliberabam, an mihi propterea domini Scholarchæ essent adeundi, aut ipse conueniendus. Adire dominos Scholarchas, videbatur mihi pro eo tempore durius esse. Ipsum vero conuenire, existimabam inutile fore, præsertim si hoc priuatim fieret.

Itaque videbatur mihi commodissimum, si vterer consilio Domini Rectoris, vt is sua autoritate apud ipsum efficeret, vt Scholæ nostræ parceret, & in lectionibus moderatius loqueretur.

4. Accessi ergo D. Rectorem, & exposui ei totum negotium, meum quoque dolorem quem ex supra dictis percepissem, quod scilicet metuam, ne in nostra Schola & Ecclesia magnas turbas habituri simus, nisi in tempore huic malo prospectum fuerit.

D. Rector aliquo modo offensus, satis duriter mihi in hæc verba respondit. Si quærerem D. Zanchium quoque eiicere e Schola, sicut factum esset cum D. D. Petro Martyre, debere me cogitare, quod simul etiam ipse esset eiiciendus. Addebat præterea, D. Zanchium habere iustissimas inimicitiæ aduersum me causas: fuisse enim grauissime à me læsum.

Respondi ego D. Rectori ad hunc modum: Ego sanè D. Petrum Martyrem è Schola non eieci, & huius rei possunt mihi esse testes domini Scholarchæ. Cùm enim ab ipsis dominis Scholarchis vocatus essem in Cancellariam, & rogatus, quid de D. Petro sentirem, vtrum putarem, eum vtilem fore Scholæ nostræ: dedi eidem testimonium eruditionis, pietatis, & multarum virtutum, præsertim vero concordiæ: dixi quoque, me illis autorem esse, vt tantum virum hîc retinerent, si modo velit nobiscum manere in ea concordia, quæ hactenus fuerit, hoc est, vt in doctrina nihil cupiat vel mutare vel innouare. Postea commissum fuit negotium D. Rectori, vt de modo aliquo cogitaret, quo pacto de articulo Eucharistiæ inter nos possit conueniri. Iussi ergo sumus vterque scribere confessionem de Eucharistia: quod & D. Petrus & nos quoque fecimus, sine vlla aliqua insectatione aut criminatione. Verùm cùm D. Petrus propter suam conscientiam in re sacramentaria nobis assentiri non posset, haberetque aliam satis amplam vocationem, eam sua sponte, non à nobis coactus, amplexus est, & sic discessit. Hæc respondi D. Rectori de iis, quæ de D. Petro mihi obiecerat.

De D. Zanchio verò, quod mihi obiceret, me cupere eum eiicere: respondi, me istud nullo modo velle, cuius mihi testis sit Deus, sed de doctrina esse inter nos contentionem & dissensionem. Pollicitus enim est D. Zanchius cùm reciperetur, nihil se innouaturum. Si hoc fecerit, ego facile, imo libenter ipsum feram. Quod vero ad reliqua attinet, dicebam, me nulla in re mihi conscium esse, quod à me sit læsus, vt iure de me conqueri possit. Nam quod tertio obiiciebat D. Rector, me accusasse eum apud Tredecim Viros propter epistolam illam quam Heidelbergam mittere constituerat: Sed mihi prius, vt subscriberem, legendam exhibuerat, id quod Dominus Rector autoritate Dom. Botzheimij, qui id sibi dixisset, confirmare volebat, illud itidem negaui, & dixi, fieri mihi in ea re iniuriam. Facta quidem est huius Epistolæ mentio inter nos, quando communi consensu constitueramus hic edere Confessionem Heshusij de Eucharistia. Erat enim ad nos perlatum. Heidelbergenses partim ex literis D. Zanchij, partim ex nostro silentio colligere, nos quoque in alteram partem in re Sacramentaria inclinare. Itaque vt palam fieret, quæ esset nostra Confessio & doctrina in hoc articulo, constitueramus Heshusij librum imprimere. Hæc respondi ad primas obiectiones Domini Rectoris. Quantum vero ad doctrinam attinet, dixi, me habere illas lectiones D. Zanchij descriptas, in quibus ea continerentur, quæ existimarem cum doctrina nostra pugnare.

His auditis, Dominus Rector acquieuit, & omnem operam suam mihi in eo negotio promisit, seque acturum cum D. Zanchio, vt desisteret, & in docendo moderatius loqueretur.

Eo ipso die, à prandio, Doctor Zanchius venit ad ædes D. Rectoris, qui in præsentia domini Quæstoris ei obiecit, quæ ego de ipso essem conquestus.

Vesperi venit ad me D. Quæstor, & significat, D. Zanchium offerre priuatum de ea re colloquium: cui ego respondi, me nullam habere cum ipso priuatam simultatem, semper patuisse ei ædes meas, si petat amice mecum agere, me sequenti die expectaturum eum domi meæ, nec putare opus esse in prima actione arbitris.

Sequenti die, qui erat dies Sabbathi, expectaui eum ante Meridiem domi meæ: item post meridiem, habito Capitulo: sed

nemo ad me illius causa venit.

Die Lunæ vero, iterum conuenit me D. Quæstor, renuntians D. Zanchium constituisse de toto negotio mecum loqui: sed quia non de priuata re, verum de doctrina ageretur, cupere se, vt ad eam collocutionem publicus locus nempe Capituli deligeretur.

Ad hanc Zanchij petitionem annuo D. Quæstori, & vt ipse quoque tanquam testis, huic Colloquio interesse velit, rogo.

Cùm vero id D. Zanchio indicasset, reuertitur ad me rogans, vt quoniam ego D. Quæstorem mihi adiunxissem, sibi quoque liceret aliquem adiungere: proponit mihi duos, D. Herlinum & D. Conradum.

Ego in eam rem libenter consentio: Quoniam esset materia Theologica, vt D. Conradum acciperet, qui & ipse esset Theologus, suadeo.

5. *Conuenimus ergo à meridie hora tertia in loco Capituli præsentibus duobus ad eam rem delectis, D. Conrado & D. Quæstore. Et cùm ipse vellet, vt ego prius dicerem, cœpi sic loqui.* D. Zanchi, cùm proximis diebus de te & tuis lectionibus loquerer cum D. Rectore, statim mihi obiecit, te habere iustissimas inimicitiæ aduersus me causas. Esse enim te grauissimè à me læsum. Cum itaque adeo nunc conuenerimus in præsentia horum duorum ad communicationem sermonum & faciendam concordiam, rogo te vt primùm mihi exponas, in quibus rebus existimes, te à me læsum esse. Nullius enim rei mihi conscius sum. Si autem mihi exposueris, & ego tibi è vestigio satisfacere non potero, non grauabor illud fateri: & quid sit peccatum à me sit, etiam deprecari. Postea quid ego in te desiderem, vicissim tibi exponam ingenuè. *Hoc fuit exordium nostræ actionis.*

Ad hæc ille prolixè recenset omnia, in quibus putaret se à me læsum esse: Capita autem hæc fuerunt.

1. Quòd in publica disputatione, quam habuit de Imaginibus, ei restiterim, & ipse propter eam delatus sit apud Dominos Scholarchas.

2. Quod cùm fuissem in colloquio VVormatiensi, ego quædam de illius prælectionibus scripserim ad XIII. Viros: sed hic tamen addebat, eam offensionem fuisse rursus sublatam inter nos in itinere, quo ipse me vsque in Liechthenau cũ D. Rectore esset comitatus: se quoq; interea temporis, toto illo quadriennio nihil habere, quod posset de me conqueri, vsque ad proximũ tempus, quo factum sit per ipsum, ne liber Heshusij imprimeretur. Ex ea re me ita fuisse offensum, vt apertè dixerim, nolle me eum in posterum hic ferre.

3. Quod accusarim eum apud XIII. Viros & Dominos Scholarchas.

4. Quod intelligat suam doctrinam rursus mihi non probari.

Ad primum caput de disputatione, dixi, *me inuitum opposuisse: sed coactum officij mei ratione fuisse, propter peregrinos qui tùm ex Saxonia & Misnia fortè aderant in quorum Ecclesiis adhuc tolerentur imagines. Ne igitur nostra Ecclesia & Schola nostra apud ipsos diffamaretur, voluisse me tantum interpretationem & explicationem propositionis propositæ adijcere. Quis vero eam rem Dominis Scholarchis indicarit dixi, me ignorare.*

Ad secundum caput respondi, *me quidem breuiter, cũ VVormatiæ essem quædam ad Dominos XIII. Viros scripsisse de illius prælectionibus: sed fecisse me hoc propter grauissimas causas, quas non opus sit eam recensere: præsertim cùm posteà redyssemus in gratiam, & ego hac de re coram Capitulo me purgauerim.*

Quoniam verò hic inter cætera dixerat me in familiari colloquio illo quod in oppido Liechtenauv habuimus, in re Sacramentaria ei cessisse, respondi me hoc non fateri: sed concordiæ solum causa in qua tum dixerat, contentum fuisse, nimirum cum pane & vino verum corpus & verum sanguinem Christi à fidelibus percipi, de modo vero, quoniam ille solum statueret spiritualem manducationem, nos vero etiam corporalem, eatenus ei cessisse, quatenus ea de re vellet tacere.

Cur autem cùm me humaniorem ei præbuerim, dico hanc esse caussam, quod cùm D. Beza mihi VVormatiæ exhibuisses Confessionem Ecclesiarum Gallicarum, quæ in omnibus propemodum Articulis cum nostrarum Ecclesiarum doctrina conueniebat, & in negotio Eucharistiæ parum quoque à nobis dissentiebat: simul mihi idem Beza dixit, si ad disputationem & mutuam collocutionem veniretur, non fore illius Confessionis socios difficiles: vnde bene sperare cœperam, fore inter nos aliquando stabilem concordiam, qua de causa etiã nolui in condemnationem Zvvinglianorum consentire, antequam audirentur, cùm tamen id Ienenses VVormatiæ peterent.

Quod vero obiecit, me dixisse, quod nolim ipsum in posterum ferre, negaui hoc, & dixi, ipsum nunquam hoc posse probare.

Interea tamen incidebat mihi, quod in domo Rectoris ex dolore cordis mei dixeram, cum mihi indicatum esset à D. Botshenio, literas allatas esse, quibus per Principem Palatinum, institutum nostrum de libello Heshusij imprimendo, Senatui nostro indiceretur, & simul intelligerem, per literas à D. Zanchio ad Erastum scriptas hoc Palatino Principi indicatum esse, ibi, inquam, recordabar, me dixisse: Si D. Zanchius istud fecit, non egit mecum amicè, non vt decet virum bonum & meum compatrem, me in posterum ipsum missum facturum.

De illius Epistola, item de accusatione apud XIII. Viros, & Dominos Scholarchas, respondi ei similiter, sicut antea D. Rectori responderam, cum mihi eadem obijceret.

Postremum, quod de doctrina dixerat, respõdi: me illud vsque ad extremum reseruaturum. Atque ita dixi, me ei ad singula capita respondisse. 6. *Postea oraui eum, vt me quoque velit audire, quid in ipso desiderarem. Incepi ergo hoc modo.*

Primum offendisti me in eo, quod cum intellexisses Heshusij librum hic imprimi, à Iusto et opera D. Rectoris & per illum effecisti, vt res ad XIII Viros deferretur, qui postea impressionem libri impediuerunt: debuisses me conuenire fortè satisfactum tibi à me fuisset. Sin minus, inuentum fuisset aliud remedium: ita vt non opus fuisset me & meos Symmistas apud XIII. Viros deferre.

Deinde Non solùm per te factum est, vt impressio illa per nostrum Magistratum impediretur, sed vt etiam rem Electori Palatino indicaretur, qui postea propria manu scriptis ad me & D. Flinnerum literis, ea de re nobiscum expostulauit.

Tertio, Quia in tua epistola quam mihi legendam & subscribendam dedisti gratulatus es amicè, quod Princeps Palatinus eos, qui eandem nobiscum doctrinam profitebantur eiecisset: imo vocasti eos in hæreses.

Quarto obieci ei, quia in lectionibus superioribus de fine seculi, & de Prædestinatione docuisset, quibus dicebam me & Symmistas offensos esse: petere ergo, vt id vellet deinceps emendare, & moderatius loqui.

His ita recensitis ille intelligere se respondebat, quod reprehenderem ipsius doctrinam: cupere itaque ex me audire, quænam improbarem.

At ego non disputandi gratia nos adesse, respondebam: debere ipsum ordine ad ea respondere, quæ à me essent obiecta.

Hic ille, ad primum, quod scilicet curauerit impressionem libri impediri, dixit se non solum esse Theologum & Christianum: sed etiam huius Reip. ciuem: fecisse se hoc ex officio & fide, quam Magistratui nostro debeat. Me igitur, quod ad hoc caput attinet, nihil prorsus habere, quod iure in ipso possim reprehendere.

Ego vero ipsum alia via vti potuisse, dicebam, neque me & meos Symmistas sinistra suspicione apud Magistratum grauare.

Quod vero ea de re nonnulla ad Erastum scripserit, dixit non alio animo se hoc fecisse, quàm sicut solet aliquando amicus amico noua scribere.

Quod autem ad Electorem negotium hoc delatum fuerit, id non sua culpa factum esse.

Postea dixit, meritò se gratulatum esse in sua epistola Heidelbergensibus: Principem enim expulisse eos, qui statum Ecclesiæ antea tranquillum & pacatum perturbassent suis contentionibus ac disputationibus.

Deinde progressi sumus ad eius prælectiones. Quæsitus ab eo quid tandem improbarem, incepi de prædestinatione, & dixi, non tam esse quæstionem, vtrum sit prædestinatio, nécne: sed vnde incipiendum sit, si conscientia angantur de ipsarum salute: vtrum à priori, hoc est, ab arcana Dei prædestinatione, an vero à reuelata eius voluntate in verbo.

Volebat hic disputare. Sed quia audiebatur hora sexta dicebã non esse tamen disputandi locum & tempus Et proposui ei quinque postulata mea. I. Vt consentienter de Sacramento Eucharistiæ nobiscũ doceat, iuxta Augustanæ Cõfessionis formulã. II. Vt in prædestinatione auditores suos deducat ad verbum Dei & reuelatam voluntatẽ. III. Vt suas opiniones & cogitationes non temerè auditoribus proponat. IV. Vt non tam diu immoretur in locorum communium tractatione. Postulata D. Marbachij.

V. Vt

V. Vt sæpius in posterum disputet, quam hactenus ab eo factum sit.

Posteà addidi, si hæc quinque præstare posset, me ex animo & libenter ei omnia, quæ aduersus ipsum habere possem, condonaturum: & simul omnia ei mea officia obtuli. Atque sic discessimus.

7. Sequenti die, conueni D. Rectorem in suis ædibus, aderat tum casu etiam D. Zanchius. Vbi aliquamdiu obambulantes in hypocausto, D. Rector, qui erat medius, nos ita alloquitur. Heri facti estis noui amici: debetis ergo amicè inter vos colloqui.

Respondi ego, Ita D. Rector. Ego puto me D. Zanchio in omnibus satisfecisse.

At D. Zanchius, non quidem in omnibus, inquit: Ego peperci tibi & collegis tuis: neque possum tibi amicus esse, quia impugnas meam doctrinam, quã scio esse Christi. Adhæc cupis me tua autoritate, Decanus cùm sis, opprimere. Ego tibi, inquit, si vis, coram Magistratu de mea doctrina respondebo.

Cui ego respondeo, me non defugere Magistratus iudicium, neque cupere illum mea autoritate opprimere.

Quin, inquit, se propter religionem, & vt haberet cõscientiam liberam, reliquisse patriam suam Italiam: itaque ne amitteret hanc libertatem, se potiùs etiam Argentinam relicturum esse.

Posteà iunxit ius in Heshusium, illius & D. Lutheri doctrinam vocat diabolicam, vt quæ tranquillum & pacatum statum nostræ Ecclesiæ perturbaret, qui tamẽ antea toto quadriennio in summa concordia vixerimus: atque hoc tanta vocis contentione faciebat, vt cùm fortè vxor D. Rectoris ingrederetur, moneret nos D. Rector, vt submissius & moderatiùs loqueremur, ne & ipsa quoque suspicaretur, inter nos aliquas esse simultates. Itaque ego pausam eum faciens, & D. Rectoris vxorem allocutus ita discessi.

Postero die, qui erat dies Mercurij, iterum accessi D. Rectorem, cum quo erat quoque D. Quæstor. Ibi expositis iis, quæ in priuato colloquio præcedenti die fuissent gesta, D. Rector suam mihi operam ea in re benignè promisit.

8. Die Iouis sequenti habito conuentu, detinent me pastores, & obijciũt, cur ego & D. Rector negligamus officium, & patiamur nobis cõniuentibus nouam doctrinã auditoribus nostris obtrudi: & quanquã nos velimus tacere, non tamen se tacere posse, sed ex officio cogi, vt rem ad Magistratum deferant. Zanchium cum tribus lectionib. de prædestinatione ea dixisse quæ aperte pugnent cum doctrina nostrarum Ecclesiarum.

Quibus ego, quoniã omnino ita velint & à me postulent, promitto, me facturum quod iussus fuero: commodum tamen mihi videri, vt priùs D. Rectorem adeam, & eius ipsorum voluntatem exponam.

Ea nocte cùm in cœna interrogarem meos discipulos, quid tandem D. Zanchius legeret quod ita auditores offenderet: & cur mihi rem non significarent, responderũt, noluisse se id facere, ne in ipsos postea culpa conferretur, aliàsquin. n. se suspectos esse auditorib. imò quamprimũ D. Zãchius tale quid diceret, quod cum nostrarũ Ecclesiarũ doctrina pugnet, statim omnium oculos in ipsos coniici.

Cùm verò vrgerem, vt mihi saltem exponerent præcipua capita, quæ de prædestinatione tradidisset, recitãt mihi quatuor. I. Electis tantum semel dari fidem in hac vita, eamq; sentiri, sicut ipse aliquando sibi datã senserit. II. Hac semel acceptã fide electos nũquã posse peccatis amittere, neque Spiritũ S. excutere. III. Eũ facere duplicem hominem: ac renatos non peccare secundũ interiorem, sed tãtum secundũ exteriorem hominem: Itaque Petri confessionem defecisse solum in ore, non item fidem in corde. IV. Eũ interpretari vniuersales propositiones particulariter: vt cũ inquit Paulus, Deus vult omnes homines saluos fieri, eum ita exponere: Omnes, id est, ex omnibus ordinibus aliquos, scilicet electos.

Hæc cũ audiuissem, indicaui seq. die D. Rectori, qui respondit, sibi displicere ista, ideoq; se grauiter D. Zanchium obiurgaturum, & effecturum apud ipsum, vt finem faceret huic materiæ.

Die verò Sabbathi, eadẽ quæ antea docuerat, repetijt: & insuper quinque argumenta, quibus nos in nostris Ecclesijs vtimur, attulit ac promisit, vbi vices legendi ad ipsum redierint, se publicè ista refutaturum.

Consului ergo in hac re dominos Pastores, & placuit illis, rem proponendam esse Senatui. Ego verò eis restiti, & dixi, non prætereundos esse dominos Scholarchas.

Sequ. igitur hebdomada, dominis Scholarchis negotiũ exposuimus, qui responderunt, se magna animi tristitia hanc nostrã querimoniam percepisse, & mirari se, quare D. Zanchius talia in Schola publicè tradat, cũ sciat, quæ sit Senatus sententia. Itaq; iusserũt, vt bono animo simus, velle. n. se cũ D. Zãchio agere, vt ab eiusmodi dogmatib. abstineat, neq; perturbet nostrã Ecclesiã. Petierũt quoq; à me, vt mea postulata ipsis scripto exhiberem: quod ego postea feci. Hæc egimus cum dominis Scholarchis.

10. Proximo autem die Lunæ, tractaui argumentum Pauli 1. ad Corinth. cap. 10. Si Deus suo populo, quẽ tantis miraculis ex Ægypto eduxit, & t. nõ pepercit: neque parcet nobis gentibus, si ijsdem peccatis, quibus Israelitæ polluti fuerimus. In hoc loco, dicebam, multas vtiles doctrinas contineri, inter quas etiã hanc attuli, quæ erat in ordine tertia: Renatos, si nõ persistãt in vitæ sanctimonia, retinentes fidẽ & bonã cõscientiã, sed cõtra conscientiam ruant in peccata, amittere fidem & excutere Spiritum sanctũ.

In ea lectione famulus D. Zanchij hæc audiens, murmurabat: & subitò, conuolutis chartis, cum quadam indignatione arreptã & magno sonitu rursus occlusa ianua, proripit se foras, & e lectione discedit.

Altera die eadem repetij, & testimonijs Scripturæ atque exemplis confirmaui.

Finita lectione, conuictor quidam D. Cõradi coniungit se meis discipulis vnà cũ D. Zanchij famulo, & interrogat, Quidnã cogitat vester Doctor, quod conatur nouam doctrinã in hanc Scholã inueheret? nũ ipse est verus huius Scholæ Doctor, an Doctor Bucerus qui contrariũ docet?

Huic quæstioni statim subijcit famulus D. Zanchij: Scilicet egregie sibi placet putat se doctiorem esse Augustino, sed breui habebit aliquem, qui ei respondeat.

Præterea est hæc tertia hebdomada, accepi argumenta a stipendiatis nostræ Reipublicæ, qui sunt in Collegio. Inter cætera, accepi etiã argumentũ cuiusdã adolescentis Ioannis Braunij, in quo dehortatur alterũ, ne Theologiæ det operã: Et inter cæteras rationes etiã hanc adijcit, quia variæ Theologorũ sint cõtentiones: & multi etiam docti Theologi repugnent August. in doctrina de Prædestinat.

Idem ille Iohannes Braunius heri in lectione mea, sedens in primo subsellio, ne verbũ quidem eorũ quæ dicebã, notare voluit: tantùm videbatur me deridere & contemnere, & nauseam quasi ex mea lectione concipere.

Ad hæc, auditores D. Zanchij, iam vndique spargunt in nostra Schola, me esse innouatorem, me non retinere eam doctrinam, quam ab initio D. Bucerus & D. Petrus Martyr hic sunt professi: D. Zanchij doctrinam consentire cum doctrina D. Buceri.

Hæc omnia quantum me excrucient, & quantum dolorem mihi pariant, non puto vos posse ignorare. Ego sanè, Reuerendi collegæ, scio, quæ doctrina Buceri fuerit: Et ego ipse (quod nulli ante me factũ est,) publicè in templo, cùm reciperer, de omnibus articulis nostræ religionis fui interrogatus: & ex ita respondi, vt ipsi Bucero fuerit satisfactum. Postea ipse D. Bucerus lectionem Theologicã mihi cõmẽdauit: cumq; hinc discedere vellet, præsentibus vltra 200. viris curã Ecclesiæ mihi cõmendauit: & dum in Anglia esset, sæpenumero literas ab eodẽ accepi, in quibus amicissime mihi scribit. &c. ita vt sciã, ipsũ nil tale vnquã de me suspicatũ esse. Fuit per multos annos meus præceptor, eumq; semper ita amaui & colui, vt parentis loco mihi fuerit. Acerbius ergo morte mihi esset, si posset verè de me dici, quod à tanti viri doctrina desciscerem.

Quod igitur mihi obijcitur, me nouam doctrinam in hanc Scholam inuehere, aut à Buceri doctrina discedere: ostendam ego, Deo volente, illud esse mendaciũ & calũniam.

Quæ autem mea & nostrorum sit confessio, nemini opinor, potest esse obscurum. Ea enim est, quam in summis angustijs, propter Tridentinum concilium hic professi sumus, & cui omnes subscripsimus: cuius causa, ante concilium, Ego Vitebergam missus sum: deinde Salzungam, vbi conuentus erat, profectus in quo conuentu cùm recitaretur confessio, quam D. Philippus conscripserat, petij eius exemplum: cúmque id mihi denegaretur, rursus Vitebergam ad D. Philippum redij, & ab eodem exemplum illius confessionis impetraui: quod mecum postea huc allatum, lectum est in conuentu nostro: & cùm omnes approbarent, placuit illi subscribere.

Cùm deinde D. Sleidanus à Senatu nostro Tridentum mitteretur, mandatum ei fuit, vt Reipub. nostræ nomine, Saxonicæ & Vitembergicæ confessioni subscriberet. nam huius etiam Confessionis gratia Doctor Caspar Hedio, & Doctor Lenglinus missi fuerunt in oppidum Dorlllat, vt eam agnoscerent, &c.

Vtrasque illas Confessiones, ego confirmo esse veras huius Argentinensis nostræ Ecclesiæ Confessiones: & præsertim id de Saxonica verum esse, probant subscriptiones nostrorum doctorum ei adiunctæ.

Habetis ergo reuerendi viri, collegæ & fratres, integram historiam eorum, quæ hactenus inter me & D. Zanchium contigerunt. Nihil hic personaliter agitur. Quod ad me attinet, etiamsi grauissime ab ipso fuerim offensus, tamen libenter & ex animo omnia ei condonarem, condono, & condonaui. Controuersia est, vt videtis, de doctrina: & quia doctrina non mea est, nec priuata: certe nescio, an ad Capitulum aut Scholam pertineat, an potius ad Ecclesiam & Magistratum, qui Ecclesiæ est custos. Sed tamen si Doctor Zanchius, vestra autoritate motus, consimiliter velit hanc nostram doctrinam docere, Ego libenter ipsum feram. Quòd si nolit, certè sicut ipse ad Magistratum appellauit, & quemadmodum nos quoque publicam disputationem expetimus: cogemur eò confugere permittemusque libenter iudicium Magistratui & bonis ac doctis viris, si conuicerit nos, quod certè id æternum non poterit, dabimus libenter pœnas sin minùs, speramus Magistratum ita cum eo acturum, vt deinceps nobis non amplius molestus sit sua doctrina futurus.

CAPITA PETITIONIS D. Marbachij, proposita domino Doct. Hieronymo Zanchio.

I. *VT de Eucharistiæ sacramento consentienter nobiscum doceat & profiteatur, iuxta Augustanæ Confessionis formulam: Cum pane & vino externis signis & symbolis, verum Christi Domini corpus & verum ipsius sanguinem, vescentibus in cœna, distribui. De modo verò præsentiæ, cùm inter nos non conueniat: nam ipsum spiritualem tantùm admittere præsentiam quæ est fidei, nos verò cum hac spirituali, statuere & affirmare etiam sacramentalem, hoc est, corporalem, nimirùm substantiæ corporis & sanguinis Christi in cœna: & præterea Indignorum manducationem, quam ipse negat: Itaque concordiæ causa, & vt in doctrina consensus inter Scholæ & Ecclesiæ doctores & ministros conseruetur, debere eum de modo præsentiæ nihil tradere, sed illius explicationem permittere nobis, qui de eo hactenus iuxta articulos concordiæ anno 1536. Vuitebergæ cum D. Luthero facta, docuimus.*

II. *Cùm ex sacris literis in confesso sit, esse prædestinationem electorum ad vitam æternam, & ita etiam, propter Dei præscientiam, certum numerum reproborum, id quod nos quoque vnà cum ipso libenter & recipimus & liberè profitemur: de nostra tamen æterna salute & voluntate Dei erga nos, eum non debere à priori, hoc est, ab ipsa Dei occulta æterna prædestinatione initium in suis prælectionibus facere. sed suos potiùs auditores deducere ad Dei voluntatem reuelatam, hoc est, ad verbum externum, siue Ecclesiæ ministerium à Christo institutum, seu, vt Paulus loquitur, ad ipsam vocationem.* Nam quos præsciuit, eosdem & prædestinauit: quos verò prædestinauit, eos etiam vocauit, & quos vocauit, eos & iustificauit.

III. *Etsi non dubito eum, vt virum doctum & multæ lectionis, de pluribus Scripturæ locis, suas habere cogitationes siue reuelationes, tamen cùm, vt Apostolus inquit:* spiritus prophetarum prophetis subiecti sint, *non temerè ipsum debere quidam in suis lectionibus proferre, quod nouum sit, aut doctrinæ nostrarum Ecclesiarum & præsertim nostrorum præceptorum repugnet, quorum opera æternus Deus immensa sua erga nos misericordia his vltimis temporibus lucem Euangelij sui iterum accendit, videlicet D. Lutheri, Buceri, Philippi, Brentij, & aliorum.*

IV. *Vt omissa locorum communium tractatione, in qua propemodum toto nunc octennio immoratus fuit in explicatione textus sacræ scripturæ pergat. Sicut enim offendendi minorem habiturus sit occasionem, si dextrè sacras literas interpretando progrediatur, ita etiam plus fructus & vtilitatis auditores ipsius inde percepturos esse.*

V. *Cùm ego Ecclesiæ & Scholæ laboribus impediar, vt publicis disputationibus præesse non possim, ipsi vero satis magnum sit otium, ideo Dominos Scholarchas isto labore me exemptum, ei stipendium amplificasse, vt frequentiores disputationes in Schola nostra haberet, quod cum hactenus ab eo neglectum fuerit, me humaniter rogare, ne hoc suum officium deinceps facere intermittat.*

CAP. III.

AD HANC IPSAM D. MARbachij orationem Zanchij responsio.

AD orationem D. Marbachij, clariss. & obseruandi collegæ, paucis respondeo. Controuersia, inter Marbach. & me exorta, non fuit simpliciter de religione, sed etiam de violata pace, in qua antea eramus, vter illius fuerit autor. D. etiam Herlinus sic proposuit in genere, cupere explicari coram toto Capitulo, quænam controuersia esset inter D. Marbachium & Zanchium. Hoc etiam spectauit maxima meæ Narrationis pars. *Ad I.*

Quod igitur in genere propositum fuerat, illud ad vnam speciem restringi non debebat. Hoc autem non sine causa dico. Nam ipse omnibus modis quærit, vt initium totius controuersiæ, vel planè ignoretur, vel saltem dissimuletur. Illud autem fuit Heshusij liber, per me impeditus: idque ideò facit, ne vllo modo aut ex odio mei, aut ex affectu vindictæ, tùm doctrinam meam improbasse, tùm me apud Dominos Scholarchas accusasse, atque in discrimen totius meæ existimationis & honoris adduxisse, sed tantùm ex zelo gloriæ Dei ac salutis Ecclesiæ & Scholæ, hæc omnia fecisse videatur.

Sed, vt initio meæ præfationis dixeram, ad veram totius controuersiæ cognitionem refert quamplurimùm, principia ipsa, ac fontes, vnde reliqua omnia promanarunt, probè nouisse, ac firmiter retinere, & quo affectu aliquis aliquid egerit aut agat, cognoscere.

Quod verò reliquos quinque pastores, Germanos scilicet, quos suos consymmistas vocat, in hac controuersia, quam mihi cum ipso tantùm D. Marbachio esse putabam inuoluerit, & eos secum, tanquam partem contrariam, aduersus me statuerit, an hoc fecerit, vt multitudine & existimatione pastorum contra me sentientium, magis inuisum toti ciuitati redderet, necne, viderit ipse.

Ego certè, quod ipsi pastores permiserint se ab hoc homine in hac controuersia inuolui, & huius vestigia sequantur, nimirùm, vt meam doctrinam, antequam mecum amicè sint locuti, & de mea sententia meæque sententiæ sensu ac veritate certiores facti, oppugnent, vehementer doleo. Certè D. Bucerus nunquam sic egisset, aut vnquam egisse dicitur.

Sed hic duo me consolantur. I. Quòd licet omnes pastores Germani sint contra me vnum: Veritas tamen, ideóque Christus, mecum est. Et hoc spero omnibus patefactum iri. II. Quòd non scribit, ipsos quoque Diaconos secum contra me sentire. Sunt igitur etiam aliqui qui puram doctrinam Christi, Augustini & Buceri, mecum ament & retineant.

Ait autem D. Doctor: *se natura à discordijs abhorrere.* Cur igitur illas excitauit, & me in illas inuitum traxit? potuisset enim facilimè eas vitare si, vt debebat, me prius conuenisset, & ex me ipso explicationem meæ doctrinæ accepisset.

Quod ait: *Se sincerè & ingenuè, vt hominem Germanum decet, omnia Capitulo narraturum:* benè fecerit, si in omnibus negotijs candorem & sinceritatem veterum Germanorum imitatus fuerit. Certè in me isto candore & sinceritate, in hac præsertim controuersia, vsus non est. Sed ego ero etiam contentus, si saltem cum suis Germanis, tam Dominis nostris quàm collegis, candide semper & sincerè egerit in rebus omnibus. Etsi verò ego natione Italus sum, an tamen sim sincerus & candidus, norunt omnes collegæ.

Inuitus, inquit, pertrahor ad hoc certamen scilicet *à Zanchio*. At grauissimæ me impulerunt causæ, vt dissidium cum collega inceperim; Quæ? *Zelus doctrinæ? quia scilicet primò dixi, sub finem seculi venturum magnum & perfectum Antichristum?* Deinde, quia dixi, *certum tempus de fine seculi, sciri à nobis non posse?* *Grauissima profectò hæ causæ.* An quia docui, *sanctos in fide vsque in finem propter promissionem Dei perseueraturos.* At hanc eandem doctrinam iam inde ab initio tradidi, & posteà sæpiùs repetij: nec tamen vllum propter hanc dissidium inter nos ortum vnquam, nisi nunc primùm fuit. Sunt igitur aliæ causæ tam impulsiuæ, quàm finales & ratiocinatiuæ. Eas certò quidem nouit Dominus, & ipsius D. Doctoris conscientia: sed aliis etiam non sunt penitus incognitæ.

De fine seculi.

2. Quæ recitat argumenta *de fine seculi*, ea non vsquequaque sic se habuerant. Tractatio mea de fine seculi apud vos est, clarissimi viri, ibi apparet, quid docuerim. Illorum verò trium, quæ dicit à me fuisse dicta, & absurda vocat, duo, sunt calumniæ. In tertio verò, & se non intelligere Paulum indicat: & mortuum Bucerum grauiter criminatur. Primùm ait, me dixisse, *Quod Turca debeat adhuc occupare ante finem mundi occidentem.* Quis hoc dixit? Cùm refutarem coniecturam secundam ex Danielis capite secundo & septimo sumptam vbi volunt *per cornu illud, quod inter decem ortum est, intelligi Turcam.* Primò, dixi, *aliud Patres per cornu illud intelligere, quam Turcam* Deinde, etsi demus *per illud intelligendum esse Turcicum imperium, tamen non inde sequi, instare igitur diem Domini: quia præter alias rationes, nondum omnes Sancti traditi sunt in eius manum, sicut ibi dicitur legitur, neque etiam videre me cur tradendi sint breuiter eius manum, fieri quidem posse, vt omnes propter nostram ingratitudinem tradamur in eius manum (quod Deus auertat) sed an hoc futurum sit, & quando futurum sit, prorsus non apparere* Hæc fuerunt mea verba. Affirmaui ne hic, *occidentem occupatum iri à Turca?* Sed voluit me perstringere, quasi agam Prophetam qui futura prædicam. Si non benè intellexerat, & mea doctrina videbatur ei absurda, cur non quæsiuit ex me quid dixissem, & quomodo dicta mea intelligerem? Malus animus facit, vt omnia etiam benè dicta in malam partem interpretemur. Quid quòd hic testes, sunt qui dicant, se ex ore D. Philippi Melanchthonis publicè legentis audiuisse, totam Germaniam à Turca esse occupandam? Accuset igitur & damnet Philippum, non Zanchium.

An Turca ante finem mũdi occupaturus sit totum occidentem.

De Antichristo.

Alterum est, *quod docuerim Romanum Pontificem, non esse illum Antichristum, de quo in secunda ad Thessal. capite secundo* calumnia est. Tantùm dixi, *reuelatum quidem esse regnum Antichristi, & qui in illo præest, esse Antichristum: negari tamen non posse, quin futurus sit sub finem seculi quidam insignis nebulo, omnium pessimus, qui postremò sedeat in throno huius regni, & illum fore vltimum Antichristum.*

De statu tranquillo ante finem seculi.

Sed de tertio videamus quid dicat: *Tertium est*, inquit, *quod somniat, ante finem mundi fore adhuc statum tranquillum Ecclesiæ, & plenam Iudæorum conuersionem, in qua opinione etiam Chiliastæ olim fuerunt.*

Quod dicit, *me somniasse ante finem mundi fore adhuc statum tranquillum Ecclesiæ, & de tali tranquillo statu Ecclesiæ intelligit, qualem commenti sunt Chiliastæ*, videtit, vter sit somniator, ego, an ipse. *Certè labores, vexationes, & molestia diurna, quas patior, talia mihi phantasmata in somnijs non adferunt, vt statum Ecclesiæ in terris quietum somniare possim.*

De Iudæorum conuersione.

Quod verò ait, *me etiam somniasse plenam Iudæorum conuersionem*: & quia hoc dixi, connumerat me inter Chiliastas: In hoc toti consilio aperiè indicat, se primò, cum legit Epistolam ad Romanos (legit autem sæpiùs) fuisse valde studiosum commentariorum Buceri: & deinde, si cum legit, optimam se de eo concepisse opinionem: cum illius sententiam cum Chiliastarum sententia coniungat. Bucerus hunc locum Rom. 11. *Nolo autem vos ignorare mysterium hoc, vt non apud vos ipsos insolescatis, quod cæcitas ex parte contigit in Israel, donec intret plenitudo Gentium, & sic omnis Israel saluus fiet* hunc (inquam) locum explicans, expositionem hanc, quam Dominus Marbachius somnium & Chiliastarum opinionem vocat, *nimirum de Iudæorum conuersione in fine seculi affert: & hunc Iudæorum ad Christum reditum, vocat magnam illam & insignem totius Israelis conuersionem.* Nec aliter locum hunc posse intelligi quàm de illa copiosa, *quæ futura est sub finem seculi. Iudæorum conuersione*, euincit ex dictione illa Mysterij: deinde ex locis Prophetarum à Paulo citatis. Indicat etiam D. Doctor, se non benè intelligere, quæ fuerit Chiliastarum sententia. Mihi enim attribuit, *quod somniarim, magnam & copiosam Iudæorum sub finem seculi conuersionem, & tunc Ecclesiam in terris sub finem seculi, nempè ante aduentum Christi secundum, in tranquillo statu futuram, & in hac opinione fuisse scribit Chiliastas.* At longè alia fuit Chiliastarum sententia. *Illi enim senserunt, post, non ante finem seculi, seu post non ante alterum Christi aduentum, Ecclesiam interfectis omnibus ferè impijs, & excitatis ad vitam pijs demortuis, vnà cum reliquis pijs, qui tum superstites reperientur beatam & tranquillam vitam in terris vnà cum Christo per annos mille victuram, in delitijs & voluptatibus, sed honestis. Deinde elapsis his mille annis, futuram resurrectionem secundam, in qua omnes impij resurgent: & tunc futurum iudicium, post quod iudicium, sicut etiam vniuersa Ecclesiæ confitetur, impij in perpetuo igne cum Satana cruciabuntur, pij verò non amplius terrenam, sed cælestem, eamque perpetuam vitam viuent.* Hæc fuit opinio Chiliastarum, & multis scripturarum testimonijs ad hanc confirmandam abutebantur. Et primus huius opinionis autor fuit vir sanctus, Ioannis Apostoli auditor, Papias Hieropolitanus in Asia Episcopus. In hac fuerunt grauissimi viri: Ireneus, Tertullianus, Iustinus Martyr, Victorinus Pictauiensis, Lactantius Firmianus & alij. Augustinus quoque de ciuitate Dei, libro vigesimo capite septimo testatur se in hac fuisse aliquando sententia: Sed posteà eam refutauit, & meritò: & ante ipsum, alij quoque eam refutarant, inter alios Dionysius Alexandrinus Episcopus, libello contra Millenarios edito, eam vocat fabulam. Si quis volet exactè videre, quæ fuerit sententia Chiliastarum, legat Lactantium Firmianum libro septimo qui est de diuino præmio, à capite decimo nono vsque ad vigesimum septimum. Quantum differt *hæc Millenariorum phantasia de felicitate Ecclesiæ in terris, ab ea opinione, quam D. Doctor dicit me somniasse futuram scilicet Ecclesiam paratam in terris ante aduentum Christi sub finem seculi?*

Chiliastarum opinio.

Sectatores huius opinionis.

Quòd posteà subdit, suos commensales retulisse, *me tractasse locum de prædestinatione* condonandum est aliquid ignorantiæ ipsorum, qui locum *de perseuerantia Sanctorum*, quæ est effectus electionis, appellant locum *de prædestinatione* Si vero malitia id faciunt, quia nomen hoc tempore hic est odiosum, grauius peccant.

3. De prædestinatione vel potius perseuerãtia sanctorum.

Quòd dicit, Me hanc propositionem docuisse. *Eos qui ab æterno electi sunt ad salutem, necessariò perire non posse: sicut contra, reprobos necessariò non posse saluari:* Hoc non fuit fideliter relatum. Etsi enim verissimum est, eos qui electi sunt, non posse perire, & ideò necessariò saluari: & contrà, reprobos non posse saluari, & ideò necessariò damnari, & sic tradit scriptura: sic etiam loquitur Augustinus, Bucerus, Martyr, & alij docti viri: sed discrimine tamen facto inter *Necessitatem & Conditionem: Quis enim neget (* vt vnum adferam exemplum certissimum *) pueros infidelium reprobos, necessariò in peccato originali nasci, & si moriantur in eo peccato, necessariò propter illud peccatum damnari? possúmne hoc esse arte? minimè.* Etsi, inquam, hæc doctrina verissima est, tamen scio me non ita tùm locutum fuisse. Res ita se habet, cùm loquerer de primo vinculo, scilicet *electionis æternæ*, dixi *eam esse inuiolabilem, quia qui Electus est, non potest fieri reprobus.*

Quæ subdit *de vinculis*, fideliter sunt recitata: sed nunquid hanc *de vinculis*, & illam, *Electos non fieri posse reprobos*, doctrinam negat dominus Doctor? Nũquid propter hanc doctrinam ita fuit anxius, vt nesciret, quid faciendum esset? Egóne primùm conueniendus, an verò domini Scholarchæ adeundi?

Ita, inquit *eram anxius propter illa noua dogmata.* Cui noua dogmata? Apostolis? Patribus, Bucero? an tibi domine Doctor? Quòd si tibi noua: quare me non accersebas: & à me explicationem & probationem non petebas?

At ipsum, inquit, *conuenire, existimabam inutile fore: præsertim si hoc priuatim fieret.* Quamobrem Domine Doctor, ita existimabas? Nunquid antea solitus fueras me accersere, de doctrina & de dogmatibus mecum communicare: & deprehendisti, hoc fuisse semper inutile?

Deinde, ait, *sciebam, illum nuper grauiter à dominis Scholarchis admonitum fuisse, propterea mirabar, cum tam denuo noua dogmata in Schola proponere.* Sciebas domine Doctor, me grauiter & iustè admonitum à dominis Scholarchis? Credo optimè te *optimè scivisse, me fuisse admonitum*, & ita ea autem apud nonnullos dominos Scholarchas putes; quid? ubi viuis? sed non na erat in principio, sicut nunc In Principio, inquam, cùm venerit ille, quo optimè sciebat dicere vere album a nigro? ... ac proinde cum aliquis in locum domini Doctoris Hedionis esset substituendus, non tecum, sed cum domino Rectore, domino Dasypodio, & domino Herlino, rem communicauit: & me, te vel inscio vel inuito, vocauit. Postquam etiam veni, magnus ille & singulari in rebus omnibus iudicio præditus vir, facile animaduertit, qualem ab initio animum in tuo pectore erga me gestares. Nam viris, qui hæc audiunt, dixit: *Omnes mihi laudant Zanchium, D. Marbachius non vult laudare.* Quanta vero iactura passa sit non solùm tota Ciuitas, sed imprimis nostra Schola, ex ipsius morte ipsa, etiam sobrietate, Scholæ omnibus & sentiunt. Mihi vero, quotum doctum, quantas molestias & vexationes, illius viri perpetuò obleruentis sum Mecœnatis, obitus attulerit, iam & antea sæpe, & nunc maximè sentio. Etenim nunc, licet mihi dicere Sacramentaria pacis causa doceam: sub iure tamen, accusor apud bonos dominos, apud te ut sacramentaria aliter ducam, quam in confessione Augustana continetur: & perpetuò, eadem cum ... Confessio Augustana, Confessio Augustana ... Saxonica ... Licet etiam Bucerum putam & certam doctrinam è Scriptura, ... Bucero accepi ... iam Iubas, & ... dogmata in Scholam inue-... & sæpe etiam alienis laboribus ... adhibere ipsis ... & domi perpetuò studeam, & scribam, accepsus ta-men, quod negligam officium meum. Licet cum omnibus semper studuerim pacem colere, tum pacis, amicitiæ æquè colendæ gratia, nihil non fecerim: adducor tamen tanquam turbator, rixator, &c. Facile autem credimus illi, de quorum sanctitate, iudicio, candore & veritate sumus persuasi. Credo itaque, te D. Doctor non solum optimè sciuisse, quod grauiter fuerim admonitus, sed etiam præsciuisse, quod essem admonendus.

Sed ipsius D. Doct. verba, liceat mihi examinare. *Sciebam, inquit, illum nuper grauiter à D. Scholarchis admonitum fuisse: propterea mirabar, cum ita denuo noua dogmata in Schola proponere. Quid est illud.* Grauiter admonitum *cum ille*, propterea denuo, & noua dogmata, coniunctim? Sensus est, fuit grauiter Zanchius reprehensus à D. Scholarchis, quod noua dogmata docuerit, & sic nihil etiam fecerit ... nouitas, ac deinceps noua dogmata doceret: propterea igitur mirabar, cum denuo noua dogmata proponere. (Dum igitur illis verbis voluit D. Doctor, apud dominos collegas concludere. *I. Dominos quoque Scholarchas qui latera, quod noua dogmata, docere ... & hoc ... ferre, propterea me ab ipsis nuper ... reprehensum. II. Voluit me ... dominos Scholarchas perstringere, ut potius abillis nuper admonitum, ne noua dogmata docerem, non cessem tamen denuo noua dogmata docere.*)

Sed aliter se res habet. Primum in ea admonitione, de qua loquitur D. Doctor, D. Scholarchæ de nulla re mentionem fecerunt, nisi de re sacramentaria. Deinde cum ego conquestus fuissem, quod ita apud dominos subinde à nescio quibus, cum vellent me vexare, accusarer, idque iniustè, cum omnes sint meræ calumniæ, dixerunt, *se non me reprehendisse, quasi aliquid dixerim vel scripserim contra Augustanam Confessionem: sed tantum amicè monuisse, ne si fortè ad hoc stimularer, in tempore isto turbulento, aliquid de tali materia scriberem.* Hoc idem repetierunt altera vice, cum ibi esset D. Rector. Ergo neque fui ab ipsis reprehensus: neque in ipsos fui contumax.

4. *Accessi igitur, inquit, D. Rectorem, & exposui ei totam rem, eum, verum quoque dolerem (ô magnum dolorem!) quòd ex hoc ...* id est, impedito libello perpetuo, *quod scilicet ... ne in nostra Schola & Ecclesia magnum turbas ... nisi id tempore ... a sciemodò offensus ...* Et ... homo sacerus ... perfectis & sonte à quo, & ...

finē ad quem, omnia D. Doctoris verba sunt præcantur, ... ipsius Scholæ tendebant, non fuisse offensus?

Quæ postea dicit de P. Martyre, *se illum non vicisse, & hoc probat per ea, quæ ait se dominis Scholarchis de D. Petro dixisse*, ad ea ego nihil respondeo, D. Petrus non fuit tertius adeo, qui non potuerit perspicere, quibus esset gratus, & quibus ingratus; neque nos sumus tam stupidi, qui nesciamus, multas esse vias, quibus iter Romam & multas esse aues in orbe terrarum. Hoc actum est, cùm rediit ex Anglia, & boni ac docti viri curarent illum retinendum, nonnulli suam tristitiam celare, cùm vero discessit, iidem suam lætitiam dissimulare non potuerunt.

Quòd ait, *me promisisse, cùm reciperer, me nihil innouaturum, & intelligit D. Doctor, verum scilicet, quæ* semel apte, vel Rauus docuisset, ibi ... prima lectio, aliud indicat, & fuissem magna bestia, si id promisissem. *Nihil tanquam promisi, nisi, priusquam nihil me docturum, quod pugnet cum verbo Dei: deinde nihil in re sacramentaria docturum, quod cum Augustana Confessione, intellectum pugnaret: & tertio, me, quantum in me esset, & quod cum per verbum Dei liceret, pacem & concordiam cum omnibus culturum.*

Deinde etiam, si promisissem, me nihil innouaturum, intelligendum esset, ... quæ M. Bucerus ex verbo Dei hic docuisset. Videris ipse, annon multa innouarit ea in re, quæ, cum Argentinam venit, reperit, idque tam in Schola, quàm in Ecclesia. Hoc melius norunt illi, qui hic erant hic tempore Buceri, & nunc etiam sunt tempore Marbachij. Illud Catonis nondum oblitus sum: *Turpe est Doctori, cùm culpa redarguit ipsum:* illud item Apostoli Rom. 2. *Qui prædicas non furandum furaris, &c.*

Quod ait de Heidelbergensibus, *illos scilicet ex meo libro collegisse, nostros quoque pastores Argentinenses, ut ad alteram partem in re sacramentaria inclinare,* quomodo sibi conaduit? cum illi, qui fuerint scripta à Petro Colonio ad nostrum pastorem, ... eius ibi id suam sententiam confirmandam, ut haberetis in tota vestra re & epistolas abusos fuisse? Item cum illo, quod nuper D. etiam P. Martyr scripsit (literæ sunt apud me) cum Heidelbergenses habe ... ent in animo, me ad suam Academiam vocare, scripsisse ad se, an essem suspectus in re sacramentaria? Me enim fuisse illis suspectum consensionis in re sacramentaria cum D. Marbachio.

Deinde quomodo illa excusatio quam mihi D. Doctor de edito libello Heshusij conuenit, cùm illo, quod dixit, *se non curasse hunc librum imprimendum, ut iniu gatiur, sed tantum ut inter nostros studiosos exemplaria distribuerentur loco strenæ, ut haberent quo confirmarentur in sana doctrina,* quomodo, inquam, cùm hoc conuenit, quod modo dixit domino R. ..., *ideo curasse imprimendum librum, ut palàm fieret, quasi ... & aliorum pastorum in re sacramentaria confessio & doctrina.* An non potuisset vnis literis ad Heidelbergenses, suam sententiam explicare?

Illud verò est auribus meis & verè piorum virorum intolerabile, cùm damnans meam doctrinam, nunquam aliam affert causam, nisi quod repugnet cum doctrina *sua*, quasi verò doctrina sua, debeat esse regula omnium doctrinarum de religione. Quare non potest. *Quia repugnat doctrinæ Christi & Apostolorum: Praeterea negans, si potest Dominus Doctor, doctrinam quam de religione docui, pugnare cum doctrina Christi & Apostolorum:* adde etiam, cum doctrina quam hic ante D. Marbachium docuit Bucerus, & loquor de dogmatibus ad pietatem pertinentibus.

5. Cum recenset quædam (sed non omnia) capita eorum in quibus dixeram, in Capitulo, me fuisse à se læsum: præsertim hoc fuisse, quod in publica disputatione de imaginibus, me ... Quasi verò ego debuerim ... quid argumentatur fuerit contra meas theses: vel quasi ... ab eo meis argumentis ... contra, sed talia à se ipso, ante absoluta disputatione studio ... Res ita se habet. Ego ... ipsum quoque Bucerum cum reliquis omnibus Argentinensis Ecclesiæ Pastoribus, imò totam hanc vrbem, damnabat, ... quod appareat ex epistola, quam Bucerus ... Pastores ad Marpurgenses scripserunt, & quam etiam ego habeo. D. Doctor igitur, ... probatis, neque ciuitatem hanc damnare imagines ... pro imaginibus. Probabam autem hoc exemplo, quia in templo quodam ... in huius vrbis videre est imaginem mortis, quæ ... principes

Iac. Sturmij.

Iohan. Sturm.

P. Martyr abitus Argentina.

De Heidelbergensibus.

Imaginib.

Argumentatio Martyris, ... pro imaginibus in templis.

principes & omnes mortales secum ducit. tum ego respondi, *me de iis Imaginibus loqui, quæ vel solitæ sint adorari, vel forte possint adorari. Nihil autem esse hic periculi, vt quispiam velit mortui imaginem adorare.* Ibi multi riserunt & D. Doctor discessit iratus. Huius rei possunt esse testes infiniti. Auditorium enim fuit frequentissimum. Quomodo igitur verisimile est, me ei dixisse, *me fuisse offensum, quod mihi in ea disputatione restiterit?* Tantùm dixi *me fuisse læsum, quod propter illam disputationem accusarit me apud Dn. Scholarchas.* Testes esse possunt illi duo nostri Collegæ, D. Conradus, & D. Theobaldus procurator.

Illud etiam *Rursus* in quarto capite, si referat ad doctrinam quam nunc damnat, *de Perseuerantia Sanctorum*, falsò adiectum est. Nunquam enim ante Heshusij librum, doctrinam hanc, quod sciam, improbauit.

Quod verò ait, *Me ibi in Capitulo dixisse, se mihi in re Sacramentaria, cùm essemus in Liechtenavv, cessisse:* duo Collegæ testes sunt, an sic locutus fuerim. Tantùm dixi, cum in colloquio priuato dixisset, *Se nolle ampliùs de ista Vbiquitate corporis Christi mecum contendere.* Ego certè in illo colloquio, quod habuimus in Capitulo, non fui ita immodestus, vt voluerim vti hoc verbo tam arroganti, D. Doctorem mihi in re Sacramentaria cessisse.

6. Ad illa quæ dicit *se in Capitulo mihi obiecisse*, non respondeo, quia in mea narratione ego quoque ea & simul etiam meas responsiones recitaui. Tantùm tria sunt notanda. I. Cùm ait, *me fuisse abusum opera D. Rectoris*, dico fuisse legitimum vsum, non abusum.

II. Cùm exaggerat, *me non fecisse officium boni compatris, quòd primùm non cum illo communicaui: deinde quod significarim negotium Palatino.* Causas istorum duorum in mea narratione attuli, ad exaggerationem verò respondeo: *si in hoc meo facto vllum concedi potest peccatum in suum compatrem, ipsi Dominus Doctor & prius & longè grauius peccauit, cùm curando Hesh[u]sij librum imprimendum, suum compatrem & collegam, vnà cum innumeris piis & Ecclesiis, hæreseos & Atheismi damnauit.*

Postremò, ad illud quod tertio loco dicit, se mihi obiecisse dicendo: *Quia in tua Epistola quam mihi legendam & subscribendam dedisti, gratulatus es amico, quòd Princeps Palatinus eos qui eandem doctrinam nobiscum profitebantur, eiecisset, imò vocasti eos turbatores.* Ad hoc sic respondeo: *Epistola mea lecta fuit in consilio. Ibi simpliciter gratulatus sum, quod Princeps Palatinus curarit turbatores vel eijciendos vel coercendos. Hæc autem vox tam ad vnam partem, quàm ad alteram* (ambæ enim fuerunt eiectæ) *referenda est: & locutus sum sicut etiam D. Philippus in iudicio.* Iniustè igitur eam vocem restringit D. Doctor ad *Suos.*

Quod ait *de literis ad D. Erastum scriptis*, ego propriè sic respondi. *Tu tantùm suspicionibus hic agis: charitas autem non suspicatur malum.* Cùm verò ille dixisset, *esse in vrbe virum grauem qui hoc sibi dixisset*: respondi in hæc verba: *Bene, quid tum? annon mihi etiam licet ad amicos scribere, si quid noui contingat?*

Sed id quod addit: Me dixisse, *Quod autem ad Electorem negotium hoc delatum fuerit, id non meæ culpa factum esse*: Testificentur duo Collegæ, an hoc à me audierint, necne: imò contrà in Capitulo sponte vobis narraui, me ad D. Erastum scripsisse, vt hoc significaret Principi: & causas, cur id fecerim, disertè vobis explicui. nimirum vt quia audieram tentari rursus, vt absolueretur libri impressio, ipse Elector per literas ad Senatum impediret: & simul gratias ageret Senatui pro sua erga se obseruantia. Si verum esset quod dicit D. Doctor, quare voluissé vobis narrare quod narraui: & me ipsum mendacij coram collegis meis damnare, præsertim non coactus, nec interrogatus, sed sponte?

7. Quæ refert de eo tempore, *cùm in hypocaustum D. Rectoris quocum ego eram, ipse D. Rector ingressus est*, ipse D. Rector, qui non caret memoria, poterit optimè omnium recordari. Res ita se habet. *Sedebamus ego & D. Rector ad mensam, & legebamus in locis Philippi, superuenit D. Marbachius. Surrexit D. Sturmius, & cum eo cœpit ambulare.* Ego mansi ibi ad mensam, sed stans. Cùm D. Doctor neque me salutasset, neque alloqueretur, & vicissim neque ego illum, D. Rector dixit in hanc sententiam: *Putabam vos esse reconciliatos, quid sibi vult, quod non loquimini simul, & non colitur amicitia.* Tum ego, antequàm etiam D. Marbachius quidpiam respondisset, dixi: *Quod ad me attinet, ego non possum colere amicitiam cum homine, qui doctrinam Christi improbat.* Tum ille conuersus ad Dominum Rectorem, subridens dixit. *Audis? Vides? &c.* Et cùm ego pergerem quædam alia dicere in illum: sicut ipse D. Doctor bene narrat, &c. ipse relicto D. Doctore, conuertit se ad fornacem, vbi erat vxor Domini Sturmij: paulò pòst discessit. Nam paucissimis verbis ipse vsus fuit, & prudenter sibi cauit à periculo alicuius verbi contumeliosi. Ego verè (fateor) sine freno, quæ in stomacho habui, expectoraui. Sed quod ait, me dixisse, *peperci tibi & collegis* quid sibi velit, nescio. Quid est, ego peperci collegis? Ego tantùm dixi, quòd ad priuatas & personales iniurias attinet, illi pepercisse. Cæterùm quia doctrinam, quam ego docui, & quam certò scio esse Christi, impugnat, non posse amicitiam cum eo colere.

Quod verò subdit, *Me doctrinam Lutheri appellasse diabolicam.* Deum immortalem, qualis hæc calumnia! nam ne mentio quidem vlla facta fuit nominis D. Lutheri. Quorsum ista tua appendix D. Doctor? vt me toti Germaniæ, nedum toti ciuitati odibilem & execrabilem reddas: Hæccine est veritas & sinceritas Germanica, quam iactas? *Librum Hesh[u]sij*, D. Doctor, *appellaui diabolicum, idque dixi propter conuitia quibus plenus est, præsertim quia tot Ecclesias & pios viros damnat hæreseos & atheismi. Dixi millies, me nihil mirari sifuisse illius doctrinā, sed illa cōuitia in pios & Ecclesias Christi, me commouisse.* Nunc D. Doctor, quod dixi in librū Heshusij, trahit ad doctrinam Domini Lutheri. *Ego, si vnquam precatus sum Deum pro Domino Doctore, nunc maximè precor, vt eum D. Iesus conuertat, & vera pietate, sanctitate ac sinceritate, puráque in omnibus doctrina, & aliis Spiritus Sancti donis, quotidie magis ac magis exornet. Si non aliam ob causam, saltem propter salutem huius Christianæ ciuitatis, cuius testor Dominum Iesum, ita me miseret, vt cuius maximè.*

Heshusij liber diabolicus.

8. Ait, *Ibi in conuentu se à Pastoribus fuisse reprehensum, quod permitteret nouam doctrinam auribus nostrorum studiosorum obtrudi, & eam, quam docui de Prædestinatione*, id est, de Perseuerantia Sanctorum in fide, *pugnare cum doctrina nostrarum Ecclesiarum.*

Primùm in omnibus conuentibus interfuit etiam Pastor nostræ Ecclesiæ Gallicanæ. Is tamen affirmat aliquid tale in conuentu nunquam propositum fuisse, nisi fortè, post dimissum conuentum, iterùm clam se, Pastores tantùm Germanici conuenerint, cùm tamen noster Pastor vir sit senex, grauis, doctus, modestus, & qui multorum ex Pastoribus posset esse Pater & præceptor dignissimus. Deinde nulli etiam ex iis, quos vocant Diaconos, interfuerunt Pastorum conuentui: cùm tamen inter Diaconos, multi sint viri senes & graues, & docti, & pij, iudicio & rerum peritia prædit[i], quique optimè tenent mores & consuetudines huius Ecclesiæ Argentinensis, quales erant in hac ciuitate, cùm viueret Zellius, Capito, Bucerus, & alij graues & vere pij viri. Quid dicam de Reuerendo & Venerando Patre D. Theobaldo Nigri? Etsi non ampliùs per imbecillitatem corporis, suum exercet officium in ministerio: annon tamen deberet in rebus omnibus ad religionem & Ecclesiam pertinentibus, tanquam omnium (saluo cuique suo honore) optimus, prudentissimus, doctissimus, rerum Ecclesiasticarum peritissimus consuli? Cur tantus Pater negligitur ac contemnitur? Meministis, Reuerendi Collegæ, *causa perditi Regni Israelis, cum defecerunt à Rhoboamo decem tribus: ea fuit*, vt Scriptura testatur 3. Reg. 12. *quia Rhoboamus Rex stultus iuuenis: noluit senum consilia audire, sed stulta iuuenum consilia secutus est.*

Theobaldus Nigri.

Sed redeo ad istum conuentum. *Rogo Dominos collegas, benignè audiant, quod dicturus sum. Nam etsi omnes sint amici, ipsa tamen veritas debet esse omnibus carior.* φίλος μὲν Σωκράτης, φίλος δὲ Πλάτων, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀλήθεια. Primò, res de qua erat deliberandū, grauissima est, nempe de doctrina vnius ex suis collegis, & sacrarum literarū in Schola Professoris: & de qua doctrina? de illa in qua maxima pars articuli de Iustificatione consistit. Agitur hîc de salute non Scholæ tantum, sed totius Ecclesiæ Argentinensis. Opus igitur erat diligenti, matura, & longa, multorúmq; & grauissimorum virorum deliberatione. Deinde ille, cuius

Iudicia Ecclesiastica qualia debeāt esse.

Concil. Carthag. 4. in 1. To. Concil, 30. Caueant Iudices Ecclesiæ: ne absente eo cuius causa ventilatur: sententiã proferant quia erit irrita. Immò & causã in Synodo pro facto dabũ.

doctrinam damnare, & postea tanquã à se damnatã, ad Senatum vel ad Dominos Scholarchas referre volebant, erat prius accersendus & audiendus. Sic enim volunt omnes leges, præsertim cum factus de cõuentu ex mandato Dominorũ, nondum sim ex mandato eorundem Dominorum è conuentu eiectus. Quanta enim sit ista tyrannis, dãnare aliquem, siue in doctrina, siue in alia causa, nisi prius ipsemet audiatur, præter omnes omniũ Gentiũ, quantũuis barbararũ, leges, ipse Nicodemus in Euangelio docet, cùm ad ipsos Pontifices & Pharisæos, qui Christũ & eius doctrinã damnabant, dixit: *Nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ex ipso, & cognouerit quid faciat?* Hãc autem Nicodemi sententiã ex lege Dei desumptã Euangelista ideo recitauit, vt eã approbaret, factũmque illorum Pontificum dãnaret. Atque eò magis ego etiam vocandus & audiendus, quod tractationẽ meam nondum absoluerã, quomodo mea sententia esset intelligenda, nondũ (loquor in ista tractatione) planè explicatam: id quod facturus erã, inter conciliandos Scripturarũ locos in speciem pugnantes. Ad hæc doctrina ipsa, audita prius illius explicatione, ex meo proprio ore, erat non ad id, quod ipsi sentiunt & docent, sed ad verbũ Dei diligenter examinanda, additis etiã optimis quibusque Patribus, & præsertim scriptis Buceri, si cupiunt retinere veterẽ huius Ecclesię doctrinã. Postremò, iuxta regulam Spiritus S. in Scripturis, & Canones veteris Ecclesiæ, antequàm me ad Dn. Scholarchas vel ad Senatum, tanquã hominem malæ doctrinæ, defendendũ curassent, debuissent me prius per Scripturas conuincere erroris. Hic ordo seruandus erat Reuerendis Dn. Pastoribus: sic docent Scripturæ, sic docent leges, sic denique docẽt omnes verè pij & docti viri. Nec certè egisset aliter pius & nunc beatus Bucerus, si hic, (ô vtinam) esset apud nos & Ecclesiam hanc gubernaret. Non aliter faciendum esse, respondisset, credo, bonus pater Theobaldus & alij senes symmystæ, quos Diaconos vocant, si in consilium adhibiti & suã sententiam singuli interrogati fuissent: quare? quia norunt, non tantùm vt docti, sed etiã vt senes hunc esse legitimũ ordinem & antiquã tempore etiam Buceri, obseruatã custoditámque consuetudinem. Legantur, rogo, quæ D. Brentius scribit in illud consilium Pontificum, quod describitur Ioan. 11. hom. 5. Dum enim declarat, quæ peccata fuerint admissa ab illis Pontificibus in Concilio, consequenter à contrario docet, quæ sint in vnoquoque Concilio seruanda, inter alia docet I. *cognoscendam prius semper esse causam.* II. *debere abesse omnes malos & prauos affectus.* III. *omnia iudicio recto, & veritate iuxta Scripturam, esse iudicanda.*

In vnoquoque Concilio quæ sint seruãda.

Dixi simpliciter, quis ordo seruandus, antequã dãnaretur doctrina vnius, qui 8. annos hic fideliter docuit, & antequàm ad Dn. Scholarchas iretur, & mihi illius meæ inchoatæ tractationis *De perseuerantia Sanctorum in fide*, continuatio interdiceretur.

Cæterùm quomodo actũ sit, partim D. Doctor narrauit, partim res ipsa docet. I. *Nemo vnus quidem, vel coram, vel per schedam, vel per internuntium, explicationem meæ doctrinæ à me petijt.* II. *propositurus rem tam grauem, misso quoque fecimus reliquos Symmistas, quos vocant Diaconos. Non dubito tamen, quin hoc sit meus Magistratuùs vt cùm de aliqua re graui deliberandum est omnes qui sunt de conuentu, Pastores, Diaconi, & alij vocentur, interrogentur, audiantur. Pontifices & Pharisæi deliberaturi de Christo vel occidendo, vel inter Gentes eijciendo, vocant etiam Nicodemum & Iosephum, qui tamen non conuenerunt etiam in consilium Pontificum: non excludunt eos, quos vel certò sciunt, vel saltem suspicantur sibi contradicturos.* III. *Neque etiam inter se prius (quantum ex Domini Doctoris Narratione colligere licet) doctrinam meam ad Scripturas examinant, sed absolutè eam damnant.* IV. *Et qua ratione? non dicunt, quia pugnat cum Scripturis, Sed quia pugnat cum doctrina nostrarum Ecclesiarum. At sciunt, inquiunt, doctrinam nostrarum Ecclesiarum esse bonam, & conformem S. Literis.* Etiam Papa ita ait, *Se scire, doctrinam Ecclesiæ Romanæ esse veram & Apostolicam.* Non satis est dicere, fratres, oportet probare. Pij populi non sunt contenti, quod Papa dicat se scire, petunt, vt faciat alios quoque scire, quomodo? Scripturis.

V. *Ego non vocor, non admoneor, non conuincor erroris, seguunt tamen nisi D. Marbachium ipse prospiciat, rem deferre ad Senatum, id est, me apud Senatum de noua doctrina, cum suarum Ecclesiarum doctrina pugnante, accusare: atque ita non multo post contigit. Ventum fuit ad Dominos Scholarchas, persuasum illis Dominis, me perniciosam doctrinam docere, & tandem effectum; vt mihi continuatio doctrinæ* de Perseuerantia Sanctorum interdiceretur.

Hæc vero ideò dixi, non tam, vt cum Dominis Pastoribus de hoc facto expostulem, quàm vt eos rogem, posthac meliorem seruent ordinem.

9. Quod verò refert *de voluntate Senatus, quasi ego illam sim transgressus contumaciter*: Ego hanc semper fuisse intellexi, vt in genere docerem consentienter in Domino, id est, secundum Dei verbũ & Buceri doctrinam, quatenus habet certa testimonia ex verbo Domini: speciatim verò, de re Sacramentaria nihil docerem quod cum Confessione Augustana orthodoxè intellecta, pugnaret. Quæ autem ipsi Domini Pastores proposuerunt Dn. Scholarchis *de Perseuerantia Sanctorum in fide, quam ipsi vocant Paradoxa nouam:* etsi pugnant cum iis, quæ ipsi docent, ea tamen esse cõsentanea verbo Dei, & Buceri doctrinę, scriptis & consilio, datæ meæ prælectiones, planum faciunt, & breui etiã, vt spero, magis & magis planũ ac perspicuũ fiet.

10. Quod narrat *de meo famulo, quod scilicet è Schola discesserit*, ea nihil ad causam nostram faciunt, nisi fortè D. Doctor velit illud factum ita interpretari, quasi me aliquo modo autore factum fuerit. Sed si ita interpretetur, non Christianè agit, atque fecerit mihi summam iniuriam: imò verò cùm domum ille rediisset, & totum factum mihi in mensa narrasset, ego illũ coram vxore & tota familia acriter obiurgaui. Ille se ita excusare, & dicere. I. *Fuisse se nimis grauiter offensum lectione Domini Doctoris, quod eam doctrinam, quam ego apertissimis Scripturæ, Augustini, & Buceri testimoniis cõprobaueram & confirmaueram, ipse contrariis doctrina apertissimè improbasset, & absurdissima multa docuisset.* Deinde cùm ego dicerem, *Debuisses tamen vsque ad finem ibi mansisse, nec ante horam, cum ipsius D. Doctoris & reliquorum auditorum admiratione discedere:* tum respondit, *discessisse se quidem ante absolutam lectionem, sed nunquam post auditam decimam, id quod etiam alios fecisse in meis lectionibus nonnunquam vidisset.* De magno strepitu occlusæ ianuæ, nihil dixerat: imo falsissimum esse contendit. Tum quieui, & iussi, ne amplius ita faceret: promisit, & vt audio, præstitit.

Quod postea narrat *de multis, qui partim obmurmurarunt de lectionibus D. Doctoris, partim rumorem sparserunt, D. Doctorem non retinere doctrinam Buceri*, satis demonstrans, non igitur meis tantùm tractationibus aliquos, sed etiam D. Doctoris lectionibus alios, & quidem non paucos & indoctos, offendi.

Quæ verò subiicit de Bucero: *quod scilicet ipse sciat quæ fuerit doctrina Buceri: quod publicè fuerit ab eodem omnibus articulis fidei interrogatus: quod lectio Theologica & totius Ecclesiæ cura sibi ab eodem Bucero fuerit commendata: quod etiam ab eo ex Anglia acceperit sæpe literas, &c.* quibus omnibus concludere vult, *calumniam esse, quod ipse à doctrina Buceri recesserit*, non opus habent mea responsione. Quæ enim sit doctrina Buceri, libri eius testificantur. An autem ab eius doctrina, & quibus in rebus recesserit Dominus Doctor, etsi ea, quæ mihi obiicit & damnat, collata cum iis quæ ex Buceri scriptis fideliter recitaui, satis apertè demonstrant: tamen clariùs etiam, Deo volente, breui patefiet.

Buceri doctrina.

11. At reliqua, quæ subdit *de Consultationibus & profectionibus VVittebergam, &c.* nihil ego respondeo, quia ista mihi non sunt nota, nec scio, an ad causam nostram spectent, alij de iis rebus iudicent.

Tantũ ad duo, quæ in calce suæ narrationis habet, respondebo, & postea finem dicendi faciã. Vnum est quod ait: *Si Zanchius vestra autoritate motus, consimiliter hanc nostram doctrinam docere velit, ego libenter ipsum feram.* Respondeo: *Autoritatem consilij nostri maximi, vt debeo, & par est, facio: Et ea salua prius autoritate Senatus & Dominorum nostrorum, tanti est apud me ponderis, tantúmque valet, vt facilè ea possim ad quiduis quod consilio placeat, præstandum, permoueri: sed in rebus ciuilibus, humanis, honestisque. Cæterùm in rebus diuinis, nullius, nisi Dei & verbi sui autoritate moueri aut volo aut possum.*

Sum etiã ita de Consilij nostri pietate persuasus, vt nec

nec ipsum velit me in iis, quæ ad doctrinam de religione pertinent vel sua, vel totius etiam mundi, præterquam illius, qui in cælo regnat, atque in Scripturis per Apostolos & Prophetas locutus est, Christi autoritate moueri. Quare iterũ dico, proclamo, protestor, me nolle vllius vel hominis, vel ciuitatis, vel regni, vel etiam omnium Angelorum, nedum D. Marbachij & suorũ Symmystarum doctrinæ assentiri, subscribere, conuenienter docere; nisi prius illam cum doctrina Christi consentire, apertis Scripturæ testimoniis demonstratum fuerit. Sic me docuit Dominus: sic Apostoli: sic Patres: sic Lutherus Bucerus & alij docti & pij viri. Bucerus in reformatione Coloniensi cap. 1. de doctrina, posteaquam ostendit omnes homines facilè errare posse, ac proinde non hominum placitis: sed solo Dei verbo nitendum esse, postea infert dicendo: *Vnde vt D. Augustinus ita & cæteri Patres & Doctores Veteres, scripta omnia & sententias, etiam quas aut antè eos, aut ipsorum tempore docuerint, non ideò receperunt, quod à viris tanta tum pietate, tum doctrina præstantibus profitebantur: sed quatenus suã quisque doctrinam & sententiam ex verbo Dei & rationibus certis confirmaret; eásque tantùm rationes certas habuerũt, quas ex verbo Dei deductas intelligebant.* Postea concludit: *Quamobrem omnis pia doctrinæ confirmatio, solo Scripturæ testimonio constat; cui quicquid de Deo & Christo nostro & credendis & discernendis niti debet. Hæc enim sola, verbum Dei, cui soli est diuinitus credendum, sincerum & certum proponit, quippe non ab hominibus, sed à Spiritu Sancto colitùs dictata, quemadmodum testatur D. Petrus, cùm inquit: Illud primum scitote, quod omnis Prophetica Scriptura non sit priuata interpretationis. Non enim voluntate hominis allata est aliquando Prophetia: sed à Spiritu Sancto impulsi locuti sunt sancti Dei homines.* 2. Petr. 1. *Humana itaque doctrina omnes in Ecclesia, quæ non nituntur Dei verbo in Scripturis tradito, inutiles sunt & perniciosæ, teste Christo & Iesaia.* Matt. 15. Ies. 29. *At Scriptura sacra, certa & salutifera nobis doctrina est, sicut docet Paulus, cùm inquit: Omnis Scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad doctrinam, ad redargutionem, ad institutionem, quæ est in iustitia, vt integer sit Dei homo ad omne opus bonum paratus.* 2. Tim. 3.

Hæc Bucerus ibi.

Hæc igitur quod ad hoc primum attinet; esto conclusio. D. Doctor distinctè & perspicuè proponat totam istam doctrinam, cui me subscribam & consentienter doceam, petit. Deinde illam claris & perspicuis Scripturæ testimoniis probet, esse doctrinam Christi. Tertio illam mihi det, & sinat me quoque tùm ipsam, tum probationes ad lapidem Lydium Scripturarum examinare, sicut etiam Thessalonicenses in Actis doctrinam Pauli ad Scripturas Propheticas examinarunt. Postremo coram pijs viris & doctis non solum ex vrbe nostra, sed etiam aliunde, si visum fuerit, audiatur mea responsio. Tunc si quid recusauero, rationes cur id recusem, in mediũ adferam. Iudicium erit penes illos viros pios & doctos. Ipsi enim si fuerint viri verè pij & docti, non iudicabũt, nisi allatis breuiter sui iudicij rationibus. Tum demum etiamsi tu vel ego noluerimus illorum iudicio acquiescere, æquitas tamen postulabit, vt qui non potuerit illorum iudicium refutare: tantisper tamen conquiescat, dum vel ipse vel alij pro se meliora potuerit pro sua sententia defendenda proferre.

Alterum ad quod mihi respondendum est, est illud quod concludit dicendo: *Et si nolit, nostræ scilicet doctrinæ consentienter docere: sicut ipse ad Magistratum appellauit, & quemadmodum nos quoque publicam disputationem expetimus, cogemur eò confugere. Permittemus libenter iudicium Magistratui & bonis ac doctis viris: si conuicerit nos, quod certò confido, in æternum non poterit, dabimus libenter pœnas: sin minus, speramus Magistratum eò acturum, vt deinceps non amplius sic sua doctrina fruatur.*

Respondeo. D. Doctor memineris totius illius tuæ promissionis. Quid tibi vis cùm ais: *Si conuicerit nos?* Ego non profiteor, me conuicturum vos. sed tantùm doctrinam meam, quam improbatis testimoniis Scripturæ, Patrum, addo & Buceri comprobaturum: si vero vos hanc poteritis refutare, me illam retractaturum. Tu vero inuertis adhuc ordinem. Neque enim ego suscepero vestram refutandam, sed tu meam improbasti, & refutandam suscepisti. Tuum igitur est, Domine Doctor, qui damnas meam, conuincere me. Et si non poteris, tuum erit & retractare sententiam, & te meam doctrinam contra improbasse, méque propter eam iniustè vexasse. Ingenuè & candidè, vt non solùm virum Germanum, sed & omnem virum bonum decet, publicè fateri.

Nunc itaque mitto ad te omnia illa, quæ in mea doctrina partim in Schola, partim apud Dominos Scholarchas, partim in consilio, improbasti.

Tu illa vnà cum tuis reuerendis Dominis Pastoribus quandoquidem, ne solus esses, eos tecum in hanc controuersiam traxisse videris, diligenter examinabis, & ad ea refutanda te parabis.

Est quidem mea sors miserabilior, quoniam multi, iique docti, contra vnum: Tamen quia non est mihi animus resistere veritati, sed defendere, vel saltem discere veritatem: propterea mihi eò eritis gratiores quò plures & doctiores. Nam edoctus à pluribus, pluribus etiam debebo.

Omnia amicè, Christianè, positis omnibus affectibus proprijs, ad gloriam Dei, salutémque huius ciuitatis fiant: & Deum precor, & te D. Doctor, cum tuis omnibus oro, atque obsecro.

THESES HAE SVNT.

De fine sæculi.

I. *Quote die, vel quote mense, vel quote anno, vel quo sæculo futurus sit finis mundi & reditus Domini: neque vlla certa scientia, neque vllis coniecturis, agnosci ab vllo mortalium potest. Hæc enim fuit conclusio mea prælectionis de tempore finis seculi.*

De Antichristo

II. *Etsi reuelatum est iampridem regnum Antichristi, quique in illo primatum tenet, & regnat, verus est Antichristus: dicere tamen sub finem seculi, insignem quendam, & omnium in iniquitate excellentissimum, verum & perfectum Antichristum, qui etiam miracula edat, venturum, non pugnat cum S. Literis.*

De signis finis sæculi.

III. Dicere pro conciliatione loci, Lucæ 18. *Putas cùm venerit filius hominũ, inueniet fidem in terra?* cum loco Pauli, Rom. 11. *Nolo vos ignorare mysterium hoc, quòd cæcitas etiam ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium aduenerit, & sic omnis Israël saluus fiet.* dicere, inquã, pro conciliatione horum duorum locorum, *quòd dum regnabit ille summus & vltimus Antichristus, propter ipsius tyrannidem parùm fidei reperietur in terra: sed post illum nece sum Spiritu oris Christi, copiosa Iudæorum multitudo ad Christum conuertetur: id quod fit per fidem, & sic tunc erit multa fides in terra, non est contra verbum Dei.*

De Prædestinatione.

1.

IV. *Certus est apud Deum, tum electorum ad vitam æternam, tum reprobatorum atque ad interitum prædestinatorum numerus.*

2.

V. *Sicut electi ad vitam perire non possunt, idéoque saluantur necessariò: ita quoque qui ad vitam æternam prædestinati non sunt, saluari non possunt, idéoque necessariò damnantur.*

3.

VI. *Qui semel electus est, non fit, nec fieri potest reprobus.*

De vinculis quibus colligamur Christo & Ecclesiæ.

1.

VII. *Duo sunt vincula, quæ ad hoc, vt Christo & Ecclesiæ verè colligemur, prorsus necessaria sunt: vinculum æternæ electionis in Christo: & vinculum Spiritus Christi, eiusque fides in Christum. Atque hæc duo primò interna sunt & inuisibilia: deinde indissolubilia.*

2.

VIII. *Duo vincula sunt, quibus Ecclesiæ, quod ad externam eius faciem attinet, coniungimur: Professio doctrinæ Christi, & participatio Sacramentorum. Atque hæc primùm externa sunt & visibilia: deinde dissolubilia; quia cuiuis potest quis & ipsam doctrinam reijcere, & ipsa Sacramenta respuere.*

De Fide.

1.

IX. *Electis in hoc seculo semel tantum vera fides à Deo datur. Et qui ea donatus est (præsertim de adultis loquor) eam in seipso sentit, id est, certò cognoscit, & scit, se verè credere.*

2.

X. *Electi semel vera fide donati, Christoque per Spiritum Sanctum verè insiti, fidem prorsus amittere, Spiritum Sanctum omnino excutere, & à Christo excidere penitus non possunt: idque tum propter promissionem Dei: tum propter Christi precationem N. quæ tamen bene sequitur, vel pœnitentiam negari, vel licentiam concedi.*

3.

XI. *In electis regeneratis, duo sunt homines, interior & exterior. Ij cùm peccant, secundum tantùm hominem exteriorem, id est, ea tantùm parte, qua non sunt regeniti, peccant: secundum verò interiorem hominem, nolunt peccatum, detestantur peccata sua & condelectantur lege Dei. Quare non toto animo aut plena voluntate peccant.*

4.

XII. *Petrum cùm negauit Christum, defecit quidem fidei confessio in ore: sed non defecit fides in corde.*

De Promissionibus.

1.

XIII. *Promissiones de gratuita Dei misericordia, deque certa & æterna salute, etsi vniuersaliter omnibus proponuntur & prædicanda sunt: ad ipsos tantum electos reipsa pertinent.*

2.

XIIII. Quare cùm Paulus ait, *Deus vult omnes homines saluos fieri.* Si quis illam vocem *Omnes* restringat ad omnes electos, in quocumque hominum ordine sint, Item si illud 1. Iohan. 2. *Christus est propitiatio pro peccatis totius mundi,* interpretetur pro electis vniuersis per totum orbem dispersis aut dispergendis, non deprauat Scripturas.

Hæc omnia nuper improbauit Dominus Doctor. Illius igitur erit etiam Scripturis eadem refutare. Quia tamen incepit refutare tum in Schola, tum in Consilio, propositionem decimam quæ est de perseuerantia Sanctorum in fide, primo loco argumenta contra eam allata, atque hic in Consilio recitata, mihi, vt ad ea respondere possim, dari postulo.

DIXI.

Caput IV.

Narratio D. Hieronymi Zanchij, recitata ab ipso in Capitulo, 7. Martij Anno 1567.

Clarissimi Domini Collegæ, reuerendique fratres, ego sanè non possum satis laudare vestrum pium & sanctum consilium quo decreuistis, totam controuersiam quæ hoc tempore inter me & D. Marbachium Decanum est orta plenè cognoscere: idque in hunc finem, vt, si fieri possit, vos tanquam æqui arbitri & amicitiam componatis. Ago etiam vobis gratias pro vestro labore, quem suscipitis.

Exposuistis mihi ea quæ hesterno die D. Marbachius attulit. Antequam autem ad ea respondeam, ego peto à vobis duo: Primum, *vt præter illa quinque postulata capita, quæ vobis à D. Marbachio data esse dicitis, etiam mihi reliqua, quæ coram vobis exposuit, scripto communicare velitis. Sic enim mihi facilius erit, ad singula ordine respondere.* Alterum quod peto est, *vt mihi antequam ad illa, quæ D. Marbachius narrauit, respondeam, liceat quædam præfari quæ faciunt ad totam hanc causam melius explicandam.* Causa hæc, vt videtis, grauissima est. Sunt enim hic tres grauissimæ quæstiones. Prima, *est de pace communi, in qua eramus, turbata & violata: hic igitur videndum erit, vter fuerit huius turbatæ pacis autor.* Altera, est *de infamia meæ personæ, & consequenter etiam mei officij.*

Status controuersiæ.

Traducor enim grauissimè & accusor, non tantùm hic, sed etiam apud Dominos Scholarchas & alios, non alicuius leuis criminis in secundam tabulam decalogi admissi: sed grauissimi sceleris in primam tabulam perpetrati, nimirum quod *nouam, inauditam, impiam, atque adeò perniciosam doctrinam in Scholam hanc inuexerim, quod scilicet Deus sit autor peccati:* Item quòd *homo Christianus non peccet voluntate.* Hic itaque videndum erit, an vera illa sint, quæ mihi de tanto crimine obijciuntur. Tertia quæstio, quæ hic agitatur, *est de qualitate doctrinæ quam ego in Schola hac me docuisse profiteor: quædam enim ex ijs sunt, quæ mihi falsò obijciuntur, vt illa duo superiora: quædam verò opus habebunt maiore explicatione.* Hic videndum erit, vtrum impia docuerim, & profectò status præcipuus totius causæ in hac tertia parte positus est.

Ad causam autem aliquam plenè cognoscendam plurimùm refert, scire initium causæ, progressum & finem, omniáque quæ ad illam causam faciunt. Ergo vt melius totam controuersiam intelligatis, viri clarissimi: deinde vt meliùs de ea possitis iudicare, ego paulò altiùs exordiar, quam fecit D. Marbachius. Primùm narrabo, à quibus: qua occasione, & quibus conditionibus, huc fuerim vocatus. Deinde commemorabo etiam ea, quæ primis annis contigerunt. Et sanè videbitis vos hæc omnia non aliena esse à præsenti causa.

Ad causam aliquam plenè cognoscendam, quæ requirantur.

Quod si vero non potero hodierno die omnia explicare, rogo vos, liceat mihi cras, ea hora, qua vobis commodum videbitur, reliqua persequi. quò enim plus spatij mihi à vobis concessum fuerit, eò gratius illud mihi erit. Hoc vnum tantum vos rogo, vt patienter & bona cum venia me dicentem audiatis.

Decimoquintò huius Mensis Martij die, annus erit octauus ex quo à clarissimo viro Domino Iacobo Sturmio, piæ memoriæ, & alijs duobus dominis Scholarchis in hanc Scholam vocatus veni. Quomodo autem interea me temporis me gesserim, & quam vitam Domino Deo ita concedente, hic traduxerim, omnes vos nostis ex consuetudine, quam ego vobiscum & vos mecum habuistis. Qua verò occasione permoti Domini Scholarchæ, me vocarint: ipsi in suis ad me datis literis indicarunt, nimirum recordatione D. P. Martyris, quod scilicet (vt ego interpretor) recordarentur adhuc quam Christianè, piè, diligenter & feliciter hic docuerit D. P. Martyr: & quàm modestè & pacificè cum reliquis vixerit.

Zanchius vocatus fuit Argentinam Anno 1553. 15. Mart.

Ex his quæ Domini Scholarchæ mihi scripserant, colligebam duo: Primùm, *probari hic eam doctrinam, quam antea D. Bucerus & cum illo D. Martyr in hac Schola docuerat: & me vocari, vt eandem hic doctrinam profiterer, alioqui me non à dominis Scholarchis fuisse vocandum.* Alterum quod ex dominorum Scholarcharum literis colligebam, fuit *Senatum cupere, illam doctrinam (de qua modo dixi) in hac vrbe & Schola retineri.*

Conditionibus verò iisdem vocatus fui, quibus ante me D. Petr. Martyr fuerat receptus. Præter alias autem illius conditiones, etiam hæc vna fuit, videlicet quod fuit ei liberum, *Sacras Scripturas explicare pro suo iudicio: modò ne quid contra analogiam fidei & S. Scripturam doceret.*

Adiecerunt etiam D. Scholarchæ, curaturos se, vt non minus libenter hic essem, quàm fuerit D. D. Petrus Martyr, qui sanè libenter hic fuit, & à nemine vnquam vexatus. Colligebam præterea, hanc vocationem esse veram & legitimam, & doctrinam Buceri, quam ego in Italia diligentissimè cognoueram, fideliter hic retineri. Ac fuit hæc præcipua causa, quare vocationi huic & literis D. Scholarcharum acquieuerim, cùm tamen eo tempore etiam in Angliam vocatus fuissem.

Eodē tempore vocatus fuit in Angliam.

Veni ergo in hanc vrbem, 15. vt dixi Martij, exceptus fui ab omnibus humanissimè, à Dominis Scholarchis, à Domino Rectore, à Dominis Visitatoribus; pro qua ipsorum erga me humanitate ac beneuolentia, Ego semper, non hic solùm, sed vbicunque fuero, immensas habebo gratias.

Deinde post progressiones, ego in frequentissimo auditorio, cui multi doctissimi viri interfuerunt, habui primam meam lectionem seu præfationem: huic etiam, ni fallor, interfuit D. Marbachius & D. Ludouicus Rabus.

Cùm

Cum in illa mea prælatione differerem de officio Doctoris ecclesiastici, professus sum, me nil alienum à verbo Dei, allaturum in hanc Scholam. Deinde, nolle me ad hoc tantum esse in explicanda sacra scriptura, vllius hominis verbis aut interpretationi: sed quia Spiritus S. vbique in sacris literis sibi consentiat, non posse me melius facere, quàm si scripturam per Scripturam explicarẽ. Sequendum etiam esse Spiritus sancti ductum, qui sæpè paruulis & abiectis ea reuelat, & eiusmodi donat sacrarũ scripturarum intellectum, vt nonnunquam ea intelligant, quæ à magnis viris non potuerunt intelligi.

Libertas in docendo.

Adieci tamen, omnia submittenda esse ecclesiæ iudicio, quod idem Paulus monet, cum inquit: *Duo aut tres loquantur, cæteri diiudicent.*

Memini etiam, me tum dixisse, Si quid reuelatum fuerit Hieronymo, & non Augustino: taceat hic Augustinus, & loquatur Hieronymus; ita si quid reuelatum fuerit Luthero, & non Caluino, loquatur Lutherus: & vice versa, si quid reuelatum sit Caluino, & illud non Luthero, taceat Lutherus, loquatur Caluinus.

Quare autem sacrarum literarum interpres non debeat esse astrictus vlliusque hominis interpretationi, hanc attuli causam, quia aiebam, omnes nos homines esse, & propterea posse etiam errare: solum Spiritum sanctum errare non posse: eum igitur sequendum esse.

Hæc cum ab initio statim protestatus essem, & indicassem, qua in meo officio vti vellem libertate: nemo tamen quidpiam aduersus ista vnquam dixit, imò omnes perpetuo silentio suo hanc mihi libertatem concesserunt.

Postea quam verò cœpi docere in hac Schola & disputare, aperte animaduerti, doctrinam D. Buceri, quam hic tradiderat, maxima ex parte ab hac Scholâ exulare: maximè verò eam, quæ est de *Prædestinatione seu salutis certitudine*, item de *Gratia & libero arbitrio*. Videbam enim a quibusdam plus æquo stabiliri liberum arbitrium.

Buceri doctrina exulat.

Vt igitur doctrinam Buceri in hanc Scholam reuocarem, diutiùs versabar in tractatione locorum communium: præsertim cum quidam ex auditoribus illud à me quoque flagitarent.

Et quidem hanc ipsam doctrinam, quam modò impugnat D. Marbachius, de Prædestinatione, seu potiùs de Perseuerantia electorum in Christo statim ab initio cœpi tradere in primo Psalmo: vbi Iustus comparatur *arbori ad riuos aquarum plantatæ, quæ semper humorẽ retinet in radice & viua manet, ita vt fructum suum reddat in tempore suo, & folia eius non inarescant.*

Hanc meam doctrinam, quam ab initio tradebam, nemo unquam improbauit. Vnde patet me hîs diebus nullam nouam doctrinam in Schola introduxisse: quia eandem statim in principio docueram.

De Prædest. & Cœna.

Per id tempus venit ad me D. Marbachius (tunc autẽ ægrotabat D. Iacobus Sturmius) & me duobus interrogauit, Primum de re Sacramentaria: deinde de prædestinatione.

Locuti sumus diu inter nos de Prædestinatione, & videbatur inter nos conuenire, quæstio solùm illa erat: vtrum à priore, an à posteriori in ea tradenda esset incipiendum. Vterque suas protulit rationes, sed omnia pacificè inter nos fiebant.

De re sacramentaria, quia tum appropinquabat vespera, nihil potuimus inter nos colloqui. Itaque alio die me conuenit, & ea de re mecum locutus est. Tum animaduerti, eum à me dissentire. Statuebat enim *Vbiquitatem corporis Christi* quam sententiam ego videram in Italia etiam à Papistis fuisse confutatam.

Marbachius Vbiquitatẽ defendit.

Hæc cùm intelligerem, cœpi apud me cogitare, fore mihi de re sacramentaria, aliquando cum D. Marbachio & quibusdam aliis Ecclesiæ huius ministris, negotium. Nam cùm à me discederet, & esset adhuc in limine portæ his verbis apud me vsus est: *Nos, inquit, decreuimus manere in nostra sententia.* Ego subieci, Benè, in nomine Domini. Sic igitur discessit.

Per id tempus cœpit vexari D. Garnerius: Et cum anteà fuissem ad conuentum Theologicum vocatus, postea non amplius vocabar. Itaque non veni ad conuentum, ignorabam enim, hanc esse consuetudinem, vt ministri ecclesiarum singulis hebdomadibus etiam non vocati, venirent ad conuentum. Cùm ergo post aliquot menses emansissem neque vocarer: cogitabam, si ibi esses necessarius, etiam vocareris. Satius igitur fuerit, domi manere & studiis incumbere.

Post illa, constitui in Italiam proficisci, ducendæ vxoris gratia: accessi igitur D. Iacobum Sturmium, veniam petiturus, quem cùm accessissem, hilari vultu mihi dixit, *D. Zanchy, tu es nobis carus, & Schola amat te, cura vt quamprimum redeas: schola opus habet te; nos verò efficiemus, vt sentias nostram erga te beneuolentiam.* Hæc fuerunt postrema verba, quæ ex D. Iacobo Sturmio audiui.

Cum autem rediissem ex Italia, moriebatur D. Iac. Sturmius. Venerat etiam ex Anglia, D. D. Petrus Martyr, qui D. Iac. Sturmium mortuum conspicatus est, quem viuum non potuerat videre. Quàm difficulter autem D. P. Martyr hîc retentus fuerit, resistentibus quibusdam ministris, norunt ex ipsis etiam professoribus multi, quorum iam aliqui mortui sunt.

P. Martyr ex Anglia Argẽtinã redit.

Sed redeo iam ad me. Primo anno quo huc veniissem, concessum mihi fuerat, pro meo iudicio in Schola docere. Vt autem sciretur, quid docerem solitus fui semper, ea quæ docuissem, ad disputandum proponere, vt hac ratione, omnia meliùs & prolixiùs explicarentur, & examinarentur. numquam enim lucem fugi.

Quæ primo à vocatione Zanchy anno cõtigerint.

Elapso primo hoc anno, & mortuo D. Iacobo Sturmio, cùm domini Scholarchæ decreuissent, Canonicatum istum quem iam habeo mihi conferre, cui ab ipsis vocatus, detulerunt mihi confessionem Augustanam, & à me petierunt, vt subscriberem. Ego verò cùm in Italia antea diligentissimè eam legissem, respondi dominis Scholarchis, non posse me simpliciter sine aliqua explicatione subscribere; habere me certas causas, cur istud non faciam: neque me adeo curare Canonicatum: facturum me officium in Schola, quamdiu ipsis visum fuerit, modo dent mihi, vnde possim mediocriter viuere. Et quod ad istas præbendas attinet, non multum me laborare, alioquin enim me in Italia fuisse mansurum, si præbendas appeterem. Fuit itaque res dilata in alterum annum.

Quæ secundo.

Subscriptio Augu. Confess.

Interea ostendi D. Petro Sturmio quosdam locos ex Confessione Augustana, quos dicebam opus habere maiori explicatione.

Elapso igitur altero etiam anno, rursus vocatus sum ad dominos Scholarchas. Aderat tunc etiam D. Sleidanus, qui interpretem apud me illorum nomine egit in hanc sententiam: *Dominos Scholarchas esse persuasos, quod sim homo bonæ & puræ doctrinæ; audiuisse se etiam quod in Schola officium diligenter faciam: itaque concedere mihi, vt sicut hactenus, ita etiam in posterum pro meo iudicio doceam: nolle se me ad confessionem Augustanam astringere, quoniam exploratum satis habeant, me nihil docere, quod verbo Dei non sit consentaneum: tantum pro hoc tempore esse quæstionem de re sacramentaria; cupere se ex me scire, vtrum huic articulo velim subscribere, necne.*

Respondi Dominis Scholarchis, *me verba Augustanæ Confessionis de re sacramentaria probare, & etiam non recusare illis subscribere, solummodo non mihi placere omnium interpretationes: itaque verbis quidem ipsis, non autem interpretationi me subscripturum.* Adieci etiam, *mè non libenter de ista controuersia vel loqui vel disputare: tamen si fortè contingeret, vt de ea aliquid in schola mihi esset dicendum, velle me coram explicare, quæ mea sit sententia, & quid de ista re in Schola sim dicturus.*

Exposui igitur tria capita in præsentia Dominorum Scholarcharum. I. *Conuenire mihi cum cæteris omnibus quod in cœna ista, verum Christi corpus, & verus sanguis, imò totus Christus sumatur & manducetur.* II. *Sed me in iis duobus à multis dissentire, me enim sentire, Christi corpus & sanguinem solâ fide itaque verè manducari ac percipi, non autem ore aut dentibus corporis, ac proinde, quod III. caput est, Christi corpus & sanguinem solum à fidelibus sumi.*

De cœna Domini Zanchy confessio.

Hæc cùm ex me audiuissent Domini Scholarchæ arridentes, dixerunt, *Hæc est quoque nostra fides.* Pro qua responsione, ego Deo egi gratias. Contulerunt ergo Domini Scholarchæ mihi canonicatum istum.

Cùm postea essem in collegium vestrum cooptandus, & pro more interrogarer à D. Marbachio, etiam hanc meam fidem breuiter coram vobis, vt nostis, protestatus sum, addita breui confessione reliquorum capitum nostræ religionis. Tum nemo ex vobis, imò ne ipse quidem D. Marbachius improbauit ea quæ à me essent dicta.

Iuxta illa tria capita paulò ante exposita scio me hactenus de re sacramentaria in hac Schola locutum esse & docuisse. Vnde patet, me nihil contra confessionem Augustanam docuisse.

Ex his omnibus quæ duobus primis annis mihi acciderunt, sicuti iam exposui, potestis quatuor intelligere. I. *Vocationem meam, quâ in hanc Scholam iam vocatus fui, fuisse legitimam ac diuinam. Eam igitur turbare, est contra Dominum aliquid tentare.* II. *Libertatem docendi, quæ mihi ab initio per Dominos Scholarchas in officio meo concessa fuerat, & à vobis comprobata: non igitur æquum esse, vt ea mihi iam eripiatur, præsertim cum nihil contra verbum Dei hactenus docuerim.* III. *meam de re sacramentaria sententiam, ab ipsis Dominis Scholarchis non fuisse improbatam.* IV. *Doctrinam hanc, quam impugnat D. Marbachius, nimirũ, eos qui semel verè insiti sunt Christo non posse penitus ac prorsus ab eo excidere, neque ab eius Spiritu prorsus deseri, non esse nouam: sed à me statim ab eo propositam.* Et profectò, si qui nuper hac mea nuda conclusione offensi sunt, id non factum est meo vitio, sed eorum, per quos factum est, vt mihi silentium hac de re interponeretur, alioqui fuissem ista omnia clarius explicaturus.

Quæ tertio à vocatione anno acciderint. Hæc duobus primis annis inter me & D. Marbachium acciderunt.

Zanchij de Perseuerantia disputatio. Venio nunc ad ea, quæ anno tertio, vsque ad colloquium VVormatiense acciderunt. Duo tantùm per id tempus acciderunt, quæ ad præsentem causam pertineant. Vnum, fuit disputatio de eadem re præsente D. Marbachio & D. P. Martyre, Conclusio vna talis fuit: *Eos qui semel à regenitis essent & Christo per fidem insiti, etiamsi nonnunquam peccent, & illorum fides quasi obscuretur: non tamen penitus à Christo excidere, neque illorum fidem prorsus extingui.*

In explicanda hac propositione mea, vsus etiam similitudine sumta à corpore humano. Quemadmodum, dicebam, *si homo aliquis sano corpore vescatur malis cibis, inde contrahit sibi morbum, & fit ægrotus, non tamen penitus moritur, sed adhibitis medicamentis rursus ad sanitatem reuocari potest: Ita, qui semel Christo insiti sunt habẽt iam vitam æternam intra se, vt ipse Christus dicit. Cæterùm quando nostris concupiscentiis frena laxamus, & sceleribus nos inquinamus, sic vt grauissimè inde infirmemur: non tamen omninò morimur*, id est, seruatur in nobis illa vita, etiamsi valde infirmetur.

Hæc cum illo tempore dixerim, facilè potestis colligere, me nil noui iam attulisse, cùm superioribus diebus eadem repeterem.

Eiusdem de imaginibus. Alterum fuit disputatio, quam habui de imaginibus, in qua talis erat vna conclusio: *Impiè & perniciosè facere eos, qui adhuc eiusmodi imagines in templis ferunt, quæ vel sunt aut solitæ fuerunt adorari seu quibus aliquis cultus fuit exhibitus.*

Ostendi, hanc meam propositionem probari posse ex sacra scriptura, item testimoniis sanctorum patrum, & multis locis D. Buceri: præsertim verò ex ea epistola, quam de hac re ad Marpurgenses scripsit, cui etiam omnes tum ministri huius Ecclesiæ subscripserunt, in qua epistola rationem reddit Marpurgensibus, quare autor Senatui nostro fuerit, vt imagines è templis tollerentur.

Propter istam disputationem D. Marbachius mihi fuit iratus, & obiecit mihi, *quod damnarem Ecclesias Saxonicas quæ in suis templis imagines adhuc retinerent.* Respondi, *me non propterea Ecclesias istas damnare, etiamsi factum hoc improbem. Multos enim adhuc posse esse & varios næuos in Ecclesiis, propter quos tamen non totæ Ecclesiæ sint damnandæ.* Et profectò visus mihi fuit D. Marbachius plus æquò ceremonias & ritus Saxonicarum Ecclesiarum appetere. Discessit autem D. Marbachius ex ea disputatione ante me, quod alioqui non consueuerat facere.

Vocatus ergo sum paulo post ad Dominos Scholarchas, ad quos cùm venissem, ista quinque mihi obiecerunt. I. *Quod non doceam consentienter cum cæteris.* II. *Quod de re sacramentaria, alia doceam quàm ab initio promiseram.* III. *Quod dixeram perniciosum esse errorem eorum, qui dicunt corpus Domini esse vbique.* IV. *Quòd damnauerim Ecclesias Saxonicas propter imagines quas adhuc in suis templis retinent.* V. *Fuit de Prædestinatione.*

Dixi ad I. *non simpliciter quærendum esse consensum, sed consensum in Domino: videndum igitur esse an doceam secundum consensum sacræ scripturæ: quod si non faciam, meritò me ad id esse cogendum.*

Ad II. respondi falsum esse, *quod aliter docuerim de re Sacramentaria, quàm promiserim ab initio: imò me nunquam libenter ea de re docuisse aut disputasse, etiamsi aliquoties fuerim nescio quo consilio, à quibusdam ad eam materiam in disputatione prouocatus.*

Ad III. quod attinet, *fassus sum me id dixisse, & me illud multis testimoniis S. Scripturæ, S. Patrum & D. Buceri scriptis probasse.*

De IV. quod mihi obiectum fuit, dixi: *me propterea non damnasse totas Ecclesias Saxonicas, etiamsi factum hoc non probarim.*

Ad V. respondi, *me de prædestinatione nihil docuisse, quod non pertineat ad ædificationem.*

Postquam ad illa quinque Dominis Scholarchis respondissem; vicissim alia quinque ipsis proposui. I. *Vt in posterum illud præcaueretur, ne subinde ita vexarer: & vtrum vellent stare promissis, mihique eam libertatem in docendo permittere, quam ab initio, cùm reciperer, promisissent.* II. *Vtrum velint, vt ego doctrinam Buceri retineam & defendam, quatenus esset consentanea S. Scripturæ.* III. *Admonerent D. Marbachium, vt ipse etiam delectaretur lectione Scriptorum D. Buceri. Fore enim hac ratione inter me & ipsum magnum consensum.* IV. *Vt si D. Marbachius audiret, me in Schola aliquid non rectè docuisse, vel quod ipse minus probet, vt ipse me conueniat, aut me ad se vocet, priuatim mecum agat: me libenter eum auditurum, & eorum quæ docui, rationem redditurum: ne in posterum me non toties apud Dominos Scholarchas, quasi noua aut impia doceam, accuset.* V. *Quod si persuasum sit D. Marbachio, me habere aliqua noua aut impia dogmata: rogare me Dominos Scholarchas, cum illo agere velint, vt ea mihi proponat.* Obtuli me tum apud Dominos Scholarchas, ad disputationem, vel publicam, vel priuatam, aut aliam, quam ipse D. Marbachius vellet, amicam collationem. Horum testes sunt D. Rector, D. Herlinus, D. Dasypodius iam defunctus.

Ad hæc responderunt mihi Domini Scholarchæ, *velle se hac de re deliberare, & mihi respondere.*

Cùm verò iam aliquot hebdomadæ essent elapsæ, ego nullum à Dominis Scholarchis responsum accepissem, accessi D. Rectorem, & Dominos Visitatores, conquestus sum eis, me nihil responsi adhuc à Dominis Scholarchis accepisse: petij consilium, quid mihi esset faciendum, vtrum secundò deberem eos accedere, & ab eis responsionem postulare. Responderunt mihi Domini Visitatores, *me debere esse bono & quieto animo. Dominos Scholarchas nihil respondendo tamen mihi respondere.*

Sic ego illorum dictis acquieui, & rursum inde collegi, *mihi libertatem meam in docendo adhuc concessam esse.* Hæc antequam D. Marbachius ad colloquium VVormatiense profectus esset gesta sunt.

Postea cùm esset VVormatiæ in colloquio, quidam Generosus Dominus Anglus, obtulit mihi quædam scripta D. Philippi in Epistolam Pauli ad Colossenses, in quibus apertè D. Philippus demonstrat, *Christum, quà homo tantum esse in cælo.* Voluit idem Generosus Dominus meum de his scriptis audire iudicium. Ego acceptis illis dictatis, cùm ea legissem, probaui: deinde ea in Schola bona fide recitaui. Quæ cùm nonnullis suspecta viderentur, quasi non ita à Domino Philippo scripta fuissent, scriptum ea de re fuit à quibusdam ad D. Marbachium VVormatiam. Dolendum profectò est, tantam esse quorundam erga suos præceptores ingratitudinem, quod cupiunt, falsis suspicionibus eos apud alios grauare. Cùm ergo, vt dixi, ista de re ad D. Marbachium VVormatiam scriptum fuisset: ipse, vt ad me relatum fuerat, ad Senatum, vel ad Dominos Scholarchas ea de re scripsit. Quid verò scripserit, mihi non constat. Sed tamen cum primùm cognoui, aliquid ad Dominos Scholarchas scriptum esse, méque propterea nonnullis suspectum esse: scripsi ad D. Philippum litteras, qui tunc etiam VVormatiæ erat. In illis literis inter cætera hortabar & orabam D. Philippum, *vt cum breui migrandum sit ad Dominum, causam bonam strenuè defendat, nullam hominum offensionem metuat.* Præterea exposui, me accepisse illius dictata in Epistolam ad Colossenses, eáque mihi valde placere: & ex illis quędã in Schola nostra dictasse: ea re offensos

Anno 1557. Philipp. Melanth.

offensos quosdam esse, quasi à me ipso ista commentus essem: itaque me rogare, vt literis suis me certiorem faceret, verùm ista verè ab ipso sic scripta aut VVitebergæ dictata sint. Quod si verum sit, me quoque rogare, vt boni amici officium facere velit apud D. Marbachium, vt errorem illum de Vbiquitate corporis Christi, deponat. Me enim propter eam rem hîc vexari. Deinde, vt cum D. Brentio eadem de re agat, vt sententiam suam de Vbiquitate meliùs explicet. Hæc inter cætera, ad D. Philippum VVormatiam scripsi: Et scio: illum diligenter in hac re officium fecisse. Quod non solùm ex quodam amico, qui præsens ibi fuit, intellexi: sed etiam ex iis, quæ posteà sunt consecuta. Cùm enim D. Marbachius primò VVormatia ad nos rediisset & deinde iterum eò esset profecturus: Ego & D. Rector comitati sumus illum discedentem, vsque in oppidum Liechtenauv. In eo itinere, fuimus inter nos de variis rebus admodum familiariter locuti, propter quod ego mihi tacitè gratulabar, imò cùm in oppidum venissemus, priuatim mecum in hospitio locutus est; & inter cætera, duo mihi dicebat. *I. nolle se in posterum ampliùs mecum de Vbiquitate corporis Christi contendere. II. de Prædestinatione agebat, rogo, serues modum, ne aliquem offendas, simul etiam beneuolentiam suam mihi pollicebatur.* Quæ quidem omnia magnopere mihi placuerunt. Et ego vicissim, omnem ei animi promptitudinem, omneque studium promisi. Sic postero die amicè à nobis VVormatiam profectus est.

Finito colloquio, cùm D. Marbachius ad nos rediisset, maior mihi quàm antea cum eo intercessit familiaritas: quamuis etiam anteà semper omnem illi honorem, & quam debui, reuerentiam exhibuerim: tamen visus est mihi post colloquium istud amicior & familiarior.

Explicauit mihi multa, quæ in colloquio dicta & gesta fuissent. Inter cætera narrauit mihi, *Ienenses voluisse, vt Zuingliani damnarentur: se autem, in illorum condemnationem, noluisse consentire.* Videbatur mihi etiam improbare factum VVestphali, quod ignem illum penè sopitum de re sacramentaria, in Germania rursus accenderit. Et præter alia, mihi quoque retulit consilium Principum de Synodo aliqua in Germania habenda, in qua de præcipuis partibus religionis inter Protestantes tractaretur: Simul etiam, placere illis, vt ad eam quoque Heluetij vocentur. Itaque sibi mandatum esse à Principibus vt voluntates Tigurinorum & sociorum in illa causa, hac in re exploraret, vtrum vocati, venire vellent. Quod cùm mihi admodum placere videret, mihi quoque commisit, vt literas ad eos, qui mihi in Heluetia noti essent, ea de re scriberem, quod etiam feci, & ferè omnes reperi promptissimos.

Hæc nostra concordia à colloquio VVormatiensi continuata est vsque ad præsens hoc tempus, quo ea inter nos rursus est violata.

Hæc dicta sunt à D. H. Zanchio in prima narratione

[illegible] quam propter temporis spatium non potuit absoluere. Sequentia ergo, ab eo VIII. Martii, dicta sunt.

Viri Clarissimi, reuerendi collegæ, quandoquidem sic constituistis, patientissimis vestris auribus, omnia quæ contigerunt inter D. Marbachium & me, audire: pergam igitur hoc tempore in instituta mea narratione.

Narraui omnia vsque ferè ad initium proximæ controuersiæ. Necesse est autem, vt prius narrem, quid contigerit, antequam liber Heshusij hîc imprimeretur.

Scriptæ fuerant literæ. Heidelberga à D. Petro Colonio ad ministrum nostrum Gallicanæ Ecclesiæ. In illis

Consensio de Cœna Heidelb. 1559.

literis duo continebantur, quæ ad me pertinebant. I. Rumorem esse Heidelbergæ, me quoque idem in re sacramentaria sentire cum Pastoribus huius Ecclesiæ, qui Lutheri sententiam sequuntur, nimirùm (vt ego interpretabar) de Manducatione Impiorum: & de Corporali seu Carnali Manducatione & Præsentia. II. erat quædam petitio, in qua petebat scire, quænam esset inter D. Marbachium & me, in re sacramentaria consensio. Causam verò suæ postulationis, cur hoc scire cuperet, hanc adferebat; Magnam videlicet esse Heidelbergæ obortam contentionem inter Theologos de re sacramentaria: magnos quoque metuendos esse aliquando tumultus propter eandem rem, nisi in tempore huic malo occurratur. Itaque cùm audierit, inter me & D. Marbachium factam esse consensionem: cupere se quoque scire, quænam illa sit, vt fortasse simili ratione etiam inter Heidelbergenses Theologos possit aliqua fieri compositio. Hæc duo, cùm ex ministro Gallicanæ huius Ecclesiæ audiuissem, & viderem, petitiones esse honestas & æquas, eásque posse Ecclesiæ prodesse; non aliter facere potui, quin conscriberem Epistolam quandam, quâ Heidelbergensibus consensionem illam, quæ inter me & D. Marbachium, esset, declararem.

Eius Epistolæ exemplum, communicaui cum D. Marbachio, vt videret & examinaret omnia diligenter, mihique postea diceret suam sententiam, & indicaret, verùm vellet, eam communi nostrûm consensu à me Heidelbergam mitti. Habeo hîc illud ipsum exemplum quod mittere Heidelbergam constitueram. Cupio, vt hîc coram Capitulo legatur.

Lecta fuit ergo sequens Epistola.

EPISTOLA D. H. ZANCHII, quam Heidelbergam mittere constituerat, de consensione inter ipsum & D. Marbachium in re sacramentaria.

S. D.

VIDI, quæ ad D. Pastorem, frater cariss. tùm de negotio [illegible]*, tùm de me scripsisti. Gratulor vestro Illustriss. Principi Friderico III. Pio, quod curet puram doctrinam in suis Scholis & Ecclesiis doceri: & Ecclesiarum turbatores vel inde amoueri, vel coërceri. Gratulor & vobis viris bonis & doctis, quod ad istiam Ecclesiæ & Scholæ reformationem à Domino delecti & vocati fueritis. Illud verò non tantùm doleo, sed etiam vehementer miror: quod quidam meo nomine, ad suam de re sacramentaria opinionem confirmandam, abutantur. Quæ sit ea de re sententia mea, nihil quidem adhuc scripsi. Est enim satis superque ab aliis scriptum: sæpenumerò tamen & hîc & alibi tam coràm quàm per literas explicui, ita vt qui eam non intelligat, sit nemo. Illud verum est, mihi summoperè displicere* [illegible]*, & modò conueniat inter pietatis professores de summa rei, ita vt nihil dicatur, quod aut cum vlla parte verbi Dei, aut cum analogia fidei pugnet, aut alicui idololatriæ & superstitioni aditum in Ecclesiam patefaciat: & tamen interim nec veritas sacramenti negetur, nec debitus honos ipsis symbolis adimatur, nec legitimus cœnæ vsus tollatur, & si quid præterea sit, de quo non inter omnes conueniat: non ob id tamen censeo Ecclesias esse vexandas, infirmos turbandos & quadriuolas frangendam. Est enim illud Apostoli, id quod subinde in hanc sententiam inculcatur ab Aug. retinendum: Quòd si quid aliter sapitis, Deus id quoque reuelabit: modò in eo, in quod peruenimus permaneamus.*

Epistola Zanchij ad D. Petrum Colonium.

Quòd verò aues scire, quænam sit mea cum D. Marbachio de Cœna Domini consensio, paucis accipe. Primùm verba Confessionis Augustanæ vterque amplectimur, quippe quæ nihil habeant, quod pugnet cum verbis Christi. Deinde verba recessus Francofurtensis de Cœna Domini, tanquam ea quæ rem ipsam clariùs, quàm verba Augustanæ Confessionis, exprimant, vsque adeo nobis non improbantur, vt etiam subscribere, & ille non dubitarit, & ego pro pace Ecclesiarum minimè recusem. Verba autem hæc sunt: *His articulus doceatur, quemadmodum in Augustana Confessione traditur: quod in hac Christi institutione cœna sua, ipse verus, viuidus, essentialiter præsens sit: & quod cum pane & vino: tanquam ab illo institutis, nobis Christianis corpus suum manducandum, & sanguis bibendus donetur, & testetur hac actione, nos esse membra ipsius, & applicet nobis seipsum, & misericordiam suam promissionem, & operetur in nobis.* Postremò, iudicium hîc de re beatæ memoriæ Philippi Melanchthonis, ad Illustrissimum Principem vestrum missum, & nuper in lucem editum, non manibus tantùm, vt aiunt, & pedibus: sed sincero & toto animo, tanquam verissimum & pijssimum amplectimur.

Zanchij doctrina de Cœna.

Potes ex iis, in genere, quæ nostra sit consensio, percipere. Sed vt tibi gratificer, clariùs etiam & [illegible], in quibus consentiamus, explicabo.

Seco totum illud mysterium in quatuor partes: in Symbola: in rem per Symbola significatam & oblatam: in Modum recipiendi & manducandi: & in recipientes ac manducantes.

Partitio totius controuersia de Cœna.

I. Quod ad Symbola attinet, negamus ita nuda esse Symbola, vt quod per illa significatur, non etiam per eadem, quod ad ipsa attinet, illud omnibus qui sunt in cœna, offeratur: nempe verum corpus, verúsque sanguis Christi, id est, Christus ipse cum toto salutis mysterio, quod in ipsius corpore peractum est.

II. Quia verò nihil manducatur, nisi præsens sit: ideircò quod ad præsentiam rei quæ offertur & à fidelibus recipitur, attinet, negamus primò præsentiam corporis Papisticam, id est, quam imaginantur per (vt vocant) Transsubstantiationem, seu per corporis in corpus mutationem: Deinde negamus illam præsentiam, quæ fingitur per localem in pane inclusionem vel adhæsionem: denique omnem physicam præsentiam negamus. Damus verò præsentiam talem, quæ in pane sit sacramentalis: & in nobis manducantibus essentialis.

III. Quod autem ad modum recipiendi & comedendi attinet, negamus Christi corpus, seu Christum ipsum, recipi & comedi, aliorum ciborum instar, dentibus corporis: in stomachum traiici, &c. sed ore tantùm interioris hominis recipi, & eiusdem tantùm dentibus, id est, actuali, eáque viua fide manducari confitemur.

IIII. Quod denique attinet ipsos recipientes, etsi omnes qui ad mensam Domini accedunt, panem Domini, ideóque ἄρτον τοῦ κυρίου *ἐσθίουσι, & quidem multi in æternum iudicium ipsorum & condemnationem accipiunt: negamus tamen ipsum Christi verum corpus seu Christum ipsum, panem Dominum primùm ab illis, qui prorsus omni fide destituti sunt, deinde ab illis, quorum fides omninò simulata & mortua est, recipi & manducari: sed confitemur manducari à duobus fidelium generibus, nimirùm & ab iis, qui fide imbecilliore, ac proinde pœnitentia non satis pura & firma: & ab iis, qui fide fortiore, ideóque pœnitentia puriore & firmiore prædıti sunt, & consequenter ab illis quidem ad aliquod temporale iudicium: ab istis verò ad omnimodam salutem manducari. Omnes igitur, cum mysterium cœnæ dominicæ agendum est, esse tùm ad veram fidem, tùm ad veram resipiscentiam, vt admonet Paulus: & ad corda sursum tollenda, vt vetus Ecclesia docuit, adhortandos.*

In iis quatuor capitibus quæ certa habent in Scripturis testimonia, putamus sitam esse summam totius rei quod ad mysterium cœnæ attinet. Id ergo si consenti & aliis quæstionibus omnibus omissis, viuimus in pace, concordia, & caritate. Precamur omnibus eandem in hac re consensionem, vt omne tandem aliquando de Ecclesia tollatur scandalum: & illum fructus, cuius causa sacramentum hoc institutum fuit, participes fiamus: nimirum non tantum pacis cum Deo: sed & caritatis & concordiæ cum fratribus. Vale.

Postquàm lecta fuisset à Domino Quæstore præcedens epistola, subiunxit D. Zanchius. Hanc, vt dixi, epistolam, dedi D. Marbachio legendam & examinandam. Retinuit eam apud se 15. dies circiter, ita vt isto tempore potuerit eam diligenter examinare. Elapsis his diebus, vocauit me, & manu sua apprehensum, duxit me in suum musæum. Fuimus ibi circiter horas duas. Exposuit ibi, quæ sibi in hac Epistola mea non admodum probarentur, quorum tantum duo fuerunt. Primum illud est, quod in ea mentionem facio iudicij D. Philippi de sacramento εὐχαριστίας. *Dixit, se non improbare illud iudicium: sed tamen nolle se, vt in mea Epistola, illius fieret mentio: causam addidit, quia metuat, ne non multi scriptores sint aduersus istud iudicium: fortasse D. Philippum non omnia benè intellexisse. Itaque malle se, vt mentionem istius iudicij expungerem. Non enim se cupere istis turbis immiscere, quod fieri posset, si in mea epistola scriberem, nos quoque his illam sententiam amplecti. Nam, inquit, non dubito, quin Epistola ista peruentura sit ad multorum manus.*

Marbachij de iudicio Phil. sententia.

Hoc consilium D. Marbachij, vehementer mihi placuit, & vtinam in ista sententia perstitisset, neque se postea vnà cũ aliis huic negotio immiscuisset. Et sanè ego de D. Marbachio ita fui persuasus, esse ipsum hominem pacis studiosum, neque vnquam fuisse curaturum, vt liber iste Heshusij hîc imprimeretur, nisi habuisset instigatores.

Alterum verò, quod in ista Epistola improbauit, continetur in quarto articulo, qui est de *Manducantibus*, in quo articulo ego constituo quatuor genera manducantium. In primo, tertio & quarto genere, idem vterque sentit. In secundo verò genere, quod est *de hypocritis*, non concedere mihi voluit, eos non percipere corpus & sanguinem Domini: sed contendebat, eos percipere verum sibi in iudicium. Ego verò dixi, mihi nullum discrimen esse, quod ad hoc negotium manducandi Corporis Christi attinet, inter planè impium & inter hypocritam: neque hypocritas pertinere ad Ecclesiam, etiamsi simulent, se esse de Ecclesia. Ego meas protuli rationes: similiter Doctor Marbachius suas attulit: sed non conueniebat inter nos, quod ad istos attinet. Tandem sic concludit Doctor Marbachius: *Tametsi non possit inter nos de isto articulo conuenire, tamen nolumus propterea scindere charitatem. Tu me feras: Ego te vt hactenus, amice feram.* Placuit mihi hoc D. Doctoris responsum.

Quod verò ad Epistolam attinet, sic respondit: *Tu D. Zanchy poteris pro tua prudentia eam corrigere, id est, vt ego interpretor, primò mentionem iudicij D. Philippi expungere: deinde alterum de hypocritis, mitigare. Postea vbi sic emendata fuerit: poteris eam, si voles, Heidelbergam mittere.*

Hæc tum temporis ita à D. Marbachio ad me dicta esse Deum testem facio, qui nouit vtrum verum an falsum dicam. Imo ipse D. Marbachius, in hoc loco capitulari, præsentibus D. Conrado & D. Quæstore, hæc eadem à se dicta esse fassus est. Et quamquam postea, cum ei obiicerem, quare me de illa Epistola apud XIII. Viros accusarit: & ipse diceret: non fuisse hanc eius sententiam, *vt vtriusque nostrûm consensu communi eam mitterem Heidelbergam. sed si vellem mittere, debere me eam mittere, tamquam meam.* Tamen ea ita primò inter nos acta fuerant, quemadmodum iam narraui, vt audiuistis: deinde quia non dehortatus est me, quo minus eam mitterem: hæc omnia satis mihi inquam, erant argumento, non illum refragari, quò minùs eam vtriusque nostrûm consensu mitterem. Illud enim postulaueram: & propter hanc causam ei legendam exhibueram. Ipse vero mihi nihil ea in re denegauit: solùm dixit, posse me eam mittere, sed emendatam. Discessum ergo tunc est: sed valdè amicè.

Postquàm discessissem à D. Marbachio, valdè dubius eram de mittenda Epistola: Vna ex parte vrgebat me conscientia, vt mitterem. Nam Heidelbergenses cupiebant scire, quæ esset inter nos de re sacramentaria consensio & concordia: idque in eum finem, vt fortassis simili ratione inter ipsos fieri posset consensio, & sic sedari posset tumultus inter ipsos propter hanc rem excitatus. Deinde, quia à me exigebant confessionem fidei meam, quam non potui honeste illis denegare. *Ergo & vtilitas Ecclesiæ & ratio mei officij, hortabantur me, vt epistolam illam mitterem. Ex altera verò parte cur non mitterem, hoc me retinuit. Cogitabam ita mecum, etiamsi expungam mentionem iudicij D. Philippi sicut D. Marbachius postulauit: si tamen indices, nos in quarto articulo de Manducatione hypocritarum non consentire, tùm offendes etiam ipsos Heidelbergenses, qui statim dicturi sint, Ecce, neque ipsi Argentinenses Doctores prorsùs inter se conueniunt. Si verò prorsùs tollas mentionem de Manducatione impiorum hypocritarum: neque conscientiæ tuæ, neque Petri Colonij petitioni satisfeceris. Itaque re in vtramque partem deliberatâ, constitui eam non mittere, neque etiam misi.* Nam hoc ipsum exemplum, quod iam vobis exhibui, est illud quod mittere volueram, si inter me & D. Marbachium conuenisset.

Hæc acciderunt, antequam liber Heshusij hîc imprimeretur. Non multò pòst, venerunt ad me duo viri graues, & indicarunt mihi, *in hac vrbe iam imprimi librum quendam de re sacramentaria, refertum plurimis conuitiis in Principem Elect. Palatinum & alios viros doctos, videlicet in D. D. Petrum Martyrem, Bullingerum, Caluinum, Zvvinglium, Oecolampadium, & multos alios, item in omnes Ecclesias Heluaticas, Gallicanas, Polonicas, Rhœticas & omnes alias, quæ in re sacramentaria non planè eadem cum Doctore Luthero docent. has viros omnes & ipsas quoque Ecclesias in eo libro damnari hæreseos & atheismi. Metuere ergo se, ne hic liber occasionem det magni incendij etiam in nostris Ecclesiis, quæ iam ista controuersiâ sopositâ, in pace & tranquillitate fuerunt. Quæ cum ita sint, rogare se, vt si qua ratione possem, curarem impreßionem istius libri impedire.* His auditis, cum interrogassem an hæc ita se haberent, affirmabant verissimum esse: imò se aliquot paginas de illa impressione vidisse.

Heshusij liber.

Tùm ego accessi ad eum, quem iudicabam esse ea de re

Ioh. Sturmius.

dere conueniendum, qui pro suo officio deberet, & pro sua [illegible] & eruditione posset rem intelligere, & [illegible] ut hoc [illegible]. (*Hic D. Præpositus [illegible] à D. [illegible] appellatum.*) [illegible], libellus iste impeditus fuit, quo minus [illegible] imprimeretur. *Hic ut intelligam, [illegible] ea qua ad hunc librum pertinent, [illegible] indicanda. Debebis [illegible] me persuadere. Quòd si liber iste non [illegible] tot [illegible] & [illegible] in ipsum principem Palatinum [illegible] tot præclaras Ecclesias & earum doctores: Sed solùm habuisset simplicem doctrinæ expositionem, ego non curassem eius impressionem impediri. Licet enim [illegible] suam sententiam scribere & explicare. [illegible], tot Ecclesias in libro illo damnari hæreticas & [illegible], idque non propter omnes aut aliquem articulum fidei, qui impugnaretur, sed [illegible] propter interpretationem aliquam verborum, in quibus neque tota religio consistit, neque salus periclitatur: [illegible] & quidem [illegible] ac [illegible], [illegible] ut liber istius impressionem [illegible] impedirem. Non [illegible] fuit [illegible] librum [illegible] abolere & supprimi.* Ego nihil [illegible], [illegible] sed illud [illegible] spectaui, [illegible] Reipublicæ & Ecclesiæ pax, per [illegible]. [illegible] quæ me mouit, [illegible] Magistratum [illegible] mihi [illegible] quæ propositum mihi fuit [illegible] Reipublicæ vel aduersus pacem & tranquillitatem [illegible], vel aduersus [illegible] indicarem. Hæc [illegible]. Adde [illegible]: *Sed hic liber facit contra publicam [illegible] Reipublicæ & contra [illegible] nostri Magistratus, [illegible] quod [illegible] imprimi [illegible] Principis Electoris. Ergo propter iusiurandum, debere me rem indicare, & quantum in me est impedire.*

Alter[illegible] sum [illegible], ut illud facerem, [illegible] à [illegible] Christianæ [illegible] Christianæ [illegible] regnum Christi: [illegible] quæ huic propagationem [illegible] impediretur [illegible]. *Atqui hic liber [illegible] Euangelij: maximè verò in Gallia, de qua [illegible] maximam spem [illegible] Euangelij. Ergo debere [illegible] libro [illegible] impedire. Quòd verò liber iste impediret cursum Euangelij, [illegible] libro Caluinus & omnes Ecclesiæ Gallicanæ, quæ eius doctrinam sequuntur, [illegible] hæreses [illegible] adversarij ex hoc ipso libro [illegible] scripturi [illegible] doctrinam Euangelij prædicare [illegible], [illegible] sententiis, & hac ratione à nobis ipsis gladium, quo nos iugularent, accepturi sunt.*

Itaque [illegible] collega & fratres carissimi, nullo priuato [illegible] sum, ut essem [illegible] D. [illegible] libri impressionem impedirem: præsertim cùm nescierim, quis auctor [illegible].

[illegible] potestis [illegible] fuerim [illegible]. Adijciam etiam illud: Si ego curando, ut impressio impediretur, non fecit opus bonum, aut officium boni viri: certè neque Magistratum nostrum fecit opus bonum, quia impressionem istius libri impediuit: qui hoc ipse facto [illegible] sibi displicere. Imò vt illud etiam dicam, audiui ex viro fide digno, qui mihi indicauit, [illegible] in quibus [illegible] habe, [illegible] fuisse ne iste liber imprimeretur. Testis est mihi D. D. [illegible]: Et [illegible] dicere de [illegible] facto.

Postea cùm D. Marbachius esset apud Tredecim viros, [illegible] purgaret; quod ad impressionem libri huius attinet, simul etiam mentionem meæ Epistolæ, quam paulò antea legi audiuistis, fecit. Quid verò dixerit, mihi non constat.

Ego vocatus fui ad dominos Scholarchas, illi me monuerunt, *ut ne vllo modo de re sacramentaria vel docerem vel literas scriberem; aliter quàm in Confessione Augustana continetur*, adiecerunt quoque, *se hæc mihi ex sententia Senatus indicare voluisse.* Fieri potest, vt domini Scholarchæ, quod ad meam Epistolam attinet, rem non benè à D. Marbachio intellexerint. Sed omitto iam ista.

Ego certè [illegible], D. Marbachium etiam de mea Epistola Tredecim viris vel dominis Scholarchis aliquid locutum, neque propterea ab iis admonitum fuisse, *ne literas scriberem de re sacramentaria aliter (quàm in Confessione Augustana continetur)*. hæc inquam) cùm animaduerterem, cogitaui D. Marbachium velle hoc meum factum, quo curaui librum impediri, vlcisci: maximè verò cùm idem Marbachius apud viros fide dignos visus fuerit, quibusdam verbis, quibus videntur mihi minari, *nimirum se me hinc expulsurum*. Sed hæc de libro Heshusij sufficiant.

Venio nunc ad Scholam, & ad rem ipsam de qua controuersia est, propiùs accedo: Cùm in Schola superioribus diebus explicarem locum Ioannis, vbi dicitur: *Si fuissent ex nobis, mansissent vtique nobiscum*. Inter cætera, quæ ad loci huius explicationem pertinent, etiam hanc collegi propositionem: *Electos [illegible] non [illegible] tantum [illegible], sed etiam spiritum Christi, [illegible] fidem, Christo [illegible], [illegible] ipsum Christi corpus quod est Ecclesia sanctorum insiti semel [illegible] in perpetuum in Christo & in fide perseueraturos; nec posse amplius à [illegible] prorsus excidere: idque non propter propriam vires, sed tum propter promissionem diuinam, tum propter Christi [illegible] & intercessionem [illegible] Christi [illegible] perpetuò [illegible].*

De perseuerantia renatorum.

Non ita multò post indicatum fuit, D. Marbachium, cùm interpretaretur locum Pauli 1. Cor. 9. *Castigo corpus meum, ne, cùm aliis prædicauero, ipse reprobus efficiar*, dixisse in lectione: *Hic est apertus locus aduersus illos qui docent, eos qui donati semel sunt verâ fide, non posse amplius ab ipsa fide excidere.*

Cùm hoc audiuissem, & vidissem, eam doctrinam [illegible] probari, quam initio cùm huc venissem, professus eram, quamque sciebam certissimam esse non potui aliter facere, quàm vt meam doctrinam, vel potiùs Christi, S. Patrum & Buceri, defenderem.

Itaque cœpi rem paulò altiùs repetere & latiùs explicare. Confirmaui ergò meam propositionem variis testimoniis veteris testamenti: inter alia etiam locum Ierem. 32. quem Augustinus in hanc sententiam inculcat, cap. [illegible]. Verba Prophetæ sunt hæc, loquentis de fidelibus, [illegible] sub nouo testamento: *Et dabo eis cor vnum & viam vnam, vt timeant me vniuersis diebus: & benè sit eis & filiis eorum post eos: & feriam cum eis pactum sempiternum, & non desinam eis benefacere: Et timorem meum dabo in cor eorum, vt non recedant à me.* Probaui etiam testimoniis noui Testamenti, præsertim ex Euangelio Lucæ cap. 22. vbi Christus dicit Petro: *Rogaui pro te, Petre, vt non deficiat fides tua*. Hanc orationem, Augustinus cap. 12. de correptione & Gratia, dicit, *ad omnes fideles pertinere. Nam & Christum antea in plurali numero loquutum esse cùm dixit,* Satanas expetiuit, vt cribraret vos. *Probaui etiam ex oratione Christi, quam habuit pro omnibus fidelibus, vt vnum sint sicut ipse cum Patre. Orauit certè Christus pro perseuerantia Sanctorum in fide: neque dubium est, eum à patre suo exauditum fuisse: quod etiam Epistola ad Hebræos testatur.* Probaui eandem meam propositionem, variis argumentis & testimoniis Sanctorum Patrum, citatis locis, columnis, [illegible] vt ipsi auditores ea possent legere & videre, me non afferre nouam doctrinam. Probaui etiam è scriptis D. Buceri, citatis [illegible] testimoniis.

Itaque cùm audiuissem, vt ad propositum redeam, hanc meam doctrinam à D. Marbachio impugnari: valdè miratus sum: suspicabar, illum ex affectu aliquo aut odio mei istud facere: nolo tamen hîc de eo aliquid iudicare, iudicium enim Domini est solius: non ad me pertinet.

Cùm postea in hac mea materia & tractatione pergerem, rogauit me clariss. D. Rector, *vt finem vellem facere huic tractationi, & in ea subsisterem. Audiri enim sic, [illegible] ista mea doctrina [illegible].*

Promisi D. Rectori, me hoc facturum. Itaque quòd non promissis steterim, nemo iure de me conqueri potest, nisi D. Rector. Nam domini Scholarchæ in hac re nihil mihi prohibuerant.

Per idem tempus D. Marbachius accusauit me apud dominos Scholarchas *quòd [illegible] conflictus quasdam D. Lutheri & D. Philippi de extremo [illegible].* Deinde *quòd Pontificem Rom. non indicarem esse illum Antichristum de quo Paulus ad Thess. scribit.* Accusauit me quoque de quibusdam aliis, quæ iam breuitatis causâ, omitto. Sed his de rebus posteà loquar.

Quòd verò non steterim promissis, causa fuit & quidem iusta. Cognoui enim, non solum in Senatu, sed etiam passim in vrbe de me sparsum esse rumorem, quòd docerem, *Deum autorem esse peccati*: quod quidem nemo vnquam neque hic neque alibi ex me audiuit: imò in 6. lectionis capite contrarium demonstraui, & ostendi *peccati causam nullibi, nisi in ipso peccatore esse quaerendam*. Altera causa fuit, *quia per vrbem traducebar, quod de Praedestinatione, impia docuissem & multis inde offensi fuissent: & quod falsum attulissem de perseuerantia Sanctorum in fide propositionem.* Vt ergo me hac suspicione liberarem, constitui rem ipsam dilucidius explicare, vt si qui fortè mea doctrina offensi essent, rem melius intelligerent. Verùm cùm incendium istud indies magis ac magis accenderetur: D. Praepositus cùm amans sit concordiae, cùmque videret, hoc dissidium Scholae non vtile fore: vocauit me cum D. Quaestore, qui duo mecum egerunt, vt tum inter nos pacem componi. Placuit mihi consilium vtriusque: scio enim me nunquam erga vllum hominem odium aluisse. Cùm hic meam promptam voluntatem vidissent curarunt, etiam D. Marbachium eius rei admoneri, cui etiam consilium ipsorum non displicuit.

Venimus ergo ambo ad hunc locum Capituli, aderant duo alij, D. Conradus & D. Quaestor, iussit D. Marbachius vt ego prius exponerem ea in quibus me per ipsum offensum & laesum esse sentirem. Feci hoc. Ille ad singula respondit. *Postea interrogauit, vtrum mihi esset satisfactum.* Respondi, *Christiani hominis non esse, nimis exactè iniurias sibi illatas velle persequi: me itaque quicquid fieret, mihi iam ab ipso satisfactum esse, & omnia velle libenter ei condonare.*

Postea ipse obiecit mihi ea in quibus ipse à me esset laesus. *I. quod negotium istud de libro Heshusij detulerim ad D. Praepositum & per ipsum curauerim impediri: addidit me quoniam sit res theologica, debuisse prius ipsum conuenire. II. quod Heidelbergensibus scripserim, ipsum & D. Flinnerum curasse: vt liber iste imprimeretur, & impressionem per inclytum Magistratum fuisse impeditam. III. quod mea literis si non curauerim tamen extitisse ...* [illegible] *Heidelbergae: vt quidam concionatores Heidelbergae eijcerentur: idque se suspicari primum ex mea Epistola: quam ei legendam & examinandam exhibueram: in qua ab initio me dicit gratulari amico, quod Princeps Palatinus turbatores Ecclesiarum eiecisset, deinde verò hinc se colligere, quòd recentis solum ij, qui vnam ... impiorum manducationem noluerint admittere: reliqui verò, qui eam affirmant, omnes sint eiecti. Verisimile igitur esse per me factum esse, vt eijcerentur. IV. obiecit mihi quaedam in doctrina. I. quòd refutarim coniecturas D. Lutheri & D. Philippi de extremo die. II. quòd docuerim Romanum Pontificem non esse illum Antichristum, de quo Paulus ad Thess. 2. loquitur. III. quòd constituerim duo vincula quibus homines colligantur Ecclesiae. IV. quòd dixerim ante finem mundi generalem fore Iudaeorum conuersionem, & tranquillum statum Ecclesiae.* Postulata illa quinque mihi exposuit, quae ipse Capitulo & Dn. Scholarchis proposuit.

Cùm haec mihi essent à D. Marbachio obiecta, ego paucis ad singula respondi.

Quod ad primum attinet de literis, quas me Heidelbergam misisse ait: fassus sum me, & quidem iisdem de causis, quas supra commemoraui, de impressione libri Heidelbergam scripsisse: Et quia metuebam, ne aliquis posset subesse fucus, ego in iisdem literis suasi Principi Palatino eam rem indicandam esse, & cum eo agendum, vt Senatui nostro scriberet, vt operam daret, ne iste liber absolueretur. Quòd verò accessi D. Praepositum, & oraui, vt quâ ratione posset, impediret libri impressionem, non potuisse aliter facere. Etsi enim materia sit Theologica, tamen ad Scholam nostram mihi quoque pertinere videretur. Quod autem è illigit: meis literis factum esse, vt quidam eijcerentur: protestor coram Deo & vobis hoc mihi in mentem nunquam venisse: Et si tale quid cogitassem, aut mali alicuius conscius mihi fuissem, profectò ego Epistolam à D. Marbachio legendam nunquam dedissem. Gratulatus sum tantum in ea epistola amico, quòd Princeps Palatinus turbatores Ecclesiarum eiecerit. Quantae turbae enim in ... Palatinatu per eos excitatae fuerint, nemini dubium est. Neque ego solum Heshusium turbatorem vocaui. Est enim generalis vox, pertinens quoque ad eius aduersarium: nam nec ipse voluit parere mandato principis.

Quantum ad ea attinet, quae obiecit mihi: primum me superioribus lectionibus, cùm in Schola dicerem de fine Seculi, refutasse coniecturas D. Lutheri & D. Philippi de vltimis temporibus, dixi, *verum esse me refutasse porrò curiositatem, qui certum volunt indagare annorum numerum, quo hic mundus adhuc sit duraturus, nominatim tamen neminem ... in ea cùm haec tradidi, affirmo me non propriè Lutherum vel Philippum intellexisse, sed refutasse Doctorem Osiandrum, & D. Cinemanni coniecturas, quas in libello suo de vltimis temporibus tradiderunt.* Neque tamen ... ex Augustino omnia sunt desumpta, qui in Epistola 80. ad Hesychium, pagina 374 *refutat eorum expositionem, qui existimant sciri posse quo anno mundus, hebdomada vel decade ... Dominus.* In quo loco apertè docet, neque certitudinem eorum ... millesimum annorum sciri posse. Si enim ... posset concludi certum aliquod tempus, ... quod Dominus non sit ... ex scriptis D. Buceri in Euangelium Matthaei ... pag. 458. vbi sic ait: *Infirmum itaque ... tempore ... falsos ... quot id ... fuit.* Neque propterea ... si quis dicat, non ... vltimis temporibus, neque multum temporis adhuc superesse ad aduentum Domini; quia dies Domini ... esse vigilandum & orandum. Falso ergo mihi obijcitur, voluisse me hac doctrina securitatem & torporem in hominibus stabilire. Denique ... quia non sit articulus fidei, non prohibitum esse vnicuique suas in hac re cogitationes, quae non pugnant cum verbo Dei, adferre.

De altero verò, nempe de Antichristo, sic respondi. Me ... ab initio ... dixisse: *Pontificem Romanum esse Antichristum, ... propositionem ... potuerint. Sed ex Patribus tam Graecis quàm Latinis ... sub finem mundi venturum summum & pessimum Antichristum in certa aliqua persona, qui facturus sit ipse in sua propria persona miracula,* sicut de eo in Apocalypsi legitur: *Faciet ignem de caelo descendere, imò qui ipse dicturus est, se esse Christum.* Adieci quoque, *Cùm non sit articulus fidei, liberum fuisse mihi meam hic sententiam dicere: neque pugnant ista cum verbo Dei, imò si quid contra verbum Dei docerem, deberem coerceri, & nisi abstinerem, remoueri ab officio.*

De duobus illis vinculis, quos dixi necessaria esse, vt aliquis inferatur Ecclesiae, nempe *electionem Dei & fidem.* Interrogaui D. Marbachium, vtrum improbaret ista. Primò dixit quaedam, quae non satis intelligebam. Deinde cùm instarem, negauit sibi probari. Propter quam responsionem eius, vehementer admiratus sum. Deinde dixi, Quoniam D. Doctor, hanc meam doctrinam, quam scio esse certissimam, improbas: respondebo tibi si volueris, coram Dominis Scholarchis aut toto Senatu. Ita vtrinque discessimus sine re infecta. Quam autem necessaria sint illa duo vincula, de quibus modò dixi, nemini potest obscurum esse. Ac ne viderer ista ex me ipso dixisse, postero die cùm mihi legendum esset, attuli mecum commentaria D. Buceri in Epistolam ad Romanos: causam cur hoc facerem, non exposui. Recitaui verò Domini Buceri verba de Praedestinatione, vbi concludit, debere hominem Christianum credere, se esse praedestinatum; alioqui non posse credere, se esse iustificatum. Recitabo etiam vobis Domini Buceri verba, quae habentur in Commentarijs in Epistolam ad Romanos folio trecentesimo quinquagesimo nono. *Itaque primum quod Dei ... est, vt credas te ab eo esse praedestinatum. Nam nisi credas, facis cum tibi, cùm te ad salutem vocat per Euangelium, illudere. Vocat enim per Euangelium ad iustificationem, & gloriae suae communionem: haec autem non possunt contingere, nisi praedestinatis, praescitis & electis in hoc.* Deinde vbi finem addit, *Praesumendum igitur vt principium fidei, nos omnes à Deo esse praescitos, praefinitos, separatos à reliquis, & selectos in hoc, vt aeternum seruemur: deinde propositum Dei mutari non posse. Et inde omnis nostra cogitatio curaque*

in hoc

in hoc intendenda, vt prædestinationi huic Dei, & vocationi respondeamus.

Hæc cum mane in Schola fuissent acta, à prandio accessi D. Rectorem: cúmque ambo essemus in hypocausto, & legeremus in Locis communibus D. Philippi de prædestinatione, ingressus est D. Marbachius. Qui cùm me ibi sedentem vidisset, vt verùm fatear, non hilari vultu me aspexit. Tum D. Rector dixit: *Quare vos duo, cùm sitis theologi, non colitis amicitiam?* Dixi, me non posse colere amicitiam cum homine, qui veram doctrinam Christi improbat. Dixi hoc non ex odio aliquo, aut malo affectu erga illius personam: sed tantùm propterea, quod impugnaret doctrinam eam, quam scio esse verissimam. Etiam quædam alia ibi fuerunt dicta, quæ non opus est repetere.

Non multò post vocatus fui ad Dominos Scholarcha. Illi primùm, *dixerunt mihi vt ad postulata D. Doctoris responderem.* Deinde quoniam mihi iterum illa hebdomada in Schola erat legendum, mandarunt mihi, vt non ampliùs de materia mea, quæ ipsis sub titulo prædestinationis fuit proposita, loquerer: quamuis propriè non sit de prædestinatione, sed de perseuerantia sanctorum in fide, quæ est effectus prædestinationis. Causam vero, cur mihi prohiberent, esse hanc: nimirum audiuisse se, multos mea doctrina offensos esse, maximè quòd videret, hac ratione laxare frena concupiscentiis & sceleribus.

Respondi Dominis Scholarchis, me magna ex parte iam ad postulata D. Marbachij respondisse, nondum verò esse descripta. Attamen curaturum, vt quamprimum describantur, tum me ipsis velle offerre. Ad secundum respondi cogitent quid agant, cum verbum Domini nec possit nec debeat ligari.

Responderunt *se non absolutè, sed ad tempus, id prohibere, dum scilicet inter me & D. Marbachium de ea re conueniret.*

Vbi hoc audiui, acquieui, me pacis & concordiæ gratia ipsis obtemperaturum. Verùm certis de causis adductus, prorsùs nolui legere ea septimana. Itaque D. Glocero scripsi, vt Scholæ per illud tempus vel ipse, vel D. Marbachius prospiceret.

Post illam hebdomadam, cùm vices legendi ad D. Marbachium redijssent, multis locis conatus est doctrinam de perseuerantia Sanctorum in fide impugnare. Inter cætera etiam dixit, Iudam & Saulem habuisse veram fidem, suisque sceleribus Spiritum sanctum excussisse.

Iudas & Saul de sententia Marb. habuerũt veram fidem.

Postea de fine mundi, meam improbauit doctrinam, & dictum illud, quod Heliæ adscribitur, quódque ego refutaueram ex Augustino, ipse D. Doctor comprobauit tanquam verissimum, cùm tamen illud & ἀνόθευτον esse & falsum demonstrauerim. ἀνέγγραφον quia in Scripturis non habetur. Falsum, quia si mundus 6000. annos duraturus esset, poterit ergo aliquis certum tempus aduentus Christi colligere. Sed consequens est falsum. Nemo enim scit an 1000. adhuc sint anni, aut 2000. vel vnus atque alter annus ad finem mundi. Ergo falsum est etiam antecedens.

Verùm cùm de his rebus multa verba fecisset D. Marbachius, tandem subiecit, *Hac autem dico, vt etiam* (scilicet quàm ego docueram) *opinionem de fine sæculi imbuatis.*

Hæc cùm essent ad me delata, vehementer mihi displicuerunt, vt nesciam, an mihi ampliùs in Scholam sit ingrediendum. Multi enim sunt à me abalienati, quasi ego nouam doctrinam cupiam in hac Scholam introducere. Ego sanè quotidie Deum oro: vt D. Doctori aliam mentem largiri velit: non possum satis mirari, cur ita mecum agat.

Quòd vero ad postulata D. Marbachij attinet, accepi ea à Dominis Scholarchis: sed non prorsùs mihi placent. Sunt enim in iis quædam calumniæ. Nam in prima petitione dicit, *me negare præsentiam Christi in cœna sacramentalem.* Vos verò contrarium ex mea Epistola, quæ vobis lecta est, intellexistis. Deinde, *me negare manducationem indignorum*: quod etiam non concedo. Et profectò existimo, D. Marbachium nescire, quod sit discrimen inter impios & indignos. Ego, vt in Epistola mea audiuistis, nego impiorum manducationem, non autem indignorum, quos affirmo in eadem Epistola sibi in iudicium sumere. Sed de his omnibus dabo responsiones meas Dominis Scholarchis.

Hęc sunt, viri clarissimi, quæ narrationis loco, quod ad meam causam attinet, exponere vobis volui. Ex quibus omnibus vt rem meliùs intelligatis: sequentia capita ego collegi, quæ vobis recitabo.

PRÆCIPVÆ
D. ZANCHII CONCLVSIONES, quæ epilogi loco ex sua prædicta narratione colliguntur.

EX tota verò hac narratione, hæc omnia quæ ad præsentem causam attineant, facilè colligere est.

I. Dominos Scholarchas, cùm me vocarunt, sua vocatione comprobasse doctrinam, quam hic D. D. P. Martyr cum D. M. Bucero tradiderat: ac proinde voluisse, vt eandem in Schola retinerem: vel fuisset ablegata, postliminio reuocarem.

II. Eosdem D. Scholarchas tùm suis literis, tùm posteà disertis verbis facultatem mihi fecisse, scripturas pro meo iudicio interpretandi & dogmata explicandi: modò ne quidpiam contra verbum Domini, & contra confessionem Augustanam de re sacramentaria docerem.

III. Eosdem dominos Scholarchas mihi hanc libertatem concessisse, vt scilicet de re sacramentaria possem & docere & scribere, iuxta illa tria capita, quæ explicui: I. In cœna verum Christi corpus manducari, & verum Christi sanguinem bibi. Illud verò non dentibus corporis, sed fide III. ideóque à solis fidelibus manducari. Et hanc meam fidem ipsi quoque Capitulo, ideóque D. Marbachio, cùm in vestrum collegium cooptarer, tacitè (nemo enim cùm hanc meam fidem esse dicerem, contradixerit:) comprobatam fuisse.

IV. Protestationem etiam illam meam, quâ protestatus sum ab initio, cùm huc veni, me in interpretandis sacris literis non semper secuturum vel patres, vel nostros: nisi quatenus videro, eos esse conformes verbo Dei, nec velle me ad cuiusuis hominis interpretationes adstringi: cùm nemo non solùm tunc; sed nec deinceps vnquam contradixerit, comprobatam fuisse.

V. Doctrinam hanc, quam doceo: hos qui semel donati sunt verâ fide & spiritu regenerationis seu adoptionis, Christóque verè insiti, non posse ampliùs à fide & Christo prorsùs excidere, aut Spiritu sancto penitùs destitui: non esse à me nuper in Scholam inuectam, cum eam & M. Bucerus docuerit: & ego iam inde ab initio in primum etiam Psalmum tradiderim, & publica disputatione defenderim.

Atque hæc quidem quò ad ea, quæ ad me meúmque officium attinent. Quò verò ad ea, quæ à D. Marbachio contra me dicta, gestáque, præsertim in hac postrema controuersia fuerunt: illorum hæc est summa.

I. Quod, cùm ego meam illam de nostra in re sacramentaria consensione Epistolam, quam missurus eram Heidelbergam, candidè & amicè cum eo communicauerim, neque me ab ea mittenda dehortatus ipse fuerit; nec verò etiam ego illam vnquam miserim; tamen, vt ipsemet in Capitulo, coram D. Conrado, & D. Theobaldo, collegis, testificatus est, illius mentionem apud Dominos Tredecim Viros fecerit, quasi ego cum Heidelbergensibus contra se vel alios in re sacramentaria colludam, atque ita me apud illos Dominos grauarit.

II. Quòd cum vidisset, in libro Heshusij me vnà cum aliis, qui cum illo non in omnibus quæ scribit, consentimus, hæreseos & atheismi damnari: curauerit tamen librum illum imprimendum, atque ita illo facto me quoque hæreticum esse & ἄθεον, comprobauerit.

III. Quòd, cùm audiuit, aliquid à me fuisse dictum, quod sibi non probaretur, nunquam me priùs amicè accersiuit, neque mecum de eo contulit: tametsi & pietas Christiana & omnis æquitas hoc postulabat. Quin etiam Domini Scholarchæ, sicut ego tribus abhinc annis petieram, hoc vt faceret, eum admonuerunt: imò quod neque cum D. Rectore & Visitatoribus rem communicarit: sed immediatè semper me apud D. Scholarchas accusarit, & doctrinam meam damnarit.

IV. Quòd, cum ipsius commensales dixerint, se esse offensos meis lectionibus, non eos, vt debebat, ad me miserit, doctrinæ meliùs intelligendæ gratiâ: atque ita offensio, quam ex me malè intellecto (si ita est) acceperant, per me etiam meliùs intellectum tolleretur; sed eos retinuit in ea offensa, & consequenter eorum animos à me abalienauit.

V. Quòd doctrinam, quam locis viginti & vno ex scriptis D. Buceri demonstraui apertè, esse non solùm

Christi & patrum, sed etiam Buceri: tamen eam damnarit, nec simpliciter damnarit, sed multis etiam contortis in eam Scripturæ locis, tamquam impiam, aliquot dies refutare conatus sit.

VI. Quòd in rebus, quæ non pertinent ad salutem nostram, vt de coniecturis finis sæculi & vt de vltimo Antichristo: me apud dominos Scholarchas grauarit, idque re non priùs probe ex me cognita, quasi magnum piaculum fuerit, quod refutarim quasdam de fine Mundi coniecturas, & dixerim, sub finem sæculi venturum summum & magnum Antichristum.

VII. Quòd, cùm sciret (si tamen verum est) multos offensos fuisse mea nuda conclusione de Perseuerantia Sanctorum, & audiuisset, me, cum vices ad me redijssent, ad argumenta, quæ contra meã conclusionẽ fieri possunt, responsurum, & locos Scripturarum in speciem pugnantes, conciliaturum, atque doctrinam ipsam claram & perspicuam redditurum fuisse, tamen nec illos, qui dicebant se esse offensos, ad me, tollendæ per me offensionis gratia, iussit venire, nec permisit, me meam (si tamen is est qui im[...] do[...]) absoluere tractationem, quam si absoluissem, [...] sustulissem, si qua fuisset ex nuda conclusione profecta, offensionem.

VIII. Quòd meam de Eucharistia sententiam, in illa tria prædicta capita distributam nunc damnet, cum tamen neque Domini Scholarchæ, neque Capitulum cùm sui factus Canonicus, improbarint.

IX. Quòd cùm mihi eadẽ plane qua & ipse fruitur, pro meo iudicio docendi libertas, non solum iure debeatur, sed etiã reipsa à clarissimis dominis Scholarchis fuerit cõcessa, ipse tamẽ in suis ad dominos Scholarchas missis petitionibus, mihi illã eripiendã curet.

X. Quòd in iisdem petitionibus scribat, me negare præsentiam Christi sacramentalem, cùm tamen in mea Epistola ipse quoque viderit, me illam [...] verbis statuisse. Item, quòd in iisdem dicit, me negare manducationem indignorum, quasi ego negem, contra Paulum, Corpus Domini indignè manducari posse. Ab impiis quidem cum Mart. Bucero nego manducari, non autem simpliciter ab indignis.

XI. Quòd, cùm primò essemus in summa pace & concordia & caritate, deinde etiã promisissemus alter alteri, nos ὁμόνοιαν & pacem, propter aliquam in re sacramentaria dissensionem, minime violaturos, neque nos mutuò condemnaturos, is tamen librũ Heshusij, in quo, quicunque corporalem & impiorũ mãducationem non admittimus, nõ tantum non agnoscimus vt fratres, sed etiam vt hæretici & ἄθεοι damnamur, contra fraternam & Christianam amicitiam caritatémque: contra etiam datam mutuo fidem, imprimendum curarit. Quo ex facto, quidquid nunc est dissidiorum, molestiarum & scandalorum, profectum est.

XII. Quòd, quia ego opus & boni ciuis & boni Christiani feci, librum scilicet Heshusij, propter atrocissima illius, tum in Illustrissimum Palatinum, tum in tot tantósque viros & Ecclesias Christi, conuitia, pro mea virili, ne imprimeretur, impediendo: ipse me variis modis vexare cœperit: præsertim verò sanam Christi doctrinam, quam secũdum Scripturas docueram, improbando & refutando, cum potuisset (si tantum, quod non probo, voluisset,) relicta doctrina, aliis me, factúmque meum rationibus vlcisci.

XIII. Postremò in genere conqueror, quòd quidam, Dominus nouit qui, grauissimis calumniis me affecerint, falsum hunc de me rumorem spargendo. quod sc. doceam I. *Deum esse autorem peccati: cùm tamen & semper & proximis diebus docuerim, causam peccati, nunquam extra peccatorem, sed in ipso peccatore esse quærendam.* II. *quod doceam, hominem renatum, cùm peccat, non peccare ex animo & voluntate: cùm tamen nemo, vel mediocriter doctus, nesciat, maximum esse discrimẽ inter peccare animo & voluntate: id quod etiam est Sanctorum: & peccare toto animo & tota ac plena voluntate, quod proprium est impiorum.* De Iusto enim ait Apostolus 1. Epist. cap. 3. *Qui natus est ex Deo, non peccat: & non potest peccare,* sc. toto animo, totáque voluntate: *Quia semen Dei manet in illo.* Vtrumque esse meram calumniam, coram Deo & Ecclesia protestor.

Recitato isto Epilogo, subiecit D. Zanchius, *Clarissimi viri, Reuerendi Collegæ, audiuistis me hactenus. Peto igitur iam à vobis, vt mihi postulata D. Marbachij communicare velitis. Et rogo, vt statuatis, quid de tribus istis quæstionibus, quas ab initio proposui, sentiendum sit.* Quatum prima est, *Vter nostrum fuerit pacis inter nos violatæ autor.* Alterius quæstionis solutio inde patet *quod protestatus sum, ea esse falsa, quæ de me sparsa sunt.* quod sc. doceam, *Deum esse autorem peccati: &, pium non peccare voluntate,* & alias impias doctrinas. Tertia ex collatione doctrinæ intelligetur. Ego vero peto, vt hac de re disputationem curetis, & illam publicè in Schola. Ibi enim medicamentum adhibendum est, vbi factum est vulnus. Est autem in Schola vulnus factum. Ergo ibidem medicamentum est adhibendum. Quod ad reliqua attinet, in quibus à D. Marbachio offensus sum, Ego omnia illa libenter ei condono, idque ex animo, nec dubito, ipsum idem facere.

Hæc cùm dixisset Zanchius, permissum ei fuit discedere.

CAPVT V.

AD ORATIONES DVAS D. Marbachii aduersus vnam Zanchii, eiusdem Zanchii responsio.

TVæ illæ tandem duæ, Marbachi, orationes aquatulentæ atque contumeliosæ, quæ nihil minus, quàm hominis Christiani atque Theologi animum redolent, à me & visæ & lectæ fuerunt: sed tanto cum stomacho, vt vix perlegere illas potuerim. Tu illis effutiuisti quæcũque voluisti, nullâ habita vel meæ personæ, vel officij tui, vel etiam veritatis ipsius ratione. Ergo si audieris, quæ non vis, ne mireris. cùm sapientissimorum virorum iudicio æquũ sit, vt qui dicit quæ vult, audiat etiam quæ non vult. Neque tamen putes, me velle tuum in mea responsione ingeniũ imitari, vt scilicet vllum regeram conuiciũ in te, qui me prope infinitis conuitiis affecisti, atque ita affecisti, vt nihil ferè aliud istæ tuæ orationes, quàm plaustra conuitiorũ atque calumniarũ esse videantur. Neque enim permittã, vt vllius immodestia, feritas, atq; agrestis immanitas, me ab innata mihi humanitate atq; à modestia Christiana, in illũ aduersus te pertrahat furorem, quẽ & tuæ orationes postulant, & tu tuis conuitiis in me excitare voluisse videris, idq; astutissimè nimirũ, vt cum nõ posses ratione causam vincere, saltem in aliquod absurdũ me adduceres, ex quo occasio daretur & tibi accusandi & dominis condemnandi mei. Constitui enim atque in animũ induxi meũ, illi sapientissimo Solomonis consilio, imo Spiritus S. mandato obtemperare, quo in Prouerbiis mihi his verbis præcipit *Ne responde stulto secundum stultitiam suam: ne similis ei fias.* Neque me hic accuses, quod te stultũ vocem. Neque enim te stultũ voco, hoc est, mente captũ, neque appellare possum: cùm sciã, te hominẽ esse astutissimũ: sed dictũ Solomonis simpliciter recito. Solomon autẽ hoc in loco intelligit nomine *Stulti*, ipsum conuitiatorẽ. Tibi igitur, D. Marbachi, polliceor me, ita orationibus tuis responsurũ, vt nullũ auditurus aut lecturus sis in mea responsione conuiciũ. Cæterum ita rerũ gestarũ veritatẽ tractabo, & ad ea quæ mihi falsò obijcis, quæq; superbè in me iactas conuitia, respondebo, vt non libenter sis multa auditurus. Si possem hac etiã in parte tibi parcere, per conscientiã, perq; existimationẽ meã, libenter facerem: sed præceptũ Spiritus S. habeo apud eundẽ Solomonem, qui ait: *Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sapiens in oculis suis sibi esse videatur* Et idem Solomon alibi: *Maledictus, inquit, qui negligit famam suam.* Item, *Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ.* Quare cùm cogar meã defendere existimationẽ: neque id fieri possit, nisi tuæ patefiant calũniæ: idcirco si ex ista mea respõsione senseris te pungi, acceptũ ferto tuis iniquis in me iaculis. Præmittam autẽ semper tuas meatũ conclusionũ meorũmq; verborũ oppugnationes: deinde illis subiiciã meũ ἀντιρρητικόν. Tua igitur oratio prior, hoc habet exordium.

EXORDIVM QVOD D. IOAN. Marbachius in Capitulo 21. Martij præmisit suis responsionib. ad Zanchij 18. Conclusiones.

ORNA-

Marbachij oratio.

ORNATISSIMI viri, collegæ obseruandi: Heri primum sub vesperam exhibita mihi est à D. Theophilo Golio Doct. Zanchij oratio, quam de causis nostræ dissensionis in hoc vestro consessu habuit. Etsi autem propter illius prolixitatem & alias etiam meas occupationes, integram mihi perlegere non licuerit: inspexi tamen obiter, & facile deprehendi, refertam esse magnis & grauibus sicut calumniis, ita etiam mendaciis. id quod suo tempore euidenter & perspicuè demonstrabo. Interim tamen ne tempus inutiliter consumatur, cognitio huius nostræ controuersiæ extrahatur nimium, constitui in præsentiarum ad ipsius saltem conclusiones, quarum 18 sunt, respondere: quæ cùm absque dubio summam contineant verum, quæ ab ipso duobus diebus prolixè satis coram vobis dicta sunt, vt enim quæ omnia & singula adeo exactè non assecutus fuero: Spero tamen me allaturum esse, quæ propriè ad veram cognitionem huius causæ faciunt, & statum totius controuersiæ complectuntur. Seruabo autem planè eundem ordinem, quem ipse in conscribendis conclusionibus secutus est, videlicet vt primò semper recitata Zanchij conclusione, mea deinde statim subsequatur responsio. Rogo autem & obtestor vos meos collegas obseruandissimos per miserationem Dei nostri, vt eadem animi beneuolentia & attentione, sicut proximè facere cœpistis, ita quoque nunc me audire non dedignemini. Causa de qua agitur, maxima est. Periclitatur enim Euangelij sincera doctrina quæ multis nunc annis constanter & magno omnium ministrorum consensu hic Argentinensi Ecclesiæ tradita, & ad multorum hominum salutem explicata est. Eam Zanchius noua & erronea Anabaptistarum opinione, quæ ante annos triginta in Augustana confessione coram Imperatore, & omnibus Imperij Romani Statibus publicè condemnata est, sub nomine tamen & titulo integerrimi & piissimi viri, patris & præceptoris mei carissimi D. M. Buceri corrumpere conatur. Hæc verò quæ dico non calumniam, sed ipsissimam veritatem esse clarè & perspicuè hæc sequentia testantur.

RESPONSIO ZANCHII, ad hoc Marbachij Exordium.

IN hoc tuo Marbachi exordio, principio ais, orationem illam meam plenam esse calumniis atque mendaciis, & ais, te id demonstraturum. Si igitur hoc non demonstraueris, tu scis quo nomine sis appellandus. Ais deinde *me corrumpere doctrinam confessionis Augustanæ.* Tu verò perpetuò iactas confessionem Augustanam, & te eam non intelligere apertè declaras. Quæ enim ego de perseuerantia sanctorum docui, minimè pugnant cum confessione Augustana, quemadmodum in responsionibus ad tua argumenta demonstraui. Bucerus certè, qui de perseuerantia Sanctorum infinitis propè in locis scripta reliquit, contra confessionem Augustanam minimè scripsit aut docuit. Ego verò quæ de eadem docui, eadem planè sunt cum eis, quæ docuit Bucerus, quemadmodum loca è scriptis Buceri à me in Schola prolata, testificantur. Et vestrûm nonnulli iam postquàm à me excitati opera Buceri legere cœpistis, non ita, sicut anteà inficiari audetis: imò cum vobis obiicitur Bucerus in hac doctrina, illum ita reiicitis, vt dicatis, eum fuisse hominem. Quo verbo tacitè innuitis, Bucerum in hac de perseuerantia sanctorum doctrina, totum à me stare. Ergo cùm doctrinam hanc, quam ego tradidi in Schola, & quam non potestis amplius quin doctrina sit Buceri, negare, tu dicas damnatam fuisse in confessione Augustana: necesse est, vt aut dicas Bucerum quoque contra confessionem Augustanam scripsisse: aut te, quid sibi velit confessio Augustana in isto articulo, non intelligere. Illud vt dicas, non feret hæc ciuitas. Consequitur igitur, cùm ais, hanc doctrinam damnatam fuisse in confessione Augustana, te nescire quid dicas. Miratur verò, te appellare Bucerum præceptorem, & patrem tuum, cùm illius doctrinam impugnes apertè: nisi scriptura narraret, idem fecisse hypocritam quondam legis doctorem, cum Christum appellauit Magistrum bonum, cuius tamen doctrinam amplecti nolebat.

Buceri doctrina de perseuerantia sanctorum.

Sed iam videamus quomodo Epilogum meæ orationis impugnes, & mendaciis refertum esse demonstres.

Marbachij ad primam Zanchij conclusionem, quæ hæc est:

Dominos Scholarchas cùm me vocarunt, comprobasse suâ vocatione doctrinam, quam hîc D. Petrus Martyr cum D. Mart. Bucero docuerat: ac proinde voluisse, vt eandem in Schola retinerem, vel, si fuisset ablegata, postliminio reuocarem.

Zanchij prima conclusio.

RESPONSIO.

QVo consilio initio à clarissimis viris Dominis Scholarchis huc vocatus fuerit, testabuntur ipsorum literæ: absque dubio non vt simpliciter Martyris & Buceri doctrinam profiteretur, sed vt vna mecum in Schola sacras literas fideliter nostræ iuuentuti traderet, iuxta formam doctrinæ quæ de singulis Christianæ religionis articulis in August. confessione eiusque Apologia comprehensa est, quam D. Bucerus post factam cum Luthero & aliis Saxonicis Doctoribus concordiam non tantum constanter seruauit ipse, sed alios quoque sedulus & diligens hortator fuit, vt eandem sectarentur: aut si in Dominorum Scholarcharum literis quibus D. Zanchius vocabatur, D. Buceri & Martyris aliqua facta est mentio, quorum doctrinam vel in Schola nostra retinere, vel si ablegata fuisset, postliminio reuocare debebat: eam absque vlla dubitatione intellexerunt & comprobarunt doctrinam, quam vterque vnà mecum & Paulo Fagio, antequam in Angliam profecti sunt publicè in hac nostra Schola & Ecclesia constanter docuerunt: & nequaquam eam, quam Bucerus ante factam concordiam, hîc professus est, & deinde sua sponte retractauit: neque etiam eam, quam primùm in Anglia Petrus Martyr, relicta priori docendi forma, amplecti & spargere cœpit.

Marbachij ad hanc conclusionem responsio.

RESPONSIO ZANCHII ad hæc verba Marbachij.

IN hac tua tua responsione, principio ais, literas Dominorum Scholarcharum procul dubio testificari, me huc vocatum fuisse, vt vna tecum sacras literas docerem, iuxta confessionem Augustanam. Tu falleris Marbachi. In literis Dominorum Scholarcharum ad me nulla planè mentio facta fuit aut tui, aut confessionis Augustanæ, sed tantum Petri Martyris, & quod munus quod ipse hîc antea habuerat, mihi committeretur. Atque vt scias quid scripserint, ecce Exemplum illius Epistolæ.

Epistola Dominorum Scholarcharum ad Hieron. Zanchium.

Scripsit ad nos Cælius Secundus, te animum à vestra Rep. Hieron. Zanchi non alienum gerere: neque recusare nobiscum viuere ea, qua fuit nobiscum Petrus Martyr, conditione. Gratissimum id nobis fuit cognoscere: præsertim notatis istis virtutibus quas in te Cælius esse scribit & affirmat. Primùm igitur quod officij nostri est, gratiam habemus de hac tua voluntate. Deinde, idem tibi, quod Petro Martyri & quod felix faustúmque sit Ecclesiæ & Scholæ nostræ, munus eandémque disciplinæ functionem damus atque committimus: promittimus etiam eadem stipendia & laborum consimiles fructus: & quantum in nobis est, curabimus, vt non minus apud nos libenter facturus sis, quàm Petrus Martyr fuerat. Itaque rogamus, vt & liberaliter etiam & venias quamprimùm: viaticum, quantum iter illud requiret, tibi à procuratore Brechteranum Marcus Voglerus Venetiis in ædibus Germanorum numerabitur, quemadmodum postulabis. Vale. Argentorati XXV. Febr. Anno LIII.

Iacobus Sturmius, suo & collegarum nomine.

Vides D. Marbachi, nullam hîc tui aut August. Confessionis aut Apologiæ factam fuisse mentionem. Vides præterea, mihi traditum fuisse idem munus, eandémque disciplinæ functionem, quam habuerat hîc ante me Petrus Martyr. Quis ex ista Epistola nisi planè stupidus sit, non colligat, Dominos Scholarchas hac mei vocatione, & quam hic docuerat anteà Martyr doctrinam cõprobasse, & eandem vt in Schola retinerem, vel si ablegata

fuisset postliminiò pro mea virili reuocarem, voluisse atque mihi tacite hanc suam voluntatem significasse? Est autem doctrina Buceri desumpta è sacris literis, & consona confessioni Augustanæ orthodoxè intellectæ: & tamen hanc primam etiam conclusionem tamquam refertam mendaciis, refellendam suscepisti.

Quod verò interpretatis *literas Dominorum Scholarcharum, non de ea doctrina esse intelligendas, quam Bucerus ante factam concordiam hic professus est, sed de ea quã professi sunt tecum ambo & Petrus Martyr & Bucerus post concordiam; & hanc velle dominos Scholarchas in Schola retineri:* totum illud dictum amplector, atque ex eo hunc syllogismum compono. Domini Scholarchæ volunt: & hanc voluntatem probat D. Marbachius: vt Zanchius eam in Schola retineat doctrinam quam hic Bucerus & Martyr post concordiam factam cum Luthero docuerunt. Atqui Martyr & Bucerus post concordiam factam docuerunt in hac Schola, cum ibidem doceret Marbachius & Fagius, eam doctrinam de Prædestinatione, de Perseuerantia Sanctorum, de Certitudine Fidei, & aliis controuersiis inter nos agitatis, quam ego iam inde ab initio meis adu. tetas doceo. Propositionem hanc paratus sum demonstrare, modo velis a illis eam prodire. Ergo quòd Zanchius hæc pergat docere, facit iuxta, Marbachius verò quod contrarium doceat, facit contra voluntatem Scholarcharum.

Duo porrò habes in fine istius tuæ responsionis, quæ consultius, fuisset tuæ existimationi, tacuisse. Vnum est: quod ais, *M. Bucerum retractasse suam doctrinam nimirũ de re Sacramentaria.* Alterum *Martyrem priorẽ reliquisse docendi formam, nempe de re Sacramentaria & aliam doctrinam in Anglia primùm amplexum fuisse & sparsisse.*

Buceri retractatio qualis fuerit. Quod primum attinet, D. Sturmius tibi respondit satis, quomodò intelligenda sit illa Retractatio. Ego verò hoc addo, ne mirari tuam, taceo. Facis enim, sicut illi Christi irrisores, qui dicebant Christo, *Aue Rex Iudæorum*: & interim *dabant ei colaphos.* Ita tu Marbachi, initio tuæ orationis, appellas *Bucerum præceptorem patremque tuum, virum integerrimum & piissimum. In fine verò, illi impingis colaphum, dum ais, illum retractasse doctrinam & diuersam esse illam, quam ante concordiam, ab ista quã post concordiam tradidit.* Si te aliqua illius tui optimi præceptoris etiam demortui, teneret reuerentia; non fuisses ausus, etiamsi vera illa fuissent, quæ vera non sunt, & commemorare & scripta relinquere: ô discipulum scilicet tanto præceptore dignum! Memineris, *maledictum fuisse Cham quod non texerit pudenda patris sui.*

P. Martyr. Quod ad alterum spectat, ego tibi respondeo & dico nomine Martyris, te non verum dicere. Non te pudet, tam grauem, doctum, & sanctum virum, cuius discipulus posses adhuc per annos viginti esse, ita calumniari? Quasi verò tu ita constans sis in doctrina, vt semper in te, tanquam in Apostolo, fuerit Est est, &c, Non non. Tu negas in his tuis orationibus, *te vnquam Vbiquitatem corporis Christi admisisse:* nunc eam defendis, & ei vt subscribant, tantum non cogis tuas creaturas. Tu mihi negasti, *corpus Christi ore corporis manducari.* nunc damnas, qui aliter sentiunt & docent. Tu in tuis ad me petitionibus admittis *certum numerum electorum & reprobatorum:* nunc doces, *eam esse diabolicam doctrinam.* Sed quid ego hæc commemorem? Quasi verò turpe sit, sententiam è mala in bonam commutare. Certè Augustinus multa retractauit, & tantùm abest, vt illæ retractationes aliquid infamiæ attulerint Augustino, vt potiùs multum inde honoris apud omnes Christi Ecclesias sancto illi viro accesserit. Quod igitur etiam D. Doctor Marbachius mutarit sententiam de Vbiquitate, de Manducatione Orali & de Prædestinatione: estne propterea vituperatione an laude dignus?

His igitur omissis, ad alia transeamus.

Marbachij ad secundam Zanchij conclusionem quæ hæc est.

Eosdẽ Dominos Scholarchas, tũ suis literis, tùm posteà disertis verbis, facultatem mihi fecisse, Scripturas pro meo iudicio interpretandi & dogmata explicandi: modò ne quippiã contra verbum Domini & contra confessionem Augustanã de re sacramẽtaria docerẽ.

Responsio.

Hanc alteram Zanchij conclusionem simpliciter falsam & vanam esse, mihi est persuasissimum. Huius enim constantia, integritatis, veritatis, & prudentia, iudico & certò scio, esse dominos Scholarchas, vt Magistratus nomine, non alia mihi tanquam Theologo & publico professori dicant, & iniungant: alia vero & diuersa concedant & largiantur eiusdem ordinis homini. Plus decies autem mihi disertis verbis responderunt, hanc esse Magistratus nostri voluntatem & sententiam, vt vna sit vox docentium in Schola & Ecclesia, & hoc secundum Augustanam confessionem, in omnibus & singulis Christianæ religionis articulis, non tantùm in re sacramentaria: Idem Zanchio quoque a dominis Scholarchis responsum & iniunctum fuisse, cum principiò legendi in nostra Schola prouinciam ab ipsis accepit, planè non dubito. Itaque quod ad hanc & priorẽ conclusionem attinet, ad iudicium & testimonium ipsorum dominorum Scholarcharum prouoco, vanitatis & falsi crimen libenter subiturus, si aliter se rem habere pronunciauerint.

RESPONSIO ZANCHII. ad hæc verbà Marbachij.

Alteram conclusionem simpliciter negas: quare? quia constituisti negare quidquid ego dixi. Sed ego te prouoco ad illos Dominos, qui adhuc viuunt, Scholarchas clarissimum D. Petrum Sturmium & D. Fredericum Gotteshemium, & illos obsecro, vt testificentur, annon ita se res habeat, sicut in mea oratione breuiter narraui, & nunc etiam fusius explico, nempe me, cùm elapso priore anno, Augustanam Confessionem, vt ei subscriberem, obtulissent, respondisse, non posse id simpliciter à me fieri, nisi adiectâ aliquâ moderatione, nempè quatenùs est conformis verbo Dei, vel, si orthodoxè intelligatur: quod quædam in ea sint, quæ nisi dextrè intelligantur, non possim simpliciter probare, quæ etiam loca seorsim clariss. D. Petro Sturmio in suis ædibus ostendi: vt est illud, *Non contingere spiritum sanctum hominibus sine verbo externo.* Certe multi pueri ante auditum verbum, donati fuerunt Spiritu S. imò in vteris etiam matrum sanctificati: vt est illud, *Baptismum esse necessarium ad salutem.* Baptisma aquæ certe non est per se ita necessarium, cùm multi etiam sine baptismo aquæ, seruati sint, sicut in historiis legimus: vnde & in Ecclesia veteri illud obtinuit: triplicem esse baptismum, *Flaminis, Fluminis, Sanguinis*, vt est etiam illud, quod nunc contrauertitur: *Iustificatos posse amittere spiritum sanctum.* Si de verè iustificatis, & de totali Spiritus sancti amissione intelligatur, hoc est, ita vt penitùs ab eo deserantur: contendo, secundùm Scripturas & patres, & doctiores nostri sæculi homines, falsum esse. Et tamen omnes isti loci, sunt etiam veri, si dextrè intelligantur. Illud verò, quod est in secundo articulo. *In doctrina nostra nihil esse, quod discrepet ab Ecclesia Romana quatenus ex scriptoribus nota est: sed dissensionem esse inter nos & illam, de quibusdam abusibus, qui sine certa autoritate in Ecclesiam irrepserunt*, quale est? Quid autem dicam de illo, quod ibi scribitur de Missa? *Falsò*, inquit, *accusantur nostræ Ecclesiæ, quod Missam aboleant.* Propter hæc itaque loca, me non posse Augusi. Confessioni simpliciter subscribere: sed tantùm quatenus conformis est verbo Dei, vel, si orthodoxè intelligatur. Proindè cùm ageretur de dando mihi Canonicatu: & omninò me non admitti posse, nisi subscriberem Confessioni Augustanæ mea manu: & vt hoc facerem, hortarentur amici: sic concepi scriptum: nimirum, *Me amplecti Confessionem Augustanam quatenus conformis est verbo Dei.* cùm illud non placuisset; aliud scripsi: *me scilicet amplecti orthodoxam doctrinam, quæ in confessione August. continetur.* cùm neque hoc probaretur, tertium composui: *me amplecti August. Confessionem si orthodoxe intelligatur:* & me non posse aliter subscribere. Hoc exhibitum Dominis Scholarchis, puto per D. Sleidanum, vt viderent, an probarentur; nihil mihi fuit amplius vsque ad alterum annum responsum. Voluerunt, credo, periculum mei facere per alterum adhuc annum. Altero igitur elapso anno, iterum vocatus à Dominis Scholarchis, illa audiui quæ in mea oratione fideliter narraui: ipsorum duo, Dei beneficio, adhuc viuunt: ipsi interrogentur.

Augusi. Cõfessionis subscriptio.

Sed videamus, quo argumento probes, non esse verũ, quod ibi narraui. Domini Scholarchæ, inquis, summatim, quæ est sua constantia ac veritas, nõn alia concesserunt Zanchio in Schola, quàm quæ mihi sæpenumerò

signi-

significarunt, se, & Senatū velle, vt à nobis Professoribus in Schola seruetur. Atqui lōgè aliud est hoc quod dicit Zanchius sibi esse concessum, ab eo quod mihi plus decies disertis verbis responderunt iidem domini Scholarchæ: hanc scil: esse Magistratus nostri voluntatem, vt vna sit vox docentium in Schola & Ecclesia: & hoc secundùm Confessionem Augustanam in omnibus & singulis Christianæ religionis articulis. Ergo vanū & falsum est, quod ait Zanchius: Dn. Scholarchas facultatē sibi dedisse Scripturas pro suo iudicio interpretandi: & dogmata explicandi: modò ne quidquam contra verbū Domini & contra Confessionem Augustanā de re Sacramentaria doceat. non vides hic, Reuerende D. Doctor, tuā egregiam Dialecticā? Minorem cōcedo: at in minore tu teipsum fallis. Tu putas esse contraria, Docere secundum Confessionem Augustanam: &, Docere ita vt nihil doceatur contra verbum Dei. Sed quomodo possunt hæc tibi videri contraria, si verè credis, Confessionem Augustanam esse verbo Dei consonā? Melius certè iudicarunt Dn. Scholarchę quàm tu, persuasi ipsi erant & sunt, hæc duo non secū pugnare, Verbū Dei & Augūst. Confessionē, nempe rectè intellectā. Cùm igitur permiserunt mihi, vt pro meo iudicio, & Scripturas interpretarer & dogmata explicarem: modò nihil contra verbū Dei docerem: quid aliud significarunt, quàm me ita debere docere, vt nihil contra August. Confessionem rectè intellectam tradā? & quid voluerunt, dùm tibi dixerunt: se velle vt vna sit omnium vox in Schola, idque secūdum Confessionem Augūstanam: quàm se velle, nos ita docere, vt nihil contra verbum Dei doceamus? & hoc quia persuasi sunt, Confessionem August. orthodoxè intellectā, non esse dissentaneam verbo Dei. Ergo cùm hæc duo, iuxta iudicium Dn. Scholarcharum nō sint contraria, Docere secundùm Confessionem Augustanam, orthodoxe intellectā, & docere secundum verbum Dei, apparet Dn. Scholarchas nihil mihi cōcessisse, quod pugnet cum eo, quod tibi plus decies dixerunt. Ac proinde te malè conclusisse dicendo: *Dn. Scholarchas voluisse, vt vna sit, eademque vox secundum Aug. Confessionem*. Ergo falsum est & vanum quod Zanchius ait: eosdem facultatem sibi concessisse Scripturas interpretandi pro suo iudicio, modo ne quid contra verbum Dei doceat.

Ad III. Zanchij Conclusionem, quæ sic habet.

Eosdem Dn. Scholarchas mihi hanc libertatem concessisse, vt scilicet de re Sacramentaria possem & docere & scribere: iuxta illa tria capita, quæ explicaui. Primum est, *In Cœna verū Christi corpus manducari, & verū Christi sanguinem bibi*. Alterum, *id verò nō dentibus corporis, sed fide*. Tertium, *ideóque à solis fidelibus manducari*. Et hanc meam fidem, ipsi quoque Capitulo, ideoque & D. Marbachio, cùm in vestrum Collegium cooptarer, tacitè (nemo enim cùm hanc meam fidem esse dicerem: contradixit) comprobatam fuisse.

MARBACHII RESP.

Tertia hæc conclusio, duas partes habet. Prima ad Dn. Scholarchas pertinet, de quibus in habita coram venerabili Capitulo oratione, satis confidenter tanquam pronum & certissimum affirmauit, suam & Dn. Scholarcharum fidem & confessionem de Eucharistiæ Sacramento, consensum, idè vnam & eandem esse, quæ in tribus in hac conclusione nominatis capitibus consistat: vnde hanc sibi à Scholarchis concessam esse libertatem gloriatur, quòd suam de Cœna Domini sententiam & fidem in Schola liberè & palam profiteri possit. Hæc verò dici nisi ipsos Dn. Scholarchas testificantes audiero, nemo mihi persuadebit, propter hanc perspicuam & quæ publicè omnibus nota est, causam. Nam constat, Dn. Scholarchas nullam aliam, sicut de toto corpore doctrinæ Christianæ, ita etiam de sano & simplici Sacramentorum intellectu, amplecti, & profiteri fidem & confessionem, quàm quæ & à nobis Ecclesiæ Ministris publicè in concionibus proponitur, & olim à Magistratu suo & totius huius Ecclesiæ nomine, in Comitijs Imperij & alijs publicis Principum conuentibus, hactenus constantissimè professa est & adhuc profitetur: cuius nunquam ipsos non pudet, audiendo sedulò & attentè nostras conciones, & Sacramentorum frequente vnà nobiscum communicatione & vsu: quod nequaquam facturi essent si Caluini aut Zuinglij de Sacramento Eucharistiæ opinionibus vel saltem modicè imbuti essent. Constat enim, omnes illos qui à Zuinglianis infecti & persuasi sunt, quemadmodum & Anabaptistæ faciunt, nostra Sacramenta abominari, & nequaquam nostris communionibus interesse: aut se illis admiscere. Quare etiam hîc ad illorum propriam confessionem appello, vt ipsimet liberè profiteantur, sicut Christianos decet, quid de hoc Sacramento sentiant: & priori huius conclusionis parti satis factum erit. Altera verò huius conclusionis pars, primùm quidem ipsum Capitulum & eius personas perstringit. pro quibus respondere, quid de Zanchij confessione & fide circa hoc Sacramentum iudicent, mei officij non est. Sed cùm huius quos omnes eam doctrinam, quam publicè in Ecclesia nostra audiuerunt, & hactenus tradidimus, sua professione & perceptione Sacramentorum comprobarint, hunc ipsis tribuo candorem & verum zelum Domini, quod toto pectore abhorreant ab opinionibus pugnantibus cum recepta huius Argentoratensis Ecclesiæ doctrina &c. Deinde in specie etiam me demonstrat, quasi meo silentio tacito suā in suo in Capitulo pro more & consuetudine Canonici examine ederet Confessionem præsertim hanc, quam de Eucharistia alit & habet opinionem comprobârim.

Hîc, vt appareat Zanchij sophistica & quàm Christianè iterum agat, candidè & bona fide quid partim inter me & ipsum, partim etiam Dn. Scholarchas de ipsius fidei confessione actum sit recensebo, & facilè constabit, quid in Zanchij Confessione receperim & etiamnum recipiam, & quid reiecerim, & adhuc etiam hodie reijciam. Res autem ita se habet. Cùm ex ipsius prima lectione & alijs familiaribus, vt in conuiuijs fieri solet, sermonibus ego & mei consymmistæ Domini Pastores animaduertissemus, Zanchium in aliquot grauibus nostræ religionis articulis, diuersum à nobis & doctrina huius Ecclesiæ sentire: itaque re inter nos priùs deliberata, commodissimum videbatur, vt ego ipsum priuatim accederem, & captata occasione colloquij, amicè & candidè de iis præcipuè materijs cum ipso conferrem in quibus hæc nostra Ecclesia à Geneuensi & Heluetijs Ecclesijs dissentit hoc est, de Sacramento Cœnæ Domini, & Prædestinatione. Conueni igitur ipsū in illis ædibus, in quibus hoc tempore D. Hertelius habitat: & quia nihil simulabā statim quod res erat, suspicabatur, videlicet se à me tentari & explorari, proposui has quæstiones, quæ maximè in controuersia erāt inter hanc & Tigurinam Ecclesiam id quod ei liberè & libenter confitebar. Quis enim in Schola mihi adiunctus sit collega, & iuxta Magistratus sententiā cōsensus in doctrina inter nos esse debeat, nō immeritò me ipsius confessionem & fidē exputare, præsertim in illis articulis, de quibus Doctorum in Ecclesijs diuersa essent iudicia & sententiæ. Itaque diu multumque colloquentes de vtroque articulo Eucharistiæ & Prædestinationis, tandē dissentire nos ipsimet fatebamur. Ipse enim Tigurinorū & Caluini sequebatur sententiam: Ego D. Lutheri, & eam quæ in hac nostra Ecclesia iam multis annis recepta & approbata est. Ne verò hæc nostra dissensio schisma pareret in Schola, & statim initio turbarentur omnia, præsertim cū iam antè Zanchius Dn. Scholarchis sancte esset pollicitus, se concordiæ daturum operam, neque quidquam in recepta doctrina innouaturū esse: has illi amicitiæ & mutuæ inter nos seruandæ beneuolentiæ proponebam cōditiones? I. Quia iustus sua fide viuat, & vt Apostol. inquit, quisque in suo sensu certus esse debeat me ipsius cōscientiā, vt in meam gratiam publicè aliquid doceat, quod ipsemet improbaret, grauare nō velle, abūdaret sanè suo sensu & conscientiæ libertate; sed apud se coram Deo tamdiu, donec vel nos si ei melius esset reuelatum, persuasi & conuicti verbo Dei in ipsius sententiā accederemus, vel ipse ingenuè successu tēporis edoctus, veræ & ex consentanea nostræ doctrinæ assentiretur. II. Quandoquidē hanc nostram Argentinensem Ecclesiam & illius gubernationē & ministerio, pro vera Christi Ecclesia habeat & agnoscat, & illius membrū esse ac hîc nobiscum habitare; atque ita Schola nostra publicum in S. Theologia agere professorem constituerit, vt igitur de his controuersis articulis, si de iis loqui necesse habeat, ea tantùm doceat in quibus nobis conuenit.

Conueniebat autem tunc nobis de Eucharistiæ sacramento in his tribus capitibus. I. Non nuda symbola tradi, sed cum pane & vino, iuxta verba institutionis verum corpus & verum sanguinem Christi distribui. II. Corpus & sanguinem Christi non esse cibum ventris, sed animæ & interioris hominis: id, est, quæ non dentibus corporis atteri, & in ventriculum mansum demitti. III. Accipi & manducari corpus Christi à fidelibus, fide ad salutem. Hæc tria nunquam fuerunt in controuersia, & constantissimè hactenus ea nostris hominibus in Ecclesia inculcauimus, sicut & Lutherus, atque omnes qui eandem cum ipso doctrinam profitentur: quamquam Zuingliani & alij sacramentarij nostras Ecclesias de posterioribus duobus capitibus scelerate flagellent, & coram toto mundo accusent & traducant, nos asserere, si negent, corpus Christi manducari à fidelibus fide: & quod illud Capernaitarum in modum dentibus dilaceretur, & ut alij cibi, digestum in ventrem descendat, quod impudentissimum est mendacium, & in filium Dei blasphemia. Controuersia inter nos est, primò de modo præsentiæ corporis & sanguinis Christi in cœna: quem nos dicimus esse essentialem & corporalem, hoc est, ipsius essentiæ atque substantiæ corporis & sanguinis Christi, veram cum pane & vino signis visibilibus communionem, accepi affirmamus non [illegible] efficaciam, virtutem spiritum, vigorem & merita passionis Christi, &c. Hanc essentialem, seu corporalem essentiæ & substantiæ corporis & sanguinis Christi in cœna præsentiam, negant Caluinistæ & Zuingliani, eò quod humanam Christi naturam certo loco cœli non aliter ac corpus solis, orbibus cœlestibus affixam esse imaginantur: itaque illam loco spiritualem nobis obtrudunt manducationem, quæ nihil aliud est quàm ipsa fides quâ beneficia Filij Dei, mortem & passionem, & resurrectionis efficaciam, nobis applicamus. Deinde controuersia est de manducatione indignorum seu infidelium. Quæritur enim de iis qui absque vera fide ad Domini mensam accedunt, cùm externa sint Ecclesiæ membra, viua atque mortua, quid accipiant? Sacramentarij respondent præter externa symbola panem & vinum nihil. Nos verò affirmamus etc. vt fideles integrum sumere sacramentum, verùm ad iudicium & ipsorum condemnationem. De his duabus controuersiis grauissimis in negotio sacramentario, quia mihi & Zanchio non conueniebat, debebat ipse in Schola nihil tradere, sed illas mihi explicandas permittere.

De Prædestinatione verò, cùm non sit disputatio an sit æterna electorum ad vitam in Christo prædestinatio (hanc enim me libenter iuxta plurima Sacræ Scripturæ loca, cum ipso confiteri) sed hoc tantum quæratur, si ego de meo aut proximi mei æterna salute & Prædestinatione sim solicitus, & huius certus fieri, & esse cupiam, vnde hoc statuere & colligere possim certò, an à priori, hoc est ab illa æterna, arcana & occulta Dei voluntate & prædestinatione, quæ est abyssus multa & impervestigabilis: an verò à posteriori, hoc est, ab illa reuelata & manifesta Dei voluntate, quæ per verbum Euangelij palàm omnibus annunciatur: vt in hac etiam parte Zanchius declinans de Prædestinatione, vna mecum tutiorem, & planiorem sequatur viam, quæ à posteriori & ab ipsa vocatione orditur: aut si conscientia prohibeatur, missam faciat hanc quæstionem & ad alia explicanda, quæ auditoribus æque necessaria & cognitu vtilia sint progrediatur. Et quidem his conditionibus vtrinque receptis, fraternitatem & mutua amicitiæ officia tunc temporis nobis inuicem promisimus: atque ita pacificè & placidè iterum ab eo discessi.

Quia verò antea dixi, me in hac causa nihil simulatorum esse: itaque etiam hoc libere fateor, cùm finito primo anno probationis Zanchij domini Scholarchæ Canonicatum illi in nostro collegio conferre constituissent, me eos grauiter esse monuisse, ne scilicet antea Zanchium collegio præsentarent, quàm de Cœna, ipsius doctrina, Schola & Ecclesia satis esset cautum: quod tunc futurum sperarem, si ad certam doctrinæ formam adstringeretur, quæ quia in Augustana confessione, eiusque Apologia, non sine singulari dexteritate tradita sit, & magno consensu ab omnibus huius ciuitatis Ecclesiæ ministris publicè doceatur; itaque omnino agendum cum ipso esse, si nobiscum manere velit: & Ecclesiam nostram, Christianam esse iudicet, vt nobiscum viua voce eandem doctrinam secundùm formam in August. Confessione comprehensam, confiteatur, eamque sua subscriptione approbet & confirmet. Huic meo consilio obsecuti Domini Scholarchæ, Confessionem Augustanam legendam ei exhibuerunt, addita hac postulatione, vt proprio suo chirographo testaretur, se eã recipere: atque vt consensus sit docentium, tum in Ecclesia, tum in Schola, simul promittat, quod secundum hanc ipsam formam Augustanæ Confessionis docturus sit in Schola, nec vllas ei repugnantes opiniones introducturus.

Huic petitioni dominorum Scholarcharum, diu reluctatus est Zanchius: sperans, verbis se aduersus tendam, quam in secunda conclusione imaginatur, libertatem, omnem obligationem declinare & euitare posse. Sed quia domini Scholarchæ instabant, neque alia conditione Canonicatum ei conferre volebant, ita vt hac altercatione etiam secundus annus sui ad nos aduentus præteriisset, tandem assensus est, atque chirographo iuxta formulam, quæ ei à D. Sleidano piæ memoriæ, nomine Dominorum Scholarcharum præscripta fuerat, suam fidem dominis Scholarchis obligauit, exemplum verò obligationis, hoc est. Ego Hieronymus Zanchius Theologiæ doctor, fateor hoc meo chirographo, me receptum esse à nobilibus & honorificis viris dominis Scholarchis collegij Argentoratensis, vt operã meam huic Scholæ præstem, quanta possum fide & diligentia: eóque nomine, accepisse ab illis Canonicatum ad S. Thomam, & à Capitulo possessionem esse consecutum. Itaque promitto & spondeo, primum, me in prælegendo & docendo, nihil prætermissurum esse officij. Deinde, si vel illud non præstitero, & admonitus non emendauero, vel si res meæ sic alioquin fuerint, vt hinc discedam, alióque migrem, me statim & continuò resignaturum esse dominis Scholarchis hunc ipsum Canonicatum, nec vlli alij præterea, sine illorum voluntate & permissu. Postremo, quia Magistratus hæc est mens atque voluntas vt docentium sit consensus tum in Ecclesia tum in Schola, secundùm Orthodoxam doctrinam in Augustana Confessione contentam, & orthodoxè etiam intellectam, promitto me quoque velle consensum istum amplecti & tueri, nec vllas opiniones repugnantes introducturum esse.

Hoc Zanchij chirographum, postea exhibuerunt mihi domini Scholarchæ: & quia dicebant, nullũ amplius quod ad doctrinæ innouationem attinet periculum nobis & Ecclesiæ nostræ esse ab ipso Zanchio: Ego etiam libenter, actis gratiis Deo & Dominis Scholarchis, acquieui: Et hæc vera fuit mei silentij causa in Capitulo cùm Zanchium Canonicè examinaremus. Nam sciebam, quid priuatim mihi promisisset: & quid cum eo domini Scholarchæ intercessore D. Sleidano egissent: item quomodo proprio chirographo Ecclesiæ & Scholæ cauisset, itaque in Capitulo nouam prorsum aduersus ipsum instituere disputationem super edita fidei eius confessione, supervacaneum esse putaui, præsertim cùm D. Sleidanus loco & autoritate dominorum Scholarcharum, examinationi interesset, cui omnia hæc erant cognita. Et si ne hoc quidem ita simpliciter Zanchio crederem, quod his ipsis verbis vsus sit in Examine, quæ in hac conclusione recitat, videlicet, à solis fidelibus manducari. Neminem tamen quod intellexissem aut animaduertissem, non mirum sensisset. Ad minimum enim si non ipsemet, dum ante aditum examine; at saltem illo finito, examinatores non omisissent, admittendam ab ipso fuisse particulam, à solis fidelibus, quæ controuersiam constituit, & manducationem Infidelium excludit, quam nos affirmamus. reliqua cùm affirmatiuè sint iuxta conditiones antè inter nos initas, ab ipso dicta: neque nostra sententia de Cœna Domini refragentur: æquè & bona conscientia admittere poteram, vt quæ contradictione non indigebant.

Vbi igitur manet Zanchij illa in his tribus conclusionibus superba gloriatio & iactantia, de sibi data & concessa à Dn. Scholarchis libertate suo arbitratu quiduis in Schola docendi, aut etiam Martyris & D. Buceri doctrinam eiectam & quasi à nobis proscriptam reuocandi? annon verborum tantùm fuit vanissima ampulla, quæ proprio ipsius chirographo euanescunt, & mera somnia seu mendacia esse conuincuntur.

RESPONSIO ZANCHII.

QVia constituisti omnia negare, ideò pergis negare. Sed hic ego rursus Dominos Scholarchas appello, an offensi fuerint isti doctrinæ de re Sacramentaria, necne: & quidem possunt ipsi meminisse quod dixi, in primo quidem capite, omnes Ecclesias consentire: sed non ita in reliquis duobus: quod quidam volunt, Corpus Christi etiam ore corporis, & ab impiis, manducari, alij negant: me verò credere, corpus Christi non ore corporis manducari,

aut

aut in stomachum traiici, sed tantùm ore Spiritus, quod est fides, atque inde à fidelibus tantùm. Sed quale est tuum argumentum, quo negas hoc quod narraui, esse verum? *Domini Scholarchæ, inquis, non sunt Zvvingliani, nec Caluiniani: ergo non admiserunt hæc tria capita: Corpus Christi manducari in Cœna: manducari fide, & non ore corporis: & à fidelibus non à fide destitutis.* Quasi verò solus Zvvinglius aut Caluinus ita doceant, & non illi quos vocas præceptores tuos: Bucerus, scriptis etiam post concordiam: & Brentius ipse in Exegesi cap. 6. Euangelij secundùm Ioannem.

Quid tu vero ais, *me in altera parte perstringere Capitulum, quòd abhorreant toto pectore ab capitibus pugnantibus cum recepta huius Argentoratensis Ecclesiæ doctrina?* Quasi vero hæc tria capita pugnent cum Confessionibus huius ciuitatis, & scriptis Buceri ac Capitonis etiam post concordiam: imò quod tu dicis, ore corporis manducari verè verum corpus Christi, pugnat cum veteri doctrina huius Ecclesiæ, id quod D. Sturmius recepit se demonstraturum.

Me vero in Capitulo tunc dixisse, de re sacramentaria, me credere iuxta illa tria capita quæ exposui dominis Scholarchis, quæ etiam ibi repetij: nempe, *Verum corpus Christi in Cœna manducari:* secundo, *Non ore corporis, ut alios cibos, sed fide:* postremo, *à fidelibus & non ab impiis:* & eis Confessionibus me non contradixisse, Capitulum testificari potest.

Ais præterea, *te & tuos consymmystas* (satius erat dicere symmystas, D. Doctor) *ex prima mea lectione & colloquiis animaduertisse: me in aliquot grauibus nostræ religionis articulis, diuersum à vobis sentire, & à doctrina huius Ecclesiæ, hoc est, in articulo de Cœna Domini & de Prædestinatione.* Quod ais *te & tuos symmystas obseruasse* intelligo, *non omnes sed te & Ribum & quosdam alios iuuenes:* qui VVitteberga nuper venerant Argentinam. nam senes D. Theobaldus Niger, D. Lucius, D. Lenglinus, Beatus quoque & alij aliquot, doctrinam de Prædestinatione, quam ex me audierant, tanquam doctrinam sanam, antea etiam à Luthero & Bucero traditam probarunt. De Cœna etiam Domini sentiebat mecum maior & melior illorum pars. Ergo quòd tu & Ribus, & alij aliquot iuuenes obseruaueritis, me in iis duobus articulis à vobis dissentire, facilè credo, nam & ego de principio vidi, vos longe diuersa à doctrina Buceri & Lutheri de Prædestinatione sentire & docere, sicut etiam sæpe dixi, & in mea oratione retuli. Quod verò addis, *& à doctrina huius Ecclesiæ,* scilicet aliena me dogmata docere: si nomine Ecclesiæ, intelligas Ecclesiam quæ fuit tempore Buceri, tu non dicis verum, sed facis & illi & mihi simul iniuriam. Si verò eam quæ tum erat, cum huc veni, vniuersam: etiam non dicis penitus verum. Nam hæc Ecclesia non damnat doctrinam de Prædestinatione, quam sui Maiores à Bucero & Capitone acceperant, probarunt ac receperunt: & de Cœna id credo sentit, quod Confessiones huius Ciuitatis continent. Non te pudet, Marbachi, tuas, quas huc attulisti nouitates, ascribere toti isti Ecclesiæ? Quæ fuerit & quæ sit doctrina huius Ciuitatis, debet colligi ex eiusdem ciuitatis Confessionibus: primò, quatuor Ciuitatum, cum Apologia: item synodi paruæ: item synodi magnæ anni 39. demùm anni 48. cui tu quoque subscripsisti D. Marbachi: item ex libris Capitonis & Buceri: non autem ex iis quæ tu & aliquot alii huc noua attulistis. Quæ autem ego docui de Prædestinatione, & quæ sentio de Cœna: ea quoque Bucerum tradidisse & scripsisse, agnoscunt illi, qui eius libros legerunt atque viderunt.

Ecclesia Argent. vetus doctrina.

Porrò vbi ais, *te meam petiisse confessionem & fidem iis à libus, in quibus iam Hertelius habitat:* si intelligas, te pro tua autoritate, sicut nunc soles à peritis, fidei Confessionem à me petiisse, dico, *te non verum dicere,* neque verisimile est. Nam neque tu id ausus fuisses facere tunc, cum viueret D. Iacobus Sturmius, qui me, te etiam inscio, vocauerat, quique non tantam tibi autoritatem permittebat, quantam tu postea paulatim, illo demortuo, cœpisti tibi vsurpare: neque etiam ego tibi obtemperassem. Voluissem enim priùs intelligere, quo iure id à me peteres, cum nullam in me habuisses autoritatem, meus non magistratus, sed collega. Si verò intelligas te tanquam collegam, venisse, & familiariter mecum, tanquam collegam cum collega, de iis rebus locutum fuisse: fateor. At hoc non fuit petere confessionem meæ fidei; sed de iis articulis fidei, mecum contulisse.

Cùm verò ais, *te interrogasse de iis, quæ in controuersia erant inter hanc & Tigurinorum Ecclesiam:* & inter hæc controuersa ponis doctrinam de Prædestinatione, & postea ais, me sententiam Tigurinorum in hoc etiam articulo, te verò sententiam huius Ecclesiæ sequi: ibi etiam prodis tuum ingenium, quale sit, & eruditionem tuam, quanta sit. Ingenium quidem, quod ad dissidia & inimicitias inter Ecclesias magis excitandas quàm tollendas, idoneum sit: idque in eo ostendis, cùm Tigurinam Ecclesiam opponis Argentinensi, tanquam hostem hosti, & facis te huius contra illam protectorem ac impetratorem: me verò illius contra hanc defensorem. Certè Buceri ingenium longè aliud fuit: is enim perpetuò in hoc incubuit, vt inter hanc Argentinensem, & illas Heluetias Ecclesias amicitiam conseruaret & conciliaret. Tu vero, in hoc intentus es, vt Argentinensium animos Heluetiis Ecclesiis alienes, dum perpetuò facis illas huic contrarias in doctrina: & Heluetios appellas sacramentarios, Suermeros, taceo reliqua. Eruditionem verò tuam magnam esse in eo ostendis, dum ais, *Tigurinos dogma de prædestinatione contrarium doctrina huius Ecclesiæ habere, & me illud ab initio cùm huc veni defendisse.* Multa scilicet legisti.

Heluet. & Argent. Consensus.

Ais præterea, te non solum in quæstione de Cœna, sed etiam in ea quæ est de prædestinatione, sequi sententiam Buceri & huius Ecclesiæ. Quibus putabas te hæc dicere atque dicere Marbachi, cum hæc scribebas atque in Capitulo è scripto recitabas? nuncis ne atque stipitibus, qui vel numquam legissent, vel legere non potuissent librum Lutheri de seruo arbitrio, & eiusdem præfationem in Epistolam ad Roman. deinde Buceri commentarios in eandem & in Euangelistas; & qui denique non possent, an mea essent desumpta ex scriptis Augustini, Lutheri, & Buceri, perlectis literis, nec ne, iudicare? Vtinam tu tanto valeres iudicio, quanto isti, quibus tu tuam orationem legebas.

Doctrina prædestinationis vera.

Ais porrò *me ante illud tempus quo me conuenisti in ædibus Hertelij, sanctè promisisse Dominis Scholarchis, nihil me immutaturum in doctrina (Argentinæ) recepta.* I. Non memini, ante illud tempus, viuente scilicet adhuc clariss. viro D. Iacobo Sturmio, tale quid aut Dominos Scholarchas à me petiisse, aut me illis promisisse: tantùm anno priore elapso (si benè memini) confirmaturi me in officio, petierunt & vt concordiam colerem, & vt ne contra confessionem Augustanam quidpiam docerem. II. Si promisi, etiam præstiti. Nihil enim docui, quod aut cum August. confessione, aut cum doctrina ab hac Ecclesia tempore Buceri recepta, pugnet: & hoc iam iam tibi, quàm Dominis, nisi tu lucem fugisses & fugeres, demonstrassem. Ideo enim ita promisi, si promisi: quia omnino persuasus eram Buceri hic retineri doctrinam.

Quod dicis de conditionibus à te mihi oblatis, & à me receptis totum falsum est. De iis quidem rebus locuti fuimus amicè, vt videremus, an inter nos conueniret, sed quod hæc proposueris tanquam conditiones, mihi, si vellem hic esse, & te habere amicum, recipiendas, falsum omninò est. Sicut enim anno superiore, cùm obtulisti illa quinque postulata, nolui assentiri, neque vnquam, etiamsi fuissent tolerabilia, assensus fuissem, quia nolui hac ratione testari, tibi esse in me autoritatem atque imperium: Ita tunc, si illa mihi proposuisses, tanquam conditiones omninò recipiendas, omninò reiecissem. Neque facile patior, vt quisquis sibi in me arroget imperium.

Sed nunc etiam istas tuas conditiones expendamus. In prima conditione declaras, quàm dextrè Scripturas interpreteris. Si doctrina, quam modo vt hæreticam damnas, erat mea fides, quomodo poteram ea fide iustus esse aut viuere? De altero loco qui est de iustis ex 14 Rom. nihil dico, quòd quisque facilè intelligere potest, quam faciat ad propositum tuum.

In secunda ais, *conuenisse inter nos in Articulo Eucharistiæ de iis tribus capitibus.* 1. non nuda tradi symbola, sed cum pane & vino, iuxta verba institutionis, verum corpus & verum sanguinem distribui. 2. Corpus & sanguinem Christi, non esse cibum ventris, sed animæ & interioris hominis; ideóque non dentibus corporis atteri & in ventriculum manßum demitti. 3. accipi & manducari à fidelibus, fide ad salutem. Hæc tria, inquis, nunquam fuerunt in controuersia. Ego verò hæc tria etiam-

De Cœna.

Quod refers de August. confessione, me diu reluctatum fuisse, certe tu scribis [illegible], quomodo id factum fuerit, superius narravi. Ex [illegible] se patet, falsum esse, quod ais, *altercationem inter Dominos Scholarchas, & me fuisse, tandemque annum [illegible]*. Nulla enim [illegible] fuit *altercatio*, *sed simplex mea recusatio, me noluisse simpliciter & absolutè, ob causas superiùs recitatas, subscribere*, nisi adiecta moderatione a[illegible], ut suprà dictum est. Deinde, hæc factum fuit in[illegible], cum scilicet rem mutatam scripsi[illegible], ut suprà dictum est. Quare falsum etiam est quod ais, *me iuxta [illegible] D. Scholarchis præscriptam, Confessioni Augustanæ subscripsisse*. Illam enim particulam, *secundùm orthodoxam doctrinam contentam in Augustana confessione, & orthodoxè intellecta*, non ille, sed ego adieci. Et in mea particula sita est vis obligationis meæ. Quod etiam [illegible] altero anno, *me hanc scripsisse obligationem*, falsum est: *scripsi mox elapso priore anno*: sed non dederunt responsum, an placeret, necne nisi altero revoluto anno. Quod ais, *non esse verum, quod dixerim, manducari Corpus Christi à solis fidelibus: sed tantum à fidelibus primum*, remitto te ad Capitulum: sciunt collegæ plus fuisse meminisse quam ego. Deinde hoc certum est, me dixisse, fidem de re sacramentaria meam, esse [illegible] illa [illegible] capita, quæ D. Scholarchis exposueram. Illis autem dist[illegible] dixeram, in primo quidem capite conveni cum omnes Ecclesias: sed non in altero & tertio, quod quidam volunt, etiam dentibus corporis; alij vero, tantum fide; & alij, etiam ab [illegible] alij, tantum à veris fidelibus, verum Christi corpus manducari: me itaque sentire quod non ore corporis, sed fide manducetur, idque tantum à fidelibus. Posita ergo si fides mea hæc fuit, *Manducari fide & à fidelibus*; ergo meæ Confessioni addi non debet, *etiam ab infidelibus*. Quis enim non videat, cum ergo id quod vos tam ad fideles, quam infideles extenditis, ad unam partem, hoc est, fideles restringam: me igitur infideles à manducatione corporis Christi exclusisse? Certè ad plura tu non potes me adstringere, quam mea à te probata habeat confessio. [illegible] autem mea Confessio, *Corpus Christi fide & à fidelibus manducari*. Ergo etiam si nolis admittere, me ad[illegible] particulam *Tantùm*: tamen cum meam hanc admiseris Confessionem, cur me vis cogere ad tuam [illegible]: *Etiam ore corporis, & ab infidelibus manducari?* [illegible] *non [illegible] me [illegible]*. Scio D. D. [illegible], te non esse [illegible] atque hoc sensi [illegible] non ego solum, sed etiam Capitulum in hac controversia.

Concludit postea dicendo, *Vbi igitur manet Zanchij in sua [illegible] conclusione tam superba gloriatio & iactatio de sibi data & concessa à dominis Scholarchis libertate, suo arbitratu quidvis in Schola docendi?* Tu es profectò & fidelis [illegible] & egregius dialecticus. Hactenus hac[illegible] fideliter scilicet recitas mea verba. Ego dixi, facultatem mihi [illegible] factam interpretandi Scripturas & explicandi dogmata, modo ne quid doceam contra verbum Dei. Tu ais, *Vbi igitur est libertas docendi quidvis?* Optimus verò dialecticus es, quia sic arguis. Zanchius confessus & pollicitus est, se iuxta orthodoxam doctrinam in Confessione Augustana contentam, & orthodoxè etiam intellectam, docturum. Ergo non habuit libertatem à Scholarchis, interpretandi sacras literas & dogmata explicandi suo arbitratu: modò ne quid doceat contra verbum Dei. Hoc perinde est ac si dicat, Sol est in Cœlo: ergo hic [illegible] stat in angulo. Quid tu conaris ineptè argumentari, non esse verum quod dixi de dominis Scholarchis: cum ipsi possint ea de re interrogari & audiri.

Ad IV. Zanchii Conclusionem.

Protestationem etiam illam, qua protestatus sum initiò cùm huc veni, me in interpretandis sacris literis, non semper secuturum vel patres vel nostros: nisi quatenus videro, eos esse conformes verbo Dei: nec velle me ad cuiusuis hominis interpretationes adstringi, cùm nemo non solùm tantum, sed nec unquam deinceps contradixerit, omnibus comprobatam fuisse.

RESP. MARBACHII.

In hac quarta conclusione gloriatur de prima sua lectione quarta in Schola nostra habuit, cui quia nemo statim è vestigio contradixit, existimat, omnia illa, quæ in medium adduxerat, de ratione nimirum interpretandi Scripturam sacram, ab omnibus ita æquè laudata & approbata fuisse & propterea quæcunque etiamnum suo arbitratu si[illegible] aut legit sine August. Confessioni, cui tamen proprio chirographo se adstrinxit, consentanea sint, sine repugnant, eam habere autoritatem non immeritò debere, ut nefas ac peccatum maximum sit, vel uno verbo obloqui. Sed vir bonus non minùs quàm in prioribus conclusionibus etiam in hac sua opinione plurimùm fallitur. Certum enim est, illam ipsius primam lectionem, multis piis & doctis hominibus summè displicuisse: & si in Scholis per Germaniam, illa quæ in Italia est, servaretur consuetudo, absque dubio à maiore parte fuisset propter impudentem arrogantiam sibilis explosus atque eiectus auditorio. Ego certè qui neque propheta sum, neque prophetæ sum filius, ex unica illa lectione ea collegi [illegible] hæc quæ nunc coram aguntur, prædixerim: id quod videre licet ex meo illius anni diario, in quod cum capita præclara scilicet huius lectionis consignassem memoriæ causa, mihi etiam statim de ea subiunxi iudicium. Erat autem lectio ista seu potiùs præfationis Zanchij, conclusio hæc. Sequamur potius D. Pauli sententiam, qui inquit, 1. Cor. 14. *Si alij fuerit revelatum, prior taceat, posterior loquatur.* Si aliquid meliùs revelatum fuerit Augustino, taceat Hieronymus: ita si quid magis congruens divinæ scripturæ Calvino revelatum fuerit, quam Luthero, taceat Lutherus, & loquatur Calvinus: porrò si magis consonant divinæ scripturæ Lutheri dicta, quàm Zvinglii, cedat Zvvinglius Luthero, idem iudicium sit de reliquis. *Hic adieci.* Hæc ultima appendix præfationis, & me alios gravissimè offendit. Vereor enim ne subsit arrogans & contentiosum ingenium, quod imbutum sit & corruptum pravis cùm Zvvinglii tum Calvini opinionibus unde nobis metuendum est, ne pax & consensus religionis, Scholæ & Ecclesiæ nostræ intempestivis disputationibus interturbetur. *Tu verò æterne Deus, Pater Domini nostri Iesu Christi, miserere Ecclesiæ iam antea afflictæ: nec propter peccata & ingratitudinem nostram permittas, lucem sanæ doctrinæ apud nos extingui: sed propter nomen tuum magnum, adsis nobis & ab omnibus malis libera nos.* Amen. *Si itaque vel mihi, vel alijs Zanchij præfatio, in qua tanta solemnitate de sua docendi ratione protestatus est, placuisset: nequaquam non sine magno animi dolore, anxius & sollicitus de conservatione integri status Scholæ & Ecclesiæ nostræ, hæc iam recitata verba in futuram huius memoriam, diario meo inscripsissem. Vnde etiam constat quartam hanc Zanchij conclusionem nihil plane ad me, sicut & ad multos alios, qui tunc quam ipsius præfationem approbarunt, pertinere: ergo potiùs cum ijs quibus gratam & acceptam, esse novit.*

ZANCHII RESP.

Hic, dico, omnia tua sesquipedalia verba indigna esse quibus respondeam. Qualis fuerit illa mea præfatio, norunt Rector, Visitatores, & alij docti qui interfuerunt; agnoscent etiam posteri, cum eam, ut spero, legerint. Tu idcircò dicis, me dignum fuisse, qui auditorio eiicerer sibilis: quia dixi, iuxta Apostoli consilium, *Si quid revelatum fuerit Zvvinglio quod non Luthero: taceat Lutherus, loquatur Zvvinglius, & contra.* Tu voluisti ergo sic dicere: Lutherus omnia novit: ergo impossibile est, ut vel Zvvinglius, vel alius quispiam aliquid intellexerit, quod ignoraverit Lutherus. Quare propter istud verbum tuum Zanchi, *Si quid revelatum fuerit Zvvinglio, taceat Lutherus, & audiatur Zvvinglius*, dignus fuisti qui sibilis exploderetis auditorio. Hoc satis apertè demonstrant verba tua, quæ in tuo diario scripsisti, & in ista tua responsione recitasti.

Ad V. Zanchii Conclusionem.

Doctrinam hanc quam doceo: Eos qui semel donati sunt vera fide & spiritu regenerationis seu adoptionis, Christóque verè insiti, non posse ampliùs à fide & Christo prorsus excidere, aut à Spiritu Sancto,

theologos, & eos qui de Ecclesiastico sunt consilio, propter nostri in his silentium: & quòd audiuissent D. Philippi publicatum Iudicium ad Heidelbergenses in negotio Eucharistico contentione mihi etiam non improbari, tam de nobis conceptisse illum vel opinionem, ac si ipsorum essemus partium, & omnes quas de cœna Domini ex humana ratione atque Philosophia habent, defumptas cogitationes approbemus. Inde cum ille, cui Zanchius rescribit, in sua priori ad Zanchium epistola quærit, cùm probem iudicium Philippi, quomodo igitur mihi & ipsi Zanchio de tota hac sacramentaria controuersia conueniat: & quis sit noster consensus. Verùm hic impudentiam Zanchij satis mirari non possum, quòd sub finem huius primæ conclusionis negat, se cùm Heidelbergensibus in re sacramentaria colludere, cùm tamen primùm in Epistola, quam mihi subscribendam exhibuit, Heidelbergensium Theologorum fidem & confessionem de cœna Domini satis integrè recitarit: sed huius causa præcipuè etiam ipsis gratuletur, quod talem nacti sint Principem, qui ipsorum fidei gubernationem Ecclesiarum commiserit, & turbatores qui diuersam ab eis doctrinam profiteantur, aut reprimat aut ditione eijciat. Deinde cùm in hoc nostro capitulari loco, coram duobus collegis, liberè professus sit, se idem cum Heidelbergensibus in hac controuersia sentire & profiteri, atque suam & illorum Theologorum fidem & confessionem vnam & eandem, hoc est, consentientem esse. Vnde etiam apertè pronuntiabat, cùm sua & Heidelbergensium doctrina sit vera & Christi, itaque rectè illos turbatores dici, qui veræ doctrinæ contradicant: & ipsi se continenter, iustissimis de causis, ministerio suo priuari & domo eijci. Nec hoc ipsum iudicium temerabatur, quod dicebam, illos ipsos, qui ita expellerentur, nostræ esse confessionis, nec aliam eos profiteri doctrinam, sicut de reliquis articulis Christianæ religionis, ita etiam de sacramento Eucharistiæ, nisi quam ego in visitatione Ecclesiarum totius Palatinatus, nomine Illustriss. Principis & Electoris Ottonis Henrici Palatini, & vna mecum & post me Flinnerus, integro ferè triennio Heidelbergæ consentienter docuissem, & adhuc hodie in hac Argentoratensi Ecclesia, cum omnibus reliquis Pastoribus & ministris profitemur. Quare ipsius sententia nos quoque turbatores esse, & dignos qui Ecclesia eijceremur: id quod procul dubio, si in ipsius potestate res essent, post asseret.

ZANCHII RESP.

TV negando sudas quando non opus est. Vbi ego dixi, te permisisse mihi, vt illam Epistolam, sicut erat, mitterem Heidelbergam? Lege meliùs meam orationem.

Non possum, inquis, satis mirari impudentiam Zanchij, quod negat se cum Heidelbergensibus in re sacramentaria colludere. Ego verò non possum satis mirari ignorantiam D. Marbachij, qui non intelligat, quid sit
Colludere cum Heidelbergensibus. colludere, & putat, colludere, nihil aliud esse quàm idem sentire. Ideo enim probat, me cum Heidelbergensibus in re sacramentaria colludere, quia idem cum illis sentiam: probat autem, me idem sentire, quod illis gratuler
Colludere quid sit. talem datum esse Principem. Colludere, D. Doctor, est, cùm quis fingit, se cum aliquo pugnare, siue id fiat verbis, siue factis, eique aduersari ex animo, & tamen intrinsecus & reuera, amicus illi est, & nihil diuersum ab eo sentit, sique fiat fallendi alicuius causa. Vt, cùm Actor simulat litem cum Reo, & tamen illi fauet, & causam prodit. Egóne vnquam simulaui vel apud te vel apud quemquam, me Heidelbergensium doctrinam improbare? Ergo meliùs discas grammaticen & verborum significata, antequam ita audacter pronunties, me esse impudentem.

Elector Fridericus III. Cum verò ais, me gratulatum fuisse Heidelbergensibus, quod talem nacti sint Principem, qui ipsorum fidei gubernationem Ecclesiarum commiserit, & turbatores, qui diuersam ab eis doctrinam profiteantur, aut reprimat aut ditione eijciat: additum est de tuo. Legatur mea Epistola, quæ est in Actis. Nonne Clebitius idem docebat quod ipsi, & tamen idem quoque fuit ejectus?

Quæ posteà subiicis à me dicta fuisse in loco Capitulari coram duobus collegis: sicut reliqua dicta, sic etiam ista deprauas, alia addendo, alia omittendo. Interrogentur ambo collegæ, D. Conradus Hubertus, & D. Theobaldus, Quæstor, an sicut, tu scribis, ita ego locutus sim: & quomodo verisimile est, me ita categoricè pronunciasse de illorum sententia: qui nondum vel illos audieram, vel illorum libros legeram? Sed in Marbachium Hyperepiscopum scilicet Argentinensem, non potest cadere aut mendacium aut impudentia, sicut etiam Papa non potest errare in fide. Est aperium mendacium Marbachi, quod ais, me apertè pronunciasse, cùm mea & Heidelbergensium doctrina sit vera & Christi, itaque illos rectè dici turbatores qui veræ doctrinæ contradicant. Conclusio hæc vera est; sed tamen à me fuisse ita conclusam, falsum est. Quod igitur inde infers, mea sententia vos quoque esse turbatores, & dignos qui Ecclesia eiiciamini, est mendacium ex mendacio. Cæterùm an tu sis turbator, nécne: iudicandum relinquò iis qui te meliùs quàm ego, iamdiu nôrunt, quique sciunt quam ob causam Isnæ diu esse non potueris. Hoc benè ego dico, te autorem fuisse omnium istarum turbarum, quas sesquiannum, non solùm ego, sed Capitulum, sed Schola, sed Senatus, sed tota Ciuitas passa est: hoc nouit Capitulum; hoc docent Acta: hoc tua ipsius conscientia ibi testificatur.

Hoc verò quod habes in calce, egregium est. Tu omnia tua studia totum hunc sesquiannum in hoc instituisti, vt me pelleres vrbe: & modo affirmas, addita particula *Procul dubio*, si res in mea essent potestate, me eiecturum te.

Ad secundam Zanchii Conclusionem.

Quòd cùm vidisset, in libro Heshusij, me vnà cum aliis, qui cum illo non in omnibus quæ scribit, consentimus, hæreseos & atheismi, damnari, curarit tamen librum illum imprimendum: atque ita illo facto, me quoque hæreticum esse & atheum, comprobarit.

RESPONSIO MARB.

IN secunda conclusione conqueritur quod impressione libri Heshusij ipsum vnà cum reliquis Zuinglianis & Caluinianis, hæreseos & atheismi damnarim. Hic ego eum interrogo vnde hoc sciat aut colligat, cùm in illo scripto, ne vna quidem syllaba ipsius sit aut fiat mentio. An fortassis ideò, quia eiusdem cum eis est sententiæ & opinionis? Atqui in præcedenti conclusione negauit se cum illis, qui autorem huius libri submouerunt, colludere. Si illis non colludit, hoc est, non eandem habet & profitetur cum ipsis doctrinam: sed manet & est Augustanæ Confessionis: & à doctrina Argentinensis Ecclesiæ nihil diuersum sentit aut docet, id quod proprio suo chirographo pollicitus est: quid igitur ad ipsum Heshusij liber? & quare illis se adiungit, qui in eo libro refutantur: præsertim cùm certum sit, illos videlicet Caluinianos & Tigurinos, iam multis annis diuersum, sicut à domino Bucero, dùm adhuc viueret, ita etiam à nobis & nostra Ecclesia sentire? Annon hic manifeste contra suum officium, peregrinis se controuersiis & causis immiscet?

Sed obijcit, idem me & consymmistas meos D. Pastores fecisse in imprimendo librum Heshusij. Responsio facilis est. Nihil peregrini adduximus. Heshusius enim Ecclesiarum August. Confessionis, inter quas & hæc nostra numeratur, sententiam & mentem de Cœna Domini, fideliter & magna dexteritate hoc suo scripto exposuit: Non igitur vitio nobis verti potest, quod cùm nobis huius scripti exempla deessent, à nouo hic typis excudi curauerimus.

Sed, inquit, multa sunt in eo conuitia, quibus insectatur Caluinum, Zuinglium & alios qui eiusdem cum illis sunt professionis. Respondeo, Hoc ad nos non pertinet. Conuitiis certè non delectamur: & Heshusius conuitia esse negat, sed ipsissimam veritatem. Si iniuria illis fit, probent hoc prius, & innocentiam suam ostendant Ecclesiæ Christi. Cæterùm si propter conuitia, siue vera, siue falsa sint, huiusmodi libelli non edendi aut imprimendi forent, sanè omnes Caluini, Bezæ, Zuinglij, & Tigurinorum de hoc argumento scripti libri, pariter opprimendi statim in initio fuissent, cùm in illis omnibus vix vna reperiatur pagina, quæ non horrendis maledictis & conuitiis scateat, qui-

bus doctrinam Ecclesiarum nostrarum deformant & traducunt. Sed hæc recensendo hic immorari fortassis: sicut molestum esset audire, ita etiam nullius vtilitatis, & præterea ad propositum nostrum nihil pertinent.

ZANCHII RESP.

Heshusij liber. ARgumentatur D. Marbachius, me in libro Heshusij non dānari, quod nulla ibi mētio facta sit: est argumentum in Baroco. Sed ante vidit, quid possem respondere: Me ideo dānari: quia eiusdem sum sententiæ cum illis qui in eo libro dānantur. idcirco mox excipit: si hoc dicā, mecū ipsum pugnare, quod paulo ante negauerim, me colludere cū Heidelbergēsibus in re Sacramentaria. & vt melius appareat contradictio, definit quid sit *Colludere* hoc est, idem sentire: vt tale sit argumentū Reuerendi D. Doctoris. Zanchius negat, se colludere in re Sacramentaria cū Heidelbergensibus hoc est, se idem cū illis sentire. Ergo vel mentitur, si dicat se in libro Heshusij cum Heidelbergēsibus damnari: vel contradictoria implicat, si dicat, se cum Heidelbergensibus idem de re Sacramentaria non sentire. Nonne hoc est tuū argumentū? Sed accipe responsionē. Ego nec mentior, nec contradictoria dico: sed tu ἀμφιβολίζεις in verbo *Colludere*, sicut antea tibi demonstraui. Male enim hoc verbum definis. Ego cū Heidelbergensibus nego *Corpus Christi verum ore corporis & ab impiis manducari*: nec tamen cū eis in hac doctrina aduersus te aut vllū aliū colludo. quare? quia colludere non est idem sentire, vt tu perperā interpretaris: sed est, vt ante dixi, litē aut pugnā cū aliquo, fallendi alterius gratia simulare. seu est simulare, te diuersum sentire cum idē sentias. Quomodo vero ego litem aut pugnā cū Heidelbergensibus in re Sacramentaria simulasse vnquam dici possum, qui, si verū est. quod tu paulo ante in conclusione precedenti dixisti, apertè fassus sum, me idem cū illis sentire? imò tu pugnantia scribis, qui paulo ante scripsisti, me apertè pronunciasse, doctrinam de re Eucharistica meā eandē esse cū doctrina Heidelbergensiū: & idem etiam scribis, me colludere cū Heidelbergensib. Colludere autē est simulare, te ab aliquo dissentire, cum idem sentias, fallendi alicuius gratia. Simulare vero & apertè fateri, pugnantia sunt. Quis igitur non videat, te pugnantia de me scribere?

Ais deinde: *Vos adeò delectari conuitiis*. Cur ergo illa doctissima & modestiæ plena scholia libello Heshusij quem curabas imprimendū, adiecistis? cur me collegā tuū per annos octo, vlciscendi tantum libidine, nullo conuitiorū genere non affecisti in tuis orationibus & in libro Dominis contra me exhibito? Estis scilicet in vestris scriptis, concionibus & sermonibus, modestissimi homines: nemo non potest vobis dare testimonium maximæ modestiæ. Ad alias tuas ampullas nihil respondeo, quod indignæ sint responsione mea.

Ad III. Zanchij Conclusionem.

Quòd, cùm audiuit aliquid à me fuisse dictū, quod sibi non probaretur, nūquam me priùs amicè accersiuit, neque mecum de eo contulit: tametsi & pietas Christiana & omnis æquitas hoc postularet: quin etiā Dn. Scholarchæ, sicut ego tribus abhinc annis petieram, hoc vt faceret, eū admonuerint: imò quòd neque cū D. Rectore & Visitatoribus rem communicarit: sed immediatè semper me apud Dn. Scholarchas accusarit & doctrinam meam damnarit.

MARBACHII RESP.

TErtia hæc conclusio, si de præsenti controuersia loquitur, vt ex titulo, quem istis posterioribus conclusionibus præfixit, apparet: tum res ipsa testatur, Zanchium manifestissimè falsum affirmare. Nam cùm nouis suis opinionibus Scholam nobis turbasses, etiam ex ipsius prælectionibus certò hoc mihi constaret: Christiana & ordinaria tentaui media, quibus amici, absque maioribus turbis, in viam reuocari possent: neque omnē statim renunciaui amicitiam. imò si in aliqua parte læsa erat, obtuli me ad Christianam compositionem & reconciliationem. primò quidem apud D. Præpositum. deinde in præsentia duorum collegarum, ipsimet Zanchio, in loco capitulari, & tertiò iterum in ædibus Domini Præpositi: cùm econtrà ipse non tantùm in faciem mihi dixerit, quod mihi amicus esse non posset, eò quod diuersam ab ipso profiterer doctrinam, sed etiam spretā & contempta omni D. Rectoris admonitione, cùm ego ipse nihil tale amplius, ne quidem per somnium cogitarem, magna vehementia & importunitate perrexerit suam institutam de Prædestinatione, aut vt ipse eam vocat, de Perseuerantia electorum in fide, doctrinam continuare: atque ita effecerit, vt etiam contra meam voluntatem, hæc controuersia quæ eo vsque inter me & ipsum fuerat quasi priuata, Pastoribus innotuerit, & iam mihi cum illis, aduersus ipsum facta sit communis & publica. Si verò conclusio loquitur in genere de toto illo tempore, quo Zanchius tanquam collega meus, publicè in Schola nostra Theologiam professus est: palàm affirmo, me præter officij mei rationem, nihil vnquam aduersus ipsum fecisse aut instituisse, priuatim vel publicè. Quàm amicè & candidè cū ipso egerim, cùm animaduerterem quod in doctrina diuersum à nobis sentiret, suprà exposui. Quod autem conqueritur, se à me apud Dn. Scholarchas sæpius accusatū esse, quodque doctrina ipsius condemnatam, antequam vel priuatim à me fraternè sit admonitus, vel D. Rectori & reliquis Visitatoribus quidquam omnium, quæ ab ipso desiderant communicarim, adhuc expedita mihi & facilis est responsio, prouoco ad ipsosmet Dn. Scholarchas vt testificentur an vnquam aliquid præterquàm quod rerum ipsarum requirebat ad eos detulerim. Hortatus quidem sum Dn. Scholarchas, vt suprà etiam dixi, cùm in collegium nostrum cooptandus erat, vt propterea sibi regrapte ipsi & tota Ecclesia nostra cauerent ne nouis opinionibus pacificā & tranquillam Ecclesiæ & Scholæ nostræ statum inturbaret: Sed hoc meo iure feci, vt cui cura & inspectio totius huius Argentinensis Ecclesiæ commissa est & incumbit. Deinde ipse quoque D. Rector mihi testis esse potest, quod non semel sed sæpius eum amicè rogauerim, vt Zanchium officij sui commonefaceret. Neque mihi conscius sum quod vel apud Scholarchas vel apud Rectorem, aut vllum vnquam hominem præterquam in hac præsenti controuersia ipsius doctrinam damnauerim. Si verò de habita sua disputatione de imaginibus hæc intelligit facile omnibus excusatus ero, quibus absurditas eum propositionis illius disputationis, cum etiam responsiones Zanchij cognitæ fuerunt. Nam simpliciter omnem imaginum in Ecclesia vsum damnabat, idque autoritate D. Buceri, cum insignem & manifestam illi faceret iniuriam Bucerus quemadmodum etiam Lutherus & alij Saxonicarum Ecclesiarum Doctores, etsi imagines quæ in Ecclesiis ad cultum proponantur, improbant & tollendas docēt, tamen earum vsum liberum permittunt, si nulla accedat superstitio alicuius cultus aut adorationis. Hæc verum esse, ipsa D. Buceri verba ex libro Reformationis, in articulo de vero & falso vsu imaginum, hæc scribunt Pastores, inquit, *& Ecclesiæ, singulari studio in hoc incumbent, vt populum ab hac idolomania, omnique abusu imaginū & statuarum auocent. Docebunt itaque primum, nullum posse Christianis vsum esse imaginum, nisi eæ proponuntur imagines quæ veras & tales res & eo modo exhibeant, vt recordatio earum rerum conducat ad fidem excitandam, & homines prouocandos ad officia pietatis. Item in huius reformationis Apologia, in eodem articulo ita scribit:* Dats man Bilder mache vnd habe, sich warhaffter vnd nutzlicher Ding zu erinnern, oder auch zu zimlicher vnd gebürender Zierde, wie der HERR in seinem Tabernackel selbst geordnet hat, das widerspricht niemand. wie auch das Buch der Reformation nichts dargegen gesetzt hat. *Itaque vt imminentè publicè in nostra Schola, Saxonicæ & aliarum regionum Ecclesiæ damnarentur in quibus quædam adhuc imagines, sed absque vlla superstitione seruantur: necessitate adactus ratione officij mei me illi opposui, sed tamen modestè & sine vlla verborum acerbitate.*

ZANCHII RESP.

MVlta sunt hic nugatoria. paucis igitur respōdeo Ais, me nouis opinionibus turbasse Scholā: calūnia est. Ais, te in hac controuersia, Christiana & ordinaria tentasse media, quibus in viam amicè reuocari possem

potiem absque [illegible] non vera dicis. Nam neque ego [illegible] neque tu metum [illegible] in hac controuersia. Res ipsa loquitur, & Acta testificantur.

Quae vero [illegible] in aedibus D. [illegible] non [illegible] vera. Non [illegible] ideo me non [illegible] quod diuersum a me [illegible] sed quod aduersam doctrinam [illegible] Falsum est, quod ego contemserim omnem [illegible] admonitionem.

[illegible] aliquid aduersus me [illegible] vel priuatim. Norunt multi, quam [illegible].

[illegible] fuisse [illegible] meam de imaginibus. Non [illegible] publica & [illegible] fuit [illegible] verum [illegible] & responsiones [illegible] an vero [illegible] argumentationes [illegible] Haec breuiter [illegible].

Sed quod [illegible] *me [illegible] D. Bucero, quod [illegible] in Ecclesia [illegible]* [illegible] Clarissimus [illegible] Buceri [illegible] Argentinensium [illegible] est: *Non [illegible] Christianorum imagines [illegible]* Neque eundem [illegible] imaginibus locutus sum, aut [illegible] mea, [illegible] fuerunt adorati, aut facile possunt adorari. [illegible] Germanice, sed [illegible] epistola ista [illegible] a Iacobo [illegible] & hoc [illegible] cum [illegible] Senatus Argentinensis, qui omnes imagines e templis [illegible] curauerat, defenderetur [illegible] & in titulo [illegible] haec verba: *[illegible] Argentinensis [illegible] templis curauit.* [illegible] Bucerum.

Quod vero tu contra profers ex libro de Reformatione, nihil est. Non enim [illegible] loquitur Bucerus de Imaginibus in Templis, sed in genere loquitur: *nullum [illegible] Christianos [illegible] imaginum (vllo in loco) nisi [illegible] imagines, quae veras & [illegible] exhibeant, [illegible] recordatione [illegible] homines [illegible]* Mea [illegible] Thesis fuerunt de Imaginibus in Templis [illegible] Bucerum [illegible] loqui de Imaginibus in Templis, [illegible] pugnare secum, non solum in epistola supra citata, sed etiam in eodem cap. libri Reformationis. De vero [illegible] imaginum, quem tu [illegible] habet enim ibi etiam haec verba: *Admonere [illegible] Ecclesia [illegible] debent, de periculo [illegible] quod [illegible] imaginum semper [illegible] imaginibus, quibus [illegible] & [illegible] Magnam [illegible] est hominum ingenium ad idololatriam. [illegible] debet [illegible] & [illegible] in templis [illegible].* [illegible] Paulo [illegible] factum & dictum Epiphanij, his verbis: *[illegible] occasio [illegible] D. Epiphanium [illegible] epistolam D. Hieronymus [illegible] aduersus Ioannem Episcopum [illegible] Habuit in Templis imagines [illegible] & autoritati Scripturarum aduersari: [illegible] Ecclesia de qua [illegible] dubitaret.* Audis D. Marbachi? Legantur quae mox sequuntur. Ibi Bucerus aperte & multis verbis docet [illegible] omnino in hoc incumbere dissuadeant [illegible] in Templis, quod [illegible] cum verbo Dei, vnde habet haec verba fol. 56. *[illegible] non potest, [illegible] quicquid de imaginibus [illegible] in Templis [illegible] potest, [illegible] quod [illegible] verbo Dei non [illegible] Deus [illegible] imaginum interdixerit, & sancti Patres [illegible] non tulerunt, quod ex facto [illegible] D. Epiphanij [illegible] meminimus, [illegible]* [illegible] Legantur reliqua. Item ad finem [illegible] *[illegible] Deo abominationem.* Quomodo igitur tu D. [illegible] audes citare Bucerum, quasi [illegible] probet [illegible]? Quare cum ais, *Me insignem [illegible] Bucero [illegible] autoritate imagines [illegible] in templis damnans:* tu nimis audacter [illegible].

Quod vero [illegible] *tuis mihi toto opposuisti [illegible] quae adhuc imagines retinent, [illegible] damnantur* [illegible] perspicue docet, te in ea [illegible] non ita sollicitum fuisse de gloria Dei,

deque veritate verbi Dei retinenda, quam de [illegible] Saxonicis Ecclesiis, etiam contra verbum Dei, in hac parte defendendis. Officium boni & pij Doctoris est, verbum Dei contra [illegible] hominum superstitiones, non autem Ecclesiarum errores contra verbum Dei, defendere.

Ad IV. Zanchij Conclusionem.

Quod cum sui commensales dixerint, se esse offensos meis lectionibus; non eos, vt debebat, ad me miserit, doctrinae melius intelligendae gratia: atque ita offensio, quam ex me male intellecto, si ita est, acceperant, per me etiam melius intellectum tolleretur; sed & eos retinuit in ea offensa, & consequenter eorum animos a me abalienauit.

MARBACHII RESP.

Ista scilicet haec est & honesta petitio. Lupus conqueritur, & accusat Pastorem, quod oues sua fidei commissas, non ei dilaniandas tradat. Non sum adeo stupido ingenio praeditus, & [illegible] literarum rudis atque [illegible] vt non dextre de ipsius habitis lectionibus iudicare potuerim. [illegible] Anabaptisticis & Nouatianorum erroribus [illegible] imbuantur, opus non habent. Vnde sit haec Zanchij doctrina sit, an D. Buceri, & [illegible] etiam Argentinensis Ecclesiae, an vero Anabaptistarum & Catharorum; ex responsione ad quintam ipsius, quae nunc sequitur, conclusionem patebit.

ZANCHII RESP.

In hac parte, vbi me *Lupum [illegible] Anabaptistam Nouatianum, Catharum* appellas: malo tecum iocari, quam serio respondere. Nam de his atque alijs multis iniurijs, alias alibi, & alio modo tecum agam.

Tu es Pastor, D. Marbachi: & ego, tuo iudicio, Lupus. Principio ego Lupus interrogo Te o vigilantissime Pastor, quando me Lupum nosti? vel nunc primum, vel iamdudum? forte iam inde ab initio, cum audiuisti meam illam primam lectionem, propter quam explodendus Scholasticis tibi esse visus sui. Si nunc primum, profecto tu es [illegible] oculatus Pastor, qui Lupum [illegible] annos 8. & amplius familiariter versatum, nunquam potueris, nisi nunc, post [illegible] detectum Heshusij librum, Lupus ne fuerit, an Pastor, discernere atque agnoscere. Si vero nosti me Lupum ante editum Heshusij librum; tu es optimus scilicet Pastor qui Lupum tamdiu, hoc est, annos 8 minimum inter tuum gregem versari passus es: imo qui Lupo saepenumero, cum alia te negotia occupatum tenerent, gregem pascendum, hoc est, vt tu ais, dilaniandum commendaris.

Deinde scito, D. Pastor, in Scripturis neque omnes Pastores probari, neque omnes Lupos damnari. Sunt enim quidam Pastores, qui toti in hoc sunt intenti, non vt *dominium exerceant in gregem* vt ait Petrus: sed *vt gregem pascant, bonis scilicet pascuis*, ij sunt boni Pastores, atque ita boni, *vt etiam animam paratisint pro ouibus ponere*: de quibus [illegible]. Alij sunt, qui de nulla alia re sunt solliciti, quam *vt pascant [illegible] gregem* [illegible] tyrannidem exerceant. Tu legisti quae de his secundis scribat Ezechiel, cap. 34. *Vae Pastoribus Israel qui pascebant semetipsos.* — *Pastores boni qui.* — *Mali qui.*

Sunt etiam duo Luporum genera. Quidam sunt, qui fingunt se esse non solum oues, sed etiam Pastores: interim tamen sunt veri Lupi, qui nihil aliud curant, quam vt mactent & perdant quoscunque possunt, modo ipsi pinguescant & suis satisfaciant appetitionibus. Tales fuerunt hypocritae Pharisaei, de quibus Christus: *Veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt Lupi rapaces.* Et ij re ipsa sunt idem, quod Pastores mali, de quibus antea dixi ex Ezechiele. Alij sunt qui Lupi quidem appellantur, propter aliquam similitudinem quam cum Lupis habent: sed in bonam partem; quod scilicet sicut Lupus perpetuo praedae deditus est, & praedando nunquam satiatur: totaque illius vita sita est in praedatione: ita isti boni Lupi sunt toti in hoc intenti, idque — *Luporum duo genera.* — *Lupi mali qui.* — *Boni qui.*

Imagines auferendae ex templis.

tota sua vita, vt hostes, hoc est, Satanam, Antichristum, & hæreticos fortiter inuadant: atque deprædentur, spoliaque illorum, hoc est, filios Dei captiuos ab illis detentos, Christo adducant, illorum regna atque potentiam instar fortissimi Lupi, in frusta dilanient. Sic Beniamin appellatus fuit Lupus a Patriarcha Iacobo, quod illa Tribus instar Lupi, futura esset: hostium rapinis ac prædationibus quotidie intenta, & ita in sua deprædatione fortunata, vt spolia in socios etiam esset diuisura. *Beniamin* inquit *Lupus* hoc est Lupus *rapiens, mane comedet, & vespere diuidet spolia.* Ij Lupi [illegible] differunt à bonis & fortibus pastoribus, qui perpetuo inuigilant gregi contra hostes Christi, vt eos, si fortè sint ex Electis, deprædentur & Christo adducant: si sunt ex reprobis, mactent atque dilacerent dentibus verbi Dei.

Quòd igitur me appelles *Lupum*, ô pastor optime, quia charitas omnia in meliorem partem interpretatur, ego credo me à te lupum appellari iuxta alterum, hoc est, bonorum luporum genus. Et hanc meam fidem, firmo hac ratione. Non est verisimile te prudentem virum, me ponere in primo luporum genere, cum nō possis probare, me in hoc fuisse perpetuò incumbere, vt quæram quæ mea sunt, non quæ Iesu Christi, vt ditescam, vt cumulem opes per fas & nefas, vt pascam me ipsum, & dominium in oues mihi vsurpem: deinde doctrinam etiam meam non esse Christi, sed Antichristi, non pertinere ad oues pascendas, sed perdendas. Quòd igitur me lupum appellas, non est cur tibi irascar, sed potiùs cur gratias agam, quoniam consequitur, si sū Lupus, nec sum ex primo genere, me igitur esse ex altero. Quod si ita de me, vt scilicet credo, sentis, quis æquitas postulat, vt vicissim par pari referatur: Ego, quod me attinet, te collocabo in primo pastorum genere, modò inter illos possis caput

Ad quintam Zanchij Conclusionem.

Quòd doctrinam, quam locis viginti & vno, è scriptis Buceri demonstraui apertè, esse non solùm Christi & Patrum, sed etiam Buceri, tamen eam damnarit, nec simpliciter damnarit, sed multis etiam Scripturæ locis in eam contortis, tanquam impiam, aliquot diebus refutare conatus sit.

RESP. MARBACHII.

*HÆc quinta conclusio, statum totius nostræ controuersiæ continet. Affirmat doctrinam suam de Prædestinatione vel de Perseuerantia Sanctorum, quam sex propositionibus complexus est esse non solum Christi, Patrum: sed etiam Domini Buceri, id quod vno & viginti locis ex Buceri scriptis demonstrauerit. hanc, me accusat, non simpliciter damnasse: sed multis etiam contortis in eam Scripturæ locis, tanquam impiam, aliquot diebus refutare conatum fuisse. Ego verò contra hanc Zanchij doctrinam de qua tanta in-[illegible] gloriatur, nimirum, Electos semel acceptam fi-*dem, nunquam amittere, & propterea nunquam, gratia Dei excidere, aut Spiritum S. amittere, &c. *Probabo nec Christi, nec [illegible] Patrum esse, & adeo eandem neque D. Buceri: sed ipsam potius Zanchij propriam, quam ex suis Præceptoribus, Caluino & Beza hausit, atque nunc sub nomine & titulo Domini Buceri, huic nostræ Ecclesiæ obtrudere conatur: primum ex ipsismet D. Buceri scriptis: deinde publicis nostræ Argentinensis & aliarum coniunctarum Ecclesiarum Confessionibus: tertio D. Philippi, D. Caspari Crucigeri, D. Maioris, & aliorum Theologorum nostræ ætatis testimoniis: atque postremò meis etiam duabus lectionibus, in quibus vt atrociter me accusat, contortis Scripturæ locis, ipsius doctrinā tanquam impiam, refutare conatus sum, &c.*

ZANCHII RESP.

HIc non est opus responsione, quia ad omnia ista loca tuaque argumenta, iamdudum respondi, & responsio mea est inter Acta quæ tradita sunt Domi-nis. Deinde si illæ meæ responsiones non satisfaciunt, venias ad disputationem, & fortassis melius tibi satisfiet coram & voce, quàm scriptis. Tantum hoc dico, te recitatis tuis locis, inter quos nullus est e Scripturis sumptus, nullus omnino ex Patribus, nullus etiam prorsùs ex Luthero: intempestiuè ante victoriam triumphare, cùm nondum ad loca mea respondentis. Citaui ex Buceri Comentariis, etiam post retractationem de Eucharistia, confirmatis, locos viginti & vnum, plures addicturus, si voles colloquium admittere. Tu autem scribis in hac oratione, & quidem de hac doctrina verba faciens in responsione ad quartam conclusionem: Si hæc doctrina sit Buceri, etiam esse Argentinensis Ecclesiæ. Est autem Buceri. Ergo.

Appellas porro me in hac oratione tua & sæpiùs, propter hanc de Perseuerantia Sanctorum doctrinam, *Anabaptistam Nouatianum, Catharum, hæreticum.* Vide igitur, quomodo Ecclesiā Argentinensem tractes, cuius tamen fecisti te Superintendentē: me vero conaris facere hostem. Lactantius scripsit: *Ignorantiam esse [illegible] causam malorū omnium.* Dictū hoc verissimū est. Quomodo vero audes, miser, tam cōfidenter, recitatis tot [illegible] [illegible] [illegible] ptus atque erroribus tuis subiicere: *Hæ itaque veritatis [illegible], relinquo nunc vniuersæ Ecclesiæ Christianæ [illegible]*

Ad VI. Zanchij Conclusionem.

Quòd in his rebus, quæ non pertinent ad salutem nostram, vt de coniecturis finis sæculi: vt de vltimo Antichristo, me apud Dn. Scholarchas grauarit: idque re non prius ex me probè cognita, quasi magnum piaculū fuerit, quod refutarim quasdam de fine mundi coniecturas: & dixerim, *sub finem sæculi venturum summum & magnum Antichristum.*

RESP. MARBACHII.

SI coniecturæ finis sæculi, & notitia Antichristi, atque [illegible] ibi illorum [illegible] non ad salutem nostram, vt Zanchius dicit, nihil pertinent, [illegible] quid igitur opus erat, [illegible] duobus vel tribus continuis lectionibus, Zanchium [illegible] quæstionem tractare [illegible] nostra omnia argumenta refutare? in quem igitur finem & vsum [illegible] suas siue coniecturas siue opiniones, auditoribus suis obtrusit? & cum Theologiæ professionem suscepit [illegible] in Schola [illegible] proponere quæ ad salutem hominum pertinent, quare illud facere omisit? Ego verò in longè alia & diuersa à Zanchio sum sententia. Dico enim & affirmo, non frustra Deum tam in Veteri quàm Nouo Testamento, varia & insignia signa vltimorum temporum [illegible] & Antichristum [illegible] perditionis, tam accurate, [illegible] in locis [illegible] quasi notis descripsisse. Vult enim pios & fideles in [illegible] mundi finem, in quem nunc versamur, perpendere [illegible] hac cogitatione [illegible] ad [illegible] inuocationē & [illegible] pietatem, ex[illegible]. Non frustra exclamat Christus Saluator noster [illegible] apud Euangelistam, [illegible] summoperè [illegible] nostrum: Orate nescitis enim quando Dominus vester venturus sit, sero, an media nocte, an in gallicinio: an diluculo: ne, si venerit repentè, offendat vos dormientes. Qua enim hora non putatis, venturus est. Venturus est autem sicut fulgur, quod exit ab Oriente, & paret in Occidente: atque sicut erant dies Noë, ita erit & aduentus filij hominis. Simili ratione & Paulus 1. Thess. 5. mentes nostras ad vigilantiam & [illegible] adhortatur. De temporibus & articulis temporum, fratres: inquit, non est opus vt vobis scribam. Ipsi enim planè scitis, quod dies ille Domini, [illegible] in nocte, ita venturus sit. Cum enim dixerint, pax & tuta omnia: tunc repentinus eis imminet interitus, sicut dolor partus mulieri prægnanti. *Ne igitur [illegible] & [illegible] Christi aduentu præoccupati, cum tempus [illegible] in [illegible] hæc vltima tēpora tam diligenter [illegible] cum signis diem illum Domini præcessuris: videlicet [illegible] fideles ijs perpensis, ipsi iudicare & quasi certò [illegible] possint*

fine, finem mundi in foribus & gloriosum Christi Redemptoris nostri aduentum, in foribus esse. Atque in hunc vsum & finem, Spiritus S. in Scriptura de vltimis temporibus vaticinatur, docetque Christus Matt. 24. similitudine de ficu cum gemmas producit. Vnde discipuli sui, hoc est, omnes pij, iubet, cum hæc cernant euenire, capita sua extollere, &c. Hæc quum nobis re, qui in his vltimis temporibus versamur cognitu ad salutem necessaria sunt: propter quã etiam causam nequaquam mihi dissimulanda erant, cùm denuo in Scholarchis recensuerem historiam excitata à Zanchio tragœdia in Schola.

Cæterum ad monstrosam ipsius opinionem de summo & magno Antichristo sub finem seculi, & quod Romanum Pontificem negat esse illum filium perditionis, de quo Paulus vaticinatur 2. Thess. 2. qui in Templo Dei sedet, pro se ferens esse Deum: aliàs respondebitur tempore & loco fortassis magis commodo.

RESPONSIO ZANCHII.

Coniecturas de fine seculi an necessaria. NVgas alia prætereo de industria, ad alia respondeo. Quod senties, nõ decere Theologum, de iis etiam rebus, quæ ad salutem necessariæ non sunt, in Schola aliquando disserere: hoc ipsum argumentum, vt omnia alia & Patrum etiã testimonia atque exempla prætercam, de quo disputamus, conuincit te erroris. Dic mihi D. Marbachi, estne ad salutem necessarium, scire illas coniecturas de fine seculi, quas ego refutaui an non? Caue, ne dicas, esse necessarium. Nam si id dixeris: verè tu, tanquam indoctissimus Theologus sibilis è Schola & Ecclesia eiiciendus fueris. At scio, non te esse ita indoctum vt id dicturus sis. Si autem illas scire, non est necessarium: ergo si ego rem indignam Theologo feci quia illas coniecturas refutarim: eadem ratione inepti fuerunt illi Theologi qui eas tam accuratè inuestigarunt tradiderunt, scripserunt: imo & vos qui eas è suggestis populo proponitis.

At dices, non est quidem necessarium ad salutem, tenere eas coniecturas: necessarium tamen est, tenere conclusionem quæ illis probatur, nempe nos versari in senecta mundi. Scio, hanc esse tuam sententiã: ex iis quæ subiicis. Cæterùm hic, primùm ego non refutaui has coniecturas, quatenus iis confirmatur, nos versari in senecta mundi. Doceo enim & ego nouissima esse tempora in quibus versamur, sed quatenus nonnulli iis coniecturis, certum tempus de fine seculi definire conantur, vltra quod mundus durare nõ possit: vt faciunt, qui statuunt, mundũ sex tantùm annorum millibus duraturũ ità vt affirmare, vltra illa sex millia mundi durare posse, sacrilegium sit. Dixi igitur in hunc sensum, non esse necessarium ad salutem, scire aut has coniecturas, aut certum illud finis mũdi tempus, quod quidã ex istis coniecturis inferre conantur. Deinde dico, neque etiam esse ad salutẽ necessarium, scire nos versari in vltima senecta. Alioqui quomodo seruari potuissent, qui fuerũt ab initio mundi in ipsa mundi non senecta, sed pueritia, & deinceps vsque ad hanc senectam? Multi etiam ignorant nunc, hanc esse senectam mundi, & tamen seruantur.

At facit ad excitandam resipiscentiã & contẽnendum hunc mundum cità consumendum. Quasi verò ad hoc non satis cuique scire, se non diu in hoc mundo victurum, sed quotidie sibi mortẽ imminere, tempus verò aduentus Domini, sicut etiã mortis cuiusque nostrũ esse incertũ. Atque huc spectant omnia illa quæ ex Nouo Testamẽto de die aduentus Domini citas: quibus Spiritus S. hortatur ad perpetuam resipiscentiam, vigilantiam & orationem, hac ratione, quod nesciamus, quando Dominus venturus sit. Concludo. Scire itaque vel illas coniecturas, vel nos versari in vltima senecta, vel certum tempus aduentus Domini, non est res ad salutem, vt tu ais, necessaria. Quare tot tragœdias propter hanc rem te excitasse intemperantiæ animi fuit, & ingenij inquieti, atque vindictæ magis quam veritatis cupidi testimonium.

Antichristus. Quod vero sententiam, quam retuli de vltimo Antichristo ex Patribus tam Græcis quàm Latinis, tu monstrosam appellas id ideò à te fit: quia neque Patres legisti, neque quid sit monstrũ intelligis: neque rem ipsam, an sit probabilis, nec ne, perpendis. Ambrosius in 2 ad Thess. apertè scribit: *Antichristum futurum ex circumcisione, aut saltem circumcisum.* Annon hoc est probabile? Scimus, sciũt etiã Iudæi, Christum hoc est Messiam appellari in Scripturis Iehouam, item Seruatorem, item Iustitiam nostram. Scimus etiam, & illi sciunt, *Messiam regnaturum in Ecclesia, h.e. in populo Dei:* vnde & Rex appellatur. Item sciunt, *illum miracula editurum, etiam è cælo: & denique illum ex circumcisione futurum:* Iudæi autem, etsi reuera Christus venit, *ipsi tamen adhuc illum expectant, verisimile igitur est, ex circumcisione talem futurum, qui dicat se esse Messiam, & nomen Dei sibi vsurpet, qui miracula edat, qui cum potentia regnet: ita vt Iudæi persuasi, hunc esse verum Messiam, eum recipiant* sicut prædixit Christus. Ioh. 5. *Ego veni in nomine Patris mei nec recipitis me. Alius veniet in nomine suo, eum recipietis.* Quis autem erit iste, nisi verus Antichristus? Sed postquam detectus fuerit per veros Prophetas, qui nomine Eliæ & Enochi intelliguntur, Quòd sit Antichristus: Christum autem verum, iam olim venisse: Iudæi illo deserto, hunc verum amplectuntur, iuxta Pauli vaticinium. Est igitur probabile. Antichristum vltimum venturum ex Circumcisione, aut saltẽ circumcisum fore, qui fingat se esse ex Circumcisione, vt ait Ambrosius. Cyprianus etiam & alij scribunt, *Antichristum dicturum apertè, se esse Christum,* & Apostolus, *quod sedebit in Templo,* id est, *regnabit in populo Dei, faciens se Deum.* Populus autem Dei κατ' ἐξοχὴν, appellatus fuit populus Iudaicus. Illud etiam Christi, Ioan. 5. quod paulò ante citaui: videtur hanc sententiam confirmare cùm ait: *Ego veni in nomine Patris mei, nec recipitis me.* Apertè enim dixit, se missum à Deo: & gloriam Dei tantùm quæsiuit, non suam. *Alius autem veniet in nomine suo: h.e. dicet se esse Deũ, qui à se venerit in mundum: & sua tantùm quæret: & vos eum recipietis,* alloquitur Iudæos. Igitur ille alius videtur venturus ex Circumcisione. Loquitur autem de Antichristo. Verisimile igitur est, Antichristum vltimum venturum ex Circumcisione. Hic ego nihil affirmo, tantùm dico sententiam hanc Ambrosij & aliorum Patrum, non debere videri & appellari monstrosam, vt tu eam appellas, cùm sit admodum probabilis.

Quod autem ais, me negare, *Pontificem Romanum esse illum Antichristum,* tu dicis, sed nihil probas.

Ad VII. Zanchij Conclusionem.

Quòd cùm sciret (si tamen verum est) multos offensos fuisse mea nuda cõclusione de Perseuerantia sanctorũ, & audiuisset, me, cùm vices ad me redijssent, ad argumenta quę contra meam Conclusionẽ, adduci possunt, responsurum, & locos Scripturarum in speciem pugnantes conciliaturũ, atque ita doctrinam ipsam claram & perspicuam reddíturum fuisse: tamen illos qui dicebant se esse offensos, ad me, tollendæ per me offensionis gratia, non iussit venire, nec permisit, me meam (si tamen is est qui impediuit) absoluere tractationem, quam si absoluissem, omnem sustulissem, si qua fuit ex nuda Conclusione profecta, offensionem.

MARBACHII RESPONSIO.

AD hanc septimam conclusionem, planè idem respondeo quod supra ad quartam: iniquissima est petitio, videlicet mea fidei commissos auditores, illi instituendos tradere, qui palàm doctrinam quam cum hac Argentinensi Ecclesia multis annis profiteor, & Dei ipsissimam veritatem esse scio, oppugnat, atque ea ratione & quam nostra Ecclesia publicè, ut hostem & aduersarium profitetur. Quòd Dn. Scholarchæ Zanchio ne in hac cœpta materia progrediatur, mandarunt: non est quod mihi imputet, aut irascatur, secum potiùs expostulet. Quare non moderationis causam suam agit? Annon possunt & debent, ratione sui officij, Domini Scholarchæ sua autoritate & potestate qua loco Magistratus funguntur, motus in Schola exortos sedare & componere?

ZANCHII RESP.

HIc non iocabor tecum Marbachi. Primum Tu ais, *iniquissimas esse petitiones, vt iuuenes tuæ fidei commissos mihi instituendos tradas.* Quid tu garris? Egone petij, vt tu tradas mihi instituendos iuuenes tuæ fidei commissos? Lege diligentius verba mea. Nihil à te petij, Marbachi: conquestus sum de te, non petij à te. Ergo non est petitio, sed expostulatio. Nec iuuenes tibi commissos petij, sed conquestus sum, quod iuuenes mihi etiam à Dominis commissos (nam mihi perinde atque tibi, iuuenes in Schola instituendos cōmiserūt, cùm me perinde atque te, vt non dicam, meliore ratione, quàm te, in Scholā hanc vocarunt) quiquę meas lectiones audiebant, si fuerunt offensi, non iusseris venire ad me, vt, si quam accepissent offensionem, eā ego tollerem. At tu ais, *hoc fuisse iniquum.* Ita verò tu optimè didicisti quid sit æquum, & quid iniquū. Si illi me publicè audiebant profitentem, iniquúmne fuisset, si me etiam priuatim adiissent, vt, quæ publicè docuerā, ea melius ipsis seorsum explicarem? Sed video, quid velis innuere: *Iuuenes tibi non mihi esse commissos: quia tu factus sis Superintendens, non ego.* Nonne hoc vis dicere? At quis te fecerit Superintendentem, cupio scire. Audio enim te nunquam à Magistratu factum fuisse Superintendentem. Ergo si ita est, tu non es ingressus per ostium ad istud officium, sed aliunde: qui autē aliunde ascendit, quam per ostium, quo nomine à Domino Iesu appelletur, tu credo nosti.

Ais secundo loco: me *doctrinam Argentinensis Ecclesiæ quam scias ipsissimam esse veritatem, oppugnare & hac ratione me profiteri publicum hostem & aduersarium huius Argentinensis Ecclesiæ.* Ego verò, vt à conuitiis regerendis, sicut promisi, abstineam, respondeo: Me illam, vt optimam atque iustissimam rationis legem amplecti, vt talis quisque habeatur, qualem alium dicit, donec quod dixit, etiam demonstret: & siue de doctrina *de Prædestinatione,* siue *de Perseuerantia,* (de hac enim propriè inter te & me est quæstio) loquaris, profestor, me non aliter docuisse in hac Schola, quàm docuerit secundum S. Scripturas & Patres, in eadem ante me M. Bucerus: ac proinde si tu, quod ego docui, impugnare adhuc pergis, te contra receptam in hac Schola & Ecclesia doctrinam, docere affirmo. De Cœna Domini, negotium habes cum D. Sturmio: is tibi demonstrabit te aliter docere, quàm docuerit Bucerus, Capito, Hedio, & alij Maiores huius Ecclesiæ. Eo modo, & dicas, *me publicum hostem esse Argentinensis Ecclesiæ.* Hostis Ecclesiæ Argentinensis est, qui veterem huius doctrinam euertit; qui veteres huius Catechismos eiicit: qui non quæ sunt Ecclesiæ, sed quæ sua sunt, quærit: qui doctos viros expellit: qui propter suos affectus illam perturbat: qui Scholam dissipat: dissidia seminat: doctos quoq; iuuenes Collegiis & ciuitate pellit.

Hostis Ecclesiæ Argentinensis quis sit.

Quæ dicis de Dn. Scholarchis, ad illa nihil, tantum illorum gratia, respondeo.

Ad VIII. Zanchij Conclusionem.

Quòd meam de re Eucharistiæ sententiam in illa tria prædicta capita distributam, nunc damnet: cùm tamē neque Dn. Scholarchæ, neque Capitulum, cùm factus sum Canonicus, improbarint.

MARBACHII RESP.

QVomodo & in quibus consentiam Zanchio in re Eucharistica, suprà declaraui in responsione ad priorem tertiam ipsius conclusionem. Et quod ad hanc controuersiam attinet, non aliā in sententia Zanchij nunc damno, quam quā statim initiò & semper improbaui. An verò Dn. Scholarchæ, & Capitulum, ipsius sententiam de Cœna Domini, cùm Canonicus factus est, ita simpliciter comprobarint, & adhuc hodie comprobent, penes ipsos est declarare.

ZANCHII RESP.

QVia remittis tum ad ea quæ suprà dicta sunt, tùm ad ipsos Dn. Scholarchas, tum ad Capitulum: Ego quoque libenter idem facio: illorum ego quoque stare volo testimonio.

Ad IX. Zanchij Conclusionem.

Quod cùm mihi eadem planè qua & ipse fruitur, pro meo iudicio docendi libertas, non solùm debeatur, sed etiam reipsa à clarissimis Dn. Scholarchis fuerit concessa: ipse tamen in suis ad Dn. Scholarchas missis petitionibus, illam mihi eripi curet.

RESPONSIO MARB.

IN hac conclusione, primùm nego quod ea fruar libertate vt pro meo iudicio docendi, quidquid mihi in Schola vel Ecclesia docere liceat. Fateor enim, me sicut ad S. literas, id est, verbum Dei: ita etiam ad Augustanam Confessionem eiusque Apologiam, adstrictum esse. quam etiam ideo maximè recipio & probo, quod certa & felici methodo, breuiter totam Christianam doctrinam, in singulis propemodum articulis complectatur: cúmque innitatur firmo testimonio Apostolorum & Prophetarum Veteris & Noui Testamenti: non dubito doctrinam in illa Confessione recitatam, verè consensum esse vniuersæ Catholicæ Ecclesiæ Christi, quæ inde ab initio fuit & adhuc est in toto terrarum orbe.

Quam verò Zanchius in docendo libertatem à Dn. Scholarchis consecutus sit, si ignorat, aut fortassis iam est oblitus, interroget suum chirographum. Is docebit eum, tantùm quod eo sibi ipse propria voluntate & consensu, illam, quam fingit, libertatem eripuerit, non est quod huius meæ nunc petitiones Dn. Scholarchis exhibitas accuset.

ZANCHII RESP.

FAcultas docendi quiduis pro suo iudicio, etiamsi illud pugnet cùm S. literis non est libertas, sed licentia. Libertas est, non ita esse adstrictum humanis doctrinis & hominum libris, vt quod cōceptus à S. Spiritu S. scis esse verbo Dei consentaneū, non possis liberè docere ac profiteri. hac libertate donati erāt & fruebantur Apostoli: hanc libertatem qui non tenet, indignus est, qui in Ecclesia Christi doceat. Sunt enim huiusce modi serui hominum. Si igitur nō frueris hac libertate: indignus es, qui doceas in Schola & Ecclesia. Ego postquam noui vere Christum: nūquam mihi aut eripui, aut eripi permisi à quopiam hanc libertatem. Nam quod dicis de proprio chirographo, ad id antea tibi respondi. Non recepi Confessionem Augustanam, nisi quatenus continet Orthodoxam doctrinam, orthodoxè etiam intellectam, tu ne hoc eripere mihi libertatem? Vnde ortum est istud dissidium inter te & me: nisi inde, quod tu me voluisti redigere in seruitutem hominum, id est, tuam: Ego verò volo libertatem spiritus retinere? Ego non sum tam vili ingenio, Marbachi, vt propter ventrem patiar mihi veram libertatem Christianam eripi.

Libertas S. literas interpretādi quæ sit.

Ad X. Zanchij Conclusionem.

Quòd in iisdem petitionibus, scribat, *me negare præsentiam Christi Sacramentalem,* cùm tamen in mea epistola ipse quoque viderit, me illam disertis verbis statuisse. Item quod in eisdem dicit, *me negare indignorum manducationem:* quasi ego negem, contra Paulum, *Corpus Domini indignè manducari posse.* Ab Impiis quidem cum M. Bucero nego manducari: nō autem simpliciter ab Indignis.

RESPONSIO MARBACHII.

MIror, cùm Zanchius maximè videri velit methodicus, cur tamen in his suis Conclusionibus, sicut & in habita coram Capitulo prolixissima oratione, materias confundat, & ordinem, quem à me seruari contendit, ipse perturbet. Hæc enim conclusio, non huc, sed ad primum caput meæ postulationis pertinet, ad cuius responsionē hæc eadem loquitur, nimirum me inique ipsum

apud

apud Dn. Schelarcham traducere, quod Sacramentalē Christi in Cœna præsentiam, atque simul indignorū neget manducationem, ebi [illegible] vtrumque confitetur. Verùm quia hæc scripsisti ... a sana ... perfecta est: & ista verborum præstigia ... in hac controuersia ipse & Sacramentary omnes ludunt, & ... nebulas offundere conantur, vt non possint ... atque alio verbo detegi: neque etiā ad hoc nostrū institutū propriè pertinent: vt ordo seruetur: responsionem ... refero ad illum locum ... de proprio partitionis meæ capite, hoc est de Cœna Domini disputatio instituetur.

ZANCHII RESP.

HAbeo ingentes gratiás tibi, quod nunc saltem aliquid me docueris, nempe vbi esset collocāda hæc mea decima conclusio &, si vnquam potero, referam gratias. Distinctionē verò inter impios & indignos, sophisticam vocas & præstigias Sacramentariorum. Videlicet, quo honore afficias, eum obseruandum Patrem Bucerum. Quia verò coniecturas mendacij: ideo conuitiis cludis.

Ad XI. Zanchÿ Conclusionem.

QVod cū primò essemus in summa pace, concordia & caritate: deinde etiam promisissemus alter alteri, nos [illegible] & pacem, propter aliquam in re sacramentaria dissensionē, minimè violaturos: neque nos mutuò condemnaturos: is tamen librū Heshusij, in quo quicunque corporalem & impiorum manducationem non admittimus, non tantùm non agnoscimur vt fratres: sed etiam vt hæretici & Athei damnamur, contra fraternam & Christianam amicitiam, charitatémque, contra etiam datam mutuò fidem, imprimendum curauerit. Quo ex facto, quidquid nunc est difficultatum, molestiarum & scandalorum, profectum est.

RESP. MARBACHII.

HAbet & hæc conclusio nihil noui, quam quæ suprà in secunda conclusione ab ipso dicta sunt, nisi quod forte sua delectatur multitudine conclusionum, vt ea ratione me apud venerabile Capitulum & Collegas meos obseruādissimos, ... grauet, quod in bonum virum, nihil tale promeritum, tam atrociter grauissimè peccauerim, quòd ... contra ... sed etiam contra datam mutuo fidem: ipsum, ex ... Heshusij libello, hæreseos & atheismi condemnauerim ... Atrox certè hæc est criminatio, quæ si certò constaret, proprio suffragio me ipsum omnium bonorum & piorum hominū odio dignum iudicarem: Sed gratia sit Deo quòd res longè aliter se habeant. Quibus enim conditionibus ... & officia mutua benquolentiæ promiserim suprà demonstratum est. Conditionibus igitur ipse ... non steterit, & non semel & sæpius violarit, quod ... fatetur in scripta sua ad Heidelbergenses epistola quam mihi legendam exhibuit: videlicet quod suā sententiam de negotio Eucharistiæ multis ... iam pertinere legendo scribendo & disputando declarauerit, vt de ea ... posset esse dubium, ... me nunc ... accusari iniustissimum est. Deinde cùm liber Heshusij non de ipso scriptus sit, neque etiam ad ipsum pertineat, sed contra Sacramentarios, Caluinum, Zuinglium, & alios: quare igitur contra datam & promissam mihi & Dn. Schelarchis fidem: ... nobis & Ecclesiæ nostræ Confessione, qua Heshusij eadem est segregat, & ... se coniungit qui diuersum in hac controuersia à nobis sentiunt, cùm qui priores longè ante Heshusij librum editum, publicis suis scriptis nostras Ecclesias condemnarunt: ita vt multò iustiori de causa, Ego & mei consymmistæ Dn. Pastores de ipso conqueri possimus, nos ab ipso & suis complicibus, contra datam mutuò fidem, hæreseos & atheismi accusari, damnarique.

RESPONSIO ZANCHII.

TVos etiam hîc garritus & crocitus, tanquam indignos mea responsione contemno. Quod verò ais: *Me non stetisse conditionibus*, dico, vt suprà, neque illás à te propositas mihi fuisse conditiones concordiæ atque amicitiæ. Nam tuum non fuit hoc facere neq; me vllas, etiamsi proposuisses, admissurum vnquam fuisse, quia nunquam te agnoui neque agnoscere volo, vt Dominum qui tale ius in me habeas, cum non sis vir aut tantæ eruditionis, aut tantæ probitatis, aut etiam ætatis, cui illud in me concedere debeam: præsertim cùm, vt audio, nunquam ab hoc Senatu, factus fueris Superintendens. Illud autem verum est, me à te rogatum fuisse, cùm alias, tum cùm veni in tuū musæum, & de Epistola quam missurus eram Heidelbergam, tecum contuli, vt licet non conueniat inter nos de manducatione impiorū, velim tamē ego ferre vos, vos etiā laturos me. Ita tibi promisi, tu vicissim mihi. Interim tamen tu non stetisti promissis: quia cœpisti me paulò pòst apud Dominos accusare de illâ epistola & variis modis persequi propter hanc de Cœna Domini diuersam sententiam, multisque odiosis appellare nominibus. Quid verò tu iterùm superbè nugaris de fide mea tibi & Dn. Scholarchis data & violata? Dominis meis promisi, de re Sacramentaria non docturū me vltra illa tria capita superius explicata. Quādo illa tum transgressus? Quid tu te coniungis cū Dn. Scholarchis? Tu neque me vocasti, neque hanc conditionem mihi dedisti, neque iure exigere aliquid à me potuisti. Proinde neq; ego vllam tibi fidem dedi, nisi vt dixi ante, sicut tu promiseras, te & tuos velle ferre me: ita vicissim me laturum vos.

Quod ais, *Heshusij doctrinam de re Sacramentaria, eandem esse cum huius Ecclesiæ confessione*: Tu dicis, alij seniores te, in hac Ecclesia, negant, & confessiones quatuor huius ciuitatis, te nolo dicere mendacij, sed erroris conuincūt. Qui verò sunt illi, qui Ecclesias vestras ante Heshusij librum, damnarunt hæreseos & atheismi publicis scriptis? proferas vnum librum, & tunc credemus. Sed tu vt homo acutus, quidquid de te sum conquestus, curas totum illud in me & alios retorquendum, sed nimis ineptè. Tu dicis te posse accusare me, quod damnārim te hæreseos & atheismi contra datam fidem. Cur non accusas? cùm accusaueris me non solùm de falsis, sed etiam leuissimis rebus: cur non accusas de hoc tam graui crimine, si verum est? Non te pudet istius vanitatis?

Heshusij doctrina & Argētinēs. ministrorum eadem.

Ad duodecimam & vltimam Zanchÿ Conclusionem.

QVod quia ego opus & boni ciuis, & boni Christiani feci, librum scilicet Heshusij propter atrocissima illius in Illustriss. Electorem Palatinum, tùm in tot tantósque viros & Ecclesias Christi conuitia: pro mea virili, ne imprimeretur, impediendo: ipse me variis modis vexare cœperit, præsertim verò sanam Christi doctrinam, quā secundùm Scripturas docueram, improbando & refutando: cùm potuisset, si tamen, quod non probo, voluisset, relicta doctrina aliis me factúmque meum, rationibus vlcisci.

MARBACHII RESP.

ZAnchÿ opus, quo effecit, ne Heshusij liber hic imprimeretur, an opus sit boni ciuis & boni Christiani, vt ma-

gnifice gloriatur, indicent omnes pij. Nam vt in refutatione præcedentis conclusionis dictum est, Zanchius proprio suo chirographo, pollicitus est Dn. Scholarchis, se huius Ecclesiæ non tantùm membrum & socium futurum: sed illius etiam se velle, vt Theologiæ professorem decet, doctrinam & confessionem defendere & tueri. Hoc verò scriptum Heshusij, audit & intelligit iudicio & sententia omnium Pastorum huius Argentinensis Ecclesiæ, non tantùm eruditum, pium & doctum esse affirmari: sed præterea etiam quod fideliter & singulari dexteritate recenseat doctrinam & sententiã de Eucharistia sicut illa in Ecclesiis Augusta. Confessioni adhærentibus & propterea etiam in hac Argentinensi Ecclesia multis nunc annis constanter & magno consensu fuit. Qua igitur quæso necessitate adactus librum ab Ecclesiæ Ministris approbatum & typis apud nos excudendum ab ipsis typographo traditum impediuit? an hoc requirebat Christiani hominis officium, se iudicio & sententiæ Pastorum Ecclesiæ opponere: præsertim cùm Pastores hoc ipso conatu & opera contra verbum Domini, & contra receptam huius Ecclesiæ doctrinam & Confessionem aliquid fecisse aut commisisse, neque à Zanchio, neque ab aliis conuinci possint! Sed obijcit, atrocissima in illo libro conuitia contineri, aduersus Illustriss. Principem Electorem Palatinum. Atqui manifestum est, nullam planè huius Principis in toto libro fieri & esse mentionem: neque etiam aduersus eum scriptum esse. Quid igitur hæc ad Palatinum?

Quam verò gratiã propter hoc opus promeritus sit, quod ipse vocat opus boni ciuis & boni Christiani videlicet, quod non contentus fuit, per se libri impressionem impeditã fuisse: sed deinde etiam hoc ipsum literis Heidelbergam ad Erastum scriptis, vt Principi Palatino innotesceret, enũciauit: atque ea ratione D. Flinnerum & me tanto Principi sordescere fecerit, qui tamen antea propter nostros non exiguos labores, de omnibus per Palatinatum Ecclesiis non male erantes meriti, &c. iudicent sanè ij, qui norunt, quæ sint bonorum ciuium & bonorum Christianorum officia.

ZANCHII RESP.

EGo loquentiorem Rhetorem & acutiorem Dialecticũ, D. Marbachio nunquã vidi, Zãchius promisit, se defensurũ doctrinã Ecclesiæ Argentinensis, Doctrina Heshusij, est doctrina Argentinensis. Ergo debuit Heshusij librũ defendere, & non impedire. O me miserum, expugnatus sum, perij. At at heus tu Marbachi, ecce me adhuc in viuis: adhuc manum tecũ volo conserere, & quidem tuo te gladio transfodere. Ecce tuam apodixin in te retortam. Ille perfidè agit in Deũ in Ecclesiam & Scholam Argentinensem, qui cùm iurarit, se defensurum doctrinam Dei, & Ecclesiæ Argẽtinensis adde & honorem totius ciuitatis Argentinẽsis, postea curat talem librum imprimendum, quo corrumpitur doctrina Dei & Ecclesiæ Argentinensis, honórque ciuitatis Argentoratensis in maximum discrimen adducitur. Atqui D. Marbachius, primùm illud promiserat atque iurauerat, se facturum (hoc tu non inficiaris) deinde curauit imprimendum librum Heshusij, hoc etiam patet. Tertio, & iste liber Heshusij continet doctrinã, qua corrumpitur doctrina Dei tradita in sacris literis, & doctrina Argentinensis, quę cõtinetur in quatuor confessionibus huius ciuitatis & in apologia. Hoc probabo, si veneris ad lucem. Quarto, & hoc eodem libro, honor totius ciuitatis, in maximum discrimen est adductus. Hoc etiam demõstrabo. Ergo, tu inferas conclusionẽ. Nam ego volo propter existimationẽ tuam tacere. Vel si breuius libet, & iuxta tuã formam, sic arguamus: D. Marbachius iurauit, se defensurum doctrinam Argentinensis Ecclesiæ: nónque diuersam introducturum. Doctrina Heshusij Manducatione Orali & Impiorũ, non est doctrina Argentinensis Ecclesiæ, sed diuersa, vt patet ex confessionibus ciuitatis. Ergo contra suum iuramẽtum fecit D. Marbachius, cùm librum & doctrinam Heshusij voluit ita ciuitati Argentinensi obtrudere, & illis hanc ciuitatem adstringere, vt quicunque non admittat manducationem oralem & impiorum, habeatur pro hæretico.

Hoc est primum vulnus, quod tuus tibi gladius infligit. Accipe alterum. Tu ais: Librum illum nõ esse contra Principem Electorem Palatinũ, idque probas: quia nulla illius Illustriss. Principis mentio fiat, in toto isto sanctissimo libro. Itáne didicisti argumentari? Hæccine est tua dialectica? Quid si ego quoque ita scribã: Sunt quidam Doctores & ministri, qui neglecta omni humanitate, contempto Dei mandato, spreto iure omnium gentiũ, tantum vt quandã suo iudicio iniuriã vlciscantur, barbaro quodã accensi furore, coniurationem subitò aduersus suũ ciuem atque collegã instituunt, iniustè illum accusant, inauditũ damnant, curant ciuitate pellendũ, conuitiis innumeris afficiunt, rogati vt cum illo congrediantur, detrectant, vt ad illius argumenta scripto saltem respondeant, & responsionem ad eũ mittant, non faciunt: interim quotidianis clamoribus, illũ proclamant hæreticũ, horrendas de illo calũnias spargunt, quoscumq; possunt, ab eius consortio dehortantur, quos non possunt ab eo alienare, calũniantur, infamant, denique propter odiũ in illũ hominem, a quo tamen reuera neque iniuriã acceperunt, neque hæreticam doctrinam audierant, illi non verentur Magistratũ, Collegia, Scholas, ciuitatem denique totã perturbare, vexare, & tantùm non perdere. Si, inquã, ô Marbachi hæc scribã, quid obsecro tu ages? Apud Magistratũ (dices) te accusabo iniuriarum in me, & in Pastores. Quod si quispiã me defendat hac ratione: non esse hæc à Zanchio scripta aduersus te & & Pastores: quod nulla in iis verbis mentio tui aut Pastorum Ecclesiæ Argẽtinensis fiat: quid tũ facias? Quid faciã? Ego huic, quisquis ille fuerit, qui ita Zãchij scriptũ defendat, dicã: Quid tu malũ defendis Zãchij scriptum? Quasi verò consequatur: nulla ibi mentio fit mei & meorũ consymmistarum. ergo non est contra me & meos consymmistas, cùm circũstantiæ facti, temporis, personarũ, apertè conuincant, Zanchiũ hæc non conscripsisse, nisi aduersùs nos. Annõ ita responderes, Marbachi, & talem mei defensorem derideres, vt hominem ineptissimũ, imò & impudentem, qui velit tegere id quod luce clarius est: & meritò sanè. Atqui nõ aliter facis, D. Doctor, dum defendis Heshusij librum, & ais, *illum non esse contra Illustrissimum Principem Palatinum: nullúmque in eo conuitium contineri.* Quare? quia *nulla ibi fit mentio Electoris Palatini.* At quis est tam cæcus, qui si teneat ea quæ gesta fuerunt Heidelbergæ paulò antequàm hic liber in lucem venisset, non etiam videat, in Præfatione illius libri, Electorem peti & grauissimè traduci? Videamus aliquot verba illius Præfationis. *Languet zelus in Principibus & Gubernatoribus, qui solent esse nutritij Ecclesiæ, & plerique Gubernatores politici tranquillitatem ciuilem & gloriæ Christi & hominum saluti anteferentes, ad humana consilia volunt inflectere Euangeliũ: præscribũt Ministris leges dicendi populum, & administrandi claues, non Christi arbitrio, sed ex hominum profanis decretis: feroci audacia vetant clausuræ seueritatem, præsertim errorum refutationem necessariam Ecclesiæ & voce Filij Dei grauissimè mandatam: omniaque volunt ac præcipiunt silentio tegi, & amnestia sepeliri ac obrui, innocentes Ministros Euangelij, obsistentes ipsorum iniustæ voluntati, pro libidine pellunt ex Ecclesia, perinde ac si liceret ipsis quiduis in regno Filij Dei suo arbitrio statuere.* Hæc ibi. Dices Marbachi, his in verbis nullũ esse conuitium? Quid est *feroci audacia vetare clausuræ seueritatem?* Quid est *innocentes Ministros, iniustæ Principum voluntati obsistentes, pro libidine pellere?* non sunt hæc conuitia, & quidem atrocia? At verò dicis, *hæc non scripta fuisse in Illustrissimum Electorem.* Atqui, obsecro, qui tui sunt, de quibus hæc scripsit Heshusius, simulac pulsus fuit Heidelberga, propter suum turbulentum ingenium, suámque in Principem contumaciam, cui cùm mandasset, vt quiesceret, noluit obtemperare? Vir magnus & iudicio præditus, qui tibi maximè fauet, lecta hac Præfatione, dixit apertè, *ibi perstringi Palatinum.* Si ille vir grauis verum dixit: ergo tu falsum.

Ad decimam tertiam & vltimam Zanchij Conclusionem.

Postremò in genere conqueror, quòd quidam, Dominus nouit, qui grauissimis calumniis me affecerunt, falsum hunc de me rumorẽ spargendo, quod scil. doceam, *I. Deum esse autorem peccati: cùm tamen & semper & proximis diebus docuerim, causam peccati nunquam extra peccatorẽ, sed in ipso pecca-*

peccatore esse quærendam. II. quod doceam, *hominem renatum, cùm peccat, non peccare animo & voluntate*: cùm tamen nemo vel mediocriter doctus, nesciat, maximum esse discrimen inter peccare animo & voluntate, id quod etiam est Sanctorum: & peccare toto animo & tota ac plena voluntate, quod proprium est impiorum. De Iusto enim ait Iohannes in Epist. cap. 3. *Qui natus est ex Deo, non peccat & non potest peccare*, scilicet toto animo, tota voluntate: *quia semen Dei manet in illo*. Vtrumque esse meram calumniam, coram Deo & Ecclesia Christi protestor.

RESPONSIO MARB.

Zanchium non fecit Deū autorem peccati.

V*Ltima conclusione Zanchius primùm conqueritur falsò se accusari & traduci, quod Deum autorem peccati faciat: hoc si verè de ipso sparsum est, conueniat igitur eos qui hoc vnquam de ipso dixerunt aut sparserunt. De hoc vero an alius ita sentiat, aut etiam in Schola aliquid protulerit hactenus, nihil à quoquam ad me delatum est, neque etiam ego Zanchium accuso: potius ab ipso etiam confictum crimen crediderim, quam à nostris Scholasticis ipsi obiectum. Itaque hac prior huius conclusionis parte, nihil ad me pertinet. In posteriori verò parte, conqueritur sibi imputari, quod simpliciter doceat, hominem renatum, cùm peccat, non peccare animo & voluntate, &c. Si hoc me de ipso dixisse, aut affirmasse contendit, probet, factum enim à me esse pernego. Ab eo videmus tamen hanc, quam facit in quinta sua propositione de Sanctorum perseuerantia distinctionem inter duplicem Renatorum hominem: & quod renati tantum carne peccant, non verò tota voluntate & toto pectore, &c. falsam & portentosam esse, assero &c.*

ZANCHII RESP.

HAbeo gratias, quod fatearis, te nihil vnquam de me audiuisse aut dixisse, quod faciam Deum autorem peccati, aut quod doceam, hominem renatum, cùm peccat, non peccare voluntate & animo. nam neque in mea illa postrema conclusione dixi, te hæc de me sparsisse, sed in genere, quosdam de me hæc sparsisse. non fuisse autem (vt tu contra præceptum caritatis, ais te credere:) crimen hoc à me conuictum, testem cito D. Ioan. Sturmium Rectorem & Præpositum nostrum, qui tunc ad me retulerat, hæc de me spargi.

Tu verò postremò adiicis, Distinctionem illam de duplici in Renatis homine, interiore scilicet & exteriore: item, Doctrinam hanc, quod Renati tantùm carne peccent, non autem tota voluntate & toto pectore: esse falsam & portentosam. Duo igitur mihi breuiter demonstranda sunt: I. distinctionem illam, II. etiam illam doctrinam esse secundùm Scripturas. non igitur esse falsam vel portentosam.

Exterior & interior homo quis.

De illa distinctione, accipe ista testimonia. Rom. 7. *Condelector legi Dei secundùm interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ.* Vides hîc in Apostolo Renato duos homines? Lege in hunc locum Buceri præceptoris tui commentarios, & ille te docebit quod adhuc, Doctor tamen cùm sis, ignoras. Accipe aliud testimonium, Rom. 6. *Hoc scientes, quod vetus homo noster simul cum eo crucifixus est.* Quid est Apostolo vetus homo? homo ipse totus, quatenus natus est ex Adamo, corruptus & animo & corpore. Si est vetus homo: est igitur & nouus, de quo alibi Paulus Col. 3. *Exuite veterem hominem & induite nouum.* Quid est nouus homo? Totus homo, quatenus renatus est in Christo. Lege etiam in eum locum Rom. 6 Bucerum ipsum. *Cùm autem renati vtraque constent parte, nimirum & corrupta natura, seu corruptione carnis & renouatione Spiritus: sunt igitur in Renatis duo homines, vetus & nouus, si autem, idem sunt, quod homo interior & exterior.* Accipe etiam tertium. Ephes. 3. *Vt det vobis secundùm diuitias gloriæ suæ, virtute corroberari per Spiritum eius in interiorem hominem.* Lege etiam in hunc locum eiusdem Buceri commentarios, & docebit te, hanc distinctionem non esse portentosam. Is sic habet: *Vocat interiorem hominem totum hominem reformatum & renouatum, sicut per exteriorem, totum hominem corruptum intelligit, & corruptum ac veterem, interior idem est, quem alias nouum: exterior, quem aliàs vocat veterem:* hæc ille.

Vetus & nouus homo qui.

Item Eph. 4 Deponentes veterem hominem. Bucerus ibi: *Vetus, inquit, homo est tota natura nostra, vt est in hunc mundum prolata, vt eam accepimus nobiscum ex parentibus nostris nostra sine Spiritu Sancto, quæ appellatur caro. Col. 3.* Hæc ille.

Puto satis probatam esse illam quam vocas meam distinctionem de duplici homine in renatis, interiore & exteriore. Quòd si hæc non satis faciunt, significato mihi, & plura ad te quàm libentissimè mittam.

Venio nunc ad alterum, quod etiam affirmas esse portentosum, hominem, scilicet renatum, cum peccat, non peccare toto animo & tota voluntate.

Renati quatenus peccent.

Accipe nunc testimonia Rom. 7. vbi de se, déque omnibus Renatis, quomodo peccent & non peccent, ait Apostolus: *Scimus quod lex spiritualis est: at ego carnalis sum, venditus sub peccatum. Quod enim ago, non probo. Non enim quod volo, bonum hoc facio: sed quod odi, malum hoc facio. Si autem quod nolo, illud facio: consentio legi, quod bona sit, nunc autem non ego operor illud: sed inhabitans in me peccatum. noui enim quod non habitet in me, hoc est, in carne mea, bonum. Nam velle adest mihi: at vt perficiam bonum, non inuenio. Non enim quod volo, facio bonum: sed quod nolo, malum, hoc ago.* Postea concludit dicens: *Igitur idem ego, mente quidem seruio legi Dei: carne autem legi peccati.* Lege in hunc locum commentarios Buceri: & nisi velis dicere, eum quoque scribere portentosa, agnosces, hanc doctrinam esse Apostolicam, non portentosam. Proponit quæstionem Bucerus, Qui fiat, in homine renato legem Dei cognoscente & probante, vt quæ recta lucet, velit, nec faciat tamen: & faciat quæ non vult, le[illegible] & detestatur: cum certum sit, neminem facere quod non vult, aut velle quod non probat: & contrà, quemque quod iudicat bonum, id velle & facere? Eam quæstionem explicans: Duplex, inquit, *est in homine*, scilicet tali de quo loquimur, nempe renato, *voluntas: altera, quæ consentit legi: altera, quæ facit quod detestatur: altera sequitur cognitionem legis, qua cognoscitur bona esse: altera cognitionem haustam à sensibus, quæ est de rebus præsentibus.* Lege reliqua. Summa concludit Bucerus: Ideò renatos sæpe facere malum quod nolunt, seu velle, scilicet carne, quod nolunt scilicet spiritu: quia aliorum mens sæpè à carne corrupta, violentisque carnis appetitionibus, ita ab actuali consideratione legis Dei auertitur, & in ea quæ caro suggerit, ceu violentâ quadam manu pertrahitur, vt oblita eius quod probabat, & quod etiamnum, si non esset à violentis carnis cupiditatibus oppressa & dementata, probaret: velit iam & agat, quod paulò antè improbabat: & etiamnum si liberè iudicaret, improbaret. Id quod liquidò apparet, quia simulac deferbuerit ille carnis feruor, qui Sanctorum mentes opprimit atque dementat: mox videbis eos quod nunc agunt malum, improbare, & contra quod nunc non faciunt bonum, probare. Manifestum igitur est, sanctos non peccare totâ & plenâ voluntate. Quia malum quod oppressi à carne, agunt, & ideò etiam volunt, liberati per Spiritum sanctum illâ carnis oppressione atque tyrannide, improbant ac detestantur: ac proinde quâ parte sunt renati, aguntur à Spiritu sancto, non quæ volunt peccatum & agunt. Atque hoc est quod Apostolus ait: *Mente seruio legi Dei: carne legi peccati.* Ac ne dicas, Apostolum non ibi loqui de peccatis, quæ admittuntur ea consensu sed de primis motibus, qui non sunt in nostra potestate Bucerus sese ibi obiicit. Is enim ibi affert exemplum Dauidis & Petri: ac docet, eos ita peccasse, cùm alter adulterium admisit; & alter Christum negauit: vt, quod egerunt malum, noluerint: ac proinde vt non plena voluntate peccarint. Idem docet, & eodem Dauidis exemplo, & alio Petri: explanat in libro de ratione reform. Eccles. in tractatu de iustificatione, fol. 132.

132. vbi etiam concludit: omnia sanctorum peccata ex imbecillitate fidei proficisci: *Imbecillitas autem fidei, stat cum fide. Atque hac sanctorum, vt Dauidis & Petri, peccata, non esse peccata vastantia conscientiam*, apertè tradit idem Bucerus eodem libro pag. 205. d. Cæterùm vt leuiora peccata.

Idem in cap. 8. ad Rom. sect. 2. *Vos verò non viuitis secundùm cupiditates carnis*. docet ex Apostolo, fieri non posse, vt qui verè sunt Christi & habent Spiritum Christi, viuant secundùm carnem: & argumentum hoc, ipse iis verbis conficit: *Quoscunque obtinet Spiritus Christi: ij non possunt secundum carnem viuere. Spiritum Christi obtinent, quicunque Christi sunt. Ego qui Christi sunt, ij nec possunt quidem secundum carnem viuere.* Hæc ille. Est autem ambulare secundùm carnem, sponte & lubenti, totóque animo, carnis ductum sequi, eiúsque cupiditatibus tota voluntate obtemperare. Ergo sancti non peccant toto animo, totáque voluntate.

Ambulare secundùm carnē quid.

Idem in Matth. 8. sect. 2. 222. ait: *In hoc sanctus electi etiam peccant, à reprobis differre: quod idipsum quod faciunt malum, oderunt & quamprimum ab eo resipiscunt, quippe rectè persuasi de Deo & eius bonitate; vnde mente legi ipsius condelectantur: malú sque carnis detestantur. Impij autem malum quod agunt, amant: ac nisi sibi à Deo vel hominibus timerent vltionem, optarent illi perpetuò inhærere.* Et paulò infrà docet: Peccata sanctorum ex imbecillitate fidei proficisci, dicendo: *Ac quicquid electi peccant, inde venit, quod sanctæ illi persuasioni aliquid adhuc apud illos deest.* Item ait ibidem: *Quod enim sanctorum inconsulta ruit in peccatum, auertente ita aciem eius, vt cupiditatu.*

Idem in Matth. 12. sect. 3. pag. 307. habet hæc verba. *Quicumque post cognitam veritatem relapsi ad impietatem animo fuerunt, id est, volentes peccauerint; eos necesse est veritatem iam ante damnasse. Id autem est blasphemare Spiritum sanctum.* Hæc Bucerus. Manifestum est autem, sanctos electos numquā peccare in Spiritū sanctum, vt ibidem Bucerus docet. Numquam igitur animo relabuntur ad impietatem post agnitam veritatem, id est, volentes, plena scilicet voluntate, peccant; vt Bucerus ibi interpretatur, quid sit relabi animo ad impietatem. *Idem in eodem*, sect. 4. pag. 308. *Electi*, inquit, *non peccant vnquam, nisi ex ignorantia. Item, semper sentias in electis quoddam semen Dei, & veritatis studium, etiam tum cùm veritatem oppugnant, & nisi certè pugnant cum illa vitam degunt. Item & in multis perditè viuentibus, qui electi sunt, videas latentem quendam iusti rectique amorem.* Et hæc de electis scribit, antequam etiam veritatem recipiant, aut intelligentiam; quanto magis igitur hæc vera sunt de electis jam iustificatis? Proindè de iis ita subiicit pag. 309. *Vbi verò veritatem receperunt*, electi scilicet, *quidquid peccant, quod per cupiditates carnis auertantur, vt veritatem cognitā non videant: Eò autem numquam prolabuntur, vt veritatem odio habeant & insectentur: sed mox potius ipsius amore, quod peccarunt, incipiunt magnopere odisse & detestari.*

Item in Matth. 7. sect. 6. pag. 200. *Hactenus igitur peccare pius non poterit, quod ex animo iniquitati & peccatis nequit esse deditus, ita vt impij fuerint: sed mente legi Dei vsque condelectabitur, eo quod semen Dei, verbum ipsius & spiritum filiorum apud illum manent, natusque ex Deo sit. Simul tamen, quoniam in carne sua boni nihil habet, committit plera quæ quæ vtique peccata sunt. At quoniam illis secundum interiorem hominem non delectatur, animóque Christo addictus est, imaginíque ipsius respondere ante omnia cupit: nec dubitat denique Christi merito omnia sibi condonanda; atque ad imaginem illam peruenturum, nihil quoque damnat ionis erit: quamlibet peccatori manenti nimirùm in Christo, Rom. 8. Deus siquidem illi peccata non imputabit. Quare neque peccata erunt, vbi debita non sunt, quæ creditor remisit, etiamsi verè ea contraxerit, neque persoluerit tamen. Proinde quicumque Christi verè fuerit, is vt non poterit peccare, hoc est, peccatis animo deditus esse & studere, quod scilicet solùm Deus imputat & peccatum habet, ita necesse est voluntati eius pro viribus studeat, neque quidquam priùs habeat, quam ad verbum ipsius totum se comparasse. Interim tamen obrepent à carne non pauca, vt numquam quidem illi non orandum sit, Remitte nobis debita nostra. Verùm merito Christi, in quo omnem ille fiduciam Christi collocat, omnia vt condonabuntur, ita peccata non erunt. Qui itaque voluntatem Patris non fecerit, idest facienda ex animo non studuerit (aliud enim facere non est vita huius) is neque Patrem neque Christum nouit, non est natus ex Deo, ac spiritu filiorum Dei etiamnum caret, eóque & frenus erit, quamlibet Christo Domine Domine acclamet. Corde namque ipsum Dominum nondum agnouit, quo illum Dominum nemo vocare potest, nisi ex vera fide.*

Quod si ij loci nondum possunt te à tuo errore abducere, qui affirmas, doctrinam qua docetur, sanctos non peccare toto animo, totáque voluntate, esse portentosam, accipe hæc alia.

Bucerus in Psal. versu primo, pag. 3. *Porrò obseruandum, quod non ait valde, Beatus ille qui non fuerit improbus, peccator maliciosus: sed, qui non habuerit cum his commercium, non fuerit horum secutus consilia, nec facta imitatus. Apud eos enim qui beati esse & ex lege Dei viuere possunt, semen Dei & Spiritus bonus ita obtinet, vt peccare, hoc est, toto animo praui & peruersi esse nequeant: Id quod asserit verbis Iohannes in sua Epistola cap. 3. asserit, quippe qui nati sunt ex Deo. Cæterùm quotidiè delinquimus omnes, vt idem eos fatetur cap. 1. nec praeter identidem à malo præoccupatè consultà scelerum ad tempus sequuntur, vt Dauidi, Petro, & aliis vsu venit: quorum alter explenda volupta is causà & adulterium, & homicidium admisit: alter cupiditate vitæ eò adductus fuit, vt negaret Seruatorem.*

Vides hîc de sententia Buceri, iterum Dauidem & Petrum collocari in numero eorum, qui etiamsi peccent, non peccant tamen aut peruersi sunt, toto animo. Lege quæ de Manasse & Latrone subiicit. *Sed esse in fodè peruersorum, & penitùs cum illis in malitia conspirasse videri possit Manasse rex Iuda, quo nullus regnans est plura idololatria contra Dominum innexit, vel plus sanguinis Prophetis fudit. Cum hoc vno ille forsan iure latronem cum Domino crucifixum. Vterque sanè filius Dei extitit: alteruter ille ex corde Deum orare, & malorum suorum exorare veniam, neque hic mancipatum paradisi percipere potuisset. Quandoquidem non solùs ex Deo nati, & nihil diuinarum rerum intelligere (quod Paulus de eo affirmat) neque audire quidem possunt (id quod Seruator ipse testatum est Iohan. 8.) nedum ad vitam vnquam quærere & orare tale aliquid valent. Vterque igitur ad vitam prædestinatus, & ante conditos homines, ad salutem delectus fuit: eóque verè improbus, flagitiosus & malitiosus, quamlibet improbè flagitiosè, & malitiosè plurima designarent, neuter fuit: quia apud eos plenus atque contemptus Dei contemptum, animóque & studium prauitatis solidum nunquam extitit, vtcumque, sed ex ipsis interperi orsos fuisse sentis, hoc est meditatam vitæ rationem inter eos fuisse.* Hæc ille. Quod si in delectis, etiam antequam sanctentur, semen quoddam Dei & pietatis ita se retinet; quanto magis id censendum est de iis, qui iam renati? Si autem tale pietatis semen in eis semper est, numquam igitur tota sua voluntate in facinus aliquod, sicut impii, sese proiiciunt.

Item paulò post in vers. 3. ait. *Electos in solo cælesti plantatos esse, vbi eos diuini Spiritus succus numquam deficit: tantùm ille. Sucens spiritus proficiscitur in voluntate residet. Quomodo igitur sancti possint tota voluntate peccare, hoc est, à Deo recidere?*

Quod si fortè Bucerum reiicere velis, & dicere, eum fuisse hominem sectarium, audi Lutherum illis Tomo 5. in commentario maiori in Epistol. ad Galatas cap. 5. in ea verba, *Manifesta sunt opera carnis*: fol. 422. loquens de discrimine Piorum & Impiorum in peccando, præter alia, hæc de piis scribit: *Hoc quandoque etiam accidit, vt sancti labantur & desideria ipsius carnis perficiant: sicut David grandi & horribili lapsu cecidit in adulterium, item autor fuit cædis multorum, dum volebat Vriam in acie perire: eáque re hostibus etiam, occasionem dedit gloriandi contra populū Dei, adorandi idolum suum, & blasphemandi Deum Israel. Lapsus est horribiliter & Petrus, cùm negaret Christum. Sed quamlibet illa peccata grandia sint: tamen non ex contemptu Dei, aut destinata malitia, sed ex infirmitate commissa sunt.* Hæc Lutherus. Deliberatio & malitia, vnde constat destinata, deliberatáque malitia, sunt in voluntate: & peccare ex destinata malitia est peccare tota voluntate, & ex contemptu verbi Dei. Si igitur sancti non peccant ex destinata malitia, neque ex contemptu Dei, sed ex infirmitate, manifestum est, sanctos non peccare tota voluntate.

Plura cùm volueris, adferam, modo animo Christiano &

nó & veritatis cupido atque studioso audire velis. Mihi satis fuit in præsentia, demonstrasse, te vehementer falli, & arroganter pronunciasse, cum in fine illius tuæ orationis [illegible]. & distinctionem de duplice homine in Renatis, & doctrinam, quod renati cum peccant, non peccant tota voluntate, falsam esse atque portentosam. Precor autem Dominum, vt auferat à te cor lapideum, & det cor carneum, tibique aperiat mentem, vt melius posthac intelligas scripturas. Nunc ad alteram tuam orationem accedo.

CAPVT IV.

HIERON. ZANCHII AD alterum Doct. Marbachij orationem responsio.

INsanirem profectò tecum Marbachi, si vel ad singula istius alterius tuæ contumeliosissimæ orationis verba responderem, vel dicta in me, retorquere in te vellem, conuitia. Forem etiam reuera talis, qualem me esse in tua oratione falsò scribis, homo scilicet infamis & bonorum virorum amicitia indignus; si ad tam multas & tam graues tuas in me calumnias, nihil responderem. Vtrumque enim sapientissimè a Salomone dictum fuit. *Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne & tu similis ei fias. Et, Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sapiens in oculis suis esse videatur.* Ergo et vtrumque accommodo sum easque: & respondebo tibi: & non respondebo: respondebo modeste & breuiter, ad ea quæ necessariò à me postulant responsionem: non respondebo, aut conuitia retorquendo aut singula verba refellendo. Age igitur videamus tuam orationem.

D. IOAN. MARBACHII responsio & confutatio orationis Zanchij, habitæ ab ipso in Capitulo, 7. Martij, Anno MDLXI.

Marbachij oratio. *REuerendi viri & Domini collegæ colendissimi. Cum Zanchij prolixam orationem legi, quam in collegio Thomano, in frequenti vestro consessu habuit, in mentem mihi venit sæpius illud dictum celebre:* Locutum esse nocuisse, tacuisse nunquam. *Et si enim mihi in duobus præcipuè articulis à principio statim fuit ad nos aduentus nunquam cum eo conuenit, videlicet in Eucharistiæ Sacramento & de doctrina prædestinationis, tamen huic usque de ipso semper habui opinionem esse hominem & virum doctum & eruditum: ita quoque bonum ingenuum & verecundum: & propterea etiam mea amicitia & beneuolentia dignum: quamuis nunque statim in his tam exactè in omnibus mecum & doctrina huius Argentinensis Ecclesiæ non consentiret: sperabam tamen post, sperabam, vt successu temporis mea & aliorum huius Scholæ & Ecclesiæ doctorum virorum consuetudine & familiari usu, totus noster redderetur. Itaque libenter eum in album amicorum meorum recepi, atque hoc toto octennio quo nobiscum vixit, liberaliter eundem amicitiæ iure & officijs, quæ quidem ab amico sperari possunt, prosecutus [illegible] inter dum dissimulando & condonando, quæ me ab ista cœpta amicitia & familiaritate abducere non immeritò potuissent. Non tamen igitur Zanchio tacuisse. Nunc verò in hac garrula sua oratione multa loquendo, ita animum suum aperuit, & seipsum prodit, vt facilè appareat, vanum & mendacem esse hominem, & bonorum virorum amicitia indignissimum; id quod nunc hac mea vera & simplici responsione perspicuè demonstrabo.*

ZANCHII RESP.

PRincipiò vt bonus orator, præmittis tuæ orationi prologum. In eo tria sunt præcipuè capita notanda; I. Alias quamdiu tacui, profuisse mihi tacuisse; cum primum verò cœpi loqui, id mihi nocuisse, iuxta dictum sapientis *Locutum esse, nocuit: tacuisse nunquam.* Hoc caput non refuto, sed verum esse, dico: Et illud Sapientis dictum, confirmo alterius sapientis dicto. *Veritas odium parit,* scilicet apud malos. & illud Apostoli, *Verum dicens vobis factus sum vobis inimicus:* & illud Christi, *Me odiunt, te odit quia testimonium perhibeo de illo: quod opera eius mala sint.* Imò vt omnes melius intelligant, quàm verum sit tuum dictum: Ego illud declarabo. Sensus illius dicti est: Si Zanchius non fuisset locutus, hoc est, si non significasset D. Sturmio, librum Heshusij, plenum contumelijs atque calumnijs; quem Ego pro mea autoritate, licet contra decretum Senatus dederam imprimendum, esse sub prælo: Deinde si non locutus fuisset, hoc est, si non se & doctrinam de Perseuerantia, in Schola defendisset: Si non locutus fuisset, hoc est, si non dixisset mihi in faciem in hypocausto D. Sturmij, se nolle colere amicitiam cum homine qui impugnaret apertum Dei verbum: Si denique locutus non fuisset, hoc est, non habuisset hanc orationem, in qua exorsus à sua vocatione, quæcunque hactenus inter nos gesta sunt, fideliter narrat, ex qua narratione, apparet illius innocentia & mea iniquitas. Zanchius adhuc sua frueretur quiete: adhuc me & pastores haberet amicos; adhuc denique omnia haberet [illegible]. Sed quia locutus est: Ego non feram eum amplius in Capitulo; in Schola in vrbe: Ego alienabo animos omnium pastorum & ciuium ab illo: Ego efficiam, vt traducatur per totam vrbem & per Germaniam, tanquam hæreticus. Ego curabo, vt omnes eum vitent consortium, vt tandem vel à Dominis vrbe pellatur: vel ipse diuturnis molestijs affectus, sponte discedat: atque ita discat, quid sit D. Marbachio vlla in re vel dictis vel factis repugnare, & aliquid contra eum loqui. Annon hic est sensus tui dicti, D. Marbachi.

Alterum caput tui exordij, est quod ais, *Mihi in duobus præcipuè articulis à principio statim fuit ad nos aduentus nunquam cum eo conuenit de Eucharistia sacramento & de doctrina Prædestinationis.* At quomodo hæc conueniunt cum illis quæ in altera tua oratione, in responsione ad secundam meam conclusionem scripta reliquisti? Ibi enim ais: Initio cum hic veni, non fuisse inter nos de Prædestinatione controuersiam, nisi hanc quæ est de modo quo quis debeat (agnosce tua verba) vt, si velit fieri certus vel de sua vel alterius Prædestinatione: vtrùm à priori sit hoc colligendum, hoc est, ab occulta illa & æterna Dei voluntate: an vero à posteriori, hoc est, à reuelata & manifesta Dei voluntate, quæ per Euangelij verbum, palàm omnibus annunciatur. Nam si tantùm fuit quæstio, vt ibi scribis, de modo, quo veniendum sit in inuestiganda nostra Prædestinatione, certò consequitur, de doctrina igitur ipsa Prædestinationis nullam fuisse inter nos controuersiam: nempe, An Deus quosdam elegerit ad participationem salutis: quosdam reiecerit: ac proinde, an sit certus numerus Electorum & certus reproborum; an causa Electionis & reprobationis efficiens: sit Dei voluntas, an vero & opera nostra præuisa; An reprobi possint fieri electi; & electi reprobi; & ideò an illi possint saluari, & hi damnari. hæc enim sunt præcipua capita doctrinæ de Prædestinatione. Sic igitur hoc tantùm quærebatur inter nos, vt ais in priore oratione, qua via veniendum sit, si quis velit de sua aut alterius Prædestinatione [illegible]: vtrùm à posteriori, an verò à priori. Quis non videt consequi, in reliquis igitur quæstionibus omnibus de Prædestinatione, D. Marbachium à Zanchio minimè dissensisse? Quod cùm ita sit: quomodo igitur ais hic à principio nostri aduentus te nunquam in articulo de prædestinatione, mecum consensisse? Vtrum autè oratio illa mea, iusta fuerit causa, quamobrè amicitiam & honorum in tantù mei mutaueris odiù, vt me indignum amicitiâ bonorum virorum appelles: iudicandum relinquo iis qui meam orationem legerint.

Tertium caput tui exordij, est propositio totius orationis: ea autem hæc est: Zanchium vanum esse & mendacem hominem, bonorumque virorum amicitia indignissimum: & hoc te istâ vera & simplici tua narratione perspicuè demonstraturum. Ad has & omnes alias criminationes atque conuitia, ego duo hæc tantùm respondeo. I. *Memineris Marbache quid scribas & quid promittas.* II. *Memineris etiam de quibus me accuses, quæque in me scribas: ista omnia tua tibi esse probanda, vt nisi liquidò ea demonstres, ea ipsa in tuam auertas Infamiam, qua me conatus sis afficere; ac te prætalis honorandum esse, iuxta ius Gentium, qualem me prædicas donec omnia probaueris.* Atque hæc esto responsio generalis ad omnes tuas calumnias atque conuitia, neque enim aliud ad ea debes à me desiderare, responsum exspectare. Tantùm mihi respondendum erit ad argu-

menta, quibus iactas te demonstraturum, *me esse mendacem, vanum, indignissimum amicitia bonorum virorum: item, Anabaptistam, Suenckfeldianum, Nouatianum, Catharum, hominem plenum hæreseon.* Sed valdè metuo, ne emiseris, Marbachi, magnum bombum, sine globo, ex tua Bombarda, quo bombo hostem non solùm non expugnaueris, sed potiùs ad te expugnandum excitaueris.

RESPONSIO MARB.

TRes initio orationis suæ quæstiones proponit, quibus totam hanc nostram controuersiam consistere affirmat. I. Vter nostrûm turbatæ communis pacis & tranquillitatis Scholæ nostræ autor sit. II. de infamia personæ ipsius, quod à me nimiùm grauissimè, cùm apud Dominos Scholarchas, tùm hic coram vobis, traducatur & accusetur de noua & perniciosa doctrina, quam in Scholam nostram inuexerit. III. de qualitate doctrinæ, quam hactenus professus est. Esse enim quædam dicit, quæ falsò illi à me obiiciantur: quædam verò maiore opus habere explicatione, &c. Hunc ab ipso tripartitum ordinem accipio libenter & amplector. Neque enim dubito, facta diligenti singularum quæstionum discussione luce meridiana clarius futurum, pacem & tranquillitatem Scholæ nostræ, non à me, sed à Zanchio turbari: & quod iustissimis de causis, à me erroneæ & falsæ doctrinæ accusetur.

ZANCHII RESP.

HIc nihil habeo quod refutem: tantùm te iterum moneo, quod etiam anteà, vt praestes quæ promittis, te scilicet effecturum, vt luce meridiana clariùs appareat, primùm, pacem & tranquillitatem Scholæ non à te, sed à me turbari: deinde, quod iustissimis de causis, erroneæ & falsæ doctrinæ à te accuser. Nam nisi vtrumque demonstraueris: tu scis, quid de te concludendum sit.

MARBACHII RESP.

IN satis longa sua præfatione, quam his tribus quæstionibus præmittit, principiò affirmat: Decimoquinto huius mensis Martij, septimum fuisse annum, quando primum huc vocatus literis Dominorum Scholarcharum, venit. Constat autem, non septimum, sed octauum annum sui ad nos aduentus iam exactum esse, à quinquagesimotertio enim vsque in hunc sexagesimumprimum, anni numerantur octo. Quod ideò tantum moneo, vt appareat, non adeò male publicè & priuatim à nobis acceptum & tractatum esse: cùm in tanta pace & tranquillitate vixerit, & hoc octennium tam suauiter transegerit, vt pro septennio habeat.

ZANCHII RESP.

EST hoc primum argumentum, quo demonstrat D. Marbachius, Zanchium esse hominem mendacem & vanum. Zanchius ait 15. Martij, anni 61 & septimum fuisse annum, ex quo venit Argentinam. Non erat autem septimus, sed octauus. Ergo est mendax. Tacuisti quidem conclusionem Marbachi: sed nemo non vidit, quid volueris concludere. Argumentum certè te dignum. Duo tamen tibi respondebo. I. Me non esse tam diligentem atque tu es, in notandis in diario leuissimis quibusque rebus, annis, mensibus, atque diebus, quibus aliquid fiat aut à nobis, aut ab aliis, in vrbe & extra vrbem. Est hoc hominum aut otiosorum, aut historiatorum, aut qui scribunt historias. Ego malo aliis occupari negotiis. II. Aliud est falli, aliud mentiri. Quod verò ex mea anni vnius obliuione infers, inde perspicuum fieri, me non fuisse vsque adeò malè, & publicè & priuatim, à vobis acceptum & tractatum: non te decebat, Marbachi, istud corollarium, istaque non tuorum, sed Argentinensium erga me beneficiorum exprobratio. Debes potiùs mecum agere gratias, quod non minùs beneuolè & liberaliter tu fueris ab eis tractatus, quam ego. Proinde quod concludis: Me ita fuisse bene tractatum, vt quot annos hic fuerim, oblitus sim, & septimum pro octauo numerauerim: Concludere etiam potes, & debes, te multo maiori otio fuisse, quam ego fuerim, quippe qui potuisti, quod ego nequiui, annos omnes quibus hic fui iustè numerâsse.

MARBACH.

DEINDE verò mentionem facit literarum Dominorum Scholarcharum ex quibus multa collegit. I. Se vocatum esse, vt eandem hic profiteretur doctrinam, quam D. Bucerus & Martyr professi fuerant. II. mentem & voluntatem hanc esse Magistratus, vt doctrina Buceri & Martyris, in hac nostra Vrbe & Schola retineatur. III. Neque aliis se conditionibus vocatum & receptum esse, quam quibus ante ipsum Martyr receptus fuerat: videlicet vt sicuti Martyri, ita sibi quoque liberum & licitum sit, scripturam sacram explicare pro suo iudicio: modò ne quid contra analogiam fidei & sacram scripturam doceat. IIII. Curaturos quoque Dominos Scholarchas, vt non minùs libenter nobiscum mansurus sit, quam Petrus Martyr, qui à nemine vnquam fuerit vexatus: vnde dicit, se tunc temporis collegisse, hanc suam vocationem esse legitimam, & D. Buceri doctrinam fideliter hic retinere. Hæc magna esse fateor. Sed vbi, quæso, Dominorum Scholarcharum literæ, in quibus tam præclara pollicentur? Illas enim in primis huic orationi insertas esse oportebat, si sibi fidem haberi petit. In mea enim responsione ad tres Zanchij priores conclusiones, disertè affirmaui, si in Dominorum Scholarcharum literis, quibus ipse vocatus est, vel aliqua saltem D. Buceri & Martyris doctrinæ fit mentio, nullam eos aliam intellexere, nisi illam quam vterque vnà mecum antequam in Angliam profecti sunt, docuerunt, & ego post illorum hinc discessum, nullâ factâ prorsus mutatione, constanter per Dei gratiam, in Schola & Ecclesia, annis 22. professus sum, & adhuc hodie profiteor: in cuius testimonium adduco non tantùm consymmystas meos Ecclesiæ ministros, & omnes Theologiæ studiosos, qui me legentem in Schola audiuerunt: sed totam etiam Argentinensem Ecclesiam, cui, vt spero, sicut reliquorum ministrorum doctrina, ita & mea, non ignota est: Quæ etiam procul dubio in satis recenti adhuc habet & tenet memoria, qualem Dominus Bucerus ante suam in Angliam migrationem, hic publicè doctrinam proposuerit: testabitur etiam de præsentis doctrinæ genere, an verò cum illa consentiat aut repugnet. Cum autem absque vlla dubitatione hæc doctrina, quam nunc in Ecclesia constanter, vno ore omnes profitemur, non noua, aut nuper primùm à nobis inuecta sit: Sed potius illa ipsissima, quam Dominus Bucerus ante annos tredecim hic docuit, & discedens, tanquam depositum, in præsentia plusquam trecentorum fratrum, mihi commendauit: neque illa alia fuerit, quam quæ in Augustana Confessione, eiusque Apologia comprehensa est: Itaque etiam, vt certissimus, pronuncio, hanc esse mentem & voluntatem Dominorum Scholarcharum, loco & nomine Magistratus, quod eam saluam doctrinam, & nullam aliam in Schola & Ecclesia retinere velint, quæ nunc continuis viginti quinque annis magno consensu, cùm ab Ecclesiæ ministris, tùm à Scholæ doctoribus publicè proposita & explicata fuit. Vnde consequitur, nisi Zanchius literis Dominorum Scholarcharum ad se scriptis, probauerit contrarium quod se ipsum deceperit, & falsum ex eis collegerit.

ZANCHIVS.

LITERAS Dominorum Scholarcharum, in responsione ad alteram priorem orationem tuam, continentur. An verò rectè ex illis collegerim quæ collegi, necne, iudicent omnes qui literas Dominorum Scholarcharum legerint.

Quod ais, *Quam vterque, Bucerus & Martyr, vnà mecum docuerunt*; modestius & veriùs sic dixisses: Quam ego vna cum illis docui. Neque enim illi te sequebantur, sed tu illos, vt præceptores tuos.

Cùm verò subdis: *Et quam ego post illorum discessum, nullam factâ prorsus mutatione; constanter annos 22. professus sum*: Liquidò apparet, quàm verum dicas, ex hac nostra controuersia. Ego enim nihil aliud contendo, quam vt retineatur doctrina Buceri, quæ tradita est in commentariis suis in Euangelistas, in Epistolam ad Romanos, in Psalmos, in Disputatione Ratisbonensi, in libro de Reconciliatione Ecclesiarum, etiam post concordiam cum Luthero, & ante discessum ex Germania, scriptis: item ea, quæ in confessione est harum ciuitatis, & aliarum trium, in Apologia, in confessione anni 33. in disputatione contra Hofmannum, in confessione anni 39 & 48. Cui etiam tu subscripsisti. Tu verò doctrinam in iis expressam impugnas, vt nouam & vt hæreticam, odio è cam Argent. Ecclesiæ doctrina vetus.

eam vocas Zvinglianam, & Calvinianam, nec adhuc [illegible], vt has admitteres confessiones, & illos [illegible] Buceri, quibus si subscriberes, mox totum [illegible] esset [illegible]. Quomodo igitur tam [illegible], *te doctrinam quam hic etiam docuit Bucerus & Martyr, antequam irent in Angliam, nulla facta [illegible] mutatione annis duodecim [illegible].*

Et etiam mirabile, [illegible] *totam Ecclesiam Argentinensem.* Ego [illegible] permultos senes & intelligentes, qui [illegible] audierunt, & [illegible] eque cum [illegible], qui longe diuersum testantur. Sunt [illegible] interrogentur, aliter pronuntiabunt, [illegible] & gloriari. Sed quid opus est testibus? [illegible] Buceri exstant, [illegible] Capitonis exstant, [illegible] ipso [illegible].

Quæ vero narras de commendata tibi doctrina à Bucero in [illegible], hactenus, ego non intelligo: [illegible] ex colloquio nonnulli. [illegible] prodebunt, si volueris audire.

Voluntatem Magistratus esse, vt quæ [illegible] annis proposita fuit in Schola & Ecclesia doctrina, retineatur, [illegible] & [illegible]. [illegible] ergo [illegible] contendo? Sed in hypothesi est [illegible]. Tu contendis, doctrinam quam docui, *de Prædestinatione & de Perseuerantia,* adeoque etiam, [illegible] *de cœna & corpore Domini [illegible], nisi à fidelibus, & fide tantum*, non esse eandem quæ [illegible] annis fuerat hic tradita. Contra ego [illegible] eandem esse. Quomodo hoc cognoscemus? Veniatur ad colloquium. Proferantur Confessiones & Apologia huius vrbis. Proferantur [illegible], Capitonis, Hedionis. Qua meliori [illegible] hæc controuersia hypothesis cognoscetur, quam inspectione horum commentariorum & scriptorum? Sed doctrinam quam impugnas, in meis libris [illegible] facile quisque concludere poterit. [illegible] iuxta voluntatem Magistratus doceat [illegible] ego. Ad colloquium, ad colloquium Domine Marbachi, & finis tandem imponetur controuersiæ. Sed tu facis mirabiles consequentias, non probatis præmissis. Ecce tuum syllogismum. Vt certissimus pro[illegible] hanc esse mentem & voluntatem Scholarcharum loco & nomine Magistratus, quod eam saltem (pro [illegible]) doctrinam & nullam aliam, in Schola & Ecclesia [illegible], quæ nunc continuis 25 annis, magno consensu, cum ab Ecclesiæ ministris, tum à Scholæ doctoribus, publice proposita & explicata fuit. Vnde concludis, nisi Zanchius literis Dominorum Scholarcharum ad se scriptis, probarit contrarium, quod [illegible] ipsum deceperit, & falsum ex illis collegerit. Agnoscis tua verba? Est certe [illegible], in cuius antecedente continetur maior & minor. Ego redigam in syllogismum. Maior hæc est. Voluntas Scholarcharum & Senatus est vt ea tantum doctrina in Schola & Ecclesia retineatur, quæ annis ab hinc viginti quinque tempore scilicet Buceri, Capitonis, & reliquorum fuit hic magno consensu ab Ecclesiæ ministris & Scholæ doctoribus publicè proposita & explicata. Hanc ego propositionem [illegible] laudo & probo: imo hoc est quod ego contendo, vt scilicet retineatur doctrina, quæ annis abhinc viginti quinque fuit hic tradita. Sequitur minor. Atqui doctrina quam ego Doctor Marbachius, & alii mei consortes ministri docemus, & quæ contraria est doctrinæ Zanchii, est doctrina quam hic abhinc annis viginti quinque continuo, magno consensu proposuerunt ministri Ecclesiæ & Doctores Scholæ. Hanc, Marbachi, nego. Et hoc est quod controuertitur. Nego, inquam, constitutam esse à vobis doctrinam illam quæ annis abhinc viginti quinque fuit hic tradita ab Ecclesiæ ministris & Scholæ doctoribus, de Prædestinatione, de Perseuerantia, de cœna Domini. Contendo autem meam, quam vos vt nouam & hæreticam damnastis, eandem esse, quam annis ab hinc viginti quinque docuit Bucerus & alii Symmystæ, quibus cum coniunctus erat Martyr, & scriptam, atque impressam hic Argentinæ reliquit. Hoc ego probabo ex scriptis Buceri. Sequitur tua conclusio. Ergo Zanchius se ipsum decepit, & falsum collegit ex literis Dominorum Scholarcharum. Id quod apertum est, nisi demonstratis contrarium. Rogo lectores omnes, vt diligenter considerent connexionem huius conclusionis cum præmissis.

Quid, obsecro te D. Marbachi, collegi ex literis Dominorum Scholarcharum [illegible], nihil aliud professio re ipsa, quam id quod tu habes in maiore propositione tui syllogismi, quanquam verbis aliquantum diuersis. Quid collegi ego ex literis Dominorum Scholarcharum? Volo vt dicas tu ipse Marbachi. In [illegible] huius orationis, sic habes ad verbum: *Deinde verò mentionem facit, scilicet Zanchius, literarum Dominorum Scholarcharum, ex quibus multa collegit. Primum, se vocatum esse, vt eandem hic profiteretur doctrinam, quam D. Bucerus & Martyr professi fuerant. Alterum, mentem & voluntatem esse hanc Magistratus, vt doctrina Buceri & Martyris, in hac nostra vrbe & Schola retineatur.* Quid tu in maiore propositione? *Pronuntio, inquis, hanc esse mentem & voluntatem Scholarcharum, loco & nomine Senatus, quod eam saltem doctrinam & nullam aliam in Schola & Ecclesia retineri velint quam quæ nunc continuis annis 25 magno consensu, cum ab Ecclesiæ ministris, tum à Schola doctoribus publicè proposita, & explicata fuit, hoc est, quæ annis abhinc 25 tradita fuit in hac Ecclesia & Schola.* Nam illa particula Continuis, continet minorem propositionem: *Continuatam scilicet fuisse illam doctrinam per vos.* Nunc Ego assumo Marbachi. Atqui doctrina quæ fuit hic tradita annis abhinc 25 est illa, quam docuit Bucerus tunc, Capito, Martyr & alii. Erant enim hic illo tempore illi pii doctores. hoc tu non negas. Ergo mens Scholarcharum & Senatus fuit & est, vt doctrina Buceri & Martyris in hac vrbe retineatur. Hæc autem mea conclusio, seu collectio ex literis Dominorum Scholarcharum, est idem quod tua propositio maior. Quid igitur ais, *me me ipsum decepisse, & falsum ex literis Dominorum Scholarcharum collegisse?* Nolo mihi, obsecro, D. Marbachi, irasci, quod tuas orationes diligenter examinem: debes potius amare, quod te tanto honore afficiam, vt tuas orationes iudicem meo commentario dignas. Irascere tibi ipsi, qui & nimium permisisti te ab affectibus tuis, extra limites officii tui pertrahi: & parum considerate has tuas scripsisti orationes.

Nisi, inquis, probet contrarium, se ipsum decipit. Ego non probo contrarium, sed idem dico quod tu. Hanc esse voluntatem Senatus, vt retineatur doctrina, quæ fuit hic tradita annis abhinc 25, hoc est, Buceri & aliorum eius temporis in Schola Doctorum. Ergo non me ipse decipio, nisi & tu in maiore propositione decipiaris.

MARBACH.

IDem dico de libertate atque licentia D. Petro Martyri concessa, interpretandi scilicet pro [illegible] proprio arbitrio & iudicio sacram scripturam. Nisi enim & hic literas Dominorum Scholarcharum [illegible] in quibus hoc tantum priuilegium contineatur expressè nemo credet, cum manifestè mendacium [illegible] chirographum Dominus Scholarchis [illegible] redarguat & conuincat. Quod si enim Domino Petro Martyri tanto viro, etiam post [illegible] ex Anglia reditum ad [illegible] libertas, quam sibi Zanchius [illegible] fuit & [illegible] D. Scholarchis propria syngrapha adstringere, & se [illegible] habuit videlicet quod secundum Augustanam Confessionem doctrinas esse in Schola nostra [illegible] Doctores [illegible] &c. qua igitur iure eam sibi Zanchius arrogat, aut quid frustra & [illegible] superbè in hac sua oratione iactat & gloriatur, sibi eandem [illegible] à Dominis Scholarchis, quæ & Domino Petro Martyri [illegible], quæ libertas à Dominis Scholarchis Domino Petro Martyri permissa fuerit, qua in interpretandis S. literis [illegible]. [illegible] hic exemplum obligationis & chirographi, quod ex Anglia veniens [illegible] Martyr Dominis Scholarchis exhibuit, idque [illegible] in Schola [illegible]. Clarissimis atque magnificis Dominis Scholarchis [illegible] gymnasii, Dominis meis colendissimis gratiam, & pacem à Deo patre, per Iesum Christum Dominum nostrum. Quandoquidem scrupulus iniectus est de re sacramentaria, timeoque huius Ecclesiæ ministris, ne per me aliquæ contentiones in ea causa oriantur; ideo visum est, quæ ante aliquot dies coram vobis [illegible], nunc eadem scripto repetere. Primum Confessionem Augustanam & alias, quæ ab ea non dissentiunt, si recte in-

que commodè intelligantur, me libenter amplecti, profiteri, & si opus fuerit, velle pro viribus tueri. Deinde, per me nullas contentiones aut lites excitatum iri imo, si locus aliquis pertractandus in diuinis literis, aut quæpiam alia necessitas requisierit, vt circa huiusmodi quæstionem, meam sententiam explicem: id me facturum cum omni modestia, & citra cuiusquam nostrorum fratrum amaram insectationem, recipio. Quę verò mea sententia sit, ex libellis iam editis facilè intelligi potest: quibus hoc meo scripto seu promisso, nil detractum seu immutatum volo, quoad per scripturas diuinas edoctus, aliter esse cognouerim. *Deus autem qui pacis est autor, det vobis ac mihi, vt aliquando omnes idem & dicamus & sentiamus: idemque vobis Dominis meis colendissimis, pro clementia & bonitate, quam in me declarastis, per Dominum nostrum Iesum Christū perpetuò sit propitius.* Bene valete. vigesimo octauo Decembris. Anno 1553. Argentinæ.

Vestris Domi. in Christ. addictiss.
Petrus Martyr.

ZANCHII RESP.

TV hic etiam conaris probare, Marbachi, me hominem esse mendacem, eo quod dixi, Me ex literis Dominorum Scholarcharum collegisse, eandem mihi libertatem concedi in interpretandis S. literis quæ & Petro Martyri fuerat concessa ante me. Hoc satis inde probaui, quia in literis Dominorum Scholarcharum erat & est: Se gratulari mihi, quod non recusem secum viuere, ea qua etiam Petrus Martyr hic vixerat conditione: Se itaque mihi eam functionem committere. Quamdiu autem hic fuerat Petrus Martyr cum Bucero, liberum ei fuit interpretari sacras literas pro suo iudicio modò nihil contra analogiam fidei, & quod pugnet cum sacris literis, doceret, hoc manifestum est toti ciuitati. Annon igitur benè conclusi eandem mihi libertatem concessam fuisse? quid expressius? At tu Marbachi quid hic ais: *Non esse scilicet credendum, quod dico de libertate mihi concessa, nisi literas Dominorum Scholarcharum protulero, in quibus hoc priuilegium contineatur expresse?* Quæ retuli verba ex literis Scholarcharum, expressa sunt & apertissima.

Quod subieci de libertate Martyris tunc temporis, manifestissimum est. Neque enim vllo chirographo se obstrinxerat ad vllam docendi formam. *Annon igitur satis expressè è literis Dominorum Scholarcharum conclusi, libertatem mihi fuisse concessam interpretandi Sacras literas pro meo iudicio, modò ne quid docerem contra analogiā fidei & sacras literas?* Sed tu hanc postremam particulam, astutè omisisti: quę tamen expressa est in mea oratione.

Nunc videamus, quā ratione probes, *mihi non esse credendum in eo, quod retuli de libertate in literis Dominorum Scholarcharum mihi concessa. Zanchius suo proprio chirographo, Dominis Scholarchis dato, subscripsit Confessioni Augustanæ orthodoxè intellectæ, & promisit, se nihil quod cum ea pugnet, in Schola nostra docturum: idque fecit anno vno post suum ad nos aduentum elapso. Ergo quod ait, se antequam huc venisset, ex literis Dominorum Scholarcharum collegisse, sibi eandem libertatem, quam & D. Martyr antea habuerat, in hac Schola docendi, Scripturasque pro suo iudicio interpretandi, modò ne quidpiam doceat contra analogiam fidei & sacras literas, manifesti mendacij à suo proprio chirographo conuincitur.* O acutum enthymema: Chirographum datum anno post meum aduentum, conuincit me mendacij ante meum aduentum. Antecedens continet, quomodo interpretatus fuerim literas Dominorum Scholarcharum antequam huc venissem: & consequens est de chirographo dato post annum vnum. Si saltem dixisses, conuincit me falsæ interpretationis, fuisset tolerabilior consequentia. Sed quàm ineptè concludas, me conuictum esse mendacii, etiam pueri possint videre.

Eandem redolet dialecticam confirmatio quæ sequitur à maiori ad minus. Petro Martyri tanto viro post suum ex Anglia reditum, denegata fuit hæc libertas: *Conuincitur ergo Zanchius mendacij, qui ait, se ex literis Dominorum Scholarcharum collegisse, sibi concedi hanc libertatem.* Quid hoc ad illud? Quòd ais denegatam fuisse, P. Martyris doctrina. falsè loqueris. Non enim denegatur, nisi quod petitur. Martyr autem nihil petiit, sed petitum ab eo potiùs fuit, vt si vellet denuò hic profiteri, subscriberet August. Confessioni: id quod fecit bonā cōscientiā: quia videbat, illam si rectè intelligatur, non pugnare cum sacris literis: neque etiam in articulo de Cœna cum suis libris.

Cæterùm quod ita delecteris subinde & mihi meum, & Martyri suum chirographum obiicere: satis liquidò declaras, cuius sis ingenii.

MARBACH.

HVic compromisso, D. Petrus qua est integritate & fide præditus, postea etiam constanter satisfecit: vt in omnibus & lectionibus & disputationibus nihil ab ipso auditum aut animaduersum fuerit, quod vero nostro consensui in doctrina aduersaretur. Itaque etiam vt collega & frater, carus & dilectus fuit cùm mihi, tum reliquis Scholæ & Ecclesiæ præceptoribus atque ministris omnibus.

ZANCHII RESP.

QVæcūque hic de D. Petro Martyre, viro nunquam satis laudato, scribis, nemo non videt, eo animo à te scripta fuisse, vt me magis in inuidiam atque odium apud omnes adduceres. Sed maximas tibi habeo gratias, quòd tanto viro tale des testimonium, quod me etiam ab omni crimine & nouitatis & hęreseos absoluis: ac proinde iniuriā me à te & tuis fuisse damnatum, traductum, infamatum. Nam si ab illo, vt hic apertè scribis, in omnibus & lectionibus & disputationibus, nihil vnquā auditum fuit, quod vero vestro cōsensui in doctrina aduersaretur: Cur ergo damnastis me, tanquā hominem qui non consentienter vobiscum docuerim in doctrina de Prędestinatione, de voluntate Dei arcana & reuelata, de diuinis promissionibus, de fide Sanctorum, de peccato, & aliis? Annon hęc eadem docuit Martyr, cum hic vobiscum esset? Si nescis, lege eius commentarios in librū Iudicum, & videbis. Illi enim commentarii, sunt lectiones quas hic habuit per illud tempus. Annon hęc præter alia disputauit publicè & defendit; te etiam, si rectè memini, præsente & audiente & argumentante?

Thesis V.

Voluntate Dei patefacta in lege, Deus peccatum, quæ defectus est à rectitudine, minimè vult, cùm illud & prohibeat, & se punitorum comminetur.

Thesis VI.

Arcana tamen voluntate, qua omnia quæ sunt, & sustinet & mouet, non est dicendus omninò peccatum nolle, cùm illud permittat.

Thesis VII.

Neque solùm permittit, sed illud in animis hominum absconditum profert in lucem, gubernat, regit, & moderatur variis modis pro sua bonitate atque prudentia, eoque abutitur ad suam clementiam & iustitiam declarandam.

Quid ille de cœna? Lege in libro Iudicum, cap. 13. fol. 131. ad calcem. *Quibus addas vel etiam, inquit, qui credunt Christo, & certò sibi persuadent, eum sua causa esse mortuum & comedere carnem Christi & eius bibere sanguinem, ad quem visum symbola, dum sensum excitant, plurimùm conferunt. Non quod caro Christi & sanguis in panem & vinum infundantur, aut elementis illis aliquomodo concludantur: sed quod res illa vera fide à credentibus percipiantur. Sunt enim inuisibilia alimenta quæ mente solùm capiuntur, vt Augustinus fideliter monuit: Quid, inquiens, paras dentem & ventrem? Crede & manducasti.* P. Martyr de Cœna.

Cur nunc eandem doctrinam in me, vt hęreticam, damnas; *in Petro verò Martyre, ais, non aduersari vero vestro consensui?* Annon etiam quæcumque in Schola disputaui, ipse semper post argumentationes, ad extremū probabat? Disputaui autem quæcumque nunc in me me damnatis, de Prædestinatione, de Perseuerantia, de peccatis sanctorum, de promissionibus & cæteris. Si igitur verum est quod hic dicis de Martyre: consequitur, quæcumque docui & disputaui, dum hic ille fuit, non aduersari vero vestro consensui in doctrina, multò verò minus esse hæretica. Quare quòd ea in me damnas, quæ probas in Martyre; apparet, te in hoc dissidio, non à conscien

[illegible] propter doctrinam, sed ab odio, propter per[illegible] adductum fuisse. Tu es igitur commiseratione dignus, quod odio victus personæ, in tot absurda ceciderit.

MARBACHIVS.

Huius viri modestiam, & pacis atque concordiæ studium, [illegible] Zanchius tanquam contemporanei sui, imitatus fuisset [illegible], nullæ nunc turbæ: nullæ inter nos existerent simultates atque inimicitiæ: sed summa potius animorum beneuolentia coniunctioque, quam recte & à me & à reliquis [illegible] Ecclesiæ Ministris, sinceriter sibi exhibitam [illegible] tempore est expertus. Quod igitur eandem [illegible], quam aliquando D. Martyr hic habuit, consequi non potest, non est, vt eam accuset Dominos Scholarchas, ac se non starent promissis. aut etiam quod de nobis conqueratur, quod illi molesti simus, & pacem atque tranquillitatem, quâ continuum nunc octo annorum [illegible] est, nostra [illegible], vt vocat, interturbemus: potius sibi ipsi irascatur, & cholera sua quod spreto exemplo modestia D. Petri, quod ad imitandum ei propositum fuerat, se intra metas [illegible] non continuit: sed aduersus summi compromissum excitatis turbis in Schola falsa & monstrosa dogmata [illegible] atque ea ratione & sibi ipsi & nobis omnibus [illegible] successit.

ZANCHIVS.

Accusas me immodestiæ, quando & propter quam [illegible] post octo annos à meo huc aduentu, [illegible] propter [illegible] ausus fui librum Heshusij impodire, [illegible] doctrinæ contra te fortiter defendere, tibique in faciem dicere, me non cultutum amicitiam cum homine, qui impugnet apertum Dei verbum. Ergo [illegible] modestia est [illegible], quæ cum singulis Christianis decet, tum præcipue veris [illegible] Christi necessaria est. Sed si quis velit cognoscere, vter modestior sit Dominus Marbachius, an Zanchius: legat vtriusque orationes. Studium verò concordiæ, sed in Domino, tam mihi curæ esse, quàm [illegible], testis mihi est Dominus, testes Collegæ, testis Schola, testis perpetuum meum ferè per annos octo de Cœna Domini in Schola silentium. Testis denique tu ipse, si verum velis fateri, ex sermonibus nonnunquam inter nos habitis. Quod ais de inimicitiis, ex mea parte nullæ sunt, neminem odi, odi tantum vitia. Si tu alis contra me inimicitiam: purget Deus cor tuum.

Cæterùm quomodo cohærent hæc quæ in his paucis lineis scribis? Primùm ais, *nunc [illegible] inter nos simultates & inimicitias.* Deinde ais, harum causam esse, *quod non fuerim modestus & studiosus concordiæ, vt Petrus Martyr.* Tertio ais, *tempore longo, octo [illegible] annorum, vt tu exponis, [illegible], me expertum fuisse summam animorum [illegible] & beneuolentiam, ac amicitiam, tam à te, [illegible] Ecclesiæ ministris.* Si inimicitiarum causa est, quod non fuerim modestus & studiosus concordiæ: [illegible] inter nos amicitia [illegible] excitatæ [illegible] inimicitiæ: fateris igitur, [illegible] per annos octo me fuisse modestum & concordiæ studiosum: Sed nunc primùm cœpisse [illegible] modestiæ & concordiæ haud studiosum. Quod [illegible] quomodo igitur doctrinam de Præ[illegible] principio sæpe inculcaui, nunc [illegible] Hæc certè argumentum ex tuis verbis collectum [illegible] minimè est: Causa inimicitiæ quæ est inter Zanchium & [illegible], fuit eius immodestia, & neglectio concordiæ. Atqui [illegible] per annos octo fuit Zanchius modestus & studiosus concordiæ.

Quod [illegible] fruar nunc ista pace, non accuso D. [illegible] Scholarchas, vt tu perfidissimè falsò & [illegible]. Sed te D. Marbachi, qui autor fuisti [illegible] tantarum, sicut tibi & in hypo[illegible] Domini Sturmij, Rectoris nostri, in faciem [illegible].

Perperàm tanquam ex tripode pronuncias, me docuisse dogmata monstrosa & falsa, & nunquam pro[illegible] hucusque voluisti in arenam disputationis [illegible]. Sunt igitur tua ampullosa verba, vt pueri [illegible] contemnenda.

MARBACHIVS.

Iacto hoc fundamento (quod quàm arenosum & infirmum sit, scilicet ex meris opinionibus & mendaciis collectum, ex his quæ iam à me dicta sunt, facile apparet) pergit Zanchius in hac sua oratione, [illegible] sua ad nos [illegible] pertexere. Et à prima sua, quam habuit in Schola lectione, exorditur, in qua dicit se palam protestatum esse, [illegible] libertate quâ vsurus esset in interpretatione S. literarum, videlicet quod sibi ipsi permisisset, liber ab omnium hominum verbis & interpretationibus, solum Spiritum sanctum ducem secuturus, & Scripturam per Scripturam explicaturus sit: quodque tunc huius suæ libertatis hanc attulerit causam, homines errare & labi posse: non autem Spiritum S. Ergo Spiritum S. solum sequi [illegible] esse, &c. Ex his postea infert & concludit, quia huic ipsius lectioni, ego & D. Ludouicus Rhabus, cum aliis multis doctissimis viris interfuerimus, neque tamen facta ipsius protestationi contradixerimus: itaque per[illegible] nostro silentio hanc nos ei libertatem concessisse. Qualis verò hæc prima Zanchij lectio fuerit, & quid etiam doctissimi viri de ea iudicauerint, in mea responsione ad quartam illius conclusionem, proximè satis declaratum est.

ZANCHIVS.

Cur tu hic mea peruertis verba? Ibi quinque ergo dixi, vt est videre in mea oratione. I. Me nihil alienum à verbo Dei allaturum in hanc Scholam. II. Me nolle in explicandis Sacris Scripturis adstrictum esse vllius hominis verbis aut interpretationi. III. Quia Spiritus Sanctus in Sacris literis sibi consentit: non posse me melius facere, quàm si Scripturam per Scripturam explicem. IV. Si quendum etiam esse ductum Spiritus Sancti, quod sæpe paruulis & obiectis reuelat ea quæ à magnis viris non potuerant intelligi. V. Et postremùm submittenda tamen esse omnia iudicio Ecclesiæ. Cur igitur falsando mea verba, addis particulam *Tantum*, & asserme secuturum esse *tantum ductum Spiritus Sancti*, item sequendum *tantum esse ductum Spiritus sancti*, vt hac ratione facias me Enthusiastam & hominem qui omnium interpretum, ideòque & Lutheri Commentarios contemnam atque damnem?

Egóne dixi, me velle liberum esse ab omnium hominum interpretationibus & verbis? Dixi, me nolle adstringi vllius hominis verbis & interpretationi. Sed quàm diuersum est hoc ab eo, quod tu falso scribis, me dixisse, Deus faciat te meliorem.

MARBACHIVS.

Hic tantùm ad allatam in ipso causam, quare nullius hominis interpretationi adstrictus esse, & suo potius iudicio in explicatione sacræ Scripturæ [illegible] velit, paucis respondebo. Si verò non vult esse adstrictus ad alicuius hominis interpretationem, quia falli & errare possunt, quare igitur se ad suum proprium iudicium adstringit? Annon & ipse homo est, & iudicium ipsius humanum, & propterea atque vt alij homines, etiam ipse cum suo iudicio, cui innititur in interpretatione Scripturæ S. falli & errare potest? Sed, inquit, sequor ductum Spiritus sancti, num putat, alios eundem spiritus sancti ductum non sequi? an existimat, se solum Spiritum Sanctum & ipsius præclara dona accepisse? Quasi verò ante ipsius ex Italia in hanc ciuitatem aduentum, Spiritu Sancto carentes, in densissimis tenebris constituti, veritatem Christianæ religionis ignorauerimus, quam primum ab ipso tanquam Germaniæ Apostolo, acceperimus. Interim tamen [illegible] impudentiam miror, quod glorietur se nolle [illegible] verbis, qui interpretationi addictus [illegible] in omnibus suis cum lectionibus, tum disputationibus, non tam verbum Dei, quàm Patrum & præcipuè scripta D. Bucer. & C[illegible] & aliorum inculcat, [illegible] occasione loquebatur, aperte [illegible] D. [illegible] vocatum & conductum esse vt Buceri & Martyris doctrinam in Schola nostra retineat.

ZANCHIVS.

Refutaturus quod dixi, me nolle adstringi ad vllius hominis interpretationem: quod omnes homines

errare possint: *Quare igitur*, inquis, *se ad suum iudicium Zanchius adstringit? Annon & ipse homo est: & iudicium ipsius humanum?* Deum immortalem. quali cū homine mihi negotium est? Promisisti initio tuæ orationis, Marbachi, te demonstraturū me esse hominem vanū atque mendacē: & tu hoc facis mendaciis: fortasse existimas, sicut in medicamentis veneno venenum sæpe truditur & curatur: ita & mendacia mendaciis cōuinci? sed falleris. Falsum vero tantum refellitur: & mendacium veritate conuincitur.

Tu ais: *Me adstrinxisse meipsum ad meum propriū iudicium & rationem cur id faciam*, ais me hanc adferre: quod dicam *me sequi ductum Spiritus sancti*. O Doctor Marbachi, vbinam hæc vnquā dixi aut scripsi? imò in mea oratione quam hic refutandam suscepisti, & vnde hæc, quæ modò de me scribis accepisse vis videri? & habentur hæc verba, vt paulò ante etiam recitaui: Adieci tamen, *omnia submittenda esse Ecclesiæ iudicio*: quod idem Paulus monet: cùm inquit, *Duo aut tres loquantur, cæteri diiudicēt*. Hæc ibi. Cur igitur tu me falso accusas, quod me adstrinxerim ad meū iudicium? Cur ais, me dicere, *me ideò nisi meo iudicio, quia sequar ductum Spiritus sancti*: cùm nihil tale vnquam aut dixerim aut scripserim?

Adfers deinde duas alias rationes, quibus conaris demonstrare, me esse hominem vanū & impudentem: eo quod dixi, me nolle esse adstrictum ad cuiuspiam hominis interpretationem. Prima est. *Gloriatur Zanchius se nolle esse adstrictum cuiuspiam hominis verbis aut interpretationi: & tamen in omnibus suis cum lectionibus, tùm disputationibus, non tam verbum Dei, quàm Patrum & præcipuè D. Buceri, Caluini, & aliorum scripta inculcat.* Egregia sanè ratiocinatio. Zanchius inculcat Patres, & præcipuè scripta Buceri, Caluini, & aliorum. Ergo se adstrinxit ad hominum interpretationes. Quare est impudens cùm ait, *se nolle esse adstrictum ad hominum verba.* Negatur tua consequentia, Marbachi. Inculco enim Patres & doctrinam Buceri & aliorum, vbi sunt conformes Dei verbo, & illorum interpretationes amplector, vbi video, esse eas ad analogiam fidei, non autem semper. Esse autem adstrictum aliquibus: est ita illos in omnibus & semper sequi, vt ab eis non liceat vnquam vel latum vnguem deflectere. Non sum igitur ego impudens: sed tu imperitus. Altera tua ratio. *Zanchius apertè iactauit, se à Dn Scholarchis vocatum ad hoc & conductum, vt Buceri & Martyris doctrinam in Schola nostra retineat.* Ergo impudens est, est, cùm ait, se nolle esse adstrictum. Respunsio. Illud *Conductum*: addidisti de tuo, vt me facias mercenarium: sed non sum Mercenarius.

Quod de Buceri & Martyris doctrina dixi, intelligitur, non de eorum, sed de Dei per os explicata doctrina. Consequentia igitur tua est inepta, vt ex antedictis manifestum est.

MARBACHIVS.

Verum vt libere dicam, & quod res est, non ita simpliciter Zanchius auersatur verba & interpretationem hominum, nisi vbi ipsius palato non sapiunt: & se illorum videt & sentit sententiis & autoritate coherceri, vt suas speculationes seu opiniones monstrosas, Ecclesiæ tanquam verbum Dei, obtrudere non possit: talis est, Augustana Confessio, eiúsque Apologia simpliciter iuxta literam intellecta: Item Doctoris Lutheri & aliorum Theologorum, qui cum ipso senserunt. quos in hac vltima senecta mundi, ad instaurationem Ecclesiæ & doctrinæ Euangelij diuinitùs excitatos, vocatos, & mirabiliter adiutos & defensos esse, res ipsa testatur. Ad horum nimirum verba adstringi, nefas esse putat: horum autoritate coherceri & in officio contineri recusat, vt qui illis longè excellentiori spiritu & dono interpretationis Scripturæ, praditus & exornatus sit, scilicet si credere fas est. Hoc suis Italis persuadeat. Nos Germani, tam faciles non sumus ad credendum cuiuis spiritui.

ZANCHIVS.

Deo sit laus, quod iam liberè, & vt res est loquaris: me scilicet non ita hominū interpretationes auersari quin illas etiam, vbi sapiunt palatui (vt tu ais, hoc est, palato meo) amplectar. Tu hoc dicis irrisoriè & per contemptum. At quotus quisque est, qui aliquid recipiat, nisi priùs suo palato, hoc est, iudicio arriserit? Sed palata sunt diuersa. Alia sanorum & benè valentium: alia malè valentium, adde, quædā etiam phreneticorum. Nondū autem probasti, meū palatū esse hominis aut malè valentis aut phrenetici: vtrius vero palatū, tuū an meū, sit hominis malè valentis & phrenetici, iudicent periti medici, ex hac præsenti controuersia doctrinæ *de certo numero electorum & reproborum; &, Electos non posse perire: ideóque necessariò saluari: reprobos verò non posse saluari, ideóque necessariò damnari: & reprobos non posse fieri electos, neque electos fieri reprobos: Item, electos semel vera fide donatos, non posse amplius à fide prorsus excidere propter promissionem Dei, & intercessionem Christi, Deo in illis semen fidei semper conseruante, etiam nunquam peccare tota voluntate & pleno consensu, seu ex animo: sed semper ex ignorantia aut infirmitate.* Proinde *Petrum cum negauit Christum, non prorsus amisisse fidem in Christum.* Item de Cœna, *Corpus quidē Christi in Cœna omnibus offerri: sed verè percipi & manducari à fidelibus, & fide tantùm.* Tota inquam hæc doctrina, minimè sapit palato Doctoris Marbachij, imò facit ei tantam nauseam, vt etiam hæreseos damnet. Contrà ea sapit Zanchio. Nunc iudicent medici periti, vtrius palatum sit sani aut male affectum. Medici Marpurgenses, Heidelbergenses, Tigurini, Basilienses, vt alios multos omittā, meū palatum iudicarunt esse sanum. Ergo improbari non potest, quod non admittam, nisi illa quæ meo palato sano, & erga verbum Dei benè affecto sapiunt.

Quod scribis de August. Confessione, de scriptis Lutheri, & cæteris, videmus quò spectes, vt me adducas in inuidiam apud Germanos. sed sunt pueriles σκώμματα, ineptæque calumniæ. Multa dicis, nihil probas. Dixi & dico, Confessionem Augustanam mihi probari: modò orthodoxè intelligatur. Quid vis amplius?

Quod tu ais, *Simpliciter & iuxta literam intellecta*, nescis quid dicas. Si enim admittis Apologiam iuxta literā intellectam, in articulo de Cœna, tu es Papista Trāssubstantiator. Ibi enim apertè probatur mutatio Panis & Vini, in corpus & sanguinē Christi. In meo enim exemplari, quod impressum fuit VViteber. anno 31. habentur hæc verba: *Et comperimus, non tantùm Ecclesiam Romanam affirmare corporalem præsentiam Christi: sed idem etiam nunc sentire, & olim sensisse Græcam Ecclesiam. Id enim testatur Canon Missæ apud illos, in quo apertè orat Sacerdos, vt mutato pane, ipsum corpus iuxta Christi fiat* Et Vulgarius scriptor, vt nobis videtur non stultus, disertè inquit: *Panem non tantùm figuram esse, sed verè in carnem mutari.* Hæc ibi. *Apologia Confessionis Augustanæ in literam intelligēda.*

At dices, *Postea fuerunt sublata.* Quamobrem? quia *impiam Transsubstantiationem probant.* Ergo fateris, cùm primùm illa fuit composita & Cæsari exhibita: eam cum bona doctrina, aliquid etiam impiæ doctrinæ admixtum habuisse, fateris? negare non possum. Non fuit igitur tùm fidelibus recipienda simpliciter ad literam: sed tantùm ea conditione, quatenus conformis erat verbo Dei.

At nunc inquis, *res aliter habet, quàm tunc. Est enim iam repurgata* Dic mihi, obsecro te D Marbachi, antequàm hæc particula *de mutatione panis in corpus Christi* tolleretur, cùm in maxima esset veneratione apud omnes illa Confessio cum Apologia, vtpote recens exhibita Carolo in tantis Comitiis: si tibi impositum fuisset hoc munus, eam scilicet Ecclesiis & singulis fidelibus proponendi, qui voluissent amplecti Confessionem Augustanam cum Apologia: sed cū hac moderatione: *Quatenus scilicet conformis est verbo Dei, & modò orthodoxè intelligatur*: quid tu, inquam, dixisses? minimè, minimè: *sed simpliciter & ad literam est intelligenda*: & iuxta illam, *ita simpliciter ad literam intellectam, credendum, docendum, prædicandum.* Annon ita respondisses? mihi dubium non est. Et tamen fuisses turpiter hallucinatus, & impiè egisses, si voluisses conscientias piorum ad illam Apologiam simpliciter, & vt sonant verba, intellectam obligare. Ergo etiam nunc potes hallucinari, quando ais, *esse intelligendam simpliciter & iuxta literam: & ad eam ita intellectam, conscientias fidelium non sunt adstringendæ seu obligandæ.*

Ad alias σκώψεις nō respondeo, quia indignæ sunt responsione.

MAR-

MARBACH.

DEINDE pergit in hac sua oratione, & inquit se postquam in Schola docere & disputare cœperit, animaduertisse apertè doctrinam D. Buceri, quam hic tradidit, magna ex parte ab hac Schola exsulare, maximè verò eam quæ est de prædestinatione seu salutis certitudine, item de gratia & libero arbitrio. Vidisse enim se à quibusdam plus æquo stabiliri liberum arbitrium, &c. Hæc ficta & impudentissima Zanchij mendacia esse constanter affirmo, quibus & publicum Ecclesiæ nostræ ministerium, & hanc nostram Scholam deformare conatur. Nunquam enim sicut ab Ecclesia, ita etiam Schola nostra exsulauit doctrina Buceri vera. Loquor autem cum distinctione de illa Buceri doctrina, quam post factam retractationem, vnà nobiscum, antequam in Angliam profectus est, multis annis docuit, & præsertim de Prædestinatione & salutis nostræ certitudine: Verissimum est, quod aliter non docuerit, nec scripserit, quàm à vocatione ipsa, hoc est, à verbo Dei, & promissionibus Euangelij, incipiendum esse, & vnumquemque de Prædestinatione & salute sua, non à priori, sed à posteriori, à fide nimirùm in Christum, in verbo prædicato, & vsu Sacramentorum nobis exhibitum, statuere & pronunciare debere. Si loquitur Zanchius de scriptis Buceri ante factam retractationem, illa, nisi quatenus cum posteriori, quam nobiscum professus est, doctrina consentiant, apertè dicimus nos non recipere: quemadmodum ipse Bucerus in suis retractationibus ea aliter legi & intelligi non vult. Illud verò nouum mihi est, & antehac non auditum crimen quod mihi & meis consymmystis Zanchius obijcit, de gratia & libero arbitrio, quod plus æquo liberum arbitrium stabiliamus. Per Gratiam, absque dubio intelligit articulum Iustificationis. De vtroque verò articulo, nostram hic doctrinam, & Confessionem adscribere: nimis certè longum foret: Præsertim cum illa in publicis nostra & aliarum coniunctarum Ecclesiarum confessionibus perspicuè & clarè tradita sit, & præterea vna mecum omnes hic ministri magna constantia in singulis quasi concionibus diligentissimè auditores nostros ex verbo Domini de vtroque articulo erudiamus. Si quid igitur in hac nostra doctrina reprehendit, oportebat sanè hic expressè esse positum. Nos enim obiectum crimen non agnoscimus. Neque enim conscij nobis sumus de vtroque articulo vnquam nos aliquid docuisse, quod verbo Dei non consentiat. Et ad satisfactionem de his & alijs Christianæ religionis articulis, sicut Zanchio, ita omnibus hominibus nos offerimus. Quod opus igitur erat huiusmodi confictis criminibus nos nostrûmque ministerium grauare? Sed hanc oportebat Zanchium causam prætendere, propter quam nunc toto octiduo declamandis locis communibus immoratus fuerit. Præclarum scilicet opus! quod cùm aliquando in publicum prodibit, nouitate & absurditate opinionum, non immeritò Zanchica Theologia vocabitur, vt quæ vberrimam otiosis & curiosis ingenijs rixandi, contendendique materiam suppeditabit. Quod verò præterea dicit, se non iam primùm hanc suam de Prædestinatione seu de electorum perseuerantia doctrinam in Schola nostra proposuisse, sed statim ab initio in primi Psalmi interpretatione, hoc quam benè & candidè ab ipso factum sit, in mea responsione ad quintam eius conclusionem, ostendi. Magna perfidia est, contra datam fidem Anabaptisticum dogma publicè condemnatum, renouare, & tamen ille bonus vir de tanto scelere, tanquam de re benè gesta, adhuc gloriatur. Cæterùm historiam, quam etiam huic suæ orationi inseruit, de quibus rebus cum ipso priuatim contulerim, quomodo conuenerit, & quibus tandem conditionibus nobis mutuò beneuolentiam animorum fraternitatem, & amicitiæ officia promiserimus, in mea responsione ad tertiam ipsius conclusionem, bona fide recensui, neque Zanchius contrarium probare poterit.

ZANCHIVS.

ITERVM audacter pronuncias, ficta & mendacia esse quæ dixi: doctrinam Buceri de Prædestinatione, de certitudine salutis, de libero arbitrio & gratia, magna ex parte ab hac Schola exsulasse, cùm huc veni. Si hæc sunt mendacia & à me ficta, quid igitur est, quod me iis in articulis vt hæreticum damnatis? Tuas monstrosas opiniones & hæreses damnamus, non Buceri doctrinam. At tibi & aliis collegis in Capitulo dixi non semel, Si, quæcumque fateor me in Schola de iis articulis docuisse, non demonstrauero è scriptis Buceri permultis, volo dare quascunque volueris pœnas. Ita Sanè. Sed fortè ex scriptis Buceri ante concordiam & Retractationes. Ego verò dico, ex scriptis post retractationem, & quibus etiam præfixa est Epistola de Retractatione. Quid vis amplius? Sed vide quantum tibi velim concedere Marbachi, subscribe illis quæ Bucerus post Retractationes scripsit, idque etiam in Germania, & tunc sum contentus dicere falsum esse quod dixeram, doctrinam Buceri de iis articulis ab hac Schola exulare. Ita non opus est, vt ad singula quæ hac de re scribis, respondeam.

MARBACH.

ILlud verò impudens est mendacium ipsius, cùm inquit, in ista nostra amica collatione, eum animaduertisse, Me corporis Christi vbiquitatem ponere. Producat, si potest, vel vnum testem, qui me disserentem de sacramentaria audiuerit vel publicè in Schola & Ecclesia, vel priuatim in colloquiis familiaribus, affirmare corporis Christi vbiquitatem. Imò illo adhuc tempore, scilicet ante octennium hæc de vbiquitate quæstio, nondum mota fuit, ideóque mihi planè ignota fuit. Constat autem, iam aliquot annis post hanc nostram collationem, agitari cœpisse ab Hamburgensibus, cum certamen hoc sacramentarium inter Caluinum & VVestphalum renouatum est. Adeò vero hæc de vbiquitate disputatio mihi displicuit, vt ad integerrimum & piissimum virum D. Martinum Fabrum fratrem meum colendissimum, qui tunc temporis in Frisia Ecclesiæ agebat ministrum, satis prolixas literas scripserim, quibus eum rogabam, vt tanquam vicinus hortaretur Hamburgenses, ne istâ intempestiuâ disputatione de vbiquitate corporis Christi, controuersiam de Sacramento Eucharistiæ magis adhuc inuoluerent. Habere nos longè firmiora argumenta, quibus veritas nostræ sententiæ & doctrinæ comprobari possit, nihil opus esse ad hanc nouam quæstionem, quæ antiquitati ignota esset, confugere. Qua igitur fronte Zanchius hæc in me confingere audet?

Vbiquitas Marbachio ignota fuit.

ZANCHIVS.

VEHEMENTER gratulor & tibi & Ecclesiæ atque Scholæ isti, quod ais non solum hic, sed etiam infra, te nunquam probasse vbiquitatem corporis Christi, sed vehementer tibi eam displicere, ac proinde tibi etiam non placuisse, quod Hamburgenses eam quæstionem agitare cœperint, quanquam illud miror, quod ais, eam quæstionem tibi antè dissidium VVestphalicum Caluino, fuisse ignotam, cum ego multis annis ante meum in Germaniam aduentum, eam in commentariis cuiusdam magni viri Germani, tibi etiam amicissimi, viderim atque legerim. Sed hoc nihil ad rem. Ego quidem non feram vt dicar à te mentiri, mentitus fuisse, aut mendax esse: quoniam nihil falsi dixi, animo fallendi aut lædendi, id quod propriè est mentiri, vt P. Nigidius apud Gellium docet, id quod cadere in virum bonum non potest. Sed si ita velis persistere in sententia, corpus Christi non esse vbique sicut Hamburgenses contra Caluinum vt tu ais, scripserunt, contentus sum à te dici mendacium dixisse, hoc est, me fuisse in hac re falsum: id quod in viros bonos sæpe etiam cadit. Cupio enim falsum & mendacium hac in parte dixisse, & meipsum fefellisse. Vide modò an sim contentiosus, an verò amantior veritatis, quàm meæ existimationis. Proinde propero ad reliqua.

Mentiri quid sit.

MARBACH.

EAdem & simili fide, & sinceritate, reliqua quæ inter me & ipsum in iis actibus acta sunt recenset, sed addit, per id tempus cœpisse vexari Garnerium, & se, cùm ante fuisset ad conuentum Theologicum vocatus, post à non amplius vocatum fuisse, &c. Vt inuidiâ me, in ijsque fratres Ecclesiæ ministros grauet, iterùm duo noua crimina comminiscitur. Prius de D. Garnerio, quod per id tempus vexari cœperit. Et sophisticè recitat, à quibus, idque non imprudenter. Si enim dixisset simpliciter, à me vel Ecclesiastico conuentus ministris, (quod tamen subsignificat. Quid enim alioqui ad hoc suum institutum pertineret Garnerij mentio?) statim ipsum manifesti mendacij & vanitatis redarguissem: & hoc non tantùm ex scriptis conuentus nostri Actis, sed viuis etiam testimoniis cùm ministrorum Ecclesiæ, tum ipsiusmet Garnerij, qui tunc discedens, subortis lacrymis testatus est, se in eo maximè peccasse, quod sanis & fraternis consiliis, & admonitionibus nostri conuentus, non acquieuerit. Se nostrum candorem, beneuolentiam & alia humanitatis officia, quæ in ipsum contulissemus, deprædica-

MARBACHIVS.

Postea in sua oratione reuersus, vt inquit, ad se, incipit declamitare. scilicet quomodo primo anno pro suo iuramento decreuerit, & illa eadem disputanda publicè proposuerit: item quid Dominis Scholarchis offerentibus Canonicatum, suae subscriptione Augustanae Confessionis, responderit, cùmque res in alterum quoque annum fuerit protracta, quid tandem & quàm liberaliter D. Scholarchae, interprete D. Sturmio, cum ipso egerint, & vt ipsius verbis vtar in hanc sententiam: Dominos Scholarchas persuasos esse, quod homo sit bonae & purae doctrinae, audiuisse etiam quod in Schola officium diligenter faciat, itaque eos illi concedere, vt sicuti hactenus, ita etiam in posterum pro suo iudicio in Schola doceat: nolle ipsos eum ad Confessionem Augustanam adstringere, quem satis exploratum habeant, quod nihil doceat, quod verbo Dei non sit consentaneum &c. Salomon inquit: Laudet te alienus, non os tuum. Si Zanchius hae quam magnificis verbis iactat, testimonio Dominorum Scholarcharum, vera esse comprobauit, tamenque falsam spargit doctrinam, & propterea malam causam sustinet (de doctrina enim aliter quam Anabaptistarum esse, & damnatam haeresin Nouatianorum sapere, affirmo) tamen libenter fateor mihi in vtroque molestum esse, & quietem, qua hactenus vsus est, exturbare. Nisi enim mihi & meis fratribus Ecclesiae ministris [illegible] genus doctrinae ipsius non probaretur: meritò non ipse nobis, sed Domini Scholarchae, qui ei talem potestatem & autoritatem quidem pro suo iudicio docendi dedissent, conueniendi essent. Quare igitur vt se tanta molestia expediat, non profert Dominorum Scholarcharum testimonium? quia scilicet non potest: conficta tantum verba sunt, quae perfrictae frontis hominem esse, palàm ipsum redarguunt. Quae enim cum ipso acta sint, & quomodo pridem suam chirographo Dominis Scholarchis adstringere coactus sit, quod videlicet non iuxta proprium suum iudicium, sed iuxta formulam doctrinae in Augustana Confessione comprehensam in Schola docere debeat, suprà in mea responsione ad quartam ipsius conclusionem perspicuè ostendi. Quare igitur tam impudenter mentitur, cùm inquit, Dominos Scholarchas noluisse ipsum ad Augustanam Confessionem adstringere, & sibi concessisse vt suo iudicio in Schola doceat, cùm [illegible] & chirographum ipsius & viua Dominorum Scholarcharum vox diuersum testentur & affirment? Ea verò quae in eius oratione sequuntur de sua in re sacramentaria confessione quam Dominis Scholarchis fecerit, & illorum etiam calculo sit approbata, fidem apud me merentur nullam. E[illegible] grauissimas habeo causas [illegible] alias autem hanc manifestam, quod Domini Scholarchae qui loco & autoritate Magistratus Scholae praesunt, nequaquam probabunt aut admittent genus doctrinae aut fidei confessionem, quae cum recepta & publica Ecclesiae Argentinensis doctrina pugnet. Doctrina verò haec Zanchij de sacramento Eucharistiae Cingliana est & Caluini, qui iamdudum diuersum à nostra Ecclesia docent & profitentur. Ergo illam non probarunt. Hic si male colligo, & alia est Dominorum Scholarcharum mens & sententia, ipsi igitur me pronuntient. Ad illorum etiam iudicium palàm prouoco. Eandem Confessionem de coena Domini se dicit in Capitulo fecisse, cui cum nec ego vt Examinator, neque quisquam alius de Capitulo contradixerit: consequi ergo inquit quod nostro silentio approbata fuerit. Sed quae tunc mei silentij fuerit causa, indicatum est in mea responsione ad ipsius tertiam conclusionem. Et si nego quod simpliciter secundum haec, quae in hac oratione ponit verba, tunc sit locutus. Cuius hac manifesta causa est quod confessio eius, sicut omnium qui examinantur & admittuntur congruere debebat, cum formula Augustanae Confessionis eiúsque Apologia, vt in octauo illius Examinis articulo habetur, & quomodo iuramentum quod finito examine praelectum illi fuerit, praestare potuisset, in cuius formula expressis verbis Augustanae confessionis fit mentio, si contrariam illi confessionem edidisset? Haec autem fidei praesens ipsius confessio cùm Cingliana sit & ideò etiam confessioni Augustanae contraria, ergo tunc temporis non hanc, sed aliam edidit.

ZANCHIVS.

RETVLISSE fideliter, idq; necessariis de causis, quę Dn. Scholarchæ mihi dixerant, non est seipsum laudare Marbachi. Coactus hæc retuli, tum vt historiam continuarem: tum vt indicarem, quibus de causis Domini Scholarchæ *ad* articulum tantum de Cœna in Confessione Augustana simpliciter subscribendum me adstrinxerint. Ergo nihil ad rem Solomonis illud dictum à te citatum. Vera autem me retulisse: & Deus testis est: & ipsi Domini Scholarchæ possunt, si velint, testificari. Non sum tam imprudens Marbachi, neque tam impudens, vt voluerim ea à Dn. Scholarchis mihi fuisse dicta referre: quæ scirem ab ipsis posse statim in maximam mei infamiam negari. Conuince tu quæ retuli, esse falsa: tunc concludes, me esse mendacem. Quòd si hæc non feceris: concludo ego, te esse, taceo. *Quare, inquis, non profers testimonium Dn. Scholarcharum?* Non profero, quia scriptum non dederunt. Cito, quia ita dixerunt. Vade tu, & illos interrogato. Sed fideliter mea verba referas, ne ea falses, sicut solitus es, & sicut hic etiam falsasti. Nam quod ego retuli, & quod intelligendum est cum quadã conditione, tu simpliciter & absolutè dictum falso refers. In mea enim narratione sic habetur: *Cùm Domini Scholarchæ petijssent, vt Augustanæ Confessioni subscriberem: me respondisse, non posse me simpliciter & sine aliqua explicatione subscribere.* Nota Marbachi illud *simpliciter & sine aliqua explicatione.* Cum igitur refero, altero anno Dominos Scholarchas dixisse, *se nolle me ad Augustanam Confessionem adstringere*, subintelligitur *simpliciter & sine aliqua explicatione.* Proinde in meo etiam, quod semper obijcis, chirographo, est illa particula *Orthodoxè intellecta.* Quare non est vt hic & Dominos Scholarchas (vt facis) tacitè perstringas, quod dixerint, *se nolle me adstringere ad Confessionem Augustanam.* Illi prudentius enim quàm tu, subintellexerunt illam particulam *Simpliciter & sine aliqua explicatione.* Cùm verò refero, illos dixisse, *tantùm esse quæstionem de re sacramentaria*: illud etiam intelligendum est cum illa particula *Simpliciter*: an scilicet *ego vellem Augustanæ Confessioni de Cœna subscribere*? Ibi ego respondi *omnino me illa verba simpliciter admittere: sed non omnium interpretationes.* Vides Marbachi, te non habere, cur me vel accuses mendacij, hominémque perfrictæ frontis appelles: vel Dominos Scholarchas tacitè perstringas, sed est cur discas tu & modestior esse, & in referendis verbis aliorum, fidelior, & in interpretandis alienis dictis æquior, atque peritior.

Sed videamus, obsecro, argumentum demonstratiuum Domini Doctoris Marbachij, quo concludit, *Zanchium esse mendacem & impudentem.* Confessio mea de re Sacramentaria, quam dixi probatam fuisse Dominis Scholarchis, hæc est, *Corpus Christi in Cœna verè sumi, & manducari, & sanguinem eius bibi: sed id fide tantùm, non ore & dentibus corporis: ideoque à solis fidelibus.* Marbachius vult probare, falsum esse quod refero Confessionem scilicet hanc probatam fuisse Dominis Scholarchis: *Domini Scholarchæ*, inquit, *qui loco & autoritate Magistratus Scholæ præsunt, nequaquam probabunt aut admittent genus doctrinæ, aut fidei Confessionem, quæ cum recepta & publica Ecclesiæ Argentinensis doctrina pugnet. Doctrina verò hæc Zanchij de Sacramento Eucharistiæ, Cingliana est & Caluiniana: qui iamdudum à nostra Ecclesia diuersum docent & profitentur. Ergo illam non probarunt.* Confess. Argẽt. de Cœna. Quid si retorqueam in te argumentum hoc, ô Marbachi? Domini Scholarchæ non possunt non probare doctrinam, quæ consentanea est cum doctrina Ecclesiæ Argentinensis iamdudum recepta & totius Senatus ipsorum & Scabinorum suffragijs approbata. Atqui doctrina hæc Zanchij, *Corpus Christi manducari in Cœna, non ore & dentibus corporis: sed fide tantùm, & solùm à fidelibus, doctrina est Ecclesiæ Argentinensis iamdudum recepta.* Hoc probo ex scriptis Buceri, etiam post concordiam editis. Item ex Confessione huius Ciuitatis Augustana & eius Apologia, quæ omnium etiam Scabinorum suffragijs fuerunt approbatæ, & à quibus nunquam hæc Ciuitas recessit, vt patet in Epistola Buceri ad VVolfhardum, Pastorem Augustanum. Probo eandem propositionem minorem ex Confessione anni M. D. XXXIII. XXXIX XLVIII. Ergo Domini Scholarchæ non potuerunt non probare Confessionem illam Zanchij de Cœna Domini. Eas igitur D. Marbachi, & disce meliùs argumentari.

Aug. Cõf. Argent. Quæ posteà de formula Examinis in Capitulo iuxta Confessionem Augustanam profers: minimè concludũt, me esse mendacem, sed te imperitũ. Ibi enim nomine Confessionis Augustanæ, intelligitur Augustana Confessio huius Ciuitatis, quam contra te paulò antè citaui. Et hoc ita esse, demonstrauit D. Sturmius, & examinatores alij in sua protestatione coràm Scholarchis, hoc anno, cùm examinatus fuit D. Stipitius & D. Massarius. Tu verò interpretaris de Confessione Principum. Deinde etiamsi iuxta Confessionem Principum admittam fieri examen debere: pugnátne cum illa Confessione doctrina hæc: *Corpus Christi manducari fide tantùm, & à fidelibus tantùm?* Minimè, si ipsa tantùm verba Confessionis spectes: vt tu sæpenumerò dicis, eam esse iuxta literam intelligẽdam.

Negas etiam, me in Capitulo talem Confessionem edidisse. Sed quia de hoc etiam suprà in responsione ad alteram orationem tuam, nunc nihil repetam. Hoc tantùm dico, te non posse inficiari, quin dixerim in Capitulo, meam hanc esse fidem. *Corpus Christi in Cœna manducari fide tantùm & à fidelibus.* Cùm autem tu eam probaris, non potes igitur iure aliam à me Confessionem exigere. Quare si non fatear tecum, *manducari ore corporis, & ab infidelibus*, non potes de me vlla ratione conqueri.

MARBACHIVS.

Ex his omnibus, quæ hactenùs prolixè ab ipso dicta sunt, tandem epilogi loco, quatuor concludit. I. Vocationem suam ad hanc Scholam, legitimam & diuinam esse. Itaque quicunque eam turbet, non tam ipsi, quàm Domino resistat. Legitimam esse, facilè concedo: nec est qui contradicat. Sed non satis est, ad officium vel munus aliquod legitimè vocatum esse, nisi illi etiam is qui vocatus est legitimè præsit. Alioquin enim peccato & culpa carerent Saul & Iudas, quorum vterque legitimè hic ad regnum, ille verò ad Apostolatum vocatus fuit. Non disputatur igitur hic est de vocatione, an legitima vel illegitima fuerit: sed de Zanchij fide & integritate, an illi officio & muneri, ad quod initio vocatus est, ita hactenus præfuerit, sicut hoc illi iniunctum est, & ipse suscipiens illud, data fide & proprio chirographo diligenter se præstiturum, est pollicitus. Iniunctum autem fuit, vt iuxta Confessionem Augustanam doceat, & in doctrina mecum & cum alijs huius Ecclesiæ ministris consensum tueatur, nihilque in Scholam inuehat, quod quàm fideliter præstiterit, res ipsa nunc declarat. Deinde alterum quod ex promissis colligit, est quod dicit, iniquissimum esse, libertatem pro suo iudicio quiduis docendi sibi ab initio à Dominis Scholarchis concessam, & à Capitulo comprobatam, nunc ei eripi. Ad hanc illius conclusionem respondeo, esse petitionem principij. Probet priùs, vt ante dictum est, hanc sibi libertatem à Dominis Scholarchis concessam esse. Quomodo autem alicui id potest eripi, quod nunquam legitimè habuit? Zanchius istam libertatem, quam toties iactat, nunquam habuit, id quod non simpliciter tantum affirmo, sed suprà firmis etiam argumentis euici. Ergo Zanchio suam libertatem non eripio. Tertia conclusio eiusdem est generis. Probet priùs, antequam concludat, suam Confessionem de Cœna Domini, à Dominis Scholarchis comprobatam fuisse. Hoc enim negatur, & nisi Domini Scholarchæ hoc confessi fuerint, pro mendacio habebitur. Quarto concludit, suam doctrinam, quam proximè in Schola proposuit, de Renatorum Perseuerantia, non esse nouam sed ab ipso statim ab initio in nostram Scholam introductam esse. Ad hanc respondeo. Non ideò hæc Zanchij doctrina appellatur noua, vel nouitatis accusatur, quod eam primùm nunc etiam statim ab initio in Schola nostra tradiderit. Non enim de tempore quæstio est, quo illam vel inuenerit, vel spargere cœperit: sed de qualitate dogmatis, quod dicimus esse nouum, & Scholæ & Ecclesiæ nostræ incognitum: quódque illud contra suum compromissum, Scholæ nostræ obtrudere conetur.

ZANCHIVS.

Eandem cantilenam, præsertim ineptam, perpetuò audire, nimis molestũ est, Marbachi. Non te pudet perpetuò mihi obiicere chirographum meum, datámque fidem? Est tibi probandum, me aliquid docuisse impium vel hæreticum, aut etiam quod pugnet cum Confessione Augustana, orthodoxè intellecta. Nihil enim me tale docturum promisi. Vbi igitur illud probaueris & me conuiceris: tunc iure mihi obiicere poteris chirographum & datam fidem. Sed iam anni duo sunt, ex quo cœpisti me accusare, & nunquam ausus es venire in collocutionem mecum: tantùm abest, vt volueris disputare, & publicè me conuincere. Quæ igitur est ista barbara arrogantia, quâ perpetuò exsultas, & tamquam res sit iudicata, & ego conuictus perfidiæ, nihil aliud scis, quàm superbè obiicere chirographum? Quæstio inquis, est de Zanchij fide & integritate: & ego dico, quæstionem esse de Marbachij doctrina & probitate. I. an iure damnauerit doctrinam de Perseuerantia Sanctorum, vt nouam & hæreticam, quam Zanchius scripturis, Patribus & testimonijs Buceri etiam in Schola confirmarat: item doctrinam de Prædestinatione, quam Augustinus, & postea Lutherus atque Bucerus, apertissimis Scripturis explicauit & confirmauit: an theologicè docuerit, cùm docuit publicè & scriptum reliquit, electos posse fieri reprobos: item Iudam ita fuisse iustificatum, sicut & Petrum: item aliquos iustificatos damnari, item, cùm scripsit, portentosam esse distinctionem hominis renati in Interiorem & Exteriorem, impiamque doctrinam esse, dicere, Renatos peccare secundùm hominem exteriorem, non secundùm interiorem. II. quæstio est, an D. Marbachius hoc biennium post suppressum Heshusij librum, Christianè se cum Zanchio gesserit, necne, quem contra legem Christi, non præmonitum ne que auditum, apud Dominos Scholarchas accusauit, & in conuentu damnauit hæreseos, de quo multas falsas sparsit voculas, contra quem concitauit ministros, diaconos & ciues multos, mendacijs atque calumnijs, quocum nunquam voluit habere disputationem aut colloquium, contra quem scripsit sparsitque orationes & libros contumeliosos. De iis quæstio est Marbachi, non autem de mea fide atque integritate. Satis enim apparet ex iudicio Capituli, ex testimonijs Academiarum Germanicarum & ex Actis, & ex Nostris Confessionibus, an docuerim quidpiam quod cum Augustana Confessione orthodoxè intellecta, pugnet, necne, ac proinde an contra fidem datam & proprium chirographum fecerim. *Marbac. absurd.* Quæ scribis aduersus alias tres conclusiones, quia nugatoria sunt, ad ea nihil attinet respondere, satis etiam suprà de iis dictum fuit.

MARBACHIVS.

Absoluta integra bienuij narratione malè historica (falsissima enim eum attulisse, clarè & perspicuè ostensum est) nunc progreditur Zanchius ad ea quæ, vt dicit, ab anno tertio vsque ad colloquium Vormatiense acciderunt: & principiò in medium producit duas disputationes, quas publicè in Schola nostra habuerit. Prioris disputationis hanc constituit conclusionem, eos qui verè regeniti sunt, & Christo per fidem insiti, etiamsi nonnunquam peccent, & illorum fides quasi obscuretur: non tamen penitùs à Christo excidere, vt que illorum fidem prorsus exstinguat. Hanc propositionem dicit se explicasse similitudine à corpore humano sumta. Quemadmodum enim si homo aliquis sano corpore vescatur malis cibis, inde contrahat sibi infirmitatem, & fit ægrotus, non tamen penitùs moritur, sed adhibitis medicamentis rursùs ad sanitatem reuocari potest, ita qui semel Christo insiti sunt, habent iam vitam æternam intra se, vt ipse Christus dicit. Cæterùm quando nos in concupiscentiis frena laxamus, & sceleribus nos inquinamus, fit vt grauissimè inde infirmemur, non tamen omninò moriamur, hoc est, seruatur adhuc illa vita, etiamsi valdè obscuretur. Huic disputationi, in qua primùm proposita monstrosa Anabaptistica conclusione, & explicationis loco addita portentosiore adhuc similitudine, affirmat me interfuisse cum D. Petro Martyre, vt scilicet inde inferat, me hoc tempore incitatum odio & inuidia ipsius, oppugnare & damnare eam doctrinam, quam tamen vt catholicam & doctrinæ Ecclesiæ Argentinensis consentientem, ante annos aliquot approbarim. Itaque ne me sua versutia & calliditate circumueniat, & nolentem etiam in hanc Christi Ecclesiam perniciosam hæresin protrahat: initiò hic de me ipso testor, quod non tantùm vnquam tali disputationi Scholæ nostræ interfuerim, sed omninò etiã hucusque ignorauerim, hoc

tam absurda in Schola nostra publicè proposita & disputata fuisse. Quod si habita est ab ipso, vt fatetur, sicut vices meorum discipulorum ex animo doleo, quod fanaticis opinionibus [illegible] veritatis & verbi Dei imbuantur: ita affirmo, [illegible] mea hæc à Zanchio dicta & disputata esse. Ego enim hæc absurda in nostra Schola, ne ab vllo mortalium audiuisse memini. Neque dubium est, si me præsente tale quid in medium allatum aut propositum fuisset, ego [illegible] id [illegible], quemadmodum in sequente disputatione de Imaginibus [illegible] multo magis in hac longè absurdiore dogmate [illegible] Zanchio opposuissem. Sed [illegible], si [illegible] testimonijs, me disputationi huic affuisse. Erunt enim [illegible] Ecclesiæ ministri: ita etiam ex theologiæ studiosis multi, qui tunc præsentes fuerint testari poterunt, an me [illegible] interesse disputationi viderint. Et quia in omnibus [illegible] hactenus solitus fui, sub finem vnum aut alterum argumentum proponere [illegible] vel [illegible] disputationis excepta à studiosis argumenta & [illegible]. & si quid quoque nomen repertum fuerit inter [illegible] argumentantes, istum fatebor, me interfuisse, & [illegible] esse Ecclesia [illegible] Sed ad rem [illegible]. Huius propositionis [illegible], qua asseuerat Zanchius [illegible] vtcunque peccent, fidem non amittere, & nunquam penitus à Christo excidere, &c. Anabaptisticam, falsam & erroneam esse, [illegible] in mea responsione ad quintam ipsius conclusionem: [illegible] D. Buceri scripta, cuius tamen autoritate Zanchius [illegible] hac spargenda, nititur. deinde publicis huius Argentinensis & aliarum communium Ecclesiarum confessionibus: tertiò D. Philippi, D. Caspari Crucigeri, D. Martini, & aliorum Theologorum, nostra ætatis clarissimorum [illegible]: atque postremò etiam meis duabus lectionibus, in quibus argumentis ex D. Paulo perspicuis, scriptura sacra testimonijs firmis, & exemplis omnium ætatum, veteris & noui testamenti, ostendi [illegible] per peccata contra conscientiam, gratia [illegible] excidere, fidem amittere, & Spiritum sanctum excutere. Neque alia hic opus est aut [illegible] sententia probatione, aut absurda Zanchij propositionis [illegible] refutatione. Ad similitudinem saltem, quam bene huic [illegible] conuenit, paucis respondebo. Dico igitur, [illegible] esse conuenientiam, inter cibos malos in hac similitudine, & ipsum peccatum. Ex cibis malis corpus sanum [illegible] quidem contrahit infirmitatem; ex qua postea [illegible] remedijs, iterum sanitatem restituitur. Peccatum [illegible] totum & integrum hominem, corpore & animâ, vt venenum efficacissimum, ita peruadit, occupat, & inficit, vt non tantum homo inde infirmetur, sed sicut tota natura cum omnibus suis potentijs & facultatibus per peccatum corrumpitur & deprauatur, ita etiam propter peccatum [illegible] æterna morte in iudicio Dei constituitur, simul cum corporali morte, & omnibus alijs huius miseræ vitæ calamitatibus, quemadmodum inquit Paulus, aculeus mortis, peccatum. item, Stipendium peccati mors. Item, Per peccatum mors in omnes inuasit. Hæc [illegible] nostra & totius humani generis mala satis edocet & [illegible] primis nostris parentibus, qui certè ante lapsum, in paradiso iusti & sancti erant: transgressi autem mandatum Dei, non tantum labem quandam seu infirmitatem [illegible], sed & mortem æternam ac damnationem [illegible] accersiuerunt, ita vt propter [illegible] & peccatum deinceps propagatum, nascamur omnes filij iræ. Eph. 2. cap. Hæc peccati natura & vis nequaquam extenuanda est, quasi leue malum esset, adferens [illegible] facilè curabilem. sed venenum est pestilentissimum, sua natura destruens hominem. Itaque hanc Zanchij similitudinem prorsus reijcio, vt ineptam & tanto Theologo indignam, imò quæ fundamentum salutis nostræ labefactat, dum peccati potentiam & magnitudinem extenuat. Obscurat enim atque extinguit fidem & Euangelij veram consolationem, cum peccatum extenuatur [illegible] pij, qui experiuntur vera pœnitentia [illegible].

ZANCHIVS.

AD conclusionem de perseuerantia Sanctorum sicut tu dicis superiùs à te responsum fuisse: ita ego dico, satis eam fuisse à me comprobatam & confirmatam, & tua omnia argumenta atque testimonia refutata & explicata.

Quod verò attinet ad simile, quod ego attuli de humano corpore, tu ita respondes, vt nihil respondeas. Etsi enim excidit mihi illa vox, Frena laxamus & sceleribus [illegible], sermo tamen mihi erat de lapsibus & peccatis Sanctorum verè renatorum. Huiusmodi autem lapsus contingunt sanctis ex ignorantia tantùm aut ex infirmitate, non autem ex animo, neque contra plenam conscientiam. Amant enim semper legem Dei & ei implendæ student: huiusmodi autem peccata non sunt vt D. Ioannes ait, ad mortem; quia Deus illa non imputat sanctis qui sunt in Christo, & non secundùm carnem ambulant, sed secundùm spiritum: licet inter ambulandum secundùm spiritum, nonnunquam carne labantur. *Scimus*, inquit Iohannes, *quod quisquis natus est ex Deo, non peccat*, scilicet ad mortem; *sed qui genitus est ex Deo, conseruat seipsum*, scilicet per gratiam Spiritus sancti, *& malignus non tangit eum*. Verum tamen est, quibusuis peccatis, præsertim ex aliquo consensu admissis, fidem in sanctis labefactari, & vitam animæ spiritualem infirmari. Non ineptè igitur hæc Sanctorum peccata cibis malis comparaui, quòd licet exitium non semper ipsa adferant, valetudinem tamen ipsam infirmant & labefactant. Tu verò mea verba interpretaris de peccatis Impiorum, qui propriè dicuntur peccare contra conscientiam: Quis neget talibus sceleribus, si quid etiam fidei habeant temporariæ, totum illud excuti & amitti penitus? Ergò cum peccatum tuum sit in homonymia; dixi, te respondendo, nihil respondere.

Cùm verò ais me peccata extenuare: dico te mihi facere iniuriam. Etsi enim assero cum Scripturis, Patribus & Bucero; Sanctos electos non excidere penitus à fide, licet nonnunquam in peccata labantur; non tamen hoc adscribo leuitati peccati, quasi sit aliquod peccatum quod suapte natura non adferat exitium, & quasi mors non sit omnis peccati stipendium: sed acceptum fero promissioni Dei, qui sua gratia sanctos, ne penitus à se deficiant, retinet; & intercessioni Christi, qui precatus est pro Sanctis & quotidie intercedit, ne ipsa fides penitus deficiat. Eas igitur & exclames, Zanchium extenuare peccatum & similitudinem ineptam attulisse.

Lapsus sanctorū.

Sancti cur non penitus excentiant spiritum S.

MARBACH.

APparet autem Zanchium in eo præcipuè impingere & in hunc turpem errorem prolabi, quòd inter peccata sanctorum non distinguit, neque discrimen facit inter renatorum venialia & mortalia peccata. Quasi verò in sanctis, quemadmodum in impijs & infidelibus, omnia peccata sint paria, & peccatorum gradus sint nulli: cùm tamen [illegible] Scriptura, imprimis verò Diuus Paulus de renatorum peccatis & lapsibus distinctè loquatur, & illa diligentissimè discernat, vt ad Romanos capite octauo, cùm inquit: Si secundùm carnem vixeritis, moriemini. Si verò actiones carnis spiritu mortificabitis, viuetis, &c. *His verbis testatur Apostolus, esse & manere in sanctis & fide iustificatis aliquas actiones vitiosas, videlicet concupiscentiam & vitiosos affectus multiplices, dubitationem de Deo, non ardere timore Dei, fide, dilectione, &c. impatientiam, flammas libidinum, non obtemperare superioribus, ardendi cupiditate vindictæ, odio, auaritia, &c. Tales morbi in sanctis, etsi sint sua natura peccata mortalia, id est, digna morte æterna: tamen credentibus in Christum condonantur, qui repugnant his morbis, & fide apprehendunt mediatorem Christum & sic sunt venialia, id est condonantur. E contrà verò mortalia fiunt, cùm ij qui fuerunt sanctificati, indulgent & obtemperant talibus affectibus nec repugnant & sunt sine pœnitentia. Tales amittunt fidem & Spiritum sanctum: & damnantur morte æterna, nisi redeant ad pœnitentiam. Id quod affirmat Paulus cùm inquit:* Si secundùm carnem vixeritis, *id est si obtemperatis vitiosis affectibus,* moriemini. *Sicut Dauid factus adulter, erat sine fide & Spiritu sancto. & periisset, nisi postea per pœnitentiam restitutus esset. Hæc eadem sententia sæpe repetitur in scripturis. Matth. 5.* Nisi abundauerit iustitia vestra supra iustitiam Pharisæorum, &c. *Item, 1. Ioh. 3.* Omnis qui non facit iustitiam non est ex Deo. *1. Cor. 6.* Ne erretis: scortatores, idololatræ, &c. regnum Dei non possidebunt. *Col. 3.* Propter quæ venit ira Dei super inobedientes. *Gal. 5.* Talia facientes regnum Dei non possidebunt. *Paulus 1. Timoth. 1. cap. describens qualis sit vita Sanctorum, inter illorum peccata hunc gradum constituit, ne agant contra conscientiam:* Summa, inquit, mandati est dilectio ex corde puro, conscientia bona, & fide non ficta. *Ergo cùm aduersus mandata Dei committuntur facta contra conscientiam, aut cùm non repugnatur vitiosis affectibus: fiunt peccata mortalia. Hic gradus manifestus est. Sed citra hunc gradum etiam incidunt lapsus [illegible] quorum multi fiunt peccata mortalia. quæ ratio non satis [illegible] potest*

stro Thomensi reficiatur. Magnum profectò peccatum, cuius causa non immeritò suspectus esse debeo Argentinensi Ecclesiæ, ne mea opera Papistica superstitiones, quibus, talibus indiciis, adhuc infectus & deditus esse deprehendar, iterum suo priori loco restituantur. Tale enim aliquid sua calumnia Zanchius libenter mihi, si honestè posset, obijceret. Sed probet prius, cantu figurali & organo uti in Ecclesia Christiana, peccatum esse & Papisticum. An putat, quia Tigurina Ecclesia, cuius membrum se esse profitetur, omissa est: ad illius exemplum necessariò omnes alias se emendare & componere debere? Cesset igitur Zanchius ingratus esse, traducendo & deformando ministerium, ordinem & eutaxiam illius ecclesiæ, quæ ipsum exsulem & peregrinum tam humaniter suscepit, & hactenus tam benignè & liberaliter aluit & sustentauit.

ZANCHIVS.

DVo tantùm hic sunt, ad quæ respondendum est. Ecclesiam Tigurinam appellas ἄμουσον. O vtinam talem concentum, qualis in Ecclesia est Tigurina, & qualis hic etiam erat tempore Buceri sine organis, tu quoque retinendum curasses! Organa bene in templis sonare, & hominum ingenia atque corda & studia in Ecclesia Christi dissonare, si non est musica Antichristi, est certè diaboli. Tu verò nosti, vnde ista animorum dissensio & dissonantia, nimirùm quia non omnes tibi pro tuo arbitrio cōcinunt & simpliciter cōsonant. Sed cur tibi non consonamus omnes? quia tu non consonas Christo & veteri huius Ecclesiæ doctrinæ. Ais, me deformare ministeriū, ordinem, & εὐταξίαν Ecclesiæ huius. Dico te mihi facere insignem iniuriā. Egóne quidpiam curaui in hac Ecclesia innouandum & immutandum? Nolui assentiri in Capitulo, vt organum reficeretur & in eo luderetur, num propterea deformo eutaxiam huius Ecclesiæ? Tu, tu Marbachi, eutaxiam & Scholæ & Ecclesiæ & Capituli perturbasti. Testis Rector, Visitatores, Professores, testis Capitulum, testis tua conscientia, testantur Acta.

Musica Ecclesia.

MARBACHIVS.

SEpe ergo Zanchius in sua oratione nouam aduersus me instituit querelam. Inquit enim huius sua disputationis causa accusatum apud D. Scholarchas, & postea vocatum fuisse, qui ei quinque obiecerunt. Sicut verò, qui eum tunc temporis accusarant, ignoro: ita etiam me illius accusationis autorem fuisse nego. Testantur hoc D. Scholarchæ. Quanquam autem fateor, si à me factum fuisset, factum ipsum reprehendi non posse, cùm publicè non tantum falsa & erronea contra officium suum disputarit, sed & defendere conatus sit: nihilominus tamen factum hoc meum esse, non agnosco. Quomodo enim eum accusassem, quod opinionem de Vbiquitate corporis Christi dixerit esse perniciosum errorem, cùm iam antea fassus sim, me illam Vbiquitatem nunquam probasse, neque adhuc hodie probare? Nam non est necessaria consequentia: Christus, secundùm institutionis suæ verba vera & omnipotentia, essentiam corporis & sanguinis sui dedit nobis in Cœna vescentibus. Ergo Christi humana natura, siue corpus & sanguis Christi, vbique diffusa sunt, sicut diuinitas. Quis nostrum vnquam ita collegit? hæc à Sacramentariis nobis obtruduntur falsò, vt apud simplices, & qui vel nos vel nostrorum scripta non audiuerunt aut legerunt, de monstrosis opinionibus & hæresin sapientibus, suspectos faciant. Antecedens verissimum esse dicimus, & doctrinam nostrarum Ecclesiarum. Consequens supposititium est, & alienum à doctrina, quam nos de Sacramento Eucharistiæ profitemur. Cùm igitur Dn. Scholarcha neque à me, neque à meis tersymmistis D. Pastorib. quidquam tale, vel publicè vel priuatim audierint: adduci non possum, vt credam Dn. Scholarchas reprehendisse Zanchiū quod contra Vbiquitatem corporis Christi aliquid in Schola locutus fuerit. Sed fortassis hoc est, quod Scholarchæ ei obiecerunt, videlicet se hanc Cinglianam & Caluinianam argumentatioē improbare quā ipse tunc spargere cœperat: Si corpus Christi non est vbique: ergo certo loco cœli inclusum continetur, & per consequens substantia corporis Christi non distribuitur in Cœna. Hoc præcipuum est Sacramentariorum argumentum: quo etiam causa se superiores esse & iam vicisse putant. Nos verò, quia stramineo fundamento, hoc est, humana ratione tantum & philosophia nititur, quæ in huiusmodi Dei mysteriis cæca & stulta est: veritate & omnipotētia verbi Dei, cùm inquit Christus, Accipite & comedite: *hoc est corpus meum, totam subuertimus, & ex Ecclesia Christi, in Scholas Philosophorum relegamus. Cur igitur falsum hic allegat Zanchius? Eadem fide ipsum reliqua quoque recensere, magna est suspicio. Sed iudicium penes Dn. Scholarchas, apud quos hæc acta esse dicit.*

ZANCHIVS.

CErte si mica in te esset pudoris, Domine Marbachi, nunquam mentionem faceres illius disputationis de Imaginibus, cùm ibi publicè teipsum turpissimè dederis, tuis illis argumentis ductis ab Imaginibus quæ sunt in Calendariis, ab imagine mortis in templo Prædicatorum, quæ secum trahit Papas, Imperatores, Reges. Et tamen adhuc audes pronunciare, tanquam ex tripode, me falsa & erronea in ea disputatione defendisse. Breuiter: Si tu adhuc iudicas illas meas theses falsas & erroneas fuisse: ego etiam te iterum ad eandem disputationem inuito. Si recusas, cogita quid de te sentiendum sit, qui omnia audacter pronuntias falsa, erronea, portentosa, hæretica esse, & nunquam audes in arenam descendere, & tales erroneos, hæreticósque professores, erroris hæreséósque conuincere. Tu affers argumenta, quibus probes, te non fuisse accusatorem meum. At quorsum hæc? Negas etiam quæ narraui gesta corā D. Scholarchis præsentibus D. Rectore & Visitatoribus. Et reiectis testibus, niteris puerilibus tuis coniecturis, vt probes non ita rem se habuisse. Hoc non est boni & prudentis viri. Quod dicis, me tunc spargere cœpisse hanc argumētationem, S. Corpus Christi non est vbique: ergo certo loco cœli inclusum continetur, & per consequens, Substantia corporis Christi non distribuitur in Cœna: Totum hoc quod affirmas, dico ego esse calūniosum. Proinde nisi probaueris ita me docuisse, valebit consequentia à Coniugatis. In eo verò ex animo tibi gratulor, quod fateris Corpus Christi non esse vbique. Concludis, Cur igitur falsum hic allegat Zanchius? Inde infers: Eadem fide ipsum quoque reliqua recēsere, magna est suspicio. Quid falsum allegaui? dixi & iterum dico, mihi tunc fuisse à Dn. Scholarchis, per D. Sturmiū, præsentibus Visitatoribus, quinque obiecta, de quibus dixerant me fuisse accusatum, inter quæ quinque erat etiā hoc quod dixerā, perniciosū esse errorem, dicere, Corpus Christi esse vbique. Viuunt adhuc Dn. Scholarchæ duo: Viuit D. Ioan. Sturmius Rector, viuebat Herlinus, cùm hæc in oratione mea narraui. Ita ne putas, me esse vsque adeo impudentē, vt si hæc vera non fuissent, voluissem illis præsentibus in Capitulo confingere? verissimū est quod ait Ioannes: *Qui odit fratrem suum, in tenebris est vsque adhuc, & nescit quo vadat.* Sic te odiū mei excæcat, vt nō videas, quid dicas. Ergo neque hic probasti me esse mendacem.

MARBACHIVS.

DEinde inquit Zanchius, se Dn. Scholarchis vicissim quinque proposuisse. I. de permittenda sibi libertate in docendo, ne ita vexetur. II. de doctrina Buceri retinenda & defendenda. III. Vt ego lectione scriptorum D. Buceri delecter. IV. Si quando habeam quod minus in ipso probē, vt priuatim eum moneam, & non toties, quasi impia doceat apud Dn. Scholarchas traducam. V. si verò persuasus sim, quod noua aut impia dogmata spargat, se offerre mihi disputationē publicam vel priuatam &c. Hæc ab ipso dicta esse, credere cogerer, cùm testes alleget D. Rectorem D. Dasypodiū piæ memoriæ, & D. Herlinum, vt qui actioni interfuerint. Quam candidè autē mecum egerit, aliorum sit iudicium. Ante mihi obiecit, se accusatū à me fuisse. Annon ego æquiorem & iustiorem haberem conquerendi causam? Nam in iis quæ hic Zanchius proposuit Dn. Scholarchis, me non accusauit tradúxitque: Accusare certè & traducere aliquē falsò, quid sit ignoro. Petit insuper Dn. Scholarcharum defensionē, ne suiimet vexetur. Qui igitur sunt illi vexatores? absque dubio, neminem præter me intelligit. Sed in quibus quæso: quando & vbi eum vexaui? publicéne an priuatim? publicè factum non est. Nam quod in antedicta disputatione me illi opposui: nō vexatio erat, sed amica collatio, in qua meā proferebam sententiam, absque vlla commotione aut acerbitate, & puto in disputationibus liberum esse vnicuique, de proposita materia dicere quod sentit. Priuatim verò nescit, quòd illi me præbuerim in omnibus congressibus, colloquiis, & actionibus familiarem & humanissimum. Cur igitur vexationis me apud Dominos Scholarchas accusat?

MARBACH.

P[illegible] si nunc [illegible] : sique ad colloquium VVormatien[illegible] Hic [illegible] quaeritur, [illegible] accusatum fuisse scri[illegible] ad D. [illegible] XIII. viros, propter [illegible] D. Philippi Melanchthonis, quod eo tempore pu[illegible] in Schola [illegible] erat. Vt autem intelligatur [illegible] ad XIII. viros, & quam ob causam, vide in [illegible] historiam [illegible]. Cum ex publicis scriptis constaret, magnas & graues [illegible] esse dissensiones inter Theologos Augustanae confessionis, & praecipuè inter illos [illegible], qui ad colloquium de religione Christiana cum aduersarijs Papistis habendum à nostra parte in Comitijs Imperij de[illegible] [illegible] ut integro mense ante collo[illegible] [illegible] Theologi VVormatiae con[illegible], & de [illegible] controuersiarum & diffidentiâ [illegible] inter se colloquerentur, [illegible] mutua conciliatio[illegible] [illegible]. Cum verò D. Philippus suum VVormatiam aduentum ad finem [illegible] mensis extraxisset, interea [illegible] Theologi, [illegible], D. Schnepffius, Victorinus, Stoessel[illegible] [illegible] ad partem agebant cum [illegible] persuadere [illegible], ut commu[illegible] & sententijs [illegible] in Ecclesia Augustana confessionis [illegible] Osiandrismum, Maiorismum, Adiaphorismum, Cinglianismum. Ad haec [illegible] Palatini Theologos [illegible] haberent, [illegible] causa [illegible] priuatam [illegible] à Palatini[illegible] [illegible] ex ipsius Electoris Palatini [illegible]. Vt autem ho[illegible] [illegible] inter alias grauissimas rationes etiam hac utebamur, propter quam integrum nobis non esset [illegible] doctrinae [illegible] [illegible] nostra parte Theologorum condemnationes, videlicet quod [illegible] nobis non esset satis cognita: quod quae nostra Ecclesia [illegible] etiam ipsa dogmata igno[illegible]. Opus igitur [illegible] ab Electore Palatino [illegible] in conuentu Franco[illegible] [illegible] toto [illegible]. Hic mihi D. Victorinus obyciebat, [illegible] in Comitijs Imperij & alijs publicis con[illegible], per [illegible] Legatos gloriari quidem Augustanae se esse Confessionis, cum tamen apertè Cinglianos [illegible]. Nam in Schola & Ecclesia de Eucharistia [illegible] Cingli & Calui[illegible] [illegible]. Dixi Scholam [illegible] negare non posse propter Professores Theologicos, qui ex professo sint Zuingliani: Petrum Martyrem & Zanchium: de Ecclesia verò Germanica, quanquam [illegible] certò affirmare hoc non possim, Gallicam tamen Ecclesiam [illegible] Caluinianam [illegible] testari [illegible] illa: Ecclesiae catech[illegible] partim homines fide dignos, qui & lectionibus theologicis & illius Gallicae Ecclesiae concionibus saepius interfuerint &c. Ego contra in[illegible] nobis fieri [illegible] in Ecclesia & Schola consensum doctrinae August. Confessionis [illegible] & edicto Magistratus [illegible] quod cum illa doctrina pugnaret [illegible]. Interea [illegible] haec de Argentinensi Ecclesia & Schola [illegible] & crimen amouere, & me [illegible] Argentina à [illegible] literas ad me [illegible], in quibus scri[illegible] Zanchium D. Philippi testimonio in Schola publicè [illegible] Corpus Christi [illegible] certo loco [illegible] ubique [illegible] certo loco coeli, &c. [illegible] Christi, in Coena non distribui. Hanc fuisse Zanchij argumentationem, fatetur ipse in literis ad D. Philippum VVormatiam [illegible]. Has cum legisse, [illegible] [illegible] Theologis nuntiare. Itaque [illegible] & mendacij redargui, & [illegible] Reipublicae deliberata cum M. Iacobo Hermanno huius Ciuitatis Syndico, qui [illegible] Senatus [illegible] esse [illegible] per Epistolam Dominis Tredecim [illegible] Magistratu [illegible] Ecclesia & Schola VVormatiae à Theologis accusa[illegible]. [illegible] Senatus [illegible] & Zuinglianae [illegible] sententiae in articulo de Coena Domini [illegible] Zanchium [illegible] hanc doctrinam sacramentariam [illegible]. Quid autem postea Domini Tredecim Viri in hac causa egerint, ignoro. Sed [illegible] propterea excitatas fuisse in Schola & Collegio Thomae [illegible] literas [illegible] Capituli, in quibus [illegible] ad me [illegible] scripta [illegible] salutem [illegible], vel aliquam saltem [illegible]. Et certè verò haec [illegible] & vehementiores literas per omnem vitam [illegible] à nemine vnquam accepisse. Quod si vindictae cu[illegible] pidus fuissem, multisque delectarer & amicorum [illegible] [illegible]: non deerat mihi hoc tunc [illegible] & oc[illegible] casio. Hoc tam magnum est peccatum [illegible] quod mihi Zanchius in hac sua oratione exprobrat. [illegible] quàm meritò & iustè, iudicent boni & aequi homines.

ZANCHIVS.

Historiae isti de colloquio VVormatiensi, nihil contradico. Tantùm hoc te velim rogatum, vt meminer[illegible] illius loci in hac historia, vbi ais, Ob grauissimas causas te cum Palatinis noluisse assentiri Ienensibus, vt Maiorismus, vt vocas, Adiaphorismus, Hosiandrismus, Zvvinglianismus, damnaretur. Quae verò refers de literis Argentina ad te VVormatiam de me scriptis, sunt ea partim vel à te, vel ab aliis qui scripserunt ad te, con[illegible]: nempè vbi ais scriptum ad te VVormatiam fuisse, me in Schola probasse, Corpus Christi certo loco coeli contineri: non esse ergo vbique. Si non vbique, substantiam corporis Christi in coena non distribui. Confi[illegible] D. Philippi in Epistolam ad Colossenses, id quod ante a[illegible] liquot menses in Schola per 25. dies demonstraui [illegible] Scripturis, Patribus, & Bucero, Corpus Christi non esse vbique; sed in certo aliquo loco [illegible], vbi velit vt Scriptura loquitur: *Quae sursum sunt, quaerite, vbi Christus [illegible]*. [illegible] nihil. Sequelam illam, Ergo substantia Corporis Christi non distribuitur in coena, vel [illegible], vel qui ad te scripserunt, de suo adiecerunt. Quid verò est quod [illegible]: *Hanc fuisse argumentationem Zanchij, fatetur [illegible] in literis ad D. Philippum VVormatiam scriptis?* [illegible] Marbache, affirmasse in literis ad D. Philippum, talem argumentationem fuisse meam? vbi frons? vbi pudor? an cùm haec scribebas, ignorabas tales literas posse proferri in medium, & tè conuinci illis, cuius in singulis paginis me falso accusas? an fortè non cogitabas exemplum illius epistolae aliquod me mihi reseruasse? [illegible] fortè persuasus eras, has orationes tuas mihi nunquam communicatum iri, quod Capitulum futurum esset prudentius in tegendis Decani sui pudendis, quàm fuerit Cham in patris sui retegendis. Et certè hoc fecit Capitulum hucusque. Nunquam enim hasce orationes tuas communicare mihi voluit, sed [illegible] tamen eas [illegible] accepi amico. Nihil enim occultum esse potest, quod non tandem reueletur. Audi igitur D. Decane: si, quod hic ais me in literis ad D. Philippum affirmasse, potes probare, permitto tibi, vt me posthac voces nebulonem, mendacem, vanum, & omnibus illis praeclaris nominibus, quibus in his praeclaris tuis orationibus me subinde exornas. Sin Ego contrà prolato in medium [illegible] meo autographo, demonstrem falsum esse, quod de me hic scribis: patere tu vt ego saltem dicam tibi te non semper dicere verum. Quod etiam in ea historia scribis, turbas excitatas fuisse in Schola ea de causa, falsum est. De Capitulo nihil dico, quoniam totum hoc negotium clam me transegit, & literas ad te scripsit. Sed quod conquereris de literis Capituli, quod iracundae fuerint: credo Capitulum causas habuisse suae irae non paruas, quod optimè nosset, quò spectarent literae illae tuae, & in recenti haberet memoria, quibus artibus effectum fuisset, vt bonus Martyr à nobis discesserit. Caeterum illud totius historiae tuae [illegible], vbi sic quasi exclamas: *Hoc tam magnum est peccatum venia omni indignum, quod mihi Zanchius in hac sua oratione exprobrat:* adegit me quasi ad desperationem. Nam si est peccatum [illegible] magnum, vt omni venia sit indignum: quid veniae sperare possum? perij igitur in sempiternum. Sed bene est, quod peccatum nullum est. Lege melius meam narrationem, & videbis non esse tam grande peccatum. Ibi dixi te postea quàm accepisses literas de illis à me recitatis in Schola D. Philippi dictatis, scripsisse ea de re ad Dominos [illegible]. Quid autem scripseris, me ignorare. En illud [illegible] peccatum omni venia indignum, quod ais me tibi exprobrasse. Si maiora in me peccata non repereris, perbellè habebo.

MARBACH.

Nunc verò audiamus etiam quid Tredecim Virorum admonitio, ad quos has scripseram, apud ipsum effecerit. Literas inquit [illegible] scripsisse, quarum primum [illegible] ad Dominos Tredecim Viros, [illegible], ad D. Philippum Melanchthonem, quibus ipsum hortatus fuerit, primùm [illegible] vt bonam causam (ita enim Caluinianismum vocat) fortiter agat. Deinde vt me erroris de Vbiquitate Corporis Christi admoneat. Se enim propter eum errorem [illegible] Hosque D. Philippum diligenter exscientum fuisse [illegible] lum à certo suo amico cognitum [illegible] etiam ex [illegible] fuit consecuta, &c. Stupenda certè haec est [illegible] hominis [illegible].

[illegible] tale mandatum. ad [illegible] Promisit quidem meam [illegible] maiorem Electori Palatino vt [illegible] Ecclesia non neglige[illegible] constans, an vocari ad synodum, vtrum [illegible] probaret, vel ad explorandam [illegible] Zanchius ad quasdam literas daret. Si vero à Principibus [illegible] facere de iniunctum fuisset, non certe Zanchio [illegible] opera: sed ipse exscientem [illegible] literas. Quid igitur de tali homine, qui [illegible] pro sua vtcunque fingente & spargente, iudicandum est?

ZANCHIVS.

ITerum ad conuitia: iterum quidquid narraui, negas. [illegible] omnia negare, vt me mendacij scilicet possis conuincere. Pergo itaque fortis Bellerophon, & vicerit [illegible]. Sed non intelligo tuum stylum [illegible]. Tu paulo ante narrabas, cum cives VVormatiæ, Ienenses & tibi & Palatinis proposuissent, vt damnarentur Maioristæ, Adiaphoristæ, & præterea alios Zvvinglianos: te vero cum Palatinis ob [illegible] causas recusasse. Modo [illegible] mihi mentiaris, *Sed illos inquis, non ei dixisse, qua in hac oratione [illegible] voluisse, vt Zvvinglianos damnarentur.* Quomodo hæc cohæreant, non intelligo. Si non ita res habet, quomodo igitur fuisti ex illorum numero qui manserunt in colloquio? quot iam quis nesciat, illos qui volebant vt damnarentur Zvvingliani, tandem discessisse, & qui nolebant assentiri permansisse? Ego non intelligo tuam Minerr [illegible]. Si, quæ in mea sunt narratione de VVestphalo, de synodo, de explorandi voluntate Tigurinorum, ex te non audiuissem: quomodo fingere ea mihi potuissem? deinde quid me vrgebat vt hæc fingerem? an ignoras, illam optimam esse coniecturam in iudicio ad cognoscendum: vtra pars diceret fecerit ve id, de quo accusatio est institutor: vt semper Iudex consideret *Cui bono?* Quid mihi obsecro boni ex hac (vt tu calumniaris) ficta mea narratione de VVestphalo? Annon tu mihi iniunxeras, vt Tigurinorum & Martyris voluntatem explorarem? Sed quia inter nos solos hæc acta fuerunt, tu audacter pernegas. At memineris, Deum esse testem horum omnium. Te autem non nunc primum incipere, quæ priuatim aliquando asseuerasti, ea postea publice pernegare norunt etiam præter me alij.

MARBACHIVS.

L[illegible] Zanchium oratione [illegible], nunc tandem [illegible] quæ inter nos agitatur, controuersiam in medium [illegible] fama à literis qui [illegible] Coloniam quidam Heidelberga ad P[illegible] Gallicana Ecclesia scripsit [illegible] qua [illegible] quod in [illegible] contra [illegible] Zanchio [illegible] Heidelberga sparsum [illegible] Sacramentarum [illegible] D. [illegible] quod L[illegible] sententiam sequerentur, vt del [illegible] &c. [illegible] de ipsius Zanchio [illegible] de Cœna Domini controuersiam [illegible] quod [illegible] hanc quasi [illegible] Heidelbergensis [illegible] sententiam sequeretur & corporalem [illegible] Christi [illegible] cum impiorum manducatione [illegible] Zanchius [illegible] sentire [illegible] de nostra conf[illegible] contrarium verum erat, videlicet Zanchium [illegible] & constantem esse Cinglianum & Caluinianum de qua nihil dubitabant. Cùm autem nihilominus [illegible] adderent, hoc suum dogma spargeret & [illegible] de [illegible] ipsius collega & alij Pastores & [illegible] Ministri dubitabant, an adhuc in doctrina Lutheri [illegible] permanerem, an verò mutata sententia [illegible] opinionibus delectarer: quod factum esse [illegible] præcipue duabus de causis sperabant. Prima quia Zanchius [illegible] per tertium publicè suam sententiam professus [illegible]. Altera quod in tanto hactenus silentio nos contra nominum [illegible] huic nominationi, quasi Heidelberga ab ipso facta fuerat, quasi probantes nihil contradixerimus. Itaque vt de nostra voluntate & confessione essent certi, petunt meam cum Zanchio scire consensionem hoc simul spe freti, vt si illa [illegible] facta esse se posse, vt Zanchij tante veritate, argumentis & rationibus persuasus, consensionem

cum ipso, in hoc sententia [illegible] faciam & à D. Luthero & doctrina eius adhærentibus [illegible] in illorum [illegible] Caluinistarum castra transeam [illegible] & Heidelbergensibus Theologo & Zanchio ipsi, fateri animaduerti [illegible] Zanchij [illegible] Epistolam perlegi quam [illegible] sub [illegible] tota Ecclesia & Schola ipsorum opinione [illegible]. Veritatem autem [illegible] Zanchij [illegible] valde turbatum fuisse. Nam videbam [illegible] Heidelbergensem de Sacramento [illegible] contentionem [illegible] ad nos pertrahi: Zanchium tam apertè [illegible] amplius meum [illegible] de Eucharistia sententiam: & habere nunc, quorum autoritate se defendat, et iam in vicinia nostra in publica Electoris Palatini Academia, & Heidelbergensi Ecclesia, idem dogma publice proponatur & defendatur, atque sub titulo & sub nomine Confessionis August. &c. Nihil tamen in hac tanta causa putabam præcipitanter agendum esse [illegible] ratione officij mei me debere Zanchium initio amicè monere, & vt se huic peregrina controuersia non immisceat, hortari.

ZANCHIVS.

SIcut ex Zvvinglio facis Cinglium: ita ex Colonio facis Colinum. bene Colinus ello, modo ne tua oratio sapiat culinam. Sed qualem putas esse hunc Colinum? Pastor est Ecclesiæ Metensis, doctus, pius, sanctus, modestus, fortis. In ista tua culina, nil boni tepetio, nisi multum fumi, parum ignis: multas sordes, & parum cibi. Itaque ego non longe diutius aut tuus fumus meos enecet oculos: aut sordes, meos contaminent pedes.

MARBACHIVS.

ITaque accersito Zanchio in ædes meas, [illegible] familiariter & amicè de toto negotio cum illo conferens. Primum [illegible] epistola quod summè me esse dolebat, videlicet quòd eos qui nostram hactenus Heidelbergæ doctrinam de Sacramento Eucharistiæ professi fuerant, contumeliosè non tam tumultuatores Ecclesiarum vocat: sed alienos etiam qui à Principe aut ecclesia [illegible] &c. pro tempore, vt amicus adhuc, dissimulabam. Deinde alterum non minùs malè me habebat quod tam studiosè & multis verbis se Heidelbergæ vsibus purgabat, ne Lutheranismi suspicionem haberet, [illegible] firmat, se suam de Sacramento sententiam & hoc & [illegible] coràm [illegible] literas ita explicuisse, vt qui eam non intelligeret, ferè sit nemo: quod cum ipsius compromisso & proprio chirographo pugnabat. Verum etiam hanc amoris nostri [illegible] tum commodum non videbatur. De tribus igitur cum [illegible] commonefacere cogitabam, in quibus [illegible] assentiri [illegible] epistolam subscribere possem. Primum erat D. Philippi Melanchthonis Iudicium, quod etsi nostræ [illegible] de Sacramento Eucharistiæ non aduersaretur: tamen quia [illegible], D. Hesshusio D. Marbachio [illegible] in viuis esset [illegible] fieri ideò me illud ita simpliciter probare non posse. Exc[illegible] hoc scriptum [illegible] longè consultius & vtilius fuisse, nunquam [illegible] &c. Secundum, modum recipiendi & comedendi corpus Christi in S. Cœna [illegible] probabam, videlicet Corpus Christi non comedi & recipi [illegible] &c. Recipi tamen [illegible] corpus intra [illegible] ab indignis [illegible] ad vitam [illegible] ad iudicium [illegible]. Tertium quod quadruplicem illum ordinem [illegible] communicarent hoc Sacramento, neq[illegible] facere, [illegible] loco aliam [illegible] huic instituto adferebat. De his tribus articulis cum [illegible] ad duas propemodum horas contulissemus, & Zanchius neque in his assentiri, neque ego à meo proposito dimoueri [illegible] tandem à fortis verbis dicebam, me Epistolæ [illegible] posse enim hac quæ iudicassem, suo arbitratu emendare, mutare: & postea prout visum illi fuisset, mitte quocunque vellet: suo tamen non meo nomine: idque illi [illegible] permitto pendantia. Hæc de ipsius Epistola inter me & ipsum [illegible] sunt. Sed quam fideliter in sua oratione [illegible] vt vbique sit sui similis, hoc est [illegible] & mendax, satis testatur quod tam impudenter asserat, me illi tunc dixisse, vt communi vtriusque nomine & consensu mittatur, quod ne in mentem vnquam mihi venerat. In hunc enim finem respiciendi illa actione, vt commodè absque aliqua offensione aut amicitia nostræ dissolutione, sicut subscriptio-

nem, ita etiam istam consensionem subterfugerem, atque declinarem.

Nihil hucusque à Zanchio allatum est, ex quo probetur me fuisse amicitiam & philadelphiam, quam ei ab initio promiseram, certis tamen conditionibus à me violatam, & ita etiam, neque Scholæ nostræ tranquillitatem à me turbatam esse. Necesse igitur est, sicut initio huius suæ orationis, hic satisfacturum promisit, ut propius ad rem accedat, & certis argumentis conuincat, me violata amicitia & turbata communi pace, autorem esse. Id quod nunc in sequenti sua narratione, probare instituit. Sed quàm bellè, videamus.

ZANCHIVS.

TV es egregius sophista, & tamen non audes disputare. Quod ego in genere scripsi, tu contrahis ad speciem. Mea verba in Epistola ad Colonium, sic habent: *Gratulor vestro Illustrissimo Principi, qui curet puram doctrinam in suis & Scholis & Ecclesiis doceri: & Ecclesiæ turbatores vel rudè admoneri, vel coherceri. Obsecro qui fuerunt turbatores? an non utraque pars? dum contra etiam iussa Electoris, pergebant ambo alteruter, & alter alterum pro concione damnare? qui etiam fuerunt rudè amoti? an tandem Heshusius? an non etiam ipsius antagonista? & iure. Nam qui iussis Magistratuum iustis non obtemperant (quia qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit) aut expellendi sunt aut coërcendi.* Vide deinde, quàm præceps sis in mentiendo, qui me esse mendacem, & vanum, & impudenter affirmare, te mihi concessisse ut communi utriusque nomine, epistola illa mitteretur. Lege, lege prius benè, quid in mea contineatur narratione, deinde dicas me mentiri, si potes. Verba mea ita habent: *Quod verò ad epistolam attinet, sic respondit: Tu Zanchi poteris pro tua prudentia eam corrigere: postea ubi sic emendata fuerit, petet eam, si volet, Heidelbergam mittere.* Vbi iam mentio est tui consensus aut utriusque nostrûm nomine? interim tamen appellas me mendacem & vanum. Istæ sunt illæ tuæ demonstrationes ex mendacium: nimirum confictæ, quibus initio tuæ orationis iactabas te demonstraturum, & subinde maledicta clamas potentissimum Zanchium esse vanum & mendacem. Ergo hîc etiam nihil concludis, nisi te exequatum [illegible] quæcunque aduersus me scripsisti, & egisse, scripsisse & egisse.

MARBACH.

PRimum & præcipuum argumentum eius est: Heshusij Confessio hic cœpit imprimi, quæ præsenti tragœdiæ primam dedit occasionem. Huius autem libelli, ut imprimeretur, Marbachius fuit autor. Ergo simul etiam violata amicitia & turbata pax Scholæ nostræ ab eo est. Sed hæc ut iam Zanchius benè vel secus colligat atque concludat, sequens historia clarè & perspicuè ostendet. Initio autem imprimendi, quibus de causis D. Pastores, unà mecum moti, utile iudicarint, ut hæc Heshusij de sacramento Eucharistiæ Confessio hic iterum imprimeretur. Exemplum Confessionis è Thuringia primum ad me missum fuit, quod cùm diligenter legissem, meis fratribus D. Pastoribus legendum quoque exhibui, cùmque postea cognouissemus, collatis inter nos sententiis, communi omnium iudicio hæc Heshusij scripta Confessio habebatur pura, Christiana & Catholica, & quæ consentiret cum doctrina, quam nunc annis quinque & viginti de Eucharistiæ sacramento huic Argentinensi Ecclesiæ tradidimus. Itaque etiam gratias agebamus Domino Deo, nostro pro hoc suo magno dono in Heshusium collato. Post Lutherum enim non existimabamus hanc de sacramentis controuersiam à nemine eorum scilicet qui Augustanæ Confessionis sunt, quorum meminit, meliore methodo, facilius, & magis propriè & dilucidè explicatam esse. & quia præter illud unicum exemplum, alia non habebamus, propter has sequentes tres causas, videbatur nobis omnibus officij nostri esse, curare ut hic à nouo typis excuderetur. Prima causa, ut Heshusij innocentia pij & boni viri innotesceret, qui propter edictum D. Philippi iudicium per totum orbem traducebatur ut qui in Augustana Confessionis Ecclesiam, Papisticum & dudum condemnatum Transsubstantiationis dogma iterum reducere conetur. Hac enim calumnia pariter omnes Sacramentarij, Caluinus, Beza, Tigurini & alij, nostras Ecclesias, earúmque ministros grauant. Ita

Heshus. lib.

enim suam causam plausibiliorem fieri apud uulgus hominum uident. Quid enim aliud Caluinus & Beza omnibus suis scriptis Westphalo & Saxonicis Ecclesiis obijciunt & exprobrant, quàm quod Christi corpus pani inclusum dicant, sub & in pane delitescere dicant, quod dentibus atteratur, quod in stomachum ingeratur & in uentrem descendat? quid Beza his suis simul corporis [illegible] Heshusij Confessionem aliud per totum librum ingeminat? quid Zanchius ipse in sua ad D. Scholarcham scriptura de primo postulatione mea capite, magis exaggerat? quàm quod prædicare nos nunc dicit: mecum ipsum panem esse ipsissimum corpus Christi naturale: modo corpus Domini esse in & sub pane, & quidem ita inuolutum in pane, sicut carnem in panno [illegible] Esse hæc monstrosa & prodigiosa verba, quæ unquam à nobis audiuit, unus in nostrorum scriptis legit? & tamen impudenter ea nobis obijciunt, non aliter ac si rei horum tantorum scelerum conuicti essemus. Quamobrem causam Christi ut eò facilius rudibus & rerum nescijs imponant, ac persuadeant, nos etiam nouum & prodigiosum dogma excogitasse: propterea ut igitur tam ab Heshusio, quàm à nobis & nostris Ecclesiis, istæ blasphemæ criminationes remouerentur, voluimus hanc Heshusij Confessionem in omnium conspectum exhibere, legi & cognosci ab omnibus. Falsa enim hæc crimina esse in Ecclesiis Augustanæ Confessionis, clarissimè ostendit, ut apud pios lectores qui vertiginoso Sacramentariorum Spiritu nondum agitantur, ad plenum satisfaciat. Altera causa, quod videbamus, in Palatinatu ministros qui hanc eam Heshusij doctrinam de Cœna Domini profitebantur, ab officiis remoueri tanquam turbatores: qui contra sententiam Augustanæ Confessionis, papisticam opinionem Ecclesiis obtruderent: idque iudicio & sententia Philippi Melanthonis, quod propterea typis excusum & publicatum fuerat, ut manifestum testimonium D. Philippum hanc tandem à doctrina Confessionis Augustanæ abhorrere, & alienum esse: sed propterea damnaretur: tanquam dissidentes ab Augustana Confessione sententiæ, qui hanc Heshusij doctrinam amplectantur. Et certè in hunc finem, scriptum illud quamprimum huc allatum est, quidam hic Latinè & Germanicè sedulò imprimi curarunt, & in eam etiam sententiam à plerisque legebatur, & satis auidè. Atque Philippus ex professo stabat à partibus Caluini & Sacramentariorum, sua statione, quam ultra annos quadraginta magna fide & constantia tenuisset, deserta. Quid verò hoc erat aliud, quàm tam excellenti viro, de uniuersa Ecclesia Christi & sua professione optimè merito, summam infamiam inurere: & laudem atque testimonium suæ pietatis & integritatis, fidei & aliarum uirtutum, tanta labe & indelebili macula aspergere & obscurare? Neque iam amplius de Heidelbergensi Ecclesia & Academia agebatur, simul hæc nostra Argentinensis Ecclesia, & aliæ omnes Ecclesiæ petebantur & damnabantur, quæ doctrinam de sacramento Eucharistiæ sicut ea in Confessione Heshusij traditur, suam esse agnoscunt. His certè nisi tum præsentem ueritatem doctrinæ aduersarijs prodere uolebamus, & insperientibus nobis, fortè peregrinum genus doctrinæ Ecclesiæ nostræ Sacramentarijs obtrude, summa necessitate adacta ratio nobis mandaverat, qua præsenti malo mederemur. Itaque ut nostra voluntas & constantia non tantum nostris hominibus, sed simul etiam omnibus aliis Ecclesiis, eiusdem nobiscum Confessionis innotesceret, nos propter præsentes turbas quas in Palatinatu in negotio sacramentario excitatæ sunt, & propter iudicium Philippi (quod tamen certè & candidè, & absque ulla dubitatione ab autore scriptum fuit, intellectum nostræ sententiæ & doctrinæ repugnat) ne quisquam suspicaretur à semel recepta & facta concordia huius & aliarum superiorum Germaniæ Ecclesiarum cum D. Luthero & Saxonicis Ecclesiis, quæ etiam in hoc Heshusij scripto dextrè & perspicuè exposita est, discedere omnino statuendum, ut apud nos imprimatur. Tertia causa, videbamus non tantum in hac nostra vicinia pastores & Ecclesiarum ministros, sed etiam alios quoque auditores & Theologiæ studiosos multum turbari, ex nouo scripto D. Philippi Melanthonis desertione & admirationis nimium; quidam interdum etiam, qui Cinglianam opinionem vociferantur, & sibi victoriam quasi ascribunt, ut qui nostra & Sophistica illorum argumenta dissoluere non possint: igitur ut ipsorum infirmitati succurreretur, antequam penitus defecta ueritate uanis & falsis opinionibus se traderent, necessarium esse iudicabamus hoc Heshusij scriptum illis suppeditare, in quo non solum hanc totam sacramentariam controuersiam habent explicatam fideliter: sed & argumenta quibus nostram doctrinam stabilire, tueri, & defendere, atque Cinglianorum

simul

simul opiniones & Philosophica formula dissoluere possent facillime: cumque exemplaria praeter hoc unicum à bono amico acceptum, exstarent nulla: imprimendum ergo à nouo esse concludebamus. Quid hic à nobis peccatum est? aut contra nostrum officium [illegible] nobis cura non [illegible] debebat Ecclesiae, & in ea [illegible] & sincera de sacramento doctrina, quam nunc multis annis constantissimè professi sumus [illegible] praesertim hoc tempore, quo maximè ista oppugnatur. Num vos perfidi & in orthodoxos & multis [illegible] [illegible] dolo tu omnibus [illegible] [illegible] permisseremus? nos peccatum est, ut lupi nostri. Libenter peccatum agnoscemus, neque etiam [illegible] ducemur poenitentia. Sed ubi adhuc [illegible] quae [illegible] à me est; [illegible] philadelphia Zanchio promissa, aut turbata pax Scholae? Si ex hoc tum [illegible] tates [illegible] non apparet, videbitur fortassis ex Zanchij oratione. Eam igitur nunc examinabimus.

ZANCHIVS.

EGo simpliciter narrationem meam continuo. Tu verò [illegible] confingere argumenta. Ergo tu ludis operam D. Marbachi, cùm omnes intendis neruos, vt haec ad argumenta respondeas, quae tuipse componis & dilus. Sicuti pueri fabricant domunculas luteas, & eas ipsimet etiam diruunt. Gratias ago Deo, quod appellas monstra & prodigiosa haec verba: *Ipsum panem esse ipsissimum corpus Christi naturale, & ita inuolutum esse in pane [illegible]* Hoc alterum dictum [illegible] in concione à D. Flinnerio in festis diebus natalis Domini [illegible] contionatus [illegible] anno, v[illegible]patum & repetitum [illegible], non pauci ad me retulerunt. Illud alterum [illegible] te docent omnes illi, qui contendunt, in iis verbis Hoc est corpus meum, nullum inesse [illegible], sed identicam, vt aiunt, esse propositionem, quales est ista, Iesus est filius Dei, & [illegible] est Deus. Si vos quoque ita docetis quid iniuriae vobis fit, si quis dicat, vos docere, panem esse ipsissimum corpus Christi? annon Heshusius ita docet? Audi quid referat Philippus in Iudicio, Bremenses docere, panem esse substantiale corpus Christi, [illegible] docere, panem esse verum corpus Christi. Quod si tu modo agnoscis, haec verba esse monstrosa & prodigiosa, Deo sit laus. Si iudicium D. Philippi, vt ais, recte [illegible] intellectum, nihil vestrae sententiae repugnat: cur [illegible] eos, qui iisdem locutionibus, quibus & Philippus in Iudicio, vtuntur? Cur non eos interpretaris in bonam partem? Cur non rectè intelligis? Tu adfers multas [illegible] quibus conceris defendere totum factum, quod [illegible] librum Heshusij imprimendum. Sed hic [illegible] dico, si tam bona erat tibi conscientia: Cur [illegible] illis, quod Magistratus ad libros inspiciendos, [illegible] imprimantur delecti sunt, [illegible] adiri? causas tam bonas explicasti: & vt permitterent [illegible] perrexisti? Cur ementitum non ea ciuitatis imponendum curasti? Qui benè agit, non odit lucem: sed venit ad lucem, quia opera eius in veritate sunt facta. Deinde an benè vel malè egeritis, Senatus qui illum librum suppressum voluit, liquidò demonstrauit.

MARBACH.

D[illegible] viri graues, ad me venerunt, & indicarunt [illegible] librum quendam de re sacramentaria [illegible] conuitia in Principem Palatinum & alios viros doctos, videlicet Petrum Martyrem, Bullingerum, Caluinum, &c. Qui viri illi an graues fuerunt, [illegible] Sacramentarios Gallos fuisse, quibus scilicet doctrina huius libri displicere non debuit, est & querela ipsorum testatur. Sed quid ad hos graues viros libelli impressio [illegible] constituti fuerunt, ut habita [illegible] caueant. [illegible] quid Caluino & Tigurinis contra [illegible] hic imprimatur [illegible] scilicet egregij & grati, cùm hostiliter ut exsules, hospitio humaniter excepti sint: & religionis suae professionem liberam hic in Gallicana Ecclesia [illegible] non contenti [illegible] apertè nostras Ecclesias hostiliter inuadere [illegible] doctrinam, ne publicè [illegible] imprimatur aut legatur, atque qualis sit cognoscatur, impedire. Hoc quid aliud est quàm serpentes in sinu alere?

ZANCHIVS.

QVANDO tandem, Marbachi, definis conuiciari? quando tandem, disces aliquam modestiam in quouisque tandem exprobrabis peregrinis non tua, sed aliorum, nempè Dominorum nostrorum beneficia? Galli & Itali hospitio à Dominis Argentinensibus excepti sunt & excipiuntur; tu quoque peregrinus exceptus es. Et si nos liberaliter tractamur; vt certe haud illiberaliter. An tu tamen vides, quod Domini Argentinenses tam sint liberales & benigni? Quare, non est tuum nobis exprobrare aliorum beneficia; sed nobis cum agere gratias ipsis benefactoribus Argentinensibus dico, Argentinensibus ò D. Marbach. Quod nos attinet, agnoscimus haec beneficia & habemus Dominis Argentinensibus, non tibi gratias. Dicis hanc publicam [illegible] serpentem in sinu, quia Gallos excipit hospitio, & illis concedit Ecclesiam. Tu verè prodis à quo agaris spiritu. Exuat tibi Deus illum agrestem & crudelem animum.

MARBACH.

SEd inquiunt, librum refertum esse plurimis conuitiis in Palatinum, & alios viros doctos, & c. P. Martyrem, Caluinum, &c. Etsi verum esset, quid hoc ad ipsos? quaeso peregrinus se negotio immisisset? num à Palatino & illis doctis viris intercedere conducti sunt, vt, ne quod contra ipsos spargatur aut scribatur, curent? falsum quanquam hoc esse dicam, conuitia scilicet in Palatinum Principem refertum esse. In toto enim libro ne vno in loco Palatini fit mentio. Proferant ergo viri isti graues, aut etiam ipse Zanchius, saltem ex multis vnum, & peccatum fatebor. Reliqua verò dicta [illegible] putant, quod conuitiis proscindantur, [illegible]. Si hi graues viri, antequam hunc librum propter huiusmodi conuitia, ne imprimeretur, impedirent, primùm illos ipsos doctos viros pro quibus adeò sunt soliciti [illegible] officij que eos monuissent, vt scriptura aduersùs nos nostrasque Ecclesias, à longè adhuc maioribus conuitiis, imò blasphemiis abstinerent, vt cùm non verentur iactare, nos facere Christum πολυσώματον, πολύτοπον, καὶ πανότοπον, hoc est, multicorporeum, multilocum & omnilocum, [illegible] nos vocat Capernaitas, [illegible], hoc est, carnivoros sanguisugas, Thyestas, panisacrificatas, pantotopistas, vbiquistas, omnilocalistas, cultores pistis & impanati Dei. Antequam enim non immeritò respondebitur eis, Turpe est Doctori, cùm culpa redarguit ipsum, & illud Terentianum, Qui quae vult dicit, quae non vult audiet idem. Deinde miror impotentiam affectuum in Zanchio, quod antequam libellum ipse inspiciat, ad alterum tantum simplicem relationem. Zelo Heshusij libellus liber. *accendatur, vt statim & in vestigio non tantum concludat impressionem libelli impediendam, sed se ipsum etiam huius tam praeclari facti constituat auctorem, quasi verò hoc ipsius officium fuerit, & illa nostra philadelphia hoc exegerit, & quae deinde dicemus.*

ZANCHIVS.

QVasi verò quae ad vniuersum corpus Ecclesiae & praecipua membra Ecclesiae spectant, ad singulos fideles minimè pertineant. Negas, principem Palatinum perstringi in eo libro, quia nulla eius fiat mentio. Quasi verò nemo dici possit perstringi, nisi eius nomen exprimatur. Sed quid ego tempus contero, singulis tuis nugis respondendo?

MARBACH.

POsteà obtestatur collegij nostri personas, vt hoc de se persuasum habeant, quod si non sciuisset, hunc librum refertum calumniis & conuitiis, cùm in ipsum Principem Palatinum, tùm in tot praeclaras Ecclesias & earum doctores, non impediturum fuisse eius impressionem, &c. [illegible] sanè obtestatio. Sed vnde quaeso Zanchius sciebat, tot conuitia in illo libello contineri, cùm libellum neque vidisset ipse, neque etiam legisset? [illegible] illi duo viri graues sicut humanum est aliquid [illegible] & pro veritate mendacium illi dicere, [illegible] quod [illegible] ad Principem Palatinum attinet, vbi de quo liber nihil, vniuersum nec boni nec mali loquatur [illegible] nec [illegible] contra ipsum conscriptus est. Sed causas Zanchij expendamus quibus motum se esse dicit [illegible] libri impressionem impediret. Prima, est insinuandum praesidentum nostro Magistratui in quo continetur, sicutque audiret aliquid tentari aduersus honorem & existimationem huius Reipublicae

vel aduersus pacem & tranquillitatem eiusdem, &c. vt illud indicaret. Sed hic liber, inquis facit contra publicam pacem nostræ Reipublicæ & contra honorem & existimationem nostri Magistratus: nimirum quod patiatur hic imprimi, quæ læderent honorem Principis Palatini. Ergo propter iusiurandum debuit rem indicare, & quantum poterat impedire. Ego verò minorem Zanchij falsissimam esse dico, eiusque contrarium verum esse. Nihil enim magis honorem & existimationem nostri Magistratus tuetur & conseruat, quàm si curet, vt Augustanæ confessionis doctrina, quam cum alijs Electoribus, & imperij Principibus veram Ecclesiæ Christi doctrinam esse professus est, sincera & incorrupta conseruetur. Heshusij verò iste liber, doctrinam Augustanæ confessionis, contra illius manifestos hostes, corruptores, & falsarios defendit & propugnat. Ergo impressio huius libri, non est contra honorē & existimationem nostri Magistratus, sed potiùs eam tuetur & conseruat. Quæ Zanchius probationis loco de Palatino Principe infert, nullius sunt momenti. Iam ante enim dictum est, librum contra Palatinum non esse scriptum, ideóque nulla contumelia in illum in eo contineri: aut si vir bonus & verax est, proferat vnam. Altera causa, qua adductus Zanchius impressionem libri impediuit, sumta est, vt inquis, à pietate Christiana. Postulat Christiana pietas, vt quilibet pro sua virili curet propagari regnum Christi: ea verò quæ hanc propagationem impedire possint, auerti & remoueri. Hic verò Heshusij liber, in multis locis impedit cursum Euangelij, maximè in Gallia. Ergo pro virili impressionem illius, debuit impedire. Respondeo ad minorem. Vera & sincera articulorum Christianæ religionis & symboli Apostolici Confessio & explicatio non impedit Cursum Euangelij. Heshusij liber de articulo sacramenti Cœnæ Domini, continet veram & sinceram Christianæ religionis & symboli Apostolici confessionem & explicationem. Ergo non impedit cursum Euangelij. Sed minorem negat Zanchius, eam ob causam, quia liber Heshusij damnat Caluinum & illius opinioni adhærentes. Ergo ad consequens, quod impediat cursum Euangelij. respondeo, Petitio principij est. Probet priùs Zanchius, Caluinum & suos, veram de Cœna Domini sententiam tradere. Hoc enim in quæstione positum est, & à nobis constantissimè negatur: atque vim facere ipsam, cum suis assertis verbis Christo instituenti hoc sacramentum, constanter à nostra parte, qui Augustanæ confessionis sumus, affirmamus: imò Zanchij hoc argumentum ita inuerto aduersus ipsum. Quidquid remoratur cursum Euangelij, impediendum est. Caluini de Cœna Domini doctrina cursum Euangelij remoratur. Itaque impedienda est. Minorem probo: quia verba institutionis in Cœna à Christo propriè vsurpata, metonymicè & figuratè interpretatur. Et de hac interpretatione seu ἐξηγήσει verborum Christi, Hoc est corpus meum, inter nos controuersiam esse, satis nouit Zanchius. In Ecclesijs enim August. Confessionis seruamus τὸ ῥητὸν verborum Christi, & credimus quod cùm Christus his suis verbis porrexit discipulis panem & vinum, porrexit etiam iis verum suum corpus edendum, & verum sanguinem suum bibendum, non tantùm cogitatione animi aut efficacia, sed etiam verè, realiter ac substantialiter. Contra Caluinus, Beza, & alij Zuuingliani sentiunt & docent, corpus & sanguinem Christi accipi per fidem in Cœna sub figura per fidem: ipsa verò non esse in Cœna realiter & substantialiter præsentia sed esse tantum his temporibus in cœlo. Hancque suam sententiam explicant exemplo Solis ac radiorum eius: quod quemadmodum Sol, mole corporis sui est in Cœlo, radiis autem in terra: ita existimant humanitatem Christi tantum esse in Cœlo: Deitatem autem eius vbique: ideò in Cœna etiam, sed absque humanitate præsentem esse. Sicut verò hæc posterior Zuuinglianorum est opinio iamdudum à religionis nostræ Statibus in Imperij Comitiis damnata: ita prior interpretatio, sententia est Ecclesiarum August. Confessioni adhærentium.

ZANCHIVS.

Mallem certè quartana laborare mensem vnum, quàm iterum has tuas orationes legere. Deum immortalem! quàm verbosæ, quàm ineptæ. Satius fecisses, Marbachi, si respondisses initiò, cùm vrgebaris à Capitulo, ad argumenta & autoritates Scripturarum, Patrum, Buceri, in meis prælectionibus de Perseuerantia Sanctorum tibi exhibitas, quàm quod hîc tot verba inepta profundis, vt respondeas ad illas duas rationes, quibus dixi me adductum fuisse vt librum Heshusij pro meis viribus impedirem. Sed vbi opus est responsionibus, pisces es: vbi non opus est, rana & cornix. Tu es hic Marbachi acutus disputator & dialecticus. Argumenta mea diluis, retorques, inuertis. Tu inculcas, amplificas, confirmas, indicas paralogismos: Tu facis mirabilia, vt summa sit mihi voluptas, istud ingenij tui acumen videre. Perge igitur, & concludes nemine contradicente. Tantùm illud monitum te velim, ne istis tuis pulcherrimis argumentis, immisceas aliquam calumniam. Quia tota ista tua disputatio, vt calumniosa, reijci merito posset. Vide igitur quid dicas: cùm ais, Caluinum, Bezam, Zuuinglianos omnes dicere, Diuinitatem Christi in Cœna præsentem esse; sed absque humanitate. Nam possent in te verbum illud retorquere, quo tu soles subinde contra me vti, quod incipit à litera M. Dicent enim diuinitatem Christi, nunquam & nullibi esse, sine coniuncta sibi humanitate, quod alioquin alicubi esset Christus Deus tantum & non homo. Ergo esto cautus in tuis sermonibus. Nam tu scis illud epitheton verbi, Irreuocabile. *Mentiri.*

MARBACH.

Quare miror Zanchij impudentiam, cùm huc vocatus sit, non vt damnatam in Imperij comitiis Zuuinglianorum doctrinam profiteri debeat: sed vt Confessionis August. doctrinam consentienter nobiscum doceat, id quod etiam proprio suo chirographo D. Scholarchis promisit, tamen hic aperte se nostræ Ecclesiæ Argentinensis & August. Confessionis hostem profiteri. Est ne hic Christianæ pietatis fructus? itáne præstatur boni ciuis & pij Christiani officium: Magistratui contra præstitum iuramentum peregrinam obtrudere doctrinam, sinceram verò & ab eo receptam pro viribus impedire & proscribere: itemque se hostem & aduersarium constituere illius Ecclesiæ, cuius hactenus non tantùm membrum habitus est, sed & illius propugnator & patronus esse debebat? Hinc igitur certè dicit Zanchius, vos Collegæ mei, sicut & omnes pij & boni viri qui saltem in hanc causam nullo priuato affectu præoccupati sunt, facilè iudicare potestis: annon ipse violatæ amicitiæ & turbatæ pacis autor fuerit?

ZANCHIVS.

Doctor concludit suam disputationem. Conclusio est: Ergo Zanchius est impudens: Zanchius fecit contra proprium suum chirographum; Zanchius hostis est Ecclesiæ Argentinensis & August. Confessionis. Zanchius contra præstitum iuramentum Magistratui, peregrinam obtrudit doctrinam, & sinceram, ab eoque receptam, pro viribus impedit! Zanchius hostis & aduersarius est illius Ecclesiæ, cuius non tantùm membrum habitus est, sed etiam propugnator & patronus esse debebat; Zanchius denique violatæ amicitiæ & turbatæ pacis autor est. Quid hic respondebit Zanchius? Ego ad præmissas non habebam quod responderem, sed habeo quod respondeam ad hanc conclusionem. Quid habes? vnum verbum. Quale? tale vt eo tota tua prolixa argumentatio funditùs euertatur. Quodnam illud est? vis audire? audi. Nego totam scilicet conclusionem, verùm melius proba. Nego, inquam, nugas tuas Domine.

MARBACH.

Cæterum de facto Magistratus qui impressionem huius libri prohibuit, de quo Zanchius gloriatur, meum hic loqui non est. Sed prohibitum fuisse, quod doctrinam in eo comprehensam Magistratus improbet, pernego. Verum enim est, nisi Zanchij falsis & confictis causis & rationibus persuasus fuisset initio antequam legit, perniciosum esse scriptum, nunquam prohibuisset. Nunc verò postquam legit & cognouit, longè aliter iudicat. Itaque Zanchius propterea quod causa & autor fuerit indicationis & prohibitionis, suis consiliis calumniis: magnam gratiam apud illos iniit. Quod certò scio, & vt spero, aliquando re ipsa experietur.

ZANCHIVS.

Hic etiam supernugas quod nemo affirmauit. Quis dixit: librū à Magistratu prohibitum, quod improbarit

[illegible] doctrinam in eo cō[illegible] Ergo tu imples [illegible] sine causa. Verū est dictum felicis memoriæ D. Lutheri, qui [illegible] Doctorem (accepi ab iis [illegible] Vuitebergæ) dixit [illegible]: *Oribuius* [illegible] *potest* [illegible]. Tu deinde mi[illegible]. Sed minas tuas longè minoris facio, Marbachi, [illegible] pulicē. Tu dicis, [illegible] *Domini*, quàm [illegible] Zanchium? Respondeo. Si tu te reddis [illegible] qui te possum suspicere?

Luth. de [illegible] *Marbachio dictum.*

MARBACHIVS.

ADdit verò præterea Zanchius, Heshusij hunc librum [illegible] *in* [illegible] *imp*[illegible] *in quibus* [illegible] *doctrina est,* [illegible] *Hoc* [illegible] *mendacium est,* [illegible] *autori* [illegible] *adducti testimonium Confessionis* [illegible] *hunc Heshusij librum* [illegible] *pluribus locis impressum est, Ienæ, Magdeburgi, Norimbergæ, &c. & non* [illegible] *potius* [illegible] *ab omnibus bonis & piis hominibus qui Augustanæ Confessionis doctrinam profitentur.*

ZANCHIVS.

C[illegible] testem D. Montium, & tu superbè ais te adduxisse [illegible] auctoritate [illegible]. Quis [illegible] tandem habet [illegible] Papam, qui hyperephaniæ [illegible] thronum Ma[illegible] se [illegible] despiciens ait: *Se nihil adducto teste* [illegible] semel [illegible] fide [illegible] dignus [illegible] semper fuit & est D. Montius.

MARBACHIVS.

P[illegible] *Zanchij querela, quòd illius scripta Epistola* [illegible] *Heidelbergæ,* [illegible] *supra facta est mentio apud D.* [illegible] *XIII. Viri* [illegible] *Scholarcham à me* [illegible] *impediti* [illegible] *&c. Propria ipsius imaginatio & falsa suspicio est.* [illegible] *& suo proprio & Italico ingenio metitur & iudicat, quorum natura hæc est, vt ipse mihi* [illegible] *dixit, cùm adhuc amicus meus erat: quod iniuriam oblivisci non possint, & de se vlciscendi omnes capiant occasiones, etiamsi in decennium* [illegible] *interdum extrahantur, &c. Quid verò coram XIII. Viris egerim, & quo fine huius Epistolæ* [illegible] *bona fide indicatum est in mea* [illegible] *ad* [illegible] *conclusionem, ad* [illegible]

Quæ [illegible] *dicta & acta sunt, Zanchio adhuc* [illegible] *sed quæ nunc sequuntur* [illegible] *ad ipsam rem, de qua controuersia est, pertinentia, quæ* [illegible] *diligenti attentione opus est.*

ZANCHIVS.

VErum est scilicet, meā esse propriā imaginationē & falsam suspicionem. Te ideo me accusasse, vt [illegible] impedires libri. Nā in D. Marbachiū non [illegible] hæc [illegible]. Sed Zanchius ex Italico [illegible] Marbachij. O Marbachi, [illegible] ingenia quæ iniuriarū non facile obliuiscantur & in decenniū vlciscendi occasionē exspectent ac quærant, inuenire: non opus est vt in Italiā [illegible] domi habemus exēpla: imò præceptores. Quod verò ais, hæc te ex me audiuisse, cùm essem [illegible] satis [illegible] doces, quantum debeat [illegible] fidere & amicitiam tecum colere.

MARBACHIVS.

IN [illegible] *propositionem, quam ex loco* Ioan. 1. cap. 2. *collegerat,* [illegible] *fidem Christi* [illegible] *Ecclesiæ* [illegible] *in Christo & in fide perseueraturos, nec posse amplius à fide* [illegible] *excidere: idque non propter proprias vires aut merita, sed* [illegible] *propter* [illegible] *propter Christi* [illegible] *& intercessionem, Spiritu Christi fidem in illis* [illegible] *Catholicam* [illegible] *doctrinam,* [illegible] *cum locum Pauli,* 1. Corint. 9. Castigo corpus meū, [illegible] aliis prædicauero, ipse reprobus efficiar, &c. *interpretatus sum: reprehendisse &* [illegible] *hoc* [illegible] *fuerit,* [illegible] *quàm vt suam doctrinam,* [illegible] *publicè* [illegible] *causa illa fuerit, propter quam* [illegible] *in Schola cœperit repetere & latius explicare. Hic Zanchij* [illegible] *vt causam* [illegible] *ab ipso* [illegible] *Schola* [illegible] *& à* [illegible] *impudenter fingit, se* [illegible] *lectione, quod proposuerit ipsius doctrinam tanquam falsam reprehendere* [illegible] *fuisse scilicet non aliter, quàm in Æsopi apologo ouis lupū* [illegible] *aduersus se concitarat turbando ei aquam. Probare possum certis testimoniis ex ordine* [illegible] *me in Schola hunc locum Pauli explicasse integra hebdomada, hoc est, quartâ post Circumcisionem Domini, antequam ipse huius suæ propositionis* [illegible] *fecit* [illegible] *aut etiam mihi* [illegible] *Zanchium talem* [illegible] *in* [illegible] *traditurum esse doctrinam, imò de qua mihi toto illo tempore, quo hic* [illegible] *est, nunquam suspectus fuit. Quomodo igitur ego* [illegible] *mea lectione prouocaui? aut doctrinam eius, quæ mihi illo tempore adhuc ignota erat, reprehendere potui? Fateor. Dixi quidem in explicatione istius loci Pauli* [illegible] *aduersus illos, qui dicunt,* [illegible] *fide non posse amplius ab ipsis* [illegible] *&c. Verùm non Zanchium mihi* [illegible] *quod* [illegible] *ante dixi, an huius opinionis esset, adhuc ignorabam: sed Anabaptistas & alios huius farinæ* [illegible] *Vt autem mea innocentia conspiciatur, & vos Collegæ* [illegible] *ipsi iudicare possitis, an explicationem* [illegible] *proposito loco* [illegible] *an verò alienà & ad rem nihil pertinentia protulerim, atque ita etiam studiosè Zanchium vel alios exagitare & reprehendere* [illegible] *adscribam hic ad verbum omnia, quæ de isto loco tunc à me dicta* [illegible]

In primâ ad Corinthios capite nono, hæc Apostoli verba, *cum inquit:* Sic pugno non velut aërem verberans, verum subiicio corpus meum & in seruitutem redigo, ne quo modo fiat, vt cum aliis prædicarim, ipse reprobus efficiar. *In* [illegible] *in Schola nostra interpretatus sum:* Apostolus Corinthiis & aliis fidelibus, his verbis suum exemplum imitandum proponit. Dicit se credentem in Christum, & iam ingressum certamen, non indulgere concupiscentiis carnalibus, nec [illegible] sed vt fortem athletam pugnare contra diabolum & corpus suū, quod [illegible] ipsi repugnet: tamen affirmat se vt victorem, subiicere sibi & in seruitutem redigere, vt volens nolens cogatur sibi & Spiritui Sancto obedire, ne corpori & carnalibus concupiscentiis ipse obtemperans, propositum præmium amittat. Iubet igitur Corinthios atque adeo omnes exemplum in hoc certamine intueri, & nos imitari, ne in vacuum aut curramus aut pugnemus. Quanquam autem non sit volentis, nec currentis, sed miserentis Dei: tamen necesse est eos qui iam sola fide iustificati & renati, & stadium fidei ingressi sunt, nō stare otiosos, deditos voluptatibus & libidinibus & abuti libertate Christiana ad licentiam carnalem: sed perseuerare in hoc cursu & militia Christiana, retinere fidem & bonam conscientiam, & fortiter pugnare aduersus [illegible] & eam in seruitutem redigere, vt regenti Spiritui obediat. Hoc Pauli exemplum diligenter nobis [illegible] & obseruandum: propter eos præcipue, qui [illegible] fide, affirmāt gratia aterū nō posse excidere, [illegible] peccatis & lapsibus cōtra cōscientiā. Atqui certū est, Apostolum cum hæc scriberet, fide fuisse iustum & Spiritum Sanctū habuisse: nihilominus tamen [illegible] suo exemplo Corinthios & omnibus temporibus fideles, ad vigilantiam & sobrietatem, & pietatis verum studium [illegible] dicit se suum corpus subiicere, & quasi [illegible] dum alios doceat, ipse reprobus efficiatur, hoc est, ne si fortè in officio suo negligens & securus [illegible] contra conscientiam [illegible] & excusso Spiritu sancto, gratia Dei excidat. [illegible] *alienum à doctrina huius* [illegible] *publicis* [illegible] *Confessionibus extat,* [illegible] *vera & simplex, quæ* [illegible] *vt intelligatur subinde,* [illegible] *me* [illegible] *Zanchium, nisi iam antea* [illegible] *hanc propositionem & eius explicationem in Schola tradere constituisset?*

ZANCHIVS.

FAteor, inquit Marbachius. Dixi quidem in explicatione loci illius Pauli, locum esse apertum aduersus illos qui dicunt, eos qui semel donati sunt verâ fide, non posse amplius à fide ipsa excidere. Si ita res habet: quorsùm igitur antea tot verba, quibus conabaris demonstrare, te non prouocasse me? annon hæc fuerunt satis? Ego etiam possum dicere, mihi, cum veritatem & me defenderem, non fuisse propositũ, perstringere Marbachiũ. Quod attinet ad explicationem loci illius Apostoli, quam recitas in hac oratione, nihil est quod contra me faciat. Proinde nihil etiã contradico. Si etiam in Schola ita interpretatus es, non improbo tuam interpretationem. Sed illud ad me relatũ fuerat non ab vno aut altero, te ex eo loco conclusisse, Electos posse fieri reprobos. quantò magis igitur fideles possunt amittere veram fidem, & fieri infideles?

MARBACHIVS.

QVod verò affirmat arroganter satis, hanc suam propositionem eiúsque explicationem, esse Christi, S. Patrũ & D. Buceri doctrinam simpliciter negatur. Contrarium enim à me demonstratum est in mea responsione ad quintam ipsius posteriorem conclusionem: & Scripturæ S. testimonia quæ falsò allegat, ex Scriptura alia magis dilucida & propria de hac quæstione argumenta, testimonia & exempla opposui. Sanctorum verò Patrum & D. Buceri autoritatem & testimonia, contrarias sententias ipsiusmet Buceri & præcipuorum Doctorum horum temporum, vna cum publicis Ecclesiarum Augustanæ Confessionis testimoniis refutaui. Itaque his longiùs immorari, necessarium nõn est.

ZANCHIVS.

SI arroganter affirmaui, eam doctrinam de Perseuerantia esse Christi, S. Patrum & Buceri doctrinã: cur tu nunquam ausus es me conuincere vel in Schola, vel in Capitulo, vel in conuentu, vel coràm Senatu, vel vbi vbi placuisset? quid te retinuit? quid te impediuit? non dicam ego: dic tu, accusat te conscientia tua.

MARBACHIVS.

IN communi prouerbio dicitur, Mendacem memorem esse oportet, quod quia Zanchius non obseruat, in sua sequenti oratione, in aliquot manifestis mendaciis deprehenditur. Primum est: quod à Domino Rectore rogatus fuerit, vt ab explicatione sua cœpta materiæ de Renatorum Perseuerantia in fide desisteret: quod etsi se facturum promiserit, non fecisse tamen, tùm per idem tempus ego ipsum apud Dominos Scholarchas accusarim, quod refutarit coniecturas quasdam Domini Lutheri & Philippi Melanchthonis de extremo die. Deinde de Pontifice Romano quod non sit ille Antichristus, de quo Apostolus 2. ad Thess. 2. capite scribit, &c. *Hæc non hoc tempore, sed aliquot diebus posteà facta esse, sequens historia ostendit, & testari possunt Dominus Rector & Quæstor. Non enim ante à Domino Rectore monitus est, quàm ego Dn. Rectorem huius causa conuenissem, vt in mea narratione veraciter expositum est. Nam antè D. Rector, omnium quæ in Schola ab ipso agebantur, ignarus fuerat. Monitus verò Zanchius in præsentia Dn. Theobaldi Quæstoris, obtulit se ad amicam compositionem, quódque in colloqutionem, mecum venire non detrectaret. D. Rector igitur vsus opera & intercessione Dn. Quæstoris, effecit vt ambo in hoc Capitulari loco conueniremus. Hæc vera est historia. Cur ergo eam mala fide recitat? Ita etiam crassum mendacium est, quod inquit, se illo ipso tempore à me apud Dn. Scholarchas accusatum esse. Nam, vt Dn. Pastores norunt qui mihi adfuerunt, vt Dn. Scholarchæ etiam ipsi libenter testabuntur: tùm primùm ipsis, quæ illi in Schola publicè tum priuatim inter me & ipsum acta essent expofui, postquam Zanchius spreta omni admonitione Domini Rectoris, & illa nostra in Thomiani Capitulo tentata compositione nihilominùs Rectore & me nescientibus, neque quidquam tale amplius timentibus, magna vehementia & insolita importunitate hanc suam causam vrgere & peragere perrexit. Deinde tertium mendacium est, quod singulari calliditate excogitauit, vt rationem reddat probabilem, quare Rectori ipsum officii sui monenti, obedire noluerit, quia inquit, se cognouisse, non solum in Senatu, sed etiam passim in vrbe de se sparsum esse rumorem, quòd doceret: Deum autorem esse peccati. Aut sibi Zanchius huius deterrimi dogmatis conscius est, quod iuxta versiculum. Conscius ipse sibi de se putat omnia dici, metuit fortasse, si alicui aliquid imprudentius effutiuerit de errore isto ea nunc de se spargi & dici posse. Aut sophisticè agit, vt scilicet hoc atroci crimine quod innocenti ipsi à me & aliis ex odio & inuidia obiiciatur, vos collegas meos sicut ad commiserationem ipsius, ita ad indignationem aduersus me, commoueat. Sed quia cognouit, vt inquit, non tantùm in Senatu, sed passim per ciuitatem hunc de se rumorem sparsum esse, producat aut ex Senatu, aut ex plebeis hominibus vel vnum, qui hoc fateatur, & iniuriam illi fieri atque dignum commiseratione esse fatebor. Sed vbi ille vnus?*

ZANCHIVS.

ITerum D. Marbachius conuincit Zanchium mendacij, simili argumento, quo etiam initio, ducto scilicet à tempore. Zanchius dicit quædã contigisse quodam tempore, & contigerunt alio tempore, vt probat D. Marbachius ex diario suo. Ergo Zanchius est mendax. Respondeo idem, quod etiam ad primum tuũ argumentum initio orationis tuæ. Alterum argumentũ, quo me conuincit mendacij, ex eodem loco sumtum est, à tempore. Zanchius narrat, per idem tẽpus fuisse à Marbachio se accusatũ apud Dn. Scholarchas: at hoc fuit multò post. Ergo mendax. Respondeo primùm, vt antea, me non notasse dies & horas in diario. Deinde si tua ista argumentatio bona est: sequitur etiã Euangelistã Matthæum mendacẽ fuisse. Nã postquam narrasset reditum pueri Iesu ex Ægypto in Nazareth, statim in 3. cap. ita subdit: *In diebus illis: Venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ.* Constat autem multis post annis, cœpisse prædicare Ioannem Baptistam. Et tamen ait: *In diebus illis.* Dicere autem, *in diebus illis*, & per idem tẽpus, idem sunt. Est autem paralogismus figuræ dictionis. Nõ. n. hæ dictiones, *Per idem tempus: in diebus illis* ita anguste accipiuntur apud probatos autores: vt de eodem die aut septimana intelligẽdæ sint: sed nonnunquam de Aliquanto post, Insequẽti tempore intelliguntur. Quare puerilia ista tua sunt argumenta. Tertio vero nescio quo te appellem nomine, cùm ais, *me spreta admonitione D. Rectoris, &c.* Nõ spreui, Marbachi, Rectoris admonitionem. Causas cur pergerem in mea tractatione, duas attuli in mea Narratione. Quibus satisfactum fuit D. Rectori. Quid tu igitur de me tanquam de aliquo stipendiario discipulo tuo, cathedraliter pronuncias? *Sed contemta omni admonitione, Zanchius, Rectore & me nescientibus, &c.* Tertium etiam argumentum quo me mendacij & calliditatis conuincis, non minùs acutum & forte est, atque reliqua duo superiora. Neque mihi conscius sum tam impij dogmatis, neque sophisticè ago. Interroga Rectorem, interroga Herlinum, verúmne sit quod dico, rumorem talem de me sparsum fuisse, & agnosces me non esse mendacem.

MARBACHIVS.

Hic subsequitur narratio, quæ inter me & ipsum in præsentia Dn. Conradi Huberti, & Dn. Quæstoris, hoc in loco acta fuit. Cùm autem illa, sicut omnia præcedentia, ita recenseantur, vt suos affectus prodat: & omissis iis quæ ad ipso dicebant: & adsint de quibus nulla tamen mentio facta est mentio: itaque refero me ad eam, quam de hac re vobis Collegis meis feci relationem, quam etiam vos ipsi vestris suffragiis veram esse comprobastis. Vt tamen & hac in parte aperte hominis cùm vanitas tùm impudentia conspiciatur, hoc silentio præterire non possum. Cùm ei inter alia obiecissem, quod non contentus fuisset se impressionem libri Heshusij impediuisse, scripsisse eum quoque de hac eadem re ad Erastum Heidelbergensem. Vnde factum sit, vt nostrum propositum Principi Electori indicatum fuerit, qui scriptis ad Dominum Botzhemium literis, propterea mihi & Domino Flinnero indignatur, Ad hanc obiectionem, audientibus Domino Conrado & Domino Quæstore, mihi respondebat: Non alio animo se hoc fecisse, quàm sicut solet aliquando amicus amico noua scribere. Quòd autem

ad

ad Electorem negotium hoc delatum sit: id non sua culpa factum esse &c. In hac sua vero oratione, quam coram vobis habuit, planè contrarium refert his verbis. Quod ad primum attinet de literis quas me Heidelbergam misisse ait, fassus sum me, & quidem iisdem de causis, quas supra commemoraui, dubitationem impressionis Heidelbergam scripsisse. Et quia metuebam, ne aliquis posset subesse fucus. Ego in iisdem literis suasi, Principi Palatino eam rem indicandam esse: & cum eo agendum, vt Senatui nostro scriberet, ut operam daret, quò iste liber non absolueretur. *Annon est hoc, ex eodem ore, vt dicitur, frigidum & calidum flare? Obiurgat manes religio praestes sui amantem Magistratus nostro, quod peregrinis ea prodat & reuelat, quae occulta manere debebant: & Magistratum autoritate tanti Principis grauat, vt absque offensione illius non liberè possit de rebus praesentibus statuere, quae vtilia esse & expedire iudicat? Haec certè Iudae proditoris magis conueniunt, quàm bono ciui pro quo se venditat.*

ZANCHIVS

QVod refert de responso meo ad tuam de literis ad Erastum scriptis expostulationem, falsum est. Meum responsum fuit tale, cum interrogatione: *Annon licet etiam mihi aliquando scribere ad amicos, si quid noui contingat?* Vtrique collega testis est D. Conradus Hubertus & D. Quirinus. Quod subdit, Me dixisse; *Quod autem ad Electorem negotium hoc delatum sit, id non mea culpa factum est*, subticuisti de meo. Interrogentur ambo Collegae. Sic fecisti in criminationibus & accusationibus. Tu de in me accusasti, & ea de me scripsisti, quae ne in mentem quidem mihi vnquam venerunt. Infinitae sunt calumniae tuae, quas etiam depuli, & depulsionem exhibui Dominis nostris. Tu etiam accusasti, quòd appellarim doctrinam Lutheri diabolicam. Et D. Rector testatus est esse calumniam. Ij duo collegae, quorum hic fit mentio, norunt, quàm multas calumnias sparseris in Capitulum. Qui autem semel malus, semper praesumitur malus in eodem genere mali. Ergo quod etiam hîc sine pudore fingis me dixisse, vt inde posteà possis exclamare, Zanchium esse mendacem, & ex eodem ore efflare calidum & frigidum; non illi tantùm duo collegae, sed quiuis potest facilè intelligere, esse meram calumniam. Non sum tam imprudens aut impudens, Marbache, nec etiam immemor, vt si dixissem tibi, non mea culpa delatum esse negotium ad Electorem, voluissem posteà contrarium dicere in Capitulo, praesertim sponte à nemine coactus. Est tandem paruum hoc, de quo contenditur hîc, quantum ad rem ipsam attinet, est tamen etiam multum, quia putas inde te triumphasse & conuicisse me mendacij & inconstantiae. Abstergo priùs labem calumniatoris ex facie tua; deinde triumpho de me, quod ex eodem ore efflem calidum & frigidum. Ex superabundanti hoc etiam adijcio. Esto illud, dixerim: quod nunquam meminisse possum; non ideo tamen efficeris, me frigidum & calidum efflare ex eodem ore. Quare? quia non sunt pugnantia, quae putas esse pugnantia. Non fuisse delatum ad Electorem istud negotium, mea culpa, verum est. Nam alij priùs de hoc negotio scripserant ad Electorem, quàm Erastus meas accepisset literas; id quod ab ipsomet Illustrissimo Principe audiui. Me curasse, vt significaretur Electori iis de causis, quas commemoraui, etiam verum est. Verum autem cum vero non pugnat. Vade igitur & exclama, Zanchium ex eodem ore efflare calidum & frigidum. Quae sunt, propter quae Iudae proditori similem me facis, tantùm quia significandum curaui Electori, quae de libro Heshusij acutè dicta sunt; ad ea nihil aliud respondeo, quàm vt tuam interroges conscientiam, & recentem facias memoriam; an vnquam & quibus artibus conatus sis eos, quos minimè oportebat, in eas redigere angustias, ex quibus non facilè possent se expedire. Quàm sis ergo bonus ciuis, nouimus omnes.

El. Frider. III. Palat.

MARBACH.

QVae verò prolixè recitas de coniecturis Domini Lutheri, D. Philippi, Hessusij, Chemnitij, Flinsbachij, quae ex suis lectionibus refutauit, quibúsque de causis id fecerit: itemque an ipse fictitio Antichristo in praesentia exagitare, non necesse, neque huius loci est, atque etiam ad hoc nostrum institutum facit. Quid verò de illius ipsius lectionibus sentiam: ostendi in responsione mea ad sextam ipsius posteriorem conclusionem. Ad eam me hîc refero.

ZANCHIVS.

NEque hîc ego quidpiam habeo, quod respondeam. Nam quid de meis lectionibus tu vel sentias vel non sentias, ego nihil curo.

MARBACH.

POstremò in hac Zanchij narratione de nostro in hoc loco habito colloquio, inquit, se me interrogasse an negarem duo illa interna vincula, nempè Electionem Dei aeternam, & Spiritum Sanctum & fidem, necessaria esse, vt aliquis inseratur Ecclesiae: méque respondisse ea mihi probari, quam tu à responsione se assensum dixisse. Quoniam igitur hanc meam doctrinam, quam scio certissimum esse improbas, respondebo tibi, si volueris, coram D. Scholarchis, aut toto Senatu, &c. Haec falsò fingi à Zanchio si meminisse volunt, testificabuntur ij, qui huic nostrae collocutioni interfuerunt. Non de vi istorum vinculorum: sed in genere de Praedestinatione locuti sumus. Cùm enim ordine mihi ad ea respondere debebat, quae ille de habitis in Schola lectionibus obiecceram, statim interrogat an igitur improbarem doctrinam quam in Schola proposuissem? respondi, Non possum omnia ista simpliciter probare, praesertim ea quae de Praedestinatione docuisti. Aliàs tibi dixi, quaestionem non esse, an sit praedestinatio: sed vnde homo Christianus anxius & de sua salute solicitus, incipere debeat vt certus reddatur, se propitium habere Deum, sibi remissa esse peccata: se esse filium Dei: & haeredem regni caelorum, &c. an à priori, hoc est absolutè ab illa arcana Dei Praedestinatione: an verò à posteriori, hoc est, ab illa quae in verbo nobis certiò reuelata est. Hisque cum tunc hortabar, vt potiùs suos auditores in explicatione huius quaestionis ad verbum Euangelij deducat. Viam enim à priore periculosam esse: & si in Ecclesia inde exordiamur, vulgus hominum inexscrutabilibus quaestionibus inuolui, quibus posteà turbati, potius contemptum ministerij Ecclesiastici induant & atheismum profiteantur tandem, quam ad pietatis studium, & vt veram agant poenitentiam, permoueantur. Facilè ipsum hac in parte mea petitioni acquiescere posse, cùm mihi ipse confessus sit, D. Augustinum scribere, hanc de Praedestinatione quaestionem à priori coram vulgo in Ecclesia non esse proponendam aut tractandam. Cùm autem hinc Zanchius occasione arrepta prolixiùs hac de quaestione vellet disputare, & iam sexta hora immineret, abrupi colloquium, & de pacis concordia nostra illa quinque capita postulationum à proposui, quae Dominis Scholarchis postrà exhibita fuerunt, & ita discessum fuit. Verum de duobus istis vinculis ne me lucem fugere existimes, pauca hîc respondebo. Nam nego necessaria esse illa homini Christiano, vt per ea, sicut Christo, ita etiam Ecclesiae vniatur. Sed de eo quaestio est, quomodo homo ad haec vincula, vt illa Christo & Ecclesiae eius colligetur, perueniat. Zanchius à priore incipit absolutè & iubet vnumquemque praesumere simpliciter se ab aeterno Electum esse: neque hîc vllam facit ministerij Ecclesiastici mentionem: imò inquit, Professionem doctrinae & vsum sacramentorum, non esse essentialia: sed externa tantùm vincula, & ideo etiam dissolubilia: eaque ratione ministerium Ecclesiae diuinitùs institutum, tanquam vinculum externum & non spiritualem separat ab internis vinculis, aeterna scilicet electione, fide & Spiritu Sancto, cum tamen verissimum sit neque de electione sui aeterna quemquam certum fieri posse: neque fidem aut Spiritum sanctum dari cuiquam, absque verbo externo & Ecclesiae ministerio, via ordinaria. Hanc Zanchij de vinculis doctrinam, ipsissimam esse Suenckfeldij haeresin de externo & interno verbo, fatebuntur omnes qui Suenckfeldij scripta legerunt. Neque mihi difficile erit hoc certis argumentis & rationibus demonstrare. Nos contra, in Ecclesia à verbo externo & Ecclesiae ministerio ordimur, & affirmamus, verbum Euangelij & sacramenta à Christo instituta, non accidentalia vincula esse, sed verè substantialia, vt quae organa instrumenta vehicula & canales sint, quibus non humana, sed diuina autoritate & dispensatione, Spiritus S. accipitur, fides in nobis accenditur, & de Electione nostra salutis certi reddimur, &c. Autoritatem

& testimonium D. Buceri quod pro stabilienda sua opinione sub finem adducit, non recipio, cùm habeantur certiora & clariora huius viri testimonia, quæ omninò contrariam sententiam, hoc est, eam confirmant quam hæc Argentinensis Ecclesia publicè profitetur. Ne verò Zanchius deinceps mihi D. Buceri autoritate & testimonijs molestus sit, apertè dico, cùm duplicia scripta Buceri sint: alia quæ sequentibus, & ipse suis retractationibus fatetur, in ijs, sicut de Sacramentis, ita de toto ministerio Ecclesiæ & verbo, ut vocant, externo nimis tenuia & exilia, quàm eorum maiestas requirat, scripsisse. Itaque neque Zanchio, neque cuiquam mortalium concedam, vt posteriora & nouissima D. Buceri scripta per ipsius prima interpretetur: Sed vicissim contendo & affirmo, prima scripta D. Buceri, per ipsius posteriora, & quæ vltimis annis ab eo edita sunt, interpretanda esse. Hócque posito fundamento, & dato principio, quod in hac controuersia negari non potest, responsum est ad omnia illa, quæ ex D. Buceri scriptis adduxit in suis lectionibus de Perseuerantia renatorum in fide. testimonia: imò totum ipsius ædificium, tam magnificis verborum ampullis extructum, corruit subitò & subuersum est.

De Buceri scriptis quid sentiat Mar.

ZANCHIVS.

SI quis alius, quàm ego ad hunc locum responderet: & sciret, quomodo res gesta fuerit, non posset se continere, quin te sine vllo conscientiæ scrupulo, appellaret eo quo hic certè dignus es nomine. Quando vnquam tuum reslumes pudorem? imò quia non puduit te tam apertam veritatem de duobus vinculis æternæ electionis & Spiritus Christi, [illegible] coram duobus collegis improbasse: iccirco non puduit te nunc aliam veritatem, nempe te improbasse, quod tamen improbasti, negare. Annon simulac ego dixissem, Ergo tu improbas hanc doctrinam? tu respondisses: mihi certè non probatur: & ego subiecissem: Quoniam igitur hanc doctrinam, quam scio certissimam esse, improbas, respondebo tibi coràm Dominis Scholarchis? Annon (inquam) abrupto colloquio, & animis magis exacerbatis, discessum fuit? Non est igitur verum quod ais, post abruptum colloquium te subiecisse quinque postulata. Deinde tu scis, me illam tuam antiquam cantilenam, de via à qua sit incipiendum, à priore ne an à posteriore, tanquam puerilem semper risisse. Non igitur propter illam excandui, & ab vpto colloquio, subieci quæ paulò antè narraui. Quid verò est, quod ais me tibi dixisse de Domino Augustino? imò neque vnquam audiui, nisi ex te. Quomodo igitur ais, me tibi dixisse, Augustinum quoque scribere, hanc de Prædestinatione quæstionem, non esse proponendam à priori? Ego tibi aliquando dixi, Augustinum docere modum, quo prædicanda sit Prædestinatio ad ædificationem: atque eum esse, vt, cùm de Electione verba faciamus ad fideles, in secunda persona ita eos alloquamur, vt & confidant se esse ex Electorum numero; & tamen ad obedientiam fidei & perseuerantiam in fide excitentur. Cùm verò necessitas postulat, vt etiam de Reprobatione dicendum sit, nunquam de ea in secunda persona loquamur fidelibus, ne fortè suspicentur eadem de se dici: atque se ad reprobatorum numerum pertinere, quemadmodum piè & fusè exemplis explicat Augustinus, libro de Bono perseuerantiæ, cap. XXII. Tu deinde ais, me appellasse vincula externa, professionem scilicet doctrinæ & participationem sacramentorum; vincula non essentialia. Hoc nomen tuum est. Lege diligenter meas theses. Appellaui ea externa, visibilia, solubilia: & in quem sensum, ibi explicaui. Deinde etiamsi quis ea vocet non essentialia vincula: non ideò tamen sequitur, eum tollere ab Ecclesia ministerium verbi & sacramentorum: vel hæc externa vincula separare ab internis. Separantur in reprobis, quia tantum sacramenta percipiunt, & verbum profitentur: sed carent interno vinculo fidei ac Spiritus, ideóque & electionis æternæ: in electis, vt in lectionibus meis docui, non separantur. Deinde docui semper, ministerium verbi & sacramenta, duas esse essentiales notas Ecclesiæ Christi. Est igitur ministerium verbi & sacramentorum res essentialis in Ecclesia, quia ordinariè per illud electi ad fidem trahuntur à Patre, & inseruntur Christo. Fides enim ex auditu. Non essentialia tamen etiam appellari possent: cùm comparatione illorum aliorum duorum, electionis scilicet & fidei: tum etiam in se & simpliciter, quia non nulli sine iis seruantur; sed sine illis internis nemo saluari potest. Quod hîc repetis de via à priori, & me absolutè à priori incipere: partim calumniosum est, partim nugatorium. Nescis quid dicas. Calumnia est etiam, quod ais me dicere: debere vnumquemque simpliciter præsumere, se esse prædestinatum: Discrimen est inter præsumere & credere. Docui, debere vnumquemque credere, se esse prædestinatum in Christo ad æternam salutem. Credere autem quis potest sine verbo prædicato? licet igitur tum non fecerim mentionem ministerij; quis tamen non videat, includi in verbo credendi? Quod verò recitaui in Schola verba Buceri, in quibus est verbum præsumendi: nihil facit ad tuam calumniam. Illud enim verbum, habet coniunctum nomen fidei. Verba Buceri capite 8. ad Roman. [illegible]. Præsumendum igitur vt principium fidei: nos omnes (quot [illegible] Christiani) à Deo esse præscitos, præfinitos, separatos à reliquis & selectos in hoc, vt in æternum seruemur: hocque propositum Dei mutari non posse. Antea verò dixerat: Itaque primum quod Deo debes, est, vt credas te ab eo prædestinatum. Nam id [illegible] tibi, [illegible] te ad salutem vocat per Euangelium [illegible]. Hæc Buceri sunt. Quæ si legisses, non me calumniatus fuisses. Dicis hanc meam de vinculis doctrinam esse ipsissimam Suenckfeldij hæresin. Tu D. Marbachi, nimis præceps es in damnandis doctrinis. Quas tu vocasti hæreses, Academiæ & Ecclesiæ per Germaniam multæ probarunt, vt orthodoxam doctrinam. Ego posthac esto prudentior & cautior.

Non essentialia quæ sint nota Electionis.

Quod essentiales.

Rom. 10.

Doctrina de electione, quomodo Auditoribus sit proponenda.

Quomodo doctrina de reprobatione.

Quomodo tu autem audes reijcere testimonium Buceri quod citaui: cùm anteà in hac oratione dixeris, doctrinam quam hîc docuit Bucerus esse doctrinam Christi & eam reijcere, esse magnum peccatum. At inquis, est illud dictum ex prioribus scriptis Buceri, quæ retractauit, desumptum, O D. Marbachi quid ais? Itáne Bucerus retractauit, quæ commentatus in Epistolam ad Rom. ait, & doctrinam de Prædestinatione? Subdis etiam, iacto hoc fundamento de scriptis Buceri prioribus & posterioribus, responsum esse ad omnia illa, quæ adduxi, loca ex Buceri scriptis, de perseuerantia sanctorum: & totum meum ædificium ampullis verborum magnificè extructum corruere. Si erant ampullæ, cur non venisti ad colloquium, & eas vno flatu dissipasti? O egregiam responsionem! Vnde putas illis loca fuisse desumpta? Si nescis, dicam ego. Ex commentariis Buceri in Euangelistas, quibus præfixa est retractatio. Quid igitur ais? Sed quia illa tibi non fuerunt satis: confirmaui eandem doctrinam aliis pluribus testimoniis Buceri, ex aliis posterioribus libris, vt ex libro de Reconcil. Eccles. edito anno 44. ex disputatione Ratisbonensi: ex commentariis in Psalmos & in Epistolam ad Ephesios. Omnia etiam ista reijcies? Sed do tibi vices tuas.

MARBACH.

QVæ verò post hanc nostram in capitulo collocutionem postero die in D. Rectoris ædibus acta sunt: cùm ipse fateatur multa se omittere, ego verò in mea narratione [illegible] omnia recensuerim, & præterea D. Rector illa [illegible] fecit, [illegible] collegis meis ijs repetendis molestus esse. Cæterùm [illegible] Dominorum Scholarcharum cum Zanchio, quæ postea subsecuta est: & quare Zanchius legere detrectarit, & adhuc detrectet, ad me nihil pertinet. Sed quæ sibi fine totius suæ orationis addit de meis lectionibus in Schola, [illegible] post ipsum vice [illegible] ad me redijsset, opus haberet confessione. Inquit me multis scripturæ locis conatum esse doctrinam de Perseuerantia sanctorum in fide oppugnare. Inter cætera me etiam dixisse. Iudam & Saulem habuisse veram fidem, fidéque sceleribus fidem & Spiritum sanctum excussisse. Postea de fine mundi me illius improbasse doctrinam, & dictum illud quod Heliæ ascribitur, quodque ipse refutarit ex Augustino, me tanquam verissimum comprobasse, &c. Zanchij verba sunt. Quomodo doctrinam Zanchij de perseuerantia sanctorum probarim, & quàm verè, testantur meæ lectiones, quas bona fide ab auditoribus meis exceptas, proximè vobis hîc coràm & recitaui & exhibui. Neque etiam eorum me adhuc pœnitet aut pudet, quæ de Saule &

[illegible] contin[illegible] Si [illegible] *Zanchio displicent, refutet si potest. De [illegible] quod legerim: & quam iustam Zanchius [illegible] eam lectionem conquerendi de me causam [illegible] verba quantum ad finem seculi [illegible] fere.* In 1. ad Cor. c. 10. Hæc Apostol[illegible] *In quos termini ætatum inciderunt, &c.* in hanc [illegible] *Sex enim millibus annis stabit mundus iuxta di[illegible]: Duo millia inane, duo millia lex, duo millia tempus M[illegible]: quod tamen propter [illegible] non complebitur.* Sumus igitur in fine Mundi. Quod si tempus [illegible] impediremur, possem vobis cùm ex Nouo, tum Veteri Testamento firma adducere argumenta quibus ostenditur hæc nostra tempora vltima esse: & nos verè & rectè dici in vltimis viuere & versari temporibus. Itaque nobis in posterum nihil quàm secundũ Christi Saluatoris nostri gloriosũ in hunc mundũ aduentũ expectandũ esse. Verũ quidem est: diem huius aduentus nemo scire & definire potest: vt quem Deus sibi ipsi reseruauit, iuxta Christi dictum: & nos loquentes de vltimis temporibus, sicut neque diem hũc: ita etiã nec septimanã aut mensem aut annũ determinamus: sed hoc [illegible] affirmamus, cùm dies ille Domini, iuxta Apostoli Pauli prædictionem, *sicut fur in nocte venturus sit:* & cũ impij dixerint, *Pax & tuta omnia, repentinus eis immineat interitus.* Neque etiam pij [illegible], ideo Dominũ Deũ ex misericordia in S. Literis hæc vltima tempora tam accurate designasse: & signa quæ illũ diem antecessura sunt, prædixisse, vt ex iis quisque fidelis qui ea perpenderet, facilè iudicare & certo statuere possit, finem mundi [illegible] & gloriosum Christi Redemptoris nostri aduentum iam quasi præ foribus esse. In hũc verò vsum & finem Spiritũ S. in Scriptura de vltimis temporibus vaticinatũ, docet ipse Christus Matt. 24. Similiter [illegible] *de fine [illegible] protendit.* Vnde discipulos suos & omnes pios, iubet, *cùm hæc omnia euenire [illegible] capita sua extollere, &c.* Huius vos obiter monere volui, qui S. Theologiæ datis operam, ne de fine Mundi & de secundo Christi aduentu, aliam cócipiatis opinionem. Nihil enim ad exhortandũ homines ad veram pœnitentiam vtilius, & quod plus moneat, dici & proponi potest, quàm si intelligãt, & certi sint, instare diem Domini, in quo singuli rationem reddituri sint cùm [illegible], tùm totius nostræ in hac terra peractæ vitæ, &c. *Quid hæc ad Zanchium? Si illi liberum [illegible] duabus lectionibus de fine seculi, absurda [illegible] & recepta doctrinæ Ecclesiæ nostræ adferre: nonne [illegible] Doctorum Lutheri, Philippi, &c. item vicini & [illegible] M. Cunmanni [illegible] huius [illegible] Scholæ & Ecclesiæ alumni. & hoc tempore Illustrissimi Principis VVolfgangi Palatini, &c. [illegible] Hebræ[illegible] illud dictum Heliæ. cuius [illegible] semper [illegible] in Ecclesia & [illegible] mihi esset prohibitum, [illegible]. Quare [illegible] quod feci cum in Schola doctrinã [illegible] tamen [illegible] sed firmis etiam Scripturæ testimoniis [illegible]*

ZANCHIVS.

A[illegible] *te non pœnitere illius quod docueras, Iudam & Saulem veram habuisse fidem.* & vt refutem, si possim. Accipe refutationem. *Qui veram habent fidem verè iustificati sunt.* Rom. 3. & vbique in Scripturis. *Qui verò iustificati sunt, ij etiam glorificantur tandem.* Rom. 8. Item, *vere [illegible] tantum [illegible] electorum.* Act. 13. Tit. 1. *Neque iustificantur, nisi electi.* Saul & Iudas non fuerunt electi; non sunt etiam glorificati. Quomodo igitur veram fidem habuerunt, & coram Deo iustificati fuerunt? Respondeo modò, [illegible] ad hanc refutationem.

Iudas nõ habuit veram fidem.

De fine mundi.

Quæ de fine seculi narras te docuisse non opus habent mea responsione. Fateor & ego nos versari in vltimis temporibus & in [illegible] Mundi. De hoc non est quæstio. Quæstio est: Cùm etiam tempore Apostolorum dixerit Ioannes: *Nunc nouissima hora & nouissimum tempus est:* & tamen ab eo tempore elapsi sint anni 1400. & ampliùs: quousque se extendat nouissima hæc hora; quot anni adhuc supersint: aut quot secula vsque ad finem Mundi? Dico ego, nesciri posse: & sic docuisse Christum. Proinde impium esse fictitium illud Elianum oraculum, quo certum statuitur tempus, vltra quod Mundus durare amplius non

De dicto Eliæ quid sentiendum sit.

possit. Vbicunque Sacræ literæ tale quid tradiderunt? Contrà, suspensos nos semper reddunt de tempore finis seculi: nec volunt, vt sciamus, an sit Mundus duraturus vltra 1000. aut amplius, annos. Proinde non solum temerarium, sed etiam impium esse dico: certò affirmare, tanquam rem, quæ non possit aliter se habere, Mundum duraturum 6000. tantum annos: ita vt cum iam elapsi sint 5000 & amplius, possimus certò affirmare, Mundum vltra 400. circiter annos non duraturum: sed ante istud tempus venturũ Dominum. Neque ego aliam ob causam suscepi illas quas refutaui, coniecturas refutandas, quàm vt indicarem studiosis: etsi in multorum piorum & doctorum virorum libris legant multas de fine seculi coniecturas, ne illas tamen tanquam firmissimas & necessarias accipiant: quasi non possit aliter se res habere, quam illis coniecturis docetur: quod hoc esset & contra verbum Domini; & contra mentem etiam eorum piorum virorum, qui de illis scripserunt. Neque enim vel D. Lutherus vel D. Philippus, vel D. Hosiander, vel etiam D. Cunmannus, putandi sunt has coniecturas in medium protulisse, quasi voluerint concludere: aut non posse aliter se rem habere, quàm illis coniecturis concludatur: aut saltem rem esse ita probabilẽ, vt non facilè liceat aliter sentire. Alioqui non improbo, imò laudo & amo horum & aliorum piorum in colligendis de fine seculi coniecturis, haud inutiles labores. Refutaui igitur illas modestè, nemine nominato, non vt simpliciter eas damnarem: sed vt studiosis & lectoribus indicarem, quomodo essent intelligendæ & accipiendæ: non vt simpliciter necessariæ, neque etiam ita valdè probabiles, vt aliter sentire non liceret, quã certum iis concludi tempus de fine seculi. Quare tantum abest, vt hac in re putem me vllam iniuriam fecisse illis, qui de iis scripserunt, præsertim reuerendo viro, & non minus mihi, quàm D. Marbachio, charissimo & obseruando fratri, Domino D. Cunmanno, vt non dubitem, quin ipse, quæ sua est pietas, eruditio, atque prudentia, hoc quod feci, sit comprobaturus.

MARBACHIVS.

IN Epilogo, inquit, se mea postulata à Dn. Scholarchis accepisse, sed illa prorsus illi non placere propter calumnias quæ in iis continentur; videlicet quod dicam, illum Sacramentalem præsentiam Christi in Cœna negare: Item indignorum manducationem. An autem calumnia sint: an vel veritas, demonstrabitur perspicuè vel. [illegible] Domino, cùm ad vanum, arrogans & sophisticum ipsius scriptum de Cœna Domini, quod Dominis Scholarchis obtulit, respondebo.

Sed corollarij vice, vt vos venerandi [illegible] Collegæ, saltem gustum aliquem habeatis quid de plerisque Zanchij propositionibus, quæ mihi proximè oblata sunt, sentiendum sit, quid etiam ei, si res ad ampliorem tractationem peruentura sit, possit & debeat respondere, quàm præclara ea sit Theologia, digna scilicet quæ iuuentuti in Scholis tradatur: recensebo hic D. Lutheri iudicium, quod de huiusmodi spinosis & intricatis quæstionibus Prædestinationis & similium protulit. Neque dubium est, si adhuc in viuis esset, & de præsenti controuersia interrogaretur, quin indicaret & sentiret, planè eadem ipsum pronunciaturum, quæ in Commentario tradidit super V. Psalmum, vbi hæc verba leguntur.

Sed quis, inquies, si me de Prędestinatione vexet, quòd frustrà sperem, si nõ sum prædestinatus? De hoc Psal. 22. latius, Christo propitio: interim hoc satis est, hanc periculosissimã esse tẽtationẽ, quã qua causa moueat diabolus vel sapiẽtia carnis, vbi scieris: simul scias, quo remedio occurras. Primũ itaque firmus esto ac certissimus: hác cogitationẽ nõ esse ex Deo: ideò omni studio expellendam, tanquam eam, quæ Deo tuo displiceat multis modis. Nõ esse autem ex

Deo, cognosces hoc signo: quod quidquid ex Deo est, ad mandata & faciendam suam voluntatem mouet. Neque enim aliud facit, cogitat, vult Deus, quã vt sua voluntas fiat. At curiosam illam de tui Prædestinatione solicitudiné, adeò non præcepit tibi, vt eã prohibuerit quoq; Psal. 55. *Iacta super Dominũ curam tuam.* & Matth. 6. *Nolite soliciti esse, quærite primùm regnum Dei.* Nec Diabolus vlla causa hac inutili cura & noxia te occupat, quàm vt interim obliuiscaris præcepti Dei, quo iuberis sperare & credere, simúlq; subdolè te trahat in affectũ & amorem tui ipsius: vt incipias quærere quæ tua sunt. Hæc enim est vltima & summa eius machina, qua nos amore nostri solicitos reddat: ac sic in Dei præceptum reos statuat. Quid auté prodest, si vsque in finem mũdi hac cogitatione occuperis? quid inde sequeretur? non ideò certus fieres, aut aliud de te Deus cogitaret. Quare contra hunc laborem stultorũ, & in faciem Diaboli hæc suggerentis, fulmina Scripturę torqueas. Primùm illud Psal. 1. *In lege Domini* (non in Prædestinatione sui) *meditabitur die ac nocte.* & aliud Eccles. 6. *Cogitatum tuum habe in præceptis Dei: & in mandatis eius assiduus esto,* Exod. 13. *Erit quasi signum in manu tua & quasi appensum quid ante oculos tuos.* & Matt. 7. *Non omnis qui dicit mihi Domine, intrabit in regnum cœlorum: sed qui facit voluntatem Patris mei.* & multa similia. Neq; enim Deus aliud requirit, quàm voluntatem suam nobis esse assidua solicitudine commẽdatam: quod vbi fecerimus, Prædestinatio sua spõte implebitur sine nostra cura. Ille verò peruersor, primò vult, te de te solicitum esse: & postremò de Dei præceptis: vt sic te præferas Deo tuo, nec super omnia eum diligas, imò nec Deum habeas. Nam si illi vix perseuerant, qui mandatis Dei intentissimè inhęrent: vbi apparebũt, qui eis desertis, misceri se permittũt extraneis & vanis cogitationib.? Ita diabolo & cordi tuo dicas: Nõ hoc pręcepit Deus, sed sperare me iussit. Huic intendã soli negotio. Illud si velim, non possim. Secũdò. Nõ esse ex Deo, etiã hoc iudicio facilè intelliges, quod his machinis duo maxima mala intentat: primò, vt tẽtes Deũ, quódque Christo in pinnaculo Templi quoque intẽtauit. Conatur enim hoc te negotio occupare, vt optes certus esse de tua Prædestinatione, aut signũ videre de cœlo. Quid enim est, anxiũ de Prędestinatione esse, aliud, quàm impatiẽtẽ esse de incertitudine diuini Consilij? quid autem impatientia illa aliud facit, quàm quod tentet Deũ, dum illius consilium certum sibi esse optat? Breuiter: odit Deũ esse: quia non alia vult illũ scire, quàm ipse scit. Itaque huic terribili peccato occurras verbo Dei, sicut Christus fecit, dicens: *Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuũ.* Debes enim velle nescire eius secreta, quæ voluit te nescire: atque gaudere in hac eius volũtate, quam pręcipit tibi obseruare in omnibus. Annota auté, hac occulta eius consilij voluntate iã prædestinatus es. Ita séper ex præceptis secuatis, sua spõte sequũtur sine omni cura nostra, quæ peruerso studio ante præcepta tã anxiè & frustrà quærimus, & tamen nõ inuenimus vnquam. Quia præceptũ Dei, via est ad Deum, quia amissa aliã dum quęrimus, tentante diabolo, per curam nostrę salutis & Prędestinationis, necessariò erramus, & vtráque amittimus, tam viã Dei, quã nostrã: ac per hoc, & Prædestinationẽ & salutem: Alterũ maximũ malũ: quod te in idem præcipitium tollere nititur, quo ipse cecidit, & Adã deiecit. Quid enim molitur ista Prędestinationis tuę cura, quã vt optes scire, vt diximus, consilium Dei? at velle scire consiliũ Dei, est fieri velle equalẽ Deo, sicut ipse voluit, cùm dixit: *Ascendam in cœlum: similis ero altissimo:* & ad Adam: *Eritis sicut Dii, scientes bonum & malũ.* Atque hoc iterum est nolle Deũ esse Deũ tuum, quod est summum omnium peccatorum. Atque ita vides, quàm astutè his monstris te contra mandata Dei tui solicitet, vt eo, quo ipse cecidit casu, cadas. Quare & hic fulminandus est verbo Dei dicentis, Prouerb. 25. *Sicut qui comedit mel multum, non est ei bonum: sic qui scrutator est maiestatis, opprimitur à gloria.* & Eccles. 30. *Maiora te non quæsieris, & fortiora te, ne scrutatus fueris: sed quæ præcipit tibi Deus, illa cogita semper: & in pluribus eius operibus non eris curiosus. Plurima enim supra sensum hominum ostensa sunt tibi. Multos enim supplantauit suspicio eorum, & in vanitate detinuit sensus eorum.* Quando ergo his præceptis Dei, prohibetur cura ista curiosa operum Dei, quæ nobis ostensa sunt esse supra sensum & captum nostrum, & incomprehensibilia iudicia eius: cum timore in præceptis Dei potius occupari debemus,

debemus, vt id eũ speremus cũ fiducia: & hæc studia impossibilia Diabolo in caput suũ vertere, & cum Ioab. 2. Reg. 10. fideliter in opus Dei accincti, dicere: *Esto vir fortis, & pugnemus: Dominus autem quod bonũ est in conspectu suo faciat.* O pulcrũ exẽplum! Si hic prius disputasset, an etiam victoria prædestinata apud Deũ, non pugnasset, imò disputãdo negligẽs factus, & aliena operatus, victus turpiter fuisset. Sic vide hic impijssimã impietatẽ, stultissimã stultitiã & peruersissimam peruersitatem nostram. Ducimus vxores, ædificamus domos, plantamus vineas, emimus substãtias: & nemo hic prius disputat, prædestinatum sit nec ne, vxorem fore castam vel adulteram: domum casuram vel mansuram: substantiam perituram vel duraturam: Breuiter omnia nostra opera maxima peccata, cum fiducia incipim⁹, perficimusque, nihil soliciti, quid de his Deus prædestinarit. Sic hic tutũ est à nostra temeritate altissimũ eius cõsilium: nemo hic non prius cogitat, solicitus æstuat, quomodo faciat quod proposuit, quàm disquirat & disputet de prædestinatione. quare hoc? quia nõ sunt à Deo præcepta, nostra scilicet sunt à nobis electa. At vbi ad opera Dei & præcepta eius venitur, hic statim quæstio nascitur: hic consiliũ Dei tentatur: denique hic demum disputamus an Dei præcepti debeamus obedire, antequam eius secreta nouerimus. An hoc non est diuinã maiestatẽ amarissima peruersitate exacerbare? quod in nostris sumus tam patientes, & obliuiosi suorũ consiliorũ: & in suis tã impatientes & curiosi? nonne æque folium arboris non cadit in terram sine eius voluntate, atque anima tua salua fiet sine eius cõsilio? nec vllus capillus tibi crescit sine eius consilio: nec panẽ comedis: nec potũ bibis. Hic non disputas: nihil cunctaris: nihil trepidas: nihil moraris eius consiliũ, quin ruas in opus: illic verò totus es quæstio & cunctatio. Vel nũc ergo intellige, nõ ex Deo, sed ex Diabolo & quidem nũc offensissimo & astutissimo has cogitationes tibi venisse, vt superuacaneis rebus te à præcepto & suauissima voluntate optimi Dei tui distrahat. Rectè & aptissimè in hoc dicit Eccles. 11. *Qui obseruat ventum non seminat: & qui considerat nubes non metet.* Quemadmodũ ignoras quæ sit via spiritus (id est venti) & quia ratione ossa compingatur in ventre prægnatis: sic nescis opera Dei qui fabricator est omnium. Quid ergo? nihil faciẽdum? quia ille omnia fabricat, & nos nescimus? Absit. Sequitur enim: *Manè semina semen tuum: & vespere ne cesset manus tua: quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud, (id est, matutinum vel vespertinum) & si vtrumque simul, melius erit.* Vides quàm omnia deceat nos nescire: & tamen non ideò cessare, imò eò magis operari iubet, quò nescimus quid facturus sit: cum illi peruersi ideò nolint agere, quia nesciant quid futurum sit. Hoc enim quærit Diabolus, vt non operentur in vita, nec in pace & spe dormiant in morte, sintque vtroq; tempore Deo & propter Deũ rebelles & inobedientes: sic tamen vt culpa non sit ipsorum, sed ipsius Dei, vt qui non prius consilia sua reuelando euacuauerit, & diuinitatis suæ gloriosam maiestatem euacuatis cõsilijs, nulla fecerit, quàm illos præcepto suo molestauerit. Siquidem sanctissimi homines tunc omnia libenter essent facturi quæ præcipiuntur, si primùm scirent quid de eis Deus cogitarit, hoc est, si nullus Deus & præceptor illis fuerit. Nec enim Deus esse potest, si nõ aliud est, sapit, nouit quàm nos scimus. Sed vide iterum, si nobis Deus sua consilia reuelaret: primum trepidi fieremus, deinde cõtemptores aut desperantes. Adeò quidquid Deus vult & facit: homo puluis temerè violat, vnum hoc est sine Deo. Neque enim timeri posset, si non decreta de nobis cogitaret: nec tunc fides nec spes nec charitas locum haberet. Væ tibi furentissima impietas. *Hactenus Lutherus.*

ZANCHIVS.

ADhuc dico, calumniam esse, quã dixissimo negare præsentiam sacramentalem, & manducationem indignorum. Sed tu quid sit sacramentalis præsentia aut manducatio indignorum, planè ignorare videris. Dicam deinde me accusas, Quæ ex Lutheri commentarijs citas de Prædestinatione, tam faciunt contra me, quàm quæ ego in Schola mea tradidi. Docui D. Lutherum non esse disceptandum an simus prædestinati necne: sed hoc certò statuendum, cum credamus in Christum, nos esse saluos, ac per consequens in libro electorum conscriptos. Christum enim esse librum, in quo scribuntur nostræ electionem. Quid ego aliud docui, quàm neminem statuendum esse Christiano homini, se esse ex numero electorum in Christo & hac de re minimè esse dubitandum? Quin admodum ex, & omnibus multis rationibus collegisti diligenter ea, quæ duriora tibi videbantur, & ea exhibuisti Dominis, quò me magis grauares: ita sic illis vnum bonum & non quasi lectissima collegæ tui sententiam & exitium: sed veritatem ipsam, procul dubio contulisses etiam quæ in 9. cap. Ies. de hac certitudine nostræ electionis tradidi, & describenda Dominis exhibenda. Hic 20. & ampliùs argumentis demonstraui, vnumquemque

Lutheri de prædestinatione sententia.

teneri credere, se esse electum in Christo ad communionem salutis æternæ: proinde sine vlla mora aut dubitatione debere Euangelium: per quod salus communicatur, fide amplecti, tanquam rem quæ propriè ad se pertineat. Item respondeo ad omnia alia loca, quæcumque ex D. Luthero citari possunt. Summa: doctrina de Prædestinatione apud D. Lutherum, eadem vbique est: neque eam vnquam retractauit. Qualis autem ea sit, apparet perspicuè in libro contra Erasmum de seruo arbitrio, vbi ex professo hanc quæstionem tractauit dogmaticè.

MARBACH.

Iam vt tandem & ipse finem faciam huius meæ responsionis ad Zanchij habitam hic coram vobis vanissimam & mendacijs & calumnijs refertam orationem, spero & vos reuerendos collegas meos & omnes ad quoscumque hæc aliquando peruenient, cùm ex serie historiæ, tùm ex ijs quæ bona fide hic recensui, facilè iudicaturos, me omni crimine violatæ amicitiæ & turbatæ pacis communis Scholæ nostræ, carere, omnémque huius rei culpam in ipso Zanchio residere: quòd ipse apud Dominos Scholarchas & hic coram vobis grauissimè & indignissimè de causis plane peregrina & erronea doctrina quam Ecclesiæ nostræ obtrudere conatur, accusauerim & adhuc accusem. Neque hæc quæ à me hactenus primùm ad conclusiones Zanchij, & deinde ad hanc suam orationem dicta & responsa sunt, existimari debent parerga esse. Intelligentibus causa satis dicta est. Quod genus doctrinæ in singulis articulis religionis Christianæ, hæc Argentinensis Ecclesia iam multis annis constanter profiteatur, nullus hic ciuis & illius Ecclesiæ membrum ignorare potest aut debet. Hanc verò Zanchij doctrinam ex diametro cum illa pugnare, declaratum est satis. Nam primùm de sacramento Eucharistiæ sine vlla dissimulatione, Zuinglij & Caluini sequitur sententiam. Quòd autem illi dissensum in hoc articulo ab Ecclesia Argentinensi & Augustana confessione eiúsque Apologia doceant, toti orbi manifestum est, neque ipsi hoc diffitentur. Secundò De perseuerantia sanctorum in fide, cum neget renatos peccatis & lapsibus contra conscientiam fidem amittere, & Spiritum S. excutere & à nouo reos fieri iræ in iudicio, & dogma profitetur Anabaptisticum in Augustana confessione publicè condemnatum. Tertiò, Renatorum & sanctorum fide, peccata omnia facit paria, nulla facta distinctione inter peccata mortalia & venialia. Quartò de Vinculis internis & externis quibus Christo & Ecclesiæ homines colligantur, perniciosum errorem Suencfeldij de interno & externo verbo alit. Quintò. De prædestinatione quia non à posteriori ab ipsa scilicet vocatione & verbo Euangelij sed à priori incipiendum esse contendit in dicto Lutheri iam lecto, conijcit homines in periculosissimas tentationes & laqueos diaboli quibus extrinsecus vel in Deum blasphemi redduntur. Sextò sumit sibi licentiam & libertatem, in Schola nostra quidvis pro suo arbitrio & iudicio docendi nulla habita ratione Augustanæ Confessionis & eius Apologiæ: cùm tamen fide data & chirographo proprio se ad eam adstrinxerit. Septimò, Huius sua libertatis quiduis pro suo arbitrio docendi, effectus & fructus sunt prodigiosæ eius opiniones de fine Sæculi & nouo Antichristo.

ZANCHIVS.

Respondeo primùm ad conclusiones. In genere ais, Doctrinam meam pugnare cum doctrina Argentinensis Ecclesiæ. Contrà dico, meam esse consentaneam: tuam verò longè diuersam. Meam conclusionem probo. Quia mea desumpta est ex scriptis Buceri, & consentanea est scriptis Capitonis & aliorum qui hic docuerunt. Postremò, eadem est cum doctrina, quæ in Confessione Augustana huius Ciuitatis & eius Apologia, aliísque Confessionibus anni 31. 39. 44. 48. continetur.

Doctrina Zanchij consentanea est cum scriptis Buceri & Capitonis.

I. Ais speciatim de Sacramento Eucharistiæ, me sequi sententiam Caluini & Zvvinglii. Contrà dico. Me sequi sententiam Christi & Apostoli, sicut explicata etiam fuit in hac ecclesia à maioribus nostris & in Confessione Augustana huius Ciuitatis, eiúsque Apologia.

II. Ais: De perseuerantia me docere: homines renatos lapsibus contra conscientiam, fidem non amittere, nec fieri reos æternæ pœnæ: idéoque Anabaptisticum dogma sequi. Contrà dico: me sequi doctrinam orthodoxam, è Scripturis, Patribus, Bucero & Confessione huius Ciuitatis desumtam. Sed non est ea, quam tu mihi hîc adscribis: tu multa addis de tuo, quæ ego non docui nec doceo.

III. Ais: me facere peccata paria in Sanctis. Contrà ego dico: te hîc calumniari.

IIII. Ais: de Vinculis, etc. errorem Suencfeldianum. Contra dico, te nescire quid iactas: & meam sententiam non intelligere præ odio mei, quo excæcatus es.

V. Quòd etiam ais: de Prædestinatione me contendere, incipiendum esse à priori: & conijcere homines in desperationem: Contra ego dico, te etiam nescire quid garrias de isto tuo priori & posteriori: neque intelligere Lutherum: & me calumniari.

VI. Quòd millies mihi obieceris & nunc etiam ad extremum obijcias chirographum: dico, te mihi facere insignem & intolerabilem iniuriam, esséque hominem, quem modestiæ causa nolo nominare, sine vlla modestia aut etiã, taceo. Ergo tu insidiosè curasti, initiò cùm huc veni, vt vnà cum Martyre subscriberem Augustanæ Confessioni: vt deinde pro tua libidine iniquissimè & iniuriosè obijceres mihi chirographum meum? Nunc tandem doces: quid mihi & alijs posthac sit faciendum: & à quibus sit cauendum. Quid tu ais me adstrinxisse me ad Confessionem Augustanam? quasi promiserim, nil me docturum, nisi quod ibi continetur. Nã hoc est adstringere se. Non te pudet ita calumniari? promittere nil docturum, quod pugnet cum Augustana Confessione orthodoxè intellecta, éstne adstringere se ad Augustanã Confessionẽ: vt non liceat alia, pro meo arbitrio modò ne pugnent cum sacris literis, docere?

VII. Prodigiosas vocas opiniones de fine sæculi & de Antichristo. Contra dico, vere te esse hominem prodigiosum, qui quæ docuit Augustinus & Patres omnes, quæque non pugnant cum sacris literis, prodigiosa vocas.

MARBACH.

Itaque nisi hos iam recitatos errores damnet: & veram propter turbatam Scholam agat pœnitentiam: Promittátque se deinceps in omni sua doctrina non recessurum ab Augustana Confessione eiúsque Apologia, pro fratre & collega meo in posterum neque agnosciam, neque habebo.

ZANCHIVS.

Hactenus egisti actorem, imò calumniatorem contra me: nunc ista conclusione agis iudicem. Nisi inquis, damnet hos errores. Itáne? quis fecit te iudicem? Sed non erat opus ista lata sententia Quia ego antea tibi dixeram, me nolle colere amicitiam cum homine, qui apertum Dei verbum impugnet, eo præsertim modo quo tu.

Nunc tandem vt & ego finem dicendi aliquando faciam, dicam quæ sit summa istarum tuarum orationum.

Promittis satis confidenter, te demonstraturum luce clarius, me esse mendacem vanum, hæreticum, indignum amicitia bonorum virorum: & hoc non probasti, nisi mendacijs & calumnijs: ideóque conclusisti id de te, quod sequitur à coniugatis.

Obijcis mihi perpetuo chirographum meum, idque satis iniuriosè & sæpe sæpè, & adhuc nihil probasti, me contra chirographum fecisse.

Centies Augustanam Confessionem nominasti, vt videretis eius aduocatum: & reipsa declaras, te non intelligere ipsam Augustanam Confessionem.

Iactas verbis: Martinum Bucerum esse tuum præceptorem, & patrem, eiúsque doctrinam, esse doctrinam Christi: & tamen eius doctrinam reipsa damnas.

Martyrem laudas, quod nihil hic docuerit, quod non consentiat cum doctrina vestra: interim quæ in illo laudas, in me damnas.

Lutherum profers in medium de Prædestinatione: & ta men totum illud contra te facit.

Summa: Multa dicendo atque scribendo, nihil aliud fecisti D. Marbachi, nisi quòd qualis sit animus tuus, hoc est, quàm humanus, quàm mitis, quàm modestus, quàm amans veritatis, quàm studiosus concordiæ, quàm flagrans caritate, quàm veræ Theologiæ peritus; quàm denique pius atque Christianus: luculentissimè declarasti.

Ergo precor Dominum Iesum, vt te & meliores & eruditiores in vera Theologia efficiat. Faxit Deus per Iesum Christum Dominum nostrum.

CAPAT

CAPVT VII.

HIER. ZANCHII AD PETItiones D. Marbachij supra positas post orationem eius responsio.

QVatenus ista postulata, clarissimi Domini Scholarchæ, à D. Marbachio mihi proposita sunt, non teneor respondere. Nam etsi illum in Consilio Thomensi, agnosco pro Decano: & in Ecclesia pro Superintendente; in Schola tamen non agnosco, nisi pro collega & Visitatore. Collegæ autem, aut nomine Visitatoris non est, regulas docendi, vel mihi vel alicui alij doctori præscribere.

Quatenus verò vos clarissimi Domini mei, mihi, ut ad ea postulata respondeam mandatis, operam dabo: & quidem liberè ac candidè: simul etiam quàm fieri poterit, breuissimè.

Rogo autem vos per ipsum Christum, pro cuius causa exsule & vexor, ut id quod vos facturos confido, posito omni personarum respectu & præiudicio, vos ipsi, sicut omnibus Iudicibus verbum Dei mandat, id est, tum postulata D. Marbachij: quàm meas responsiones, iusta & æquitate diligenter ponderetis atque examinetis.

Prima eius petitio sic habet: vt de Eucharistiæ sacramento, &c. Respondeo, Primùm, Petitio hæc, sicut & reliquæ, tacitam in se continet accusationem: quasi ego aliquid [illegible] in hac Schola de re sacramentaria docuerim quod [illegible] verbis Confessionis August. Quam ipse [illegible] à D. Marbachio [illegible]. Videat potiùs ipse & alij [illegible] aliter doceam, quàm in Confessione Aug. [illegible]. Ipsa enim tantùm habet hæc verba. Docent Domini docent, quod corpus & sanguis Christi verè adsint & distribuantur vescentibus in cœna Domini; & improbant secus docentes. Tantum hæc illa. Ita item nunc prædicant, modò ipsum panem esse ipsissimum corpus Christi naturali modo, Corpus Domini esse in & sub pane: & quidem ita inuolutum intra in pane, sicut olim inuolutum fuit in pannis. Aliter igitur ipsi docent, quàm Augustana Confessio docet.

Quod si esset [illegible], sic esse interpretanda Augustanæ Confessionis [illegible]: contra regero, neminem posuisse melius Confessionis verba interpretari & intelligere, quàm [illegible] D. Philippus Melancthonque Confessionem ipsam composuit. Quomodo autem ipse Confessionem intellexerit, postremum ipsius iudicium ad Illust. Electorem Palatinum missum, aperte docet. Ipse quoque Georgius Major vir pius & doctus, in Concessione [illegible] & Ecclesiæ VVitebergensis nomine, mense Octobri anno 1560. contra Illyricum scripsit: quomodo sit Confessio Augustana intelligenda, perspicuè docet.

Quæ verò subdit de modo præsentiæ, adiecta sunt illi primo postulato, quod mihi in consilio Thomensi proposui. In quem autem finem hæc mihi [illegible] & in scriptis ad [illegible] petitionibus primo illi postulato adiecerit, ex calumnijs in me, quæ ibi continentur, diuinare possum, [illegible] non possum. Sunt enim in illis verbis aues aliquot calumniæ.

Prima est, cum ait: me spiritualem tantùm admittere præsentiam quæ fidei est. Si præsentiam Christi in cœna, appello spiritualem & Fidei, respectu ostet, non tamen quia nos illum non recipimus, nisi Spiritu & fide non autem manibus & ore corporis; fateor, me hanc solam admittere præsentiam, atque cum Augustino, Bucero & alijs pijs viris & Ecclesijs. Cæterùm hæc non propriè præsentia, sed perceptio & manducatio spiritualis appellanda est.

Si verò spiritualem vocat, respectu ipsius Christi, qui dicit, sibi in cœna sit præsens Spiritu tantum: non autem corpore: calumnia est. Etenim primùm credet audiuit ex me, id quod etiam vobis in protestatione mea fidei de re sacramentali, confessus sum iam pridem: me admittere, & liberè confiteri, in cœna manducari Verum Corpus Christi: & bibi verum Christi sanguinem, Quomodo autem manducari possunt, nisi adsint præsentia?

Deinde ipse scit: me admittere verba recessus Francofurtensis, quæ sic habent: Docemus: quod ipse Christus, verè vi, in dotis, essentialiter præsens sit, &c.

Postremò, cùm admittam Confessionem Augustanam, quæ ait, quod Corpus & sanguis Christi verè adsint: quomodo præsentiam Spiritus Christi tantùm admittos & non totius Christi?

Quare si de præsentia loquitur: non video cur debuerit ad vos Dominos scribere: me non admittere, nisi præsentiam spiritualem.

Secundam calumniam etiam magis admiror, cùm scilicet ait: me negare præsentiam sacramentalem. Nemo vnquam eorum, qui de hac re scripserunt, quod sciam negauit præsentiam corporis Christi sacramentalem. Deinde ipsemet D. Doctor, in mea Epistola, quam cum eo contuli, audiuit & legit hæc verba: Quia nihil manducatur, nisi præsens sit: scitò quod ad præsentiam [illegible] admittimus talem præsentiam, quæ & in pane sacramentalis sit, & in nobis manducantibus essentialis. Sunt mea verba. Quid igitur [illegible] ad vos scribere: me non secum admittere præsentiam sacramentalem?

Tertia calumnia est, cùm ait: me negare manducationem indignorum. Si [illegible] indignos & [illegible]: est [illegible]. Quis [illegible] esse qui tamen indignè [illegible] docet, ut 1. Corinth. [illegible], [illegible] hoc dicit [illegible] quod [illegible] non dixit corpus, sed indignè. Quasi verò ego contra Apostolum negem [illegible] corpus Domini indignè. [illegible] calumnia? [illegible] ego [illegible]. Dominus etiam, veram resipiscentiam [illegible] donatam, [illegible].

Quæ verò sunt, quæ in illa prima petitione [illegible] miror. Primùm est, quod sacramentalem præsentiam interpretatur corporalem præsentiam. [illegible] enim [illegible] differt à re cuius est sacramentum: [illegible] etiam [illegible]. Si igitur sacramentum corporis Domini, non est ipsum corpus Domini, sed sacramentum [illegible] præsentia sacramentalis [illegible] corporalem. Præsentia Domini [illegible] sacramentalis: quia per sacramenta [illegible] signa [illegible] & exhibitur præsens Dominus. Et hæc [illegible] colligitur ex definitione sacramenti [illegible]. Sacramentum [illegible] est sacrum signum, [illegible] in institutione [illegible] corpus & sanguis Domini [illegible]. Sacramentalis igitur Domini præsentia est præsentia Domini per sacramenta significata & oblata.

Alterum quod miror est, quod cùm requirit consensum in doctrina: non addit, Secundum Dei Verbum: sed videtur semper [illegible]: Secundum sententiam Confessionem Augustanam, tanquam non distet [illegible] verbo Dei: tamen indignum est, [illegible] Theologos, præter Scripturas, homines ad certa hominum verba alligare. Semper igitur subaudiendum est; Secundum verbum Dei. Talem autem consensionem amplector. Alioqui etiam Papistæ habent consensum in doctrina. Id contrà verbum Dei. Talem autem consensum nemo à me postulet.

Tertium verò quod miror, est ipsa petitio, qua petit, vt de modo præsentiæ Domini ego mihi tradam sed totam illius explicationem sibi & alijs Pastoribus [illegible]. Primùm, ille mihi dixit, de modo præsentiæ se non esse solicitum: seque illum ignorare. Quomodo igitur nunc de eo tam est solicitus? Quo modo etiam vult alijs explicare id quod ipse dicit se ignorare? Deinde, Si ille vult ipsum explicare, quæ est hæc æquitas, vt ego debeam tacere? ipse & alijs id hoc modo ante mensis nos disputantibus Ad Rodicet, ego non hunc præsentiæ modum non verè formas. Reip. video. Dico igitur mi [illegible] vobis gratias habeba. Postremò, Quid si ego doceam iuxta verbum Dei, mihi non erit tacendum? Examinanda igitur sunt doctrina nostra ad lapidem Lydium scripturarum: id quod fieri nequit, nisi per colloquium aut scriptum aut per disputationem.

Quartum quod miror, est ipsa ratiocinatio. Debet Zanchius permittere nobis, tradere modum præsentiæ: & ipse tacere. Ratio: Quoniam nos habemus [illegible] iuxta articulos concordiæ anno 36. VVitebergæ cum D. Luthero factæ. Sic etiam Papistæ nobis dicunt: Vos debetis stare nostris interpretationibus. Quare: Quia nos

De cœna Augustanæ Confessionis doctrina.

Doctrina Marb. de cœna.

Phil. Melanch. optimus August. Confess. interpres. Georg. Maior. itidem.

Quomodo Christus præsens sit in cœna.

Discrimen inter indignos & impios.

Sacramentalis præsentia quæ sit & cur ita vocetur.

Sacramentum quod sit.

Quis consensus in doctrina sit probandus.

An soli Marbachio liceat de modo præsentiæ Christi in cœna loqui.

hactenus docuimus iuxta Decisiones, & Canones in conciliis factos. Quæ est ista consecutio? Quid? si articuli non sint (nihil hic affirmo, tantùm ratiocinationem expendo) secundùm verbum Dei? Sed sumito secundùm verbum Dei. Quid si quis neget, D. Doctorem & suos docuisse & docere iuxta illos articulos? Certè etiam Philip. Melanchthon illos articulos probè intellexit: & ipse tamen Heshusij doctrinam quam vos probatis, non probat. De Bucero quid dicam? Certè ipse etiam probè eos intellexit. Ipse tamen etiam post concordiam cum Luthero anno 36. factam longè aliter, quàm vos, docuit: & quidem in hac Schola & Ecclesia Argentinensi. Ipsius confessio facta & in Schola hac dictata, anno 44. in qua etiam dixit, se velle ante tribunal Dei venire, hoc quod dico, testificatur. Ibi apertè tradit. Caput Iohan. 6. ad usum cœnæ Dominicæ pertinere. Item *Dominum gloriæ in mundum hunc impurum, cogitationibus tuis ne detrahas: ne includas locis, qui huius mundi sunt: ne distrahas diuersitate situum quo item res huius mundi est.* Pugnant *hæc cum illis dicendi formis: Corpus Christi in multis esse locis: inuolutum esse in pane, sicut olim in pannis.* Item ait: *In symbolis tam quam in speculis, cerni & percipi verè, verum Christi corpus, verumque Christi sanguinem: sed nec sensu nec ratione verum solum fidei oculis: sensu rationéque noui hominis, Spiritu qui scrutatur profunda Dei.* Pugnant hæc cum illis dicendi formis: *Corpus Christi in cœna manibus contrectari: ore corporis sumi,* &c. Item recitat verba Irenæi, quæ in Articulis concordiæ ait proposita esse: nimirùm, *In sacra cœna, duas haberi res: vnam cœlestem corpus & sanguinem Domini: alteram terrenam, panem & vinum.* Differt igitur & distat panis & vinum à corpore & sanguine Christi: quantum res terrena à cœlesti. Quare dictum illud totum Irenæi, pugnat cum illa phrasi: *Panem esse ipsum corpus Domini naturale.* Est enim ac si dicas: Terra: est ipsum cœlum, item cum illa, corpus Christi est in pane. Est enim ac si dicas, cœlum est in terra. Mox subdit hæc verba: *Absurda & dissentanea fidei, quæ hîc occurrunt, suggesta à ratione carnis sic repello: Corpus & sanguinem Domini, Dominum ipsum in sacra cœna exhiberi, percipi, adesse: vt nec moueatur loco: nec includatur loco: nec distrahatur locis: nec commisceatur aut alligetur symbolis vlla ratione huius seculi: nec attingatur sensu & ratione: non fiat cibus ventris: non patiatur aliquid huius mundi. Ad ipsum enim in se sola mens subleuata fide pertingit.* Pugnant hæc omnia, cum illis loquendi formis: *corpus Christi esse in pane: & esse in multis locis, &c.*

Item posteà subdit: Corpus Christi non posse dici esse in loco, ratione huius sæculi. Ruit igitur hic illa πανταχουσία, quam multi fingunt. Item subdit: *Definitum autem corpus Domini & non vbique diffusum credere & fateri Scriptura præcipit, quæ verum hominem prædicat: & adscendisse supra omnes cœlos & ita rediturum, vt adscendit.* Ruit igitur πανταχουσία & πολυτοπία simul.

Item, *Impios à manducatione corporis* Domini *omninò reiicit nec vult eos vel dignè vel indignè edere.* Et ait: Apostolum cùm 1. Cor. 11. docet alios quidem ἀξίως, alios verò ἀναξίως comedere, de fidelibus tantùm loqui: quorum alij Christum Dominum religiosè excipiunt: alij secus, id est, vt in epistola contra Abricensem loquitur: *Fide quidem: sed parùm attenta.* Totum igitur hoc pugnat cum dogmate, *impios etiam manducare verum Christi corpus in cœna.*

Item ait: *Se præsentiam Domini statuere nec localem, nec vllius modi huius mundi: se Dominum nec detrahere gloria cœlorum: nec pani includere localiter: nec vlla ratione huius seculi ei affigere.*

Item subdit: *se non concedere veram Domini manducationem de qua Ioh 6. vllis hominum, non plena viuáque fide sacramentis communicanti.* Docet igitur, *non verè corpus Domini ab illis manducari, qui viua fide præditi non sunt.*

Item sub finem confessionis: Illas verborum Christi interpretationes, *Hoc est corpus meum*, id est, *significat corpus Christi*, vel est *figura corporis Christi*: non omninò aut simpliciter improbat. Sed ait, *veras esse, si de pane dicantur. Nec enim,* inquit Bucerus, *panis ipsummet corpus Domini est, sed est symbolum eius, eóque etiam significat illud.* Cæterum ait: *hoc non esse satis dixisse, propterea quod corpus & sanguis Domini, & hic exhibetur, non significatur tantùm.* Facit hoc contra illos, qui locutiones has, ita simpliciter & absolutè damnant perinde ac si nullo modo veræ sint: ac proinde iniustè crucifigunt eos, qui illis vsi sunt, quasi illi negarint, verè Christum in cœna exhiberi.

Idem Bucerus, in defensione contra Abricensem Episcopum, præter alia, primùm, Canonem concilij Nicæni de cœna Domini, probat, qui hic est: Ἐπὶ τῆς θείας τραπέζης, πάλιν κἀνταῦθα, μὴ τῷ προκειμένῳ ἄρτῳ καὶ τῷ ποτηρίῳ ταπεινῶς προσέχωμεν, ἀλλ᾽ ὑψώσαντες ἡμῶν τὴν διάνοιαν, πίστει νοήσωμεν, κεῖσθαι ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης τραπέζης τὸν ἀμνὸν τοῦ θεοῦ τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀθύτως ὑπὸ τῶν ἱερέων θυόμενον. καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ σῶμα καὶ αἷμα ἀληθῶς λαμβάνοντας ἡμᾶς, πιστεύειν, ταῦτα εἶναι τὰ τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως σύμβολα. διὰ τοῦτο, οὐ πολὺ λαμβάνομεν, ἀλλ᾽ ὀλίγον, ἵνα γνῶμεν, ὅτι οὐκ εἰς πλησμονὴν, ἀλλ᾽ εἰς ἁγιασμόν. *Hic Canon, duo hæc apertè docet. I. Christum sursum esse, ideoque sursum quoque esse nobis corda tollenda, vt vetus Ecclesia semper cecinit, & sursum, vt Paulus dicit, Christum esse quærendum, fidéque amplectendum. II. Etsi ille sursum sit, symbola verò hîc deorsum, tamen cùm symbola in cœna sumimus ore corporis, & mente fide in cœlum subleuata Christum amplectimur: verè nos vesci carne & sanguine Christi.*

Deinde apertissimè multis rationibus probat, *corpus Domini manducari quidem etiam ab indignis fidelibus, sed ab impiis vera fide destitutis minimè, sed sacramentum tantùm recipi aut manducari.* Et ait in pag. 88. *Apostolum Paulum nullam aliam corporis Domini manducationem agnoscere, quàm veram illam quæ semper salutifera est, etsi aliquando ex accedente indignitate, simul iudicium aliquod indignè sumenti accedat.* Nunquam autem fuit hæc defensio vel ab ipsis Saxonibus improbata, tanquam ea, quæ cum articulis concordiæ non pugnabat nec pugnat: imò fuit illa defensio vna ex causis, cur facta fuerit concordia, vt ipsemet Bucerus testificatus.

Quid dicam de postrema Buceri Exomologesi de re sacramentaria, quam fecit in Anglia? Ibi etiam longè aliter docet de re sacramentaria, quàm nunc à multis: qui profitentur, se docere iuxta articulos concordiæ, doceatur. Præter alia, Thesi 6. 7. 8. 9. ait: *à Christo in verbis cœnæ vsum & participationem legitimam huius sacramenti definiri, eam esse corporis & sanguinis Christi κοινωνίαν, de qua etiam in 1. Iohan. 1.* Aliter certè interpretatus Bucerus, quàm quidam alij, illam κοινωνίαν Pauli ad Corinth. Sententia Buceri consentit cum sententia Philippi in Iudicio: & ante eum Photij in Scholiis Græcis: & ante Photium Ioan. Chrysostomi. Ab eo enim omnes acceperunt. Quare non est adscribenda Caluino, tanquam primo eius inuentori. Et *hanc κοινωνίαν,* ait, *non percipi, nisi fide.* Nemo igitur corporis Christi κοινωνίαν habere potest sine fide. Item Thesi 22. ait: *In Eucharistia nullam præsentiam Christi haberi, nisi quæ sola fide apprehenditur & tenetur, & ita docendos esse populos. Corpus igitur Christi non potest præsens percipi à nobis, nisi fide. Quare qui sunt sine fide, illud non recipiunt.* Et qui aliter populos docent, malè, iudicio Buceri, docent. Item Thesi 27. ait: *Proprium esse diuinæ naturæ idioma, esse vbique & implere omnia, etiam per substantiam, humanæ autem, esse definiti loco & conditione, & non diffundi vel in multa, vel omnia in loca. Hæc vera, inquit, sunt, & consentanea Scripturis, etiamsi non tribuatur Christi corpori locus ex quæstionibus Physicorum.* Item Thesi 28 & 29. non probat, *vt in tanto mysterio vtamur locutionibus, etiam sanctissimorum Patrum, quæ in Scripturis tradita non sunt.* Non sunt igitur probandæ hæ locutiones: *Corpus Christi esse In & Sub pane*, cum nullibi Scriptura ita loquatur: iis enim factum est: à Satana & Antichristo, vt introducta sit artolatria. Thesi verò 33. Præsentiam Christi sic definit: *Definio igitur præsentiam Christi, quacunque à nobis percipitur, vel sacramentalis, vel ex verbo Euangelij, tantùm esse apprehensionem & fruitionem Christi Dei & hominis, vt nostri capitis, regnantis in cœlis, & manentis, atque viuentis in nobis, quam nulla ratione huius sæculi (ergo non ore corporis) sed fide percipimus: ipsam & fruimur, oblatam verbo Dei & sacramentis.* Thesi 34. definit; quid sit esse præsentem alicui dicendum: *Præsens enim dicitur secundùm aliquam eius, cui præsens dicitur, perceptionem. Ita adesse & præsentes esse dicimus, quos auditu tantum vel visu percipimus adesse. Cùm iam perceptio fidei sit multò certior omni comprehensione sensuum vel rationis*

Bucer. de cœna.

quare cum dicamus Christum caput nostrum presentem in suis membris esse, apprehensum fide, & viventem inhabitantemque in nobis. Hæc ille. Totum hoc, est contra illos, qui nisi statuant, *Corpus esse In & Sub pane inclusum, non putant, Christum esse præsentem*. Thesi 35. Duas ex patribus recitat præsentias Christi: *vnam carnalem, alteram fidei: & illam dicit fuisse, qua sensibus percipiebatur: hanc verò, qua fide habetur*: & hanc illi opponit. Thesi verò trigesimo octaua & 39. Non probat, has voces in Ecclesia: *Christum haberi in Cœna realiter, carnaliter, substantialiter. Iis enim magis obscurari doctrinam, tantum abest, vt illustretur*. Item Thesi 46. De manducandi modo ait, *Symbola quidem edi corporaliter: carnem verò & sanguinem Christi, spiritualiter*. Hoc facit contra D. Marbachium & alios, qui volunt, *Corpus Christi non solùm spiritualiter, sed etiam corporaliter manducari*. Ibidem, habet hæc verba. Eundem enim, vt dictum est, dat sui communionem in cœna per symbola & verba sua, quam commendauit Ioannis 6. Quare igitur nostri negant caput illud pertinere ad Cœnam Dominicam? Item Thesi 47. Declarat, quæ possit esse coniunctio gloriosi corporis Christi existentis in cœlis & certo cœlorum loco sensibili & respondet, esse talem, qualis est regenerationis cum coniunctione aquæ & Spiritus sancti, cum flatu Christi. Concedit igitur Bucerus, *Corpus Christi, sursum esse in certo cœlorum loco: panem verò in terra*. Thesi autem 49. de Manducatione Piorum & Impiorum: ait, *Planè impios nihil Christi sumere ex sacra cœna*. Denique Thesi 53. quid nomine rei terrenæ, quid vero nomine rei cœlestis apud Irenæum intelligat, docet, dicendo: *Symbola, cum Irenæo dico rem terrenam: communionem Domini & effectum eius, confirmationemque noui testamenti, voco rem cœlestem, ac ideo tantùm fide apprehendendam & nullis huius sæculi cogitationibus inuoluendam*.

Ex iis omnibus, liquet, Bucerum longè aliter docuisse & scripsisse, quàm multi ex nostris hodie. Et cùm ipse quoque sit professus, se docere iuxta articulos concordiæ: consequitur igitur, vel eos qui aliter docent quàm Bucerus, non consentienter iuxta articulos docere: aut Bucerum ipsum non consentienter docuisse.

Postremò, Sunt alij in Germania & Principes & doctissimi doctores, qui eosdem quoque articulos Concordiæ profitentur: & tamen longè aliter docent, quàm vos, tum de modo præsentiæ, tùm de ratione manducandi, tum de manducantibus, seu de manducatione Impiorum, doceatis.

De Confessione Georgij Maioris & Ecclesiæ VVittebergensis, suprà mentionem feci.

Est igitur saltem ambiguum: an illi, an verò vos, iuxta articulos concordiæ doceatis.

Quare tota ista ratiocinatio fuit. Nobis solis permittenda est explicatio de modo præsentiæ Domini: quia nos iuxta articulos concordiæ hactenus docuimus. Ego ergo, aliam petitionem longè meliorem & Ecclesiæ vtiliorem illi hac de re propono. Et est, vt omnes contenti simus docere: *Dominum quidem Iesum Deum & hominem, præsentem in sua Cœna nobis esse: & ideò, cùm offertur panis & vinum, ipsam quoque Domini carnem & sanguinem, verè nobis offerri & exhiberi: atque à veris fidelibus in salutem, in fœderis confirmationem, & tam in corporis, quàm in animæ veram viuificationem, manu & ore interiore hominis recipi ac manducari: neque mysterij huius explicatione, non aliis verbis, quam Christi & Apostolicis vtamur: & præterea nihil, nisi quæ ad vsum & præparationem faciunt, addamus*.

Quomodo Christus in cœna præsens sit, & ibi percipiatur.

Summa: quod D. Doctor me accusat, quasi docuerim de re sacramentaria contra Confessionem Augustanam, calumnia est. Quod autem petit, ne contra eam doceam, superuacanea est & importuna petitio. Quod verò petit: vt de modo Præsentiæ sinam se, & alios Pastores docere: ego verò taceam: iniqua est postulatio.

SECVNDA D. MARBACHII, ad vos Dominos Scholarchas, missa petitio, hæc est. Cum ex S. literis in confess. &c.

De Prædestinatione.

RESPON. Gratulor primùm D. Doctori & aliis Pastoribus, quod mecum iuxta verbum Domini sentiant ac fateantur: *certos quosdam ab æterno fuisse à Deo in Christo ad æternam vitam, adeóque ad redemtionis salutisque per Christum notitiam, electos ad prædestinatos: modò addatur, Gratis, seu Ex mera Dei gratia, & certos quosdam, id est, reliquos omnes, fuisse à salutis communione reiectos, atque ad vsus & fines longè diuersos; quàm Electi sint prædestinatos, idque ex iustissimo, quamuis nobis occulto, Dei iudicio. Neque enim vlla iniquitas apud Deum esse potest: sed quoscunque elegit, gratis & misericorditer elegit: quoscunque verò reprobauit, iustè reprobauit*. Hæc est doctrina Spiritus sancti in Scripturis. Sic docuit Augustinus: sic Lutherus, qui totus fuit & re & professione Augustinianus, sic etiam Bucerus in hac Schola.

Certū esse electorum numerum

Cæterùm ea quæ postea in petitione sequuntur ingenuè fateor, me non benè, quid sibi velit, intelligere.

In illis verbis, insunt duo. *Primum, Tacita quædam accusatio, quod scilicet ego, cùm de nostra salute æterna & voluntate Dei erga nos in Schola doceo, initium faciam ab ipsa occulta Prædestinatione: nec reuocem meos auditores ad voluntatem Dei reuelatam, &c*. Quasi verò ego aliquid doceam de nostra salute, deque Dei erga nos voluntate, quod in Scripturis non sit reuelatum. Hæc est calumnia. Ostendat D. Doctor, quid ego de nostra salute, deque voluntate Dei erga nos docuerim, quod non sit in Scripturis reuelatum: Tunc ad hanc accusationem respondebo: vt appareat, an ego aliquid occultum: quódque non sit in sacris Scripturis reuelatum, doceam, nécne. Quæ est enim causa, cur non ita curram, cùm in explicandis Scripturis, vt ipse? *Quoniam è Scripturis, & aliquas interpretor, eius dogmata: deinde ea, non contentus illo loco, præsente loco multis aliis scripturarum autoritatibus, ad communes insuper Patrum testimoniis confirmo: vt liquet, ne quid nisi doceam: quod non sit abundè confirmatum ex verbo Dei in nobis reuelato*. Hic nihil affingo: res ipsa loquuntur, scriptæ prælectiones testantur.

Cur Zanchius in locorum communium fit.

Illa etiam est calumnia, quod incipiam in meis prælectionibus à Prædestinatione Dei. Deinde etiamsi aliquando incepissem, malène fecissem? Paulus quoque incipit vnam Epistolam nempe ad Ephesios, à Prædestinatione. Sic enim ait: *Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi qui Benedixit nos omni benedictione spirituali in cœlestibus, in Christo: quemadmodum elegit nos in Christo ante iacta fundamenta mundi, vt essemus sancti & inculpati coram illo per charitatem. qui prædestinauit nos in adoptionem per Iesum Christum in se ipso, iuxta beneplacitum voluntatis sua, in laudem gloriæ gratiæ suæ*.

Deinde ibi est petitio, Vt, cùm de nostra æterna salute, & voluntate Dei erga nos, doceo: ne à priori, id est, ab ipsa occulta prædestinatione, initium in meis prælectionibus faciam: sed meos potiùs auditores deducam *ad Dei voluntatem reuelatam, id est, ad verbum externum: in sitos Ecclesiæ ministerium à Christo institutum, deinde, vt ipse D. Paulus loquitur, ad ipsam vocationem. Nam quos præsciuit, eosdem & prædestinauit: quos verò prædestinauit, eos & vocauit, eos & iustificauit*, &c. Hæc omnia, sunt ipsius D. Marbachij. Ego verò, vt antè dixi, non intelligo, quid sibi velit iis verbis. Primùm. Quid sibi vult illud? *Cùm docendum est de nostra æterna salute, deque voluntate Dei erga nos, non esse initium faciendum à priori* (& interpretatur) *hoc est, ab ipsa occulta æterna Prædestinatione*: Aueo scire, quod discrimen faciat inter voluntatem Dei erga nos, & Prædestinationem Dei de nobis. Mihi enim semper visa sunt idem esse, vel saltem parum inter se differre. Nam Prædestinatio Sanctorum nihil est nisi æternum Dei decretum de nobis per Christum saluandis. Decretum autem Dei, & voluntas Dei, idem sunt. Quis igitur potest incipere docere de voluntate Dei erga nos: quin incipiat docere de decreto Dei de nobis?

Prædestinatio sanctorum quid sit.

At dicet D. Doctor: *est voluntas Dei secreta, & voluntas Dei reuelata*. Non est autem incipiendum à voluntate Dei secreta: sed reuelata. Respondeo, dictum benè ac sapienter. At quid ego protestatus sum in mea prima præfatione, cùm huc veni, nisi, me nihil, quod ad religionem per se attineat, docturum, præter id quod in sacris literis est reuelatum? Quid etiam aliud per totum hoc decennium docui? Idem etiam nunc protestor, me neque de voluntate Dei erga nos, id est, *de Prædestinatione Dei de nobis*, neque de vlla re, ad religionem per se attinentem, aliquid docturum, quod in scripturis reuelatum non reperero. Quid à me iure exigi potest amplius? Paulus autem ad fideles scribens, tam ad Ephesios, quam

ad alios [illegible] de fidelibus omnibus pronunciat: Deus [illegible] Est igitur voluntas Dei reuelata. [illegible] Christo. Quare autem hæc est voluntas & hæc electio Dei reuelata, nimirum, *Vt quisque fidem* [illegible]

Cur hæc doctrina à Deo sit reuelata.

[illegible]

Fides, [illegible]

[illegible] credit, & consequenter, [illegible] in Christum [illegible]

A [illegible]

Secundo. Illud non intelligo, quod D. Doctor [illegible]

Ego verò [illegible]

[illegible] intelligere quid à me petat. [illegible]

Postremò, quid probet ille locus Pauli ad Roman. non video. Conclusio D. Doctoris [illegible] voluntate Dei erga nos [illegible]

[illegible] Paulus [illegible]

[illegible] Locus igitur citatus [illegible]

Prædestinatio [illegible]

Ad primum membrum petitionis respondeo. [illegible]

[illegible] vt recitat Augustinus [illegible] cap. [illegible] Dei non est tamen populis prædicandum. Quid Augustinus? [illegible] Sanctus Pater. [illegible]

[illegible] fione Prædestinationis, per tot annos defensa est Catholica fides [illegible] contra Pelagianos [illegible] Catholicorum [illegible]

[illegible] Responsum Augustini do etiam D. Marbachio. Illud addo, [illegible]

Discrimen [illegible]

[illegible] Christum [illegible] in Christo [illegible]

[illegible] Doctrina [illegible] electio [illegible]

[illegible] pars est Euangelij.

[illegible] qui de Prædestinatione: loquar & docea à posteriori.

Resp. De electione, sicut alijs de rebus, bifariam loqui & docere contingit. [illegible] Scripturarum [illegible] modo loquitur D. Marbachius [illegible] esse contra regulam & voluntatem Dei. Dominus enim vult, vt eo ordine & eo modo verbum suum explicemus, quo [illegible] [illegible] electione, [illegible] quando à priori, [illegible] In Epistola ad Ephesios cap. 1. Apostolus à posteriori [illegible] electionis, quæ sunt [illegible] in Christo [illegible] charitas, & eius officia ad ipsam electionem [illegible] ad primam [illegible] Ephesios [illegible] Dominus noster Iesus Christus, [illegible] benedictione spirituali [illegible]

Ecce effecta electionis, nempe benedictiones spirituales. Postea subdit: Sicut elegit nos in se ipso ante mundi constitutionem. Ecce primam causam & fontē omnium benedictionum, electionem in Christo. Hoc fuit à posteriori ad prius. Sed mox descendit à priori ad posterius, cùm subdit effecta electionis seu ad quæ simus electi, dicendo: Vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius per charitatem. Si igitur ille locus explicandus mihi esset: quia ordo Apostolicus non est inuertendus, ibi certè à posteriori, de Electione docendum esset. Sed in Epistola ad Rom. 8. de ea sic loquitur: *Quos præcognouit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus inter multos fratres, quos autem prædestinauit, eos & vocauit: & quos vocauit, eos & iustificauit, & quos iustificauit, eos & glorificauit.* Estne hic locus à posteriori, an à priori? Si igitur occurrat explicandus: Inuertámne ordinem Apostolicum & incipiam à posteriori? vel léne D. Doctor, me esse ipso Spiritu sancto sapientiorem? Est igitur contra verbum Dei præscribere hanc regulam: vt quoties occurrunt loci scripturarum, qui cogunt nos loqui de prædestinatione: doceamus semper à posteriori.

Si verò intelligat de altero modo, cùm scilicet habenda est plena tractatio: dico, illā regulā, esse contra veram docendi methodum. Incipiendum est enim ab ipsius electionis notatione & definitione. Et sic facit Bucerus in Epistolam ad Rom. in tractatione *de Prædestinatione.* Manifestum est igitur: me non posse seruare semper, nec esse seruandam hanc regulam D. Doctoris Marbachij: vt quoties cogimur loqui *de Prædestinatione*, loquamus & doceamus à posteriori.

Si verò loquitur D. Doctor de ea via, qua homines ad concipiendam certam de æterna sui electione persuasionem, deducendi sunt, idque in hunc finem, vt certi de sua salute, fortes etiam contra omnes Mundi Satanæ, Mortis & Inferorum impetus pugnent: dico ego, faciendum esse primo loco discrimen inter officium doctoris in Schola, & inter concionatoris in Ecclesia. Doctoris est tantùm docere. Docendi autem duplex est ratio. Vna; *qua scripturas prout se offerunt, explicamus*, altera, *qua locum aliquem communem iusta methodo plenè tractamus.* Iuxta vtramque rationem, dixi suprà quis ordo & in locis Scripturarum & in locis communibus, tam *de Prædestinatione*, quàm de aliis rebus explicandis, Doctoribus in Schola docentibus, seruandus sit. Et an hæc vtraque docendi sit vera ratio, & propria docentium in Schola, néne: iudicandum relinquo doctis in Schola nostra Professoribus atque imprimis clariss. D. Sturmio huiusce artis docendi peritissimo.

Discrimē Doctoris in schola, & Ministri in Ecclesia.

Concionatoris verò est, non tantùm docere: sed in primis, persuadere & affectus mouere. Quare quod proponit mihi D. Doctor, non propriè ad me: sed ad se & alios concionatores pertinet: nempè quæ via sit insistenda, dum volunt persuadere suis auditoribus, vel publicè in concionibus, vel priuatim in morbis & afflictionibus, illos esse ex electorum numero, ac proinde ne desperent de sua salute, & cætera: vtrùm per viam à priori, an per viam à posteriori, illi sit ad hanc de sua electione persuasionem deducendi. Sic igitur hac de re loquitur D. Doctor in sua altera petitione. Dico, id quod mihi proponit, nihil ad me pertinere: sed ad se & alios pastores. Quare de hac via deliberent inter se. Si verò meam sententiam interrogares, libere dicerem: sed meum non est D. Doctorem docere.

Quomodo quisque Christianus sibi persuadere possit se esse verum electorum.

Quod autem ad vnumquemque Christianum attinet, vtra via sibi vtendum sit ad hoc, vt verè sibi persuadeat, & in Spiritu sentiat, esse se ex numero electorum: si quis cupiat ex me intelligere: dico, vtraque esse vtendum. Sic enim in Scripturis docemur à Spiritu sancto.

De via à priori, quæ incipit ab æterna Dei erga nos beneuolentia & misericordia in Christo patefacta. Apostoli locus est Rom. cap. 8. *Quis me separabit à dilectione Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro?* item Ephes. 1. *Elegit nos in Christo ante Mundi constitutionem.* Item Iohan. 3. *Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Quid autem iste amor, nisi electio in Christo? Rom. 9. *Dilexi Iacob.*

De via à posteriori: eiusdem Apostoli locus est, Rom. capite quinto. *Sed & gloriamur in tribulationibus: scientes, quod tribulatio patientiam operatur: patientia probationem: probatio spem: spes verò non confundit: quia charitas Dei, quæ scilicet nos amat ab æterno, diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Et 2. Petr. 1. de hac via admonet nos dicendo: *Propterea magis studete fratres, vt διὰ τῶν καλῶν ἔργων, vt quidam Codices habeant: firmam vestri vocationem & electionem efficiatis.*

An à priori, an à posteriori sit incipiendum.

Cæterum ab vtra sit incipiendum, à priori ne; an à posteriore: Ego cum D. Bucero (vt vt alij sentiant) contendo, incipiendum esse à Priori. Voco autem hic viam τὸ à priori, cùm scilicet *oculis mentis nostræ à totis nobis atque omnibus nostris, id est, quæ in nobis sunt, & bona & mala, tam internis quàm externis, penitùs auersis, atque à nobis in ipsum solum Deum, inque solam Dei gratiam, misericordiam, bonitatem, & beneuolentiam æternam quidem in se, sed temporaliter nobis in Christo exhibitam, & in Scripturis reuelatam conuersis, sublenati à terra in cœlum per Spiritum sanctum, firma fide credimus & certò persuademur, nos esse ex Electorum ad vitam numero, seu, nos fuisse à Deo in Christo, ex mera sua gratia, cùm ad æternam vitam & habendam, & possidendam faciunt, ab æterno electos & prædestinatos, idque firma fide credimus, & persuasum habemus, non quia videamus in nobis esse multa Dei dona, & bona opera, iustitiam, charitatem, patientiam & alias virtutes, sed tantùm quia & Deum ipsum è Scripturis nouimus esse bonum, & nostri amantem*, Iohan. 3. *Sic Deus dilexit mundum: & Spiritus veritatis, sic nobis in Scripturis reuelauit*, vt cùm per Apostolum, nemine excepto, ait Ephes. 1. *Elegit nos in Christo ante mundi constitutionem.* In quem enim finem hoc dicit Apostolus? nimirùm, vt quod dicit, certò credamus, & id credendo, certum habeamus testimonium, quòd verè simus ex illorum numero de quibus ait, *Elegit nos in Christo.* Qui enim huic verbo Apostoli fidem certam adhibendo, potest certò sibi persuadere, se quoque, cùm ab Apostolo nemo excludatur, esse ex numero electorum, verè est ex numero electorum. Omnes enim electi; loquor de adultis, tandem hoc credunt, & qui non sunt electi, hoc non possunt credere. Hæc igitur est via à priori, cum ipsi Euangelio (est autem & hæc doctrina, Euangelium & præcipua pars Euangelij) fidem adhibentes, certò persuasum habemus, nos fuisse & esse electos in Christo, ex mera Dei gratia.

Via à priori quæ sit.

A posteriori verò est, cùm post receptam fide hanc Apostolicam de nostri electione doctrinam, descendimus ad effecta electionis: & iis fidem iam de nostri electione ex simplici Dei verbo conceptam, magis ac magis confirmamus. Effecta autem hæc sunt. Primùm, ipsa fides in Euangelium, qua credimus cùm aliis Euangelij partibus, tùm imprimis huic, *Deus elegit nos in Christo.* Item, *Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret.* Deinde sequuntur alia effecta, vt sunt *iustificatio, regeneratio, charitas, patientia, studium bonæ vitæ, &c.* Cùm primùm igitur auersi à nobis, quanti quanti sumus, oculis verò mentis in solam Dei bonitatem & eius in Scripturis veritatem defixis, certò credimus, *nos esse electos in Christo ad vitam æternam*, idque persuasum habemus nulla alia de causa, *nisi quia Deus, de cuius tum amore erga nos, tùm in Scripturis veritate, non dubitamus*, ita pronuntiauit nemine excepto, *Nos scilicet electos esse in Christo*, est via à priori. Cùm verò reuersi ad nos, videmus primum, *esse in nobis hanc de nostri electione in Christo fidem, quæ tantùm est electorum, deinde sentimus fidei effecta, iustificationem, regenerationem, & cætera, quæ etiam solis electis præstantur, ac proinde ex iis effectis concludimus, primámque illam persuasionem confirmamus, nos verò esse in Christo ad æternam vitam electos.* Via est à posteriori. Nunc est perspicuum, quid sit deducere nos ipsos ad certam de nostri electione persuasionem, per viam à priori & per viam à posteriori.

Via à posteriori quæ sit.

Electionis effecta quænam sint.

Ad concipiendam autem hanc de æterna nostri electione certitudinem, incipiendum esse à priori, & non à posteriori, his rationibus contendo.

Æterna nostri electio, in Deo fundata est super meram Dei gratiam, amorem, misericordiam, non autem super fidem nostram futuram, vel virtutes, vel opera. Non enim nos ex præuisis nostris operibus bonis, sed ex mera sua gratia elegit Deus, vt Scripturæ dicunt; seu, *non quia eramus sancti, sed, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius*, Ephes. 1. Ergo eiusdem etiam certitudo ac persuasio, in nobis non debet fundari super nostras virtutes & opera, quæ est via à posteriori, sed immediatum eius fundamentum, debet esse ipsa Dei gratia, mise-

Cur à priori sit incipiendum.

ricordia, & amor in Christo exhibitus, & in Scripturis reuelatus, & a nobis apprehensus.

2. Persuasio de æterna nostri electione inde debet sumere initium, vnde firma & certa fieri possit, non autem vnde labascat & vacillet. Atqui si initium capiat non à sola Dei gratia, Deique gratuito amore, quod est à priori, sed à nostris operibus & virtutibus, quod est à posteriori, Nunquam erit certa, sed semper nutabit. Ratio est, quia omnis nostra fides, & iustitia & opera, semper manca sunt; ita, vt si illa tantum spectemus, nunquam possimus de nostra salute certi esse. Igitur non à posteriori, sed à priori, incipiendum est. Hanc etiam rationem adfert B[illegible]cerus in tractatione *de Prædestinatione*, altera illius quæstionis parte, pag. 360. dicendo, *Sed quia manca adeò & mutila est, &c.*

3. Persuasio de nostri electione, non debet inde initium sumere, vnde in animis nostris, doctrina ipsa de electione, aliquomodo labefactari possit. Labefactatur autem aliquomodo, si incipiamus ab operibus nostris. Nam ita in animos nostros obrepet facilè hæc cogitatio, Quia futuri eramus boni & bona operaturi, ideò nos fuisse electos. Hoc verò pugnat cum Apostolica doctrina de electione.

4. Si incipiamus à posteriori: fieri non potest, quin aliqua nos occupet gloriola, quæ se nobis surgit ex contemplatione operum nostrorum bonorum, etiamsi illa agnoscamus esse dona Dei. Contra autem, Scriptura vbique clamat: *Qui gloriatur, glorietur in Domino. Et, Regi sæculorum immortali & inuisibili omnis honor & gloria.* Sic etiam docuit Bucerus in tractatione *de Prædestinatione*, in Paulum, altera illius quæstionis parte. Primò ait: *Primum sanè quod Deus à nobis poscit, est, vt credamus, eum esse Deum, id est, seruatorem nostrum.* In quem finem hæc? Respondet Bucerus ipse dicendo: *Vt cum audimus illum ad se inuitare omnes, qui laborant, & afflicti sunt, accurramus toto pectore.* Leguntur reliqua quæ sequuntur: Quibus omnibus verbis docet: *fieri non posse, vt quis per Euangelij prædicationem vocatus, Euangelium salutis verè amplectatur & vocantem sequatur, nisi à priori incipiat, vt scilicet primo loco oculos suæ mentis à se & à toto mundo auersos, in solum Deum, eiusque bonitatem conuertat: & statuat, Deum hunc bonum suum esse seruatorem, ideòque suum electorem: qui se gratis ad æternam salutem primò ab æterno elegerit: deinde nunc verè & secundum propositum vocet, & etiam verè iustificet, & tandem glorificet.* Hoc igitur est primum quod Deus poscit à nobis: *vt scilicet spectata tantùm Dei bonitate & gratia in Euangelio reuelata, statuamus hoc tanquam primum totius salutis nostræ fundamentum, nos scilicet ab æterno fuisse ab hoc Deo bono & seruatore nostro ad æternam salutem in Christo electos: ideòque nunc, cum vocamur, Deum nobis non illudere, sed secundum propositum ab eo vocari.* Finis istius persuasionis est, *vt ita persuasi certam fidem vocanti adhibeamus: & eum sequamur fide & fidei obedientia.* Annon hæc est via à priori? Ideò hoc concludens Bucerus ait: *Præsumendum igitur, vt principium fidei, nos omnes à Deo esse præscitos, præfinitos, separatos à reliquis, & selectos, in hoc, vt in æternum seruemur; hocque propositum mutari non posse.* Hæc ille. Hoc est primum & totius ædificij Christiani fundamentum. Quid sequitur postea? *Et inde, inquit, omnis nostra cogitatio, curaque in hoc intendenda est, vt prædestinationi huic Dei & vocationi respondeamus: scilicet obedientia fidei, sanctaque vitæ studio;* ad quod ipse Bucerus explicat dicendo: *Vt ad vitam æternam nos pro viribus, quas vnquam Dominus suppeditarit cooperemur, quas etiam augeri nobis orare debemus sine intermissione.* Hæc Bucerus. Quis hic non videt apertè, qualis fuerit sententia Buceri in hac materia: nimirum, vt incipiamus à priori, id est, contemplatione solius diuinæ bonitatis & gratiæ in Christo oblatæ, & in Euangelio reuelatæ, & inde certam persuasionem concipiamus, nos verè fuisse ad æternam salutem electos, ideòque nunc efficaciter vocari. Deinde descendamus ad id, quod etiam reuera est posterius, nempe ad certam fidem, assensum, & obsequium vocanti præbendum.

Postquam verò statuit hanc doctrinam: respondet deinde quibusdam obiectionibus. Tria autem loca, è Scripturis sibi opponit. Primus est, *Multi vocati, pauci electi.* Secundus, *Non omnis qui mihi dicit Domine, Domine, ingredietur in regnum Dei, sed qui facit voluntatem Patris mei.* Tertius est ex 2. Petr. 1. *Propterea magis studete fratres firmam reddere vocationem vestram & electionem. Hoc enim cum feceritis: nunquam impingetis.*

Primum obiectum tale est: Dicet quis, cum non omnes sint electi, sed multi vocati, pauci verò electi, electio autem hæc occulta nobis sit & Deo nota, fieri igitur potest, vt ego quoque sim in numero eorum, qui vocati sunt, sed non electi. Quomodo igitur possum aut debeo hoc, tanquam fundamentum totius salutis meæ, mihi certò persuadere, me scilicet esse ex numero electorum; quomodo possum? *Illud multi vocati, & pauci electi,* respondet Bucerus, *de eo dictum est, quod multi per Euangelium vocantur, qui tamen ad Christum non veniunt, quia electi non sunt. Tu ergo crede Euangelio, & venisti, indéque à posteriori dubitari de te non poterit, quin præscitus & secundum propositum vocatus, prædestinatus, & electus sit.* At sic dicet D. Doctor, hoc est, quod ego dico, *non esse proponendam illam secretam electionem, sed priùs prædicandum esse Euangelium, & postquam Euangelium audierint, & fidem ei adhibuerint, deducendos esse à posteriori ad electionem illam secretam.* Bene & Christianè dicit, *prædicandum priùs esse Euangelium, & adhibendam Euangelio fidem.* Sed interrogo, quid sit Euangelium? *Est, inquit, prædicatio de remissione peccatorum per Christum.* Hoc etiam bene dictum, sed non totum dictum: altiùs conscendendum est. Dico igitur ego, *Euangelium esse laetam, diuini illiusque æterni & gratuiti erga nos in dilecto filio Christo, amoris (hæc est diuina electio) prædicationem, quo amore factum est, vt cùm Deus nos elegisset ab æterno ad æternam salutem & vitam, postea in tempore dederit filium suum, qui & moreretur propter peccata nostra, & resurgeret propter iustificationem nostram: seu qui suo sanguine peccata nostra expiaret, nosque Deo reconciliaret. & deinde perpetuum pro nobis apud Patrem in cœlo aduocatum & intercessorem ageret, donec in plenam æternæ vitæ possessionem tandem aliquando recipiamur. Et quicunque totum hoc Euangelium credit, hic verè æternam vitam iam habet: quanquam non plenè adhuc possideat.* Prima igitur pars Euangelij est prædicatio æterni, gratuiti, & constantis Dei erga nos amoris in Christo. Hoc autem nomine, venit electio nostri, vt Rom. 8. patet, *Iacob dilexi.* Deinde post hanc primam partem, sequitur prædicatio missi Christi & omnium aliorum effectorum illius diuini erga nos amoris, seu gratiæ, seu misericordiæ. Sic Ioan. 3. docemur, cum legimus: *Sic Deus dilexit mundum:* ecce primam Euangelij partem, idque principium & fontem totius salutis nostræ: *vt filium suum vnigenitum daret,* ecce alteram partem quæ totum redemptionis per Christum factæ mysterium complectitur: *vt omnis qui credit in eum,* ecce tertiam partem Euangelij, qua docemur instrumentum, quo quis Christo coniungi possit, & consequenter redemptionis particeps fieri, nempe *per fidem: non pereat, sed habeat vitam æternam,* ecce quartam partem quæ omnia electionis & redemptionis beneficia complectitur, liberationem [illegible] morte, & consequenter à peccatis & omnibus malis & collationem æternæ vitæ, ideòque bonorum omnium: ac proinde omnia legis opera [illegible] exclud[illegible], eamque in sola fide collocat. [illegible] itaque prima & principalis pars Euangelij [illegible] gratiæ & misericordiæ in Christo, [illegible] veniat ipsa æterna [illegible] primæ part[illegible] primo [illegible] Quare cùm Bucerus ad obiectionem [illegible] *Tu igitur crede, Euangelio, & venisti, [illegible] à posteriori, dubitari de te non poterit, quin & electus & secundum propositum vocatus, prædestinatus, & electus sit, sensus est: Tu dicis, cùm sint multi vocati & pauci electi, & electi illi, soli Deo sint noti: quomodo igitur certò possum statuere, me esse ex electorum numero?* Respondeo. *Tu crede, si potes, huic Euangelio, quod scilicet te quoque Deus ab æterno amarit, ideòque ad æternam salutem elegerit, atque ita amarit, vt postea filium suum miserit, qui sanguine suo te ita à peccatis & morte redimeret; atque tum ex hac fide, qua credis te esse electum, tanquam à posteriori (est enim hæc fides effectus electionis) verè & certò colliges, te esse ad æternam vitam electum ac prædestinatum.* Hæc autem à posteriori illatio, confirmatio est fidei, nos esse electos, non autem est prima huius electionis nostræ persuasio. Primum

1. Obiectio contra electionem Matt. 20.

Euangelium quid sit?

Quot Euangelij partes.

igitur spectato tantùm Dei amore & gratia in Euangelio reuelata, credendum est, nos verè in hoc amore & gratia contineri: ideóque fuisse electos ad salutem. Deinde si possimus nobis hoc persuadere, ex hac persuasione, quæ est effectus electionis, tamquam à posteriori, confirmamur in fide & prima persuasione, quòd simus electi.

2. Obiect. Matth. 7. Alterum obiectum, tale est. *Non omnis qui dicit, Domine, Domine: intrabit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem meam.* Nisi igitur priùs faciam voluntatem Christi, id est, in eum credam & iustitiæ studeam, non possum nec debeo mihi persuadere, quòd sim ex electis ad vitam. Respondet Bucerus, *Illud dictum incitat nos, vt voluntati Dei diligentius studeamus. In hoc enim à Domino dictum est: non in hoc vt de sua vocatione & electione dubitemus. Verum quidem est, quò amplius iustitiæ studeamus, hoc sibi & aliis magis firmatur certitudo de sua vocatione & electione. Solidum namque studium iustitiæ tale donum Dei est, vt nullis nisi prædestinatis & electis concedatur.* Probat ergo, omnino esse [illegible] electum & prædestinatum, serio studere iustitiæ. Sed quia manca adeò & mutila est omnis nostra iustitia, vt eius mentio numquam de salute nostra certi esse possimus (neque enim ea legi Dei satisfacit) [illegible] prædestinationis & electionis nostræ certitudo, ex sola Dei promissione & vocatione petenda est. & [illegible] à nostra iustitia, quæ in oculis Domini semper pene abominatio est, in promissione Dei attollenda.

Certitudo electionis nostræ ex sola Dei promissione & vocatione petenda. Ego verò ad hoc collectum sic responderem. Christus, non ait, non omnis qui credit, se à Domino esse electum, intrabit in regnum cælorum, sed tantùm, *Qui dicit Domine, Domine.* Qui igitur ingredientur in regnum cælorum? *Qui facit voluntatem meam.* Est autem voluntas Christi, vt credamus, nos esse in ipso ad æternam salutem electos. Est enim hæc vtroque præcipua Euangelij pars. *Sic Deus dilexit mundum.* Ioh. 3. Item, *Elegit nos in ipso.* Ephes. 1. Ergo ex his potius verbis colligitur: debere nos statuere, quòd simus ex electorum numero per gratiam Dei: quia hæc est Dei voluntas, si volumus ingredi in regnum cælorum.

3. Obiectio 2. Pet. 1. Tertium obiectum tale est. Petrus ait, *facite vt curandam nobis esse certam nostram vocationem & electionem per bona opera, vt quædam indices habent.* Ergo nisi priùs videam in me bona opera, non possum fieri certus de mea electione. Respondet Bucerus: *Dictum illud non sic intelligendum est, quasi firmitas electionis & vocationis nostræ, vlla ex parte pendeat ex operibus nostris: sed quod [illegible] dando bonis operibus id ad quod vocati & electi sumus, implemus, vel [illegible] ad perficiendum id, cooperamur, & ita firmius [illegible] electionem [illegible] & vocationem, pro vita dixit, ad quam electi vocatique sumus. Vnde subiicit, Hæc facientes, numquam impingetis, à via Domini id est quæ vestra est vocatio & electio, nusquam decidetis: quod vtique studio seria pietatis, munitis nos Domino, cauetur. Quæcumque ergo scriptura leva ad prodendam hypocrisin, & incitandum studium sanctimoniæ, iubent nos nostra opera [illegible] & frustra nos innocare Dominum, sine solido studio Dei [illegible], debemus sic intelligere & considerare vt nobis [illegible] & iustitiam nostram omnem pro nihilo ducentes, primum [illegible] firmemus nobis fiduciam bonitatis diuinæ [illegible] bona concepta de Deo & Domino nostro Iesu Christo [illegible] nos apprehendere studeamus. Hinc mox incitabimur, vt in mortificanda carne nostra & meditanda iustitia, nihil ad [illegible] studium faciamus reliqui. Ista de iis in præsenti satis sit ad quod nobis prædestinatio Dei consideranda sit.*

Ex iis omnibus liquet, Buceri sententiam, eámque certam & scripturis conformem, hanc fuisse: *vt quis primo [illegible] ipsa sola Dei gratia & amore in Christo credat, se fuisse ab æterno ad salutem electum: & hæc est via à priori. Deinde cùm ex hac fide, tùm ex effectis fidei (hæc enim fides si vera fuerit, operabitur per caritatem) confirmet se in ipsa fide, quòd scilicet verè sit ex electorum numero.* Ego hanc sententiam non possum non amplecti: quia reuerà ita faciendum est.

Nunc subiectis exemplis, rem sub oculos ponam. A priori igitur primùm deducemus nos ipsos & alios ad certam de nostri electione persuasionem, hoc syllogismo. *Deus illos ad æternam vitam elegit, quos ita amauit vt pro illorum salute dederit filium suum in mortem. Ab eodem enim amore profecta est & electio & Christi mors, & Christus pro electis ad vitam mortuus est. Atqui Deus ita dilexit me & te, vt filium suum vnigenitum daret; vt omnis qui credit in eum, non pereat: & ego non excludor ab hoc mundo: in eo [illegible] hoc quod ait Ioannes. verè sum pars huius mundi, de quo ait: Sic Deus dilexit mundum. Ergo sicut credo & credere debeo Christum mortuum esse pro me, vt credendo in eum habeam vitam æternam: cur non etiam credam, me fuisse [illegible] electum in eodem Christo?* Hic est syllogismus à priori [illegible]: quia etiam amor Dei firmus est & [illegible] gloriam [illegible] totus: quia ex mero Dei amore erga nos, & ex mera eius gratia ac misericordia, atque etiam qui est veritate verbi Dei ductus est.

Posteà confirmanda est ea persuasio, syllogismo à posteriori, id est, ab effectis ductus, hoc modo. *Quicumque donantur vera Dei cognitione, fide, pœnitentia, odio peccati, studio sanctæ vitæ, constantia & [illegible] in aduersis, & aliis id genus donis, ij sunt certè ex numero electorum. Deus enim suis tantùm electis ista [illegible] dignatur, Tit. 1. Fides electorum, Act. 13. Et crediderunt quotquot prædestinati erant ad vitam æternam. Ephes. 1. [illegible] benedixit nos omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo: sicut elegit nos in seipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti. Atqui sentio, me his donatum benedictionibus, quamquam propter vitium carnis meæ, imperfectè in me sint. Cur igitur non concludam, me verè ex numero electorum esse?* Hæc est à posteriori. Cæterum [illegible] firmum argumentum atque illud primum. Ratio. Quia opera nostra & virtutes in nobis sunt imperfecta & [illegible] dum ea spectamus, [illegible] repit dubitatio. Item non tam plene & perfectè cedit in gloriam Dei. Quia dùm intuemur hæc dona ac opera in nobis: aliquid gloriolæ etiam nobis inde prouenit. Via igitur à priori, certior & tutior est, ideoque semper ab ea est incipiendum, cùm volumus fieri certi de æterna nostri electione, ideoque de nostri salute. Via à priori, certior & tutior est, quàm via à posteriori.

Hæc pluribus, quàm decreueram, explicui. Quia in hac certitudine nostræ electionis & salutis tota nostra salus, totáque Euangelij summa posita est. Rogo igitur vos viros clarissimos, vt boni consulatis meam hanc longam ad secundam petitionem D. Marbachij responsionem. Summa est fieri non posse, vt ego vel alios Scripturarum de Prædestinatione explicaturos, vel plenam de Prædestinatione tractationem habituros, vel me apud alios ad certam de nostri electione persuasionem deducturus, semper à via quæ dicitur à posteriori, initium faciam, sed & in locis Scripturarum explicandis, ordo quem ibi seruat Spiritus sanctus retineatur, & in plenis tractationibus, communis, eáque optima, quam & Bucerus seruat, methodus seruetur, & denique in adducendis tùm nobis ipsis, tùm aliis, in certam nostri electionis cognitionem, primò via quæ est à priori, deinde illa, quæ est à posteriori, insistatur, & vtile & necessarium est.

TERTIA PETITIO D. D. MARbachij est, *Etsi non dubitem, eum vt virum doctum, &c.*

RESP. Primùm, Etsi non desiderabam has laudes à D. Marbachio, vt me scilicet vocaret hominem doctum & multæ lectionis. Ego tamen habeo illi gratias pro isto honore, quo me ita affecit, vt interim tamen me apud vos clarissimos Dominos Scholarchas, traducat, tanquam eum qui & nouam doctrinam doceam, & nescio quas proprias reuelationes temerè in Scholam adferam. Ego verò ingenuè in Domini gloriam, fateor, me non ita esse aut [illegible] doctum, aut in lectione Scripturarum, veterum Patrum, imò verò etiam, vt de Scholasticis taceam nostri temporis doctorum hominum, parum versatum, vt quæcumque [illegible] in Schola docui, non possim [illegible] abunde testimoniis permultis, tùm Scripturarum, tùm veterum Patrum, probare & confirmare, sicut semper me fecisse, toti Scholæ manifestum est. Ideo verò nolim & multò [illegible] doctus [illegible] ham: quoniam id à me postulat, [illegible] vocatio. Quare calumnia est, quod hic me de nouis reuelationibus & de noua doctrina, [illegible] accusat.

At dicet, Nouum est, quod asseruisti de illo nouissimo Antichristo, & illud quod [illegible] nostrorum [illegible] docuisti de fine sæculi. Ego verò tibi D. Marbachi respondeo: Quod docui de vltimo Antichristo, omnes Patres tàm Græci quàm Latini, vno consensu docuerunt, Deinde, idem è Scripturis collegi. Non igitur nouum est. Quod verò docui *de fine sæculi, nullum scilicet tempus, vel decadem, vel centuriam, vel etiam myriadem annorum sciri à nobis posse,* ex Scripturis & Augu-

stino iudici. Suntne igitur hæc, meæ reuelationes? aut res nouæ? Si tibi videntur nouæ: ergo, a, vnde factum sit. Certè si, quæ ego legi in Patribus veteribus, tu quoque eadem in iisdem legisses, noua tibi non viderentur.

Si verò tu hæc iudicas repugnare doctrinæ nostrarum Ecclesiarum & nostrorum doctorum, Ego contrà, scio, consentire cum doctrina veteris Ecclesiæ & veterum doctorum, ac proinde omnibus Ecclesiis & doctoribus, qui veterem, veterisque Ecclesiæ doctrinam profitentur, omnia mea iudicanda relinquo & subiicio.

Qualia verò sunt ista tua D. Doctor, Iudam habuisse veram & iustificantem fidem, sicut & reliqui Apostoli, quamuis posteà, excussa fide & Spiritu sancto, damnatus fuerit, & Petrum cum negauit Christum, excidisse à fide, & nisi fuisset ei restituta fides, periturum fuisse? Quis vnquam hoc vel in Scripturis, aut in antiquis Patribus legit?

Ne igitur me accuses D. Doctor, quod noua doceam, sed tu quid doceas, diligenter & cum timore Dei perpende.

Illud verò non possum satis mirari, quod inter tuos præceptores nomines etiam Bucerum, & dum admones, ne quid doceam, quod doctrinæ Buceri repugnet, duo tacitè facis. I. *Accusas me, quod docuerim aliquid quod repugnet doctrinæ Buceri.* II. *Laudas te apud Dominos Scholarchas, tanquam optimum Buceri discipulum, qui non solum illius doctrinam sequaris, sed etiam vt aliquid contra Buceri doctrinam dicatur, ferre non possis.* Cùm tamen in proximis diebus in hoc totos intenderis neruos, vt quam ego ex Bucero doctrinam tradidi, tu illam impugnares. Quid hoc est D. Doctor? nónne bonis Dominis Scholarchis imponitur? Imò dic mihi, vnde omnis nostra in doctrina dissensio, nisi inde ferè, quod, quæ ego doceo ex Bucero, tibi improbantur? Reuoca in memoriam, quicquid mihi vnquam obiecisti & improbasti: vt *de Imaginibus, de Vbiquitate, de Prædestinatione*. & nunc omnes illos articulos sex, quos Capitulo mihi reddendos dedisti: Hæc omnia, non solum in Scripturis & Patribus, sed in ipso tibi Bucero ostendere possum. Manifestum inde fiet, hinc dissensionem inter te & me in doctrina ferè ex hoc fonte oriri, quod doctrinam Buceri vel ignoras, vel agnitam non probas. Neque verò hæc dico, quasi vel tu vel ego debeamus niti doctrina Buceri, debemus enim niti solo Dei verbo: sed tantùm hæc ideò dixi, quod Bucerum inter tuos præceptores connumeres, cùm tamen nihil ferè mihi obiicias, nisi quæ ex Bucero docui.

Sed nunc venio ad petitionem. Est quidem vna petitio: sed ea tria habet membra. Primum est. *Si nouas habeam cognitiones & reuelationes, ne eas tamen temere in lectionibus proferam.* Deinde, *ne quid temerè doceam, quod sit nouum.* Postremò, *ne quid temerè dicam quod repugnet doctrinæ nostrarum (sic enim alloquitur Dominus Doctor Scholarchas) Ecclesiarum & prætereà nostrorum præceptorum: & quinam ij sint, partim explicat dicens, videlicet Doctoris Lutheri, Buceri, Philippi, & aliorum*, Qui sint isti alij, quos tanquam præceptores agnoscit, ignoro. Vt verò hæc sua tribus membris petitio, videatur iusta esse, & secundùm Scripturas, subdit rationem ex Apostolo Paulo, nempe ex 1. Corinth. capite decimo quarto. vbi ait, *Spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt.* Et talis videtur esse ratio D. Doctoris, Spiritus Prophetarum, id est, reuelationes quas Prophetæ à Spiritu habent, ipsis prophetis, quorum scilicet sunt ij spiritus, subiecti sunt, id est, eas reuelationes retinent sibi subiectas, nec temerè eas effutiunt. Ergo etiam Zanchius, etsi suas habeat reuelationes spirituales, tamen cùm spiritus Prophetarum subiecti sint Prophetis, debet & ipse eas sibi subiectas habere, id est, apud se retinere, nec temerè illas in suis lectionibus proferre.

Reuelationes singulares sint non reticendæ.

Resp. Quod petit D. Doctor, *ne, si quid mihi reuelatum fuerit, illud proferam in meis lectionibus*, dico, petitionem hanc esse contra verbum Dei. Quid enim si Deus per suum spiritum aliquid mihi reuelet in intelligentia Scripturarum, quod non pugnet cum Scripturis: illúdne tacere debeo? aut si ex vera alicuius vocis aut phraseos cognitione, meliorem alicuius loci Scripturarum intelligentiam eruam, quàm alij fortassis multi interpretati sint: (non hoc mihi arrogo, sed dico, si contingat:) annquid illam prætermittam? Certè aliter docet Apostolus, quàm petat D. Marbachius. Ille enim, sic ait 1. Cor. 14. *Prophetæ duo aut tres loquantur, cæteri diiudicent. Porrò si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat.* Loquitur autem ibi Apostolus, non de Prophetis, qui futura prædicunt: sed de iis qui ex spiritu Dei se docente scripturas, ac præsertim arcana & perplexa Scripturarum loca, interpretantur. Ad horum igitur exemplum, debent etiam alij scripturarum interpretes, si quid addiscant linguis, & aliarum rerum cognitione à Spiritu Dei in ipsa intelligentia Scripturarum didicerint, illud in medium proferre; non intra seipsos occultum retinere: sed tamen hac lege, vt si quid noui in medium adferunt, illud Ecclesiæ Dei iudicio submittant: nimirùm vt ipsa iudicet, an illud sit verè e Spiritu Dei, eoque conforme sacris literis, nécne. Iudicium enim debet esse penes vniuersam Ecclesiam. Et hoc est quod ait Apostolus, *Cæteri diiudicent.* Atque huc spectant illa verba Apostoli (quàuis ea aliter D. Marbachius interpretetur,) *Spiritus Prophetarum*, id est, reuelationes Prophetarum, cuiuscunque Prophetæ, *Prophetis* scilicet aliis *subiecti sunt*, vt scilicet de illis possint iudicare, an sint à Spiritu Dei, nécne. Vel, Spiritus Prophetarum non sunt pertinaces, superbique: sed facilè se submittunt aliis Prophetis, id est, aliorum Prophetarum & doctorum iudicio. Iuxta Apostolum igitur, duo etiam mihi agenda sunt. I. *Si quid noui mihi reuelatum fuerit, illud debeo in medium proferre, & Ecclesiæ communicare: modo non agnoscatur esse apertè contra verbum Dei. Tunc enim non esset reuelatum à Spiritu Christi, sed diabolico.* II. *Illud debeo Ecclesiæ & aliorum piorum iudicio submittere.* Sicut nunc illud facio: sic etiam hoc facere nunquam recusaui aut recuso. In hunc finem, quæ docui, solitus fui toti Scholæ ad disputandum proponere, iuxque de more huius Scholæ optimo. Quorsum enim hæ disputationes? vt doctrinæ examinentur an sint secundùm verbum Dei, nécne. Id quod deberet ipse quoque D. Marbachius facere. Sic enim meliùs videretur, an quæ docet, sint secundùm verbum Dei, nécne. Apparet igitur, quod petit D. Marbachius, vt scilicet meas reuelationes apud me retineam, diuersum esse ab eo, quod monet Apostolus.

Disputationum vsus.

At dicet D. Doctor, ego addidi *Temerè*. Respondeo dictum benè: sed neque vnquam aliquid in Schola siue nouum, siue vetus docui: quin illius etiam causas & probationes subiecerim. Neque aliter in posterum me facturum confido.

Ad alterum petitionis membrũ, ne scilicet proferam aliquid quod sit nouum. Hoc enim multum differt à superiori. Nam fieri potest, vt aliquid doceam non à me excogitatum, neque mihi, sed alij reuelatum, & tamen nouum. Ad hoc igitur respondeo. Duobus modis aliquid dicitur nouum: primùm, in se, quod scilicet nunquam fuerit in Ecclesia auditum aut receptũ. Quod ad hoc primum nouitatis genus attinet, dico, sicut antea de meis nouis cogitationibus dixi: sicut nihil vnquam noui temerè, id est, sine causis legitimis & rationibus in Schola docui: sic etiam nihil tale me docturum, confido in posterum. Deinde nouum dicitur esse id, quod tametsi in se vetustissimum est, & in Ecclesia iam inde ab initio receptum, tamen auditoribus nouum esse videtur: idque vitio & culpa suorum doctorum qui illud vel nõ nouerunt, vel si nouerunt, alios docere noluerunt. Hoc modo, *doctrina Euangelij, tametsi in se vetustissima esset, testimonium habens à lege & Prophetis tamen ipsis Iudæis, tempore Christi & Apostolorum, noua esse videbatur. Quare? quia licet esset verè antiqua, ignorantia tamen & negligentia legis doctorum antiquata fuerat. Eadem nunc etiam Papistis noua videtur & appellatur: quare vetant, ne quid noua doctrinæ in suis Ecclesiis & Scholis doceatur.* Si igitur de hoc nouitatis genere loquatur D. Doctor, quod non credo, ne scilicet tale quid nouum doceam: dicerem, petitionem hanc esse Pharisaicam & Papalem. Quare sicut in papatu nolui eam admittere, & propter hanc causam, Italiam reliqui: ita nunc neque volo neque possum illi obtemperare. Teneor enim veterem doctrinam, quam & Prophetæ & Apostoli tradiderunt, & vetus Ecclesia amplexa est, vnà cum aliis nostri temporis fidelibus doctoribus, in Schola pro mea virili reuocare, & reuocatam retinere: etiamsi aliquid in ea nouum fortè auditoribus aut etiam aliquibus concionatoribus esse videatur. Exemplum. Quid vetustius illâ doctrinâ quam tradidi de perseuerantia sanctorum in fide? quid inquam vetustius etiam in hac Schola post renouatum Euangelium? Nam doctrinam hanc fuisse Buceri: quis, qui vel illum audiuit vel eius libros

Nouum quot modis aliquid dici possit.

bros

bros legit, nisi omnem prorsus perdiderit aut mentem aut frontem, inficiari id possit? & tamen nunc tanquam noua improbatur. Quorum vitio & culpa, nunc videtur esse nouatum, [illegible] ipsius Scholæ [illegible].

Tertium petitionis membrum est, *Ne quid profitear in meis lectionibus, quod repugnet doctrinæ, inquit, nostrarum Ecclesiarum, & præsertim nostrorum præceptorum D. Lutheri, &c.* [illegible] D. Marbachius [illegible] nostrarum Ecclesiarum [illegible] Si [illegible] Ecclesiæ [illegible] Gallia [illegible] Rhenum, in Polonia, in Italia & alibi. Si vero [illegible] *Nostrarum Ecclesiarum* [illegible] tantum [illegible] Germania [illegible] videatur [illegible] Ecclesias extra Germaniam [illegible] Ecclesias Christi, [illegible] nationem [illegible] Christi [illegible] Deinde [illegible] Palatinatu & in Hassia [illegible] D. Marbachius [illegible] doctrinæ [illegible] Quomodo igitur [illegible] ut nihil doceam quod [illegible] aliquarum nostrarum Ecclesiarum [illegible] quomodo [illegible] præstare?

Deinde autem [illegible] D. Doctore, quos intelligat nomine *aliorum nostrorum Doctorum, quorum opera Dominus hoc nostro tempore* [illegible] *Euangelij* [illegible]. Nam quos nominat D. Lutherum, [illegible] Brentium, ego quoque pro [illegible] viris Dei, viris doctis, [illegible] Ecclesia Christi optime meritos, tam qui viuit [illegible], quam qui viuunt in cœlis, non minore [illegible] D. Marbachius, honore, reuerentia, [illegible] & obseruantia [illegible]. Sed qui sunt illi alij? [illegible] Zuinglium, Oecolampadium, Bullingerum, [illegible] Caluinum, Martyrem [illegible] ex temporibus [illegible] D. D. [illegible] temporibus, vt [illegible] D. D. [illegible] *decreuit*. Sunt autem [illegible] quibus non conuenit inter omnes illos nostros [illegible] dico tantum, inter illos quatuor, quos D. Marbachius & fatetur illos multos, quos ego [illegible] inter illos quatuor simul, [illegible] & quod [illegible] est perspicuum. [illegible] petitio hæc D. Marbach. [illegible] nihil doceam, *quod repugnet doctrinæ nostrorum præceptorum*, cum ipsi inter se nonnullis pugnent inter se [illegible].

At dicet D. Doctor addidi *Temerè*, id est, sine legitimis & veris causis. [illegible] bene. Sed [illegible] rationes & [illegible] volunt [illegible] dissentire. Quid igitur? [illegible] D. Marbachium non hoc [illegible] verbis [illegible]. Nam præterquam quod [illegible] impossibile est obseruatu, [illegible] Nam etiam [illegible] *aliquid doceat, quod repugnet Ecclesiæ* [illegible] *Romana & nostrorum doctorum*. [illegible] qui à doctrina Romanæ Ecclesiæ [illegible] *Ne quid doceam, quod repugnet Ecclesiæ Christi* [illegible] *Prophetarum & Apostolorum* [illegible] Matt. 15. [illegible] & [illegible] Quid si [illegible] quod Deus auertat, à via [illegible] quisquis me viderit declinasse, vt me

in viam reuocet, rogo atque obsecro. Cæterum petere, vt nihil doceam, *quod vllo modo repugnet doctrinæ nostrorum præceptorum, id est, hominum quantumuis sanctissimorum, quantumuis doctissimorum*: [illegible] *contra verbum Dei.* Hic enim honor, soli Dei verbo, & doctrinæ Propheticæ atque Apostolicæ debetur, vt scilicet sine vlla contradictione recipiatur. Reliquorum vero hominum scripta ita cum iudicio legenda sunt, vt [illegible], si opus fuerit, possibit. Audiue Domine Scholarcha, Augustinum longe aliud me docentem, quam D. Doctor petat. In Tom. 2. epist. 111. ad Fortunatianum, Episcopum, col. 513. litera C. *Neque enim*, inquit, *quorumlibet disputationes, quamuis catholicorum & laudatorum hominum, velut scripturas canonicas, habere debemus, vt nobis non liceat, salua honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere: si forte inuenerimus quod aliter senserint, quam veritas habet diuino adiutorio, vel ab aliis intellecta, vel à nobis. Talis ego sum, in scriptis aliorum: tales volo esse intellectores meorum.* Et Epist. 48. ad Vincentium, col. [illegible] litera B. *Noli ergo frater contra diuina tam multa, tam clara, tam indubitata testimonia colligere velle calumnias ex Episcoporum scriptis, siue nostrorum, sicut Hilarij, siue antequam pars Donati separaretur ipsius vnitatis, sicut Cypriani & Agrippini. Primum quia hoc genus literarum, ab authoritate Canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur, tanquam ita ex eis testimonium proferatur, vt contra sentire non liceat, sicubi forte aliter sapuerint, quam veritas postulat.* Et in Epist. 19. ad Hieronymum, col. 70. litera C. *Ego enim, fateor charitati tuæ, solis eis scripturarum libris qui iam Canonici appellantur, didici hunc timorem, honoremque deferre, vt nullum eorum autorem scribendo aliquid errasse firmissime credam; ac si aliquid in eis offendero literis, quod videatur contrarium veritati: nihil aliud, quam vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assecutum esse quod dictum est, vel me minime intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, vt quantalibet sanctitate doctrinaque præpolleant; non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi vel per illos autores canonicos, vel probabili ratione, quod à vero non abhorreat persuadere potuerunt. Nec te mi frater, sentire aliquid aliter existimo: prorsus inquam non te arbitror sic legi tuos libros velle, tanquam Prophetarum, vel Apostolorum, de quorum scriptis, quod omni errore careant, dubitare nefarium est. Hoc à pia humilitate & veraci de temetipso cogitatione absit.* Hæc Augustinus; Atque eadem ij loci, in ipsis quoque Pontificum decretis, dist. 9. citantur. Neque certe Lutherus aliter, sensit & Bucerus quam Augustinus. Annon hoc semper improbant in Papistis, quasi non liceat illorum Canonibus & Patribus contradicere? Sed quid cum Augustinum & Lutherum ipsæ S. literæ aliter doceant, quam petere videatur D. Marbachius. 1. Cor. 14. mandat Paulus, *vt qui Prophetæ duo aut tres dixerint, ab aliis Prophetis & Ecclesia eorum iudicentur*: nempe ita, vt si opus sit, contradicere illis possit. Idem Apostolus 1. Cor. 11. cum tradidisset eam doctrinam, qua docet, *mulieres debere tectis capitibus in Ecclesia orare, & viros detectis*: quamuis ea doctrina sibi esset certissima, quod esset secundum Deum, tamen eam iudicio Ecclesiæ submittit, dicens, *Inter vos ipsi iudicate*. Act. 17. Thessalonicenses sciebant Paulum esse Apostolum Christi: et tamen non simpliciter crediderunt, sed eius doctrinam ad Scripturas Prophetarum examinarunt: parati procul dubio Paulo contradicere, si ipsius doctrinam reperissent à Prophetarum doctrina fuisse diuersam. Quid igitur petit D. Marbachius, ne quidpiam doceam, quod repugnet doctrinæ nostrarum Ecclesiarum, & nostrorum præceptorum, D. Lutheri, &c.

At dicet, perpende, Zanchi particulam *Temerè*. Bene perpendo: & placet illa particula. Sed hoc à me petere cum hac particula, superuacaneum fuit. Quippiam non tam parum honoris defero primum omnibus Ecclesiis reformatis: deinde Luthero, Bucero & aliis doctis viris, vt velim sine legitimis & necessariis caussis temerè illis contradicere.

Cæterum si hæc D. D. petitio iusta est; vicissim ego quoque ab ipso peto: tametsi suas habet speculationes & reuelationes, nihil tamen in suis vel lectionibus vel concionibus temerè doceat, quod Ecclesiarum Christi in Anglia, Heluetia, Gallia, Palatinatu, Hassia, & alibi & illarum Ecclesiarum doctorum, videlicet Caluini, Bul-

lingeri, Martyris, Musculi, & aliorum, & præsertim præceptoris sui Baceri, in cuius etiam locum & dignitatem successit tam in Ecclesia & Schola, quàm in Consilio Thomensi, doctrinæ repugnet: *doctrinæ*, inquam, *quæ certa & perspicua in Scripturis habet testimonia*. Atque hoc non solùm peto, sed etiam per Iesum Christum rogo & obsecro mecum obseruet: idque ne similes vllo modo vel ipse vel ego Papæ esse videamur; qui Papa, iactat quidem, *se esse successorem Petri, & se non posse errare in fide sicut neque Petrus: Se enim retinere puram doctrinam, & hoc nomine dominari vult omnibus, caput se esse dicens totius Ecclesiæ, interim tamen neque doctrinam neque humilitatem, caritatem, & alias virtutes Petri imitatur: quid dico non imitatur? imò contrà etiam, ipse superbus hypocrita doctrinam Petri impugnat: & qui propugnare eam volunt, eos ad sanguinem vsque persequitur.* Absit à nobis, vt talem hypocritam imitemur.

QVARTA D. MARBACHII petitio, hæc est, Vt omissa locorum communium tractatione, &c.

RESP. In hac petitione, duæ sunt accusationes, duæ petitiones, & vna enunciatio. Prima accusatio est, *quod totum propè hoc octennium in tractatione Locorum Communium versatus sim.* Altera, *quod mei auditores ex ista Locorum communium tractatione, offensi sint & offendantur.* Petitio prima est, *vt omittam Locos Communes.* Altera, *vt in explicatione textus sacræ scripturæ pergam.* Enunciatio hæc est: *Cùm explicantur Loci communes, maiorem:cùm verò textus tantùm Scripturarum, minorem, capiendæ offensionis occasionem dari.*

Ad accusationes meum est respondere. Ad primam igitur.

Quas scripturas D. Zanchius Argentinæ intra octennium explicarit.

Quòd ait, *me propemodum toto hoc octennio versatum fuisse in locis communibus*, quasi nihil aliud ferè docuerim errat D. Doctor. Nam primum præter locos communes, interpretatus sum 12. *cap. in Esaia*: & ibi tractaui permultos, nempè quotquot ferè tractaui locos communes. Deinde aliquot *Psalmos* extraordinariè. Tertiò, totum *Hoseam* non solum interpretatus sum, sed etiam vtilissima analysi in certas propositiones resolutum, totum dictaui. Quartò, *duos ferè Physicorum libros*. Postremò, nunc versabar in secundo capite prioris *Epistolæ Ioannis.* Summa: plus temporis in explicandis iis textibus consumpsi, quàm in locis communibus tradendis. Ex quo falsum esse apparet, quod ait, *me totum ferè hoc octennium in locis communibus tractandis consumpsisse.* Deinde etiamsi esset verum id quod dixit: quid inde sequeretur? Menè inutilem fuisse Scholæ? Cur igitur curatum fuit, *vt primò loci communes Philippi, deinde illius Examen in Schola prælegeretur?* At inquies: *ideò quia exstant loci communes Philippi & aliorum: ideo non debent in immorari.* Exstant etiam commentarij in Biblia permulti. Ergo non opus est opera mea vel D. Doctoris in explicandis Scripturis.

Ad alteram accusationem: *quod auditores mei, hac mea locorum communium tractatione offendantur*, respondeo: *multos etiam doctrina Prophetarum, Christi & Apostolorum, cùm ab ipsis traderetur, offensos fuisse, & nunc etiam offendi. Non tamen sequitur, doctrinam Prophetarum, Christi, & Apostolorum fuisse & esse malam, ideóque interdicendam.* Deinde multi etiam doctrina D. Marbachij offensi sunt sæpenumero: & proximè vehementer, cùm meam *de perseuerantia Sanctorum impugnauit*. Sed in iis offensionibus, semper duo consideranda sunt. I. *Qui & quales sint illi qui offenduntur.* Deinde, *iurène an iniuria offendantur, seu an causa istius offensionis sit in doctrina, quam audiunt & qua offenduntur: an verò sit in ipsis propter doctrinam contrariam, quam antea ab aliis didicerunt.* Si contendat D. Doctor, ideò offendi meos auditores, quia doctrina mea mala est: probet, eam esse malam, tum sequetur, illos iurè offendi. Si verò id non possit; causa igitur offensionis non est in mea doctrina: sed in eo quod malam doctrinam ab aliis edocti, meam bonam deinde ferre non possunt. Quare iniuria offenduntur. Ego meam doctrinam solitus sum in publicis disputationibus toti Scholæ examinandam proponere. Ibi appareat, qualis ea sit.

Ipse D. Doctor non ita facit. Cur id non faciat, alij iudicent.

Ad vtramque petitionem, paucis respondeo. *Pergere in contextu vtile est. Sed locos communes penitus omittere, vtile non est. Vnum igitur est faciendum: sed alterum non est omittendum.*

Ad alteram: *Vt in contextibus Scripturarum pergam*, respondeo. D. Rector, vt de aliis taceam, in libro de aperiendis literarum ludis, duas tradit rationes explicandorum librorum: vnam, *cùm omnia ordine, atque singula examinantur*: alteram *quá quædam emittuntur, & ea solùm aperiuntur, quæ sunt necessaria*. Et vtramque censet esse in Scholis retinendam. Cùm igitur D. Marbachius hanc posteriorem sequatur (legit enim, vt auditores ipsius referunt, paraphrasticè:) vtile est, vt ego, sicut hactenus feci, illam priorem sequar.

Quod ad illam enunciationem attinet: *maiorem scilicet offensionis occasionem dari auditoribus, cùm explicantur loci communes, quàm cùm Scripturarum textus interpretamur*: Ego longè aliter sentio. Cùm enim tantùm textus interpretamur, locique communes tantùm indicantur: ibi scrupuli oriuntur in animis auditorum, nisi ij diligenti explicatione tollantur, fit, vt animi auditorum maneant perturbati & offensi. At verò si locos aliquis diligenter explicuerit, loci in speciem pugnantes concilientur, aduersariorum argumenta diluantur, & vera doctrina tandem ab omnium calumniis vindicetur: nulla amplius in animis auditorum remanet offensio, & pura doctrina certior apparet, & firmiùs etiam retinetur: id quod procul dubio assecutus fuissem in mea de perseuerantia Sanctorum tractatione, si non, vt mihi interdiceretur, curatum fuisset.

Cæterùm, totum hac de re iudicium circa hanc quartam petitionem, permitto D. Rectori & D. Heilino. Horum enim propriè interest hac de re iudicare.

QVINTA ET POSTREMA D. Doctoris petitio, hæc fuit: Cùm ego. Ecclesiæ, &c.

IN hac petitione quæ est de Disputationibus, tria facit. I. *Sese excusat, quod non præsit disputationibus: ait, hoc fieri non posse.* Causam subdit, *quia laboribus Scholæ & Ecclesiæ distineatur: ita vt non satis sit sibi otij ad disputandum.* Subdit corollarium. *Ideò (id est, quod exemptus sit & Dominos Scholarchas hoc non latere:) Dominos Scholarchas & se isto labore disputandi exemisse, & mihi (nimirum vt eius loco disputarem) stipendium amplificasse. II. Postquam se excusauit; accusat me primum neglecti officij, quod scilicet hactenus disputare neglexerim: cum tamen id mei sit officij: deinde ingratitudinis, quod cum D. Scholarchæ amplificarint mihi stipendium, vt frequentiùs disputarem, tamen id non fecerim. Tertiò laudat. Cùm magnum (vt ipse loquitur) mihi sit otium: negligam tamen disputare. III. Postremò suam subdit petitionem: se nimirum humaniter rogare, vt meum officium disputandi deinceps faciam interim.* Nunc respondeo ad singula.

Quòd ipse non præsit disputationibus, verissimum est. Sunt enim anni circiter sex & ampliùs ex quo hoc suum officium facere neglexit: & memini, cùm in conuentu Scholastico præsente etiam D. Petro Martyre, sese à disputationibus subduxit, & tunc causabatur hoc, quod priuatas disputationes singulis septimanis, haberet cum suis pueris in collegio. Non posse igitur præesse publicis. Tunc nullam fecit mentionem, quod D. Scholarchæ se exemerint. D. Quod verò nunc ait, *se per eos D. Scholarchas fuisse exemptum*, verum sit, nécne, melius nemo nouit, quàm vos ipsi. Quod verò ait, *se non posse & tantis tot negotiis Ecclesiæ*, facilè credo. Multa enim sunt, præter magna & multa Ecclesiæ & Scholæ negotia, quæ Reuerendum D. Doctorem remorantur, distinent, & impediunt: non solùm vt non possit præesse disputationibus, sed etiam vt [illegible] possit suo tempore legere: Primum, non est pastor vnius tantùm Ecclesiæ, sed superintendens omnium Ecclesiarum, intra & extra vrbem amplissimi nostri Senatus. Hoc vnum officium, si quis velit illud dignè obire, satis habet molestiarum & laborum. Sed huic accedunt etiam alia non minus grauia offi-

nis officia, quorum singula ferè singulos, eósque non vulgares, qui se obeant, postulant viros. Est Doctor in Schola. Quale est hoc munus? Est Visitator Scholæ. Est Visitator Ecclesiarum. In quo officio, quotannis duos minimum insumit menses. Curam habet duorum collegiorum. Præsertim verò cura Collegij ad Prædicatores, vt audio, vsque adeo occupatum tenet hunc hominem, vt verè mirum sit, quomodo quippiam aliud præstare queat. Factus est postremò Decanus nostri collegij Thomensis, quod officium quantam diligentiam, solicitudinem, curam ab eo, qui se fungitur, postulet, ac proinde quantum laborum ac molestiarum secum ferat, etsi vobis quoque Dominis Scholarchis est perspicuum: nostri tamen collegæ omnium optimè norunt. Certè si singulis istis officiis singuli, illique haud vulgares viri præessent: haberent tamen singuli satis quod agerent. Nunc verò ea omnia sustinet vnus D. Marbachius suis humeris. Qui igitur fieri potest, vt etiam disputationibus præsit? Verum igitur est quod ait, *se non posse propter tot & tanta negotia atque officia disputationibus præesse.*

Cæterùm an proinde sit verè excusabilis, nécne, iudicent qui præditi sunt iudicio. Ego quod sentio, liberè dico. Propria D. Doctoris vocatio in hac vrbe, est ministerium verbi: vt scilicet cùm in Schola doceat & disputet, tùm in Ecclesia concionetur. Vt hac sua vocatione, dignè, vt Dominus postulat, fungatur, debet primùm perpetuò in Scripturis & studiis literarum versari. Proinde Paulus Timotheo Ephesi Episcopo, postquam, qualis debeat esse Episcopi vita, docuisset 1. Tim. 4. dicendo, *Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium, in sermone, in conuersatione, in caritate, in fide, in castitate,* mox quibus studiis debeat vacare, docuit, dicendo: *Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ.* Non dixit Apostolus, *Attende regnis, ciuitatibus, oppidis, pagis, fundis gubernandis:* sed, *Attende lectioni,* sacrarum scilicet scripturarum. Deinde debet in hoc studium ita incumbere, vt quidquid se ab eo auocat, reiiciat. Sic fecerunt Apostoli. Susceperant initiò negotium verè Ecclesiasticum, *curam nimirùm pauperum & viduarum in Ecclesia.* Cæterùm cùm vidissent, *officium hoc alioqui pium & Christianum, sibi esse impedimento, ne possent primariæ suæ vocationi, quæ erat, vt attenderent lectioni & prædicationi satisfacere: illud negotium Ecclesiasticum, aliis curandum commiserunt, nempe septem Diaconis.* Quantò magis resignassent Apostoli alia officia, quæ & multò magis quàm illa auocant à lectione ac prædicatione, & potiùs ad proprium quæstum, quàm ad Ecclesiæ salutem faciunt. Hinc idem Apostolus 2. Tim. 2. *Nemo, inquit, militans, implicat se negotiis vitæ, vt ei qui se in militiam delegit placeat.* Quod dictum quanquam ad omnes Christianos pertinet, quia omnes militamus Deo: tamen imprimis ad imperatores exercitus Christiani, id est, ad Episcopos, Doctores, & Pastores spectat. Hinc tota pestis Ecclesiæ in Papatu profecta est, quod Episcopi neglecto suo proprio officio, quod erat, attendere lectioni, adhortationi, doctrinæ: negotiis sæcularibus se implicuerunt. idque contra antiquissimos etiam Ecclesiæ canones. Inter canones, qui Apostolorum vocantur, est Canon septimus qui sic habet [illegible] Id quod etiam in decretis, dist. 88. Can. 3. latinè citatur his verbis. *Episcopus aut Sacerdos* (græcè est [illegible]) *aut Diaconus, sæculi curas non assumat, sin aliter, deiiciatur.* Item in concilio Carthaginensi. Can. 3 *Episcopus,* inquit, *nullam rei familiaris curam ad se reuocet, sed lectioni, & orationi, & verbo prædicationis tantummodò vacet.* & citatur in Decr. distinct. 88. Can 6. Cum igitur D. Doctor ipsemet fateatur, se non posse præesse disputationibus propter multa & grauia negotia quibus implicatur, deinde omnes etiam videant, illum, non posse vacare lectioni & doctrinæ, propter eandem causam, quid faciendum est? Debent Domini Scholarchæ illi esse autores, vt sponte ea aliis resignet officia & negotia, quæ se à proprio doctoris & Episcopi officio perficiendo auocant atque impediunt: alioqui si faciat, sed sciens, ac volens sese tot negotiis implicare pergat, poterunt quidem homines in eius gratiam dicere, te illum habere excusatũ, sed reuerà coràm Deo & eius Ecclesia nullam poterit habere excusationem. *Scio veritatem odium parere,* sed quid agam? Certè tacere non possum, cum Dominus veritatem loqui iubet. Nunc venio ad accusationem.

Accusat me D. Doctor, quod neglexerim disputationes. Deinde munus quoddam Dominorum Scholarcharum mihi exprobrat. Postremò obiicit, *quod multum habeam otij.* Respondeo ad singula, sed inuerso ordine.

Quod *ad otium meum attinet:* verum est, me non esse, Dei beneficio, tot negotiis implicitum, vt ipse est. Dominus enim nouit, me non esse multis negotiis transigendis idoneum: & non parum esse certo, si hoc vnum, quod mihi iniunxit, perfecero. Cæterùm sciant Domini, *meum otium non esse otiosum* nihil addo præterea. Schola testis est inprimis. Deinde etiam nostra Ecclesia, per duos annos aut ampliùs, an sim otiosus & delitiosus, nécne, optimè nouit.

Quod ait *de amplificato stipendio:* nihil aliud respondeo, *nisi, quod si D. Doctor putat, me hominem esse mercenarium, néque legere hic vel disputare propter stipendium, fallitur: non sum, non sum, inquam, mercenarius. Quod pro mea virili doceo, disputo, scribo: hoc ideo facio, quia id vt faciam mea vocatio postulat. Quod etiam Domini me sustentant: id ideo faciunt, quia norunt, quid ordinarit Dominus,* nimirùm vt, *Qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuant: & qui seruiunt altari, viuant de altari,* Item, *Non alligabis os bouis triturantis,* Paulus de suo officio dicebat: *Necessitas euangelizandi mihi incumbit: & Væ mihi, nisi euangelizem.* Idem tamen in eadem epistola & capite, quale sit officium eorum quibus euangelizatur, multis docet nempè, *vt qui accipiunt spiritualia: præbeant carnalia.* Ergo cùm nati mihi essent duo filioli, significaui vobis Dominis Scholarchis meam necessitatem. *Vos pro pietate & liberalitate vestra, interiecta D. Sturmij Rectoris intercessione, iussistis pro eo tempore 26. florenos mihi quotannis à vestro procuratore dari. In hac re, fecistis vos officium bonorum Dominorum. Ego gratias egi: & perrexi in meo officio, non propter illos 26. florenos, sed propter meam vocationem. Nam etiamsi nihil dedissetis, officium tamen meum negligere haud potuissem. Nunc etiam pro eadem vestra in me liberalitate habeo & ago gratias.* Sed quod D. Marbachius eos mihi exprobrat: cùm tamen ipse eos mihi neque dederit, neque dandos curarit: deinde quòd ipse dicat, *mihi fuisse datos, vt frequentiùs disputarem,* id est, vt eius loco præessem disputationibus: cum tamen sint mihi dati à vobis ad subleuandam meam necessitatem: in ea re non benè agit. Quare nihil etiam ei respondeo. Sunt enim mihi propter Christum multa ferenda & tolleranda.

Quod verò accusat me, quod non disputarim, cogor vobis Domini Scholarchæ quas & quot per septennium habuerim disputationes, recensere, vt videatis, an disputauerim, nécne. Cuperem etiam, vt ipse D. Doctor recenseret suas disputationes.

De creatione hominis & de peccato Adæ, vnam.
De scripturis sacris, seu de verbo Dei, vnam.
De Ecclesia quatuor.
De primatu Papæ, vnam.
De disciplina Ecclesiastica, vnam.
De cultu Dei, vnam.
De furto, déque pœnis æternis propter peccata temporalia, vnam.
De peccato Originali, vnam.
De peccato Originis in Renatis, vnam.
De libero arbitrio, tres.
De perseuerentia sanctorum in fide, vnam.
De meritis bonorum operum, vnam.
De Matrimonio contra cœlibatum, vnam.
De plectendis hæreticis, vnam.
De cantionibus & cantibus in Ecclesia, & de remissione peccatorum, vnam.
De videndo Deo, vnam.
De Trinitate, vnam.

Numero sunt viginti & tres. Plures etiam habuissem, si non fuissem coactus, tùm propter absentiam, tum propter alias occupationes D. Doctoris, sæpenumero solus permultos menses legere. Anno præterito 1560. initio habui disputationem de Trinitate, à paschate ad Ioãnis, solus legi. Non potui ergo tunc disputare. Post Ioannis, propter nimium æstum & labores prætermissos, etiam non potui disputare. Post vindemias, propter occupationes D. Doctoris in visitationibus Scholæ, etiam solus legi per aliquot septimanas. Postea à mense Nouembri, cœpit me vexare propter Heshusij librum. Inde factum, vt nec disputare nec legere potuerim in hunc vsque diem.

Illud præterea addo, si ipse, vt debet, faceret suũ officiũ legendo & disputando, ego quoque sæpiùs disputarem.

1. Cor. 9.

Sed illud est intolerabile: quod D. Doctor debeat aliis imperare, alios reprehendere, neglecti officij: cum ipse tamen in suo officio sit maximè reprehensibilis.

Quod igitur vt ad petitionem veniam, petit *verissimum meum posthac facere non intermittam*: Sicut hactenus pro mea virili feci: sic, si vobis placuerit, faciam. Sed vicissim quod ab aliis petit, ipse prior præstet. Neque enim boni Imperatoris est dicere, *Ite & facite: sed eamus & faciamus*. Et si causatur alia negotia eam omittat, præsertim quæ potiùs ad quæstum suum (si quæ talia habet) quàm ad Scholæ & Ecclesiæ salutem faciunt, vt suæ primariæ vocationi satisfaciat. Meminerit præcepti Apostolici: *Attende lectioni, exhortationi, doctrinæ*: & Apostolos in Actis imitetur, qui ne impedirentur ab officio Euangelij prædicandi, negotium Ecclesiasticum, id est, curam pauperum & viduarum, Diaconis commiserunt. Et in Decretis, distinct. 89. Canon. 1. citatur dictum Gregorij ad omnes Episcopos: quo mandatur *ne in Ecclesia vni personæ, multa, ne duo quidem, committantur officia, quod hoc sit & noxium simul & turpissimum*. Quod si ipse nolit sponte facere, *vestrum est, Domini Scholarchæ, si amatis gloriam Dei, salutem Ecclesiæ, vtilitatem Scholæ & pacem inter Professores omnes, illum redigere in ordinem, & vt suum faciat officium cogere.*

Precor verum Deum, per Christum Iesum, vt & vos & omnes nos, in omnibus quæ ad nostra officia digne facienda necessaria nobis sunt: pro sua gratia donet, atque indies cumulet: Ecclesiam hanc & Scholam in pura doctrina conseruet, eosque amore sua vera fide & sui amore afficiat, carnem mortificet, & spiritum viuificet: vt nihil nisi quæ tum ad ipsius gloriam, tum ad Ecclesiæ salutem spectant, quæramus.

Valete & Maiorem Scholæ vestræ, vt confido, quàm vllius hominis, rationem habetote: & illud Apostoli retinetote: Nolite omni spiritui credere: *considerate etiam diligenter, quinam sint qui magis quærunt quæ sua sunt, quàm quæ sunt Scholæ & consequenter Christi. Omnes enim morimur, & stabimus tandem ante tribunal Christi, reddenda erit omnium administrationis ratio. Iterum igitur precor Dominum Iesum, efficiat in vobis id, quod iubet vos facere.*

D. D. VV. obsequentiß.
Hieron. Zanchius.

CAPVT VIII.

H. ZANCHII IN CAVSA contra D. Marbachium & Pastores pro se ad Dominos XIII. Viros supplicatio, in qua 62. calumniæ sibi ab aduersariis obiecta, refelluntur.

ANnus præterijt, clementissimi atque prudentissimi Domini, ex quo Heshusij liber maximi dissidij vestra Scholæ prabuit, & mei accusandi dedit exordium. Accusatus fui primùm quidem, quòd de Cœna Domini aliter docerem, quàm in Confessione Augustana contineretur. Deinde quod de fine sæculi & de Antichristo noua & impia tradiderim. Postremò hæreseos non tantùm accusatus: sed etiam damnatus propter doctrinam quam in Schola vestra per tot annos docui de prædestinatione, déque perseuerantia Sanctorum in fide. A quo ita effectum, vt non solùm in Schola, sed etiam per totam Vrbem, tanquam hæreticus & improbus homo traductus fuerim annum iam & amplius.

Etsi verò videtis me tot tantisque iniuriis atque calumniis petitum, ego tamen per totum hoc tempus pro me, defensione mei, in Capitulo Thomensi tantùm ter dixi: apud vos verò Dominos meos nunquam. Huius autem mei silentij causæ fuerunt tres. Vna, quod sperabam, fore, vt mei accusatores, spectata mea modestia, patientia, atque silentio, odium quod contra me conceperant, ponerent, & sese ipsimet sui monerent officij. Altera, quod non tantùm audiebam & magna etiam ex parte videbam, omnes ferè (exceptis iis, qui causam optimè nouerant) animos à me esse alienatos: idque propterea, quod persuasi essent ex aduersariorum sermonibus, me talem esse, qualis fueram depictus, hæretica rum doctrinæ hominem. Difficile autem est, vt quis se suamque causam defendat apud homines in contrariam sententiam persuasos. Sperabam autem, id fore in hac causa, quod in cæteris solet fieri negotiis, vt prudentia mora aliquando saltem veritatis patrocinio adferret. Postrema causa fuit, quoniam cùm persuasus essem de veritate diuinarum promissionum, quibus Deus promittit, *se fore protectorem innocentium & oppressorum: in quiete ac silentio fore fortitudinem nostram*: volui huiusce promissionis complementum expectare, atque in me ipso sicut aliis, sic etiam nunc, experiri. Certus, talem promissionem omnino in me atque in hac causa completum iri. Proinde quò minus mihi licuit per hunc annum apud homines causam meam defendere: eò magis quotidie me & causam meam Deo commendaui, dicens cum Dauide, *Iudica Domine causam meam*. Hæ fuerunt causæ mei silentij.

Cæterùm nunc multa sunt, quæ me hoc silentium abrumpere, & tandem aliquid pro me dicere cogunt. Vnum, quòd [illegible] Deinde, *quòd me [illegible] vobis & aliis, vel contrauersiam istam, quæ est de vel gione: idemque gloriam D. nihil curare [illegible] stias quas propter hoc dissidium passi aliis [illegible] nihili facere: vel Scholæ damnum [illegible] etiam existimationem negligere: vel denique [illegible] na, de quibus accusatus fui, omnesque [illegible] commissa meo silentio comprobare.* Postremò, *quod necesse est, vt, quid tandem ego à vobis expectem, explicem. Neque enim est, aut vobis honorificum, aut Scholæ vtile, aut etiam multis aliis operæ pretium: causam hanc diutiùs ad cognoscendum & definiendum differri.*

Proposui igitur breuiter vestræ Clementiæ exponere: primum, *quantum doloris ceperim ex hoc dissidio, propter tum veritatem oppugnatam, tum Scholam turbatam, tum amicitiam inter collegas violatam: tum Magistratum hoc dissidio perturbatum, tum denique etiam propter meam læsam existimationem.* Deinde, *quæ à me [illegible] nimis molestiis recreentur atque etiam retineant & reficiant.* Postremò *quæ sit mea in hoc necessario tempore, postulatio atque supplicatio.*

Rogo itaque clementiam vestram, vt sicut adhuc sum patienter non semel & iterum audiuistis: etiam me semel benignè audiatis.

Ac vt ad primum caput meæ orationis accedam: multa sunt in hac controuersia, ex quibus ego maximum dolorem cœpi non ex meo periculo, sed ex ipsius contentionis magnitudine. Non est enim vllo modo, viri prudentissimi, dissimulanda & silentio prætereunda hæc causa. Primùm enim in ea agitur *de Dei gloria*. Secundò loco agitur *salus Scholæ, atque Ecclesiæ vestræ*. Tertiò agitur *honos & fama Senatus, totiúsque ciuitatis*. Quartò agitur *salus & existimatio Ecclesiæ Ministrorum, totiúsque Ministerij dignitas*. Postremò etiam agitur *res mea, totaque mea existimatio*. Quantum igitur dolorem ex hoc dissidio ceperim: iudicare quidem potestis, sed explicare non possum.

Ac quod Deum Opt. Max. ipsiúsque gloriam attinet; doctrina Dei & quidem præcipua pars Euangelij, fuit non tantùm in dubium vocata, sed etiam damnata, doctrina nimirum *de Perseuerantia Sanctorum in fide*, ex qua pendet articulus de certitudine salutis nostræ per Christum. Hæc verò doctrina *de Perseuerantia* pendet à doctrina *de immutabili Sanctorum electione et Prædestinatione*, sine qua doctrina, articulus *de gratuita per Christum Iustificatione*, nullo modo consistere potest. Totam autem hæc doctrina Christi est & Apostolorum explicata ab Augustino, recepta ab Ecclesia Catholica, renouata à Luthero & Bucero (vt de aliis taceam,) non Italis & Gallis, sed Germanis, totiúsque Germaniæ duobus luminibus. Hanc ego in Scholis vestris retinere volui: neque in ea defendenda, cuiquam me iniuriam fore, putaui, neque vllam hic gloriolam quæsiui, quasi vel ego causam nouam attulerim, aut suppressam, cum aliorum infamia, renouare vellem. Sed quod putarem, omnes facere debuisse, quod faciebam ego. Itaque feci: imprudens offendi collegas meos, volens defendi doctrinam Christi, consentaneam Patrum dogmatibus, non dissentaneam Confessioni Principum Euangelicorum, comprobatam multorum, quæ habeo, testimoniis, sed tamen à collegis aliquibus meis condemnatam. Qualis igitur doctrina sit damnata, perspicuum est: de tenui

nimi-

nimirùm Dei, doctrina certa, perspicua, catholica, ab initio etiam renascentis Euangelij, in hac Schola atque Ecclesia recepta.

Est autem magnus dolor filiis Dei, videre, talem doctrinam Christi damnari. Eo verò grauior est dolor, quod damnata fuit ab illis, quorum erat eam defendere, vtpote quibus cura animarum vestrarum commissa est: à vestris inquam pastoribus, qui meliùs eam quàm ego tenere debuissent, quippe quorum pars excellentior Bucerum ipsum multos annos hîc docentem audiuit. Quòd autem verum sit quod dico: probaturus sum, idque apertè, cùm ipsius Buceri scriptis, & disputationibus huius vrbis, tùm etiam testimoniis atque iudiciis Academiarum, seniorum doctorum virorum, hominum benè iudicantium.

Sed tamen hoc auxit dolorem meum, quod hæc doctrina damnata fuit in ea vrbe, in ea Ecclesia, in ea Schola, vbi antea eadem fuerat tradita, & vnde ad alios multos populos, vsque in Italiam defluxit. Nam certè doctrinam hanc (vt de me loquar) non nunc primùm Argentinæ, sed multis annis antè in Italia, cùm ex Augustino, tùm præsertim ex libris Buceri, viri piissimi atque doctissimi: quo inter Germanos Theologos nemo in Italia iudicatus fuit meo tempore doctior, didiceram. Vidisse igitur, damnari Argentinæ eam doctrinam, quam Argentina ad nos in Italiam per libros Buceri allatam, amplexus fueram: mihi non solùm admirationem, sed etiam dolorem incredibilem attulit, neque id mihi soli, sed omnibus, quos potui audire, viris doctis & piis.

Sed non minùs temporis consideratio, quàm locus, vbi damnarunt pastores doctrinam hanc, dolorem mihi auxit: anno nimirùm, ex quo cœpi illam hîc docere, octauo. Nam eorum, quæ obiecta atque damnata nunc fuerunt, nihil est, quod non inde ab initio, quo hîc sum, docuerim sæpiùs ac disputarim, præter articulum de fine sæculi, & de vltimo Antichristo: quia de illis nunquam occurrit locus, qui me moneret, vt docerem, nisi anno superiore. Imò hoc addo, quod ad doctrinam de Prædestinatione attinet, inter D. Marbachium & me nulla vnquam (quod potuerim animaduertere) fuit ante hoc dissidium controuersia, nisi de modo eam tradendi: id quod etiam apparet in secunda eius petitione, vbi non petiit, vt doctrinam mutarem, sed modum, hoc est vt inciperem à posteriori, quo verbo, ego nondum intelligo, quid sibi velit. Quia, si intelligit, vt incipiam à verbo reuelato, respondi, *me nihil vnquam docuisse sine verbo reuelato in sacris literis*. Quid? quod tùm cooptandus essem in collegium Thomense, D. Marbachius totam meam doctrinam, quam iam per biennium docueram (docueram autem & disputaram sæpiùs de Prædestinatione) probauit in Capitulo: dicens, non opus esse, vt de doctrina interroger, quod ea sibi & omnibus sibi nota iam per bienniū. Cùm etiam M. Melchior librum de Prædestinatione contra Bezam esset editurus: D. Rector, & D. Hotomannus in conuentum venerunt: sicque oratione effecerunt, vt non fuerit liber impressus: actionem autem hanc probauit D. Marbachius & totus conuentus. Vel igitur D. Marbachius agnoscebat, doctrinam *de Prædestinatione*, quam post Augustinum, Lutherum, Bucerum, & multos doctos viros, docuit etiam Beza, esse veram, vel falsam. Si veram: non video igitur cur eam in me damnet. Si falsam: non debuisset igitur librum Melchioris impedire suo suffragio. Ego verò malo credere, D. Marbachium probasse doctrinam Bezæ, quàm contra conscientiam peccasse. De reliquis Pastoribus hoc dico: norant omnes iam ab initio, tùm ex lectionibus, tùm ex disputationibus meis, quæ mea esset *de Prædestinatione doctrina*. Interim tamen antehac amicitiam mecum coluerunt omnes. Nunc tamen me, tanquam κάθαρμα ciuitatis, exsecrantur. Quòd igitur doctrinam illam, quam de principio, quo huc veni, per octennium docui: & quam illi sciuerunt à me doceri, nunc demùm damnent, & admirationem & dolorem attulit non mediocrem, quod inde appareat, eos non zelo doctrinæ, sed potiùs odio mei eam damnasse. In quo tamen: si eorum vitium meam causam adiuuet, doleo tamen, Ecclesiam detrimentum accipere hoc malo & iracundo exemplo nostro. Quam verò rationem instituerunt in damnanda hac doctrina, Acta ipsa docent. Primùm D. Marbachius, antequam mecum de ea re (vt æquum erat) conferret, eam in Schola oppugnat. Deinde in Theologico conuentu, postquam discessisset Pastor Ecclesiæ Gallicanæ & Diaconi, aliquot ministri eam damnant, me nunquam audito, & paulò post profecti ad Dominos Scholarchas, curant, *vt mihi illius doctrinæ continuatio interdicatur*. In Capitulo verò me semper absente, eam ita damnauit, vt propter eam me appellarit *hæreticum, Anabaptistam, Catharum, Nouetianum, Schvvencfeldianum, hominem plenum hæresium*: nūquam tamen vel ego, vel Capitulum obtinere ab ipso & suis symmystis potuimus, vt vel ad disputationem, vel in collocutionem mecū veniretur, & quæ ab ipsis aduersus me fuerant dicta, probarentur. Interim non contenti doctrinā hanc sanctissimā dānasse in Schola, in conuentu, & in Consilio Thomensi: etiam damnarunt, vt audio, in concionibus, ad postremū in libro quodam aduersus omnes meas theses composito, quē librum voluerunt quidem prælegere capitulo: sed relinquere illi examinandum minimè voluerunt, tandem verò Dominis meis etiam obtulerunt, & in illorū manibus exemplum illius vnum reliquerunt. Neque hoc solùm, sed etiam aliis secretò aliud exemplum legendum tradiderunt. Nam quendam possum nominare, cui illum librum legendum tradiderunt, & alium, cui ante tres dies legendum obtulerunt. Mihi verò cuius res agitur, nihil cōmunicatur, nihil indicatur, sed perpetuò in tenebris confodior grauissimis, venenatis, & lethalibus calumniarum telis. Hæc certè agendi ratio, nulli probo viro probari potest: indigna homine: indignior Christiano: indignissima Theologo.

Quo verò affectu ducti eam dānarint, Dominus & ipsimet norunt. Illud tamen ego dico, si zelo gloriæ Dei, & bonā conscientia id fecissent; certè fecissent etiam ante impeditum Heshusii librum: deinde, iuxta mandatum Christi, me priùs accersissent, interrogassent, audiuissent, conuicissent, denique omnia in luce egissent, non in tenebris. Est autē dictum Christi verissimum: *Omnis qui malè agit, odit lucem & non venit ad lucem, vt ne arguantur opera eius.*

Quare quod viderim doctrinam Christi, & talē doctrinam, in tali vrbe, à talibus hominibus, tali tempore, talique ratione impugnari & damnari: ita vt ego pro meo officio defendere eam publicè non potuerim: grauissimo affectus fui dolore.

Propter Scholam verò & Ecclesiam, tantum sensi ex isto dissidio dolorē quantū dicere non possum. Scholam enim & Ecclesiam amo, vt quiuis alius. Vulnus autē vtrique inflictum, grauius est, quàm vt ego queā explicare. Nullū enim lethalius Ecclesiis atque Scholis infligi vulnus potest, quàm cum vetus & salutaris Christi doctrina, ceu hæretica atque diabolica, impugnatur, & illius professores damnantur. Veterem verò in hac Schola & Ecclesia doctrinam esse hanc quam vestri damnarunt: scripta Apostolorum, deinde Augustini, deinde Buceri, Lutheri, & aliorū veterum, qui hîc docuerunt, postremò iudicia Academiarum & Ecclesiarum, quæ attuli, satis perspicuè demonstrant.

Quòd verò speciatim ad ipsos meos Dominos attinet, duo hîc sunt, quæ vehementer dolui atque doleo. Primùm, *sunt labores atque molestiæ quas propter nostrum istud dissidium passi estis & adhuc patimini. Non desunt vobis perpetuæ & graues molestiæ, atque solicitudines in reipub. administranda. Quòd igitur nos etiam theologi nostris dissidiis, grauibus vos afficeremus molestiis, quod ad me attinet, vehementer dolui atque doleo.*

Alterum est, *honos atque fama nominis vestri, quam propter hoc dissidium in magnum adductam esse discrimen, animaduerto.* Est enim præter cæteras duplex, eaque magna laus huius Senatus atque ciuitatis. Vna, *quod sit amans, defensor atque protector puræ doctrinæ atque religionis, & hanc laudem magna ex parte peperit Senatui atque ciuitati, multitudo doctorum ac piorum virorum, qui in hac vrbe Euangelium magna cum omnium admiratione atque ædificatione docuerunt: quales fuerunt Matt. Zellius, Capito, Caluinus, Martyr, Fagius, Hedio, atque in primis M. Bucerus, cuius nomen atque fama, nomen atque famam huiusce ciuitatis per totum orbem auxit atque amplificatur.* Huc facit dictum, quod ex quodam clarissimo viro Doctore, rerum Germanicarum peritissimo, non procul hinc in conuiuio quondam audiui, *Tempore Buceri*, inquit, *Argentina regebat totum imperium in religione. Nunc autem, &c.* Hæc etiam laus atque fama, fuit præcipua causa, cur eodē tempore vocatus & huc & in Angliam, malui Argentinæ esse & profiteri, quàm in Anglia, nimirùm quod persuasus eram, hîc Buceri doctrinam de religione, in quā diu versatus fueram, retineri.

Argentinæ laus olim.

Zanchius *eodē tempore Argentinam & in Angliam vocatus.*

& proinde minus dissidium me hic cum reliquis professoribus propriç doctrinæ similitudinem habiturum quàm alibi. Fuerunt quidé & aliæ causæ permultç, cur hanc vrbem mihi præ cæteris omnibus pro patria delegerim: vt celebritas ciuitatis, laus Scholæ, fama doctorum virorum, ciuium modestia ac placidi mores, summa beneuolentia quàmprimùm clarissimus piæ memoriæ D. Iacobus Sturmius, vir qui non solùm Argentinensis ciuitatis, sed totius Germaniç ornamentũ & lumen, in ipsa etiam Italia habebatur meo tépore, deinde reliqui Dn. Scholarchæ in suis ad me literis, quas adhuc habeo, & postremò huius Scholæ Rector D. Iohannes Sturmius, promittebant. Hæ inquã, fuerunt causæ, cur hanc vrbem pro patria delegerim. Sed (vt antè dicere cœperam) præcipua causa fuit in religione, inque eadem doctrina per Bucerum hîc tradita atque explicata, librísque editis ad nos vsque propagata, similitudo. Atque hæc etiam fuit hucusque prima laus huius Senatus atque ciuitatis, quod puram Euangelij doctrinam semel hîc per Bucerum & alios traditam, retinuerit constantissimè atque defenderit.

Altera laus ipsius Senatus propria est: quod sit prudens & iustus, æquitatísque studiosissimus, qui non sinat cuipiam ab alio impunè fieri iniuriã, neque pauperes à potentioribus, neque peregrinos à ciuibus opprimi. Cùm itaque vidissem puram doctrinam publicè hîc impugnari, & me pauperem ac peregrinum, ciuem tamen & Theologum vestrum, à multis, iisque potentioribus quasi opprimi: Etsi ego non dubitaui, quin Senatus esset & veram doctrinam (modò eam agnosceat) & me ciuem suum ab omnibus calumniis atque iniuriis defensurus: metuebam tamen, ne non iste rumor apud multos populos spargeretur: Argentinç & purã Christi doctrinã nunc dãnari, & innocétem hominem, inauditum, publicè & in concione, grauissimis calumniis impunè traduci atque opprimi. Hoc metuebam, & proinde etiam propter existimationem ciuitatis, vehementer dolebam.

Quòd attinet ad ipsos Ministros, doleo primũ, quod sublati sint veteres Patres, veræ doctrinæ amãtes, caritatis studiosi, & in tollendis quamprimũ omne genus dissidiis, diligentissimi. Est enim hoc testimoniũ iræ Dei aduersus aliquam vrbem, cùm senes & prudétes tolluntur, vt est apud Iesaiam. Et exemplo est regnum Israel tempore Roboami. Deinde etiam vices ipsorum pastorum: quod videã illorum existimationem, ministeriique dignitatem, propter suam iniquã contra me agendi rationem sanæque doctrinæ oppugnationem, apud multos doctos etiam & pios vilescere. 1. *Quod enim tam leui de causa nempe propter impeditum Hesnusij librum, quasi fuerit crimen læsæ Maiestatis omnes ferè conspirarint aduersus me tanquam aduersum publicum hostem, quæ conspiratio adhuc durat.* 2. *Quod doctrinam Christi, quam in hac vrbe multos annos, docuit præter alios, M. Bucerus, damnarint in suo conuentu, oppugnarint in Schola, in concilio Thomensi, è suggestis, in libro Magistratui contra me dato, denique priuatim & publicè per annum:* 3. *Quod me suum in Schola & in collegio Thomensi collegam multorum etiam ex ipsis per annos 8 præceptorem: tandem inauditum hæresees damnarint: idque propter illam doctrinam, quam inde ab initio in Schola hac docui, & quæ tamen numquam nisi nunc, vllo modo fuit vel oppugnata vel damnata:* 4. *Quòd astutè effecerint, vt continuatione mea de Perseuerantia Sanctorum in fide, tractationis, mihi interdiceretur: Idque vt interim ipsi, mihi ore occluso, faciliùs possent sine vllius contradictione, doctrinam hanc damnare, & quasi in Schola & in Ecclesia triumphare:* 5. *Quòd me innumeris conuitijs, & incredibilibus calumnijs priuatim & publicè apud Dominos & apud plebem, apud ciues & apud exteros, in Schola & in templis in collegio & in Senatu, scripto & voce affecerint & adhuc afficere non destinant.* 6. *Quod mihi omnem disputationem, & omne amicum colloquium tam priuatum quàm publicum denegarint:* 7. *Quòd dissidium per ipsos excitatum, per Capitulum componi non permiserint: imò quod ipsum etiam capitulum (quod audio) grauissimis calumnijs proscidérint:* 8 *Quòd sæpenumerò rogati à capitulo, vt relictis ambagibus ad rem ipsam venirent, & ad argumenta mea, sententiásque è scripturis & Patribus allatas responderent: Semper tamen effugia quæsiuerint:* 9. *Quod deinde scriptum contra meas theses, & calumnijs plenum librum capitulo examinandum præbere noluerint.* 10. *Quod eundem mihi, ad quem maximè pertinebat, numquam, alijs autem quibuscumque voluerint, legendum dederint:* 11. *Quod præstantissimos viros & de Ecclesia, déque literatis omnibus, speciatim verò de hac Schola optimè meritos, priuatim & publicè etiam ex pulpitis acerbè traduxerint:* 12. *Quod ipsum quoque Augustinum, non solùm in libro Dominis tradito, sed etiam publicè suggestu coràm tota Ecclesia, in doctrina de prædestinatione semel iterúmque damnarint, & inconuenienter falsóque de illo publicè dixerint, quod illum pœnituerit in extremo mortis articulo multorum à se scriptorum, inter quæ côtineantur & ea quæ scripsit de Prædestinatione:* 13. *Quod, quoscumque potuerunt, à me abalienarunt, disertè eis suadendo, vt à me consortio abstinerent:* 14. *Quod multas calumnias tam Dominis quàm plebi contra me & multos graues viros dixerint, atque ita in inuidiam atque odium apud eos adduxerint:* 15. *Quod denique omnibus ijs hoc vnum curasse videantur, nimirum vt ego aut turpiter cum mea familia à Senatu, vel a plebe per seditionem è ciuitate eiicerer, aut saltem diuturnã molestiã affectus, sponte discederem:* 16. *Quod inquam hæc omnia fecerint & adhuc multi facere pergant, præterquam quod in Deum & proximum grauissimè peccarunt, nimio etiam tam suas personas, quàm suum ministerium, dedecore affecerunt.* Atque hoc vnum non postremum est ex omnibus malis, quæ ex hoc dissidio exorta, vehementer doleo atque deploro.

Doleo etiam vices nostri capituli, quod scilicet propter istud dissidium componendum, multas molestias atque labores pertulerit: & tamen tandem vitio aduersæ partis non solùm nihil efficere potuerit, sed etiam pro suo studio ac diligentia, pessimam gratiam à multis inierit.

De mea persona nunc dicam. Quiuis iudicio prædi-
tus, meliùs potest cogitare, quã ego explicare, quan-
tas animi molestias quantósque labores corporis ex
isto dissidio passus sim, quantum etiam damnum rerũ
mearum fecerim, & in quantum discrimen tota mea
existimatio, totiusque familiæ salus per istos homines
adducta sit. Nam cum animo meo repeto, me con- 1.
ditionem istã non ambiisse, sed eam à Dn. Deo, operã
& literis claris. viri & verè æternis laudibus dignissimi
Dn. Iacobi Sturmij & duorum reliquorũ præstantium
virorum D. Scholarchatum vocatũ fuisse, idque iisdé 2.
côditionibus quibus fuerat ante me hic D P. Martyr: 3.
& eandem mihi beneuolentiam promissam, quã an- 4.
teà D. P. Martyri præstitissent, me ciuitatem hanc An- 5.
gliæ præposuisse, me huc venisse integra fama atque 6.
existimatione mea, me, quanta potui semper diligen- 7.
tia, officium meum tùm legendo, tùm disputando in
Schola fecisse, me aliorum vices, ac præsertim D. Marbachij,
supplere nunquam recusasse, idque aliquan-
do per menses continuatos sex & ampliùs, me, quãtũ 8.
in me fuit, cum omnibus pacem atque amicitiã coluisse,
omnibus æquum honorem detulisse, & quæcũ- 9.
que potui, amicitiæ officia præstitisse: me tantã ob-
seruantiã Senatum, beneuolentiã Scholam, & amore
totam ciuitatem complexum fuisse, vt, licet sæpenu-
merò alio maiori cum stipendio atque honore voca-
rer, semper tamen recusarim. Cùm inquam, hæc om-
nia vna ex parte in animo meo voluto: ex altera verò
parte videam, me, pro retributione tanti erga Remp. 10.
amoris, & omnium meorum officiorum atque labo-
rum, tantis criminationibus, tantã infamiã, tantis in-
iuriis, conuitiis, calũniis, priuatim & publicè, in Scho-
la & in Ecclesia, idque per annum integrum, affectum
fuisse atque etiam nunc affici: Et has calumnias at- 11.
que criminationes, vulgo, imò multis etiam ex Do- 12.
minis meis, tanquam certas atque veras persuasas fuis-
se: ac proinde omnes (paucis admodum exceptis, ni-
mirum illis qui me meliùs ac familiariùs quàm alij
norunt) me tanquã publicũ hosté, sceleratissimũ ho-
miné, & pestilentissimũ hæreticũ toruis oculis intui-
tos & auersatos fuisse, neq; me facilè posse apud ple- 13.
bem existimationé meã defendere, partim propter lin-
guæ vestræ imperitiã, partim, quia plus creditur mul-
tis, iisque Germanis & Pastoribus, quàm vni, extero,
professori. Cum, inquã, hæc omnia per vnum annum
viderim, atque videã: neque etiã stupidus sim, truncus
aut fungus, qui ictus non sentiam: neque etiam sim
homo, qui meum honorem nihili faciam: cogitare
quisque potest, quo pacto totum hunc annum affectus fuerit animus meus.

Has verò meas animi molestias ex supradictis in genere iniuriis

iniuriis atque calumniis natas, anxerunt speciales quasdam & insignes iniurias:

Primum, quod cùm ego neminem accusarim, neminē damnarim (neque enim mihi vnquam licuit aduersariorum conciones & lectiones examinare: cùm neque conciones intelligere potuerim, neque lectionibus interfuerim:) sed ego fuerim à multis accusatus, à multis damnatus, à multis è mea quiete disturbatus: imò, cùm non solùm dissidium non excitarim: sed neque per me steterit, quin ab aliis excitatum, fuerit mox compositum, vel per amicum colloquium, vel per arbitrium Capituli, quemadmodum Acta ipsa testificantur: totum tamē hoc crimen in me vnum conuersum sit, & autor dissidij, perturbatorque ciuitatis appellatus à multis fuerim, id quod etiam ad alios scriptum fuit. Nam D. Brentius, cùm apud illum essem Stutgardiæ, reprehendit me, quod perturbator hospitem, & parum gratus in eum fuerim.

Illud quoque fuit mihi molestabile, quod per totum hunc annum perpetuò contra me pugnarunt in tenebris, hoc est, me ignorantem giā illi me accusarunt, damnarunt, & grauissimarum calumniarum telis confoderunt: nec vnquam obtinere apud illos potui, vt in lucem prodirent, mecumque venirent in collocutionem. Nam communicata candidè & amicè cum D. Maibachio, mea de Cœna Domini epistola, quam Heidelbergam eram missurus (neque tamen vnquam missa fuit) ille totam probat doctrinam, præter caput de manducatione Impiorum: & de eo etiam dixit: licet non conueniat inter nos, tamen se velle forte me, solo & ego sciam se.

Interim in tenebris & Heshusij liber imprimitur: in quo damnantur hæretici, qui negant, manducari ab impiis corpus Christi: & paulò post ego accusor de re sacramentaria.

In tenebris, hoc est non priùs admonitus, iuxta mandatum Christi, & interim, accusor *de fine sæculi, de Antichristo.*

In tenebris, hoc est, inauditus damnor in conuentu, propter doctrinam *de perseuerantia Sanctorum*, quam facile probassem, si in Scholis mihi potiò concessum fuisset illam explicare. In Capitulo vna hora potuisset res transigi si coram vterque sine scriptis fuisset auditus. D. Marbachius hoc detrectat, vult rem agi scriptis, altera parte semper absente. Multas etiam habuit ibi orationes contra me, mihi tantùm data fuit prima. & ipsius prælectiones ita vt neque aduersariorum vultus viderim: neque ipsorum orationes contra me, legere potuerim.

Sæpenumerò per totum primum ver & æstatem, in Capitulo Pastores contra me loquuntur: & interim ego ignoro quid dicatur, quid agatur.

Mihi ducor per vrbem & in templis nomine tantùm proprio non supprésso & ego non audio.

Animaduerto, multorum ciuium & Dominorum animos à me esse alienatos: & ego ignoro quamobrem.

Habentur priuati conuentus contra me, quæruntur lectiones à me habitæ annis ab hinc quinque & sex: & ex libellis studiosorum, qui sæpenumerò vel non omnia assequuntur, vel malè intelligunt, describuntur: & fortè multa detrahuntur, alia adduntur, alia deprauantur, nec ad me mittuntur priùs, vt illas agnoscam pro meis, quàm Dominis tradantur, quàm aliis etiā multis communicentur.

Scribunt librum contra me, calumniis, vt audio, plenum: non ad me mittunt, vt respondeam, sicut ratio disputandi & omnis æquitas postulare: neque dant Capitulo examinandum: sed primùm Dominis, qui non possunt per occupationes legere & de illis iudicare: deinde etiam priuatim quibus volunt, secretò: nec volunt, vt ego videam quid contra me scriptum sit.

Ita ducor ad infamiæ crucem (pluris enim facio existimationem meam quàm vitam:) omnibus spectantibus, sed ego ignorans & obuelatis oculis.

Hæc occulta, dolosa, & iniqua agendi ratio, nempe in tenebris, quam illi mei aduersarij per totum hunc annum contra me seruarunt, fuit & est mihi durior atque intolerabilior, quàm si palam atque in faciem me quouis conuiciorum genere affecissent.

Hoc etiam nouum dolorem mihi attulit. D. Maibachius theses *de Prædestinatione* ex meis prælectionibus collegerat: & procul dubio eas, quæ sibi fuerant duriores: eas damnat: propter eas me accusat: & hæreticum appellat.

Nunc cùm audiuisset, me multa attulisse testimonia Academiarum & Ecclesiarum, quibus illæ theses probātur vt piæ & sanctæ, dixit cuidam ex collegis: *Quantum attinet ad illas Theses ita nudas, poteramus conuenire cum Zanchio: sed venenum est in prælectionibus eius.* Quā in re non molestè fero, quod prælectiones meæ recognoscantur: sed doleo, non eas mihi dari, vt videam; si sint meæ, sitne aliquid additum, aut detractū, aut immutatū, id quod factū esse, vehementer metuo. Sæpe ex dogmate orthodoxo, vno vel detracto vel addito verbo, hæresis efficitur. Neq; istud ita vehemēter metuerem: nisi in principio controuersiæ hanc calumniam expertus essem: id quod Capituli testimonio confirmare possim.

Ecce prudentissimi Domini, quid agatur. Vos mandastis, ne quæram vlteriùs testimonia, quibus scilicet meas defendam Theses, sed expectem vestrum iudicium: Interim vestri concionatores nouum instituunt litē, nempe de meis prælectionibus interim me clàm nouis iniuriis afficiunt: interim non desinunt me lacerare. Et ego me non defendam, quibus potero iustis viis & rationibus? Hoc verò profectò, mihi fieri insignem iniuriam: quod viri pij & docti, tales quas dicunt meas prælectiones esse, communicentur ad me infamandum, antequam mihi recognoscenda præbeantur. Item profectò, si quid D. Caluinus vel quisquam alius, in eis prælectionibus de Prædestinatione legit, quod pugnet cum doctrina Apostolica per Augustinum contra Pelagianos explicata, deinde per Lutherum atque Bucerum contra nouos in Papatu Pelagianistas renouata, propter quod aliam de me, quam de orthodoxo Professore habere debet, opinionem conceperit, vel concipiat: totum illud calumniosè fuisse in meis lectionibus vel additum, vel deprauatum. Profiteor enim de Prædestinatione & de Perseuerantia, me nihil docuisse aut sentire, quam quod ex S. Literis, ex Augustino, ex Luthero atque Bucero didici. Ac proinde quicquid aliquid in illis prælectionibus continetur: non à me traditum, sed ab aliis adiectum fuisse.

Sūt alia multa, quæ in hoc dissidio doleo inter quę hoc, quod dicā, non postremum habet locū: nimirum quod præter inhumanitatem (ne quid dicā durius) vestrorū Pastorum, qui nunquā voluerunt mecū venire in colloquiū, & interim dānare me nunquā cessarunt, coactus fuerim domi relinquere vxorē & filiā febre laborantes, & magnis meis sumptibus, atque incōmodis, media etiā hyeme per Germaniā obequitare, & in multa vitæ discrimina me coniicere, tantùm vt de hac doctrina, quā vestri concionatores dānarunt, cū Academiis & Ecclesiis conferrem. Sed illa iniqua agendi ratio, quā aduersus me vsi sunt mei aduersarij, mihi fuit prorsus intolerabilis. *Quare videtis Domini mei sapientissimi, an ego in hoc dissidio, à meis aduersariis contra me excitato, fuerim expers dolorum, molestiarum & laborum, nécne.*

Cæterùm vt ad alterum caput meæ orationis veniam: non pauca me in his meis multis & grauibus molestiis, consolatione affecerunt atque afficiunt. *Consolationes Zanchij in his molestiis.*

1. Quorū illud primū est, quod scirem atque sciam, doctrinā Christi, etsi ad tempus patiatur aliquid aduersi: tamen suo tēpore solere, atque debere (cùm sit ipsissima veritas:) restitui in integrū. Etsi enim forte est vinū: (iuxta sacras literas) fortis mulier: fortis Rex: veritas tamen omnium est fortissima.

2. Huc accedebat, quod sciebā, causam esse Domini: Dominum autem non posse seipsum, & causam suam deserere: imò contrà, quotquot bellum suscipiūt contra Dominum, eos tandem confusum iri.

3. Deinde conscientia mea perpetuò me est consolata, quod scirē, per me libri Heshusiani diuulgationē impeditā esse, nulla alia de causa, nisi propter gloriā Dei, salutē Ecclesiarū, propter existimationē Illustrissimi Electoris Palatini, propter honorem mei Magistratus, postremò propter nomen multorum magnorum, deque Ecclesia Christi optimè meritorum virorum, qui in eo libro damnabantur, defendendum.

4. Accedit illud etiā: quod nullā doctrinā tradidi, quā non possim è Scripturis, Patribus, & doctis nostri tēporibus hominibus præsertim Bucero, demōstrare. Neq; etiā studiū docendi & disputādi neglexi: amicitiā cū omnibus, quantū potui, colui: officia Christiani hominis in omnes, quoscūque potui, contuli: honorē suū cuiq; detuli: pacificè, quod in me fuit, cū omnibus vixi, vt habitā ratione imbecillitatis humanæ, nemo iure possit vllius me criminis, propter quod infamis esse, & tot tantásque molestias perferre debeam, damnare:

Illud quoque non parū me perpetuò recreat, quod sciam, hanc semper fuisse & esse omniū eorum, qui veritatem docent & mundo sese opponunt, conditionē, vt scilicet variis criminationibus, calumniis, conuitiis, contumeliis, crucibus à mundo afficiantur. Idē enim Prophetis, idem Christ, idem Apostolis contigit. Et hæc est similitudo cum Christo ad quam sumus præfiniti sicut ait Apostolus Rom. 8. *Quos præsciuit, conformes fieri imagini filij sui.* Quare gaudeo, quòd in hac cruce sim similis Filio Dei.

Ad hanc consolationem accessit illa, quod noui, Magistratum meum non esse, vel ita iniustū, vt contra conscientiā velit, vel ita leuem atque imprudentem, vt possit præcipitanter me dānare, & nullā, vel modicā suæ existimationis, imò & suæ salutis rationem habere, id quod vsu veniret, si (quod absit) quā illam doctrinā quæ post Augustinum & Lutherum, aliósq; ex Apostolicis scriptis collecta, per Bucerum quoque hic confirmata atque explicata fuit, damnaret.

Conuitia quibus Zanchius fuit proscissus.

Quantū attinet ad conuitia, quæ multa & grauissima quidem illa in me fuerunt: dolui certè, & quidem vehementer, quod me & scripto & voce appellarint hominem infamem & sine honore, hominem bonorum virorum consortio indignum, hominem impudentem atque mendacem, & aliis permultis ac horrendis conuitiis.

Sed tamen tria me hîc consolantur. Vnum, *quod Dominus Iesus verus Deus, & post ipsum Apostoli, eandem ob causam,* h. e. *propter doctrinæ veritatem, grauioribus conuitiis fuerunt affecti.*

Alterum, *quod conuitia in innocentem dicta, tandem recidunt in conuitiatores.* Nā licet aduersarij mei, iis conuitiis conentur me reddere infamem & bonos quosq; à me abalienare: nihil tamen, nisi fortè apud homines leues efficient. Nam, Dei beneficio, satis notus sum, primùm toti meæ nationi Italicæ, quæ dum iam secundò me in suū pastorem elegit, satis declarat apertè, an sim homo infamis, nécne. Deinde notus sum nō tantum Anglis & Gallis: sed etiā multis Ecclesiis & Academiis per Germaniam, quæ dum & doctrinæ à me traditæ testimonium perhibuerunt, & me, vt apud se docerem, inuitarunt: testificantur me non esse infamē, & bonorum consortio indignum hominem.

Postremū est, quod licet isti homines simul contra me conspirarint, & meum vitent consortium, aliósq; vt idem faciant, hortētur: non sunt tamen omnes Argentinæ tam leues, vt horum voces habeant pro oraculis, aut mores pro regula vitæ Christianæ. Sunt, sunt Argentinæ multi etiam boni & pij viri: quibus satis perspecta est mea vita atque mores; doctrina atque pietas iam per nouem annos, qui suo mecum consortio atque amicitia toti ciuitati testantur, an sim homo infamis, & bonorum consortio indignus, nécne.

Illud etiam non parum dolui, quod me accusarunt, & per vrbem atque è suggestis sub nomine *Zanken* digito monstrarunt, tanquam hominem contentiosum, & totius dissidij autorem.

Sed illud me cōsolatur, quod res aliter docet, quàm ipsi traducunt. N[...]tū: præter Rectorem & Visitatores, multi etiam alij, me sæpenumerò fuisse à diuersis lacessitum, & ad rixas prouocatum, tum verbis, tum literis, tum denique factis contra me: vitandarum tamen inimicitiarum & rixarum gratia semper, quantū potui, ita iniurias illas dissimulasse, perinde ac si nihil vnquā de illis intellexissem. Imò hæc est causa, cur de Cœna Domini nunquam ab eo tempore, quo hic doceō, volui ex professo verba facere, ne rixandi occasionē præberem vllam. In isto etiam dissidio quis fuerit accusator & quis reus: & vter alterum tùm in Schola, tum apud Dominos damnarit: & per quem etiam steterit ne dissidium fuerit compositum: satis notum est Dominis meis: præsertim si Acta Capituli legerunt.

Ad extremū, duo me singulari & admiratione & dolore affecerunt. Vnum, quod D. Marbachius nuper in conuentu, cùm essent quidam promouendi ad ministerium, illos adegit eò, vt in suam sententiam de Prædestinatione, doctrináque illa controuersa, de qua lis adhuc pendet ante Magistratū, quasi in re iudicatam, data manu consentirent. Alterū, quod concionatores quoque è suggestis, perinde ac si res esset iudicata, & suā sententiā inculcant populo, & nostram damnant, & ad seditionem nonnulli ipsorum concionantur.

Sed duo hîc etiam vicissim me consolantur. Vnū, quod populus Argentinensis non est ita ad seditionē facilis, vt sunt quorundā conciones ad illā excitandā idoneæ. Alterum, quod non proinde vllum præiudicium apud Senatum factum est causæ: quia & D. Marbachius illud fecit, & isti ita concionantur.

Vt verò ad tertium caput accedam: *Ego, clarissimi ac iustissimi Domini, à vobis id peto atque postulo, quod apud omnes gentes æquissimum semper fuit iudicatum: nimirum vt causam hanc grauiss. maximam pernecessariam diligenter examinetis & cognoscatis. Id quod facile à vobis fieri poterit, si attentè Acta legeritis: si Capitulum Thomense vocetis, ac eius sententiam audieritis: si iudicia Ecclesiarum & Academiarum, quæ ego attuli & vobis offero, cum iudicio legeritis: si denique quæ ego hactenus in hac supplicatione dixi, & adhuc dicturus sum, haud oscitanter considerare volueritis. Vbi cum ita diligēter examinaueritis & cognoueritis: si repereritis, me talem esse qualem iam per annum & amplius prædicarunt vestri concionatores, h. e. hæreticum & impium, & doctrinam, quam docui per decennium, esse impiam aut hæreticam: ego primū paratus sum, omnes quascunque volueritis dare pœnas, & deinde doctrinam ipsam retractare. Si verò apertè videritis, me esse eorū omnium, quæ mihi obijciuntur, & de quibus accusor, innocentem: peto & rogo, declaretis meam innocentiam. Hoc enim ius naturæ, ius gentium, ius ciuile, ius diuinum, denique omnis æquitas postulat. Et in hunc finem præcipuè gestatis gladiū non vestrū, sed Dei, vt faciatis iustitiam sine vllo personarum respectu.* Paulus ait. *Si bene feceris, laudem ab eo (Magistratu) accipies. Ego verò, si videritis, me docuisse bene, & bene gessisse, non quæro laudē sed tantū innocētiæ meæ declarationē.* Hæc est mea prima ac præcipua petitio.

Contendo autē ego, me eorū omniū, de quibus accusatus, traductus & damnatus à pastoribus fui, esse innocentissimū, id quod ex remotione partium omnium istius causæ perspicuū vobis faciā. Nam tota hęc controuersia in tres diuisa est partes. In prima continetur ea doctrina, *quam fateor me in Schola vestra docuisse, aduersarij autem partim vt nouam, partim vt impiam atque hæreticam damnarunt.* Ea in 14. Theses distributa est. In secunda continentur permultæ calumniæ *de doctrina,* quibus accusatores mei me partim apud vos Dominos, libro contra me scripto, partim apud totam ciuitatem tum publicè in suggestis, tum priuatim in angulis grauarunt. In tertia sunt conuitia infinita, non tantum dicta, sed etiam scripta contra me.

Quod attinet ad illas 14. Theses, de quibus hactenus fuit aperta lis: dico & proclamo; primùm, *ibi nihil esse quod cum S. literis pugnet.* Deinde, *maximam ac præcipuam illarum partem doctrinam esse orthodoxam, traditam ab Apostolis, explicatam & confirmatam à Patribus, atque imprimis Augustino, renouatā à Luthero & Bucero, & aliis nostri seculi doctiss. Theologis, denique tēpore Buceri in hac vrbe prædicatam, disputatam, receptā.* Hoc perspicuum vobis fiet, si legeritis meas prælectiones, quas inter Acta habetis, tum *de fine seculi,* tum *de Perseuerantia Sanctorum.* Secundo si vel audire vel legere volueritis Iudicia de ijs Thesibus, diuersarum Academiarum & Ecclesiarum per Germaniam, testimoniaque Doctorum Theologorum, quæ attuli, quæ vt omnes intelligere possitis, in vestram linguam vertenda curaui. Tertiò idem perspicuum fiet, si volueritis legere disputationem, quæ iussu Senatus habita fuit in hac vrbe, annis ab hinc circiter 30. inter M. Bucerum, reliquósque ministros huius ciuitatis, & inter quendam Melchiorem Hofmannum, deinde impressa etiā fuit Germanicè. Nā quam tum defendit Capito, Bucerus & Hedio doctrinam, contra Hofmannum, in articulo secundo de electione, eam ego docui: & quā ille Melchior Hofmannus obtrudebat eā nūc Melchior Speccerus palàm in concionibus defendit. Legite & videbitis. Quartò, multò verò magis, si effeceritis, vt disputatio inter me & accusatores instituatur. Quod si hoc nolitis, mittite me ad quamcunque velitis Academiam, siue in vestra Germania, siue extra Germaniā, vt ibi doctrina hæc discutiatur, & ego audiam tùm intelligetis, an sit doctrina hæretica aut noua, nécne. Est vetustissima in Ecclesia, & ne docti quidē meliores q; Papistæ eā impugnāt. Quod igitur attinet ad hanc doctrinæ partē: peto vt illā diligēter recognoscatis, nō ex iudicio meo aut accusatorum. Sunt enim pars neque ex meo, nam & ego sum pars: nec ex iudicio vnius, quantumuis magni viri: sed multorum verè piorum & Doctorum virorum in Ecclesia. Omninò autem necessa-

cessaria est, vel domi vel foris in Academiis, aut collocutio aut disputatio. Nam nisi audiatis non solùm aduersam partem me damnantem: sed etiam me meipsum defendentem, dubia explicantem, incerta probantem, & obiecta diluentem: difficile fiet, vt veritas benè intelligatur. Atque hæc de doctrina illa, quam in thesibus damnarunt.

Quòd si verò alia reprehendunt in meis lectionibus, peto illa mihi dari: vt primò agnoscam, an mea sint necne: deinde respondeam. Si hoc facere detrectauerint, & nihilominus meam doctrinam damnare perrexerint: protestor, illos non facere officium bonorum, multò minùs Christianorum virorum, ne quid grauius, modestiæ gratia, dicam.

Quod vero attinet ad alterum caput: partim audio de illorum concionibus & sermonibus, partim ego ex ipsis Actis scio, multa mihi fuisse tùm voce, tùm scripto obiecta, quæ sunt calumniæ, quarum aliæ sunt apertæ admodùm, aliæ sophisticæ. Rursùs hic idem dico: dico mihi magnam fieri iniuriam, dum dicunt, me docuisse, quæ non docui, & sequelas faciunt, de quibus ego numquam cogitaui vt traderem, & à quibus semper abhorrui. Tertiò istud repeto & postulo, vt Domini cognoscant, verane sint de quibus accusor. Referam calumnias aliquot, easque præcipuas, quas scio.

Calũnia Marb. & sociorum in D. Zanchum.

1. Traductus fui, quòd docerem, mundum instare finem sæculi. Calumnia est. Docui, non posse sciri certò, quando futurus sit. Fortè citiùs, fortè etiam tardiùs futurum, quàm homines putent. Legantur meæ prælectiones.

2. Quòd docuerim Antichristum, de quo Daniel & Apostolus, non esse Pontificem Romanum, ac vniuersum eius regnum & satellitium.

Antichristi nomine quid in Scripturis intelligatur.

Calumnia est. Docui, nomine Antichristi in Scripturis aliquando intelligi ipsum Antichristi regnum: aliquando ipsas personas, quæ regnum illud defendunt, præcipuè tamen verò eam, quæcunque illa sit, quæ in eo regnat, quocunque tempore regnet: aliquando verò ipsum postremum regem eius regni, qui κατ' ἐξοχὴν Antichristus appellatur, quod reliquos omnes superaturus sit malitia, hæresibus, tyrannide, hypocrisi contra Christum. Et de hoc Patres loquutos fuisse.

Quoad regnum, docui: tam regnum Mahometæ, quàm Papæ (quatenus scil. in eo continentur & defenduntur dogmata quæ pugnant cum doctrina Christi) esse regna Antichristi.

Quòd verò ad personas: omnes illos esse Antichristos, qui huiusce modi regna tuentur.

Quòd autem ad illum vltimum Antichristum, publicè in Schola nihil dixi, nisi iuxta sententias Patrum, tam Græcorum, quàm Latinorum, futurum quendam insignem nebulonem, qui reliquos omnes iniquitate & hypocrisi atque potentia superet. Legantur meæ lectiones de fine sæculi: vbi præter alia hæc sunt verba: *Deinde etsi verissimum est, regnum Papæ esse regnum Antichristi, ac ipsum, dum regnum illud tenet ac defendit, esse Antichristum: negari tamen non potest (dicet tanquam probabile) quin sub finem sæculi futurus sit quidam homo, qui cæteros iniquitate & impietate antecellat.*

Priuatim verò dixi, & nunc publicè dico: *Illos hallucinari, qui ita restringunt nomen Antichristi ad regnum Papæ, vt extra regnum Papæ, non sit regnum Antichristi: & extra personam Papæ, non sint & esse possint in veris Ecclesiis Antichristi.* Apparet enim, multos esse Antichristos qui non sunt in regno Papæ: imò qui etiam sunt in veris Ecclesiis. Nam sic didici: *Omnes illos esse*

Antichristi qui sint.

Antichristos, qui oppugnant doctrinam Christi: præsertim, qui cùm sint in Ecclesia, quæ nomen habeat veræ Ecclesiæ, sub prætextu veræ Ecclesiæ & ministrorum Euangelij, apertam doctrinam Christi oppugnent, idque pertinaciter: vt pro magnis viris, & sanctissimis doctissimisque habeantur, siue ij sint in Germania, siue in Italia, siue in Hispania. Non igitur se palpitent, qui sunt extra regnum Papæ, quasi non possint ipsi esse Antichristi. Antichristus fuit Arius, qui negauit, *Christum esse verum Deum.* Antichristus fuit Nestorius, qui duas personas ponebat in Christo: Antichristus fuit Eutyches, qui confundebat naturas, & proprietates naturarum in Christo. Antichristi fuerunt Pelagiani, qui dicebant, *principium salutis esse à nobis, non à gratia Dei: qui negabant, ideò saluari homines, quia sint ad salutem prædestinati ex proposito Dei;* & dicebant, *omnibus ex æquo gratiam proponi: in potestate autem nostra esse, accipere eam, vel reijcere.* Papistæ has hæreses non omnes sequuntur, Et non desunt extra Papatum, qui has defendant. Ergo etiam extra Papatum possunt esse & sunt multi Antichristi. Ideò Ioannes suo tempore, cùm nondum esset Papatus, dixit tamen: *Nunc autem Antichristi multi sunt.*

3. Quòd, cùm doceo de Prædestinatione, *ascendam supra cælos in secreta Dei, & inuestigem quæ sciri nequeant.*

Calumnia est. Nihil enim de Prædestinatione vnquam docui, sine verbo Dei, & Patrum testimonijs. Lectiones meæ, testes optimi esse possunt. Imò cùm veni ad argumenta prudentiæ carnis contra Prædestinationem: ibi exemplo Apostoli dixi, non esse audiendam humanam prudentiam contra verbum Dei, sed contra opponendum. *Tu quis es ò homo, qui respondeas Deo.*

4. Quòd *omnium electorum & reproborum peccata, diuinæ adscribam Prædestinationi.*

Calumnia est. Docui, *etiam ipsa peccata cadere sub Prædestinationem, quatenus scilicet quia Deus permittit peccata:* conclusi, *Deum igitur decreuisse permittere: & quia Deus quosdam excæcat & indurat: Deum igitur decreuisse eos indurare. Omnem enim peccati pœnam, quæcunque illa sit, à Deo infligi. Omnem igitur peccati pœnam, à Deo fuisse prædestinatam.* Sed peccatum, quatenus peccatum est, in Deum esse transferendum, perpetuò negaui & impugnaui. Prædestinatio enim est *tantum eorum quæ facturus erat Deus. Deus autem non peccat, neque dat malitiam ad peccandum: sed contrà, punit peccata, verum aliquando aliis peccatis.*

Deus non est causa peccati.

5. Quòd faciam, *Deum non solum βοηθὸν, sed etiam συνεργὸν peccatorum.*

Calumnia est. *Docui semper Deum prohibere peccata.* Imò ideò aliquid esse peccatum, quia prohibitum est à Deo. Non est igitur συνεργὸς peccatorum. Docui etiam, *Deum non peccare, nec posse peccare, neque etiam malitiam peccandi nobis indere.* Non est igitur συνεργὸς peccati. Docui quidem & doceo, secundum Scripturas, *nullam esse actionem sicut in aliis creaturis, sic nec in homine, siue internam siue externam, cui nõ cooperetur Deus.* Sic enim docent Scripturæ: *Deus operatur omnia in omnibus.* Item, *In ipso* (hoc est, ipsius virtute & actione) *viuimus, mouemur & sumus.* Nullus igitur motus, siue intellectus, siue voluntatis, siue animi siue corporis, fieri in nobis, aut à nobis potest, qui non fiat virtute & actione Dei in nobis. Et Hebr. 1. *Portátque omnia verbo virtutis suæ.* Et hoc confitemur in symbolo, cùm dicimus: *Credo in Deum patrem, omnipotentem creatorem cæli & terræ, visibilium omnium & inuisibilium.* Ita enim factorem confitemur, vt & conseruatorem, motorem, actorémque intelligamus. Et sic Patres omnes, & tota Ecclesia catholica, semper docuerunt.

Sed nullo modo consequitur inde: *Deum igitur peccare vnà cum homine peccante, vel efficere, vt homo peccet:* id quod est esse συνεργὸν peccatorum.

Quod si ipsi vestri concionatores nesciunt discernere peccatum quod est ἀνομία & priuatio rectitudinis in ipsa actione, ab actione ipsa: non proinde calumnientur me, quod faciam Deum συνεργὸν peccatorum. Est συνεργὸς τοῦ ἔργου: sed non peccati. Omne enim ἔργον, quà ἔργον, bonum est. Omnis autem boni autor est Deus. Imò ideò nos peccamus, quia actiones Dei in nobis, suapte natura bonas, nos nostrâ corruptione & malitiâ deprauamus, inficimúsque. Si puer scribendi ignarus, cuius manus à præceptore super papyrum ducitur, inter pingendum errorem admittat: erroris certè, συνεργὸς non poterit dici præceptor, quia pueri manum ducat: sed puer tantùm, quia manum præceptoris rectè ducentem non vsquequaque sequitur. Deus suâ omnipotente manu & actione omnes creaturas mouet: sed vnamquamque secundùm suam naturam. Deus igitur illius, quod in peccato bonum est, nempe actionis in se συνεργὸς est. Illius verò quod propriè malum est & peccatum, nullo modo συνεργὸς esse aut dici potest. Lutherus ipse in libro de Seruo Arbitrio, simile adfert equi is, qui claudum equum agit. Motus equi, συνεργὸς est eques. Claudicationis verò nequaquam. Et Bucerus præter alia loca in libro de Reform. Eccles. fol. 34. vulgarem Theologorum sententiam probat. *Omnem humanam actionẽ, ab actione Dei pendere.*

6. Quòd doceam: *Electos etsi peccent contra conscientiam, non tamen ita peccare, vt gratiam Dei, remissionem peccatorum, & Spiritum sanctum amittant, iram & mortem incurrant.*

Peccata renatorũ.

Calumnia est grauissima. Talem propositionem, nemo

vnquam ex me audiuit. Primùm, *Si per peccatum contra conscientiam, intelligunt peccatum, quod Paulus vocat regnans*: docui & doceo, *Illud non cadere in electos iam renatos. Regnat enim in illis Christus, non peccatum: & aguntur spiritu Christi, nec a peccato; alioqui non essent Christi.* Roman. 8. *& repugnant peccato, licet aliquando quodammodo succumbant pugnando.*

Si ve.ò intelligunt peccatum ex aliquo consensu, licet non pleno admissum, quomodo nonnunquam peccant Sancti: doceo & docui, *Quantum in ipsis est, propter huiuscemodi peccata eos omnino gratiam Dei & Spiritum sanctum amittere, & iram Dei mortémque aeternam incurrere: sed quia Deus huiuscemodi peccata, electis qui in Christo sunt, qui non secundùm carnem ambulant, non imputat*: Rom. 8. *& sine pœnitentia sunt dona & vocatio.* Rom. 11. &, *nemo potest eos rapere de manu Christi saluatoris*. Ioan. 10. &, *Christus pro eis rogauit, ne deficiat illorum fides*. Luc. 22. &, *Deus perpetuo conseruat eis semen quo sunt regeniti*. 1. Iohan. 3. idcirco docui, etsi iis suis peccatis sanctis iram Dei, contra se prouocent: non tamen eos penitùs excidere ab illa gratia, id est, fauore quo illos in Christo complexus est & elegit in filios. Manere enim eos perpetuò filios Dei, quanquam sæpè immorigeros: & Deum perpetuò manere illorum patrem, quanquam sæpè illis infensum & iratum. Remissionem etiam peccatorum semel condonatorum non fieri in eis irritam: quia non potest fieri irrita, nisi per peccatum in Spiritum sanctum, seu per relapsum, qui in lapsus non cadit in Electos. Etsi etiam suis grauibus peccatis Spiritum sanctum conturbant, fidémque labefactant & suffocant: non tamen vel illum penitùs ab eis recedere, vel hanc penitus in eis exstingui: quod Deus perpetuò iuxta suam promissionem & propter precationem Christi, semen in illis conseruet: Et doctrinam hanc, cùm ad gloriam Dei amplificandam, tum ad fiduciam in Deum in sanctis retinendam ac conseruandam pertinere.

Sancti peccantes an incurrant in iram Dei. Quòd verò dicunt, me docere *Sanctos in peccatis non incurrere in iram Dei*, apertas est calumnia. Deus enim irascitur peccatis omnibus & omnium, id quod flagella etiam contra sanctos, testificantur. Et ipse ait: *Quòd si filij mei dereliquerint legem meam visitabo in virga iniquitates eorum.* Sed aliud est ira Dei: *Aliud odium. Deus Electis, cùm peccant irascitur: sed eos nunquam odit: quia quos semel ad aeternam vitam dilexit, perpetuo in finem vsque diligit.*

Quare grauissima etiam & apertissima est calumnia, cùm dicunt, me docere, *Electos donatos semel vera fide, etiamsi peccent contra conscientiam, & viuant scelerate, nunquam tamen amittere fidem.*

Primò ipsi addunt id quod ego nunquam dixi: nempè, etsi peccent contra conscientiam & viuant sceleratè. Imo præter alia argumenta, quibus prouaui, *Sanctos non amittere penitus fidem*, etiam hoc adieci: *quod scilicet Sancti non admittant illud peccatum, propter quod solum fides amitti possit, nempè peccatum regnans: sed semper eos peccare aut ex ignorantia aut ex infirmitate, nunquam ex animo, seu tota voluntate.*

Deinde adimunt id. quod ego solitus eram adijcere: nempè penitùs, prorsùs omnino, in totum. Quo apparet, illos malitia me calumniatos fuisse, cùm de industria quædam meis dictis adiiciant, quædam detrahant.

7. Quòd docuerim: *Dauidem, cùm adulterium & cædem fecit: sua mala voluntate non excussisse aut potuisse excutere Spiritum sanctum, quia in illis peccatis fuerunt actiones Dei.*

Calumnia est, & deprauatio meorum dictorum. Docui cum Bucero & aliis piis doctisque viris, *Dauidem non penitus amisisse fidem & Spiritum sanctum cùm peccauit: non propterea quod ibi essent actiones Dei (est hac ratio calumniosè addita) sed tum quia ipse non peccauit tota & plena voluntate: verùm ex infirmitate fidei*: vt Bucerus ait tam in Rom. 7. quàm in libro de reformatione Ecclesiarum & in Psalm. 1. (*tum quia Deus semen fidei in illo seruare voluit*) iuxta suam promissionem.

Quòd addunt: *Nos potuisse excutere* si referunt ad Dauidem ipsum, calumnia est. Imo ipse ex se non potuit, nisi excutere. Si ad Deum, verum est: quia Deo illam conseruante, nos illam excutere penitùs non valemus.

8. Quod doceam *licentiam, reddámque homines licentiosos*.

Calumnia est. Imò in secundum caput huius Epistolæ Ioannis, quam interpretabar, docui multis: duo esse studia, in quæ Christiano hoc ... perpetuò sit incumbendum, primum studium ... peccata & seruanda legis Dei: in illa verba: *Filioli hæc scribo vobis, vt ne peccetis.* Alterum, *studium fiduciæ in Christum & per Christum in Patrem collocanda*, in illa verba: *Sed etsi quis peccauerat, aduocatum habemus apud Patrem.* Et studia hæc duo, ita sic coniuncta, vt alterum ab altero separari non possit, in ea verba. *In hoc scimus quod cognouimus eum, si mandata eius obseruamus. Qui dicit, Noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est.* Non sum, non sum: Domini, tam improbus aut impius sua voluntatis Dei in sacris literis, reuelata vt vel velim, vel possim auditoribus fenestram vitiorum & licentiæ aperire. Vter vehementiùs in vitia inuectus sit, D. Marbachius, an ego: iudicent, qui vtrumque audierunt. De me, meæ lectiones toti orbi patefacient, Deo volente, qualem doctrinam de moribus docuerim Argentinæ. Sed simul etiam semper hoc curaui, vt fiduciam in Deum, firmarem.

Quare quod dicunt etiam, *Me facere homines securos Quod scilicet ista doctrina de Perseuerantia Sanctorum in fide.* Respondeo discrimen do: *Me cupere facere securos, non in carne & in sensibus, inter sed in spiritu & Deo.* Et hanc securitatem inculcant. Securitatem literæ, imò Euangelium carnem hic spiritus, vt sed tas non carnis, & securos de æterna Dei erga nos beneuolentia, ideóque de ea spiritu. tem a nostri electione in Christo, de nostra redemtione, idéoque æterna salute per Christum: & quod licet sæpè nos pro nostra ingratitudine deseramus Deum, quantum in nobis est: Deus tamen propter suam certam electionem & promissionem, non deserat nos. Proinde de nobis semper esse metuendum. Vnde illud: *Qui stat, videat, ne cadat.* Sed de Deo semper debere nos esse securos vnde illud: *Fidelis autem Deus est, qui non sinit vos tentari supra quam ferre potestis.*

Distinguant igitur securitatem spiritus à securitate carnis: Quod si qui securitate spiritus abutuntur ad securitatem carnis: vitio ipsorum id fit, non meo. Etiam tempore Apostolorum multi libertate spiritus abutebantur ad libertatem carnis verè in Epistola ad Galatas & alibi, id quod etiam nunc fit. Numquid igitur non debemus prædicare libertatem spiritus & Euangelij?

9. Quod *de prædestinatione doceam: ita esse certum numerum electorum, vt si licet viuant scelerate, necessario tamen saluentur, & reprobatorum, ita vt licet omnia bona Sanctorum opera faciant, non possint tamen saluari.*

Calumnia est: Docui quidem, esse certum numerum electorum ad æternam vitam, qui necessario saluentur: & certum numerum reprobatorum, qui damnentur necessariò; quia hoc etiam docent sacræ literæ, Augustinus, Lutherus, Bucerus, & alij. Et ratio est perta. Certi enim quidam saluantur & certi quidam damnantur. Non enim omnes saluantur, nec damnantur omnes. Ergo Deus decreuit ab æterno, certos quosdam saluare pro sua misericordia: & certos quosdam iustè damnare iudicio. Et quia hoc immutabile decretum est, necessariò fieri.

Cæterùm illam particulam: *Etiamsi viuant scelerate* ... non solum nunquam adieci, sed etiam ... Diuisionis. Quæ enim ... non sunt separanda, nempe studium bonorum operum à Prædestinatione ad vitam & à confessione salutis, cùm sint ... & ad Ephes. 1: *Nos esse electos ad æternam vitam ... ad hoc, vt essemus sancti.* Item, *Nos creatos esse in Christo Iesu, creatos in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in eis ambulemus.* Ephes. 2.

Quare ita semper solitus fui retorquere hoc argumentum Diaboli. Ille ait Si tu es prædestinatus, saluaberis, etiamsi omnia mala egas. Si non es prædestinatus, non saluaberis, etiamsi omnia bona facias. Docui ita esse respondendum. Imò si sum prædestinatus ad vitam debeo igitur ambulare in via prædestinatorum, quæ est fides & studium bonorum operum. Iam saluabor. Qui enim prædestinati sunt ad finem, etiam ad media sunt prædestinati. Atqui credo & teneor credere, me esse prædestinatum ad vitam æternam cuius etiam rei multa in me sentio testimonia. Ergo debeo & volo ambulare in fide & studio bonorum operum. Et huc spectant quædam Lutheri dicta, quæ in me torquent, sed non intelligunt.

Scio quidem Brentium fuisse vsum in hac locutione sua

suâ exegi in Iohan. cap. 15 fol. 260: ibi enim scribit: *Si spectetur diuinum consilium, & Dei immutabilitas: reprobos non posse saluari, etiamsi omnia opera sanctorum faciant.* Vsque adeò irretractabilis est sententia Dei. Verum ego tali locutione numquam vsus sum: neque etiam vterer.

10. Quòd statuā, *Deum damnare quosdam in aeternos cruciatus. & damnare decreuisse, non propter ipsorum peccata: sed ex suo solius placito.*

Calumnia est. Docui perpetuò, *neminem damnari sine causa, & causam proximam, in ipso qui damnatur esse, nempè peccatum, saltem originale, vt in pueris infidelium. Sed reprobationem tantùm factam fuisse ab aeterno à Deo sine vllo operum malorum respectu,* vt docet Paulus ad Rom. 9.

Reprobatio à damnatione est distinguenda.

Distinguant igitur reprobationem à damnatione, seu decretum non miserendi, à decreto condemnandi, & me non calumnientur.

11. *Quòd ego doceam, impietatem creatā à Deo.*

Calumnia est. Doceo, *homines etiam impios creari à Deo,* iuxta illud: *Omnia creauit propter semetipsum Dominus, etiam impium ad diem malum:* non autem ipsam iniquitatem. Haec enim primò per vnum hominem in nos deriuatur ab Adamo: Deinde per Satanam accenditur atque augetur. Iniquitas enim, quatenus iniquitas, à Deo nullo modo est, aut esse potest, cùm sit ipsum summum bonum.

12. *Quòd, cum dico, Deum permittere peccata, ita doceam, eum permittere peccata, quasi per hanc permissionem nobis liceat peccare.*

Calumnia est. Doceo: *Deum permittere peccata, quatenus scilicet non vult impedire, cùm possit: non autem permittere, id est, concedere. Lege enim semper prohibet peccatum.*

13. *Quòd doceam, praescientiam Dei solam causam esse simpliciter rerum omnium & euentorum.*

Calumnia est sophistica. Si praescientiam capiant pro simplici notitia, vt verbi gratia, *qua Deus nouit, se posse creare alterum mundum,* numquam docui, *eam esse causam euentorum omnium.* Requiritur enim necessario voluntas Dei, vt aliquid contigisset, & contingeret, quidquid simpliciter nouit.

Si vero nomen praescientiae capiatur, quatenus coniungitur cum illa voluntas Dei (*praescientia enim est propriè earum rerum, quas vel ipse Deus facit, vel fieri permittit*) dico *praescientiam esse causam rerum omnium & euentorum,* sed ita tamen, *vt causae secundae & proximae non excludantur. Nihil enim fit in mundo, quod Deus vel non agat ipse, vel volens non permittat fieri; et causas secundas* [illegible]. Non est itaque non simpliciter causa: sed vna eademque prima causa.

14. Quòd ego doceam: *Ita promissiones de aeterna salute ad electos tantùm pertinere, vt cùm Christus ait, verbi gratia: Venite ad me, omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos; non vocet omnes, sed tantùm electos, nec omnibus promittat salutem, sed tantùm electis.*

Calumnia est. Doceo, *omnes vocari ad Christum, & omnibus offerri promissiones, sed neque omnes venire, neque omnes promissionum complementum consequi: quia non omnes trahuntur ad Christum. Nemo autem potest ad Christum venire, nisi trahatur à Patre. Trahuntur autem tantùm electi ad hoc. Proinde promissiones esse quidem vniuersales; sed in solis electis habere suum complementum.*

15. Quòd ponam in Deo odium quoddam erga reprobos (quasi affectum quendam contrarium affectui amoris) *quod adeo Deus nolit placari filij sui Edicto, nec eius sanguine.*

Calumnia est. Primùm, *in Deo nullum pono odij affectum.* Sed odium Dei docui, *nihil esse aliud, quàm propositum non miserendi, non benefaciendi, ac saluandi in vitam aeternam: & Deum aliquem ab aeterno odisse, nihil aliud esse, quàm Deum ab aeterno decreuisse nolle alicuius misereri, sed in suis peccatis eum deserere, & proinde iustè punire.*

Odium Dei quid sit.

Illis verò inauditis verbis: *Deum nolle, vt odium suum placetur sanguine Christi,* numquam vsus sum. Docui quidem, propositum Dei, siue miserendi, siue non miserendi, mutari non posse, sicut scriptura docet: *Ego Deus & non mutor:* sed illa verba portentosa, nullus vnquam ex me audiuit.

16. Quòd affirmarim: *Filium Dei velle suam supplicationem esse inanem.* Quae ista est horrenda calumnia? imo docui, etiam in ea epistola Ioannis, quam interpretabar, Christum pro suis tantum dilectis orasse, Ioan. 17. cùm dixit: *Non rogo pro mundo:* & nunc etiā in cœlo pro ipsis tantùm intercedere: & ipsius intercessionem esse efficacem, & exaudiri à Patre, & proinde Electos non posse perire. Inanis esset, si pro reprobis supplicasset, & supplicaret Patri: cùm in ipsis neque passio, neque merita, neque supplicatio Christi, vim & effectum suum consequantur. Sed proinde non est inanis, quia pro ipsis tantùm electis, qui erant in se credituri & credunt, ita orauit & orat, vt etiam exorauerit atque etiam perpetuò exoret.

17. Quòd fingam, *Deum tanquam inexorabilem & rigidum iudicem: è tabulis damnationis nomen reprobatorum numquam eximentem: neque ipsis vllam gratiam praestiturum.*

Calumnia est; Tam rigidis verbis vsus nunquam sum. Imo docui: *Deum suapte natura clementissimum esse & inexorabilem, sed in Christo tantùm. Cū igitur Reprobi non sint neque electi in Christo, neque donati Christo: propterea neque glorificatum iri: sed ituros ad eum locum, ad quem sunt destinati:* sicut & de Iuda legitur in Actis. *Ideò eum praeuaricatum fuisse, vt abiret in locum suum.*

Quòd vero fingam, *Deum nullam gratiam praestiturum reprobis,* nimis impudens est calumnia. Quasi verò nesciam: *Iudam, Saulem, & alios reprobos ego egi, multisque gratijs donatos fuisse, & quotidie donari: Sed gratiam specialem, omnium sum fauorem Dei ad aeternam vitam, imò gratiam regenerationis reprobis ipsis non praestari, etiamsi per Euangelium offeratur, doceo & affirmo cum sacris literis: & res ipsa confirmat. Ipsi enim neque regenerantur, neque saluantur.*

18. Quòd doceam: *Falsum esse, dicere, Omnes esse praedestinatos, si credant.*

Calumnia est sophistica. Si de ipsa Praedestinatione in se loquamur, docui: illam non fuisse factam cum conditione SI. quasi sic Deus intra se dixerit: *Ego praedestino omnes, si crediderint.* Proinde falsum esse dicere, *omnes esse hac conditione praedestinatos ad vitam: Si crediderint.* Praedestinationem enim *esse firmum & absolutum Dei decretum, quosdam saluandi ad aeternam vitam, & vt possint saluari, eos redimendi per Christum, vocandi, trahendi, donandi fide, operibus bonis fidei, denique perseuerantia in fide.*

Praedestinatio quid.

Si vero loquamur de effectis & notis praedestinationis, docui: *omnes illos esse verè praedestinatos, qui vera in Christum fide praediti sunt & hac nota illos discerni à non praedestinatis.* Nego igitur, *Praedestinationem esse conditionalem: nego, causam Praedestinationis esse fidem nostram.* Affirmo autem *fidem esse effectum esse & notam praedestinationis.*

Quae sit nota praedestinationis.

Proinde etiam calumnia est nimis aperta, quod dicunt, *me negare, fidem esse notam Praedestinationis.*

19. Quod defendam *Stoicam necessitatem.*

Calumnia est. Stoica necessitas est ex immutabili secundarum causarum ordine: Christiana autem, ex immutabili Dei decreto. Hanc defendo; non illam.

20. Quòd ponam *in Deo contrarias voluntates.*

Calumnia est. *Vna tantùm est voluntas Dei in se: quia est tantùm vnus Deus volens.* Caeterum Deum contraria velle sed diuersa ratione: nempè, *aliquid absolutè & simpliciter, aliquid tantùm ex conditione, manifestum est.* Absolutè vult *electos saluos fieri.* Ideò dat illis etiam quaecunque ad salutem sunt necessaria: vnde & saluantur necessariò. Conditionaliter vero vult, *vt alij omnes, etiam reprobi saluentur, si ipsi velint credere & obedire legi diuinae:* & hoc illis significatur per praedicationem verbi. At quia nec Deus vult donare fidem, nec ipsi ex se credere possunt, propter innatas tenebras & infidelitatem: ideò non possunt saluari. *Vult igitur Deus, reprobos absolutè non saluari, & haec voluntas impletur. Vult verò eos saluare ex conditione, si ipsi velint & possint credere: & haec sola in nullo impletur.*

An Deus contraria velit.

Si quis hos diuersos volendi modos, diuersas appellet voluntates, fateor, me has ponere in Deo. Sed si loquatur de ipsa voluntatis essentia: nego, *me duas ponere in Deo voluntates:* alioquin esset *ponere duos Deos.*

Atque hæc etiam est doctrina Lutheri & Buceri post Augustinum: cùm scribunt de Deo reuelato & abscondito, seu de voluntate reuelata & non reuelata.

21. Quod dicam: *Deum quando vocat reprobos, aut aliquid promittit reprobis: illis illudere, quia illos nolit ad se venire, nec illis, quod promittit, dare.*

Respondeo. *Deum vocare etiam reprobos, & mandare, vt ad se veniant, salutémque illis promittere, si velint, manifestum est. Omnes enim vocat per verbum.* Et hæc est voluntas conditionalis. Eundem *tamen nolle absolutè & simpliciter, vt veniant & saluentur*, etiam manifestum est: quia *si simpliciter hoc vellet, etiam fieret*, iuxta illud Prophetæ, *Omnia quæcunque voluit, fecit.* Item iuxta illud Iesaiæ: *Consilium meum stabit: & voluntas mea fiet.* Nec tamen Reprobis illudere, cùm eos vocat, etiam manifestum est: Quia si velint & possint venire, sicut ab illis exigitur: profectò recipientur & seruabuntur. Culpa igitur in ipsis est. Atque hoc satis est ad hoc, ne Deus dici possit cuipiam illudere. Exemplo sunt *priùs inuitati ad cœnam. Si enim venissent: fuissent recepti.* Quòd verò *alios insuper compelli intrare* (quo verbo indicat illos quoque recusaturos fuisse, nisi fuissent compulsi intrare:) *gratia fuit specialis.* Hac vtitur erga electos. Compellit enim illos quodammodo intrare, dùm de nolentibus facit volentes. Hac non dignatur reprobos: nec tamen illudit eis, cum vocat: quia per ipsum non stat, quin veniant & seruentur, si velint. Sed defectus est in illorum voluntatibus. *Ille dicitur illudere: qui aliquem ad cœnam inuitat: & posteà, si venit, repellet.* Non sic facit Deus.

An Deus reprobis illudat eos vocando ad vitam æternam.

Illudere quis dicatur.

Calumnia igitur est, me docuisse: *Deum reprobis illudere, cùm vocat aut promittit.*

22. Quod, cùm dico in thesi: *sacramentum, verbi gratia, Baptismum, esse externum, visibile, & solubile vinculum: nihil aliud intelligam: quam illud non requiri ad regenerationem necessariò, sed solam occultam electionem & afflatum arcanum Spiritus sancti sufficere.*

Me illis verbis hoc intellexisse, calumnia est. Verba mea sunt perspicua. *Baptismum verò aquæ non ita necessariò requiri ad salutem, vt electionem & Spiritum Christi*, doceo, Sine illo enim multi seruati sunt: sine istis nemo seruari potest. At non sequitur, me sentire, *Baptismum nullo modo esse necessarium, ideóque contemnendum.*

23. Quod doceam, *neminem posse resistere Spiritui sancto.*

Calumnia est. Quasi verò non legerim illud Stephani in Actis: *Vos semper Spiritui sancto restitistis.* Possunt omnes resistere suapte natura. Sed ita efficax est in electis Spiritus, vt non finat illos prorsùs & perpetuò reluctari.

24. Quod doceam: *Spiritum sanctum, cùm trahit, quasi vim illis facere.*

Calumnia est. Vis nõ fit voluntati: sed suauiter, verùm efficaciter, illam trahit Spiritus sanctus, faciens de nolente volentem.

25. Quòd adducam, *homines à Christo & patefacto suo Euangelio doctrina de Prædestinatione.*

Quæ est ista calumnia? Quasi ego doceam: *quempiam esse prædestinatum ad vitam sine Christo*: & doceam, *homines debere extra Christum, & Euangelium contemplari electionem sui.*

26. Quod doceam: *reprobos per potentiam Dei compelli in peccata.*

Si intelligant *compelli*, id est, cogi, calumnia est. Sed si *compelli* accipiant pro *Induci* (vt Christus) & *Tradi* (vt Apostolus loquitur:) verum est. Et Augustinus vsus est hoc verbo, *Per Dei potentiam impelli.* Et ideò in oratione Dominica dicimus: *Ne inferas nos in tentationem.* Idem est quod impellas.

27. Quod doceam, *decreto æterno interposito, aliquos prohiberi, ne ad Christum accedant.*

Quasi verò ipsi homines velint & possint ad Christum accedere, nisi à Deo decreto suo impediantur. Doceo, quicunque volunt accedere, ideóque accedunt ad Christum: necessariò accedere, quia trahuntur à Patre suo Spiritu ad Christum: & proinde quia prædestinati fuerunt ad hunc patris tractum. Si qui autem non accedunt, propterea non accedere: tùm quia nesciunt (*animalis enim homo non percipit quæ Dei sunt*) tùm quia nolunt (est enim corrupta illorum voluntas:) ideóque non possunt (*nemo enim potest venire ad me, nisi pater traxerit*) ad Christum accedere. Vitio igitur suo, non autem decreto & voluntate Dei interposita: fieri, vt non accedant.

Etsi aliquando cum Scripturis dixi: *Reprobos ideò non venire & in illum non credere, quia non sunt ex ouibus*, id est, *quia non sunt ad hoc prædestinati*, non ideò hoc dixi, *vt culpam in Deum transferam, quasi ipsi potuissent venire, nisi Deus sua Prædestinatione illos impediuisset*, sed ideò cum Scripturis ita loquor, vt ostendam, adeò corruptam esse in Adamo humanam naturam, vt, nisi Deus sua gratia illos trahat; ac proinde nisi decreuerit ab æterno in sua Prædestinatione illos trahere: nullo ipsi modo ad Christum venire & saluari possint. Hoc autem docendo non transfertur culpa in Deum, trahere nolentem (de quo enim tenetur vlla lege, homines trahere:) sed in ipsum hominem, venire suo vitio nescientem, detrectantem, non valentem. Iubetur enim venire, & non venit.

Atque hinc patet solutio ad illam calumniam, vbi dicunt, me docere, *reprobos ita à Deo efficaciter ad peccata compelli, vt non possint non peccare.* Quasi verò ipsi per se possint non peccare, nisi à Deo impediantur, & vi ad peccandum adigantur. Quòd homo peccat, habet ex se, atque ex innato ab ortu vitio, non autem à Deo, vt est apud Hoseam, *Perditio tua ex te Israel est.*

28. Quod sentiam, *Deum nihil velle ex animo reprobis conferre.*

Quasi verò inuitus conferat in illos quæcunque beneficia confert.

29. Quod doceam, *Deum velle peccatum, & id non otiosè, sed efficaciter.*

Calumnia est. Huiusecmodi verbis nunquam sum vsus. *Deum velle peccatum*, hoc est, eo delectari, vel, homines non potuisse & non posse peccare, nisi Deus malitiam peccandi eis indat, vel denique omnibus mandare, vt peccent, esse blasphemiam perpetuò duco. At *Deum velle peccatum*, hoc est, primo voluisse & velle permittere, deinde etiam velle peccatum, quatenus est pœna peccati, doceo cum Augustino & Bucero.

30. Quod cuidam dixerim, *reprobos ita necessariò peccare, vt sol lucet. Dico, me nullo modo meminisse. huiusmodi locutione vsum fuisse vel publicè, vel priuatim.* Sed si vsus sum, nego, me illam non declarasse in hunc sensum. Quod, sicut sol talis est naturæ, vt non possint non lucere, ita reprobi atque impij sint naturæ talis, hoc est, iam malæ, vt non possint non peccare. Et hoc est necessariò lucere, & necessariò peccare. Docent hoc scripturæ. *Arbor enim mala, non potest bonos fructus facere.* At discrimen est. Quia sol talem naturam, ideóque talem lucendi necessitatem, accepit à Deo. Homo autem corruptam hanc naturam, ideóque peccandi necessitatem, accepit ab Adamo.

31. Quod doceam, *ex eodem æterno Dei consilio, duos contrarios riuos effluere, alterum illuminationis, alterum excæcationis.*

Calumnia est. Talibus locutionibus vsus numquam fui, Quasi verò ponam in Deo & lucem & tenebras, cùm Apostolus, quem interpretabar, dicat, *Deus lux est, & tenebræ in eo sunt nullæ.* Si quis illuminatur, illuminatur à Deo, pro ipsius misericordia. Si quis excæcatur, excæcatur à Deo, pro suo iusto iudicio in pœnam præcedentis peccati. Omnis enim pœna à Deo est, quia *Ipse est solus qui mortificat & viuificat, qui deducit ad inferos & reducit.*

32. Quod, quia doceo, *duplicem esse rationem Euangelij docendi, vnam externam per ministerium hominum, quæ si sola sit, inefficax est, alteram internam per ministerium Spiritus sancti*, inde sophisticè, concludunt, me statuere duo Euangelia, idque more Svenckfeldico.

Apparet calumniam esse sophisticam. Illam duplicem docendi rationem, vnam *per ministerium hominum*, alteram *per ministerium etiam Spiritus sancti*, si ipsi negant, negant apertum scrabam Dei.

33. Quod negem, *electos in atrocissima scelera ruere posse.*

Electi an etiam in atrocissima peccata labantur.

Calumnia est. Quasi nesciam & non doceam, Dauidis scelera, adulterium & homicidium, fuisse atrocissima & grauissima. Doceo, *in electis non posse cadere peccatum in Spiritum sanctum*, alioqui damnarentur. Doceo, in sanctis tenaciis, non esse peccatum regnans, seu, non regnare

gnare peccatum: quia ibi regnat Christus, & Satanas eiectus est foras. Sed quin in varia & nonnumquam grauissima peccata cadant: numquam sum inficiatus, nec possum inficiari. Sed sunt tamen semper lapsus, ideóque contra spiritus & animi propositum. Est enim discrimen magnum, inter proiicere se in lutum, vt faciunt sues: & inter labi in lutum, vt mundities quoque studiosissimis, iisdémque robustiss. hominibus contingit. Illo modo peccant reprobi: hoc vero pij electi.

34. *Quod doceam: quando Dauid adulterium & cadem admisit, cor illius & voluntatem non consensisse in illam cadem & adulterium.*

Calumnia est grauissima. Docui & doceo, quando pij electi peccant, numquam ex animo, hoc est, plena voluntate eos peccare: quia quotiescunque sancti ex consensu peccant, etsi partim, hoc est, secundum carnem & voluntatem carnis volunt peccatum: tamen partim etiam, hoc est, secundùm spiritum & spiritus voluntatem, nolunt peccatum: sicut Apostolus docet Rom. 7. & post Augustinum, aliósque doctos viros, Bucerus in illud Rom. 7. & in Psal. 1. & in 1. Matthæi, & in libro de Reform. Eccles. & alibi sæpè. Ac proinde neque Dauidem, cum illa admisit alioqui grauissima scelera, neque Petrum, cùm negauit Christum, ex animo & tota voluntate peccasse, quemadmodum speciatim de iis duobus & Patres & Bucerus ipse cùm multis in locis, tùm in 7. Roman. & in libro de reform. Eccles. docuit. Aliud igitur est consentire in peccatum: aliud plena voluntate consentire. Aristoteles ipse in Ethicis tradit. *Nautam cùm propter tempestatem merces proiicit in mare hoc facere partim inuitum partim sponte, id est partim volentem partim nolentem: quod Latini dicunt, non ex animo, id est, non plena voluntate, seu non tota voluntate.*

Ac certum est, *electos renatos, antequàm peccent, odisse peccatum: & malle mori quàm peccare: postquam peccarunt, dolere & odisse peccatum. Cùm peccant: peccare non cum odio legis, aut contemptu Dei: sed ex infirmitate fidei.* Exemplum in Petro. Non igitur peccant plena voluntate, vt reprobi faciunt.

35. *Quod doceam: Electos non esse carne renatos: atque ita violem Baptismi & Spiritus sancti virtutem.*

Calumnia est, profecta ex crassa ignorantia horum nominum *carnis & spiritus*. *Carnem* vocant scripturæ totum hominem, tam animam quàm corpus: quatenus vtrumque ab Adamo corruptum natum est. Eundem totum hominem vocant *spiritum*: quatenus vtrumque ex spiritu Christi renatum est, & perpetuò magis ac magis virtutisque renascentia perficitur.

Cum igitur docui: *electos non esse renatos carne*, iuxta se ipserat declaraui: *eos nondum esse plenè renatos*, nempe *quod ad carnem*, id est, *quò ad illam partem*, *quam tractam ex Adamo adhuc retinent. Electos enim iustificatos, in hac vita perpetuò constare spiritu & carne: qua etiam ambo perpetuò pugnant inter se. Vnde etiam fit, vt numquam peccent, tota voluntate: quia semper contra peccatum pugnant. Sed aliquando in pugna superior est caro: aliquando spiritus: Numquam autem penitùs expugnantur in hac vita: sicut caro à spiritu: sic nec spiritus à carne.*

Electi an perfectè in hac vita regenerentur.

Hinc etiam apparet calumniam esse, cùm dicunt: *me etiam Baptismi & Spiritus sancti virtutem violare.* Quòd enim Electi in hoc mundo non perfectè & plenè regenerentur: id non fit vitio Baptismi, aut imbecillitate spiritus: sed dispensatione diuina.

36. *Quod tollam discrimen peccatorum; dum à Renatis nego admitti peccatum mortale.*

Calumnia etiam est, ex ignoratione, quid propriè in scripturis sit & appelletur *Peccatum mortale*, profecta. Duplex huius vocis in Scripturis significatio est.

Peccatum mortale quot modis dici possit.

Prima. *Omne peccatum*, quodcumque illud sit, *Mortale* dici potest. Quia, licet vnum sit alio grauius: omnia tamen suapte natura sunt digna morte.

Cæterùm quia peccata Electis condonantur, nec imputantur ad mortem: ideò respectu personarum quæ sunt in Christo: peccata ab ipsis admissa, mortalia dici non possunt. Quare in Renatis & vera fide præditis, *omnia sunt venialia*: in reprobis, *omnia mortalia*.

Altera. Peccatum ad mortem, speciatim appellatur ipsum peccatum in Spiritum sanctum. Hoc autem peccatum in electos cadere non potest: quia non remittitur. Et proinde qui hoc admittunt, seruari amplius nequeunt, quia nec resipiscere possunt.

Peccatum in Spiritum sanctum in electos non cadit.

Etsi igitur nego, & hoc peccatum ab electis admitti posse, & peccata, in quæ pij electi labuntur, esse in ipsis mortalia; non tamen inde sequitur, me igitur tollere discrimen peccatorum. Non sum Stoicus: sed Christianus. Et facio primùm, discrimen inter peccatum *Originale & Actualia*. Deinde facio discrimen inter ipsa *Actualia*, quatenùs vnum est grauius alio, tùm in se, quia grauius est peccatum, occidere hominem, quam tantum odisse; tùm propter diuersas circumstantias, quia grauius est peccatum, peccare ex malitia & animo obstinato, quàm ex infirmitate, aut ignorantia. Tertiò, facio discrimen inter peccatum *in spiritum sanctum* & reliqua peccata: quia hoc secum adfert impœnitentiam, & ideo est irremissibile, alia non item. Quartò, differentiam constituo inter peccata *piorum & impiorum*. Sunt enim multæ inter hæc peccata differentiæ.

Postremò, discrimino peccatum piorum, quod in ipsis est, etsi non regnet, ab his quos motus inordinatos appellant, & ab his quæ ex aliquo consensu admittunt.

Neque verò ex eo, quod dixi peccata in piis electis semper esse venialia, aliquis pius rectè inferre poterit: *Ergo possumus scortari, inebriari, furari, quia omnia peccata in piis electis sunt venialia.* Nam si quis hoc inferat: declarat, se non esse ex istorum piorum electorum numero. Pij enim talem consequentiam non faciunt, neque talia peccata cum ista consequentia & hoc animo admittunt. Etenim pugnant hæc ex diametro cum illo Spiritu Christi, quo donati sunt & quo aguntur filij Dei, non secus atque pugnat cum spiritu veri, legitimi, & virtutem honestissimi patris educti filij, ipsi ex eo, quod audit, se à Patre amari, vt nullam ob causam velit se exhæredare, inde inferat: *Ergo proiiciam me in omnia scelera, etiamsi Patri displiceant. Quia nihil mihi poterit ad damnationem nocere. Non possunt veri, & virtute præditi filij, hoc facere. Et si qui faciunt, non sunt veri filij.*

37. *Quod negem, Sanctos, cùm peccant, in diuinam mortis æternæ sententiam incurrere.*

Calumnia est. Etsi enim doceo: *Sanctos cùm peccant, quia non peccant ex animo seu tota voluntate, non amittere penitùs fidem, Spiritum sanctum, &, excidere penitùs à Christo; non ideò tamen sequitur, iuxta hanc doctrinam; sanctos non grauiter Deum offendere, non Dei iram contra se prouocare, non fieri, quantum in ipsis est, reos æternæ mortis, ac proinde non opus habere resipiscentia, & motu suæ fidei, quæ intùs quasi suffocata latebat, ad huius peccati remissionem consequendā.* Nam etiam qui in aliquem incidunt morbum, eúmque lethalem, etsi medicus dicat, illos nondum esse mortuos, nec morituros, non inde tamen sequitur, illos igitur non opus habere medicina, ad pristinam valetudinem consequendam, quam medicinam si negligant, pereant tandem, necesse est. Sed Dominus facit, ne sancti hanc medicinam negligant. Statim enim post peccatum illis adest, & excitato in illis consopitæ fidei igne facit, vt reualescant. Atque hæc est causa, cur electi perire nequeant, non quia non incidant in lethales morbos, sed quia Dominus, vt optimus medicus & amantiss. Pater semper illis adest, & ne pereant, succurrit propter Christum, iuxta illud etiam Dauidis, *Iustus cùm ceciderit, non collidetur. Quia Dominus supponit manum suam.*

Electi cur perire nequeant.

38. *Quod: quia dico, promissiones vniuersales de æterna salute reipsa ad electos tantùm pertinere: inde ego doceam, Deum aliud loqui, & aliud sentire, atque ita Deum mentiri.*

Calumnia est sophistica, vt ex suprà dictis patet.

39. *Quod ego grauissimis conuitiis insecter illos, qui à me dissentiunt in eo, quod dico, promissiones vniuersales reipsa tantùm ad electos pertinere.*

Calumnia est. Ego enim non solitus sum conuitiis quemquam insectari, etiamsi aliqua in re à me dissentiat: quemadmodum & auditores mei testificari possunt: & meæ scriptæ lectiones confirmare. Vtinam ipsi tam abstinerent à conuitiis in me, & alios doctos viros, quàm ego abstineo à conuitiis in ipsos.

40. *Quod doceam: voluntatem Dei non esse ex verbo cognoscendam: sed semper ad occultam illam recurrendum.*

Calumniam esse, id euincit: quod perpetuò vrgeo verbum Dei: & à scriptis hominum, reuoco ad sacras literas.

41. *Quòd contendam: causam prædestinationis, nempè voluntatem Dei, nobis esse incognitam & non reuelatam.*

Egò docui: voluntatem hanc, quod scilicet voluerit ex toto hominum genere, quosdam ad æternam vitam eligere ac prædestinare, alios autem reprobare, idcoque ad æternam morte m præfinire in Scripturis esse reuelatam. At verò voluntatem hanc, nempè quosnam ad vitam aut mortem prædestinarit, non esse in Scripturis simpliciter de singulis reuelatam, sed tantùm ab effectis prædestinationis probabiliter indicatam.

42. *Quòd in doctrina prædestinationis & perseuerantiæ sanctorum in fide, infinitos, ac inextricabiles Labyrinthos habeam, & dogmata.*

Si vident Pastores, me esse in Labyrinthis inextricabilibus, præsertim tam periculosis: deberent igitur me ex illis extricare. Cùm autem hoc facere detrectent, etiam rogati, declarant vel non esse verum quod dicunt, vel se nullo duci charitatis affectu.

43. *Quòd verò dicunt me sequi Caluinum magistrum meum, ita vt ne latum quidem vnguem ab eius dictis, scriptisve discedam.*

Caluini laus. Hac in re satis apertè depromunt odium vel inuidiam potiùs, qua contra illum sanctum virum feruntur. Quamobrem verùm non dicam ego, sed quisque cogitet. Hoc tantùm dico de illo & similibus hominibus: Mundum omnis ingratum esse in Deum, & indignissimum tantis beneficiis, quæ per hæc sua organa in nos confert. Lutherus, Bucerus, Philippus & omnes præstantes viri in Germania (vt de cæteris taceam) habuerunt hoc Spiritus sancti organum in summa reuerentia. Nunc autem indoctus & indoctus quisquis audet de illo, quia est Gallus, absque vlla reuerentia loqui, perinde ac si esset pater omnium hæreseon. Nam ego in Ecclesiarum istarum doctoribus plerisque video tantùm carnis, quantum nunquam credidissem me inuenturum. Non spectantur res, sed personæ: non quid quisque dicat, sed quis dicat: non an quis sit Christianus, pius, doctus, verum cuias sit.

Deinde cùm dicunt: *me ab illius dictis non discedere, ne latum quidem vnguem*; confitentur igitur, non me solum esse hæreticum, sed mecum totam Galliam, & quicunque talem doctrinam sequuntur. Dominus cicuret, quicunque veterem feritatem nondum potuerunt. Cùm deberet vnusquisque tam Germanus & Hispanus, quàm Italus, atque Gallus, regno Galliæ tùm ob receptum Euangelium: tùm ob datos illi tam egregios Christi seruos atque ministros gratulari: non desunt verbi ministri, qui ipsum vniuersam illam gentem, & eum præcipua in ea gente Spiritus sancti organa non cessent odiosissimis nominibus lacessere. In quem finem hæc faciat Satan, non video alium, nisi vt inchoatus Euangelij cursus impediatur. Sed portæ inferorum, non præualebunt aduersus Christi Ecclesiam.

44. *Quòd abutar autoritate Buceri, aduersus ministros Argentinensis Ecclesiæ.*

Calumnia est. Vtor autoritatibus, hoc est, locis Buceri, non ad Pastores accusandos, sed ad sanam, veteremque huius Ecclesiæ doctrinam defendendam.

45. *Quòd non satis sit, me alienis erroribus esse infectum, nisi etiam ipse noua monstra gignam.*

De Antichristo. Proferant vel vnum monstrum, tum respondebo. Si monstrum appellant dogma de Antichristo: monstrum hoc non ego genui, sed Patres tam Græci quàm Latini simul vno partu.

46. *Quòd habeam in delicijs Domini Lutheri, & aliorum præceptorum æternis dignè laudibus dicta & scripta carpere & audacter cauillari.*

De fine sec. Calumnia est. Primùm nunquam dictum aliquod Lutheri aut alius alicuius insignis viri & de Ecclesia benè meriti in Schola recitaui, sine ipsius autoris laude. Deinde apparet, quibus sit in delicijs horum præceptorum dicta carpere, mihi, an illis, si quis conferat horum & meam doctrinam de Prædestinatione, cum doctrina Lutheri in libro de Seruo arbitr. & Buceri in Epistol. ad Rom.

47. *Quòd, cùm Apostoli suum tempus, quod dixerunt, non summam horam finémque omnium rerum & seculorum reddè nominarint. Ego præpostera ratione nostram ætatem, quæ Apostolorum 1500. annis consecuta est, procul adhuc à fine mundi collocem.*

Calumnia est apertissima. Legantur meæ lectiones.

48. *Quòd, quia dixi, negari non posse, quin sub finem Mundi talis aliquis, qualem descripseram, Antichristus venturus sit: obtrudam auditoribus opinionem hanc firmiter credendam & nequaquam negandam.*

Calumnia est. Quum dixi: *Negari non potest*, intellexi, vt probabile. Neminem enim negare, refutaréve posse: quia sit res admodum probabilis, venturum talem Antichristum: cùm & à Patribus hoc firmiter asseueretur, & è Scripturis probabiliter colligatur.

49. *Quòd dictitem: me huc vocatum, vt doctrinam Buceri ab ipsis pastoribus neglectam, imo proculcatam, postliminio reuocem.*

Calumnia est sophistica. Ego hoc nunquàm iactitaui. In Capitulo tantùm, cùm cœpissem in hac controuersia dicere & de mea vocatione verba facere: dixi, primùm, ex literis Dominorum Scholarcharum me collegisse, hic probari doctrinam, quam antea tradidisset Bucerus cum D. P. Martyre. Me igitur vocatum, vt eandem doctrinam, quod Christiana esset, profiterer atque defenderem. Deinde alio in loco dixi, me de principio cùm huc veni, animaduertisse, doctrinam Buceri de Prædestinatione, de perseuerantia, gratia, ac libero arbitrio magna ex parte ab hac Schola exulare. Me igitur operam dedisse, illi postliminio pro mea virili, reuocandæ. Hæc duo diuersa sophisticè coniungunt, & aiunt, Me iactare, quod sim huc vocatus, vt doctrinam Buceri ab ipsis neglectam reuocem. Est igitur calumnia sophistica.

50. *Quòd dicam finem creationis, esse æternam cum mortem tum vitam.*

Semper docui, vltimum & verum finem, non tantùm creationis, sed rerum omnium, esse gloriam Dei. Quia verò Deus glorificatur, & ex sua in quosdam misericordia, & ex iusta in alios iustitia: iccirco subordinatos fines rerum omnium, esse, tum vitam electorum, tum mortem reproborum. De fine creationis Electorum, nulla est controuersia. De fine creationis reproborum, ait Scriptura Prouerb. 16. *Omnia propter semetipsum creauit Dominus* (ecce vltimum & verum rerum omnium finem gloriam Dei) *etiam impium ad diem malum* id est, ad pœnam & mortem. Ecce alterum finem. Finis igitur creationis impiorum proximus & secundarius, est impiorum mors. Idem docet Deus, & per Apostolum explicat, dicens de Pharaone. *In hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te potentiam meam.* Quasi dicat: In hunc finem condidi te, regem feci, te induraui, vt te perdam: & te perdendo, potentiam meam toti orbi patefaciam.

Regum & mortem finis primarius quis sit.

51. *Quòd doceam: Chananæos à Deo maledictos fuisse, non propter sua facinora nefaria: sed tantùm hoc fuisse factum ex occulto Dei iudicio.*

Est apertissima calumnia. Nemo enim maledicitur, nisi propter sua scelera. Cæterùm cùm ipsi etiam Iudei, non minus grauia sæpenumerò, quàm Gentes admiserint facinora: quis factum sit, vt hos non ita maledixerit, vt à se penitus reiiceret, illos verò maximè; hoc doceo proficisci ex occulto Dei iudicio, qui quorundam statuit misereri, alios verò maledicere & indurare: quemadmodum etiam cùm omnes ex æquo peccauerimus in Adamo: qui factum sit, vt alios inde eruerit & saluet, alios autem ibi deserat & damnet: illos quidem inde eruit, & saluat per gratiam; hos verò ibi deseri per occultum Dei iudicium, puniri autem propter sua scelera peruersitatem. Sophistica igitur est calumnia in illa negatiua. Non propter sua scelera: & in illa exclusiua, Sed tantùm ex occulto Dei iudicio.

52. *Quòd, quia dixi, distinctionem illam Scholarum, Christum mortuum quidem esse pro omnibus sufficienter, sed tantùm pro electis efficaciter, non esse contemnendam: ideo accusem pretiosum sanguinis Christi inefficaciæ, ac proinde quod sim blasphemus in mortem filij Dei.*

Calumnia est sophistica. Inefficaciam non tribuo sanguini Christi: sed huius inefficaciæ causam dico esse in Reprobis, ipsam nimirum Infidelitatem. Nam, vt verè Christus dicatur mortuus pro nobis efficaciter: non requiritur tantum vt mors Christi in se, sit efficax ad salutem: sed etiam requiritur: vt sit efficax in nobis. Non potest autem in nobis habere suam efficaciam: nisi fide à nobis accipiatur, & nobis applicetur. Vinum quoque in se est efficax ad sitim tollendam. At nisi bibatur in nobis minimè efficax fuerit.

Christus pro omnibus mortuus.

fuerit. Idem de medicamento & cibis omnibus dici potest. Culpa igitur, cur inefficax sit mors Christi in reprobis, in ipsis reprobis residet: nempe infidelitas & fidei destitutio. Cæterùm cùm fides à Deo est, & hanc dat, datéque decreuit electis; & spectato Dei proposito, Christus tantùm pro illis efficaciter mortuus est qui credituri erant in se: sicut & de oratione ipse dixit: *Non rogo pro mundo: sed pro ijs qui credituri sunt in me*: icircò etiam spectato Dei proposito, verè dicimus: *Christum non esse mortuum efficaciter, nisi pro electis*, hoc est, *Dei propositum fuisse: vt in solis electis mors Christi haberet suam efficaciatem.* Calumnia igitur est, me accusare sanguinem Christi inefficaciæ, inquè mortem filij Dei esse contumeliosum, cùm totam inefficaciæ causam ponam non in sanguine Christi, sed in ipsis reprobis, ipsorum nimirùm infidelitatem.

53. Quod doceam: *homines non ex suo ipsorum vitio: sed Dei potiùs arcana voluntate excæcari, & non reconciliari per Euangelium.*

Etiam est calumnia sophistica, inde profecta, quod confundunt causas, & diuidunt quæ sunt coniungenda. Deus ex sua voluntate sola, si non adsit causa excæcationis in homine, id est peccatum, neminem excæcat. Sua igitur voluntate excæcat, quos vult excæcare: sed propter peccatum excæcat: quia excæcationem infligit, vt pœnam peccati.

Cæterùm cùm omnes peccemus, quæ sit causa, cur alios excæcet, alios non excæcet, sed potiùs illuminet: hanc dico esse solam Dei voluntatem: quia *Quos vult indurat, & quorum vult, miseretur.*

54. Quod doceam: *peccatum esse iustum hoc argumento: Quicquid Deus vult, iustum est. Est enim voluntas Dei omnis iustitiæ regula. Vult autem peccatum. Peccatum igitur est iustum.*

Sophistica est calumnia. Nos nunquam docuimus, *Deum velle peccatum, simpliciter & quatenus est peccatum.* Est autem aliquid iustum, quatenus illud vult Deus. Peccatum igitur non est iustum, neque simpliciter, neque quatenus est peccatum. Cùm dicimus: *Deum velle peccatum*: illud bifariam semper declarauimus. Primo sic. *Deum velle permittere peccatum: quatenus pro sua bonitate facit, vt illud cedat in gloriam suam: dum illud admissum, in aliquibus iustè punit, in aliquibus misericorditer tollit.* Secundò sic. *Deum velle peccatum, quatenus pœna est alterius peccati.* Sic igitur rectè concludi: *Peccati permissionem iustam & bonam esse: & Peccatum, quatenus est pœna alterius peccati, iustum etiam & bonum esse. Quatenus verò nos illud volumus, iniustum est: quia contra Dei voluntatem reuelatam facimus & volumus.*

Deus quatenus peccata velit.

55. Quòd, quia *verbum & sacramenta solubilia vincula appellaui: stabiliam igitur impium Schvvencfeldij delirium.*

Quid Schvvencfeldius sentiat, nescio: quia illius libros non legi. Sed quæ ego docui: neque deliria esse, neque impietates, quanquam quiuis vir bonus facile videre potest, apparet etiam ex ipsis Academiarum iudiciis.

56. Quod illis thesibus *de vinculis, dirimam verba, sacramenta, Spiritum sanctum atque ita corrigam Christum, tanquam errantem, & agiter Spiritu Schvvencfeldico & Pestellico.*

Calumnia est sophistica & contumeliosa. Aliud est dirimere illa inter se: aliud dirimere in ipsis hominibus. Quoad primum: *verba & sacramenta in ipso ministerio: nunquam sunt sine Spiritu sancto quia illis semper adest Spiritus sanctus*, vt est apud Iesaiam. *Spiritus verò sanctus, non est ita alligatus vel verbo, vel sacramentis, quin nonnunquam etiam sine illis operetur in cordibus electorum, vt in infantibus, qui nec verbum audire, nec sacramenta percipere possunt.* Quod ad alterum: *Etiamsi Spiritus sanctus semper adsit verbo & sacramentis, in ipso ministerio: non semper tamen in ipsis hominibus sunt hæc tria inseparabiliter coniuncta. In reprobis semper sunt diuisa, Spiritus regenerationis à verbo & sacramentis. Audiunt enim verbum, & recipiunt sacramenta: sed sine Spiritu regenerationis. In electis etiam aliquando sunt disiuncta: antequam incipiant regenerari: sicut contigit Apostolo, qui circumcisus fuerat & verbum audierat: tamen nunquam acceperat Spiritum regenerationis, nisi cùm fuisset ad Christum conuersus. Vbi verò semel renati sunt, verbum & sacramenta non dirimuntur à Spiritu sancto in renatis.*

Hinc responsio patet ad aliam similem calumniam: *Quòd scilicet ego Euangelium & sacramenta Spiritu sancto spoliem, dum ea offerantur impijs: tunc tantùm dum offeruntur electis tum demum & Spiritum illis tribuam.*

57. Quòd, quia dico, *homines resistere quidem posse Spiritui sancto per externum tantùm verbum loquenti, sed non posse resistere eidem intùs persuadenti atque trahenti: necessariò igitur constituam duplicem Spiritum sanctum vnum, qui per verbum externum in Prophetis atque ministris loquitur, sed non inefficaciter: alterum, qui per se ipsum intùs loquatur sine verbo ministrorum efficaciter.*

Quasi verò non possit esse vnus, idémque Spiritus, qui diuersa operetur, qui vni tantum loquatur per externum verbum: alteri, per internum etiam afflatum, qui vni suadeat tantùm, alteri persuadeat. Certè Paulus multa dona ait distribui ab vno eodémque Spiritu. Ergo dicendum etiam erit duos esse Deos: vnum qui misereatur, alterum qui induret. Quia Paulus ait: *Deum quosdam indurare, quorundam misereri.* Sic redibimus ad Manichæos, qui à duobus effectorum generibus in mundo, à bono & à malo, duos concludebant esse Deos: vnum boni, alterum mali autorem. Dominus autem contrà ait: *Ego Deus creans bonum, & faciens malum.* Ita idem est Spiritus, qui alijs per verbum tantùm externum inefficaciter loquatur alijs per internum etiam afflatum efficaciter persuadeat: sicut idem Dominus, qui quosdam inuitauit ad cœnam, sed inefficaciter, quia non compulit eos venire: alios efficaciter inuitauit. Est igitur ineptissima sophistica, à diuersitate actuum & operationum Spiritus sancti, concludere, diuersos esse Spiritus sanctos.

Hinc patet etiam responsio ad aliam huic similem calumniam, qua dicunt: *me facere duo Euangelia, vnum, vacuum à Spiritu Christi: alterum, plenum Spiritus Christi.*

58. Quod doceam, *cur ex hominibus alij resistant Spiritui sancto alij non resistant, causam esse non in ipsis hominibus sed in Spiritu sancto.*

Calumnia est etiam sophistica. Doceo, *quod, cur quidam resistant Spiritui sancto, causam in ipsis esse, non in Spiritu sancto, & eam esse naturalem rebellionem in qua concepti & nati sumus, quámque à primo rebelle Adamo patre nostro duximus. Quòd verò quidam non resistant, hoc illis esse à Spiritu sancto, qui non solum extrinsecus vocat, nec illorum mentes solum illuminat, verùm etiam corda flectit ad sibi assentiendum. Est enim sicut omne malum, sic & inobedientia à nobis, & sicut omne bonum, sic & obedientia à Spiritu sancto.* Quare calumnia est sophistica, quæ vtrumque simul coniungit, & ait, vtrumque me vni Spiritui sancto tribuere, cùm vnum sit Spiritus sancti, alterum Spiritus humani.

59. Quod ego non concedam, *Prædestinationem factam esse in Christo, & per Christum consistere.*

Impudentissima est calumnia. Docui cum Apostolo, *Electos nos esse in in Christo, non extra Christum. Decreuit enim Deus Pater seruare nos non simpliciter, sed per Christum.* Benè doceo illud: *Electionis causam non fuisse merita & passionem Christi: sed solam Dei voluntatem & gratiam. Voluntas enim Dei ad nos eligendos ac prædestinandos in æternam vitam, à nulla re extra se fuit mota: sed tantùm à se ipsa. Quare nec merita Christi fuerunt causa, nostræ electionis.* Quamobrem Ioan. cap. 3. dilectionem præponit dationi & missioni filij Dei, dicens, Sic *Deus dilexit mundum*: hæc est Prædestinatio: *vt filium suum vnigenitum daret.* Hic est effectus Prædestinationis. Ideò enim misit filium, & decreuit ab æterno mittere, quia decreuerat nos seruare, non autem contrà.

60. Quòd *ego sim Zvvinglianus: neque id inficier.*

Ego verò dico, atque protestor, sicut etiam in prima mea præfatione, quam publicè in Schola habui protestatus sum: me neque esse *Zvvinglianum*, neque *Lutheranum*, neque *Caluinianum*, neque *Bucerianum*, *sed Christianum.* Lutherum quidem atque Zvvinglium, Bucerum & Caluinum, Bullingerum & Martyrem, aliósque nostri sæculi doctissimos viros, tanquam egregia Spiritus sancti organa, veneror atque suspicio, illorúmque

scripta magnifacio: Sed vnum solum Iesum Christum, pro meo vero ita præceptore, sicut & seruatore agnosco. Itaque iniuriam mihi fieri protestor, si quis me vocet vel Lutheranum, vel Zvvinglianum. Quare quia Christianus sum, & solum Christum in Scripturis pro meo vero præceptore agnosco.

Quapropter sicut in aliis fidei articulis ita in Articulo de Cœna Domini, solum Christi verbum atque doctrinam sequor. Quæcunque verò ab hominibus, quicunque illi sint, vel verbo Dei addita aut detracta sunt, vel extra verbum Dei mihi tanquam ad salutem necessaria obtruduntur, denique omnes verborum Christi interpretationes, quæ apertè pugnant cum aliis manifestis Scripturarum locis, aut quæ noua, sine necessitate, miracula inducunt, aut quæ humanitatem Christi ab eius diuinitate separant aut contrà, humanitatem cum diuinitate confundunt, & naturam veri corporis, Physici, organici, tollunt, aut quæ vllam secum adferunt idololatriam: omnia hæc, tanquam non Christiana, reiicio atque damno: & contrà, primùm sola Christi verba per Euangelistas recitata, tam de calice, quam de pane, toto corde amplector. Deinde horum verborum Christi interpretationem, nullam aliam recipio, præter illam, quam idem Christus per Apostolum Paulum 1. Cor. 10. attulit: nimirùm, *Panem quem frangimus in cœna, esse κοινωνίαν corporis ipsius.* Quibus ex verbis hæc pauca, mihi liquidò & certò colligo.

De Cœna Domini.

I. Commentum esse: *panem tam mutari, quàm manente sua substantia verti in ipsum corpus Christi, seu verè esse ipsum corpus Christi.* Huius rei triplex est ratio, ex verbis Apostoli apertè collecta. Prima, *panem, perpetuò vocat panem, tam post quàm ante prolata verba cœnæ:* & hic ait: *Panis quem frangimus.* Differt autem panis à corpore Christi. Secundò, ait *Quem frangimus.* Corpus autem Christi, frangi nec potest, (est enim incorruptibile & gloriosum) nec debet, iuxta illud, *Os non comminuetis ex eo.* Tertiò ait κοινωνία ἐστὶ τοῦ σώματος τοῦ κυρίου, hoc est, quo corpus Domini nobis communicatur, & consequenter nos magis ac magis corpori Christi, id est, Christo ipsi incorporamur. Differt autem id, Quo, ab eo Quod communicatur.

Panem nequi mutari in corpus Christi, neque verè esse ipsum corpus ipsius.

II. Commentum etiam esse: *panem esse nudum symbolum, & ideò in Cœna nil accipi, nisi panem.* Apostolus enim ait: *Panis est κοινωνία τοῦ σώματος.* Ergo cùm frangitur & datur panis: ipsum etiam corpus Christi vnà communicatur.

In cœna non esse nuda symbola.

III. Commentum etiam esse: *extra vsum cœnæ, vel panem posse dici corpus Christi: vel pane distribui corpus Christi.* Paulus enim non ait simpliciter, Panis est κοινωνία sed, *Panis quem frangimus,* (scilicet in ipsa Cœna Domini) est κοινωνία τοῦ σώματος. Ergo tunc tantùm est κοινωνία τοῦ σώματος: cùm frangitur in cœna. Quare extra cœnam Domini non est κοινωνία τοῦ σώματος: multò minus τὸ σῶμα.

Extra legitimum vsum panem non esse corpus Christi.

IV. *Corpus Christi manducari fide tantùm.* Huius autem duplex ratio ex verbis Apostoli colligitur. 1. Ait, *Panem esse κοινωνίαν τοῦ σώματος,* hoc est, ipsius Christi. Κοινωνίαν autem hanc, perpetuò in scripturis lego fieri tantum fide, vt etiam Iohan. 6. docetur: Item 1. Iohan. 5. & 1. Iohan. 1. Neque vllibi in Scripturis docetur alius modus edendi corpus Christi, id est, Christum ipsum, quàm per fidem. Alium igitur modum non recipio donec ille è scripturis apertè demonstretur. 2. ait esse κοινωνίαν τοῦ σώματος. *Corpus autem Christi cibus est spiritualis, & animæ, non corporis aut ventris.* A Spiritu igitur tantum recipitur: & hoc modo sum contentus, quia est certus & salutaris & sufficiens ad salutem.

Corpus Christi fide tãtum manducari.

V. *A solis fidelibus, ipsum Christi corpus, seu Christum ipsum verè recipi & manducari.* 1. ait Apostolus: *Panis quem frangimus nos scilicet fideles, in cœna,* est κοινωνία τοῦ σώματος, nempe nobis qui frangimus, hoc est, fidelibus. Cùm autem dicit *Nos:* intelligit, iuxta consuetudinem scripturarum veros fideles, & veros discipulos Christi: quoniam hypocritæ ad Christum non pertineant. Ad solos igitur veros fideles pertinet κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ κυρίου. 2. inquit: *Vnum corpus & vnum panem esse nos omnes, qui de vno pane & de vno calice participamus.* Cùm ait: *de vno pane,* intelligit de pane, quatenus panis est κοινωνία τοῦ σώματος. Hypocritæ autem, non sunt vnum corpus cum Ecclesia sanctorum: neque sunt eius membra. Quia licet sint in Ecclesia: non sunt tamen de Ecclesia. Non ergo ipsi participant de eodem pane, quiscilicet est κοινωνία τοῦ σώματος, hoc est, non fiunt participes eiusdem corporis Christi pane fidelibus communicati. Vt tale sit argumentum. *Quicunque de vno & eodem pane & calice, hoc est, de eodem corpore & de eodem sanguine Domini, qui pane & vino communicantur, participant: ij tantùm sunt vnum corpus simul & panis vnus cum Ecclesia Christi. Atqui reprobi hypocritæ non sunt vnum corpus & vnus panis, cum Ecclesia Christi. Non enim ij pertinent ad corpus Christi. Impij igitur non participant de eodem corpore & sanguine, qui pane & vino communicantur.*

A solis fidelibus manducari.

Vel sic. *Illi tantùm participant de eodem pane & calice, hoc est, de corpore & sanguine Christi, pane & vino in cœna communicatis, qui sunt vnum corpus & vnus panis cum Christo & Ecclesia, quæ est corpus ipsius.* Sunt enim hæc ἀντιστρέφοντα, *Vnum corpus & vnus panis multi sumus: omnes qui de vno pane quatenus est κοινωνία corporis,* & de vno calice, *quatenus est κοινωνία sanguinis participamus:* &. *Nos tantùm participamus de eodem pane vt est κοινωνία corporis,* & de eodem calice, *vt est κοινωνία sanguinis,* hoc est, *de eodem corpore & de eodem sanguine Christi, per panem & calicem communicatis, omnes qui vnum corpus sumus & vnus panis, cum Christo scilicet & eius Ecclesia.*

Atqui impij, qui sine vera sunt fide, non sunt vnum corpus & vnus panis cum Christo & Ecclesia. Non enim pertinent ad Christum: neque membra sunt Ecclesiæ.

Non igitur impij participant cum pijs de eodem corpore & sanguine Christi, qui pane & vino in cœna communicantur.

Ac quis neget, *solos viuentes cibis quoque vesci posse? Non enim mortui vescuntur. Soli autem credentes spiritualiter ex fide viuunt. Impij verò, planè mortui sunt. Soli igitur credentes spirituali alimonia quæ est corpus & sanguis Christi, vesci possunt.* De iis autem loqui Apostolum: cùm ait, *Nos qui de vno pane & calice participamus:* mihi dubium non est.

VI. Præcipuum vsum atque finem huius sacramenti, esse: *vt vnio quam habemus cum Christo per fidem, & inter nos per charitatem frequentatione huius cœnæ magis ac magis coalescat.* Ait enim Apostolus; *Vnus panis & vnum corpus multi sumus: omnes qui de vno pane & de eodem calice participamus.* In hunc igitur finem instituta est hæc participatio, *vt simus vnum corpus & vnus panis, cum Christo nimirùm & inter nos.* Quare toto cœlo illos errare dico, qui dum digladiantur sine causa de hoc sacramento, hoc vnum corpus & hunc vnum panem, dilaniant in frusta.

Vsus & finis cœnæ Dominicæ quis sit.

Hæc sunt capita præcipua, quæ ex verbis Christi, explicatio ab Apostolo, mihi colligo & his sum contentus. Non sum igitur vel Zvvinglianus, vel Lutheranus quia nec Zvvinglium, nec Lutherum sequor: sed Christianus, quia Christum. Atque vtinam tandem aliquando facesserent ab Ecclesia hæc cognomina, & solum Christi nomen obtinerent: Tunc sperarem pacem Ecclesiæ.

61. Quòd *summa repugnantia sit inter doctrinam Buceri & meam, de maximis religionis articulis, vt de prædestinatione, de æterno odio & amore Dei, de morte Christi, de cœna Domini, de ministerio, aliisque similibus.*

Hæc tertia calumnia est nimis superba, atque sine vlla fronte. Imò hic est omnis dissidij inter nos fons: quemadmodum annis abhinc 6. excreter, clariss. Dn. Scholarchis dixi, cùm petij, an vellent, vt doctrinam Buceri, quatenus agnosco, illam esse ex verbo Dei desumtam, defenderem: & si vellent agerent cum D. Marbachio, vt ipse quoque idem faceret, & delectaretur lectione Buceri. Hoc enim si facturus esset: nullam fore inter nos controuersiam. Hic inquam est omnis dissidij inter nos fons: quod ego ergo doctrinam Buceri, præsertim de Prædestinatione & perseuerantia, de certitudine salutis, de promissionibus: & ipsi contra eam non possunt probare. Non peto vt simpliciter mihi credatis: sed obsecro, vt veniatur ad rem ipsam. Neque illam video esse causam, cur mecum detrectent disputare aut colloqui, nisi quoniam ipsos non latet (neque enim non legerunt libros Buceri) doctrinam quam impugnant in me esse Buceri: & me statim posse eius libros clarè & perspicuè loquentes, proferre. Certè nisi hoc scientiam de principio fuissent mecum congressi. Bucerus mortuus est: in contra quem pugnant reipsa. Sed quia in hac vrbe illa-

Fons dissidij huius inter vtrumque Theologum.

a[illegible] palàm Bucerum de nomine impugnare, vt doctrinam tamen odioſam reddant, eam adſcribunt Gallis atque Italis. Totum hoc quod dico, manibus veſtris palpabitis, ſi cum [illegible] veniatur ad colloquiũ, & libri in medium proferantur. Amplius dico P. V. iã habere in manibus rationẽ componendæ totius controuerſiæ, & hæc eſt: *Si ſedet [illegible] veſtris miniſtris, an verbis ſuis doctrina Chriſti per Bucerum tradita, diſputata, ſcripta de iis præcipuis articulis, quos mihi obiecerunt & dãnarunt, de Prædeſtinatione Sanctorum, & de fide Sanctorum, déque illorum in fide Perſeuerantia, de certitudine ſalutis, de præmiſſionibus, de peccatis Sanctorum.* Ego volo ſtare. Si ipſi idem velint: compoſitum eſt totum diſſidium. Quid amplius? Hic vertitur tota controuerſia.

Hæ ſunt præcipuæ, quantum ego ſciã quas de me ſparſerunt aduerſarij, calumniæ. Is me grauatum ab ipſis fuiſſe. Ipſimet aduerſarij, ſi boni viri ſint, negare non poterunt. Quòd ſi negent: audiantur qui illorum conciones audiuerunt, & illorum interfuerunt ſermonibus. Etiam Domini ipſi librum illorum contra meas Theſes, & D. Marbachij contra me orationes legant.

Quòd ſi quæ aliæ vel in libro contra me ſcripto continentur, vel ſermonibus per vrbem ſparſæ ſunt: rogo obſeruandiſſimos Dominos meos: curent, vt mihi ſignificentur, quo poſſim me purgare.

Quod verò ad tertiam huius cauſæ partem attinet, h. e. ad conuitia: ea ſunt & tot & tanta, vt me etiam in ipſorum aduerſariorum gratiam, ea commemorare pudeat. De iis antea aliquid dixi in altera huius meæ ſupplicationis parte. Hoc nũc tantùm contendo: non eſſe ſatis conuiciari & calumniari, niſi etiam reipſa ita eſſe probetur.

Peto itaque primùm, quòd ad conuitia & calumnias attinet, Domini, ut ea omnia aduerſarij probent: idque coram Dominis hic præſente, vt poſſim reſpondere.

Quod ſi vel noluerint, vel non potuerint præſtare: curent igitur, vt mea mihi exiſtimatio reſtituatur: declarentque, me talem non eſſe, qualis per vrbem ſui traductus. Ego enim pluris facio nómen & exiſtimationem meam quàm diuitias multas, vitámq; ipſam. Sic ſtatuendum eſſe, docent S. literæ. *Melius eſt*, (inquit Salomon) *bonum nomen, quàm multa diuitiæ.*

Quod vero attinet ad eam doctrinam, quam fateor me in Schola docuiſſe, quæque 14 Theſibus eſt comprehenſa: quoniam propter illam vocarunt me *Anabaptiſtam, Catharum, Schwenckfeldianum, Nouatianum & hominem plenum hæreſeon.* Peto proinde ſecundo loco, vt aduerſarij [illegible] & mihi probent, talem doctrinam eſſe hæreticam & deinde me eſſe hæreticum. Neque enim ſatis eſt dicere: ſed oportet dicta confirmare. Alioqui ſi ſatis ſit accuſare, nemo poterit eſſe innocens. Neque ſatis eſt dicere: Probauimus Dominis cum verbis, tum dato libro: ſed oportet etiam probare mihi, vel ſaltem probationes mihi dare, vt me defendere queam.

Quod ſi hoc aut noluerint, aut non potuerint præſtare: [illegible] doctrinam igitur, quam docui, eſſe Orthodoxam: ac proinde magnam mihi factam eſſe ab aduerſariis iniuriam: quod talibus me affecerint calumniis ac conuitiis.

Quamobrem obſecro Dominos: vt & Chriſti doctrinam [illegible] damnatam vindicent, inque ſuam Scholam & Eccleſiam reſtituant. & meam innocentiam declarent, atque defendant ſua ſententia, aut quacumque poſſunt ratione bona.

Quo vero etiam ipſi Domini doctrinam hanc verè poſſint agnoſcere, & de ea rectè pronunciare:

Peto I. *Vt meæ lectiones de Perſeuerantia legantur: & quarum teſtimoniis doctrinam illam probauerim, videatur.*

Peto II. loco, *vt ſi quid in illis deſideretur vel explicationis vel probationis, mihi ſignificetur*, Vtrumque enim præſtare ſum facere.

Peto III. *Vt conferantur lectiones meæ de Perſeuerantia cum lectionibus D. Marbachij, videantúrque reſponſiones meæ ad omnia illius argumenta: Et cùm nondum impleuerit meà argumenta, neque ad omnes Patrum & Bucerи reſponderit autoritates Profeſſor, iniuria igitur eam doctrinam fuiſſe à Paſtoribus damnatam.*

Peto dehinc IV. loco. *Vt quoad doctrinam de Prædeſtinatione, ne ſimpliciter credatur illis lectionibus, quas Paſtores tanquam meas vobis dederunt.* Neque enim æquũ eſt, vt iuxta eas ego iudicer, antequam à me videantur, ac pro meis agnoſcantur. Cùm accuſatores potuerint multa addere, multa detrahere, multa deprauare.

Peto præterea V. loco: *Vt neque iuxta librum aduerſariorum, quem contra omnes Theſes ab ipſis mihi obiectas, ſubſcripſerunt, ego iudicer.* Non eſt enim æquum, vt iuxta tantùm aduerſariorum ſcripta, de me iudicium fiat: antequàm illa videam, ad eáque reſpondeam. Deinde infinitas (vt audio) liber iſte continet calumnias. Adhæc debet ſaltem vobis eſſe ſuſpectus, tum quod Capitulo examinandum relinquere noluerunt: tum quòd nullum ad me miſerunt exemplum, vt viderem illum & reſponderem. Certè ſi veris & ſolidis rationibus meas Theſes refutaſſent, & ipſi ſuam doctrinam, contra meam, ſatis confirmaſſent: nõ grauati fuiſſent dare mihi & Capitulo, id quod amor veritatis poſtulabat. Poſtremò in eo apertè damnant Auguſtinum in doctrina de Prædeſtinatione, fatentúrque meam doctrinam eandem eſſe cum Auguſtino. Oro itaque, vt illius libri mihi copia fiat.

Peto deinde VI. loco: *vt neque iuxta iudicium vnius hominis damner.* Non enim iuſtum eſt, vt iudicium vnius hominis, multorũm doctorum virorum, Academiarúmque & Eccleſiarum iudiciis præferatur, præſertim cùm multæ ſint cauſæ, cur tale vnius iudicium omnino reijcere poſſim ac debeam.

Peto autem VII. loco: *vt Academiarum iudicia & Eccleſiarum per Germaniam, de meis theſibus, legantur.* Neque hîc admittatur calumnia illa, quod malè informarim Academias. Nam primò non retuli tanquã accuſator, de aduerſariorũ doctrina: (ſic enim potuiſſent dicere, me malè referendo, malè Eccleſias informaſſe:) ſed theſes mihi obiectas, fideliter examinandas obtuli: & ſi quam vel explicationem vel probationem petierunt, attuli. Eſt autem cuiuſque ſua explicatae. Deinde duæ priores Academiæ non ſolum me audierunt: ſed etiam meas Prælectiones legerunt, diligentérque per aliquot dies examinarunt. Reliquæ verò Eccleſiæ atque Scholæ, tametſi lectiones meas non omnes: iudicia tamen aliarum Academiarum atque Eccleſiarum legerunt. Præterea qui hæc dicunt, non vident, quanta calumnia grauent tot tantáſque Academias, tot tantóſque viros. Quaſi vero fuerint ita leues, vt iudicia ſua de ea doctrina dare voluerint, de qua ſcirent, ſe malè potuiſſe informari. Poſtremo, ſubterfugia hæc nulla ſunt. Legantur theſes cum explicationibus ab Academiis illis adiectis. Ego dico, me non aliter docuiſſe, neque intellexiſſe, quàm ibi ſunt explicatæ. Si aduerſarij theſes ita intellectas probent, ſoluta eſt omnis quęſtio. Si non probent, reſpondeant igitur ipſi iudiciis tot Academiarum.

Peto etiam VIII. loco: *vt Conſily quoque Thomenſis & Profeſſorum Scholæ veſtræ iudicium audiatur.*

Peto IX. *vt diſputationes, quæ in hac Schola veſtra iiſdem de rebus tempore Buceri habitæ fuerunt (aliquot enim demonſtrari poſſunt) legantur, atque præter cæteras diſputatio quæ Germanicè habita fuit & impreſſa hîc Argentinæ, contra Melchiorem Hofmannum.*

Peto ad hæc X. *legantur quæ de iis rebus ſcripſit Bucerus multis in locis. Si Domini voluerint, libros ipſe & loca indicabo.*

Peto etiam XI. *Cogitent Domini mei, doctrinam hanc quam in me damnant concionatores veſtri: doctrinam eſſe multarum Eccleſiarum, Academiarum, Scholarum, Regionum etiam & populorum, qui omnes condemnatione mei, ſe condemnatos eſſe putabunt: cum tamen in VVormatienſi colloquio poſtremo, iudicatum fuerit à Philippo & Brentio, maióréque parte Proteſtantium Theologorum, neminem non auditum, & niſi legitima Synodo, eſſe condemnandum: vt interim taceam, quod neque doctores in Papatu eam planè damnent.* Hoc verò facilè ex libris editis demonſtrari poteſt.

Quod ſi hæc non ſunt ſatis ad iuſtificandam doctrinam hanc, propter quam hæreſeos accuſor, curetis vt mecum veniant in collocutionem, coram doctiſſimis quibuſque huius ciuitatis hominibus. Eſt petitio hæc iuſtiſſima. Ea enim antiquiſſima omnium Scholarũ & Academiarum per totum terrarum orbem conſuetudo eſt, vt, ſi quid altercationum doctrinæ inter Profeſſores oriatur, illud in Scholis ipſis diſ-

putando discutiatur. Quod si altera pars disputationẽ detrectet, aut diu subterfugiat: illa tacitè tanquam tacite euicta & superata damnatur. Hoc si in hac quoq; vrbe de principio, quo excitata fuit hæc controuersia, sicut petieram, factum fuisset: non fuisset hucusq; extracta hæc plusquàm hostilis perniciosaque contentio: non tot tantásque molestias Domini mei pertulissent: non tamdiu dissipata fuisset Schola: non tantę exortæ fuissent inter multos inimicitiæ: non deniq; tot, tantáque negotia toti ciuitati facta fuissent.

Peto itaque curetis, vt tandem aliquando publica disputatio instituatur: cui intersint Domini & doctissimi quique ciuitatis. Est enim necesse, vt tandem huc veniatur. Qui secus consulunt, nec veritatem, nec vestram existimationem amant.

Peto postremo: vt, dum lis pendet, efficiatis, vt aut sicut ego cogor tacere: sic etiam vestri concionatores de iis rebus controuersis taceant: aut, si vultis, liberè illis liceat sententiam nostram publicè, additis etiam conuitiis, impugnare: mihi quoque liceat, sine conuitiis vel verbo in Schola, vel scriptis extra Scholā, non meā, sed tot tantarúmque Ecclesiarum doctrinā, quā esse Christianam & Orthodoxam profiteor, propugnare. Nequaquam enim æquum est, vt accusatoribus liceat pro sua libidine calumniari: reo autẽ non liceat, calumnias depellendo, se & suam innocentiam defendere atque tueri.

Hortor ergo & obsecro, cogitetis diligenter, quale initium & quales progressus habuerit hæc controuersia, qualémque habitura sit exitum: nisi vos vestra prudentia ac potestate fortiter, quod pium & iustum est, defendatis & quæ possunt inde consequi mala, maturè auertatis.

Hæc sunt, Domini clementissimi, quæ pro me in hac controuersia semel tandem dicere & vobis supplicare constitui. Nihil narraui, quod non possim probare. Proinde poteritis pro vestro arbitratu hæc cum ipsis etiam Pastoribus communicare. Nihil enim in tenebris: sed omnia in luce volo agere. Nam nihil magis odi, quàm tenebras. Rogo boni consulatis meam in dicendo cùm libertatem, tum prolixitatem.

Benè valete: prudenter omnia perpendite. Dei gloriam, Scholæ atque Ecclesiæ vestræ salutem, vestrámque existimationem diligenter curate: veterem doctrinam vendicate: innocentes defendite: malè agentes compescite: iustitiam & iudicium, vt Scriptura mandat, facite: denique in ea libertate, qua Christus vos liberauit (vt admonet Apostolus) *state, & nolite rursum iugo seruitutis implicari.*

Argentina, 22. Martij. Anno 1562.

V. A.

Ciuis & Theologus.

Hieronymus Zanchius.

CAPVT IX.

QVAEDAM SCRIPTA PROfessorum Scholæ Argentinensis aduersus Marbachiũ & eius asseclas: ac primùm quidem Consilij Thomensis ad D. Marbachij Decani, & Pastorum omnium cõtra Zanchium, orationem, responsio.

Mense Apr. Anno 61. QVæ nuper D. Decane, & vos Pastores, charissimi Collegæ, respondistis ad postulata Capituli, animaduersum est, ea omnia in quatuor fuisse diuisa partes: quarum vna pertinebat ad perorationem, D. Decane tuam: altera, ad Ius Capituli, ad vestram cognoscendam & componendam controuersiam: tertia, propria erat cum illius responsionis ad Capituli postulata pertinens. quarta erat secundæ siue posterioris Narrationis Doctoris Zanchij: cuius etiam vobis postulatis potestatem fieri, vt ad eam pro autoritate ministerij vestri respondere possetis.

Huius responsionis memoria fit pag. 366. huius libri.

De his omnibus Capitulum concordibus respondet sententiis. *Primum, Vehementer dolere Capitulum, hoc inter vos siue natum siue motum dissidium esse, atque hũc dolorem eò attulisse maius fastidium, quod neque eo modo huius controuersiæ cognitio facta est, quemadmodum Capitulum instituerat: neque tam est celeriter facta cognitio, quàm facta fuisset si Capitulum ab eo compendio detractum non fuisset, in quod ingressi eramus, nisi à vobis ad ambages essemus reuocati. Visa enim erat Capitulo expeditissima ratio componendi dissidij, si à vobis obtineri potuisset, vt in collocutionem veniretis.* Hac enim ratione, paucis horis, inter vos interrogationibus ac responsionibus, argumentationibus ac refutationibus habitis, facile Capitulum intellexisset, primum cuiusmodi res in controuersiam venissent & vtra pars sua confirmasset melioribus rationibus; & quomodo vera pace atque concordia inter vos constituta, dissidiũ illud deponi posset, & omnis tolli contentio. Sed à te D. Decane, contrà postulatum fuit, vt ne ad collocutionem & ad disputationem te vocaremus: sed vtrinque scripto ageretur, non præsente parte aduersaria: qua in petitione tua, Capitulum tuæ autoritatis, non sui iudicij rationem habuit, & cum Doctore Zanchio diligenter egit, vt hac ratione contentus, Capituli acquiesceret voluntati ac iudicio. Quòd vero hac ratione octaua iā consumitur hebdomas: id inde venit, quod Capitulũ secus cognoscere compulistis quàm proposuerat. Decreuerat enim, vt, si quæ narraretis, quæ ad concordiā non facerent, sed in criminando & accusando essent posita: ea parti aduersariæ non ostenderet, ne animi exacerbarentur magis: sed ea sibi reseruare, & exitum exspectare controuersiæ. Sed hic tu postulasti D. Decane, tibi exhiberi orationem: & tametsi intelligeres, illud fieri contra institutum & decretum Capituli: tamen non prius flagitare desiisti, quàm id quod flagitabas, obtineres. Quare factum est, vt vsque ad festum Paschæ producta hæc actio tua, superioribus tandem diebus proximis, ad extremam responsionem, adhibitis & aduocatis Pastoribus deueneris. Sed non pœnitet Capitulum huius fastidij atque molestiæ, modo intelligatis atque cognoscatis, vtrumque tibi & Pastoribus, quos tibi aduocasti, concessum esse, vt non colloqueremini, quod Capitulum putabat esse necessarium: & vt tibi etiam narratio Zanchij concederetur, quod Capitulum magis deprecari, quàm id facere maluisset. Sed tamen neque huius adhuc pœniteret, si deinceps pateremini, vt per Capitulum fiat reconciliatio.

Verùm illud quod in vestra responsione fuit secundum caput, & quod à vobis agitatum non semel in Capitulo est, perfuit molestum: quod arbitramini, hanc actionem ad Capitulum non pertinere: & nũc primum in hac causa aliorsum prouocatis, contra legis sententiam, quæ adhuc in animis est & memoria omnium, qui tum in scribendis legibus nouis & iisdem iureiurando, cum coràm omnibus adessent Scholarchæ, confirmandis affuerunt.

Sed vt ne mora interponatur institutæ actioni ac controuersiæ, neque nos in hoc tempore pro Capitulo defendere volumus, neque postulamus, vt ad hæc nobis respondeatis: sed decreuimus, in aliud tempus hanc reiiciendam esse controuersiam. Quanquam enim Capitulum multis se defendere possit rationibus: primùm, quod iure naturæ arbitria amicorum, seueritatem solent iudiciorum antecedere: & viri boni naturaliter malunt meliorem & humaniorem viam ingredi, si quid contra amicum habent, quàm ad inhumanam & acerbam descendere; deinde non vna lege postulamus à vobis, vt Capituli non iudicium, sed arbitrium, non sententiam, sed cognitionem esse patiamini. Nam si secus de nobis dicetur, quàm de arbitris, de cognitoribus, de amicis: magna nobis fit iniuria.

Tribus legibus contendimus, vt à nobis causam cognosci patiamini, præsertim in hac persona quę accusatur, quæ in amicitiis & familiaritatibus nusquā fuit importuna, quæ propter necessitatem collegij, & propter doctrinam, & propter huiusmodi hominũ raritatem atque inopiam, à nobis in hac causa non potest negligi, antequàm eorum de quibus accusatur, conuincatur. Quod quiuis vestrûm pro se fieri velit, si huiuscemodi necessitate feriretur: id pro hoc facimus. Accedit ad superiores causas etiā illa, quod quę facimus,

mus, ex consensu Scholarcharum & tredecim virorum permissu facimus ad quos semper vobis aditus patebit, quorum secus factum fuimus, quam bonos viros & amicos facere deceat. Et si non hæ tres causæ essent, quis gratior ordo est in hac R. publica, qui nostros inter virtutes & vitia melius norit, quam nos inter nos, propter quotidianam consuetudinem? Sunt etiam aliæ causæ, quibus capitulum compellitur ad hanc molestam & fastidiosam actionem. Multorum adhuc meminit: multa meminit: spectat etiam multa, quæ ad rationes Ecclesiæ, Scholæ, capituli pertinent. Sed quoniam hæc nostri non sunt instituti neque huius contiones fiæ: omittit ista in hoc tempore: vt præsenti voluerit trium collegiorum medeatur. Fatetur enim collegium, tria ista collegia, Pastorum, Magistrorum, & Canonicorum, inter se distincta esse. Sed eiusmodi est in iis & communicatio & societas & necessitudo, vt nullum ex iis sauciari possit, ex cuius vulnere, vel qua duo, dolorem magnum non sentiant, si ita iis esse volumus, quales debemus. Verum hæc de iure capituli, & de necessitudine trium collegiorum.

Quantum verò ad postulata capituli & vestram responsionem ad istud caput pertinentem, attinet, sic habere. In extrema actionum parte, vbi perorasset Dominus Decanus, huiusmodi adiecit conclusionem: *Sibi videre, quod satisfecerit officio suo in respondendo D. Zanchio: satis etiam fecisse cognitioni capituli, quod, autore D. Herlino, postulasset, cognoscere controuersiam. Itaque sibi iam necessariò reliquum esse, vt hanc causam ad alios transferat Iudices, ad Ecclesiasticum conuentum, & ad iudicium Magistratus: idque quatuor de causis.* Earum prima erat, *quod Augustana confessio Neuburgi rursus subscriptionibus Principum renouata atque confirmata, vobis à Magistratu nostro proposita sit, vt eam in concionibus vestris sequeremini & doceretis consentanter illi confessioni: atque idcirco non se posse amplius Zanchio in hac controuersia largiri atque concedere, quod confessioni sit contrarium.* Altera, *quod conueniens sit concordia inter vos mutua, ab alio iudice hanc causam iudicari, quàm cognosci à capitulo.* Tertia, *quod alia negotia capituli hac actione negligantur, qua explicatio sit necessaria.* Quarta *quod tibi etiã alia instent occupationes officij sui, progressiones scilicet & visitatio pagorũ.*

Vbi hæc capitulum audiuit, neque sibi in hac causa cognoscenda esse satisfactum, neque illæ causæ quatuor satis viderentur esse probabiles: rogatis singulorum sententiis missi sunt, qui rogarent, vt ne causam alio transferres, antequam de hoc tuo proposito deliberasset diligentius.

Itaque iterum habito capitulo, postulatum est, vt pro ea obedientia, quam tibi singuli atque omnes Canonici debemus, & pro ea fide, qua tu capitulo obstrictus esses, responderes ad argumenta D. Zanchij, atque illius rationes & autoritates refelleres: capitulum etiam illi mãdaturum, vt ad tua argumenta atque autoritates responderet, in ea quæstione quæ est de perseuerantia sanctorum, siue certitudine fidei, siue prædestinatione. Idque his de causis. Primùm, quia hoc semper fuit capituli, & adhuc est, propositum, vt vestrum dissidium componat. Deinde, quia causa à vobis non satis esset explicata. Nam cum controuersia vestra esset tripertita: vna de fine sæculi: altera de cœna Domini: tertia de certitudine fidei: & hæc omnia tria D. Zanchius suis confirmata argumẽtis atque autoritatibus, dedisset capitulo, vt tu ad ista omnia responderes, quemadmodum receperas: iudicauit capitulum, neque te satisfecisse officio tuo, neque satisfactum esse capitulo, vt si illæ tuæ rationes ita claræ atque perspicuæ essent, vt omnis sublata esset dubitatio, capitulum nihil requireret ampliùs. Tertia causa erat, quod postremas tuas narrationes Doctor Zanchius non vidit: in quibus accusatur grauissimè, quod Catharus, quod Donatista, quod Anabaptista, quod Suenckfeldianus, quod plenus hæreseon, quod vanus atque mendax, quæ omnia, si causa abs te translata ad Magistratum, etiam ad Magistratum mitteremus: magno grauaretur Zanchius præiudicio si ad illa iam non respondisset crimina. Quarta ratio erat, quod capitulum sperabat & adhuc sperat, posse nos facilè peruenire ad exitum contentionis, & illud componere atque deponere dissidium. Nam cùm lis sit vna *de cœna Domini*: hic nihil est negotij. Nihil enim peccauit hic D. Zanchius. Etenim, id quod constat, toto quadriennio, nihil hac de re vel disputauit vel docuit. Non igitur eius criminis, quod non admisit, rationem reddet. Altera est *de fine sæculi*, qui articulus fidei non est: & agitata quæstio quondam inter Hesychium Episcopum, & D. Augustinum, & similes sæpe extiterunt in Ecclesia disceptationes amicæ, absque amarulentia. Tertia porrò quæstio, quæ est *de prædestinatione*, ea videtur aliquid habere molestiæ: sed tamen in hac vtrumque à vobis conceditur: numerum, & esse certum numerum Electorum, & Deum autorem peccati non esse: reliqua igitur erat dubitatio de improbis & reprobis: in qua parte, si id vobis placeret, quod placuit Augustino, liberati essemus omni contentionis molestia. Nam cùm illa sententia duo habeat capita: vtrumque vtrique conceditis: *Quorum vult Deus, miseretur: & quos vult, indurat.* Hoc ita interpretatur Augustinus, id est, non mollit. Similis mitigatio & declaratio, fieri posset in illa: *Omnia creauit Dominus propter semetipsum:* id quod indubitatum est: *etiam impium ad diem malum:* id quod falsum esse non potest: Sed bene declaratum fortassis non posset ampliùs esse odiosum. His rationibus, aut meliore aliqua allata intelligentia, item præscripta vtrinque ratione modi & moderationis & ordinis in docendo: reditus fieri poterit ad veram, firmam, & Christianam concordiam.

His quatuor rationibus mouebatur capitulum atque impellebatur: vt postularet, illam quæstionem de Perseuerantia sanctorum, siue de prædestinatione, siue de certitudine fidei, vtrinque à vobis, non solùm affirmando, verum etiam refutando, vt veritas exstaret, societatem fieri.

Atque has quatuor suas rationes, capitulum, Domini Decani rationibus etiam anteposuit, & adhuc anteponit: & æquiores esse iudicat. Nam quod ad primam causam attinet, quæ erat de confessione Augustana non impedit hæc actio, quò minùs & approbetis Augustanam confessionem, & secundùm eam doceatis: ac nisi vtrumque facere velles, capitulum compelleret D. Zanchium, vt vel Augustanam confessionem sequeretur, vel pateretur, se Canonicatu & eiusdem fructibus spoliari. Sed hic quæstio est, quod D. Zanchius negat, *se contra confessionem Augustanam docuisse*: illud solùm addit, *Orthodoxè intellectam*. In quo hic id ita interpretatur, *orthodoxè*, id est, Prophetarum, Christi & Euangelistarum, Apostolorum atque etiam doctrinæ consentienter: non habet capitulum causam illius condemnandi. Neque enim Principes, neque Magistratum nostrum, arbitramur quidquam velle in ea confessione admittere, quod Christo, Prophetis, Euangelistis, Apostolis, Patribus sit contrarium. Quæstio igitur est: *deliquerit-ne in confessionem Augustanam, hoc est, in doctrinam Christi, & Apostolorum & Patrum.* Atque huic etiam quæstioni illud est adiunctum caput: secúsne docuerit, quàm Bucerus in suis libris, aut Scholis nostris docuit. Atque hæc vos capitulum celare non vult, non placere sibi, quod tam parua habeatur ratio memoriæ Buceri. Catechismus illius è classibus sublatus est, preces illius Eucharisticæ, non ampliùs in templis recitantur. Audiuit etiam, aliquos dicere, *quod recantarit multa.* Atque hæc mala interpretatio inde solùm nata est, quod retractationem nominarit cœnæ dominicæ: & quia lumen attulit huic quæstioni, lucidiore explicatione: ideo & hîc recantasse & in aliis similiter fecisse arguitur. Hæc fieri, dolet capitulo, & sic statuit: non posse Buceri vituperari aut contemni autoritatem, quin etiam lædatur Senatus existimatio, & acta Magistratus nostri in omnibus Imperij comitiis, & Iudicata atque Decreta in sua Republica, simul violentur. Sed hæc de prima causa & ratione Decani, quamobrem hanc causam à capitulo transferri voluit.

Bucerus Augustaná exantlauit.

Reliquæ tres faciliores sunt ad refutandum: sed secunda molestior est Capitulo. Nam quod metuit D. Doctor in hac causa adferenda, posse hanc cognitionem capituli, discordiam inter collegas parere, id etsi nihil sit, tamen eò spectat, quod ab aliis dictum sit, esse in capitulo partiales: aut quasi non sit iusta & æqua capituli cognitio; in quo magna & acerba fieret cùm singulis personis tum toti capitulo iniuria. Vnum id enim capitulo propositum est, vt hoc inter vos componat dissidiũ: Et magis capitulo gratum erit, plures in nostra Republica defendere causam bonam, quam vnum: & eandem retentam esse in concionibus & Scholis doctrinam, quam Bucerus, & Capito, & Hedio tradiderunt, & multi consulares viri & multi Senatorij ordinis homines, & plurimi ciues secum ex hac vita deportarunt. Hanc

enim cognoscere à vobis retentam, à D. Zanchio depravatam; non ingratum erit cognoscere. Verum vnum solùm rogat & postulat Capitulum, vt hanc causam vestram non accusatorio animo explicetis atque defendatis, sed pastorali studio: & voluntate non eiiciendi ciuem cum liberis & vxore per dedecus è ciuitate, sed eundem retinendi, si per vos, nostra etiam opera, fiat melior & in viam redeat. Quanquam Capitulum non pronuntiat, Zanchium eiusmodi hominem esse. Sperat enim atque confidit, esse meliorem, & errore quodam vos inter vos dissidere potiùs, quàm necessaria aliqua causa belligerandi.

Ad tertiam rationem Capitulum sic respondet: *Capitulo nullum esse in præsenti tam arduum negotium, quod communi quidem & vestra concordia non postponat: nihil in hoc tempore gratius atque iucundius fore Capitulo, quam vt sublato dissidio, ciuem amicum, collegam, cum vxore & liberis & existimatione, nobiscum in eadem ciuitate atque collegio retineamus.* Istud verò eò studiosius Capitulum expetit, quod grauior & periculosior causa D. Zanchii sit, quàm vestra. *Vos enim, etiamsi vestram causam defendere non possetis, quod non speramus: tamen aduersùs vos, iudices futuri non sumus. Zanchius verò, si superabitur, si de iis criminibus de quibus accusatur, conuinci poterit: in nostro Capitulo certè locum nullum habiturus est, antequam per Senatum restituatur, & antequam resipiscat.*

Sic etiam respondet ad quartam causam: *debere vos hanc causam eo loco habere, quo ipsum Capitulum: vt ne fortè fiat viro bono iniuria aliqua, opinione aduersa, aut præcipitata intelligentia. Deinde etiamsi visitatio iam propinqua sit pagorum: tamen differendam potiùs hanc cognitionem, quàm agere temerè in hoc negotio, præsertim cùm, etiamsi hæc causa à nobis arbitris & cognitoribus & conciliatoribus ad Magistratum & ad Iudices transferretur: tamen iudicari & causa cognosci non poterit, antequam pagorum obeatis Ecclesias.*

Videtis causas quamobrem Capitulum statuat, neque vos vestram causam satis explicasse: neque eandem satis intelligere Capitulum.

Ad responsionem autem vestram, sic refert Capitulum. Quod porrò vultis pergere, ad Capitulum vestram causam deferre: de eo omnes collegæ gratiam habent.

Quòd verò postulatis, *vt D. Zanchius sua themata declaret & confirmet, quibus velit autoritatibus atque argumentis: ne illud quidem improbat Capitulum, si hæc ratio esset facilior.*

Verum ex hoc modo, illa veniunt incommoda. Primùm quod reditus fieret ad ipsum principium: & quidquid hucusque laboratum esset, haberetur pro nihilo. Deinde hac ratione, is qui accusatur, priore loco cogeretur causam dicere, qui posteriore deberet defendere, & prouocare videretur vos, qui ipsum accusatis. Tertio. Neque opus esse videtur explicatione siue declaratione, cùm vobis per nos, Zanchius sua argumenta & probationes tradiderit, earum rerum, de quibus est controuersia, *de fine sæculi: De Cœna Domini: de Perseuerantia Sanctorum.* Quartò. Neque necessarium est, de omnibus istis tribus disceptare, si de tertio constet. Nam in quæstione de Cœna Domini, nihil toto quadriennio locutus est aut disputauit; de fine sæculi, liberum semper fuit iudicium.

Sed Capitulum à vobis postulauit, quoniam vos argumenta habetis atque autoritates D. Zanchii *de Perseuerantia Sanctorum,* & vos iis vestra opposuistis, eaque Zanchio tradita sunt, vt illius argumenta vos refutetis, & vestra Zanchius: Ex quorum comparatione, Capitulum sperat, videre & intelligere posse: vtra pars probabilioribus & melioribus nitatur rationibus. Atque hac via, arbitratur Capitulum, neque reditum fieri ad primum exordium: & neutri fieri iniuriam, & posse breuiter peruenire ad exitum controuersiæ & ad Christianam concordiam. Itaque adhuc postulat Capitulum, vt æquitatis rationem habeatis: neque Capitulum ad longiorem actionem reuocetis: & vterque alter alterius refutet autoritates atque argumentationes. Hac enim vna ratione, illam vitari posse, quam vos metuitis infinitatem argumentandi & refutandi. Atque vt hoc bona vestra venia ac voluntate à vobis impetret Capitulum, vehementer vos rogat per D. Decanum, vt sic statuatis: Capitulo nihil esse neque gratius neque carius, quàm si doctrina vera atque pura, Ecclesiæ item pax, atque concordia, tùm etiam sua autoritas atque existimatio: primùm propter ipsam Ecclesiam: deinde propter nostram inter nos necessitudinem, collegarum, amicitiis, beneficiorum: quæ omnia maximum apud Capitulū pondus habent. Idem etiam, Pastores à vobis contendunt, vt statuatis: nihil Capitulo antiquius esse, quàm ministerium Ecclesiæ, propter quam Christus suum sanguinem fudit, & extra quam nulla est salus. Statuit etiam Capitulum, illud verum esse: quod, quam fidem, studium & diligentiam, obseruantiam, omnes debemus ministerio verbi: eandem etiam omnes ministris debere, iis qui ita agunt, quemadmodum debent agere; ita etiam docent, & ita viuunt quemadmodum viuere & docere decet verbi ministros, atque Apostolorum & verorum Episcoporum atque Patrum imitatores: quorum vos vestigia ingressi, quamdiu continuabitis atque pergetis, omni amore, obseruantia, reuerentia, eritis dignissimi.

IOANNIS STVRMII, DE ratione, qua possit dissidium inter D. Marbachium Pastorésque, & Zanchium componi, iudicium, Dominis qui illud petierunt, exhibitum, die 26. Martii M. D. LXII.

Fit eius mentio in epistola ad D. Landgrauium 1. Tom Miscell.

CLarissimi & prudentissimi viri: quæ res vobis magnum dolorem atque molestiam adfert: eadem etiam me & collegas meos, cùm in Schola, tùm in capitulo S. Thomæ, afflegit, angitque vehementer, controuersia, quæ est inter D. Marbachium, concionatores, vna ex parte: & ex altera D. Zanchium. Ac vellem, eiusmodi in me ingenium esse vt meliorem aliquam rationem constituendæ & concordiæ & reconciliandorum animorum demonstrare possem, quàm fuit ea, quàm nudius tertius rogatus à vobis sententiam paucis indicaui. Sed neque ea facultas mihi concessa est, neque aliud mihi in mentem venit consilium melius: quàm id quod tàm & subitum coràm, non domo allatum, neque meditatum, exposui.

Etiam igitur nudius tertius in ea sententia, in qua & inde ab initio controuersiæ fui: & quam ipsa etiam cognitio vtriusque partis confirmauit; & stabiliuit totum illud tempus, per quod causa ipsa à Capitulo translata ad Dominos nostros Tredecim viros, menses iam sedecim pro concionibus & in scholis à Theologis exagitata est, atque reddita acerbior.

Erat ergo & est adhuc mea sententia, non posse componi hoc dissidium, nisi veniatur vtrinque in collocutionem; & eam eiusmodi, quæ deceat Christianos homines, paucis ex Senatu, prudentibus & doctis viris adhibitis, has præcipuè ob causas quarum est.

1. Prima; *quod aut nolunt sese in aliquibus capitibus controuersiarum intelligere aut reuerà non intelligunt.* Ergo non potest de causa fieri facilis cognitio, nisi in collocutionem veniatur. Explicatis verò vel ambiguis, vel obscuris verbis atque sententiis, minus erit laboris, tùm in causa explicanda, tùm in reconciliandis animis.

Veniendum esse in collocutionem, si dissidium hoc rectè debeat tolli.

2. Altera causa est: *quod concionatores, dicant: tantum inter suam & Zanchii doctrinam discrimen esse, quantum est inter album & nigrum, & diem & noctem. Id quod ex scriptis illorum non possumus agnoscere.* Ergo si ad colloquium reuocabuntur: facile erit videre, cuius causa nigra sit, & cuius alba: cuius luceat vt sol meridie: & cuius obscura sit, vt nocturnæ tenebræ. Neque ad huiusmodi iudicium, magna opus est doctrina: etiam qui pictor non est, modò visu præditus sit, facilè poterit iudicare, qui color albus sit, & qui niger; atque etiam idiota, tametsi physicus non sit, tamen ei procliue est cernere, quando die sol luceat, & tenebris nox caliget.

3. Tertia causa est: quoniam præcipua quæstio est *de Prædestinatione & de certitudine fidei electorum.* Doctor Marbachius & Pastores in postulatis quinque fatentur, certum esse numerum electorum, & etiam reproborum; & istud non negarunt, dum causa à Capitulo cognosceretur. Digressi à Capitulo, in concionibus ad populum, declamarunt: certum numerum electorum asserere diabolicum esse, & diabolicam esse doctrinam. Ex harum concionum materiam se accepisse ex Lutheri commentariis in 26. caput Geneseos. Si ad

collo-

colloquium veniretur; facilè videri posset; essétne verum quod ex Luthero affirmarunt: & verum ille locus pro concionatoribus, an pro professore Zanchio faceret.

4 Quarta causa est: quamobrem facilis esset futura collocutio: quod iam dicunt (vt ex Melchiore audiuimus) *Conciliationes Zanchij fortassis ferri posse: sed praelectiones eius esse intolerabiles.* Sed ipsi Ecclesiastae hanc actionem instituerunt: quod conclusiones eas dicerent esse nouas & haereticas, & Zanchium haereticum, multis contaminatum haeresibus. Ergo si ad colloquium veniretur: essent ipsi cognitores magna liberati molestia, & Zanchius magno solutus crimine. Quod enim vult altera pars altera: in eo elaborandum amplius non est.

5 Quinta causa est: quod, *si eius conclusiones velint oppugnare: sciendum est, quod hae conclusiones non à reo, in tanto huiusmodi exiguo numero, & ita conceptae, vel dictatae vel disputatae, vel traditae sunt: sed ab ipsis collectae accusatoribus & repraesentatae Capitula.* Itaque hic etiam erit facilis explicatio: si reus iubeatur totam doctrinam de *Praedestinatione*, suis complectì omnibus definitionibus, partitionibus, axiomatibus, conclusionibus. Et accusatores, quoniam accusarunt solùm rei doctrinam & rei conclusiones protulerunt, suam autem doctrinam non tradiderunt, neque suas conclusiones opposuerunt: iubeantur idcirco suas quoque conclusiones concipere, vt fiat collatio. Quod si fiat, facilè apparebit, in quibus consentiant, & in quibus dissensio sit: & quomodo fieri possit reconciliatio.

6 Sexta causa: *Si accusatores conclusiones concedent: liberati sunt (vt diximus) cognitores magna molestia.* Si verò praelectiones oppugnabunt: non difficilis erit explicatio & reconciliatio. Sunt enim duo genera exemplarium. Vnum, quod accusatores adierunt: alterum quod reus. *Habet enim reus omnes suas praelectiones scriptas septem annorum, in hoc scriptas vt & pro testimonio esse illis possit, si aliquando opus sit: & vt aliment diuulgeret mortalibus. Itaque si exemplaria accusatorum ab his differunt voluminum: nullus labor erit in cognoscenda causa, & pacanda dissidio. Si conueniunt: necesse erit, vt omnia illa crimina sint vera, quae Reo obiiciunt, & quae Reus in sua supplicatione ad Tredecim viros negat si ex ipsis deprehendantur exemplaribus. Quae si demonstrarentur, nulla posset esse mora Reum condemnandi. Sed exemplaria enim (vt opinor) duo sunt: de quibus conueniri possit.*

Septima causa: *statum continet totius controuersiae, quam velim Domines diligenter considerare.* Ostendet enim viam, qua breui compendio ex hoc molestissimo labyrintho possint euadere. Dixerunt enim in principio controuersiae, se non posse discedere ab Argentinensi doctrina, & ab ea quam haec Respub. 24. annos puram & integram retinuisset in concionibus & Scholis.

Si istud probare potuissent Visitatoribus: sublata fuisset omnis controuersia. Visitatores enim & ego autoritate fuissemus, vt vel cogerent Zanchium aliter docere, vel iuberent ex vrbe excedere. Sed istud non fecerunt. Et posteaquam animaduerterent, à Visitatoribus obseruatum esse: *se aliter & alia docere & docuisse de coena Domini, de Praedestinatione, de perseuerantia sanctorum;* quàm piae & honorificae memoriae, Capito, Hedio, Bucerus, qui omnes in Scholis docuerunt, quam etiam Steinlinus, Theobaldus Niger, Lenglinus, qui doctrinae Scholae approbatores fuerunt: de reliquis maioribus nostris tacent: de Bucero dicunt, fuisse eum hominem.

Facile erit igitur iudicare, an videantur retinuisse doctrinam 24 annorum: & an post discessum Buceri, ab ea defecerint, quae est *de praedestinatione sanctorum & eorum perseuerantia, & de coena Domini:* & an habuerint rationem vel confessionis 4. Ciuitatum: & an considerarint, quomodo Senatus noster Augustanae confessioni subscripserit; & an respexerint concordiam factam & pacem constitutam inter Saxonicas & Germaniae superioris Ecclesias: & an tùm hanc Scholam, tùm illas Ecclesias nouis conditionibus & nouis verborum formulis conentur obstringere.

Atque istud septimum caput, maximè ad causam pertinet: quantum ad Scholam, Visitatores, & Rectorem attinet. Non enim hic solùm Rei Zanchij causa agitur: verùm etiam officium Visitatorum & Rectoris.

Quae enim quaestio ad Zanchium pertinet: ea est in eo posita: *an sit haereticus.* Id quod aduersarij, in cognitione capitali, multis verbis non semel asseuerarunt.

Ad Visitatores verò & Rectorem pertinet: *Iche, an Scholarcharum & Senatus voluntas ac iudicium sit, a confessione 4 ciuitatum & concordia cum D. Martino Luthero constituta, recedere.*

Ergo quantum ad hanc partem colloquutionis pertinet: non ea est difficilis. Nō enim à reis oportet cognoscere quid iuris sit: sed solâ Senatus pronuncianda sententia est.

Propter has quas proposui septem causas, videtur mihi facilis fore huius causae & cognitio & explicatio, si ad collocutionem amicam vtraque pars iubeatur descendere, idoneis adhibitis cognitoribus. Facilius etiam erit, iudicare: cùm, quae in vtraque parte obscura aut ambigua sunt, explicata erunt. Neque enim vllum est negotium, nigrum ab albo distinguere. Neque difficile erit videre, à quo sit Doct. Martini Lutheri autoritas in Geneseos 26. capite. Longè verò facilior erit cognitio, si à conclusionum accusatione recedatur; & vtriusque partis conclusiones inter se comparatae, eas cum poterunt ostendere iudicij, & exemplaria inter se collata magnam lucem adferent. Omnis vero controuersia sublata esset, si Senatus ostenderetur voluntas de confessione quatuor ciuitatum, & de concordia inter Lutherum, & Capitonem, atque Bucerum constituta, quae non solùm ad hanc Rempublicam, sed etiam ad alias ciuitates superioris Germaniae pertinet.

Opto vos clariss. & prudentiss. viri, hanc rationem facilem prae caeteris esse, propter has quas posui septem causas. Atque hae ipsae septem capitulis & grauius explicari possunt, si vel causam D. Zanchij defenderem: vel agerem meam.

Verùm non solùm facilitatis ista via est, sed etiam aequitatis. De duobus enim grauissimis criminibus accusatus est, vno, iniuriarum & infamiae, quod ad ciuilem iudicem pertinet, altero, haereseos, quod Ecclesiasticae seueritatis atque condemnationis est. Longè autem hoc grauius est, quam alterum. Altero enim hominis laeditur existimatio, Isto verò quod est haereseos, maiestas Dei violatur. Deinde vulneratus est Zanchius in Scholis & publicis lectionibus: quo in loco deberet adhiberi medicina. Tertiò etiam ad plebem, non vnius templi, sed omnium, viuis verbis, neque concione vna, sed quotidianis clamoribus, decimum septimum iam mensem. Per quod tempus, ne quidem Senatus obtinere potuit, vt facerent, quod Christiana charitas postulat & flagitat.

Oro Domines meos, vt mihi hoc loco ignoscant. Sollicitudo de existimatione huius Resp. quam ego Patriae meae antepono, ad hanc impellit sententiam. Non enim est D. Zanchij persona, quae illorum iudicio negligi debeat. Obiecerunt ei pastores, quod monachus fuerit: sed ex eo collegio, quod est Monachorum Canonicorum similiter vestitu, & ad quod non nisi vel nobiles, vel ex honestissimis familiis, viri eruditi admittuntur.

Zanchius nobili natus familia Bergomi. Neque ignotum vbi Zanchiana sit eius nomen est. Et huc non accurrit: sed Scholarcharum literis ex Italia vocatus est, D. Iacobi Sturmij, honorificae memoriae, D. Iacobi Meieri, D. Friderici Gotesheimij, quas literas ego scripsi, & Domini Scholarchae subscripserunt: & ea promissione vocatus; vt tam libenter sit nobiscum victurus, quàm Petrus Martyr: neque solùm gratus futurus viris doctis, verùm etiam ciuibus. Habet adhuc literas Zanchius.

De doctrina dicam absque comparatione. Verùm hoc solùm dico, minimè me pro religionis causa solicitum fore, si vel solus Zanchius cum Patribus, qui Tridenti sunt in concilio, cogeretur disserere. Et tamen hanc causam religionis, neque vni, neque paucis committendam esse arbitror.

Non iam dico de ipsa causa, quae controuertitur. Ad haec idcircò decurri, vt ostenderem metum meum in existimatione vrbis: & vt videretis rationem officij mei, si fortassis videor, Zanchio hucusque non defuisse, dum causa eius cognoscitur. Istud enim requirunt Scholarcharum literae, id literae etiam meae, qui promisi easdem, id necessitudo collegij Thomani, id Scholae societas.

tum. Itaque videri Senatui, se condemnare Zanchium non posse: nisi etiam Maiores suos velit condemnare.

Si de certitudine fidei, & de perseverantia Sanctorum: poterit responderi: *Senatum intelligere, in colloquio Ratisbonensi Bucerum praesentibus Brentio & Pistorio, hoc dogma de certitudine fidei defendisse contra Malvendam & alios Doctores Papisticos.* Ergo ne hic quidem videri Senatui, aliquid pronunciandum esse, ne publica Protestantium videantur Acta condemnasse: praesertim etiam hoc tempore & hoc periculo Gallicarum Ecclesiarum, quae etiam dogma de certitudine fidei defendunt. Quarum condemnatio nihil esset aliud, quam magnae persecutionis excitatio, si Papistae fierent in illo regno superiores.

Si de fine Saeculi, respondendum: *Zanchium non negare, iam secundum Apostolo Paulo annos 1500. esse novissima tempora: & quidem nos annis propius accessisse ad finem saeculi: & quotidie diem Domini exspectandum ac metuendum, esseque delictis hominum. Sed negare, praesciri vel horam, vel diem, vel ullum certum tempus posse.* Et quod de hac quaestione disseruerit: in utramque partem disseruisse probabiliter: ubi vero assecuratio non est: ibi haeresis nulla est.

Habetis clarissimi meam sententiam de componendo dissidio quam vobis exposui, non ut consilium: non enim tantum mihi arrogo: sed ut observantiam erga Magistratum meum qui illud mihi mandavit. Si quid vero in hac sit, quod habeat opus declaratione, quoad potero, explicabo quoties huiusmodi a me postulabitur. Et fateor, in collectione constituenda, opus esse certa ratione & ordine: de quo nihil scribere volui, antequam scirem, quomodo haec placeret sententia. Sic etiam constituendo & contemperando Ecclesiastico conventu, opus est certa ratione, in delectu virorum, in numero, in rogandis sententiis in ipso eorum qui rogantur ordine. Sed utinam nihil nisi istud esset reliqui.

Redeo ad me, clarissimi viri, & oro vos per Iesum Christum. Primo, ut ista in eam partem accipiatis, in quam scribo studio erga pacem Ecclesiae, observantia erga Magistratum meum. Deinde, ut cogitetis his me sedecim mensibus, nullam vacuam habuisse horam a molestia & solicitudine propter istud dissidium, & Scholae maximum detrimentum. Postremo, quantum homo homini, & Christianus Christiano, & collega collegae, & Collegium collegio, & ministerium ministerio tribuere debet, tantum me concessurum pacis causa, Theologis collegis, & fratribus meis.

SVPPLICATIO PROFESSORUM Scholae Argentinensis: in controversia inter ipsos, & Pastores, Senatui Argentinensi, Dominis suis clementissimis exhibita.

Eius editio fit in 1. Tomo Miscel. in Epist. ad Landgra. mense Iulio, anno 62.

Annus iam agitur, Clarissimi Domini, & sextus mensis: cum subito a D. Marbachio, contra D. Zanchium dissidium motum est: neque his mensibus octodecim, componi adhuc potuit: neque a Visitatoribus, neque a Capitulo, neque a XIII. Viris. Et fortassis ferre posset hoc detrimentum Respublica, tametsi magnum est: si inter hos duos haec se continuisset discordia. Sed quoniam postea quam D. Marbachius Pastores pertraxit in hanc conspirationem, & gravibus calumniis Capitulum & Scholam totam opprimere conatus est: etiam iste motus ita Capitulum & Scholam vexit, ut prope implacabile odium inter Scholam & Theologos extiterit: videtur istud dissidium proxime a Scholae abesse exitio.

At certe libenter nos patimur Tredecim virorum esse autoritatem: neque alios vel Iudices, vel Arbitros vel Placatores postularemus: si modum aliquem accusatores nostri suae iniuriae ac intolerabilis potestatis tenerent.

Eo enim devenerant audaciae, ut antequam causa iudicata a Tredecim viris sit, pro arbitratu D. Marbachius in quos vult, animadverterit: Ex Collegio Praedicatorum propter hanc causam, cum omnibus Scholasticis, aliquibus stipendiis non suis, sed aliorum fundatis, in publicis, & ex Collegio illo eiecerit. Idem fecit in Collegio VVilhelmitano, ex quo ipsum paedagogum eiecit: quod in sua verba iurare de Coena Domini recusarit, non contentus Confessione nostri Magistratus, quam Senatus Caesari anno 30. obtulit tum cum simul subscriberet Principum Confessioni: in ea parte quae est de dogmatibus: tanquam consentienti cum nostrae Reipubl. Confessione: non contentus etiam illis loquendi modis, quibus Bucerus est usus, etiam in suis Retractationibus & in Commentariis in Epistolam ad Romanos: non contentus etiam Confessionibus nostrorum Maiorum & quam conscripserunt anno XXXIII. & quam anno XXXIX. & quam anno XLVIII.

Quod adversus Gisbertum concionatorem, Hospitalis agit: non quidem ad nos pertinet: sed tamen ad nos etiam pertinet, quod illius Confessioni non vult acquiescere, quae conformis est Maiorum nostrorum doctrinae ab anno 30. usque ad annum 48. Ex quo facile intelligere possumus, quos ille cuniculos iaciat, & ad quam hominum arcem cogitet.

Nam hesterno die qui fuit festus D. Ioannis Baptistae 24. Iunij, ex Laurentio Anglero auditum est, Marbachium Confessionem obtulisse Senatui, nihil in illa immutaturum. Sic stare omnium sententiam. Conradum Hubertum, Diaconum S. Thomae ab Ecclesiastico conventu exclusum iri: Melchiorem recusaturum cum eo communicare in Coena Domini, summa eiectum iri.

Istud eorum consilium & institutum, vel potius cupiditas & audacia, & violenta potestas, amplius neque a Capitulo, neque a Visitatoribus, neque a Professoribus ferri potest.

Conradus enim Hubertus omnium Diaconorum maxime senex est: & diutissime huic Ecclesiae ministravit. Deinde necessarius noster est, & Collega in Capitulo S. Thomae. Postremo eandem nobiscum contra accusatores nostros, causam sustinet: qui condemnari ab ipsis inimicis non potest, nisi nos eodem iugulemur iudicio: praesertim cum hactenus nobis potestas facta non sit, causam nostram legitimo defendendi iudicio.

Ipsi dixerunt, *nos dixisse, a XIII. Viris nobis commissum esse, ut causam, quam contra Zanchium constituerunt, cognosceremus:* id quod falsum est.

Ipsi dixerunt, *nos se voluisse novo generi iurisiurandi adstringere.* Falsum est.

Ipsi dixerunt, *partialiter nos egisse in ipsa cognitione causae.* Falsum est.

Ipsi dixerunt, *nos dissidij istius autores esse, & in quaestione de Coena Domini perturbare Ecclesiam Argentinensem.* Falsum est.

Ipsi dixerunt, *hostes nos esse Ecclesiae Argentinensis. Mendacium est.*

Ipsi dixerunt, *Rectorem & Visitatores & Professores, Zvvinglianos & Calvinistas, hoc est, Suermeros esse.* Iniuria *& mendacium est.*

Ipsi dixerunt, *Zanchium nos defendere, qui homo sit morosus & innumeris infectus haeresibus, quarum nullam capitulo probare potuerunt.* Et falsum est quod de moribus illius iactitant.

Ipsi dicunt, *nos contra Augustanam confessionem sentire de Coena Domini.* Quod pernegamus.

Ipsi autores sunt, ut per Saxoniam sparsa sit: *Rectorem & Professores Argentinenses tueri doctrinam Zvvinglij & Calvini,* id quod probare non poterunt: nisi idem Zvvinglius & Calvinus doceat: quod Capito, Bucerus, Hedio, Zellius, caeterique docuerunt, & noster Magistratus Caesari in Comitijs confessus est.

De his iniuriis, clarissimi viri & Clementes Domini, defendi a vobis postulamus, dum haec crimina in nobis harent, probare non poterunt: & hac vos diligenter animadvertere atque considerare, qua contra asserimus.

Dicimus, *Doctorem Marbachium in summa pace septem annorum, subito sine causa ad has decurrisse inimicitias, vindictae causa, & ut suum Dominatum constituat.*

Dicimus, *quae Zanchius ante septem annos docuit de Electione Sanctorum, ea demum superiore anno ex depravatis Scriptis discipulorum eruisse, & ad accusandum producere.*

Dicimus, *quae in hac doctrina intelligi & capi non possunt a vulgo, & solum doctis nota sunt, & propterea primo aspectu horrida: in conclusiones redegisse: omisisse autem ea per quae haec quae horrenda sunt, demonstrantur suaviter.*

Dicimus, *eos aliter de docere de Coena Domini & Ele-*

ita de Cœna Domini desinant de Svvermeris dicere, vt eodem numero etiam magnos, magnos illos viros comprehendant, non solùm Zvvinglium, & qui adhuc viuunt Tigurinos: verùm etiam Ioh. Occolampadium, Simonem Grynæum, quorum ipsi eruditionem nunquam consequentur; etiam totam Galliam, Italiam, Angliam: de quibus omnibus viris & nationibus Capito & Bucerus honorifice senserunt, etiam in ipsis Retractationibus, hoc est, clarioribus & nouis explicationibus harum controuersiarum.

Quartum: Vt decretum Senatus seruent, vt nihil decernant, aut noui aliquid instituant absque scitu presbyterorum: neque hi aliquid absque consensu Magistratuum: & vt Conuentus Ecclesiasticus reuocetur ad antiquam suam formam: de qua Senatus sapientissimum & salutare decretum fecit anno superiore: Cui si Pastores obtemperassent, iamdudum hæc fuisset explicata controuersia. Quæ forma si retenta fuisset: non ad hæc potuissent decurrere inimicitias.

Postremum: vt quoniam in Capitulo librum ostenderunt contra conclusiones D. Zanchij, quem recitare quidem in Capitulo præcipitanter, parati erant, sed relinquere Capitulo vt diligenter examinaret, noluerunt, & quoniam Confessionem Senatui his diebus obtulerunt: rogamus Dominos nostros, vt vtrunque Scriptum nobis exhibeant, quo de vtroque possimus nostram explicare sententiam. Quod ita faciemus, vt & rationem constituendæ concordiæ, & veritatis & obedientiæ erga Magistratum nostrū, summā videamur habuisse. Et quoniā duas orationes Marbachij aduersus Zanchiū habitas nos neque Zanchio ostendimus, concordiæ spe: neque nostram de his exposuimus sententiam in Actis nostris, si neque colloqui, neque disputare volunt vt nobis liceat ad has respondere, & huiusmodi responsionem, cùm absoluta erit, ad Acta illa adijcere. Et quoniam ipsi Acta quædam sua Tredecim viris tradiderunt, quæ nos non vidimus: & illa liceat nobis cum nostris conferre Actis, quæ dicimus esse verissima, absque vna commutata sententiola.

Atque istud postremum propterea petimus, quod absque hoc causam non posse commodè iudicari, arbitramur. Non pigebit nos huius laboris atque scriptionis: si vobis Dominis non displicebit nostra petitio, quibus omnem in nostro ministerio diligentiam, studium, solicitudinem, obseruantiam, pacem atque concordiam pollicemur quanquam isto postremo labore non esset opus neque Magistratui in cognoscendo, neque nobis in scribendo, si concederetur colloquium & disputatio: sine qua non videmus, quomodo componi illud dissidium possit, vt veritas retineatur, & doctrina pura in Schola maneat.

SVPPLICATIO CAPITVLI, ad delectos à Senatu viros, in cognoscenda Theologica controuersia.

Clarissimi viri, & clementes Domini: die Sabbathi ad vicesimam septimam Octobris, cùm examen haberetur trium personarum, Doctoris Hieronymi Massarij, Christophori Stuperij, & Ioannis Grundlingeri: & mentionem facerent Examinatores Confessionis huius vrbis, quæ nobis in Examine à vestro Magistratu, Anno 1539. præscripta est: quam Examinatores sequi in eligenda persona Canonicali debeant: interpellauit Magister Melchior Speccerus: *se non agnoscere*, inquiens, *nisi vnam Confessionem Augustanam: Magistratum à sua Confessione recessisse*: & id volebat nos ex Scholarchis rogare, annon ita sese res haberet. In eandem sententiam locutus est Laurentius Englerus.

Ex horum oratione & ex alijs voculis, quæ ex ipsis auditæ erant, suspicati sunt Examinatores, Dominis nostris persuasum esse: Capitulum Augustanam Confessionem non agnoscere, aut illi aliquid derogare velle: quod publicæ concordiæ officere, aut Ciuitati nostræ possit periculum creare, aut apud nos inter Professores & Pastores fouere dissidium, à quo Professores sunt alienissimi qui in istud dissidium Theologicum ab ipsis Theologis inuiti & necessario pertracti sumus.

Ob hanc interpellationem, & ob alias aliquot voculas, quæ ante Examen per aliquot dies erant exauditæ, Rector Ioannes Sturmius Præpositus Collegij & Examinator, pro se & Christiano Herlino & Conrado Huberto, & Theobaldo Theoderico in hoc Examine iuratis Examinatoribus, hanc protestationem recitauit.

PROTESTATIO EXAMINATORŪ D. Thomæ Collegij facta, anno 1561. 17. mensis Octobris, in examinatione D. Hieron. Massarij Medici, præsentibus Dn. Scholarchis, Petro Sturmio, Carolo Mugio, Friderico à Gottesheim.

Fit eius mentio in epistola supradicta.

EXaminatores fuere, D. Ioh. Sturmius, D. Georgius Nesselius, Conrad. Hubertus, Theobaldus Theodorici.

Nos protestamur, ita nos retinere Confessionem Augustanam nostræ Ciuitatis, Cæsareæ Maiestati oblatam anno 30. vt etiam Augustanæ Confessioni Principum subscribamus: imò pollicemur, eam Orthodoxè intellectam, nos vnà cum nostris defensures contra Pontificios, contra Sectarios, contra omnes hostes Euangelij & veritatis.

Quod vero nostræ vrbis Confessioni nominatim volumus examinando adstringere hæ nos causæ mouent.

Vna, *quod tribus in locis in forma Examinis illud nobis à nostro Senatu præscribitur, qui hanc etiam nobis formam præscripsit examinis, secundum quam examen voluit fieri.*

Altera causa est: *quod illud facere, pertinet ad honorem & existimationem huius vrbis & ciuium, & imprimis nostri Magistratus præsentis; qui, quod Maiores nostri anno XXX. Augustæ Carolo quinto confessi sint, & XXXII. à Principibus Euangelicis Svvinfurti vltrò concessum, vt & suam retineant, & Principum Confessioni subscribant, illud etiam ipsi retineant, neque sibi eripi patiantur.*

Svvinfurti enim ea conditione subscripserūt Confessioni Principum Augustanæ anno XXXII. vt ei parti nequaquam subscriberent, quæ est de ceremonijs: propterea quod alios ritus, quàm Saxonica habet Cōfessio, obseruaret nostra Respubl. Deinde sic receperunt priorem partem Saxonicæ Confessionis (quæ est de dogmatibus & articulis fidei) vt nostræ consonantem, etiam in articulo de Cœna Domini, non solum in articulis alijs: eóque respondebant, haudquaquam nostram Saxonicæ cedendam esse, quod est quoque à nostris factum Legatis & à Senatu comprobatum & retentum. Atque hoc pacto Svvinfurti legati nostræ Ciuitatis ingenuè testati sunt, à sua Confessione se haudquaquam cessuros: & ab altera parte idem concessum est. Et hic primùm Svvinfurti ad Confessionem Principum accesserunt, vt à sua non recederent.

Causæ vero huius conciliationis duæ fuerunt. Vna, *quod cupiebant fœdus facere cum Ciuitatibus Germaniæ superioris, Principes. Altera, quod metuebant, Palatinum & Moguntinum Electores, tum Commissarios Cæsaris, non velle nisi vnam Confessionem in pacis conditionibus admittere.*

Tertia causa est; quamobrem nos etiam nostræ vrbis Confessionem cum Confessione Augustana retinendam arbitramur: quod Confessio Ministrorum Ecclesiæ Argentinensis facta in synodo minore Anni XXXIX. cui subscripserunt Capito, Hedio, Bucerus, Zellius, Theobaldus Niger, Steinlinus: & Confessio altera Pastorum & Ministrorum, quæ edita est Anno XLVIII. cui etiam Marbachius subscripsit: consentanea sit Augustanæ nostræ Ciuitatis Confessioni, in omnibus, & eam breuiter & dilucidè explicent, neque Principū Confessioni in nullo dogmate repugnent.

Quarta causa: quod verba nostræ Cōfessionis magis accommodata sunt ad concordiā constitutā inter Lutherū & nostros Theologos, Anno XXXVI. vt nō solū illa retineri possit, coli & recoli: sed etiā per illā & illius articulos & verba reliquæ Ecclesiæ quæ nondū

Nam Augustæ illis cum Saxonibus hac de re conuenit sub finem comitiorum. Etenim cum Princeps Elector abiisset: relicti eius consiliarij petierunt à nostris, nostram de Eucharistia Confessionem. Eam visam, vltrò dixerunt sua congruere: indéque Elector nostros primum ad fœdus solicitauit: neque est postea quicquam ista de re cum nostris, illis in conuentibus, quorum tamen hoc biennio multos habuerunt, disputatum.

Ex his apparet, duas Confessiones diuersis extitisse temporibus, vnam Principum, cum Legatis Ciuitatum de vtraque Confessione Principum & ciuitatum, anno 30. & 32. alteram D. Mart. Lutheri, & concionatorum ciuitatum superioris Germaniæ: quarum duarum actionum autoritatem nos radem & perpetuam esse cupimus: in eaque retinenda, omnem operam nostram pollicemur.

Nominantur etiam eadem epistola Legati testes eo tempore huius actionis.

Nec grauati fuissemus Augustæ, Saxonum Confessioni de Eucharistia subscribere: si non abhorruisset ea pars Confessionis quæ exponunt ritum. Huius testes fide dignos nominare tibi possum Sturmium, Pharrerum, Zuttelium, Constantiensem, & Martinum Pastor. in Frisingensem, & nisi fallor, de eare & cum Michaele & Ruelingero locuti sumus.

Confirmatur etiam hæc eadem res testimonio Legatorum Principum, ipsiúsque Electoris facto.

Quantum autem ad Eucharistiam attinet, adeò ipsi Saxonum consiliarij adeo. his perseuerauerunt, concordem eam suæ confessioni, quam nostri obtulerunt, agnouerunt, ut Principes eorum ad fœdus, quod antea detrectauerant, illos vltrò inuitarunt.

Et quamquam orthodoxa erat illa Confessio Augustana Principum, vt adhuc est: tamen neque Principes ipsi aliquam in partem passi sunt verbis Confessionis & Apologiæ suæ que ciuitatum Legati. Veritate enim & autoritatibus sacrarum literarum malebant contendere, quàm calliditate verborum circumuenire. Cui nunc inter amicos valere debet, quod illo tempore contra inimicos valuit.

Nos neque hic neque alibi verbis Confessionis & Apologiæ Augustanæ nos passi sumus ita vt arbitri conabantur, nec minus id Saxones quàm nos ipsi detrectarunt. Deinde cum verba alia de Eucharistia posita essent quorundam instructa, in quibus corpus quoque communicatis hic cibus fiebat: & illi morte ipsi. Confessionem & Apologiam dixerunt nostri se admisisse, quia verbis scripturæ & Patrum consistent: nihil damnant se præterea.

Hæc ex Epistola Doct. Mart. Buceri ad Bonif. Lycosthenem concionatorem Augustanum, quæ illius temporis & Actorum illorum, pro historia esse poterit. Habemus alia etiam huius viri scripta & monumenta quæ aliquando diuulgabuntur, in quibus aperta & pia atque sancta huius temporis extat memoria, quæ in hoc tempore breuitatis causa omittimus.

His de causis nos etiam reliqui in Collegio S. Thomæ collegæ, Examinatorum protestationi subscribimus: & postulamus, vt nobis liceat à Maiorum nostrorum doctrina non recedere, quæ non solum non est dissentanea à Confessione Principum: sed etiam consentanea est, & firmissimo esse poterit ad defensionem religionis veræ contra omnes aduersarios.

Adiicimus autem, superioribus capitibus protestationem, & istud, *posse ferre nos, vt accusatores nostri, quando cum ad modos loquendi attinet, sua vtantur loquendi formula ad populum in concionibus, quas vobis probare potuerunt: nobis autem in Scholis eas concedant formulas & modos verborum, quibus post concordiam de cœna Domini factam vsi sunt Capito, Hedio, Bucerus, Zellius: quibus etiam Bucerus in suis Retractationibus, quas D. Mart. Lutherus ferre potuit, & alias nullas à nobis formulas verborum requisiuit.*

Oralis manducatio. Quantum attinet ad oralem manducationem, etiam ea non eripimus illis, quæ populo & vobis probare poterunt, & quæ consentanea sunt doctrinæ D. Lutheri & D. Phil. Melanchthonis: sed vt nobis permittant in Scholis & disputationibus his vti verbis: *Totum Christum, Deum & hominem, corpus & carnem, & sanguinem eius, animam & spiritum eius, & noui fœderis gratiam à toto homine accipi, idque vere, non ficte, non accidentaliter, sed substantialiter: neque spiritus illius solum substantiam, sed animæ etiam & corporis atque sanguinis.*

Impiorũ. Quantum vero attinet ad impiorum manducationem, non cogant nos plura dicere, quàm in suis Retractationibus Bucerus scripserit, quas neque D. Lutherus, neque D. Philippus vnquam improbauit, quam etiam in formula concordiæ, illisque declaratione sunt posita.

Quantum vero pertinet ad Electionem Sanctorum, permittant nobis eam defendere contra Pelagianos, Anabaptistas, Pighianos, Hofmannicos & liberi arbitrij laudatores, & gratiæ diuinæ oppugnatores & contra hypocrisias, contra astrologos, & Stoicæ necessitatis causarum obseruatores & assertores, ex Augustini & Lutheri & nostrorum Maiorum sententia, neque in ea his, extra quas, nihil nobis assumimus, & non nisi necessariis temporibus, & non nisi bono modo: quæ cuiusmodi sint, in nostro alteto scripto quo iudicium fecimus de D. Zanchij conclusionibus facile poterunt intelligi. Quod scriptum si vos Domini postulaueritis, libenter exhibebimus.

Electio.

Rogamus denique clementissimos Dominos nostros, ne patiantur doctrinam, quam Maiores vestri publico decreto ex hac vrbe eiectam voluerunt, & eiecta fuit quamdiu vixerunt Capito, Zellius, Bucerus, Hedio, rursus denuò reuocari: & concedant, vt illam quam eodem decreto mandarunt in templis doceri & in Scholis retineri, doceamus & retineamus. Decretum habetur in libro, qui inscribitur: Ordinatio & ceremoniæ ecclesiæ Argentinensis: *Ordnung vnd Kirchengebreuch für die Pfarherrn vnd Kirchendiener zu Straßburg. Erstlich auff den ersten Punct, die Lehre vnd Secten belangend, entschlossen vnd erkennet, bey der Confession zu Augspurg Keis. Maiestat vberantwortet, vnnd den Artick in jüngstem Synodo fürgetragen vnnd gehandlet zu bleiben, als selbigen, als die recht Christliche Lehre, allein lassen predigen, vnnd ob derselben ernstlich zu halten: auch kein Lehren vnd Secten so derselbigen Lehre zuwider synd, hie zu dulden, vnangesehen der langen Geschrifften so vnter Clement Ziegler, Melchior Hofmann, vnd andere, in vnd nach dem Synodo vbergeben. Vnd damit also die gesund Lehr Christi bey menniglich allhie desto baß erhalten vnnd fürgebracht, vnnd alle Irrthumb vnnd verführische Lehren abgetrieben, vnnd verhütet werden, haben vnsere Herrn, Meister vnd Rath vnd ein vnd zwantzig vber andere Weg vnd Mittel die sie hiezu dienlich erkennet vnnd fürgenommen, auch diß bedacht vnd geordnet, daß die Kirchspiel jegliche eingewiesen auffsehen haben sollen, daß solche bekandt Lehre, wie die in offtgemeldter Confession, vnnd Artickeln deß Synodi verfaßt ist, allhie getrewlich gelehret vnd geprediget werde. Vnd daß niemands vber alle in solcher Lehre zuwider in Winckeln vnnd offentlich etwas auffgreiffe oder verleitere, oder auch die Leut von derselben abziehe, sondern wo je solchs erfahren, dasselb einem ehrsamen Rath oder den hienoch gesetzten Verordneten anzeigen, damit darinn ein gebürlichs, vnd notdürfftiges einsehen geschehe.*

Explosa fuit doctrina ... Argent.

Item, ohn eines ehrsamen Raths Zulassung soll niemandt vberal der Lehr Christi, so allhie dafür erkennet, vnnd die zu treiben geordnet ist, etwas entgegen zu lehren, gestattet werden.

In quæstione de Perseuerantia Sanctorum, concedant nobis, vt D. Augustini, Lutheri & Buceri sententiam retineamus, & eam doctrinam quam nostra pars contra Mendozam & pontificios collocutores in Comitiis Ratisbonensibus defendit.

Perseuerantia.

Si hanc conditionem à nobis velint accipere, nos libenter eidem nos alligabimus, & concordiam & pacem, & amicitiam perfectam, quoad fieri poterit, colemus cæteraque. Sin minus: hominum causâ. *Decrauiam non possumus deserere, & contra nostram agere conscientiam, sitque moriamur, siue agatur nobiscum quodcumque Magistratus de nobis decreuerit: ita tamen vt parati semper simus ab ipsis doceri & disputare: modo in collocutionem aut disputationem veniant defendere.*

Rogamus etiam Dominos nostros, vt diligenter considerare velint, quæ de re sit quæstio. Nam absque hoc non rectum poterit fieri iudicium.

Posuit Marbachius in suis duabus orationibus, præter iniuriarum & infamiæ verba, Zanchij prælectiones plenes esse hæreseon. Et ex his hæresibus legit, quæ docuit Zanchius *de fine sæculi, de Antichristo, de Prædestinatione sanctorum, de sanctorum Perseuerantia, de Cœna Domini*, & hanc doctrinam dixit esse nouam & hæreticam.

Zanchius contra respondit, *hanc suam doctrinam non esse nouam neque hæreticam: quoniam de cœna Domini nihil docuit: & probat Confessionem Augustanam rectè intellectam: & quoniam idem doceat, quod docuit contra Pelagianos Augustinus de prædestinatione: itemque vt idem de Perseuerantia: & vt Ratisbonensi*

mentis priuare ciues, qui suæ sententiæ non sunt, & in eo proposito exspectate opem & consilium presbyterorum: ex iis quæ narraturi sumus, nullo negotio decernere poteritis, & quantum ciuibus vestris debeatis praescribere: & quantum Pastoribus in hoc biennio concedere.

Anno 1530. Conf. Argentin. approbata.

Anno 30. Comitiis Imperij Augustanis, Saxonici Principes Confessionem exhibuerunt Cæsari, suæ doctrinæ & suorum ciuium ac ceremoniarum. Idem fecit noster Magistratus. Quæ Confessio in hac ciuitate à Doct. Capitone D. Hedione, & D. Bucero conscripta est & approbata statim à Constantiensibus, Biberacensibus, Lindauiensibus: & postea magis confirmata, accessione aliarum ciuitatum.

In his comitiis, Principum Legati, qui tum Augustæ erant, exhiberi sibi Confessionem Ciuitatis nostræ postularunt: & ea perlecta atque æstimata, Legatis nostris aperte dixerunt, nostræ ciuitatis Confessionem cum Saxonica reipsa conuenire: atque ideo de ceteris nullam ex eo [illegible] esse, quamobrem posthac non possint amice inter se colloqui, & consilia atque operas mutuas communicare: & ex illo tempore per biennium in non paucis conuentibus, nostræ ciuitatis Legati cum Principum Legatis, atque etiam Principibus in colloquium cum summa beneuolentia & studiorum atque voluntatem & consiliorum communicatione venerunt.

Hæc quæ narrauimus, probare possumus epistola Buceri ad Doct. Bonifacium VVolfhardum & ad Pastores reliquos Augustanos, qui nostris Pastoribus obiecerant, quod à sua Confessione vnà cum Magistratu nostro recessissent.

Hoc testimonium supra in protestatione Ex communicatorum allegatum est. 1532.

Recitetur hic testimonium ex Epistola Buceri ad Bonifacium, *Nam Augustanæ Legatis nostris, cum Saxonicis.*

Nondum tum adhuc Magistratus noster subscripserat Principum Confessioni Augustanæ: sed anno demum 32. cum Schwinfurti Principum conuentus fuit, in quo D. Iacobus Sturmius Legatus erat, cum de fœdere sanciendo ageretur. Reperiuerunt Principes, quod Augustæ dixerant, *vtramque Confessionem reipsa inter se conuenire: neque quidquam obstare, quo minus fœdus fieri possit. Sed vt illud firmius exsistat: & quoniam Palatinus & Moguntinus Electores, Cæsaris commissarij, non duas volunt admittere Confessiones, rogarunt vt etiam Saxonicæ Confessioni subscriberent*: Ideo re bene à Senatu diiudicata, & commisso negotio D. C. Hedioni & D. Bucero, viderunt, *eo quod conformes ambæ Confessiones essent: & inuenerunt illam in dogmatibus, si sensus Confessionum, & Apologiarum explicationes considerentur, non dissentire: in ceremoniis autem & ritibus, esse diuersas.* Quod vbi Magistratus intellexit: decreuit, *Confessioni Saxonicæ subscribendum esse: sed cum hac distinctione, vt ei parti quæ de dogmatibus est subscriberent, alteri verò quæ erat de ritibus, nequaquam subscriberent: subscriberent autem dogmatibus, tanquam suæ Ciuitatis Confessioni consentaneis: non autem aliter, & ita, vt à sua Confessione non recederent.*

Recitetur hic ex Epistola ad Bonifacium, testimonium Buceri.

Vbi ergo tandem à nostris Principibus, &c.

Item, Nec granatis fuissemus Augustæ &c.

Aliquid & hoc supra in eadē protestatione

Bucerus igitur hæc testatur, *doctrina subscripsisse non ceremoniis: & subscripsisse ita tanquam nostræ consentaneæ: ita vt à sua non recederent.* Marbachius cum suis dixit: *Das vnsere Herren seyen von ihrer Confession abgetretten, abgeschritten, sie haben sie lassen fallen, man hab frembde angenommen.* Quod inimici vrbis, ignari earum rerum, quæ actæ erant, interuerterunt, & vt crimen obiiciebant, id isti Pastores ciuium, qui periti esse harum rerum debebant, suo confirmant testimonio: non sine ciuium debebant, suo confirmant testimonio: non sine ciuitatis, quantum nos æstimare possumus, magna & graui ignominia.

Neque solum in ceteris articulis iudicatum fuit à Legatis Principum, nostram cum Saxonica Confessione consentire: sed & in articulo de cœna Domini. Recitetur testimonium: *Quantum autem ad Eucharistiam attinet, &c.*

Neque istud solum scriptum est in ea Epistola: sed etiam in Axiomatibus Apologeticis, quæ edita sunt anno 31. hoc est, vno anno ante concordiam. Confirmatur hoc axiomate 77. his verbis: *Primi societatis Christianæ, sub finem comitiorum Augustæ, viderunt nostra Respublica Confessionem Cæsari oblatam Iudicarunt. eam in summa rei cum sua conuenire: indéque societatem cum nostris instituerunt.* Et paulo post: *Interea semper concordes habiti sumus: hancque concordiam nostri ampliùs professi sunt Suinfurti, testati scilicet se & Principum Confessionem recipere.* Apertè hoc discrimen facit, inter nostram Confessionem & Principum. Et conferenda hæc verba cum verbis edicti quod Senatus edidit anno 34. de quo mox. Ait enim: *Viderunt nostra Respublica Confessionem Cæsari oblatam.* Et vocat eam *Nostra Respublica*, non quatuor ciuitatum, tametsi ab illis esset comprobata.

His igitur conditionibus, nostra vrbs Augustanæ Confessioni subscripsit, non aliis: & ita vtraque pars subscripsit, vt tamen verbis Confessionis & Apologiæ non vellent esse alligati: neque contra se agi ex illius Confessionis verbis: sed scripturæ autoritate. Recitetur testimonium: *Nos neque hic, neque alibi, &c.* Quod igitur tunc Principes Cæsari & Commissariis Cæsaris negabant: id à nobis D. Marbachius postulat: vt verbis, imo vt suis interpretationibus & responsionibus nostras astringamus conscientias.

Supra in protestatione.

Hæc erat prima concordia, facta inter Principes & Ciuitates. Ex qua apparet, *retentam in hac vrbe nostra Confessionis autoritatem, neque immeritò: quam Confessionem, iussu Magistratus, nostri Pastores conscripserant: quam Senatus, facto decreto, ad Scabinos retulerat: quam CCC. Viri comprobarant: & quæ absque illorum consensu abrogari non poterat, neque abrogata vnquam fuit, quomodo vel Magistratum tum ab ea poterat recedere, aut etiam deinceps poterit absque infamia dedecore eam abrogare?*

Post hanc subscriptionem, atque concordiam, subsecuta est Synodus huius vrbis, in qua contra Hofmannum disputatum est: Et inter ceteras quæstiones, vna fuit *de Prædestinatione sanctorum*, ob quam etiam Hofmannus fuit condemnatus, in qua defenditur D. Pauli, Augustini, & Lutheri sententia. Hæc Synodus habita fuit anno 33. Cuius Synodi articulos, quoniam post subscriptionem Augustanæ Confessionis habita fuit: etiam non sine turpitudine possumus vel oppugnare vel dissimulare, si quis eos oppugnare velit.

1533. disputatio contra Hofman.

Post eam Synodum, Senatus edictum edidit, quod impressum est, in quo iubet, à Confessione *quæ Cæsari oblata esset, non recedere.* Et vt certum esset, *intelligi istud de Confessione nostra ciuitatis, iussit Senatus, non solùm stare Confessioni Cæsari oblatæ Augustæ, sed etiam Articulis in Synodo propositis.* Sunt autem ista verba decreti.

Edictum Argentin.

Decretum editum in libro cui titulus est *Ordnung vnd Kirchen-breuch, &c.*

Istud decretum factum est anno 34. duob. annis post subscriptionem Augustanæ Confessionis, & tribus annis posteaquam Bucerus & Hedio iudicauissent, Principum Confessionem cum nostra reipsa & in summa rei conuenire. Neque dicere possunt accusatores nostri, loqui hic Dominos de Confessione Augustana Principum. Nam additum est: eandem debere esse autoritatem Articulorum Synodi 33. in quibus ita sentitur de cœna Domini, quemadmodum inferiùs audietis.

Hæc sententia, conformis est sententiæ de cœna Domini nostræ Confessionis & eiusdem Apologiæ, ita vt aduersarij negare non possint, istud de nostra Confessione esse promulgatum.

Hæ igitur grauissimæ causæ sunt, quamobrem capitulum non potest absque Magistratus iussu ab huius vrbis Confessione recedere. Prima, *quod turpe esset fateri ab anno 24. vsque ad annum 36. falsam doctrinam traditam Argentinæ: & ciuitatem Argentinensem, falsam doctrinam per suos Legatos in comitiis Imperij & conuentibus Principum defendisse.* Altera, *quia à Principibus &* 1.
eorum legatis approbata, tanquam sua consentanea. Tertia, *quia à CCC. decreta, & ab iisdem nunquam abrogata.* Quarta, *quia nouo edicto, vnà cum articulis Synodi 33. anni confirmata.* Quinta *quia in Articulo secundo Synodi* 2. 3. 4. 5.
generalis, habita anno 39. ita habetur: VVir halten es darfur, &c.

Cur à vëteri Argent. Confessione non recedendum.

Est etiam sexta causa, quod in examine Municipali 6.
quod eodem anno omnibus collegiis Canonicorum mandatum fuit, quater iubemur, examen habere secundùm nostram Confessionem, & non secundùm Saxonicam.

Quod verò nostri accusatores dixerunt, *quoniam anno 77. examen conscriptum est, tertiò post concordiam, atque tertiò etiam dictum esse illud de Confessione Saxonica:* quàm id ineptum sit, quiuis potest intelligere, qui historiam nouit illius temporis, quam supra commemorauimus.

Quare nos contra argumentamur: *si 37. anno adhuc autoritatem habuit Confessio nostra, hoc est, tribus annis post concordiam constitutam: constat eam nunquam obliteratam fuisse: nunquam Magistratum nostrum recessisse ab ea: falsum esse, quod à Principibus dicunt non admissam. Sed diximus, vtramque subscriptam, esse traditam Principibus & commissariis, & deinde Caesaris commissariis.*

7. Praeter hanc sextam causam etiam septima est: quod *quamuis Senatus noster priori parti Principum Confessionis subscripsit, quae de dogmatibus est, posteriori verò minimè, quae est de ceremoniis & ritibus: non potuit Magistratus noster, etiamsi verum esset, quod accusatores nostri dicunt, Magistratum à sua Confessione, hoc est, doctrina recessisse*, quod est falsissimum: tamen non potuit Magistratus noster, examen instituere secundum Confessionem Principum. Nam id si factum fuisset, *liberum fuisset reliquiis religionis S. Petri Senioris, S. Petri Iunioris, & S. Thomae. Nam cum adhuc in Capitulo, erant multi Pontificii [illegible] introducere, [illegible] statuere vestibus [illegible] sacerdotalibus, missam habere, & [illegible] ceremonias, quae in Saxonicis Ecclesiis [illegible] necessitati [illegible] obtinere hanc exceptionem, vt in dogmatibus, astringerent se Saxonicae Confessioni: in ritibus, nostrae Reipublicae institutum retinerent.*

8. Est etiam octaua causa, quamobrem Magistratus noster suam Confessionem voluit retinere. Nam & Augustani Pastores [illegible] Bucero obiiciebant, *quod author fuisset Magistratui nostro, vt à sua Confessione recederet, & ad Saxonicam accederet. Idem faciebant multi* in Heluetiis. Atque [illegible] quos Buceros, neque Bucerus solus, sed etiam alii [illegible] Magistratus sunt vbi testimonium, quod ita ad Augustanam Confessionem accesserint, vt à sua non recesserint.

9. Est etiam nonum iudicium, ex quo constat, *nostram confessionem retentam esse. Nam post bellum protestanticum, Bucerus in Capitulo S. Thomae, tam contra Iustum Velsium defendit, in his ipsis quaestionibus de libero arbitrio & de Praedestinatione: cum Velsius sua manu [illegible] & ex ea recitaret, quae contra Bucerum facere videbantur.*

10. Decima causa est & postrema, *quamobrem nunquam huius Reipublicae Confessio obliterata sit: quod etiam Bucerus in extrema sua voluntate & suo testamento, honorificam Confessionis nostrae ciuitatis mentionem facit: & ad eiusdem [illegible] suos [illegible] qui vel post mortem possint [illegible] remittit ac deducit.*

11. Vndecima denique causa est: *quod Magistratui nostro [illegible] est, quod & reliquis Principibus est licitum, vt & Augustanae Confessioni subscripserint: & suam quandam peculiarem habeant. Quemadmodum Illustrissimi Principes, Duces Saxoniae, Dux VVirtebergensis, & Mechelburgensis & alii aliquot Principes, praeter Confessionem Augustanam, aliquam habent priuatam Confessionem, secundum quam administrant Ecclesias: praesertim cum haec nostra vrbis Confessio oblata fuerit anno 30. Carolo quinto Caesari, & à Principibus anno 32. admissa & comprobata.*

Hae sunt causae quamobrem non possumus à confessione nostrae vrbis recedere, multò verò improbare.

Est etiam alia causa, *quamobrem illud non putamus esse nostrae Reipublicae & Ecclesiae & Scholae vtile. Nam si haec confessio retinebitur, & si persistemus in doctrina Maiorum nostrorum: neque Saxonicas Ecclesias offendemus: neque prouocabimus ad inimicitias, Anglicanas, Gallicanas, Italicas*, id quod fieret, *si Schola se immisceret his [illegible], Illyrici, Maioristicis controuersiis: ad quas conatus est nos pertrahere Marbachius: & spes esset, breui accessuras ad concordia articulos, Ecclesias harum Gentium, si concordia semel consisteret [illegible].*

Est etiam illa causa, quae nos priuatim mouet, quod de sententia Confessionis Augustanae pugnatur varie. Hi[illegible] in quaestione de Seruo arbitrio & Praedestinatione pugnat cum Schola VVitebergensi. Francordiae ad Oderam, inter [illegible], Musculum, & Praetorium pugnatur de operum necessitate, hoc est, de praecipua parte doctrinae Iustificationis. De coena Domini, in aliquibus ciuitatibus Saxonicis magnae sunt contentiones. Nostra Confessio, eiusmodi est, neque ab vllo vnquam oppugnata, & à lustrata à Maioribus nostris, & à Bucero, posterioribus Confessionibus, & ipsis [illegible], vt neque Lutherus neque Philippus Melanchthon in parte vna eam improbarint. Viuo enim Luthero edita illa fuit: Neque in altera parte, Ecclesiae Gallicanae, Anglicanae, Italicae, Heluetiae, habent quod iure possint reprehendere.

Hae causae sunt, clarissimi viri, ob quas [illegible] in Examine, & in Scholis, non putemus recedendum à Confessione Ciuitatis nostrae & à doctrina Maiorum nostrorum. Et rogamus, vt pro vestra prudentia [illegible] rationes, cum aduersariorum rationibus conferatis, [illegible], vt nobis ad haec nostra respondeant [illegible] quàm vera & ponderosa sint [illegible]. Existimamus autem, nullam esse [illegible] quam non possimus diluere. Nam quod dicunt, Dominos [illegible] [illegible] Confessioni subscripsisse [illegible] Dominorum nostrorum voluntatem esse indicium, an ita subscripserint, vt à prioribus recesserint, & suam, vnà cum doctrina, improbarint.

Ergo ad protestationem Marbachii respondemus: falsum crimen esse, nos mutasse aut [illegible] examen municipale: contra verò affirmamus, nos in eodem retinendo, & retinenda nostrae ciuitatis Confessione, grauitatem, existimationem, honorem, decus huius defendere Reipublicae.

Similiter falsum est, quod dicunt: *Examinatores, Doctoris Massarii & Christophori Stipitii, Confessionem Zuinglianam & Caluinianam probasse. In quo [illegible] & duobus collegis nostris, & examinatoribus, & defunctis doctoribus atque pastoribus huius Ecclesiae immeritam faciunt iniuriam. Christophorum enim Stipitium, cum prouideret, non se posse tam caute suam Confessionem conficere, vt non aduersarii eius, aliquid reperire possint, quod reprehenderent, secutus est non solum sensum, sed etiam propè verba illius Confessionis, quam Doct. Capito, Doct. Hedio, D. Martinus Bucerus, Matthaeus Zellius, Theobaldus Nigri, Ioannes Lenglinus, pastores huius ciuitatis omnes, anno 39. hoc est, tertio anno post concordiam, in Synodo minore defenderunt. Hanc nos habemus scriptam Buceri manu, approbatam etiam manu Doct. Capitonis, manu D. Hedionis, manu D. Matth. Zellii. Rogamus vos, vt vtramque audiatis, quo videatis, quàm verum sit, quod ipsi in vtraque protestatione nobis obiiciunt.*

Idem dicimus de Confessione D. Massarii. Sed quoniam ea Latina est, & confecta ex omnibus Confessionibus tam Theologorum, quàm Senatus [illegible] & [illegible] hac hora conferri. Exhibemus [illegible], vt cum licebit, videre possitis, vera esse quae nos ad hoc crimen accusatorum nostrorum dicimus.

Miramur ergo, cur protestantes, has duas Confessiones, quae omninò consentiunt cum Confessionibus Capitonis & reliquorum, ausi fuerint appellare Caluinianas & Zuinglianas, quàm Confessiones Capitonis, Hedionis, Zellii, Buceri, Theobaldi Nigri, Ioan. Lenglini & Pastorum omnium, qui huic Ecclesiae praefuerunt à recepto Euangelio, vsque ad annum quo Bucerus discessit in Angliam.

Venimus ad aliud crimen, quo Capitulum accusant: *quod Decanum suum praefuerit [illegible] iure Nominationis suae*, quod crimen aequè falsum est ac superiora duo.

Res autem habet se hoc pacto. Secundum [illegible], *Nominator iubebatur intra 24. horas nominare, qui in locum demortui succedat. Si id non faciebat, cadebat Nominatione: & se ipse [illegible] suo iure, & Nominatio cedebat proximo.*

Nos autem legibus, in quas praesentibus D. Schobichis [illegible], *prorogauimus id tempus, & [illegible] constituimus quatuor, in ea quae Nominator deberet nominare.* Hertlinus tres iam menses mortuus est. Neque ad hunc Decanum ad [illegible] [illegible], non nos nostra lege, non Scholasticae [illegible]. Ex quibus quomodo [illegible], haec [illegible] habeat, [illegible], vt cognoscatis. Intelligetis, Capitulum [illegible] nominationem, primum vt legi satisfieret, & Decanus [illegible]

obtemperaret maiori parti petentium. Id quod omnes facturos sese iurarunt. Deinde vt ne Capitulum & Ecclesia atque Schola detrimentum acciperet, si preces regiæ ab aliquo alio intercederent. Et quoniam examen prætexebat & controuersiam de Confessione Augustana; postulauit Capitulum, vt tres aliquos nominaret: quales sunt, Bahosius, Dasypodius, Rheinbardus, quos non opus esset examinare, quoniam semel examinati essent. Quid ad hæc responderit: malumus vos ex Scholarchis audire, quam vobis diutiùs esse molesti.

Audiuistis Domini de Confessione Augustana, de examine atque examinatis. Nunc quæsumus, vt de grauaminibus & de postulatis decem cognoscatis.

Ait, *se ex Capitulo exiisse, propter grauamina quædam, quorum ipse causa non sit; & id fecisse ex officio, propterea quod administratio Capituli sit perturbata. quod grauamina illa scripto comprehenderit, & tamen neque à Præposito, neque à Capitulo quidquam factum esse, quod pertineat ad emendationem.*

Ad istam protestationem ita respondemus. *Si quid per tot annos, quibus fuit nobiscum in Capitulo Decanus, benè & vtiliter consultum, decretum, confectum est: eius laudis illum libenter facimus participem, sed ita, vt nobis, et quidquam concedant vel de diligentia, vel de fide, quas duas virtutes, omnes debemus Capitulo. Sed si quid erratum sit communiter ab omnibus, quemadmodum solet fieri propè in omni societate: peccant enim secura sollicitaque manu: si quid igitur erratum sit, aut aliquid acciderit humanitùs: & ex eo luto se velit eripere, & in eodem luto alios non solùm relinquere, verùm etiam eodem socios & collegas suos commaculare: nimium id nobis iniquum, & nimis callidum esse videtur facinus. Perinde enim facit, ac si quis consularis homo, postquam annorum aliquot errata obseruasset: in Senatu assurgeret: grauamina exponeret: & in illis multos Senatores accusaret: & quoniam ei subitò responsum non esset in Senatu & Curia excurrere, & ad Scabinos transcurrere, optimates accusare in iis rebus in quibus ipse non minus, quàm cæteri Senatores hærerent. Eodem modo nunc Decanus nobiscum facit. Fuit in capitulo. cùm per biennium cistarius rationes non reddidit Capitulo Præpositus Pfeffingerus, nobiscum doluit, & pati coactus est. Successit Decanus, Dominus Petrus Dasypodius ex Capituli sententia, comprobante Marbachio. Cunctatus iste est annos duos & ampliùs. Tulit istud etiam nobiscum; neque nobiscum potuit corrigere. Visa fuit nobis antiqua distribuendi præsentias ratio, & impia & perobscura. Idem Marbachio visum fuit. Placuit, vt noua ratio iniretur. Idem Marbachio placuit. Commissum fuit negotium cistariis: imprimis vero quæstori. Idem huic committendum præcipuè. censuit Marbachius. conficit eam Quæstor. Nemo omnium eam improbauit. Herlinus postulauit sibi rationes ad cognoscendum, & tempus ad meditandum dari si qua possit via melior inueniri. datum Herlino vtrunque est, consentiente Marbachio. Visum fuit capitulo, cistarios, qui essent manere in eo officio, dum Herlinus pararet aliquid perfectius. Nulli alij cistarij creati sunt. Accepit ipse Marbachius stipendium per annos tres. Quarto demùm anno causas quærit vexandi capitulum. Quasi non satis causarum & rixarum in Scholis & Capitulo excogitarit. Istud quàm æquum aut iniquum sit, Vobis Dominis nostris æstimandum relinquimus.*

Idem in Quæstore facit quod in Capitulo. Mortuo Protasio Quæstore, cum Theobaldo Theodorico egit, *vt, si Capitulum statuat, ipsum rectè rationibus præfici posse, non recuset: in quo persuadendo, & precibus vsus est: & rationes enumerauit, quamobrem id facere debeat.* Vbi iste assentiret, re cum familia & fratre communicata, qui tamen dehortabantur, rem Marbachius cum Præposito ad Scholarchas refert. Scholarchæ vbi viderent, Quæstorem velle, sed ita, vt si non placeat conditio, quouis tempore receptum habeat & ad domum suam & ad Scholas, istud fieri permiserunt. Refertur ad Capitulum; fit decretum, *vt Theobaldus Quæstor fiat: canonicus maneat: locum in Capitulo retineat. Si quando Quæstor esse recuset: receptum habeat ad domum Canonicalem & ad Scholas.* Et hoc decernit Capitulum, Marbachio rogante, suadente, confirmante. Præest annos quinque Quæsturæ Theobaldus. Reddit quotannis rationes quæ ipsi commissæ erant. Cognoscit Capitulum; cognoscit Marbachius. Probat Capitulum; probat Marbachius. Fit potestas omnibus recognoscendi, qui velint, vt fiat subscriptio. Idem placet Marbachio. Dùm per annos quinque Marbachius, Flinnerus, Gloccerus, Erythræus, Englerus rationes neque recognoscunt neque subscribunt, subitò ad protestandum decurrunt, & causas quærunt calumniandi: nunc tandem, cùm videant Capitulum videre, quorsum pertineant Marbachij consilia, & calumniantur, Quæstorem Capituli pecuniam detinere, & ex Capituli pecunia suum quæstum facere: cùm tamen quotannis post redditas rationes, postularit etiam cum dolore, subscribi rationibus suis, & pecuniam quæ superesset, & quam haberet, more maiorum nostrorum à se accipi.

Et cùm hæc sese sic habeant: tamen grauatur Capitulum & Quæstura, grauissimis & indignissimis suspicionibus: cùm capitulum & Quæstor parati sint omnibus viris bonis rationem reddere suorum factorum, & ostendere, nihil per fraudem vllam factum esse, vel non detrimento vnius oboli.

Quod verò ait Marbachius, *ad decem sua postulata sibi à Capitulo responsum non esse hisce tribus mensibus: neque hisce tribus mensibus quidquam à Capitulo factum, quod ad emendationem œconomiæ pertineat:* ad hanc calumniam hoc pacto respondemus breuiter.

Capitulum neque ad hæc postulata respondisse, neque ad duo alia illius scripta, proptereà quod maluit pati iniuriam, quàm illi occasionem dare maioris dissidij. Sunt enim eiusmodi ab illo posita, ad quæ si respondendum verè fuisset, oportuisset illum audire, quod audire nollet: quemadmodum experietur: si experiri volet.

Quod verò ait: *tribus hisce mensibus nihil à Capitulo factum esse quod ad emendationem pertineat*, falsum est. Nam quamdiù Decanus Capitulum conuocauit, illius erat, si quid emendandum putaret, proponere. Id si non fecit: non Capitulo, sed sibi vertat vitio. Posteaquam verò à Capitulo, discessit: *Præpositus sententiam dixit ante multas hebdomadas, se nullam repudiaturum bonam rationem concordiæ: verò se & ex animo eam petere, modò etiam verè & ex animo eam quærat Decanus.* Decretum etiam erat factum, vt omnes rationes Quæstoris recognoscerentur à singulis, & spatium datum fuit 14. dierum, intra quod tempus, qui vellet, istud facere deberet. Ex iis autem qui discesserunt nemo neque primâ venit hebdomade, vt rationes legendas atque recognoscendas posceret: neque alterâ, neque tertiâ, neque quartâ, & adhuc nemo quisquam venit: & tamen omnibus excepto Marbachio qui abfuit, placuit hoc decretum Capituli, & omnes parati erant, etiam ipsi protestantes, Quæstoris innocentiam defendere contra illam calumniam, quinque annis rationem non esse redditam, quibus admirationi erat tanta criminatio: & gestiebant scire, vnde tamen hæc fama proficisceretur: omnibus placuit rationes recognoscere & subscribere, & ex ipsis rationibus, iustas & plenas conficere rationes extrarias. Quod caput est controuersiæ, id capitulum apprehendit. In hac dum versamur deliberatione, cui ipsi interfuerunt, quam approbarunt: illi comminiscuntur criminationes, quibus grauent capitulum: & de improuiso ad protestandum decurrunt, nobis nihil minùs exspectantibus, & dicunt, nihil capitulum egisse, quod pertineret ad emendationem œconomiæ.

Quod ad extremum, protestatur Decanus *sibi non iccircò velle auferri stipendium Decanatus, quod capitulo abstineat: neque velle ratum esse, quidquid interea temporis constituetur à capitulo.*

Respondet Capitulum: *hanc protestationem esse factam, vt superiorem totam protestationem, contra bonos mores: contra officium pacifici viri: contra consuetudinem omnium Capitulorum. Sed si sibi Senatus concederet in sua vrbe & reliquis huius vrbis collegiis, suo iure vti (id quod de principio religionis, Senatus omnibus promisit collegiis, quemadmodum probari potest) si nunquam istud iure, quod cæteris non violare sinit, etiam huic non sinat: constare Capitulo, quomodo iam defendere queat: & hanc persequi iniuriam atque contumeliam; & protestatur iam Capitulum, hoc sui iure non posse eripi.*

Hæc habuimus clarissimi viri & clementes Domini, quæ pro hoc tempore ad Decani protestationem respondenda putauimus.

Reliqua est protestatio quatuor canonicorũ, Flinneri, Glocceri, Erythræi: Engleri. Quibus quantum ad postulata decem Marbachij attinet: idem respondemus quod

Marbachio: Idem de Municipali & Examinis forma: Idem de Confessione Neuburgensi: Idem de autoritate Capituli, cuius acta probare nolunt.

Quantum verò ad id Caput attinet, de corruptione doctrinæ: fatetur Præpositus, *hanc querelam ad se pertinere: & se dixisse fatetur, concionatores alia & aliter docere de Cœna Domini & de Electione sanctorum, quàm Capito, Hedio, Bucerus, Zellius, omnes Pastores & Diaconi docuerint, legerint, scripserint, disputarint. Imò amplius addit, & dicit: Eos in quæstione de Prædestinatione docere contraria.* Et respondet, *si hoc illi credere nolunt, subscribant articulis doctrinæ Ecclesiæ Argentinensis: quam Capito, Hedio, Bucerus, Zellius, Theobaldus Niger, Ioan. Lenglinus, cæterique anno 39 tertio post concordiam ediderunt. Subscribant summario doctrinæ Ecclesiæ Argentinensis, quod factum est anno 48 subscribant Retractationibus Buceri, quas Lutherus probauit: subscribant his quæ Bucerus scripsit in 8. & 9. Caput Epistolæ ad Rom. quæ consentiunt cum iis, quæ Lutherus scripsit in præfatione Epistolæ ad Romanos, & contra Erasmum Rotero damum & Augustinus, & alij Patres antiqui contra heresin Pelagianorum.* Dicant, *Dominos non recessisse à Confessione & doctrina sua: neque Augustæ in comitiis anno 30. neque Suinfurti anno 32. neque vllo post tempore.* Si hæc dicant, *velle culpam deprecari, & se errasse confiteri. Dum autem sic agunt, vt agunt: non se posse aliud credere.*

Quod verò dicunt, *iureiurando suo cogi se, vt non concedant, diuturniorem dilationem & moram fieri:* respondemus, *hanc moram ipsis fieri autoribus: eos moram & dilationem quærere: Capitulum decretum fecisse de recognoscendis rationibus: præscripsisse tempus, & tempus concessisse, intra quod recognosci poterant: istud decretum ab ipsis comprobatum fuisse: ipsos hoc decreto neglecto, & officio in recognoscendo deserto, nouam causam noui dissidij quærere.*

Istud, capitulum quatuor canonicis simul respondet, Erythræo verò & Englero illud refert; *mirari capitulum, cùm superioribus annis nunquam vllum documentum dederint vllius diligentiæ: cur tam subitò diligentes extiterint in capitulo: & cur in capitulo obseruantes esse velint iurisiurandi, & illud in Scholis negligant. Nam in conditionibus Examinis & Examinatorum esse non solùm in Capitulo, sed etiam in Scholis, officium facere.*

Nunc verò constare Visitatoribus, dum Erythræus publicus professor fuit *fuit autem annis non paucis* nullum vnquam librum inchoatum absoluisse. Aristotelis, falsò inscriptam enumerationem virtutum absoluisse: sed illum quatuor tantum paginarum; partem cum anni non dimidiatam, non tertiam, Erythræum in Scholis officium facere.

Laurentium verò, ante hoc tempus, & ante hanc illorum siue cõspirationem, siue consensionem, nunquam à Marbachio pro diligenti habitum, nunquam pro erudito: Filios suos non diu passum esse in Laurentij classe esse. Contra illum apud Visitatores egisse: Dignum habitum, qui officio priuaretur. Et istud quod Marbachius tùm dixit: idem dixerunt & dicunt Visitatores, Professores, classici vicini Præceptores, & denique multi ciues: postulat Capitulum, vt suam diligentiam in campo Sagittariorum, cum altera commutet diligentia, quam præstare debet in sua classe: & cogitet, in vtro loco sit alacrior, an magis memor sit iurisiurandi in Scholis, quàm voluptatis apud Sagittariorum tela & areas: & si ignorat de classica diligentia, interroget Rectorem, Visitatores, Professores, de Sagittariorum area interrogentur ciues, qui illum locum solent frequentare.

Protestatur autem Capitulum: se virtute examinis & iurisiurandi, hæc de illorum negligentia cognituram.

Illud verò intolerabile est, quod in protestatione hi quatuor dicunt: callidè Capitulares suffragia colligere, & de rebus referendis ad Capitulum ante deliberare, quàm in Capitulum veniatur, vt ipsi suffragiis superentur; Et tamen pro decreto haberi, quidquid huiusmodi ratione proponitur. *Id Capitulum dicit non solum falsum esse, sed mendacium eorum hominum, qui ex suis factis aliorum facta solent æstimare.*

Præpositus hisce brumalibus diebus dixit: *Maledictus Zanchius si dicat, Præpositum à se sibi conciliatum esse. Iussit in eodem Capitulo prodire, si quisquam esset, qui dicere posset, se à Præposito esse prehensatum.* Idem Præpositus postulat, vt singulæ personæ Capitulares iuratæ dicant, interrogati à Magistratu: *an Præpositus quemquam vel vlla promissione adstrinxerit, vel rogarit, vt suarum esset partium, vel vllâ ratione callidâ prehensarit.* Idem Capitulum petit, vt cogantur iurati, singuli, à Magistratu.

Contra verò probari potest, non vnum prehensatum esse à parte aduersaria. *Legem habemus, vt in eligendo Canonico, tres nominentur à Nominatore. Nemo verò horum trium sciat, se esse nominatum. Hanc legem iurantmus omnes, probari potest tribus spem esse datam: nominandos à D. Marbachio, & id factum esse à Marbachio & Erythræo: qua arte quid petitum sit, relinquimus Dominis æstimandum.*

Id de se Capitulum profitetur, & in eo gloriatur: *nullam factam à se prehensationem, nullam promissionem, nullam conspirationem, nullam donationem: nullam fuisse præposteram sententiarum interrogationem: nullam obligationem fidei vel obedientiæ, neque in Capitulo, neque in Scholis.* An verò aduersarij idem aut simile fecerint, faciantvè, an iam in Canonicos futuros, si discedere cogamur, designarint, an domos Canonicales promiserint, an Quæstores cogitarint, an Scholasticos an Custodes, an Cantores: hoc illorum relinquimus conscientiis.

Credimus, nos ad omnia respondisse, clarissimi Domini. Et quamquam omnia diligenter cognosci & iudicari à vobis postulamus: tamen nihil pro æquè petimus considerari, quàm illam quæstionem quæ est de confessione & doctrina Maiorum nostrorum. Si vos iudicabitis, Senatum & Legatos Ciuitatis recessisse à sua Confessione, hoc est, doctrina, quod factum est irritum, nos facere non possumus. Si verò in eadem mansisse, nunquam falsam doctrinam, recepto Euangelio defendisse: petimus, vt in hac nobis manere & hanc defendere liceat. De his duobus cognoscere atque iudicare, vestra est autoritatis atque potestatis.

A D. Marbachio postulamus, vt respondeat: *verâne, an falsa doctrina Maiorum nostrorum fuerit. Si vera: cur non subscribit? Et cur vexat nos? Si falsa, cur non id nos docet? cur non colloquitur? cur non disputat?* Item illud rogamus? *Si veram esse doctrinam Maiorum nostrorum putat: an nos intelligere Maiorum nostrorum doctrinam arbitretur, necne intelligere? Si intelligere, cur non idem loquitur quod nos? Si non intelligere, cur nobis non explicat, vt intelligere possimus.*

Si ad hæc nobis respondere recusat, nos protestamur, id nos fecisse & facere, quod viros bonos, & memores suorum præceptorum, fecisse & facere decet, & id pati, quod collegæ à collegis pati non deberent, & id passuros, recepta veritate, quod homines constantes & Christianos pati decet.

Hæc fuit illa disceptatio inter vtrumque Theologum, agitata initiò quidem in Concilio Thomensi, posteà verò ab accusatoribus translata ad Senatum.

CAPVT X.

IN QVO SCRIPTA QVÆdam Compositoribus huius controuersiæ, ante compositionem oblata: Item consensus articulorum quorúdam hactenus controuersorum, cui subscriptum fuit: atque etiam conditiones, quibus articulis his subscriptum & totum dissidium sublatum fuit, continentur.

HIERONYMI ZANCHII, EPISTOLA, Dominis Compositoribus exhibita 6. Martij, Anno LXIII.

S.

CVm intellexissem, Domini clement. viri doctissimi ac prudentissimi, vos singulis diebus cognoscendæ *Fit huius mentio in epistola ad Lãdg. p. 19. & nostræ fol.*

[illegible] gratia conuenire, & scirem, nõ posse [illegible] cognosci, déque ea vllum certum & firmũ iudicium concipi, nisi ex Actorum & eorum quæ vtrõque à partibus scripta sunt, attenta lectione, diligenti [illegible] me non lateret, quædam ab aduersariis meis scripta fuisse contra me, plena conuitiis atque calumniis, ad quæ, quia illorum exemplum nullum mihi fuerat communicatum, non potui respondere: [illegible] contra me præiudicium imprudentes à vobis fieret, ad nouas nuper [illegible], Reuerendos viros Simonem Sulcerum & Huldricum Coccium, per epistolam, quod hoc illos nouisse, multum interesse [illegible]. Ad ipsos autem, non ad vniuersos vos [illegible] scripseram, quod malebam duobus tantum veteribus amicis, quàm omnibus Dominis meis, videri importunus: [illegible] tamen importunitas dicenda est, cùm ea, quæ maximè [illegible] necessaria sunt, admonemus. Cæterum, quia certior factus sum, non fore ingratum vobis si Dominis cognitoribus, si quæ desiderem, ipsis simul omnibus ea significem: [illegible] fui hac epistola, illa eadem vobis vniuersis significare? Nempè quæ ab aduersaria parte aduersus me scripta sunt, ea duplicis esse generis: quædam, quæ meas coniunctas habent responsiones, ea vt legatis & iudicium [illegible] placet & cogit. Quædam verò sunt, ad quæ nunquam respondi, idque propterea, quod mihi nunquam fuerunt ita communicata: vt ad ea respondere & responsiones vel Senatui vel Capitulo vel aduersæ parti exhibere licuerit. Sunt autem huius generis, quæ etiam, [illegible], duæ amarulentæ & contumeliosæ orationes D. Marbachij contra me, quarum vna hoc habet exordium: *Heri primum sub noctem*, altera [illegible] *Cum Zanchij prolixam* [illegible]. Deinde liber quidam contra omnes meas theses, qui hunc habet titulum, *Ad Hieron. Zanchij priores tres thes[es]* [illegible] *Ecclesiæ Argentinensis Responsio*. Ex his iudicium nullum contra me fieri aut etiam præiudicium concipi debere, antequam meas etiam legatis responsiones, quæ vestra est eruditio atque prudentia, optimè nostis. Quod attinet ad illas orationes, quia tandem aliquando eas impetraui, sed serò, ad eas etiam nunc primùm responsionem perficio: hanc septimana insequenti, Deo fauente, vobis exhibebo, idque quamprimum. Liber in quatuor secatur [illegible] *in conuitia, in calumnias, in refutationem sanæ doctrinæ, & in dogmata ministrorum* [illegible] *confirmationem continet* [illegible] *Christianus* [illegible] *inter bonos*. Calumnias aliquot, cùm illius libri facta mihi fuisset à quodam amico per vnam noctem & diem copia, inde excerpsi, atque depulsi: depulsio [illegible] Magnificis Dominis Tredecim Viris, cum mea Supplicatione, exhibui. Rogo itaque Dominos meos, vt illam Supplicationem legant, quia plurimùm facit ad rem. Dogmata aliquot ministrorum, ex eodem libro scripta, si non vobis exhibita fuere à D. Ioh. Sturmio Rectore: ego exhibebo, cùm iusseritis. Quàm verò bene refutata sit sana doctrina, quam plerisque in locis eius libri, fatentur esse Augustini, & quam alicubi inuidiosè appellant doctrinam Gallorum & Italorum, cùm tamen sit etiam optimorum & doctissimorũ Theologorum Germanorum, Lutheri imprimis atque Buceri [illegible] vostra pietate atque iudicio, præsertim verò quatuor Reuerendi Theologi, facilè iudicare poterint, si librum legistis. Lectiones etiam aliquot meæ *de libero arbit. de Prædestinatione*, quas ante dissidium, annos ferè 5. & [illegible] habueram, deinde etiam de remissione peccatorum collectæ ex commentariis studiosorum fuerunt & Dominis [illegible] antequam mihi recognoscendæ præberentur: eas scio esse deprauatas, sed quorum culpa, ignoro. Ergo neque ex iis concipi iudicium potest, nisi ad archetypum corrigantur. Quòd scripta Germanica attinet, vos scitis optimè, nullum inde fieri iudicium contra me posse, qui neque ea legi, neque etiam intelligere, ac proinde nec respondere potui. *Rogo etiam Dominos* [illegible] *meam de tribus articulis, Prædestinatione, Perseuerantia, & Cœna Confessionem, ampliss. Senatui Latinè & Germanicè exhibitam, legant. Hæc sunt, quæ in præsentia à vobis, viri præstantissimi, peto atque postulo, haudquaquam petiturus, quod metuerem ne essem vobis molestus, nisi certior factus fuissem, me si quid à vobis peterem, rem facturum vobis haud ingratã. Valete igitur. Dominus vos Spiritu sua sapientiæ, prudentiæ, & æquitatis regat.*

Hoc verò etiam adiiciendũ putaui, statum cõtrouersiæ quod ad doctrinam attinet: inter Doctorem Marbachiũ & me, facilem esse cognitu & [illegible]. Est enim iste. Vtrum doctrina, quam ipse [illegible] nominat, & hæreseos, & quam ego profiteor me in Schola tradidisse, sit noua ac [illegible] & hæretica, ac proinde [illegible] perturbator Scholæ, [illegible]. VI. Martij Anno M. D. LXIII.

AD EOSDEM COMPOSITORES IOH. STURMIUS RECTOR.

Clarissimi & prudentissimi & optimi viri: non mihi vllum est dubium, quin vester animus iisdem angatur angoribus, quibus meus angebatur, cùm res ista relata esset ad Capitulum. Vos enim ego cùm sic, credo, vos [illegible] *libenter dissentire à Marbachio, & cupere, si qua ratione possitis, absque aduersariæ partis dedecore, illorum existimationem defendere: id quod ego etiam tum habebam propositum, & adhuc in eadem sententia sum, si qua ratio & modus bonus queat inueniri. Quomodo verò ex hac vos cognitione explicetis, non video, si eadem obseruabitis, quæ ipsi quæ cognoscitis Actis, quæ ego animaduerti, dum agerentur: & quæ ante cognitionem Capituli atque etiam superioribus temporibus & actionibus sæpe dolens sæcius* [illegible] *cogitationibus.*

Vt Doctoris Marbachij exist[imatio] mihi curæ esset, adhortabatur me primùm ministerij authoritas, quam semper saluam & integram esse cupiui, deinde Collegij vtriusque, Scholæ, & Thomæ necessitudo, tum Collegij Prædicatorum communis curatio, quæ illi & mihi commissa à Scholarchis est. Post [illegible] inter se Pastorum consensio in hac accusatione. Præterea grauium multorum gratiosorum hominum in Senatu & ciuibus, quam erga parochos & D. Marbachium habent, quæ talis ac tanta est, vt absque horum offensione, etiamsi iusta esset causa Zanchij, tamen ea non defendi posset.

Hæc ex vna parte mihi consideranda veniebant. Ex altera verò parte mihi occurrebat, Zanchium authore Iacobo Sturmio honorificæ memoriæ viro, vocatum esse, & huiusmodi literis, quas ego illius & duorum collegarum iussu scripsi, ex quibus vnus adhuc superstes est, D. Fridericus à Gottesheim, quas literas Zanchius adhuc habet ab ipsis Scholarchis signatas. Et sic vocatus est, vt ego non sciam, aliquem ex nobis vocatum esse liberalius.

Occurrebat etiam, Zanchium exceptâ curatione & œconomiâ Collegij Prædicatorum, reliquis necessitudinibus æquè mihi & Collegis meis coniunctum esse, atque D. Marbachius sit.

Faciebam etiam comparationem memoriæ, doctrinæ, iudicij in disserendo, [illegible] cogitatione mediocriter commouebar. Cogitabam etiam, D. Zanchium non postremas partes in ministerio Ecclesiæ tenere, neque solùm Lectorem esse hoc est, [illegible], sed etiam Doctorem non solùm titulo, sed etiam [illegible].

Videbam etiam, D. Marbachium, in pace & concordia summa omnium Collegiorum, subito ad istas decurrisse sine causa inimicitias, & concordiam & otium [illegible] suo, vnius horæ offensione, nulla Zanchij iniuriâ ita disrumpere, vt restitui non posse videretur, nisi cum [illegible] & exturbati à nobis paterentur.

Sentiebam: cùm D. Zanchius nunquam in Schola de Cœna Domini docuisset, nunquam conclusiones ad disputandum proposuisset, cùm toto quadriennio illius quæstionis docendi causa non meminisset, tamen inter sua postulata posuisse Marbachium, multæ contendendæ causâ. Illud verò grauissimè me mouebat, quod Zanchium dicebat *damnauisse* [illegible], *doctrinam Lutheri diabolicam dixisse* [illegible] *rationes Pastores sibi* [illegible], *& à Capitulo* [illegible].

Ægre ferebam, quòd hæreseos accusaret; quòd Christum nominaret D. Zanchium, [illegible], quòd probabiliter in vtramque partem disseruisset *de Fine Seculi & Antichristo*. Nam in [illegible] opinatione hæresis posita est, non in probabili disceptatione & argumentorum comparatione.

Displicebat, quòd quæ ante annos 8 docuerat D. Zanchius *de Electione Sanctorum*, ex illis demùm eruerent duras & odiosas conclusiones, easque non integras, sed verbis suis mutilatas, atque ita eas oppugnarent, vt totam illius doctrinam magnis conuitiis reprehenderent, ipsi nullam de hac quæstione doctrinam tradere, & cum has conclusiones D. Zanchius in Schola

disputandum nunquam proposuisset, quasi ita nudè propositæ ab illo ad disputandum essent, ita eos has diuulgare tulisse permoleste.

Atque hæc ante cognitionem Capituli; & sub illis ipsum fieri animaduertebam, & dolebam tacitè. Postquam verò res ad Capitulum relata fuit, vehementer commouebar duabus D. Marbachii narrationibus, in quibus nullum vestigium potui animaduertere caritatis Christianæ. Dolebam etiam, *Capitulum ab eo persuasum esse, malle esse libellis potius causam defendere, quàm vel collocutione, vel disputatione, siue in Scholis siue in Capitulo, siue apud viros bonos: nec meam postulationem habere locum, quæ ex Apostoli autoritate petiit, vt poscenti rationem redderet fidei: si nolet Zanchio, at mihi, at Capitulo, atque de principio huius actionis, & in ipsa actione sæpenumero.*

Angebat etiam animum meum, quod Capitulum Partialitatis me accusarent, cùm tamen quinque hebdomadibus passi essemus D. Marbachium solum dicere, & tempus extrahere, quò minùs de re decerneretur; & ita diceret, vt D. Zanchio copiam non fecerimus respondendi, imò neque exemplum duarum narrationum dederimus, idque duas ob causas, primùm Concordiæ: deinde existimationis D. [illegible] Marbachii, si illius argumenta & accusationes refutasset: id quod Capitulo videbatur Zanchium posse facere facilè. Et adhuc, cùm cogito, commoueor, Capituli considerans patientiam. Videantur Acta: inter [illegible] genitur homines. Capituli interlocutorium, quod in Acta relatum est, factum non fuit, nisi tùm demum, cum intelligeret Capitulum, nolle amplius D. Marbachium causam suam cognosci à Capitulo, & rectà velle à Scholarchis & à Capitulo ad Tredecim Viros transigere. Videatur etiam Replica capituli ad illorum responsionem; videbitur, angustiis temporis Capitulum impeditum esse, vt ne apud Tredecim Viros antecurreretur, si ipsi ad illos prouocassent: tempus quidem habuisse scribendi illam Replicam: non autem habuisse potestatem agendi cum illo ampliùs: fecisse tamen potestatem ostendendi eam D. Marbachio & Pastoribus.

Ad hoc Interlocutorium & ad hanc Replicam coëgit nos necessitas. Nam, postquam animaduertimus, Marbachium id considerasse, *vt Scholarcharum cognitionem primo loco declinaret, deinde à nostra se [illegible] expediret, vt ne capitulum suis auribus & lingua & mente esse videretur: maluit videri aliquid dixisse iudicio, quàm sine iudicio per totam causæ cognitionem tacuisse.*

Præterea, hic multas acres sententias, vehementes minas, horribiles criminationes, quas pati & dissimulare coacti sumus: & tamen tulimus & passi sumus, dum causa cognosceretur: & post cognitionem capituli passi sumus duos iam annos [illegible] & horribiles conciones, occultas calumnias, sermones, literas, nuptias, contra consuetudines bonorum virorum, contra caritatem Christianam. Et tamen hæc omnia illa damus, ignoscimus, veniam damus: imò complectimur ipsos vera caritate & amore, si bonis conditionibus velint redire ad pristinam concordiam. Sed si sanari animus D. Marbachii nō potest, nisi eiecto Zanchio; neque hic locum patietur habere caritatis præceptum & vinculum, nos contra caritatem pati non possumus, collegam per dedecus remoueri, & Scholam tam magnum detrimentum accipere. Si verò idem volet quod opinor omnes nos: [illegible] [illegible] omnium iniuriarum [illegible] fieri.

Verùm in hac concordia constituenda, ista ab illis postulo; non diffidens idem placiturum collegis meis.

I. Primùm: *vt non obliuiscantur, quibus de rebus sit contentio.* Dixerunt, *Zanchium (vt D. Marbachius primus & solus dixit, vt in Actis apparet) hæreticam & nouam doctrinam tradidisse, & illam doctrinam hæreticam non simplicem esse: sed varias & multiplices continere hæreses, Chiliastarum, Nouatianorum, Marcionistarum, Anabaptistarum, Suenckfeldianorum, Antichristorum: ipsumque Zanchium esse Antichristum.*

II. Vt cogitent: *hanc actionem ad solum Zanchium pertinere, vt si vnam hæresin probare queant, nihil dicturus sim ampliùs, & passurus, vt Senatus condemnet, condemnaturum etiam me: & idem mihi promitto de collegis meis, qua Senatus videbitur, bonam sententiam.*

III. Meminerint etiam *illud caput accusationis de doctrina noua ita explicatum esse, vt capitulum non potuerit decernere Zanchium quidquam contra doctrinam maiorum nostrorum docuisse, quoniam id ipsi Actis non potuerint comprobare.*

IV. Sed illud etiam ipsis in mentem veniat, non solùm in hoc controuersiam positam esse, *an Zanchius contra doctrinam maiorum nostrorum nouam doctrinam tradiderit: sed etiam an standum sit maiorum nostrorum doctrinæ, quæ causa præcipuè ad Capitulum pertinet.* Hic Capitulum postulat: *vt sic patiantur, Maiorum nostrorum doctrinam autoritatem suam retinere: vel vt nobis probent, Magistratum nostrum à sua Confessione, id quod dicit, recessisse, & eam abiecisse: id quod nullo modo possumus concedere. Agnoscimus enim & doctrinam eorum & Magistratus Confessionem consentaneam esse non solùm Apostolicis & Patrum scriptis, sed etiam Confessioni Principum Augustanæ. Atque id volumus defendere. Neque idcircò hanc formulam proponimus, vt aliquid de autoritate Confessionis Augustanæ Principum derogemus, aut à nostra recedamus: sed vt ex hac videamus, quis vtriusque Confessionis verus sit sensus.* Opinor enim Capitonem & Bucerum [illegible] & optimè intellexisse, *quæ fuerit Philippi Melanchthonis, qui illam conscripsit, sententia, & quæ Lutheri qui illam concessit. Habebimus igitur, quorum autoritatem sequamur & certos nobis cancellos præscribemus, extra quos discrepando non poterimus diuagari, si istud statuetur. Deinde retinebitur existimatio Maiorum nostrorum, ne falsam doctrinam professi esse & defendisse videantur. Neque necessum erit nos alienis immiscere controuersiis: quam rationem scio maiores nostros, quorum sæpè iam memini, perpetuò coluisse.*

V. Quantum verò ad Confessionem Augustanam pertinet, *desinant in eo laudem victoriæ quærere, & postulare vt illi subscribamus, sed nunquam restitimus, cuius autoritatem defendere volumus, cui etiam pars nostrum subscripsit tùm cùm nostri accusatores adhuc etiam adolescentes versarentur.*

VI. *Si verò veram pacem quærunt, idque verè & ex animo sciant, se esse & fuisse homines, vt nos etiam nos esse fatemur & scimus: & hanc veniam petimus, & dabimus vicissim: sed non vt placida cocant immitibus, & vera falsis, non vt Tigribus agni geminentur, & crudelitas cum patientia cogatur societatem facere.*

VII. *Promittant ipsi nos etiam promittemus, ita doctures, disputaturos, scripturos, locuturos nos de Augustana Confessione vt nihil contrarium sit sacris literis, nihil aduersarium publicæ paci & constitutæ concordiæ, nihil repugnans cum doctrina maiorum nostrorum.*

VIII. *Si nobis istud promittant communiter nobiscum, nos seorsim promittimus, in quæstione de cœna Domini, nullius nos aliorum autoritatem ex libris maiorum nostrorum, [illegible] libris & disputationibus & scriptis & responsis, quæ post concordiam edita sunt ab anno 36. vsque ad annum 48. cum hac tamen protestatione, quod illud verum esse defendere volumus, Mart. Bucerum in nullo dogmate Catholico vnquam mutasse sententiam, non ante concordiam, non post discessum in Angliam, sanam & orthodoxam illius doctrinam esse comprobatam ab omnibus symmistis, Capitone, Hedione, Zellio, Sturmio, Lenglino, Sympheriano, tota que Ecclesia. Si formam aliquam summam quæ doctrinæ [illegible] contra cuius limites vtrinque continere nos debeamus, subscribant nobis cum illis articulis quos notatos habemus manu Buceri, Capitonis, Hedionis, Zellii, propositos & defensos anno 39. hoc est, 3. anno post constitutam concordiam.*

IX. Postulo etiam, *vt quemadmodum nos nihil disputare constituimus, concordiæ causa, neque [illegible] neque priuatim in his quæstionibus de quibus controuersia est, de cœna Domini, de Prædestinatione, de Perseuerantia sanctorum, de fine seculi, & de Antichristo, sic etiam ipsi pro [illegible] à [illegible] se idem [illegible] in concionibus, an æquam bonum esse omnibus videbitur.*

X. Illud tamen ita postulamus: *vt neque nobis libertatem eripi velimus, neque illis etiam adimere, quoties necessarium erit, tantum dicere, vel quantum locus aliquis in sacris literis requirit, [illegible] Euangelij, vel seditiosus aut melancholicus homo cogit facere.*

XI. Peto etiam, *vt si vos arbitri prudentiss. & opt. viri, rationem habere velitis existimationis partis aduersæ, etiam nostri habeatis, & nos à crimine liberetis hæreseos,*

cuius

cuius suspicio haret in animis multorum mortalium.

XII. Vt vero deinceps etiam retineatur concordia: Postulamus, *Vt de conuentu Ecclesiastico aliquid constituatur certi: ut vel palam liceat Professores esse in isto conuentu: vel ipsi nihil decernant vel in doctrina vel in ceremoniis ubique autoritate Presbyterorum: & Presbyteri non cogantur ad eorum suffragia & postulata facere, antequam prius rem ad Scholasticorum conuentum: deinde ad Magistratum retulerint, cuius summa semper esse debet autoritas.*

XIII. Rogamus etiam, *vt si Professores admittere in suum conuentum nolunt, & sua nossent consilia, Professores non cogantur omnia sua secreta cum iis quo adhibere consilia: id quod in Vniuersitatibus obseruatur: vt Artistarum & Theologorum separata sint consilia.*

XIV. Illud etiam flagitat concordia, *vt posthac Pastores & Professores iubeantur à Scholarchis vnum plurésve decernere: qui in singulis intersint lectionibus & disputationibus, quo mature ad Consilium & ad Scholarchas referre possint, si quis quid faciat immoderatius.*

XV. *In primis vero illud est necessarium, vt stipendiati omnes lectiones omnium Theologorum audiant, qui publicorum Professorum sunt auditores.*

Hæc sunt clarissimi viri, quæ vobis indicanda putaui. Credo etiam his conditionibus firmam posse constitui concordiam. Et fortasse possent aliæ rationes inueniri meliores. Sed ego ista non consilium dans scribo: sed vt vobis indicarem, quid ego & alij meorum requirant, à vobisque petamus, & postulemus à nostris accusatoribus. Neque hæc ipsa scripsissem, nisi ex vestris cancellariis intellexissem esse, qui ad pacem respicere, & pacem flagitare, & dissidium, quod nimis diu iam durat, componere, absque vllius, vt sentire me puto, condemnatione. Qua in re oro Deum Patrem omnium nostrorum, per Filium suum Iesum Christum Dominum nostrum, vt vobis suo spiritu adsit ad eam pacem constituendam inter nos, quam Apostolis & discipulis suis dedit atque reliquit. Amen.

Anno 1563. 10. Martij.

Ioan. Sturmius.

HIERONYMI ZANCHII

Ante disputationem publicam, cuius ipsi spes facta fuerat, sed non copia, ad totum Auditorium, præsertim vero ad consistentes Arbitros oratiuncula, quæ totam controuersiam paucis complectitur.

Vide I. Tom. Miscel. in fine epistol. ad Landgr. pa. 29. in fol.

EGo vero principio ago gratias Deo Optimo Patri, per Iesum Christum, quod posteaquam permisit biennium per varios molestiarum fluctibus in hoc dissidij pelago agitari, tandem aliquando nostri misertus, portum aliquem quietis atque salutis nobis præmonstret, hoc nimirum colloquio, eorum clementissimis Dominis meis, doctissimis Theologis, & sapientissimis Iurisperitis aliisque piis & doctis viris.

Gratias etiam ago clementissimis Dominis meis, pro laboribus quos nostra causa perpessi sunt hoc biennium, & pro cura, studio, & diligentia, quam in componendis his controuersiis nostris adhibuerunt; & tandem, quod accersitis aliunde piis & doctis Arbitris Theologis atque politicis viris, hoc instituerint colloquium, in quo speramus & Deum glorificatum, & doctrinæ veritatem cognitum, & omnia inter nos dissidia sublatum, & pristinam amicitiam atque concordiam instauratum iri.

Gratias etiam ago illis Illustrissimis Principibus, & Magnifico Senatui Basiliensi, qui in re nostro clementissimo Magistratui gratificarentur, nos sapientissimos viros ad nos miserunt.

Tum etiam vobis doctissimis Legatis, qui istum laborem, itineris, curæ, nostra causa subire non recusastis.

Ad extremum ago gratias omnibus, qui hic adsunt, nostrum colloquium auditur.

Precor autem omnes in vniuersum, vt æquis auribus atque animis audire nos velint, & dum audiendis nostris humanis contentionibus quas Satan inter nos excitauit, fudítque totum hoc biennium, offendantur, vt propterea iudicent, nos interim non fuisse, ac ne etiam esse Christianos. Nam inter sanctissimos quoque & Apostolos & doctores & alios pios viros, orta fuisse nonnunquam grauissima, déque grauissimis rebus dissidia, docent abunde historiæ cum sacræ, tum Ecclesiasticæ. Vult enim Deus, dum hæc permittit, hac ratione patefieri & nobis ipsis & aliis, quales simus nostapte natura, superbi nimirum, imperiti atque mali, ac proinde vult, vt hac nostri cognitione humiliati, discamus posthac humilius de nobis sapere, diligentius sacris literis incumbere, & studiosius fraternam amicitiam, Christianámque concordiam inter nos colere, & Satan e fortius resistere, maximeque (vt in prouerbio est) principiis attentius obstare.

Inter Sanctos dissidia.

Vtilitas dissidiorũ.

Nunc quocum, aut quibuscum habeam dissidium, & quod qualéque illud sit, aperiam paucis.

1. Controuersia primo & per se, non est mihi, nisi cum D. Marbachio, secundario vero & per accidens, cum reliquis Pastoribus. Nam initio tota controuersia erat solum inter D. Marbachium & me. Deinde vero, ne solus esset D. Marbachius, aut ille reliquos secum traxit, aut illi sponte sese D. Marbachio adiunxerunt contra me vnum. Dicam igitur de dissidio, quatenus illud fuit inter solum D. Marbachium & me. Nam composita controuersia inter nos duos, composita etiam fuerit cum reliquis omnibus.

2. Illud secundo retinendum est, me fuisse & esse accusatum; Doctorem vero Marbachium accusatorem.

3 Controuersia autem inter D. Marbachium & me, habet capita. I. *continet thesés, quas pronuncio agnosco, & quas ipse sua reprehensione damnauit.* II. *Continet Calumnias, de doctrina. Multa enim fuerunt de me tum sermonibus, tum scriptis sparsa, quæ omnino calumnias esse profiteor. III. conuicia & contumelias propè infinitas quibus ego traductus fui, & infamatum meum ministerium. IV. Rationem agendi qua vsus est in hac controuersia, iniquam in se, & mihi detrimentosam, imò perniciosam.*

Ratio agendi, qua vsus est D. Marbachius in hac controuersia: & est summa Actorum.

Quod ipsam agendi rationem, qua vsus est D. Marbachius in tota hac controuersia, attinet: ea non potest melius cognosci, quàm si legantur Acta omnia. Summam autem complectar aliquot breuibus propositionibus.

1. Per annos iam octo fueram hic habitus cum ab aliis, tum à D. Marbachio, aliisque collegis pro viro bono, & bonorum virorum amicitia digno, vt etiã D. Marbachius in suis orationibus testatur. Proinde cum omnibus etiam collegis colui amicitiam: & vicissim omnes collegæ, & pastores & Diaconi mecum.

2. Docueram etiam & disputaueram cum de aliis ferè omnibus dogmatibus Christianis, præterquam de Cœna Domini: tum speciatim *de Prædestinatione, & de fide Sanctorum, déque eiusdem in Fide Perseuerantia*, imò de omnibus iam controuersis articulis, præterquam *de Fine seculi*.

3. Etsi de aliquibus rebus aliquando contenderimus seorsim in disputationibus: vt de retinendis imaginibus in templis, de Cantu figurato, & similibus, in articulis tamen Fidei essentialibus, nulla inter D. Marbachium & me fuerat publica controuersia.

4 Ac fatetur ipse in suis orationibus, *de Prædestinatione* non fuisse inter se & me controuersiam, nisi de modo, quo quis, volens & ipse fieri certior, & alios reddere certiores, *de sui Electione & Prædestinatione*, vti debeat, viáne à posteriori (vt vocant) an à priori.

5. *De Cœna*, nouerat ipse de principio, hanc meam esse fidem: *manducari quidem in Cœna verum corpus Domini, hoc est, Dominum ipsum: sed id fide tantùm & à fidelibus tantùm.*

6. Sed quoniam præter hæc tria capita de aliis nō eram solicitus, neque etiam de iis multùm disserui in Schola: ideircò nō desierat colere mecum amicitiam: imò non semel & iterum promisimus mutuo, etsi *de Manducatione Impiorum* inter nos non conueniat: culturos tamen inter nos pacem & concordiam: modò alter alterum ferat in sua permanere sententia.

7. Cùm hæc ita se haberent, fatetur ipse D.M. in suis orationibus, se nunquam ante hoc dissidium accusasse me vlla de re, vel apud Scholarchas vel apud Dominos.

8. Ergo ante istud dissidium per annos 8 constat, me habitum fuisse etiam à D. Marbachio pro viro bono, bonorúmque amicitia digno, & pro homine ac Professore Orthodoxo.

Mox verò excitato dissidio, vel potiùs offensis quorundam animis: factus sum infamis, indignus amicitia bonorum virorum, & hæreticus. Hoc autem modo inchoatum est dissidium.

Initium dissidij.

1. *Communicatam Epistolam de Cœna Domini, cum D. Marbachio, vt si ei probaretur & vellet subscribere mitteremus Heidelbergam. Nostrum enim consensum quidam inde petierat.*

2. *In ea Epistola iussit expungi mentionem Philippi iudicij, hac de causa, quod cùm ibi multi magni viri perstringantur, metueret, ne etiam multi contra illud scripturi essent. nostra autem epistola in manus multorum veniret: se autem nolle ijs dissidiis de Cœna immiscere, sed conseruare Ecclesiam & nos alienos à dissidiis. Esse igitur expungendam mentionem Philippici iudicij.*

3. *Probaui ego illud consilium, vt sapientissimum.*

4. *Quia verò non conueniebat inter nos de hoc articulo,* Corpus Christi non manducari ab iis, qui vera fide destituti sunt, *promisit ille, se velle ferre me: modò & ego feram se & alios Symmistas. Promisi vicissim & ego, id me facturum. Amicè igitur discessum fuit.*

5. *Interim, auctore Doctore Marbachio, & aliquot aliis Pastoribus, vel eodem tempore, vel paulò post, imprimebatur hic liber Heshusij de Cœna, in quo hæretici damnantur, qui secum non sentiunt de Manducatione Impiorum, adiectis etiam Scholiis contumeliosis scribus libro.*

6. *Indicaui rem Domino Iohanni Sturmio Rectori, eius opera suppressus fuit liber: sed in me excogitata fuit vltio.*

7. *Mox igitur decurrit ad accusationes contra me Doctor Marbachius. Detulit enim primùm ad Dominos*, me scribere literas de Cœna contra Confessionem Augustanam, debere me à Dominis moneri, vt neque scribam, neque doceam contra Confessionem Augustanam de Cœna Domini. *Ita animi alienari cœperunt. & Ego diligenter in lectionibus obseruari.*

8. *Paulò post igitur accusat grauiter* de fine sæculi, item de Antichristo. *Non ita multò post* de Perseuerantia Sanctorum & de Prædestinatione: *& quidem de iis omnibus, antequam quicquam mecum de iis contulisset aut interrogasset me, an ita se res haberent, & quomodo ea intelligerem.*

9 *Detulit etiam ad conuentum*, me doctrinam Lutheri appellasse diabolicam, *qua calumnia omnes à me abalienari cœperunt, & me tanquam vebulonem, publicum hostem, atque hæreticum auersari.*

10. *Curatum etiam fuit, vt mihi interdiceretur continuatione nostræ tractationis* de Perseuerantia, *quòd esset doctrina impia & pessima.*

11. *Fuit autem mihi interdictum continuatione hoc modo, vt abstinerem ab ea ad tempus: donec scilicet inter Doctorem Marbachium & me conueniret: Paruit ego mandato.*

12. *Cùm D. Marbachius debuisset & ipse, vt æquitas postulabat, ab eodem argumento abstinere: ipse multò magis cœpit quasi triumphare contra hominem, qui non posset se defendere.*

Ita natum & educatum fuit dissidium, animique magis ac magis exacerbari cœperunt.

Nunc quomodo auctum, & qua ratione in eo tractando mecum actum sit, paucis etiam dicam.

1. Capitulum nostrum Thomanum, vt dissidium tolleretur, suam interposuit autoritatem: & iussit, vt vterque, quomodo se res haberet, explicaret: & suam quisque causam diceret.

2. Paratus ego fui, & ita significaui Capitulo, *Paratum me esse ex tempore & coram dicere*, D. Marbachius recusauit. *Faciem enim meam se ferre non posse*, causabatur.

3. Ita constituit, *nolle mecum vllo modo coràm agere aut loqui, & de iis aut aliis articulis disserere.*

4. Eius vel exemplū secuti, vel iussu exsecuti sunt, alij & Pastores & Diaconi, etiam qui diu mei fuerant auditores: exceptis senibus, qui doctrinam veterem huius Ecclesiæ, Buceri, Capitonis, & aliorum adhuc constanter retinent.

5. Facta igitur quasi coniuratione, omnes à meo consortio & colloquio abstinuerunt.

6. E suggestis cœperunt hi controuersi articuli ad plebem proponi & disputari: ego, nomine tantum suppresso, vt hæreticus, traduci, & qui mihi fauebant, eodem crimine inuolui: & hoc fuit per totum hoc biennium continuatum.

7. Ad hæc variis calumniis tum publicè cum priuatim grauabat.

8. Interim non poteram me defendere: neque in Schola, quia de iis rebus loqui non licebat: neque in templis, quia non eram concionator: neque priuatim apud ciues, quia linguam Germanicam ignorabam.

9. Capitulum vrgebat D. Marbachium, *vt vel mecum colloqueretur, vel ad argumenta mea & autoritates responderet.* Non potuit impetrari.

10. Tunc ne solus esset Doctor Marbachius, aut ipse reliquos Pastores secum traxit: aut ipsi sponte ei sese adiunxerunt in hac controuersia.

11 Neglecta nostra prima causa, cœperunt illi cum Capitulo altercari, ita vt res valdè in longum extraheretur.

12. Interim licet ego & de principio petiissem per Capitulum disputationem: & postea sæpius colloquiū saltem amicum, vel publicum, vel priuatum, nunquā tamen impetrare potui: Traduci tamen me, semper audiebam.

13. Ego itaque necessitate coactus, contuli me ad Academias & Ecclesias per Germaniam, vt saltem cum illis de articulis mihi obiectis, & pro mente mea agnitis, conferrem.

14 Fuit hoc à me factum magnis meis sumptibus, præter labores corporis & molestias animi relictis domi vxore & filia ægrotis.

15. Rediī cum testimoniis duarum Academiarum & aliquot doctorum virorum Germaniæ. Sed tamen nihil fuit effectum: neque illi desierunt in me inuehi, meque calumniari, nomine tantum suppresso, in hoc vsque tempus.

Nunc iudicandum relinquo Dominis meis, an hæc agendi ratio, qua vsus est D. Marbachius mecum in isto dissidio, à principio vsque ad hunc finem, fuerit æqua, aut Christiana, nécne.

Quantum autem ad damna, quæ ista agendi ratio mihi attulit: hoc tantùm dico, mihi hoc dissidium constare ducentis coronatis & ampliùs. Et, si innocens agnitus fuero, æquum etiam fuerit, vt accusatores liberis meis damna resarciant.

CAPVT III.

De contumeliis & conuitiis.

1. Quod verò attinet ad conuitia & contumelias: hæ sunt permultæ & graues, quas hic vobis exhibeo.

8. Sum quidem paratus vt Christianus, omnia deuorare & condonare, quatenus meam tantùm respiciunt personam.

3. Cæterùm quatenus istis mecum etiā ministerium infamatur: &, nisi illis infamiis liberer, nunquā in Ecclesia Dei locum habere possem: liberi quoque mei notam hanc perpetuò secum ferrent, quòd essent filij hominis infamis, atque amicitia bonorum virorū indigni. *Idcirco peto à Dominis meis curent vt aut omnia ista probet D. Marbach. aut, si nō possit, meam tamen existimationem restituat, idque ea meliori ratione, qua potest possit.*

4. Peto

4. Peto, inquam, liberari ista infamia ciuili, cum propter ministerium, tum propter liberos, atque familiã, tum propter nationem, cum quod notum iam longe sit, D. Marbachij, qui posset aliquando obiicere mihi & meis, quod appellarit me infamem, & adhuc sim cum non sim liberatus.

CAPVT VII.

De Calumniis.

1. Sequuntur nunc calumniæ in doctrina. Sunt ea tot & tantæ vt nisi priùs de illis, quæ mihi falsò obiecta esse protestor, iudicetur: nullo modo possit progressus fieri ad primum caput, quod est de doctrina, quam & ego fateor me docuisse, & aduersarij mei nouitatis & hæreseos damnarunt. His verò cognitis, quòd reuera sint calumniæ, mox facillimè de Thesibus poterit fieri iudicium.

2. Calumnias præcipuas hic exhibeo, Responsiones meas ad has calumnias, Domini mei habent, & peto atque rogo, vt illæ in medium proferantur.

CAPVT I.

De Doctrina controuersa.

1. Quantum attinet ad doctrinam controuersam, illa continetur 14. Thesibus, quas mihi D. Marbachius obiecit & tum ipse, tum alij Pastores nouitatis & hæreseos, tam libro conscripto, quàm voce & sermonibus damnarunt.

2. Vbi ad has ventum fuerit, peto, vt de iis habeatur disputatio & singulæ discutiantur eo ordine, quo etiam fuerint mihi obiectæ, & damnatæ. Hoc enim est æquum & iustum.

3. Quis autem sit status controuersiæ de iis Thesibus: & quid in disputatione seruari cupiam, dicam postea suo loco.

Epilogus.

1. *Habetis clementissimi Domini, post gratiarum actiones, primùm, quorum mihi sit cum primum dissidium: nempe cum D. Marbachio.* 2. *Deinde, quam partim Ego hic sustineam non accusatoris, sed accusati.*

3. *Postremò, quot & quæ capita sint dissidij, quod mihi intercedit cum D. Marbachio.*

Peto à Dominis meis, vt faciant iudicium & iustitiam, & non secundùm faciem (vt ait Christus) *sed rectum iudicium iudicent. Precor verò Dominum Iesum, cuius causa hic grauissima agitur, mentes eorum, quorum interest de iis rebus iudicare, illuminet Spiritu sapientiæ: & eorum corda moueat Spiritu fortitudinis, quo possint & velint sine vllo personarum respectu, rectum iudicium & bonam iustitiam facere.*

Sequitur Consensus ab Arbitris conscriptus, & omnibus Professoribus & Ministris ad subscribendum exhibitus.

CONSENSVS.

Inter Theologos & Professores in Ecclesia & Schola Argentoratensi factus anno Domini M. D. LXIII. Die 18. Martii.

Eius declarationem à D. Zanchio scriptam vide in 1. Tomo Miscellan. & praedestinatione Dei, pa. 64. &c. folijs impressorum.

DVo sunt præcipuè capita controuersiæ inter Pastores Ecclesiæ & Professores Scholæ Argent. exorta: Vnum de Cœna Domini, Alterum de præscientia & prædestinatione Dei.

Quod ad Cœnam Domini attinet, pius consensus & constituendus est, vt pariter in Schola & Ecclesia conformiter aliis piis Ecclesiis & verbo Dei, iuxta Augustanam Confessionem Anno 1530. Imperatori Carolo V. à Principibus & aliis quibusdam Imperij Romani Ciuitatibus exhibitam & adiunctam Apologiam, Naumburgi ab Electoribus & Principibus Imperij denuò subscriptam doceatur, eáque sit norma & regula totius doctrinæ non tam de Cœna Domini, quam etiam reliquis articulis omnibus ex verbo Dei sincero & incorrupto in Scholis & in Ecclesiis docendo.

Ad tollendam verò de sententia commemoratæ Confessionis in negotio Cœnæ dissensionem, cum vtraque pars veram & substantialem præsentiam Corporis & Sanguinis Christi credat & confiteatur, quæ cum pane & vino exhibentur, & in Cœna vescentibus distribuuntur, ne diuersitas formularum loquendi contentionem aliquam pariat, placuit, vt formulam concordiæ inter Martinum Lutherum, & Martinum Bucerum piæ memoriæ, Saxonicarum & superioris Germaniæ Ecclesiarum Ministros initam, omnes in docendo sequantur.

De Præscientia & Prædestinatione Dei secundùm formulam sequentem pariter in Schola & Ecclesia docentur.

DE PRÆDESTINATIONE.

QVæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinã scripta sunt, *vt per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus*. Rom. 15.

Omnis ergo docendi ratio, cùm in Schola, tum in Ecclesia iuxta hanc ab Apostolo traditam regulã, ità instituenda est, ne aut cum doctrina pœnitentiæ pugnare, aut conscientiis afflictis consolationem & spem suam adimere videamur.

Constat autem ex verbo Domini, æternam Dei esse præscientiam, qua res omnes præsentes habet. *Coram ipso enim nihil præterijt aut futurum est.* Psalm. 139.

Sic quoque æterna est Dei prædestinatio, quæ ad electos pertinet, facta *priusquam mundi fundamenta iacerentur.*

Hæc autem cùm sit abyssus, & extra Christum considerata, in præcipitium inferni adducat, non nisi in Christo quærenda est, sicut scriptum est: *Elegit nos priùs quàm mundi fundamenta iacerentur.* Ephes. 1.

Eo igitur modo quærenda est, quo nobis à Christo reuelata est. Matt. 11.

Est autem in verbo Euangelij reuelatum Dei æternum decretum: *sicut vniuersum humanum genus per peccatum, iram Dei & indignationem eius incurrit: Ita quotquot in Christum Filium Dei & hominis, pro peccatis totius mundi passum credunt, gratiam Dei & vitam æternam consequantur.* Iohann. capite tertio & sexto.

Promissiones igitur cùm sint vniuersales, quibus Deus hanc gratiam suam offert, ideò nemo seipsum excludat, sed cùm pariter omnes peccauerimus, omnes ex æquo, salutem oblatam apprehendamus.

Verissima & summa afflictarum conscientiarum consolatio, eáque vnica in his & similibus promissionibus comprehensa est: *Viuo ego, nolo mortem peccatoris. Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus, & non erit vobis in ruinam iniquitas.* Ezech. capite 18.

Et Christus, *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis & ego reficiam vos.* Matt. 11.

Fides autem, qua oblatam hanc Dei gratiam vniuersaliter omnibus promissam accipimus, gratuitum Dei donum est, mera Dei misericordia, nullo operum nostrorum respectu data, sicut scriptum est: *Vobis donatum est in Christo, non solùm vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini.* Philip. 1.

Quod autem hæc gratia, siue fine donum fidei, non omnibus à Deo datur, cùm omnes ad se vocet, & quidem pro sua infinita bonitate seriò vocet, *Venite ad nuptias, omnia parata sunt.* Luc. 14. Arcanũ est, soli Deo notum, nulla ratione humana peruestigabile, Mysterium tremendum & adorandum, sicut scriptum est; *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inperuestigabiles*

vir eius? Rom. 11. Et Christus gratias agit Deo patri, *quod hæc absconderit à sapientibus & prudentibus, & reuelarit paruulis.* Matt. 11.

Interim afflictæ conscientiæ hac Dei abscondita diuinæ voluntatis ratione non offendantur, sed voluntatem in Christo reuelatam respiciant, qui omnes peccatores ad se vocat.

Neque verò propterea dicendus est Deus peccatum velle, dum peccatorum voluntatem & viam non semper impedit, sed permittit eos in peccatis perseuerare. Verè enim Deus odit peccatum, cuius autor est Diabolus, *qui in veritate non permansit.* Iohan. 8.

Deus autem horribiliter peccato irascitur; prohibet, & iram suam omnibus transgressoribus legis suæ minatur: *Non est Deus volens iniquitatem, odisti omnes, qui operantur iniquitatem.* Psal. 5.

Ea autem est Dei bonitas, vt malo, quod permittit, benè ad nominis sui gloriam vti possit, sicut scriptum est: *In hoc excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, & annuncietur nomen meum in vniuersa terra.* Rom. 9. Exod. 9. Idem fit quando peccatum peccato punit. Rom. 1.

Neque verò peruersè quis inde colligat, sese vas iræ esse à Deo ad interitum formatum & præparatum, qui deceptus à Sathana & carne sua, sese multis peccatis polluit: Quin potius illud Apostoli consideret: *Si quis emundarit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile Domino ad omne opus bonum paratum.* 2. Tim. 2.

Nec sibi quisquam propter electionis gratiam, quam in seipso senserit, ita blandiatur, vt in peccata & scelera contra conscientiam ruat: Sed Apostoli admonitiones semper ob oculos positas habeat: *Si secundum carnem vixeritis, moriemini.* Et iterum: *Nolite errare, neque scortatores, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.* 1. Cor. 6. Galat. 5.

Huc eiusdem Apostoli dictum pertinet. *Qui existimat se stare: videat ne cadat.* 1. Cor. 10. Et iterum: *Non ergo regnet peccatum in vestro corpore mortali, vt obediatis concupiscentijs eius.* Rom. 6.

Qui enim concupiscentiis obediunt, fidem, quæ vera ac viua fiducia est, in misericordiam Dei per Christum, & in Christo promissam excutiunt, & Spiritum sanctum amittunt, ac tandiu sub Tyrannide peccati, via & indignatione Dei manent, donec pœnitentiam agant, & per spiritum Christi iterum erigantur.

Cum autem duplex finis sit doctrinæ & disputationis de prædestinatione: alter vt gratia Dei, qua iustificamur sola, contra vires humanas & liberi arbitrij adseratur, in quam sententiam D. Augustini, Lutheri & Buceri scripta extant: alter, Vt in lucta carnis & spiritus, firmam consolationem afflictæ conscientiæ habeant, videlicet, salutem non in suis ipsorum, quibus facilè excuti posset, sed Christi manibus consistere, sicut scriptum est: *Oues meas nemo rapiet ex manu mea.* Ioh. 10. Ita in vtroque oratio comparanda est, ne aut altius euolemus, quàm reuelata in Christo voluntas Dei permittat, aut nimium eam deprimamus, quò viribus humanis vel modiculum tribuatur.

Quapropter phrases duriores in scripturis non vsurpatas, quibus partim Ecclesiastici etiam scriptores veteres, & Neoterici vsi sunt, vel declinemus prorsus, vel ita temperemus, ne in commemoratos scopulos Pelagianismi aut Epicureismi impingamus.

Parcè enim & admodum sobriè hoc summum salutis nostræ Mysterium in scriptura traditur. Passim verò & in omnibus locis reuelata voluntas, quæ absconditæ contraria non est, in Christo proponitur, ad quam omnes homines reuocantur, in qua etiam tutissimum est acquiescere. Die 18. Martij factæ sunt subscriptiones ab vtraque parte, sicuti ordine sequuntur.

Iohannes Marbachius Theologiæ Doctor & Ecclesiæ Argentinensis Superintendens manu propria subscripsit.

Iohannes Flinner Parochus summi templi Argent. testor hoc meo Chirographo, me sic docuisse, & deinceps per Christi gratiam sic docere velle.

Melchior Speccerus Pastor ad D. Thomam manu propria subscripsit.

Isaac Athenarius propria manu subscripsit.

Matthæus Negelin propria manu subscripsit.

Laurentius Offnerus Pastor apud S. Petrum Iuniorem subscripsit.

Iohannes Angelicus Maioris Ecclesiæ Argent. Diaconus Senior subscripsit.

Iacobus Gloccerus Pastor Ecclesiæ Argent. ad S. Nicolaum ma. prop. sst.

Nicolaus Florus Pastor ad D. Aureliam. m. prop. sst.

Valentinus Erythræus sst.

Laurentius Englerus quartæ classis præceptor manu propria sst.

Heinricus Grinerus Ecclesiæ VVilhelmitanæ Diaconus subscripsit.

Engelhardus Bauhoffius Ecclesiæ D. Thomæ Diaconus subscripsit.

VVigandus Agramus Diaconus *Ecclesiæ Senioris Petri.*

Casparus Gretzmannus Diaconus in summo templo sst.

Iohannes Thomas Diaconus Ecclesiæ D. Nicolai.

Andreas VValterus Diaconus *S. Aureliæ.*

Ioannes Libdiz Ecclesiæ iunioris Petri Diaconus.

Ioannes Faber Diaconus apud D. Iuniorem Petrum.

Ioannes Mayer Pastor Ecclesiæ Christi Im Ruprechtsauv, prope Argentinam animo & manu sst.

Ioannes VVerneius Diaconus *hospitalis, manu propria subscripsit.*

Ioannes Sturmius Rector sst.

Hanc doctrinæ formulam, vt piam agnosco, ita etiam recipio.

Ego Hieronymus Zanchius.

Conradus Hubertus Tabernamontanus sst.

Ego Hieronymus Massarius Doctor Medicinæ.

M. Christophorus Scipisius.

Iohannes Monachus sst.

Theobaldus Theodoricus sst.

Conradus Dasypodius Visitator sst.

Leonhardus Hertelius sst.

Theophilus Gollius sst.

Ioannes VVolfhelmius sst.

Ionas Bitnerus sst.

Ioannes Reinhardus Alcaus sst.

Martinus Malleolus sst.

Theobaldus Lingelsheim mea manu subscripsi.

Hanc ego doctrinam Sacris agnosco libellis conformem, testum Christe mere tuum.

Matthæus Hunner sst.

Legati subscripserunt.

D. Iacobus Andreæ Præpositus & Cancellarius Scholæ Tubingensis.

M. Cunmannus Flinsbachius Superintendens Bipontinus.

M. Simon Sulcerus Rector Scholæ Basiliensis & Professor.

M. Vlricus Coccius Concionator Basiliensis.

Politici Consiliarij.

VVolff von Reteritzen D. M. VVolfgangi, Palatini Cōsiliarius.

Licentiatus *Heinricus Schvveblin*, eiusdem Principis Consiliarius.

Daniel von Renchen Obervogt zur Nevvenburg.

Doctor Kilian Bertz, Hertzog Christoffs zu VVirtenberg Rathe.

Die 18. Martij factæ sunt subscriptiones. Postridie autem pacificatio & reconciliatio inter vtrosque.

PROTESTATIO CAPITVLI, dictata à Iohanne Sturmio, Præposito & Rectore in Capitulo, antequàm Articulis illis Concordiæ subscriberetur 17. Martij Anno M.D.LXIII.

Charissimi fratres, scitis, in cuiusmodi dissidio annos iam duos & ampliùs versemur: & quanquam illud nullo

nullo vel vitio vel errore Capituli excitatum sit, tamen & quia atque aliis, ad quos hæc causa potissimum pertinet, nobis studio esse debet, vt componatur; qua in re [illegible] patientia & æquitate nequaquam possumus [illegible] imo eam egregiam & singularem [illegible] & libenter prædicare debemus: quod cum aliis multis superiorum [illegible] significationibus intelleximus, tum vocatione eorum arbitrorum, qui in hac dissidii sedanda [illegible] occupati. In quo officio [illegible] fecisse officium bonorum & prudentium & pacificorum virorum. Laudem igitur Deo tribuere debemus, quod optima, &, vt mihi videtur, firma [illegible] consensionis atque concordiæ. Ac cum duo sint capita nostræ controuersiæ: vnum, *de Cœna Domini*, alterum *de Prædestinatione*, cui annexum est tertium *de Perseuerantia Sanctorum*, formulam nobis exhibuerunt, secundum quam ipsi existimant, viuendum inter nos, & legendum & disputandum arbitrantur, quam ego consentaneam esse puto Scripturæ S. & illi [illegible] etiam [illegible] & [illegible] nostrorum doctrinæ [illegible] Quod ego [illegible] Deo Omnipotenti & Domino nostro Iesu Christo, pacem inter nos veram & solidam & diuturnam [illegible]. Recitabimus autem primum caput illud, quod de Cœna Domini est: deinde quo [illegible] hoc capitum bona fide exponemus.

Quod ad Cœnam attinet, &c.

Iam vos scitis, fratres charissimi, [illegible] Confessionem [illegible] testificatos esse, secundum [illegible] & non contra illam sentire atque docere [illegible] cum examen [illegible] D. Marbachy & D. Stipidy, Capitulum [illegible] Articulorum Concordia [illegible] D. Martini Lutheri & D. Martinum Bucerum esse [illegible], quam Melanchthon tamen [illegible] examinis noluit agnoscere. Sed quoniam in illa forma non fit mentio doctrinæ Maiorum nostrorum, hoc est, Præceptorum D. Capitonis, D. Hedionis, D. Buceri, D. Zelly, [illegible] controuersiam inter nos esse de [illegible] Præceptorum Confessione & doctrina: ideo nos postulamus, [illegible] Articulus Concordia non sunt satis explicata, nobis liceat illa interpretari secundum [illegible] eorundem Articulorum, factam à D. Bucero comprobatam à D. Luthero, [illegible] Buceri; libros etiam editos à nostris Præceptoribus ab anno 36. vsque ad annum 47. [illegible] protestatione & testificatione, vt nihil [illegible] esse velimus hac ex optima temporis doctrina & autoritate eorum qui doctrinam & ante 36 annum tradiderunt, & post obitum D. Buceri retinuerunt & defenderunt. Hactenus [illegible] excepti [illegible] epistolam in [illegible] ad Arbitros quatuor Theologos D. Iacobum Andream, [illegible] Simonem Sulcerum, & Huldricum Coccium; quæ [illegible] bitur.

Hanc formulam subscribendam, &c.

Simulac scriptum istud per D. Conradum Hubertum ad supra nominatos Arbitros Pastores missum, atque ipsi viderunt: miserunt ad me D. Iacobum Andream, & [illegible] Sulcerum: & responderunt suo & aliorum nomine. *Quoniam ego postulaui vt hoc nostrum scriptum [illegible] formulæ: [illegible] & [illegible] interpretationem Articulorum secundum doctrinam Ecclesiæ Argentinensis & nostrorum Præceptorum, quæ apparet in Declaratione, [illegible] Confessione [illegible] etiam testificamur: quod [illegible] quidquam derogatum esse hac formula Confessioni [illegible] nostri Magistratus & Maiorum nostrorum.* Et id non solùm tum mihi responderunt: verùm idem heri & nudiustertius [illegible] hodie confirmarunt, præsentibus D. Hieronymo Zanchio & Theobaldo Theodorico [illegible] notario: atque nobis permiserunt, vt hæc in Acta referremus. Illud etiam præterea promiserunt, quoties opus nobis erit, testimonio suo testes nobis affuturos, hactenus rerum omnium. Et quod de Cœna Domini concessum: idem etiam de Prædestinatione absque vlla exceptione, quæ est ista:

De Prædestinatione. Quæcunque scripta sunt: ad nostram vtilitatem scripta sunt, &c.

[illegible] fratres, quoniam illa superiora nobis concessa, quæ nobis concedi semper contendimus: & quoniam hanc formulam iudicò consentaneam esse veritati Sacrarum literarum, & accommodatam ad pacandas conscientias, & fortem contra oppugnatores gratiæ, & acrem contra solutionem vitæ, & omnium Epicureismum, promisi me subscripturum præsertim cùm sciam, maximam vestri partem eosdem propensos habere animos, [illegible] mea sententia est, si hæc mea sententia vobis placebit, primum vt gratias agamus Domino Deo Patri per Filium suum Dominum nostrum Iesum Christum, quod nos hac tribulatione diaboli & tentatione dissidij liberauit, deinde & in animis nostris confirmemus eam obedientiam erga Magistratum nostrum, quam à nobis requirit ipsa iustitia, & quam [illegible] præstare deberemus: tum etiam vt gratias agamus Arbitris, viris doctis & bonis Theologis, atque tales, quales esse deprehendimus, quos ego fateor [illegible] bono animo candido & sincero [illegible] esse. Peto etiam à vobis, vt hæc quæ dixi atque declaraui in Acta referantur, eademque ipsis Arbitris ostendantur, si vobis placebit, propter posteritatem & veritatis testificationem.

Zanchij Responsio.

1. Placuerunt ei dictata. 2. Gratias egit D. Præposito & Capitulo pro defensione, [illegible] per biennium, gratum se fore [illegible] pro hoc beneficio.

3. Quod ad controuersiam: dixit *se non fuisse autorem, se fuisse pacis [illegible], post se [illegible] colloquium, nullam neglexisse rationem componendi dissidij.*

4. Arbitris vocatis, pro sua diligentia egit gratias: dixit, *Se lætatum fuisse [illegible] placuisse sibi ipsorum rationem quam ingressi fuerunt in eo, [illegible] ipsos testimonium sibi dedisse non malæ doctrinæ, dixisse etiam; partem [illegible] admittere doctrinam Augustini, Lutheri & Buceri de Prædestinatione & Perseuerantia, de Cœna [illegible] cessisset et docuisset secundum Augustanam Confessionem iuxta explicationes & scripta Buceri, ab anno 16. [illegible] ad discessum in Angliam: Idque factum esse in ædibus Domini Rectoris, magnum se inde affectum fuisse gaudio, [illegible] gaudium Pastori Ecclesiæ Gallicanæ indicasse.* 5. Articulos Concordiæ *sibi fuisse oblatos, perfunctoriè eos perlegisse [illegible] animaduertisse posteas esse, quæ pugnent ex diametro cum iis, quæ sibi fuerant oblata per [illegible] cùm tamen de his non fuerit instituta controuersia.* Hinc se conclusisse, *[illegible] contraria sibi [illegible] esse [illegible] Zanchium [illegible] & iam si subscriberet, se videret [illegible]*, displicuisse ergo, quod non positi sint Articuli controuersi: hinc sibi multas obortas fuisse suspiciones. Ideo se grauatum fuisse iis subscribere. Postea sibi fuisse secundò exhibitos, sed non concessos ad diligentem examinationem. Fassus tamen sum, quantum ex illa perfunctoria lectione potui colligere, nihil impij in illis contineri: & propterea me non grauari eas subscribere, quantum ad doctrinam attinet, [illegible] quatenus me alligaret ad formulam secundum quam deberem docere. Graue etiam mihi videtur, quod, cùm Marbachius sæpe mihi obiecit, me fecisse contra meum chirographum: idem mihi iam posse euenire, si iterum subscriberem. Heri vocatus fui à Dominis arbitris, & cum interrogatus essem ab iis, quæ esset mea sententia. Ego prius consultis aliis bonis amicis, dixi, *me non posse subscribere, nisi prius mihi exhiberent exemplum Articulorum, vt eos diligenter examinarem.* Dicebant, *Non debemus tibi, vt hæc legas.* Respondi, *Non satis mihi esse, sed me quoque petere exemplum; quod possim semper apud me habere, vt quoties contra eum agitur [illegible] me defendere.* Rursum mihi fuit communicatum exemplum per noctem, nihil deprehendi impij, deprehendi admodum pauca, nec magni momenti, quæ possent emendari, vel addendo aut demendo. Accessi manè Arbitros: quædam ex illis indicaui, vt de vocabulo SERIO: item de particula, *Deum non velle peccatum.* Dominus Sulcerus non improbauit illa, quæ admonueram. Interim iussit me se expectare in domo Domini Præpositi. Venerunt eò circa horam nonam. Dixi me subscripturum quibusdam conditionibus, & probaturum hanc doctrinam quæ continetur in istis Articulis tanquam consentaneam Sacris literis, sed cum hac Protestatione. *I. Me doctrinam huic contrariam nunquam in hac Schola tradidisse. II. Ne hac mea subscriptione derogaretur quid-*

quam meâ doctrinâ aut meis lectionibus. III. *Ne quicquam derogaretur meis Confessionibus de tribus Articulis, quas ipsis exhibui.* Causa huius Protestationis est. I. *Quia doctrina mea uendum est iudicata verum vera sit an falsa. Vt ergo mea existimatio & doctrina maneret integra hac volui iu dicere.* II. *De Cœna dixi, velle esse mentionem fieri explicationis M. Buceri & Confessionis huius Reipubl.* Quod ad causã ipsorũ attinet, quã obiecerũt, cur non fecerint, dixi, *hanc Concordiã non pertinere ad omnes Ecclesias Germaniæ, sed tantùm huius esse Ecclesiæ, idque primùm ad tollendam omnem occasionem dissidiorum in posterum: deinde propter existimationem huius Reipublicæ quia sparsum fuit, nostros Dominos recessisse à sua Confessione:* Tertiò, *ad tollendam suspicionem, Confessiones huius Reipublicæ non esse consentaneas Confessioni Principum.* Sed isti recusarunt. Ego petij, *vt mihi liceret in mea subscriptione eius rei facere mentionem: sed noluerunt mihi hoc concedere.* Ego dixi: mihi non integrum esse subscribere simpliciter absque conditionibus.

D. Præpositus.

Est ita, vt D. Zanchius exposuit. Sed quod ad me attinet: ego non puto esse necessarium. Non video, quid sit discriminis inter simplicem subscriptionem & hanc Capituli confirmationem. Capitulum est perpetuum: propterea perpetuò potest D. Zanchius habere huius testimonium. Et quanquam ego sum senex: sunt tamen aliqui ex nobis iuuenes. Videtur mihi parum æquum esse, vt propter rem paruam, occasionem demus ab-umpendi dissidij. & vt aliquis deberet cum ignominia, ne quid durius dicam, discedere. *Tu D. Zanchi vis tua conscientia satisfacere, & lædere plurimorum conscientias: præterea ruinam Ecclesiæ Gallicanæ adferre.*

D. Zanchius.

Sola mea conscientia facit, vt non possim: nulla adducor gloriolæ cupiditate.

D. Conradus.

Charissimi Collegæ, nihil magis expeterem, quàm vt ab omnibus nobis ea fierent, quæ ad gloriam Dei pertinent. Graue est præscribere aliorum conscientiis. Quod verò ad ipsam causam attinet: puto, ista debere satisfacere D. Zanchio, quæ dictata & scripta sunt.

D. Quæstor.

Notum est: in quibus angustiis per biennium versati sumus. Duplex fuit semper nobis finis propositus. I. *Vt salua esset Maiorum nostrorum autoritas.* II. *Vt posteri nostri liberi essent à similibus vexationibus.* Cùm ergo videam, hos fines nobis iam offerri ab arbitris per hanc Concordiæ formulam: primùm Deo gratias ago pro hoc bono. Deinde non grauor illi formulæ subscribere.

III. *Si locus est precibus apud D. Zanchium peterem, vt etiam subscriberet: maximè cùm nos semper habituri sit testes.*

D. Massarius.

Video D. Zanchium obtinere hac formula Concordiæ id quod sæpe expetiuit. Ideo miror, ipsum grauari. Ego libenter subscribam.

D. Bitnerus.

Ego probo Articulos Concordiæ: quia consentanei sunt S. Literis: & video a vobis etiam, qui eos examinastis, pios iudicari. Propterea miror, D. Zanchium grauari.

D. Hertelius.

Ego primùm Deo gratias ago, quod tandem res eò deducta est. Deinde ago gratias Dominis arbitris. Tertio, quia iudico illos articulos consentaneos esse S. literis, libenter subscripturus sum.

D. Zanchij Protestatio.

Ego protestor, me non detrectare illis Articulis subscribere, quatenus ad doctrinam ipsam attinet: si habeant aliquem Interpretem: sed me recusare subscribere simpliciter sine vlla protestatione quam indicaui: nempe ne quidpiam mea subscriptione derogetur meis lectionibus, Confessionibus, & testimoniis, quæ ab Academiis attuli: idque non propter meam gloriolam facio, sed propter ministerium.

D. Rector.

Audiui vestras sententias: & quanquam in vna parte magno gaudio affectus sum, quod parati estis libenter subscribere huic formulæ: tamen dolor ex altera parte gaudium istud æquiparat: quod Collega & frater noster & amicus meus D. Zanchius recusat subscribere: propterea quod illi non permittatur subscribere huic formulæ, nisi hac exceptione addita, vt hæc subscriptio nihil diminuat doctrinæ suæ traditæ in Prælectionibus, Supplicatione & Confessione. Rogo *igitur D. Doctorem Zanchium, vt quoniam videt, illud impetrari non posse ab Arbitris: primùm quia illud permittendum esset parti aduersæ: deinde offendere posset Principes & Ecclesias Saxonicas, qui de D. Zanchij doctrina audiunt non secus quàm sese res habeat, rogo eum, vt contentus sit pro hoc tempore, si Capitulum hanc suam exceptionem ita excipiat: quatenus suam doctrinam semper paratus sit defendere secundum doctrinam Maiorum nostrorum, si iusta daretur ei occasio & causa ab aduersariis sibi ad* [illegible] *fieret, Capitulum fortassis paratum erit semper ei testimonium dare hac se exceptione subscripsisse.* Qua de re rogabo sententias, si Capitulo videbitur.

QVO PACTO D. ZANCHIVS suprà positæ formulæ Concordiæ subscripserit, & totum dissidium fuerit sublatum.

Decimo octauo die Martij, Anni 63 Cognitores controuersiæ inter Pastores Argentinenses, & me atque Professores, post lecta omnia Acta, venerunt [illegible] natum: & suum arbitrium, seu iudicium ad eum detulerunt. Cum omnia (vt audiui ex D. Botshemio) retulissent: D. Petrus Sturm [illegible] coram toto Senatu, XII. XV. & XXI. Viris dixit: *Vbi nunc tot tantaque hæreses, quæ obijciebantur Zanchio?*

Eodem die hora quarta venimus omnes ad Compositores in eorum ædes. Proposita hic fuit formula Concordiæ, hoc est, articuli quidam de Prædestinatione, & vt de Cœna Domini docerent, ex verbo Dei, iuxta Confessionem Augustanam, Apologiam atque per Naumburgi a Principibus Imperij subscripta [illegible].

Cùm ad me fuit ventum: primùm egi gratias Deo, quod postquam permisit nos [illegible] variis [illegible] fluctibus in hoc ceu pelago dissidij, tandem [illegible] nostri portum [illegible] Gloriæ atque concordiæ [illegible] monstret. Deinde ipsis Illustriss. Principibus Vi[illegible] tembergico & Bipontino, Magnificoque Senatui [illegible] siliensi, quod ita gratificati erant nostro Magistratui [illegible] [illegible] tales ac tantos viros ad tollenda dissidia [illegible] & concordiam faciendam. Tertio ipsis Le[illegible] pro labore & diligentia, quam hactenus impenderant [illegible] hac controuersia componenda. Quarto, ipsi [illegible] Magistratui nostro pro molestiis laboribus [illegible] stra causa biennium pertulerit, & pro studio, [illegible] cura, quam adhibuerit, vt tandem Concordia [illegible] tollerentur scandala, veritas doctrinæ locum [illegible] in Schola & Ecclesia, denique ve Dei gloria, [illegible] ligio vindicetur.

Ad propositam verò Concordiæ formulam sic [illegible] pondi: Me eos articulos ter legisse. Bis quidem perfunctoriè, quod mihi per otium non vacaret perlegere: tamen nihil me reperisse, quod mihi à falsis Interpretibus corrumpatur, pugnet cum Sacris Literis. Iterum verò perlegisse & perpendisse: & tandem confirmatum fuisse in eadem sententia. Me itaque bona conscientia posse illis subscribere

scribere, & subscripturum: sed cum his protestationibus. *I. Me nolle, vt hac meâ subscriptione quidpiam derogetur aut praeiudicetur aliis Ecclesiis & Academiis, ideoque ipsi veritati. II. Vt nihil etiam derogetur aut praeiudicetur toti doctrinae, quam hîc per decennium docui, prout exstat in meis lectionibus, disputationibus, & Confessionibus, ac supplicatione, Dominis meis exhibita. III. Vt mihi liceat cùm hos articulos Concordiae propositos, tùm Augustanam Confessionem & Apologiam, & Articulos Concordiae inter Lutherum atque Bucerum, interpretari iuxta lapidem lydium sacrarum Scripturarum, item doctrinam Augustini, Lutheri, Buceri, & Confessionis huius ciuitatis: omnia autem mea subiicere semper iudicio Ecclesiae & doctorum virorum.*

Cum essemus egressi, inferius descendit ad me Coccius, rogauitque, ne longam facerem subscriptionem. Promisi me non subscripturum protestationem vllam aut exceptionem.

Cùm sedissemus superiùs, vocatus ego: coram omnibus D. Iacobus Andreae dixit de Protestationibus meis quaedam. Respondi: *me non vsum fuisse verbo illo, nisi vt Theologum, & hominem simplicem, non vt Iurisperitos: idque feci, vt, cùm ego fuerim accusatus haereseos, & nondum essem conuictus, neque ipsi Domini Compositores, qui legerunt omnia & me audierunt, vllius me erroris admonuerint: hac protestatione significarem, me esse innocentem, & doctrinam, quam docui, esse Iesu Christi.*

Cùm postea ventum est ad subscriptionem: ita subscripsi *Hanc doctrinae formulam, vt piam agnosco: ita etiam recipio. Ego Hieronymus Zanchius.*

Iussi fuimus redire die insequenti hora 7.

Decima nona die Martij eiusdem anni rediimus horâ septimâ manè. primùm seorsim actum est cum Pastoribus: deinde cum Professoribus. Verba faciebat D. Sulcerus. Summa fuit: *vt sicut scripsimus formulae doctrinae: ita etiam nunc condonemus omnia maledicta & iniurias, & in vtriusque rei testimonium demus manus.* Respondit Sturmius omnium nomine. Ego tùm subieci: Primum quae dicta à D. Sturmio fuissent, ea me confirmare. Deinde haec adiicere: *Scire me, vos hortari nos ad Concordiam non contra Dominum, sed in Domino: cùm & ipsi sitis viri Dei: Concordiam autem in Domino tùm fieri, cùm primùm fit ex spiritu Domini, bonâ scilicet conscientiâ, sincero corde, deinde cùm fit propter Dominum, hoc est in eius laudem, gloriam, postremò cum fit cum consensione in eandem doctrinam & religionem Dei.*

Quod ad duo priora: *me coram Deo testari, quod ex animo condonem: & omnia propter gloriam Dei agam, & vtilitatem Scholae.* Quod ad consensionem in doctrinam, ea in praesentia triplex est. *I. est doctrinae formula, quam proposuistis. Ea nunquam fuit controuersia. In eam igitur quia semel consensimus: ideò non est opus alia confirmatione. II. doctrina controuersa, quae continetur illis articulis, quos D. Marbachius damnauit partim nouitatis, partim haereseos. Ego verò contendi & contendo, doctrinam esse veterem & orthodoxam ideoque me non fuisse perturbatorem Scholae. In hanc nondum consensum est. Sine consensione autem in doctrinam totam Iesu Christi ad salutem necessariam, non potest fieri aut perdurare concordia.* Hîc D. Sulcerus intercepit: *Domine, Nos haec omnia nouimus, non est opus ea repetere. Tantùm quaerimus nunc, vt & iniuriarum fiat amnestia & Consensio in formulam doctrinae, quam tenendum est in Schola & Ecclesia, datis dexteris confirmetur. Nil praeterea.*

Ioannes Sturmius me coepit arguere, quod interturbarem omnia. Respondebam, me non posse per conscientiam dare manum, nisi priùs constet de consensione doctrinae, sicut Ioannes docet. Ille acriter obiurgare, sed conscientiam non placabat.

Iussi accersi D. Sulcerum. Is mox intellexit scrupulum conscientiae meae, ita verò abstulit: *in duos tantum fines danda sunt dextera. I. in testimonium amnestiae iniuriarum. II. in confirmationem subscriptionis formulae doctrinae. De reliquis controuersis articulis nil hîc agi: quod non venerint indicatum, sed compositum controuersiam.*

Ita conscientiâ pacatâ rediimus in hypocaustum. Et commutatis aliquot amicis verbis dedimus manus.

Quae vero hanc qualemcunque compositionem subsequuta sint, ea in primo Miscel. tom. in Epist. ad Landgrauium, prolixè exponuntur, quo etiam lectorem remittimus.

HIER. ZANCHII,

Cùm post compositum vtrunque dissidium, iterum ingressurus esset Scholam, legendi gratia, oratio,

1563.

ANnus agitur tertius, id quod non sine dolore commemoro, optimi auditores, ex quo in hac Schola (vt scitis) neque docui, neque disputaui. Huius verò intermissi officij culpa neque in Ampliss. Senatum neque in clariss. Dominos Scholarchas, transferenda est. Neque enim aut ille mihi (vt multi falsò putarunt) toto dissidij tempore, lectione interdixit: aut isti eam interdicendam curarunt. Ergo ego meaptè sponte, quanquam non sine grauissimis causis, officium meum intermisi.

Verùm enim verò illud vos rogatos velim, auditores ne vllo modo existimetis, me ideircò nunquam totum hunc sesquitertium annum, in Scholam ad officium meum nisi nunc primùm reuertisse, quod aut nullo, aut perexiguo erga vos affectus fuerim amore. Nam quantus ille sit, fueritque semper ab eo tempore, quo ad hanc functionem vocatus fui, etsi non pauca, eáque minimè obscura habuistis testimonia: tamen hinc etiam colligere facilè potestis, quod, licet multae, illaeque honorificae conditiones, tam in Germania quàm extra Germaniam, non semel & iterum oblatae mihi fuerint: Scholam tamen hanc deserere nunquam volui: & per hanc meam erga vos optimam voluntatem non potui. Amaui enim & amo, non vulgariter, & Scholam, & Collegas & totam vrbem. Atque hic vnus amor effecit, vt etiam nunc in Scholam redierim, alioqui fortassis nunquam rediturus, nisi amor Christi imprimis, deinde etiam vestri, redire me compulisset. Ergo de mea erga vos bona voluntate, sinceróque amore, dubitare minimè debetis.

Spero autem, Dei beneficio, quidquid hucusque intermissum est officij, illud maiori posthac sedulitate ac diligentia à nobis, cum foenore etiam compensatum iri. Sum enim Mosen, omnium Scriptorum tam prophanorum, quàm Ecclesiasticorum, vt antiquissimum, ita etiam optimum, & omnium Scripturarum sicut ianuam, sic etiam clauem, ea (vt spero) diligentia simul & celeritate interpretaturus, vt & nihil sim, quod aut explicatione opus habeat, aut obseruatione dignum sit omissurus: & in eo tamen non sim diu immoraturus, idque vestra tantùm causa, vt scilicet maiorem in studiis vestris progressum facere possitis.

Caeterùm antequam aggrediar quod institui duobus hominum generibus, pro defensione Ministerij non tam mei, quàm aliorum etiam omnium collegarum meorum, breuiter respondere operaepretium est. Est enim Ministris verbi, sui semper Ministerij dignitas, ab omnium calumniis vindicanda; idque non tam propter nostram existimationem, quàm propter ipsam Ministerij functionem, vt scilicet verbum à nobis vel in Schola explicatum, vel in templis praedicatum, libentiùs, attentiúsque ab auditoribus audiatur, & maiori cum fructu recipiatur & retineatur. Hac de causa, Paulus frequentissimus fuit in defendenda sui Apostolatus dignitate: quod alioqui contempto, aut alia ratione periclitato suo Apostolatu, periculum quoque fuisset, ne ipsum etiam Christi euangelium, ab se praedicatum contemneretur & reiiceretur. Suo certè exemplo, quid nobis quoque faciendum sit, cùm talis necessitas postulat, docuit. *Ministerij dignitas semper vindicanda.*

Sunt igitur, qui, quoniam viderunt, quaedam inter nos nata fuisse & biennium durasse dissidia, ita offensi fuerunt, vt ipsa quoque nostri ministerij dignitas atque autoritas, non parum apud ipsos obscurata atque imminuta esse videatur.

Sunt alij, qui nostram non probent consensionem.

Est igitur hic mihi omnium nostrum existimatio, & Ministerij nostri dignitas, tùm alias ob causas, tùm praesertim propter honorem & famam nostrae Scholae, asserenda.

Ac primùm, quod quaedam inter nos orta sint dissidia: dolendum quidem est, & quidem vehementer dolendũ, tum quia dissidia autorem habent Satanam: & pugnant cum lege Dei: tum quia multa secum trahunt non in-

commoda solùm, atque damna, sed etiam flagitia. Nam iis irritatur mirum in modum Deus; offenduntur proximus: inflammantur dissidentium animi, ad simultates, ad odia, ad calumnias, ad conuitia, ad contumelias, ad iniurias, denique ad ipsam sæpenumerò aduersariorum necem, si non inferendam, saltem optandam. Ex odio verò personarum, sæpè veritas etiam agnita oppugnatur, veteres errores defenduntur, noui fabricantur, lites excitantur, Magistratus perturbantur, Scholæ dissipantur, Ecclesiæ conuelluntur, ciuitates euertuntur; denique Satanas exsultat, Antichristus triumphat, Christus & Euangelium blasphematur. Quis vel dicendo vel etiam cogitando possit assequi, & quot & quanta mala ex dissidiis nostrorum, præsertim Theologorum, in totã Christi Ecclesiam deriuentur? Vehementer igitur dolendum est, oriri inter Christianos, præsertim verò inter Doctores Ecclesiæ, vllius generis contentiones. Proinde sunt huc omnes vires atque nerui, piis omnibus, atque inprimis Magistratibus intendendi, ne sinant in Ecclesiis & Scholis dissidia aut oriri, aut orta & nata foueri atque augeri. *Ne sint*, inquit Apostolus, *inter vos schismata*.

Ex dissidiis quanta mala oriantur.

1. Cor. 1. 10 / Gal. 5. 15. / 1. Cor 3. 3.

Et iterum: *Quod si inuicem mordetis & comeditis, videte, ne ab inuicem consumamini.* Et ad Corinthios, *Cùm sint inter vos æmulatio & contentio, nónne homines estis, nónne carnales estis?* Apostolus hic apertè indicat, vnde dissidia & sectæ in Ecclesia. Vndenam? Inde quod homines sumus, quod carnales sumus, & indulgemus nimium nostris affectibus. Item inde: quod non continemus nos in verbo Dei: sed illo quasi iam neglecto, vnus dicit, *Ego sum Pauli*, *alter*, *ego Apollo*, *alius*, *Ego Cephæ*.

Cæterùm etsi probanda nunquam sunt dissidia, præsertim quæ inter Doctores, Pastorésque Ecclesiæ, de religione agitantur: non ita tamen nos offendi illis debemus, vt propterea aliquid de solita, debitáque erga illos & illorum ministerium, reuerentia, fide, amore, excedamus: præsertim cùm & ea, quæ controuertuntur, non sunt è numero illorum, quæ maximè ad salutem sunt necessaria: & ij qui contendunt, studio veritatis adducti contendunt, & ideo contendunt, quod putent, sese bonam defendere causam, parati se æquè cedere veritati. Neque enim res noua est, quod id genus dissensiones in Ecclesia subinde inter doctores nascantur. Etenim iam inde ab initio nascentis Ecclesiæ, singulis temporibus non leues fuerunt inter Sanctos etiam Episcopos atque Doctores, contentiones, lites, altercationes; neque tamen eam ob causam, suam in Ecclesia autoritatem apud fideles prorsus amiserunt. Non leue certè dissidium fuit inter Apostolos vna ex parte, & alios multos doctos fratres ex altera: *de circumcisione & ritibus Mosaicis.* Hi enim contendebant, *Gentiles quoque qui ad gratiam Euangelij admittebantur, debere circumcidi, & subiici legi Mosis, sicut & Iudæi, tum quòd non possent iustificari (de istorum sententia) nisi etiam circumciderentur & legi Mosis subijcerentur: tum quod æquum non esset, vt inter Christianos vlla esset diuersitas vel in doctrina, vel etiam in ceremoniis. Cùm itaque inter eos qui erant ex circumcisione, & inter eos qui erant ex Gentibus, consensio esset in doctrina Euangelij: debere etiam esse Consensionem in obseruatione legis Mosaicæ.* Fuerat hoc speciosum argumentum, à consensione & conformitate ductum; *vt inter omnes Christianos esset idem in doctrina & ceremoniis consensus. Apostoli contra demonstrabant, neque necessariam esse legis obseruationem ad iustificationem (sola enim fide homines iustificari) neque æquum esse, vt Gentes ad circumcisionem, legisque Mosaicæ obseruationem adigerentur: quod hæc seruitus pugnaret cum gratia & libertate Euangelij.* Compositum tandem fuit dissidium Hierosolymis: sed ita, vt Apostoli aliquid etiam concordiæ pacisque causa, aduersæ parti concesserint. Statuerunt enim, idque ex afflatu Spiritus sancti: *vt etiam qui erant ex Gentibus, licet legi Mosis per se non essent subiecti, pacis tamen seruandæ gratia, conformiter cum iis qui erant ex circumcisione, abstinerent, non solum a fornicatione & contaminationibus simulacrorum, quæ per se impia erant, sed etiam a sanguine & suffocato.*

Diffensiones omni tempore fuere.

Act. 15.

Quale etiam dissidium fuit illud, quod duos charissimos collegas Paulum & Barnabam à se inuicem disiunxit: interim sicut Paulus, sic etiam Barnabas, suam in Ecclesia apud fideles semper retinuit existimationem atque autoritatem.

Qualis fuit illa dissensio inter Paulum & Petrum, cùm Petrus iudicauit, *Christianos è proselytis, qui sunt ex Gentibus, gentiliter viuere, hoc est, omni ciborum genere, sine vllo discrimine vesci, & debere cum iis qui sunt ex Iudaismo, iudaizare, hoc est, abstinere à cibis, qui in lege prohibentur: & suo exemplo ita illos facere docuerit; Paulus verò contrà sentiret, non esse dissimulandam sub cratere Christianam: præsertim quando nostra dissimulatione, alij vel in hanc sententiam trahuntur, necessariam esse ceremoniarum legalium obseruationem vel eam distinctionem, in ea etiam confirmantur: ac propterea Petrum in celeberrima ciuitate Antiochia, coram multis fratribus acriter obiurgaret, quod non recte, iuxta veritatem Euangelij ambularet? Nunquid propterea in minore deinceps reuerentia habitus fuit Petrus apud fideles, quàm antea habebatur? aut Paulo aliquid decessit de sua existimatione & autoritate: quòd ausus fuit cum primario Apostolo Petro contendere? Minime Gentium.*

Philippis haud consentiebant inter se concionatores & doctores, in prædicando, docendóque Euangelio, vt apparet ex Epistola ad Philippenses, in Christo tamen retinebant omnes suam autoritatem: & Paulus de omnibus illis ait Philipp. 1. *Siue per veritatem, siue per occasionem hoc est, in speciem modò prædicetur Christus: in hoc gaudeo, & gaudebo.*

Atque hæc exempla e Scripturis sacris desumta, satis sunto. Venio nunc ad historias Ecclesiasticas.

Inter primitiuæ Ecclesiæ pastores, Episcopos, & Doctores, Apostolorum successores, grauissima fuit contentio de Paschatis festo, eaque durauit in Ecclesia annos propè 100. donec per concilium Nicenum fuit composita. Singuli tamen suam in Ecclesia retinuerunt autoritatem.

Multæ & graues dissensiones fuerunt inter Patres, qui ad Synodum Nicenam conuenerunt. Nihilominus tamen Constantinus Imperator, omnes ex æquo vocauit Fratres & conseruos, & non minore vnum quàm alium honore affecit: vt videre est in vita Constantini, apud Euseb. Cæsariensem.

Euseb. in vita Constant. lib. 3.

De dissidiis multarum Ecclesiarum inter se, non tantùm de Paschatis festo, sed etiam de tempore & ratione ieiuniorum & ceremoniis circa synaxin, de connubio clericorum, de tempore & ceremoniis circa Baptismum, de precibus Ecclesiasticis, & aliis rebus permultis, legantur historiæ Ecclesiasticæ, & præsertim Socrates libro 5. cap. 22. Fuerunt interim omnes illæ Ecclesiæ habitæ pro veris Ecclesiis, & sese mutuo honore adficiebant. Nihil in Ecclesia perniciosius, quàm reliquas Ecclesias & reliquos omnes doctores ac ministros, qui nobiscum in omnibus non consentiunt, damnare, adde, & vatiniano nonnunquam odio odisse.

Quæ obiecta, pugna, quæ concertationes fuerunt inter Cornelium ac Cyprianum, Martyres & Episcopos, cum aliis aliquot Aphricæ Episcopis, vna ex parte, & inter Romanos, totiusque Italiæ Episcopos ex altera parte, de baptizandis hæreticis: illis contendentibus, hæreticos esse rebaptizandos: his vero contrarium demonstrantibus.

Quid dicam de dissidiis inter Epiphanium & Chrysostomum, Cyrillum & Iohannem Antiochenum, Hieronymum & Augustinum, aliósque Patres quamplurimos? sua tamen cuique mansit salua semper atque integra autoritas in Ecclesia.

Cur nos non sequamur Apostolos, veterem Ecclesiam, antiquos Patres maiores nostros?

Dolendum igitur est, lugendum, deplorandum omnibus, quædam inter nos fuisse dissidia. Sed non ita offendi vos debetis, Auditores, vt propterea abiicienda sit vobis ea, quæ soliti fuistis & debetis præceptoribus vestris præceptores et pastores, obseruantia, amor, reuerentia, fides. Nam si hæc à vestris animis absint, aut nihil aut parùm potestis in vestris studiis, ex illorum lectionibus lucrari.

Nobis verò professoribus atque pastoribus, vitandæ semper sunt dissensiones, colendáque, quoad fieri potest, pia in rebus omnibus consensio, vt idem dicamus omnes, sicut hortatur Apostolus. Sed si forte, quod auertat Dominus, contingat, vt aliquibus in rebus, vt fieri solet, non vsquequaque conueniamus, id quod ipsis quoque Apostolis, sanctissimis Episcopis & excellentissimis Ecclesiæ doctoribus, omnibus temporibus contigisse, antea vidimus; non debemus propterea facere schis-

re schismata, alij alios damnare, odisse, exsecrari, traducere: atque ita nos & nostrum ministerium perpetuo exponere ludibrio: præsertim cùm nobis omnibus, idem maneat, si vtrumque stet fundamentum: & omnes super illud ædificemus, quod fundamentum est, vt Apostolus docet, Dominus Iesus Christus & eius Euangelium. Tantùm quisque videat, vt inquit idem Apostolus, quid superædificet: ne scilicet adferamus ad hoc fundamentum, *stipulam, ligna, fœnum*, hoc est, *nostra aut aliorum hominum, quæ apertum testimonium non habent ex verbo Dei phantasias. Ignis enim dies instans iudicij cuiusque opus quale sit tandem probabit: ipse autem saluus quidem fiet: sed sic tamen, vt quasi per ignem*, hoc est, si per ignem probatus firmus perstiterit in fundamento.

Regula ad vnitatem Ecclesiarum conseruandam necessaria.

Duæ itaque regulæ videntur mihi esse seruandæ, si velimus vnitatem Ecclesiarum confirmare, ipsáque vitare schismata. Vna regula *est fidei altera, caritatis*. Alterutra enim neglecta, statim exoriuntur dissensiones, & ex dissensionibus schismata oriuntur.

Prima itaque regula, seruandæ inter nos consensionis est vt quisque se contineat intra metas verbi Dei: nec se alterius esse discipulum profiteatur, quàm Christi: nullamque aliam doctrinam sibi sequendã proponat, quàm verbum Dei, in sacris literis expressum: hoc est, vt non aliter loquatur, quàm loquitur verbũ Dei: nec alia tradat dogmata, quàm quę apertè traduntur in sacris literis: sed sequamur omnes & verba & res sacrarum literarũ. Hoc enim vt faciamus, postulat fides, quam profitemur, in Christum: quoniam fides sit ex auditu, auditus autem tantùm per verbum Christi. Proinde regulam fidei appello.

Regula fidei.

Rom. 10.

Quàm hæc sit necessaria.

Quantum hæc regula sit necessaria, inde liquidò apparet, quia videmus, omnes in religione dissensiones, inde semper suum habuisse initium, quod Ecclesiæ doctores & alij homines, nimium delectati vel suis vel alienis excogitatis, paulatim ceperunt à verbo Dei, hoc est, primùm à locutionibus Scripturarum, deinde à rebus etiam ipsis: ad humanas phrases, & inde ad humana dogmata deflectere. Inter homines autem, cùm tot sint sententiæ quot capita, & sua cuique placeant, necesse est, vt cùm primùm cœperint ab vnitate verbi Dei recedere, non solùm fiat schisma ab illis qui se continent in verbo Dei: sed etiam vt inter eos qui à verbo deflexerunt, variæ oriantur dissensiones & sectę. Hoc ita sese habere, cum per se satis sit perspicuum: historiæ etiam non solùm veteres, sed etiam nouæ & exempla nostri temporis confirmant. Vnde, obsecro, altercationes in Ecclesia temporibus Apostolorum, inter Christianos qui ex circumcisione, & inter eos qui erant ex Gentibus, nisi hinc, quod vel neutra pars, vel saltem alterutra non se continebat in puritate Euangelij? sed & Iudæi ad suas ceremonias: & multi ex Gentibus, ad suam aliquando philosophiam diuertebant. Vnde contentiones inter Corinthios? Apostolus apertè docet: quia scilicet paulatim ab vnitate Euangelij declinantes, alius dicebat, *Ego sum Pauli: alius, ego Apollo alius ego verò Cephæ: alius, ego autem Christi*. ideircò eos hortatur Apostolus: non solùm, vt eiusdem sint mentis & sententiæ: sed etiam eorundem vtantur sermonum. 1. Cor. 1 v. 10 *Obsecro*, inquit, *vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt idem loquamini omnes & non sint inter vos dissidia: sed sitis integrum corpus, eadem mente, & eadem sententia*. Tria iubet Apostolus, quibus vera vnitas Ecclesiæ constat. I *vt idem loquamur omnes. Hic est consensus in sermone & forma dicendi*. II. Vt simus eadem mente. Hic est consensus in doctrina & intelligentia Scripturarum. Vt simus etiam eadem sententia γνώμῃ. Hic est consensus in voluntatibus & studiis per caritaté. Docet igitur Paulus, *hinc constare vnitatem Ecclesiæ, cùm non solùm sumus eiusdem sententia & voluntatis per caritatem: sed eiusdem inprimis sumus mentis in doctrina Apostolica: & eodem etiam sermone, formáque dicendi Apostolica vtimur*. Contrà, *inde oriri dissidia & schismata, cùm incipimus & animis ad inuicem alienari, & à doctrina & forma dicendi Apostolica vel minimum deflectere*. Nec sine causa Apostolus priori loco iubet, vt idem non tantùm sentiamus, sed etiam loquamur omnes. Etsi enim primò requiritur consensus mentis in doctrina: causa tamen proxima dissidiorum est, cum diuersis vtimur locutionibus: & fit, vt licet consensus sit in re ipsa: tamen si variis vtamur dicendi formis, mox dissidia, hoc est λογομαχίαι excitentur. λογομαχίαι verò, sæpenumerò veras etiam αἱρέσεις gignunt: quia dum suas quisque defendere vult locutiones, fit, vt etiam mutet sententiam. Atque hoc vnum perdit Ecclesias nostras. Prima itaque

regula *seruandæ vnitatis, & vitandorum dissidiorum in Ecclesia, est regula fidei: vt scilicet contineamus nos in eadem Apostolica cùm doctrina, tum forma dicendi*.

Altera regula, *est regula caritatis: nempè vt ita nos mutuò diligamus, vt etiamsi alter ab altero aliqua in re dissideat, sed qua non conuellat fundamentum, illum tamen per caritatem feramus: Deum fortasse is effecturum, vt alias intelligat*, id quod forte nunc non potest percipere.

Regula charitatis.

Hanc regulam tradit Apostolus, non solùm loco superiùs citato ex 1. Corint. 1 sed alibi quoque sæpius. Galatas etiam, inter quos fuerant dissensiones, postquam ad consensionem in eadem Apostolica doctrina hortatus fuisset, quæ est regula fidei: adijcit aliam regulam caritatis, qua caueremus omnia dissidia: dicens Gal. 5. 13. *Per caritatem seruite vobis inuicem. Nam tota lex in vno verbo completur. Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quod si inuicem mordetis & comeditis: videte, ne ab inuicem consumamini*. & ad Phil. 3. *Quotquot igitur perfecti sumus: hoc sentiamus. Quod si quid aliter sentitis: hoc quoque Deus vobis reuelabit*. Attamen ad id quod assecuti sumus: eadem procedamus regula, vt simus concordes. Hinc eandem regulam vbique inculcat Augustinus, & si legit: *Quòd si quod aliter sapitis: Deus quoque reuelabit: modò in eo quod peruenimus permaneamus*.

Ac profectò mihi videtur hæc regula seruãdæ inter nos cõcessionis optima: nempè, vt si forte aliqua in re frater à fratre dissideat, illum feramus, & nos inuicem toleremus. Nam si propter quamlibet dissensionem, incipiamus nos inuicem mordere atque excedere, metuendum est, ne tandem (vt inquit Apostolus) ab inuicem alius ab alio consumamur. Mutuis enim criminationibus, animi magis exacerbantur: ij verò exacerbati, odisse incipiunt: odio autem excæcantur: nam 1. Ioh. 2. 11. *Qui odit fratrem, in tenebris est, & in tenebris ambulat*, excæcati verò, & veritatem impugnant, & defendunt suos errores. Cæci enim lucem *dicunt tenebras & tenebras lucem*: vt loquitur Iesaias. Ita fit, vt ij tandem ipsum quoque fundamentum, quantum in ipsis est conuellant. Nihil igitur salutarius ad vnitatẽ in Ecclesiis atque Scholis conseruandam, quàm vt primùm in fide retineamus firmum fundamentum: deinde caritate nos inuicem, etiam aliqua in re dissentientes toleremus. Nam *si quid aliter sapiamus. Deus id quoque reuelabit* (vt ait Apostolus) *modò in eo in quod peruenimus, maneamus, hoc est in fide ac caritate*. Apostolus comparat dilectionem vinculis seu circulis, quibus dolia constringuntur: cùm ait in Epistola ad Philipp. *Dilectionem esse vinculum perfectionis*, hoc est, *coagmentationis Ecclesiæ*. Dum isti circuli manent integri: periculum non est vt vinum effluat. Si frangantur: actum est de vino. Corpus Ecclesię retinetur & conseruatur integrum, ne diffluat, néve scindatur in partes, *vinculo caritatis*. Quod si hęc abfit: *scinditur Ecclesiæ vnitas*. Sic etiam hunc locum Apostoli interpretatus fuit honestæ memorię, deq́ue Ecclesia Christi optimè meritus Philippus Melanchthon in Epistolam ad Coloss. Ipsius verba quia perpulchra sunt, non grauabor recitare. *Dilectio est vinculum perfectionis. Vocabulum perfectionis hic non intelligatur priuata perfectio vnius personæ, seu perfecta impletio legis. Sed intelligatur corporis Ecclesiæ coagmentatio, seu coniunctionis & concordia conseruatio. Dilectio est vinculum coagmentationis Ecclesiæ, id est donec retinent doctores dilectionem, etiamsi interdum accidit, vt aliud alteri videatur: tamen non mox dilaceratur Ecclesia, sed docti tolerant infirmiores, & placide studeant sanare, & rursus infirmiores non granatim audiunt alios doctiores sicut modesti filij senes parentes, sicut dicitur*: Ἀκεσταὶ δὲ φρένες ἐσθλῶν, *id est sanabiles sunt animi bonorum*.

Vitemus igitur dissidia omnia fratres. Quod vt possimus assequi primùm contineamus nos intra metas sacrarum literarum, vt idem quod Apostoli docuerunt sentiamus & vt ait idem etiam quod Apostoli, loquamur & consensus nobis sit cum Apostolis non solùm in doctrina, sed etiam in sermone & forma dicendi. Deinde mutuam inter nos dilectionem, eámque Christianam colamus: atque ita colamus vt corporis Ecclesiæ conseruandi gratia, nos inuicem licet aliqua in re dissentiẽtes, feramus. Neque quæramus gloriam nostram, sed Dei: alioqui si hac neglecta, de nostra tantùm simus solliciti, argumento est, nos non vere credere in Christum Ioh. 5. 44. *Quomodo enim* dicebat Dominus Iesus ad Pharisæos, *potestis credere: qui gloriam ab inuicem quæritis? & gloriam quæ à solo Deo est contemnitis?* Act. 4. 32. Certissimum est autem, si fuerimus omnes vera fide præditi, pacem inter nos futuram. *Credentium autem*, inquit Lucas,

Dissidia quemodo vitari possint.

erat anima vna & cor vnum. Ergo vbi plus fidei, ibi etiam plus pacis: & vbi plus dissidiorum, ibi etiam minus esse fidei. Fides autem *in nostra non est potestate: sed Dei donum est.*

Rogemus igitur Dominum, vt e in vera nos fide confirmet & stabiliat: & nos in huius rei studium diligenter incumbamus: ac tum demum ne dubitemus, quin futura sit posthac inter nos maior, quàm vnquam fuerit, caritas, consensio, pax. eáque in Christo Iesu Domino nostro: cui sit omnis honor, gloria, potestas & imperium in omne æuum. Amen.

TESTIMONIVM D. IOHANNIS Sturmij & quorundam Ministrorum & Professorum Argentinensium, de doctrina & vita Doctoris Zanchii.

DOctor Hieronymus Zanchius ea est vitæ innocentia, vt vitæ à me non opus habeat testimonio, ea verò prædi[tus] eruditi[one] est, vt neque ingenij, neque veritatis opus habeat defensionem à me petere. Sed tamen quia petit, do ei testimonium & pietatis atque innocentiæ in vita: & in literis sacris doctrinæ & veritatis: optimo viro, sanctissimo Theologo, suauissimis moribus homini. Petiit etiam vt si illius contentionis autor fuit, quæ Argentinæ in Scholis & Ecclesia agitata fuit, non iuuem meo testimonio: sin minus, vt neget [illegible]. Dico igitur & Deum testificor innocentem hominem, eruditum Theologum, pacificum virum, in hanc pugnam à suis iniquis [illegible], vt etiam Collegium Thomanum & Scholasticum, ad hanc infestam dimicationem pertractum fuisse: fortiter & verè sua defendisse: & de sua doctrina ne latum quidem decessisse digitum. Datum Chambræ, sexto Octobr. 1563.

Iohannes Sturmius Rector & Præpositus.

Ego Conradus Hubertus Canonicus senior, & Diaconus D. Martini Buceri felicis memoriæ annos octodecim & deinceps aliorum Pastorum ad S. Thomam, vsque ad annum præsentem, præmissa omnia ex mea conscientia confirmo.

Conradus Dasypodius Vicarius & professor Scholæ Argentinensis testimonium D. Rectoris confirmo.

Ego M. Christophorus Sherlinus Argentinensis Vicarius in Collegio Thomano discipulus & auditor D. Capitonis & Buceri qui modò pastor in agro, modò Diaconus in vrbe inseruiui Ecclesiæ Argentinensi circiter annos triginta, quandoquidem propter chiragram non potui manu propria, curaui aliena subscriptum testimonium D. Iohannis Sturmij, meo nomine confirmari.

Ego Hieronymus Massarius D. Medicinæ, Professor Philosophiæ. Summus sitimus ad S. Thomam, coram Deo & Christi Ecclesia supra scriptum D. Rectoris testimonium cõfirmo.

Ego Iohannes Reinhardus Altaus Præceptor secundæ classis & Vicarius Collegij Thomani, testor hoc meo chirographo D. D. Hieronymum Zanchium nec autorem nostræ dissensionis fuisse: nec à sua doctrina, quam hîc per annos complures docuit, vnquam recessisse: vita autem tali fuisse, qualem D. Rector suo testimonio confirmat.

Ego Martinus Malleolus Argentinensis sextæ classis professor & vicarius ad S. Thomam, Rectoris testimonium etiam confirmo.

Ego Ioannes Monachus Argentinensis, nonæ classis præceptor & Vicarius S. Thomæ Collegij, idem vt suprà scriptum confirmo.

Ego Theobaldus Lingelshim Argentinensis septimæ classis Præceptor & Vicarius D. Thomæ. D. Rectoris testimonium verissimum esse & affirmo & confirmo.

Ego Iohannes Schuebelius senior, vicarius & Ludimagister in Collegio S. Thomæ, qui quasi in hac Ecclesia Argentinensi vixi annos circiter 39. & in Schola docui annos 32., subscribo testimonio, Domino Doctori Hieronymo Zanchio à D. Ioanne Sturmio Rectore Scholæ nostræ & Collegij Thomani Præposito, dato.

Hæc ego Ioannes Schuebelius manu aliena.

Ego Israel Bitnerus, discipulus & D. Buceri & Ioan. Sturmij Rectoris Scholæ Argentoratensis, Canonicus, & Professor classicus, confirmo hac mea manu verum id testimonium D. Rectoris & Præpositi Collegij Thomani esse.

Ego Theophilus Golius Professor classicus testimonium clarissimi viri Doctoris Ioan. Sturmij Rectoris Scholæ Argentinensis & Præpositi Collegij Thomani confirmo eique subscribo.

TESTIMONIVM M. SIMONIS Sulceri, & M. Vlrici Coccii Basiliensium, datum Doctori Zanchio.

CVm per nostram hanc vrbem transiret D. Hieronymus Zanchius, ad suam Ecclesiam Clauennensem profecturus, petiit à nobis testimonium eorum quæ abs se dicta & acta fuerunt, in ipsa Argentinensis dissidij compositione per Dominos Arbitros, è quorum numero nos quoque fuimus, Mense Martio anni 1563. & quod illud ad ministerij sui autoritatem contra calumniatores non parum facere videretur. Nos itaque eius petitioni, quod æquissimam esse iudicaremus, annuentes, quod constat ea de re, paucis proferemus.

Principiò posteaquam sicut aliorum, sic etiam ipsius D. Zanchij scripta & Confessiones legissemus, & cum eo etiam familiariter tum de Prædestinatione & Perseuerantia, tum de Cœna Domini contulissemus, atque inde non paruam spem conciliandæ vtriusque partis, nobis offerri vidissemus: Concepimus quandam doctrinæ de Cœna & de Prædestinatione formulam, quam vtraque pars sequendo, concordiam & pacem in Schola atque Ecclesia tueri posse nobis videretur. Eamque vtrique parti exhibuimus. D. verò Zanchius, vt de aliis taceamus, vbi eam examinasset, vidissétque, nihil in ea, si æquum haberet interpretem, impium contineri (id quod non semel fassus est & adhuc fatetur) tandem dixit, se ei formulæ, pacis & concordiæ causa subscripturum, modò sibi liceret certas ob causas quædam protestari. His igitur præmissis, quæ sequuntur, exceptionibus, formulæ subscripsit: quarum prima, hæc est: ne sua subscriptione vllum fieret præiudicium aliis Ecclesiis & Academiis, quæ sibi dederant testimonia. Altera, Ne aliquid derogaretur doctrinæ, quam antè tradiderat Argentinæ, quæque in suis Lectionibus & Confessionibus continebatur. Postrema, vt liceret sibi formulam exponere, iuxta regulam verbi Dei, & doctrinam Augustini, Lutheri, atque Buceri.

Domini Arbitri, cùm quia non venerant in hoc, vt cuiquam præiudicarent, aut damnarent quemquam, tum quia iam antea coram amplissimo Senatu de vtriusque partis existimatione cauissent quemadmodum ipsa præfatio formulæ præmissa, Senatuique exhibita, docet: retento eas exceptiones neque probarunt, neque refutarunt: sed tantùm prædictam formulam vrserunt, atque vt tandem ad subscriptionem & ad reconciliationem, facta omnium iniuriarum ἀμνηστίᾳ, venirent, hortati sunt: Atque ita subscriptio & reconciliatio secuta est. Hæc omnia hoc scripto testificamur. Basileæ 5. Decembr. 1563.

Simon Sulcerus manu propria testor.	*Ego Huldricus Coccius Rector Vniuersitatis Basiliensis, ac Pastor Ecclesiæ eiusdem, manu ac sigillo testor.*

INDEX

SYNOPSIS TOTIVS
HVIVS OPERIS.

IN principio huius voluminis traduntur quædã prolegomena in vniuersa Biblia, in quibus agitur.

I. De nominibus quibus volumen hoc Bibliorum appellatur.
II. De partitione, quot modis diuidatur.
III. Per quos, quando & quo idiomate Canonici libri sint conscripti.
IV. Vndénam suam habeãt autoritaté.
V. De perfectione.
VI. De perspicuitate.
VII. De regulis faciẽtibus ad veram intelligentiam S. Literarum.
VIII. De linguis S. Scripturæ: & quòd Hebraica sit omnium antiquissima, & cur vocetur sancta.

In Prolegomenis in Iesaiam agitur

I. De officio tam docentium, quàm discẽtium in Ecclesiis & Scholis.
II. De Veteri & Nouo Testamento.
III. De Prophetis in genere, vbi 1. de nomine Prophetæ. 2. de varia vsurpatione huius nominis in Scriptura. 3. de quibusdam Prophetarum proprietatibus. 4. de missione. 5. de doctrina. 6. de officio. 7. de discrimine Prophetarum & Doctorum. 8. de scopo. 9. de ratione dicendi. 10. de libris. ibid. 11. de vtilitate lectionis Prophetarum.
IV. De Iesaia.

In loco de Ecclesia, decem explicãtur capita.

I. Quibus nominibus appelletur.
II. Quid sit, & in quot partes diuidatur.
III. De vnitate.
IV. De firmitate.
V. De gloria, exaltatione, & dignitate Ecclesiæ.
VI. De amplitudine.
VII. De discessu, seu defectione ab Ecclesia.
VIII. An deficiẽtes ab Ecclesia Romana, deficiant ab Ecclesia Christi.
IX. De capite Ecclesiæ, vbi multa contra primatum Papæ. Item contra primatũ Petri, & eum vel vnquã, vel exiguo tempore Romę fuisse.
X. De regimine Ecclesiæ, seu de modo, quo Christus Rex suam Ecclesiã regit. Vbi de disciplina Ecclesiastica. 1. quibus nominibus appelletur. 2. quid sit. 3. quotuplex. 4. in quem finem instituta. 5. Circa quid versetur. 6. Clericalis disciplina quid sit quomodo hæc ab vniuersali differat. 7. de admonitionibus fraternis, per quos fieri debeant. 8. in quibus casibus necessaria sit excommunicatio, & qui casus excommunicationis in Scripturis extent.
XI. De reformatione Ecclesiarũ. Vbi 1. quis eam reformet. 2 quando reformetur. 3. qualis sit ista reformatio. 4. quomodo reformetur. 5. vnde inchoanda. 6. quibus in reb. consistat. 7. qua ratione fieri debeat. Loco hoc de Ecclesia absoluto, tractantur alij nonnulli, videlicet,

De promissionibus diuinis.
De comminationibus diuinis.
De Imprecationibus.
De reprobatione populi Iudaici.
De magistratu ciuili quæstionibus tribus.
De conuenientia & discrepantia piorum & impiorum sub cruce.
De furto, quæstionibus septem.
De sortibus.

Hos locos sequitur historica relatio eorum omnium quæ olim Argentinæ, partim in Cõcilio Thomensi, partim in Senatu, partim etiã corã arbitris, in cõtrouersia illa, quę fuit inter D. Zanchiũ, & D. Iohannẽ Marbachium, ab vtraque parte, vltrò citróque dicta, scripta & agnita fuerũt, ex Actis fideliter collecta, & in certa capita distincta: & quæ huius tragœdiæ fuerit Catastrophe.

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM.

eadem

FINIS.